DE INDISCHE GIDS.

De Indische Gids.

Tevens nieuwe serie van het

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH-INDIË.

Hoofdredacteur: E. A. A. VAN HEEKEREN.

TWEE EN VEERTIGSTE JAARGANG.

I.

Drukkerij en Uitgeverij
J. H. de BUSSY.
AMSTERDAM, Ao. 1920.

KONINKLIJK INSTITUUT
VOOR
TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE
VAN
NEDERLANDSCH-INDIË.

INHOUD VAN DEN TWEE EN VEERTIGSTEN JAARGANG, EERSTE DEEL.

Pag.

Het schrikbeeld der overbevolking van Java, door J. Habbema 1

Het proefstation voor het Indische Boschwezen, door Prof. Dr. A. H. Berkhout 7

De gevolgen van de dubbeltjes-politiek bij het Boschwezen in Ned.-Indië, door W. H. van der Haas 15

De economische verdediging van Duitsch-Oost-Afrika, door A. M. W. van Renesse 21

Door de Toradjalanden, door Ir. J. Frijling 48

Varia:

Desaraden 57
Wat de heer Schadee ons vertelde 58
Het insluiten van de Boeren-republieken, een vervolg op De Eerste Annexatie van de Transvaal, in twee deelen, door Dr. W. J. Leyds. Amsterdam, Allert de Lange. J. H. de Bussy, Pretoria—Johannesburg. Holl. Uitgevers Mij. v/h. J. Dusseau & Co., Kaapstad 63
Mythen en legenden van Egypte, door Lewis Spence, voor Nederland bewerkt, door Dr. J. W. van Rooyen. Zutphen, W. J. Thieme & Co. 64
Kroniek der Nederlandsche Letteren 1917—1918, door Carel Scharten. Em. Querido, Amsterdam 65
Een krans van wilde olijfbladeren, door John Ruskin L. L. D., vertaald door A. van Hasselt—Houwink. W. J. Thieme & Cie., Zutphen 66
De kleine vossen in het gezin, door Harriet Beecher Stowe, zevende druk. W. J. Thieme & Cie., Zutphen 66

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 67

Onze Gouverneur-Generaal. — Zijn onze Koloniën er bij? — Schommelende cijfers. — De Politiek Economische Bond en de belasting-unificatie. — Het aftreden van Dr. Hazeu. — De exploitatie van de olievelden in Djambi. — Gelijkheid. — Sociaal Leven. — Inlandsch bestuur en S. I. — De Vakbeweging in Ned.-Indië en hare toekomst. — Brandsteder's afscheid. — Wéér een uitzetting. — „De Taak". — De Inlandsche vrouw en de veranderde tijdgeest. — In Japan niet pluis.

Koloniale Literatuur:

De stevige schaats 80
De Sultanaten der Molukken 84
Jan Pietersz. Coen, door Dr H. T. Colenbrander. Eerste deel. Uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkende van Nederlandsch-Indië. Martinus Nijhoff, 's Gravenhage 86

Wetenschap en Industrie:

Verslagen en mededeelingen betreffende Indische delfstoffen en hare toepassingen, door J. Koomans. Batavia, G. Kolff & Co. 88

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. 90

Pag.

Nederlandsch Oost-Indië in 1919, door E. A. A. van Heekeren 97

Nederlandsch West-Indië in 1919, door E. A. A. van Heekeren 109

Nog eens Volksonderwijs in verband met Landbouw en Bedrijf, door Dr. J. W. Gunning 114

De inkomsten van het Landschapsbestuur in het gewest Atjèh en Onderhoorigheden, door J. Kreemer 123

Varia:

Geboortevloek, door Cora Westland, (twee deelen), Em. Querido, Amsterdam . . . 149
Tweede vrouw, door Dorothee Buys, (twee deelen). Em. Querido, Amsterdam. . . 149
Meneer Britling, door H. G. Wells, vertaald door A. Moresco. Em. Querido, Amsterdam 149
„Het Geerken van de Zee" en andere vertellingen, door Johan Koning, met pentekeningen van Ed. Wiltevreden, Boekhandel Visser & Co. 150

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 151

De Indische pers over den nieuwen minister van Koloniën. — Inlandsche militaire dienstplicht. — Het begrootingsrecht voor Indië. — De maritieme verdediging van Nederlandsch-Indië. — De maatregelen tegen de pers. — Verbijstering. — De djimat-kwestie. — Zwak en onverantwoordelijk. — De assistentenregeling. — Centrale Kas en afdeelingsbanken. — Het veeteeltbedrijf in onze Oost-Indische kolonies. — Verhouding van met inlandsche en met Europeesche cultures beplante grondoppervlakte. — De Garoetzaak. — Onze verhouding tot de Arfak-stammen. — Geldverspilling.

Koloniale Literatuur:

Atjesche animositeit 169
Het rapport Hazeu 174
Nederland en Japan 177
Het leven van den Europeeschen militair in Nederlandsch Oost-Indië, door S. Weyl. Hollandia-Drukkerij, Baarn. 179
Pest en Pestbestrijding, door F. H. van Loon O. B. S. Uitgave van het Koloniaal Instituut te Amsterdam 180

Wetenschap en Industrie:

Adatrechtbundels bezorgd door de commissie voor het Adatrecht en uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië. XVIII. Gemengd. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff 182
Encyclopaedie van Nederlandsch Oost-Indië. Tweede druk. IIIe deel. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, Leiden, N. N. v/h. E. J. Brill 182

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M.. 184

Multatuli en Insulinde, door S. Kalff. 193

Vlootbezuiniging, door J. Th. Furstner 209

Britsch-Indische Regeeringshervorming, door Mr. J. H. Abendanon . . . 227

Het verslag van de Commissie tot herziening der bezoldiging van het militair personeel der Indische landmacht, door J. C. A. Bannink . . 255

Pag.

Varia:

Draadlooze verbinding en vliegdienst 259
Liefde's Veelvoudigheid, door M. Eilkema de Roo (twee deelen). H. J. W. Becht, Amsterdam 261
Nachtwaken, door Frits Hopman. H. J. W. Becht, Amsterdam 261
In 't Gevang, muurkrabbels, door Noordling. De Sikkel, Antwerpen. Em. Querido, Amsterdam 261

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen : 262

Terugblik. — Onze Koloniale toekomst. — Nieuwe belastingen in Ned.-Indië. — Sociale wetgeving. — 'n Verdragend besluit. — Het Alcohol-vraagstuk. — Tegen de pers? — Het Aanbestedings-vraagstuk. — Zending en onderwijs. — Bevordering der productie. — De Islam dreigt. — Het groote onbekende. — Taal is macht. — Een schandelijk contract. — De Jaarbeurs.

Koloniale Literatuur:

Het Nederlandsch eskader in Oost-Indië 1914—1916 benevens eenige beschouwingen over onze marine, door F. Bauduin, vice-admiraal b. d. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff. 279
Verslag eener spoorwegverkenning in Noordwest-Borneo, door den hoofdingenieur 1e klasse J. C. F. van Sandick en de gep. luit. kol. der infanterie V. J. van Marle. 281

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indie, door W. C. M. . 282

De Regentschapsautonomie, door S. Ritsema van Eck. 289

Nogmaals: Volksonderwijs in verband met landbouw en bedrijf, door Dr. E. Bonebakker 312

Nederlandsch-Indië en het Buitenland, door A. M. W. van Renesse . . 315

Een zoon van Tollens te Batavia, door S. Kalff 321

Varia:

Volksuniversiteitsbibliotheek. De erven F. Bohn, Haarlem. 335
Langs Lijdenswegen, door Elise Soer. Amsterdam, H. J. W. Becht. 336
Het Meesterhuis van Terhorst, door H. Cordeau Jr., geïllustreerd door J. G. Kessler. Rhandensche jongens, illustraties van Tjeerd Bottema, door J. Lens. 's Gravenhage, J. A. Daam 336

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 337

Voor een raad van defensie. — Dwaling. — Welke? — Ministerieele logica. — S. I. leiders terecht gewezen. — De Sum. Post contra het jaaroverzicht betreffende Nederlandsch Oost-Indië in 1919. — De Garoetzaak. — Studie van land en volk. — Baars' benoeming. — De heer Baars en de gemeente Semarang. — De toestand en de vooruitzichten der Indische cultures. — Vrije arbeiders voor Deli. — Spoorwegpolitiek op Sumatra. — De economische ontwikkeling van Sumatra. — Snel recht. — De benoeming van den heer van der Marel. — Zelfbestuursregelen 1919. — De Indische belastingplannen. — Zelfstandig maken van Indië. — Hoe herstelt het gouvernement van Ned.-Indië zijn naam als werkgever? — Een staats goudmijn. — Volksonderwijs in Indië. — Het suikerpensioenfonds. — Een onrecht. — De 6 pCt. Indische leening. — De vrouw in de koloniën. — Onvoorzichtig. — De Indische officier en eerezaken.

Pag.

Koloniale Literatuur:

Rapport der Studie-Commissie van het Suriname Studie Syndicaat, naar aanleiding van haar bezoek aan Suriname 371
Gouverneur-Generaal W. Rooseboom †, door S. Kalff 372

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; W. C. M. . . . 381

De Volkslectuur in Nederlandsch-Indië, door J. F. H. A. Later 389

Op het Janggebergte, door Herman ten Kate. 403

De inkomsten van een rechtschapen Gouverneur van Ceylon in den Compagniestijd, door A. K. Gijsberti Hodenpijl 410

Varia:

Wonderlijke geschiedenissen der stof, Dr. W. van Bemmelen. Druk van G. Kolff en Co. Batavia 419
Claude Debussy, door Constant van Wessem; Baarn, Hollandia-Drukkerij 419

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschriften en Dagbladartikelen 420

De G.-G. en de Inlandsche volksbeweging. — Het beleid der Indische regeering. — Doen en niet nalaten. — Waarheid of propaganda? — Het volk, zooals het is, en zijn opvoeding. — De Afd B. — Tjokro-Aminoto in Probolinggo. — Van en om de Garoet-affaire. — Van hooger loonen. — Participatie van de grondverhuurders. — Kapitaal voor Nederlandsche koloniën. — Groote industriën in Midden Celebes. — De Indische financiën en de arbeidersbeweging op Java. — Opvoedend werk in Indië. — Scheiding tusschen Nederlandsch en Indisch muntwezen. — De Chineezen. — Hoogere promotie. — Niet ter aanmoediging. — Het Programma van de Revolutionnair Socialistische Vak-Centrale. — Javaansche koelies naar Nieuw-Caledonië. — Loon-retour-commissie — Nederlandsch-Japansche betrekkingen. — Stukkenregeering of contemplatie boven activiteit.

Koloniale Literatuur:

Het Garoet-drama en de Afd eling B 449
De Parhoedamdambeweging, door E. J. van den Berg. 458
Hindia Zelfbestuur, door N. Spijkman. 468
De Lematang kolenvelden (met nadere beschrijving van het Boekit-Asemkolenveld). Weltevreden, Landsdrukkerij 470
IJzererts in Nederlandsch-Indië. Weltevreden Landsdrukkerij. 472
Oostkust van Sumatra, tweede stuk 473

Wetenschap en Industrie:

Prijsvraag voor de Soendaneesche Dialecten 474

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. . 477

De G. G. en de inlandsche volksbeweging, door E. A. A. van Heekeren 485

Geneeskundig Hooger Onderwijs in Indië, door A. E. Sitsen. 490

De Indische Landbouwstatistiek, hoe zij was en hoe zij worden moet, door A. M. P. A. Scheltema 497

Een bestuursambtenaar, die veel voor den Inlander deed, door G. A. M. Meijer 507

Pag.

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschriften en Dagbladartikelen 537

Uitbreiding van den Volksraad. — Samenstelling en werkkring van den Volksraad. — Stakingsroes. — Fragmentarisch beleid. — Vroede frazen. — Een bond van werkgevers. — De actie in de suiker. — De suiker op 't oorlogspad. — De komende strijd in de suikerindustrie. — Politieke Munt. — De uitwassen der Sarikat Islam. — De zuivering van de Inlandsche volksbeweging (in hoofdzaak de S.I.-beweging). — Soerjapranoto. — Zelfontmaskering. — Het onderzoek in Menado. — De Chineezen in Indië. — Om een daad. — Boycot en bolsjewisme. — „Onmisbare" koloniale producten. — Een bevoorrechte positie. — Indische predikanten. — Radiotelegrammen uit Indië. — Het verdubbelde perstarief. — De reis van den heer De Muralt.

Koloniale Literatuur:

Het Koloniaal Instituut in 1919 563

Wetenschap en Industrie:

Een suikerbelang 566
De Indische Technische Hoogeschool 569

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. . 572

Het schrikbeeld der overbevolking van Java

DOOR

J. HABBEMA.

In de *Ind. Gids* van Juni 1913 hebben wij getracht te betoogen, dat de voorstelling alsof Java overbevolkt zou zijn, onjuist is, en in *Vragen van den Dag* (33e Jaargang) hebben wij ons betoog nog eens in het kort herhaald.

Natuurlijk hebben wij ons niet gevleid met de hoop, dat ons beschrijf eenigen indruk zou maken. Het staat voor de meeste menschen onomstootelijk vast, dat Java overbevolkt is.

Nu wordt die beweerde overbevolking sedert eenigen tijd aangevoerd als een reden om Java te industrialiseeren en omdat wij dat ten zeerste zouden betreuren, willen wij nog eens een zwakke poging wagen, om aan te toonen dat de z.g. overbevolking van Java een fictie is.

Het is natuurlijk wenschelijk en ook noodig, dat de industrie op Java wordt bevorderd en dat vooral de bewerking van de producten van het land zooveel mogelijk in dat land zelf geschiedt, maar dat wij onze Javanen „en masse" naar de fabrieken zouden drijven en van Java een industrieland zouden maken, i. p. een landbouwland; voor de Javanen is dat niet te hopen:

Niettegenstaande er heel wat over de overbevolking van Java is gezegd en geschreven, kunnen wij ons niet herinneren ooit een gedecideerde definitie van het woord overbevolking" te hebben gehoord of geleze, wij wachten nog altijd op iets als: „overbevolking is..." enz., of: „een land is overbevolkt als...." enz.

Verwonderen doet ons dat eigenlijk niet, want het curieuse van het woord is, dat wat voor het eene land geldt nog niet voor het andere behoeft te gelden, of nog sterker, dat wat voor het eene land geldt, bijna nooit voor een ander land geldt.

Stel dat men heeft naast elkaar, twee landen, het eene met 100 en het andere met 200 zielen op de □ K.M., beide even vruchtbaar en voorzien van dezelfde hulpbronnen, waterwegen, communicatiemiddelen steenkolen enz. enz., dan kunnen toch in het eerste land zich de verschijnselen vertoonen van overbevolking nl. armoede, honger en sterke emigratie en in het laatste, dubbel zoo dicht bevolkte land, niet.

De dichtheid van bevolking is in elk geval een factor van zeer ondergeschikt belang voor het overbevolkt zijn van een land, hoe paradoxaal dat moge klinken; van veel meer belang is het lage peil van kennis en ontwikkeling en vooral het gebrek aan energie van het volk dat het land bewoont.

Voor hen die zich door het spook: overbevolking van Java laten bang maken, moet het een zonderling verschijnsel zijn, dat in Europa de dichtst bevolkte landen het meest welvarend zijn en de schaars bevolkte landen veel meer de verschijnselen vertoonen die men als typisch voor overbevolking beschouwt. Tot de eerstbedoelde landen behooren b.v. Engeland en Duitschland, ook ons land en België; tot laatstbedoelden: Oostenrijk-Hengarije, Rusland en Ierland. Is het nu niet een zonderling verschijnsel, dat de eerstbedoelde landen het meest welvarend zijn en daaruit betrekkelijk veel minder menschen emigreeren, dan uit de slecht bevolkte.

Dat in vruchtbare, graanrijke landen als Rusland, Oostenrijk-Hongarijë, Ierland meer armoede wordt geleden en betrekkelijk veel meer menschen emigreeren dan uit Duitschland of Nederland, is toch wel een verschijnsel, dat alle begrippen omtrent overbevolking in de war stuurt. Wij hebben vroeger de volgende officieele cijfers aangehaald:

In 1910 emigreerden uit het graanrijke Oostenrijk-Hongarijë meer dan 10 maal zooveel menschen dan uit het veel sterker bevolkte Duitschland. Uit ons land emigreerden in 1909 ongeveer 3000 menschen en uit het schaarschbevolkte Ierland 44.000.

Niet minder merkwaardig is het feit dat de meeste sterk bevolkte landen in de laatste jaren, niettegenstaande de sterke toeneming van de bevolking in welvaart zijn toegenomen, b.v. ons land, dat 60 jaar geleden zooals wij op school leerden, slechts de helft van de bevolking van thans telde. Toch is de economische toestand van Nederland sedert dien tijd belangrijk vooruitgegaan, is vooral de vierde stand economisch sterker geworden, terwijl de emigratie vrijwel stationnair is gebleven.

En voor Java geldt precies hetzelfde. Een halve eeuw geleden telde Java ongeveer de helft van de bevolking van thans en juist in dien tijd was de economische toestand van Java, van het volk, veel slechter dan nu. Voedselgebrek en hongersnood in sommige gedeelten van Java, zooals in de beruchte afdeelingen Demak en Grobogan kwamen toen niet zelden voor. Reeds omstreeks 1892 werd Java in de *Encyclopaedie van N.-I.* 1e druk overbevolkt genoemd. Sedert zijn er weer meer dan 6 millioen zielen bijgekomen en nu zou men toch mogen verwachten dat die toenemende overbevolking allerlei treurige verschijnselen tengevolge heeft gehad. Doch het tegendeel is waar; Java is niet alleen niet economisch achteruitgegaan, maar vooral in de laatste jaren vooruitgegaan. Van inzinking, waarvan eenige jaren geleden gesproken werd, is geen sprake meer.

Alles goed en wel zal er worden gezegd, maar Java brengt toch bij lange na niet genoeg voedsel op voor de bevolking, althans geen rijst genoeg. Hebben wij in Hollanders dan tarwe en rogge genoeg? of Engelschen? Wij moeten immers ook belangrijke hoeveelheden graan invoeren uit Amerika en Rusland. De voedselkwestie is heelemaal een geldkwestie. Als er maar geld wordt verdiend, waarvoor het noodige voedsel kan worden gekocht, hetzij in het land zelf of van elders, dan behoeft de bevolking geen honger te lijden, al levert het land zelf niet genoeg voedsel op, dat doet niets ter zake, als het maar snel en gemakkelijk kan worden aangevoerd en dat is *thans* het geval (een halve eeuw geleden *niet*.)

Dat er tengevolge van den oorlog voedselgebrek is ontstaan, is een uitzonderingsgeval, waarin om zoo te zeggen alle landen verkeeren, zelfs die welke als regel graan of ander voedsel uitvoeren. Blijft de toestand zooals die nu is, ja, dan zouden er in het land zelf buiten-*gewone* maatregelen moeten worden genomen, om op Java zelf de teelt van voedingsgewassen op meer of minder groote schaal te bevorderen. Maar het is toch moeilijk aan te nemen, dat de landen die tot nu toe op groote schaal rijst hebben uitgevoerd, zooals Siam en Achter-Indië, daarmee plotseling zouden ophouden, evenmin als Amerika met het voorzien van Europa met tarwe en mais.

Bovendien wordt het nu toch tijd, dat men op Java eindelijk het denkbeeld, het *bijgeloof* loslaat, dat rijst als voedingsmiddel alleen zaligmakend is en het is een mooie taak voor de inlandsche intellectueelen, voor de leiders van het volk, om de onontwikkelde Javanen langzamerhand terug te brengen van het denkbeeld, dat men alleen door het eten van rijst werkelijk verzadigd kan worden. Het rijstbijgeloof moet krachtig worden bestreden, er moet voor de talrijke andere voedingsmiddelen die Java voortbrengt propaganda worden gemaakt, b.v. voor de djagoeng, die als voedingsmiddel zeker niet bij de rijst achterstaat maar toch door de meeste inlanders niet voor „vol" wordt aangezien, niet als gelijkwaardig aan de rijst. Men eet djagoeng als pis aller en als toespijs, maar als de rijst op het menu ontbreekt, verbeeldt men zich niet verzadigd te kunnen worden.

Het spreekt van zelf, dat om de groote massa djagoeng te leeren eten, zooals wij naast ons brood aardappelen hebben leeren eten als een tweede *hoofd*voedsel, de voorgangers, de leiders van het volk, het voorbeeld moeten geven en zelf geheel vrij moeten zijn van het rijstbijgeloof (Nji Seri c.a.).

Zelf zijn wij „directeur" geweest van een miniatuur-djagoeng-aanplant voor het detachement van een militaire post op Halmaheira en wij hebben verbaasd gestaan over de djagoeng als gewas. Het groeide als kool, stoorde zich niet aan droogte en leverde na een maand of drie een overvloedigen oogst en de Javaansche soldaten, grootendeels uit Oost-Java,

waren heel dankbaar voor die djagoeng en verorberden die in allerlei vorm, op allerlei manieren bereid. Trouwens in hoeveel landen is djagoeng niet het hoofdvoedsel van de bevolking en juist in die landen is de bevolking veelal krachtig en robust en heeft veel physieke ausdauer. Dat is trouwens geen wonder, want zooals wij hierboven reeds opmerkten: de djagoeng staat bij de rijst in voedingswaarde niet achter (rijst bevat wel meer koolhydraten, maar minder eiwit en vet dan de djagoeng).

En nu spreken wij alleen over de djagoeng, maar hoeveel andere voedingsmiddelen van allerlei aard levert het vruchtbare Java niet op: allerlei soorten van oebi, katjang, voedzame vruchten als pisang, papaja en zooveel andere.

Van de teelt van al die voedingsgewassen kan veel meer werk worden gemaakt, maar, wij herhalen, ook al blijft de rijst het meest geliefde voedsel, dan zal daarvan wel genoeg te krijgen zijn, hetzij van Java of van elders als de Javaan maar geld verdient met andere cultuur van producten die duur betaald worden, met handel en nijverheid, visscherij en zooveel andere middelen van bestaan.

Want van de energie en de werkzaamheid zoomede van het peil van kennis en ontwikkeling van een volk hangt alles af. Er is bovendien op landbouwgebied op Java nog zooveel te doen er zijn daar nog zooveel onbebouwde gronden al of niet geschikt voor den rijstbouw dat het voorloopig nog niet noodig is den Javaan op groote schaal naar fabrieken te drijven, als hij zich daartoe niet aangetrokken voelt en liever bij zijn geliefde landbouw blijft.

Op een eiland zoo vruchtbaar als Java waar, nog zooveel grond onbebouwd is, kan nog zooveel voedsel uit den grond worden gehaald hetzij direct of indirect voedsel (n.l. koffie, thee, kina, suiker, copra, rubber, tabak, enz.), dat er voorloopig geen gevaar bestaat voor overbevolking in den zin van economische inzinking, hongersnood of emigratie op groote schaal en als *dat* niet de *noodzakelijke* gevolgen zijn van overbevolking, welke zijn die dan *wèl*? *Wanneer* is een land overbevolkt? Hoeveel zielen per □ K.M. moet een land ongeveer tellen om overbevolkt te zijn? Dat kan immers niemand zeggen, want dat hangt van een onbepaald, onbegrensd aantal factoren af, zooals, om er maar eenige te noemen: vruchtbaarheid, water- en andere communicatiewegen, vervoermiddelen, bezit van koloniën, aanwezigheid van delfstoffen. Dat alles en nog veel meer kan oorzaak zijn, dat een zeer dicht bevolkt land welvarend en niet overbevolkt is in den ongunstigen zin van het woord.

Al is het bovenstaande vroeger reeds met een beetje andere woorden en wat uitvoeriger gezegd in *De Ind. Gids* van 1913, wij meenen dat het geen kwaad kan ons betoog nog eens in het kort te herhalen.

Alvorens te eindigen moeten wij ook nog even de vroeger reeds gemaakte opmerking herhalen, dat het groote verschil in bestaansvoorwaarden tusschen tropenbewoners en Europeanen dikwijls over het hoofd wordt gezien, althans niet genoeg in 't oog wordt gehouden. De tropenbewoner heeft veel minder behoeften dan de Europeaan aan voedsel en kleêren. De winter en de koude maken het leven in Midden-Europa veel en veel duurder dan op Java. Niet alleen moeten wij ons warmer kleeden en zwaarder voeden, maar onze woningen moeten van solider constructie zijn en dat alles maakt het leven in Eurapa veel duurder dan op Java. Het leven van ons, Europeanen, op Java moet echter buiten beschouwing blijven, omdat wij uit Europa allerlei dure artikelen noodig hebben, maar als men zooals wij op een post heeft gewoond waar niets te krijgen is dan bemerkt men eerst hoe goedkoop het leven in Indië is in vergelijking met dat in Europa wat de directe levens*behoeften* aangaat. Daarom behoort men zich bij beschouwingen over de overbevolking van Java te onthouden van vergelijkingen van de bevolkingsdichtheid van Java met die van landen in Europa, want dat Java bijna even dicht bevolkt is als België bewijst niets, omdat de bestaansvoorwaarden van den Javaan niet te vergelijken zijn met die van den Belg.

Trouwens wij kunnen het niet genoeg herhalen: de dichtheid van de bevolking doet weinig ter zake, waar het gaat om overbevolking in den zin van naderend onheil, hongersnood, exodus op groote schaal van de bevolking e. d.

Ook gesteld dat men van een land kan zeggen: nu is ons land overbevolkt [1]) dan kan het enkele jaren daarna dat niet meer zijn, niettegenstaande een regelmatige aanwas van de bevolking, b.v. door het ontdekken van rijke kolen- of ertsmijnen, door belangrijke verbetering van de communicatiewegen en middelen en door allerlei andere omstandigheden zooals toegenomen energie en werkzaamheid van de bevolking. Want zonder die factoren zal ook het rijkste land niet tot bloei geraken en welvarend kunnen blijven.

Hierboven merkten wij reeds op, dat al omstreeks 1892 gesproken werd van de *over*bevolking van Java, zie o. a. het artikel van Mr. W. B. Bergmann [2]) in de *Encyclopaedie van N.-I.* 1e druk sub: „Bevolking". Toen bedroeg de bevolking van Java ± 25 millioen zielen. Sedert dat tijdstip is die bevolking met meer dan 6 millioen toegenomen en desniettegenstaande is er niets ernstigs gebeurd, geen hongersnood, geen uittocht op groote schaal van Javanen naar elders. Zij moeten nog altijd met hooge handgelden en voorschotten worden „gelijmd", om hun land te verlaten.

[1]) Wanneer is dat het geval, hoeveel zielen moet het land ongeveer per □ K.M. tellen om onverbiddelijk overbevolkt genoemd te kunnen worden?

[2]) Oud-Chef der Afd. Statistiek.

In *„Neerlands Indië"* van den Oud-Minister Colijn, zegt deze o.a.: „Was de regelmatige daling in de inkomsten, sinds 1875 reeds omtrent 1895 tot staan gekomen, daarna is er een voortdurende, zelfs progressieve stijging geweest, zoodat de rekening der jaren 1905—1909 in weerwil van de kosten der talrijke militaire expedities en het bestrijden van uitgaven voor productieve werken uit de jaarlijksche middelen, slechts een tekort van ruim $2^1/_2$ ton voor 5 jaren heeft aan te wijzen".

En daarna is de economische toestand van land en volk, den oorlogstoestand in aanmerking genomen, in algemeenen zin steeds verbeterd.

Hoe rijmt zich dat alles, met het pessimisme van de overbevolking-industrialiseeringsapostelen?

Het proefstation voor het Indische Boschwezen

DOOR

Prof. Dr. A. H. BERKHOUT.

Een 15 tal jaren geleden wezen wij in *De Indische Gids* er op, dat het dringend noodig was, een boschproefstation op Java op te richten, want het verdienstelijke werk van den boschbedrijfsregelingsdienst was en kan nooit goed gefundeerd wezen, wanneer daaraan niet nauwkeurige aangroei-onderzoekingen vooraf gaan.

Die onderzoekingen missen vrijwel alle waarde, wanneer ze niet met zorg verricht worden. Ze vereischen een geheelen man en wel een man, die zin voor de wetenschap bezit, een exact waarnemer is, en last not least, beschikt over een flinken staf van goed gevormd technisch personeel.

De ervaring heeft de juistheid van onze vroegere bewering gestaafd. De oude aanwas proefvlakken zijn gebleken vrijwel onbruikbaar te zijn. Dit feit kan gereleveerd worden zonder het aanzien van den boschbedrijfsregelingsdienst te schaden, want die dienst heeft ruimschoots op eigen gebied getoond in hooge mate nuttig voor Java te kunnen werken.

Dat reeds thans veel bruikbaar werk van wege het boschproefstation kon worden gepubliceerd, is voor een groot deel te danken aan de gelukkige keuze, die de Ind. Regeering deed bij de benoeming van den Directeur.

Op het einde van het vorige jaar publiceerde de heer Beekman, Chef van het Proefstation voor het Boschwezen, het 3de deel der Mededeelingen. Dit handelt over den omloop van den djati, een onderwerp, dat van groot belang geacht mag worden niet alleen voor het Boschwezen, maar wellicht ook voor de toekomstige Ind. houtindustrie.

Het komt ons daarom gewenscht voor, de aandacht in ruimeren kring op deze publicatie te vestigen en daarbij de hoofdzaak op den voorgrond te plaatsen.

Een geregeld boschbeheer is niet denkbaar zonder een behoorlijk bedrijfsplan.

Alles wat de mensch aan plantaardige producten voor de bevrediging zijner behoeften noodig heeft, moet op den duur gecultiveerd worden of het verdwijnt.

Bij onze laatste reis naar Suriname werd ons verzocht uit de bosschen aldaar vanille mede te brengen, die men slechts te plukken had.

Wij hebben het product voor ons vertrek uit Groningen laten komen, daar het aldaar heel wat goedkooper was te verkrijgen dan in Suriname.

Kapt men zonder overleg in de maagdelijke tropische wouden de boomen om, die in de nabijheid der vlotbare rivieren staan, dan krijgen de minderwaardige exemplaren de overhand met dat gevolg, dat de exploitatie ophoudt loonend te zijn.

Wil men van de verder afgelegen bosschen profiteeren, dan is het noodig eerst een stel wegen aan te leggen, waarvan echter de kosten veelal zoo hoog zijn, dat de waarde van het aanwezige hout niet voldoende is om die kosten voldoende te dekken.

Nadat op Java 25 jaar lang in Europa technisch opgeleide ambtenaren in functie waren, bedroeg de netto opbrengst van het djatibosch-areaal nagenoeg nog steeds nihil.

In Suriname begint het thans eerst te dagen en wordt het waarschijnlijk, op de 14 millioen H.A. boschoppervlakte een loonende, duurzame exploitatie in te voeren.

Bij het Boschwezen treedt op den voorgrond de quaestie, op welke wijze het mogelijk is, in lengte van dagen van den boschgrond te oogsten zonder dat de productiviteit achteruit gaat, maar in tegendeel wat qualiteit en quantiteit van het product betreft, stijgt.

In het Indische Boschreglement van 1865 was de duurzaamheid van den houtoogst op papier goed geregeld, maar had men daarbij geheel geen rekening gehouden met de mogelijkheid van de uitvoering van de desbetreffende bepalingen, die in art. 12 als volgt waren opgenomen.

„Zij (de kap) wordt telkens, na een tijdsverloop van 10 jaren, geregeld „in verhouding tot de aanwezige houtmassa en tot den vermoedelijken „bijgroei en zoodanig, dat de bosschen voortdurend de hoogst mogelijke „inkomsten opleveren.

„Bij deze regeling wordt uitgegaan van het beginsel, dat jaarlijks „een nagenoeg gelijke houtmassa van nagenoeg gelijke waarde gekapt „moet worden.

„Om haar te kunnen maken, wordt de aanwezige houtmassa „opgenomen en de tegenwoordige en toekomstige bijgroei berekend „ter bepaling wat jaarlijks gedurende tien jaren moet, en wat kan „worden gekapt".

Ter verduidelijking moge het volgende dienen. Wanneer een dennenbosch van 1000 H.A. op middelmatigen grond zoodanig samengesteld is dat 10 H.A. 1 jarig, 10 H.A. 2 jarig... 10 H.A. 99 jaar en 10 H.A. 100 jarig is, kan men 100 jaar lang elk jaar 10 H.A. 100 jarig hout vellen. Heeft men er voor gezorgd, dat het leeg gekapte terrein onmiddellijk weder in cultuur gebracht is dan is over 100 jaar de 1e boschstrook weer kapbaar, over 101 jaar de 2de boschstrook enz. en komt er dus nooit einde aan de exploitatie. Er wordt dan volgens de opbrengsttafel van Schwappach, geldende voor Duitschland, elk jaar 6200 M³. hout geoogst.

Zou men daarentegen hetzelfde bosch zoodanig hebben ingericht, dat er 200 H.A. 1 jarig, 200 H.A. 2 jarig,.... 200 H.A. 49 jarig en 2 H.A. 50 jarig hout stond, dan zou men jaarlijks 200 H.A. 50 jarig bosch kunnen vellen en zou dan de totale jaarlijksche houtval zijn 6700 M³. Men zou dus duurzaam 500 M³. per jaar meer produceeren op een oppervlakte van 1000 H.A.

Vermoedelijk zal evenwel de 6200 M³., die men bij een 100 jarigen omloop, oogst meer bruto en netto aan geld opleveren dan de 6700 M³. jong hout, dat voor minder doeleinden feitelijk geschikt is en dus per M³. minder opbrengt.

Het boschreglement van 1865 wilde de exploitatie zoodanig regelen, dat langs geleidelijken weg het voorgeschreven doel werd bereikt. Bij de toepassing werd gebruik gemaakt van een Oostenrijksche methode, dateerende van het einde der 18e eeuw.

Deze methode komt op het volgende neer. Men gaat na hoeveel hout er in het bosch groeit. Verkeert het bosch in den zooeven geschetsten normalen toestand, dan blijft de houtvoorraad constant, zoo men den aanwas kapt. Staat er daarentegen naar rato veel oud hout, dan moet dat surplus in een zeker aantal jaren mede worden opgeruimd.

Een jong boschambtenaar kreeg in 1878 in Semarang de opdracht den toestand na te gaan van een geïsoleerd djatiboschje, dat voor velling in aanmerking zou komen. Hoe of hij ook zocht, het boschje, dat 2 à 3 maal zoo groot was als het Haagsche bosch, was niet weer te vinden. Na een vermoeienden dag te hebben doorgebracht, lag het voor de hand 's avonds bij het districtshoofd nadere informaties in te winnen. Het bleek toen, dat het bosch reeds 15 jaar te voren in koffietuin was geconverteerd, maar dit had blijkbaar geen beletsel gevormd om 5 jaar later het als bosch te beschrijven en in de tabellen op te nemen met zijn houtvoorraad en zijn aanwas. Welke betrouwbaarheid was toe te kennen aan den jaarlijkschen plausibelen houtval, berekend uit dergelijke uit den duim gezogen cijfers, kan men zich gemakkelijk voorstellen.

Het toenmalige corps boschambtenaren stond voor een veel te zware taak om gecompliceerde regelingen met kans op succes te kunnen

maken. Waar men in Duitschland op elke 2000 H.A. bosch één houtvester heeft, had op Java de boschbeheerder te zorgen voor ongeveer 30.000 H.A..

Bij de ontoegankelijkheid der toenmalige djatibosschen en bij het volslagen gebrek aan cijfers uit de ervaring ontleend, kon men zich geen juist denkbeeld van den aanwas vormen.

Verklaarbaar is het dan ook, dat naarmate de kennis toenam, de opvolgende boschreglementen steeds meer getuigenis aflegden, dat men er niet veel van af wist en dat het dus raadzaam was geen bindende bepalingen, wat den houtval betreft, te maken.

Het jongste boschreglement van 1897 kent den Hoofdinspecteur van het Boschwezen de bevoegdheid toe, voorschriften te geven: waarbij in acht genomen wordt, dat in de eerstvolgende bedrijfsperiode geen grootere houtval mag worden voorgeschreven dan ten opzichte van de duurzaamheid van het boschbedrijf verantwoord schijnt, tenzij speciale in het voorloopige bedrijfsplan te vermelden redenen, zich daartegen verzetten.

Met deze redactie zou het mogelijk zijn het voorbeeld van het Presidentschap Bombay te volgen. Aldaar worden djatibosschen als hakhout met een omloop van 40 jaar geexploiteerd.

De instructies van 1913 en 1914 bewijzen, dat het uiterst moeilijk is de djatiboschexploitatie op een goed verdedigbare basis te regelen.

Beekman heeft zich de moeite getroost de literatuur te raadplegen aangaande den meest gewenschten omloop en komt dan tot zeer uiteenloopende meeningen, omdat de verschillende auteuren afwijkende standpunten innemen en feitelijk niemand hunner zijn standpunt op betrouwbare cijfers heeft gebaseerd.

Sommige gaan uit van een omloop, waarbij jaar in jaar uit het meeste hout wordt geproduceerd. Andere stellen als ideaal het produceeren van hout, dat de hoogst mogelijke waarde bezit of in ieder geval in aanmerking komt om geexporteerd te worden.

Het rationeelste doel is natuurlijk te zorgen, dat het boschkapitaal duurzaam de grootst mogelijke rente afwerpt.

Natuurlijk geldt dat niet voor de scherm- of sierbosschen. Deze worden niet aangelegd of onderhouden terwille van de directe, maar terwille van de indirecte voordeelen. Hoe meer netto opbrengst het Ind. Boschwezen weet te trekken van de djatibosschen, des te meer zorg kan deze tak van dienst wijden aan de bergbosschen, die voor een geregelden aanvoer van het irrigatiewater van groote beteekenis zijn.

Ook moet men bij de djatiboschexploitatie toonen een open oog te bezitten voor de behoeften aan hout der arme, inlandsche bevolking, die in de nabijheid der bosschen leeft. Waar bij haar het algemeen belang, dat door den fiscus wordt vertegenwoordigd, veelal niet wordt begrepen, is hare waardeering voor de instandhouding der bosschen

op te wekken, door haar gratis of tegen geringe vergoeding brand-, bouw- en werkhout af te staan,

Buitengemeen interessant is de slotsom, die de heer Beekman trekt, waarbij hij op een uitstekende wijze met het betrekkelijk geringe opnemingsmateriaal woekert.

Zij luidt, dat de gemiddelde dikhout-aanwas der djatibosschen op Java culmineert op de beste gronden (Boniteit V) op 10 jarigen leeftijd en op slechte gronden (boniteit III) op 15 jaar.

Rekent men niet alleen met den eindhak, maar ook met de dunningen dan worden deze cijfers respectievelijk 13 en 24 jaar.

Nu bezitten de djatiboomen op genoemde leeftijden evenwel nog slechts geringe afmetingen.

Voor tabaksspijlen en voor de mijnen is het hout op dien leeftijd te gebruiken en zouden dus met goed gevolg in Deli en te Ombelin met lage omloopen de djatibosschen kunnen worden geveld.

De Chef van het Proefstation voor het Boschwezen was natuurlijk verplicht zijne onderzoekingen verder voort te zetten en daarbij niet alleen te letten op hoeveelheid product maar ook op prijs en rente.

Het zou hier te ver voeren, wanneer de wijze van berekening werd besproken. De belangstellende lezer raadplege daarvoor de uitvoerige publicatie.

Alleen de conclusies mogen hier worden vermeld.

Wanneer men zich met 3 pCt. rente van het geld, dat vertegenwoordigd wordt door den boschgrond en den daaropstaanden houtvoorraad, tevreden stelt, dan is het gewenscht op de beste gronden (V) de djatibosschen om te kappen op een leeftijd van ± 50 jaar. Rekent men met 1½ pCt., dan wordt de kapleeftijd 90 à 95 jaar. Op schralen grond (III) wordt de meest gewenschte omloop lager.

De schrijver erkent, dat zijne gegevens gebrekkig waren en daarom zijne berekeningen met de noodige reserves moeten worden geaccepteerd.

Van zijne gevolgtrekkingen willen wij de volgende naar voren brengen.

„De dikteontwikkeling moet, daar na den 50 jarigen leeftijd de „hoogtegroei en vormverandering geen invloed meer uitoefenen op de „eenheidswaarde-vermeerdering van het product, zooveel mogelijk worden „bevorderd. Dit kan geschieden door sterke dunning en lichting gepaard „met zorg voor tusschen- en ondergroei.

„Het kweeken van zeer zware sortimenten (50 cM. diameter) „is bij den djati niet rendabel, dat van zware sortimenten (40/49 cM. „diameter) slechts op de beste boniteitsgronden.

„Verbeterde cultuurmethoden zullen den finantieelen omloop ver„korten, verbeterde verplegingsmethoden (dunning, lichting) wellicht „verlengen.

„Het concludeeren tot een 70-jarigen omloop voor V & „IV boniteit

„en tot een 85 jarigen voor III boniteit komt, in afwachting van „nadere vaststelling op grond van deugdelijker gegevens, verantwoord „voor.

„Bij een 80 jarigen omloop zal de normale jaarlijksche djatihoutval „op Java op 1 M³ bewerkt timmerhout te stellen zijn."

Inderdaad zijn deze gevolgtrekkingen eenigszins ontmoedigend. Wanneer men den forschen groei der djatiboomen in de prilste jeugd waarneemt (in 1 jaar wordt een lengte en dikte bereikt, waarover de grove den in Nederland in doorsnede meer dan 10 jaar noodig heeft) dan zou men wanen, dat het djatiboschbedrijf grootere voordeelen afwerpt.

Men verlieze echter niet uit het oog, dat in de toekomst de houtprijzen sterk kunnen stijgen en dat het bovendien een gebiedende eisch van een goed staatsbeheer is, de aanwezige boschgronden productief te houden. De djatibosschen groeien immers meest op absoluten boschgrond. Zou men de bosschen omkappen en niet voor een behoorlijke reboisatie zorg dragen, dan zou men wildernis krijgen, waarvan de bevolking geen voordeel trekt, maar waarin de tijger hoogtij viert.

Niet alleen evenwel, dat de netto-prijzen van het hout zullen stijgen door vermeerderde vraag en door vermindering der transportkosten (aanleg spoor- en tramwegen) ook de groei zal sterk worden bevorderd, naarmate de kennis der Indische houtvesters toeneemt.

De publicatie van den heer Beekman geeft ons aanleiding tot eenige verdere gevolgtrekkingen.

Een 35 jaar geleden werden wij door een ouderen collega in *De Locomotief* danig afgebroken, omdat wij den moed hadden gehad een stuk te schrijven, waarin het heette, dat de djaticultuur slechts bescheiden rente belooft af te werpen en dat het daarom geraden was te beproeven daarnaast op den boschgrond andere waardvolle producten te kweeken.

Het lag toen en ook nu nog absoluut niet in onze bedoeling om de djatibosschen in andere bosschen te laten converteeren. Djatihout is een onmisbaar product voor Java en al moge de rente der bosschen niet groot zijn, zoo verlieze men niet uit het oog, dat het den dienst van het boschwezen gelukt is, de zuivere opbrengst der bosschen die in 1870 nagenoeg nihil was, op te voeren tot ruim $5^1/_2$ millioen gulden in 1917.

Gemiddeld over de jaren 1909 tot en met 1916 was de zuivere opbrengst der bosschen op Java en Madoera ruim $2^1/_2$ millioen gulden.

Daarbij wordt door het thans talrijke personeel (het hoogere technisch personeel, dat in 1870 uit 20 personen bestond, was in 1915 112, in 1916 105, in 1917 101 man sterk) zeer veel gedaan voor de verbetering der bosschen en strekken hunne zorgen zich niet alleen uit over de rendeerende djatibosschen op Java, maar ook gedeeltelijk over de wildhoutbosschen op genoemd eiland en op die der buitenbezittingen.

Het met wildhout begroeide staatsdomein op Java is veel grooter dan dat waarop de djati groeit (2.180.600 tegen 721.818 H.A.). De grootste helft moet in het algemeen belang in stand gehouden worden. Juist die bosschen zouden met meer zorg worden beheerd, zoo het gelukte hen rendabel te maken, en daarop hebben wij indertijd niet alleen gewezen, maar ook den weg aangegeven om daartoe te geraken. We hebben toen de bijzondere aandacht gevestigd op de teelt van caoutchouc, dat in een klein volumen een groote waarde bezit en waarbij dus een ver kostbaar transport uit de opbrengst kon worden bestreden.

Eerst vele jaren na ons vertrek heeft men de juistheid dezer meening beter leeren inzien en is men krachtig voort gegaan op den vroeger ingeslagen, maar tijdelijk bijna weer geheel verlaten weg.

Voor ons ligt het jaarverslag over het Caoutchoucbedrijf bij het Boschwezen over 1917 en lezen wij daarin op bladz. XXVI, dat de netto winst over dat jaar bedroeg 14,1 pCt. van het kapitaal, dat op het einde van het vorige jaar in de cultuur was vastgelegd. Waar reeds 4 pCt. rente van het door het Gouvernement beschikbaar gestelde kapitaal in rekening is gebracht, is dus het winstpercentage 18,1 pCt.

De onderneming Merboeh, een der oudste van de 11 ondernemingen, rendeerde in:

1913	6,9 pCt.
1914	8,6 „
1915	22,4 „
1916	17,9 „
1917	42,6 „

Waarlijk, deze cijfers bewijzen wel, dat staatscultuur evengoed flinke directe voordeelen kan afwerpen als partikuliere, maar bovendien, dat onze 35 jaar geleden verkondigde meening volkomen bevestigd is. De netto winst van *f* 548.842.84 werd verkregen van 8328 H.A. dus was de zuivere opbrengst per H.A. ongeveer *f* 66, terwijl die der djatibosschen nog geen *f* 8 bedroeg.

In de tropische natuurbosschen komen behalve rubber talrijke andere producten voor, die door hun geïsoleerd voorkomen, zooals de vanille, locaal vrijwel waardeloos zijn, maar vele andere zijn nog bij de industrie geheel onbekend en niet gewaardeerd. Ook de thans onmisbare rubber was een 50-tal jaren geleden nagenoeg alleen in gebruik om potloodteekeningen schoon te maken.

De publicatie van den heer Beekman moge de jongere houtvesters, die op de buitenbezittingen geplaatst zijn, een spoorslag wezen om hunne aandacht niet alleen aan het daar voorkomend hout te wijden, maar een speciale studie te maken van de overige boschproducten. Wij hebben indertijd reeds gewezen op de voortreffelijke kampferbaros, op wierook (mienjan) enz.

Van terzijde vernamen we een dezer dagen, dat de Chef van het Proefstation voor het Boschwezen begonnen is in Krawang proefaanplantingen aan te leggen van snelgroeiend hout, geschikt voor de bereiding van lucifers. Vermoedelijk is dit werk een uitvloeisel van zijn onderzoekingen aangaande den groei der djatiboomen. Bij deze boomen kan men helaas niet profiteeren van de vroege culminatie van den aanwas, want zooals reeds gezegd, 10-jarige djatiboomen leveren geen timmerhout op van voldoende afmetingen. Voor de luciferfabricatie zijn jonge boomen echter uitstekend bruikbaar.

Oppervlakkig beschouwd zou men meenen, dat een lucifersfabriek op Java een goudmijn moet wezen. De dichte bevolking verbruikt groote hoeveelheden lucifers en op vele plantages worden ontzaglijke hoeveelheden hout verbrand omdat men er geen gebruik van kan maken.

Een nauwkeurig onderzoek door ons een 30 jaar geleden voor een der groote Indische banken ingesteld, leidde ons tot de slotsom, dat de zaak veel risico zou opleveren. Een lucifersfabriek kan o.i. alleen flink rendeeren, wanneer zij beschikt over eigen houtaanplantingen in hare onmiddellijke nabijheid. Wel kon reeds toen het vermoeden uitgesproken worden, dat door combinatie van houtcultuur en lucifersfabricatie groote voordeelen kunnen worden verkregen, maar zekerheid kon niet worden geboden, omdat toen ter tijde nog weinig bekend was van den groei der wildhoutsoorten.

Op onze laatste reis door Azië verzamelden wij cijfers aangaande den groei der Heveaboomen. De enorme hoeveelheden hout, die deze boom op jeugdigen leeftijd vermag op te leveren, versterken ons zoo even geuit vermoeden. [1])

Helaas zijn enkele lucifersfabrieken op Java, die aangewezen waren op den opkoop van verspreid groeiend hout weer te gronde gegaan.

Laten wij hopen, dat het Boschwezen in Ned. Indië weldra naast den dienst van het Gouvernement Caoutchoucbedrijf als jonge loot aan den krachtigen boom kan bogen op een bloeiende lucifersfabricatie.

Bennekom, Nov. 1919.

---

[1]) Zie *Tropenflanzer*. Jahrgang 1911. No. 3-4-5-8.

De gevolgen van de dubbeltjes-politiek bij het Boschwezen in Ned-Indië

DOOR

W. H. VAN DER HAAS.

Omtrent de rol welke de domein-bosschen hebben te vervullen in de huishouding van den Staat, loopen de meeningen nog al uiteen.

In Frankrijk b.v. berust de politiek van het Boschwezen op het beginsel, dat de domein-bosschen niet bestemd zijn voor het spekken van de schatkist, maar voor het dienen van algemeene belangen.

Die opvatting van de rol welke de domein-bosschen hebben te vervullen in de huishouding van den Staat, opent voor het Boschwezen in Frankrijk de schoonste vergezichten. Het Boschwezen en zijn ambtenaren staan dáár dan ook hoog aangeschreven in de achting van een ieder.

In zijn werk, „Economie Forestière", steekt de boschbouwkundige Huffel den boschambtenaren Lorentz en Parade, die het eerst de leidende gedachte voor de in Frankrijk gevolgde boschpolitiek hebben uitgesproken, een schitterende veër op den hoed in deze bewoordingen:

„Nous avons tenu à rappeler ici avec quelque détail le rôle dans „cette grande oeuvre des conversions des deux fondateurs de l'enseigne„ment forestier en France; Lorentz et Parade.

„La netteté, avec laquelle ils ont discerné dès le début le but à „poursuivre, le véritable rôle des forêts domaniales, „qui est de servir les intérêts généraux et non pas „d'alimenter le trésor, restera leur impérissable titre „de gloire".

Bij het Boschwezen in Ned-Indië is men andere begrippen toegedaan omtrent de rol welke de domeinbosschen in de huishouding van den Staat te vervullen hebben.

Dáár is: spekken van de schatkist.... hoofdzaak, dienen van algemeene belangen.... bijzaak.

Heel duidelijk heeft de gewezen Indische houtvester A. H. Berkhout, thans hoogleeraar aan de hooge Land- en Boschbouwschool te Wageningen die gedragslijn voor het Boschwezen in Ned.-Indië aangegeven,

bij zijne bespreking, [in *De Indische Mercuur* van 12 November 1907] van bovengemeld werk van den heer Huffel.

„Het is volkomen juist, — aldus de heer Berkhout, — dat er nog „ontzaglijk veel gedaan kan worden voor de toekomst der djati-bosschen „Wij zouden echter niet zóó ver durven gaan om te verlangen, dat al „de meerdere inkomsten daarvoor besteed worden. Hoe overtuigt „men toch het best de machthebbenden van de voor„deelen van een goed geregeld boschbeheer? Niet „door toekomstbeloften, maar door klinkende munt „Een Chef van het Indisch Boschwezen die ver„trouwen wil inboezemen, moet waken, dat, met „verbetering van de toekomst, de Directeur van „Financiën tevreden is over zijn werk" Ziedaar, kort en duidelijk, het beginsel voor de politiek van ons Indisch Boschwezen!

Zooals men ziet loopen de inzichten van de leiders van het Boschwezen in Frankrijk en in Ned-Indië nog al uiteen, — — en zijn de gevolgen daarvan niet uitgebleven.

In Frankrijk mag het Boschwezen zich verheugen in de algemeene achting en waardeering van zijn werk. In Ned.-Indië is niet alleen de ontevredenheid in den boezem van het houtvesterscorps tot bedenkelijke hoogte gestegen, maar neemt men daar eene „groeiende geringschatting", waar voor het Boschwezen, speciaal voor de ambtenaren van dien tak van dienst, eene geringschatting zóó groot, dat in den Volksraad is gezegd: „dat het Boschwezen in Ned.-Indië de „meest gehate diensttak is".

In het artikel van den heer A. te Wechel, getiteld: „De wondeplek „bij het Boschwezen in Ned.-Indië: de ontevredenheid in het houtvesterscorps" [opgenomen in de Juni-aflevering van *De Indische Gids* van dit jaar], voert de schrijver een der oudere houtvesters, den heer van Hasselt, Directeur van het Gouvts. Caoutchoucbedrijf, een bezadigd man, staande het op 16 October 1918 te Djocjokarta gehouden houtvesters-congres, sprekende in. Na gewezen te hebben op bestaande misstanden, — in de eerste plaats: de groote ontevredenheid in het houtvesterscorps; in de tweede plaats: de ernstige aanklachten tegen den dienst van het Boschwezen in den Volksraad geuit, — dringt de spreker aan: „zich „nogmaals tot de Regeering te wenden met het verzoek door een commissie „een onderzoek te laten instellen naar de oorzaken van de scherpe „critiek, welke zoowel in als buiten het corps wordt uitgeoefend op „den dienst van het Boschwezen, om ingeval deze critiek gerechtvaardigd „is, de noodige voorstellen ter verbetering aan te geven — zoo die critiek niet gerechtvaardigd is de dienst van het Boschwezen te rehabiliteeren tegenover de in- en outsiders.

Dezelfde spreker schetste den toestand voor de ambtenaren van het Boschwezen in Ned.-Indië zóó geworden, „dat men niet zonder een

„zeker gevoel van bescheidenheid bekent houtvester te zijn" en vaak „slechts schouderophalend over den Dienst van „het Boschwezen wordt gesproken."

Uit die woorden, meer nog uit de ernstige aanklachten in den Volksraad geuit tegen den Dienst van het Boschwezen, blijkt, dat de geringschatting voor het Indisch Boschwezen en zijn ambtenaren niet is gericht tegen den persoon van de ambtenaren van het Boschwezen, maar tegen hun werk, tegen de praestatie van dien diensttak.

Dat zulks niet wordt ingezien, blijkt hieruit, dat de heer te Wechel in zijn bovengemeld geschrift aanhaalt hetgeen de houtvester van de Bussche gezegd heeft op het in 1915 gehouden houtvesterscongres, over de waardeering van het Boschwezen en den Boschambtenaar in N. O.-I. Onder de zaken, welke z. i. eene mindere waardeering van het Boschwezen door het groote publiek ten gevolge hadden, noemde spreker o. a. de feiten: „Dat de batige saldi van den dienst geen zeer „groote rol spelen op de begrootingen, dat in de pers over het algemeen „op een onaangenamen toon over het Boschwezen gesproken wordt, „dat de voorstellen voor tractementsverhooging voor de houtvesters „in Indië zooveel verdediging behoefden, dat de Regeering in talrijke „gevallen over hoogst principieele kwesties besliste op eene wijze, die „met de algemeene opinie van het houtvesterscorps direct in strijd is, „en, ten slotte, dat de dienst van huis uit, geen groote sympathie geniet in de Inlandsche wereld."

De heer te Wechel onderschrijft de conclusies van den heer van de Bussche; beiden „achten een waardeering van buiten af uitgesloten, „als die waardeering bij de Regeering zelf ontbreekt".

Toen dan ook in den Volksraad het Boschwezen door de heeren Abdael Moeïs en Tjokroaminoto scherp werd aangevallen, nam de Regeering — aldus de heer te Wechel, — niet de partij op voor het Boschwezen, daarmede implicite erkennende: „dat ook zij twijfelde aan „de geschiktheid van den diensttak „in kwestie voor de uitvoering van de hem opgelegde taak".

„Er ontbrak vertrouwen van de Regeering in den dienst van het Boschwezen".

Om nu daarin verbetering te brengen, om de Regeering dus weder vertrouwen te schenken in den dienst van het Boschwezen, is, naar het oordeel van den heer te Wechel, slechts één remedie: „men „benoeme een dienstchef die het vertrouwen heeft van de Regeering „en van de overgroote meerderheid der houtvesters",.... met andere woorden: de Regeering [men] die geen vertrouwen in de geschiktheid van het Boschwezen voor de uitvoering van de hem opgelegde taak stelt, benoeme voor dien dienst een Chef die haar vertrouwen

heeft!! en het vertrouwen heeft van de overgroote meerderheid van de houtvesters!!

Dat wordt een lastig geval!

De kwestie is, dat men, d. i. de Regeering zoowel als het publiek, [met uitzondering van de overgroote meerderheid der houtvesters], begint in te zien, dat men, met de tot nog toe door het Indisch Boschwezen gevolgde politiek op een dwaalspoor is. Gemis aan waardeering voor dien tak van dienst is daarvan het natuurlijk gevolg.

„Appréciatie voor de ambtenaren en voor den diensttak, waartoe „zij behooren, — beweert de heer te Wechel, — kan slechts komen „van de intellectueelen, die verder zien dan hun neus lang is".

Eilieve, wie zijn die intellectueelen? Mannen als Lorentz en Parade, die, in Frankrijk om hunne breede, dáárvoor juist gehouden en daarom gewaardeerde opvatting van de taak van het Boschwezen, hoog stonden aangeschreven, zouden hier in Ned.-Indië om diezelfde reden worden uitgekreten voor halve of heele dwazen, men zou ze rangschikken onder de niet-intellectueelen, onder hen, die niet verder zien, dan hunne neus lang is. De heer te Wechel houde ons daarom ten goede, dat wij van de remedie, die hij ons aanbiedt om verbetering te brengen in den toestand waarin het Boschwezen in Ned.-Indië thans verkeert, niet de minste uitwerking verwachten, ja, — zooals gezegd, — de toepassing daarvan onmogelijk achten.

Naar mijne bescheiden meening, staat het Indische Boschwezen geen anderen weg open om te geraken uit de impasse waar het is ingeloopen, dan deze: radicale wijziging van de tot nog toe gevolgde boschpolitiek.

Men bedenke dat in den loop der laatste jaren de toestanden in Ned.-Indië, vooral in de Inlandsche wereld, anders geworden zijn.

Het Volk in Indië begint wakker te worden!

Wat een chef van den dienst van het boschwezen kon doen ongestraft, zonder protest, tien en meer jaren geleden omdat *toen* de Inlandsche wereld nog met stomheid geslagen was, zou hij *nu* niet kunnen doen. Uit de Inlandsche wereld stijgen, aangroeiende in kracht, stemmen op die klagen over werkelijk of vermeend onrecht, die vragen om voorziening in behoeften, die vaak diep ingrijpen in het leven der Inlandsche bevolking.

Daaronder nemen de behoefte aan hout, dat de Inlander noodig heeft voor alles en nog wat, waarbuiten hij niet tevreden kan leven, en water, dat hij noodig heeft voor de bevloeiïng van zijn rijstvelden, een eerste plaats in.

In de behoefte aan hout moet het Indisch Boschwezen voorzien door aanleg op groote schaal van gemeente-bosschen van snelgroeiende, spontaan zich gemakkelijk voortplantende, deugdelijk bouwhout leverende boomen; in de behoefte aan water voor de irrigatie

van de rijstvelden der bevolking in de lager gelegen streken, moet het Boschwezen uitgebreide maatregelen nemen voor de instandhouding en uitbreiding van de wildhoutbosschen in het gebergte van Java en in de gewesten buiten Java waar daaraan behoefte gevoeld wordt. [1])

De verzorging der djatibosschen dient natuurlijk daarmede gepaard te gaan, maar in geen geval mag die reden zijn tot verwaarloozing van eerstgenoemde belangen. Want zonder die twee zaken: hout voor de duizend en een zaken waarvoor de Inlander hout noodig heeft en water voor de bevloeïing zijner rijstvelden; kàn de Javaan het niet stellen en de ongestilde behoefte daaraan zullen voortdurend en in stijgende mate aanleiding geven tot wrijving tusschen de Inlandsche bevolking en het Boschwezen. Maar de uitvoering van dat werk schaft geen „klinkende munt", althans niet direct, en daarom verzet zich de dubbeltjespolitiek van het Indisch Boschwezen tegen de uitvoering daarvan.

In hoe wijden kring de behoefte aan hout gevoeld wordt en sympathie betuigd wordt met elke poging daarin te voorzien, moge blijken uit een kort bericht dat wij aantroffen in het weekblad *De Taak* van 8 Juni 1918, onder het hoofd: „De Inlander en het Bosch wezen", waaruit we het volgende overnemen: „Het is nu vijf jaren „geleden dat Mas Pryoprawiro, wedono van het district Nglorog (Patjitan) „thans wedono van Karangan (Ponorogo) er toe overging, ontwoude „streken in zijn district wederom te doen beplanten. Reist men nu „van Slahoeng naar Patjitan, dan ziet men de vruchten van den arbeid „van dien verdienstelijken wedono. Wil de regeering het dreigend ge„vaar voor gebrek aan bosschen voorkomen, dan dient men niet alleen

---

[1]) Eenige jaren geleden, toen de op-hoog-gezag-gedreven koffiecultuur werd afgeschaft, heeft de Regeering eene schoone gelegenheid laten voorbijgaan om door herbossching van kale berghellingen bij te dragen in de voorziening aan water voor de bevloeïing van de lager gelegen rijstvelden der bevolking en aan hout voor de bevolking in de hooger gelegen streken, door niet de hand te leggen op de honderdduizenden bouws gronds, welke waren vrij gekomen door de afschaffing van bovenbedoelde koffie-cultuur.

Wat heeft de Regeering met die gronden gedaan? Wat heeft het Indisch Boschwezen gedaan om de beschikking te krijgen over dat deel van bedoelde gronden, dat dienstbaar kon worden gemaakt aan de verzorging van de irrigatiebelangen van de Inlandsche bevolking in de lager gelegen streken en ter voorziening tevens zooveel mogelijk in de hout-behoefte van de bevolking in de hoogere regionen?

En vragen we, in verband met het vorenstaande, waarom heeft de Regeering Java niet gesloten voor uitbreiding van de particuliere erfpachts-industrie? Waarom heeft zij, waar zulks zonder bezwaar kon geschieden, niet zelf die gronden in ontginning genomen ten bate van Indië of die gronden gereserveerd voor de Inlandsche bevolking? Onder leiding en met voorlichting van deskundigen, hadden duizenden en duizenden Inlanders van die gronden profijt kunnen trekken.

„maatregelen tegen de ontginning van bosschen tot rubber- en thee-
„onderneming te nemen, maar ook het voorbeeld van den heer
„Pryoprawiro op geheel Java navolging te doen vinden."

Om eenig idée te geven van den omvang van het werk dat het Indisch Boschwezen wacht, wanneer het de grootsche taak aanvaardt die het op de schouders is gelegd, bevelen wij de lezing aan van de brochure van den gewezen Inspecteur bij het Indisch Boschwezen, den heer S. P. Ham, getiteld: „De grond- en boschpolitiek op Java", opgenomen in de Sept.-Nov. aflevering van het *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur* van het jaar 1908.

Uit § 48 van dat geschrift halen wij slechts deze regels aan:
„Stellen wij de toekomstige bevolking van Java op 50 millioen en de
„toekomstige houtbehoefte op niet meer dan ca. één vierde van de
„tegenwoordige behoefte aan hout in Duitschland, dus op ca. 9 H. A.
„per 100 inwoners, dan vinden wij voor de dan noodige boschopper-
„vlakte het bedrag van vier en een half millioen hectaren of rond
„6.3 millioen bouw. Tegenover dit cijfer maakt het in § 39 genoemde
„van 3.4 of wil men alles in rekening brengen, 4.9 millioen bouw
„der tegenwoordige boschoppervlakte een beangstigenden indruk".

In het belang van land en volk van Indië, achten wij het daarom noodig dat de tot nog toe door het Indisch Boschwezen gevolgde politiek wordt gewijzigd.

Iedere cent van de netto-opbrengst van de exploitatie van 's Lands djati-bosschen, dient te worden besteed aan de doorvoering van de maatregelen, welke met betrekking tot het houtvraagstuk dienen genomen te worden, waarvan het gemis zich nu reeds in wijden kring doet gevoelen, welke daarom m e t b e k w a m e n s p o e d door het Indische Boschwezen dienen genomen te worden.

Bindjei, Augustus 1919.

De economische verdediging van Duitsch-Oost-Afrika

DOOR

A. M. W. VAN RENESSE.

> It is unnecessary to enlarge on the value of an intimate knowledge of the topography, ressource and population of the country".
>
> Brig.-General J. H. V. Crowe.

De studie van de koloniale oorlogen der andere mogendheden is voor onzen Indischen officier van groot nut en is zelfs noodzakelijk om niet steeds rond te draaien in den engen kring van eigen organisatorische opvattingen en denkbeelden. Voor den studielustige evenwel moet deze laatste wereldoorlog een wetenschappelijk gerecht zijn om van te smullen, zoo uitgebreid is o.a. de stof, welke ons een beeld geeft van oorlogvoering tusschen moderne staten op buiten-europeeschen bodem. De studie van den strijd op het grondgebied der Duitsche koloniën levert ons evenwel geheel andere perspectieven dan een expeditie door het wettige gezag ondernomen tegen eene inlandsche bevolking, omdat hier gekampt werd tusschen partijen, voorzien van de nieuwste strijdmiddelen. Het menschelijk vernuft moest hier in zijn besten vorm naar voren worden gebracht, vooral omdat deze oorlogen zoo afhankelijk waren van terrein en bodem, van het klimaat en de gezindheid eener overheerschte bevolking en omdat aldaar gestreden werd door exotische menschelijke krachten. Des te belangrijker wordt de studie der Duitsche koloniale oorlogen, omdat ook hier zoo glashelder aan den dag is getreden, dat de strategie arm in arm moet gaan met de economie van het land en dat de helden niet alleen geboren worden op de glacis der veldwerken, maar ook in de binnenlandsche industriëele en landbouwkundige centra.

De strijd der Duitschers in hunne koloniën moet ons veel belang inboezemen, omdat wij bij nalezing der betreffende geschriften moeten denken aan Java, dat vreedzaam voortlevende te midden van de wereld-

orde, plotseling kan worden verrast, middels draadlooze of vijandelijk oorlogsschip, door de mededeeling, dat Nederland, dus ook zijne koloniën, zich in oorlog bevindt met een vreemde vlag. Een zeer natuurlijk gevolg van dien oorlogstoestand zal worden, volkomen isoleering van de overige wereld d.w.z. onze kolonie wordt ten eenenmale verstoken van elken invoer van elders en is voor hare verdediging en de instandhouding van zich zelve op zich zelve aangewezen. Wat baat ons geschut, dat geen aanvulling van stalen mondvoorraad kan bekomen, wat beklagen wij onze indische helden, die ondervoed zouden moeten strijden voor het bezit van eene uitgeputte zich zelf verslindende kolonie! Zoover zijn wij gelukkig nog niet en zullen er hopelijk nooit komen; maar toch blijft het leerzaam om te beschouwen, hoe de Duitscher in Duitsch-Oost-Afrika wonderen heeft moeten verrichten, ten einde na isoleering van zijne groote kolonie niet alleen de Schutztruppen van levensvoorraad en oorlogsmateriaal te voorzien, maar ook de burgerbevolking levensmiddelen heeft moeten verstrekken. De literatuur op dit gebied is nog uiterst schaarsch, maar toch in voldoende mate aanwezig om een beeld te schilderen van de wijze, waarop men in Duitsch-Oost-Afrika zich heeft moeten behelpen.

Om de prestaties goed naar waarde te kunnen schatten is het noodig om de economische verhoudingrn der Duitsche kolonie, zij het ook slechts oppervlakkig meer van nabij te bezien, maar wij vreezen de grenzen van dit opstel te zeer te overschrijden als wij ons daartoe zetten.

Te Dares Salam werd op een daartoe bestemd bord door den gouverneur der Duitsche kolonie eene verklaring, in het Duitsch vertaald, gepubliceerd, afkomstig van William D. Church, Captain and Senior Naval Officer East Coast of Africa the 2nd day of February 1915, meldende, dat hij op last van de Britsche Regeering de duitsch-afrikaansche kust van 4° 41¹ tot 10° 40¹ Z. B. blokkeerde en wel ingaande in den middernacht van 28 Februari 1915 om 12 uur. Deze verklaring werd door den kruiser „Weymouth" den 22en Februari overhandigd, terwijl neutrale schepen, in de oostafrikaansche havens zich bevindende tot den middernacht van 4 Maart 1915 gelegenheid kregen, die havens te verlaten.

Deze verklaring bevatte het formeele gedeelte van den toestand: de blokkade was echter practisch reeds eerder ingezet. Het Kaapeskader was een week voor het uitbreken van den oorlog reeds in de Oost-afrikaansche wateren en twee dagen vóór de oorlogsverklaring werden Duitsche telegrammen uit Europa van Zanzibar niet meer ontvangen. Voorts werd den 8en Augustus Dar es Salam gebombardeerd door de kruisers „Pegasus" en „Astroea" met het doel het draadlooze station te vernielen. Hierbij bleef het niet, voor Dares Salam verschenen de „Goliath", de „Astroea" en de kleine kruiser „Fox", welke den 28en en 30en November de stad regelmatig beschoten; voegen wij hieraan

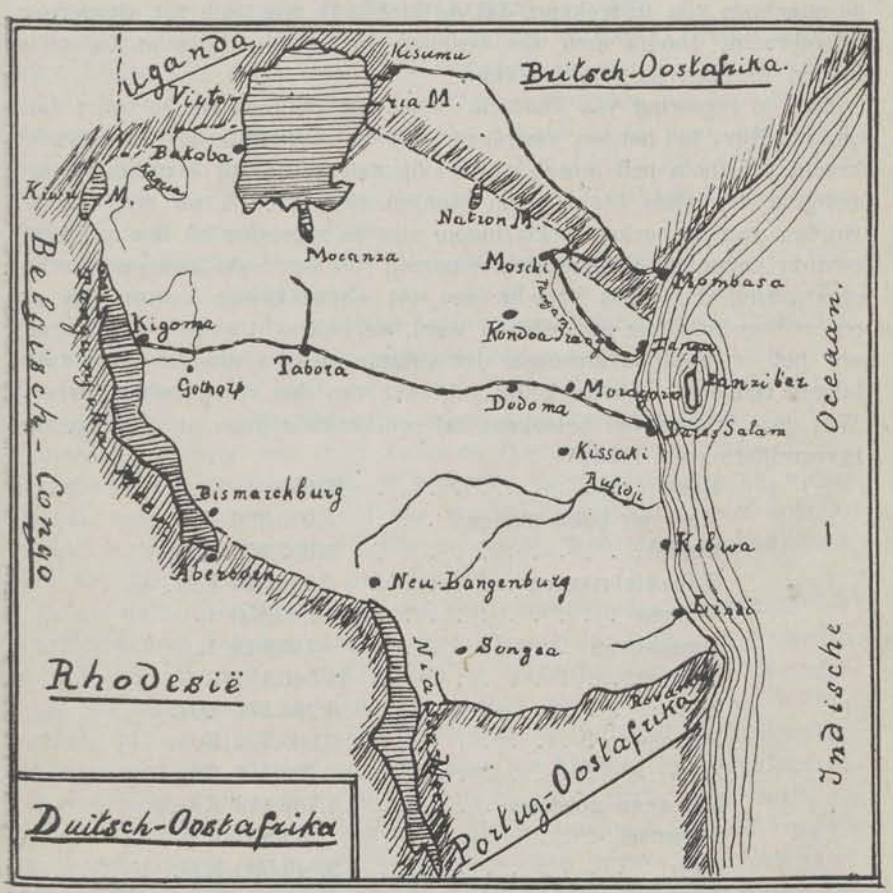
Uganda
Victoria M.
Kisumu
Britsch-Oostafrika.
Bukoba
Kiwu M.
Nation M.
Mocanza
Moschi
Mombasa
Kondoa
Kigoma
Tabora
Gothoy
Dodoma
Morogoro
Zanzibar
Dar es Salam
Kissaki
Belgisch-Congo
Bismarckburg
Kilwa
Neu-Langenburg
Songea
Rhodesië
Portug.-Oostafrika
Indische — Oceaan.
Duitsch-Oostafrika

toe, dat den 23en October 1914 Dares Salam ook beschoten werd door vier Engelsche schepen (Goliath, Fox en twee kleinere) en dat den 1en November 1914 2 Engelsche oorlogsschepen en 14 transsportschepen voor Tanga verschenen om de stad te bezetten, welke onderneming heeft geleid tot de catastrophe van Tanga, welke Engeland had te ondergaan, dan zal uit de activiteit der Engelsche marine wel de conclusie zijn te trekken, dat de blokkade practisch tot uitvoering is gebracht, zoodra men was besloten om ook de Duitsche Koloniën in den wereldstrijd te betrekken..

Aan de regeering van Duitsch Oost-Afrika valt de eer te beurt van onmiddellijk te hebben begrepen, dat de economische weerstandskracht tot zoo'n peil moest worden opgevoerd, dat zij de militaire verdediging ter zijde gesteld kan worden. Onmiddellijk na het bekend worden van de oorlogsverklaringen, zijn de regeering en het militaire bestuur begonnen maatregelen te nemen voor een degelijke economische organisatie, die reeds spoedig zoo tot ontwikkeling kwam, dat er een oorlogsindustrie uit geboren werd, welke krachtig heeft bijgedragen om het weerstandsvermogen der kolonie op te voeren en haar voor langen tijd heeft onafhankelijk gemaakt van den stopgezetten invoer. Wat deze laatste wel beteekent zal eenigszins blijken uit de volgende invoercijfers voor 1913:

Rijst	15.988.618 K.G.
Meel- en bakartikelen	3.075.106 K.G.
Suiker	2.357.974 K.G.
Tabakfabrikaten	252.346 K.G.
Wijnen	225.830 L.
Brandewijn	195.016 L.
Cement	15.546.181 K.G.
Zout	3.285.574 K.G.
Petroleum	3.305.757 K.G.
Zeep	708.714 K.G.
Katoenen goederen	4.739.443 K.G.
Schoeisel	55.302 K.G.
IJzer	2.045.590 K.G.
Zilveren-, nikkelen en koperen muntstukken	67.613 K.G.

De economische oorlogsorganisatie stelde zich ten doel:

a. het dienstbaar maken, in den meest uitgebreiden zin van de beteekenis, van de natuurlijke hulpbronnen van het land, voor wat betreft bodem en bevolking. Dit geschiedde door uitbreiding van den verbouw van korengewassen en de organisatie van inboorlingen als arbeidskracht en als bron voor dragersdiensten.

b. Inkoop en verkoop van levensmiddelen en andere artikelen met vrijwel geheele uitschakeling van den tusschenhandel, onder vast-

stelling van maximum-prijzen om prijsdrijverij van blank en zwart te belemmeren.

c. regeling van het verbruik van levensmiddelen, stoffen, petroleum enz. door maandelijks de toegestane hoeveelheden vast te stellen.

d. aanleg en verbetering van verkeersaderen om de minder begunstigde landsgedeelten, als de kust en de door de militairen sterk bezette streken, snel van het noodige te kunnen voorzien.

De symptomen van verstoord economisch evenwicht, welke vrijwel onmiddellijk den crisis van 1914 volgden en welke successievelijk hebben geleid tot speciale economische maatregelen, die den toestand meester moesten blijven, hebben zich accuut in al haar naaktheid getoond aan de regeering van Duitsch Oost-Afrika. Zij hebben haar voor schier onoplosbare vraagstukken gesteld, vraagstukken, welke dringend naar regeling vroegen.

De moeilijkheden, waarvoor de Regeering werd gesteld, waren nog grooter, daar de kolonie zich nog min of meer in een toestand van wording bevond, in een staat van begin van ontbolstering. De Duitscher had eerst sedert de tachtiger jaren der vorige eeuw bezit genomen van dit land. Om in dit land, ter grootte van tweemaal de oppervlakte van Duitschland, met zijn grootendeels nog overheerschende oer-toestanden, plotseling een naar moderne beginselen ingerichte oorlogsorganisatie van land en volk, te scheppen, is waarlijk een taak, welke slechts naar behooren vervuld kan worden door mannen met energie en stalen wil, gepaard aan helder doorzicht. Men stond onvoorbereid voor het allernieuwste van het nieuwe!

De grootste moeilijkheid was wel een oordeelkundige exploitatie der arbeidskrachten van het land voor het opvoeren van landbouw-productie en het voldoen aan arbeidskrachten en dragerdiensten. Een en ander grijpt vrij nauwkeurig in elkaar en springt meer in 't oog als wij opmerken, dat de klimatologische toestanden in Duitsch-Oost-Afrika zeer uiteenloopend zijn, zoodat een bergneger het klimaat in de kustvlakte niet verdragen kan, spoedig ziek wordt en dan angstig snel sterft.

Bij alle negerstammen wordt de akker bebouwd door de vrouw, een karakteristiek, dat men bij natuurvolken vrijwel algemeen aantreft. In Duitsch-Oost-Afrika maakt de stam der Waluwana (Wanyamwesi is meer bekend) eene uitzondering. Deze stam bewoont de omgeving van Tabora, meer uitgebreid treft men hem aan in midden Oost-Afrika. Bij dezen stam en vooral bij de vertakking er van, den stam der Wasumba is het de man, die de „hak" hanteert. Juist deze stammen vormen de hoofdbron voor de recruteering der Duitsche Askaris en in vrijwel alle werken leest men tevens, dat de Wanyamwesi wordt uitverkoren voor drager. Onttrekt men nu een groot deel der mannelijke bevolking van deze stammen aan veldwerk, dan is één der rijkste streken der kolonie gedoemd om weinig voort te brengen. Voorts is de verpleging

der arbeiders door de uiteenloopende gebruiken der negers zeer bezwaarlijk. Zoo b.v. is het hoofdvoedingsmiddel der negers uit Oeroemdi, Roeanda en Bukoba de banaan; ook melkspijzen, artikelen die in de steppen-pori (wildernis) b.v. nergens te vinden zijn.

Ten slotte zij er hier nog opgewezen, dat de Regeering met de maatregelen, de bevolking betreffende, moest kunnen rekenen op de onkreukbare trouw der inboorlingen. Van een overheerscht volk is dit nooit met onomstootelijke zekerheid aan te nemen, vooral als dat volk nog op een lagen trap van intellectueele ontwikkeling staat en niet begrijpen kan (of wil), dat verandering van overheerscher nog geen verbetering brengt en dat zij dikwijls van den wal in de sloot duikelt. Zulk een volk is gevoelig voor het glinsteren van klinkende munt en is zeer ontvankelijk voor aansporingen der tegenpartij om een opstand te beproeven, ten einde „vrijheid van het juk" te verkrijgen. De voorspiegelingen zijn als regel fraai met franje omkleed, het stelsel van verdeel en heersch vindt bij zulk een volk gemakkelijk toepassing. Het komt ons voor, dat elk koloniaal gouvernement met dezen factor rekening heeft te houden en dat het zeer zeker getuigt van gevaarlijk optimisme, indien het inderdaad onomstootelijk bouwt op de trouw der bevolking. Dat in Duitsch-Oost-Afrika geen opstanden hebben plaats gehad mag o.i. nog niet worden aangevoerd, zooals de Duitscher gaarne doet, als bewijs, dat de bevolking overtuigd aan Duitsche zijde stond. Wij lazen b.v., dat de houding der bevolking in en om Tabora twijfelachtig was, vooral toen eenmaal de Belgische troepen onder generaal Tombeur in samenwerking met het Engelsche contingent onder generaal Crewe Tabora begonnen te naderen. Ook vonden wij vermeld, dat in de Roeanda-Oeroendi districten de Boeschakoe-partij den Europeaan zeer slecht gezind was, dat de Massai op de Massai-steppen zich, evenals de Boeschakoe-partij passief gedroeg en dat de Duitscher zoowel als de Engelschman over en weer op elkanders gebied spionnen in dienst hadden. In elk geval dient men de toestanden wat sceptischer te beschouwen en bij de te treffen maatregelen er mede rekening te houden, dat mogelijk van de zijde der inboorlingen vijandelijkheden worden gepleegd. Komt bij zulk een mogelijkheid nog gebrek aan voedingsmiddelen als noodzakelijk gevolg van den oorlogstoestand, dan is het licht te begrijpen, hoe deze kwade factor onheilspellend mede kan arbeiden om de toch niet vriendschappelijke gemoedsstemming der inheemsche bevolking te doen overslaan in daden.

In elk geval, dat er niets dergelijks gebeurd is, mag meer als eene welkome bate voor de regeeringszorg worden beschouwd dan als een tastbaar feit voor de illustratie van bevolkingstrouw. Wij lazen dan ook, dat over het algemeen de maatregelen, door het Duitsche gouvernement ter zake getroffen, hebben berust op lastgeving en de paraatheid, zoo noodig aan die lastgeving kracht bij te zetten, maar anderzijds zullen

wij nog vermelden, hoe diezelfde regeering er voor zorg gedragen heeft, dat de bevolking haar voedingsmiddelen ontving.

Bij het uitbreken van den oorlog stond de koloniale regeering van Duitsch-Oost-Afrika met Dr. Heinrich Schnee als gouverneur onmiddellijk voor een stopgezetten invoer en het werd op economisch gebied dus dringend noodig om naar middelen om te zien om tegemoet te komen aan de behoefte van de anders van buiten geïmporteerde artikelen. Om hiertoe te geraken was de eerste eisch om de productie van voedingsmiddelen op te voeren. Dit kon geschieden, òf door intensieve bewerking van den reeds bebouwden bodem òf door uitbreiding van het areaal. De eerste weg was niet goed mogelijk, omdat het de tijd niet was om den inboorling instrueerende tot betere bebouwing te brengen; de tweede richting daarentegen was de aangewezen weg. Ofschoon door aansporing men hier en daar wel min of meer tot intensieveren landbouw is gekomen, heeft de areaal-uitbreiding zoo veel opgebracht, dat door den inboorling 4/5 der hoeveelheid levensmiddelen is verbouwd en geleverd, welke de troepen noodig hadden. Vooral deed zich reeds spoedig schaarschte aan meel gevoelen.

De Europeesche bevolking van Duitsch Oost Afrika heeft in zekeren zin nog recht gehad om van geluk te spreken, daar vóór het uitbreken van den oorlog het plan bestond om den 15^{den} Augustus 1914 te Dares Salam een tentoonstelling te openen. De voorbereidingen daartoe waren reeds in vollen gang, veel moeite, geld en arbeid waren daaraan ten koste gelegd. Het grootste gedeelte der tentoon te stellen artikelen uit Europa waren reeds aangebracht; de hotels en de winkels hadden de groote bestellingen aan levensmiddelen reeds ontvangen, terwijl vier schepen, t. w. de „Feldmarschall", de „König", de „Tabora" te Dares Salam en de „Markgraf" te Tanga, nog volgeladen voor anker lagen. De lading bracht een welkome voorraad te voorschijn, waaronder ook automobielen, terwijl de draadlooze installaties in het binnenland gebezigd werden na monteering. Dit buitenkansje werd nog verhoogd, doordat vele oud-militairen als technici of belangstellenden voor de tentoonstelling waren overgekomen, onder hen ook de in dezen oorlog bekend geworden oud-saksische generaal Wahle.

De voorraad levensmiddelen was echter niet lang toereikend en kon slechts een paar maanden in de behoefte voorzien. Zooals gezegd deed vooral de schaarschte aan meel zich spoedig sterk gevoelen.

Daar in Neu-Langenburg en Aruscha tarwe werd verbouwd, kregen de Bezirks-ämter last het areaal te vergrooten en den oogst naar den Tanganjika-spoorweg te doen overbrengen; ook Bismarckburg werkte mee aan de productievergrooting van tarwe. De bebouwde oppervlakte was zoo groot, dat de geheele Europeesche bevolking van circa 7000 personen 20 pond per hoofd en per maand kon worden toegestaan. Het meel was iets donkerder met meer kleefstof dan het

Europeesche tarwemeel. Het malen leverde moeilijkheden op bij gebrek aan molens, die deugdelijk werkten. In Kilossa bevond zich de beste. Als het meel te grofkorrelig was, liet men het door negervrouwen met hare huishoudelijke gereedschappen nastampen.

In vele streken van de kolonie wordt rijst verbouwd, doch de opbrengst dekte de behoefte er aan niet. Het bovenvermelde invoer-cijfer voor rijst geeft dit ook aan. Het was derhalve zeer noodig om deze graansoort op ruimere schaal te verbouwen; de cultuur werd zoodanig opgevoerd, dat er nooit gebrek aan rijst is geweest. De Oelangavlakte, de omgeving van Tabora, Moeanza, Rufidji en Lindi leverden enorme hoeveelheden rijst.

In Uha verbouwden de Waha eerst sedert korten tijd bergrijst en in 1916 in zulke hoeveelheden, dat men verplicht was duizenden lasten te vernietigen, toen gevaar bestond voor bezetting van Tabora door de Belgen. Ook Kigoma en het Luitsche dal waren belangerijke rijstleveranciers.

Naast rijst als voedingsmiddel voor inboorlingen werd verzorgd de Mtama ook wel Durra geheeten, doch met Sorghum als wetenschappelijke naam (Kafferkoren, een gierstsoort) en maïs. Ook hier werd door de Bezirksambtenaren krachtig ingegrepen en de verbouw sterk vermeerderd. De tot vóór den oorlog onbeteekenende Bezirke als Ugogo en Kondoa Irangi, ten minste op economisch gebied, leverden per jaar millioenen kilogrammen Mtama en Maïs.

In de groote troepenmagazijnen dezer streken, n. l. te Dodoma en te Kondoa Irangi werden 500,000—600,000 kilogram graan als noodvoorraad opgeslagen, afkomstig uit eigen opbrengst der landstreek. Deze hoeveelheden zijn afgescheiden van de enorme kwantums meelvoorraad, welke steeds gereed lagen voor verzending naar de troepen en evenzeer afgescheiden van de groote hoeveelheden, die oostwaarts voor de voeding van Morogoro en Daressalam moesten dienen, voorts voor de Rufidji delta en die noordwaarts naar Aruscha en Moschi werden verzonden.

Evenzoo stond het met den oogst in de Bezirken Tabora-Schinyanga en Moeanza, die de westelijk gelegen graan arme landschappen moesten voorzien.

Zooals hieruit te zien valt, heeft de regeering de maatregelen zoodanig ingericht, dat de voedsel arme streken werden verpleegd door de vruchtbare, dat dus de bevolking ter eener plaatse zorg droeg voor de levensbenoodigdheden ter anderer. Gebrek is dan ook niet geleden, ten minste zoolang de Duitschers niet van den Tanganjika-spoorweg waren afgedrongen, hetgeen medio 1917 geschiedde.

Boven sprekende van troepenmagazijnen, zij er hier de aandacht op gevestigd, dat er in Duitsch-Oost-Afrika geen sprake was van een leger. De weermacht bestond uit Schutztruppen, wier taak het uit-

sluitend was orde en rust te onderhouden onder de inheemsche bevolking. De samenstelling was dan ook zeer eenvoudig; men kende er geen artillerie, geen genie, en ook de hulpdiensten waren er niet aanwezig, zoomin een intendance als een eigenlijke militaire geneeskundige dienst. Gevechtseenheid was een compagnie, welke zichzelve verpleegde. Waar hier dus wordt gesproken van troepenmagazijnen moet dit worden opgevat, dat met het uitbreken van den oorlog, zoo goed en zoo kwaad als het ging een organisatie in 't leven geroepen werd, ook een etappe-verplegingsdienst, welke op voorname punten etappe-plaatsen inrichtte met uitgebreide magazijnen. Het zwaartepunt der economische verdediging van de kolonie werd gelegd op de verzorging der Schutztruppe; voor haar werd het eerste gezorgd, en het etappe-bestuur stelde per maand vast hoeveel de magazijnen voor de troepen moesten verstrekken, om de rest te administreeren voor de civiele bevolking.

Het brood werd gebakken door het bakkers- en keukenpersoneel van de schepen. Zij bereidden een uitstekend brood met behulp van Pombe als gist. Pombe is de nationale drank der negers, een bier gebrouwen of gestookt uit een gierstsoort (Pennisetum spicatum), dat volgens König 2.37 % alcohol bevat.

Om met het meel wat spaarzaam om te gaan werd brood gebakken uit tarwemeel uit Neu-Langenburg en Bismarckburg gemengd met kafferkoren (Sorghum), cassave (maniok) of mais. Dit mengsel leverde uitstekend brood; de Mtama (Sorghum) b.v. leende zich uitmuntend voor de bereiding van bruin brood.

Nauw hieraan sluitend is de voorziening in de behoefte aan boter. De boter hoeveelheid in blik was spoedig verbruikt; men was dus aangewezen op dë bereiding van boter uit de melkproductie van het inlandsche vee.

Ofschoon de veestapel in Duitsch-Oost-Afrika talrijk mag worden genoemd, kan van eenige zuivelbereiding geen sprake zijn. De inheemsche bevolking heeft deze tak van industrie nooit beoefend, zoodat de boterbereiding beperkt bleef tot de farmers. Deze farmers bewoonden het N. der kolonie; in 't Z. werd niets bereid. In de tsetse-vrije streken, waar het vee zonder gevaar kon worden gehouden, bleek men dan ook in staat melk af te leveren; zoo b.v. maakte Tabora een zeer goeden indruk en alhier werd dan ook uit versche melk de boter bereid. Bij gebrek aan botermachines geschiedde dit in flesschen, die langzaam werden heen en weder gezwaaid. Ook enkele farms, waar de vrouw het bedrijf wist voort te zetten bij afwezigheid van haar man, die bij de troepen was, leverden melk en boter af, doch de hoeveelheid was juist toereikend voor de hospitalen. Op zich zelf beschouwd was dit natuurlijk van groot gewicht, maar men moest verder trachten te gaan. De regeering schafte zich een kudde aan en liet die weiden in de bergen van Morogoro om ze 's nachts in de stallen te doen

terugkeeren (De tsetse-vlieg steekt slechts bij dag). De melk door deze kudde geleverd was hoofdzakelijk bestemd voor jonggeborenen, Bomben-Kerle werden ze genoemd, maar ook voor de zieken.

Doordat de zelf-fabricatie der boter meest naar de hospitalen ging en de melk bestemd bleef voor de zieken en zuigelingen, kon boter niet worden aangewend voor bak- en braaddoeleinden. Dit was geen groot inconvenient, aangezien ook Duitsch-Oost-Afrika rijk voorzien was van de kokospalm, de arachides, terwijl ook wel de oliepalm voorkwam. Deze enorme olie-leveranciers werden natuurlijk dadelijk verwerkt tot braadolie. Vooral de arachides nam bij deze bereidingen een voorname plaats in. Verscheidene oliepersen werden ingericht, die belangerijke hoeveelheden olie leverden. Ook werd gebezigd een uit vet door den inboorling bereide boter. Samli genaamd, welke zeer vethoudend, maar minder smakelijk was.

De olie heeft tijdens de isolatie van Duitsch-Oost-Afrika een belangrijke rol gespeeld. De negers bezigden ze voor verlichtingsdoeleinden en maakten van een ruw stuk gedraaide katoen een pit. Ook de Europeanen benutten deze olie voor verlichting en wel door vermenging met petroleum, ten einde de schaarsch wordende petroleum-voorraad zoo lang mogelijk te rekken. Om echter in een mogelijk gebrek aan petroleum tegemoet te komen werd in het biologisch-landbouwkundige instituut te Amani (district Tanga) uit bijen-was, gemengd met talk, een kaars samengesteld, welke een succes mag worden genoemd voor wat betreft het helder en gelijkmatig branden, terwijl zij daarbij een heerlijke geur verspreidde. Dit voorbeeld werd weldra gevolgd door de in de kolonie wonende Grieken, die allerwegen dergelijke kaarsen vervaardigden.

Ook de gebroeders Schönheit, die in de nabijheid van Morogoro woonachtig waren, lieten zich niet onbetuigd en wisten uit copra een olie te winnen, welke petroleum en benzine zou kunnen vervangen. Wij hebben moeite gedaan om in een technisch werk of tijdschrift hieromtrent meer gegevens te verkrijgen, doch mochten daarin niet slagen. De firma heeft patent op hare vinding genomen en noemde de olie „Treböl". Deze olie brandde in de lamp even goed als in de auto. Doordat de verbranding een minder aangename reuk verspreidde, vond deze olie slechts toepassing bij de troepen.

Behalve voor verlichtingsdoeleinden vond de olie haar weg naar de zeepziederijen. Het gouvernement legde dadelijk beslag op een zeepmachine, welke voor de tentoonstelling bestemd was en welke in Tabora werd opgesteld. Hier werd dan ook een ziederij opgericht.

Voor den oorlog bestond er reeds een olie- en zeepindustrie, maar aan deze industrie werd belangrijke uitbreiding gegeven om de kolonie te kunnen geven, wat hare behoefde was. Dit laatste mag niet gering geacht worden; zeep is n.l. een artikel, dat door den neger zeer

begeerd is en dat niet alleen door de Europeanen, maar ook door de gezamenlijke bevolking zeer veel gebruikt wordt. Vooral de negers aan de kust zijn zeer zindelijk.

Ook aan soda had men geen gebrek; vooral het Natron meer leverde veel soda. Dit meertje was gelegen op het oorlogstooneel, zoodat deze bron weldra verloren ging en in den beginne reeds dadelijk als twijfelachtig moest worden beschouwd. Toen later de soda schaarscher werd, werd ook de zeepbereiding bezwaarlijker zoodat moest worden omgezien naar andere middelen. Zoo is het b.v. gelukt om door middel van houtskool een weliswaar duurdere zeep te maken. De inboorlingen hielpen zich zelve ook en vervaardigden zeep uit zout en rundvet, welke zeep door hen Kifefe werd genoemd en zeer scherp was. Alles wat men daarmede waschte werd sterk aangetast. In het noorder gedeelte van het Tanganjika meer bereidden de negers zeep uit plantenasch en palmolie in kleine zwarte ballen.

Het zout werd gewonnen uit de saline Gothorp, gelegen aan de Mlagarassierivier en aan den Tanganjikaspoorbaan. Deze saline kon eertijds de geheele Congo van zout voorzien en thans werd de productie zoodanig opgevoerd, dat zij toereikend bleek voor de kolonie. Het nut en het belang van zout is voldoende duidelijk, ook voor den inboorling.

Aardappelteelt vindt plaats in het kleinbedrijf op de farms, zoo b.v. in het N., maar de transportmoeilijkheden legden bezwaren in den weg. In 't Z. waren er in het Oeloegoeroegebergte aardappelen genoeg, zij het ook van mindere kwaliteit. De aardappel werd echter vervangen door bataten, een zoete inlandsche aardappel, en cassave. Gekookt in zoutwater leverde dit een goede vervanging. Ook met de groenten was het moeilijk gesteld. Meermalen heeft men beproefd om zaad te winnen uit de reeds geteelde groenten, ten einde den verbouw uit te breiden, doch men stuitte steeds op degeneratie. Vandaar, dat de inlandsche groente hare intrede deed op den disch der Europeanen.

Van de inlandsche vruchten heeft men veel pleizier gehad; weliswaar was men afhankelijk van de streken, waar vruchtboomen werden aangetroffen, maar dat nam niet weg, dat men daaruit diverse gelei en moessoorten wist te bereiden, die bij de troepen zeer in den smaak vielen. Vooral de R. K. zusters te Tabora bereidden een zeer goed smakende moes uit manggo (mangga) en honig. Naar de vruchtenarme streken waar de troepen ageerden verzond men gedroogde onrijpe manggo's; deze verzending had plaats in centenaarshoeveelheden en bij de troepen werd daaruit moes gekookt.

Azijn werd gewonnen uit de bananen. Deze vrucht werd ook in onrijpen toestand gedroogd en tot meel vermalen. Rijp zijnde werden ze gedroogd en als vijgen aan de troepen verstrekt. Deze vijgen en de geroosterde aardnoten hebben bij de troepen als hoofdvoedingsmiddel dienst gedaan bij gebrek aan brood, als anderszins.

Tot de genotmiddelen moet in de eerste plaats worden gerekend de koffie; deze werd vooral in Usambara verbouwd, ook elders en was over het algemeen in voldoende hoeveelheid aanwezig. Ook chocolade d. w. z. cacao werd in 't N. verbouwd. De boonen werden, bij het uitbreken van den oorlog, door de Duitschers zelve verwerkt, gebrand, van olie ontdaan en gemalen. Met aardnoten gemengd werd een uitstekende chocolade te velde gestuurd. Doordat alles met de hand moest worden bewerkt kon aan de behoefte van troep en burgerbevolking niet worden voldaan.

Suiker was over het algemeen schaarsch. In Oost-Afrika werd de suikerrietcultuur gedreven in de Rufidjidelta, aan de Pangani-rivier en ook aan het Victoriameer, maar er waren geen machines om de productie te verwerken. Wel oefenden de Arabieren en Indiërs een primitieve industrie uit, edoch de capaciteit was zeer gering. Aan de Rifidji en de Pangani wist men echter een bruine strooisuiker te bereiden en op de markt te brengen. De betere kwaliteit werd opgekocht voor de troepen; de burgerbevolking moest zich tevreden stellen met een mindere soort. Ter voorziening in het gebrek aan suiker werd honig gezameld, welke in Oost-Afrika zeer veel voorkomt. De honig is wat donkerder dan de Europeesche, maar uitstekend bruikbaar. Men had hier echter te strijden met een eigenaardige moeilijkheid. De honig was n.l. heel moeilijk los te krijgen van de inlandsche bevolking. De neger is zeer snoeplustig van aard en verzot op zoetachtige artikelen. Suiker was zóó schaarsch, dat zij door hen, die nog een zekere hoeveelheid bezaten, zorgvuldig achter slot werden gehouden.

De verpleging der kolonie met vleesch liet zich aanvankelijk vrij eenvoudig aanzien, doordat Duitsch-Oost-Afrika een overtalrijke veestapel bezit. Volgens Ernst Kienitz (*Tropenpflanzer* 1917 N°. 17). „Der Wert der deutschen Schutzgebiete" bezit de kolonie ruim 4,000,000 stuks rundvee en ongeveer $6^1/_2$ millioen stuks klein vee. Er moesten echter, voor eene regelmatige vleeschvoorziening van de bevolking bijzondere maatregelen worden getroffen, aangezien het vinden van vee-streken in rechtstreeksch verband staat met de aanwezigheid der tsetsevlieg. Uit den aard der zaak lagen deze streken ver van elkander verwijderd, althans zeer verspreid. Om hierin tegemoet te komen en om er van verzekerd te zijn, dat niet alleen de troepen en de burgerbevolking, maar ook de talrijke arbeiders en dragers voor de maandenlange werkzaamheden eene rijke vleeschvoeding verkregen, teneinde die menschen op krachten te houden, werden vee-depôts in het leven geroepen.

Op dezelfde wijze als met de meelvoorziening werd het centrale gedeelte der kolonie de plaats, van waaruit de districten werden verpleegd, die in een minder gunstige positie verkeerden. Zoo moest de vee arme kuststreek, de tsetse-rijke deelen van Oost-Afrika en het N.,

waar de opeenhooping van troepen werd aangetroffen, worden voorzien uit de depôts om en nabij den Tanganjika spoorweg gelegen. Te dieneinde werden vee-depôts gevestigd te Dodoma, Gulwe, Saranda aan dien spoorweg en Tabora, benevens verschillende kleine depôts, die naar de aanwijzingen, van een centraal vee-verplegingsorgaan geheel de kolonie van vleesch moesten voorzien, terwijl een groot vee-depôt aangewezen was voor de levering aan de troepen en gevestigd werd te Kondoa Irangi: Wel is waar bevonden zich die troepencentra in de nabijheid der Massaisteppen, waar het veeteeltdrijvende volk bij uitnemendheid van de kolonie woont, maar deze Massais hadden reeds spoedig dat vee zoo goed en zoo kwaad als het ging in veiligheid gebracht. Mede door de waterlooze omgeving dier steppen was het fourageeren ter plaatse niet verzekerd, zoodat terecht een centrale werd ingericht voor de vleeschverpleging der troepen.

Behalve dit versche vleesch werd door de slachterijen uitmuntende verduurzaamde worst, spek en ham geleverd aan het etappebestuur, terwijl zelfs langzamerhand vleesch in gesoldeerde blikken werd medegegeven aan de troepen. Ook boter in blik werd op de markt gebracht; met de meest primitieve middelen werden deze verbruiksartikelen vervaardigd.

De tabak werd hoofdzakelijk in Meru en op de hellingen van de Kilimandjaro verbouwd; de Grieken, die zich aldaar hadden gevestigd, hadden voornamelijk egyptische tabak op hunne velden. De Askari en de inheemsche bevolking roken veel, zoodat er groote behoefte bestond aan rookwaren. Deze industrie nu ontwikkelde zich bij de Grieken. Vooral in Tabora ontstond een wijdvertakte rookwarenindustrie, die sigaren en cigaretten van goede hoedanigheid afleverde. Ook de inheemsche tabak viel zeer in den smaak. Dit rookgerij was vooral op patrouille te velde een troost in vele ontberingen, die de militairen moesten lijden. Zoo was het ook met de alcohol. Moge dit wellicht een zeer eigenaardigen indruk maken, het zij slechts voldoende er op te wijzen, dat de militairen ten zeerste te kampen hadden met watergebrek. Onder deze omstandigheden was het bepaald een weldaad, dat goede alcohol beschikbaar gesteld kon worden, mits van niet te hoog alcoholgehalte. Zoo laat het zich verklaren, dat een Engelsch bericht, als tendenz tegen Duitsche militaire maatregelen, vermeldde, dat bij gesneuvelde Askaris alcohol in de veldflesschen werd aangetroffen. Deze alcohol was inderdaad een redding in moeilijke omstandigheden; zij werd dan ook verstrekt, waar het noodig was.

Verschillende dranken waren voor de tentoonstelling van Dares Salam in groote hoeveelheden aanwezig. De bierbrouwerij Schulze b. v. had een aanzienlijken voorraad hop ingeslagen, zoodat zij daarmede gedurende 6 maanden bier kon afleveren. Voorts werd zeer goed drinkbaar bier vervaardigd uit maïs en mtama (kafferkoren), zelfs uit honig, dat

zeer weinig hop noodig had. Alcohol werd veel gestookt uit mais, rijst en bananen; als schnaps en whisky werd deze alcohol genuttigd. De whisky-soda, welke evenals in onze koloniën de veel gezochte tropendrank vormde, werd een groote luxe, doordat er bijna geen whisky meer te krijgen was. Een enkele flesch echte whisky deed reeds 50 roepie (± f 42.—). In het instituut te Amani werd echter uit mais een alcohol bereid, dat de whisky uitmuntend kon vervangen, waarna verschillende distelleerderijen o. a. in de Schulze brouwerij te Dares Salam, de brouwerij C. Bretschneider en C. Becker dezen drank gingen bereiden. In Tanga werd uit druiven cognac bereid.

Ook andere dranken werden zelf vervaardigd. Minerale wateren waren er aanvankelijk nog voldoende. Reeds aanstonds werd deze drank gereserveerd voor de verbandplaatsen en de hospitalen; men moest zich dus tevreden stellen met goed gekookt drinkwater, dat genuttigd werd met vruchtensappen, welke in groote hoeveelheden door de Europeesche vrouwen werden bereid. Vooral citroensap nam hier een eerste plaats in; men stuitte echter op het groote gebrek aan suiker. Ook kurken sluitingen der flesschen werden schaarsch, zoodat men reeds spoedig zijn toevlucht nam tot de reddingsgordels der schepen en toen deze voorrraad ook uitgeput was, werden maiskolven tot sluiting der flesschen verwerkt tot men zelfs overging het zachte hout der Euphorbiën of ruwe caoutchouc voor dat doel te bezigen.

Een brandend vraagstuk was de leder schaarschte. Dames en kinderen gingen reeds barrevoets; alle heeren schoenen werden dadelijk opgekocht en voor den troep gerequireerd. Een groote oogst had men hiermede niet, want in Duitsch Oost-Afrika droegen de heeren òf wit schoeisel òf lakschoenen 's avonds. Ook het gedragen schoeisel der negers werd opgekocht. Toch zou deze hoeveelheid niet toereikend zijn om de uitrusting van de troepen te completeeren, te meer, omdat die uitrusting vernietigend veel te lijden had van den oorlog in de steppenpori met hare doornen-struiken.

Ten slotte is men er in geslaagd om leer zelf te looien en wel uit de huiden der runderen en giraffen. Toen dit eenmaal zoo ver was, werd spoedig een aanvang gemaakt met de schoeisel-fabrikage; er ontstonden groote schoenmakerijen. De eerste pogingen leverden weinig resultaat; men miste ervaring en men beschikte niet over vaklieden. Toch wist men goede, sterke veldschoenen te vervaardigen, terwijl de werklieden goed te dragen schoeisel voor de burgerij afleverde. Te Moeanza werden door een commissie voor liefdegaven lederen broeken samengesteld, speciaal om daarmede de militairen uit te rusten voor den strijd in de steppen-pori. De troepen moesten marschvaardig blijven! Leer werd gelooid te Moeanza, van waar zeer goed leder werd geleverd en te Tabora in de gevangenis. Als looistof werd toegepast de bast van een accacia-soort (mimosa) terwijl ook de mangrove daarvoor aangewend

werd. De looi-accacia werd vooral in 't N. der kolonie veel aangetroffen. In Tabora werd bij de Europeesche gevangenen een looierij en een ververij opgericht, waarin inboorlingen onder toezicht en leiding van twee gevangen Boeren arbeidden; later werd aan dit bedrijf uitbreiding gegeven en een weverij en spinnerij daaraan toegevoegd, waarin gevangen Indiërs werkten. In Dares-Salam opende de zadelmaker Becker een looierij, welke zeer deugdelijk leer afleverde; aldaar werd uit geiten vellen uitmuntend wit leer gelooid, dat dienen moest voor de uitrusting der Askaris.

Men had bij de schoenfabricatie evenwel spoedig te kampen met gebrek aan pek en spijkers. Voor dat doel werden te Moeanza houten stiftjes uitgevonden, waarop patent genomen werd en een uitvinders geheim is gebleven.

Een tweede schier onoplosbaar vraagstuk was de voorziening in de behoefte aan stoffen voor kleeding. De militairen hadden reeds spoedig aan flarden gereten kleedingstukken en de wolvoorraad uit den import was spoedig verbruikt. Men moest zijn toevlucht nemen tot de ruwe katoen, welke werd gesponnen en gebreid. De oprichting van spinnerijen en weverijen werd meer dan noodig en daarom door de regeering zeer aangemoedigd. Wij zeiden reeds, dat in de gevangenis van Tabora dergelijke inrichtingen het aanzijn kregen; doch op de etappen-stations werden centra gevormd; alwaar vrouwen en kinderen aan het spinnen en breien werden gezet; met behulp van de inheemsche weefmethode werden de stoffen op grootere schaal geweven. Daarover straks nader. De Grieken openden weldra ook spinnerijen, weverijen, zelfs looierijen en ververijen en zoo ontstond te Tabora een groote weverij, geëxploiteerd door een Griek. De houten weefgestoelten werden in Dares Salam samengesteld.

Bij het gouvernement werd in 't groot gesponnen en geweven en wel vooral voor de kleeding der Askaris. Dit geschiedde door negervrouwen en Indiërs. De handweverij werd allerwegen ingevoerd, zoodat men goed sterk weefsel wist te verkrijgen. Het spinnen geschiedde door negerkinderen, vooral schoolkinderen, die daarbij wat geld konden verdienen. Dit spinnen was evenwel niet eenvoudig, omdat men een bijzonder spinnewiel noodig had voor de korte vezeldraden van de ruwe katoen. Toch is men er in geslaagd de moeilijkheid te overwinnen. Ruwe katoen lag in Duitsch Oost-Afrika in groote hoeveelheden opgestapeld, welke hoeveelheden gereed waren voor uitvoer, toen de oorlog uitbrak. Zoo kwam het nu te pas, ofschoon later groote kwanta in handen vielen van den vijand.

Het breien van kousen was ook vrouwen en kinderarbeid.

De vervaardigde witte stof en de daaruit samengestelde witte kleeding werd door de ververijen op kleur gebracht en als khaki te velde gebruikt.

Breinaalden werden gemaakt van hard hout, ebbenhout of ivoor; de stalen breinaalden waren afkomstig van de spoorwegwerkplaatsen i. c. die van Tabora.

De kleedingnood bij de inboorlingen was bijzonder nijpend; zij konden nog slechts tegen woekerprijzen stoffen van de Indiërs betrekken. Zij vingen dan ook aan die stoffen te verhandelen tegen de voortbrengselen van hunne dorpen, als eieren, melk, kippen enz. Daarbij kwam nog, dat voor de troepen de wollen kleedingstukken, die de hindoevrouwen en vele negervrouwen als sieraad droegen, opgekocht werden voor beenbekleeding der militairen.

Alles bij elkander konden met behulp van de kortelings samengestelde spinwielen en eenvoudige weefstoelen voor het verwerken der ruwe inlandsche katoen uitmuntende, hoewel zware stoffen worden vervaardigd en door de ververijen van allerlei kleuren worden voorzien, waardoor ook de kleedingnood bij den inboorling gelenigd werd. Voegt men hieraan toe, dat men door de spinnerijen het gebrek aan kousen wist te bestrijden, dan kan niet anders worden verklaard, dan dat op dit gebied groot werk is verricht, welke voorzeker ten voorbeeld mag worden gesteld aan wie dit aangaat.

Dit bedrijf wist het zelfs zoo ver te brengen, dat het dekens vervaardigde uit de ruwe katoen, zeer licht van samenstelling, maar toch warm genoeg. Dit fabrikaat heeft de bewondering afgedwongen van den vijand, vooral als men niet uit het oog verliest, dat men voor de reiniging en bewerking van de katoen aangewezen was op handenarbeid en men niet beschikte over machines, dat men de katoen niet kon ontvetten en toch nog daaruit dekens wist te vervaardigen.

Behalve boven omschreven fabrikaten maakte men bedden voor de hospitalen en verbandplaatsen en wel uit houten lijsten voorzien van strikken van kokosvezel, kamba geheeten. Voorts werd te Moeanza uit hout goed stevig pakpapier vervaardigd, terwijl de inboorlingen uit een boombast een stof wisten te verkrijgen voor pakmateriaal dienstig voor het verpakken van postpaketten, welke te velde gestuurd werden.

Vermelding verdient nog, dat groot gebrek begon te ontstaan aan tandborstels. Een zendeling uit Tabora, die bekend stond als een tandheelkundige, verzon een tandborstel van muildier-haren en zette zijn gemeente aan het werk. Hierdoor ontstond in Dodoma een bedrijf, welke goed bruikbare, hoewel wat te krachtige tandborstels leverde.

Borstels en bezems werden uit cocosvezels gemaakt, bindtouw uit de sisal-agave.

Na de behandeling van boven opgesomde, in de kolonie zelf vervaardigde artikelen van voeding, kleeding en uitrusting, welke in de primitieve oorlogsindustrie het aanzijn hebben kunnen krijgen en die zoo onnoemelijk veel hebben bijgedragen tot de verhooging van de weerkracht der kolonie, willen wij thans nog de aandacht vragen voo.

de groote verdienste, welke het biologisch-landbouwkundige instituut te Amani heeft weten te verwerven door zelf chinine te bereiden, bijgestaan door het serum-instituut te Mpapoea Het nut van chinine is in onze koloniën en ook in Nederland te zeer bekend om daarover lang te praten. Maar als men weet, dat in Duitsch Oost-Afrika heel wat militairen en burgers ten prooi vielen van de malaria en dat de chinine vóór den oorlog werd geïmporteerd, dan springt het groote belang van de vinding te Amani duidelijk in 't oog.

Toen de troep door het leven te velde in dit tropische klimaat veel van den chinine voorraad verbruikte, moest de gouverneur er reeds toe overgaan om het prophylactisch innemen er van te verbieden. Nu groeide in Usambara kina op jonge aanplantingen, welke toch reeds 5—6 jaar oud waren. Niettegenstaande de jeugd dier boomen, leverden ze toch een goed procent-getal chinine.

Amani wist onberispelijke zwavelzure chinine te bereiden, maar beschikte over eene onvoldoende hoeveelheid apparaten om grootere kwanta te verkrijgen. Het instituut te Mpapoea kon, te hulp geroepen zijnde, weinig helpen, omdat vrijwel alle krachten bezig waren aan de bestrijding van de runderpest. Toch was het gelukkig, dat Mpapoea heeft mede gearbeid, zij het ook op bescheiden schaal, omdat, toen Amani door de Engelschen was bezet, Mpapoea nog drie volle maanden kon voortwerken om een grooten voorraad te scheppen. Men slaagde er in dien voorraad te krijgen, voordat ook Mpapoea in Engelsche handen viel.

Mpapoea wist zich in het gebrek aan groote retorten uitmuntend te behelpen met spiritusvaten en moest overigens werken met zeer primitieve hulpmiddelen. De voorraad chinine werd echter zoo groot, dat de geheele bevolking in het eventueele geval daarmede kon worden bediend; deze voorraad werd verkregen uit het restant van uit Europa geïmporteerde chinine, de reeds door Amani vervaardigde en hetgeen door Mpapoea daaraan was toegevoegd.

Ten slotte zijn wij dan genaderd tot de hoofdfactor van de economische maatregelen, welke hebben bijgedragen tot de vorming van een ruggesteun der weerstandskracht in de kolonie, het geld. De grootste moeilijkheid in het economische leven was wel: gebrek aan baar-geld.

De munteenheid in de kolonie is de zilveren roepie (15 roepie = 20 Mark), onderverdeeld in 100 Heller. De roepie wordt uitsluitend in Duitschland geslagen; een Munt kende Duitsch Oost-Afrika niet.

Toen de kolonie van het moederland werd geïsoleerd hield de invoer van zilveren muntstukken op (zie boven, de invoercijfers). Aan den anderen kant ontstond door het kwijnen van den binnenlandschen handel een zeer sterke beperking in den omloop van de klinkende munt; groote hoeveelheden stapelden zich op in de laden der handel-

drijvende Indiërs dan wel in den lendenband der negers. De gelegenheid van handel tusschen inheemsche producten en buitenlandsch fabrikaat stond stil. Veel kapitaal bleef daardoor, onttrokken aan de circulatie, als doodkapitaal-ophooging in de handen der Indiërs en negers.

De Deutsch-Ostafrikanische Bank, de circulatiebank voor Duitsch Oost-Afrika, gaf nu op machtiging van den Rijkskanselier interim-biljetten uit van 5, 10, 20 en 50 roepie, welke in het land zelve werden vervaardigd. Groote hoeveelheden werden hiervan in omloop gebracht. Eerst werden daarvoor teekeningen gemaakt en de biljetten gedrukt; later echter werden deze teekeningen vervangen door in koper uitgesneden facsimile — stempels.

In de praktijk ontstonden met deze biljetten nu groote moeilijkheden. De Indiërs vreesden het papier te accepteeren; zij prefereerden metalen geld. Zelfs menige Europeaan weigerde interim-biljetten in betaling aan te nemen. Geen wonder, dat deze vrees oversloeg op de aan zilveren geld gewend zijnde neger-bevolking.

De gewone uitvlucht was altijd de onmogelijkheid om te wisselen. Maar voor den neger bestond er nog een ander bezwaar. Die menschen hebben als kleeding slechts het hoogst noodige aan; een zak bezit hij niet en daarbij heeft juist hij veel behoefte aan klein geld. Kan hij dus aan den eenen kant dat papieren geld niet beschermen tegen regen en het week worden daardoor niet voorkomen, aan den anderen kant kan hij niets beginnen met grooter geld met de kans, dat hij het papier niet gewisseld kan krijgen, Dit vraagstuk werd dus inderdaad pijnlijk nijpend. Men wist deze moeilijkheid tot oplossing te brengen. Als curiositeit willen wij echter nog melding maken van het gebruik van geolied papier voor de vervaardiging van bankbiljetten. Dat oliepapier, dat gebezigd werd voor verpakking van medicamenten voor eene zending over zee, werd aangewend voor de 5 roepie-interimbiljetten. Dit kleine voorbeeld uit vele moge dienen om er op te attendeeren, dat in eene geïsoleerde verdedigde kolonie met omzichtigheid moet worden overdacht of een gebruikt artikel nog niet nut kan hebben voor andere doeleinden.

Wij zeiden reeds, dat de moeilijkheid tot oplossing gebracht werd en wel door het slaan van eigen muntstukken. De geïmproviseerde Munt werd gevestigd te Tabora, alwaar een uitstekend ingerichte spoorwegwerkplaats bestond.[1]) Men bediende zich van de machines, welke in deze werkplaats aanwezig waren, en die min of meer getransformeerd werden voor het nieuwe doel. Voor de tentoonstelling waren smelt-

[1]) In deze werkplaats, zoomede in de elders gevestigde spoorweg-werkplaatsen werden ook de wapens hersteld of onderdeelen gemaakt; munitie gemaakt, granaten en granaatkartetsen gevuld enz. Deze materie hebben wij, als zijnde minder van economische beteekenis, ter zijde gesteld.

kroezen uitgekomen, terwijl in Sekenke, alwaar de Kironda Mijnbouw Maatschappij gevestigd was, ook smeltkroezen aanwezig waren. Deze mijnbouw maatschappij te Sekenke leverde goud (de uitvoer in 1912 bedroeg 531000 K.G.).

Zilver ontbrak in Duitsch Oost-Afrika totaal, zoodat de muntstukken, het roepie-stuk, het half-roepie-stuk en het kwart-roepie-stuk, niet konden worden vervaardigd. Messing en koper waren echter in groote hoeveelheid voorhanden. Met deze hulpmiddelen werd besloten een gouden muntstuk te slaan van 15 roepie (20 Mark), terwijl 20 Heller-stukken vervaardigd werden uit messing en koper en de 5 Hellerstukken uitsluitend uit messing. De standaardmunt was dus van goud, de pasmunt van messing en koper. Het gouden 15 roepie-stuk had een diameter van 22 m.M Op de voorzijde toonde het het beeld van den Afrikaanschen olifant, (de keizers-kop kon men niet maken), daaronder het jaartal „1916" en het muntteeken „T." (Tabora). Op de keerzijde was gestempeld de rijks-adelaar met het omschrift „Deutsch Ostafrika" en de waarde „15 Rupien".

De origineele stempel was vervaardigd door een singaleesch goudwerker en graveur. Het muntstuk kreeg om verschillende redenen een waarde van 75 % der nominale waarde met een gehalte aan fijngoud van 11.25 rolpie gelijk aan 15 Mark. Als eenheidsprijs van het goud werd aangenomen 2790 mark voor 1 K.G. fijngoud. Hierdoor kreeg het muntstuk een gewicht van 7.168 gram. Als legeering werd gebezigd wat zilver en koper, waardoor de kleur licht goud-geel werd. Men koos zilver als legeering, omdat het ruwe uit de goudmijn gewonnen ongeraffineerde goud steeds bevatte 80—85 % fijngoud en 20—15 % zilver, zoodat de muntlegeering afhankelijk werd van het zilvergehalte der ruwe staven. De gouden munt bevatte nu 0.750 goud, 0.150—0.200 zilver en 0.100—0.50 koper.

Het 20 Heller-stuk had een diameter van 28 m.M. en een gewicht van 11.3 gram. Aan de eene zijde voerde het de keizerlijke kroon boven, midden het jaartal „1916", onder de letters „D. O. A." en het muntteeken „T". Aan de keerzijde stond vermeld de waarde omgeven door twee lauriertwijgen.

Het 5 Heller-stuk kreeg een diameter van 22 m.M. en een gewicht van 5 gram. Overigens was het precies gelijk aan het 20 Heller stuk, met het verschil in waarde aanduiding. Zooals gezegd werd dit muntstuk uitsluitend uit messing vervaardigd.

De messing werd verkregen uit onbruikbare patroon- en granaathulzen, buizen, beslagwerk enz., terwijl de schepen geheel gedemonteerd werden en ontdaan van alle bruikbare materialen. Toen messing schaarscher werd, werden de 20 Heller-stukken uitsluitend uit zuiver koper geslagen.

Geslagen werden;

20-Heller-stukken 1.634.700 stuks, waarvan 1.300.000 (80 %) uit messing en 334.700 uit koper- waarde 326.940 roepie.
5-Heller-stukken 302.000 stuks, waarde 15.100 roepie.
gouden munt 16.198 stuks waarde 242.970 roepie.

Totale waarde was ± 585.000 roepie of 780.000 Mark. Het slaan der munten leverde groote moeilijkheden op; vooral het smelt- en gietbedrijf was zeer bezwaarlijk, inzonderheid, toen de smeltkroesen dreigden door te smelten. Voor het walsen bezigde men rubber-walsmachines, welke op de rubberondernemingen gebruikt werden voor het wasschen der ruwe rubber. De gouden munt weigerde zich op deze wijze te laten verwerken. Voorts moest het justeeren met de hand geschieden door singaleesche goudwerkers. Voor het stempelen werd aangewend aanvankelijk een kleine handpers, later een machinaal gedreven oliepers, welke een druk toeliet van 150—200 atmosfeeren. De bediening geschiedde door inboorlingen, waaronder vaklieden.

Men wist na eenige ervaring met twee machines een capaciteit te bereiken van 20000 stuks pasmunt daags en van gouden munt ter waarde van 100.000 Mark. Toen den 19^{en} September 1916 Tabora door de Belgen werd bezet, moest men het veld ruimen, doch zonder ook maar iets in handen van den vijand achter te laten en tot het allerlaatste doorwerkend.

Voor belangstellenden in deze oorlogsindustrie kunnen wij verwijzen naar het tijdschrift Metall und Erz 1918 Heft 7, waarin meer technisch de materie wordt uiteengezet.

Thans zijn wij genaderd tot het vermelden van eenige algemeenheden, welke de bemoeienis der Regeering behoefde om de uit den oorlogstoestand en de isoleering voortvloeiende abnormaliteiten op economisch gebied tot een minimum te beperken. De taak, welke de economische oorlogsorganisatie zich stelde, ontvouwden wij reeds boven en beschouwden in hoofdzaak het onder a vermelde.

De regeling van het verbruik aan levensmiddelen toonde zich spoedig als een eisch, ten einde het verdwijnen van verbruiksartikelen te voorkomen. De handelaar, t.w. de Indiër, doch helaas deden ook Europeanen hieraan mede, misbruikte den oorlogstoestand door prijszetting van den levensvoorraad. Deze prijsdrijverij wekte bij blank en zwart groote verbittering tegen de kooplieden, die de prijzen onmiddellijk met 20 % verhoogden. Reeds eerder zeiden wij, dat juist gebrek aan levensmiddelen of onbereikbaar dure levensmiddelen een groot gevaar konden opleveren voor de rust onder de overheerschte bevolking en dat het uit menschelijke overwegingen niet alleen, maar ook uit politieke meer dan vereischt is om dit gevaar tegen te gaan.

De Regeering beantwoordde de houding der kooplieden aanstonds met het vaststellen van maximumprijzen en het uitvaardigen van

verkoopsdwang. Bij weigering ging de Regeering over tot onteigening c.q. verkoop voor rekening en risico der eigenaars. Zware straffen werden gesteld op het ontduiken of overschrijden der maximumprijzen en op feiten, dat, bij opvordering der gewenschte artikelen, het bezit er van werd ontkend of dat men weigerachtig tot verkoop was. De straf beliep, behalve administratieve maatregelen, tot 3 maanden gevangenis en 5000 roepie boete.

De maximumprijzen van Augustus 1914 waren voor enkele artikelen b.v.

1 centenaar roggemeel	20 Roepie	1 K.G. zuivere honing	75 Heller (1 mark).
1 „ Eur. boonen	20 Roepie	1 pond rietsuiker	28 Heller.
1 „ maïs	4.5 „	1 inlandsche kip	50 Heller.
20 Liter Eur. aardap.	1 „	1 ei	3 Heller.
20 „ gesmolten boter	20 „	1 Liter rijst uit het Pare-gebergte	15 Heller (20 pf.).
		1 Liter Kundhi-boonen	15 Heller.

Levensmiddelkaarten werden in Duitsch Oost Afrika niet ingevoerd, daar een contrôle van het verbruik door de Europeesche bevolking eenvoudig was tot stand te brengen. De regeering ging wel wat laat tot een rantsoenneering dier bevolking over; deze was nog op den vrijen handel aangewezen, zoodat zij slechts het allernoodzakelijkste kon krijgen. Dit was in tegenstelling met de troepen, wier verpleging geschiedde uit daartoe opgerichte magazijnen. Een gevoel van bij de militairen te worden achtergesteld, maakte zich van de burgerbevolking meester, zoodat daarmede tevens een geest van ontevredenheid werd geschapen. Voor de eenheid der economische en militaire verdediging van de kolonie zou dit fataal zijn geweest, ware het niet, dat de Regeering er spoedig toe overging om centrale gelegenheden in 't leven te roepen, van waaruit de burgerbevolking de artikelen kon betrekken en wel met algeheele uitschakeling van den tusschenhandel. Over die magazijnen spraken wij reeds eerder. Die verkoopscentra werden gevestigd bij de Bezirks-ambtenaren; de maximum prijzen Bezirks-gewijze vastgesteld. Zooals gezegd werden deze distributiemagazijnen voorzien door uitbreiding van het plantareaal en door in beslagneming van de aanwezige levensmiddelvoorraden Door deze grondige regeling werd een grootsch werk verricht, waardoor de levensmiddelvoorziening van militair en burger, van blank en zwart werd verzekerd. Tevens is hier ten duidelijkste aan het licht getreden, dat de burgerbevolking een zeer voorname factor is in de verdediging der kolonie. Zeker, de militaire weermacht moet op krachten worden gehouden, zoowel moreel als physiek en numeriek, maar onmiddellijk achter kanon en bajonet moet staan de burger, die met alle krachten

voor die instandhouding arbeidt en wel met opoffering en beschikbaarstelling van zeer veel. Moge dan ook in noodgevallen het eerst gezorgd worden voor de daadwerkelijke weerstandskracht der kolonie, eene Regeering moet er reeds in vredestijd op voorbereid zijn, dat zij de burgerbevolking waardeert als economische factor in het weerbaarheidsorganisme. Nogmaals, de wereldoorlog heeft getoond, dat met Stategie en taktiek wel veldslagen zijn te winnen als incidenteel feit van den grooten strijd, maar dat om een oorlog te winnen de economische organisatie van het land een schier doorslaggevende stem in het kapittel heeft.

Alvorens onze beschouwingen over de economische verdediging van Duitsch Oost Afrika te eindigen willen wij nog eenige regelen wijden aan een belangrijk element in die verdediging en wel de vrouw. De rol, die zij gespeeld heeft tijdens de ruim drie jaren van strijd, is inderdaad zeer gewichtig geweest. Waar de man met de wapens in de hand den overmachtigen vijand tegemoet trad, maakte de vrouw door haar arbeid achter het front, het mede mogelijk den weerstand op te voeren. Zij werd door het uitbreken van den oorlog plotseling vooral losgerukt uit hare dagelijksche huishouding, terwijl zij reeds aanstonds beroofd werd van de eenvoudigste behoeften van haar bestaan. De steun van haar man moest zij afstaan; zij moest zichzelf den moeilijken weg wijzen in deze wildernis van plotseling gebeuren, tergende onzekerheden en duistere toekomst. Beperkt tot de hulpbronnen van het land, moest zij trachten thans zelf iets samen te stellen en te bereiden uit de haar geboden middelen ter wille van haar eigen bestaan en dat van hare kinderen, mede ter wille van de gemeenschap, welke op den drempel stond van een waarschijnlijken kolonialen ondergang. De medewerking van de vrouw heeft echter wonderen tot stand gebracht en prikkelde de strijdende mannen om de ongelijke worsteling met taai volhardingsvermogen vol te houden, om ten slotte ongeslagen te worden weggevoerd uit een kolonie, welke elken Oostafrikaner na aan het hart lag. De vrouw heeft in de economische organisatie een eereplaats ingenomen; zoo is het ons weer duidelijk geworden, dat ook in het onverhoopte geval, dat Java eens mocht worden afgesneden van het wereldnet der wisselwerkende economische samenleving en dit schoone eiland gedoemd wordt door zich zelve zich zelve in stand te houden, dat de indische vrouw een kracht moet en zal zijn, van niet genoeg te noemen waarde. Het is buiten twijfel, dat de eenmaal aanvaarde strijd om het bestaan door haar mede zal worden gesteund met alle kracht en zelfopofferingsgezindheid, welke in haar is. Dit zal onvoorwaardelijk een aansporing zijn voor den gewapenden man, om den tegenstander met heftigheid en doorzettingsvermogen tegemoet te treden. De vrouw als economische factor is in een geïsoleerde kolonie van grooter gewicht, dan waar ook!

Om tot Duitsch Oost-Afrika terug te keeren, voor eenige organisatie van de hulpdiensten door de vrouw verleend, was het noodig er rekening mede te houden, dat elk individu-vrouw een opzichzelf staande kundigheid in zich verbergt, welker verdere ontwikkeling afhankelijk was van het bestaan dat zij leed, of zij gehuwd was of niet, in welke mate de huishouding of haar gezin dan wel de werkkring van haar echtgenoot haar leven in beslag nam. Het was dus noodig om die oogenschijnlijk heterogene capaciteiten te organiseeren en te ordenen. En dit gebeurde reeds bij het begin van den oorlog. Er werden vereenigingen opgericht van bijstand en hulpverleening.

Het doel, welke deze vereenigingen nastreefden, geeft reeds een overzicht van de werkzaamheden der vrouw. Zij stelden zich dan tot taak:

1. het inzamelen van gelden voor de achtergeblevenen;
2. het inpakken en verzenden van liefdegaven;
3. het organiseeren van weldadigheids-uitvoeringen, welke veel geld opbrachten voor de nooddruftigen.
4. het samen stellen en vervaardigen van liefde gaven.

De vrouwen naaiden hemden, onderbroeken, bovenkleeding, zoomede zakdoeken en beddegoed; zij breiden kousen, sokken, buikbanden; zij stikten dekens, maakten klamboes. Menige vrouw moest het handwerk, dat zij als meisje had geleerd, weer opnieuw beoefenen. Vooral het reparatiewerk vergde veel van hare krachten.

Aanvankelijk was er voldoende stof, maar toen de lichtere stof gebezigd moest worden voor verbandartikelen, werd de voorraad schaarsch. Men moest toen de ruwe katoen gaan bearbeiden. Naar teekening werden de Thüringer weefgetouwen vervaardigd en naar inlandsche methode geweven en gesponnen. Vooral de Wasumbwa vrouwen onder leiding van zendeling-vrouwen hebben zich hiermede zeer verdienstelijk gemaakt. Ofschoon de verkregen spindraden weinig gelijkmatig waren en de arbeid veel tijd vergde, werd dit garen toch gebezigd voor het weven van stoffen voor man en vrouw en voor het breien van voetbekleeding.

5. verpleging in de hospitalen en hulpverbandplaatsen. Vrouwen hebben zich hier voor beschikbaar gesteld.
6. kranige vrouwen van farmers zetten op de farm het bedrijf van haar ten strijde getrokken echtgenoot voort; zij leidden de cultuur op het veld, haalden oogsten binnen en verzorgden het vee. Het gold hier niet alleen bij het uitbreken van den oorlog om te oogsten wat reeds bestond, neen zij wisten de opbrengst voor de toekomst te verzekeren.
7. dames namen de plaats in van de beambten, die zich bij de Schutztruppen hadden aangesloten; zij moesten zich zoo plotseling inwerken in het ambtelijke, dat hen geheel vreemd was.
8. zendelings-vrouwen zetten den zendingsarbeid voort. Verscheidene missionarissen hadden ook hun geestelijke werkkring vaarwel gezegd

om de vijanden van hun vaderland te bestrijden. Anderen deden dienst als hulp in den medischen dienst bij gebrek aan doktoren; weer anderen presteerden economischen arbeid, in 't kort, de gemeente werd bij ontstentenis der mannen door hunne vrouwen verzorgd. Ook waren missionarissen leiders van etappeplaatsen en etappemagazijnen.

9. de vrouwen der farmers, die der zendelingen, die der planters en van de cultuurondernemingen vormden de cathegorie, die de hulpbronnen van het land wisten aan te wenden ten bate van militair en burgerbevolking.

In de eerste plaats de voedingsmiddelen. De vrouwen bakten ook brood uit tarwemeel gemengd met cassave of mtama meel. Uit rijstmeel of mais-bloem werd lichtgebak, biscuits, zandtaartjes enz. bereid, terwijl een mengsel van bananen- en mtama-meel goed zwart brood, bijna roggebrood leverde.

Uit pure bananen-meel werden honing-koeken, pepernoten enz. gemaakt, uit mtama bloem grutten, uit rijst griesmeel, uit haver en boekweit gort, uit gele mais polenta (een maispap). Uit de pijlwortel (maranta) werd een goed kindermeel gewonnen, dat ook diende als bak- en puddingmeel.

Erwten-worst werd bereid door de door stoom geopende peulvruchten onder toevoeging van vet en zout fijn te maken en door middel van een pers tot worst te rollen; er werd ook soepen meel beschikbaar gesteld. Al deze lekkernijen werden door de troepen dankbaar aanvaard. Conserven van alle soorten vleesch, ooft en groenten en boter werd, zoolang de blikken bussen toereikend waren, gemaakt; zoo b.v. bulltongue, dat de Boerennaam is voor gedroogd rundvleesch en dat óf rauw óf geweekt, gekookt kan worden. Ook zonder blik bereidden de vrouwen ham, worst, hamburger rookvleesch, gedroogdvleesch, boter en kaas, gerookte of gedroogde visch. Zelfs visch in olie of in gelei en pasteien vonden door vrouwen hand hun ontstaan. Toen de blikken schaarscher werden, gingen de vrouwen groente drogen. Uit de Jamssoorten (dioscorea) werd evenals uit Taro (colocasia) een aardappel gerecht bereid. Paddenstoelen werden door de plantersvrouwen voor voeding aangewend, na te zijn gedroogd en schoongemaakt. Sommige plantervrouwen slaagden er in een soort maggi-saus uit paddestoelen, tomato catsup uit tomaten en azijn te bereiden, voorts mango- shutney- mixed- pickles, mosterd enz.

Vruchten vormden een dankbaar object voor der vrouwen hand. Allerlei gedroogde vruchten en marmelade werd gemaakt tot zelfs Hindenburg-marmelade, meer een eere-naam, dan een toepasselijke, uit mango en rosella (hibiscus), voorts vruchten-sappen, vruchtenwijnen en vruchten-azijn.

De plantervrouwen hebben zich mede zeer verdienstelijk gemaakt met den teelt van groenten zaden. Ofschoon dit bedrijf vele moeilijkheden

opleverde en menige europeesche groente niet tot bloei kon worden gebracht, werd toch nog een belangrijke hoeveelheid groenten zaad verkregen. Niettegenstaande dit succes kon de aanvraag niet bevredigd worden.

Vele vrouwen hebben gearbeid in de sigaren en cigaretten fabrieken, anderen in de waskaarsen industrie; vooral de vervaardiging van pitten is typisch vrouwen werk. Weer anderen hielpen verfstoffen winnen uit planten, maakten inkt, kleefstoffen, medicamenten.

De zendelingen- en plantersvrouwen leenden zich uitnemend voor het opvoeren van de inlandsche industrie. Zoo werd de productie van bindtouw, lussen, boombast en het weefsel daaruit, panamahoeden, matten, manden, enz. enz. zeer uitgebreid. Behalve dit leerde de negervrouw het vervaardigen van huishoudgereedschap als kooklepels, stampers, vleeschkloppers, eierklutsers, roerstokken, voorsnijplanken, saladegerei, houten lepels en vormen, klein meubilair, vaatwerk uit kalebassen, bekers enz; voorts werd uit leisteen griffels, leien en tabakspijpen gemaakt, uit klei keukengerei en speelgoed, uit ijzer spijkers, messen, naaigerei; kleine gereedschppen en werktuigen.

Ten slotte heeft de vrouw meegeholpen in de leerlooierijen en schoenmakerijen.

Uit een beschrijving van de werkzaamheden der vrouwen van Tabora lezen wij nog, wat een aardigen indruk geeft van de bedrijvigheid, dat de vrouwen aldaar in de woningen centrale naai- vertrekken hadden.

In de kamers der Europeesche woningen werkten de Europeesche vrouwen, op de veranda ratelden dan de naaimachines der negervrouwen (ook mannen), op den grond zaten op matten de boys, die aan het werk gezet waren met het uiteen rafelen van ruwe katoen, het aaneen knoopen van draden enz. Op een andere plaats zaten vele vrouwen te breien. Duizenden hemden werden naar de troepen gestuurd, geheele verbandplaats uitrustingen werden afgeleverd.

Het gaat niet aan om alle werkzaamheden meer in details aan te voeren ter illustratie van onze bedoelingen. Het bovenstaande illustreert voldoende.

Onze koloniën zijn gelukkig gespaard gebleven voor de rampen van den oorlog; ons leger in Indië heeft zich slechts gereed moeten houden. Het is thans echter zaak om leering te vinden in de lotgevallen van de koloniën der ons naburige rijken en om voor ons een voorbeeld te vinden van een toestand, waarin ook Indie zou kunnen komen te verkeeren, moeten wij het oog onafgebroken gericht houden op de Duitsche koloniën in Afrika. Ofschoon voor ons doel Togo, Kameroen en Duitsch Z.-W. Afrika zeer zeker ook wel in aanmerking zouden kunnen komen, vallen de gebeurtenissen aldaar in het niet vergeleken met hetgeen plaats greep in Duitsch Oost-Afrika van af 4 Augustus 1914 tot den 11^{en} November 1918. In deze kolonie werd meer systematisch

een verdediging gevoerd tegen een sterk overmachtigen tegenstander. De cijfers omtrent de sterkte verhoudingen loopen zeer uiteen, maar overste later generaal von Lettow-Vorbeck betrad het oorlogstooneel met een gereorganiseerde macht ter sterkte van 3700 Europeanen en 12000 Askaris, terwijl generaal Smuts met vier brigades aanviel, generaal Crewe met twee sterke colonnes, generaal Tombeur met 2 Belgische brigades en generaal Northey uit 't Z. met een sterk detachement. Deze langdurige verdediging zou geheel onmogelijk zijn geweest, indien niet de economische oorlogs-organisatie daarheen werd geleid, dat Duitsch Oost-Afrika „eine selbst produzierende und sich selbst erhaltende Kolonie", zooals Ada Schnee, de echtgenoote van den gouverneur zulks uitdrukte, was geworden. Van Engelsche zijde werd deze economische prestatie op verschillende plaatsen toegeschreven aan de aanwezigheid van civiele bestuurders bij de ageerende colones (gouverneur Schnee b.v. heeft de geheele omzwerving na den val van den Tanganjika spoorweg met Lettow- Vorbeck mede gemaakt.) Ongetwijfeld hebben de adviezen dezer bestuursambtenaren veel nut gehad voor de militaire operatiën, maar om voorbereid te zijn voor een intensieve verdediging van een kolonie, die geïsoleerd is, moeten de civiele en militaire autoriteiten hebben, „an intimate knowledge of the tipography, ressources and population of the country" en met elkander in de nauwste samenwerking leven in tijd van vrede.

Java heeft op Duitsch Oost-Afrika een enormen voorsprong in koloniale ontwikkeling; veel van wat door den Duitscher moest worden tot stand gebracht bestaat reeds in Indië; maar het is nu zaak om op breederen grondslag te bestudeeren, of wij inderdaad kunnen voldoen aan hetgeen wij verplicht zijn te leveren, indien de vijandelijke kanonnen voor onze kusten staan. Het is niet voldoende om alleen de economische draagkracht, met daaraan verbonden mogelijkheden, van Java te kennen, wij moeten in de stille binnenvertrekken der verantwoordelijke ambtenaarscentra nuchter beschouwen, of de onderdeelen van het te verdedigen gebied bij een onverhoopt laatste krachtsinspanning de hulpbronnen heeft of kan verschaffen om de burger- en militaire bevolking te steunen in het krachtigste verzet. Deze studie is te meer thans weer actueel geworden, daar zich de economische wereldverhoudingen successievelijk anders gaan groepeeren en haren weerslag voorzeker op Nederlandsch-Indië zullen doen gevoelen. Voorts is in onze Oost meer en meer het bewustzijn wakker geschud voor een economische onafhankelijkheid. Nu, in absoluten zin zal dit wel een onbereikbaar ideaal zijn; als wij echter slechts die zelfstandigheid in relatieve beteekenis kunnen bereiken d. w. z. zelfstandig in de hoofdzaken van onze economische behoeften, dan kan men tevreden zijn. Voor de rest zal het Nederlandsch vernuft ons zeer zeker niet minder wonderen toonen, dan overal elders. Het is

slechts zaak, dat het schrikbeeld van een mogelijke agressie tegen onze kolonie steeds als een mogelijkheid wordt erkend en dat de gemeenschap zich mede in economischen zin scherp wapent tegen de eventualiteiten. Dan eerst kunnen wij gerust den strijd aanvaarden. Moeten wij ten slotte toch de wapens strijken, welaan, dan hebben wij de tradities van onze voorvaderen in stand gehouden en kunnen wij met Frans I zeggen: „Tout est perdu, fors l'honneur!"

Door de Toradjalanden. [1])

DOOR

Ir. J. FRIJLING.

Hoewel het tournees maken tot mijn steeds terugkeerende bezigheden behoort, zijn tournees als deze toch uitzonderingen. De tocht door de Toradjalanden, na een door bandjirs eenigszins mislukt bezoek aan de onderafdeeling Malili, blijft een monument in mijn bestaan.

Wij waren in groot gezelschap en behoorden tot de vaste kern, die de geheele tournee meemaakte. In elke nieuwe onderafdeeling verschenen welbekende gezichten, volgden vroolijke ontmoetingen, een stevige hánddruk en een „tot weêrziens". De prettige stemming welke tournees in groot gezelschap doorgaans kenmerkt, was aanwezig. Er werd gelachen en gezongen, niet het minst op de harde planken van Wotoe toen vier veldbedden onvoldoende bleken om negen gasten te herbergen, de magen jeukten en niettemin schraalhans keukenmeester was. De frissche buitenlucht: zon, regen, warmte en óók kou, inspanning en vermoeienis hadden hun bekende heilzame uitwerking.... wij allen ondergingen de verjongingskuur!

Na een opgewekt kegelconcours, waarbij de dames dapper meededen, in het keurige societeitje van Paloppo, waar ter eere van de gasten de fontein hoog opspoot — want Paloppo heeft een bronwaterleiding — werd den volgenden morgen de rit richting Rantepao aanvaard. Wij volgen het nieuwe tracé. Vrijwel onmiddellijk begint de weg te stijgen en weldra ontrolt zich, in het zilveren ochtendlicht, het schoone panorama der wijde Bonigolf. Het is zeer stil in de natuur, geen windgerucht vaart door de takken der uitgestrekte sombere strandbosschen..... onbeweeglijk rusten de prauwen, in een lichten nevel, op het gladde watervlak..... Heel in de hoogte zwerven een tweetal kiekendieven. En vroolijk trappelen onze paarden naast elkander voort. Maar als de eerste vijf palen zijn afgelegd gaat de

[1]) De Toradja's bewonen de binnenlanden van Midden-Celebes; aan de kusten verschenen ze slechts — althans voor de vestiging van het Nederlandsche gezag door den Gouv. Generaal Van Heutz — als slaven der handeldrijvende Boegineesche handelaren.

heirweg over in een smal paardepad. Ongetwijfeld zal het nog een goede vijf jaar duren voor dit pad tot grooten weg is gepromoveerd, die de voor een goed deel dichtbevolkte mineraalrijke en vruchtbare Toradjalanden in betere gemeenschap brengen zal met de zee, maar is dit tijdstip eenmaal daar dan zal de autorit naar Rantepao en Makele in schoonheid kunnen wedijveren, met het beste wat Preanger of Bovenlanden den tourist vermogen aan te bieden.

Wij laten de vlakte achter ons, bereiken de waterscheiding naar het Masambasche, 300 Meter hoog, dalen vervolgens naar den bovenloop der Salo Pangala, om tenslotte langs het om de uitloopers kronkelende en draaiende pad in eenen door te stijgen tot het op 700 Meter hoogte gelegen Todjamboe.

Onder ons liggen nu de dichtbegroeide berghellingen, de vruchtbare vlakte van Masamba en héél ver, — óver de Bonizee, — aan den neveligen horizont de blauwe bergen van Oost-Celebes.

Twee frissche bergstroompjes, een klein plateau omsluitend, zullen eerlang het heldere drink- en badwater leveren voor de pasangrahan welke de gezaghebber van Paloppo op dit riante punt zal doen verrijzen. Voorloopig echter kunt ge er nog vrij in spartelen, vooralsnog is Tjodjamboe onbewoond. Zijn hotel, onbewaakt, bestaat uit enkele dozijnen in den grond geplante staken, afgedekt met atappen, een primitief niet ongezellig logies, in zijn gedaante herinnerend aan een extra lang exemplaar hondenhok. Achter elkander..... met ons negenen..... kruipen we het huiske binnen, om er den slaap des gerechtigen te slapen. Maar nog laat in den avond schudden de wanden van den daverenden lach.

Wij hadden voor den volgenden morgen op een mooie zonsopkomst in zee gerekend, doch wij kregen Hare Majesteit niet te zien. Wel tooverde ze de wonderlijkste kleuren aan het uitspansel, wel zette ze ook Masamba in een lichten laaien gloed, maar daarna ging ze schuil achter de opdringende wolkenmassa, die haren inhoud eerst langzaam en fijntjes, toen krachtiger en malscher, ten slotte in stroomen ontlastte Het was een prachtige morgen!

Slingerend en kronkelend ging ons pad door het wilde terrein, langs duizelingwekkend diepe ravijnen bedekt met oerwoud. Op een enkele plaats waar het gevaar voor aardschuivingen het inhakken van den bergwand niet raadzaam maakt is het, over een veertig meter lengte over het ravijn hangend, als een galerij van wildhout en rottan tegen de rots aangebouwd. Wij troffen het niet: den vorigen dag was het weinig stabiele kunstwerkje juist over een twintigtal Meters in de diepte gestort. Een honderdtal Tjoradja's was bezig de verbinding te herstellen, hetgeen lukte. Wij konden er langs, de paarden echter moesten over den berg. Veilig is voorhands het verkeer nog niet. De

bruggetjes over de terreininsnijdingen bestaan nog uit naast elkaar gelegde ronde wildhoutstammetjes, afgedekt met klei die het rottingsproces daaronder als met den mantel der liefde bedekt. Het is niet raadzaam ze te paard te passeeren, afstappen is beter. Maar het water gutste uit den hemel, we zaten op 1200 Meter hoogte in de mist en rilden van de kou..... altemet sensaties waarnaar we al jaren snakten. Dan wordt een mensch gaandeweg overmoedig, afgestapt werd er dus niet. En zoo gebeurde het dan dat het paard van een onzer medereizigers met drie pooten tegelijk tusschen de brekende wildhoutstammetjes doorzakte en boven het ravijn van naar schatting 60 Meter diepte bleef hangen. Goddank gingen eerst de voorpooten waardoor het beest slechts voorover sloeg en niet op zij. De medereiziger idem, hij kwam dus op het bruggetje en niet er naast.

In de onderafdeeling Rantepao werd gaandeweg de bebossching schaarscher, de berghellingen meer begroeid — hoewel met alang alang — en minder steil, de weg breeder. En heel in de diepte lagen de pas geplante glimmende en groenende sawahs. Verderop kronkelden de bandjirende zijtakken van de groote Sadangrivier, zoo bruin als chocolade. Van alle zijden gutste het bergwater in bruisende en schuimende watervallen naar de diepte.

En denk U bij al dit schoons de door de wolken brekende zon die door haar koesterende stralen onze kletsnatte verkilde lijven deed ontdooien en dampen en de lieflijkste geuren uit het door den regen verfrischte groen zoog.

Bij het ruimer worden van het uitzicht zag ik voor het eerst dat onze stoet een lengte had gekregen van wellicht vijfhonderd meter, bestaande, behalve uit een honderdtal ruiters, uit een groot aantal draagkoelies, die zich met ongewone vrijmoedigheid temidden der ruiters voortbewogen. Hij werd geopend door een zestig à zeventig met lansen en schilden gewapende voorvechters. Een soortgelijke bende vormde de achterhoede. Enkele kerels droegen vergulde karbouwehorens, welke met de lange pruiken haar waarmee ook de wapens zijn getooid, het krijgshaftig aanzien moeten verhoogen.

De Toradja's zijn heidenen van een vroolijk levenslustig slag. Spiernaakt, enkel een schaamgordel, een koord, eenige malen om den haardos gewonden vormt het normale hoofddeksel. Ze zijn dol op zwijnen, hanengevechten, dobbelen en vrouwen. Ook op ballok. Dan houden ze nog van lachen, elk op zijn eentje dan wel allemaal tegelijk en in de maat. Het is een rare gewaarwording, vooral voor den reiziger die slechts den afgemeten Javaan kent. Ze zetten in met bassen, zwaar en lang aangehouden. Maar plotseling slaan de bassen over naar hooge tenoren en sopranen. Het is hun joelende krijgsschreeuw. Zóó dansen ze uur aan uur voor ons uit, telkens een nieuwen denkbeeldigen vijand ontdekkend, nu eens een ouwe tandelooze nènè, dan een paar jonge

meisjes in de sawah. Onmiddellijk gaan ze over tot den aanval. Hun gezicht is verwrongen, al hun spieren trillen bij het drillen van de speer, bij het dreigen met de lans, van woede, van kunstmatige woede. Maar de meisjes in de sawah weten het wel, lachend en stoeiend retireeren ze langs de sawahdijkjes. Dan ontspannen zich de vertoornde gezichten en rent de aanvalspatrouille terug om zich weer bij het gros der voorhoede aan te sluiten.

Tegen den middag wordt er gepleisterd en de kleeren zooveel mogelijk boven een inmiddels ontstoken houtvuur te drogen gehangen. Onze barang is er, ik zoek een geelijzeren koffer en in dien koffer een dik buikig medicijnfleschje met de letters D. O. M.....

Het zal U verwonderen dat de barang er al is, maar het heeft onze Toradja-draagkoelies niet de minste moeite gekost om onze paarden bij te houden. Den Toradja zit het klauteren in het bloed, hij doet het bij voorkeur tot in den dood toe. Want in de te lood opschietende kalkrotsen welke zich bij het naderen van Rantepao beginnen te vertoonen, ontdekken wij lager, maar ook héél hoog vierkante luikjes, luikjes met deurtjes en soms weer vóór die deurtjes chimères, als de Notre Dame de Paris ze op haar transen heeft.

Het zijn Toradjagraven. Hoe rijker en aanzienlijker de overledene was, hoe ontoegankelijker voor.... duivels en menschen zijn graf. De vroegere gewoonte de sieraden van den gestorvene mede in de grafopening te plaatsen is op grond van praktische overwegingen in onbruik geraakt. Een jaar lang ondergaat het in weefsels gewikkelde lichamelijk overschot velerlei bewerkingen, het uit de doeken druipende lijkengif wordt — na de noodige verdunning waarschijnlijk — gedronken. Dan begint het tobben, sjorren, duwen, trekken en hangen langs den verticalen rotswand, tot eindelijk de rust volgt in het vierkante grafluik.

En die klimlust heeft de Toradja ook bij zijn leven. Vóór een horizontaal weggedeelte acht hij den tijd gekomen wat uit te rusten om krachten te verzamelen, maar bij de steilste klim gaat hij in gedachten voort. De breede heirweg is vooralsnog niet de zijne, althans niet als hij zwaar beladen is. Dan zoekt hij poetoesans, afsnijdingen..... torentrappen, die rechtstreeks tot het doel voeren.

Tegen vijf uur, half zes bereiken wij het in een kleine vlakte gelegen Rantepao, in de nabijheid waarvan twee jaar geleden de zendeling Van de Loosdrecht vermoord werd. Wij hebben de laatste vier paal in galop afgelegd. Als wij de paarden inhouden zetten en haie opgestelde Toradja schoolkinderen op hunne bamboezen fluiten het Wilhelmus in en zwaaien ze de Hollandsche vlag. In de pasangrahan wacht, dank zij de goede zorgen van onzen vriendelijken gastheer, een uitmuntende rijsttafel.

Den volgenden morgen vertoonen de net begrinte straten van Rantepao een levendig verkeer. Het is passardag. De rust van gisteren is niet terug te vinden. Duizenden en duizenden verzamelen zich te Rantepao

uit alle richtingen; het is de grootste passar die ik in Indië zag.

In den loop van den morgen waren wij in de gelegenheid het virtuose schopspel te bewonderen, waarin zich de Toradja van kind af oefent.

Gelieve niet aan rugby te denken,.... al mag in de hitte van den strijd een der partijen vallen, ruw is het spel geenszins. Twee naakte kerels — wellicht onbekenden over en weer — treden op elkaar toe, ze taxeeren elkanders grootte en kracht want het spel is een gevecht tusschen gelijkwaardige individuën. Dan — zooals wij Europeanen onzen tegenstander de hand zouden reiken — legt even de een zijn hand op des anderen schouder. Ziedaar de kennismaking. De ongeschreven regels van het spel sluiten gemeene schoppen naar licht kwetsbare deelen buiten, de publieke opinie is jury. De buik alzoo wordt niet geraakt, maar de voetslagen beuken tegen de romp, de dijen, de armen en den nek. Vooral de nek. Hoe de kerels het lappen.... ik kan het U niet beschrijven. Ze draaien als tollen, ge ziet ze even vaak op hun handen als op hun beenen staan en zich omwendende om een trap te ontloopen, raken ze met het vrije been den tegenstander in den schouder. Den beeldenden kunstenaar zou dit spel van lenigheid en kracht, deze strijd van gespierde bronzen lijven, zonder eenigen twijfel uitermate inspireeren.

Als de partij teneinde is — ik weet niet op welk teeken — wordt ten afscheid de begroeting der kennismaking herhaald; de hoffelijkheid heeft niet onder de tallooze meppen geleden.

Men zou in deze Toradja's allerminst een slavenbevolking zien. En toch hebben de Boegineesche kustbevolkingen eeuw op eeuw slavenjachten in deze landen gehouden. Allerminst heb ik, toen ik als kind de „Negerhut" doorleefde, kunnen droomen dat in onze zoogenaamde koloniën de slavenhandel en de slavenmarkten nog welig tierden.

Eerst de reëele vestiging van het Nederlandsch gezag op de Buitenbezittingen gedurende het bestuur van den Gouverneur Generaal Van Heutsz heeft aan die slavernij een eind gemaakt. Typisch is wel dat bij die vestiging de belanghebbende Boegineesche vorsten zich meerendeels van den strijd onthielden. Ze bepaalden zich tot den invoer van geweren uit Singapore, sloten zich aan bij de troepen der Kompenie en lieten de Toradja's vechten.

Terwijl in de eigenlijke Boegineesche landen slechts sprake was van een zwak verzet werd in het grensland Enrekang en de Toradjalanden een taaie onverschrokken strijd gestreden. Het was voor de Bonto Batoe, gelegen nabij de samenvloeiing van Mamassarivier en Sadang, dat onze troepen het hoofd stieten. Eerst na aankomst der artillerie keerde de krijgkans.

Van Rantepao leidt een breede keurig onderhouden weg naar Makale, uitstekend berijdbaar voor fietsen en bendies, en óók voor auto's. Vooralsnog behoort echter laatstgenoemd transportmiddel tot de

onbekende verschijnselen in deze moeilijk toegangkelijke streken. In den namiddag — de afstand is slechts 13 palen — vertrek ik dit maal per bendy; het overige reisgezelschap zal den volgenden morgen te paard nakomen.

Het terrein blijkt aanmerkelijk minder geaccidenteerd dan den vorigen dag, de glooiingen zijn soepeler, de sawahvlakten breeder. Toch prikken de puntige steile kalkrotsen in grooter aantal dan te voren door het groene aardkleed.

Van welvaart in het hart der Toradjalanden. — Rantepao en Makale — getuigen sierkunst in woning- en bruggenbouw. Wat de bruggen aangaat, eenige bijzondere architectuur vertoonen ze niet, het is er mee als overal elders. Maar het houtsnijwerk in geometrisch ornament, dán wel — vermoedelijk uit later tijd — in soms simpel, soms beter dierfiguur, gekleurd in oker terracotta en wit op zwarten grond, heeft een bijzondere bekoring. De afbeelding van het in staande houding aan den pikoelan hangende Toradjavarken, het in culinair opzicht zoo beminde wezen, speelt er een groote rol in, maar óók de gestyleerde Grieksche akanthus zoekt ge niet tevergeefs. Trouwens wáár vindt ge dien niet?

Af en toe heerscht er een onmiskenbare willekeur in de samenvoeging der motieven — sierlijke randen breken zonder eenige aesthetische noodzakelijkheid op het onverwachts af om plaats te maken voor een anderen rand, dan wel een roset — doch het geheel blijft frisch en vroolijk, zonder bonte opdringerigheid. In den woningbouw, vooral echter in de rijsthuisjes, uiteraard meer inheemsch dan de door de Kompenie geimporteerde bruggen — komt een meer oorspronkelijke lijn aan den dag en is de sierkunst meer vervlochten met den eigen architectuur.

Een paalwoning, de stijlen en de vakken ertusschen kunstig besneden en geverfd, de bedekking van het overstekende dak, bestaande uit bamboesirappen, in vele lagen over elkaar kragende, waardoor het dakvlak aan de bovenzijde normaal verschijnende, aan de onderzijde de buitengewone dikte vertoont van wellicht zestig centimeter tot een meter, de noklijn flauw en hol gebogen.

Ik zal niet trachten U een naderen indruk dezer belangrijke inlandsche architectuur te geven, het zou ons te ver voeren. Bovendien bijzondere decoratieve waarde heeft ze voor het landschap niet, want wél kunt ge de ligging der kampongs vermoeden, maar zien doet ge ze bij Uw reis van Noord tot Zuid niet. Hoog en veilig liggen ze tusschen de kalkrotsen verscholen. Zóó zocht de bevolking eertijds vóór onze gezagsvestiging, bescherming tegen de Boegineesche strooptochten.

Het schemerde reeds toen ik Makale bereikte.... het aardige dorpje uit de fantasiën van Arthur Rackam, sprookjesachtig.... als op een vroegen voorjaarszondag, onder kerktijd, Broek in Waterland, wanneer

de merel in de bloeiende ribus zingt en sleepende psalmen uit het oude kerkje gedempt ten hemel stijgen. Dezelfde stemming trof mij hier.... mooi begrinte weggetjes, zóó schoon dat ge er Uw boterham van zoudt kunnen eten.... aan weerszijden het bleeke groen van jeugdige tjimara's.... over een beekje — met erg veel haast — een vriendelijk bruggetje, met gelegenheid tot verpoozing.... prettig aangelegde tuintjes.... en dan een Hollandsch kerkje met een heusche torenklok. Maar tenslotte, tenslotte als pièce de milieu, als domineerend motief, een heel héél groote goudvisschenvijver en midden in dien vijver, bereikbaar langs een smallen toegangsweg,.... een theekoepeltje. En boven dit alles het wijde, met sterren bestrooide uitspansel, zich spiegelend in het klare water. Zoo ligt het dorp Makale op 700 Meter hoogte, rustig en vredig in een keteldal, aan alle zijden, behalve aan die waarvan wij kwamen, omsloten door de hoogstijgende rotsgevaarten.

Op een goed paard, de jaszakken uitpuilend door het pak boterhammen — dank zij de vriendelijke zorgen van onze gastvrouw — en in nieuw gezelschap trekken wij den volgenden ochtend in westelijke richting, naar Binoëang. Binoeang ligt dubbel zoo hoog als Makale en de weg er heen, 26 Paal of 39 kilometer lang, gaat up and down. Toen wij de pasangrahan tegen half acht verlieten stonden daar acht Toradjakoelies. Hoewel ik het aantal voor onze barang, bestaande uit een ijzeren koffer van 75×50×30 c.M., (een zeer groot exemplaar dus) een veldbed, een trommel met levensmiddelen en een paar losse tourneeschoenen erg groot vond, maakte ik geen bezwaar meenende dat de pasangrahanmandoer met kennis van zaken deze regeling zou hebben getroffen.

Wij kwamen om twee uur te Binoeang. Om 3 uur arriveerde de barang. Stelt U echter mijn verbazing voor toen ik alles aan één pikoelan zag hangen en op mijn vraag waar de andere niets dragende koelies waren, ten antwoord kreeg dat deze.... wijl overbodig.... te Makale waren achtergebleven. Ik betaalde de kerels extra, vulde hun maag met pisang en eieren en verzocht mijn bagage over een dag terug te brengen naar Makale, zij konden voor mijn rekening te Binoeang blijven uitrusten. Maar dáár wilden de heeren niets van weten, ze wenschten nog dienzelfden middag den terugweg te aanvaarden.

Gij zult uit mijn verhaal wellicht den indruk krijgen dat de Toradja een werkezel is. Doch niets is minder waar, de Toradja is een geboren fuifnummer. Zonder lui te zijn gedraagt hij zich, waar mogelijk, als de heer der schepping. Het is de vrouw die de gruwelijke lasten naar de pasar zeult, en ze doet dit over even gruwelijke afstanden. De vrouwen uit Binoeang gingen o.a., afgeladen met koffie, in Makale naar de passar.... Er was in ons gezelschap een politieoppasser, Toradja van geboorte. De man was vele malen getrouwd, doch n + 1 maal weer gescheiden, wijl..... ja, wijl hij, op tournee zijn heer geleidende,

zijn voet gestooten had aan een steen..... en dit een onfeilbaar teeken was van echtelijke ontrouw, een bewijs van het in zijn afwezigheid gepleegd bedrog. De ontrouwe gade werd, ondanks protesten, aan den dijk gezet. Doch het n^de huiswijf was pienter..... de heele tournee heeft ze meegesjouwd! Honderd en vier palen van duizenden vijfhonderd meter heeft ze meegeloopen, de bagage van haar rijdenden echtvriend op haar rug torsende aan de op het voorhoofd drukkende draagriem. En na aankomst op de rustplaats waschte ze zijn baadje, kookte ze zijn eten, verwarmde ze zijn legerstee. Ehret die Frauen!! Sie flechten und weben, himmlische Rosen in 's irdische Leben.

Twee dagen later, terug van Binoeang, nemen wij afscheid van Makale en zijn behulpzame gezaghebbersfamilie. De rossen staan gezadeld..... Niet zonder argwaan taxeer ik den voor mij bestemden trappelenden schimmel, de flanken zijn wat uitgezet, de billen extra rond..... een klein model Ardenner. Maar wat zou het, ik stap in den stijgbeugel, houd de teugels kort, en..... hoepla, daar zit ik..... de brieschende hengst staat op zijn achterbeenen, doet een tweede bruske poging mij af te gooien en dan gaat het vóórwaarts! Maar geenszins als een pijl uit den boog..... als ge dat dacht zijt ge abuis. Mijn brave Ardenner heeft zijn evenwicht herwonnen en vóórwaarts gaat het..... met de kalme waardigheid den karbouw eigen. Niets kan hem verontrusten, elke overweging stuit af op zijn ongevoelig pantser. Mijn rijzweep legt het af en mijn humeur ook. Tien palen tobben wij samen voort,..... ik stijg af, bak zoete broodjes, voer het beest pisang — de ellendeling blijft roerloos staan — niets helpt! Dan besluit ik de resteerende zestien paal te voet af te leggen, en zoo is het geschied. Het terrein is gaandeweg onvruchtbaarder geworden, de sawahvlakten kleiner, de rotspartijen overweldigend. Op de grens van Doeri volgen wij geruimen tijd den voet der befaamde Allahstelling, eertijds het laatste bolwerk van verzet tegen de Kompenie, een hemelhoog uit het terrein opschietende gevaarte, slechts aan één zijde toegankelijk. En aan deze zijde juist was de stelling onneembaar, wijl de tallooze rotsblokken en spelonken een natuurlijke versperring vormden, verdedigd door een overtalrijken vijand, zeer behoorlijk gewapend met Singapore-geweren. Belegering en uithongering was niet mogelijk ..... onze troepen bestonden wellicht uit driehonderd man, veel te weinig althans voor een cordon..... de vijand sloop 's nachts tusschen onze posten door.

Maar onze marechaussee's waren niet voor een kleintje vervaard en terwijl een schijnaanval aan de toegankelijke zijde de aandacht der Toradja's bezig hield, deed een handje vol onverschrokken kerels het onmogelijke..... in alle stilte..... onder dekking der duisternis..... beklommen de duivels de stelling van den onbeklimbaren kant en vielen den vijand in den rug. Een geweldige paniek volgde.....tusschen

twee vuren gebracht, wisten de stakkers geen uitweg en voortgedreven door hun angst sprongen of vielen ze naar alle zijden in den afgrond. Slechts een klein aantal werd krijgsgevangen gemaakt.

Het officieel aantal dooden kan ik niet opgeven, maar een officier later gezaghebber in deze streek, schatte het werkelijke aantal dooden op tweeduizend. Het was het vreeselijkste verderf dat deze landen immer kenden.

Des middags om twee uur arriveeren wij — juist voor het vallen van een zware regenbui — te Kalossi waar wij van uit de op een heuvel gelegen pasangrahan een vrij en machtig uitzicht hebben op de hellingen van het 3000 Meter hooge Latimodjonggebergte.

In Kalossi houdt het eigenlijke Toradjaland op. De roode Boegineesche baadjes, de geruite sargons, worden talrijk, de naakte lijven der Toradja's schaarsch. En in het Enrekangsche ontmoeten wij weer kunstig gekapte vrouwen, met geverfde koontjes en zwart aangezette oogleden, diep weggedoken in de hoog op het paard gestapelde kussens, omstuwd door mannelijke geleiders. Een typisch Boegineesch verschijnsel.... overblijfsel van het vroeger inheemsche matriarchaat.

We dalen ook af naar de vlakte. Enrekang, aan de samenvloeiing van Sadang en Mataällo, ligt nog slechts 75 Meter boven den zeespiegel. Maar we klimmen nog weer, de weg stijgt en daalt om beurten. Alweer zien wij in de diepte de Sadang, een breede stroom nu, zich kronkelend als een aal door het uitgestrekte oerwoud.

Nog slechts een uur en we zijn in Batoelappa, waar de auto's ons wachten. De paarden schijnen den stal te ruiken, hun stap gaat over in trippelpas. En hoewel niets ons noopt het heerlijke land en koele klimaat dat achter ons ligt zoo snel te ontvlieden, geven wij onwillekeurig toe.... eerst draf, dan 'n voortgezette daverende galop, tot wij tenslotte puffend en dampend de auto's bereiken waar wij vroolijk met schuimende kroezen bier worden verwelkomd.

VARIA.

DESARADEN.

De Regeering heeft den Volksraad een ontwerp van eene ordonnantie aangeboden, strekkende tot aanvulling van de Inlandsche Gemeenteordonnantie met bepalingen, welke het mogelijk maken om de zorg voor de huishoudelijke belangen van Inlandsche gemeenten in de Gouvernementslanden op Java en Madoera in stede van door het desahoofd, bijgestaan door enkele daartoe aangewezen personen, te doen uitoefenen door een desaraad.

De desaraad zal als volgt worden samengesteld:

1e. het desahoofd, dat tevens als voorzitter optreedt;

2e. desawaardigheidsbekleeders of gewezen idem wien het lidmaatschap van den raad volgens de volksopvattingen toekomt;

3e. verkozen leden; deze hebben gedurende een bepaalden tijd zitting doch zijn dadelijk na hun aftreden herkiesbaar.

Volgens de bevoegdheden van den desaraad wordt in de Memorie van Toelichting op het ontwerp het volgende gezegd:

In de overweging van het ontwerp is de bedoeling tot uitdrukking gebracht om in de desa „de zorg voor de huiselijke belangen" te doen uitoefenen door een raad, instede van door het desahoofd, bijgestaan door enkele daartoe aangewezen personen, zooals tot nog toe het geval was.

Aan het nieuwe lichaam wordt dus onthouden de bemoeienis met de politie en met de werkzaamheden, die het desahoofd voor het Land verricht.

Dat de zuiver politioneele functiën bij het desahoofd moeten blijven, behoeft wel geen toelichting. Bedoelde hoofden zullen, zooals thans, toezicht moeten blijven uitoefenen op de naleving van alle politie-keuren en algemeene verordeningen.

En ook ter zake van de landsbelasting-inning zal aan de gemeente of desaraden geen medezeggingsschap of bevoegdheid kunnen worden gegeven.

Mede is het niet gewenscht om den desaraad te belasten met de verstrekking van de talrijke gegevens omtrent bevolking, veestapel, beplanting enz., welke geregeld van het desahoofd worden gevraagd. Dit alles kan, zooals thans, aan het desahoofd worden overgelaten.

Overdracht van dat deel van de overheidsbemoeiing met de desa, hetwelk een uitvloeisel is van de algemeene bestuurstaak, aan een raad, die grootendeels bestaat uit ongeletterde, weinig ontwikkelde lieden, tot wie uiteraard noch het doel, noch het resutaat van algemeene bestuursdaden volkomen doordringt, acht de Regeering onraadzaam, omdat daardoor gevaar zou kunnen ontstaan voor ontwrichting van het bestuur.

Ten aanzien van de huishoudelijke belangen der desa past echter een ander stanpunt. De beoordeeling van de maatregelen, welke waarop betrekking hebben, valt wel binnen den gezichtskring der gemeentenaren.

Het kwam der Regeering de aangewezen weg voor om ten aanzien van

de zorg voor de huishoudelijke belangen aan den raad die bevoegdheden toe te kennen, welke thans het desahoofd uitoefent. Of en in hoever de raad de taak overneemt, welke tot dusver door de volledige vergadering van kiesgerechtigden wordt uitgeoefend is een punt, dat door de praktijk tot oplossing zal komen.

Aan het slot van de M. v. T. lezen wij:

Bij de voorbereiding van het onderwerpelijk ontwerp is van verschillende zijden aanbevolen om het desahoofd in die desa's waar een raad wordt ingesteld, te doen benoemen, terwijl anderen in overweging gaven om in zoodanige desa's de aan het desahoofd te stellen eischen te vermeerderen met die betreffende ontwikkeling.

Met het denkbeeld om de desahoofden van landswege te doen benoemen meent de Regeering voorshands niet te moeten instemmen.

En voor het land èn voor de desa is het gewenscht, dat het desahoofd geheel is ingeburgerd in de desa, dat zijn ambt staat of valt met de wijze waarop hij het vervult, met het vertrouwen dat hij in de desa geniet. Hij mag niet buiten het intieme desaleven staan en moet voor alles hoofd en slechts in de tweede plaats uitvoerder van bestuursmaatregelen en bevelen zijn.

Voor het denkbeeld om in de desa's waar een raad komt, aan de desahoofden zwaardere eischen te stellen, gevoelt de Regeering daarentegen veel. Het desahoofd is geroepen om den raad te leiden. Aan zijn geschiktheid om het voorzitterschap te bekleeden wordt door velen getwijfeld. Ontegenzeggelijk vereischt die taak eene zekere ontwikkeling.

Daartoe is het echter niet bepaald noodig, dat het desahoofd in bekwaamheid, althans in ontwikkeling, ver uitsteekt boven zijn raadsleden, maar wel zal als eisch moeten worden gesteld dat in desa's waar een raad is, de nieuw verkozen desahoofden kunnen lezen en schrijven. Doch niet alleen in die desa's, maar ook in het algemeen daar, waar in verband met het algemeen ontwikkelingspeil die eisch moet en kan worden gesteld.

Te dezer zake zijn voorstellen in overweging.

Vermits de weg, waarop thans de eerste stap zal worden gedaan, nog onzeker is, zal toezicht op het bewandelen daarvan niet kunnen worden gemist.

Dit toezicht zal worden opgedragen aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur.

Wij kunnen de instelling van desaraden door de Regeering niet anders dan toejuichen. De praktijk heeft in den laatsten tijd duidelijk uitgewezen dat de desa-lieden geen genoegen meer nemen met de autocratische besluiten van de loerah's.

Trouwens, in gewichtige aangelegenheden werd thans reeds door het desahoofd geene beslissing genomen dan na beraadslaging in eene vergadering tot welke, behalve de leden van het desabestuur, de tot het kiezen van een desahoofd gerechtigden, benevens de overige daarvoor in aanmerking komende ingezetenen werden opgeroepen, een en ander met in achtneming van het plaatselijk gebruik.

WAT DE HEER SCHADEE ONS VERTELDE.....

We lezen in de *Deli Ct.*

Het interviewen is hier in Deli bijna een sport geworden. Landgenoot en vreemdeling, hier arriveerend of terugkeerend, die geacht kunnen wor-

den iets van belang te vertellen te hebben, worden aan hun jasje getrokken en door de journalisten onder handen genomen. Wij voor ons gelooven, dat dit een uiting is van het Delische altruïsme! Wie iets te vertellen heeft, die vertelle dat dan maar voor de geheele gemeenschap. Het doet in de verte denken aan de interview-gewoonte die in Amerika bestaat; alleen hopen we, dat het vertelde in het algemeen hier een weinig juister wordt weergegeven, dan onze persbroeders in de States het gewoon zijn. Maar daar willen de lezers dat, naar het schijnt!!

De heer Schadee moest heel wat te vertellen hebben, zoo redeneerden we. Vijf en een half jaar weg geweest en nu teruggekeerd in een tijd van groote veranderingen, zoowel hier als in Europa, daar moet copie in zitten. Want wèl krijgen we elken dag onze stroom van telegrammen, aangevuld door de wekelijksche correspondenties, die ons vertellen van de toestanden en vooruitzichten in Europa en Holland waarvan wij hier zoo afhankelijk zijn, doch dikwijls voelt men dat men toch nog wel eens het aanvullend betoog noodig heeft van den onmiddellijken toeschouwer, die juist uit Europa is teruggekeerd, om een getrouw beeld en een goed inzicht te krijgen. Te eerder natuurlijk, wanneer die toeschouwer een scherp waarnemer is, met een rijke kennis en ervaring van economische verhoudingen.

En zoo zaten we gistermiddag in het kantoorgebouw van de D. S. M. een uurtje met den vroegeren administrateur en tegenwoordigen directeur te praten. Een zeer belangwekkend onderhoud.

„Na zoo lange afwezigheid en op zoo grooten afstand, dan voelt men de noodzakelijkheid om eens weer door eigen aanschouwing de toestanden te leeren kennen en met de veranderingen rekening te houden," aldus de heer Schadee.

Het plan is, hier eerst een maandje te blijven, dan een reis naar Java te maken, om een bespreking te voeren met verschillende Regeeringspersonen en vervolgens naar Deli terug te keeren om in Maart na afloop van den winter, weer naar Holland terug te stoomen.

En zoo kwamen we als vanzelf op den winter het ons geseinde gebrek aan kolen en de toestanden ginds.

„*De toestanden in Europa* lijden in de allereerste plaats onder de gevolgen van den oorlog en de daaruit voortgesproten afkeer van den arbeidersstand om voldoende te produceeren. We hadden daarvan een typisch staaltje, toen we met de „Vondel" Londen aandeden om daar een duizend ton lading in te nemen.

Des morgens tegen een uur of acht kwamen de bootwerkers, maakten een praatje en vulden hun 8-urigen arbeidsdag met zoo weinig mogelijk werk en zooveel mogelijk lijntrekken, waarvoor ze dan één pond sterling per dag verdienen. En zoo kan het gebeuren, dat het innemen van 1000 ton lading, dat op Belawan dan toch altijd nog in 2 dagen kan gebeuren, in de Londensche haven... zes dagen duurde. Nachtarbeid wordt betaald met... twee pond sterling en Zondagswerk met... drie pond. Het is dan ook geen wonder, dat Engeland in zijn internationale relaties die ontzettende drawback, reeds danig bemerkt. Alleen dit is nu nog een troost, dat het in de meeste landen hetzelfde is. In Duitschland is het zoo mogelijk nòg erger. Wèl krijgt men enorme aanbiedingen voor leveringen, maar als men tot zaken komt, dan blijkt, dat omtrent leveringstermijn prijs niets is vast te stellen.

Dat is ook een der oorzaken, en wel de voornaamste, dat de schepen van de Nederlandsche stoomvaartmaatschappijen slechts gedeeltelijk geladen

naar Indië waren en in Engeland vracht komen halen. De productie is nog niet weer op gang.

Vergeleken met andere landen verkeert Nederland nog in een zeer gunstige positie, omdat daar ten minste geen fabrieken vernield en geen arbeiders gedood of verminkt zijn. Wel heeft de oorlog een ontzettende slag toegebracht aan de industrie, zoo ligt b. v. de Twentsche industrie vrijwel stil, doch Nederland heeft in elk geval een groote reserve aan arbeiders en aan geldmiddelen overgehouden, om bij terugkeer van normaler toestanden weer te beginnen.

En die normale toestanden moeten toch één keer weer terugkeeren. De toestanden moeten zich consolideeren, omdat ten slotte slechts de keus overblijft om te werken of..... honger te lijden. En reeds toonen de index-cijfers een neiging tot dalen.

En de loonen? vroegen wij.

„De arbeidsloonen zijn, naar het algemeen voorkomt, méér gestegen dan de levensstandaard en de arbeidsklasse kan zich bij minder inspanning, heel wat meer ontspanning veroorloven", was het antwoord.

Wie het loodje leggen, dat zijn de menschen der middenklasse, wier inkomen niet dermate is toegenomen, de gepensionneerden en kleine spaarders en tot zekere hoogte ook de kapitalisten, wier bezit door de prijsdaling van het geld, aanmerkelijk verminderd is. Dat is dan ook duidelijk merkbaar uit den verkoop van villa's en landhuizen, welke de bezitters onder de tegenwoordige omstandigheden niet meer kunnen aanhouden en in de filantropie, die tegenwoordig meer dan ooit te voren „commence par soi même".

De verbetering. Algemeen wordt verondersteld, dat de verbetering in deze toestanden eerst langzamerhand, in den loop van één, twee of drie jaren zal kunnen plaats vinden, terwijl dat vermoedelijk nog met schokken en uitbarstingen hier en daar zal gaan. En dan moet dat nog aldus worden opgevat, dat men nooit de toestanden van vóór den oorlog zal terugkrijgen, doch dat door de waardevermindering van het geld, alles in een andere verhouding zal komen te staan. Alleen in die verhoudingen kan men normaliseering verwachten.

In tegenstelling met wat daarvan verteld wordt, heeft de oorlog, óók in Nederland verarming gebracht. Want wèl zijn er door enkelen groote winsten gemaakt, doch daartegenover staat, dat ook in het buitenland veel is aangekocht. Het buitenlandsche graan alleen heeft reeds een tachtig millioen gekost. Daarvandaan ook, dat de distributie van het brood, al is dat nu weer normaal wittebrood, nog langen tijd zal voortduren. Wanneer de wereldproductie niet meer stijgt dan thans, dan nog wel een paar jaar. Want er is graangebrek over de heele wereld en het overschot van Amerika wordt in de werelddistributie pondsgewijze verdeeld.

Voor het overige zijn de levensmiddelen weer geheel vrij in het verkeer, al zijn de prijzen zeer hoog. Alleen de steenkoolvoorziening is nog steeds gebrekkig en reeds is voorzien, dat Nederland ook dezen winter voor zijn verwarming en zijn industrie voor een tekort zal staan.

In verband daarmee is ook het spoorwegverkeer nog beperkt, zijn de treinen overvol en zijn de vrachten enorm verhoogd.

En zoo kwamen we vanzelf op de plannen der D. S. M.

Nieuws is daarvan eigenlijk niet te vertellen, zei de heer Schadee ons. Het laatst heeft een opname plaats gehad van de lijn naar het Zuiden, tot Kota Pinang en één naar het Tobameer. Op het oogenblik zijn echter de

aanlegkosten voor spoorlijnen zóó hoog, dat het noodzakelijk is om af te wachten tot de toestanden zich geconsolideerd hebben en de tijden daardoor gunstiger zijn geworden. Het eerst zal dan in aanmerking komen de étappe Kisaran—Marbau. De cultures in Bila breiden zich aanmerkelijk uit en door een spoorlijn zullen die de behulpzame hand geboden worden, al zal bij de tegenwoordige prijzen ook een dergelijke lijn niet rendabel zijn. In dat verband wordt echter op de toekomst gehoopt.

Of men dan verwachten kan, dat de prijzen van rails en andere materialen, zullen dalen?

Dat is niet zeker, was het antwoord, al is het waarschijnlijk dat de prijs van rails, die drie keer zoo hoog is als vóór den oorlog, zal verminderen, doch in elk geval zal men weten welke prijs blijvend zal zijn, zoodat daarop de vrachten en de rentabiliteitsberekening gebaseerd kunnen worden. Bovendien zullen bij dergelijke verhoudingen zich waarschijnlijk ook de prijzen der af te voeren producten daarnaar verhouden. Wat de kosten betreft, is het nogal teekenend, dat een locomotief, die in 1914 *f* 38,000 kostte, thans *f* 113,000 kost.

En dan is er bovendien nog geen fabrikant te vinden, die voor dien prijs aanneemt te leveren. Allen offreeren „vrijblijvend", dat wil zeggen, dat eventueele tegenvallers door den kooper moeten worden gedragen en dat de fabrikant zijn vooraf bedongen winst gegarandeerd krijgt. Hij legt de detailprijzen over, met de arbeidsloonen en alle verdere onkosten en berekent daarop zijn winst. Een gevolg van den onzekeren toestand en de ontwrichting en ontreddering in de industrie.

Onder die omstandigheden is het maar beter, om ook met *de doortrekking der spoorlijn naar Kota Pinang* nog eenigen tijd te wachten. Bovendien hangt die doortrekking af van de plannen der Regeering. Zooals bekend, wil de Regeering in 1920 beginnen met den aanleg van de tramlijn Siboga—Padang Sidempoean, vanwaar in de toekomst aansluiting bedoeld wordt met het spoorwegnet der Oostkust bij Kota Pinang, dat het eindpunt is van het concessieterrein der Deli Spoorweg Mpij.

Als de Regeering besluit binnen zekeren tijd tot Kota Pinang de ijzeren baan te leggen, dan is er reden om dat ook van uit het Noorden te doen, in aansluiting met Kisaran.

Het ligt nu ook in de bedoeling van de reis naar Java, om deze zaak met de Regeering te bespreken en zoo mogelijk tot overleg en samenwerking te komen, opdat niet geheel onafhankelijk van elkaar en naast elkaar wordt gewerkt.

Verder ligt het dan ook in de bedoeling om te vragen naar de plannen der Regeering ten opzichte van de *spoorwegverbinding met de Westkust*.

De Regeering heeft ten opzichte daarvan twee plannen. Het eene schept een verbinding van Moeara Kalaban, het laatste station van de Westkustspoor voor Sawaloento, langs de Koeantanrivier (de middenloop van de rivier van Indragiri) via Taloek aan die rivier, naar Goenoeng Sahilan, Tamban en Pakan Baroe, de voor zeeschepen bereikbare haven aan de Siakrivier.

Het andere tracé loopt van Pajakombo langs Moeara Mahei (door de Harauklooof) naar Bangkinang en vandaar verder weer langs Tamban naar Pakan Baroe.

Het eerste plan zou volgens de prijzen van voor den oorlog 27 millioen kosten en het tweede 19 millioen gulden.

Het eerste tracé werd verkozen met het oog op de delving der Ombilin-

kolen op grooter voet dan tegenwoordig, door gedeeltelijken afscheep van de kolen naar de Oostkust. Men wenscht de tegenwoordige kolenwinning van 500,000 ton per jaar op te voeren tot 750,000 ton en dat stuit thans af op de capaciteit van de spoorlijn naar Emmahaven.

Als tot den aanleg van het tweede tracé, via Bangkinang besloten mocht worden, dan moeten de kolen toch de Staatsspoorlijn passeeren tot Padang Pandjang en Pajakombo en dan zou in dat opzicht geen verbetering verkregen worden. Aan den anderen kant is het mogelijk, dat de opening van het nieuwe kolenveld aan de Lematangrivier in Palembang, het groote belang van den afvoer van Ombilinkolen naar de Oostkust heeft verminderd. De Ombilinkolen zouden in dat geval toch duurder komen aan de Oostkust, omdat het vervoer over 250 K.M. toch altijd, ook bij eigen exploitatie *f* 4 per ton zal kosten.

Het zou daarom mogelijk zijn, dat de vroegere voorkeur van de Staatsspoor voor het Zuidelijke plan langs Taloek, is overgegaan op de meer Noordelijke route, te meer waar Fort de Kock toch eigenlijk altijd het centrum der Bovenlanden zal blijven en de handelsweg vandaar altijd via Pajakombo naar de Kampar Kanan heeft geleid. Mocht de Oostkust later haar verbinding krijgen met Padang, dan zou die Noordelijke route ook veel korter zijn via Pajakoembo, dan via Taloek.

Nu is voorloopig wel het denkbeeld van een stamlijn door Sumatra van de baan geschoven, maar ten slotte zal er toch een verbinding moeten komen, al zal zij samengesteld zijn uit verschillende takken en al zal het misschien een 30 of 40 jaar duren, het is toch van belang dat ten slotte de verbinding gemaakt wordt, waarbij dan de verbinding via Bangkinang naar Pajakoembo een schakel van de stamlijn zal vormen.

Van deze lijn van Pakan Baroe naar Pajakoembo is te verwachten een zijlijn naar de vruchtbare Rokanstreken, loopende van Moeara Mahai naar Pasir Pengarajan. In de Rokanstreken — de heer Schadee weet het uit eigen ervaring toen hij zijn laatste groote voetreis maakte dwars door Sumatra — zijn nog mooie gronden voor ontginning beschikbaar.

Alleen heeft men er thans de moeilijkheden van den afvoer. Een sampan heeft drie weken noodig voor één reis heen en terug; indertijd deed de padi er dan ook *f* 2 per pikol, terwijl de prijs toen op de Oostkust *f* 7 of *f* 8 bedroeg. Ze was eenvoudig niet te vervoeren.

Te Pasir Pengarajan blijft nog een stuk van 120 K.M. over tot Kota Pinang in de verbinding met het Delispoorwegnet.

In dit verband is het dus van belang, dat het tracé wordt gevolgd over Pajakoembo, vanwaar ook het snelst een verbinding met het Delinet te verwachten is.

Het treft nu juist, dat de heeren Cool en van Sandick daar kort geleden zijn geweest en ongetwijfeld hun plannen hebben gemaakt, zoodat gemakkelijk de plannen voor de toekomst zijn vast te stellen.

Nu verluidt reeds, dat naar aanleiding van dit onderzoek het plan is geopperd om ook den wegaanleg over Taloek (dat is de Zuidelijke route) stop te zetten en het geld te bestemmen voor dat deel van het gewest, waar er meer behoefte aan bestaat.

De lijn naar het Tobameer. Wat de lijn Siantar—Prapat betreft, die was door de hooge kosten van een berglijn reeds vóór den oorlog niet rendabel. Toch is de lijn opgenomen met het oog op het groote achterland, dat zij misschien zal openen. En het is ook in verband daarmee, dat thans onderzocht zal worden of het raison heeft om daar een geregelde autodienst te

organiseeren, zoowel voor passagiers als voor goederen om in aansluiting daarmee een paar flinke booten van een paarhonderd ton op het Tobameer te brengen.

Doch daaraan ligt dan uitsluitend de bedoeling ten grondslag om een ontwikkeling van het goederenverkeer te krijgen, zoodat misschien over een paar jaar wèl de mogelijkheid bestaat voor een spoorlijn. Ook elders is op die wijze herhaaldelijk een vervoersgelegenheid geschapen.

Heeft het Gouvernement nu het voornemen haar autodienst van Baligé tot Siantar door te trekken, dan voelt de Delispoor niet veel voor het plan om booten op het Tobameer te brengen, aldus besloot de heer Schadee.

Toen brachten we nog even de *interne aangelegenheden* der maatschappij ter sprake, waarover nogal stof is opgewaid. De heer Schadee wenschte die aangelegenheden echter ook voor de binnenkamer te bewaren. Wel deelde hij ons mede, dat er plannen bestaan voor een belangrijke wijziging in de organisatie, nu het bedrijf zich in den loop der jaren zoozeer heeft uitgebreid. Een eerste uiting daarvan was de benoeming van een secretaris in een nieuwe positie, welke benoeming ten onrechte aanleiding heeft gegeven tot ontevredenheid.

In verband met de uitbreiding en wijziging der organisatie had men iemand noodig, die van de organisatie van het grootbedrijf volkomen op de hoogte was en daarin opgegroeid, doch dat is een kwestie, die de heer Schadee liever met de betrokken ambtenaren behandelde.

Nog meenden wij even de aandacht te moeten vragen voor de nieuwe vakbeweging onder het personeel en te vragen hoe de directie daar tegenover staat.

De heer Schadee verklaarde ons absoluut geen bezwaar tegen een vakvereeniging te hebben. Alleen onder een enkele mits. Namelijk, dat zij de algemeene belangen van het personeel behartigt en niet de persoonlijke belangen van enkelen hunner en uitsluitend blijft een vereeniging van personen die bij de zaak betrokken zijn. Dus ook niet geleid wordt door buitenstaanders, die daarvoor bezoldigd worden en wier eenig doel ten slotte is om ontevredenheid te wekken en gaande te houden. Gepensionneerden beschouwt de heer Schadee ook als buitenstaanden.

Als men zich daarvan onthoudt, dan kan dat niet anders dan bevorderlijk zijn voor den goeden gang van zaken, meende de heer Schadee, welke gelukkig in al die jaren bij de Delispoor niets te wenschen heeft gelaten. Een dergelijke vereeniging kan ook op alle mogelijke steun rekenen. Overigens had hij de kwestie der nieuwe vakvereeniging nog niet nagegaan, doch de gelegenheid zou zich daarbij wel voordoen bij de bespreking der andere personeels-aangelegenheden.

Op onze verwijzing naar de Hollandsche vakvereeniging en de leiding daarvan, merkte de heer Schadee op, dat die ook dáár als een groot bezwaar wordt gevoeld en bestreden.

Het insluiten van de Boeren-republieken. een vervolg op De Eerste Annexatie van de Transvaal, in twee deelen, door Dr. W. J. Leyds. Amsterdam, Allert de Lange. J. H. de Bussy, Pretoria—Johannesburg. Holl. Uitgevers Mij. v/h. J. Dusseau & Co., Kaapstad

Het omvangrijke werk, dat thans gepubliceerd is, behandelt alleen het insluiten van de Zuid-Afrikaansche Republieken. Men leert, zegt de schr., wederom de wegen kennen, waarlangs Groot-Brittanje zijn doel bereikte.

In Zoeloeland, in Beetsjoeanaland, in Swaziland, in Amatongaland, in Matabeleland en Mashonaland, overal gebruikte het dezelfde middelen. En telkens zal men stuiten, vervolgt de schr., op gebeurtenissen, die ongeloofelijk zouden zijn, als zij niet gestaafd waren door officieele bescheiden. Zooveel is zeker, meent dr. Leyds: wij zien in de jaren tusschen 1884 en 1900 in Zuid-Afrika een reeks van gebeurtenissen voorvallen, zoo buitensporig van karakter, dat men in de nieuwere geschiedenis ternauwernood de wedergade zal vinden.

In een naschrift van November 1919 zegt dr. Leyds:

Toen in Augustus 1914 de oorlog uitbrak, lag dit werk voor de uitgave gereed.

Om verschillende redenen heeft die uitgave toen niet plaats gevonden.

In de eerste plaats zou aanvankelijk niemand belangstelling voor dit boek gevoeld hebben. En toen die belangstelling eindelijk niet meer onmogelijk leek, kon men er zeker van zijn dat het niet ter hand zou genomen worden om er kennis van te nemen als van een zuiver historisch werk, doch om het te gebruiken als een oorlogs-pamflet. Er heerschte reeds genoeg verbittering en het stuitte mij tegen de borst het vuur van den haat nog meer op te stoken.

Verder stond nog iets anders de openbaarmaking van dit werk in den weg. Er was namelijk overeengekomen dat de verschijning van de Engelsche, zoowel als van de Hollandsche uitgave, zou geschieden op denzelfden dag. Een begrijpelijke bepaling; maar die ten gevolge zou hebben, dat de Engelsche en Zuid-Afrikaansche censors die de Engelsche uitgave verhinderden, ook hun veto konden uitspreken over de Hollandsche. Ik zou dus met de laatste in ieder geval enkel het Nederlandsche publiek kunnen bereiken; niet de Zuid-Afrikaansche lezers, voor wie ik in de eerste plaats geschreven had.

Het werk bleef dus liggen en wachtte betere tijden af.

Die zijn aangebroken en het boek kan nu zijn verschijning maken, geheel in zijn oorspronkelijken vorm, zonder eenige wijziging of aanvulling.

Het stamverwante Nederlandsche volk zal zeker met groote belangstelling kennis nemen van dit belangrijke geschiedkundige werk, waaruit wederom duidelijk blijkt hoe in de politiek, ook jegens zwakkeren, het groote Aybion niet altijd koninklijke wegen heeft bewandeld.

Mythen en legenden van Egypte door Lewis Spence, voor Nederland bewerkt, door Dr. J. W. van Rooyen. Zutphen, W. J. Thieme & Co.

Dr. Van Rooyen zegt in het Voorwoord o.m.: „Na een stilzwijgen van ettelijke eeuwen zijn de monumenten der Egyptenaren weer tot ons gaan spreken. Vervulden zij vroeger den beschouwer alleen met verbazing en ontzag voor het grootsche en schoone, dat ons werd overgeleverd, thans spreken zij door hun inmiddels ontcijferde opschriften luide tot ons.

De steen van Rosetta, na den tocht van Napoleon naar Egypte overgebracht, bleek den sleutel van de geheimzinnige Egyptische taal te bevatten. Door een bloot toeval kon men een begin maken met de ontcijfering en zoo werd langzamerhand de geheele oude Egyptische beschaving voor ons ontsluierd."

„Deze beschaving in ruimeren kring bekend te maken is het doel van dit

boek. Men zal bemerken, dat de schrijver op verschillende plaatsen getracht heeft, de Egyptische mythologie en godsdienst geschiedenis in verband te brengen met die der onbeschaafde volken, zoo voornamelijk met die der Maya uit Midden-Amerika".

„Een van de moeilijkste problemen om op te lossen is nog steeds die van de dierenvereering; hoe komt het toch, dat in eenige streken van Egypte sommige dieren voor heilig gehouden werden, die in andere deelen straffeloos gedood mochten worden. De heer Spence tracht deze moeilijke quaestie op te lossen door haar in verband te brengen met het totemisme."

Doch ook brengt de schrijver ons met verschillende onderwerpen op het gebied van mythologie, beschavingsgeschiedenis, godsdienst-wetenschappen in aanraking."

Na een inleiding, waarin verschillende algemeene onderwerpen op dit speciale gebied worden behandeld, geeft dit kloeke werk in Hoofdstuk II. *Onderzoekingen, geschiedenis en gebruiken;* Hoofdstuk II. *Priesterschappen, mysteriën en tempels;* Hoofdstuk IV. *De vereering van Osiris;* Hoofdstuk V. *De groote Goden;* Hoofdstuk VI. *Egyptische literatuur;* Hoofdstuk VII. *Magie;* Hoofdstuk VIII. *Vreemde goden en goden in diergestalte. Laatste periode;* Hoofdstuk IX. *Egyptische kunst.*

Niet minder dan 48 gekleurde en zwarte platen versieren dit mooie werk, dat zeker er toe zal bijdragen voor de kennis van de aloude Egyptische beschaving in ruimen kring belangstelling te wekken.

Kroniek der Nederlandsche Letteren 1917—1918, door Carel Scharten. Em. Querido Amsterdam.

Als goed staal van Scharten's beschouwingen van letterkundige werken kan dienen hetgeen hij zegt van Van Looy's *Jaapje*, naast Van Deyssel's *Adriaan* gehouden. Carel Scharten schrijft dan:

„Vergelijkt men deze kinderpsychologie met enkele andere groote voorbeelden: met de felle ongekendheid uit het middeleeuwsche Russische leven van vóór nog geen halve eeuw, gelijk men ze leest in Gorky's mémoires, met de navrante gepijndheid, die een zoo bij uitstek modern mensch als Giovanni Papini in de kinderziel waarneemt; of met de verwonderlijke, zoete en fijne fantasieën van het kind van deftige, katholieke Hollanders, gelijk de gelukkigen, die er in slaagden tot in alle geheime hoekjes van Van Deyssel's „Kinderleven" door te dringen, ze bloeien vonden; — vergelijkt men met deze exotische, moderne of dichterlijke kinderzielen Van Looy's „Jaapje", dan doet Jaapje zich voor als bij uitstek „gewoon".

„En geen wonder. Jaapje was maar een jongetje van Haarlemsche burgerlieden, „een Nederlandsch Hervormde wees". Jaapje was maar een heel „gewoon" jongetje, een lief en schuw ventje, met een heel warm hartje als het er op aankwam, en die, immers, alles „goed zag".

„De tegenstelling tusschen Jaapje en den Adriaan van Van Deyssel is al heel opvallend, en ik kan niet ontkennen dat, hoeveel frisscher en pittiger Jaapje ook zij, de mooiste stukjes gevoels-analyse van Adriaan mij van een hooger soort voorkomen. In Jaapje's ervaringen is namelijk niets, dat men „interessant" zou kunnen noemen".

Deze bundel bevat voorts beoordeelingen van literair werk door: Arthur van Schendel, Hélène Swarth, dr. H. W. Ph. E. van den Bergh van Eysinga,

M. Nijhoff, A. J. Zoetmulder, Louis Carbin, Nico van Suchtelen, Herman Middendorp, J. M. Goedhart—Berker, Johan de Meester, Marie Koenen, P. H. van Moerkerken, A. van Collem, Caesar Gezelle, Cyriel Buysse, Louis Couperus, Felix Timmermans, Top Naeff, Ina Boudier—Bakker, Jac. van Looy, Emm. de Bom, de „Beweging"-dichters, P. N. van Eyck, Henr. Roland Holst, Carry van Bruggen, Nescio, G. van Hulzen, Miek Janssen, Käthe Mussche, Sam. Goudsmit.

Een krans van wilde olijfbladeren door John Ruskin L. L. D., vertaald door A. van Hasselt—Houwink. W. J. Thieme & Cie., Zutphen.

Professor Quack heeft de werken van John Ruskin eens „edele lectuur" genoemd. Mevrouw van Hasselt heeft nu dit boekje vertaald, gedreven door groote bewondering voor den schrijver, en door het verlangen om althans iets van die „edele lectuur" meer bekend bij hare landgenoote te maken.

Wij hopen, dat de vertaalster bereiken zal wat zij hoopt.

De kleine vossen in het gezin, door Harriet Beecher Stowe, zevende druk. W. J. Thieme & Cie., Zutphen.

In 't Hooglied, hoofdstuk II vers 15 staat geschreven: „Vangt gij lieden de kleine vossen, die de wijngaarden verderven; want onze wijngaarden hebben jonge druifjes." Die kleine vossen komen ook in het gezinsleven, waar men zich meestal geheel geeft, zooals men is, voor. Het zijn de gebreken die men niet zoo erg pleegt te vinden. De schr. behandelt er 7 n.l. 1. Vitachtigheid; 2. Prikkelbaarheid; 3. Terughouding; 4. Hoofdigheid; 5. Onverdraagzaamheid; 6. Onwellevendheid; 7. Onvoldaanheid.

Dat dit boekje een zevenden druk beleeft, bewijst wel dat de schr. erin geslaagd is tot het gemoed van velen op een pakkende wijze te spreken.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

ROTTERDAM, 10 December 1919.

INHOUD.

Onze Gouverneur-Generaal. — Zijn onze Koloniën er bij? — Schommelende cijfers. — De Politiek Economische Bond en de belastingunificatie. — Het aftreden van Dr. Hazeu. — De exploitatie van de olievelden in Djambi. — Gelijkheid. — Sociaal Leven. — Inlandsch bestuur en S. I. — De Vakbeweging in Ned.-Indië en hare toekomst. — Brandsteder's afscheid. — Wéér een uitzetting. — „De Taak". — De Inlandsche vrouw en de veranderde tijdgeest. — In Japan niet pluis.

Onze Gouverneur-Generaal. Batavier schrijft o. m. in *De Standaard:*

Vast staat, dat, naar Coen reeds heeft aangegeven, het Nederlandsche gezag een heerschende en opvoedende roeping in Indië heeft te vervullen.

Nu willen velen den nadruk leggen op het opvoedend karakter van het gouvernement. Dat heerschen moest eigenlijk niet noodig zijn, en men wil dat dan ook maar zooveel mogelijk verzwakken; slechts behouden om de opvoeding mogelijk te maken. Deze eenzijdige, averechtsche opvatting wordt vooral gehuldigd door de menschen, die de leus van de associatie-politiek luide aanheffen. Associatie en unificatie zijn de kernwoorden hunner politieke wijsheid. Het is natuurlijk revolutionnaire dwaasheid. Maakt Hollander en Javaan nu eens gelijk! Maar de heer Van Hinloopen Labberton heeft al zijn geleerdheid en veelwetendheid er aan verspild. Nu spreekt het vanzelf dat die revolutionnaire gelijkmakingsgedachte nooit ten volle verwezenlijkt zal worden, maar toch kan men er in staatkundigen zin zeker een heel eind naar streven. En dat is dan ook door onzen G.-G. zeer zeker geschied! Ja, het schijnt menigeen zelfs toe, dat onze vorige Landvoogd, de algemeen geachte G.-G. Idenburg, niet geheel aan dien tijdgeest ontkomen is. De unificatie-idee komt inzonderheid tot uiting in het belastingwezen, de rechtspraak en het onderwijs. Hierover hoop ik later nog wel eens te schrijven.

Geen wonder is het, dat, als de regeering van dergelijke denkbeelden uitgaat, de revolutionnaire elementen krachtig gaan werken. Dat wordt dan ook gezien onder het bestuur van den huidigen G.-G. De Sarekat Islam, een vereeniging met misschien wel een millioen leden, drijft hoe langer hoe meer af in het zog der revolutionnaire strooming, die in onzen tijd door de wereld gaat. Bleek bij het uitbreken van den wereldoorlog in 1914 nog, dat de inlandsche bevolking het gouvernement trouw was, thans, 5 jaar later, is van die trouw niet veel meer te bespeuren. Vooral in de laatste jaren, onder het bewind van Graaf van Limburg Stirum, heeft de propaganda tegen het Nederlandsche gezag reusachtige vorderingen gemaakt. De Volksraad, een vrijzinnig politiek maaksel, is voornamelijk daarvoor van beteekenis geweest.

Nu het revolutie-monster zich in een voor den G.-G. afschrikkende ge-

daante hier en daar vertoonde, schijnt hij iets te zwenken. In de schitterende redevoering, door hem den 1sten September ter gelegenheid van den verjaardag der Koningin hier te Batavia gehouden, viel naar het algemeen oordeel een toon te beluisteren, die men nooit van onzen G.-G. verwacht zou hebben, na de regeeringsverklaring door zijn gemachtigde in de revolutiemaand November in den Volksraad gehouden. Was hij het vorige jaar nog een en al toegevendheid voor wat men de inlandsche beweging noemt, dit jaar toont hij zich de dreigende drager van het gezag. Het vorige jaar mankeerde er nog heel wat aan de regeering volgens de oppositie, maar de G.-G. was goed; onder zijn ambtenaren en raadgevers waren er die niet deugden. Thans evenwel heeft ook de inlandschen pers verleerd de loftrompet over den G.-G. te steken.

Ondanks al zijn bekwaamheden, want die zijn ontegenzeggelijk groot, en zijn schitterende bestuurshoedanigheden, windt het regeeringsbeleid van onzen G.-G. hier in Indië niet veel instemming; misschien nog het meest bij den Nederlandsch-Indischen Vrijzinnigen Bond, een klein, maar intellectueel hoogstaand groepje Europeanen met enkele inlanders.

Van den oud-G.-G. Van Heutsz wordt verteld, dat hij op den dag, dat hij zijn hoog ambt neerlegde, moet gezegd hebben: „Dit is de schoonste dag mijns levens". Het zou me niet verwonderen, wanneer onzen G.-G. wel eens de lust bekroop, om ook dien dag spoedig te zien aanbreken. Na Coen en Daendels heeft misschien geen G.-G. in zoo'n moeilijk tijdsgewricht den scepter over Insulinde gezwaaid als thans Graaf van Limburg Stirum.

* * *

Zijn onze Koloniën er bij? De Standaard driestart: De toekomstvraag, die het meest blijft interesseeren, is, of bij het accoord dat we met den Volkenbond staan aan te gaan, onze Koloniën mee zijn gerekend, of buiten het geding zullen blijven. Van meetaf is hier te lande gevoeld, dat aan deze zoo hoogst ernstige vraag onze toekomst hing. De bevolking hier te lande en in onzen Archipel loopt zoo hemelsbreed, zou men echter zeggen kunnen, uiteen, dat 't zich niet laat aanzien, hoe ook onze conclusie voor het Moederland op gelijke wijs en in gelijken toon voor den Archipel zou kunnen beantwoord worden. Men kan niet over het lot van een rijk van bij de 40 millioen definitief beslissen naar den maatstaf die hier in Europa wordt aangelegd voor nog geen zeven millioen. Het verschil is te uiteenloopend, en zulks niet alleen in het cijfer, maar meer nog door de geheel afwijkende positie die de vijf of zes maal zoo groote bevolking van Indië inneemt.

Bij een vroeger conflict zou hiermede ten deele nog op andere wijs gerekend zijn, maar thans vooral, nu 't den schijn al meer aanneemt, alsof de koloniale bezittingen er toe neigen om in geheel andere bestaansconditiën over te gaan, schijnt het een schier onoplosbaar raadsel, hoe men ten deze als met één coup over twee zoo geheel andersoortige belangen beslissen zal. Scheidt men voor een oogenblik Moederland en Koloniën geheel van elkaar af, dan zou 't op tweeërlei geheel uiteenloopende beslissing neerkomen, en de kans bleef open, dat ons mee op gaan in den Volkenbond de positie van onzen Archipel ongedeerd en ongemoeid zou laten.

Thans echter doet zich het vreemde en schier raadselachtige verschijnsel voor, dat men blijkbaar reeds in gereedheid heeft een wetsontwerp, dat de nieuwe verhoudingen zal moeten regelen, en dat toch het Nederlandsche publiek van den inhoud van dit geheel nieuwe tractaat nog altoos voorshands niets zal mogen weten.

In het Kabinet weet men wat er te gebeuren staat, en in het Kabinet beschikt men daarvoor reeds sinds lang over zoo zeker en vast plan, dat het personeel der Departementen de ontwerpen daarvoor reeds geheel in wetsvorm heeft gereed gemaakt. Het publiek is daarentegen vooralsnog van dit alles nog geheel onkundig gehouden. Of de veertig millioen bij de zes millioen één bedrag zullen vormen of er geheel onderscheiden van blijven, is mede voor onze staatkundige toekomst, van zoo overwegend belang, dat ons volk 't niet eerst te laat vernemen moet.

* * *

Schommelende cijfers. Men schrijft aan *De Telegraaf:*

Om een land te besturen moet men het eerst kennen. Kennis ontstaat door vergelijking. Om te kunnen vergelijken, heeft men cijfers noodig. Vandaar de statistiek.

Onze Indische statistiek nu, geeft nog steeds bewijzen van onze onkunde.

In 1909 schreef ik daarover een artikel in *Vragen van den Dag.*

Daarin waren een aantal grepen gedaan uit de cijfers der volkstellingen 1895, 1900 en 1905. Die gaven b.v. het volgende aan:

Aantal inlanders ter hoofdplaats Malang: 1895 12,800, 1900 50,519.

Deze geweldige stijging had de inwoners zoo verschrikt dat men daarna lezen kon: 1905 24,274.

Een dergelijke schommeling noemt men in parlementaire taal „aan gegronden twijfel onderhevig".

Tegelijk met de volkstellingen waren er in die jaren tellingen van den veestapel. Men vond b.v. dit:

District Djati.

	Paarden.	Runderen.
1895	1006	4921
1900	741	10503
1905	?	?

Men ziet hieruit ten duidelijkste, dat Indië het land der onbegrensde mogelijkheden is.

Verder was er in die jaren beroepstelling.

Men vond b.v. dit: Als arbeiders waren bij niet-inlanders werkzaam:

Batavia.

1895	52,000	inlanders.
1900	35,000	,,
1905	130,000	,,

Eerst dus daling, dan een plotselinge geheel onverklaarbare stijging, die den indruk geeft of onze kalme Javaantjes een volk zijn van steeds verhuizende nomaden.

Neen, onze heele Indische statistiek vertoonde de bevallige wanorde van een schilders-atelier. Althans wanneer men, zooals wij hier deden, de cijfers neemt per district. Er worden, vermoedelijk te Buitenzorg, goede geesten, die de cijfers per residentie altijd op een hoogst merkwaardige manier lieten kloppen. Die geesten, laat ik dit dadelijk mededeelen zijn er nog, nu en sinds 't besproken artikel tien jaar verloopen zijn.

Na 1905 is er eerst eind December 1917 weer een officieele opgave van het zielental in Indië verschenen, zoodat men twaalf jaar lang in groote gerustheid des gemoeds zich heeft vergenoegd met oude cijfers.

Een veetelling heeft men blijkbaar maar niet meer gehouden. Ook cijfers

van een beroepstelling zijn niet in mijn bezit. Mogelijk is die er ook niet geweest.

Ik heb nu alleen die van de volkstelling. En ziet, die zijn nog even wonderlijk gebleven als vroeger.

Men oordeele: (de cijfers zijn even afgerond).

	Aantal Inlanders.		
District	1900	1905 [1])	1917
Brebes	56,000	440,000	540,000
Toeban	440,000	440,000	490,000
Tjilatjap	379,000	370,000	395,000
Soemenep	640,000	610,000	630,000
Bodjonegoro	440,000	440,000	495,000

Ik heb nu alleen residenties genomen, waar de districtsverdeeling althans volgens den regeeringsalmanak dezelfde scheen gebleven, verder niet de groote steden en niet het door pest geteisterde Pasoeroean. Ander waren er nog vreemdere getallen voor den dag gekomen. Maar deze zijn al wonderlijk genoeg. Men probeere ze eens even in een grapische lijn uit te drukken.

Brebes daalt dan in vijf jaren en in de volgende twaalf jaar stijgt het plotseling met drie en twintig percent. Toeban doet al even vreemd. Tjilatjap stijgt in de eerste vijf jaar met twintig percent maar in de volgende twaalf komt men tot inkeer en bepaalt zich tot zeven percent. Enzoovoort. Enzoovoort.

Onze Javaantjes zijn vreedzame landbouwers maar de regeeringsstatistiek houdt niet van die kalmte en legt in haar cijfers altijd romantiek.

Men maakt er daar in de tropen maar wat van. Niemand stelt immers ooit een onderzoek naar die gegeven in.....

En toch zijn die gegevens de grondslag van onze kennis. Hoe wil men b.v. de belasting behoorlijk verdeelen — zonder goede grondslagen?

Mogelijk vraagt deze of gene bestuurder te 's-Hage of te Buitenzorg zich dat ook wel eens met verbazing af.

* * *

De Politiek Economische Bond en de belasting-unificatie: De heer Zentgraaff schrijft in *Mataram* o.m.:

„Wij leven in den tijd der extremisten, zoowel pro als contra de revolutie. De beide polen trekken steeds krachtiger de losse elementen tot zich, de situatie wordt met den dag duidelijker.

„Aan één der uiterste partijen is de toekomst.

„Het is de groote verdienste der „reactionnairen", dat zij de situatie al eerder hebben onderkend, dat zij hun plaats hebben ingenomen en dat zij met alle kracht, die in hen is, den wagen van den afgrond trachten af te houden.

„Het gaat hier om levensbelangen van onmetelijke beteekenis.

„Indien hier ooit een revolutie mocht slagen, dan zal niet alleen de z.g. reactionnaire partij, doch dan zullen alle Westerlingen worden geworpen in een poel van jammer en bloed en misdaad. Dan zal, al wat het Westen hier eeuwen wrocht, ondergaan in een drama van vernietiging als waarvan de geschiedenis nauw een tweede voorbeeld kan aanhalen.

„De sabel moet daartegen worden gebruikt, en niet uitsluitend om er mee te rammelen. Zij worde met kracht gehanteerd; de sabel voor de oproerlin-

[1]) Over 1915 waren deze cijfers per district niet eens opgeteld! Onnoodig!

gen, de zweep striemend op de ruggen der twijfelaars, der vermaarde middenmannen, der optimisten die-een-bevredigings formule-zoeken, om hen voort te jagen naar de plaats, waar zij behooren:

„West of Oost.

„Eerst dàn kan men elkaar goed in de oogen zien."

* * *

Het aftreden van Dr. Hazeu. Mardika schrijft in het *Bat. Nbl.* o.m.:

Dat het aftreden van dr. Hazeu, in verband met de eigenaardige positie, welke deze hoofdambtenaar inneemt, de algemeene aandacht zou vragen, was te begrijpen en te voorzien. Aan welke bijzondere omstandigheden het aftreden ook te danken moge zijn, een botsing naar de eene of andere richting kon niet uitblijven, omdat die positie er een was van halfslachtigheid.

De schr. wijst er dan op, dat in de jaren 1915/'16 de verhouding tusschen regeering en het bestuur der Centrale S. I. zeer vriendschappelijk was. Tal van conferenties tusschen de heeren Rinkes en Hazeu en de voormannen der S. I. hadden plaats.

Het directe gevolg van dit optreden is geweest, dat zich tusschen de regeering en het bestuurscorps een afzonderlijke macht vormde, wier bevoegdheden, rechten of plichten nergens omschreven waren. De invloed der heeren op de regeering was zoo groot, dat het corps B.B. zoowel van Europeeschen als van Inlandschen stam, zich zijn macht en invloed zag ontglippen. Dat de gevoelens jegens de heeren persoonlijk er niet vriendelijker op werden, laat zich gemakkelijk denken. Het zijn dan ook eenige jaren van ernstige beproeving geweest.

Het is de toen gevolgde politiek geweest, welke den grondslag heeft gelegd tot verwijdering tusschen Inlander en Europeaan.

Vooral dr. Rinkes heeft in die periode de taktiek van zoet houden gevolgd en heel wat Inlandsche leiders van den kouden grond zijn door hem over het paard getild. De goede verhouding culmineerde in het besluit van 28 Aug. 1916 te Blitar genomen, waarbij de S. I. zich verklaarde vóór het beginsel „Indië Weerbaar." In verband met de a.s. behandeling van het wetsontwerp tot invoering van Inlandsche militie is het wel aardig er aan te herinneren, dat de heer Abdoel Moeis zich verklaarde onvoorwaardelijk vóór een militie, mas Goenawan onvoorwaardelijk er tegen en 13 bestuursleden er voor onder bepaalde politieke voorwaarden. Dat was een keerpunt. Korten tijd later begon Semaoen invloed te krijgen en onder inwerking van Sneevliet kreeg tweespalt vat op de beweging. Het congres van 1917 was er een van verwarring; de regeering begon den band wat losser te maken; het geharrewar en geknoei met „Indië Weerbaar" deed de zaak geen goed.

Ook onze huidige gouverneur-generaal duldde in groote mate de excessen; dat vooral op hem de invloed van dr. Hazeu groot geweest moet zijn, ligt in zekere mate voor de hand. Graaf van Limburg Stirum had geen maatstaf ter vergelijking; hij stelde den Inlander in het algemeen gelijk met den gemiddelden Europeaan, zooals Holland hem dien had leeren kennen; dat bleek uit alles; de onrust onder de Europeanen groeide zienderoogen. De Inlandsche beweging was het stuur volkomen kwijt en de anarchistische beweging deed zich duchtig gelden. Dr. Hazeu bleef zich zelf gelijk.

Koedoes werd opnieuw een keerpunt; het kostte den heer Hazeu het vertrouwen van den landvoogd, waar hij nog trachtte de beweging te verschoonen. In het optreden van den gouverneur-generaal is dan ook na dat ernstig voorval de groote verandering waar te nemen, ingezet met de externeering

van Sneevliet. Het behoeft niet betwijfeld te worden, dat daarna ook andere meeningen het oor van Z. E. konden bereiken en dat daarmee de invloed van den heer Hazeu bleef tanen. Zijn klacht, dat de regeering zijn adviezen niet meer zoo waardeert, wijst hier ook op.

De groote redevoering van den landvoogd op Koninginnedag hield in de veroordeeling van den heer Hazeu, en maakte diens aanblijven in gelijke positie als vroeger onmogelijk. De heer Hazeu was de vertegenwoordiger van het beginsel, dat al wat van Inlandsche zijde gebeurde, goed of verschoonbaar was. Duidelijk is gezegd, dat daarmee gebroken zou worden.

De heer Hazeu heeft volstrekt geen haast om te vertrekken; hij is en blijft adviseur voor Inlandsche en Arabische zaken, vermoedelijk zuiver wetenschappelijk; wat hij niet meer is, *is vertrouwensman inzake de inlandsche beweging.*

Ook zal zijn halfslachtige verhouding een einde genomen hebben, omdat die samenhing met zijn positie van vertrouwensman. Het is nog niet zoo heel lang geleden, dat hij nog gehandhaafd werd als tusschenpersoon tusschen bevolking en regeering met voorbijgang van B. B.-ambtenaren. Het is dan ook waarschijnlijk een gevolg van de Leles-affaire, dat hij teruggedrongen is naar zijn werkelijk ambt: adviseur hoofdzakelijk in godsdienstige kwesties.

Zijn terugplaatsing heeft dus niet de beteekenis, dat de regeering van koers is veranderd, maar dat het gezond verstand is teruggekeerd en het sentimenteele element is verwijderd.

Geen reactie, wel de actie in gezonder banen geleid.

Ware dit niet gebeurd, dan nog zou de bom op een of anderen dag hebben moeten springen; de positie der residenten werd te valsch; òf de residenten òf dr. Hazeu hadden moeten wijken. Ook in dit opzicht is het verloop dezer geschiedenis slechts toe te juichen.

Mede in het belang eener gezonde ontwikkeling der Inlandsche beweging. Wil Nederland Indië aan zich binden, dan moet het op een bevolking kunnen rekenen, die zich in zekere mate vrij gevoelt. Door reactie vervreemdt ze het volk van zich, hetgeen gevaarlijk zou kunnen worden. De Inlandsche beweging moet zich vrij kunnen ontwikkelen; te groote hulp als die van de heeren Hazeu en Rinkes hebben niet minder ongunstigen invloed als de anarchistische leeringen. Laat het volk zich vrij kunnen ontwikkelen, help het zoo noodig de banen te effenen, maar laat het ook leeren zelfbedwang, zelfbeheersching. De wet van oorzaak en gevolg moet ook voor hen gelden, wie zondigt, behoort de straf te dragen. Dat zal de beweging leeren zich te richten in behoorlijke paden en dat zal het volk en de regeering niet anders dan ten goede komen.

Wellicht, dat het terugnemen van een opzettelijk ingevoegde tusschenpersoon zal leiden tot een op gezonden grondslag berustend compromis tusschen den Europeaan en Inlander.

Moge het zoo zijn in het belang van allen en van Indië.

* * *

De exploitatie van de olievelden in Djambi. Het bericht, dat binnenkort deze exploitatie aan de Bataafsche zou worden toevertrouwd gaf de *Sum. Post* de volgende opmerking in de pen:

Zooals 't daar luidt, kàn 't telegram niet juist zijn. Want wie kan thans zeggen of de Tweede Kamer straks met het regeeringsvoorstel dienaangaande accoord gaat? Eenige jaren geleden heeft onze vertegenwoordiging uitdrukkelijk vastgelegd, dat de staat de Djambische olievelden in exploitatie moet

nemen. Uitvoerig aan deze principiëele beslissing is nimmer gegeven, omdat... ja, omdat de Koninklijke de Koninklijke is en haar kantoor niet ver van het Plein verwijderd ligt.

Thans zal 't nog eens opnieuw worden geprobeerd. Andermaal zal getracht worden om de groote petroleummaatschappij te doen zegevieren. En mogelijk zal thans de overwinning worden behaald. De gereedschappen om de exploitatie terhand te nemen, liggen gereed. Het Pladjoe-kantoor is klaar om te beginnen!

Wat doet een uitspraak van de Kamer, eenige jaren terug, er dan toe?

Je hebt macht en invloed ..... of je hebt ze niet.

En de Koninklijke héeft beiden en weet met de Kamer om te springen.

Het *Bat. Nbl.* van deze opmerking melding makende, verklaart in theorie geheel voor staatsexploitatie van de minerale rijkdommen van den Indischen Archipel te zijn, naar in de practijk blijkt nog al wat weg te vallen van de gehoopte gunstige resultaten. Het blad wil de practijk niet opofferen aan de theorie en eindigt:

De vraag is dus: moet de Djambi-exploitatie op de uitkomsten, waarop zoo dringend gewacht wordt, weer uitgesteld worden terwille van de schoone theorie der staats-exploitatie, die het onderste uit de kan wil hebben?

Met de kans het lid op den neus te krijgen?

Ons dunkt, het antwoord op deze vraag kan niet anders luiden dan kortweg: néén.

* * *

Gelijkheid. Het *Bat. Nbl.* driestart:

De regeering wil belasting-unificatie.

Ter wille van het schoone gelijkheids-beginsel werpt zij al hare, tot voor kort nog zoo dierbare, beginselen over pauperisme, minvermogen enz. onder de Europeanen overboord: tien gulden verdienste in de maand maakt iedereen reeds belastingplichtig.

Zoo denkt en doet ons gouvernement, — maar in de Vorstenlanden denkt men er anders over. Ook daar is men aan het „hervormen" der belastingen gegaan; — werkelijk geen weelde in de economisch zoo achterlijke landen. Ook daar verhooging van het belastbaar minimum.

Maar de hervorming bracht daar géén gelijkheid tevens, al zijn ook de onderdanen der Vorsten onderdanen van ons gouvernement.

In de nieuwe verordening op de bedrijfsbelasting in de Mangkoenegaranlanden is de grens gesteld op *f* 90 's jaars, — en overigens is precies dezelfde belastingschaal gevolgd als nu voor de af te schaffen bedrijfsbelasting bij het gouvernement geldt.

Kromo uit de Mangkoenegaran krijgt dus nu te betalen, waarvan zijn broeder buiten de Vorstenlanden wordt ontlast. Zoodra hij meer dan *f* 630 's jaars verdient, moet hij 4½ pCt. aan den fiscus afstaan.

Hoe hinderlijk het contract ook moge zijn, — in de Vorstenlandsche belasting-wetgeving, bot volgend op de „unificatie" bij het gouvernement, steekt een les voor de unificatie en associatie-voorstanders.

De les van het verschil in draagkracht in verband met de levensomstandigheden, welke bij de unificatie eenvoudig vergeten werd.

* * *

Sociaal Leven. Onder den titel is verschenen het Orgaan van den Kath. Soc. Bond, afdeeling Batavia

Uit het inleidend woord van het Bestuur nemen we dit over:

Te midden van het volle sociale leven.

Daar moeten wij staan. Dat is onze plicht!

Zegt niet, dat wij daar niets uit kunnen richten, dat wij daar ons niet zullen kunnen verweren tegen de groote massa's, die ons onder den voet zullen trachten te loopen.

Gelooft in u zelven!

In u hebt gij den vurigen geest door Goddelijken vonk tot ontvlammen gebracht. Bewaart dezen, wakkert hem aan, opdat zijn gloed naar buiten uitstrale.

En vooral, zorgt, door hechte organisatie de kracht van ons kleine groepje te versterken. De huidige tijd is er een van georganiseerden strijd. Zij, die zich het beste te organiseeren weten, zullen ook weten te overwinnen.

Daarmede is dan het eerste doel van dit tijdschrift gegeven. Het beoogt den gemeenschaps-geest der leden gloedvoller te maken, het saamhoorigheidsgevoel te verdiepen, opdat wij als een aaneengesloten phalanx onze plaats kunnen innemen in het sociale leven van Indië.

Doch dit zal u duidelijk zijn: wil dit orgaan aan zijn doel beantwoorden, dan behoeft het de medewerking van *alle* leden.

Geeft ons die, en dan — met blijden moed aan ons werk: *alles herstellen in Christus.*

* * *

Inlandsch bestuur en S. I. Soetoardjo stippelt in het *Vrijzinnig Weekblad*, aldus de lijn uit, waarlangs samenwerking tusschen Inlandsch bestuur en S. I. zou kunnen plaats hebben.

De meer ontwikkelde Inlandsche bestuursambtenaren moeten van hun kant trachten — hiermee zijn we reeds bezig, gelijk men weet — om den conservatieven geest onder hun andere onontwikkelde collega's er uit te krijgen en zich zelf ook daarnaar te gedragen. Is die conservatieve geest, die een ontegenzeggelijk afbrekenden invloed uitoefent op den bloei van elke vooruitstrevende (een goed deel nastrevende) volksorganisatie, uitgeroeid, dan is vrijwel alle bezwaar voor die samenwerking van de zijde van 't Inl. bestuur opgeheven. Natuurlijk zullen we steeds trachten alle misstanden, die op de bevolking drukken, uit den weg te ruimen. Deze belofte behoefden we eigenlijk niet eens te geven; immers het behoort reeds tot een onzer voornaamste plichten als bestuursambtenaar, schoon het door velen vaak wordt vergeten.

Wat de S. I. betreft, het Centraal bestuur behoort, om die samenwerking mogelijk te maken, te zorgen:

1e. dat slechts zedelijk (indien mogelijk ook geestelijk) behoorlijk ontwikkelde mannen in de plaatselijke vereeniging de leiding mogen nemen, menschen, die eenig begrip hebben van het dienen van 't algemeen belang.

Ja, maar die menschen worden door de leden gekozen, zou men mij tegenwerpen, niet het Centraal bestuur, maar de leden der plaatselijke vereenigingen hebben te beslissen, wie aan het bestuur dier vereeniging komt.

Kom, kom, maak het mij niet wijs. Ik weet immers wel, hoe die bestuurs-„verkiezing" in de praktijk geschiedt? „Sedèrèk — sedèrèk nopo êmpoen moefakat niki Soeto dados persiden?" — „Moefakaaät!" (=Gaan onze broeders er mee accoord, als deze Soeto als voorzitter in het bestuur komt? — Accoord!). Gelooft gij, lezer, dat wanneer de heer Tjokro zijn goeden invloed liet gelden in de aanwijzing der plaatselijke leiders, de leden der locale vereenigingen hem zouden antwoorden: handen thuis!? Zeker is het een aantasting van het heilige kiesrecht der leden, een recht evenwel dat in

werkelijkheid niet bestaat. En bovendien is het in 't belang van de vereeniging zelf; want nu geschiedt die aanwijzing meestal door menschen, die beslist niet tot de beste elementen der Inlandsche burgerij behooren, en wel met gebruikmaking van het beruchte recht van den sterkste, het grootste onrecht dus.

Zeker verlies ik de groote bezwaren, verbonden aan bovenbedoelde aanwijzing door 't Centraal bestuur, niet uit het oog; doch waar de mannen der C. S. I. reeds zoo gehard zijn in den strijd, daar is m. i. slechts een kleine moeite van hen noodig, om die bezwaren te overwinnen.

2e. dat steeds strenge contrôle van wege de C. S. I. zal worden uitgeoefend op de handelingen van de plaatselijke leiders en vooral ook op hun finantieel beleid,

en 3e dat nooit minder aangename woorden aan het adres van den Inl. bestuursambtenaar zullen worden gelanceerd, wanneer een of meer bepaalde Inl. bestuursambtenaren aan de S. I. redenen tot ontevredenheid geven.

Worden er fouten en willekeur begaan „door een of meer bepaalde Inl. bestuursambtenaren", dan zal de S. I. eerst den betrokken ambtenaar daarop moeten wijzen: in beschaafde taal. Toont de man zich niet genegen de begane fouten te verbeteren, dan zouden we graag willen, dat de S. I. het hoofdbestuur van den Oud-Osvianenbond van de zaak op de hoogte brengen. Het zal dan alle mogelijke middelen aanwenden om de gerapporteerde misstanden uit den weg te ruimen. Door zoo van beide zijden wat te geven en te nemen, geloof ik wel, dat de gewenschte samenwerking bereikt zal kunnen worden.

* * *

De Vakbeweging in Ned.-Indië en hare toekomst. De heer Vijlbrief schrijft over dit onderwerp in het *Weekblad voor Indië:*

„De vraag rijst — en deze is voor de toekomst van integreerend belang — of in nabije tijden gescheiden dan wel veréénd optreden van den blanken en den bruinen arbeid moet worden verwacht. Of de eerste dan wel de tweede methode zal worden toegepast is in de eerste plaats afhankelijk van de mate, waarin de maatschappelijke tegenstellingen zich toespitsen en in de tweede plaats van de houding, welke de werkgever tegenover de opdringende democratie meent te moeten aannemen.

„Nemen de belangentegenstellingen tusschen Arbeid en Kapitaal binnen korten tijd in scherpte toe, dan ligt het voor de hand, dat de Europeesche en Inlandsche werknemer zich nauwer aan elkander verwant zullen gaan gevoelen.

„Volgen de werkgevers een voor hen verstandige tactiek, dan zullen ze door het verleenen van concessies de beide groepen van werknemers van elkander verwijderen en de één of de andere groep of beide aan zich verplichten.

„Een starre houding daarentegen hunnerzijds drijft de werknemers, blank en bruin, te hoop! De kracht van den door ons genoemden secundairen factor is dus absoluut afhankelijk van het — van werkgeversstandpunt bezien! — wijs of onwijs beleid van het Kapitaal."

Zijn artikel besluitende, roept de heer Vijlbrief dan nog uit:

„Het is echter plicht van den Europeeschen vakbond zijn collega van het getinte ras niet van zich te vervreemden; hij zal hem moeten leiden en adviseeren om den tijd voor te bereiden, dat gemeenschappelijk optreden, als dat noodig wordt, mogelijk wordt gemaakt!

„Want de toekomst zal vereenigd samengaan vereischen!"

De heer L. schrijft naar aanleiding hiervan in het *Soer. Hbl.:*

Een gevaarlijker en egoïster politiek hoorden wij zelden aangeprezen. Het is de introductie van het machiavellismè in de vakactie der Europeesche werknemers, in een Oostersche maatschappij.

Houdt hem te vriend en maakt hem strijdens gereed, den inlandschen werknemer, wij kunnen hem noodig hebben. Is de houding van het kapitaal tegenover de opdringende democratie niet voldoende tegemoetkomend, welnu dan ontketenen wij den strijd, zij aan zij met onzen bruinen collega. De consequenties daarvan....., wel die zijn voor rekening van het kapitaal. Wij zullen zonder eenige scrupule ten opzichte van de middelen de verwezenlijking van onze eischen afdwingen.

Een fraaie tactiek voorwaar!

Veel woorden zullen wij er echter maar niet aan verspillen. Wij erkennen het goed recht van den werknemer tot het voeren van vakactie, doch een vakactie-politiek, welke het Oosten in het geweer roept tegen een deel van het Westen is ongetwijfeld het meest misdadige, dat te bedenken valt; het neertrappen van al wat opgebouwd werd; het preludium van de „Marche funèbre" voor het Westersche gezag.

Een lichtpunt ten deze is, dat 99 procent van de suikergeëmployeerden van dat samengaan tusschen blank en bruin in de vakactie niets willen weten; dat de heer Vijlbrief met zijn politiek vrijwel alleen staat.

Een ieder werke naar de mate zijner krachten mede, dat dit zoo blijve!

* * *

Brandsteder's afscheid. In de *Soldaten- en Matrozenkrant* heeft Brandsteder een uitvoerig afscheidsartikel geschreven waarin hij o.m. zegt:

De kliek, die parasiteert op dit millioenen-volk, weet zijn rustige uitzuiging van de groote massa, zijn ordelijk in de wacht sleepen van alle rijkdommen dezer tropische landen dagelijks meer bedreigd. Het spook van honger en ellende begrijpst het leven van dit eertijds als volk zoo gedwee uitbuitings-materiaal, zóó dat eindelijk verzet tegen de roovers van anderer levensgeluk en bestaansmogelijkheid niet meer uitblijven kon. Dat voorzag en begreep het Indische kapitalisme natuurlijk zeer goed, maar was daarom nog niet genegen, water in zijn wijn te doen; integendeel, de tantièmes zijn vetter dan ooit, de vooruitzichten van suiker-, koffie- en suikermarkt, zoo goed als nooit te voren.

Hij heeft zijn mannen „losgesleurd van hun doffe neerslachtigheid":

„Omdat te bereiken was krachtige, dikwijls heftige actie noodig; dat kostte ons drie maanden van onze vrijheid; ontnam ons onze goedbetaalde en welverzekerde betrekking bij den Marinebond, waarvan de hoofdleiding in tegenstelling, tot de geschiedenis van die organisatie, voor niets zoo bang was, als voor actie anders dan die van het request; dat maakte het voorgoed onmogelijk dat ons hier in Indië ooit weer een behoorlijk betaalde betrekking ten deel zou vallen, dat bezorgde ons de vuige laster en scheldpartijen zelfs van vroegere medestanders; daarvoor worden wij thans in het midden van den winter, haast zonder middelen van bestaan, naar Holland gezonden, maar dat alles zal en kan ons de overtuiging niet ontnemen, dat wij goed handelen."

* * *

Wéér een uitzetting. Naar aanleiding van de externeering van Brandsteder schrijft de *Deli Crt.* o.m.:

Zoo zijn we Brandsteder kwijt. Een ander zal natuurlijk zijn plaats innemen en opnieuw voortgaan met het opzetten van soldaten en matrozen

tegen de Regeering en haar instellingen. En ook die opvolger zal dan weer uitgezet moeten worden, enz. enz. Maar men geloove toch niet, dat het wenschelijk is deze sport tot in het oneindige voort te zetten. Want het wordt o. i. voor de rust in Indië hoogst gevaarlijk wanneer zij te lang bedreven wordt.

Omdat van elke uitzetting een weinig kwaad bloed blijft hangen, dat gist en werkt totdat er te veel werking is gekomen. Het is daarom ook veel juister om den wortel van het kwaad grondiger aan te tasten en in dit bizonder geval is het mogelijk omdat Brandsteder zich een specialen werkkring had verkozen onder de mindere militairen. En de positie dezer menschen is zoodanig, dat er nog heel wat verbeterd kan worden, waarmee gelijkertijd de vruchtbaarheid van den bodem, waarin de gevaarlijke woorden vallen, wordt verminderd.

Daar ligt het terrein van de Regeering ten opzichte van leger en vloot. Principieel zal uitgemaakt moeten worden, welke richting we uitmoeten. Of het vrijwillige leger zal moeten worden vervangen door een militieleger uit Indië, of de miliciens in Nederland ook verplicht zullen moeten worden tot dienst in de tropen, dan wel dat een nieuw vrijwilligerleger moet worden opgericht op geheel nieuwen grondslag. Maar gebeuren moet er iets. Omdat de politiek van thans in een verkeerde richting voert.

Wij voor ons gelooven, dat er in het leger nog enorm veel gebeuren kan. Allereerst door uitbanning van de ongewenschte elementen, aan wie geen hernieuwing van contract mag worden toegestaan, verder door betere levensvoorwaarden, door de afschaffing van de jenever, door verbetering van de huisvesting, door onderwijs in het leger opdat zij die het verlaten een behoorlijke plaats in de maatschappij kunnen innemen, door sport en welgekozen ontspanning, in den geest zooals de afd. Medan van de Legervereeniging dat toont begrepen te hebben.

Op die verbeterde toestanden zal heel wat verderfelijke propaganda afstuiten en daarnaast behoeven die verbeteringen zoo noodig de toepassing der genoemde artikelen van het R. R. in geenen deele uit te sluiten.

Wat *ook buiten het leger* zullen de propagandisten zich blijven inspannen om de volksziel te verpesten met hun gevaarlijk gif, dat geen gezonde ontwikkeling kan brengen, doch slechts ziekte en verderf.

Ook dáár dient gestreefd naar verbeteringen in sociaal en economisch opzicht en tegelijkertijd dient tegen de misdadige elementen met kracht opgetreden te worden.

* * *

„*De Taak*." De redactie van *De Taak* schrijft in het laatst te Semarang verschenen nummer:

„*De Taak* zal, zooals wij bedongen en verwachten, in algemeenen zin niet van lijn en bedoeling, niet van karakter veranderen. En zoo is er geen reden tot een principieele afscheids-leader.

„Natuurlijk spijt het ons, gedwongen te zijn het blad uit handen te geven: gedwongen, eenerzijds door het uittreden eener capabele radicale minderheid, anderzijds door wellicht zelfs tijdelijke omstandigheden. Het spijt ons niet alleen om het verbreken van den persoonlijken band, die ons aan het blad verbond, — wij vinden het ook jammer, omdat *De Taak*, juist door zijn vestiging buiten het centrum van het dikwijls wat te geforceerde politieke spel, een zuiverheid en onbevangenheid, die werkelijke algemeenheid kon

bewaren, om welke, als wij het wel hebben, zijn oordeel het meest werd gewaardeerd.

„Zoo zal, het is onvermijdelijk en vanzelfsprekend, de verhuizing van het blad toch een nieuwe periode, met haar eigen nuance, haar eigen kenmerken, inleiden. En al is het, menschelijk gesproken, toeval, zoo willen wij er toch op wijzen hoe zij valt in een tijd, die in politiek opzicht ook voor Indië een meer kritische periode vormt. Staat het niet aan ons, deze gedachte uit te spinnen in verband met de toekomst van het blad, — over zijn rol in de afgeloopen jaren wel nog een enkel woordje.

„De twee jaren van zijn bestaan zijn, kort gezegd, de stervensjaren geweest van wat in de wandeling de „ethiek" heet: van de politiek, die in menschelijke wijsheid, welwillendheid en zelfbeheersching van den Westerling den sleutel zag tot de oplossing van de vele reëele vraagstukken van het Indische gemeenebest ..... Van een afstand gezien, zal de instelling van den Volksraad het hoogtepunt heeten van die periode, en onze Landvoogd de laatste — en niet de minste — der ethici, — maar de dag van Garoet zal heeten haar sterfdag.

„Dat zijn de jaren, waarin *De Taak* zijn rol te Semarang heeft gespeeld. Opgericht mee door den toenmaals erkenden ethischen leider Stokvis, — nog immer en naar wij hopen blijvend mederedakteur, — staat aan 't eind dier jaren diens karakteristieke bekeering tot de socialistische partij, zijn openbaar en definitief afscheid aan de ethiek. Opgericht, toen de Inlandsche beweging, oppervlakkig gezien, bij goed beleid een breeden rechten weg voor zich scheen te hebben, wat steil, maar geplaveid met regeeringshulp en Westerschen goeden wil, — zoo heeft zij nu geleerd, dat haar pad storming zal zijn en moeilijk, dat zij eerst door bitteren strijd haar doel zal kunnen bereiken. Opgericht in een tijd, toen de opkomst van het volk door invloedrijke leden van handel en industrie scheen te worden bevorderd, opgericht zelfs niet zonder hun steun — zoo is nu van welwillenheid geen sprake meer: ware aard blijkt, de grens is scherp getrokken!

„Het blad heeft, wij meenen dat te mogen zeggen in die jaren van snelle politieke ontwikkeling, nooit geweifeld, aan welken kant het zou staan: en wij zijn er gerust op, dat het ook onder zijn nieuwe leiding die houding volkomen zal volhouden."

* * *

De Inlandsche vrouw en de veranderde tijdgeest. Onder bovenstaand hoofd komt in de *Sinar Hindia* een artikel voor van Achmad Bazar. Hij zegt:

De plotselinge drang naar vooruitgang bij de Inlandsche vrouw veroorzaakt beweging over geheel Indië. Er zijn Inlanders die zich er over ongerust maken, doch er zijn ook die zich met de actie der vrouw kunnen vereenigen, mits die actie niet de grenzen te buiten gaat.

Met de grenzen te buiten gaan, wordt bedoeld, dat men de slechte Europeesche zeden en gewoonten overneemt. De „adat" moet zich aanpassen aan den tijdgeest.

Dat de „adat" door omgang met anderen kan worden gewijzigd, toont schrijver door het volgende voorbeeld aan.

A. en B. zijn Inlandsche meisjes van 6 jaar. A. geeft men aan een Europeaan ten einde haar Europeesch op te voeden; B. aan een Arabier om haar als zijn eigen kind groot te brengen. Wanneer die meisjes 17 jaar oud zijn geworden, zullen haar „adat" en karakter verschillend zijn. A. zal zich als een Europeesche dame en B. als een „sjarifah" gedragen. Toch zijn beiden In-

landsche kinderen. De omgang met anderen is 't, die haar „adat" gewijzigd heeft.

Ik geloof, zegt de schrijver, dat er hoe langer hoe meer meisjes van de eerste soort zullen komen. Ik voor mij kan mij niet vereenigen met het streven, van Inlandsche meisjes om Europeesche dames te worden, noch met haar leven als „sjarifah". In het eerste geval, omdat ze al te vrij zouden worden en in het tweede geval, omdat ik niet zou kunnen aanzien, dat ze als veroordeelden worden beschouwd.

Welke adat zullen wij dus moeten kiezen? Geen andere, dan die met den tijdgeest overeenstemt.

De Inlandsche vrouw en voornamelijk die te Pekalongan leeft bijna als een sjarifah. Dit is nog aangenaam, indien men 't vergelijkt met het leven der vrouw in Perzië, maar niettemin schreeuwt ze om haar menschelijke vrijheid. Edoch tevergeefs.

Dan hoopt schrijver, dat de Inlandsche vrouw voor haar rechten zal blijven opkomen. Hij doet een beroep op de pers om haar daarbij te steunen en wijst er o.m. op, dat ook in Turkije de vrouw met het conservatisme heeft afgedaan.

* * *

In Japan niet pluis. De Standaard driestart:

Keer op keer reeds wezen ook wij er op, hoe men met het vormen van zijn oordeel inzake het Japansche vraagstuk steeds zeer op zijn hoede moest zijn. De positie, gelijk die zich thans gevormd had, beantwoordde niet aan wat steeds op nieuw bleek door Japan beoogd te worden, en met name onze Koloniën kwamen daarbij steeds in het gedrang.

Had men nu kunnen zeggen, dat Japan vast zat, en niet langer te kiezen had, of ook zijn thans gekomen positie niet meer wijzigen kon, zoo zou dit een serieuse wijziging ook in ons Koloniaal program te weeg hebben kunnen brengen. Er zou uit blijken, dat Engeland Japan de baas was gebleven, dat Japan geheel onder Engelands duim was geraakt, en dat wij, wijl Japan feitelijk door Engelands overmacht in de klem zat, ook onzerzijds niet meer op een Japan, dat keeren en wentelen kon, konden rekenen.

Toch bleek in de laatste maanden telkens opnieuw, dat deze rekening niet te vast was te maken. Uit Japan zelf toch gingen telkens opnieuw geruchten op, dat de twee groote politieke partijen er bestendig in worsteling bleven. Vooral Duischlands positie liet telkens geruchten opkomen, die vragen deden of er ook een bond tusschen Japan en Duitschland te komen stond. Men gevoelde in zoo breeden kring, dat een breken van Duitschlands macht juist door niets beters dan door een vlak omgekeerd optreden van Japan bereikbaar ware.

In verband hiermede erlangden reeds nu herhaaldelijk geruchten beteekenis, die op een keer in de Japansche politiek doelden. Ging de politiek van Japan van rechts naar links om, dan kon 't voor ons op haren en snaren komen te staan, en reeds nu neemt 't al den schijn aan, alsof men te Tokio aan een ernstigen ommekeer in zijn politiek toe is.

Voor onzen minister van kolonien niet geschikt om rustig op zijn budget in te slapen.

KOLONIALE LITERATUUR.

DE STEVIGE SCHAATS.

> Het bestaan van grieven wordt (daardoor) voor de leiders een levensquaestie en dit moet wederom leiden tot het verrichten en gaande houden van agitatie.
>
> C. LULOFS.

Met ingang van 1 September 1919 is de nieuwe lezing van artikel 111 R. R. in werking getreden en ,,wordt het recht der ingezetenen tot vereeniging en vergadering erkend.'' Het Kon. besluit van 17 December 1918 no. 38 Indisch Staatsblad 1919 no. 27, stelde bepalingen vast, betreffende de uitoefening van het recht van vereeniging en van vergadering. Nog vóór deze laatste bepalingen in werking traden, noodzaakte de politieke gebeurtenissen tot een aanvulling van de bepalingen betreffende het recht van vergaderen. Deze aanvulling — K.B. van 23 Augustus 1919 no. 49, Indisch Staatsblad 1919 no. 562 — bepaalt, dat, indien in eenig deel van Nederlandsch-Indië ernstig gevaar voor verstoring der openbare orde dreigt, bij ordonnantie kan worden bepaald, dat in het daarbij te omschrijven gebiedsdeel de uitoefening van het recht van vergadering aan bepaalde beperkingen onderworpen is.

Het criterium van deze beperking van het recht van vergadering is dus ,,het dreigen van ernstig gevaar voor verstoring der openbare orde.''

Het loont de moeite den thans wettelijk geschapen toestand en de practische waarde van het hiervoren genoemde criterium na te gaan voor de bestuursvoering in de Buitenbezittingen.

,,Voor de oprichting van een vereeniging wordt geen machtiging van de overheid gevorderd.'' Art. 1 K. B. van 17 December 1918 no. 38. ,,Tot alle vergaderingen, waarbij het publiek wordt toegelaten, hebben de ambtenaren of beambten der politie vrijen toegang. Art. 6 van vorengenoemd K. B. ,,Elke vergadering, waarin de openbare orde wordt gestoord of tegen de bepalingen van dit besluit wordt gehandeld, gaat op vordering van de politie terstond uiteen.'' Art. 9 van hetzelfde K. B. De practische waarde van deze artikelen 6 en 9 is voor groote deelen van de Buitenbezittingen vooralsnog volkomen fantastisch, om de eenvoudige reden, dat er van een behoorlijk geoutilleerd politiewezen daar buiten geen sprake is, de grootere steden en enkele cultuurcentra wellicht uitgezonderd. De desa-politie is terzake èn door de adat-houdingen èn door familieverhoudingen èn door volslagen onbekendheid met de wettelijke bepalingen op het recht tot vereeniging en vergadering en meer nog door ongeschiktheid, om deze wettelijke bepalingen overeenkomstig geest en bedoeling der Regeering toe te passen, in de meest volstrekte mate incompetent. Deze eenvoudige, in den regel onbezoldigde lieden, zullen bovendien in 99 van de 100 gevallen zelf lid van de in hun desa bestaande vereeniging zijn. En de algemeene politie daar buiten bestaat gewoonlijk uit 1½ man van weinig beter gehalte. Zoo beschik-

te schrijver dezes in een onderafdeeling van circa 130 duizend zielen, verspreid over meerdere eilanden, waartusschen geen andere verbinding bestond dan de tweewekelijksche Paketboot, terwijl elk dier eilanden moeilijk te bereiken was — van spoor, auto of bendy geen sprake, alles moest te voet of te paard worden afgelegd — over... twee mannetjes van de algemeene politie n.l. één Inlandsch agent 1e kl. en één 2e kl. Mantri's, Europeesche hoofdagenten, politieopzieners, geen sprake van! Zeggen wij te veel, wanneer wij constateeren, dat een Staatsbladartikel „elke vergadering, waarin de openbare orde wordt gestoord of tegen de bepalingen van dit besluit wordt gehandeld, gaat op vordering van de politie terstond uiteen", een fantasiebepaling is, een wassen neus? En zooals het in onze afdeeling was, zoo is de normale toestand in de buitenbezittingen. Wel zijn nog op sommige plaatsen soldaten of gewapende politie gestationneerd, maar hun taak is een geheel andere dan het bijwonen, qua politie, van openbare vergaderingen, waarbij het publiek wordt toegelaten.

„Elke vergadering, waarin de openbare orde wordt gestoord of tegen de bepalingen van dit besluit (K. B. van 17 December 1918 no. 38) wordt gehandeld, gaat op vordering van de politie terstond uiteen".

En wat zegt de procureur-generaal hieromtrent in zijn rondschrijven van 5 Augustus 1919:

„Moeilijk is hier de taak der politie. Naast hare bevoegdheid, om een vergadering, welke zij volgens art. 9 mag opheffen, met geweld zelfs te doen uiteen gaan, wacht haar uit art. 173 Wetb. v. Strafr. de kans eener beschuldiging, wegens het uiteendrijven eener vergadering die mocht blijken geoorloofd te zijn geweest. Zij zal dus steeds de omstandigheden, waaronder de vergadering geoorloofd wordt, juist en scherp hebben te beoordeelen, wil zij niet van wetsovertreding beschuldigd en tenslotte nog gestraft worden". Jawel! Voor de politie buiten is deze taak heelemaal niet moeilijk. Onze desapolitie zal van art. 173 W. v. S. en van minder juist en scherp oordeelen geen last hebben; voor openbare of niet openbare vergaderingen is geen vergunning van het bestuur noodig en het hoofd van plaatselijk bestuur weet er dan ook niets van, indien op eenigen afstand van zijn standplaats soms 40 of 60 palen ver, vereenigingen vergaderen, terwijl, als hij het toevallig wel eens weet, behoorlijk politiepersoneel — zie hiervoren aan welke zware eischen de politie volgens de procurenrgeneraal moet voldoen, — volkomen ontbreekt. Onze conclusie is dan ook, dat de bestuursmiddelen van de buitenbezittingen in geen enkel opzicht er op berekend zijn den toestand, geschapen door het recht van vereeniging en vergadering, te beheerschen. Nu weten wij wel, dat er plannen bestaan, om de politioneele middelen ook op de buitenbezittingen uit te breiden, maar een ieder, die weet, met hoeveel moeilijkheden de personeelsvoorziening van het politiewezen reeds te kampen heeft, vooral voor zoover dit betreft de bekwame krachten, — herinner u de moeilijke taak van de politie, volgens den procureur-generaal, zie hiervoren — maakt zich omtrent een spoedige voldoende voorziening van goede politieambtenaren in alle streken der buitenbezittingen weinig illusies. De geestelijke verpesting van de uitgestrekte afgesloten buitenbezittingen met haar eenvoudige bevolking en eenvoudige toestanden kan voorloopig volkomen ongestoord voortschrijden. De enkele hier en daar verspreide bestuursambtenaar, overkropt als hij is met werk, mist alle wetenschap van wat er ver van zijn standplaats wordt uitgebroeid door een eenvoudige, doch door gewetenlooze volksmenners uit haar evenwicht geslagen bevolking, aan wie een buiten alle werkelijkheid

staande wetgeving alle, in de praktijk tot ontbinding leidende ,,exorbitante'' rechten, — recht van vereeniging en vergadering, drukpersvrijheid, afschaffing passenstelsel — schonk. Arme bevolking en arm bestuur, dat tot speelbal geworden is van gewetenlooze, van agitatie levende demagogen en hebzuchtige conservative fanatieke hadji's. Maar alsof de omstandigheid dat eenig wezenlijk toezicht op openbare vergaderingen door de omstandigheden practisch onmogelijk is, nog niet fataal genoeg is, gaat de wetgever nog een stapje verder, daar de politie alleen vrijen toegang heeft tot alle vergaderingen, waarbij *het publiek wordt toegelaten. Tot vergaderingen, waartoe het publiek niet wordt toegelaten, heeft de politie geen toegang.* Hierop ontbreekt dus elke controle, elk toezicht van overheidswege, zelfs theoretisch. Grenst het niet aan het ongelooflijke? In een *kolonie*, met *diepingrijpende rassenverschillen, klassenverschillen, godsdienstverschillen*, met een eenvoudige, doch gevoelige volkspsyche, welker instincten gemakkelijk worden ontketend, schenkt de ,,overheerscher'' over de geheele linie, zoowel in de vrij goed van bestuurs- en machtsmiddelen voorziene cultuurcentra als in de gesloten, buiten de geestelijke stroomingen van den tijd liggende landstreken onbeperkte volksrechten, die alleen bij deskundig vrije cultuurvolkeren, die reeds een lange politieke ontwikkeling hebben doorgemaakt, in veilige handen zijn. En dan jammeren wij, wanneer een bestuursambtenaar vermoord wordt, opstand ontstaat, samenzweringen worden gesmeed. De onlangs afgetreden resident Kroon van Menado, sprekende over het gebeurde in Toli-Toli, zegt in zijn *Kort Verslag* over Juni zoo juist:

,,Waar te voren algemeene tevredenheid heerschte, hoort men (door den S.I.) wanbegrippen, die geleidelijk tot ontevredenheid stemmen.

Men vangt uitdrukkingen op, die men niet verstaat, doch die doen denken aan de mogelijkheid van ideaal-toestanden, waarbij geen heerendiensten en geen belastingen meer zullen worden gevorderd. En wie zou dat niet wenschen? Men vernoemt van andere uitlatingen over: verdrukking van den Islam, bevoorrechting van het Christendom, klassejustitie, rassenhaat, democratie en zelfbestuur. Het zijn alle voor de bevolking onbegrepen klanken, die niettemin effect maken en prikkelen tot een spontaan ingrijpen in bestaande toestaden.''

Zoo is het. En daar moet het onafwijsbare gevolg van zijn: moord, opstand, samenzwering. De controleur is de vertegenwoordiger van het gouvernement, in hem ziet de ontevreden, overigens misleide bevolking de personificatie van het tyrannieke, hebzuchtige, kwellende onrechtvaardige gouvernement, de personificatie van het vreemde, bovendien ongeloovige gezag, dat ,,de landskinderen uitperst en overheerscht''. Machtsmiddelen heeft de controleur weinig of niet tot zijn beschikking, wat door ,,vereenigingen'' en ,,vergaderingen'' wordt gecomplotteerd, weet hij niet, kon hij dank zij onze ,,op hoop van zegen''-wetgeving en onze bij heel andere beginselen pasende bestuursinrichting, niet weten en... vandaag of morgen wordt wederom het gezag tot een aanfluiting gemaakt en valt een eenzaam ambtenaar als slachtoffer van, ja waarvan, dat moet de lezer zelf maar bepalen.

In hoeverre verleent thans het K. B. van 23 Aug. 1919 no. 46 bepalende, dat indien in eenig deel van Ned.-Indië ernstig gevaar voor verstoring der openbare orde dreigt, bij ordonnantie kan worden bepaald, dat in het daarbij te omschrijven gebieds-deel de uitoefening van het recht van vergadering aan bepaalde beperkingen onderworpen is, eenige beveiliging?

Het antwoord hierop kan kort zijn.

Het luidt: *In geen enkel opzicht.* In den regel toch zal zich dat dreigen van ernstig gevaar voor verstoring der openbare orde eerst manifesteeren door moord, gewoonlijk op den Europeeschen bestuursambtenaar, en den daar onmiddellijk op volgenden opstand. De praktijk laat hier niets te raden en niets te hopen over: moorden op controleur Agerbeek te Djailolo, controleur Walter te Djambi, controleur De Kat Angelino te Toli-Toli. Het is trouwens volkomen begrijpelijk, dat de opgehitste, elk oordeel des onderscheids missende bevolking, zich allereerst tegen den bestuursambtenaar richt, den eenigen tastbaren en bereikbaren vertegenwoordiger van dat verfoeilijke vreemde overheerschende ras.

Op gevaar af van voor reactionnair te worden aangezien, wenschen wij uit te spreken, dat de Wet van 8 Mei 1915, waarbij in art. 111 R.R. het recht der ingezetenen tot vereeniging en vergadering wordt erkend, in haar algemeenheid o. i. een der grootste misstappen van ons koloniaal beleid is. In het midden latend, of voor Java een dergelijke vrijheid zonder groote kans op ernstige maatschappelijke en staatkundige ordeverstoringen mogelijk is — de feiten pleiten hier niet voor — voor de buitenbezittingen met haar primitieve toestanden en bevolking en gebrekkige voorziening van bestuurspersoneel en bestuursmiddelen moet deze vrijheid fataal zijn. Wél laden huidige wetgevers een zware verantwoordelijkheid op zich én tegenover de onmondige Indische bevolking, voor wier rust, geluk en toekomst zij verantwoordelijk zijn én tegenover de zonen van het oude land. Wil dit nu zeggen, dat alle ontwikkeling in democratischen zin voor de buitenbezittingen uitgesloten zal en moet zijn? In geenen deele! Evenzoo als het mogelijk bleek te zijn bij het scheppen van de locale raden de algemeene werking van het oude art. 111 R.R. partieel buiten kracht te stellen, zoo zou ook bij de staatkundige ontwikkeling der buitenbezittingen de instelling van desaraden van districtsraden van onderafdeelingsraden en/of welke andere natuurlijke eenheden ook mogen bestaan, steeds kunnen samengaan met uitzonderingsbepalingen op de algemeene verbodsbepaling betreffende staatkundige vereenigingen en vergaderingen. De laatste thans vervallen alinea van art. 68c. „Regeeringsreglement" luidende:

„Het in art. 111 van dit reglement vervat verbod tegen vereenigingen en vergaderingen van staatkundigen aard is niet toepasselijk op vereenigingen en vergaderingen uitsluitend tot het aanbevelen van personen voor het lidmaatschap dier raden", zou mits ruim geïnterpreteerd, alle gelegenheid bieden om de locale belangen van desa, district en onderafdeeling ter sprake te brengen. Doordien de instelling van de desa-, districts- en onderafdeelingsraden uiteraard zou afhangen van het stadium van ontwikkeling van de betrokkken landstreek, zouden de oprichting van vereenigingen en het vergaderen gelijken tred houden met het cultuurstadium van de landstreken. Deze vereenigingen zouden haar arbeidsfeer vinden in locale belangen, in het naast de deur liggende. Agitatoren uit geheel andere streken van den archipel, onbekend met de locale behoeften, zouden minder vat op de bevolking krijgen. De politieke ontwikkeling der bevolking zou harmonischer gaan, omdat eerst, wanneer het ontwikkelingsstadium van een bepaalde streek een zekere graad zou hebben bereikt, de desa-, districts- en onderafdeelingsraden zouden worden ingesteld, waarmede dan gepaard zou gaan een beperkt recht van vereeniging en vergadering der betrokken bevolking. De kans op derailleeren zou voor de bevolking oneindig geringer zijn dan thans en zij zou langzamerhand politieke scholing krijgen.

De huidige toestand forceert een buiten alle werkelijkheid staande poli-

tieke tinnegieter schadelijk voor de politieke opvoeding van het volk zelf, gevaarlijk voor regeerders en geregeerden. Bestaat er niet een goed Hollandsch spreekwoord, dat het beter is ten halve te keeren dan ten heele te dwalen? En zou het niet de moeite loonen een actie te voeren tot terugkeer althans voor de buitenbezittingen naar de oude lezing van ar. 111 R. R., aangevuld met de weder te herstellen laatste alinea van art. 68 c R.R. of, wat wellicht nog ruimer zou zijn, aangevuld met wat de toenmalige afgevaardigde Bogaardt in 1915 voorstelde n.l. den Gouverneur-Generaal, in overeenstemming met den Raad van Indië de bevoegdheid toe te kennen van de verbodsbepaling dispensatie te verleenen, verbonden aan perspectieven van geleidelijke, harmonische-, staatkundige- en politieke ontwikkeling, zooals in dit artikel werd aangegeven?

Er is gevaar bij talmen.

(Soer. Hbl.) B. Roep.

DE SULTANATEN DER MOLUKKEN.

Het lijkt niet onmogelijk, aldus het *Bat. Nbl.*, dat de reis van den landvoogd naar de wonderschoone Molukken het vraagstuk der sultanaten op verschillende eilanden weer actueel zal maken. Indien de betrokken families nog eenigen inbloed kunnen doen gelden, dan behoeft daaraan zelfs niet getwijfeld te worden; dat er pogingen in het werk gesteld zullen worden om den landvoogd met dit doel te naderen, kan men als zeker aannemen. En allicht is het wenschelijk, dat deze kwestie nu eens voor goed wordt afgedaan, in welke richting dan ook de beslissing moge vallen.

De benoeming van een bestuursambtenaar tot directeur van B. B. zal hierbij zeker geen onbeteekenden invloed oefenen. In zekeren zin toch stond hierbij steeds het bestuur der Molukken tegenover de regeering; niet dat deze haar ambtenaren tegenwerkte in volstrekten zin, doch haar weifelende houding verzwakte in gevoelige mate de positie van den resident en gaf voedsel aan het intrigeeren en woelen der betrokken families. We spraken van den resident, omdat de kwestie in hoofdzaak de residentie Ternate en Onderhoorigheden betreft.

Oefende in het algemeen de sultan van Tidore, zeer weinig, die van Batjan weinig invloed uit, geheel anders stond de zaak met de sultans van Ternate. Deze hebben, zoolang de Nederlandsche vlag in de Molukken woei, een dubbelzinnige rol gespeeld, in den tijd der V.O.I.C. zoowel als in onzen tijd. Nooit waren zij te vertrouwen en waar tegen ons gezag gestookt kon worden, daar liet Ternate het niet na. Het régime der sultanaten kenmerkte zich in de Molukken als overal elders door het volkomen ondergeschikt maken van de belangen der bevolking aan die der regeerders, door knoeierijen en afpersingen, het parasiteeren der sultansfamilie op de bevolking, doorgevoerd tot het uiterste.

Zoodra dan ook ons gezag zich deed gelden ten behoeve der bevolking, konden botsingen niet uitblijven en deze hebben geleid tot het opheffen der sultanaten van Tidore en Ternate ,terwijl er voorstellen zijn ingediend, om ook aan het sultanaat Batjan te eeniger tijd een einde te maken. Een schijn van zelfstandig bestaan is overgelaten door het instellen van een landschapsbestuur, waarbij wel degelijk onderscheid is gemaakt tusschen sultanaats- en gouvernementsonderdanen.

In zekere mate is de boven gebruikte uitdrukking foutief; niet het sul-

tanaat is opgeheven, doch de functie van sultan is onvervuld gelaten. Er bestaat dus nog altijd gelegenheid voor de liefhebbers den een of anderen dag verheven te worden tot sultan en het laat zich begrijpen, dat zij, die daarvoor in aanmerking meenen te komen, alles in het werk stellen, met nimmer rustende kracht, om hun zin door te drijven. Geen der residenten, die na het onbezet laten der miniatuur tronen het bestuur gevoerd hebben, heeft nagelaten, de regeering te wijzen op het nadeel, dat uit den twijfelachtigen toestand moest geboren worden en ook geen hunner, die er niet op aandrong over te gaan tot volledige opheffing, om zoodoende elke poging tot herstel van te voren machteloos te maken. Doch geen hunner is het gelukt de regeering van die noodzakelijkheid te overtuigen en dus de gewenschte beslissing uit te lokken. Toen het vorige jaar de heer Liefrinck een bezoek bracht aan Ternate, werd de kwestie dan ook weer ter sprake gebracht en hetgeen uit die besprekingen publiek werd, gaf de familie der pretendenten aanleiding zich tot de regeering te wenden met verzoek om herstel van het sultanaat en de benoeming van het hoofd der familie tot de hooge(?) functie.

Ook daaraan is niet voldaan; het bleef bij de oude belofte, dat de regeering de zaak zou „overwegen."

Ongetwijfeld is het voor de eenheid in bestuur hoogst wenschelijk, dat alle bewoners van alle eilanden volgens hetzelfde stelsel bestuurd worden. Thans heeft men op alle eilanden twee soorten bewoners; sultansonderdanen en gouvernementsonderdanen en het spreekt van zelf, dat het verschil aanleiding *moet* geven tot geschillen. Het is daarom alleszins verklaarbaar, dat de bestuursambtenaren streven naar eenheid in bestuur en rechtspraak; het spreekt, dat zij voldoende kracht vinden in de politieke overeenkomsten, om zich volkomen ten opzichte der sultansonderdanen te doen gelden. Maar daar gaat het niet om; er heerscht geen eenheid en dat bemoeilijkt altijd; zoo ruim zit men er in den regel niet in zijn ambtenaren om er een dubbel stel bestuursrichtingen op na te houden.

Evenwel, dit is niet het hoofdbezwaar.

Zoolang er niet beslist is, dat de sultanaten opgeheven zijn, blijft er voor de vroegere families kans op verheffing tot het veel begeerde baantje; als in den regel zijn er verschillende pretendenten en het is duidelijk, dat elk hunner de volksgunst wil winnen en in de volkswil een argument zal zoeken om haar belangen bij de regeering voor te brengen, er preferentie door te vragen. Zoo zijn op Tidore twee partijen, de een voor den neef, de ander voor den zoon van den laatsten sultan, doch die volgens Tidoreesche adat geen recht heeft op den troon, omdat zijn moeder een vrouw uit het volk was. De kans op herstel van het sultanaat bestaat en dus wordt er geïntrigeerd; dat zulks voor het bestuur zijn moeilijkheden meebrengt, behoeft niet betoogd te worden. De nieuwe directeur van B.B. is een resident, die met dergelijke moeilijkheden geen kennis heeft gemaakt, doch die ongetwijfeld in meerdere mate dan een outsider daarvoor voelen zal. Zeer zeker zal op zijn medewerking voor een oplossing in den geest der residenten meer gerekend kunnen worden dan op die van den afgetreden directeur. Waar vandaag of morgen ook het sultanaat Batjan zal openvallen, daar zal een beslissing der regeering niet lang kunnen uitblijven. Er zijn voorstellen ingediend, reeds onder den vorigen resident, om de families in het bestuur een plaats in te ruimen, doch in geen grooter mate dan overeenkomt met hun ontwikkeling. Zoo ver ik die heb kunnen nagaan, is ze echter zoo primitief, dat het toebedeelde maar van weinig waarde mag zijn. Enkele zoons van den

sultan van Batjan hebben een zeer goede opleiding gehad en verscheidene zijner kinderen (hij heeft er maar eventjes 43) bezoeken de Europeesche school.

De sultansfamilie van Ternate en die van Tidore staan al heel laag op den trap der ontwikkeling en de zoon van den laatsten sultan, van wien boven is gesproken, kan niet veel meer dan wat lezen en schrijven.

Het is verder merkwaardig, dat het intrigeeren der families in groote mate in de hand wordt gewerkt door de z.g. ontwikkelde Chineezen, gelijkgesteld met Europeanen, en Srani families. Men kan er van verzekerd zijn, dat de oorzaak schuilt in de mogelijkheid den sultan om te koopen ten hunnen behoeve. En dit nu even tusschen haakjes. Onlangs was ik in staat kennis te nemen van den belastingaanslag, doordien de biljetten open worden rondgebracht. Ik zag daarbij, dat een Europeesche Chinees of Chineesche Europeaan aangeslagen was naar een inkomen van ongeveer 1500 gulden 's jaars. De man maakt om de twee jaar met zijn familie een snoepreisje naar Batavia tegen gereduceerden prijs, omdat hij groot bevrachter is en hij zegt, dat zulk een reisje hem nog 4000 gulden kost. Hij houdt er een eigen motorjacht op na; hij heeft twee kinderen studeeren op Batavia, bezit tuinen en groote huizen en heeft toch maar een inkomen van 1500 gulden 's jaars.

Om op ons onderwerp terug te komen, en dan voor het slotwoord.

Er zullen zeker pogingen in het werk worden gesteld om een beslissing of besliste toezegging van den landvoogd uit te lokken. In het belang van ons gezag, de rust en eenheid in bestuur is het wenschelijk, dat de regeering een besluit neme en wel in den geest door de residenten voorgesteld: volkomen opheffing van de sultanaten en inlijving van al hun landen bij het gouvernementsgebied. Daarbij het duidelijk inprenten aan belanghebbenden, dat geen afwijking van den wettigen weg ook maar een oogenblik zal worden geduld, doch dat met hun belangen op behoorlijke wijze zal worden rekening gehouden. Een besliste uitspraak zal niet nalaten op de gesties èn dier families èn der recalcitrante Europeanen, die voordeel denken te hebben van herstel van het oude régime, een gunstigen invloed uit te oefenen. Dat zal den residenten vertrouwen in de regeering teruggeven en hun zelfvertrouwen, zoo hoogst gewenscht in die afgelegen gebieden, ten goede komen. De politiek van twijfel en dralen behoort opgegeven te worden om plaats te maken voor die der vaste hand; eerst dan kan er van krachtige ontplooiing van alle krachten sprake wezen, maar ook niet eerder. Wellicht dat de reis door de wonderschoone Molukken in dit opzicht ook schoone resultaten zal opleveren. Thans zijn de Molukken alleen nog van buiten gezien wonderschoon; het wordt tijd, dat die schoonheid ook het deel wordt der eilanden zelf, die er alle geschiktheid toe bevatten. Moge dat een der resultaten zijn van de reis van den landvoogd.

Jan Pietersz. Coen, bescheiden omtrent zijn bedrijf in Indië, verzameld door Dr. H. T. Colenbrander. Eerste deel. Uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkende van Nederlandsch-Indië. Martinus Nijhoff, 's Gravenhage.

Het Koninklijke Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië besloot den driehonderdsten jaardag der verovering van Jacatra met de uitgave van een werk te vieren, waarin alle bescheiden af-

komstig van Jan Pietersz. Coen of betreffende zijn leven en bedrijf volledig zouden zijn opgenomen. Het droeg de uitvoering daarvan op aan Dr. H. T. Colenbrander, Hoogleeraar te Leiden.

Het vastgestelde plan voorziet eene uitgave in vijf deelen, waarin de stof aldus wordt geschikt:

I. Brieven van Coen naar Patria, 1614—1623.

II. Brieven van Coen naar verscheiden kwartieren van Indië, 1615—1623.

III en IV. Resolutiën en sententiën te Bantam (na 1619 te Batavia) genomen en geveld, 1613—1623; brieven der Bewindhebbers aan Coen, 1614—1622; bescheiden betreffende Coen's verrichtingen van 1623 tot 1627.

V. Bescheiden betreffende Coen's tweeden ambtstijd als Gouverneur-Generaal, 1627—1629 (brieven naar Patria; naar verscheiden kwartieren van Indië; resolutiën en sententiën; brieven van de Bewindhebbers).

Bovendien zal een opstel over Coen's leven en bedrijf worden opgenomen. Dit opstel zal hetzij in zijn geheel geplaatst worden in het vijfde deel, hetzij over de deelen IV en V worden verdeeld.

Het thans aangeboden eerste deel bevat dus de brieven naar patria van 1614 tot 1623; door Coen geschreven achtereenvolgens in zijne hoedanigheid van president der loge te Bantam en directeur-generaal, en van gouverneur-generaal.

Alle brieven zijn afgeschreven naar de origineelen in het Algemeen Rijksarchief.

De portretten van Coen en zijne vrouw Eva Ment, welke dit deel opluisteren, zijn gereproduceerd naar de origineelen, in het West-Friesch Museum te Hoorn. Verder zijn er nog tal van fraaie illustraties.

Wij vestigen met nadruk de bijzondere aandacht op dezen arbeid van dr. Colenbrander. Men zal eenmaal met de lezing van die pittige brieven van een der eerste grondvesters van Neerland's gezag in Oost-Indië, begonnen, gaarne doorlezen. Zeker de stijl is hier en daar wat omslachtig, maar wat worden er niet vaak rake dingen in gezegd, ook aan het adres van de „ernstfeste, wijze, voorsienige, zeer discrete heeren" in patria, wat zit er in die brieven niet een fiksch stuk koloniale geschiedenis op frissche wijze verwerkt. Die kennis heeft gemaakt met dit eerste deel, zal zeker sterk naar de vier volgende deelen verlangen.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

Verslagen en mededeelingen betreffende Indische delfstoffen en hare toepassingen. No. 8. Beschouwingen over de stichting van een staalindustrie op Midden-Celebes door den mijningenieur J. Koomans. Batavia, G. Kolff & Co.

Dit verslag schijnt ons te zijn een zeer degelijke, op grondige studie van het onderwerp berustende arbeid. Het is uiteraard te technisch om geheel gewaardeerd te kunnen worden door een leek op dit bijzondere gebied. Voor dit tijdschrift is het echter wel van groot belang kennis te nemen van de conclusies, waartoe ir. Koomans komt. Deze schrijver komt dan tot de slotsom, dat:

1e. een ontginning der ijzerertsvelden, die uitsluitend zou bestaan uit afscheep van ertsen naar buiten, geen aanbeveling verdient;

2e. de ijzerertsvelden van Midden-Celebes de beste bestaanskansen bieden voor een inheemsche ijzerindustrie;

3e. de electro-metallurgische verwerking der ertsen voordeelen biedt boven een gewoon hoogovenbedrijf;

4e. de aard der ertsen niet toelaat met de verwerking te blijven staan bij ruwijzer;

5e. aan een staalbereiding dient verbonden te worden een walswerk;

6e. Nederlandsch-Indië voldoende walsproducten verbruikt om een walswerk te rechtvaardigen;

7e. de kwaliteit van de walsproducten het gemakkelijk zal maken de concurrentie met de ingevoerde op te nemen;

8e. naast de vervaardiging van een algemeen staal die van speciaalstalen en ferroallioges kan worden ter hand genomen;

9e. in verband hiermede de ontginning en verwerking der nikkelertsen ook der eventueel nog in ontginbare hoeveelheid aan te treffen chroom- en mangaan-ertsen door dezelfde onderneming dient te geschieden;

10e. beschikbaar stellen van electrische energie aan electro-chemische industrieën aanbeveling verdient om de algemeene aanlegwerken spoedig beter rendabel te maken, dat als zoodanig het eerst in aanmerking komt de bereiding van stikstofmeststoffen, welke voor den Indische landbouw van groot belang zijn.

Er wordt dus een schoon perspectief geopend. Hoe lang zal het weer duren eer de eerste ertsen uit Midden-Celebes in het groot verwerkt worden?

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Adatrechtbundels bezorgd door de commissie voor het adatrecht en uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. XVIII: Gemengd. 's-Gravenhage, MARTINUS NIJHOFF. 1919. 8°. Met kaart. [XXVIII en 448 blz. *f* 5.50].

Indische Cultuur-Almanak (met Supplement) voor 1920. Samengesteld door Prof. Dr. **A. H. Berkhout** en Dr. **H. C. Prinsen Geerligs.** 34e Jaargang. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1919. kl. 8°. [468 blz. *f* 1.50 in linnen, *f* 3.50 in portefeuille].

Dr. K. W. Dammerman. Landbouwdierkunde van Oost-Indië. De schadelijke en nuttige dieren voor land-, tuin en boschbouwkunde in Oost-Indië. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1919. gr. 8°. Met platen en illustraties. [VIII en 368 blz. *f* 15.—.]

Request van de directies der tabak-maatschappijen ter Oostkust van Sumatra en van de Internationale Vereeniging voor de Rubbercultuur in Ned.-Indië, inzake een geleidelijke overgang van Poenale Sanctie naar vrijen arbeid, benevens de gewijzigde voorstellen der Deli-Planters-Vereeniging betreffende dien overgang, aangeboden aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië, bij verzoekschrift van 15 Sept. 1919. Medan, Typ. „De Deli-Courant". 1919. 4°. [18 blz.].

Adressen van importeurs van koloniale waren in Australië, de Philippijnen, Japan, Zuid-Afrika, de Vereenigde Staten van Noord-Amerika en Canada. [Publicaties van de Afdeeling Handel, 1919. No. 3.]. Buitenzorg, Archipel-Drukkerij. 1919. 8°. [VIII en 84 blz. *f* 1.40.].

P. Mijer. Batiks, and how to make them. With illustrations. New-York, DODD, MEAD and COMP. 1919. 8°. [XII en 86 blz. *f* 5.70 geb.].

Justitiëele statistiek van Nederlandsch-Indië over het jaar 1914. Samengesteld bij het Hoofdkantoor van het Gevangeniswezen. Weltevreden, VISSER & Co. 1919. fol. [30 blz.].

Statistiek van het gevangeniswezen in Nederlandsch-Indië over het jaar 1913. Samengesteld bij het Hoofdkantoor van het gevangeniswezen. Weltevreden, Landrukkerij. 1919. fol. [254 blz.].

Beplante uitgestrektheden in het groot-landbouwbedrijf in Ned.-Indië. [Publicatie van de Afdeeling Handel in 1919, No. 4.]. Buitenzorg, 1919. 8°. [80 blz. *f* 1.60.].

Verslag van het volkscredietwezen loopende tot ultimo Juli 1919. Met 10 Bijlagen. Weltevreden, ALBRECHT & Co., 1919. fol. [18 blz.].

Bond van Ned.-Indische Kunstkringen. Notulen van de openbare vergadering gehouden te Jogjakarta op 2 Augustus 1919 ter behandeling van „De Nijverheid in Ned.-Indië en wel in het bijzonder de Kunst-nijverheid". Weltevreden, ALBRECHT & Co. 1919. gr. 8°. [66 blz.].

Albrecht's Klapper op de Wetboeken en het Staatsblad van Nederlandsch-Indië, benevens op het Bijblad op dat Staatsblad, van het jaar 1816 tot en met het jaar 1917. Bijgewerkt en herzien, door **J. C. Palm.** Vijfde druk. Leiden, A. W. SIJTHOFF's Uitgevers-Maatschappij. 1919. gr. 8°. [XXXII en 1144 blz. *f* 37.50].

Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indië. 45ê Jaargang 1916. Algemeen gedeelte. Batavia, Landsdrukkerij. 1918. 8°. Met kaart en grafische voorstellingen. [VI en 306 blz.].

Atlas behoorende bij het Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indië. 45e Jaarg. 1916. Verhandelingen. Tweede gedeelte. Batavia, Landsdrukkerij. 1919. 8°. Met 30 losse kaarten.

Handleiding ten dienste van de Inlandsche Bestuursambtenaren op Java en Madoera. (Uitgave van het Departement van Binnenlandsch Bestuur).

No. 12. Werving en emigratie van Inlanders. (Batavia, Landsdrukkerij 1919. 8°. [102 blz. *f* 0.40].

No. 19. Veeartsenijkundig Staatstoezicht. Batavia, Ruygrok & Co. 1919. 8°. [76 blz. *f* 0.35].

No. 21. Hondsdolheid-Ordonnantie. Instituut Pasteur Weltevreden. Hondenbelasting. Weltevreden, Indonesische Drukkerij. 1919. 8°. [108 blz. *f* 0.45].

No. 26. Toezicht op het verkeer op de wegen. A. Rijwielreglement. B. Motorreglement. Weltevreden, Uitg. Mij. „Papyrus". 1919. 8°. [116 blz. *f* 0.60].

Dr. H. 't Hoen. Veerassen en veeteelt in Nederlandsch-Indië. Wetevreden, G. Kolff en Co. 1919. 8°. [105 blz.].

Dr. N. Adriani. Posso (Midden-Celebes). Met platen en kaarten. [Onze Zendingsvelden II]. Den Haag, Zendingsstudie-Raad. 1919. 8°. [264 blz. *f* 2.50].

Dagh-Register gehouden int Casteel Batavia vant passerende daer ter plaetse als over geheel Nederlandts India Anno 1681. Uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, met medewerking van de Ned. Ind. Regeering en onder toezicht van **Dr. F. de Haan.** Batavia, Landsdrukkerij, 's-Hage, M. Nijhoff. 1919. 8°. [842 blz.].

Tj. van der Ploeg. Een pleidooi voor het gebruik van Chilisalpeter bij de Indische cultures. Maastricht, Leiter-Nypels. 1919. 8°. Met ill. [61 blz.].

Caoutchoucbedrijf op Noesakambangan. Verslagen over 1914 tot en met 1917. (Departement van Justitie in Nederlandsch-Indië). Weltevreden, Landsdrukkerij. 1919 fol. [98 blz.].

Voorstel betreffende eene algeheele doorvoering van het wadoekstelsel en eene daarmede gepaard gaande afschaffing van de zoogenaamde dag- en nachtregeling. Weltevreden, Landsdrukkerij. 1919. fol. [36 blz.].

A. Groothoff. De boekhouding eener kina-onderneming. [De administratie onzer Indische Cultuurondernemingen met eene voorafgaande beschrijving van het bedrijf. No. II]. 's-Gravenhage, G. Delwel. 1919. 4°. Met afbeeldingen. [58 blz.].

Verslag omtrent het beheer en den toestand van het landsopvoedingsgesticht te Semarang gedurende het dienstjaar 1918. Samengesteld naar de door den Directeur van Justitie krachtens art. 19 van de Dwangopvoedingregeling (Staatsblad 1917 No. 741) gegeven aanwijzingen. Zonder pl. of uitgever. [1919]. 8°. Met afbeeldingen. [86 blz.].

B. TIJDSCHRIFTEN, Enz.

De Indische Gids. *41e jaarg. No. 12. 1 Dec. 1919.*

De nieuwe minister van koloniën S. de Graaff (met portret). door E. A. A. van Heekeren. — Toepassing en wijzigingen van de Indische mijnwet, door R. D. Verbeek (slot). — Het keerpunt in onze Indisch-agrarische staatkunde, door G. J. D. C. Stempels. — Volksonderwijs in verband met landbouw en bedrijf, door Dr. E. Bonebakker. — Revue van brochures enz., benevens de overige vaste rubrieken.

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. *Deel 75. Afl. 3—4. 1919.*

Een Tijl Uilenspiegel verhaal in de Boeroetaal, door J. A. F. Schut. — Een Maleisch getuigenis over den weg des Islams in Sumatra, door Dr. Ph. S. van Ronkel. — Aanteekeningen op een ouden Maleischen Ramajana-tekst, door Dr. Ph. S. van Ronkel. — De eerste opname van het Diëng-plateau. Handschrift van H. C. Cornelius, door Dr. N. J. Krom. — Bijdrage tot de kennis van de Majo-inwijdingsfeesten bij de Marindineezen in Zuid Nieuw-Guinea, door L. Berkhout. — De wording van het Philippijnsche Regeeringsreglement van 1916, door Mr. C. van Vollenhoven. — Gustaaf Willem baron van Imhoff als Gouverneur van Ceylon 1736—1740, door A. K. H. Gijsberti Hodenpijl (met 2 schetskaartjes). — Het koninkrijk Çrivijaya, door Dr. J. Ph. Vogel. — Notulen der Bestuursvergaderingen van 21 Juni, 20 Sept. en 18 Oct. 1919.

Koloniaal Tijdschrift. *8e jaarg. Afl. 12. Dec. 1919.*

Onderwijs in Britsch-Indië, door J. H. Abendanon. — Koloniale en theoretische economie, door G. Gonggrijp. — Abraham Couperus en Thomas Raffles in zake Malakka, door P. H. van der Kemp. — Conduitestaat voor bestuursambtenaar en officier, door J. Th. Petrus Blumberger. — Vreemde koloniën, door D. G. Stibbe. — Kroniek, door Tertius. (De Garoetzaak en de Sarekat Islam. — De houding der Inlandsche ambtenaren. — De Garoetzaak in het Voorloopig Verslag). — Persoverzicht, door C. v. d. V. — Bibliographie, door C. v. d. V.

De West-Indische Gids, *1e Jaarg. No. 6. Oct. 1919.*

Natuurwetenschappelijk onderzoek van de Binnenlanden van Suriname, door F. A. F. C. Went. — Plantage-arbeiders door P. Westra. — Curaçao tegen het einde der West-Indische Compagnie, door Mr. B. de Gaay Fortman. — De kleeding der Surinaamsche bevolkingsgroepen in verband met aard en gewoonten, door Th. van Lelyveld (vervolg). — De Nederlandsche Bovenwindsche eilanden in het midden der 17e eeuw. Medegedeeld door F. E. Baron Mulert. — Een koninklijke slaaf in Suriname. Roman door Aphra Behn. Met aanteekening betreffende de schrijfster, door H. D. B(enjamins) (met portret). — Uit de pers. — Boekbespreking. — Bibliographie.

De Gids. *83e jaarg. No. 12, Dec. 1919.*

Bevolkingsrechten op den grond in Indië, door Mr. C. van Vollenhoven.

Vragen van den Dag. *34e jaarg. Dec. 1919.*

Koloniale veeteelt en economie als leervakken aan de landbouwkundige en veeartsenijkundige hoogescholen, door Dr. H. 't Hoen. — Indische antiquiteiten, door S. Kalfe.

Nationale Staatkundige Gids. *2e jaarg. No. 30. 4 Dec. 1919.*

Indische bezoldigingen [naar aanleiding eener voordracht van Mr. Joekes in het Ind. Genootschap over hetzelfde onderwerp].

Indië. Geïllustreerd Weekblad. *3e Jaarg. Afl. 35. 26 Nov. 1919.*

De Bahau-Dajaks (vervolg), door N. (met ill.). — De minister van koloniën S. de Graaff, door L. (met portret). — De plantaardige oliën, hare huidige en toekomstige beteekenis voor Nederlandsch-Indië, door Schmülling. — De Philippijnen onder Amerikaansch bestuur (ten deele dagboekfragment), door J. van Haaften (slot). — Van de koopmansdochter uit Kasam, die het halve leven van haar man ontving. Een Maleische sproke, door B. Th. Brondgeest.

Id. No. 36. Bahau-Dajaks (vervolg), door N. (met ill.). — Excursieherinneringen, door Th. van Dort (met ill.). — Indrukken van een baar, II. Pondok Gedeh, door J. Croiset (met ill.).

Id. No. 37. Bahau-Dajaks (vervolg), door N. (met ill.). — Salib Poetih. Witte-Kruis-Kolonie te Salatiga (met ill.), door Mr. J. H. Abendanon. — Van den hak op den tak. Causerieën over Indië, door Lobang Roebah. V. Over kleederdrachten (zie ook afl. 38).

Id. Afl. 38. Stadsnegers (vervolg), door d. J. d. J. — Bezoek aan de leprozerie Laoe Si Momo (bij Kaban-Djahé in de Karo-Bataklanden), door G. Andreae (met ill.). — Het woonhuis in Karo-Batakstijl. Laoe Si Momo. Een unicum, door M. J[oustra] (met ill.).

De Reflector. *4e jaarg. No. 44. 1 Nov. 1919.*
Plered's aardewerk, door Y. R. (met ill.).

Weekblad voor Indië. *16e Jaarg. No. 28. 19 Oct. 1919.*
Viering van „Loorluchtige Verjaardagen" in Oud-Indië, door C. V. — Zuid-Nieuw-Guinea sterft uit, door J. V.
Id. No. 29. Reizen van vroegere Gouverneurs-Generaal naar de Molukken (met ill.), door C. V. (zie ook No. 30). — Medische Kroniek. Serum-therapie, door H.
Id. No. 30. De geschiedenis van de eerste menschen volgens den Javaan. Een Javaanschen „toekang-dongeng" (verhaler) naverteld, door LOUISE.

Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift. *Afl. 11. Nov. 1919.*
De Oost-Aziatische kunst, naar aanleiding van de tentoonstelling te Amsterdam, door TH. B. VAN LELYVELD (met ill.).

Economisch Weekblad. *2e Jaarg. No. 49. 9 Dec. 1919.*
Zijne Excellentie S. de Graaff. Minister van Koloniën (met portret).

Tijdschrift voor Economische Geographie. *10e jaarg. No. 12. 15 Dec. 1919.*
Het veeteeltbedrijf in onze Oost-Indische koloniën. — Adat en rechten op den grond in Nederlandsch-Indië. (De Indonesiër en zijn grond, door Mr. C. VAN VOLLENHOVEN). — Sago en Sagoproducten in Nederlandsch-Indië.

Het Indische Leven. *1e Jaarg. No. 11. 1 Nov. 1919.*
Een praatje over en kiekjes van de Mentawei-eilanden, door W. VAN GEER.
Id. No. 12. De Gouverneur-Generaal te Ambon, door SAJANG KANÉ (met ill.).

De Amsterdammer. *No. 2210. 1 Nov. 1919.*
Invloeden op Java, door Mr. H. MATEN. — De Indische zilverbons, door J. D. S.

De Beweging. *November 1919.*
Het gewijde dwerghert. Maleische dierenfabel (slot), door C. A. MEES.

Indologenblad. *11e jaarg. No. 5. 2 Dec. 1919.*
Naar de Buitengewesten! — IJzer en animisme, door H. J. H(OEKSTRA).

De Kroniek. *No. 11. November 1919.*
Lali Djiwa, door TROPICUS. — De dans van Shiwa, door HENRI BOREL.

Neerlandia. *23e jaarg. Afl. 12. Dec. 1919.*
Tweede koloniaal onderwijscongres (Overzicht), door v. L.

De Loods. *No. 35. 20 November 1919.*
De nieuwe Minister van Koloniën. door E. HOUBOLT.

Locale Belangen. *7e jaarg. Afl. 8. 16 Oct. 1919.*
Gemeenteraad Djokja, door R. ZIJLSTRA (ontleend aan „De Banier").
Id. Afl. 9. De Indische Gemeenten en de onderwijsvoorziening, door J. B. RUZIUS.

Het Koloniaal Weekblad. *19e Jaarg. No. 48. 27 Nov. 1919.*
Wat „Oost en West" beoogt en is, door A. J. GOOSZEN (zie ook Nos. 49—51). — Radio verkeer in Ned. Indië, door ABOE SABAR. — Oost-Indische causerie, door S. J. AAIJ.
Id. No. 49. Mr. C. van Vollenhoven's critiek over de landrenteregelingen van Raffles en onze Commissie-Generaal, door P. H. VAN DER KEMP. — De Indische Begrooting, door J. KONING. — Christelijke zending of neutrale beschaving, door A. J. GOOSZEN (overzicht eener voordracht van Dr. J. W. Gunning).
Id. No. 50. Mr. C. van Vollenhoven over de landrenteheffing sinds Raffles en commissarissen-generaal. Antwoord aan P. H. van der Kemp, door C. VAN VOLLENHOVEN. Met Naschrift, door P. H. VAN DER KEMP. — Chineezen-vereeniging in Nederland „Chung Hwa Hui".
Id. No. 51. Artikel 109 Regeerings-Reglement, door OEI KIAUW PIK. — De Nederlandsch-Indische Officiers-Vereeniging (N.I.O.V.), door G.

De Oud-Osviaan. *2e jaarg. No. 7. 15 Sept. 1919.*
Het Nederlandsch onder de Inlandsche bestuursambtenaren, door RENE DE LA RIZIÈRE. Met naschrift door Redactie. — De taak van den Inl. bestuursambtenaar als leider en opvoeder van 't volk en het onder hem dienend personeel, door SOETARDJO.

Orang Peladang. *7e jaarg. No. 2. Nov. 1919.*
Amerikaansche rijstbouw in Ned.-Indië, door Prof. J. F. NIERMEYER (ontleend aan „De Telegraaf"). — De eerste en eenige rubberfa riek in Indië (te Bandoeng). — Reisherinneringen [fragment eener beschrijving van een dienstreis in Indragiri] door L. R. WENTHOLT.

De Ingenieur. *34e jaarg. No. 50. 13 Dec. 1919.*
Algemeen Ingenieurscongres te Batavia 8—15 Mei 1920 [Programma enz.].

De Indische Mercuur. *42e jaarg. No. 47. 21 Nov. 1919.*
Belangstelling van vreemd kapitaal voor Ned.-Indië (slot), door H. F. K. DOUGLAS. — Djali bras (Coix Lacryma), door L. KOCH (met ill.). — De productie en uitvoer van Manilla-hennep. — Bericht omtrent de Gouv. Kinaonderneming over het 2e kwartaal 1919.
Id. No. 48. De industrialiseering van Ned.-Indië, als vraagstuk van algemeene economische politiek. Voordracht, door G. GONGGRIJP (zie ook No. 49). — Beschouwingen over het verband tusschen het aantal latexerijen en de productie van Heveaboomen. — De winsten der reederijen in het bijzonder der Indische lijnen.
Id. No. 49. Willet en Gray's taxatie van den Europeeschen beetwortelsuikeroogst, door Dr. H. C. PRINSEN GEERLIGS. — Ter herinnering aan Dr. S. H. Koorders †, door A. E. J. BRUINSMA.
Id. No. 50. De Amerikaansche schatting van den wereldsuikeroogst, door H. C. PRINSEN GEERLIGS. — Proefnemingen over de bruikbaarheid der zg. lijnenselectie bij het rijstgewas, door J. J. PAERELS. — Kultures en productenuitvoer van Sumatra's Oostkust gedurende het eerste halfjaar van 1919. (ontleend aan mededeelingen der Handelsvereeniging te Medan).
Id. No. 51. Bemestingproeven bij Deli-tabak, door Dr. L. P. DE BUSSY. — De nieuwe onderlinge contrôle op het suikerfabrikaat in Java, door W. H. TH. HARLOFF. — Soekaboemische Landbouw Vereeniging.

Algemeen Landbouwweekblad voor Indië. *4e jaarg. No. 17. 24 Oct. 1919.*
Vernieuwing van den bodem der cultuuraanplantingen, door Dr. H. L. H. ZACKRZECKI. — Djeroek cultuur, door J. J. OCHSE. — De voedselvoorziening op de ondernemingen in Lebak (Bantam), door B.
Id. No. 18. De plaats van de Inlanders in de Europeesche cultures. Een beschouwing, door C. F. B. — Herademing, door H. VAN MEURS (handelt over natuurlijke en synthetische rubber). — Causerie over het aanplanten van voedingsgewassen op ondernemingen in verband met de teeltdwang ordonnantie, door W. E. R. VAN LIJNDEN.
Id. No. 19. Een nieuwe uitvinding op rubbergebied. Het tapvlak voor afstroomend regenwater gevrijwaard, door H. VAN MEURS. — Nog een nieuwe uitvinding op rubbergebied, door C. F. B. — Jong plukken van vruchten, door A. J. KOENS.

West-Indië. Landbouwkundig Tijdschrift. *4e Jaarg. No. 3. Sept. 1919.*
Het kolonisatie vraagstuk in Britsch-Guiana. door J. J. LEYS. — De biologische bestrijding van schadelijke insecten [door A. REYNE]. — Opkomst en nieuwe wegen der cocos-cultuur, door P. C. VAN DER WOLK. — Zoete pataten, door J. J. LEYS.

Pharmaceutisch Weekblad. *Dl. 56 (1919) No. 45.*
Het winnen van Curaçao-aloë, door P. VIERHOUT. — Kort overzicht over den landbouw op Curaçao, door G. B. DUSSEL.

Cultura. *31e Jaarg. No. 374. Nov. 1919.*
Kruisingsproeven van het Europeesche rund met de Zebu (met platen), door Dr. 'T HOEN. — De voedselvoorziening van Ned.-Indië, door M. B. SMITS, [besproken] door J. J. PAERELS.

Archief voor de Rubbercultuur in Ned.-Indië. *3e jaarg. No. 9. Oct. 1919.*
Over het ontstaan van rustiness bij sheetrubber, door H. J. HELLENDOORN.

Nederlandsch-Indisch Rubbertijdschrift. *Vierde jaarg. (2e halfjaar) No. 4. 1 Nov. 1919.*
Verslag van de demonstratie ter bestrijding van bruine binnenbastziekte op de rubberonderneming Kendeng-Lemboe, door J. R. HARMSEN (met ill.). — De boekhouding op cultuurondernemingen. — G. N. A. VOLKERT †. — De leiding bij het Boschwezen. — Enz.

Publicaties van het Ned.-Indisch Landbouw Syndicaat. *Elfde jaarg. 1919. Afl. XVIII.*
Opmerkingen omtrent het economisch beheer van theeondernemingen en eenige te treffen maatregelen ter verkrijging eener zuinige exploitatie, door K. E. SCHÜTT Jr. — Eenige gegevens van het opvoedingswerk te Soekaboemi, door P. KUIJLMAN.
Id. Afl. XIX. Invloed van het tapsysteem en de cultuur omstandigheden op latex en rubber, door Dr. O. de Vries. — Over de factoren welke van invloed zijn op de lumpvorming, door Dr. W. Bobilioff Sr.

Mededeelingen van het Algemeen Proefstation voor den Landbouw. *No. 2. 1919.*
Bemestingsproeven in den proeftuin. Verslag over het jaar 1918, tevens samenvatting van de resultaten met die der voorafgaande jaren, door Dr. C. VAN ROSSEM.

Mededeelingen van het Proefstation voor Thee. *No. LXIa. 1919. (Niet in den Handel).*
Aanvullende mededeelingen over de wortelziekten van de thee, door Dr. CH. BERNARD (met verklaring der tot Mededeeling No. LXI behoorende platen).

Handelsberichten. *13e jaarg. No. 663. Nov. 1919.*
Ricinusolie (bijzonderheden betreffende het voorkomen van de ricinus- of djarakplant in Ned.-Indië).
Id. No. 666. Rotan (beschrijving der soorten van den Indischen Archipel welke in den handel voorkomen).

Handel en Bedrijf. *13e jaarg. No. 22. 30 Oct. 1919.*
De handel van Java en Madoera in 1919, door COMMERCIAL (slot).
Id. No. 23. Warenkennis van koloniale waren. Katoen (slot), door D. INGERMAN.

In- en Uitvoer. *4e jaarg. No. 49. 3 Dec. 1919.*
Beplante uitgestrektheden op eind 1918 in het groot-lanbouwbedrijf in Ned.-Indië, door E. L. K. SCHMÜLLING.

Indisch Militair Tijdschrift *51e jaarg. No. 10. Oct. 1919.*
Enkele opmerkingen over het bij Stsbl. 1919, No. 11 afgekondigde K.B. van 2 Oct. 1918, No. 35, houdende herziening van de regeling van het recht van beklag tegen een krijgstuchtelijke straf, door Mr. P. A. F. BLOM. — De Infanteriespits, door A. M. W. VAN RENESSE. — Nogmaals: Door een andere bril, door H. J. FLOTHUIS (handelt over den geest in het leger). — De tenue en het uiterlijk voorkomen, door NAKANA.

De Militaire Spectator. *88e jaarg. No. 11. Nov. 1919.*
De verhooging der pensioenen van de kapiteins en majoors van het Ned.-Ind. leger, door A.

Geneeskundig Tijdschrift voor Ned.-Indië. *Deel 59 (1919). Afl. 5.*
Malaria-bestrijding bij de Inlandsche bevolking door middel van chinisatie, door Dr J. T. TERBURGH. — Komt de huisrat, Mus rattus griseiventer Bonhote, te velde voor? door J. C. VAN DER MEER MOHR. — Een Phlebotomussoort in Suriname, Phlebotomus squamipennis Lutz en Neiva, door J. BONNE—WEPSTER en C. BONNE. — Toezicht op de vaccine in de buitenbezittingen, door J. DE RUIJTER. — Enkele opmerkingen over het „Beknopt Verslag van de werkzaamheden aan het Geneeskundig Laboratorium gedurende het jaar 1918, door Dr. O. L. E. DE RAADT. — Enkele opmerkingen betreffende „Low fever", door C. D. DE LANGEN. — Psychopatische bijzonderheden, door W. H. THEUNISSEN. — Onderzoekingen over de immuniteit van kippen tegenover pest, door P. C. FLU.

Korte Berichten van het Hoofdbureau van den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst. *No. 6. 1919.*
Hondsdolheid.
Id. No. 7. Vliegen en vliegenverdelging.

Indisch Tijdschrift van het Recht. *Deel 112 (1919). Afl. 9.*
Een belangrijke administratief-rechtelijke beslissing (inzake de bouw- en woningverordening der gemeente Padang), door Mr. A. M. G. Harthoorn.

De Tropische Natuur. *Jaarg. VIII. Afl. 11. Nov. 1919.*
Javaansche Aristolochiaceeën (vervolg), door C. A. Backer (met ill.). — Bataviasche causerieën (met ill.), door Fr. J. van Eekhout (V. Beschrijving van de bêntet, een klauwiersoort). — Het gele orchideeënhaantje (schadelijke kever), door S. Leefmans (met ill.). — Excursie afdeeling Bandoeng naar den Malabar, door Van Welsem.

De Banier. *11e Jaarg. No. 45. 7 Nov. 1919.*
Bezoek van den Gouverneur-Generaal en Mevrouw van Limburg Stirum aan het eiland Amboina, 14, 15 en 16 October 1919, door Van As. — Bezoek van Z. E. den Gouverneur-Generaal en de Gravin van Limburg Stirum aan de School tot opleiding van Inlandsche leeraars te Amboina, door W.

Jubileumnummer van de Strijdkreet. Officieel orgaan van het Leger des Heils in Nederlandsch-Indië. *20e Jaargang. 1 Nov. 1919.*
De inrichting voor leprozen te Pelantoengan, 10 jaar onder het beheer van het Leger des Heils, door Dixi (met illustraties).

Annalen van het Missiehuis te Tilburg. *37e jaarg. No. 12. 1 Dec. 1919.*
Gekrabbel over Tanimbareesch gebabbel (IV. De oude mensch), door H. Geurtjens. — Schetsen uit Nederl. Nieuw-Guinea (Het spookt er nog), door P. Vertenten. — Een „Tatsu"-dans (op Engelsch Nieuw-Guinea), door A. Pineau (vervolg).

Annalen van het Missiehuis te Roosendaal. *30e Jaarg. Afl. 8. Dec. 1919.*
Het vertelseltje van Jaban den manang (toovenaar). (Van een ouden Dajak afgeluisterd, door L. van den Bergh).

Maandblad der samenwerkende Zendings-Corporaties. *2e Jaarg. No. 12. Dec. 1919.*
Een rondreis op Siauw (Sangir-eilanden), door W. J. A. Zwaan. — Indisch Christendom (overzicht eener voordracht van Dr. J. W. Gunning). — Reisherinneringen uit Ned.-Indië, door Mr. J. W. Flieringa (met ill.).

Orgaan der Nederlandsche Zendingsvereeniging. *1 Dec. 1919.*
Lief en leed in Kolaka (een afgesloten deel van den Zendingsarbeid op Zuid-Oost Celebes), door H. van der Klift (vervolg).

Onze Missiën in Oost- en West-Indië. *Deel III, afl. 2. Dec. 1919.*
De missiestatie der zusters Franciscanessen van Roosendaal (Noord-Brabant) Paramaribo, Coronie en Nickérie. — Een missietocht naar de Indianen, door A. Kandelaars. — Voordracht van Mgr. M. J. D. Claessens over de R. K. Missie op het eiland Flores op de Indische week der Technische Hoogeschool te Delft, den 10 October 1919. — Geneeskunde en ziekenverpleging in Nederlandsch West-Indië (vervolg), door E. Q. v. d. Veen Zepperfeldt (met Bijlage: Lijst van de planten, die in de kolonie Curaçao inheemsch zijn, met opgave der inlandsche benaming en tevens waarde hebben voor de geneeskunde), samengesteld door G. J. Simons en N. Anslijn.

Zendingstijdschrift „De Opwekker". *64e Jaarg. No. 11. 1 Nov. 1919.*
Een en ander over de Chineezen in Nederlandsch-Indië (vijfde vervolg).

De Macedoniër. *23e Jaarg. No. 11—12. 1 Dec. 1919.*
De zending en de Indische pers, door D, Bakker. — Een crisis in de Batakzending, door H. Dijkstra.

Mededeelingen van wege het Nederlandsch Zendelinggenootschap. *Deel 63 (1919). 4e Stuk.*
Uit het verleden der Utrechtsche Zendingsvereeniging, door J. Rauws. — Ph. H. C. Hofman, Geboren 11 Mei 1876. Overleden 23 April 1919, door N. Adriani. — Morische verhalen opgeteekend door H. G. van Eelen en J. Ritsema en uitgegeven door N. Adriani (vervolg) — De telwoorden in het Oost-Morisch, door J. Kruyt Jr. — Uit de Javaansch-Maleische pers (I. Godsdienst en maatschappelijke toestanden. II. Onderwijs. III. Vrouwenbeweging).

Berichte der Rhein. Missions Gesellschaft. *76e Jahrg. 1919. Nr. 10 u. 11.*
Nach der Erweckung in Nias.

Timehri: The Journal of the Royal agricultural and commercial Society of British Guiana. *Vol. VI. Sept. 1919.*
Surinam as a Dutch possession. 1667—Febr. 27th—1917, by Fr. Oudschans Dentz. — The celebration of the anniversary by the Dutch on Febr. 28th, 1917, by Fr. Oudschans Dentz.

Commercial Holland. *Vol. 2. No. 13. Nov. 1919.*
Commercial relations between Sweden and the Dutch East Indies in the past, now and in the future, by Prof. J. C. Kielstra (with illustrations). — Coprah and cocosoil culture and industry in the Dutch East Indies, by J. J. Paerels (with illustrations). — The diamonds of Borneo. A future, by J. Salomons.

The Import & Export Trader. *Vol. I, No. 7. Dec. 1919.*
The national botanical garden at Buitenzorg (with illustrations). — The Netherlands West-Indies II, by F. M. K[nobel] (with map).

Bulletin du Jardin botanique. *3me Série. Vol. I, fasc. 4. 1919.*
A basis for tea selection, by Dr. C. P. Cohen Stuart. First division: I. Historical and geographical. — II. Systematical (with plates).

The Geographical Journal *Vol. LIV. No. 6. Dec. 1919.*
Missing links in the development of the ancient Portuguese cartography of the Netherlands East Indian Archipelago, by E. C. Abendanon [with Note, by E. C. Heawood].

The Philippine Journal of Science. *Vol. XIV. No. 2. Febr. 1919.*
Notes on the flora of Sumatra, by E. D. Merrill.

The Wireless World. *No. 77. Vol. VII. Aug. 1919.*
The new wireless service on the island of Borneo (at Kuching), by J. Boyer (with illustrations).

Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde. *1919. No. 7—8.*
Detzners Forschungen in Neuguinea, von W. Behrmann (mit Karte).

Zoölogische Mededeelingen. *Deel V. Afl. 2. 10 Dec. 1919.*
Three new Nereis-species from the Dutch East-Indies, by Dr. R. Horst (with illustrations).

The Pioneer. *1919. No. 9.*
Sarongs and similar checked woven goods, by D. van Lookeren Campagne (with illustrations).

Den Haag, 30 December 1919. W. C. Muller.

Nederlandsch Oost-Indië in 1919.

Onze Oost heeft een veelbewogen jaar achter den rug. De Indische regeering heeft dan eindelijk haar meer dan lankmoedige houding laten varen en is met grootere gestrengheid opgetreden tegen de drijvers, die met hun onbekookte theoriën de Indische bevolking tegen het wettige gezag trachten op te zetten. Wij hebben dit wel genoemd de krachtproef door de Indische regeering ingezet. Met name het *Soer. Hbl.* is het daarmede niet eens. We hebben echter in het vorige jaar te boeken gehad de externeering van de heeren Sneevliet en Brandsteder, twee menschen, die vooral hun werk vonden in de bewerking van de Indische weermacht. Voorts zijn de onder-politietoezicht-stellingen niet van de lucht geweest. De inlandsche pers, die een steeds fellere taal ging voeren zag velen van hare leiders in rechten vervolgd. Natuurlijk dat de leiders der Europeesche bladen, die de verwording der inlandsche beweging, den achteruitgang van de veiligheid voor personen en goederen van nabij waarnamen, niet nalieten daarop ook in zeer krasse termen te wijzen. Dat nu en dan ook van die zijde een te heftige taal werd gevoerd kan, gelooven wij, moeielijk weersproken worden. Echter zij het hier nog eens nadrukkelijk geconstateerd, dat de Europeesche bladen, zij mogen dan wel eens in de wijze waarop zij hun meening verdedigen, over de schreef gaan, toch blijven volkomen loyale organen, die bereid zijn de regeering te steunen, waar deze met den noodigen nadruk optreedt. Ja, we kunnen de uitspraak aanvaarden, dat vele Europeesche bladen juist zoo fel zich uiten, omdat zij loyaal zijn en dus met smart zien, hoe de regeering langen tijd schier onvergeeflijk lankmoedig bleef.

Onder de inlandsche bevolking, met name op Java, viel helaas! een toenemende minachting voor het gezag en een vaak sterk willekeurig optreden tegen de Europeanen te constateeren. Langen tijd had Deli schier het monopolie van aanslagen op de employé's in de cultures, in het afgeloopen jaar zijn ook op Java eenige van die nuttige werkers op beestachtige wijze omgebracht. Wat moet het die andere harde werkers in de tropen en hun nabestaanden niet gegriefd hebben, dat er overigens verstandige menschen zijn, die dergelijke lafhartige moorden, nog eenigszins trachten te vergoelijken door te spreken van de „Oostersche ziel", die wij, Westerlingen, niet vermogen

te doorgronden. We laten daar die aanslagen, welke het gevolg waren van lichamelijke tuchtiging van de zijde van den employé, die het slachtoffer werd. Dat eigen rechter spelen op een wijze, die verre het toegebrachte leed te boven gaat, wijst wel op een lagen trap van beschaving, maar er is dan ten minste een reden voor. Maar al te veel arbeiders in de cultures werden echter het slachtoffer, omdat zij niets meer deden dan hun plicht. Als de „Oostersche ziel" dan tot dergelijke gruwelijke excessen leidt, dan moet dat zieleleven eerst een grondige verandering ondergaan, willen de Oosterlingen ook nog maar in de verre toekomst geschikt geacht worden eigen lot geheel in handen te nemen.

De geest van verzet kwam tot een ernstige uiting in het Garoetsche waar Hadji Hasan met de zijnen weigerden aan de gedwongen padi-levering te voldoen en zich ten slotte in een huis verschansten, waar ze in botsing kwamen met de gewapende macht, met het gevolg, dat er vier dooden en 18 gewonden te betreuren vielen. Een der groote Nederlandsche bladen meende tot de conclusie te mogen komen, dat in Tjimareme op echt ouderwetsch koloniale wijze was opgetreden. Wij meenen, dat inderdaad daar een echt ouderwetsch koloniaal verzet gewelddadig is onderdrukt, nadat aan herhaalde sommaties geen ander gevolg werd gegeven, dan schelden en tarten van de bestuursambtenaren, die daar aanwezig waren om het gezag hoog te houden. Er wordt dan door menschen achter de schrijftafel de vraag gesteld of er niet dit of dat had kunnen gebeuren, voordat er van de schietwapens gebruik werd gemaakt. Eigenlijk kan in het algemeen dit slechts door the man on the spot beoordeeld worden; we kunnen dan ook aannemen dat dit door de betrokkenen wel degelijk zal zijn overwogen. Veelal wordt echter vergeten, dat soldaten of gewapende politiedienaren, die uitgezonden worden om de orde te herstellen, niet uittrekken om te sneuvelen, dat het daarentegen een eerste eisch van den commandant is, om het doel te bereiken zonder zelf eenige verliezen te lijden. Die na de gebruikelijke sommaties en waarschuwingen toch in zijn verzet blijft volharden heeft het aan zichzelf te wijten, als daarvan dooden en gewonden het gevolg zijn. Resident De Stuers, die van buitenstaanders eenige onaangenaamheden te slikken heeft gekregen, zal wel troost putten uit de waardeering, die zijn optreden heeft mogen ondervinden van de zijde der ingezetenen van de Preanger, die beter op de hoogte kunnen geweest zijn van hetgeen er dreigde als minder krachtig ware opgetreden.

Dat drama in het Garoetsche heeft dit goede gevolg gehad, dat men toevallig ontdekt heeft, dat er een Afdeeling B van de Sarikat Islam bestond, die sterk revolutionnair getint is. Ook hier geldt het: Un homme averti en vaut deux. Volgens sommigen heeft de ontdekking van die Afdeeling B tot gevolg gehad, dat verschillende inlanders minder zijn gaan gevoelen voor de leiders, die de beweging zoo weinig in

de hand blijken te hebben. Daarom zou ook het gebeurde met Hadji Hasan en de zijnen geen ernstiger gevolgen gehad hebben.

We moeten hier ook er melding van maken, dat de controleur B. B. J. P. de Kat Angelino met hem vergezellende inlandsche ambtenaren in Toli Toli is vermoord, nadat de gemoederen daar door een bezoek van den heer Abdoel Moeis uit het evenwicht gebracht waren. Het schijnt echter niet vast te staan, dat deze moord geheel op rekening van dat bezoek moet worden geschreven.

Naar luid van de laatste berichten meent de Indische regeering, naar het voorbeeld van de Britsch-Indische Press Act, strengere maatregelen tegen de pers te moeten nemen. Er vallen zeker uitspattingen op dit gebied te beteugelen maar of men dit door dergelijke maatregelen zal bereiken, moet worden afgewacht. De in Britsch-Indië ten deze opgedane ervaringen geven niet veel hoop.

De geheel naar den revolutionnairen kant afgedwaalde vereeniging Insulinde schijnt in Solo systematisch de gemoederen te hebben opgezet, waardoor daar een aantal heerendienstplichtigen weigerde voor cultuurdiensten uit te komen. Dr. Douwes Dekker zal in verband hiermede op grond van art. 160 W. v. S. worden vervolgd, nadat eerst de Raad van Justitie te Semarang rechtsingang had geweigerd op grond van de overweging, dat die heerendiensten in Solo verplicht zijn ingevolge een pranatan, die naar het oordeel van dit rechterlijk college geen wettelijk voorschrift in den zin van bedoeld Art. 160 is. Het Hoogerechtshof heeft daarop rechtsingang verleend. Tevens verzocht de resident van Solo om voor dit gewest de vrijheid van vereeniging en vergadering (art. 111 R. R.) te beperken. Ook in andere streken van den archipel bleek dit gewenscht, zoodat voordat het gewijzigde art. 111 in werking kon treden, weer beperkingen moesten worden ingevoerd.

Blijkens de redevoering van den G. G. bij de opening van den Volksraad op 20 Mei v.j. blijft de regeering echter de inlandsche beweging goed gezind. Ze verklaarde echter, dat wie den wettelijken weg wilde verlaten op ijzer zou bijten, evenals degenen, die den natuurlijken groei van die beweging zouden willen belemmeren. Een schoon standpunt, dat echter om het te handhaven zeer veel beleid, en waar noodig ook kracht, zal vereischen.

De voedingstoestand in Indië maakt het voor de regeering niet gemakkelijker om den toestand geheel meester te blijven. Wel heeft zij ervoor gezorgd, dat er geen hongersnood behoeft te worden gevreesd, daar er genoeg voedingsmiddelen aanwezig zijn, maar er is een tekort aan rijst en de minder goed gezinde leiders der inlandsche beweging, laten niet na de bevolking daarop te wijzen, waarbij dan natuurlijk de regeering de schuld krijgt. Meenden zij het inderdaad goed met de bevolking dan zouden zij hun invloed moeten aanwenden om haar

ervan te overtuigen, dat er buiten rijst ook nog andere goede voedingsmiddelen zijn. Het is toch niet de schuld van de Indische regeering, dat door den oorlog een algemeen tekort aan rijst is ontstaan, zoodat de uitvoer uit verschillende rijst produceerende streken is moeten worden stop gezet. De Indische regeering blijkt echter een open oog te hebben voor de gevaren, die aan een tekort aan rijst verbonden zijn. Er wordt nu beproefd door het oprichten van rijsthoeven de productie van rijst dermate te verhoogen, dat wellicht in de verre toekomst Indië ook in dit opzicht onafhankelijk van het buitenland zal worden. In Palembang is men doende met proeven betreffende rijsthoeven.

Wat Java betreft tracht men tot een hoogere productie te komen door de irrigatie der rijstvelden te verbeteren, waarvoor de besproeiing uit wadoeks moet dienen. Hiervoor is weer een millioen beschikbaar gesteld.

In afwachting dat deze maatregelen resultaten opleveren is men in Indië tot distributie van de rijst moeten overgaan. De aanvankelijke houding van de S. I. tegenover dezen in het belang der bevolking genomen maatregel heeft nogal ontstemming gewekt.

Een tijd scheen het noodzakelijk om in het belang van de teelt van voedingsmiddelen het suikerrietareaal gedwongen in te krimpen. Dit heeft de gemoederen fel bewogen. Eenerzijds vormde dat plan een geschikte aanleiding om nog eens de suikerindustrie van allerlei leelijks te betichten, anderzijds werden de Indische regeering en het Nederlandsche parlement bestookt met requesten waarin het heillooze van den voorgenomen maatregel in het licht werd gesteld. Na een zorgvuldige opneming van de aanwezige voedingsmiddelen, bleek het niet noodig tot de bedoelde inkrimping over te gaan. Den doorslag zal hierbij wel gegeven hebben, dat over de geheele wereld een tekort aan suiker bestaat, zoodat van Engelsche zijde te kennen is gegeven, dat men ongaarne een inkrimping van het suikerrietareaal zou zien. In dezen tijd, nu de volkeren elkaar zoo noodig hebben, is zoo'n wenk van die zijde natuurlijk niet zonder beteekenis. Van inlandsche zijde werd beweerd, dat de Indische regeering weer eens geweken was voor het Europeesche groote kapitaal. Dat dit onjuist is, behoeft wel geen nader betoog.

Alsof er al niet genoeg redenen waren om de gemoederen ginds voortdurend in een staat van beroering te houden, deed zich ook in Indië sterk de drang naar verhooging der bezoldiging gelden. En zooals het overal gaat, gaat het ook in onzen Oost; verhoogt men de bezoldiging van de eene categorie, dan komt een andere dadelijk er op wijzen, en terecht, dat zij ook voor verhooging van tractement in aanmerking behoort te komen. Ook de Indische schatkist is niet gevuld, er kan dus niet alles gedaan worden wat men wel zou wenschen. Om nu de bezoldigingen eens wetenschappelijk op gezonde basis te

vestigen is ingesteld een commissie tot herziening van het bezoldigingsstelsel, waarbij het stelsel van een tropentoelage voor hen, die buiten Indië zijn aangeworven, noodgedwongen, wel zal worden aanvaard. Gelukkig valt ook in Indië een stijging van de ontvangsten te constateeren. We vonden voor de eerste helft van 1919 het bedrag van *f* 164,339,000 genoemd, tegen *f* 152,844,000 voor de eerste helft van 1918. De begrooting voor 1920 wees echter een tekort van 78 millioen gulden aan. Toch zal de Indische regeering moeten voortgaan met de verbetering van de bestaansvoorwaarden van de ambtenaren, wil zij het tekort aan ambtenaren niet voortdurend zien toenemen.

Men krijgt wel den indruk, dat het der Indische regeering ernst is geleidelijk aan voort te gaan met de opheffing van de inlandsche bevolking. De gelegenheid tot het verkrijgen van onderwijs wordt voortdurend uitgebreid, de opleiding van de benoodigde leerkrachten heeft ook de volle aandacht.

In dit verband zij er op gewezen, dat den 5^{en} Juli de eerste Algemeene Middelbare School te Djokja werd geopend, waardoor een belangrijke stap is gedaan in de richting van voorbereiding tot het volgen van hooger onderwijs voor de landszonen ginds. Inrichtingen voor hooger onderwijs zijn echter zoo kostbaar, dat de Indische regeering ten rechte niet wil medewerken tot oprichting daarvan als niet de behoefte eraan onomstootelijk vast staat. Zij blijft ook in dit opzicht echter diligent. Naar aanleiding van het voorstel van dr. Rivai c. s., luidende:

1. Tegelijk met het in het leven roepen van de A. M. S. in Indië een begin te maken met de vervorming van de daarvoor in aanmerking komende onderwijsinstellingen tot inrichtingen van hooger onderwijs;

2. Een commissie in het leven te roepen, die tot taak heeft de stichting van een Uiniversiteit in Indië voor te bereiden, deelde de regeering mede, dat zij de voorkeur eraan gaf om naast de bestaande middelbare vakscholen hooger-onderwijsinstellingen te openen. Zij meende echter, dat al dadelijk kon worden onderzocht hoe het medisch onderwijs in Indië zou zijn in te richten en welke veranderingen de bestaande artsenscholen zouden hebben te ondergaan. Om haar te dien opzichte van advies te dienen benoemde de regeering een commissie, de z. g. Medische Onderwijs Commissie, die den 5^{en} Augustus werd geinstalleerd.

Er is nu ook beslist, dat de Technische Hoogeschool te Bandoeng zal komen. Om de oprichting van deze onderwijsinrichting voor te bereiden zijn de heeren Yzerman en prof. De Klopper naar Indië gegaan. Het heeft daar niet weinig ontstemming verwekt, dat blijkbaar in Nederland over de plaats van vestiging al alles beslist was, zonder dat men rekening wilde houden met de meening van de tegenstanders in Indië.

Vermelding verdient ook, dat van de studiebeurzen ten bedrage van *f* 800 per jaar voor jongelui met het diploma eindexamen H. B. S. 5-jarigen cursus een ruim gebruik is gemaakt. Vijftig beurzen werden toegekend, w. o. 4 aan inlandsche en 2 aan Chineesche jongelui. We brengen in herinnering, dat deze beurzen uitsluiteud ten doel hebben, zoolang er in Indië nog geen gelegenheid tot Hooger Onderwijs is, jongelui door een tegemoetkoming in de studiekosten in staat te stellen in Nederland een inrichting vau hooger onderwijs te bezoeken.

Aan die beurzen is dan ook geenerlei voorwaarde betreffende een terugkeer naar Indië verbonden.

Ook van de zijde van de S. I. wordt het onderwijs aangevat. Den 20sten Juli is te Semarang de eerste Sarikat-Islam-school geopend. De eerste twee jaren wordt alleen onderwijs in godsdienst, lezen en schrijven en Arabische karakters gegeven. Daarna wordt er aan de algemeene ontwikkeling gewerkt.

Den 24en Juli werd te Bandoeng een door de Van Deventer-stichting voor West-Java gestichte Normaalschool voor inlandsche hulponderwijzeressen geopend.

Getrouw aan haar belofte gaat de regeering voort met maatregelen te nemen om den inlander meer medezeggingsschap te geven.

Met de ontvoogding van het inlandsche bestuur wordt voortgegaan, voor de instelling van Regentschapsraden werden gelden uitgetrokken, terwijl ook een ontwerp tot instelling van desaraden bij den Volksraad aanhangig wordt gemaakt.

Ook vermelden we, dat een ontwerp tot instelling van Kamers van Landbouw werd ingediend.

Waar zoo van alle zijden men zich aaneensluit en de klacht steeds luider werd, dat de inlander ten koste van den Indo wordt bevoordeeld, hebben de Indo Europeanen zich aaneengesloten in een Indo Europeesch Verbond, om door gezamelijke actie te kunnen voorkomen, dat de Indo geheel het loodje legt. Die nieuwe bond draagt geen revolutionair karakter.

De moeilijkheden van de Indische regeering werden nog vergroot door den boycott van Japansche waren van de zijde van de Chineesche ingezetenen. Er bleek weer hoe sterk nog steeds de banden zijn, die den in Indië gevestigden Chineesch aan het oude vaderland binden. Uit ontstemming over de houding van Japan ten aanzien van China, werd in ons Indië tot den bedoelden boycott besloten. Een bedenkelijken weg gingen de Indische Chineezen hierbij door eenvoudig eens gesloten contracten met Japanners te cancelen. Dit kan in een geordenden staat niet toegelaten worden. De regeering heeft met spoed door den ambtenaar voor Chineesche zaken Mouw een onderzoek naar de oorzaken van dien boycott doen instellen, ook al omdat er groote sommen voor deze anti-Japansche actie naar China verhuisden. Het bleek uit het rapport van den heer Mouw, dat de Chineesche bolsjewiki

achter de geheele beweging zaten en het geld uit Indië ook voor hun doel werd gebruikt. Dit heeft nogal wat beroering gewekt. De anti-Japansche boycott is spoedig verloopen.

In dit verband maken wij er ook melding van, dat naar aanleiding van de door *Sin Po* gestelde vraag wie van de Chineezen het Nederlandsch onderdaanschap wenschen, 29,000 families en een aantal Chineesche vereenigingen ontkennend hebben geantwoord.

In den loop van het jaar, dat achter ons ligt werden ernstige klachten geuit over de toestanden bij het middelbaar onderwijs in Indië. Met name aan de H. B. S. te Soerabaja noemden men den toestand zeer slecht. Dit werd geweten aan het gebrek aan leerkrachten en het groote aantal onbevoegde of gedeeltelijk bevoegde leeraren. Men vertelde zelfs, dat Indische leeraren M. O. hun kinderen naar Nederland zonden om ze niet aan een Indische H. B. S. te laten verknoeien. We hopen, dat die vaders niet zullen bemerken dat ze van den wal in de sloot geraakt zijn. Ook in Nederland wordt er genoeg geklaagd over het M. O. Bij de Nederlandsche leeraren M. O. is er maar weinig animo om naar Indië te verhuizen. Men heeft om daarin verbetering te brengen al het plan geopperd een soort detacheering van leeraren uit Nederland naar Indië in te voeren. Men onderschat blijkbaar de daaraan verbonden bezwaren voor menschen, meestal op een leeftijd, dat zij reeds man en vader zijn. Naar luid van de laatste berichten gaat nu de heer Z. Stokvis, inspecteur van het M. O. in Indië, een reis naar Nederland maken, om hier leeraren voor Indië te werven. Een goed plan, mits men de aspiranten maar geheel inlicht, zoodat ook van die zijde weer niet geklaagd kan worden, dat men ze in Den Haag met valsche voorspiegelingen heeft gepaaid. Klachten daarover worden immers nog steeds gehoord en zijn van te ernstigen aard om ze te negeeren.

De toenemende onveiligheid ten platte lande op Java en het nog steeds niet verminderende aantal rietbranden en rietdiefstallen, heeft het plan doen opkomen en in begin van uitvoering gebracht om een veldpolitie in te stellen. Dit maakt weer uitbreiding van personeel noodig, waartoe bij groote advertenties een beroep is gedaan op Nederlandsche politieambtenaren. Van die zijde is echter niet gebleken van veel bereidwilligheid om den Oceaan over te steken. Naar wij uit een gesprek met een politieambtenaar opmaakten is men hier te lande er niet van overtuigd, dat den politieman in Indië maatschappelijk een behoorlijke positie wacht en vindt men ook de geboden voorwaarden van dienstneming, gezien de verhooging der salarissen hier te lande, niet aanlokkelijk. Er zullen dus wel politieambtenaren van hier naar Indië willen gaan, mits..... er maar ruim betaald wordt en het juiste licht verspreid wordt over de standing van den hoogeren politieambtenaar in Indië.

Het voortdurende tekort aan bestuursambtenaren in de Buitenbezittingen, waardoor de bestuursvoering vaak in handen van minder geschikte elementen moet worden gelegd, heeft de regeering er toe doen besluiten om den controleurs B. B. op Java en Madoera de vraag te stellen, wie voor een detacheering naar de Buitenbezittingen in aanmerking wenscht te komen. Het pleit zeker voor den geest van ons keurkorps, dat het grootste deel zich voor een dergelijke detacheering beschikbaar stelde.

Over den geest in het leger en bij de vloot schijnt nog altijd niet te roemen te zijn. We hebben voor 1919 te boeken ernstige ongeregeldheden door matrozen in aansluiting bij de 1 Mei-viering te Soerabaja gepleegd. Voorts hebben in dezelfde plaats Amboneesche militairen zich gewapenderhand tegen de politie verzet. Dat onze trouwe Amboneesche militairen zooiets hebben begaan, heeft ons zeer getroffen. We mogen met voldoening er melding van maken, dat later de Amboneezen zelf spijt over het gebeurde hebben betuigd.

Zoowel onder officieren als onder de militairen beneden dien rang gist het echter. Men dringt aan op positieverbetering en die wordt hun van harte gegund, maar het rechtstreeksch requestreeren aan den G. G. doet toch bedenkelijk aan. Er werd in de pers zooveel over den slechten geest in het leger geschreven, dat het legerbestuur den heer K. Wybrands, den bekenden journalist, meende te moeten vergunnen zich van dien geest persoonlijk op de hoogte te stellen; die enquête is nogal meegevallen. De heer Wybrands, die niet pleegt zijn meening onder stoelen en banken te steken, moest verklaren, dat hij nergens een bepaald slechten geest aantrof. Er waren wel grieven; we zouden zeggen, natuurlijk, waar zijn die niet op dit onvolmaakte ondermaansche. Volgens het *Soer. Hbl.* is de geest in het leger, onder officieren, zoowel als onder de minderen, echter heel slecht. De officieren zouden zelfs overwegen of ze zich als op de voorgestelde bezoldiging mocht worden beknibbeld, niet zuiver als werknemer tegenover de regeering als werkgever zouden moeten stellen. Een ontslagaanvrage en masse zou dan volgen. Wij vragen: waar glijden we heen?

Er moet ons toch de opmerking van het hart, dat het legerbestuur in Indië niets schijnt te willen leeren. We lazen nu tot onze ontzetting, dat er voor den kolonelsrang een examen, theoretisch en practisch wordt gevorderd. Met beminnelijke openhartigheid vermeldden de bladen welke luitenants-kolonels aan dit examen werden onderworpen en een paar weken later kon men lezen wie voor het theoretische examen waren gewogen maar te licht bevonden! Dat weet dus het heele leger nu ook. Wij vragen wat beteekent die heele omslag van beoordeelingen, als men ten slotte nog menschen van den leeftijd en de positie van een luitenant-kolonel aan een examen gaat onderwerpen,

dat afgenomen wordt door examinatoren, als zoodanig optredende voornamelijk op grond van het recht van eerstgeboorte? Wil men dan stellig den geest onder de officieren vergiftigen? Wie waarborgt den officieren, dat na verloop van tijd niet nog meer z. g. examens voor bevordering zullen worden ingesteld. Waarmede dan weer een steek is toegebracht aan de zekerheid van positie. Examens als nu voor den kolonelsrang worden afgenomen, zijn en kunnen niet anders zijn dan zeer willekeurige proefnemingen. Militaire chefs moeten den moed hebben ongeschikten als zoodanig te signaleeren, ook zonder gedekt te zijn door de uitspraak van een z.g. examencommissie.

Een zware ramp heeft Indië in den nacht van 20—21 Mei getroffen. De spreekwoordelijk verraderlijke Keloet heeft door een explosie, waarbij het kratermeer zich weer ledigde, een groot aantal slachtoffers geëischt. Gelukkig bleken de aanvankelijke berichten, die spraken van 50,000 dooden, overdreven, maar toch zijn er heel veel slachtoffors bij gevallen. Met waardeering zij hier vermeld, hoe de publieke liefdadigheid, zoo hier te lande als in Indië, zich dadelijk deed gelden om de gevolgen van die ramp zooveel mogelijk te verzachten. De Indische regeering nam maatregelen om een dergelijke catastrofe voor de toekomst, wat het Keloetmeer betreft, onmogelijk te maken. Naar luid van de berichten, zal men door een tunnel het water van dat meer voortdurend aftappen.

Bij de receptie ter gelegenheid van den verjaardag van H.M. de Koningin heeft de G. G. gezegd, dat het in Indië zeer op prijs zou worden gesteld als het mogelijk was, dat H.M. persoonlijk een bezoek aan Indië zou kunnen brengen. Deze goed bedoelde maar eenigszins onvoorzichtige uitlating deed dadelijk *Aneta* het plan opvatten om op ruime schaal propaganda voor dit denkbeeld te maken. Vergeten werd daarbij, dat zulk een beweging waarbij H.M. betrokken is, schitterend moet slagen, anders wordt het een fiasco. Van schitterend slagen is nu geen sprake geweest. Integendeel, naast veel enthousiasme, dat men natuurlijk mocht verwachten, zijn er ook ongewoon onaangename uitlatingen, voornamelijk van inlandsche zijde gehoord. Onze lezers weten, dat wij, en velen met ons, de binnenlandsche toestanden in onzen Oost allerminst geschikt achten voor een bezoek van H. M. aan Insulinde. We kunnen het dan ook niet anders dan toejuichen, dat H.M. te kennen heeft gegeven, dat dit bezoek voorshands niet mogelijk is. Dat daaruit in het buitenland wat betreft de rust en veiligheid in onze koloniën onaangename gevolgtrekkingen zijn gemaakt valt te betreuren, maar had men kunnen en moeten voorzien.

De industrialiseering van Indië blijft nog steeds de aandacht houden. De Indische jaarbeurzen, waarvan in 1920 de eerste te Bandoeng zal worden gehouden, kunnen in die richting nuttig werk doen. Ook voor de Indische nijverheid zal echter gelden, dat alleen een industrie, die kan concurreeren, reden van bestaan heeft.

De oorlog heeft ons zeker wat nader tot Japan gebracht doordat de handelsrelaties met deze mogendheid sterk werden uitgebreid. Er schijnt, om welke redenen laten we in het midden, in Japan een betere stemming jegens Nederland en zijn koloniën te zijn gaan overheerschen. In Tokio was reeds een Japansch Nederlandsche vereeniging werkzaam om de betrekkingen met Japan te verbeteren. Den 6^{en} November werd te Batavia een Japansch Nederlandsche vereeniging opgericht met hetzelfde doel.

Einde October en begin November werd het vierde Nationale congres van de S. I. gehouden. Wie de verslagen van dit congres, dat in een openbaar en een geheim verdeeld was, heeft gelezen, zal wel getroffen zijn door den nu en dan smalenden toon, die daar gevoerd werd.

Op dit congres werd in de besloten bijeenkomst door Alimin een pleidooi gevoerd voor de toelating van niet-Mohammedaansche leden. De meerderheid wenschte echter het strikt Moslimsche karakter voorloopig te behouden, zoodat Europeanen geen lid, doch statuair wel donateur kunnen worden. De *Java Bode* hoorde nu van onverdachte zijde, dat een zeker aantal Indo-Europeesch paupers het voornemen heeft opgevat om tot den Islamitischen godsdienst over te gaan om daarna tot de S. I. toe te treden.

Zeker wel het belangrijkste ontwerp, dat de regeering heeft ingediend is dat betreffende de invoering van den dienstplicht voor inlanders. De regeering verwerpt het standpunt, dat eerst volledige staatkundige rechten moeten worden verleend alvorens dienstplicht kan worden opgelegd. Hiermede zal gepaard gaan een opleiding tot officier in Indië. Als we lezen, dat de Indische regeering meent, dat uit den oorlog de les is te putten, dat officieren niet zoo wetenschappelijk behoeven te worden opgeleid als tot dusverre het geval was, dan kunnen we, niettegenstaande alle pogramma's, niet veel van die Indische opleiding verwachten. Zeker is, dat men voor de luitenantsrangen wel met een mindere opleiding kan volstaan, maar de luitenant van heden moet de hoogere aanvoerder van later zijn. Wil dus de aanvulling van de hoogere rangen verzekerd zijn, dan kan men de officiersopleiding moeielijk op een lager plan stellen. We kunnen niet nalaten hier nogmaals ernstig te waarschuwen tegen invoering van militieplicht voor inlanders zoolang de toestanden in Indië niet veel verbeterd zijn. De toekomst zal leeren of het bedenkelijke optimisme van de Indische regeering ten deze gerechtvaardigd is.

Het ligt in den geest des tijds, dat de verhouding tusschen den werkgever en den werknemer in de cultures ter Oostkust van Sumatra hoe langer hoe scherper wordt. Langen tijd hebben daar nog zeer verouderde toestanden op dit gebied geheerscht; de reactie moest dan ook wel fel zijn. De regeering heeft door een assistentenregeling, waardoor de positie van den assistent beter geregeld wordt, ten deze trachten in te grijpen.

De aanstaande afschaffing van de poenale sanctie dreigt storend te werken, wat betreft de deelneming van buitenlandsch kapitaal in de Indische cultures. De *Deli Ct.* heeft dienaangaande een waarschuwend bericht gebracht.

Het vliegtuig heeft een grooten triomf gevierd toen het, bestuurd door captain Ross Smith, via onze koloniën den tocht Engeland—Australië volbracht. Met waardeering heeft deze koene vlieger melding gemaakt van de hulp, die hij van de zijde der Nederlanders heeft ondervonden en de ontvangst, die hem in ons Indië werd bereid. Laten we hopen, dat binnen niet te langen tijd een Nederlandsch vlieger den afstand Nederland—Indië per vliegtuig weet af te leggen.

De radio-telegrafische verbinding tusschen Indië en Nederland begint hoe langer hoe meer in het stadium der werkelijkheid te komen. Schier elken dag werden hier, niet alleen door de officieele stations, maar ook door amateurs de Indische stations gehoord. Misschien brengt 1920 ons wel een geregelde radio-telegrafischen berichtendienst tusschen moederland en koloniën.

Onder de belangrijke mutaties moeten we vermelden, dat het Hoog-Gerechtshof een nieuwen president kreeg, evenals de Volksraad, die mr. dr. Schumann in plaats van dr. Koningsberger op het voorzittersgestoelte zag plaats nemen.

Aan het einde gekomen van het vluchtige overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen, die 1919 ons Indië bracht, past een slotwoord. Met voldoening kunnen we er gewag van maken, dat economisch Indië er niet ongunstig voorstaat. De cultures blijven goede tijden beleven en verschillende industrieële ondernemingen hadden ook niet te klagen. Er is dan ook voorshands wel te verwachten, dat die ondernemingen meer dan tot dusverre, in de lasten van de staatshuishouding zullen kunnen bijdragen. Mits er gezorgd wordt, dat er rustig voortgewerkt kan worden en dat dus b.v. niet langer de inlandsche bevolking wordt opgezet om geen gronden aan de suikerindustrie te verhuren, waardoor ze zoo goed als zeker in handen van allerlei woekeraars zou vallen.

Met waardeering hebben wij gezien hoe de Indische regeering eindelijk met vaste hand de teugels heeft trachten terug te grijpen, die haar wel een beetje ontglipt waren. Men moge dan al niet van een krachtproef kunnen spreken, zeker is het, dat er van de regeering meer kracht uitgaat, dan we tot dusverre gewoon waren. Groote voorzichtigheid bij de beteugeling van het „perskwaad" zij de Indische regeering toegewenscht. Een volksbeweging moet zich in het publiek kunnen uiten; smoort men den eenen uitweg, er zullen andere opengaan. Maar ook aan persvrijheid zijn zekere grenzen te stellen.

Er wordt in Indië den laatsten tijd meer en meer naar het middel

van staking gegrepen, niet altijd om gerechtvaardigde eischen vervuld te krijgen, meer om te laten zien, dat de werknemer de macht in handen wil krijgen. Dit is bijzonder gevaarlijk in een land, waar, zooals reeds gezegd, vóór alles een rustige gang van zaken noodig is en waar de werknemer niet gehinderd door koude, en niet gauw door honger, veel te gemakkelijk tot staking besluit.

De Indische regeering staat voor een ongemeen zware taak, waarbij ze de hulp van de ambtenaren niet kan ontberen. Er moet dus ook gezorgd worden voor een tevreden korps staatsdienaren.

De buitenbezittingen staan op het punt door spoor- of tramwegen ontsloten te worden. Misschien zal dan spoedig de tijd aanbreken dat ook uit die streken de middelen toevloeien die Indië zoo noodig heeft. Van de ontginning van de minerale rijkdommen ten bate van den staat is ook dit jaar niet veel gekomen. De Djambiconcessies moeten nog altijd verleend worden.

We kunnen met wat minder bezorgdheid 1920 ingaan dan zijn voorganger, als men ook in Nederland maar vertrouwen wil gaan stellen in de menschen ter plaatse en niet dadelijk denkt, aan ouderwetsche koloniale methoden als uitspattingen met geweld moeten worden gekeerd.

E. A. A. VAN HEEKEREN.

Nederlandsch West-Indië in 1919.

A. SURINAME.

We behoeven het zeker niet met zooveel woorden te zeggen, dat ook Suriname weer geleden heeft onder de ongunstige tijdsomstandigheden. Ook hier duurte van de eerste levensbehoeften en dientengevolge een begrijpelijk streven van de ambtenaren om hun bezoldiging in overeenstemming met den verhoogden levensstandaard te krijgen, liefst nog iets hooger. Daartegenover een schatkist, die, evenals alle schatkisten, meer dan leeg is, zoodat voor 1920 de Rijksschatkist een subsidie zal hebben bij te passen, dat hooger is dan ooit.

Ook in Suriname doet zich het verschijnsel voor, dat de menschen met gemeenschappelijke belangen zich vereenigen om zoo meer kracht aan hun eischen te kunnen bijzetten, althans dat er meer eenheid van streven komt. Zoo kwam er een Plantersbond tot stand, maar ook een vereeniging van sjouwers te Paramaribo.

Gouverneur Staal blijkt een gouverneur te zijn, die als goed vriend den ingezetenen en hun vertegenwoordigers hun feilen toont. In zijn openingsrede van de zitting der Koloniale Staten heeft deze bewindsman een ongewoon ernstig geluid doen hooren, waar hij waarschuwde tegen den rassenstrijd in de kolonie en verder opmerkte: Wie rassenstrijd ontsteekt of aanwakkert staat schuldig aan scheuring en vergiftiging van een volksgeest. Ook nam de gouverneur deze gelegenheid te baat op te komen tegen de verdachtmaking van de goede bedoelingen van het bestuur en de grove beleedigingen, welke ten aanzien van de dragers van openbare bedieningen in de zaal der Koloniale Staten zijn uitgesproken.

Deze ronde taal heeft uiteraard heel wat ontstemming gewekt; er waren Statenleden, die er aanleiding in vonden om voor het gebruikelijke diner na de opening der Statenzitting te bedanken, terwijl het adres van antwoord op de openingsrede te baat werd genomen om tegen deze uitspraken van den gouverneur protest aan te teekenen.

De gouverneur had tevens medegedeeld, dat hij in den loop van 1919 naar Nederland zou vertrekken om met den minister van koloniën

persoonlijk de maatregelen te bespreken, die in het belang van de kolonie zouden kunnen worden genomen.

Het schijnt, dat er inderdaad onder de Surinaamsche ambtenaren uit ontevredenheid over den gang van zaken een buitengewoon sterk verloop is geweest. *De West* sprak van *Overal Ontstemming!*

De studiecommissie van het Suriname Studie Syndicaat heeft Suriname weer eens bezocht en oogen en ooren goed opengezet. Na eindiging van studiereis werd een vergadering met de planters belegd, waarin van gedachten is gewisseld. Op die bijeenkomst werd de klacht geuit, dat het bestuur weinig samenwerkt met de landbouwvereenigingen: vragen van die zijde gedaan werden soms niet beantwoord, beloften werden niet nagekomen, beschuldigingen die ernstig genoeg klinken.

De genoemde studiecommissie is tot de conclusie gekomen, dat Suriname wel degelijk nog tot bloei zal zijn te brengen, mits er kapitaal en menschen voor beschikbaar gesteld kunnen worden. De gouverneur is van dezelfde meening. Dat stemt ten minste tot hoop.

Het Comité Volksbelang achtte het noodzakelijk met het oog op de slechte verhouding onder de Statenleden te waarschuwen tegen scherp tegenover elkaar staande partijschappen, waardoor het algemeen belang wel eens in het gedrang zou kunnen komen. Wij krijgen ook wel den indruk, dat het Surinaamsche klimaat niet vredelievend maakt.

Een ernstig feit heeft zich voorgedaan toen in de Koloniale Staten voorgesteld werd afkeuring uit te spreken over de gedragingen van een medelid, dat zich tegenover de Balata Suriname Cie. verbonden had om te bevorderen, dat de balataverordening zoo mogelijk onveranderd zou worden aangenomen. Dit naar aanleiding van een proces door dit Statenlid de genoemde maatschappij aangedaan.

Zeer ontstemd was men in Suriname over de vertraging in de behandeling en afkondiging van de bauxite-verordering. Het bleek later, dat de moederlandsche regeering eenige wijzigingen noodzakelijk achtte en daar was het wachten op. Einde van 1919 kon die verordening in behandeling worden genomen.

De totstandkoming van die verordening was temeer noodzakelijk, omdat het door den mijningenieur S. A. Douglas ingesteld onderzoek naar het voorkomen van bauxite een gunstig resultaat had gehad. Een meevaller was het dat deze ingenieur in het Nassau-gebergte (Boven Marowijne) een belangrijke hoeveelheid ijzererts ontdekte.

Lang gewacht en stil gezwegen, nooit gedacht en toch gekregen, zal de heer Tiffany (in het Amerikaansch, gedacht hebben toen hem eindelijk door het Nederlandsche en het Fransche koloniale bestuur concessie werd verleend voor het baggeren van goud in de Marowijnerivier.

Men verwacht de uitzending van een mijningenieur om een onderzoek in te stellen naar den algemeenen mineralenrijkdom van Suriname.

Voor ziekte is Suriname ook niet gespaard gebleven; vooral in het begin van het jaar heerschte de Spaansche griep in vrij ernstige mate. Er is zelfs te Paramaribo een vereeniging tot hulp in de huishouding moeten opgericht worden, om in zieke gezinnen de zaken gaande te doen houden.

Met de voedselvoorziening is het vrijwel gegaan. Men hoopt Suriname, wat de rijstvoorziening betreft, vrijwel onafhankelijk van het buitenland te hebben gemaakt. Alleen de aanvoer van meel voor de broodfabricage is niet altijd even vlot gegaan, maar telkens juist als de voorraden geheel uitgeput dreigden te geraken, kwam er weer aanvoer. In Mei kon een einde gemaakt worden aan de voedseldistributie terwijl de verplichte aanplant van voedselgewassen kon worden opgeheven.

Als er belangrijke maatregelen genomen moeten worden is het gebruik om commissies te benoemen, die de overheid hebben voor te lichten. Zoo heeft 1919 het aanzijn geschonken aan een commissie om den gouverneur voor te lichten in zake een in overweging genomen algemeene herziening van de bezoldigingen van personeel in 's lands dienst.

Een succes had het bestuur te boeken, toen het erin slaagde het grootopperhoofd der Aucaners in een te Paramaribo gehouden conferentie ervan te overtuigen, dat het goed zou zijn een posthouder bij de Aucaners te benoemen, die hen meer in verbinding met de buitenwereld zou kunnen brengen. Het grootopperhoofd heeft zijn bezwaren tegen dien maatregel laten vallen er verder loyaal medegewerkt.

We moeten hier ook melding maken van de plannen tot oprichting van een mijnbouwkundig bureau, dat wellicht vereenigd zou worden met een dergelijk bureau voor Curaçao onder den naam van Mijnbouwkundig Bureau voor West-Indië.

Ten slotte zij medegedeeld, dat een aanvang is gemaakt met de voorbereiding tot invoering van een bevolkingsregister.

Zonder al te ernstige schokken is dus ook 1919 voor Suriname voorbijgegaan, en het juist begonnen jaar zal wel niet veel verandering brengen. Suriname heeft werkkapitaal en menschen noodig, maar noch het kapitaal noch de werknemers stellen vooralsnog veel belang in die kolonië. Alles heet nu eenmaal te mislukken in Suriname. Men kan begrijpen, dat daar tegenover met trots wordt gewezen op de bloeiende koffieonderneming Peperpot aan de Boven Suriname, die bewijst, dat met kapitaal en onder deskundige leiding, met den landbouw in Suriname wel succes is te bereiken. Gelukkig, dat er nog een aantal mannen zijn, die zich niet laten schokken in hun vaste geloof, dat het eens zal lukken Suriname weer tot bloei te brengen. Het bestuur

zal er wel voor waken, dat de Sarekat Islam, die in West-Indië zoo aan het verworden is, en nu ook met de Javaansche immigranten in Suriname connecties heeft aangeknoopt, roet in het eten komt gooien. De kleine Surinaamsche maatschappij schijnt een waakzaam optreden in die richting niet moeilijk te maken.

B. CURAÇAO.

De gewichtigste gebeurtenissen in deze wel tevreden kolonie is, dat gouverneur Th. I. A. Nuyens na een dertigjarig verblijf op Curaçao, ontslag heeft gevraagd als gouverneur en werd opgevolgd door den oud-Indischen hoofdambtenaar O. L. Helffrich. Het moet voor mr. Nuyens, die werkelijk niet altijd onder gemakkelijke omstandigheden het bestuur had te voeren, een groote voldoening zijn geweest, te zien, hoe zijn werk ginds werd gewaardeerd. De pers heeft hem ruim lof toegezwaaid.

Voor Curaçao geldt hetzelfde als voor schier alle streken op aarde: de economische toestand was niet gunstig door de hooge prijzen voor de eerste levensbehoeften. Het gevolg was een ruime emigratie van arbeiders voornamelijk naar Cuba. De scheepvaart ging echter goed vooruit. Twee nieuwe stoomvaartlijnen namen Curaçao geregeld in hun diensten op, n.l. de Stoomvaartmaatschappij Globe en de Carabean Steamship Cy. Ltd.

Groote droogte deed ernstige schade aan den oogst. Alleen op de Bovenwindsche eilanden was er een gunstige oogst van veldgewassen. In November kwamen de regens goed door, zoodat de verwachtingen voor den aanstaanden oogst gunstiger konden zijn.

De bevolking van de Bovenwindsche eilanden krijgt een drang naar zelfstandigheid, zij meent niet langer onder Curaçao te moeten staan en eischt direct afhankelijk van Nederland te worden gemaakt. Vooral op St. Martin maakt men zich druk voor eigen bestuur. Vermoedelijk zal deze agitatie wel luwen.

De St. Barbara Phosphaatmijnen, die door gebrek aan gelegenheid tot verscheping het bedrijf stil moesten leggen, konden in de laatste maanden van het afgeloopen jaar weer aan den slag gaan.

De nieuwe gouverneur die in zijn program geschreven heeft, Curaçao geldelijk onafhankelijk van het moederland te maken, benoemde een commissie, die hem zal hebben voor te lichten over de middelen die er toe kunnen leiden de koloniale kas te stijven en de financiëele lasten van het moederland ten opzichte van de kolonie te verlichten.

Ook hier een meegaan met den geest des tijd; opgericht is de Algemeene Ambtenaren Vereeniging in de kolonie Curaçao.

Met belangstelling zal men ervan hebben kennis genomen, dat ook de draadloos telegrafische stations in deze kolonie hoe langer hoe grootere afstanden overspannen.

Daar de nijverheid in Curaçao niet onbevredigend werkt en er ook eenige stijging in de ontvangsten te boeken is, terwijl de haven van Curaçao door steeds meer schepen wordt aangedaan, zal het den nieuwen gouverneur wellicht gelukken om Curaçao minder zwaar te doen rusten op de Rijksschatkist. Maar of dit spoedig zal gelukken is een andere vraag. Ook voor Curaçao brengen de ongunstige omstandigheden bijzondere uitgaven mede. Curaçao blijft echter een kolonie, waarvan men de lotgevallen met zeer veel sympathie volgt.

E. A. A. VAN HEEKEREN.

Nog eens Volksonderwijs in verband met Landbouw en Bedrijf

DOOR

Dr. J. W. GUNNING.

Voor zijn artikel over bovengenoemd onderwerp in de Decemberaflevering van dit tijdschrift ben ik Dr. Bonebakker zeer dankbaar. Hij brengt een onderwerp ter sprake, dat sedert ik 34 jaren geleden de academie verliet en de maatschappij intrad mijn warme belangstelling heeft gehad en nog heeft. Men vergeve mij, dat ik eenige persoonlijke herinneringen ophaal. Tot ultimo December 1896 was ik ruim 10 jaren predikant te Eerbeek. Allereerst ten behoeve van onze eigen kinderen vroegen en verkregen wij door bemiddeling van den heer Haanstra, directeur der bekende kweekschool voor fröbelonderwijzeressen te Leiden een van zijn gediplomeerde leerlingen. Aangezien Fröbelonderwijs alleen klassikaal goed gegeven worden kan, werden een aantal kinderen uit het dorp, voor zoover de beschikbare plaatsruimte toeliet, tot het bijwonen van de lessen uitgenoodigd. Ik heb ernstig getracht aan de zaak zoodanige uitbreiding te geven, dat alle kinderen uit het dorp konden worden toegelaten. Vooral heb ik gewerkt in de richting van aansluiting aan de openbare school [1]), in dien zin, dat beide inrichtingen met elkaar een geheel zouden vormen en de beginselen van Fröbel (van Montessori was toen nog niets bekend) ook bij het lager onderwijs zouden worden toegepast. Reeds dadelijk zorgde ik, dat onze fröbelonderwijzeres een slöjdcursus volgde en van het daar geleerde maakte zij gebruik door kwajongens,

[1]). Aangezien het onderwijzend personeel dier school belangstelling toonde voor de openbare godsdienstoefening door die te bezoeken en als voorlezer of organist daarbij dienst te doen; vooral aangezien de Heeren toonden de beteekenis der religieuze opvoeding te voelen, had ik geen vrijmoedigheid aan te sturen op de stichting van een Christelijke school. En dat te minder omdat deze laatste zoo heel vaak niet anders is dan een copie van de intellectualistische staatsschool, waaraan dan nog onderwijs in de Bijbelsche geschiedenis, niet zelden op hoogst intellectualistische wijze gegeven, is toegevoegd.

die den Zondagmiddag langs den weg liepen te slenteren, aangenaam en nuttig bezig te houden. Dat overigens bovengenoemde plannen niet slaagden zal niemand verwonderen, die iets van onze onderwijstoestanden weet; allerminst zal dus Dr. Bonebakker zich daarover verbazen.

Toen ik den 1sten Januari 1897 in dienst der Zending was getreden, was aanstonds mijn aandacht gevestigd op hervorming van het Inlandsch onderwijs in deze richting. Ik had trouwens op dezen weg illustre voorgangers. De man, die jarenlang het Nederlandsch Zendelinggenootschap heeft geleid, de heer J. C. Neurdenburg, was vroeger onderwijzer geweest en met hart en ziel de richting toegedaan, die Dr. Bonebakker voorstaat; verschillende door hem (Neurdenburg) in de „Mededeelingen vanwege het Nederlandsch Zendelinggenootschap" gepubliceerde artikelen bewijzen, dat hij (ik spreek van de zestiger jaren der vorige eeuw) zijn tijd verre vooruit was. In Indië vond hij een medestander in den directeur van 's Genootschaps kweekschool voor Indische onderwijzers in de Minahassa, den heer N. Graafland. Deze, die later als adjunct-inspecteur van het Inlandsch onderwijs in Gouvernementsdienst trad, heeft in zijn veeljarige onderwijsloopbaan in Indië steeds met vuur gepleit voor de door Dr. Bonebakker voorgestane beginselen. Toen nu in 1898 de toenmalige resident van Menado het reeds vroeger door het lid van den Raad van Indië Gallois uitgesproken denkbeeld om het onderwijs in de Minahassa weder aan het Zendelinggenootschap op te dragen op het tapijt bracht, meende ik, dat het oogenblik gekomen was om de plannen van de heeren Neurdenburg en Graafland uit te voeren. In de dagen, toen de z.g. conversieplannen voor de Minahassa aan de orde waren, had ik een onderhoud met den toenmaligen Minister van Koloniën, Mr. D. Fock. Ik geloof niet onbescheiden te zijn door iets daarvan mede te deelen. Er was juist in de Tweede Kamer zeer ernstig geklaagd over het gehalte van het Inlandsch onderwijs, dat naar de meening van verschillende kamerleden weinig beantwoordde aan de behoefte der bevolking. De Minister vroeg mijn oordeel. Ik antwoordde, dat men m.i. moest zoeken naar een bekwaam onderwijzer, iemand die volledig op de hoogte is van al de in Europa bestaande methoden, maar die aan geen van deze zijn ziel heeft verkocht en dus bereid is ze, in Indië aangekomen, alle overboord te gooien en, na nauwkeurige bestudeering van de mentaliteit des volks en deszelfs oeconomische toestanden, zijn eigen methode op te bouwen. Aan zulk een man zou men een afgebakend terrein, niet te klein en niet te groot, ter bearbeiding moeten toevertrouwen en hem volkomen vrijheid laten heden af te breken wat hij gisteren heeft opgebouwd, wanneer hem dit op grond van opgedane ervaringen noodig bleek; immers de goede methode is waarlijk niet gemakkelijk te vinden en de proefondervindelijke werkwijze is bij het zoeken daarnaar de eenig bruikbare. De Minister antwoordde toen, dat zoo iets mogelijk

is voor een particuliere vereeniging, maar niet voor de Regeering. Of dit juist is laat ik daar; maar het was natuurlijk koren op mijn molen. Ik gaf den Minister in overweging het Zendelinggenootschap financieel in staat te stellen deze proef te nemen, waarvan de resultaten immers voor geheel Indië van overwegende beteekenis konden worden. Nog meer dan tot op dat oogenblik was nu de uitvoering van dit plan het hoofdmotief, dat mij inzake de conversieplannen leidde. Ik zocht en vond een hoogst bekwaam en energiek onderwijzer, in het bezit der hoofdakte en van de middelbare akte wiskunde. Wij gaven hem twee jaren van voorbereiding, waarvan de laatste zes maanden in Indië werden doorgebracht terwille van de akten Maleisch en land- en volkenkunde. De medewerking van een aantal leeraren aan de Landbouwschool te Wageningen werd ingeroepen en op de meest welwillende wijze verleend; de bedoelde onderwijzer trok iedere week twee dagen derwaarts voor het bijwonen van een aantal lessen. Met enthusiasme begon hij zijn taak. De Minahassa was een bij uitstek geschikt veld om in de bedoelde richting bearbeid te worden. Ze is zoo groot als de provinciën Zuid-Holland en Zeeland te samen, doorsneden met een voortreffelijk wegennet; het aantal scholen bedroeg er destijds ongeveer 260 met ruim 20.000 leerlingen. Onder toezicht van den inspecteerenden gouvernementsambtenaar zou bedoelde onderwijzer, met den titel van schoolopziener in dienst van het Nederlandsch Zendelinggenootschap, niet alleen al deze scholen maar ook 's Genootschaps kweekschool (die behoorlijk zou worden uitgebreid, opdat men in de toekomst alle scholen zou kunnen voorzien van aan deze kweekschool opgeleid personeel) onder zijn onmiddellijke leiding hebben.

Helaas, de zaak heeft niet mogen slagen. In de Minahassa waren eenige Europeanen, die aan hun verlichte beginselen verplicht meenden te zijn te opponeeren tegen hetgeen men verkerkelijking van het onderwijs noemde. En de voorstanders van de openbare school in het vaderland meenden lont te ruiken en luidden de alarmklok. Een Zendingscorporatie heeft tot taak zichzelf overbodig te maken; zeker niet zichzelf op te dringen. Zoodra de door Europeanen gewekte oppositie in de Minahassa insloeg, heeft het Genootschap aan zijn vrienden en medearbeiders aldaar uitdrukkelijk verzocht zich te onthouden van elke poging om de stemming der bevolking ten gunste van het Genootschap te keeren [1]). Zelf heeft het te dien tijde gezwegen over den eigenlijken achtergrond van de conversieplannen. In de hitte

[1]). Dit was de voor de geadresseerden duidelijke bedoeling der niet voor openbaarheid bestemde circulaire van 7 Mei 1912, die door eene onbescheidenheid in andere handen kwam en waaruit men nooit anders dan uit hun verband gerukte zinnen heeft gepubliceerd. De verwachting, dat de te stichten districtsscholen zouden mislukken en daardoor toch het Gen. het onderwijs in handen zou krijgen, is uitgesproken door een hooggeplaatst liberaal ambtenaar

van den strijd zou het toch niet zijn geloofd, en nog onlangs is het er openlijk van beschuldigd (zie Koloniaal Tijdschrift 1915, pag. 877) dat zijn eenig doel met de (niet door het Genootschap op het tapijt gebrachte) conversieplannen was den verloren (?) invloed te herwinnen [2]). Maar de voornaamste reden om te zwijgen lag in de buitengewone moeilijkheid der aanvaarde taak. Het ging hier om de meest radicale koersverandering van het Inlandsch onderwijs. In deze plannen lag opgesloten een afkeuring van hetgeen vroeger gedaan was en een zelfbewust streven naar iets beters. Over zulke dingen spreekt men liever niet voordat men op eenig resultaat kan wijzen. Nog liever wacht men totdat anderen ze beginnen op te merken en het gegeven voorbeeld tot navolging prikkelt. Daarom mengde het Genootschap zich niet in den strijd.

Trouwens, door het mislukken der conversieplannen behoefde de zaak zelf nog niet van de baan geschoven te worden. Wel was het een groot bezwaar, dat nu niet het geheele onderwijs in de Minahassa onder dezelfde leiding kwam; er bestond aanleiding te vreezen, dat de bevolking voor intellectualistisch getint onderwijs partij zou kiezen (ik kom daarop straks terug). Maar er bleven dan toch nog een 170-tal Genootschapsscholen over (thans geklommen tot 185) met ongeveer 10.000 leerlingen (thans ruim 11.000) en deze vormden een terrein van werkzaamheid, dat alleszins de moeite waard was. Maar de man, die het werk had moeten doen, nam plotseling zijn ontslag. Ik zwijg over de argumenten, die hij daarvoor opsomde; ze zijn in dit verband niet van beteekenis en ze bewijzen allerminst dat het beoogde doel ongewenscht of onbereikbaar is. Ik wil alleen uitspreken, dat de gang van zaken voor mij een der meest pijnlijke teleurstellingen is, die ik in mijn loopbaan heb ondervonden.

Uit het bovenstaande volgt, dat het waarlijk meer dan een beleefdheid is, wanneer ik Dr. Bonebakker dank voor zijn optreden op het Koloniaal Onderwijscongres en voor zijn artikel. Sedert ik in dienst der Zending trad heb ik medegewerkt tot de uitzending van ver-

in een officieel in 's Gen. archief berustend stuk, waarvan althans de inhoud bekend was aan de lezers, der circulaire. Natuurlijk kan ik den naam van bedoelden ambtenaar niet zonder onbescheidenheid publiceeren. De bedoeling der circulaire was den lezers duidelijk te maken, dat het Gen. dien weg *niet* op wilde maar op de meest loyale wijze de districtsscholen wenschte te steunen. Zelfs wordt eindelijke conversie ook der zendingsscholen in districtsscholen, wanneer deze laatste slagen, in uitzicht gesteld. Dit laatste zou ik thans niet meer kunnen verdedigen. De districtsbesturen zijn nog allesbehalve autonoom en de districtsscholen ten slotte niet veel anders dan gouvernementsscholen.

[2]). De schrijver in het *Koloniaal Tijdschrift*, de heer Staargaardt, spreekt bepaald van de vrees voor Rome, die het Gen. zou hebben bewogen. Ik kan de verzekering geven, dat daaraan niet is gedacht. De invloed van Rome is, alle sombere profetiën ten spijt, betrekkelijk gering.

schillende onderwijzers. Nooit heb ik verzuimd de denkbeelden, die ook Dr. Bonebakker voorstaat, voor hun vertrek naar Indië met hen te bespreken. Ik vond steeds instemming, maar kreeg herhaaldelijk den indruk, dat door hun (naar mijn bescheiden meening niet doelmatige) opleiding aan hun geest een plooi is gegeven, waaraan zij zich niet of slechts met groote moeite ontworstelen. In den heer Bonebakker begroet ik thans een bekwaam en ervaren docent, die een lans breekt voor datgene, waarvoor ik als leek op het gebied van het onderwijs niet anders dan schoorvoetend heb durven strijden.

Niettemin waag ik het met de mij passende bescheidenheid eenige opmerkingen te maken, waartoe mijn ervaring mij aanleiding geeft.

Vooreerst meen ik, dat Dr. B. de zaak niet diep genoeg opvat en tengevolge daarvan niet ver genoeg gaat. Hij schrijft over „volksonderwijs in verband met landbouw en bedrijf". Daardoor sluit hij zich aan bij de vraag, door het Bestuur van het Koloniaal Onderwijscongres aan de prae-adviseurs voorgelegd. Naar aanleiding van dit verband heb ik in mijn prae-advies gezegd: „Men kan toch kinderen van 6 tot twaalf jaar niet den landbouw leeren". Dr. B. beweert dan met nadruk dat dit *wel* kan. Maar uit het verband blijkt zulks naar mijn meening allerminst. Wat hij op de school wil invoeren is gelukkig geen landbouwonderwijs, en nog veel minder opvoeding tot een bepaald bedrijf (welk?), waarover hij in het geheel niet spreekt. Men vertroebelt de zaak en geeft den tegenstanders wapenen in de hand wanneer men een zoo nauw verband legt tusschen het meest elementaire onderwijs (het gaat om een volksschool met drie jaarklassen) en de maatschappelijke toekomst der leerlingen. Trouwens, voor zoover mij bekend hebben Pestalozzi, Fröbel en Montessori aan een zoo nauw verband als men hier leggen wil volstrekt niet gedacht. Dr. B. zelf wil heel wat beters dan landbouwonderwijs op de volksschool.

Voor dat betere zijn dunkt mij nog wel andere argumenten aan te voeren dan Dr B. noemt. Zijn artikel maakt op mij den indruk dat hij, die zoo ik mij niet vergis alleen aan het Europeesch onderwijs verbonden is geweest, nog veel te uitsluitend aan de leemten van dat onderwijs denkt en zich geen rekenschap geeft van de gevaren, die ze juist voor het Indische kind met zich brengen.

Dr. B. verwijt aan de school, dat ze boekenwijsheid brengt. Als hij dat zegt durf ik het ook te zeggen. Welnu, voor het Indische kind is dat veel gevaarlijker dan voor het Europeesche. Wij zijn er reeds aan gewend, dat ieder mensch het „kunstje van lezen, schrijven en rekenen" verstaat, en voor niemand is dit een argument om zich te goed te achten voor handenarbeid. In Indië echter is dit *wel* het geval en de klachten daarover zijn menigvuldig. Natuurlijk wordt het bezwaar minder ernstig naarmate het „kunstje" meer algemeen goed is; daar waar de school burgerrecht verkreeg (bijna uitsluitend gekerstende

streken) worden dan ook de klachten veel minder gehoord, al ontbreken ze ook daar niet.

Een kind is over het algemeen weetgierig en de school heeft gelijk wanneer zij van deze eigenschap gebruik maakt. Maar een kind wil ook gaarne iets *doen* en wanneer het daartoe niet in staat is, kijkt het gaarne naar anderen, die iets doen. Van deze aandrift maakt de school in het geheel geen gebruik. Toch ontwikkelt ongetwijfeld *handelen* minstens evenzeer, zoo niet meer dan *weten*. Over het algemeen klaagt men over een tekort aan wilskracht, aan volharding, aan initiatief bij den Indiër. Welnu, deze eigenschappen ontwikkelt men veeleer door handelen dan door het verwerven van kennis. Dat men dan in de school de kinderen iets laat doen, hetwelk ligt in de richting van hun toekomstig bedrijf, spreekt vanzelf en dat als zoodanig de landbouw in Indië zich ernstig aanbeveelt, geef ik dadelijk toe. Maar vooreerst is dit nog allerminst landbouwonderwijs; en ten tweede spreek ik hier slechts een vermoeden uit en staat het voor mij volstrekt nog niet vast, dat een ernstig onderzoek inderdaad werkzaamheden in de richting van den landbouw als de meest aangewezene zal aanbevelen, vooral niet dat dit voor alle streken in Indië zal gelden.

M.i. vergeet men, dat het Indische kind van zijn ouders wel degelijk onderwijs ontvangt, en zelfs niet weinig. Wij Europeanen zijn niet alleen tegenover den Indiër (Dr. Adriani zegt het zoo herhaaldelijk) maar ook tegenover het Indische kind niet anders dan verregaand onbeholpen vreemdelingen. Allerlei zaken, die bij de Indiërs zelfs een kind weet, en zelfs een kind kan verrichten, zijn ons volmaakt vreemd. Wij bewonderen de producten van Indische kunstnijverheid. Komt men in Indië en beweegt men zich onder Indiërs, dan staat men versteld van hun vindingrijkheid en handigheid, ook van hun kunstzin, en die treffen te meer, wanneer men zich beweegt onder de de meest primitieve volksstammen. Omtrent het leven van planten en dieren, omtrent verschillende natuurverschijnselen, omtrent zeden, gebruiken, rechtsverhoudingen van voorheen en thans (om maar eens iets te noemen) weet het Indische kind reeds veel meer dan wij ons voorstellen. Hij wordt onderwezen in het gebruik, dat hij van allerlei natuurproducten kan maken op een wijze, die geheel overeenstemt met hetgeen Dr. B. verlangt. Van folklore, van mythen en sagen, van hetgeen tegenover de geesten wenschelijk of noodig is verneemt het Indische kind niet weinig. Om de beteekenis van dit alles te verstaan vergelijke men b.v. het boekje van Paul Giran „de l'Education des Races". Wil men nu werkelijk vinden wat terecht genoemd is de „Indonesische grondslag voor het onderwijs", dan is het toch zeker noodig deze dingen te bestudeeren en het schoolonderwijs zóó in te richten, dat het zich aansluit bij het onderwijs, dat het Indische kind reeds geniet. En dan staat dunkt mij wel een ding vast, n.l. dat men niet overal

tot dezelfde resultaten komen zal; onder stammen, die van jacht en vischvangst leven, zullen die anders zijn dan onder dezulke, die den landbouw uitoefenen. Dr. B. maakt zich m.i. wat gemakkelijk van de zaak af, als hij zich beroept op de resultaten b.v. in Oostenrijk verkregen door op de dorpsscholen het telen van vruchtboomen te onderwijzen. Ieder land, iedere stam zelfs heeft zijn eigenaardigheden, die men nauwkeurig moet kennen alvorens te beslissen omtrent hetgeen juist daar noodig is.

Uit het bovenstaande blijkt dunkt mij, dat ik geheel aan de zijde van Dr. Bonebakker sta wat zijn beginselen betreft en naar mijn geringe krachten heb trachten te doen in die richting wat op mijn weg lag. Ik heb daarna nu te meer vrijmoedigheid te wijzen op ernstige belemmeringen, die Dr. B. in het geheel niet noemt, en die toch allerminst zonder beteekenis zijn.

Allereerst moet gerekend worden met den tegenstand der Indische bevolking zelf. Dr. B. beroept zich herhaaldelijk op het preadvies van den heer Gronggrijp. Maar wat deze verhaalt van den arbeid van den heer de Bruin Prince is toch helaas al heel weinig overtuigend. Deze heeft ruim 25 jaren geleden als assistent-resident van Ambarawa op een aantal door hem gestichte schooltjes practischen arbeid als integreerend bestanddeel van de leerstof opgenomen; de ouders zagen aanvankelijk ongaarne, dat hun kinderen veldarbeid in den schooltuin deden, geleidelijk echter veranderde dit en kregen zij zelve liefhebberij de kinderen te zien werken. Maar de schooltjes verdwenen onmiddellijk met den heer de Bruin Prince en ik neem de vrijheid de „liefhebberij" der ouders en de „belangstelling en liefhebberij" der leerlingen voor een goed deel aan „prentah aloes" toe te schrijven. Dit vermindert natuurlijk allerminst mijn waardeering voor het werk des heeren de B. P., noch ook mijn teleurstelling over het spoedig verdwijnen der vruchten van zijn moeite. Maar ik kan ze niet beschouwen als een bewijs voor de onjuistheid mijner bewering, dat de Indiër (behalve in enkele streken) het onderwijs alleen begeert omdat en voor zoover het de kennis van lezen, schrijven en rekenen aanbrengt, en het des te sterker begeert, wanneer het hem nog meer kennis aanbrengt en hem daardoor in staat stelt zich een betrekking te verwerven, waardoor hij zich aan handenarbeid kan onttrekken en ongeveer het leven van een Europeaan in Indië leiden. Dit is de reden waarom de tweedeklasse-(standaard)-school *wel*, althans ten deele populair is; de volksschool echter *nog niet*, behalve in de meeste der gekerstende streken. Men heeft daar de volksschool geaccepteerd, omdat ze beschouwd wordt als behoorende bij de nieuwe adat of religie (beide begrippen dekken elkander bijna) die men heeft aangenomen. De ruim 5000 volksscholen, die onder leiding der ambtenaren B. B. in de laatste

12 jaren in Indië zijn opgericht, danken hun ontstaan aan en worden onderhouden onder hoogen druk (prentah aloes). Wanneer men nu het lees- schrijf- en rekenonderwijs op de volkschool supprimeert zal men ongetwijfeld de geringe sympathie voor deze nog verminderen; eigenlijk moest ik zeggen de antipathie doen toenemen; en de prentah aloes, waardoor de scholen ontstonden en onderhouden worden, zal veranderen in een prentah kras.

In de tweede plaats moet men rekenen met de eigenaardigheden der Indische onderwijzers. De leerstof, die Dr. Bonebakker (en ik met hem) wenscht, stelt zeer hooge eischen aan den onderwijzer; de Indische voldoet daaraan nog allerminst. En het zal waarlijk niet gemakkelijk gaan hem op het noodige peil te brengen.

De vraag, waar het nu om gaat is deze: moeten wij, omdat wij het betere op dit oogenblik nog niet kunnen verkrijgen, het mindere, dat wel bereikbaar is, verwerpen? Ik schakel nu eens even de gekerstende streken, bepaaldelijk die waar de school burgerrecht verkreeg, uit; ze vormen slechts een zeer klein deel van ons uitgestrekt Indië. In alle andere streken hebben wij te doen met een bevolking, die de elementaire school nog niet begeert; die alleen onder hoogen druk haar accepteert; die langzamerhand voor haar gewonnen wordt, omdat ze zekere kennis aanbrengt; en die des te eerder voor haar gewonnen zal worden naarmate ze meer kennis aanbrengt. Op deze scholen moeten wij onderwijs laten geven door mannen, die van eigenlijke paedagogiek nog geen flauw begrip hebben, en die wij hoogstens kunnen drillen om anderen lezen, schrijven en rekenen te onderwijzen. Dat alles is allerminst wat wij begeeren, het heeft zelfs zeer bedenkelijke kanten. Maar moeten wij het daarom laten loopen?

Mijn antwoord luidt ontkennend. Veeleer moeten wij met spoed verder. Niet omdat wij daardoor binnen afzienbaren tijd het analfabetisme uitroeien. Het zal nog heel lang duren voor wij het zoover brengen en „uitgestelde hoop krenkt het hart" (Salomo). Daarom stelle men het „kunstje van lezen, schrijven en rekenen", hoe begeerlijk ook op zichzelf, niet voorop als doel der school. Maar deze lees- schrijf- en rekenschool heeft toch ook opvoedende beteekenis. Wanneer het Indische kind iederen dag op vasten tijd (iets nieuws in de dessa of kampong) althans eenigszins behoorlijk gekleed, naar school gaat; daar zichzelf bedwingt om te luisteren naar zijn onderwijzer; zijn aandacht concentreert op hetgeen deze zegt; wanneer hij het vroeger geleerde in zijn geheugen terugroept, om het te associeeren aan hetgeen hem nieuws wordt verteld, dan ondergaat dit kind een training in zelfbeheersching, die voorwaar niet zonder beteekenis is. Ik zeg niet, dat dit het eenige voordeel is van de tegenwoordige volksschool; ik acht het „kunstje

van lezen, schrijven en rekenen" lang niet zonder beteekenis. Maar ik moet tot mijn leedwezen toegeven, dat thans nog slechts een zeer klein deel van de Indische jeugd de volksschool bezoekt, en dat van die haar bezoeken slechts een zeer klein deel het bedoelde kunstje machtig wordt. Maar aangezien de volksschool ook in haar tegenwoordigen vorm niettemin beteekenis heeft (en voorwaar niet alleen voor de haar bezoekende kinderen!), acht ik dit tekort geen reden om de tegenwoordige actie voor het volksonderwijs te staken.

Moeten wij daarom pogingen in de richting, die door Dr. Bonebakker wordt aangegeven, laten varen? Ook daarop antwoord ik van heeler harte ontkennend. Maar de weg is moeilijker dan Dr. B. zich voorstelt. Op de resultaten kunnen wij niet wachten. Wij zouden daarmede de zoozeer noodzakelijke verbreiding van het onderwijs te zeer in de weegschaal stellen.

Des te meer is er reden om in streken, waar de school reeds sedert vele tientallen van jaren populair is geworden (en dit is het geval in sommige gekerstende streken) de maatregelen te nemen, die noodig zijn ter voorbereiding van hetgeen Dr. B. wenscht. De Minahassa staat daarvoor ook nu nog open. Althans wanneer niet gemis aan medewerking, o.a. van de zijde der Regeering, het Nederlandsch Zendelinggenootschap dwingt zijn schoolarbeid (185 scholen met 11.000 leerlingen, een Europeeschen en een Indischen schoolopziener en een kweekschool met een Europeeschen staf van drie personen en thans ruim 50, welhaast misschien 100 leerlingen) te staken of althans belangrijk te beperken. En nu herhaal ik wat Minister Fock zeide: waar de gouvernementsmachine de noodige lenigheid mist voor de proeven, die op dit gebied noodig zijn, laat men daar toch vooral het particuliere initiatief aanmoedigen en laten zij, die tegen het zendingswerk bezwaar hebben, op eigen gelegenheid de zaak ter hand nemen, opdat Indië hoe eer hoe beter ontvange, wat het noodig heeft.

Ik voor mij zie hetgeen wij in Indië te doen hebben als een door God aan Nederland opgelegde taak. Die moet niet alleen volbracht worden, maar moet ook goed volbracht worden. Zoo ergens dan geldt hier het Fransche: ce qui vaut la peine d'être fait, vaut la peine d'être bien fait. Maar God heeft geduld. Van Hem geldt dat Hij is patiens quia aeternus. Geduld is iets anders dan laksheid. Wie laks is heeft geen geduld noodig. Maar wie brandt van verlangen naar het ideaal, heeft juist ter bereiking daarvan geduld noodig. In dezen geest wil ik voortgaan met het stichten van scholen, waar het „kunstje van lezen, schrijven en rekenen" geleerd wordt, en tevens met allen ernst zoeken naar een Indonesischen grondslag voor het onderwijs.

De inkomsten van het Landschaps-bestuur in het gewest Atjèh en Onderhoorigheden

DOOR

J. KREEMER,

Archivaris van het Atjèh-Instituut.

Zoo juist bracht de mail de jongste publicatie van het Encyclopaedisch Bureau, behelzende de begrootingen van de zelfbesturende Landschappen in de Buitengewesten over. het jaar 1918[1]). De aanleiding tot die publicatie, welke voortaan ieder jaar zal worden vervolgd, is geweest — zoo heet het in de inleiding — de wenschelijkheid om, meer dan tot heden in de betrokken gewesten zelf geschiedde, openbaarheid te geven aan de geldelijke aangelegenheden van de zelfbesturende Landschappen in de Buitengewesten, teneinde de Staten-Generaal en den Volksraad, alsmede het publiek in het algemeen, in de gelegenheid te stellen van het geldelijk beheer der landschapskassen kennis te nemen, en zoodoende ook naar buiten belangstelling te wekken in de financieele aangelegenheden der zelfbesturende Landschappen in de Buitengewesten.

Een belangrijk onderdeel van de financieele huishouding dier landschappen vormen de inkomsten van het zelfbestuur, welke men uit de begrootingen van uitgaven leert kennen. We hopen aan belangstellenden geen ondienst te bewijzen met aan de hand der onderwerpelijke publicatie en gesteund door plaatselijk onderzoek voor het gewest *Atjèh en Onderhoorigheden* een kort overzicht te geven van de huidige samenstelling en de inkomsten van het Landschapsbestuur in de verschillende bestuursressorten. Eenige aanteekeningen van historischen aard laten we daaraan voorafgaan.

De inkomsten der Atjèhsche hoofden bestonden oorspronkelijk uit tallooze heffingen, in het algemeen aangeduid met *wasé*, of *wasil*, of

---

[1]) Mededeelingen van het kantoor voor de bestuurszaken der Buitenbezittingen, bewerkt door de afdeeling Financiëele-Aangelegenheden, dl. I. Uitgave van het Encyclopaedisch Bureau, aflevering XIX, 1919. Verkrijgbaar: firma G. C. T. van Dorp & C., Semarang, Soerabaja.

hasé, of *hasil* (= Arab. *hāçil*), of *adat*. Zij hadden in hoofdzaak het karakter van opbrengsten ten bate van den „heer des lands" zelf, die hiervan de aan de mindere hoofden toekomende aandeelen uitbetaalde, voorzoover hem zulks gelegen kwam.

In Groot-Atjèh, waar het N.-I. Gouvernement als souverein optrad, zijn die inkomsten reeds spoedig na onze vestiging vervallen en traden daarvoor vaste inkomsten in de plaats.

In de Onderhoorigheden, waar de hoofden in het genot van zelfbestuur werden gelaten, sleepten allerlei, deels willekeurige, heffingen haar taai leven nog langen tijd voort. Gaan we deze thans kortelings na.

Opiumrechten. De opium leverde vroeger een der voornaamste bronnen van inkomsten van de hoofden. Vóór het uitbreken van den Atjèh-oorlog werden in Atjèh groote hoeveelheden opium gebruikt. Vooral door de peperplanters op de Oost- en Westkust, maar ook in de binnenlandsche oorlogen werd het heulsap in ruime mate door de hoofden aan hun volgelingen verstrekt. Het is evenzeer bekend, dat de Atjèhsche bendehoofden er overvloedig uitdeeling van deden aan het volk, dat tegen ons streed en grootendeels uit opiumschuivers was samengeraapt. „Zonder opium geen werkvolk in de pepertuinen en geen strijders," — zoo heette het dan ook eertijds algemeen in Atjèh. In Groot-Atjèh werd reeds in 1876 de opiumpacht ingevoerd (*Stbl.* n°. 151). In de Onderhoorigheden bestond vóór 1900 de pacht officieel nog niet. Toch werd ter Noord- en Oostkust het uitsluitend recht tot invoer van ruw- en tot verkoop van ruw- en bereid opium ondershands verpacht en werden van de ontvangen pachtsommen schadeloosstellingen aan de hoofden uitgekeerd. In 1899 werd ook ter Westkust de onderhandsche pacht ingevoerd. Met 1 Maart van het volgend jaar (*Stbl.* 1900 N°. 2) geschiedde de pacht in de Onderhoorigheden van Gouvernementswege en werden bij Gouvernements Bt. van 2 Januari van dat jaar N°. 6 ook geregeld en vastgesteld de aan de landschapshoofden toegekende opium- schadeloosstellingen voor het afstaan van hun z. g. opiumrechten. Die schadeloosstellingen bedroegen maandelijks:

In Pidië *f* 300, Reubèë *f* 50, Arèë *f* 25, Boegéng, Ibōih en Mangki *f* 50 Tjoembō^ *f* 60. Titeuë *f* 50, Troeséb *f* 20, Arōn *f* 25, Iē Leubeuë *f* 90, Ndjōng *f* 90, Gloempang Pajōng *f* 50, Moesa en Lagiën *f* 25, Sama Indra *f* 90, Bambi *f* 60, Kroeëng Seumideuën *f* 15, Pineung *f* 90, Gigiëng *f* 90, Keumala *f* 30, Keumangan *f* 100, Mè Tareuëm *f* 15, Andeuë *f* 15, Ilòt *f* 15, Meureudoe *f* 90, Panté Radja *f* 60, Samalanga *f* 80, Peusangan *f* 100, Gloempang Doea *f* 10, Sawang *f* 5,50, Nisam, *f* 5, Tjoenda *f* 50, Bajoe *f* 10, Lhō^ Seumawè *f* 500, Geudòng *f* 10, Blang Mè *f* 5, Keureutòë *f* 200, Tandjōng Seumantō^ *f* 5, Simpang Olém *f* 35, Djoelō^ Tjoet *f* 20, Djoelō^ Rajeu^ *f* 35, Bagò^ *f* 20, Idi Tjoet *f* 180, Idi Rajeu^ *f* 1200, Peudawa Rajeu^ *f* 30, Soengòë Raja *f* 10, Peureula^

ƒ 25, Langsa ƒ 20, Manja^e Paèt ƒ 20, Kloeang ƒ 15, Daja ƒ 12,50, Lambeusòë ƒ 35, Oenga ƒ 7,50, Babah Awé ƒ 10, Nō ƒ 22,50, Tjeureumèn ƒ 25, Lhō^e Kroeët ƒ 225, Paté^e ƒ 15, Lageuën ƒ 12,50, Rigaïh ƒ 7,50, Kroeëng Sabé ƒ 12,50, Teunòm ƒ 50, Wòjla ƒ 25, Boebōn ƒ 7,50, Meulabōh ƒ 166, Seunagan ƒ 12,50, Tripa ƒ 20, Koeala Batèë, Poelò Kajèë ƒ 10, Soesōh ƒ 100, Lhō^e Pawōh Noord ƒ 12,50, Sama Doea ƒ 15, Tapa^e Toean ƒ 150, (Totaal per jaar ƒ 60956).

In- uit- en doorvoerrechten.

Verder werden eertijds ten bate der hoofden in- en uitvoerrechten geheven, die gewoonlijk 5 % der waarde bedroegen. Behalve die rechten in de verschillende kuststaatjes, werden in de binnenlanden nog tolrechten gevorderd aan de tolhuizen (b a l è) op verschillende plaatsen op de grens van het Gajōland met Atjèh's Noord- en Westkust. Zoo moesten de Gajō's als ze hun buffels en hun tabak naar de Atjèhsche kust wilden uitvoeren daarvoor tolrecht (ō d ō t, of o e s o e r = Arab. o e s j r = $^1/_{10}$) betalen. Ook vond men bovenbedoelde tolkantoren tusschen Pidië en Meulabōh, waar vroeger een levendige productenhandel bestond en de b a l è 's — hier ook k a w a j [1]) genoemd — zich in den loop der tijden tot min of meer belangrijke nederzettingen ontwikkelden. De tolgaarders dier b a l è 's werden kleine landschapshoofden, kregen van den Soeltan acten van aanstelling (*sarakata*) en den titel van k e u d j r o e ë n. Uit deze k e u d j r o e ë n-schappen ontwikkelden zich later de federaties der Kawaj XII en der Kawaj XVI.

Het denkbeeld van overname der in- en uitvoerrechten van de hoofden werd reeds weinige jaren na de invoering der scheepvaartregeling (1892) voor het eerst ter sprake gebracht, doch moest toenmaals als ontijdig worden verworpen, daar het nog niet wel mogelijk was een goed inzicht van de toestanden te verkrijgen en daarop de hoegrootheid der schadeloosstellingen met voldoende juistheid te taxeeren en zulks in verband met het feit, dat de in- en uitvoerrechten nog geheel of gedeeltelijk door de hoofden zelve werden geheven. De toepassing van de scheepvaartregeling bracht dus mede, dat wij alle heffingen deden en aan de rechthebbenden het hun toekomende uitbetaalden, ten einde zoodoende onze contrôle op den in- en uitvoer zoover mogelijk uit te strekken en allerwege voorkomende misbruiken van de Oelèëbalang's en hun trawanten beter te kunnen tegengaan [2]). Eerst vanaf 1 Januari 1899 kreeg het streven om de hoofden-aandeelen in de in- en uitvoerrechten door onze ambtenaren te doen innen volgens een uniforme regeling zijn volle verwezenlijking. (Gouverneurs Bt. van 11 November 1898

[1]) K a w a j = G: k a w a l = het door iemand beschermd gebied, ook: wacht, bescherming, bewaker. K e u m a w a j = G: n g a w a l = de wacht houden.

[2]) Zie art. 39 van de Bestuursinstructie van Van Heutsz van 7 Mei 1902, o.a. voorkomende in het Ind. Milit. Tijdschr. 1903 dl. I p. 253 vg.

N°. 77). Deze regeling (herhaaldelijk gewijzigd en aangevuld) — waarbij allerlei adatinkomsten ten behoeve van de hoofden in de zelfbesturende landschappen werden afgeschaft of gewijzigd — bleef van kracht tot 1902, toen het, om de overneming der rechtenheffing in de Onderhoorigheden verder voor te bereiden, wenschelijk werd geacht de heffing zooveel mogelijk te baseeren op den grondslag van het tarief en de administratie voor het tolgebied geldende. Volgens deze nieuwe voorschriften (het z.g. Hasilreglement, vastgesteld bij Gouverneurs Bt. van 15 Januari 1902 N°. 10 en op 1 April d. a. v. in werking getreden) kregen de hoofden weliswaar slechts 4/10 van de werkelijk geheven en fictieve rechten (rechten, die wèl berekend, maar niet geheven waren, omdat ze reeds elders in eenige tolhaven betaald waren geworden), maar de ervaring leerde, dat zij zelfs meer ontvingen dan vroeger, toen zij zelf hieven. Bij zijn Bt. van 23 October 1905 N°. 86 bracht de Gouverneur Van Daalen met ingang van 1 November van dat jaar een ingrijpende wijziging in het Hasilreglement van 1902 door te bepalen, dat de landschapshoofden voortaan geen aandeel meer zouden ontvangen van de rechten en accijnzen, betaald over goederen door de Gouvernements onderdanen in onze bestuursvestigingen verbruikt, terwijl tevens de berekening der fictieve rechten werd afgeschaft. Deze regeling, welke zeer ten nadeele werkte van de hoofden der landschappen, waarin de voor den algemeenen handel geopende havens gelegen waren, werd door Gouverneur Swart ingetrokken bij diens Bt. van 30 Juni 1908 N°. 55, zoodat de heffingen met ingang van 1 Juli d. a. v. weder plaats hadden als sedert 1902. De geleden schade werd aan de hoofden gerestitueerd.[1])

Met ingang van 1 Mei 1910 werden de Onderhoorigheden bij het Gouvernements tolgebied ingelijfd (Stbl. No. 248) en werden aan de Inlandsche zelfbestuurders en hoofden in het ingelijfde gebied, overeenkomstig het Gouvernementsbesluit van 14 April 1910 No. 5 art. 2 sub. A, schadeloosstellingen toegekend voor de derving van inkomsten tengevolge van die inlijving Het quotum, dat aan elk der hoofden maandelijks werd tegoed gedaan, blijkt uit onderstaande opgave:

A. *Afd. Noordkust van Atjèh.*

a. Onderafd. Pidië: Pidië *f* 400, Reubèë *f* 100, Arèë *f* 50, Ibōïh *f* 50, Tjoembō^e *f* 115, Titeuë *f* 25, Troeséb *f* 25, Arōn *f* 75, Ië Leubeuë *f* 110, Ndjōng *f* 210, Gloempang Pajōng *f* 100, Panté Radja *f* 20, Sama Indra en Lhō^e Kadjoe *f* 160, Bambi en Oenòë *f* 65, Kroeëng Seumideuën *f* 20, Pineung *f* 60, Gigiëng *f* 20, Keumala *f* 70, Keumangan *f* 400, Mè Tareuëm *f* 25, Andeuë en Lala *f* 35, Ilòt *f* 20, Meureudoe *f* 260, Keumala Dalam *f* 20, Beungga *f* 20, Tangsé *f* 50, Geumpang *f* 30, Triëng Gadéng *f* 200. (Totaal *f* 2735).

[1]) Vgl. voor het bovenstaande de Memorie v. Antwoord op de Ind. Begrooting voor 1909 N°. 45.

b. Onderafd. Bireuën: Samalanga *f* 100, II M. Toenòng *f* 50, Peudada *f* 50, Peusangan *f* 125, Djeumpa *f* 50, Leuboe *f* 20, (Totaal *f* 395).

c Onderafd. Lhō^ Seumawè: Gloempang Doea *f* 100, Sawang *f* 110, Nisam *f* 100, Tjoenda *f* 175, Blang Lantjang *f* 20, Palōh *f* 20, Boelōh Beureugang *f* 40, Boelōh Blang Ara *f* 25, Boelōh Gampōng Teungòh *f* 25, Boelōh Raja *f* 25, Bajoe *f* 100, Lhō^ Seumawè *f* 1000, Blang Mangat *f* 100, Samakoerō^ *f* 100, Bloeë^ *f* 40, Geudòng *f* 125, Blang Mè *f* 70. (Totaal *f* 2175).

d. Onderafd. Lhō^ Soekōn: Kroeëng Pasè *f* 50, Keureutòë *f* 200, Matang Panjang *f* 60, Moeliëng *f* 20, Arōn *f* 20, Nibōng *f* 20, Blang Gloempang *f* 25, Boeah *f* 25, Ara Boengkō^ *f* 40, Ara Keumoedi *f* 25, Pira^, *f* 25, Seuleuma^ *f* 30, Minjé *f* 25, Matang Bén *f* 25, Matang Koeli *f* 40, Peutòë *f* 40. (Totaal *f* 670).

B. *Afd. Oostkust van Atjèh.*

a. Onderafd. Idi: Tandjōng Seumantō^ en Meureubò *f* 20, Simpang Oelém *f* 225, Djoelō^ Tjoet *f* 30, Djoelō^ Rajeu^ *f* 60, Boegéng en Bagō *f* 60, Idi Tjoet *f* 120, Idi Rajeu^ *f* 550. Peudawa Rajeu^ *f* 30. (Totaal *f* 1095).

b. Onderafd. Langsa: Peureula^ *f* 560, Soengòë Raja *f* 100, Langsa *f* 200, Manja^ Paèt *f* 50. (Totaal *f* 910).

C. *Afd. Westkust van Atjèh.*

a. Onderafd. Poelò Raja: Kloeang *f* 15, Koeala Daja *f* 20, Koeala Lambeusòë *f* 20, Koeala Oenga *f* 20, Lam Mè *f* 10, Lam Nō *f* 10, Panté Tjeureumèn en Sabét *f* 10, Lhō^ Kroeët *f* 50, Babah Awé en Djeunamprōng *f* 10, Nō *f* 10, Paté^ *f* 15, Lageuën *f* 25, Rigaïh *f* 20, Kroeëng Sabé *f* 25, Teunòm *f* 50, Panga *f* 10. (Totaal *f* 320).

b. Onderafd. Meulabōh: Wòjla *f* 85, Beneden Wòjla en Lam Balè *f* 30, Boebōn *f* 30, Lhō^ Boebōn *f* 20, Meulabōh *f* 200, Meureubō^ *f* 25, Oedjōng Kala *f* 25, Rantò Panjang *f* 25, Datō^ Waki Balè *f* 35, Keudjroeën Meuïh *f* 20, Keudjroeën Sampan *f* 20, Teukoe Eh Meureubō^ *f* 30, Keudjroeën Tandi *f* 25, Meukò *f* 15, Moegò *f* 15, Seunagan *f* 115, Trang *f* 15, Tadòë *f* 25, Toengkōb *f* 15, Tripa *f* 40, Boven-Tripa *f* 15, Seuneu^am *f* 20, Pameuë *f* 15, Beutōng *f* 15, Boengòng Talòë *f* 15. (Totaal *f* 890).

c. Onderafd. Tapa^ Toean: Koeala Batèë *f* 80, Poelò Kajèë *f* 25, Soesōh *f* 125, Blang Pidië *f* 100, Manggéng *f* 40, Lhō^ Pawōh Noord *f* 35, Labōhan Adji *f* 140, Beneden Meuké *f* 50, Boven Meuké *f* 50, Lhō^ Pawōh Zuid *f* 80, Sama Doea *f* 120, Tapa^ Toean *f* 410, Kloeët *f* 310, Bakōngan *f* 100, Simaloer *f* 40, Tapa^ *f* 50, Lakoen *f* 15, Salang *f* 15, Sigoelei *f* 15. (Totaal *f* 1800).

Totaal generaal *f* 10990 (en *f* 532,50 aan personeele toelagen).

Voor wat de in 1908 (Stbl. N^0. 112) aan het Gouvernement Atjèh en Onderhoorigheden toegevoegde onderafdeeling Tĕmiang betreft, was het bedrag der jaarlijksche schadeloosstellingen voor de overname met

1 Januari 1878 van de in- en uitvoerrechten langs de Tĕmiang-rivier en hare zijtakken bij Gouvernements Bt. van 5 November 1877 N°. 5 aldus geregeld: Karang (Noordelijk boven Tĕmiang) *f* 2250, Zuidelijk Boven Tĕmiang *f* 1750, Bandahara (Noordelijk Beneden Tĕmiang) *f* 1000, Zuidelijk Beneden Tĕmiang *f* 1000. (Totaal *f* 6000).

Het landschap Soengei Ijoe, dat tot 1899 deel uitmaakte van Noordelijk Beneden Tĕmiang, werd bij Gouvernements Bt. van 28 Januari 1899 N°. 31 daarvan afgescheiden tegen uitkeering aan den bestuurder van laatstgenoemd landschap van een schadeloosstelling van *f* 300 's jaars. Tevens werd bij dat besluit bepaald, dat het Gouvernement het recht zou krijgen tot heffing van in- en uitvoerrechten in de landschappen Soengei Ijoe en Tĕlaga Moekoe en tot invoering in de Tĕmiangsche landschappen van de middelen opium, sterke dranken, dobbelspelen, pandhuizen en varkensslacht, waartegenover aan de betrokken zelfbesturen de volgende jaarlijksche schadeloosstellingen zouden worden toegekend: Noordelijk Beneden Tĕmiang (met het daartoe behoorende Tĕlaga Moekoe) *f* 4580, Zuidelijk Beneden Tĕmiang *f* 5280, Soengei Ijoe *f* 2700, Zuidelijk Boven Tĕmiang *f* 2520, Noordelijk Boven Tĕmiang *f* 1230, (bij Gouvernements Bt. van 1 Mei 1907 N°. 11 verhoogd met *f* 120).

En wat de Gajō- en Alaslanden aangaat, die na het breken van het verzet in 1904 staatsrechtelijk onder het grondgebied van Ned. Indië waren gebracht, werd bij Gouvernements Bt. van 6 Januari 1911 N°. 11 (aangevuld bij Bt. van 11 Januari 1915 N°. 34) de Gouverneur gemachtigd om te beschikken over een som van *f* 16140 's jaars, teneinde daaruit aan de na te noemen Inlandsche hoofden in de tijdelijke onderafdeelingen Meergebied en Dörötstreek der afdeeling Noordkust van Atjèh en Sĕrbödjadi der afdeeling Oostkust van Atjèh, alsmede de tijdelijke afdeelingen Gajō Loeōs en Alaslanden, wegens het gemis van hun vroegere inkomsten, die zij in het vervolg zouden moeten derven [1]), schadeloosstellingen toe te kennen tot de maandelijksche bedragen, hieronder achter ieders naam vermeld:

Onderafd. Meergebied en Dörötstreek.

1. Gebied van Kĕdjoeroen Boekit: Kĕdjoeroen *f* 75, Boekit Ewéh *f* 60, Goenòng *f* 50.

2. Gebied van Rödjö Tji' Böbasan: Rödjö Tji' *f* 75, Pĕngoeloe Gajō *f* 25.

---

[1]) De Bestuursinstructie voor de Gajō en Alaslanden van 27 Januari 1909 gaf in art. 31 reeds aan, dat binnenlandsche tollen en in- en uitvoerrechten door niemand meer zouden mogen worden geheven en dat nu aan de hoofden wegens derving hunner vroegere adatinkomsten door de Regeering schadeloosstellingen werden toegekend, alle ödöt-heffingen, die vroeger gebruikelijk waren bij de verschillende pintoe rimbö („woudpoorten"), verboden zouden zijn.

3. Gebied van Kĕdjoeroen Siah Oetama: Kĕdjoeroen *f* 25.
4. Gebied van Rŏdjŏ Linggŏ: Rŏdjŏ Linggŏ *f* 75.

Onderafd. Sĕrbŏdjadi.

Kĕdjoeroen Aboe^ *f* 33, Rŏdjŏ Banta *f* 20, Pĕngoeloe Pĕnarŏn *f* 14, Kĕdjoeroen Tandil *f* 14, Pĕngoeloe Djĕrnih *f* 14, Kĕtji^ Tampŏr *f* 14. De vier z.g. Ama ni òpat *f* 56 (elk *f* 14). De acht Si Waloe *f* 60 (elk *f* 7.50).

Afdeeling Gajŏ Loeŏs.

Kĕdjoeroen Pĕtiambang *f* 75, Rŏdjŏ Tji^ Gŏlŏ *f* 25, Rŏdjŏ Tji^ Boekit *f* 25, Rŏdjŏ Tji^ Rĕma *f* 25, Rŏdjŏ Tji^ Pòrang *f* 20, Kĕdjoeroen Dagang Mbatjang *f* 15, Rŏdjŏ Tji^ Tampèng *f* 15, Rŏdjŏ Tji^ Pĕpari^ *f* 15, Rŏdjŏ Tji^ Pĕnòsan *f* 15, Rŏdjŏ Tji^ Gĕgarang *f* 15, Rŏdjŏ Tji^ Koetŏ Lintang *f* 15, Kĕmala Rŏdjŏ Tjanè Oekŏn *f* 15, Kĕmala Dĕrna Pinang Rŏgŏp *f* 15, Rŏdjŏ Poedoeng Trangoen *f* 15, Rŏdjŏ Tji^ Padang *f* 15, Rŏdjŏ Padang Rĕmoekoet *f* 15 Rŏdjŏ Padang Lĕmpĕlam Djaboe *f* 15, Pĕtoeŏ Dŏlŏm van Pĕnampakan *f* 15, Hakim van Lĕmbé *f* 10, Imŏm Balé van Tjĕmpa *f* 10.

Afdeeling Alaslanden.

Kĕdjoeron Bambél *f* 75, Kĕdjoeron Batoe Mboelan *f* 75. De Pĕngoeloe's Si-ĕmpat van Bambél (van Ndjohar, Bia^ Moeli, Ngkran en Radja Tji^) en die van Batoe Mboelan (van Bĕntjirim, Kĕrĕtan, Batin en Imam Balé) elk *f* 25.

Trokken de landschapshoofden na 1910 hun inkomsten hoofdzakelijk uit de schadeloosstellingen voor de overname van vroeger door hen geheven rechten, sinds de oprichting van de onderafdeelings en landschapskassen — alle ingesteld op 1 Januari 1912, met uitzondering van die van Peureula^ in 1908, van Idi in 1909 en van Tĕmiang in 1907 — kwam hierin geleidelijk verandering en kregen die betalingen den vorm van vaste maandelijksche bezoldigingen. Slechts van de inkomsten (cijns), die het landschap eventueel uit ondernemingen van landbouw, mijnbouw en boschexploitatie trekt, kan aan den zelfbestuurder uit de landschapskas een evenredig aandeel (nooit meer dan 4/10) worden toegekend.

Inkomsten uit peper en pinang.

In de peper- en pinang produceerende streken was de z.g. w a s é o e l è ë b a l a n g een belangrijk souvereiniteitsrecht der landschapshoofden. Men verstond er onder een v a s t recht, dat in Groot-Atjèh $ 2 per pikoel peper en $ 1—1,50 per *bahra* (= 3 pikoel) pinang bedroeg en in de Onderhoorigheden plaatselijk verschilde. In het rechtstreeks bestuurd gebied is het Gouvernement geheel in de rechten der hoofden getreden en heft daar in plaats van de w a s é o e l è ë b a l a n g een uitvoerrecht van 4 % (Stbl. 1910 No. 628 art. 3 IV). In de Onderhoorigheden werd deze w a s é eerst door de landschapshoofden zelve, maar sedert 1898 door onze bemiddeling geïnd. De Gouverneur Van

Daalen gaf bij zijn Bt. van 12 December 1906 No. 112 een uniforme regeling voor het geheele gewest, waarbij bepaald werd, dat de wasé oelèëbalang in den vervolge niet meer als een vast recht (onafhankelijk van de marktwaarde) zou worden geheven, maar dat die heffing zou bedragen 10 % van de waarde op het tijdstip van uitvoer. Deze regeling, hoe goed ook bedoeld, is in niet geringe mate oorzaak geweest van den achteruitgang der pepercultuur. Het eenig resultaat toch, dat er mede werd bereikt, was ontevredenheid zoowel van de Oelèëbalang's-kapitaal (pangkaj)-verstrekkers — als van de peutoeha's (hoofden der peperkoloniën), die hun peperinkomsten nagenoeg tot de helft van vroeger zagen teruggebracht. Gouverneur Swart wijzigde daarom bij zijn Bt. van 13 Januari 1910 N°. 1 de vorenbedoelde regeling in dien zin, dat voor de peperhasil, overeenkomstig de Atjèsche adat, een vast bedrag werd vastgesteld, n.l. *f* 1 voor den Oelèëbalang, *f* 0.50 voor den pangkaj-verstrekker en *f* 0.50 voor den peutoeha. Maar ook deze bepalingen schenen aan de voorschotgevers niet voldoende winst te verzekeren van het door hen in de pepercultuur gestoken kapitaal. Waar het Bestuur er steeds naar streefde de oude afhankelijkheid der planters (aneu seuneubō) op te heffen en een inderdaad vrije volkscultuur in het leven te roepen, achtte Gouverneur Swart in 1915 het tijdstip gekomen om te bepalen, dat overal, waar de op de peper rustende rechten voortvloeien uit overeenkomsten, welke een privaatrechtelijk karakter dragen, de bestuursbemoeienis voortaan zou zijn uitgeschakeld en dat de heffing dier rechten verder aan de belanghebbenden zou worden overgelaten (Bt. van 13 September 1915 N°. 435). Thans is dus het wettelijk maximum van wasé pangkaj en wasé peutoeha afgeschaft en is alleen nog maar bij uitvoer de wasé oelèëbalang verschuldigd à *f* 1 per pikoel, welke in de betrokken landschaps- of onderafdeelingskas gestort moet worden. In de meeste landschappen hebben de rechten der hoofden op de wasé oelèëbalang van peper en pinang zich echter reeds opgelost in de vaste bezoldigingen, die hun volgens de begrootingen van uitgaven van bovenbedoelde kassen worden tegoed gedaan.

Omtrent de wasé pinang, die ook bij het vorenaangehaald Bt. van 12 December 1906 N°. 112 werd geregeld, bepaalde de Gouverneur bij zijn Bt. van 5 Juli 1909 N°. 45, dat de wasé oelèëbalang niet meer zou mogen bedragen dan 6 % van de waarde bij den uitvoer (van wasé pangkaj, of wasé peutoeha is hierbij geen sprake).

Wat de inning van de heffingen dezer beide producten in de Onderhoorigheden betreft, zij nog aangeteekend, dat vóór 1915 de toestand deze was, dat bij den uitvoer van peper hiervan door de boomambtenaren *f* 2 per pikoel werd geheven (d.i. *f* 1 wasé oelèëbalang, *f* 0,50 wasé pangkaj en *f* 0,50 wasé peutoeha). Die ambtenaren ontvingen voor hun bemoeienis 2 pCt. der door hen geïnde

bedragen. Na 1915 innen zij slechts de wasé oelèëbalang, terwijl de rechthebbenden zelf de wasé peutoeha en de wasé pangkaj hebben te innen.

Uitvoerrecht op boschproducten.

Van allerlei boschproducten, zooals gětah, rotan, benzoë, damar, planken, ivoor, rhinoceroshoorn, geschoten wild, enz. werd vroeger door de landschapshoofden een uitvoerrecht geheven, welk recht met onderscheiden namen werd aangeduid, zooals op de Westkust wasé oeteuën, in Gajō pantjang alas, in Alas sĕpoeloeh satoe enz. Ook deze particuliere inkomsten der hoofden hebben opgehouden te bestaan en zijn thans opgegaan in een belasting op de boschproducten pantjang alas genoemd, welke tien ten honderd bedraagt van de waarde van eenige met name genoemde producten (timmerhout, boomschors, kaneel, reukhout, kamfer, benzoë, gětah, damar, atap, nipah-bladeren, rotan, honig, was, neushoorn, herthoorn en olifantstanden) en bij uitvoer moet worden voldaan aan bepaald daartoe aangewezen personen, die de ontvangen gelden in de betrokken landschapskas hebben te storten. De waarde der artikelen, waarvoor belasting wordt geheven, wordt elke drie maanden door het Hoofd van Gewestelijk Bestuur na overleg met het zelfbestuur vastgesteld. (Gouverneurs Bt. van 12 April 1912 No. 247/18).

Wasé djalan, (of: hasil djalan).

Onder dezen naam verstaat men een soort van tol- of doorvoerrecht, eertijds in sommige landschappen bij transport van peper en andere producten geheven, maar die verdwijnen moest toen Gouverneur Van Heutsz in 1898 de wegen neutraal verklaarde, zoodat iedereen hiervan vrijelijk gebruik mocht maken. In plaats van deze heffing werd toen onder denzelfden naam door het Bestuur een nieuwe belasting ingevoerd ten behoeve van het z.g. wegenfonds (ad *f* 0,21 per pikoel peper), uit welk fonds de kosten van aanleg en onderhoud van wegen bestreden werden. Maar ook werd het vaak voor andere doeleinden aangesproken, zoodat men het weleens heeft genoemd een passe partout, waarmede fluks allerlei lastige puzzles werden verstopt. Sinds Gouverneur Van Daalen bij zijn reeds aangehaald Bt. van 12 December 1906 No. 112 met ingang van 1 Januari 1907 de bijzondere heffingen op peper en pinang ten behoeve van de hasil djalan-kas afschafte, hield die kas als min of meer legale instelling op te bestaan. Toch bleef het fonds sedert dien wel voortduren, maar de vaste inkomsten, tevens die waarvoor het was opgericht, waren vervallen en men hield per Onderafdeeling een kas over, waarin allerlei toevallige en in beteekenis steeds afnemende baten vloeiden. Gouverneur Swart bepaalde, dat met 1 September 1908 het wegenfonds overal in het Gewest moest ophouden te bestaan.

Gerechtelijke boeten, proceskosten, boedelrecht en andere inkomsten in verband met de rechtspraak.

Een andere bron van inkomsten, die het persoonlijk budget der hoofden eertijds in ruime mate versterkte, vormden de door hen opgelegde gerechtelijke boeten (salah) en confiscatiën (vooral annexatie van rijstvelden[1]) en hun hebzucht zorgde er wel voor, dat deze bron steeds ruim bleef vloeien.

In Groot Atjèh moesten die gerechtelijke boeten na onze vestiging aldaar in 's Lands kas worden gestort. In de Onderhoorigheden werden de door den districtsrechter en moesapat opgelegde politioneele boeten — evenals de politieke boeten — aan het bovengenoemde wegenfonds afgedragen. Toen dit fonds in 1908 officieel opgeheven was, werden die boeten op last van Gouverneur Swart onderafdeelingsgewijze in een z.g. boetenfonds gestort. De inkomsten van dat boetenfonds mochten worden aangewend in het direct belang der inheemsche bevolking van de betrokken onderafdeeling. Bij de instelling der landschapskassen in de Onderhoorigheden op 1 Januari 1912 hield dat fonds op te bestaan en vervielen de gerechtelijke boeten en confiscatiën aan de landschapskassen.

Proceskosten (haᵖ balè) waren naar de Atjèhsche adat officieel niet bekend, alleen bij de verdeeling van nalatenschappen genoten de hoofden een boedelrecht (haᵖ praᵖé = Arab. ḥaqq farāidh) van 10 % van door hun tusschenkomst verdeelde nalatenschappen. (vgl. „De Atjèhers" dl. I, p. 123, 481, 486). Toch werden op verschillende plaatsen gerechtskosten geheven en werden deze met allerlei namen aangeduid (adat- of haᵖ balè, adat- of haᵖ médja, adat- of haᵖ kĕmĕnangan, in Gajō ödöt oetang, in Singkel kĕnaikan balei, enz.) en bedroegen zij, evenals de haᵖ praᵖé 10 %. Een gedeelte daarvan werd naar willekeur door de hoofden verdeeld onder de personen, die de rechtszitting bijwoonden. Bij Gouverneurs Bt. van 29 Maart 1905 No. 75/9

---

[1]) Een gewoon middel tot verzekering van het binnenkomen der boeten was de z.g. akkerban (langgéh oemòng, vgl. hierover C. Snouck Hurgronje: De Atjèhers dl. I, p. 120, zie ook Gajō Wdbk. i. v. langis). Vele Oelèëbalang's, vooral in Pidië, die thans uitgestrekte sawah's bezitten hebben die aan dergelijke annexaties hunner voorzaten te danken. Behalve op sawah's kon de Oelèëbalang ook beslag leggen (langgéh) op iemands tuin, op zijn prauw, op zijn vischtuig, op zijn vee enz. Ook onbeheerde rijstvelden of tuinen, welker eigenaars sinds lang waren vertrokken en niets meer van zich lieten hooren, werden, evenals nalatenschappen van vreemdelingen, die in Atjèh geen huisgezin gevormd hadden, eenvoudig ten bate der hoofden in beslag genomen (zie o.a. „De Atjèhers" dl. I, p. 123, 135, 309, 486 en „Het Gajōland" p. 82). Ook bij overtreding van de bepalingen op den in- en uitvoer werden de goederen in hun geheel verbeurd verklaard en eigende de Oelèëbalang zich ook hiervan zijn aandeel toe.

werden zoowel de ha' balè als de ha' pra'é nader geregeld en werd voor beide heffingen 10 % vastgesteld. Teneinde de voor de Onderhoorigheden bestaande regeling ook toepasselijk te verklaren voor het geheele gewest en de bestaande heffing van 10 %, als te hoog geoordeeld, terug te brengen tot een lager bedrag, werd bij Gouverneurs Bt. van 8 Februari 1907 No. 60/9 het vorengenoemd besluit ingetrokken en een nieuwe regeling getroffen (gewijzigd bij Bt. van 5 October 1912 No. 360) waarbij de zaak voor heel Atjèh aldus werd bepaald:

1°. In alle burgerlijke gedingen, waarin door de Districts- of Stamhoofden [1]) en door de Landschapshoofden in het Gewest uitspraak wordt gedaan is de succombant, behalve in geval van onvermogen, aan den rechter 5 % van de waarde in geschil verschuldigd.

2°. In alle burgerlijke gedingen, die bij de inheemsche rechtbanken (moesapat) in het Gewest worden aangebracht, moet de eischer, behalve in het geval hem vergund wordt om kosteloos te procedeeren, bij den voorzitter der rechtbank, bij welken hij de zaak voorbrengt, storten de navolgende bedragen:

5 % van de waarde in geschil, wanneer deze beloopt *f* 1000 of minder;

4 % van de meerdere waarde in geschil dan *f* 1000;
3 % „ „ „ „ „ „ „ *f* 2000;
2 % „ „ „ „ „ „ „ *f* 3000;
1 % „ „ „ „ „ „ „ *f* 5000;

[1]) Eigenlijke Districtshoofden (zooals de Oelèëbalang's en zelfstandige Imeum's in Groot Atjèh en de hoofden der vier districten, waarin het rechtstreeks bestuurd gebied der onderafd. Singkel is verdeeld) vindt men in de Onderhoorigheden alleen op het administratief in districten verdeelde eiland Simaloer. Wie verder in de Onderhoorigheden als Districts- en Stamhoofden worden aangemerkt, vindt men aangegeven in het Gouverneurs Bt. van 30 Maart 1905 No. 78/9 (gewijzigd bij Bt. van 7 Juli 1905 No. 193/9), n.l. als Districtshoofden (d.z. hoofden, die in eenig landschap onmiddellijk onder het Landschapshoofd staan en gezag voeren over één of meer gampōng-complexen); de Moekim-hoofden in Pidië, de hoofden der vroegere Kawaj XII, de Oelèëbalang XII in Meureudoe, de Oelèëbalang VIII in Keureutòë, de Toeha-peuët en de Toeha-lapan in de landschappen ter Oostkust, de Oelèëbalang-tjoet in Peureula' en Langsa; als Stamhoofden: de Soekoe-hoofden van Soesōh en Tapa' Toean in de Onderafd. Tapa' Toean. Voor de Gajō- en Alaslanden worden bij het Gouverneurs Bt. van 24 Maart 1905 No. 72/9 genoemd, als Districtshoofden in Alas [komen in Gajō in den zin van dit besluit niet voor]: de vier Pĕngoeloe si-ĕmpat in elk der beide Kĕdjoerŏn-schappen, als Stamhoofden in Gajō [komen in Alas in den zin van dit besluit niet voor]: de Rödjö's-hoofden van geslachten, d.z. zij, die op den feestdag van de Ariraja plechtig worden gebaad (mĕnirén, zie „Het Gajōland" p. 85), met dien verstande, dat waar splitsing plaats vond in een ouderen en jongeren tak, de Tji''s als hoofd van het geheele geslacht moeten worden beschouwd.

3°. Bij ontzegging van den eisch wordt dat geld door eischer verbeurd; bij toewijzing wordt gedaagde tevens veroordeeld om de gestorte geldsom aan eischer terug te betalen. Bij gedeeltelijke toewijzing van den eisch wordt gedaagde veroordeeld tot gedeeltelijke (evenredige) vergoeding van het gestorte bedrag aan eischer.

4°. In streken, waar de h a ᵉ p r a ᵉ é tot nog toe geheven wordt, blijft dit bestaan, met dien verstande, dat de bemiddeling van wereldlijke- of geestelijke hoofden niet verplichtend is en die slechts op verzoek van belanghebbenden wordt verleend, en dat niet meer mag worden geheven dan het sub 2°. vastgestelde procent van de waarde van de halatenschap na aftrek van de schulden en alle kosten der lijkbezorging.

5°. De h a ᵉ b a l è wordt aldus verdeeld:
$^3/_4$ gelijkelijk aan de leden van de m o e s a p a t en den Mohammedaanschen schriftgeleerde.
$^1/_4$ aan de landschapskas.

6°. De h a ᵉ p r a ᵉ é wordt aldus verdeeld:
$^1/_2$ gelijkelijk aan de leden der rechtbank en den Mohammedaanschen schriftgeleerde.
$^1/_2$ aan de landschapskas.

De practijk aangaande de afwikkeling van boedelverdeelingen in Atjèh leert, dat hierbij maar zelden de rechtbank betrokken wordt, en dat die verdeeling als regel bij onderling overleg (m o e p a k a t = Arab. m o e w ā f a q a t) der familieleden plaats heeft, waarbij de K a l i, of een andere O e l a m a, zijn bijstand verleent voor de berekening der erfporties. En waar de verdeeling tot quaesties aanleiding geeft, geschiedt de boedelscheiding gewoonlijk door den O e l è ë b a l a n g, of liever gezegd in zijn bijzijn door den K a l i. In Groot-Atjèh wordt tegenwoordig het boedelrecht (h a ᵉ p r a ᵉ é) alsdan gewoonlijk in vier gelijke deelen verdeeld: de O e l è ë b a l a n g $^1/_2$, de K a l i $^1/_4$, de tegenwoordig zijnde dorpsautoriteiten ook $^1/_4$. Waar de bemoeienis van het hoofd niet wordt ingeroepen, ontvangt de K a l i of O e l a m a voor zijn bijstand ook een belooning, die alsdan echter niet h a ᵉ p r a ᵉ é, maar s e u d e u k a h (of: s i d e u k a h = Arab. ç a d a q a h) wordt genoemd, en als regel de helft bedraagt van hetgeen anders als h a ᵉ p r a ᵉ é verschuldigd zou zijn. Bij min of meer belangrijke boedels bestaat steeds naijver tusschen de wereldlijke en geestelijke autoriteiten. De O e l è ë b a l a n g houdt den erfgenamen dan voor, dat alleen door zijn tusschenkomst latere quaesties worden voorkomen, omdat er dan volledig bewijs zal zijn, de K a l i's of O e l a m a's daartegenover doen de w a l i's gelooven, dat van de h a ᵉ p r a ᵉ é in het hiernamaals geen loon (p a h l a) van Allah te wachten is, dat

deze uitgave hun dus geen voordeel brengt, terwijl van een s e u d e u k a h altijd op hemelsche vergoeding te rekenen is.

In het Gajō en Alasland komt de h a᷇ p r a᷇ é zoo goed als niet voor, daar de nalatenschappen daar maar zelden volgens de Moslimsche wet worden verdeeld. Men houdt zich daar aan de algemeene beginselen, die uit de patriarchale inrichting van geslacht en familie voortvloeien. De boedelbereddering is daar dan ook geheel overgelaten aan de erfgenamen. Zelden openbaart zich daar geschil of oneenigheid. In dit geval wordt de zaak overgelaten aan de beslissing der stam- of geslachtsgenooten; wordt dan nog geen overeenstemming verkregen, dan beslist de R ŏ d j ŏ (in Alas de P ĕ n g o e l o e - s o e k o e).

Dat door de O e l è ë b a l a n g ' s — in wier handen volgens het adatrecht de rechtspraak uitsluitend behoorde — in vroeger dagen ook voordeelen uit omkoopbaarheid werden verkregen, is ons uit Prof. Snouck Hurgronje's werk over Atjèh voldoende bekend. Zoo wendden zij bij het tot klaarheid brengen van delicten vaak allerlei quasi verhinderingen voor, zoolang hun dit door toezegging van „belooningen" niet werd aantrekkelijk gemaakt. Ook de mogelijkheid tot afkooping van straffen (t e u b ō ï h n j a w ò n g) kwam aan hun inhaligheid tegemoet. En van de h a᷇ g a n t j é n g[1]) bleef altijd wat aan des rechters strijkstok hangen; vaak werden die gedingpanden jaar en dag aangehouden en geraakte de teruggave niet zelden in het vergeetboek. Van Habib Abdoerrahman gaat bijv. nog het verhaal, dat hij met een groote waarde aan h a᷇ g a n t j é n g naar Mekka vertrok. Het vorderen van zulke gedingpanden komt ook tegenwoordig, zelfs in Groot Atjèh (bijv. bij de districtsgerechten der grootere oelèëbalangschappen), nog wel eens voor.

Zijn hierboven wel de voornaamste der inkomsten van de hoofden van voorheen en thans genoemd, de a d a t kent er echter nog vele meer. Daar deze laatste zoo goed als overal reeds zijn afgeschaft, worde

---

[1]) H a᷇ g a n t j é n g = lett. ongeveer „waarborgrecht". Men verstond daar echter onder de som gelds of het voorwerp (dit laatste moest dan later worden ingelost) dat, alvorens een beklag werd in behandeling genomen, door beide partijen moest worden gedeponeerd en dat de bedoeling had van een onderpand tot naleving van de uitspraak. Na voldoening aan het vonnis werden die gedingpanden door den rechter teruggegeven, maar hij eischte dan altijd een deel (soms $\frac{1}{2}$ à $\frac{2}{3}$) voor zijn moeite („De Atjèhers" dl I p. 122). In Gajō werd zulk een onderpand s i p ö t j a k i n („Het Gajōland" p. 116) en in Alas s i p a t s o e d a h genoemd. Onder den naam h a᷇ g a n t j é n g werden ook aangeduid de waarborgsommen, die men de hoofden vroeger bij hun onderwerping wel liet betalen als zekerheid voor de nakoming hunner beloften. Bij deze laatste beteekenis dier uitdrukking behoeft hier niet te worden stilgestaan, als liggende buiten ons onderwerp.

hier volstaan met nog enkele daarvan slechts bij name aan te duiden [1]).

De wasé koeala, werd voldaan door alle prauwen, die de rivier opvoeren, aan den Oelèëbalang in wiens gebied de riviermonding (koeala) gelegen was.

De adat lhō', of adat laboehan, werd geheven van alle prauwen, die in de baai (lhō') ten anker kwamen.

De adatboom, werd gevorderd, waar de Oelèëbalang zorg droeg voor een loopplank (pier of boom), teneinde het inladen van de peper te vergemakkelijken.

De kamsèn, e. s. v. keudè-belasting.

De adat peukan, e. s. v. marktbelasting.

De adat glé, of wasé tanòh, e. s. v. grondbelasting, geheven van ladang's.

De adat blang, e. s. v. vertieningsbelasting op de opbrengst van rijstvelden, die kunstmatig werden besproeid.

De boeët oemòng, bestaande uit één naléh (= 16 arè) oogst van iedere naléh zaaipadi, door de landbouwers aan den Oelèëbalang te voldoen.

Een aandeel van alle door middel van sleepnetten (poekat) gevangen visch.

De oepat, een dobbelbelasting van 1 % van het verspeelde bedrag (vgl. Gajō Wdbk. i. v. oepöt I).

De sigé (of sigil)[2]), een zeker (of evenredig?) bedrag, dat bij verkoop van grond door kooper zoowel als door verkooper aan het betrokken hoofd verschuldigd was, om de herinnering daaraan vast te maken, als het ware als bewijs van den koop, e. s. v. zegelgeld dus, in Gajō tĕragoe en in Alas tandō tangan, of tapa' tangan genoemd. (Van Langen Atjèh's Westkust p. 484, Het Gajōland p. 122; in De Atjèhers, p. 122 en 123 wordt vermeld een heffing van 1 % van den prijs). Hoewel officieel vervallen, wordt de sigé nog meermalen gevraagd en vrijwillig betaald.

---

[1]) Vgl. hiervoor C. Snouck Hurgronje: De Atjèhers dl. I, p. 123, dl. II, p. 215, K. F. H. van Langen: Atjèhsch Westkust p. 477 en 484, J. H. Heyl: De pepercultuur in Atjèh en Onderh. p. 28 vg., Th. J. Veltman: Ned.-Atjèhsche Woordenlijst i. v. belastingen, en de Nota's van toelichting omtrent de Atjèhsche Onderh. gepubliceerd in de Bijdragen T. L. en Vk., vooral dl. 55 p. 396 en dl. 61 p. 662. In aansluiting aan de lange contracten is in art. 15 der Regelen in de Zelfbestuursordonnantie (*Stbl.* 1914 No. 24, nog niet in werking getreden) de bevoegdheid tot belastingheffing van welken aard ook aan het zelfbestuur onttrokken.

[2]) Men heeft in dit woord sigé (sigil) weleens ons woord „zegel" meenen te herkennen (zooals het bovengenoemde kamsèn verbasterd is uit het Engelsche „commission"). Waarschijnlijk is het ook wel hetzelfde woord, zelfs al zou het niet uit het Nederlandsch ontleend zijn (sigillum). Het woord is echter reeds lang gangbaar ook in andere gevallen in de beteekenis van „bewijzen, legitimeeren". Waar men iemand bijv. vroeger ten onrechte een slaaf noemde, kon deze vragen: „Waar is uw sigé" (bewijs, legitimatie).

De adat keubeuë, het bedrag door den verkooper van een buffel aan den Oelèëbalang betaald.

De adat peudjeumeurang, e.s.v. overzetrecht over de rivieren, waar van een overzetprauw (djalō poemeulheuëh) werd gebruik gemaakt.

Onbetaalde diensten bij den bouw van hun huizen en versterkingen, of bij de bewerking hunner rijstvelden door invloedrijke oelèëbalang's van hun onderdanen geeischt.

Resumeerende kunnen we dus zeggen:

dat de landschapshoofden in de Onderhoorigheden eertijds als meesters van het land een groot aantal heffingen ten eigen bate van hun onderhoorigen deden,

dat die heffingen thans voor het overgroote deel reeds tot de geschiedenis behooren,

dat enkele daarvan in de landschapsmiddelen zijn opgegaan (schadeloosstellingen wegens overname van het recht tot opiumverkoop en tot heffing van in- en uitvoerrechten, gerechtelijke boeten en confiscatiën, gerechtskosten in civiele zaken),

dat thans streng de hand gehouden wordt aan het beginsel, dat de inkomsten, die een zelfbestuurder in zijn functie als zoodanig geniet, inkomsten zijn ten laste van zijn landschap genoten en hij die uit de landschapskas ontvangt voor de door hem aan het landschap bewezen diensten,

dat die inkomsten thans in hoofdzaak nog bestaan uit:

1°. Een vaste maandelijksche bezoldiging. Sommige hoofden genieten nog personeele toelagen, of Gouvernements schadeloosstellingen, of belooningen, waar zulks in het dienstbelang raadzaam wordt geacht.

2°. Een aandeel in het vast recht van ondernemingen van landbouw. Zoo ontvingen de zelfbestuurders in Sigli in 1918 *f* 165 (geraamd); in Takèngön in 1918 *f* 405 (geraamd), in Tĕmiang in 1916 *f* 15835, in 1917 *f* 16278 (geraamd), in 1918 *f* 23228 (geraamd), in Simaloer in 1917 *f* 659 (geraamd) in 1918 *f* 718 (geraamd).

3°. Een aandeel in het vast recht van ondernemingen van boschexploitatie. Zoo ontvingen de zelfbestuurders in Tĕmiang in 1916 *f* 571, in 1917 *f* 1169 (geraamd), in 1918 *f* 1209 (geraamd), in Simaloer in 1916 *f* 2580, in 1917 *f* 2580 (geraamd), in 1918 *f* 3600 (geraamd).

4°. Een uitkeering van de hasil-Oelèëbalang van peper. Zoo ontvingen de zelfbestuurders in Bireuën in 1916 *f* 6049, in 1917 *f* 12000 (geraamd), in 1918 *f* 10000 (geraamd), in Lhō' Seumawè in 1916 *f* 192, in 1917 *f* 600 (geraamd) in 1918 *f* 350 (geraamd), in Tapa' Toean in 1916 *f* 152, in 1917 *f* 140 (geraamd), in 1918 *f* 160 (geraamd).

5°. Een uitkeering van de hasil-Oelèëbalang van p i n a n g. Zoo ontvingen de zelfbestuurders in Bireuën in 1916 *f* 5378, in 1917 *f* 8000 (geraamd) in 1918 *f* 6000 (geraamd), in Lhō^e Seumawè in 1916 *f* 3711, in 1917 *f* 3500 (geraamd), in 1918 *f* 5000 (geraamd).

6°. Een aandeel in de gerechtskosten in civiele zaken.

7°. Reiskosten, autotoelage en tramkosten. Zoo werd in 1918 autotoelage genoten door de landschapshoofden van: Keumangan *f* 780, Pidië *f* 780. Ndjòng *f* 840, Peusangan *f* 105, Samalanga *f* 90, Keureutòë *f* 115, Hakim Kroeëng *f* 65, Simpang Olém *f* 1020, Bagò^e en Boegéng *f* 840, Idi Tjoet *f* 780, Idi Rajeu^e *f* 900, Langsa *f* 840 en Peureula^e *f* 1200.

Volgens de landschapsbegrootingen over 1912—1918 werd aan de hoofden (zelfbestuurders en mindere hoofden) over die jaren aan inkomsten (w.o. personeele toelagen) te goed gedaan: in 1912 *f* 422768, in 1913 *f* 389828, in 1914 *f* 384949, in 1915 *f* 397857, in 1916 *f* 422070, in 1917 *f* 425709 (geraamd), in 1918 *f* 448599 (geraamd), terwijl het totaal der uitgaven in die jaren respectievelijk bedroeg *f* 482865, *f* 454630, *f* 719084, *f* 834935, *f* 934066, *f* 1045818 (geraamd) en *f* 1114755 (geraamd) [1]).

Voor de vaststelling der maandelijksche bezoldigingen gaat men op de volgende wijze te werk. [2]). Men berekent vooreerst de gemiddelde maandelijksche inkomsten van een zelfbestuurder gedurende de laatste drie jaren, daarbij voorloopig die uit concessies buiten beschouwing latende. Is dit bedrag voldoende om hem, nu wèl in verband met de inkomsten uit concessies, voor zijn werkzaamheden voldoende beloond en tot het voeren van een passenden staat voldoende in staat gesteld te achten, dan stelt men dat bedrag in overleg met hem vast als v a s t e m a a n d e l i j k s c h e b e z o l d i g i n g. Is het bedrag te hoog, is de zelfbestuurder niet genegen om met minder genoegen te nemen, of is het te laag en laten de landschapsmiddelen geen verhooging toe, dan beschouwt men deze uitkeeringen voorloopig als p e r s o n e e l e t o e l a g e n, in afwachting van de toekenning van een behoorlijk bedrag als vaste bezoldiging, waartoe men dan gewoonlijk bij bestuurswisseling zal kunnen komen. De inkomsten worden jaarlijks bij de begrooting geregeld.

Hieronder volgt nu een kort overzicht van de samenstelling van het Landschaps-bestuur in de verschillende Onderafdeelingen met vermelding van het bedrag, dat door elk der hoofden maandelijks ge-

---

[1]) Zie de aangehaalde publicatie v.h. Encycl. Bur. p. 86.

[2]) Overeenkomstig de Gouverneurs Circ. v. 28 Februari 1912 No. 96. Vgl. over de financieele politiek tegenover de zelfbesturende landschappen in het algemeen nog: Politiek Beleid en Bestuurszorg in de Buitenbezittingen dl. II B, 2e dr. p. 220 vg.

noten wordt volgens de begrooting van uitgaven voor 1918 der ver schillende kassen (er zijn thans 11 onderafdeelings- en 6 landschaps kassen benevens 1 afdeelingskas), waarbij opgemerkt dient te worden, dat een herziening dier inkomsten in voorbereiding is, beoogende die meer in overeenstemming te brengen met de meerdere of mindere belangrijkheid der ressorten en de door de hoofden te verrichten werkzaamheden.

A *Afdeeling Noordkust van Atjèh.*

Onderafdeeling Sigli (± 150000 inw.)

23 Landschapshoofden (Pidië met Kalè en Laweuëng *f* 750, Reubèë *f* 175, Arèë *f* 100, Ibōïh *f* 115, Tjoembō *f* 275, Titeuë *f* 100, Troesèb *f* 85, Arōn *f* 125, Ië Leubeuë *f* 475, Ndjōng *f* 350, Gloempang Pajōng *f* 200, Sama Indra *f* 275, Bambi en Oenòë *f* 175, Kroeëng Seumideuën *f* 50, Pineung *f* 200, Gigiëng *f* 150, Keumala *f* 125, Keumangan *f* 575, Mè Tareuëm *f* 50, Andeuë en Lala *f* 60, Ilòt *f* 50, Tangsé *f* 75, Geumpang *f* 40.

20 Moekimhoofden [1]) of Imeum's elk *f* 10, en nog drie ondergeschikte hoofden, elk *f* 30, een *f* 20 en een *f* 15.

Onderafdeeling Meureudoe (± 24749 inw.)

Is verdeeld in drie landschappen:

a. Meureudoe, bestaande uit het rechtstreeks door den Oelèëbalang (*f* 500) bestuurde gebied (Meureudoe Dalam) en 12 oelèëbalangschapjes (Oelèëbalang tjoet), waarvan de hoofden — hier Oelèëbalang XII genoemd — *f* 15—*f* 30 ontvangen, naar gelang van de belangrijkheid van hun gebied.

b. Triëng Gadéng met vier moekim's. De Oelèëbalang heeft *f* 350 en elk der vier Imeum's (moekimhoofden) *f* 25.

c. Panté Radja met één moekim. De Oelèëbalang heeft *f* 150.

Onderafdeeling Bireuën (± 67973 inw.)

Is verdeeld in drie landschappen:

a. Samalanga. De Oelèëbalang heeft *f* 180. Verder heeft men hier nog eenige (veelal aan het zelfbestuur geparenteerde) z.g. Keudjroeën's, die het bestuur voeren over gampōng-complexen, maar zij worden hoe langer hoe minder door het landschapshoofd geraadpleegd. Ondergeschikte Oelèëbalang's vindt men nog in II Moekim Toenòng (*f* 50), Plimbang (*f* 50) en Peudada (50).

b. Peusangan. De Oelèëbalang, die vroeger een aantal Oelèëbalang-tjoet onder zich had (thans geëlimineerd), voert nu het bestuur alleen en heeft *f* 225. De in naam ondergeschikte hoofden van Djeumpah en Leuboe genieten resp. *f* 50 en *f* 20.

---

[1]) De meeste landschappen zijn hier, evenals in Groot Atjèh in moekim's ingedeeld, maar niet alle: Mè Tareuëm, Ilòt, Andeuë, Kroeëng Seumideuën, Tangsé en Geumpang bijv. niet.

Onderafdeeling Lhō' Seumawè (± 36706 inw.)

10 Landschapshoofden (Sawang *f* 150, Nisam *f* 150, Tjoenda *f* 225, Bajoe *f* 125, Lhō' Seumawè *f* 300 (+ *f* 1200 personeele toelage), Blang Mangat *f* 100, Samakoerō' *f* 125, Bloeë' *f* 40, Geudòng *f* 200, Blang Mè *f* 75.

De vier tot Tjoenda behoorende z.g. Boelōh landschappen worden beschouwd als zelfstandige landschappen, hoewel de hoofden daarvan nimmer de Korte Verklaring hebben afgelegd. (Gouverneurs Bt. van 8 Januari 1917 No. 10/9).

De ondergeschikte hoofden genieten bezoldigingen van *f* 20—*f* 75.

Onderafdeeling Lhō' Soekōn (± 48500 inw.).

Is verdeeld in vier landschappen:

a. Kroeëng Pasè, of gebied van Hakém Kroeëng. Het landschapshoofd heeft *f* 170.

b. Keurentòë, bestaande uit:

1. Het rechtstreeksch gebied, waar het landschapshoofd (*f* 600) het direct bestuur voert, voor een deel zonder tusschenhoofden, en voor een ander deel bijgestaan door acht Oelèëbalang-tjoet, met bezoldigingen van *f* 10—*f* 25.

2. De Toeha-peuët-schappen Matang Panjang, Moeliëng, Nibōng en Arōn, die tegenwoordig bijna geheel beschouwd worden als zelfstandige Oelèëbalang's. Deze Toeha-peuët ontvangen *f* 65, *f* 40, *f* 35, *f* 35.

3. De Oelèëbalang-lapan schappen Seuleuma', Pira', Ara Keumoedi, Minjè, Matang Bén, Ara Boengkō', Boeah en Blang Gloempang. Deze Oelèëbalang-lapan ontvangen *f* 80, *f* 75, *f* 50, *f* 40, *f* 40, *f* 35, *f* 30, *f* 25.

Elk dezer Oelèëbalang-lapan heeft weer kleinere Toeha-peuët onder zich met bezoldigingen van *f* 5—*f* 15.

c. Matang Koeli, bestuurd door een Oelèëbalang (*f* 125) met vier Toeha-peuët (bezoldigingen *f* 10 à *f* 15) onder zich, die precies dezelfde rol vervullen als de kleine Toeha-peuët in de Oelèëbalang-lapan-schappen van Keureutòë.

d. Peutòë, bestuurd door een Oelèëbalang (*f* 125), bijgestaan door een Datoe (*f* 25), een Panglima-prang en vier Toeha-peuët met bezoldigingen van *f* 10—*f* 15.

Onderafdeeling Takéngön (± 15750 inw.).

Is verdeeld in vier Gajōsche landschappen:

a. Het gebied van den Kĕdjoeroen Rödjö Boekit (*f* 75). Onder het groot aantal geslachten, die tot den Gajōschen stam Boekit behooren, treden er drie bijzonder op den voorgrond n.l. Boekit Mamat (of Boekit Lah), waaruit alleen de Kĕdjoeroen's voortkomen, Boekit Ewéh, naar den ambtsnaam van het hoofd (*f* 60) en Goenòng, waarvan het stamhoofd *f* 50 ontvangt.

b. Het gebied van Rödjö Tji' van Böbasan (*f* 75.) De Pĕngoeloe Gajō — hoofd van het geslacht Moenté Gajō, een der vele geslachten van den stam Moenté — ontvangt *f* 25.

c. Het gebied van den Kĕdjoeroen Siah Oetama (*f* 75).

d. Het gebied van den Kĕdjoeroen Rödjö Linggō (*f* 75).

Eindelijk worden van het groot aantal stamhoofden, die het op patriarchaal republikeinsche leest geschoeide Gajōsche gezag voeren, een 59-tal bezoldigd (*f* 2.50—*f* 9).

B. *Afdeeling Oostkust van Atjèh.*

Onderafdeeling Idi (± 26863 inw.).

Is verdeeld in acht landschappen:

a. Tandjōng Seumantō' met Meureubò. Het landschapshoofd heeft *f* 25, bijgestaan door een Banta (*f* 10).

b. Simpang Oelém. Het landschapshoofd heeft *f* 400, bijgestaan door een Banta (*f* 50).

c. Djoelō'-Tjoet. Het landschapshoofd heeft *f* 50. Men heeft hier nog een viertal Toeha-peuët, tegenwoordig niet veel meer dan kamponghoofden (peutoeha).

d. Djoelō' Rajeu'. Het landschapshoofd heeft *f* 125.

e. Boegéng en Bagò'. Het landschapshoofd heeft *f* 125, bijgestaan door een Banta (*f* 25).

f. Idi Tjoet. Het landschapshoofd heeft *f* 300, bijgestaan door een Banta (*f* 100).

g. Idi Rajeu'. Het landschapshoofd geniet *f* 1650. Behalve Toeha-peuët heeft men hier nog Toeha-lapan, beide door het landschapshoofd tot e. s. v. kleine districtshoofden gemaakt. Men noemt ze daarom wel Oelèëbalang-tjoet.

h. Peudawa Rajeu'. Het landschapshoofd ontvangt *f* 100, bijgestaan door een Banta (*f* 25).

Onderafdeeling Langsa. (± 20818 inw.).

Is verdeeld in drie landschappen.

a. Peureula', wordt bestuurd door een landschapshoofd (*f* 1000) bijgestaan door negen z.g. Oelèëbalang-tjoet (Peureula', Rantò Panjang, Tampa', Blang Simpō', Rambang Pajōng, Aloeë Nirih, Aloeë Lhō', Simpang Aneu' Kanan, Simpang Aneu' Kiri en Bajeuën) met bezoldigingen van *f* 40—*f* 100, terwijl sommigen van hen nog toelagen ontvangen. Verder een Banta (*f* 300). Bovenbedoelde Oelèëbalang-tjoet waren oorspronkelijk hoofden van hierheen geïmmigreerde peperplanters; hier en daar (zooals in Aloeë Nirih en Aloeë Lhō') kregen de vroegere Peutoeha-rajeu' den titel van Oelèëbalang-tjoet.

b. Soengòë Raja, wordt bestuurd door een landschapshoofd (*f* 275), waaronder twee z.g. Oelèëbalang-tjoet, elk met een bezoldiging van *f* 20 en *f* 25 toelage. Het landschap vormt een enclave

in het gebied van Peureula^, waarvan het vóór 1899 een onderhoorigheid was.

c. Langsa wordt bestuurd door een landschapshoofd (*f* 400), waaronder zes z.g. Oelèëbalang-tjoet (Bajeuën Langsa, Birém Rajeu^, Langsa Toenòng, Langsa Lama, Manja^ Paèt en Koeala Langsa) met bezoldigingen van *f* 20—*f* 80, terwijl een viertal van hen nog toelagen ontvangen varieerend van *f* 16—*f* 40.

Onderafdeeling Tĕmiang. (± 9275 inw.). Bij Stbl. 1908 No. 112 afgescheiden van Sumatra's Oostkust en toegevoegd aan het Gouvernement Atjèh en Onderhoorigheden.

Is verdeeld in vijf landschappen:

a. Karang (Noordelijk Boven Tĕmiang), bestuurd door een landschapshoofd (Kĕdjoeroean Karang) (*f* 480), bijgestaan door vijf z.g. Datoe ampat soekoe (Datoe Imam Balei, D. Tandil, D. Pĕngoeloe, D. Hakim, D. Laksamana) die elk *f* 45 ontvangen. Onder dezen nog 17 z.g. Datoe dĕlapan soekoe met bezoldigingen elk van *f* 4—*f* 12.50.

b. Bandahara (Noordelijk Beneden Tĕmiang), bestuurd door een landschapshoofd (Radja Bandahara) (*f* 270), onder wien acht Datoe ampat soekoe (Datoe Imam Balei, D. Sĕtia Maharadja, D. Panglima Besar, D. Keutjhi^ Sĕtia, D. Laksamana, D. Panglima, Kawōm, D. Sĕtia Radja en D. Tjoet Banta) met bezoldigingen van *f* 10—*f* 25 en 9 Datoe dĕlapan soekoe, die elk *f* 4 ontvangen.

c. Soengei Ijoe, bestuurd door een landschapshoofd (Kĕdjoeroean Tji^) (*f* 230), onder wien vier Datoe ampat soekoe, elk met *f* 22 bezoldiging en 7 Datoe dĕlapan soekoe, die elk *f* 4 ontvangen.

d. Zuidelijk Beneden Tĕmiang, bestuurd door een landschapshoofd (Radja- of Soetan Moeda Indra Kĕsoema) (*f* 600) waaronder vier Datoe ampat soekoe (Datoe Bandahara, D. Toemĕnggoeng, D. Sĕtia Radja en D. Orang Kaja Maharadja) met bezoldigingen van *f* 10—*f* 30 en 12 Datoe dĕlapan soekoe, elk met *f* 2.50.

e. Zuidelijk Boven Tĕmiang, bestuurd door een landschapshoofd (Kĕdjoeroean Moeda) (*f* 325), waaronder vijf Datoe ampat soekoe (Datoe Imam Balei, D. Hakim, D. Pĕngoeloe, D. Tandil, D. Radja Indra) met bezoldigingen van *f* 35—*f* 45 en 11 Datoe dĕlapan soekoe, die elk *f* 10 ontvangen.

Het ligt in de bedoeling de vaste bezoldiging der Datoe's dĕlapan soekoe — voortgevloeid uit een belofte hun een aandeel te geven in het vast recht der ondernemingen van landbouw, — zoodra de stand der kas zulks toelaat, af te koopen met een toelage inééns van ten hoogste 5 × hun jaarsalaris.

Onderafdeeling Sĕrbödjadi. (± 2532 inw.).

Omvattende het Gajōsche gebied van het landschapshoofd Kĕdjoeroen Aboe^{e} met *f* 60 bezoldiging, bijgestaan door den Rödjö Banta van Oedjoeng Karang (*f* 25), twee Ama ni opat (de Rödjö Bödöl en de Panglima Tji^{e}), elk met *f* 14, acht Si Waloe (tegenwoordig gewone kamponghoofden van Lĕlès, Tĕroedja^{e}, Naloen, Djĕring, Lòt, Boega^{e}, Sĕkoealön en Taring), elk met *f* 7.50 en verder vier z.g. Districtshoofden, elk met *f* 20 (Pĕngoeloe Pĕharōn in het Bonén gebied, Kĕdjoeroen Tandil in het Sĕmboeang gebied, Pĕngoeloe Djĕrnih in het Djĕrnih gebied en Kĕtji^{e} Tampoer in het Tampoer gebied).

Onderafdeeling Gajō Loeös. (± 15000 inw.).

Omvattende het Gajōsche gebied van het landschapshoofd Kĕdjoeroen Pĕtiambang met *f* 75 bezoldiging, bijgestaan door de hoofden van een aantal z.g. Tji^{e}-schappen. Dit eischt een kleine toelichting. Anders dan in het Meergebied — waar de Rödjö alleen het patriarchaal hoofd eener bloedgemeenschap en daardoor ook politiek hoofd is van een kampong (of gedeelte daarvan) — is in Gajō Loeös het Rödjö-ambt naar de adat in drieën gesplitst, n.l. de Tji^{e}, de Moedö en de Wakil, hetgeen hiermede verband houdt, dat de stam of het geslacht hier in tweeën is verdeeld: aan het hoofd van den ouderen tak staat dan een Rödjö-tji^{e} tegenover den Rödjö-moedö. Elks machtsfeer is nauwkeurig bepaald en de Tji^{e} heeft den voorrang. De Wakil is inderdaad niet anders dan een kleinere Rödjö over een onderdeel van den stam of het geslacht. („Het Gajōland" p. 220 vg.). Ons Bestuur heeft zich op het standpunt gesteld, dat waar splitsing bestaat in een ouderen en jongeren tak, de Tji^{e} alleen als hoofd van den geheelen stam of het geslacht moet worden beschouwd. Deze hoofden der Tji^{e}-schappen zijn thans:

Rödjö-tji^{e} Gölö (hoofd van het geslacht Gölö) *f* 25.
Rödjö-tji^{e} Boekit („ „ „ „ Boekit) *f* 25.
Rödjö-tji^{e} Rĕma („ „ „ „ Rĕma) *f* 25.
Rödjö-tji^{e} Pòrang („ „ „ „ Pòrang *f* 20.
Kedjoeroen Dagang van Mbatjang (hoofd v. d. gelijknamigen stam) *f* 15.
Kĕdjoeroen Dagang van Koetö Lintang (hoofd v. h. geslacht v. Koetö Lintang) *f* 15.
Rödjö-tji^{e} Tampèng (hoofd van het geslacht Tampèng) *f* 15.
Rödjö-tji^{e} Pĕnòsan („ „ „ „ Pĕnòsan) *f* 15.
Rödjö-tji^{e} Gĕgarang („ „ „ „ Gĕgarang *f* 15.
Rödjö-tji^{e} Pĕpari^{e} („ „ „ „ Pĕpari^{e}) *f* 15.
Kĕmala Rödjö Tjanè Oekön (hoofd v. h. geslacht Boven-Tjanè) *f* 15.
Rödjö Poedoeng Trangoen (hoofd van het geslacht Trangoen) *f* 15.
Rödjö-tji^{e} Padang „ „ „ „ Padang) *f* 15.
Rödjö Padang Rĕmoekoet „ „ „ „ Rĕmoekoet) *f* 15.

Rödjö Padang Lĕmpĕlam Djabō (hoofd van het geslacht Lĕmpĕlam Djabō) *f* 15.

Verder zijn nog bezoldigd:

Pĕtoeō Dölöm van Pĕnampakan *f* 15.

Hakim van Lĕmbé *f* 10.

Imöm Balé van Tjĕmpa *f* 10.

Adji Bödöl Kĕdjoeroen *f* 35.

Rödjö Moedō Padang *f* 10.

D. *Afdeeling Alaslanden.* (± 10046 inw.).

Is verdeeld in twee landschappen:

a. Bambél, bestuurd door een landschapshoofd (Kĕdjoeroen Bambél) (*f* 75), bijgestaan door vier Pĕngoeloe si-ĕmpat, die het bestuur voeren over de vier mĕrgō's (gebiedsdeelen, districten), waarin het landschap is verdeeld en elk *f* 25 ontvangen,

1. Mĕrgō Ngkran (omvattende de kampong's: Konèng, Rèkèt, Likat, Tĕroetoeng Pajoeng, Ntoealang sĕmbilan, Ntoealang sĕmbilan-baroe, Koetō Lèngat baroe, Ngkran, Roemah Loear en Lawé Kòngkei) onder den Pĕngoeloe si-ĕmpat van Ngkran.

2. Mĕrgō Bĕroeh (omvattende de kampong's Pédé Isi, Koetō Langlang, Bia^ Moeli en Koetō Sĕri) onder den Pĕngoeloe si-ĕmpat van Bia^ Moeli.

3. Mĕrgō Sĕkĕdang (omvattende de kampong's Bambèl, Tĕroetoeng Sĕprei, Tĕroetoeng mĕgarō, Lawé Kihing, Koetō Rèh, Kisam en Lawé Soemoer) onder den Pĕngoeloe si-ĕmpat van Ndjohar.

4. Mĕrgō Sĕlian (omvattende de kampong's Koetō Mbaroe, Tĕroetoeng Pĕlarikan, Koetō Boeloeh, Poeloe Latong, Batoe Mboelan, Prapat en Mbaroeng) onder den Pĕngoeloe si-ĕmpat Radja Tji^.

b. Poeloe Nas, bestuurd door een landschapshoofd (Kĕdjoeroen Poeloe Nas) (*f* 75), bijgestaan door vier Pĕngoeloe si-ĕmpat (elk *f* 25), die het bestuur voeren over de volgende vier Mĕrgō's.

1. Mĕrgō Pĕlis (omvattende de kampong's Lawé Tĕroetoeng, Tĕlaga Makar, Lawé Sagoe, Kandang Blang, Tĕnèmba^ Langlang, Lawé Pangkat, Goesoeng Batoe, Pĕnampakan, Ntoealang) onder den Pĕngoeloe si-ĕmpat Imam Balé.

2. Mĕrgō Kĕpala Desa (omvattende de kampong's Poeloe Nas en Tĕroetoeng Pĕdih) onder den Pĕngoeloe si-ĕmpat Batin.

3. Mĕrgō Kling (omvattende de kampong's Koetō Pasir en Koetō Oedjoeng) onder den Pĕngoeloe si-ĕmpat van Kĕrĕtan.

4. Mĕrgō Tjibrau (omvattende de kampong's Mamas, Tandjong, Rambong, Tĕlĕda^, Pĕnjĕmbrangan Tjingkĕm en Djoengar) onder den Pĕngoeloe si-ĕmpat van Bĕntjirim.

D. *Afdeeling Westkust van Atjèh.* (± 691100 inw.).

Onderafdeeling Tjalang. (± 16000 inw.).

Met de volgende tien landschapshoofden (Oelèëbalang):

a. Kloeang (*f* 40), *b.* Koeala Daja (*f* 45), *c.* Koeala Lambeusòë (*f* 50), *d.* Koeala Oenga (*f* 40), *e.* Lhō' Kroeët (*f* 275), *f.* Paté' (*f* 40), *g.* Lageuën (*f* 60), *h.* Rigaïh (*f* 45), *i.* Kroeëng Sabé (*f* 50), *k.* Teunòm (150).

Verder worden aan verschillende lagere hoofden nog onderstanden uitgekeerd, varieerend van *f* 10—*f* 50.

Onderafdeeling Meulabōh. (± 59780 inw.).

Met de volgende tien landschapshoofden (Oelèëbalang):

a. Wòjla (*f* 110), waaronder een vijftal ondergeschikte Oelèëbalang's.

b. Boebōn (*f* 60), waaronder een z.g. Banta (met titel Peutimang Keudjroeën) en een ondergeschikte Oelèëbalang.

c. Lhō' Boebōn (*f* 40).

d. Seunagan (*f* 127.50), bijgestaan door vijftien ondergeschikte Oelèëbalang's (eertijds aangeduid met titels als Oelèëbalang Limòng, Oelèëbalang Peuët en Imeum Lhèë).

e. Meulabōh (*f* 290), bijgestaan door tien ondergeschikte Oeléébalang's.

f. Seuneu'am (20).

g. Beutōng (*f* 20), bijgestaan door drie ondergeschikte Oelèëbalang's.

h. Toengkōb (*f* 30)

i. Pameuë (*f* 20)

De bovenbedoelde ondergeschikte hoofden genieten bezoldigingen van *f* 10—*f* 55.

Onderafdeeling Tapa' Toean. (± 50.000 inw.)

Bestaat uit elf landschappen;

a. Koeala Batèë. De zelfbestuurder-met den titel Radja-geniet *f* 110 en de drie hem ondergeschikte Oelèëbalang's (van Lam Toeha, Soeriën en Lama Inong) met bezoldigingen van *f* 10—*f* 20.

b. Soesōh, In tegenstelling met den éénhoofdigen Atjéhschen bestuursvorm heeft dit Maleische landschap een tweehoofdig bestuur van twee Hoofd-Datoe's elk met *f* 125. De een met erfgalar Datoe Nja' Radja (soekoe Koeboeng = Kampar) ter rechteroever van de Soesōh-riviér, de andere met erfgalar Datoe Toewah (soekoe Barat = Priaman) ter linkeroever dier rivier. Van bovenbedoelde bezoldiging worden ook betaald de drie ondergeschikte Datoe's (ook Kĕpala Soekoe genoemd), n.l. de Datoe Moedah in het gebied Driën Rampah (soekoe Koeboeng), de Datoe Rau van Kota Parit (soekoe Rau) en de Datoe Ampat (van onbepaalde soekoe).

c. Blang Pidië. Het landschapshoofd-met titel Radja-geniet *f* 100 en de vier hem ondergeschikte Oelèëbalang's (van Kota Tinggi, Poelò Kajèë, Kota Toeha en Lampōïh Driën) ontvangen bezoldigingen varieerend van *f* 15—*f* 35.

d. Manggéng. Het landschapshoofd-met titel Radja-geniet *f* 50 en de vier hem ondergeschikte èëbalang's (van Soea' Brambang,

Blang Manggéng, Pasi en Meunasah Iē Gadéng) ontvangen elk *f* 10.

e. Lhō' Pawōh Noord. Het landschapshoofd-met titel Radja-geniet *f* 47,50, terwijl de vier hem ondergeschikte Oelèëbalang's (van Soea'. Babah Lhō', Tangan-tangan Rajeu' en Lhō' Pawōh) bezoldigingen ontvangen varieerend van *f* 10—*f* 20.

f. Labōhan Adji. Het vroegere tweeledige hoofd-Datoe-schap van dit in naam slechts Maleische landschap werd in 1910 door het éénhoofdig gezag vervangen, terwijl de beide Hoofd-Datoe's toen aan het landschapshoofd werden ondergeschikt gemaakt. De zelfbestuurder ontvangt *f* 140. Hiervan moet hij afstaan aan vier hem ondergeschikte Datoe's elk *f* 10, aan twee Datoe's elk *f* 15. Verder heeft men nog een viertal Datoe's met bezoldigingen van *f* 10-*f* 15.

g. Meuké.' Dit staatje vertoont als merkwaardigheid, dat het een tweehoofdig bestuur heeft, terwijl het toch tegenwoordig een zuiver Atjèhsch landschap is. In tegenstelling met het twee-Hoofd-Datoe-schap in de Maleische landschappen, hebben de hoofden hier elk hun gebiedsdeel, waar zij alle zaken regelen. Het gebied van Radja di Goenōng omvat de bovenstroomsche gampōng's en dat van Radja Tjoet de benedenstroomsche. Zij genieten elk *f* 50, de beide hen ondergeschikte Oelèëbalang's elk *f* 10.

h. Lhō' Pawōh Zuid. Het landschapshoofd — met titel Radja — geniet *f* 80, terwijl de beide ondergeschikte Oelèëbalang's elk *f* 15 ontvangen.

i. Sama-Doea. Dit Maleische landschap had vroeger een driehoofdig bestuur, waarvoor thans het éénhoofdig gezag is in de plaats gekomen. Onder het landschapshoofd — met den titel Radja — heeft men een drietal Datoe-schappen n.l. Datoe Moeda (v.d. soekoe Rau) te Soea' Oeloe en Datoe Bantan (v. d. soekoe Kampar) te Soea', die het gezag uitoefenen op den linkeroever van de Sama-Doea rivier en Datoe Basah (v.d. soekoe Rau), die het bestuur voert op den rechteroever. De zelfbestuurder ontvangt *f* 135, de drie ondergeschikte Datoe's elk *f* 5, terwijl elk dezer laatsten van het landschapshoofd daarenboven nog *f* 25 ontvangt.

k. Tapa' Toean. Evenals in Soesōh vindt men ook hier nog de zuiver Maleische bestuursvorm geopenbaard n.l. het tweehoofdig bestuur van twee Hoofd-Datoe's, de eene van de soekoe Pasaman met erfgalar Datoe Radja Amat. de andere van de soekoe Barat (Priaman) met erfgalar Datoe Radja Boedjang. Elk van hen heeft onder zich een Datoe en een Panglima, die elk hun eigen gebied hebben. Zoo heeft men dus een viertal soekoe's, elk een soort van district of wijk uitmakend, bestuurd door een soekoehoofd.

Deze vier soekoe's zijn.

1. Soekoe Barat (Priaman) in het complex Tĕpi Ajĕr Bai' onder Panglima Sarali.

2. Soekoe Pasaman in het complex Kampong Tĕngah onder Panglima Maᵉ Saba.

3. Soekoe Rau (Loeboeᵉ Sikaping) in het complex Kampong Padang onder Datoe Bandara.

4. Soekoe Kampar in het complex Kampong Ilir Laboe onder Datoe Radja Lela.

De beide Hoofd-Datoe's ontvangen elk *f* 280; de beide ondergeschikte Datoe's elk *f* 45 door de landschapshoofden betaald, terwijl ook de beide Panglima's van het landschapshoofd elk *f* 25 ontvangen.

l. Kloeët. De zeer gemengde bevolking in dit landschap is overwegend Maleisch te Kandang, Bakōngan en Paja Dapoer, elders vindt men in hoofdzaak Atjèhers. Daar de verschillende bevolkingselementen hun eigen hoofden hebben, is het bestuur hier vrij gecompliceerd. Het centraal gezag wordt uitgeoefend door het landschapshoofd, dat nog den titel voert van Keudjroeën en *f* 305 ontvangt. Direct onder hem staan een viertal Maleische Datoe's. Het hoofd van de oorspronkelijke (Gajōsche en Alassche?) bevolking voert den titel van Imam Balei of Imam Nĕgĕri met een Datoe — een Alasser — te Paja Dapoer onder zich. Te Bakōngan heeft men een onderhoofd met den titel van Oelèëbalang, die weer vijf Datoe's onder zich heeft. Verder vindt men in de z.g. Onderhoorigheden [1]) van Kloeët nog een vijftiental ondergeschikte Oelèëbalang's (n.l. te Teureubangan Tjoet, Teureubangan Rajeuᵉ, Seuneubōᵉ, Rasian, Asahan Rajeuᵉ, Asahan Tjoet, Koeala Baᵉ-oe, Limbang, Bakōngan, Oedjōng Poelò, Si Badéh, Kandang en Mĕnggamat).

Onderafdeeling Singkel. (± 17570 inw.).

A. *Rechtstreeks bestuurd gebied.* Bij *Stbl.* 1908 N⁰. 41 werden de Bovenstreken van Singkel (n.l. de districten Simpang Kanan en Simpang Kiri) gebracht onder rechtstreeks bestuur en met het oude rechtstreeks bestuurde gebied van Beneden Singkel en Banjak- eilanden tot één onderafdeeling vereenigd, welke verdeeld is in vier districten, terwijl deze (met uitzondering der Banjak eilanden) weder in onderdistricten (z.g. *Datoe*-schappen) onderverdeeld zijn.

a. *Beneden Singkél*, onder den *Datoe-Bĕsar* van Nieuw-Singkel (omvattende de onderdistricten Nieuw-Singkel of Tandjōng Baroe, Paja Boemboeng, Rantau Gĕdang en Tĕlòᵉ Amboeng elk onder een *Datoe*)

b. *Simpang Kanan*, onder den *Datoe-Bĕsar* van Tandjōng Mas (omvattende de onderdistricten Tandjōng Mas, Poenaga, Sĕlatong, Soero en Koeta Batoe elk onder een *Datoe*). Verder een paar Batak-hoofden: de *Radja Ikoetan* en de *Radja Pĕndoea* in de vier kampong's aan de

[1]) Als Onderhoorigheden worden beschouwd die streken, welke in een bijzondere verhouding staan tot het hoofd-landschap, hetzij door zeer geïsoleerde ligging, hetzij doordat eenige kampong-groepen tot een bepaalde eenheid zijn vereenigd.

Boven Simpang Kanan, welke door heidensche Batak's worden bewoond.

c Simpang Kiri, onder den Datoe Bĕsar van Binanga, omvattende de onderdistricten Binanga, Koeta Baroe, Langkis, Batoe-Batoe, Belegen, Komrih, Toealang en Pasir Blō, elk onder een Datoe)

d. Banjak-eilanden, onder den Datoe-Bĕsar en twee niet officieele onderdistrictshoofden te Aloban op Poelò Toeankoe en te Poelò Pandjang.

De districtshoofden genieten van vroeger af van Gouvernementswege *f* 75 's maands, de onderdistrictshoofden *f* 30, in tegenstelling met de in rang met hen gelijkstaande Moekim-hoofden in Groot-Atjèh, die slechts *f* 25 per maand ontvangen Bij *Stbl* 1913 N°. 541 is daarom bepaald, dat de bij de inwerking treding daarvan in functie zijnde onderdistrictshoofden slechts tot hun defungeeren in het genot blijven van de bezoldiging van *f* 30, doch dat hun opvolgers slechts *f* 25 tractement zullen genieten. De bovenbedoelde Batak-hoofden hebben een maandelijksche toelage van *f* 10 uit het boetenfonds, terwijl de onderdistrictshoofden als vergoeding voor de door hen gepresteerde diensten maandelijks een toelage van *f* 25 uit de afkoopgelden der heerendiensten ontvangen.

B. *Zelfbesturend gebied.* Hiertoe behoort het landschap Troemon met de Onderhoorigheden Boeloe Seuma en Sileukat. Troemon werd met 1 Januari 1902 van het toenmalig Gouvernement Sumatra's Westkust afgescheiden en bij Atjèh gevoegd. (*Stbl*, 1901 N° 367) De zelfbestuurder teekende in 1911 de Korte Verklaring. Hij geniet *f* 350, de ondergeschikte hoofden van Boeloe Seuma en Koeta Toeha ontvangen respectievelijk *f* 90 en *f* 50. De positie die beide laatsten innemen tegenover den zelfbestuurder is geheel verschillend. De Oelèëbalang van Koeta Toeha staat direct onder den zelfbestuurder en heeft slechts theoretisch een eigen ressort. In de practijk wordt geheel eigenlijk Troemon door het landschapshoofd zelf bestuurd, dat zich in zijn werkzaamheden door zijn Oelèëbalang laat bijstaan. Boeloe Seuma echter neemt een min of meer zelfstandige positie in tegenover eigenlijk Troemon en wordt dan ook direct bestuurd door een ondergeschikt hoofd, dat wel is waar den zelfbestuurder volkomen als zijn Radja beschouwt, doch dat de inwendige aangelegenheden van zijn ressort zelf afdoet.

Onderafdeeling Si-Maloer (± 16180 inw.) Bestaande uit de volgende vijf landschappen (hier districten genoemd): *a.* Tapa^{e} (zelfbestuurder *f* 50), *b.* Simaloer (zelfbestuurder *f* 40), *c.* Lakoen (zelfbestuurder *f* 15), *d.* Salang (zelfbestuurder *f* 15), *e.* Sigoelei (zelfbestuurder *f* 15). De Soekoehoofden en Pamoentja^{e}'s zijn als de eigenlijke volkshoofden te beschouwen, maar het streven van ons Bestuur naar centralisatie doet hun invloed meer en meer verdwijnen. De Pamoentja^{e}'s genieten *f* 10 à *f* 15.

VARIA.

Geboortevloek, door Cora Westland, (twee deelen). Em. Querido, Amsterdam.

De schrijfster heeft in dit boek willen doen uitkomen hoevelen bij hun geboorte als het ware zekere eigenschappen medekrijgen, die op het geheele leven hun stempel blijven drukken en vaak leiden tot mislukking in de maatschappij.

Dit moeielijke, althans niet gemakkelijke probleem, heeft de schrijfster op onderhoudende wijze behandeld.

Tweede vrouw, door Dorothee Buys, (twee deelen). Em. Querido, Amsterdam.

Deze roman behandelt de geschiedenis van een jonge vrouw, die trouwt met een dokter-weduwnaar; zij betrekken het huis waarin deze geneesheer met zijn eerste vrouw heeft geleefd, ja zelfs de huishoudster, die in het eerste huwelijk al de huishouding bestierde, blijft ook in dienst.

Die jonge vrouw blijkt een zenuwlijderes te zijn, die overal den geest van de eerste vrouw van haar man voelt tusschen staan. Aan de universiteit wordt blijkbaar den aanstaanden artsen niet veel bijgebracht over zenuwziekten, ten minste deze dokter blijkt niet veel van den toestand van zijn vrouw te begrijpen. Als dit vrouwtje haar eerste kind ter wereld heeft gebracht, keert de geestesrust weer terug.

Meneer Britling, door H. G. Wells, vertaald door A. Moresco. Em. Querido, Amsterdam.

Dit boek zegt de vertaler, gaat het kader van den gewonen roman te buiten in dien zien, dat de hoofdpersoon voor ons leeft, niet alleen in zijn individueel bestaan, maar ook als vertegenwoordiger van het in zijn goede en minder goede eigenschappen zoo moeielijk te begrijpen Engelsche volk. Dwars door het fijne weefsel van zijn persoonlijke ziel — de vertaler is nog altijd aan het woord — ziet men de draden loopen, die zijn individueel mensch-zijn verbinden met de wijdere menschelijkheid zijner nationale gemeenschap en met den geestelijken voedingsbodem van zijn tijd. In dit opzicht kan de Britlingroman worden vergeleken zoowel met den Werther van Goethe als met Jean Christophe van Romain Rolland.

Wij meenen dat de vertaler een goed werk heeft gedaan met „Meneer Britling" in zeer goed Nederlandsch over te zetten.

„Het Geerken van de Zee" en andere vertellingen, door Johan Koning, met penteekeningen van Ed. Weltevreden, Boekhandel Visser & Co.

Johan Koning heeft in dezen bundel een vijftal korte novellen bijeengebracht, waarvan de eérste, die ook haar naam aan den bundel schonk bekroond werd bij een door het te Antwerpen uitgegeven Vlaamsche weekblad *Carolus*, uitgeschreven wedstrijd. Het is ontegenzeggelijk het beste stuk van dezen bundel. Ook de andere novellen behooren echter tot goed z. g. klein werk.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

ROTTERDAM, 20 Januari 1920.

INHOUD.

De Indische pers over den nieuwen minister van Koloniën. — Inlandsche militaire dienstplicht. — Het begrootingsrecht voor Indië. — De maritieme verdediging van Nederlandsch-Indië. — De maatregelen tegen de pers. — Verbijstering? — De djimat-kwestie. — Zwak en onverantwoordelijk. — De assistentenregeling. — Centrale Kas en afdeelingsbanken. — Het veeteeltbedrijf in onze Oost-Indische kolonies. — Verhouding van met inlandsche en met Europeesche cultures beplante grondoppervlakte. — De Garoetzaak. — Onze verhouding tot de Arfak-stammen. — Geldverspilling.

De Indische pers over den nieuwen minister van Koloniën. De *Java-Bode* juicht de benoeming onvoorwaardelijk toe. Nog vóórdat de benoeming definitief was, schreef het blad over den nieuwen bewindsman:

Man van schitterende geestesgaven, buitengewone werkkracht, door en door bekend met Indische toestanden en verhoudingen, voor zoover wij weten niet behoorende tot een bepaalde partij, is van hem te verwachten, dat hij in de hooge betrekking van minister van Koloniën aan Nederland en Indië belangrijke diensten zal kunnen bewijzen. Wij weten wel, dat dit gunstig oordeel over den heer De Graaf niet algemeen gedeeld wordt en dat hij, die trouwens nimmer gestreefd heeft naar populariteit, door minder aantrekkelijke karaktereigenschappen velen van zich afstootte, maar ook weten wij, dat velen, die het wèl meenen met Indië, het steeds betreurd hebben, dat hem hier te lande geen meer verantwoordelijke positie opgedragen is geworden en hij, half en half gedwongen, is moeten heengaan.

Het *Soer. Hbld.* oordeelt: de benoeming van den heer De Graaff is zuiver en alleen een gevolg van de politieke constellatie in het moederland:

Of de heer De Graaff de meest-geschikte man voor deze ongetwijfeld, in het huidige tijdsgewricht, zeer belangrijke functie zou zijn, is aan gerechten twijfel onderhevig. Het persoonlijk contact met de kolonie toch verloor de heer De Graaff reeds in April 1910, een korte dienstreis in 1913 dan daargelaten, toen hij aftrad als directeur van binnenlandsch bestuur, terwijl hij zich nimmer deed kennen als een scherp politicus.

Hij is te veel bureaucraat, te weinig man van de daad om *de* man te zijn, die thans aan het hoofd van het departement van koloniën noodig is.

Hij was echter een erkend intelligent en arbeidszaam man, die vooral op het gebied van agrarische zaken zijn sporen verdiend heeft. Zijn eerste nota over het heerendienstonderzoek in Rembang trok zeer de aandacht, terwijl zijn diensten bij het landrenteonderzoek hem in aanmerking deden komen voor de in 1905 ingestelde inspectie voor agrarische zaken, waarvan hij de eerste inspecteur was.

Na achttien jaren dienst en na vele eervolle opdrachten te hebben vervuld, was hij nog steeds controleur, op een salaris van slechts *f* 400. Eerst daarna volgde de snelle promotie, welke eindigde met het directeurschap van het departement B. B.

Voor *De Locomotief* is de heer De Graaff de vertegenwoordiger van het doode stelsel eener louter ambtelijke decentralisatie, waaraan Indië zich juist eenigermate had ontworsteld:

De heer S. de Graaff heeft een eenvolle ambtelijke loopbaan doorloopen. Hij heeft 's lands archieven met tal van degelijke rapporten over onderscheidene zaken van bestuurszorg verrijkt. Maar hij is te zeer ambtenaar tot in elken vezel, om in een tijd, waarin de koloniale gemeenschap meer en meer deelgenoot wordt in het bestuur over zichzelf, een zoo invloedrijken post als dien van minister van Koloniën te kunnen bezetten.

Zijn tijd is voorbij.

Voorgoed.

Het blad qualificeert de benoeming als „een onberekenbare fout":

Het *Bat. Nieuwsblad* laat zich als volgt uit:

De heer S. de Graaff is dus toch minister van koloniën geworden.

Tien jaar geleden verliet hij Indië, als bureaucratische erfenis achterlatend zijn „bestuurs-hervorming", welke ondanks her-vormingen nooit vasten vorm kreeg.

Tien jaar lang hoorde men niets van hem, zag men niets van hem, zocht en vond hij vergetelheid.

Na die tienjarige rust is hij, volgens het *Vaderland*, de knappe, de krachtige man ,die Indië zal besturen naar zijn polsslag.....

Dat is heel mooi gezegd.

Maar het doet zien, beter dan vele woorden, hoezeer men in Nederland buiten het leven in Indië staat.

Want dien polsslag heeft de heer S. de Graaff nooit gevoeld. Evenmin als het *Vaderland*. En evenmin als de raadgevers der Kroon, die de keuze deden vallen op den heer De Graaff.

Men zegt nu reeds, — bij wijze van troost! — dat de heer De Graaff toch niet lang minister zal blijven. Dat over hoogstens twee jaren het tegenwoordige ministerie plaats zal moeten maken voor een ander. Dat het bewind-De Graaff dus maar een overgangs-tijdperk zal zijn.

Alsof in twee jaren een bureau-cratisch bewind van een geborneerd minister niet genoeg bederven kan, wat in geen tien jaar weer opgebouwd kan worden.

En dat men in Holland, in dezen tijd, Indië aan een dergelijke proefneming blootstelt, levert het bewijs, dat men ginds nog even ver van de werkelijkheid hier afstaat, als twintig jaar geleden.

Het *Bat. Handelsblad* schrijft van den nieuwen minister:

De heer S. de Graaff minister van koloniën! Neen, dat heeft Indië waarlijk aan Nederland niet verdiend!

De heer De Graaff heeft een Indische loopbaan achter den rug, waarin hij verworden is tot een ziekelijke bureaucratische kasplant. Papier, pen, inkt, agendanummer, retroacten, het kan niet anders of een dezer woorden zal het laatste zijn, dat hem over de lippen komt, wanneer hij het tijdelijke zegent, — hetgeen, naar wij hopen, niet zoo spoedig gebeuren moge.

Hij is een bureaucratische fanaticus, zooals Indië wellicht nooit erger gekend heeft. Dank zij zijn welversneden pen, genoot zijne schier niet te stuiten stroom van adviezen een gezag, dat op de bureaucratische markt heel hoog genoteerd was, doch door den practicus, die met beide beenen in het werkelijke en moeilijke leven stond, als null and void werd aangemerkt.

En verder:

Wij willen niet te bitter worden, en bepalen ons daarom tot de herhaling onzer smeekbede: moge de hemel Indië voor zulk een ramp behoeden.

De voetsporen, welke hij hier achtergelaten heeft, schrikken af.

Het *Nieuws van den Dag v. N.-Indië* vindt het al heel wat, dat hij „Indië op z'n duimpje kent" en „ingewijd is in alle geheimen van het Indische bestuursmechanisme":

In al de door hem bekleede ambten heeft de heer De Graaff zich doen kennen als iemand van inderdaad reusachtige werkkracht, als een man, met vaststaande, goed omlijnde denkbeelden, aangaande de richting, welke z. i. behoort te worden ingeslagen, bij het organiseeren van het bestuur dezer koloniën, en met zeer bepaalde ideeën omtrent den vorm, die daaraan moest worden gegeven.

Hij hield er stokpaardjes op na, ongetwijfeld, en niet iedereen was met deze zoo hoogelijk ingenomen als de heer De Graaff zelf. Zeer waarschijnlijk zou dan ook een reorganisatie van het bestuur, zooals hij zich die denkt, velen niet bevallen.

Maar er is alle aanleiding om aan te nemen, dat er door hem een gaaf stuk werk zal worden geleverd, en dat nu hij de leiding heeft, de tijd bij „Koloniën" niet zal worden verdaan met het inwinnen van adviezen van menschen, die eerder raad moesten vragen, dan dat zij advies behooren uit te brengen!.....

De *Preanger-Bode* zegt:

Onder technische leiding van zijn vrienden Idenburg en Colijn zal hij het wel rooien met de Haagsche specialiteiten-Kamer van politieke en andere jongleurs.

Met de politieke grollen zullen zijn beschermengelen hem wel een handje helpen.

En wat feitelijke kennis van zaken betreft, heeft hij de geheele deskundigheid der Kamer in zijn zak.

De *Deli-Ct.* zegt:

De tijd van de bureaucratie in de leidende plaatsen is voorbij. We zullen de wettenmakers en de andere maatschappelijke remmen natuurlijk niet kunnen missen, daarvoor zijn we nu een keer te zeer verstrikt in onze eigen netten, maar in een tijd, waarin de geheele wereld uitgaat naar economische ontwikkeling, naar vermeerdering van productie, wederopbouw op materieël en geestelijk gebied, verbetering van verkeer en andere technische vraagstukken, daar is een bureaucraat, wiens verdiensten juist op het bureau liggen, niet op zijn plaats om richting en leiding te geven.

Economische behoeften roepen in de eerste plaats om bevrediging, niet politieke.

Daarmee is de heer De Graaff als minister veroordeeld.

In het *Vrijzinnig Weekblad* noemt K(erkkamp) de benoeming van den heer S. de Graaff tot minister van koloniën: den allerlaatsten politieken flater, en een veelbeteekenende. De schr. oordeelt aldus over den nieuwen titularis:

Een ervaren ambtenaar; een volbloed bureaucraat; iemand, die slechts kent het ambtelijk geregeerde Indië van vóór tien jaar.

Zulk een man in dezen tijd van snelle overgangen, van rustelooze hervormingsdrang, minister van Koloniën! Beter bewijs van gebrek aan politiek inzicht, van miskenning der bestaande verhoudingen is niet denkbaar. En het ergste is nog, dat deze nieuwe minister vastgeklonken zit aan een stelsel van bestuurshervorming, dat reeds uit den tijd was toen het een vasten

vorm had aangenomen. Wat zal er nu terechtkomen van de voorstellen der herzieningscommissie? Zal het werk van den Volksraad de zoo hoognoodige waardeering vinden? Aan goede bedoelingen natuurlijk geen gebrek, doch daarmede is Indië niet geholpen. Aan het verleden denkende, zou men zelfs geneigd zijn te zeggen: integendeel!

Het wordt een moeilijke tijd voor Indië en voor den G. G.

Mr. van W(ijngaarden) bespreekt in *Locale Belangen* de benoeming van den heer S. de Graaff tot minister van koloniën.

Wij voor ons meenen, aldus de schr. dat er door die benoeming geen reden ontstaat voor groote ongerustheid voor de verdere ontwikkeling van het locaal zelfbestuur. Zooals bekend mag worden geacht, zijn wij overtuigde tegenstanders van het stelsel van ambtelijke decentralisatie, dat in 1914 door den heer De Graaff werd aanbevolen. Deze bezwaren werden destijds uitvoerig in *Locale Belangen* uiteengezet; zij richtten zich vooral tegen de opvatting, dat de regentschapsraden voornamelijk colleges met autonome bevoegdheden zouden worden, en dat in de nieuw in te stellen groote gewesten niet de raad zou besturen, maar de gewestelijke bestuurders, bij wie uitsluitend de uitoefening van het zelfbestuur zou berusten. Van werkelijke deelneming aan de algemeene bestuurstaak zou dus de bevolking zijn uitgesloten.

Mr. van Wijngaarden stelde daartegenover de noodzakelijkheid van eene ruime toekenning van zelfbestuur in engeren zin ook aan de regentschapsraden en van de omvorming der gewestelijke raden tot werkelijk besturende colleges, met de instelling van een college van dagelijksch bestuur, waarvan de gewestelijk bestuurder voorzitter zou zijn.

De ontwikkeling der decentralisatie ging de laatste jaren geheel in de dezerzijds gewezen richting. De regeering heeft een ruim zelfbestuur aan de regentschapsraden toegezegd. Dat het der regeering met die toezegging ernst is, is gebleken uit de instelling van de staatscommissie voor locaal zelfbestuur.

Wordt nu nog ingezien, dat ook, wat de gewesten betreft, herziening van samenstelling en werkkring naast geleidelijke gebiedsuitbreiding tot het juiste practische resultaat zal leiden, en wordt de overdracht van bevoegdheden ook bij deze nieuwe gewestelijke colleges in ruime mate toegepast, dan is voor Java en Madoera, en voor gewesten buiten Java als Sumatra's Oostkust, die in ontwikkeling bij Java niet achterstaan, eene bevredigende oplossing verkregen.

Is tegen dezen ontwikkelingsgang thans reactie te vreezen? Wij meenen van niet volgt de schr. Het standpunt der Indische regeering heeft buiten en in den Volksraad zooveel instemming gevonden, dat van een nuchter man als de nieuwe minister niet is te verwachten, dat hij tegen landvoogd, Volksraad en openbare meening zou ingaan. Zulks te minder, omdat de heer De Graaff in latere beschouwingen de scherpe kanten zijner voorstellen reeds heeft afgeslepen, de noodzakelijkheid eener toekenning van zelfbestuur in engeren zin aan de regentschapsraden heeft toegegeven, en dus heeft getoond, niet blind te zijn voor de wijziging der tijdsomstandigheden.

Hadden wij dus ongetwijfeld op het Plein liever een vooruitstrevend man gezien, die het werkelijk locaal zelfbestuur niet slechts noodgedwongen zou aanvaarden, maar met volle overtuiging aan de verdere verwezenlijking zou medearbeiden; wij kunnen ons niet voorstellen, dat de heer De Graaff zijn of liever onzen tijd zoo slecht zou begrijpen, dat hij de ruime toekenning van werkelijk locaal zelfbestuur zou trachten te keeren.

Mocht de nieuwe bewindsman dit evenwel beproeven, dan zou hij daarin, naar onze overtuiging, niet slagen. Want de tijd voor de invoering van regentschapsraden zonder werkelijke bestuursbevoegdheid, de tijd voor de oplossing van het bestuursvraagstuk door overdracht van bevoegdheden op autocratische gewestelijke bestuurders, is voorbij. Wie daarmede Indië thans wil gelukkig maken, gaat een zeker échec tegemoet.

Vreezen doen wij dus voor de verdere ontwikkeling der decentralisatie niet. Maar wel is groote waakzaamheid geboden.

* * *

Inlandsche militaire dienstplicht. Zooals men weten kan heeft de Indische regeering den dienstplicht voor Inlanders bij den Volkraad aanhangig gemaakt, niet zoozeer om al dadelijk tot de invoering van dien dienstplicht te kunnen overgaan, dan wel om den Volksraad in de gelegenheid te stellen van zijn gevoelens te doen blijken.

De *Sum. Post* noemt de toelichting der regeering vrij vaag, weet niet of het inlandsche militieleger bedoeld wordt als een politie-leger, als een soort ,,burgerwacht'' dus. De regeering wil verder *allerwegen* besprekingen doen tusschen en een commissie van advies instellen.

Het blad komt dan tot de volgende conclusie, die wij geheel onderschrijven:

Zou 't niet verstandiger zijn, met 't spreken over een Inlandsche militie te wachten tot de Inlandsche volksbeweging goed en wel door haar pokken- en mazelen-periode heen zal zijn? De regeering zegt, dat ,,vrees voor een ontijdig verbreken van den band met Nederland onbestaanbaar is''. Accoord! Men kan, zegt de regeering, te dien aanzien maar tweeërlei standpunt innemen: òf men vertrouwt de Inlandsche bevolking ten volle, of men vertrouwt haar niet. Een daartussschen liggende opvatting kan niet worden aanvaard. Ook dit standpunt noemen wij logisch. Doch... 't gaat voor 't oogenblik niet om een verbreking van den band met het moederland, of een verzet tegen het wettig gezag door het leger zelf, doch om de taak, welke deze Inlandsche militie als politie-leger zou hebben te vervullen, welke taak eventueel een optreden tegen de eigen landgenooten zou eischen. En dat is heel iets anders.

In onze oogen is deze tijd van een pas aangevangene, nog onzekere en onvaste, nog niet tot eenige bewustheid gekomen, volksbeweging de allerongeschikste om over de invoering van Inlandschen militairen dienstplicht en de vorming van een Inlandsch politie-leger te spreken. Zeker, de regeering had desbetreffende vroegere beloften in te lossen. Doch niemand zou 't haar onder de omstandigheden van 't oogenblik kwalijk hebben genomen, als zij dezen Inlandschen militairen dienstplicht voorloopig had opgehangen aan den kapstok eener algemeene defensie-herziening, afhankelijk van de besluiten van den Volkenbond of iets dergelijks.

* * *

Het begrootingsrecht voor Indië. Om aan de onvoldaanheid bij de openbare lichamen, die deelnemen aan de behandeling der Indische begrooting, een einde te maken stelt de *N.R.Ct.* twee maatregelen voor.

In de eerste plaats zal erkend moeten worden, dat de verhouding tusschen Holland en Indië in wezen veranderd is, sinds Indië, gesteund door de algemeene opleving in het Oosten, in de laatste jaren in een verrassend snel tempo tot eigen zelfbewustzijn is gekomen.

Er is een publiek leven door ontstaan, dat nog wel niet tot in alle hoeken is doorgedrongen, maar toch een tijdens ons bestuur ongekenden omvang heeft verkregen. Die ontwikkeling heeft in zekeren zin de sanctie van het Nederlandsche bewind gekregen door de instelling in het vorige jaar van den Volksraad. Met den Volksraad is tot stand gekomen een, niet onder ambtelijk gezag staande, uit de vertegenwoordigers van de verschillende politieke stroomingen samengesteld college, dat zich in den korten tijd van zijn bestaan tot beoordeeling van 's lands belangen in staat heeft getoond.

De erkenning van deze ontwikkeling moet er toe leiden, den Volksraad ten aanzien van maatregelen van de wetgeving, en in het bijzonder van het begrootingsrecht, over Indië te maken tot meer dan louter onderzoekend en raadgevend college.

Daardoor zal tevens verbetering kunnen worden gebracht in den thans bestaanden ongezonden toestand, dat het ontwerp der begrooting in Indië reeds in Mei gereed moet zijn, binnen twee maaden in overijling door den Volksraad moet worden behandeld, na eenige maanden opnieuw door beide Kamers in Nederland volledig moet worden bewerkt, om tenslotte geruimen tijd na het begin van het begrootingsjaar (in 1919 eerst in Juni) in het Staatsblad te verschijnen.

De tweede maatregel tot verbetering ligt, in het bereik van de Nederlandsche kiezers in het algemeen en van de politieke partijen in het bijzonder.

Wanneer erkend wordt, dat het bestuur over Indië zoolang het noodig is, eene zaak van nationaal belang en van nationale roeping is voor Holland, dan is daarmede tevens gezegd, dat met die voor ons volk zoo uiterst belangrijke factor rekening dient te worden gehouden bij de verkiezing van de leden der Volksvertegenwoordiging, in wier handen mede de beslissing over Indië is gelegd.

Het evenredig kiesstelsel geeft, door de mogelijkheid van opneming onder de candidaten van met Indië bekende personen, beter gelegenheid, dit denkbeeld te verwezenlijken, dan het geval was onder het districtenstelsel.

* * *

De maritieme verdediging van Nederlandsch-Indië. De buitenlandsche correspondenten van het *Alg. Hbl.* hebben de goede gedachte gehad het oordeel over dit voor ons zoo belangrijke onderwerp van verschillende deskundigen in den vreemde in te winnen.

De Berlijnsche correspondent van het Amsterdamsch orgaan, deelde o.a. dit mede als oordeel van kapitein ter zee Bartenbach, dat geheel overeenkomt met dat van den luit. ter zee Van Hengel:

1e. Er kan geen sprake van zijn voor de verdediging van Nederlandsch-Indië een legermacht op te bouwen, in staat op den duur de verovering van dit eilandenrijk door een groote mogendheid definitief te verhinderen. Men kan er slechts naar streven deze verovering voor den vijand tot een zoo kostbare onderneming te maken, dat zij voor den tegenstander geen voordeel meer biedt of dat hij tegen andere verplichtingen niet in staat is de hiervoor benoodigde uitgaven te doen. Voorwaarde hiertoe is de vaste wil de verdediging onder alle omstandigheden vol te houden.

2e. De opvatting, die uit de inleiding van kapitein Van Hengel spreekt, houd ik voor de juiste. Het zou verkeerd zijn de verdediging van Indië slechts uit onderzeebooten en torpedobootjagers op te bouwen. Met onderzeeërs alleen zou Duitschland den oorlog nooit hebben kunnen voeren. Voor

een verdedigingssysteem zijn nog andere oorlogsschepen noodig. Anders legt de vijand reeds spoedig met weinig middelen de duikbooten in haar havens vast. Ook de Belgische kust is slechts door den indirecten druk, dien onze hoogzeevloot op Engeland uitoefende, zoover vrijgehouden, dat de duikbooten in- en uitloopen konden... De Engelschen waren genoodzaakt hun hoofdmacht bijeen te houden.

3e. Landingen kunnen door de langzame onderzeebooten niet worden verhinderd, vooral niet in dit uitgestrekte gebied. Zij kunnen den tegenstander, die de troepen verzorgen moet, echter belangrijke schade berokkenen en hem tot een grootsch aangelegd verdedigingssysteem noodzaken, vooral wanneer hij op grooten afstand van zijn havens werkt.

4e. Het aanwezig zijn van strijdvaardige kruisers noopt dan den vijand tot een groote machtsontwikkeling, daar hij om veilig te zijn reeds en overal de meerdere in macht zijn moet en de Nederlandsche kruisers het moment van den aanval bepalen.

5e. Verkenningen moeten door vliegers geschieden. Indien de vijand hen daarin belemmeren wil, dan kost hem dit groote inspanning. Desniettegenstaande zal hij er toch niet in slagen de opstijgende vliegers het verkennen definitief te beletten.

Resumeerend zou ik dus willen zeggen: Wat de marine betreft moet het verdedigingssysteem als volgt zijn samengesteld:

a. Een kern van onderzeebooten, waarbij eenige, die een zeer groot bewegingsveld bezitten (15 à 20 duizend zeemijlen) om den tegenstander ook daar op te zoeken, waar hij hen in het geheel niet verwacht.

b. Een aantal strijdvaardige zeer snelle kruisers.

c. Een groot aantal verkenningsvliegtuigen tot groote vluchten in staat en talrijke vliegterreinen.

d. Een groot aantal mijnenzoekers en torpedojagers tot het vrijhouden der toegangen tot de steunpunten.

Aanbevelenswaardig zou ook de inrichting van moederschepen voor de voorziening der duikbooten zijn, ten einde in dit uitgestrekte gebied zoo noodig snel de steunpunten te kunnen verplaatsen. Hiervoor zouden groote stoomschepen met tanks, ingericht voor brandstoffen, genomen kunnen worden.

Ik zou verder nog willen opmerken, dat de vergelijkingen van uit den oorlog, wat de successen der Duitsche onderzeebooten tegenover de convooien en transporten betreft, niet juist zijn. Overigens is de taak der Duitsche onderzeeërs een andere als die der Nederlandsche bij de verdediging van Nederlandsch-Indië.

Tot zoover kapitein ter zee Bartenbach.

Met hetgeen hij zeide over de onjuistheid der vergelijkingen uit den oorlog, wat betreft het optreden der Duitsche duikbooten tegenover convooien en transporten, doelde hij blijkbaar op de volgende woorden van den heer Van Hengel.

„Van de ruim honderdduizend koopvaardijschepen, die te Duins passeerden, is daar ter plaatse niet één verloren gegaan door de actie van Duitsche onderzeebooten en jagers, die toch te Zeebrugge en Ostende, dus in de onmiddellijke nabijheid, waren gestationeerd. Trouwens tegen snelvarende schepen is de onzerzeeër vrijwel machteloos."

De Parijsche correspondent van het *Alg. Hbl.* heeft het oordeel van viceadmiraal Lacaze ingewonnen. Ook deze vlagofficier schaarde zich, na op de

hoogte van de kwestie gebracht te zijn, geheel aan de zijde der Nederlandsche marineofficieren.

Het is zeer moeilijk dergelijke quaesties geheel in abstracto te bespreken, zei hij, want de toestand waarin een vloot dient te verkeeren hangt ten nauwste samen met de buitenlandsche politiek, die een land volgt.

Indien in een toekomstigen oorlog uw land betrokken mocht worden dient te worden partij-getrokken van de lessen, die deze oorlog heeft geleerd: dat het beheerschen van de groote zeeën beslissend is voor den uitslag, en dat het lot van het moederland ten slotte beslissend is voor dat van de koloniën. Duitschland heeft het afgelegd, en het is zijn koloniën kwijt. Had het overwonnen, het zou zijn koloniën hebben behouden, geheel afgescheiden van de vraag of het al dan niet staat geweest was ze tijdens den oorlog te verdedigen.

De correspondent merkte op, dat de zaak er voor ons anders voorstaat in geval de aanval op onze koloniën mocht uitgaan van een Oostersche mogendheid; ons land zou er dan zelf buitenstaan en de strijd zou uitsluitend in het Oosten beslecht worden.

De admiraal zei met een lachje dat hij deze onderstelling zelf niet had willen formuleeren, maar dat men natuurlijk van Nederlandsch standpunt met àlle hypothesen moest rekening houden. Met het oog daarop is het inderdaad gewenscht de gevechtswaarde van de koloniale marine zoo hoog mogelijk op te voeren.

Indien de beperktheid van uw budget als kleinere mogendheid het u onmogelijk maakt uw maritieme strijdkrachten in het Oosten zoo sterk te maken, dat ge *alleen* elken aanval op uw koloniën zoudt kunnen afslaan, zijt ge aangewezen op bondgenootschappen. Voor zulk een bondgenootschap moet men van zijn kant met iets kunnen aankomen, wil men niet de positie krijgen van een „protégé" — wat geen aangename positie is.

De onderzeeboot alléén heeft als verdedigingsmiddel niet veel waarde; zelfs als ze een groote activiteits-straal heeft, moet ze toch op zijn tijd worden geravitailleerd, waarvoor bases en hulpschepen noodig zijn. Evenzoo is het met de avions, die de admiraal, als gevechts- en verkenningsmiddel in het toekomstige zeegevecht zeer hoog stelde. De meening van de jongere officieren in onze marine, die meer speciaal van dit wapen op de hoogte zijn, zei hij, is dat op den duur de hydro-avion zal moeten plaats maken voor de avion, ook op zee, omdat die veel lichter is, en dus veel meer ruimte beschikbaar heeft voor bommen en benzine, dus langere en nuttiger vluchten kan doen. Maar daarvoor zullen dus altijd speciaal ingerichte grootere schepen noodig zijn.

Bovendien is het een onbetwistbaar feit dat het bezit van grootere eenheden, zooals kruisers, bij de kleinere den vijand eventueel zou noodzaken een veel aanzienlijker maritieme strijdmacht op het beoogde doel af te zenden, en hem in het doen van een landing, wat toch al geen gemakkelijke onderneming is, veel meer zou bemoeilijken.

Op de vraag van den correspondent of hij verwachtte, dat de Volkerenbond het gebruik van de onderzeeboot als strijdmiddel verbieden zou, antwoordde admiraal Lacaze ontkennend. Naar zijn meening zal de Volkerenbond zijn kracht niet zoeken in dergelijke verbodsbepalingen, die bovendien altijd tamelijk gemakkelijk te ontduiken zijn. En trouwens, wie weet of er morgen aan den dag niet een strijdmiddel wordt uitgevonden, dat nog veel meer uitwerking heeft? Wat helpt dan een verbod van onderzeeërs? Zijns inziens ligt de kracht van den Volkerenbond, waarvan hij veel verwachtte,

veel meer in de groepeering van de verschillende mogendheden om een oorlog te *voorkomen* en de actie van een eventueel rustverstoorder met vereende krachten tegen te gaan, dan in het vaststellen van verbodsbepalingen voor toekomstige oorlogen. En in dit verband wees hij ook op de mislukking van de Haagsche conferenties ten gevolge van het optreden van de Duitsche gedelegeerden, die niets wilden weten van een wereld-verbond voor arbitrage, zelfs niet op den meest bescheiden voet, omdat Duitschland zich te allen tijde de meest volledige vrijheid van optreden wilde voorbehouden. Op grond daarvan, zij hij, zijn wij allen toen al uit Den Haag teruggekomen met de overtuiging, dat de oorlog onvermijdelijk was, omdat Duitschland dien wilde.

Admiraal Lacaze's conclusie was dat Nederland, om zijn uitgestrekte koloniën te beschermen, behoefte heeft aan een krachtige vloot ter plaatse. Het effect van zulk een vloot is evenredig aan hetgeen men daaraan ten koste legt, en ten kosten leggen kàn. Over de meest gewenschte samenstelling wenschte hij zich echter niet uit te laten, omdat dit een *cas d'espèce* is, dat geheel afhangt van de plaatselijke toestanden, van den vijand, die men zich voorstelt eventueel te bevechten te zullen krijgen en van de buitenlandsche politiek door de regeering van het moederland gevolgd.

De Berlijnsche correspondent van hetzelfde blad heeft nog eenige andere Duitsche marine-specialiteiten geraadpleegd.

Admiraal Von Müller verklaarde hem, niet geneigd te zijn door een uitvoerig antwoord op zijn vragen nog eens in het openbare leven terug te keeren. Na lezing van het materiaal, dat hij hem had voorgelegd, antwoordde hij echter voorzichtig: „Misschien heeft de minister groot gelijk."

In tegenstelling met deze opvatting staat het oordeel van den door zijn kruistocht vermaarden kapitein ter zee Karl von Müller, den gezagvoerder van den kruiser „Emden", die zijn meening als volgt voor hem formuleerde:

„Ik gevoel mij eigenlijk niet in staat om over het vraagstuk „de beste maritieme verdediging der Nederlandsche koloniën in den Indischen archipel" openlijk mijn meening uit te spreken. In het algemeen wil ik daarover slechts dit zeggen, dat ook wel met de meening der meeste marine-officieren overeenkomt: Het doel der Nederlandsch vlootpoltiek zal wel zijn Nederland voor oorlogsverwikkelingen te behoeden, in een oorlog tusschen andere staten, als neutrale staat zijn rechten te handhaven en zijn plichten te vervullen en als het in oorlog gewikkeld zou worden de Nederlandsche koloniën door energieke bestrijding der vijandelijke strijdmacht en benadeeling der vijandelijke belangen te beschermen. Afgezien van een geschikt gebruik maken van den politieken wereldtoestand zal het bereiken van dit doel in de eerste plaats van de Nederlandsche zeemacht in de Indische wateren afhangen. De sterkte van de zeemacht hangt voornamelijk af van de juiste samenstelling der vloot uit de verschillende scheepstypen. Door verwaarloozing van een noodzakelijk bestanddeel lijdt het geheel. Waar het niet de verdediging van een haven betreft, wordt de waarde der torpedobooten en onderzeeëers zeer verhoogd door den steun, die strijdvaardige „Ueberwasserschiffe" hun geven. Dan zijn torpedobooten en onderzeeërs veel afhankelijker van hun steunpunten dan kruisers, hun arbeidsveld is kleiner dan dat der kruisers, wat voor een uitgestrekt gebied als Ned.-Indië van bijzondere beteekenis is. Torpedo- en duikbooten kunnen door de tegenwoordige afweermiddelen en versperringen gemakkelijker onschadelijk worden gemaakt, indien zij op zich zelf zijn aangewezen, dan wanneer zij met strijdvaardige

„Ueberwasserschiffe" samenwerken. In de aanwezigheid dezer laatste ligt een aanmerkelijke versterking der marine opgesloten en buitendien — wat men in politiek en commercieel opzicht niet gering moet schatten — een verhooging van het maritiem prestige. De handhaving der neutraliteit zal in de Indische wateren niet mogelijk zijn zonder strijdvaardige „Ueberwasserschiffe" en zonder deze zal ook Nederlands afhankelijkheid van de bondgenooten in een oorlog voor het vraagstuk der verdediging van het Ned.-Indische koloniaal bezit grooter zijn.

„Om al deze redenen acht ik een vlootpolitiek, die de bescherming der Nederlandsche koloniën alleen of bijna alleen op torpedo- en duikbooten baseert, onjuist en geldverspillend."

* * *

De maatregelen tegen de pers. *De Locomotief* meent dat maatregelen in den geest van de Britsch-Indische Press Act een terugkeer zouden beteekenen tot de beginselen van het Drukpersreglement hetwelk de contrôle over de pers, in preventieven en repressieven zin, ten deele opdroeg aan administratieve organen.

Nader wijst het blad er op, dat de bepalingen van vroeger het perskwaad en zijn gevolgen toch niet vermochten te beteugelen.

Voorts doodt men den *geest* waaruit dit perskwaad ontstaat toch niet.

Een nader bezwaar is het neerhalen van het aanzien der Indische journalistiek. Zoowel tegenover het moederland als tegenover den vreemde.

Een officieel brevet van minderwaardigheid voor de Indische journalistiek, zit er volgens het blad in een administratieve persbreideling, de bonafide krachten dezer pers moet dit grieven en fnuikend moet het werken op hun lust in de mooie maar moeilijke taak.

Men ontneme aan de Indische journalistiek toch niet de kans om zich langs natuurlijken weg te regenereeren! roept *De Loc.* uit.

Ten slotte meent het blad, dat bij een administratieve contrôle op de pers, willekeur niet kan uitblijven.

* * *

Verbijstering? Naar aanleiding van de voorgenomen maatregelen tegen het ‚perskwaad" schrijft het *Bat. Nbl.* o.m.:

Het zou eenvoudig absurd zijn, dat dezelfde regeering, die, zij het dan nolens volens, vrijheid van het recht van vereeniging en vergadering erkent en afkondigt en die met nadruk verzekert alleen beperking van dat recht te wenschen in het alleruiterste geval van ernstig gevaar voor verstoring der openbare rust en orde, — de Pers, die de uitdrukking is van dat recht, wil binden aan een vergunning om te spreken, om te vertolken wat publiekelijk omgaat.

Het bedenksel alleen zou men kunnen schetsen als symptoom van de bureaucratische verbijstering over de mislukking van het stelsel van maatregelen, dat vier jaar geleden weer aanving met de bekende haatzaai-artikelen.

Het regent den laatsten tijd weer persvervolgingen: het gaat bijna gelijken op een sport, maar men is niet voldaan: er moet *gezwegen* worden. En als het aangekondigde *ultimum remedium* wil men nu het recht van schorsing en stopzetting van elk pers- en drukkersbedrijf.

Maar wil de regeering dit inderdaad ook? Wil zij zich inderdaad onmachtig betoonen door het scheppen van een nieuw exorbitant recht?

Exorbitant, omdat het valt geheel buiten de gewone rechtsorde, die al

meer dan genoeg wapens verschaft tegen de kwade pers, doch in welke orde, terecht het laatste woord is aan den wikkenden rechter.

Geen openbaar onderzoek, geen gewaarborgd recht van verdediging, geen op het algemeen recht steunende uitspraak meer? De regeering, de ,,vergunning'' in de hand, zou haar sic volo sic jubio kunnen decreteeren.....?

Wij weigeren te gelooven, dat de regeering zoo grove fout zou kunnen begaan.

* * *

De djimat-kwestie. Noto Soeroto schrijft in *Het Vaderland:*

Volgens den rapporteur in zake het Garoetdrama noopte de ontdekking van een uitgebreiden djimat-handel en van de actie van de Sarekat Islam in de Preanger het bestuur tot tal van arrestaties en tot het nemen van maatregelen, waartoe men in gewone omstandigheden niet licht zou overgaan. De hieraan verbonden beperkingen in de bewegingsvrijheid en vexaties waren niet bevorderlijk voor den goeden geest en werkten prikkelend op de bevolking.

Om de noodwendigheid van het krasse optreden van het bestuur te kunnen beoordeelen, althans voorzoover de djimat-handel daartoe aanleiding heeft gegeven, moet men een juist begrip hebben van het wezen van een ,,djimat''. Een djimat is niets anders dan een talisman of amulet en bestaat in de meeste gevallen uit een stukje papier, waarop een spreuk uit den Korân staat, en dat men in een zakje genaaid steeds bij zich draagt, terwijl men de spreuk voortdurend in gedachte houdt. Soms bestaat een djimat uit het geraamte van een zeepaardje, of uit een zakje met aarde of ook wel gedroogde kruiden, al naar gelang men door middel van de djimat zich beveiligen wil tegen allerlei kwaad, of een overwicht in den omgang met paarden beoogt of gehechtheid aan den geboortegrond dan wel een goede gezondheid. Om kort te zijn: er bestaan zooveel soorten van djimats als men in het leven verschillende doeleinden kan najagen.

Natuurlijk zijn er ook djimats, waaraan de onwetende man de kracht toekent van hem onkwetsbaar te maken. Maar het hebben van een djimat stempelt iemand nog niet tot een onguur individu, evenmin als het dragen van een Maria-beeldje in zijn portemonnaie den Katholiek tot een gevaarlijk mensch maakt. Voor wie aan de kracht van het gebed gelooven, zooals de Christian Scientisten, of aan de kracht der gedachte, zooals de Theosofen, en voor wie in 't algemeen de bezieling van ,,doode'' voorwerpen onder zekere omstandigheden mogelijk achten, heeft het geloof aan een djimat, niets onzinnings in zich. Ja zelfs in Holland bestaan er djimats, want een wilde kanstanje, die men als geneesmiddel tegen rheumatiek bij zich draagt, en dergelijke dingen meer, zijn feitelijk ook djimats.

Men is geneigd zich af te vragen, of het optreden van het bestuur in verband met den djimat-handel niet wat voorbarig was en of het niet het uitvloeisel was van een zekere zenuwachtigheid en van onbekendheid met een volksgeloof, dat op zichzelf al heel onschuldig is.

De heer S. Soeriokoesoemo, een ernstig man en goed kenner van den geest van zijn volk, heeft in zijn tijdschrift *Wederopbouw* een lezenswaard artikel geschreven over ,,het djimat in woelige tijden''. Hij zegt o.a. ,,Niet in het djimat ligt het gevaar, de bedreiging van het gezag, maar de onzinnige opvatting, die steeds heeft geheerscht onder het bestuur en daarbuiten, dat het djimat gevaarlijk is en de straks daartegen genomen dikwijls grievende maatregelen, vormen gezamenlijk het eigenlijke element,

dat zich straks uit op de gewone wijze van het tijdelijk verzet — het begin en de voorbode, zooals de ervaring leert, van de verstoring der openbare rust en orde. Een Javaan, die „mata gelap" is, heeft ook een djimat in zijn zak; een Javaan, die een reis onderneemt, handelt, die zijn sawah bearbeidt of welk bedrijf hij ook moge uitoefenen, beschikt altijd over een djimat; zelfs als hij naar een betrekking gaat solliciteeren, raadpleegt hij eerst zijn djimat. De Javaan leeft met zijn djimat en laat zich daarmee tegelijk begraven. Als het djimat gevaarlijk is, dan is er waarachtig op Java geen plek meer veilig. Het is meer dan ergerlijk om de pers en vele autoriteiten te hooren dazen over het gevaar van het djimat. Dat ze daarbij in hun verblindheid van achter naar voren gaan redeneeren is wel begrijpelijk, maar toch niet verantwoord voor het vastleggen straks van het juiste bestuursbeleid. Men gaat immers redeneeren: het djimat brengt het geloof aan onkwetsbaarheid met zich mee en door dit geloof gaat men er gemakkelijk toe over om een opstand te organiseeren. Dit is eenvoudig niet waar, die conclusie ligt ook voor de hand. Goed, maar ik stel nog verder de vraag, *waarom* wordt er een opstand georganiseerd? Ik leg den nadruk op het *waarom;* dit is waar het eigenlijk om gaat; om een bepaald voordeeltje of alleen om de onkwetsbaarheid zelve, dus: om een lolletje? Maakt men opstand *omdat* men onkwetsbaar is dan wel aan onkwetsbaarheid gelooft, of stelt men daarbij een zeker doel voor oogen?

De heer Soeriokoesoemo komt tot het besluit, dat niet het djimat den opstand teweegbracht, maar de ongunstige toestanden, die er heerschten. Als het waar was, dat het djimat den eigenaar een opstandigen geest bezorgde, dan moest er over geheel Java reeds veel vroeger een algemeene opstand uitgebroken zijn. Inderdaad een weinig kalm nadenken had het geval kunnen voorkomen, dat men onder de suggestie van het vermeende djimatgevaar biddende menschen binnenshuis ging sommeeren en zonder noodzaak neerschoot.

* * *

Zwak en onverantwoordelijk. H. F. schrijft aan de *Deli Ct.:*

De uitspraak in de Memorie van Antwoord betreffende het bezoek van Abdoel Moeïs aan Toli-Toli, in verband met de moorden, is buitengewoon kras!

„Een verband tusschen het bezoek en het daarna voorgevallene valt niet te miskennen."

Zoo zegt de Memorie van Antwoord.

Naïef is de waarschuwing aan de volksleiders waarbij hun er op gewezen wordt, waartoe dergelijke bezoeken kunnen leiden. Alsof velen dit niet wisten en of dit hen er van zou afschrikken!!

Men zou er om moeten lachen indien 't niet zoo treurig ware.

De „durf" waarmee de Regeering dit heerschap aanpakt, heeft al weer vruchten afgeworpen, wat o.m. gedemonstreerd wordt door zijn impertinente verklaring op het jongste S. I. Congres:

„Dat de invoering van het passenstelsel in de residentie Menado voor hem geen beletsel zal zijn, er binnenkort weer heen te gaan."

Die meneer kent zijn pappenheimers en weet, hoe hij moet optreden, om niet aangepakt te worden.

Het is duidelijk, dat juridisch moeilijk het *wettige* bewijs van schuld geleverd kan worden.

Dat bewijst opnieuw, dat onze methode van rechtspreken voor een in 't begin van ontwikkeling verkeerend, oostersch land als Indië niet deugt en precies een omgekeerde uitwerking heeft, als er mee wordt bedoeld: het verzekeren van rust en orde.

De *overtuiging* van schuld heeft ieder, van welke richting ook; zelfs de Regeering!

Een veroordeeling kan echter niet plaats hebben. Maar de G. G. heeft nog altijd het recht, de exorbitante rechten toe te passen.

Is uitzetting naar Nieuw-Guinea of West-Indië niet mogelijk? Maar dan hefst naar een „frisch" tampatje!

Het is *plicht* van de Regeering, er voor te zorgen, dat zij, die de rust, orde, en 't leven van bestuursambtenaren en bevolking, zoowel Europeesche als Inlandsche, bedreigen, niet vrij kunnen rondloopen, en het loon krijgen, dat hun toekomt.

* * *

De assistentenregeling. In een bespreking van het desbetreffende onderwerp, komt *De Locomotief* tot de volgende conclusie:

Bestrijding van de oorzaken der moorden op de cultuur-geëmployeerden in Deli..... en elders, zal langs anderen weg dan dien van het arbeidscontract moeten geschieden.

Wat Deli betreft, zoo gelooven wij niet, dat juist de koelie-ordonnantie met poenale sanctie dergelijke excessen bevordert. Ze komen voor ook daar, waar het regiem van den contract-arbeid niet heerscht. Nog pas weer is uit den Oosthoek van Java een treffend voorbeeld gemeld.

Men kan — met weglating nu van beschouwingen over de Oostersche „mentaliteit" en de „âme orientale" — kortweg vaststellen, dat moorden op cultuur-geëmployeerden in 't algemeen worden bevorderd door krasse en tactlooze bejegening van heetbloedig Oostersch werkvolk. Hardhandigheid van den assistent, schrielheid in de betaling, onredelijk streng optreden naar aanleiding van vergrijpen, welke den Oosterling nu eenmaal minder erg voorkomen dan den Westerling, veroorzaken reflexen in 't gemoed van den Inlandschen werkman, welke voor den Europeeschen opzichter soms levensgevaarlijk zijn.

Een humane, redelijke behandeling, waarbij een ieder 't zijne wordt gegeven, is dus als eerste geneesmiddel aan te bevelen. Deze behoort geïnspireerd te worden door het bedrijf. De *geest* van het bedrijf moet met dat streven naar redelijkheid en menschelijkheid doortrokken worden. Dat gaat niet snel. Maar zulke ingewortelde toestanden kunnen nu eenmaal niet snel verbeteren. De vakvereeniging kan hier echter veel, kan hier schier alles doen. De geëmployeerden van heden zijn de leiders der toekomst. Laat men zich dan in de kringen der geëmployeerden terdege inprenten, dat ook in de praktijk van het werk in het grootbedrijf de waarheid geldt, dat wie wind zaait, storm zal oogsten. Aan de vakvereeniging moeten de geëmployeerden leeren hun steun te ontleenen tegen bedrijfsstelsels, waartegen zij individueel niet vermogen. Sterker dan het arbeidscontract, moet de vakvereeniging hun tot ruggesteun zijn. Deze zal hun op andere wijze ook zekerder maatschappelijke kansen kunnen bieden. Zij kan er immers naar streven, dat de betrekking van geëmployeerde op zichzelf aantrekkelijk en loonend wordt. Door te ijveren voor beter salaris en een hooger winstaandeel voor

geëmployeerden, zal zij den duizelig makenden afstand tusschen het administrateurschap en het assistentschap verminderen en daarmee ook paal en perk stellen aan een al te wilde par force-jacht naar het hooge lot.

Aan de vakvereeniging ook, om te ijveren voor betere kennis van Inlandsche talen, zeden en gewoonten onder de jongere cultuur-employés. Menigmaal sneefde een jong planter, als slachtoffer van een taalkundig misverstand.

Andere middelen zijn nog aanbevolen, daaronder een strenger toezicht op gevaarlijke wapenen in de handen van Oostersch werkvolk. Dit laatste is natuurlijk slechts van betrekkelijke waarde, want de Inlandsche landbouwer heeft — dat bleek in Deli slag op slag — in zijn werktuigen reeds geduchte wapenen bij de hand, en „l'homme qui voit rouge" weet altijd wel een wapen te vinden.

De bescherming van den assistent beginne dus met de practische en heel wel uitvoerbare middelen, welke sinds jaar en dag uit den treure aangewezen zijn. Het komt bij hem vooral neer op *zelfbescherming*, waarbij de vakvereeniging, hem schraagt, maatschappelijk en moreel.

De assistentregeling worde dan in den Volksraad besproken — en opgeborgen, waarna ten spoedigste een algemeene regeling van het arbeidscontract voor *allen* worde ingevoerd.

* * *

Centrale Kas en afdeelingsbanken. De adviseur voor het Volkscredietwezen schrijft:

In verschillende bladen is na het verschijnen van het jaarverslag der Centrale Kas een uittreksel uit dat verslag verschenen en daaraan toegevoegd een opsomming van de niet onder geregelde contrôle staande banken. Bij velen onder het publiek en bij verschillende afdeelingsbankbestuurders en -beheerders heeft dit de onjuiste meening doen postvatten, als zoude de Centrale Kas het publiek voor belegging bij die banken hebben willen waarschuwen. Daar deze meening zoowel de Centrale Kas als de betrokken banken onrecht doet, en de beleggers bij die instellingen noodeloos verontrust, verzoek ik u beleefd, het volgende te willen opnemen, strekkende, om de bedoeling van de Centrale Kas helderder te doen uitkomen.

In het kort komt het door den directeur der Kas in het jaarverslag over 1918 gevoerd betoog hierop neer: De eigenaardige organisatie van de afdeelingsbanken maakt een regelmatige intensieve contrôle door derden noodzakelijk. Voor de bestuursleden, omdat zij zelf voor die contrôle in het algemeen de deskundigheid en den vrijen tijd missen; voor de Centrale Kas als credietgeefster; voor de leeners, omdat zij bij teniet gaan of zelfs verkeerd werken van hun bank groot nadeel zouden lijden; voor het beleggend publiek, omdat het de volle risico van zijn belegging moet dragen, zonder op den gang van zaken bij de bank invloed te kunen uitoefenen.

Die contrôle is, behalve noodzakelijk, ook moeilijk en omvangrijk, omdat de techniek van het beheer der volkbanken, die de verantwoordelijkheid dragen voor credietverleening, met geld van derden, aan een leger van economisch zwakke en crediet-onrijpe Inlanders, zoo veeleischend is. Die contrôle vergt speciale ervaring en bijzondere kundigheden, die slechts zijn te verwachten van personen, die voortdurend met de banken medeleven.

Dit is alleen met de ambtenaren van de Centrale Kas het geval. De Centrale Kas is daarom het aangewezen contrôle-lichaam.

Het publiek voelt dit, en overtuigd als het is van de beteekenis dier contrôle, grondt het zijn vertrouwen in de banken op het geregelde toezicht, door de Centrale Kas uitgeoefend

Wil echter dit toezicht naar den eisch worden gevoerd en de Centrale Kas de volle verantwoordelijkheid daarvoor aanvaarden, dan mogen er geen willekeurige grenzen aan worden gesteld.

* *
*

Het veeteeltbedrijf in onze Oost-Indische kolonies. Van dr. H. 't Hoen komt in het *Tijdschrift voor Economische Geografie* een opstel voor over het veeteeltbedrijf in onze O.-Indische koloniën, waarop de bijzondere aandacht dient gevestigd te worden. De strekking van het artikel is om op de urgentie te wijzen van meer behartiging van het veeteeltbedrijf in verband met de behoefte aan intenser bewerking van den grond.

En niet slechts voor het eigenlijke landbouwbedrijf, maar ook voor de veelsch- en melkvoorziening en het transportwezen is het dringend noodig dat de kwaliteit van den veestapel wordt verbeterd. Als voorbeeld hoe weinig Indië in zijn behoefte aan slacht- en melkvee kan voorzien, wordt het feit aangehaald, dat de firma Muller te Soerabaja, die alle garnizoensplaatsen en de Europeesche bevolking van West-Java van vleesch voorziet, maandelijks 5 à 600 slachtossen uit West-Australië importeert.

En dan wijst de schrijver op de groote leemten in den veestapel, op de pogingen die van gouvernementswege reeds zijn aangewend om hierin verbetering te brengen, op de winstgevende melkbedrijven hier en daar op Java, op de eerste pogingen om ook boter en kaas te maken. Maar nog steeds wordt er veel te veel ingevoerd en de ettelijke millioenen aan geconserveerd vleesch in blik, gecondenseerde en gestereliseerde melk behooren in Indië zelf verdiend te worden.

Aangedrongen wordt op de aanstelling van vee-consulenten. Zoowel aan de landbouwkundige als aan de veeartsenijkundige hoogeschool behoort de koloniale veeteelt en desa-economie onder de gewone onderwijsvakken te worden opgenomen. Wie naar Indië gaat speciaal voor het inlandsch landbouwbedrijf, onderlegge zich goed met de kennis van Javaansch en Maleisch, teneinde rechtstreeks met de veebezitters besprekingen te kunnen houden.

Niet alleen op Java, maar vooral ook in de Buitenbezittingen ligt een uitgebreid veld van werkzaamheid voor den veeteeltconsulent. Een stelselmatig onderzoek dient ingesteld te worden naar de gronden die voor het inlandsch landbouwbedrijf niet geschikt zijn, maar des te meer voor het groot veeteeltbedrijf in halfwilde fokkerijen, waarmede dikwijls gepaard kan gaan de cultuur van cocos, rubber en katoen, dus een gecombineerd landbouw- en veeteeltbedrijf.

De regeering roepe dus in het leven een voorlichtingsdienst. Alle mogelijke gegevens betreffende bodemgesteldheid, terreinformatie, klimaat, regenval, plantengroei, speciaal voorkomende grassen, het al of niet aanwezig zijn van voldoende drinkwater in den drogen moesson, worden zorgvuldig verzameld en zooveel mogelijk in kaart gebracht.

Niet de bevolking is in staat dergelijke terreinen te exploiteeren; daar-

voor zorge het particuliere kapitaal, dat hier een uitgebreid, nuttig en winstgevend arbeidsveld kan vinden.

Doel van den voorlichtingsdienst moet zijn het verstrekken van gegevens aan een informatiebureau aan het departement van Landbouw te Buitenzorg; daarnaast een proefstation voor wetenschappelijke teelt.

Er staan hier groote belangen op het spel, nu aan Insulinde een mooie gelegenheid geboden wordt om werkdadig deel te nemen aan de opvoering der productie van voedingsmiddelen, zoowel van plantaardigen als van dierlijken oorsprong.

* * *

Verhouding van met inlandsche en met Europeesche cultures beplante grondoppervlakte. In- en Uitvoer bevat een artikel van dr. H. C. Prinsen Geerligs omtrent de verhouding van met inlandsche en met Europeesche cultures beplante grondoppervlakte en daarvan verkregen oogsten op Java. Bij zijne berekeningen komt hij tot het resultaat, dat de op sawahs aangelegde aanplant van producten voor de Europeesche markt op Java in het geheel ongeveer 265,000 bouw bedraagt. Aannemend, dat deze aanplantingen alle op buitengewoon gunstig gelegen plaatsen zijn aangelegd, waar de bodem zeer vruchtbaar is en waar irrigatiewater volop verkrijgbaar kan worden gesteld, zoodat twee oogsten van inlandsche gewassen tot ontwikkeling zouden kunnen komen, dan zou op de geheele oppervlakte, welke nu door de Europeesche producten wordt ingenomen, een hoeveelheid gelijk aan den eenmaligen oogst van 530,000 bouw kunnen worden verkregen, en waar de totale, door inlanders in eigen beheer geteelde producten, van 9,2 millioen bouw afkomstig is, zou er bij geheele wegvalling van den Europeeschen cultuuraanplant en vervanging door voedingsgewassen door inlanders een vermeerdering van nog geen 6 pCt. behaald worden. Wat de op deze oppervlakte te verbouwen producten betreft, zoo zou de algeheele verdwijning van de cultuur van gewassen voor de Europeesche markt en hun vervanging door de teelt van voedingsmiddelen in maximo de voedselvoorziening met 7.2 pCt. rijst en 7.3 pCt. polowidjo vermeerderen, doch aan den anderen kant de waarde van den uitvoer met ongeveer 300 millioen alleen voor sawahgewassen verminderen, en wanneer ook de andere culturen weg zouden vallen, in het geheel met 422 millioen gulden per jaar.

Waar de suikercultuur er in geslaagd is, sedert 1894 de productie per bouw met 50 pCt. te vergrooten, terwijl de inlandsche landbouwer de kleine opbrengst van zijn eigen teelt op dezelfde gronden slechts met 7 pCt. omhoog gebracht heeft, daar zou men moeten trachten, den inlander er toe te brengen, zich beter op den landbouw toe te leggen en iets anders te doen dan zijn voorvaderen van ouds gewend waren.

* * *

De Garoetzaak. De heer Zentgraaff, schreef in het *Soer. Hbl.* o.m. over het rapport Hazeu, in verband met het tot den regent van Garoet gerichte verwijt, dat deze als harstochtelijk paardensportliefhebber had weten te bewerken, dat de arrestatie van hadji Hassan tot 7 Juli werd uitgesteld:

„De ass.-resident, ziende (op 4 Juli te voren) het groot aantal aanwezige vrouwen en kinderen, was huiverig van de vuurwapens gebruik te doen maken. Aan den anderen kant wekte het groot aantal van elders naderende personen de vrees, dat de macht, waarover het bestuur beschikte, niet groot genoeg zou zijn.

De ass.-resident maakte de opmerking, dat men te weinig volk bij zich had. De regent beaamde dit en gaf in overweging de arrestatie dan den volgenden dag — dus op 5 Juli — te doen plaats hebben.

Ass.-resident en regent bespraken daarop wat hun te doen stond. De ass.-resident zei, dat men de races niet moest uitstellen. Een zeer juist inzicht; de races zijn in de Preanger volksfeesten, welke massa's menschen lokken. Een arrestatie, allicht leidend tot een gewapend conflict, zou onder de tienduizenden te Garoet aanwezigen een beweging hebben kunnen veroorzaken, welker gevolgen tevoren moeilijk konden worden voorzien.

In dagen van zulke spanning is het moeilijk vooruit te zeggen, hoe een reusachtige volksmassa, samengestroomd uit allerlei streken, een massa welker mentaliteit en sympathieën men niet kent, op een conflict zou reageeren.

Minstens was een paniek te wachten.

De races uitstellen ging niet meer; het middel zou erger geweest zijn dan de kwaal.

Waar de ass.-resident — bij wiens meening de regent zich aansloot — dus van oordeel was, dat arrestatie op 4 Juli niet wenschelijk was, lag het voor de hand, dat op voorstel van den ass.-resident de arrestatie tot nà de races, dus tot 7 Juli, zou worden uitgesteld."

* * *

Onze verhouding tot de Arfak-stammen. Naar aanleiding van het bericht over de vijandige houding der stammen in het Arfak-gebergte in Noord Nieuw-Guinea deelt het *Bat. Nbl.* mede, dat de correspondent van dat blad te Ternate het vorige jaar juist omstreeks denzelfden tijd telegrafeerde, dat de Arfak-stammen aan de ,,Kompenie" den oorlog hadden verklaard en dat zij spoedig zouden komen om de hoofdplaats te vernietigen.

,,Dat telegram werd in Weltevreden aangehouden en denzelfden dag kreeg de waarn. resident opdracht om zich van den toestand op de hoogte te stellen of inlichtingen te verstrekken. Tot het laatste was hij niet in staat en de kapitein van den gewestelijken stoomer kreeg bevel zoo spoedig mogelijk naar Nieuw-Guinea te vertrekken en zich op de hoogte te stellen. Hij kwam betrekkelijk spoedig met zeer geruststellende berichten terug; inderdaad had de bevolking aan de compenie den oorlog verklaard; maar dat was een spelletje, dat ieder jaar werd gespeeld."

Van dat ,,spelletje" bleek niemand, zelfs de regeering niets te weten. Terecht schreef het Batavische blad dat die ,,oorlogsverklaringen" zeker bespottelijk waren, maar meer voor ons gezag dan voor de wilden. Het hoopt dat door nu getroffen militaire maatregelen de mogelijkheid van mislukking uitgesloten is. Langs de kusten vertoeven daar, voor ons gezag minder welgezinde, nederzettingen van Ternataansche- en Tidoreesche afkomst en elke nederlaag, hoe gering ook, zal ook daar ons gezag ondermijnen.

* * *

Geldverspilling. In het *Bat. Nbl.* treffen wij de mededeeling aan, dat zonder dat de Indische regeering daarin te voren gekend was deze bericht ontving, dat een groote installatie tot het persen van granaten, ter waarde van ongeveer *f* 200,000 naar Indië was verscheept. Vroeger was wel door de z.g. ,,munitie-commissie" een voorstel ingediend betreffende een installatie voor het maken van patroonhulsen voor de tegenwoordige klein-kaliber-geweren. Toen was echter het antwoord gekomen, dat zulk een installatie niet

geleverd kon worden. En nu dit St. Nicolaas geschenk, dat werkelijk een verrassing is, want voor zulk een installatie moet er toch een gebouw wezen om de machinerieën er in op te stellen. En zoo'n gebouw is er niet, terwijl de uitgaven daarvoor, die op een paar ton kunnen worden geschat, te voren door den begrootingswetgever moeten zijn goedgekeurd. Zoo stonden nu honderden kisten, waarin het materiaal is verpakt, nog steeds ongeopend in de magazijnen van het departement van oorlog. Terwijl dit dus niet wist, wat het met het materiaal moest uitvoeren, kwam het bericht dat met de „Tabanan" reeds een Duitsch ingenieur van de fa. Krupp onderweg naar Indië was om de granaten-pers te monteeren.

In het *Bat. Nbl.* werd nog gemeld dat de pers slechts geschikt was voor materieel van 7.5 en 10 c.M., aan welk laatste kaliber Indië *voorloopig* geen behoefte zou hebben, terwijl dat van 12 juist zeer gewenscht zou zijn. Bij dit *voorloopig* is blijkbaar meer rekening gehouden met de bestaande dan met de gewenschte bewapening.

KOLONIALE LITERATUUR.

ATJÈSCHE ANIMOSITEIT.

In een vroeger nummer van dit blad [1]) gaven we eenige beschouwingen over de zg. ,,Atjèhsche moorden''. Aan het slot daarvan werd de toezegging gedaan, nog eens terug te zullen komen op de daarin slechts even ter sprake gebrachte animositeit van het Atjèhsche volk jegens ons. Wat hebben we daaronder te verstaan, hoe uit ze zich, waarin vindt ze haar oorsprong en wat hebben we er in de toekomst van te verwachten? Ziedaar eenige vragen, waarvan we de beantwoording thans aan de orde stellen.

Naast vele goede en minder goede hoedanigheden, die de Atjèhers met andere volksstammen in onze Oost in meerdere of mindere mate gemeen hebben, onderscheiden zij zich vooral in drie voor ons zeer hinderlijke eigenschappen, nl. hun Hollanderhaat, hun daaruit voortspruitend, of althans daarmee samengaand, wantrouwen jegens ons, en hun onbetrouwbaarheid. De uitdrukking ,,Atjèhsche animositeit'' doelt vooral op den geest van nationalen haat, die het volk van oude tijden her bezielde en het nu nog in merg en been zit. Zij werd door den bitteren Atjèh-krijg wèl aangewakkerd, maar reeds lang daarvóór werden de Hollanders als de meest gehaten aller kafir's beschouwd. Ook de Portugeezen, Engelschen, Franschen en Amerikanen, waarmede de Atjèhers in den loop des tijds achtereenvolgens hebben kennis gemaakt, waren kafir's, maar van een ingekankerde vijandschap jegens hen, was dáárom toch geen sprake.

Om dit te begrijpen, moeten we ons in den Atjèhschen gedachtengang trachten te verplaatsen. De genoemde Europeeërs hadden met Atjèh slechts handelsbetrekkingen gezocht, den Hollanders was het echter steeds te doen geweest, om aan de integriteit van het land te tornen. Daarom hadden de Atjèhers vóór het uitbreken van den oorlog, en ook veel vroeger reeds, geen bezwaar gehad, om in andere kafirmogendheden bondgenooten tegen ons te zoeken. Tegenover de Hollanders kwam dus naast den godsdiensthaat nog de annexatiehaat. Ter kenschetsing hiervan brengen we even een historische gebeurtenis in herinnering, nl. de zending van den controleur E. R. Krayenhoff naar Atjèh in 1871 met het stoomschip Djambi. Het doel was den Soeltan een brief van den gouverneur van Sumatra's Westkust te doen overhandigen, en hem de verzekering te geven van de oprechte genegenheid van den Gouverneur-Generaal. Onder de landsgrooten, die toen aan boord kwamen, om den brief in ontvangst te nemen, behoorde ook de bekende Habib Abdoerrahman, die bij die gelegenheid ongeveer als volgt sprak: ,,Atjèh leeft in vriendschap met Engeland, Frankrijk, Turkije en andere rijken, omdat het door deze mogendheden niet benadeeld wordt. Daarentegen had Nederland, dat nu de vriendschap hechter wilde maken, zich niet ontzien,

[1]) Avondblad B van 9 Juli 1919 No. 187.

om telkens staten aan het Atjèhsche rijk te ontnemen, zooals nog onlangs heeft plaats gehad. Wat was dat voor vriendschap![1])

Evenals vroeger ziet de Atjèher ook nu nog in den Hollander naast den kafir den hatelijken indringer. Vandaar, dat alle maatregelen van ons bestuur steeds worden genoemd ,,printah Oelanda poela laboe'', d.w.z. regelingen van Hollandsche laboe-boeren. Dien schimpnaam van laboe (= kalebas) boeren zouden wij daaraan te wijten hebben, dat wij overal, waar wij ons vestigen, ons eerst zouden tevreden stellen met een klein stukje grond, om daarna, evenals kalebas-planters doen, telkens een grooter gebied op te eischen dat die snel voortwoekerende kruipplant voor haar uitbreiding noodig heeft.

Dat die Hollander-haat nog geheel actueel is, ontgaat niemand, die eenigen tijd in Atjèh heeft doorgebracht en zich met de bevolking vertrouwelijk heeft bezig gehouden. Hij kan blijken uit de wijze, waarop de Atjehers zich onder elkaar over ons uitlaten, uit de houding, die zij vaak tegenover ons aannemen, uit het wantrouwen, waarmede zij de best bedoelde regelingen, die van ons bestuur uitgaan, bejegenen, en uit zooveel meer.

Zeer populair is nog altijd het echt Atjehsche epos Malim Dagang, dat van mond tot mond voortleeft en waarin de figuur van Si Oedjoet als het type van slechtheid der Hollanders wordt voorgesteld.[2])

Personen, die als vreemdeling door Atjeh reizen, hoort men soms wel klagen, dat zij hier en daar, vooral door vrouwen en kinderen, in de kampoengs worden nageroepen met kaphè (= kafir). Dit is geen nieuwe klacht. W. L. Ritter schrijft bijvoorbeeld, naar aanleiding van zijn in 1837 (dus lang vóór het uitbreken van den Atjeh-oorlog) langs Atjeh's Westkust gemaakte reis: ,,De grootste aanleiding van het afloopen onder schepen en het vermoorden der bemanning is wel het schelden, dat de Atjinees zich omtrent den Europeaan heeft aangewend, zoodat het woord kafir in zijn mond bestorven is''. Ook spuwt een Atjeher wel achter zich als men een ongeloovige passeert, evenals hij het doet bij het zien van iets, wat hem walgelijk is, bijv. als hij langs een beeld gaat (men denke o. a. aan de beelden in het Vredespark te Koeta Radja), of langs een plaats, waar gedobbeld wordt, of een kreng ligt.

Het wantrouwen, dat alle maatregelen, die van ons uitgaan, van de zijde der Atjehers ontmoet, houdt met die neiging van haat, afkeer, weerzin jegens ons verband. Toen men bij de invoering van het volksonderwijs van ,,desa-scholen'' sprak, werd die naam gretig door de bevolking geëxploiteerd, om die schooltjes impopulair te maken. Het Atjehsche woord dèsa beteekent ,,zonde'', die scholen waren dus zondige scholen, zoo zei men. Zoo straalt de humor der Atjehers ook nog door in tal van spotwoorden, waarmede zij allerlei instellingen en personen, die met het Gouvernement in betrekking staan, in een komisch daglicht stellen. Onze marechausees duiden zij soms aan met het woord mandjoesi, dat een klasse van ongeloovigen aanduidt, erger in ongeloof nog dan de Christenen en Joden, en onze pradjoerit's (gewapende politiedienaren) noemen zij vaak hadjoerig, d. z. menschen, die zich aan allerlei verkeerde dingen overgeven, dus: onverlaten, boosdoeners, gespuis. De naam schout, dien zij als sikaoet, of djikaoet uitspreken, vinden zij ook bij uitstek karakteristiek, want kaoet beteekent ,,wenken met de hand'', ,,roepen'', maar ook ,,grijpen'', altemaal attributen

[1]) E. S. de Klerck: De Atjeh-oorlog dl. 1 p. 347.

[2]) Een inhoudsopgave van dit heldendicht vindt men bij C. Snouck Hurgronje: De Atjehers dl. 11 p. 83 vg.

dus, die bij de heilige Hermandad behooren. Zooals bekend, worden de inheemsche rechtbanken in Atjeh moesapat (ten rechte: meusapat) genoemd, een woord, dat „vergaderen" beteekent. De Europeesche voorzitter van zoo'n rechtbank is geen mederechter, en heeft slechts een adviseerende stem. Theoretisch staat hij dus buiten de rechtspraak, maar feitelijk oefent hij er vaak een beslissenden invloed op uit. Gaat dit nu zóó ver, dat hij eigenlijk alles zelf afdoet en de leden er slechts als figuranten bij zitten, dan noemt men zoo'n rechtzitting niet meusapat maar meusapeuë, d. i. „op eigen gelegenheid afdoen".

Voor de fraaie in Moorschen stijl opgetrokken moskee te Koeta Radja, waarmede de Indische regeering indertijd een bewijs van grootmoedigheid jegens de Atjehers heeft willen geven, hebben dezen nooit iets anders dan spot over gehad. De godsdienstoefeningen, in zulk een door ongeloovigen gebouwden tempel verricht, zijn, naar het heet, van geen nut. Den fraaien koepel, die het middenstuk van het gebouw overwelft, vergelijken zij alweer met een kalebas en de inwendige versieringen der moskee met hun, met allerlei gekleurd papier en klatergoud beplakte, optochtversieringen.

Van de crediet-banken in Atjeh zegt de bevolking algemeen, dat ze slechts in het leven werden geroepen, om haar tot armoede te brengen. Toen twee jaren geleden op Koninginneverjaardag een sportfeest te Koeta Radja zou plaats hebben en men de Atjehsche jongelui, die daaraan zouden deelnemen, daags te voren op het Exercitie-terrein zich zag oefenen, strooiden booze tongen al gauw het praatje rond, dat daar het doel achter stond, om van hen soldaten voor de Koempeuni te maken. Dr. J. Jacobs schreef indertijd over de vaccinatie in Groot-Atjeh, dat de bevolking er weinig mee op had, daar zij meende, dat het het Gouvernement slechts te doen was om de mannen van een tjap blanda (Hollandsch merk) te voorzien, om ze later bij ons leger in te lijven en de meisjes als concubines voor onze Europeesche soldaten te annexeeren.

Dat dit wantrouwen ten opzichte der vaccine in de Onderhoorigheden van Atjeh nog onverzwakt voortleeft, kan ons blijken uit een in 1916 in de *Indische Gids* verschenen opstel van den officier van gezondheid J. C. Vos. We lezen daar: „Verschillende handgrepen werden toegepast om de vaccinatie te doen mislukken. Sommige droegen duidelijk het kenmerk van opzet. Uitknijpen kort na de vaccinatie, alsook het inwrijven van de entplaats met een aftreksel van tamarine-bladeren zijn ongetwijfeld daaraan toe te schrijven. Ook het openkrabben en latere manipulaties aan de pokpuisten storen het goede verloop der vaccinatie zeer. Bezwaren tegen deze operatie berusten alle op bijgeloof en wantrouwen. Door langdurige beraadslaging met de hoofden zijn vele dier bezwaren reeds uit den weg geruimd, maar een groot deel dergenen, die zich niet wenschen te laten vaccineeren, liet zich niet overtuigen. Zeer algemeen was het geloof, dat de Kompenie de bevolking ging stempelen en een „tjap" wilde men niet hebben enz."

Door zijn wantrouwenden aard moet de Atjèher ook niets hebben van het invoeren van nieuwigheden. Zij prikkelen hem, maken hem ontevreden en onwillig. Een enkel voorbeeld uit vele is het volgende. Eenige jaren geleden nam de civiele gezaghebber van Tapag Toean, met het doel de bevolking aan een beter plantmateriaal te helpen, in zijn ressort een proef met Carolina-rijst uit Buitenzorg. Onder zijn toezicht liet hij enkele velden door Javaansche dwangarbeiders behoorlijk bewerken en daarop het nieuwe zaad uitplanten. De menschen waren eerst verrukt over de padi, die reeds na vier maanden geoogst kon worden. Maar met het oogsten begon de eerste

deceptie. De hoofden hadden namelijk gedacht dat dit ook door dwangarbeiders zou geschieden. Voorts had de gezaghebber opdracht gegeven, de geoogste padi na selectie als zaadpadi voor het volgend jaar te bewaren. Doch jawel, alle padi hadden zij reeds opgegeten, zich verontschuldigende, dat zij er liever van af wilden zien, daar de padi zulke lange naalden had, waardoor het aftrappen van de halmen zoo lastig ging.

Zoo zijn de conservatieve neigingen van hoofden en bevolking vaak het stootblok, waarop de beste bedoelingen onzer ambtenaren afstuiten. Maar niet uit misplaatst conservatisme alleen is die onverschilligheid en dat gebrek aan waardeering en medewerking te verklaren. De ondervinding is den Atjeher ook in dit opzicht een nuttige leermeesteres geweest, die hem al heel wat leergeld heeft gekost. Wat is er bijvoorbeeld vóór 1908, vooral op agrarisch gebied, in Atjeh niet gegrasduind — zeer ten nadeele der bevolking. Het waren wel door de ervaring ingegeven gulden woorden, die we lezen in art. 29 van generaal Swart's Bestuursinstructie voor de onderafdeelingschefs in de Onderhoorigheden: „Bevordering van landbouw en veeteelt der Inlandsche bevolking is een der eerste plichten van den onderafdeelingschef. Men onthoude zich echter daarbij van alle rechtstreeksche of zijdelingsche pressie bij het aanwijzen van nieuwe richtingen en het aanbevelen van nieuwigheden aan de Inlandsche landbouwers en veefokkers, tenzij de te geven wenken op zeer degelijke deskundige voorlichting berusten en genoegzaam zekerheid bestaat, dat het ook bij veelvuldige bestuurswisseling niet aan de vereischte leiding zal ontbreken. Waar deze voorwaarden niet vervuld zijn, bepale men zijn aanmoediging tot het wegnemen van belemmeringen en de bevordering van onderlinge samewerking, waar de Inlanders, aan zich zelven overgelaten, daartoe onmachtig zijn."

Naast wantrouwen jegens den overheerscher dient nog genoemd te worden des Atjeher's onbetrouwbaarheid. Van ons spreekwoord: weest vertrouwd, maar vertrouwt niemand, zou bij hem alleen de laatste helft in vervulling komen. Ja, er is geen Atjehsche eigenschap, die bij de verschillende schrijvers over Atjeh, uit vroegeren en lateren tijd, zoo stereotiep terugkeert als trouweloosheid, vooral in geld- en handelszaken. Geheel onverdiend is die qualificatie zeker niet. Van de in vroeger jaren door het bestuur aan de bevolking verstrekte rentelooze voorschotten op langen termijn, om haar aan bedrijfskapitaal te helpen, is zoowat niets terecht gekomen; de Atjehsche Handelmaatschappij welke in de laatste jaren veel voorschotten verstrekte voor den aanleg van pepertuinen telt haar verlies bij tienduizenden guldens; de jaarverslagen der Atjehsche credietbanken wijzen er telkens op, dat de weinige credietwaardigheid van den Atjeher het grootste struikelblok is in haar bedrijf; en in het Koloniaal Verslag van 1911 lezen we nog: „De toestand van den tweedehandshandel in Meulaboeh was ongunstig, tengevolge van gebrek aan crediet wegens de onbetrouwbaarheid van den Atjeher t.o. van het nakomen zijner verplichtingen."

Aan het samengaan van beide bovengenoemde eigenschappen is niets vreemds. De geschiedenis geeft ons alweder den sleutel in handen. Wanneer men Atjeh's historiebladen opneemt en daarin leest van de velerlei excessen door de Europeesche zeevaarders in Atjeh bedreven, van hun zucht om den handel te monopoliseeren, ten koste waarvan de Inlander, zoowel hier als elders, in zijn hoedanigheid van koopman werd gedemoraliseerd, dan wordt het zoo begrijpelijk, hoe de hier bedoelde eigenschappen, zooal niet ontstaan, dan toch gevoed en geprikkeld zijn in die periode der eerste mercantiele aanrakingen van het blanke en het bruine ras.

We behoeven wel niet te verzekeren, dat met al het boven gezegde niet bedoeld is, een schetsbeeld te geven van het Atjehsche volkskarakter. Was zulks wèl het geval geweest, dan zou die schets zeer eenzijdig en dus onjuist zijn uitgevallen, want naast de genoemde van ons standpunt als hinderlijk aangeduide eigenschappen, bezit de Atjeher ontegenzeggelijk ook vele deugden; het doel dezer regelen brengt echter niet mede, daarop thans te wijzen. Wèl mogen wij, waar wij hier spreken van Atjehsche animositeit, niet verzwijgen het onloochenbare feit, dat verschillende ambtenaren en officieren in Atjeh, nu zoowel als voorheen, door hun bedachtzaam optreden en een langdurig verblijf in eenzelfde streek, de hoofden en de bevolking in hun ressort voor hun persoon hebben weten te winnen. In zulke gevallen is er tegenover hen van animositeit vaak niet veel meer te bespeuren en treden daaraan geheel tegenovergestelde gevoelens en neigingen daarvoor dikwijls in de plaats. Dit doet echter niets af aan onze overtuiging, dat het Atjehsche volk, in het algemeen, in onze natje nog altijd, als te voren, een hatelijken en gehaten Si Oedjoet ziet. Het hier bedoelde verschijnsel is alleen een bewijs, voorteerst, dat de Atjeher — en dit is zeer typisch Atjehsch! —zich sterk hecht aan een persoon, wanneer hij door langdurigen omgang ziet, dat die persoon het goede met hem voorheeft, en in de tweede plaats, dat die animositeit, waarop we doelden evenals alle andere menschelijke hartstochten en neigingen geen onveranderlijke karaktertrek is, maar langzamerhand door den tijd zal slijten, als de voorwaarden daarvoor gunstig zijn. Er is een wet van evolutie niet alleen geldend voor tastbare vormen, maar ook voor de psyche, van een enkeling evenzoogoed als van een natie. En evenals een andere natuurwet leert, dat lichaamsdeelen, door veranderde levensvoorwaarden overtollig geworden, afslijten, zoo wijzigen zich ook de hoedanigheden van een volk, naarmate zijn leven en streven met de omgeving veranderen.

We mogen dus hopen op een beter verschiet. Er is een tijd geweest, dat die hoop niet meer bestond. Het is nu juist een kwart-eeuw geleden, dat een Delftsch professor — Islam specialiteit — na betoogd te hebben, dat aan een bona fide onderwerping der Atjehers niet meer te denken viel, dat van hen blijkbaar toch niets te verwachten was, en dat elke gulden aan hun onderwerping besteed, weggeworpen was, tot de conclusie kwam, dat de Atjehsche zaak alleen was op te lossen door een ,,eliminatie-politiek'', bestaande in een algeheele verdrijving van de landsbevolking van Groot-Atjeh naar het gebergte.[1]) Een andere hoogleeraar uit hetzelfde Delft — specialitegit waterbouwkunde — prees als laatste redmiddel aan de ,,inundatie-politiek'': de geheele geconcentreerde linie moest maar worden omdijkt, het daarbuiten gelegen land kon dan worden onder water gezet door middel van een stuw in de Atjeh-rivier.[2]) Weer een ander — geen hoogleeraar en ook niet uit het verlichte Delft — wist er weer wat anders op. ,,Ik was en blijf'' — zoo schreef hij — ,,bij het idee van een vroeger President van de Vereenigde Staten, die omtrent de roodhuiden zeide: indien die kerels geen menschen willen worden — il faut les exterminer, en ik geloof dat dit het eenige middel is''.[3])

Wat zijn de tijden toch veranderd! Waar een oud-gouverneur over de Atjehers schreef ,,dat tegenover hun tallooze slechte eigenschappen schier

---

1) *De Gids* 1894 dl. IV p. 227 vg.
2) *De Indische Gids* 1896 dl. II p. 1259.
3) *Weekblad Insulinde* v. 13 April 1897.

geen enkele goede aan te wijzen is, [1]) kunnen we bij die beoordeeling thans geen vrede meer hebben. Ook de voorspelling dat zij „een volk uitmaken zonder toekomst, zelfs onder Europeesche leiding" [2]), kunnen we voor rekening laten van den somberen profeet, die haar uitte.

Er zijn gelukkig tal van bemoedigende aanwijzigingen voor een betere toekomst, mits men geen groote resultaten verwacht binnen korten termijn. Het volkskarakter wijzigt zich niet dan na geslachten. „De veredeling van een menschenras" — en met deze even schoone als behartigenswaardige woorden van Prof. Veth willen wij besluiten — „is een werk van tijd. Er bestaat eene opvoeding niet slechts van individuen, maar ook van rassen, want hetgeen door en voor het eene geslacht gedaan is, gaat voor het volgende niet geheel verloren. Er is in al onze gaven en vermogens veel erfelijks, en als de ouders tot een hooger standpunt zijn opgevoerd, worden de kinderen geboren met een predispositie, die hen in staat stelt, om weder een schrede hooger te stijgen. En zoo gaat het voort van geslacht tot geslecht, als maar eenmaal de rechte aanvang is gemaakt."

(Het Vaderland).

J. KREEMER,
Archivaris v. h. Atjeh-Instituut.

HET RAPPORT HAZEU.

In de Indische bladen komt een uitvoerig uittreksel voor, van het rapport van den adviseur voor inlandsche zaken, dr. Hazeu, in zake het z.g. Garoet-drama, dat in de kampong Tjimareme is afgespeeld.

Rapporteur begint met mede te deelen dat de ongetwijfeld goed bedoelde maatregelen van padi-opkoop door het gouvernement in het Garoetsche niet overal gunstig werd beoordeeld, wijl men afvroeg waarom juist daar meer werd geëischt dan elders.

Nu volgt een schets van den hoofdpersoon in het drama, hadji Hasan, een man, die altijd als ingebeeld had bekend gestaan, maar van wien overigens niets ongunstigs bekend was, behalve dat hij gierig was.

Over het algemeen werd geregeld belasting betaald en overigens werden de verplichtingen nagekomen. Het schijnt voorts dat hadji Hasan nog al prat ging op zijn relaties met den regent.

Dat hadji Hasan lid van de S. I. zou zijn geweest werd op grond van verkregen inlichtingen ontkend.

In de laatste twee jaren was wel eenige verandering in Hasan's mentaliteit waar te nemen, onder den invloed van zijn schoonzoon, hadji Gadjali, vroeger een niets-bezittend lediglooper, die wel lid van de S. I. schijnt te zijn geweest doch niet van de plaatselijke vereeniging. Deze man deed aan allerlei geheime kunsten en het vertrouwen, dat men in zijn vermeende kennis stelde, maakte hem overmoedig en brutaal.

In het rapport wordt dan verwijld bij de geëischte padilevering en het ruw en onhebbelijk optreden van den wedana van Leles tegen den ouden „ietwat verwenden en invloedrijken" boer Hadji Hasan, die een andere behandeling gewend was, deze moet wel zeer bebelgd zijn geweest over het optreden en vooral over de bedreiging, met scheldwoorden volgens sommigen

---

1) *De Gids* 1886 dl. II p. 277.
2) *De Gids* 1894 dl. IV p. 227.

gepaard, dat, wanneer hij t.g.t. de geëischte padi niet goedschiks wilde afgeven die met de hulp van de gewapende macht zou worden gehaald.

Dan wordt melding gemaakt van een rekest van hadji Hasan aan den assistent-resident in verband blijkbaar met die padi-levering, waarop zonder den schijn zelfs van eenig onderzoek afwijzend werd beschikt, terwijl de mededeeling van die afwijzende beschikking aan denzelfden wedana werd opgedragen. Hierin ligt volgens rapporteur de kardinale fout van de bestuursgestie in Tjimareme.

Dan wordt gemeld dat omstreeks half Juni in den omtrek van Leles reeds bekend was, dat het wel tot een gevecht zou komen tusschen hadji Hasan en de militaire macht. Weinige dagen later werd de wedana van Leles bericht dat hadji Hasan bezig was zijne familieleden te verzamelen, die witte kleederen en blanke wapens in gereedheid brachten om zich te verzetten tegen al wie de padi (die nota bene nog moest worden geoogst) in beslag zou willen nemen. Door het dralen van den wedana kwam dit bericht eerst op 2 Juli ter kennis van den regent. Gedurende al dien tijd, zegt rapporteur, ongeveer twee weken, dat Hasan zich voorbereidde, desnoods zich gewapenderhand te verdedigen tegen de soldaten, die hem zijn padi zouden komen ontnemen, is van bestuurszijde nagelaten om door bespreking of overreding althans te trachten het door velen verwachte conflict te voorkomen.

Rapporteur gewaagt dan van een rekest van hadji Hasan, dat op 4 Juli aan den assistent-resident werd aangeboden.

„Hadden de ass.-resident en de regent dadelijk ter plaatse van den brief kennis genomen en mede de mogelijkheid overwogen, dat met den kalm geworden Hasan waarschijnlijk wel te praten was — verdere verzetsplannen zouden opgegeven zijn, indien maar eerst de wedana ronduit en openlijk gedesavoueerd was."

In gewone omstandigheden, zegt rapporteur zou hij zulk een toegeven niet aanbevelen. Het staat echter bij hem vast, dat de houding van hadji Hasan's poging tot organisatie van „lijdelijk verzet" een gevolg was van van het provoceerend optreden van den wedana van Leles. Daarom ware het om redenen van billijkheid zoowel als humaniteit z.i. geboden geweest om van de gevangenneming dier leden af te zien, onder uitdrukkelijke voorwaarde, dat hadji Hasan zijnerzijds beloven zou, volledig gevolg te geven aan den eisch tot levering der oorspronkelijk vastgestelde hoeveelheid padi.

(Hier zij opgemerkt dat volgens berichten uit de dagen vóór het Garoetdrama assistent-resident en regent wel degelijk een poging hebben gedaan om met hadji Hasan in overleg te treden, waarbij ook een onderzoek in zake de padi-levering werd toegezegd. Na eerst de krissen te hebben afgelegd, hadden de lieden toen plotseling weer die wapens opgenomen en waren zij daarmee in Hasan's huis gevlucht, waarop assistent-resident en regent onverrichter zake terugkeerden).

Rapporteur schrijft dan:

In het hier nog volgende zal ik met mijn persoonlijke meening geen rekening houden en mij stellen op het nu eenmaal door het bestuur ingenomen standpunt, dat de gevangenneming van Hasan en de zijnen noodzakelijk was.

De gevolgen van het uitstel waren zeer ernstig. In de eerste plaats moest het onverrichter zake terugkeeren van bestuur en politiemacht moreel de verzetslieden in hun vertrouwen op de djimats in niet geringe mate versterken. Verder had het gerucht omtrent het gebeurde ruimschoots tijd, zich in alle richtingen te verspreiden, en eindelijk moest de drie dagen lange

spanning, waarin men verkeerde, in afwachting der soldaten, noodwending een met den dag toenemende zenuwachtigheid en opwinding veroorzaken en een prachtigen bodem vormen voor het kweeken van een fanitieken geestesgesteldheid.

Waarom dat uitstel? Omdat de regent, hartstochtelijk paardensport-liefhebber, voor niets ter wereld de Garoet-races op 5 en 6 Juli wilde missen! Intusschen nam de toestand te Tjimareme een vrij ernstig karakter aan. Juist gedurende die dagen waren een aantal lieden der afdeeling B uit Tjiames en Tasikmalaja door de leiders dier geheime vereeniging gewaarschuwd en naar Tjimareme gedirigeerd. Toen nu eenmaal de zoolang gevreesde soldaten gearriveerd waren, was de kans op een bevredigende oplossing voorgoed verkeken. De resident stond voor een lastige complicatie. Desniettemin is rapporteur van oordeel, dat het doen geven van een salvo op een huis, waarin zich een aantal lieden, ook vrouwen en kinderen, bevonden, van wie tot dat oogenblik geen enkel aanvallende daad was uitgegaan, moet worden betreurd."

Voorts betoogt rapporteur dat het hadji Hasan blijkbaar niet te doen was geweest om aanvallend op te treden. Zijn houding was uitsluitend verdedigend. De djimats (talismans), waarvan hij en de zijnen zich hadden voorzien moeten uitsluitend daarvoor dienen: „Wie aanvalt zal aan een djimat niets hebben; wie zich verdedigt, zal door de kracht der djimats onkwetsbaar zijn," heette het. De witte kleeding behoefde ook niet op het doel te wijzen van den heiligen oorlog te willen voeren: immers als doodskleed zijn witte kleederen gebruikelijk.

Rapporteur wijst dan op de naar aanleiding van de hadji Hasan-zaak „gelukkig gedane ontdekking" van een uitgebreiden reeds geruimen tijd in den Preanger gedreven djimat-zwendel en van de actie der zoogenaamde afdeeling B. Een en ander moest het bestuur wel noodzaken tot groote waakzaamheid en tal van arrestaties, en in verband daarmede tot verscheidene maatregelen, waartoe men in gewone omstandigheden niet licht zou overgaan. Doch in en om Garoet leidde deze op zichzelf noodzakelijke waakzaamheid tot een toestand, welke op den objectieven toeschouwer werkelijk den indruk moest maken van een staat van beleg, met alle daaraan verbonden beperkingen van de bewegingsvrijheid en vexaties. Dit moet volgens rapporteur prikkelend werken op de bevolking en aan een goeden geest niet bevorderlijk zijn.

Het *Alg. Hbld.* teekent hierbij aan:

Ten eerste moet het den opmerkzamen lezer wel vreemd voorkomen, dat lieden daar, waar een prachtige bodem is gevormd voor „fanatieke geestesgesteldheid", zich bepalen tot een zuiver verdedigende houding, d. w. z. geen enkel agressief optreden in den zin hebben.

Ten tweede rijmt het zich bij zulk eene verdedigende houding, steken in het wit, als doodskleed, al zeer weinig met het bezit van djimats, die juist onkwetsbaarheid bij de verdediging waarborgen.

Ten derde rijst de vraag hoe die afdeeling B.-leiders er toe kwamen om hun menschen naar Tjimareme te dirigeeren, wanneer dit niet; gelijk trouwens werd gemeld, op een oproep om hulp van hadji Hasan zelven was geschied?

Ten vierde is niet een enkel salvo op hadji Hasan's huis gelost, maar gingen, naar wij uit de berichten opmaakten, waarschuwingssalvo's daaraan vooraf.

NEDERLAND EN JAPAN.

De Koloniale Schakel.

Jhr. Mr. De Graeff gezant te Tokio.

Uit *De Telegraaf:*

Bij Kon. besl. is Harer Majesteit's minister-resident met den persoonlijken titel van buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister te Tokio, de heer baron van Asbeck, eervol teruggeroepen van zijn post en ter beschikking gesteld, en benoemd tot Harer Majesteit's minister-president met den persoonlijken titel van buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister te Tokio, jhr. mr. A. C. D. de Graeff.

De berichten in de Pers over de toenemende agressie van Japan in Nederl. Oost-Indië zijn de laatste jaren veelvuldig geweest. De leidende koloniale bladen hebben aanvankelijk gemeend, — het was toen in de eerste oorlogsjaren —, een waarschuwende stem te moeten laten hooreen, vooral toen ook in enkele Japansche toonaangevende bladen allesbehalve in vriendschappelijken zin gestelde artikelen tegen ons koloniaal beheer verschenen. Het werd sterk in het beleid van het Nederl.Indische gouvernement gelaakt, dat het goed vond dat Japanners zich nederzetten op bijzonder gunstig gelegen punten in onze Buitenbezittingen, waar zij zich met de klappercultuur gingen bezig houden en het werd van Nederlandsche maatschappijen bepaald on-nationaal en staatsgevaarlijk gevonden, dat zij, zooals op Java is geschied, een aantal suikerfabrieken en, op de Buitenbezittingen, een aantal rubber- en klapperlanden, in Japansche handen lieten overgaan. Men ging spreken van een Japansche ,,penétration pacifique'' welke, zoo zei men, zeer gevaarlijke afmetingen ging aannemen, doordien men ,,den natuurlijken vijand'' van Indië in eigen huis ging binnenlanden.

Deze en dergelijke beschouwingen waren in niet geringe mate geëxagereerd; zij waren niettemin verklaarbaar, omdat, hetgeen men tot nu toe van de Japansche cultuur in Indië had kunnen waarnemen, iderdaad een uiterst treurigen indruk gaf. De Japansche handelaren, die zich het eerst in ons Indië vestigden, kenmerkten zich niet door faire handelspractijken en in de sociale omgeving werden zij door hun vele slechte eigenschappen afgezonderd in den graag vermeden hoek van de minderwaardige leden der samenleving. Wat Japan verliet om zich in Indië te vestigen, behoorde tot het uitschot van de Japansche maatschappij en het is merkwaardig en teekenend, dat nu nauwelijks een tweetal jaren geleden, de Japansche consul-generaal te Batavia in een Pers-interview zelf verklaarde, dat men Japan en zijn bedoelingen, ten aanzien van Nederland en zijn koloniaal gebied vooral niet moest beoordeelen naar het optreden zijner landgenooten, die zich het eerste in Indië hadden vastgezet. Kort daarop kwamen Japansche commissies van onderwijs, handel en nijverheid naar Indië en maakten studiereizen over Java. De publieke opinie wijzigde zich; men zag in, dat het Japansche volk toch ook nog wel op andere wijze kon worden vertegenwoordigd als door de brutale, driest-optredende Japansche handelaartjes, die men allen voor spionnen in Japanschen staatsdienst hield.

Met dezen gewijzigden koers in de openbare meening viel samen de oprichting van de Japansch-Nederlandsche vereeniging te Tokio en 's-Gravenhage, ten doel hebbende de wederzijdsche waardeering en vriendschap tusschen Japan en Nederland, zooveel mogelijk te bevorderen. En nu zeer

onlangs, — 6 November jongstleden —, werd te Batavia opgericht een Japansch—Ned.-Indische Vereeniging met hetzelfde doel.

Uit alles blijkt, niet het minst uit de voorgeschiedenis van deze oprichting, dat de betrekkingen tusschen Japan en Nederland de zeer speciale aandacht onzer regeering hebben en dat zij, om in de taal der ambtenarij te spreken, „een voorwerp van aanhoudende diplomatieke zorg" vormen.

De benoeming indertijd van mr. Van Limburg Stirum tot gouverneur-generaal van Ned. Oost-Indië geschiedde op uitsluitend diplomatieke overwegingen. De benoeming van jhr. mr. De Graeff, oud-vice-president van den Raad van Indië, tot Nederlandsch gezant te Tokio, toont ook weer ondubbelzinnig aan, dat de regeering de gezantschapspost te Tokio bezet wil hebben door iemánd, die de verhoudingen in het Verre Oosten, waarin onze koloniën een zoo voornamen factor vormen, door en door kent. Aan de benoeming van jhr. De Graeff moet daarom bijzondere beteekenis worden gehecht; zij ligt geheel in de lijn der Nederlandsche staatkunde, de laatste jaren ten aanzien van Japan gevolgd. In Indië, was het reeds eenige maanden officieus bekend, dat jhr. mr. De Graeff onze nieuwe gezant te Tokio zou worden en in de Indische regeeringskringen, welke de betrekkingen tusschen onze koloniën en Japan naar waarde kunnen beoordeelen, werd deze keuze buitengewoon gelukkig geacht.

Teekenend voor de wijze waarop de regeering het mogelijke tracht te doen, de verhouding tusschen Japan en ons koloniale rijk van een zoo vriendschappelijk mogelijken aard te doen zijn, is ook het feit, dat de hier boven reeds genoemde Japansch—Ned.-Indische Vereeniging werd opgericht ten huize van het lid van den Raad van Ned.-Indië, den heer J. Hulshoff Pol, die, naar ons bekend van den vorigen minister van Koloniën, via den gouverneur-generaal opdracht had gekregen een vereeniging in Indië op te richten van gelijke strekking als die in 's-Gravenhage en Tokio. Deze vereeniging heeft ook ten doel het bevorderen van de goede verstandhouding, de wederzijdsche vriendschap en de onderlinge waardeering tusschen Japan, Nederland en Nederlandsch-Indië. Blijkens de statuten tracht zij dit doel te bereiken door:

a. het uit den weg ruimen of voorkomen van alles wat tusschen de landen wrijving zou kunnen brengen of aan een goede verstandhouding in den weg zou kunnen staan;

b. het instellen en aanmoedigen van historische onderzoekingen naar de van ouds bestaande betrekkingen tusschen de beide landen;

c. het bekend maken van Nederlandsch-Indië in Japan en van Japan in Nederlandsch-Indië;

d. het bevorderen van den handel tusschen de beide landen;

e. het verleenen van voorlichting aan Japanners, die Nederlandsch-Indië bezoeken.

De vereeniging zal daarvoor gebruik maken van de volgende middelen:

a. het in mondeling of schriftelijk overleg treden met personen en instellingen zoowel in als buiten Nederlandsch-Indië, die invloed kunnen uitoefenen op het beperken van het in artikel 2 genoemde doel der vereeniging;

b. het plaatsen van stukken en artikelen in dagbladen en tijdschriften;

c. het uitgeven en verspreiden van boeken, vlugschriften en drukwerken;

d. het houden van vergaderingen, lezingen en tentoonstellingen.

De actie, vanuit Nederlandsche kringen, ondernomen om de betrekkingen in Japan nauwer aan te halen, worden in de Japansche Pers zeer gunstig ontvangen, vooral nu zij komt op een tijdstip, dat de gedurende de laatste

jaren waargenomen toeneming in de cijfers van in- en uitvoer over en weer heeft opgehouden. Er is zelfs, blijkens mededeelingen van den Nederlandschen gezant te Tokio van eind Augustus van dit jaar, een zeer merkwaardige vermindering ingetreden in de uitvoercijfers van Japan naar Ned.-Indië. Deze bedroegen over de eerste zes maanden van 1919 22,407,841 yen, tegenover 30,419,399 over hetzelfde tijdvak van 1918. Zij daalden dus met 8,011,558 yen, maar de aard der artikelen, waarvan de uitvoer verminderd is, rechtvaardigt de uitspraak, dat de vermindering in den uitvoer van Japan naar Ned.-Indië aanzienlijk grooter is dan het bedrag in yen zou doen vermoeden.

Op het oogenblik, dat Japan, beschaafde pioniers naar Indië heeft gezonden om het handelsterrein te bewerken, die zich gemakkelijker sociabel maken en die begrijpen, dat zij zich hebben aan te passen aan de gewoonten en de wetten van het land, is een benoeming als die van jhr. mr. De Graeff inderdaad zeer gelukkig. In Indië, waar tot nu toe een zekere vrees voor Japan heeft bestaan, weinig bevorderlijk voor de vriendschap tusschen dat land en het onze, is men lang niet onverschillig voor de diplomatieke figuur die de gezantschapspost te Tokio bezet. De gelukkige omstandigheid is thans, dat men jhr. De Graeff kent en weet wat men aan hem heeft. Er is daardoor een meer en zeer noodig reeël element gekomen in de veel gebruikte leuzen voor een nauwere toenadering tusschen beide landen.

Door het onderhouden van meer intieme relaties zullen tijdig hindernissen op zijde kunnen worden geschoven, welke, wanneer men die laat voor wat zij zijn, slechts in omvang kunnen toenemen. In het werk Japan to America maakte Baron Shibusawa, een der grootste Japansche handelsmagnaten een soortgelijke opmerking, in verband met de verkeerde opvattingen, welke langen tijd in Amerika ten aanzien van Japan hebben bestaan.

Onze politici en businessmen moet er alles aan gelegen zijn de vriendschapsbanden tusschen het Nederlandsche en Japansche volk meer en meer bevestigd te zien. Er zijn nog steeds hinderpalen [1]) uit den weg te ruimen voor de associatie tusschen beide volken; wij houden ons overtuigd, dat de jongste gezantschapsbenoeming in het Verre Oosten, dit opruimingswerk in niet geringe mate zal vergemakkelijken. Zelden zal de bezetting van een gewichtigte gezantschapspost met zooveel instemming zijn ontvangen als thans het geval zal zijn in die kringen, welke een goed besef hebben van het enorme belang eener goede verstandhouding tusschen Japan en Nederland als groote koloniale mogendheid.

Het leven van den Europeeschen militair in Nederlandsch Oost-Indië, door S. Weyl. Hollandia-Drukkerij, Baarn.

Dit boekske vormt No. 8 van serie III van *Onze Koloniën*.

De schr., gepens. sergeant-majoor stafschrijver van het N. I. L. heeft het onderwerp wel belangwekkend hoewel wat heel eenzijdig behandeld. Er valt zeker nog heel wat te doen om het lot van Jan Fuselier te verbeteren, maar men vergete toch vooral niet, dat het ook weer hier geldt, dat diezelfde Jan zelf zijn ergste vijand is. Velen komen bij het Indische leger doordat ze

[1]) Zoo geldt bij de groote sociëteiten in de hoofdsteden op Java nog het „Coloured people not admitted". Japanners kunnen in de Simpangsche sociëteit te Soerabaja b.v. niet worden geïntroduceerd!!

vastheid van wil misten om in Nederland zich een bestaan te verwerven; velen zijn dus zwak van wil en met zulke personen is weinig te beginnen, vooral niet als ze de eerste jeugd voorbij zijn. De heer Weyl teekent de verhoudingen waaronder de Indische mindere militair leeft als volgt:

Het leven in het garnizoen en op posten is één sleur; nagenoeg iederen dag hetzelfde; alleen te velde leeft en vroolijkt de soldaat op.

Buiten dienst heeft hij hoegenaamd geen omgang met officieren, evenmin met de Europeanen en slechts zelden met de Inl. bevolking.

Wat zijn er niet veel officieren geweest, die met de beste bedoelingen bezield, zeggen *wij*, zich met hun ondergeschikten bemoeiden, die veel van hun vrijen tijd opofferden om ze kennis bij te brengen, maar schier allen gaven het spoedig op, omdat ze niets en niets bereikten.

In het belang van een zooveel mogelijk objectieve beschouwing van eenige toestanden in Indië, heeft de heer Weyl aan actief dienende en gep. oud-militairen vragenlijsten ter invulling gezonden. Hij deelt de spaarzaam ingekomen antwoorden mede, met eenige opmerkingen van zichzelf, op grond van zijn langdurige ervaring. Als middelen om verbetering te brengen in den toestand, bepleit de schrijver:

1e. invoering van het capitulantenstelsel, zich uitstrekkende tot provinciale- en gemeente-betrekkingen;

2e. verhooging van pensioen en verzekering daarvan, alsmede instelling van een fonds voor weduwen en weezen;

3e. behoorlijke salarieering in verband met den algemeenen toestand;

4e. gelegenheid tot en aanmoediging van studie in moderne en inlandsche talen en boekhouden;

5e. idem ambachtsonderwijs, ook aan kinderen;

6e. na jaren onafgebroken dienst in de tropen, desgewenscht 1 jaar verlof naar Europa of detacheering voor den tijd van 2 jaar;

7e. bij waarneming van den dienst van een hoogeren rang, uitkeering eener gratificatie, en

8e. hen te beschouwen als mensch en hen als zoodanig te behandelen.

Laten we met den schrijver hopen, dat in de toekomst 't niet meer voorkomt dat zoo velen die tientallen van jaren in de tropen hebben gediend, aan den dijk worden gezet met een pensioentje, dat veel te gering is om een eenigszins dragelijk leven te leiden. In Nederland teruggekeerd, zijn zij veelal aan gebrek ten prooi, omdat het langdurig verblijf in Indië hen ongeschikt heeft gemaakt voor geregelden en eenigszins inspannenden arbeid. „Veenhuizen, de mestvaalt van Nederland, is gemiddeld voor een derde deel bevolkt met gewezen Indische militairen; er zijn er onder, versierd met de zilveren medaille voor 24-jarigen trouwen en eerlijken dienst voor Koningin en Vaderland. Zij komen daar niet als gevolg van eenig misdrijf, maar meestal worde zij er heengezonden wegens landlooperij".

E. v. H.

Pest en Pestbestrijding, door F. H. van Loon O. B. S. Uitgave van het Koloniaal Instituut te Amsterdam.

Dit werk is Mededeeling No. XII van het Koloniaal Instituut (Afdeeling Tropische Hygiene No. 7).

Niet alleen de arts, maar ook een groot aantal leeken zullen groote kans

loopen met de pestziekte in aanraking te komen. Het zal dan noodig zijn maatregelen te nemen, ook voordat de bevoegde medische autoriteit zijn voorschriften kan geven. De overigens zeer uitgebreide literatuur schiet in deze te kort; in de meeste handboeken wordt de pest eenigszins stiefmoederlijk bedeeld. Er bestaat maar al te zeer de neiging oudere gegevens en opvattingen klakkeloos over te nemen. Het doel van dit werk is het den geneesheer en belangstellenden leek mogelijk te maken te weten of te kunnen naslaan, wat hem te doen staat: indien hij voor een twijfelachtig geval staat, ten einde de diagnose te stellen; hoe den lijder te (doen) behandelen en om *die* maatregelen te nemen, die noodzakelijk zijn om verschillende bedreigde menschenlevens te redden, misschien zelfs om een „versche" pesthaard uit te roeien.

De stof is verdeeld in twee deelen, waarvan in het eerste de Kliniek der Pest, de verschillende vormen waaronder de ziekte zich vertoont met hun verschijnselen en therapie zijn behandeld, terwijl in het tweede deel de Pestbestrijding is besproken, zoowel de beginselen waarop deze berust als de practisch het best gebleken maatregelen. Hieraan is nog een opsomming der verschillende voorschriften en maatregelen, zooals die plotseling in de praktijk werden genomen en gegeven, toegevoegd.

Met dit zeer nuttige en goed geïllustreerde werkje zal de schrijver zeker het door hem gestelde doel bereiken. Het is duidelijk gesteld en de afbeeldingen vullen aan wat het geschreven woord verklaart. We hebben met zeer veel belangstelling van dezen arbeid kennis genomen.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

Adatrechtbundels bezorgd door de commissie voor het Adatrecht en uitgegeven door het Koninklijk instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië. XVIII. Gemengd. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff.

Zooals uit den titel blijkt is dit deel van gemengden inhoud.

Het bevat gegevens over adatrecht in het algemeen, over West Midden-Java, de Vorstenlanden op Java, Oost-Java met Madoera, Atjeh, Gajo-Alas en Bataklanden, het Minangkabausch gebied, Zuid-Sumatra, het Maleisch gebied, Banka en Billiton, Bali en Lombok, Idonesisch Formosa, Andere vreemde Oosterlingen en over Godsdienstig Recht en Godsdienstige Rechtspraak, benevens samenvattingen, en eene lijst van inlandsche rechtstermen in dezen bundel.

Het werk bevat een groote verscheidenheid van gegevens w.o. verschillende adatvonnissen van den nieuwen tijd en een overzicht van den toestand van de inheemsche rechtspraak.

De commissie voor het adatrecht en van de commissie van bijstand was 1 Mei 1919 als volgt samengesteld: 1. Dr. C. Snouck Hurgronje, voorzitter; Dr. N. Adriani; J. C. van Eerde; O. L. Helfrich; F. A. Liefrinck; J. J. Meyer en Mr. C. van Vollenhoven (secretaris); 2. W. J. Koenen, voorzitter; Mr. Dr. W. M. C. Schumann; Dr. G. A. J. Hazeu; P. de Roo de la Faille; W. Frijling; Mr. J. H. Carpentier Alting en Mr. K. J. L. Enthoven (secretaris).

Ten slotte deelt de commissie mede, dat haar in 1917 en 1919 wederom voor eenige jaren belangrijke geldelijke steun werd toegezegd door Teylers Stichting te Haarlem, de Thorbecke Stichting te Leiden en het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te Utrecht, terwijl vier Maatschappijen te Amsterdam en te Rotterdam in November 1918 voor het eerst voor eenige jaren steun toezegden en buitendien vijf particulieren uit Amsterdam en 's-Gravenhage haren arbeid bleven steunen,

Aan het eind van dezen bundel is geplaatst een volkenkaart van Formosa, (ontleend aan Report of the Government of Formosa 1911 e. a.).

Encyclopaedie van Nederlandsch Oost-Indië. Tweede druk. IIIe deel. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, Leiden, N. N. v/h. E. J. Brill.

De heer S. de Graaff is door zijn benoeming tot Minister van Koloniën uit de redactie van deze encyclopaedie getreden. De redactie wordt nu gevoerd door Prof. D. G. Stibbe, met medewerking van den heer W. G. B. Wintgens en E. M. Uhlenbeck.

Dit derde deel loopt van N.-Soema. Bij het doorzien van de verschillende

belangrijke artikelen, treft het met hoeveel zorg dit reusachtige werk steeds wordt voortgezet, en hoe verbluffend „bij" deze encyclopaedie is. Is het te verwonderen, dat we allereerst opsloegen: *Sarekat Islam?* We vonden een wel uitgebreid maar toch zeer beknopt gehouden artikel, waarin duidelijk de geschiedenis van de thans zulk een gewichtigen rol spelende vereeniging werd geschetst. De verschillende congressen zijn ook kort behandeld.

De industrialiseering van Indië is nog een actueel onderwerp; die wat wil weten van den stand der nijverheid in onze Oost, sla gerust op, wat dit deel der encyclopaedie van N. I. ervan zegt. Duidelijk blijkt dan welke ontwikkelingsgang de nijverheid in Indië medemaakt. Een staat van particuliere nijverheidsondernemingen doet met één oogopslag zien wat er al bereikt werd.

Joh. F. Snelleman schreef een uitmuntend, vrij uitvoerig artikel over *Potten en Pottenbakkerijen.*

De veel gesmade Indische *Post- en Telegraafdienst* vond ook een grondige behandeling. De geschiedenis van de totstandkoming van de *Deutsch Niederländische Telegrafengesellschaft* vindt men er eveneens duidelijk in vermeld. Er kon nog niet medegedeeld worden, dat thans de Engelsche Regeering beslag gelegen heeft op de bezittingen van die maatschappijen zoodat zij vrijwel buiten werking is gesteld. Ook komt o. i. niet tot uitdrukking, dat tijdens den oorlog, die juist geëindigd is, die Duitsch-Nederlandsche Maatschappij dadelijk het werken werd belet, zoodat — wat wel voorspeld was — die verbinding ons in het geheel niet onafhankelijk van de Engelsche kabels heeft gemaakt. Dit zou alleen het geval geweest zijn, als alle landingspunten en tusschenstations op Nederlandsch territoir hadden gelegen.

Met belangstelling zal men zeker kennis nemen van het overzicht betreffende hetgeen op draadloos telegrafisch gebied geschiedt. Jammer, dat nog niet vermeld kan worden, dat Nederland reeds draadloos telegrafische berichten uit Indië kan opvangen.

Onder *Particuliere Landerijen* vindt men de noodige aandacht geschonken aan de pogingen van de regeering om de particuliere landerijen op Java tot het landsdomein terug te brengen.

Er zouden nog heel wat belangrijke artikelen te vermelden zijn. Met het bovenstaande zij echter de aandacht weer gevestigd op deze uitmuntende encyclopaedie waaraan blijkbaar steeds zeer veel zorg wordt besteed. We verlangen alweer naar het volgende en laatste deel. We zullen dan immers een werk rijk zijn, dat ons meermalen den weg zal wijzen of ons geheugen te hulp zal komen.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië. Tweede druk, onder redactie van **D. G. Stibbe,** met medewerking van **W. C. N. Wintgens** en **E. M. Uhlenbeck.** Derde deel. N.-Soema. 's-Gravenhage, M. Nijhoff—Leiden, E. J. Brill. 1919 gr. 8°. [VIII en 824 blz. *f* 24.75 Geb.].

Jaarcijfers voor het Koninkrijk der Nederlanden. Koloniën 1917. Bewerkt door het Centraal Bureau voor de Statistiek. 's-Gravenhage, Gebr. Belinfante. 1919, 8°. [XXVIII en 196 blz.].

Rev. S. O. James. An introduction to anthropology. A general survey of the early history of the human race. Londen, Macmillan and Co. 1919. 8°. [VIII en 260 blz. *f* 4.50 Geb.].

Zeemansgids voor den Oost-Indischen Archipel. Deel IV. Zuidkust Borneo; Straat Makassar; Oostkust Borneo tot en met St.-Lucia-baai; Westkust Celebes van Djeneponto tot Stroomenkaap. Uitgegeven door het Ministerie van Marine, afd. Hydrographie. (Vierde druk). 's-Gravenhage, Mouton en Co. 1919. 8°. [XVI en 314 blz. *f* 2.— Geb.].

Handboek voor cultuur- en handels-ondernemingen in Nederlandsch-Indië. Twee en dertigste jaargang, 1920. Amsterdam, J. H. de Bussy. 1919. 8°. [VIII en 2I50 blz. *f* 12.50 Geb.].

D. M. G. Koch. Indisch-koloniale vraagstukken. Verzamelde opstellen. Weltevreden, Javasche Boekhandel en Drukkerij. 1919. 8°. [158 blz. *f* 3.75].

N. Spykman. Hindia Zelfbestuur. Batavia, G. Kolff en Co. 1919. 8°. [Uitgave van de Commissie voor de Volkslectuur. Serie No. 425]. Hollandsche en Maleische tekst. [198 blz.].

Verslag betreffende den Gouvernementspandhuisdienst over het jaar 1918. Batavia, G. Kolff en Co. 1919, 2 dln. fol. Met graphische voorstellingen.

A. Th. Manusama. Krontjong als muziekinstrument, als melodie en als gezang. Batavia, G. Kolff en Co. 1919. 8°. Met platen en notenschrift. [V en 14 blz. *f* 1.50].

Handleiding-havenbeheer. I. Tekst. II. Bijlagen. Batavia, Boekhandel Visser en Co. 1919. 2 dln. 8°. [Departement der Burgelijke Openbare Werken. Mededeelingen en Rapporten. Reeks V. Havenwezen. No. 3.] [VI, 118 en VI, 428 blz.].

Tweede Koloniaal Onderwijscongres. 's-Gravenhage 22, 23 en 24 October 1919. Stenografisch verslag. Den Haag, Drukkerij Korthuis. [1919]. 8°. [296 blz.].

Handleiding ten dienste van de Inlandsche bestuursambtenaren op Java en Madoera. Uitgave van het Departement van Binnenlandsch Bestuur.
No. 23/ G. B. Petroleum-ordonnantie.
No. 31/ J. Het toezicht op de drukpers.
Batavia, Ruygrok en Co. 1919. 2 deeltjes 8°. [respectievelijk 86 blz. *f* 0.40 en 44 blz. *f* 0.25].

E. J. Voûte. De bloementuin. Handleiding voor de cultuur van bloemen in Nederlandsch-Indië [2e Druk]. Weltevreden, G. Kolff en Co. 1919. 8°. [127 blz. *f* 2.25].

E. J. Langelaan. De verdediging van Nederlandsch-Indië met een vloot van klein materieel. Met een bijdrage van den luit. ter zee 1e kl. **A. Vos Jr.**: De ontwikkeling van de onderzeeboot. Uitgegeven in opdracht van de Kon. Ned. Vereeniging „Onze Vloot". Haarlem, H. D. Tjeenk Willink. 1920. 8°. [76 blz. *f* 1.—].

F. J. P. Sachse. Gegevens uit de nota betreffende de onderafdeeling West-Ceram. Batavia, G. Kolff & Co. (1919). fol. [Voor den dienst. V en 112 blz.].

H. Krayer van Aalst. Van wee en van vree. Twee schetsen uit het leven der Alfoeren op Ceram. Den Haag, Boekhandel van den Zendings-Studie-Raad. [1920]. 8°. Met platen. [144 blz. *f* 2.— Geb.].

B. TIJDSCHRIFTEN, Enz.

De Indische Gids. *42e jaarg. No. 1. Jan. 1920.*
Het schrikbeeld der overbevolking van Java, door J. Habbema. — Het proefstation voor het Indische Boschwezen, door Prof. Dr. A. H. Berkhout. — De gevolgen van de dubbeltjes-politiek bij het Boschwezen in Ned. Indië, door W. H. van der Haas. — De economische verdediging van Duitsch-Oost-Afrika, door A. M. W. van Renesse. — Door de Toradja-landen, door Ir. J. Frijling. — Revue van brochures enz., benevens de overige vaste rubrieken.

Indisch Genootschap. *Vergadering van 24 Oct. 1919.*
De ontvoogding van Indië; samenhang der maatregelen en plannen. Voordracht door Prof. Mr. C. van Vollenhoven (met gedachtenwisseling).

Nederlandsch-Indië Oud en Nieuw. *4e jaarg. Afl. 8. Dec. 1919.*
Kunst van Zuid-Bali, door Dr. G. Krause (met ill.). — Prof. Dr. N. J. Krom, door A. J. Luijt (met portret). — De vaart op Indië voorheen en thans, door D. B. V. (met ill.). — Het turbine D. S. S. „Patria" van de Rotterdamsche Lloyd (met ill.).

Mudato. Tijdschrift der Vereeniging van muziek, de dans en tooneelspeelkunst van Oost- en West-Indië. *jaarg. I. Afl. 2. Dec. 1919.*
Wayangbeeldkunst als grondslag eener Javaansche schilderschool, door Noto Soeroto (met portret en ill.). — De Javaansche muziek en hare verhouding tot andere Aziatische en tot Europeesche muziek, door Soorjo Poetro (met ill. en notenschrift).

Koloniaal Tijdschrift. *9e jaarg. No. 1. Jan. 1920.*
Van Vollenhoven over de voorgenomen wijziging van art. 62 Regeeringsreglement. — Meer licht, door de Vr. — Detacheering van Java-controleurs naar de Buitenbezittingen, door Buitenbezittingen-controleur. — Onderwijs in Britsch-Indië, door Mr. J. H. Abendanon (vervolg). — „Vele jaren geleden", door L. M. F. Plate (vervolg). — De verbeurdverklaring van het particuliere land Maloeka in Bandjermasin en de verwijdering van den eigenaar A. Hare uit Indië, door P. H. van der Kemp. — President Bekking in Rembang, door S. Kalff — Kroniek, door Tertius (Het afgeloopen jaar in Indië. — Minister de Graaff in de Tweede Kamer). — Persoverzicht, door C. v. d. V. — Bibliographie, door C. v. d. V.

Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap. *Tweede Reeks, deel XXXVII. No. 1. Jan. 1920.*
Primitieve denkwijze. Voordracht door Prof. Dr. J. H. F. Kohlbrugge. — De geologische expeditie naar Ceram. Tiende verslag (medio Dec. 1918—medio Maart 1919), door Dr. L. Rutten en Dr. W. Hotz (met kaarten) — Elfde (laatste) verslag (April—einde Mei 1919), door dr. L. Rutten (met kaarten). — Verbeteringen en aanvullingen van de verslagen der Ceram-expeditie, I—IX. — Ontwikkelingsmogelijkheden van het eiland Ceram, door Dr. L. Rutten

(met ill.). — Het werk der Nederl. opnemingsvaartuigen in den Oost-Indischen Archipel, 1915—1920 (met kaart), door C. Craandijk. — Een en ander betreffende het weven in den Indischen archipel (overzicht eener voordracht van B. M. Goslings).

Koloniale Studiën. *3e jaarg. No. 5. Oct. 1919.*
Huisvesting van contract-koelies, door J. Tideman. — Verkorting van schooltijden, door Dr. R. Broersma. — Dactyloscopie, door A. van den Bovenkamp. — Een vrije volksverplaatsing, Java-Deli, door Dr. R. Broersma. — Opleiding van Indische onderwijzeressen, door Mr. A. B. Cohen Stuart. — Persoverzicht. — Kroniek. — Boekbespreking.

De West-Indische Gids. *1e jaarg. No. 7. Nov. 1919.*
Struisvogelteelt op Curaçao, door Dr. Th. Lens (met ill.). — De naam Suriname, door Fr. Oudschans Dentz. — De kleeding der Surinaamsche bevolkingsgroepen in verband met aard en gewoonten, (vervolg) door Th. van Lelyveld (met ill.). — De geneeskundige organisatie in de kolonie Curaçao, door Dr. N. Waterman. — Suriname's handelsbeweging 1683—1712, door Mr. R. Bijlsma. — De geschiedenis van een koninklijken slaaf, door Aphra Brehn (vervolg).

De Gids. *84e Jaarg. No. 1. Jan. 1920.*
Indische problemen, door D. M. G. Koch.

Het Nederlandsche Zeewezen. *19e jaarg. No. 1. Jan. 1920.*
Scheepvaartwetten van Malakka, door J. W. J. Wellan — Bandoeng.

Gemeentereiniging. *13e Jaarg. No. 1. Jan. 1920.*
Een en ander over de beteekenis van weg en straat voor de volksgezondheid in Indië, door H. F. Tillema (met ill.).

Tijdschrift voor Sociale Hygiène. *Jaarg. 1919 Afl. 12.*
Gevaarlijke cijfers (over bevolking Ned.-Indië), door H. F. Tillema.

Indië. Geïllustreerd Weekblad. *3e jaarg. Afl. 39. 24 Dec. 1919.*
Stadsnegers (vervolg), door D. J. D. J. (met ill.) — Chineezen Vereeniging in Nederland „Chung Hwa Hui". — Het woonhuis in Karo-Batak-stijl. Laoe si Momo (slot) door M. J. (met ill.)
Id. Afl. 40. Stadsnegers (vervolg), door D. J. D. J. (met ill.). — Bataviasche logementen, door S. Kalff (met ill.). — Een reisherinnering uit Indië. Een uitstapje naar Prigèn en Indro Kilo (Oost-Java), door B. Prinsen.
Id. Afl. 41. De Gouverneurs-Generaal van Oost-Indië. XI. Carel Reyniersz. door N. (met portret). — Medan, een merkwaardige stad in een merkwaardig land (met ill.) (zie ook afl. 42). —. Listen regeeren de sterken. Maleisch. dwerghert-verhalen, vertaald door B. Th. Brondgeest.
Id. Afl. 42. De Gouverneurs-Generaal van Oost-Indië. XII. Joan Maetsuyker (met portret), door N. — Patrouille-leven (vervolg), door M. A. van der Lijke (met ill.).
Id. Afl. 43. De Gouverneurs-Generaal van Oost-Indië. XIII. Ryclof van Goens (met portret). — Reisherinneringen uit Indië, Soerabaja (met ill.). —. Noodzaak en nut van volksonderwijs voor den modernen Javaan, door Schm. [= E. L. K. Schmülling] (Met voorwoord van Mr. J. H. Abendanon). — Uit het dagboek van een Hollander in Indië. IV.'n Regenbui, door J. Croiset.

Nationale Staatkundige Gids. *2e jaarg. No. 33. 25 Dec. 1919.*
Belasting-unificatie in Indië mogelijk?
Id. No. 35. 2 Jan. 1920. Het Garoet-incident en de kennis der Indische maatschappij.

Orang Peladang. *7e Jaarg. No. 3. Dec. 1919.*
Lezing van den heer C. M. Hamaker over „ den werkkring en 't leven van den employé in Indië door P. J. Zürcher Jr. (ontleend aan „De Telegraaf").

Indologenblad. *11e Jaarg. No. 6. 24 Dec. 1919.*
Een Indische uitrusting, door P. J. H. — Een eigenaardig vraagstuk met het oog op den handel in Ned.-Indië, door W. Huender Wzn.

Het Indische Leven. *1e jaarg. No. 14. 22 Nov. 1919.*
De heer S. de Graaff, de nieuw benoemde Minister van Koloniën (met portret). — Het Zendings-hospitaal „Immanuel" te Bandoeng (met ill.). — Generaal-Majoor P. J. Spruijt † (met ill).
Id. No. 15. Lombok 1894–1919, door J. Hildring (met ill.). — Herinneringen aan de Lombok expeditie, door H. (met ill.). — De dood van een jeugdig held (2e luit. J. W. Schiff), door Hildering..
Id. No. 18. De opening van de Centrale Burgerlijke Ziekeninrichting te Weltevreden (met ill.).

De Reflector. *4e jaarg. No. 47. 22 Nov. 1919.*
Pondok Gedé (met ill.), door Y. R. — Nog iets omtrent de slaven en den slaventijd, door Glanor.
Id. No. 49. De Garoet-affaire.... und kein Ende. Atavisme, door K. — Een jubileum [n.l. van Dr. H. van den Vrijhoef te Batavia] (met portretten en ill.).
Id. No. 50. Drukpers en journalistiek in Indië, door M. M.

Theosofisch Maandblad voor Ned.-Indië. *18e jaarg. 1919. No. 8.*
Een voorbereiding tot een korte studie der wajangverhalen (uit het oorspronkelijk idee beschouwd, n.l. als volksopvoeding), door Eng. B.

De Taak. *3e jaarg. No. 12. 18 Oct. 1919.*
Dr. G. A. J. Hazeu (met portret), door H[oesein] Dj[ajadiningrat] (zie ook No. 13).
Id. No. 13. Padi-opkoop (zie ook No. 14).
Id. No. 15. De Deli-Assistenten-regeling. — Indisch revolutionarisme.
Id. No. 16. Dessa-raden. — Het C. S. I. Congres (26 Oct.—2 Nov. 1919), door H. A. S.
Id. No. 18. De veldpolitie. — Een vriend der Aziatische kunst, door F. D. K. B[osch]. — Het rapport-Hazeu. — Het C. S. I. Congres.
Id. No. 17. Het Regeeringsbeleid. — Nationalisme, door Dr. Ratu Langie.
Id. No. 20. De Indonesiër en zijn grond, door B. ter Haar Bzn. (bespreking van Prof. van Vollenhoven's aldus getiteld geschrift).

Weekblad voor Indië. *16e jaarg. No. 31. 9 Nov. 1919.*
Het zilveren feest van het Leger des Heils (met ill).
Id. No. 32. Medische kroniek. V. De geneeskundige verzorging der contract-koelies, door H. — Javaansch muziekschrift, door L. Bandara (zie ook No. 33, 34, 36).
Id. No. 35. De nieuwe resident van Soerabaja (Schippers) (met portret). — Een stukje van het Oost-Javaansche bergland (n.l. Ardjoedo en Weliran), door J. P. (met ill).
Id. No. 16. De „loutering" van de Inlandsche beweging, door Paideia. — Ons wondere tropenland. De Minahassa (met ill).

Programma van het eerste Congres voor de Taal-. Land- en Volkenkunde van Java. Soerakarta 24, 25 en 26 Dec. 1919.
Overzicht van de lakon Soedamala. — Overzicht van het toneelstuk Dewi „Angreni".

Het Koloniaal Weekblad. *20e jaargang. No. 1. 1 Jan. 1920.*
Ned. Oost-Indië in 1919, door J. Koning (zie ook No. 2.) — Oost-Indische causerie, door S. J. Aay. — De West en onze leden in de West, door A. J. Gooszen.
Id. No. 3. Oost-Indische causerie, door S. J. Aay. — In memoriam. O. P. Besseling, Adviseur van het Volkscredietwezen in Nederlandsch-Indië, door Schmülling. — Iets over de luiheid van Surinaamsche negers, door Dre. P. van Heerdt tot Eversberg–Quarles van Ufford.
Id. No. 4. Kansen op revolutie in Nederl. Oost-Indië, door S. J. Aay.

Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond. *Serie 2, jaarg. 12 (1919) bl. 172.*
Herdenking van de stichting van Batavia. door Mr. Dr. J. C. Overvoorde.

De Amsterdammer. *No. 2216. 13 December 1919.*
Frappez, frappez toujours, door A. Willemse (over de schrijfwijze der Oost-Indische aardrijkskundige namen).

Minerva. *9 Oct. 1919.*
Prof. Mr. Dr. J. C. G. Jonker †, hoogleeraar in het Javaansch.

Locale Belangen. *7e Jaarg. Afl. 10. 16 Nov. 1919.*
De Indische gemeenten en de onderwijsvoorziening (vervolg), door J. B. Ruzius (zie ook afl. 11 en 12).

Blaadje van de Centrale Kas. *7e jaarg. No. 9. 15 Nov. 1919.*
De contrôle op de Afdeelingsbanken, door J. H. Boeke. Nog eens Centrale Kas contra Afdeelingsbanken, door H. C. van Medenbach de Rooij — Duimafdrukken in de Dessaregisters, door W. L. Mesman.

De Java-Post. *17e Jaarg. No. 48. 28 Nov. 1919.*
Artikel 122 R. R., door S. Oppenkamp. — Naar aanleiding van een question brûlante, door Dixi (beide artikelen handelen over de verhouding tusschen Kerk en Staat in Ned.-Indië).
Id. No. 49. Geen O[orlogs] W[inst] maar V[ogel] W[inst], door P. Vertenten (Naar aanleiding der paradijsvogeljacht in Nieuw-Guinea).
Id. No. 50. Wie is de eerste Europeaan op Java geweest? (zie ook No. 51).
Id. No. 51. Zuid Nieuw-Guinea. Poëzie in 't Kaja-Kaja leven, door P. Vertenten.

De Indische Mercuur. *42e jaarg. No. 52. Dec. 1919.*
Het Jubileum-nummer van het Archief voor de Suikerindustrie in Ned.-Indië, door Dr. H. C. Prinsen Geerligs (zie ook jaarg. 1920 No. 1). — Het boschwezen en de grondpolitiek in de Buitenbezittingen, door J. van Schouwenburg (ontleend aan „Tectona"). — Prijs van consumptiesuiker op 1 Jan. 1920 in verschillende landen, door Dr. H. C. Prinsen Geerligs. — Voor- en nadeelen van het stopzetten van den tap.
Id. 43e jaarg. No. 1. 2 Jan. 1920.
Kroniek van de voortbrenging en de verdeeling van suiker (vervolg), door Dr. H. C. Prinsen Geerligs. — Economische toestand van Suriname (ontleend aan het verslag van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Paramaribo).
Id. No. 2. De vooruitzichten van de malariabestrijding in Ned.-Indië, door Dr. N. H. Snellengrebel. — De Java-suikerindustrie gedurende het tijdvak 1894—1918. — Bericht omtrent de Gouvernements kina-onderneming over het 3e kwartaal 1919.
Id. No. 3. Mededeelingen van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel te Buitenzorg. No. 6. Zijdeteelt in Ned.-Indië, door W. M. Gutteling. - Rede uitgesproken door den heer S. P. Eeghen, als voorzitter der Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam (voor zoover betrekking hebbend op onzen kolonialen handel).

Algemeen Landbouw Weekblad voor Ned.-Indië. *4e jaarg. No. 20. 14 Nov. 1919.*
Een nieuwe uitvinding op rubbergebied. Het tapvlak voor afstroomend regenwater gevrijwaard (slot), door H. van Meurs. — Nog een nieuwe uitvinding op rubbergebied, door C. F. B. — De Thee-export. door een belanghebbende bij de theecultuur. — Het voedselvraagstuk, door J. Doorman.
Id. No. 21. Zuid-Sumatra Landbouwzaken, door Dr. R. Broersma. — Mimosa invisa (als groenbemester), door W. M. Helten.
Id. No. 22. Bastverkoop en kina-analyses, door Dr. H. L. H. Zakrzecki. — De landbovw in de Vorstenlanden, door L. — Grondbehoud en waterregeling, door W. H. V. — Productieve aanplant en enkele andere opmerkingen betreffende de administratie van cultuurondernemingen van overjarige gewassen, door J. Brukker. — Een nieuwe uitvinding op rubbergebied. Het tapvlak voor afstroomend regenwater gevrijwaard (Naschrift), door H. van Meurs.
Id. No. 23. Analyseering van kinabast, door C. F. B. — Voedselvoorziening in Oostkust van Sumatra, door R. B. — Poetjoek-divagatie. door Veteraan. — Kan de Javaan patjoellen. Een patjoelmethode, door J. Doorman.

Id. No. 24. Een Chinees in den Volksraad over den Chineeschen koelie in Deli, door Dr. R. Broersma. — Klauwbeslag bij runderen, door J. F. C. Raabe. — Bastverkoop en kina-analyses, door Dr. H. L. H. Zakrzecki.

Archief voor de Rubbercultuur in Ned.-Indië. *3e Jaarg. No. 10. Nov. 1919.*
Een voor Hevea schadelijke oeret (Holotrichia leucophthalma Wied), door Dr. P. Arens (met ill.).
Id. Algemeen gedeelte No. 4. Dec. 1919. Variabiliteitsonderzoekingen bij Hevea Brasiliensis, door J. G. J. A. Maas. — Phytophtora Meadii Mc. Rae op Hevea Brasiliensis. — De invloed van het uur van den dag, waarop getapt wordt, op de opbrengst der boomen, door Dr. A. W. K. de Jong. — Iets over de resultaten, behaald met synthetische rubber, door ir. W. Spoon. — Over kostprijzen, door P. W.

Nederlandsch-Indisch Rubbertijdschrift. *4e jaarg. (2e halfjaar). No. 5. 15 Nov. 1919.*
De uitvinding [op rubbergebied] Van Meurs. — De positie der employé's in de bergcultures in het algemeen en die in de rubbercultuur in het bijzonder, in verband met vakopleiding.
Id. No. 6. Een nieuwe uitvinding op rubbergebied. Het tapvlak voor afstroomend regenwater gevrijwaard (met afb.), door H. van Meurs (zie ook No. 7).
Id. No. 7. Brand in rubber rookhuizen (met ill.). — De positie van Singapore ten aanzien van de rubbercultuur in omliggende landen. — Gezamenlijke actie der administrateurs van cultuur-ondernemingen, door G. J. Zuyderhoff.

Publicaties van het Ned.-Indisch Landbouw-Syndicaat. *11 jaarg. 1919. Afl XX.*
Bestrijding van de bruine binnenbast-ziekte. Voordracht door L. R. Harmsen.
Id. Afl. XXI. De uitbarsting van den Kloet op den 20en Mei 1919. Lezing van Dr. Th. Wurth.

De Cultuurbond. Orgaan voor den Bond van Cultuur Geëmployeerden in Ned.-Indië. *2e jaarg. No. 13. 1 Nov. 1919.*
Eenige opmerkingen bij het ontwerp-ordonnantie tot regeling van de rechtsverhouding tusschen werkgevers en de assistenten op de landbouwondernemingen ter Oostkust van Sumatra (Assistenten-regeling ter Oostkust van Sumatra), door J. Z. van Dijck (zie ook No. 14—15).

Teysmannia. *30e jaarg. 1919. Afl. 9.*
Dr. W. K. Roepke. Een afscheidswoord bij zijn vertrek uit Indië [en benoeming tot hoogleeraar in de tropische bergculturen aan de Landbouwhoogeschool te Wageningen], door P. van der Goot. — Een nieuwe richting in de studie der lagere wieren, door P. van Oye. — Cacaoproductie in het Britsche rijk, door M. van der Meer. — Boekbespreking. De bloementuin. Handleiding voor de cultuur van bloemen in Ned.-Indië, door E. J. Voûte, besproken door H. J. Wigman Jr. — Veerassen en veeteelt in Ned.-Indië, door ir. H. 't Hoen, besproken door Witkamp. — enz. — Sprokkelingen op landbouwgebied.

Handel en Bedrijf. *13e jaarg. No. 24. 27 Nov. 1919.*
Nederlands koloniën in Oost-Indië tijdens den oorlog, door H. Ch. G. J. v. d. M.

In- en Uitvoer. *5e jaarg. No. 3. 21 Jan. 1920.*
Verhouding van met Inlandsche en Europeesche cultures beplante grondoppervlakte en daarvan verkregen oogsten op Java, door Dr. H. C. Prinsen Geerligs.

Handelsberichten. *13e jaarg. No. 667. 25 Dec. 1919.*
Rotan (in den Indischen Archipel) (slot).
Id. No. 669. Phosphaat (in Ned.-Indië).

Mededeelingan en Rapporten van het Dep. der Burgerl. Openb. Werken. Afd. G. Werken in het belang der gezondheid. *1919. No. II.*
Beschouwing aangaande eene algemeene drinkwatervoorziening in de gemeente Padang. In Opdracht van den Directeur B. O. W., samengesteld door den tijd. hoofdingenieur D. A. Koster. (Met kaarten).

De Tropische Natuur. *Jaarg. VIII. Afl. 12. Dec. 1919.*
Dr. S. Koorders † 16 Nov. 1919, door Docters van Leeuwen. — Naar den top van den Tjikorai (met ill.), door Andjing-Oetan. — Een weinig eischende aquariumvisch [tambakan = Helostoma temmercki C. V.], door Dr. P. van Oye (met ill.). — Hollandsche bekenden in Indië. De gemeene kamille (Natricania Chamomilla L.), door v. W. (met ill.). — Zijn de Gibbons rechtshandig? door Dr. Z. Kamerling. — Over de verkleuring bij een Indisch zgn. „kameleon", door S. L.

Tijdschrift voor Indische Geneeskundigen. *27e jaarg. 1919. No. 6.*
Ainhum, door Soedo Peamin (met ill.). — Locale anästhesie bij besnijdenissen, door Moh. Saleh. — Hondsdolheid, door R. Séno. — Verslag van het onderzoek naar de oorzaak van een aantal gevallen van febris typhoïdea, die zich te Kraksaän zouden hebben voorgedaan in één huis, en waarvan de oorzaak werd toegeschreven aan slecht drinkwater, door S. W. de Wolff.

Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde. *Jaarg. 63 (1919), dl. II, bl. 1368.*
Enkele opmerkingen naar aanleiding van de menigvuldigheid van eenige constitutiezieken in de tropen, door C. D. de Langen.

Mededeelingen van den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst in Ned.-Indië. *Anno 1919. Deel VI.*
Beschrijving van de larven der Ned. Ind. Anophelinen, voor zoover tot nu toe bekend, door Dr. N. H. Swellengrebel en J. M. H. Swellengrebel—de Graaf (met ill.).

Bulletin van den Bond van Geneesheeren in Ned.-Indië. *16e jaarg. 1 Dec. 1919. No. 192.*
Dr. H. C. van den Vrijhoef, arts. 8 Dec. 1894—1919, door Dr. J. A. W. — Ziektegeschiedenissen voor geëvacueerde patiënten, door H. van Barneveld, Scheepsgeneesheer.

Pharmaceutisch Weekblad. *Deel 56 (1919), bl. 1529.*
Nadere bechouwingen over de opium-wet, door G. J. Salm en P. van der Wielen. — Vergelijking en indentificatie van verschillende vormen van rookopium, door F. D. Simons (bl. 1540).

Nederlandsch-Indische Bladen voor Diergeneeskunde en Dierenteelt. *Deel XXXI (1919), afl. 4.*
Dierenteelt en dierenartsen, door Dr. B. Vrijburg. — Nogmaals reorganisatie van den diergeneeskundigen dienst en dierenteeltconsulenten, door C. S. Jeronimus. — Veeteelt op Java, door S. C. Jeronimus. — Een typisch voorbeeld van coöperatief bedrijf. — De positieve reactie op de conjunctiale malleïnatie in ons systeem van kwaden droes-bestrijding. door Dr. W. C. A. Doeve. — Nadere proeven van de berekening van de zetmeelwaarde van gaba, door W. van der Burg.

Ons Leger. *6e Jaarg. No. 1. 15 Dec. 1919.*
Weerbaarheidscongres te Bandoeng. — Indië weerbaar, door J. T. van der Linde van Sprankhuizen. — Een weerbaar volk. door Dr. R. Tumbelaka. — Indië's weerbaarheid, door C. van der Pol. — De verdediging van Nederlandsch-Indië, door A. J. C. Jonquière.

Indisch Militair Tijdschrift. *51e Jaarg. No. 11. Nov. 1919.*
Het verslag van de Commissie tot herziening der bezoldiging van het militaire personeel van de landmacht, door A. H. Treu. — Samenwerking tusschen artillerie en waarnemers in vliegtuigen, door A. Cramwinckel. — De militair-geneeskundige dienst op civiele leest geschoeid? — Schietwedstrijden, scherpschuttersproef en prijsschieten bij de Infanterie, door H. W. Creutz Lechheitner. — Spangeweren en Springlansen, door C. Marcus.

Indisch Bouwkundig Tijdschrift. *22e Jaarg. No. 17. 15 Sept. 1919.*
Kleine werken ter verbetering van den gezondheidstoestand ter hoofdplaats Batavia, door H. van Breen (met twee kaarten).

Id. No. 18. Gemeentelijke woningbouw op het land Djati Baroe te Weltevreden (met ill.). — Tunnelbouw Kloetmeer. — Het waterkrachtwezen in Ned.-Indië (ontleend aan het Nieuws v. d. Dag van N.-I.).

De Waterstaats-Ingenieur. *7e jaarg. No. 9. Sept. 1919.*
De pomp in dienst van den Waterstaat, door W. C. BEEKMAN. — De in 1905 gebouwde afsluitdam Badak in de kali Lahar in verband met de gevolgen van de Kloet-uitbarsting van 20 Mei 1919, door ir. W. A. VAN DER MEULEN (met ill.). — Peilschalen en Peilschaal-waarnemingen, door ir. M. H. VAN BERESTEYN. — De autonomie der gewestelijke raden aangetast? door ir. M. DE WOLFF. — Reorganisatie van den waterstaatsdienst, door ir. M. A. VAN OORT.

De Ingenieur. *35e jaarg. No. 2. 10 Jan. 1920.*
Ontstaan der alluviale tinertsafzettingen van Banka en Billiton, door dr. ir. J. REUB.
Id. No. 3. Ingenieurs voor den Indischen post-, telegraaf- en telefoondienst, door ir. R. A. VAN SANDICK. — Technische lessen en vraagstukken op het gebied van den Indischen havenbouw, door ir. A. A. MEYERS (met ill.).

Tijdschrift voor Notarisambt, Venduwezen en Fiskaalrecht. *7e Jaarg. No. 15. 1 Aug. 1919.*
Een en ander over adoptie volgens de regelen dienaangaande in Stsbl. 1917 No. 129 besproken, door H. W. ROEBY.

De Banier. *11e jaarg. No. 46. 14 Nov. 1919.*
Is de komst der Koningin wenschelijk of niet? door P. VAN DER BIJL.
Id. No. 48. Een Cristelijk internaat op Ambon, door F. J. F. VAN HASSELT met Naschrift van G. C. A. A. VAN DEN WIJNGAARD.
Id. No. 51. Indisch Cristendom. (Overzicht eener voordracht van Dr. J. W. GUNNING).

Stemmen voor Waarheid en Vrede. *Jaarg. 56. Afl. 11. Nov. 1919.*
Beschouwingen over de leus: Scheiding van Kerk en Staat, in hun toepassing op de verhouding tusschen de Protestantsche Kerk in Indië en het Ned.-Indisch Gouvernement, door J. MOOY.

Lichtstralen op den Akker der Wereld. *1919. No. VI.*
Ludwig I. Nommensen, pionier en ephorus der Battakzending, door C. TH. SCHARTEN (met portret en ill.).

De Rijnsche Zending. *50e jaarg. No. 12. Dec. 1919.*
Een feestweek op Mentawei (slot).

Maandblad der vier samenwerkende Zendingscorporaties. *3e jaarg. No. 1. Jan. 1920.*
De tentoonstelling (ter gelegenheid van het 60-jarig bestaan der Utrechtsche Zendingsvereeniging) (met ill.). — Het volksonderwijs op Halmahera, door N. DE NEEF. — Reisherinneringen uit Nederl.-Indië, door Mr. J. W. FLIERINGA (vervolg).

The Dutch East Indian Archipelago. *Vol. II. No. 24—25. 5 Nov. 1919.*
America's prospects in the Dutch East Indies. — Labour difficulties in the Dutch East Indies (zie ook No. 26). — Java's foreign export trade during 1918.
Id. No. 26. Brief outline of the plans for the first Netherlands India Annual fair. — The harbour mouvement at Priok. — The future of lake Toba and neighbourhood. — The new residency of New Guinea.
Id. No. 27. Rubber in Dutch West-Borneo. — The hat industry in Java.

Archiv für Schiffs- und Tropenhygiène. *Band 23. Beiheft 3. August 1919.*
Zur Biologie und Pathologie des Nachwuchses bei den Naturvölkern der deutschen Schutzgebiete (mit Ill.), von Prof. Dr. L. KÜLZ.

Evangelisches Missions Magazin. *Heft 7. Juli 1919.*
Der bataksche Christenbund, von J. SPIECKER.

Picturesque Netherlands East-Indies. *Vol. I. No 6. 1919.*
Around mount Gedeh (with illustrations.).

Commercial Holland. *Vol. II. No. 14. Dec. 1919.*
Indian publications, by F. M. KNOBEL. — Characteristic traits of the Javanese, by CH. F. H. DUMONT (with illustrations). — The Dutch oversea shipping trade, by C. H. K. BORGHARDT.

Holland's East India. A fortnightly commercial, economical and general Review. *Vol. I. No. 1. 5 Dec. 1919.*
The Department of Agriculture, Industry and Commerce at Buitenzorg (with illustrations and portrait). — „Long lease" in Holland's East India. — Commerce with the Dutch East Indies, by K. WYBRANDS. — Steel-industry in Middle Celebes (with map).

The Import & Export Trader. *Vol. II. No. 1. Jan. 1920.*
The Deli Company and the Amsterdam Sumatra tobacco market (with illustrations). — Plantations in the Dutch East Indies of perennials.

Den Haag, 28 Januari 1920. W. C. MULLER.

Multatuli en Insulinde.

DOOR

S. KALFF.

Vóór honderd jaren werd Eduard Douwes Dekker, den 2en Maart 1820, in de Korsjespoortsteeg te Amsterdam geboren, en die datum is sedert tot eene gebeurtenis geworden, zoowel in de geschiedenis der vaderlandsche letterkunde als in de geschiedenis van het regeeringsbeleid in Indië.

De hulde van het nageslacht aan dezen apostel der vrije gedachte, aan den schepper van een eenig literarisch kunstwerk en den wegbereider voor nieuwe banen in het indisch bestuur is ietwat traag geweest. Niet eens tot een borstbeeld in den gevel van zijn geboortehuis of in den corridor van het Rijksmuseum, soort van Nederlandsche „Ruhmeshalle", heeft hij 't kunnen brengen. Slechts bij de vijftigste verjaring van de verschijning van „Max Havelaar" is, in 1910, de vereering voor deze figuur even opgelaaid. En, 't is waar, in zijn geboortestad werd een nieuwe straat, vroeger onder Nieuwer-Amstel behoorende, Douwes Dekker-straat genoemd. Voorts werden een paar gevelsteenen aan zijne nagedachtenis gewijd, waarvan een in zijn ouderlijk huis in de Korsjespoortsteeg en een in zijn sterfhuis te Nieder Ingelheim. Bijna ware! er nog een derde tot stand gekomen in den gevel van het huis te Brussel, waar hij „Max Havelaar" schreef. In zijn tijd hing daar „Le Prince Belge" uit en 't was een poover logementje, eigenlijk een estaminet of bierhuis. Vijftig jaren later was er een handel in bloemen en fruit gevestigd, en er had zich in 1910 te Brussel eene commissie gevormd, afdeeling van het Willemsfonds, ten einde het geboortehuis van Max Havelaar met een gedenksteen voor het nageslacht te kenmerken. De toestemming daarvoor was door de stad Brussel reeds verleend, en ook door den eigenaar van het perceel, doch deze kwam later op zijn besluit terug. Hij verklaarde die weigering met de woorden:

„Ik ben maar een eenvoudig koopman in fruit en bloemen; van 't publiek moet ik 't hebben. Als die Multatuli boeken schrijft, is hij er verantwoordelijk voor, maar die gedenksteen gaat mijn huis en nering

aan. En in deze dagen heb ik liever geen betooging over de zoogenaamde onderdrukking van die javanen in onzen Congo-staat".

Opvallend mag het genoemd worden dat, terwijl in Nederland en Duitschland aldus eene blijvende, zij 't ook eene bescheiden hulde aan zijne nagedachtenis werd gebracht, juist Indië, waarvoor hij zich zoolang kampioen had gesteld, in dit opzicht achterbleef. Een Multatulimuseum kon daar bezwaarlijk tot stand komen, maar ook voor een Max Havelaar-fonds waren . . . . geen fondsen. Ja, er waren niet eens de weinige honderde guldens te vinden, die in de indische pers gevraagd werden voor een borstbeeld in het Rijksmuseum [1]). Het indische indifferentisme strekte zich blijkbaar niet alleen tot de zaken van den godsdienst uit. Multatuli's nagedachtenis had beter verdiend. Want zoo er al waarheid mocht zijn in de verklaring van wijlen mr. C. Th. v. Deventer dat hij geen praktisch koloniaal hervormer was, de prikkel van zijn woord en het door hem uitgestrooide zaad hebben een machtigen invloed gehad op de wijze, waarop Indië sedert is bestuurd geworden, al laten de uitwerkselen van dien invloed zich niet praeciseeren. Mr. v. Deventer betoogde dat „Max Havelaar", hoezeer ook een buitengewoon, ja een eenig werk in onze letterkunde, tot onjuiste conclusies voerde. Hij schreef in het jubileumjaar 1910:

„De schildering van den fellen strijd tegen den Regent van Lebak en van de door dezen gepleegde knevelarijen, later in de „Minnebrieven" gegeneraliseerd, alsof over geheel Java de bevolking aan dergelijke afpersingen bloot stond, moest wel, in sterker mate waarschijnlijk dan Multatuli zelf bedoelde, bij zijne lezers de meening wekken alsof dit regentenbestuur eigenlijk het Carthago was, dat behoorde verdelgd te worden. Had men naar hem geluisterd, men zou wellicht het geheele inlandsche bestuur hebben opgeheven, maar dusdoende de grootste politieke fout hebben begaan, die wij ooit hadden kunnen plegen".

Evenwel erkende dezelfde schrijver dat Multatuli door zijn dichterlijk genie en de warmte van zijn gevoel opwekte tot belangstelling, overdenken en medegevoel, en daardoor ook, zelfs in de voornaamste plaats, een nog altijd ver strekkenden invloed ten goede uitoefende. Zeker rekende hijzelf ook niet — afgescheiden van zijn roem als schrijver — op de waardeering van den tijdgenoot wat zijn streven voor Indië betrof. In een brief aan zijn tweede vrouw roemde hij de aanhankelijkheid, die hij onder vrouwen vond, om dan voort te gaan: „Wat er onder mannen van mijn geest is, zal eerst blijken na twintig jaar, als zij, die mij lazen in hun kindsheid, de maatschappij zullen besturen. Wie ouder was bij mijn optreden, was reeds vooraf ingenomen door koffy, suiker, bijbelgod, corpus juris, metallieken en andere winkel-

[1]) Het „rijke Indië" bracht toen..... zeventig gulden bijeen; welke door mij aan de *Java Bode* werden teruggezonden. S. K.

artikelen. Er zal gestreden worden in mijn naam, als ikzelf niet meer zal dáárzijn. O, ik weet het, er is dood noodig om leven te wekken."

Even weinig als voor den dooden, deed Indië voor den levenden Multatuli. Toen hij na zijn ontslag te Lebak en zijne verijdelde pogingen voor eene audientie bij den gouverneur generaal Duymaer van Twist een poos op Java rondzwierf, klopte hij te vergeefs aan de deuren der werkgevers om een middel van bestaan te vinden. Hij had van zekeren van Son een winstgevenden rijstpelmolen in de Preanger kunnen overnemen, maar er was niemand die hem het daarvoor benoodigde kapitaal wilde borgen. In Nederland had het een oogenblik den schijn alsof eenige gerepatrieerde indischgasten, onder welke de oud-resident van Rembang, Bekking, en de hoofdredacteur van *De Indiër*, van Soest, hem in staat zouden stellen om met zijn gezin in den Haag te komen wonen. Liever dan op zoo'n voorstel in te gaan ware hij te Brussel gebleven, waar het leven, ook voor zijne kinderen, zooveel minder hooge eischen stelde. „Bovendien", zoo schreef hij aan Tine," fourmilleert het hier van parvenus, fabrikanten, thee- en suikermenschen, en ik moet bekennen dat dat volk mij hindert." Maar dit plan, zoo 't al niet als 'n los gerucht van de Chineesche Kerk was uitgegaan, had toch geen gevolg; o. a. dewijl het bleek dat Bekking c.s. hunne hulp afhankelijk stelden van Multatuli's medewerking aan hun partij; eene partij, die pressie op de regeering wenschte uit te oefenen inzake de tabakscontracten in Indië. Daarna kwam het denkbeeld op, dat hij schrijven zou voor het *Tijdschrift van Ned. Indië*, geredigeerd door den gewezen indischen predikant W. R. van Hoëvell. „Deze wil mij in den Haag hebben", schreef Multatuli aan zijne vrouw. „De oude historie; men wil mij helpen mits ik mij aansluit bij de oppositie."

Ook de verijdeling van zijne kansen op een zetel in de Tweede Kamer behoorde tot de vele teleurstellingen, welke hem na 't afbreken van zijn ambtelijke loopbaan in Indië nog te wachten stonden. In 1860 was zijn bekend werk, zijn welsprekend „j'accuse" verschenen, met het gevolg dat er een schok door de natie voer toen ze zich plotseling gesteld zag voor de oudtestamentische vraag: Wat hebt gij met uwen broeder gedaan? Die schok plantte zich voort tot in 's lands vergaderzaal, tot het kabinet des ministers en de trappen van den troon. Verder niet; een later onderzoek zou uitwijzen dat zijn Brief aan den Koning, daarna door een tweeden gevolgd, den geadresseerde nimmer bereikte. Het exemplaar van „Max Havelaar", dat hijzelf den vorst toezond, waarschijnlijk evenmin. Daarvoor zorgde St. Bureaukratius, en hetgeen men ten onzent de geheime diplomatie zou kunnen noemen. In de „Aanteekeningen" op eene latere uitgave van „Max Havelaar" schreef de auteur dan ook:

„Op de beide vragen, die 't boek besluiten, ontving ik nog altijd geen antwoord, waarschijnlijk houdt de koning zich bezig met belang-

rijker zaken dan rechtdoen en 't behouden van Insulinde voor Nederland."

(Die vragen hielden gelijk bekend in, of 't des konings wil was: dat Havelaar wordt bespat met den modder van Slijmeringen en Droogstoppels? En dat daarginds Uw meer dan dertig millioenen onderdanen worden mishandeld en uitgezogen in Uwen naam?)

Zoo de koning zelf zweeg, 's konings raadsman, de minister van koloniën J. J. Rochussen, vond in die vragen, en bij uitbreiding in de laatste bladzijden van het boek, aanleiding om aan den gouverneur generaal Pahud (den opvolger van Duymaer van Twist) eenige inlichting te vragen. 't Betrof de regelen waarin 's konings vertegenwoordiger in Indië ter verantwoording werd geroepen, ter zake dat hij had gesanctionneerd „het stelsel van misbruik van gezag, van roof en moord waaronder de arme Javaan gebukt gaat." Voorts over 't inroepen der publieke liefdadigheid voor de slachtoffers der chronische zeeroof in Indië, over de militaire expeditien tegen ellendige schepsels, die men vooraf door mishandeling dwong tot opstand, enz. De beantwoording van die ministerieele vraag werd den gouverneur generaal echter bijster gemakkelijk gemaakt. Want door de traagheid of de overdreven prudentie van den uitgever van „Max Havelaar", de Ruyter, waren van de geheele oplaag slechts dertig exemplaren naar Indië gezonden. De schaarschte, en tegelijk de vraag waren dan ook zoo groot, dat aanvankelijk voor een enkel exemplaar wel eens *f* 100 werd betaald. Een enkele proeve van het veelbegeerde werk bevond zich op de leestafel van de societeit Harmonie" op Rijswijk — of neen, het bevond zich voortdurend „in handen". En op de regeeringstafel was het heelemaal niet te vinden. De gouverneur generaal scheen van het boek al even weinig te weten als die fruitkoopman te Brussel, toen men een gedenksteen voor een zekeren Multatuli in den gevel van een hem toebehoorend huis wilde metselen. Althans, de landvoogd Pahud (later Pahud de Mortanges) kon hij zijne missive van 20 Aug. 1860 zijn antwoord aldus inkleeden:

„Het door Uwe Excellentie bedoeld werk getiteld „Max Havelaar" is hier niet verkrijgbaar, en mij nog niet uit Nederland toegezonden. Ik ben dus niet in de gelegenheid om te voldoen aan het verlangen van Uwe Exc. om te worden voorgelicht omtrent de meerdere of mindere juistheid van de feiten, in de slotpagina's van dat werk voorgesteld".

In Nederland was de bekendheid intusschen zooveel grooter. En tegelijk daarmee de opwinding; de auteur zelf berichtte daarover aan zijne vrouw: „Ik kan het niet bijhouden. 't Verwondert mij dat er nog geen kleedingstukken zijn à la Havelaar, want 't is een rage. Ik ben compleet l'homme du jour". Onder de personen van invloed welke, voornamelijk te Amsterdam, ijverden voor den schrijver en de zaak welke hij voorstond, behoorden mr. J. van Lennep, zijn schoonzoon jhr. Hartsen, mr. W. J. C. van Hasselt, mr. Tydeman, prof. Veth, die hem een *Gids*-opstel wijdde, e. a. Uit het volk, d. i. uit het volk

der kiezers, kwam de beweging voort hem het lidmaatschap te verschaffen van een parlement, waar de indische specialiteiten of ook de kampioenen voor Indië dun gezaaid waren. De gelegenheid daarvoor deed zich op bij 't overlijden van het Kamerlid Stolte. *De Amsterdamsche Courant*, geredigeerd door A. J. de Bull, ijverde toen aanstonds voor Multatuli's kandidatuur, en van Lennep deed hetzelfde in de kiescolleges der hoofdstad. Maar er kwam een tegenstander in den persoon van den oud-minister Baud, nazaat van den vroegeren gouverneur generaal ad interim J. C. Baud. Ook deze was man van beteekenis op koloniaal gebied: hij had oudere brieven en, al had hij nooit een „Max Havelaar" geschreven, op een zetel in de Kamer aanzienlijke aanspraken. De kiescolleges waren moreel verplicht zich aan dezen kandidaat te houden, waarop Multatuli liet weten dat hij zich alsdan terugtrok. Toch werd de propaganda voor zijne kandidatuur in de Amsterdamsche pers nog voortgezet, ook, middels ingezonden stukken, door hemzelf. Doch 't was eene schijnvertooning, welke slechts ten doel had den minister (Rochussen) uit zijn tent te lokken. Multatuli vereenzelvigde de strekking van zijn boek met het herstel van zijne eigene grieven, en ook deze kandidatuur „in spe" moest dienstbaar worden gemaakt aan het doel om hem als O.-I. ambtenaar te rehabiliteeren.

In de „Brieven", door zijne weduwe bijeengebracht, komen nog vele bijzonderheden voor over den loop, dien de politieke manoeuvres vervolgens namen. „'t Is een ware komedie", schreef hij zelf terecht. In eene lofrede op het overleden Kamerlid (Stolte) welke bedoeld was als eene zijdelingsche aanbeveling van zijn eigen lidmaatschap, gewaagde hij er van dat deze voorganger wel eens in 't ootje genomen was over zijne uitlating, dat hij ter hoogeschool had gegaan op de *baleh baleh*. En hij vervolgde: „Ik trek partij voor die hoogeschool — helaas! pro aris et focis [1]) — ook ik ben daar student geweest." In een tweede dagbladartikel (in de *Amst. Courant*, het lijforgaan van mr. v. Lennep) verklaarde Multatuli tegenover de kiezers, dat hij zijn ontslag had genomen als assistent-resident van Lebak, omdat hij zich niet vereenigen kon met de wijze waarop Ned. Indië bestuurd werd, en dat zijne grieven niet personeel, maar gewetensredenen waren. Verder heette het: „Ik ben niet in Indië geboren, maar ik heb er geleefd, en dat zegt meer. Ik heb er geleerd, gedacht, geleden; ik ben er opgevoed. En zag men nooit het kind de zorgende voedster aanhangen boven de moeder die het ter wereld bragt, zonder meer?"

M. a. w., hij ook had op Stolte's *baleh baleh* gelegen.

Bij dit adres aan de kiezers vlocht hij tevens in zijne bekende diatribe over de Banda-eilanden en over dat geslacht van Nederlandsche *conquistadores* (de naam van Coen werd hier voorzichtelijk ver-

[1]) Voor altaren en haardsteden.

zwegen) die de oorspronkelijke bevolking volkomen verdelgd hadden. „Waar ze gebleven zijn? O, vraag dit aan het roemrijk voorgeslacht. Vraag den Yankee waar de Amerikaan [1]) bleef, vraag aan Spanje waar de nazaten zijn van Ataliba, Montezuma .... Neen, de Bandaneezen kunnen niet opstaan, want er zijn geen Bandaneezen. Hoe rustig zal 't wezen als ook de Javanen tegen allerlei uitspatting zullen gevrijwaard wezen door ..... extinctie!"

Zulke geschriften moesten de aandacht van de natie, inzonderheid van de kiezers, op zijne persoonlijkheid vestigen wanneer er eens weer eene vacature in de Tweede Kamer kwam, of bij nieuwe verkiezingen. Sedert volgde zijn open brief aan de kiezers te Tiel. Doch ook deze had de bedoeling verzet aan te teekenen tegen de behandeling van zaken in Indië, en druk op de regeering uit te oefenen. Zelf erkende hij in een schrijven aan zijne vrouw: „Mijn brief is niet om lid van de Kamer te worden, voor ditmaal. Maar het is een protest. Ik verzeker je dat ze op mij letten, en dat ze bang worden in den Haag. De Keyzer zegt mij daar: Die brief is ferm. Je zult in Tiel niet gekozen worden, maar je hebt gelijk dat je zoo schrijft." In het distrikt Leeuwarden ging zijn kans eveneens voorbij. Er was daar eene vacature wegens het aftreden van het Kamerlid mr. J. Dirks, en de Friezen, behoudend als ze waren, hielden zich liever aan een der hunnen en die reeds z'n *acte de foi* had afgelegd, dan dat ze zich lieten vertegenwoordigen door een gerepatrieerd O. I. ambtenaar, die aan hen en aan hun provincialisme vreemd was. Mr. Dirks werd dus met groote meerderheid herkozen; van de 1656 stemmen werden er slechts 101 op Multatuli uitgebracht.

Ware de zaak anders geloopen, hij zou in de Kamer nog wel eens van aangezicht tot aangezicht gestaan hebben tegenover zijn *bête noire*, Duymaer van Twist, die reeds op zijn terugreis uit Indië, terwijl hij nog „zeilende" was, in het distrikt Steenwijk verkozen was, en tusschen de jaren 1858 en 1862 een Kamerzetel voor Amsterdam innam. Later wilde het spel van 't toeval dat bij de opvoering van „Vorstenschool", bij gelegenheid van het 50-jarig jubileum der verschijning van „Max Havelaar", een der rollen vervuld werd door eene nakomelinge, althans eene naamgenoote van den gesmaden landvoogd, mej M. Duymaer van Twist, en dat ook zij toen hare hulde aan den schrijver vertolkte.

Het blijft de vraag of de Nederlandsche kiezers, van welk district dan ook, het belang van Indië voorstonden, toen zij aan Multatuli een zetel in 's lands vergaderzaal onthielden. Of hij met zijn vlug begrip, zijn levendig rechtsgevoel, zijn groot aanpassingsvermogen en zijne uitstekende gave des woords daar niet op zijn plaats zou zijn geweest, meer dan zoovele in de kunst van zwijgen uitmuntende „hommes de

[1]) D. i. de Roodhuid.

province". Of de aanklachten en de sarkasmen van dezen „bouillant Achille" niet meermalen, en gebiedend, de aandacht gevorderd zouden hebben voor de zoo vaak verwaarloosde belangen van het groote overzeesche eilandrijk. Of hij de nationale onwetendheid omtrent dat rijk niet zou hebben opgeklaard en, onder den invloed eener parlementaire opvoeding, zichzelven gevormd hebben tot een minder onpraktischen kolonialen staatsman dan hij in de schatting van mr. van Deventer was.

Tevens, 't is waar, zou het te duchten zijn geweest, dat de Kamer uit dezen mond nog menige *oratio pro domo* had moeten slikken. Want een opmerkelijke kant van zijn karakter was de onverzettelijkheid van zijn denkbeeld, dat eene staatkundige wedergeboorte van Indië nauw samenhing met het rechtdoen in de Havelaarzaak, dat eene koersverandering in het indische regeeringsbeleid eerst zou aanvangen wanneer zijne persoonlijke grieven hersteld zouden zijn. Als de voorwaarden van dat herstel had hij, door tusschenkomst van zijn broeder Jan, den tabakscontractant uit Rembang, later door die van mr. J. v. Lennep, genoemd: eene benoeming tot resident en tot ridder van den Ned. Leeuw, een ruim voorschot en herstel van ancienniteit als O.-I. ambtenaar ter wille van het pensioen. Daarbij bleef het; of neen, hij verhoogde zijne aanspraken nog van resident tot raad van Indië. Dan ware een lidmaatschap van de Tweede Kamer van zelf vervallen — welnu, de kandidatuur zou dan haar dienst gedaan hebben. En toen zijne kansen op de curulische stoelen zwak stonden of verkeken waren, verleidde zijne mortificatie hem om in 1867 uit Keulen aan Busken Huet te schrijven:

„Dit is weer zeker, dat er in de geheele Tweede Kamer geen enkel eerlijk man zitting heeft. Want het mijden van de eenige ware hoofdzaak kan geen toeval zijn. Ik mag veronderstellen dat mijn geschiedenis bekend is, en dan is het tevens bekend dat de uitzuigerij van den inlander voortvloeit uit misbruik, uit verkrachten van de wet, uit misdadig door de vingers zien, en niet uit de wetten en bepalingen zelf. Ik heb daarvan een schelklinkend sein gegeven. Wie beweert dat sein niet gehoord, niet verstaan, niet begrepen te hebben, liegt. Kan het toeval zijn dat niemand in de Kamer op het denkbeeld kwam te vragen: of voortaan de bepalingen zouden worden gehandhaafd? Door welke middelen dat zou geschieden? Of de gewestelijke bestuurders zouden worden gesteund in 't regt doen?

„Die traktementsverhooging der hoofden is, met het oog op 't doel, bespottelijk. Ze kunnen 't er niet voor doen. Maar al ware er evenredigheid tusschen de schadeloosstelling voor knevelarij en wat de Hoofden daarvoor zouden moeten opgeven, wie zal de zoo goedkoop gekochte eerlijkheid controleeren? De ambtenaren, ja zij! 't Staat in hunne instructie. Ook stond het in mijn instructie. Ik deed het, en lijd

gebrek. 't Is zeer aanmoedigend. 't Zou een groote held zijn die 't me nadeed."

Multatuli had hier het oog op een beginsel, dat ook aan de oude O. I. Compagnie niet vreemd was: het afkoopen der stille winsten door salarisverhooging. De regeering van den gouv. generaal Pahud trachtte daarmee de knevelarij der inlandsche hoofden tegenover den inlander te weren, en „zij konden 't er niet voor doen", 't bestelen van den kleinen man was zooveel voordeeliger. De O. I. Comp. wilde daarmee hare slecht betaalde ambtenaren terughouden om het staatsmonopolie te onderkruipen, en den privé handel te drijven. Bewindhebbers op het Oostindische Huis te Amsterdam, althans sommige van hen, toonden zich in dit opzicht één van zin met het advies, 't welk Sir Thomas Roe aan directeuren van de Engelsche O. I. Comp. gaf:

„Absolutely prohibit the private trade, for your business will be better done. I know this is harsh. Men profess they come not for bare wages. But you will take away this plea if you give great wages to their content, and then you know what you part from."

De Hollandsche bewindhebbers lieten zich van dezen maatregel terughouden door den menschkundigen raad van den advokaat der Comp. mr. P. v. Dam, die van gevoelen was dat de corruptie onder het korps ambtenaren daarvoor te groot en te algemeen was. dat men hun nooit „wages to their content" zou kunnen geven en dat ze bij een verhoogd salaris toch zouden blijven stelen. De nazaat echter meende, in 't geval van javaansche hoofden, het met dit middeltje wel eens te kunnen probeeren, en vermoedelijk stelde de uitkomst Multatuli in 't gelijk. Had hij toen zijne plaats in de Tweede Kamer gehad, hij zou den minister zijne strafrede niet gespaard, hij zou zich uitgesproken hebben feller dan hij zich tegen Busken Huet uitsprak.

Maar achter „Max Havelaar", kampioen voor den verdrukten inboorling, kwam telkens de in zijn eigen schatting teruggezette O. I. ambtenaar te voorschijn. Beider zaak achtte hij onafscheidelijk. Het doel van „Max Havelaar", zoo erkende hij zelf, nog vóór dat het boek gedrukt was, in een brief aan zijn vrouw, was tweeledig. Het moest de zaken in Indië herstellen, en zijne eigene zaken. Beide *desiderata* waren bereikbaar, naar hij meende, „door zamengaande maatregelen, n.l. eene hoogsteervolle benoeming van mij met een gepubliceerde considerans dat Z. M. de koning mijne wijze van handelen approuveert, en die van het toenmalig bestuur desavoueert. Dat is een zedelijke triomf van 't principe, en een materieele zegepraal voor mij die ik, god weet het, noodig heb." De minister (Rochussen) oordeelde echter: 't was overvragen, en verklaarde dat hij den storm (de uitgave van het boek) zou afwachten. Alles wat men hem geven wilde was „eene eervolle, onafhankelijke en winstgevende betrekking in West Indië," en tot dien prijs wilde hij niet uit de oppositie treden. „Ik heb," zoo schreef

hij in zijn brief aan den koning van 18 Jan. 1860, „dat aanbod afgewezen met de verachting, die ik koester voor lieden die geen begrip hebben van belangelooze plichtsvervulling. In Oost-Indië kon ik nuttig wezen. Eene eervolle plaatsing dáár zou het principe kroonen, dat ik heb voorgestaan. Maar eene plaatsing in de West, hoe winstgevend ook, zou de prijs wezen mijner stilzwijgendheid, de prijs alzoo van mijne eer. En Uwer Majesteits minister heeft geene betrekkingen te begeven, hoog genoeg bezoldigd voor zoodanigen ruilhandel."

Daarmee was de teerling geworpen. Zijn terugkeer naar Indië in een hoogeren rang dan waarin hij het verliet, was vooreerst buiten zicht geraakt. Hij had nog één pijl op zijn boog. Zijn bekend boek had reeds als manuscript opgang gemaakt in den kring dergenen, die er de primeur van hadden, doch het was nog niet in 't licht verschenen. En hij oordeelde: „De Max Havelaar" moet naar den koning, en als die niet helpt, dan drukken!" Doch de koning antwoordde niet; de auteur zelf twijfelde of het werk aan dat adres was terechtgekomen. En nu er noch van den minister, noch van eene Kamerkandidatuur vooreerst iets te hopen was, terwijl zijne omstandigheden met den dag hachelijker werden, schudde hij het Nederlandsche stof van zijne voeten en vertrok in Januari 1860 met zijn gezin naar Brussel.

Intusschen was er ten zijnen behoeve eene Nationale Inschrijving op het getouw gezet. Vereerders als prof. Veth, dr. Bleeker, dr. v. Vloten, Starkenborg v. Straten, e.a. hadden zich er voor gespannen, en tevens meenden zij dat de weg, om hem aan een blijvend middel van bestaan te helpen, over de zee en naar Indië liep. 't Veiligste was altijd de gouvernementsdienst, vooral voor iemand met zijne antecedenten, en daarvoor wilden de voormannen der beweging hun invloed aanwenden. Bij de vlottende samenleving, de wisselende toestanden in Indië waren er nu andere machthebbers aan 't roer gekomen, en ook in de richting van 't bestuur was er wel iets veranderd. Trouwens, Multatuli zelf had een stap in die richting reeds gedaan toen in 1861 J. J. Rochussen als minister van koloniën vervangen was door Loudon. Maar hij was dien weg niet verder opgegaan toen het succes, dat na „Max Havelaar" ook aan de „Minnebrieven" en aan zijne kleinere geschriften ten deel viel, hem eene belofte van voorspoed toescheen. Misschien was er in Nederland toch nog een toekomst voor hem en zijn gezin. Daarbij, in Indië had hij bewonderaars, maar ook tegenstanders, En onder deze laatsten waren personen, met welke rekening viel te houden. B. v. de redacteur van het *Bat. Handelsblad* H. J. Lion, dien men wel eens den vader der indische journalistiek noemde. Deze had zelfs aan „Max Havelaar" het mes der kritiek niet gespaard, hij had van den bekenden resident Slymering (Brest v. Kempen) inlichtingen ontvangen, welke hier en daar gansch niet overeenstemden met de opgaven in Multatuli's boek, 't Is waar dat deze zich op die kritiek verdedigde in de *N. Rott.*

Cour.; toch kon 't hem duidelijk wezen dat een indisch publiek op de in zijn boek geschilderde toestanden een andere visie moest hebben dan het volk van Nederland.

Eerlang was de zeepbel der Nationale Inschrijving uiteengespat, deels door Multatuli's toedoen. Evenals van Bilderdijk kon men ook van hem zeggen, dat het niet gemakkelijk was hem naar zijn smaak wel te doen. Ten deele ook mislukte dit pogen, doordien de *auctores*, Veth o.a., zich aan de zaak onttrokken. Een man van zooveel beteekenis als dr. v. Hoëvell wilde toen den minister (Loudon) polsen over de mogelijkheid om aan Multatuli alsnog pensioen te verleenen, ofschoon hij volgens de vigeerende reglementen daarop geen aanspraak had. 't Zou voor hem, die als gewoonlijk diep in de schuld zat, een uitkomst zijn geweest. En zijne bitterheid was te verklaren toen hij daarover aan Tine schreef:

„Zooals altijd loopt dat nu weer tegen, niet door 't vervallen van de hoofdzaak, maar door uitstel. Gister na de zitting van de Kamer hoor ik dat de ministers aftraden..... en gisteravond dat de Kamer ontbonden is. Daar zit ik nu weer. Alles staat stil en God weet hoe we 't nu weer uithouden tot er weer wat gedaan kan worden".

Intusschen verloor hij Indië niet uit het oog. Niet zoozeer omdat hij geloofde daar nog een werkkring te zullen vinden, welke tegen het Westindische aanbod: eervol, onafhankelijk en winstgevend, zou kunnen opwegen. Maar hij gevoelde dat Indië aan zijne figuur beteekenis had gegeven en dat dáár het zwaartepunt lag van de beweging, welke hij door zijn boek in 't leven had geroepen. De indische ervaringen en de indische belangen hielden zijn schrijfader aan 't vloeien; begin 1862 schreef hij te Brussel zijn *Over vrijen arbeid in Ned.-Indië*. Over de waardeering van dit en van zijne andere werken in Indië zelf, waar in de dagbladpers ook zijn persoonlijk karakter en zijn huiselijk leven niet verschoond waren geworden, had hij geen hooge gedachten. Hij kende de indische samenleving, wist ook dat de dagbladpers eene „presse sans pitié" was. Zelfs Busken Huet, wiens scherpe pen die pers, in opdracht van den minister Hasselman, had moeten ontzwavelen, erkende in den laatsten brief, dien hij uit Batavia aan Multatuli schreef, dat hij in dit land overschreeuwd was. Dat hij moeite had om in het strijdperk der indische journalistiek zich staande te houden; en geen wonder waar hij een veteraan van 't gild als Lion tegenover zich had. Multatuli ergerde zich minder over de aanvallen op zijn persoon dan over de lauwheid tegenover zijne beginselen. In een brief aan zijn medestander Quintilianus, dien hij toen nog niet kende onder zijn waren naam Braunius Oeberius, liet hij zich uit:

„Gij schrijft een stuk uit B..... Is dat Batavia? Dat hoop ik. Want zie, het verwonderde mij vaak dat men daar, en in Indië over het algemeen, dáár waar ieder weten kan dat ik de waarheid zeide — wat

zij hier met domme onbeschaamdheid voorgeven te betwijfelen — dat zij daar niet krachtiger partij trokken voor mijne zaak. Ik heb daarvan dikwijls verdriet gehad".

Toch ontbrak het hem niet aan geestverwanten in Indië, of ook aan belangstellenden die hem op het papier deelgenoot van hunne gevoelens maakten, maar de inhoud van die brieven was niet altijd naar zijn smaak. Aan zijne tweede vrouw schreef hij over de beslommeringen, welke in Duitschland zijn dag vulden: Vervolgens veel indische correspondentie. De geest is daar ontevreden, maar 't is mijn geest niet. Ieder klaagt voor zich. Ziehier: „Is dat nu geen beroerde boel, die of die heeft meer traktement dan ik!" etc. Bah! —

Terwijl hij te Coblenz, later te Aken zich moeizaam in 't leven hield en zijne vrouw (Tine) tijdelijk onderdak was bij den uitgever der „Ideën", R. C. d'Ablaing van Giessenburg, kwam in 1866 het plan op dat niet hijzelf, maar Tine een goed heenkomen zou zoeken naar Indië. Dan zou Multatuli van een zorg, die hij toch niet kon nakomen, ontheven zijn, en er tegelijk voor haar een eind aan 't zwerven komen. Zij riep daarvoor de hulp in van dr. v. Vloten, schrijvende: „Ik ben zeker dat ik in Indië réusseeren zal. Ik heb 't voordeel dat ik er goed bekend ben, de taal is me eigen en ik kan best met die menschen omgaan. Ik heb moed voor alles. Deze laatste dagen heb ik veel vernederingen me laten welgevallen (zij leefde op crediet en de uitgever duldde haar noode in zijn huis) alleen om tot mijn doel te geraken, ik ben vast besloten alles te doen wat ons uit die fatale positie kan redden. Ik weet zeer goed dat de opgaaf moeilijk is, maar dat ontmoedigt me niet; ik wil toonen dat eene vrouw, door Multatuli opgevoed, moed en wilskracht heeft". Inderdaad, maar met moed en wilskracht lieten zich geen passage en uitrusting naar Indië betalen. De opgaaf, welke zij moeilijk had genoemd, bleek te moeilijk; op meer dan *f* 300 aan bijdragen zou niet te rekenen zijn. Daarop ging de vlieger schoot, en 't eind was dat zij, inplaats van naar Java, naar Milaan vertrok, toen hare vriendin mevr. Omboni haar eene schamele betrekking aan eene school bezorgd had.

Ook voor Multatuli zelf was het verblijf in Duitschland eene hongerperiode, een tijd van diepe armoede. Dagen lang was hij zonder gekookt voedsel, de schulden hoopten zich op, horloge en lijfgoed verhuisden naar den lommerd. Onder den druk van die nooddruft richtte hij het oog weer naar Indië. Een voormalig resident op Java, Hasselman, was nu minister van koloniën, tot hem richtte hij het verzoek weer in 's lands dienst te mogen treden en zijne eischen waren thans heel wat matiger dan tijdens hij, als de gevierde schrijver van „Max Havelaar" en kandidaat voor een Kamerzetel, meende een ministerie te kunnen regeeren. Ook aan den nieuw opgetreden gouverneur generaal mr. P. Mijer richtte hij, in 1866 uit Coblenz, een dergelijk verzoek, en schreef daarin:

„Bij wederplaatsing in Indië, op eene wijze zooals Uwer Excellentie het geschikt zou voorkomen, zou ik mij beijveren door stipte piichtsvervulling te toonen dat het mij nooit te doen was om afbreken of tegenwerken. Ik geloof nuttig te kunnen zijn, vooral met het oog op de tijdsomstandigheden, ook in het buitenland. En bovendien . . . . . ik heb veel geleden, in en door het lijden van mijn gezin vooral."

Minister en landvoogd schenen van Multatuli's nuttigheid evenwel niet zoo zeker te zijn als hijzelf, althans, zijne aanvrage bleef onbeantwoord. De gouv.-generaal P. Mijer vertrok naar Indië zonder hem, overeenkomstig zijn verzoek, in de gelegenheid te stellen hem in den Haag te ontmoeten, en de minister Hasselman maakte spoedig plaats voor een opvolger. Voortaan zou Multatuli aangewezen zijn op zijne pen als middel tot levensonderhoud. En 't was te begrijpen dat, hetgene hij voortaan om den broode tot stand bracht, niet altijd *la griffe du lion* vertoonde, dat het literair gehalte van zijne werken er onder lijden moest wanneer zijne uitgevers hem maanden om achterstallige kopy te zenden, waarvoor het honorarium hem reeds voorgeschoten was. Gelijk John Stuart Mill terecht opmerkte: „de boeken waarvan men leeft zijn niet die, waardoor men onsterfelijk wordt." Door bemiddeling van Busken Huet, die zijne positie als Waalsch predikant had prijsgegeven om redacteur van de *Oprechte Haarlemsche Courant* te worden, was hij medewerker van dat blad geworden en schreef brieven „Van den Rijn", tegen eene schamele uitkeering van *f* 25 's maands. Langen tijd vormde dit poovere bedrag zijn eenigst revenu, en vaak kwam de gewezen assistent-resident tot de uitgevers van het blad in dezelfde verhouding als waarin, in de dagen van Lebak, zijn inlandsche paardenoppasser of tuinjongen tegenover hem had gestaan. Nl. wanneer de javaansche onderhoorige den blanken meester naderde met uitgestoken hand en het traditioneele verzoek: *minta voorskot!*

Daarbij had hij zich in dienst van het Haarlemsche blad te beperken tot het zuiver zakelijk element, tot het nieuws van den dag, en zich te onthouden van zijne eigen beschouwingen. Hij mocht er met den held uit het Duitsche blijspel van zeggen: „Ich habe hier blos ein Amt, und keine Meinung." Alleen van de *faits divers* in de Rijnprovincie wilde men gediend zijn, zijne eigene opvattingen waren overbodig. Maar hij wreekte zich over dit journalistieke muilbanden door die opvattingen toch op het papier te brengen, en zich dan te dekken door zich te beroepen op den *Mainzer Beobachter* . . . . . die niet bestond. Behalve dan in zijne verbeelding, maar wat wist het Haarlemsche publiek van de in de Rijnstreek verschijnende bladen? Wanneer hij eens eene gedurfde verklaring neerschreef, dan heette het: „De *Mainzer Beobachter* zegt" . . . . . En het duurde lang alvorens men op het bureau van de *Opr. Haarl. Ct.* achter de oolijke mystificatie kwam.

Huet had hem, in deze dagen van nooddruft, geraden om zijne pen

dienstbaar te maken aan de openbare zaak in Indië, derhalve zich te bewegen op een veld waar hij „en pays de connaissance" was. Dat zou hem vrijheid van schrijven geven, en tevens meer voordeel dan het godsloontje, 't welk hij aan het Nederlandsche persorgaan verdiende. Maar Multatuli antwoordde:

„Over Indische zaken schrijven? Ik ben moedeloos. Bovendien heb ik moeite om te zien. Mijn oogen zijn slecht. Schrijven zou ik nog kunnen, maar corrigeren niet. En al ware dit zoo niet . . . . . wat baat het? Men zwijgt mij dood."

Hoe benijdde hij Huet, toen deze in 1867 als zelfstandig redacteur met zijn gezin naar Indië vertrok. De employé der hh. Enschedé & Zn., gelijk hij zichzelven noemde, was nu redacteur van de *Java Bode* geworden, met algeheele vrijheid van schrijven en een ruim inkomen. Eerst later zou 't verklapt worden dat hij, ten einde de passagekosten voor zich en zijn gezin te besparen, met den minister Hasselman een accoord had getroffen, waarbij hij aannam om met zijn scherpe pen de aanvallen der indische pers op de regeering te breidelen. In ruil daarvoor zou hij voor rekening van den lande naar Java worden overgevoerd. Dit had hij aan Multatuli niet verteld, en zelfs niet aan zijn besten vriend, Potgieter. Hij rekende er op, dat die overeenkomst veilig in het kabinet des ministers onder 't loodje zou blijven. Maar door toedoen van E. de Waal werd de zaak ruchtbaar, en aanstonds stak er een storm op in de indische pers. 't Heette dat hij zijn pen aan de regeering had verkocht; voortaan was hij onder de indische journalisten een valsche broeder, een geteekend man. Ook Multatuli vond in deze zaak aanleiding de relatie met hem af te breken, ofschoon hij zelf aan den vooravond van de uitgave van „Max Havelaar" tot schikkingen bereid was, welke door een Aristides niet zouden zijn goedgekeurd.

Deze breuk geschiedde eerst, toen Huet reeds te Batavia de *Java Bode* zat te redigeeren. Te voren had, aan den vooravond van zijn vertrek naar Indië, Multatuli in een brief uit Keulen hem zijn nood blootgelegd, en geschreven: „Mijn toestand is om te vertwijfelen. Per gratie zit ik. Binnen weinige dagen moet mijn goedje, twee koffers met papieren en boeken en een schrijftafel, op de markt verkocht worden voor stadsbelasting. En mijn kamer zal ik moeten verlaten". In denzelfden brief gewaagde hij echter van een aanzoek van het Samarangsch blad *De Locomotief* om voor die courant artikelen te schrijven. Zooveel prijs stelde men op zijne medewerking, dat de uitgever in Nederland, Noman, hem beduidde: hij moest zelf maar zijne voorwaarden bepalen. Multatuli vroeg eenigen tijd beraad; aan Huet schreef hij: „Nu zal 't tijd zijn te beslissen of ik zooiets doen kan. Ik vrees: neen. Zoo'n courant schijnt alleen scherpten en vitterij te kunnen gebruiken, en dat kan ik niet leveren op kommando." Evenwel kwam de relatie daarna tot stand, en gedurende een geruimen tijd schreef hij, tegen

een honorarium van *f* 1000 's jaars, causeriën voor de lezers van *De Locomotief*. Langs dien weg bleef hij voeling houden met het indisch publiek. Later bleef hij, door andere plannen en beslommeringen in beslag genomen, in gebreke de bepaalde hoeveelheid kopy te leveren, en de relatie bloedde dood. Toen hij het werk trachtte te hervatten, bleek het te laat; in zijn plaats was voorzien.

Ten jare 1868 was hij in briefwisseling met den oud-landvoogd en oud-minister Rochussen, die eenmaal in de dagen van de „Max-Havelaar"-opwinding geweigerd had op zijne eischen in te gaan. Maar er was onderscheid tusschen den minister en den mensch; waar de eerste zijn *non possumus* uitsprak, daar bleek de laatste hem wel genegen. Een persoonlijk onderhoud, tijdens Multatuli zich in 't voorjaar van 1868 in den Haag bevond, versterkte den goeden indruk. Hij was charmeur wanneer hij charmeeren wilde; later, in de dagen van de opvoeringen van „Vorstenschool", getuigden acteurs en actrices van de bekoring, die van zijne persoonlijkheid uitging, van zijn geestig gesprek, zijne innemende manieren en oorspronkelijke invallen. Ook Rochussen toonde zich met hem ingenomen; alleen, hij was nu in zijne nadagen, de gebreken des ouderdoms begonnen over hem te komen en hij bezat den vroegeren invloed niet meer in ministerieele kringen. Daarbij bleef Multatuli in de oude opvatting, welke men *idée fixe* zou kunnen noemen, dat de staat veel aan hem had goed te maken en dat zijn eigen zaak onafscheidelijk was van de zaak van Indië. Indertijd had hij tegenover zijn broeder Jan betoogd (en deze had het den minister overgebracht) dat de regeering al niet minder doen kon dan hem als gedecoreerd raad van Indië te Batavia op het kussen te plaatsen; thans schreef hij zelf aan den minister in ruste:

„Wat het schrijven eener brochure aangaat om de Regering te steunen . . . . vooraf moet ik dan toch een bewijs hebben dat die Regering het goede wil, en zoolang zij Havelaar niet herstelt, is dit het geval niet. Ik kan geene Regering steunen, die knevelarij in bescherming neemt, en dit doet men zoolang men hem, die zich tegen knevelarij verzette, mishandelt. Het bewijs van beterschap is gemakkelijk te geven. Mijn volledig herstel beduidt voor Indië: regt en menschelijkheid. Het tegendeel beduidt: voortzetting van de oude misdaden, en Havelaar mag geen misdaad aanmoedigen. Indien ik dat wilde ware 't mij makkelijker geweest in Indië mee te doen, mij Resident te laten maken, en naderhand in Nederland Minister."

Met dit laatste zinspeelde hij wellicht op den minister Hasselman, die vroeger assistent-resident was geweest in dezelfde residentie als Multatuli, nl. te Pandeglang (Bantam) en daarna resident. Thans maakte deze deel uit van het kabinet Heemskerk—v. Zuylen, doch de levensduur van dit ministerie was te kort, dan dat Multatuli daarvan iets te hopen had. Busken Huet, die gelijk wel meerderen onder zijne tijd-

genooten Multatuli zooveel hooger stelde dan Eduard Douwes Dekker, den schrijver zooveel meer achtte dan den mensch, noemde hem in een brief aan Kneppelhout „onhandelbaar", en inderdaad, op sommige punten *was* hij onhandelbaar. Deze man, die meer dan eens zijne plaats innam aan de speeltafels van Spa en Homburg, had in zijne natuur iets van den *va-banque* speler: alles of niets! Doch de vlugge godin op het wentelende rad ontsnapte hem ook ditmaal. De onderhandelingen traineerden, de vooruitzichten vervaagden, en in zijne benarde omstandigheden kon hij in den Haag niet op eene beslissing blijven wachten. Het gezicht van al die indische welvarendheid, al die „hommes arrivés" in het Haagsche *Pensionopolis*, hinderde hem, en hij keerde in arren moede naar Keulen en de armoê terug. Alleen, zijn verblijf in de residentie was niet onopgemerkt gebleven en de reden daarvan was uitgevischt, daarna naar Indië overgebriefd, te zamen met het verhaal van zijne relaties met het ministerie en 't plan om ten gerieve daarvan eene brochure te schrijven. Nu was alles misgeloopen, en op de buil zou nog een puist komen, want in een indisch blad werd stoutweg verklaard: Multatuli heeft zich aan het Behoud verkocht.

Waarschijnlijk kwam deze pijl uit den koker van den Haagschen correspondent van dat blad, I. van Lier, die tot 1869 stenograaf was en later zelf dagbladredacteur.

Multatuli zou den grooten archipel, dien hij Insulinde noemde, niet wederzien. Wel verklaarde hij dat die naam voortaan zijn algemeen streven zou representeeren „als Nazareth het Christus-idee", maar sedert dat land voor hem geen toekomst meer beduidde, zonk het meer en meer beneden zijn horizon. De zwerver van Brussel, Coblenz en Aken werd tot den kluizenaar van Nieder Ingelheim, en zijne geschriften over Indië maakten plaats voor de „Ideën". Ook van zijn voornaamste werk over Indië, over die raadselachtige „Koffyveilingen der Ned. Handelmaatschappij", had hij als kiemkrachtig element voor de toekomst, geringe verwachting. „Zou het," zoo vroeg hij in een brief aan zijn Vlaamschen vriend Max Rooses", in elk ander land mogelijk zijn geweest dat de Havelaar niemand gebaat heeft, dan juist de soort lieden die in dien Havelaar worden gehekeld? Indische fortuinmakers, uitzuigers van den Javaan zijn *en place* en redeneeren schaamteloos over „het tegengaan van misbruiken", waaraan zij zelf hunne opkomst te danken hebben. 't Is de verkeerde wereld, en 't lijkt er op alsof men rijkgeworden bordeelhouders tot opzigters over de zeden aanstelde"

De „Max Havelaar" niemand gebaat? — hij vergiste zich. Bij de 100ste verjaring van den geboortedag van dezen denker en dichterlijken prozaschrijver past de erkentenis dat hij niet te vergeefs geboren werd, maar geboren als een forsch en oorspronkelijk talent, en dat „Max Havelaar" zijn voornaamste verdienste is gebleven, „Coup d'essai, coup de maître!" — mocht hier naar waarheid gezegd worden. Eene geïllustreerde uit-

gave van dat werk is tot dusver uitgebleven, hoezeer ook de schrijver zelf (in den derden bundel zijner „Ideën"), dat denkbeeld naar den voorgrond bracht. Wellicht brengt de naaste toekomst ons zulk eene te lang uitgestelde verluchte uitgave, en dan zou men als titelplaat niet beter kunnen kiezen dan de figuur, waarin de meester-teekenaar (Joh. Braakensiek) den schrijver voorstelde, nl. als de zaaier uitgaande om te zaaien. Want het zaad, dat hij uitstrooide, ontkiemde langzaam, maar het was onverderfelijk. En waarmee het den nakomeling baatte werd uitgesproken door wijlen mr. J. N. van Hall, toen hij vóór tien jaren in zijne gedachtenisrede verklaarde:

„De „Max Havelaar" was een noodzakelijk boek. Het heeft oogen en ooren geopend voor diepgewortelde misbruiken, voor ten hemel schreiend onrecht; het heeft door in wijder kringen belangstelling te wekken voor dat land en dat volk, reeds zoolang aan onze macht onderworpen, maar dat wij nog zoo weinig kennen, een nieuw element gebracht in ons gevoel voor Nederlandsch Indië."

Vlootbezuiniging

DOOR

J. TH. FURSTNER.

Zooals onze Voorvaderen in de 17e en 18e eeuw dachten over vlootuitgaven, zoo denken ook wij er nu nog over. Nauwelijks is er een einde gekomen aan het oorlogsgeweld, dat gelukkig buiten onze grenzen bleef, of de kreet „bezuiniging" klinkt van Groningen tot Zeeuwsch-Vlaanderen en van Limburg tot Den Helder.

Deze bezuinigingsdrang is alleszins verklaarbaar en moet eenigszins beschouwd worden als een reactie op de „stress", waaronder wij allen geleefd hebben gedurende de lange oorlogsjaren. Wat is natuurlijker dan dat men, na vijf jaren lang van niets anders dan van oorlog gehoord en gelezen te hebben, van ganscher harte afkeerig is om nu weer aan oorlogsvoorbereiding te beginnen?

Het aandringen op bezuiniging is zoo begrijpelijk en zoo natuurlijk,.... maar daarom is het des te meer geboden het hoofd koel te houden en in nuchtere beschouwing der feiten na te gaan of de, in de Volksvertegenwoordiging gehoorde, eisch tot liquidatie der Marine steun kan vinden in de, door den wereldoorlog en den komenden vrede, gewijzigde omstandigheden.

Daarvoor is het allereerst noodig vast te stellen voor welk doel Nederland eigenlijk een vloot onderhield gedurende de jaren vóór den wereldoorlog. Dan zal men onder de oogen moeten zien, welke veranderingen de wereldoorlog heeft gebracht in de politieke constellatie en welke veranderingen daarin binnen afzienbaren tijd nog te verwachten zijn. Ten slotte zal men dan tot een conclusie moeten komen over het al of niet voorhanden zijn van een bestaans-noodzakelijkheid voor de Nederlandsche Marine.

Vooreerst zij dus vastgelegd, dat de taak der Marine *in Nederland* van secundaire beteekenis is. Het vaderland moet verdedigd worden door het *leger*, en de vloot kan alleen door kleinere operatiën met licht materieel tegen een eventueele vijandelijke oorlogs- en transportvloot, zorgen voor den tegenaanval, die de ziel moet zijn van iedere verdediging. Voegt men hier nog aan toe, dat de Marine door

mijnversperringen, den toegang tot het binnenland over de zeegaten en riviermondingen moet afsluiten, en verder aan vijandelijke lichte strijdkrachten moet beletten deze versperringen op te ruimen, dan spreekt van zelf, dat een kleine, weinig kostbare organisatie hiervoor voldoende moet kunnen zijn.

In Nederlandsch-Indië staat de zaak geheel anders. Daar hebben we te maken met een eilandenrijk, dat, uit den aard, alleen over zee door een vijand te bereiken is. Deze vijand moet, wil hij Indië aanvallen, zijn troepen in een transportvloot aanvoeren. Tijdens dien overtocht is het invalsleger in een tijdperk van onmacht, dat onherroepelijk voorbij is, zoodra de soldaten en de noodige materialen ontscheept zijn.

Wie zal ontkennen, dat, als er ooit tegenweer geboden zal worden, het tijdens deze periode van onmacht bij den tegenstander moet gebeuren. Principieel staat dus vast, dat, als Ned.-Indië zich wil verdedigen tegen den aanval van een eventueelen vijand, dit moet geschieden door de Marine. Alle deskundigen, zoowel van Land- als Zeemacht, zijn het in principe hierover eens, zie o. a. de studie van den kapitein van den Generalen Staf van het Oost-Indisch leger H. J. D. de Fremery in het *Indisch Militair Tijdschrift*, overgenomen in het *Marineblad* van 1 Mei 1913.

De vraag schijnt echter bij velen gerezen te zijn of het eigenlijk wel wenschelijk is Indië met de wapenen in de hand te willen verdedigen tegen vreemd geweld. De redeneering werd vroeger, speciaal in Indië, wel gehoord, dat het, uit een economisch oogpunt, niet zooveel verschil zou maken of Indië Nederlandsch dan wel b.v. Japansch was. Men meende, dat de suikerfabrieken, enz., kalm zouden blijven doorwerken onder dezelfde administrateurs en employés en dat, daar de regeering van een grooten staat allicht krachtiger voor de handelsbelangen in het buitenland op zou kunnen komen dan de Nederlandsche zulks deed, de winsten eerder toe dan af zouden nemen.

Dat men deze redeneering nu nog zal hooren, lijkt me onwaarschijnlijk. Daarvoor is de ontgoocheling van hen, die in de eerbiediging van particulier eigendom in oorlogstijd geloofden, te groot geweest. Toch is het de vraag of de beteekenis van de interneering van vredelievende burgers in gevangenkampen, alleen omdat zij van vijandelijke nationaliteit of afkomst zijn, zooals dat in dezen oorlog in de meest beschaafde landen gewoonte geworden is, wel geheel tot iedereen is doorgedrongen. In den modernen oorlog gaat het niet tusschen regeeringen maar tusschen volkeren. Het eerste werk van een mogendheid, die, zij het tijdelijk, b.v. door een coup-de-main Nederlandsch-Indië bezetten zou, zou ongetwijfeld zijn een zuivering van het eilandenrijk van alle Hollanders, al was het alleen maar vanwege den invloed, die Hollandsch gezinden op den inlander zouden kunnen uitoefenen. Het is duidelijk,

dat die invloed voor het verdere verloop van zoo'n actie, hetzij dat men, naar buiten, zich door een gefingeerde volksstemming een schijn van recht wil geven, hetzij dat men het vreemde gezag in het binnenland met de wapenen wil vestigen, niet onbelangrijk is, en dat men liever de bedrijven tijdelijk stop zal zetten dan dien invloed een dag langer dan noodig is, te laten doorwerken.

Men kan gerust zeggen, dat de Hollandsche zakenman of planter in het onverdedigd Indië zich bij iedere zware bewolking van den politieken hemel moet afvragen of hij over weinige maanden niet in een of ander interneeringskamp van burgerlijke krijgsgevangenen in een vreemd land zal zitten in plaats van op zijn kantoor of plantage.

Maar.... een zware bewolking van den politieken hemel.... dat zal in de toekomst niet meer voorkomen, meenen enkelen. De toekomst is aan den Volkenbond en dan is er van oorlog en van oorlogsvoorbereiding geen sprake meer! En de optimisten wijzen naar het buitenland, vanwaar berichten van ontwapening komen en zeggen: moet Nederland zich nu gaan wapenen, terwijl anderen ontwapenen gaan?

Er zit iets merkwaardigs in dat wijzen naar het buitenland, dat ontwapent, terwijl men altijd verkondigd heeft, dat Nederland zich vooral *niet* naar het buitenland moest regelen, toen onze naburen zich wapenden. Maar afgezien van dit laatste, de gevolgtrekking, dat Nederland ook moet ontwapenen is geheel onjuist, waar het de Marine betreft.

De vloot is noodig *voor Indië* — we moeten dus onderzoeken of de mogendheden, die *in het Oosten* een rol spelen, ook aan de ontwapening mededoen. En wat zien we dan?

In de Fortnightly Review van October 1919 komt op blaz. 525 de volgende getuigenis voor:

„At the beginning of the War, Japan possessed three modern battleships „and one building. She now has in commission seven vessels and two „more under construction. In June of last year a new programme was „authorised making provision for eight additional battleships and eight „battle-cruisers, to be completed by 1923".

En over de Vereenigde Staten van N. Amerika vindt men in hetzelfde stuk, geschreven door den bekenden marine-schrijver Archibald Hurd, die aan de Britsche Admiraliteit verbonden is:

„There is no warrant for the statement which has been made in the „country that naval construction in the United States has been suspended „since the signing of the Peace Treaty. All that has happened is that „the new and sensational programme, elaborated last year on the eve „of the Peace Conference has been dropped. The programme of 1916 has „not only not been abandoned, but it is being carried steadily to com„pletion. When peace was concluded six battleships, six battle-cruisers „and five scout or light cruisers had not even begun. But during the „past ten months Congress has reaffirmed its decision to build these

„vessels, the largest and most costly of their types, which have hitherto „been launched"

Over den, door de couranten met eenigen ophef bekend gemaakten verkoop van een groot aantal oorlogsschepen in Engeland, werpt deze bij uitstek wel-ingelichte schrijver een eenigszins ander licht, dan uit het courantenbericht zou kunnen worden opgemaakt, waar hij schrijft op blz. 523 van hetzelfde tijdschrift:

„The country (Engeland) does not need all the ships which it „possesses. The normal combing-out process was necessiraly arrested „under the pressure of war, with the result that, when the struggle „ended, there were large numbers of ships of the older types which in „ordinary circumstances would have disappeared. These vessels, to „the number of nearly 200, have been struck off the effective list „since the Armistice, first because they are no longer efficient for „general service, secondly because they are redundant, and thirdly „because after undergoing the strain of a long period of continuous „service, they need repairs, which their fighting value does not „justify".

Engeland verkoopt vele oorlogsschepen.... maar het zijn de oude, aftandsche, die, indien er geen oorlog geweest was, in de jaren 1914, '15, '16, '17 en '18 reeds zouden zijn afgekeurd. Als bewijs van de ontwapenings-gezindheid van Groot-Britannië kan dit dus zeker niet dienen, het is een maatregel van inwendig beheer, die ook voor onze Marine zeer aanbevelenswaard zou zijn.

Lord Jellicoe, naar Australië gezonden om advies uit te brengen over de maatregelen ter verdediging van dit gemeenebest, rapporteert, dat in het Verre Oosten noodig zullen zijn: „eight modern battle-ships, eight modern „battle-cruisers, 10 light cruisers, 40 destroyers and 36 submarines".

Zouden nu al die Engelschen, Amerikanen en Japanners, die, in leidende posities geplaatst, ijveren voor versterking der vloten, absoluut verkeerd ingelicht zijn over de beteekenis van den komenden Volkenbond? En zou alleen aan Holland, den voogd van het groote Rijk van Insulinde, dat ten nauwste betrokken is bij de politieke constellatie in den Stillen Oceaan, het juiste onderscheidingsvermogen in deze materie zijn toebedeeld?

Er is in het 2e decennium van de 20e eeuw veel veranderd in de wereld en de groote oorlog heeft daar zeker enorm toe bijgedragen. We moeten ons nu gaan wennen aan een nieuw aspect van het geheel en daartoe beginnen met de erkentenis, dat Ned.-Indië een oneindig grooter toekomst voor zich heeft dan Nederland en dus, willen de Hollanders bij den zeer snellen, sprongsgewijze aangevangen ontwikkelingsgang van Insulinde, nog eenige leiding geven, de uitmuntendste en meest „farsighted" zonen van ons volk, de beste

wijze moeten trachten aan te geven, waarop geleidelijk de organisatie van het Indische Rijk der toekomst moet worden tot stand gebracht. Het ligt in den loop der dingen, dat het tegenwoordige Ned.-Indië hoe langer hoe meer in het centrum van het wereldverkeer en daardoor in dat der belangstelling zal komen. De sterke positie van Insulinde op de wereldmarkt door de groote productie van allerlei noodzakelijke behoeften, waarvan plantaardig vet (palmolie) en stook-materiaal (aardolie) voor de toekomst zeker niet de minst belangrijke zijn, is te duidelijk om er bij stil te staan. De enorme winsten op de Indische producten (± 500 millioen gulden op den suikeroogst 1919) bewijzen op sprekende wijze de gewildheid van onze artikelen op de wereldmarkt.

Bovendien is er door den oorlog als het ware een algemeene verkorting van afstanden ontstaan, waarvan Indië ook den invloed zal ondervinden. Stond b. v. vóór den oorlog Australië bijna geheel buiten de Europeesche belangstelling, ook van Engeland, — door de deelname van honderdduizenden Australische soldaten aan den strijd op de Europeesche slagvelden is dit geheel anders geworden. De Australische ideeën, verkondigd in de loopgraven, de kampementen, en de rust-kantonnementen van Frankrijk hebben niet nagelaten belangstelling, zoo niet instemming te wekken bij Britten en Amerikanen van allerlei stand en ontwikkeling. Wat zijn nu de denkbeelden, die bij onze Australische naburen gemeengoed zijn en die in zekeren zin den toestand in het Oosten beheerschen?

Het allervoornaamste, ook voor ons, is zeker wel de leer van „White Australia", die in het gemeenebest even populair is als de Monroe-leer in de Vereenigde Staten.

Deze doctrine is rechtstreeks gericht tegen Japan, daar de Australiërs wel begrijpen, dat de eigen arbeiders de hooge loonen, die zij nu verdienen, alleen dan zullen kunnen behouden, wanneer Japansche werkkrachten geweerd worden. De immigratie van Japanners wordt dan ook met kracht tegengegaan en — met succes, daar er bij de volkstelling van 1911 in het geheel slechts 3474 Japanners in Australië waren, d. i. ongeveer 0.07 pCt. van de bevolking. Het beletten van arbeid door Oostersche werkkrachten op Australischen bodem gaat zelfs zóó ver, dat aan de gezagvoerders der Paketvaartmaatschappij niet vergund wordt de eigen trossen op den wal te doen vastmaken door Javaansche matrozen van het in een Australische haven aankomende Nederlandsche stoomschip.

De Australiër vindt het echter niet alleen billijk, dat zijn land gesloten gehouden wordt voor Japansche *werkkrachten*, ook voor Japansche *goederen*, gefabriceerd onder belangrijk gunstiger omstandigheden dan zulks in Australië mogelijk is tengevolge van de lage loonen in Japan, wenscht hij door middel van differentieele rechten de deur gesloten te houden.

Welk een ernstig gevaar deze opvatting van „White Australia" is voor de toepassing van de Volkenbond-idee in het Verre Oosten, wordt pas recht duidelijk, als men in het mild gestelde, haast gewild vertrouwende artikel van den Bisschop van North-Queensland, George H. Frodsham: „The Britsh Empire and Japanese Racial Aspirations" in *The nineteenth Century* van Mei 1919 op blz. 1035 het volgende betoog uit Australië leest:

„Major Newman constateerde verleden maand in het Huis van „Afgevaardigden, dat Japansche handelsconcurrentie bezig was het „werk van onzen wederopbouw te beletten. Japan, zei hij, produceerde „wollen goederen met werklieden, die twaalf uur per dag werkten tegen „1 sh. $6^3/_4$ d. (94 cent) per dag en de Japansche fabrikant liet in zijn „spinnerij twee ploegen arbeiders gedurende 144 uren per week werken. „Hoe, vroeg hij, zouden onze wolfabrikanten aan die concurrentie het „hoofd hebben kunnen bieden, terwijl zij in hun spinnerijen slechts 44 „uur per week lieten werken en een gemiddeld weekloon van 60 „shillings betaalden?"

En op blz. 1036 gaat de Bisschop voort:

„Wat kunnen internationale plannen tot arbeidsregeling tusschen „volken van Europeesch ras onder deze omstandigheden bijdragen tot „de oplossing van het vraagstuk van een wereldvrede? Internationale „arbeidsregeling mag de krachten van blanke werklieden gemobili- „seerd en vereenigd hebben, — ze kan echter het gevaar van botsing „met Aziatische rassen gemakkelijk vergrooten".

„Wat in het bijzonder Australië betreft, het ongerief van concurrentie „heeft zich al ernstig doen voelen. Tengevolge van oorzaken, die allen „hier te lande bekend zijn, is de invoer uit Japan naar Australië „gedurende den oorlog in omvang toegenomen. Japansche goederen „hebben de plaats ingenomen van die, welke in Australië gefabriceerd „en die, welke uit Europa ingevoerd werden. Dit moet niet alleen „toegeschreven worden aan de lagere kosten der industrieele productie, „maar ook aan goedkoop zeetransport, waartegen van het standpunt „van den werknemer gezien, dezelfde bedenking kan worden aange- „voerd als tegen goedkoopen arbeid op het land. Dit laat de directe „en indirecte subsidie's van de regeering nog buiten beschouwing, „waardoor Japan zoowel zijn industrieelen, als zijn kooplieden, en zijn „reeders steunt. De Australiërs zijn op de Zuidzee-eilanden reeds lang „bekend met regeeringssteun aan den handel van Duitsche zijde, maar „Duitsche arbeid werd ten allen tijde oneindig veel beter betaald dan „tegenwoordig Japansche arbeid".

Prof. Seeley[1]) heeft duidelijk gemaakt, dat bijna alle oorlogen, die

---

[1]) The expansion of England, two courses of lectures. Macmillan & Co., Londen 1919.

niet een religieuzen grond hebben, uit economische overwegingen gevoerd zijn. Als er een religieuze grondslag kon zijn, legden soms toch de economische overwegingen nog meer gewicht in de schaal, getuige het feit, dat in den vernietigingsoorlog van het Katholieke Frankrijk tegen het Protestante Nederland van 1672, het Protestante Engeland de zijde van Frankrijk koos.

Het economisch conflict, de oer-oorzaak van bijna alle oorlogen in het verleden, is reeds in het Verre Oosten voorhanden en wel een conflict, dat fundamenteel is terug te voeren tot de arbeidsprestaties van arbeiders van verschillende rassen.

De Bisschop van North-Queensland is in het zooeven aangehaalde artikel optimist. Hij hoopt, dat de Japansche werklieden zich zullen emancipeeren en dat binnen niet te langen tijd het productie-proces in Japan even kostbaar zal zijn als in Australië.[1])

Ieder, die Japan kent, zal toegeven, dat het koesteren van een dergelijke hoop op zijn zachtst zeer optimistisch genoemd moet worden. Land en volk zijn zoo in den grond anders dan in het Westen, dat we gerust kunnen zeggen, dat er nog wel eenige geslachten zullen moeten komen en gaan, voor de Japansche arbeider op denzelfden trap van economische onafhankelijkheid zal staan als de Westersche arbeider nu. En hoeveel zal dan, in zooveel jaren, de Europeesche, Amerikaansche en Australische arbeider weer vooruit geijld zijn? Het is de vraag of de Oostersche levensbeschouwing geen groot beletsel zal blijken voor de ontwikkeling der moderne arbeidersbeweging, die toch uitsluitend op materialistische basis is opgebouwd. Maar zelfs aannemende, dat zij dat niet zal zijn, kan men toch niet gelooven, dat in Japan de sociale beweging, gepaard gaande met opdrijving van den levensstandaard en grondige herziening van denkbeelden, die nu nog overal in het land heerschen[2]), zóó bovenmatig vlug zou voorwaarts schrijden, dat de snelle, volgens velen zelfs bovenmatig snelle gang van die beweging in het Westen, zoodanig zou kunnen worden overtroffen, dat het groote verschil tusschen den Japanschen 12 urigen werkdag tegen een loon van 94 cent per dag en de Westersche moderne arbeidsvoorwaarden zou worden ingehaald. Een bevredigende oplossing

[1]) When the economic and social conditions of their workmen in Japan approximate more closely to those of Australia, conditions which it is hoped will improve also with time, then the Japanese can confidently expect that racial restriction, which naturally galls a proud nation, will be removed — but not until then. Nineteenth Century, Mei 1919, blz. 1035.

[2]) Zie ook het oordeel van prof. Fél. Challaye, in *La politique intérieure au Japon*, Revue de Paris, Juni 1918, blz. 686, die o. a. schrijft: „Si les Japonais se sont décidés à imiter, sur certains points, l'Europe et l'Amérique, c'est sous la pression des circonstances, c'est pour sauvegarder leur propre façon de vivre et leur propre façon de penser. Le Japon s'est européanisé pour résister à l'Europe et pour rester mieux Japonais".

van het conflict, dat tot een toekomstigen oorlog in de Pacific schijnt te *moeten* voeren, is voorloopig nog niet te verwachten.

Een andere vraag voor ons van overwegend belang is: welke richting gaat de Japansche buitenlandsche politiek uit?

In dit opzicht is door de oorlogsjaren veel opgehelderd wat vroeger duister was. Japan heeft in het begin van den oorlog een poging gedaan om naar het Zuiden expansie te zoeken en daardoor is ons koloniaal bezit een tijdlang zeer ernstig bedreigd geweest. Slechts door het optreden van Groot-Britanië, daartoe geprest door Australië, heeft de Mikado van zijn plan, de schoone gelegenheid te benutten, af moeten zien, niet zonder zich daarvoor ruim schadeloos te doen stellen. China is nu het slachtoffer geworden van de Japansche expansie-zucht. Terwijl de politiek van het land van de Rijzende Zon een toonbeeld van correctheid was, waar dit land zich. door het zenden van oorlogsschepen naar Europeesche en Britsch-Indische wateren, gemakkelijk voordeelen had kunnen verschaffen, was die politiek tegenover China het summum van incorrectheid. Men leze slechts de z. g. 21 Vragen, het Ultimatum, dat de Japansche gezant Hioki op 18 Januari 1915 aan President Yuan-Shi-kai overhandigde [1]).

Dit diplomatieke bescheid bevatte 5 groepen van eischen: Groep I handelde over Japansche belangen in Shantoeng, groep II betrof Mantsjoerije en Mongolië, groep III had betrekking op de Hanyehping IJzer- en Staalwerken in Hanyang, groep IV vroeg de belofte van niet-vervreemding van havens op de kust van China en groep V handelde rechtstreeks over de z. g. Japansche penetratie.

Vooral de laatste groep bevatte eischen van zoo ver gaande strekking als wellicht nooit door een staat aan een andere „onafhankelijke" mogendheid gesteld zijn.

Artikel 1 toch luidde:

Het Chineesche centrale gouvernement zal van invloedrijke Japansche raadgevers gebruik maken in politieke, financieele en militaire zaken.

Artikel 3 luidde:

Daar de Japansche en Chineesche regeering vele geschilpunten gehad hebben op het gebied der politie, die niet weinig misverstand veroorzaakten, is het noodig, dat òf het politie-departement in belangrijke Chineesche plaatsen gezamenlijk zal worden bestuurd door Japanners en Chineezen, óf de politie-departementen in die plaatsen vele Japanners in dienst zullen nemen, opdat die tegelijkertijd kunnen helpen bij de plannen voor verbetering van den Chineeschen politie-dienst.

Artikel 4 luidde tenslotte:

China zal van Japan een zekere hoeveelheid oorlogsmunitie koopen

[1]) North American Review Oct. 1919: „Japan's use of her Hegemony", blz. 460.

(minstens 50 pCt. van wat door het Chineesche Gouvernement benoodigd is) of er zal in China een Sino-Japansch arsenaal gesticht worden. Daartoe zal Japansch technisch personeel in dienst genomen worden en er zal Japansch materiaal verwerkt moeten worden.

Weliswaar werd deze Vde groep, dank zij de relatief krachtige wijze, waarop China in het begin zelfs de discussie over deze groep eischen afwees, teruggenomen en het ultimatum gewijzigd, maar het stellen van de eischen, die bedoeld waren voorloopig geheim te blijven, doet voldoende zien in welke richting de Japansche aspiraties gaan. 8 Mei 1915 nam de Chineesche regeering de Japansche eischen aan, onder mededeeling, dat zij slechts boog voor de noodzakelijkheid om den vrede te bewaren.

Door de, in den meest letterlijken zin, door bedreiging met geweld afgedwongen toestemming van de Chineesche regeering, zagen de Japanners zich de mogelijkheid geopend hun economischen invloed in China uit te breiden, met uitsluiting van andere volken.

Natuurlijk moeten de gevolgen van de Japansche penetratie-politiek in China zich afspiegelen in de statistiek der Japansche handelsbeweging in de afgeloopen jaren.

Inderdaad bevatten de *Handelsberichten* van 25 December 1919 [1]) eenige bijzonderheden over den handel van Japan in de eerste zes maanden van 1919, die in deze richting wijzen. De invoer in Japan uit Azië nam toe van 202 mill. yen in het eerste halfjaar 1917, tot 380 mill. yen in hetzelfde tijdperk 1918 en 493 mill. yen in dat tijdperk 1919. De uitvoer van Japan naar Azië nam toe van 324 mill. yen in 1917 tot 408 mill. in 1918 en 449 mill. in 1919.

Daartegenover nam de uitvoer naar Ned.-Indië af (van 30 mill. yen in 1918 tot 22 mill. in 1919), ook naar Fransch Cochin-China verminderde de uitvoer evenals naar de Straits, naar Siam, naar Britsch-Indië en naar Hongkong.

Blijkbaar heeft Japan een afzetgebied gevonden in China, naar welk rijk de Japansche uitvoercijfers stegen van 170 mill. yen in het eerste halfjaar 1918 tot 220 mill. in het eerste halfjaar 1919, en naar Mantsjoerije, waar de export naar Kwantoeng steeg van 33 mill. yen in het eerste halfjaar 1918 tot 63 mill. yen in het eerste halfjaar 1919.

De Japansche exploitatie der in China aanwezige ruwe grondstoffen blijkt uit de invoercijfers uit China, die stegen van 96 mill. in 1918 tot 138 mill. yen in 1919.

Het blijkt uit deze gegevens naar mijne meening overtuigend, dat de lijn, die de huidige Japansche regeering in haar buitenlandsche

[1]) Verslag van het Zwitsersche Gezantschap te Tokio, verschenen in het *Schweizerisches Handelsamtblatt* van 13 November 1919.

politiek volgt, voert naar penetratie en exploitatie van het groote Chineesche Rijk en niet naar expansie in Zuidelijke richting, waardoor Ned.-Indië rechtstreeks gevaar zou loopen.

Het schrikbeeld van een lang voorbereiden, rustig overlegden, Japanschen overval op een politiek juist gekozen oogenblik, behoort voor ons hiermede voorloopig tot het verleden. Japan's oogen zijn voor de eerste jaren op China gevestigd en daardoor is van voorbereidingen tot expansie naar het Zuiden geen sprake meer.

Is daarmede alle gevaar voor ons om Indië binnen afzienbaren tijd te verliezen van de baan?

Zeer zeker niet.

De brandstof voor een nieuwen oorlog ligt in het Oosten huizenhoog opgestapeld. Het economisch conflict is voorloopig onoplosbaar, partijen zien dat in en bouwen machtige vloten — èn Japan èn Australië èn Amerika — om hunne economische belangen te beschermen in den komenden tijd van politieke wrijving. Met of zonder Volkenbond: het spel van vóór den oorlog gaat voort. De Monroe-doctrine valt reeds buiten de regels van het „Covenant", — „White Australia" en „Azië voor de Aziaten" zullen er ook eens buiten geplaatst worden, omdat vele bondsleden b. v. Zwitserland, Spanje, enz., die er toch al niet veel voor voelen om voor de ver-afgelegen belangen van anderen in den oorlog te gaan, gretig de gelegenheid zullen aangrijpen om bij een conflict in het Oosten niet te behoeven ingrijpen. Zoo zal men in de Pacific weer een evenwichtspolitiek krijgen, gebaseerd op de machtsverhoudingen van Amerika, Australië en Japan, waarbij Rusland, Fransch Cochin-China en Nederlandsch-Indië nu de rol zullen spelen van de overwichtjes, die in deze of in gene schaal geworpen, deze kunnen doen doorslaan. Voor het oogenblik is Australië met Engeland achter zich, ongetwijfeld de sterkste. Wie, die den economischen strijd op scheepvaartgebied tusschen Engeland en Amerika begrijpt, zal echter ontkennen, dat een neutraal blijvend Amerika bij een Australisch-Japansch conflict enorme handelsvoordeelen zou binnenhalen vooral ten koste van Engeland en dat het, de zeewegen controleerend Britannië onmogelijk zijn gansche kracht zou kunnen concentreeren op de verwikkelingen in het Verre Oosten. Een strijd tusschen Japan en het op beperkte wijze door Engeland gesteunde Australië is dus geenszins uitgesloten en in dat geval loopt de neutraliteit van Ned.-Indië, dat, gedeeltelijk benoorden Australië liggend, een zeer waardevolle hulpbasis voor de Japanners zou kunnen opleveren, ernstig gevaar. Waar bovendien de Soenda-eilanden als het ware een brug vormen van Australië naar Britsch-Indië, zou de bezetting van vlootsteunpunten in onzen Archipel, den Japanner in staat stellen een vereeniging van reeds in Australië aanwezige en van naar Australië onderweg zijnde Britsche strijdkrachten te beletten, zooals Togo dat in 1904 aan de Russen belette. Een opening der vijandelijkheden

met een coup-de-main op een even rijk als strategisch belangrijk object als Java moet dus niet als uitgesloten beschouwd worden. Hiertegen zal de regeering van Ned.-Indië moeten waken door een strijdmacht ter zee, evenredig aan de in de laatste jaren zoo toegenomen en nog toenemende middelen. Die vloot zal voorzeker klein blijven in verhouding tot de groote oorlogsvloten, die voor de Pacific gebouwd worden. Maar juist de evenwichtsgedachte, die ook vòòr den wereldoorlog bestond, maar door de veranderde politieke constellatie nu nog veel duidelijker aan den dag is getreden, zal ons nooit *alleen* tegenover een groote mogendheid doen staan. Mocht de Volkenbond, inplaats van zooals velen denken, den weg van de Heilige Alliantie van 1815 te gaan, levensvatbaarheid blijken te bezitten, dan is er van een *alleen* staan in het geheel geen sprake meer. De redeneering: „we kunnen toch niets tegenover Japan" moet nu dus voor goed begraven worden!

Oorlog is voortzetting der politiek met andere middelen. Het wordt de hoogste tijd, dat Ned.-Indië een vaste buitenlandsche politiek gaat volgen en zich bewust wordt, dat men het van te voren eens moet zijn over de houding, die Ned.-Indië aan zal nemen in het conflict van het Verre Oosten. Men bedenke daarbij wel, dat een deel van ons grondgebied ligt tusschen Japan en Australië en dat alleen een overweging van beteekenis de oorlogvoerenden zal kunnen weerhouden ons in het conflict te betrekken. De overwegingen, waarom men Nederland in 1914 neutraal liet, waren niet alleen op de paraatheid van onze weermacht maar ook op strategische ligging, economische belangen (vooral van Duitschland) enz. gebaseerd. In het Pacific-conflict zullen vermoedelijk alleen overwegingen van militairen aard den doorslag geven, omdat de economische belangrijkheid van Ned.-Indië, welks producten altijd over zee moeten worden vervoerd, toch reeds alleen ten goede kan komen aan die partij, die de zee ter plaatse beheerscht.

Het eenige middel om niet in het conflict betrokken te worden is dus militaire kracht, d. w. z. een zeemacht, die van voldoende belang is om de aansluiting ervan bij de tegenpartij voor elk der partijen ongewenscht te maken en de uitvoering van een coup-de-main te beletten tijdens de periode, dat hulp van Volkenbond of bondgenoot nog niet ter plaatse kan zijn.

Uit deze redeneering volgt onmiddellijk, dat onze vloot moet bestaan uit schepen, die zooveel mogelijk in het kader der oorlogsvloten der betrokken mogendheden passen, ten einde de eventueel te bewijzen diensten aan die vloten zoo groot mogelijk te doen zijn. [1])

---

[1]) In verband met den, zeer te betreuren, drang in den lande om de kruisers type Java niet af te bouwen, zij gewezen op het feit, dat dit type schepen op het oogenblik voor verschillende buitenlandsche Marines wordt aangebouwd (Raleigh- en D-klasse in Engeland, scouting-cruisers No. 4, 5, 6, 9 en 10 van 7100 ton in de Ver. Staten) en dus blijkbaar uitstekend past in het kader van de vloten van mogelijke bondgenooten.

Het, helaas veel te kleine, deel van het Nederlandsche Volk, dat zich voor Insulinde interesseert, zal doordrongen moeten zijn van het feit, dat Indië bezig is zich door haar economische beteekenis een plaats te veroveren onder de belangrijke staatkundige eenheden aan den Stillen Oceaan. Aan dien groei is echter onafscheidelijk verbonden een grooter kans om betrokken te geraken in conflicten tengevolge van de uitbreiding der relatiën.

Ook om, te midden der groote politieke tegenstellingen in het Verre Oosten, eventueele moeilijkheden, die aan den groei en bloei van Indië ernstige schade zouden kunnen berokkenen, te voorkomen, is een kleine, maar innerlijk krachtige vloot van juist gekozen scheepstypen, waarvan ongetwijfeld een belangrijke preventief-werking zal uitgaan, [1]) in de toekomst absoluut onmisbaar.

's Gravenhage, 2 Januari 1920.

---

[1]) Hoeveel waarde de mannen van de praktijk aan deze prefentief-werking hechten, blijkt uit de volgende motie, gepubliceerd in de *Java-Bode* van Woensdag 7 Januari 1920:

De Vereeniging van Gezagvoerders ter Koopvaardij,

vernomen hebbende de voorgestelde stopzetting van den kruiseraanbouw in Nederland

De overtuiging toegedaan zijnde:

dat een flinke koopvaardijvloot voor Nederland en Koloniën van zeer groot belang is;

dat een zoodanige vloot slechts volkomen bestaanszekerheid heeft als zij gesteund wordt door een krachtige en voldoende oorlogsvloot;

Geeft als haar meening te kennen:

dat genoemde stopzetting moet beschouwd worden als een vermindering van de Nederlandsche Weermacht op zee, terwijl toch de afgeloopen oorlogsjaren geleerd hebben dat een flinke weermacht noodig is;

dat zij daarom het niet afbouwen van de kruisers beschouwt als een gevaar voor het Rijk in het algemeen en voor de Koloniën in het bijzonder;

Besluit deze motie ter kennis te brengen van den Commandant van de Zeemacht in Indië, aan den Inspecteur voor de Scheepvaart en de leden van den Volksraad.

Britsch-Indische Regeeringshervorming

DOOR

Mr. J. H. ABENDANON.

Aan velen, die belangstellen in de toekenning van grootere zelfstandigheid aan Britsch-Indië, zal het voorzeker genoegen doen het verder verloop te vernemen van de plannen, waaromtrent ik in *De Indische Gids* van Januari tot April 1919 mededeelingen heb gedaan.

Als eerste uiting volgde de benoeming van twee nieuwe commissies; de eene tot toekenning van zelfstandigheid, in verband met kiesrecht en verdere belangrijke onderwerpen (The Franchise Committee), de andere tot vaststelling der verhoudingen tusschen het centraal gezag en de Provinciale Gouvernementen (Committee on Division of Functions).

De eerste was samengesteld uit Lord Southborough als voorzitter;[1]) Sir Frank G. Sly als onder-voorzitter en verder uit de heeren Sahibzada Aftab Ahmed Khan, W. M. Haily, Babu Surendranath Banerjea, Malcolm, N. Hogg en Srinivasa Sastri. De tweede had tot voorzitter de heer R. Feetham en tot leden de heeren M. E. Couchman, Maulvi Sir Prahim Bakhsh, Dr. Tej Bahadur Sapru, Sir Chimanlal Harilal Setalvad, H. L. Stephenson en J. P. Thompson. Deze commissies werden bijgestaan door de heeren Tallents en Hodge als secretarissen.

26 Febr. 1919 werden de twee rapporten met bijlagen ingediend aan den gouverneur-generaal in Raden door Lord Southborough onder aanteekening, dat hij enkele vereenigde zittingen der commissies had voorgezeten, maar dat overigens de beide commissies zelfstandig hadden gewerkt, hoewel zij ook gezamenlijk door alle Provincies hadden gereisd, zoodat zij voortdurend met elkander voeling konden houden.

Op 23 April 1919 is door het Indisch Gouvernement advies uitgebracht aan den Minister van Indië (Secretary of State for India Edwin Montagu) over het eerste rapport, terwijl enkele dagen te voren n.l. 16 April de denkbeelden waren medegedeeld omtrent het tweede.

---

[1]) Aanvankelijk was Sir Walter Jerred bestemd voor het voorzitterschap. Hij stierf echter op de reis naar Indië.

Hierop is gevolgd een schrijven van het Indische gouvernement aan denzelfden minister van Indië van 28 Mei 1919 over de samenstelling van de z. g. „Grand Comittees", waaromtrent nader.

Ten slotte komt dan in behandeling het wetsvoorstel, waarin neergelegd worden de plannen tot hervorming van het gouvernement van Indië (Bill to make further provision with respect to the Government of India) met het daarbij behoorende memorandum van den Minister van Indië, alsmede het advies van eene samengestelde Parlementaire Commissie.

Van het Indische Gouvernement.

Volgens het begin van het eerste rapport luidde de opdracht:

I. Voor zooveel betreft de Provinciale Wetgevende Raden:

1e te adviseeren omtrent maatregelen in iedere provincie te nemen ten einde het kiesrecht zooveel mogelijk uit te breiden, en daardoor te komen tot Raden, die zooveel mogelijk een vertegenwoordigend karakter dragen;

2e om de middelen aan te wijzen tot directe verkiezingen;

3e om na te gaan in hoever de vertegenwoordiging kan worden verzekerd door kiesdistricten, en waar omstandigheden dit vereischen juiste vertegenwoordiging te verzekeren van minderheden, van bijzondere belangen of van achterlijke klassen door

a. bijzondere of gemeentelijke verkiezingen;

b. het voorbehouden van zetels voor aangewezen klassen in lichamen uit verschillende groepen bestaande;

c. benoeming in zoodanige mate als noodig zal blijken;

d. andere middelen b. v. evenredige vertegenwoordiging, enz.;

4e om aan te geven het aantal te benoemen ambtelijke leden;

5e om in verband met de voorafgaande vraagpunten een volledig stelsel te ontwerpen voor de samenstelling van elken Provincialen Raad.

II. Voor zooveel betreft de Centrale Wetgevende Vergadering:

1e hoe dat lichaam zal zijn samen te stellen met inachtneming zooveel mogelijk van de raadgevingen voorkomende in het vroeger behandelde rapport van 1918;

2e hoeverre de mogelijkheid bestaat van directe verkiezingen, ook voor de verschillende groepen.

III. Wat betreft den Raad van State: hoe de verkiezingen moeten geschieden om aan de verschillende groepen recht te doen wedervaren, in het bijzonder om te zorgen, dat de Mohammedaansche en landbezittende leden geheel Indië kunnen vertegenwoordigen.

IV. Om bij het bestudeeren der voorafgaande vraagstukken rekening te houden met de beslissing van het gouvernement van Indië betreffende de landstreken voor welke bijzondere bepalingen noodig zijn.

De Commissie hield bijeenkomsten in Bengalen, Madras en Bombay en verschillende andere provincies met de ter plaatse bescheiden autoriteiten en voegde zich telkens wanneer dit noodig geoordeeld werd, leden toe, behoorende tot de Indische en tot de Europeesche maatschappij. Ook werden tal van personen, behoorende tot de verschillende bevolkingsgroepen en tot verschillende lagen daarvan, geraadpleegd.

Provinciale Wetgevende Raden.

Onder acht hoofden zijn gegevens verzameld van de uitgestrektheid in vierkante mijlen, de bevolking, de mannen van 20 jaren en meer, met aanduiding van het aantal opgeleiden en van dezen weder die op Engelschen voet opgeleid zijn. Verder de aantallen der verschillende bevolkingsgroepen, de stedelijke en de landelijke bevolkingen en de steden van meer dan 50,000 inwoners.

Deze cijfers zijn op zich zelf zeer belangrijk, doch kunnen hier niet worden medegedeeld, daar zij een groot aantal bladzijden innemen.

Men neme genoegen met de volgende globale cijfers, welke alleen voor Madras eenigszins uitvoeriger zijn om den indruk te geven hoe voor elke provincie is te werk gegaan.

Terwijl tot nu toe de Provinciale Wetgevende Raad bestaat uit 47 leden, en het aantal kiezers bedraagt:

2675 leden van gemeenteraden en distrikt- en Talug-besturen.
261 Zamnidars.
2398 andere landbezitters.
1329 Mohammedanen, zal thans de samenstelling aldus worden:

Gekozen leden:		
Voor niet-Mohammedanen in de steden	9	
Voor niet-Mohammedanen op het platteland	52	
		61
Voor Mohammedanen in de steden	2	
Voor Mohammedanen op het platteland	11	
		13
Voor Europeanen		1
Voor Anglo-Indiërs		1
Voor Indische Christenen		3
Voor de Universiteit		1
Voor de groote grondbezitters (Zamnidars)		4
Voor andere landbezitters		3
Voor planters		1
Voor Handel en Nijverheid		5
Gekozen leden samen		93
Benoemde leden		6
Ambtelijke leden		19
Van deze laatsten 4 ex-officio en 15 benoemd		118

De ex-officio leden zijn de Gouverneur, 2 leden van den Uitvoerenden Raad en de Procureur-Generaal.

Door den Gouverneur kunnen bovendien hoogstens twee deskundigen, ambtelijke of niet-ambtelijke aangewezen worden [1]), allen bijeen dus een maximum van 20 leden.

Er is voor de niet-Mohammedaansche en voor de Mohammedaansche groepen een lijst bijgevoegd in Kiesdistrikten.

Bombay. Terwijl nu de Raad bestaat uit 47 leden, zal dit aantal uitgebreid worden tot 111. Het aantal kiezers zal nu bijeen bedragen 653.000, van wie 128.000 Mohammedanen.

Bengalen. Het tegenwoordige aantal leden bedraagt 53; in de toekomst wordt dit 125.

Het aantal kiezers zal nu bedragen 1.228.000, van wie 440.000 Mohammedanen.

Vereenigde Provincies van Agra en Oudh. Tegenwoordig aantal 48; wordt 118. Aantal kiezers 1.483.500 van wie 188.250 Mohammedanen.

Punjab. Tegenwoordig aantal leden 28, wordt 83. Aantal kiezers 237.000. Het aantal Mohammedanen is hierbij niet afzonderlijk opgegeven.

Bihar en Orissa. Tegenwoordig aantal 44, wordt 98. Aantal kiezers 576.000, van wie 83.000 Mohammedanen.

Centrale provincies en Berar. Tegenwoordig aantal 25, wordt 70. Aantal kiezers 159.500, van wie 11.500 Mohammedanen.

Assam. Tegenwoordig aantal leden 25, wordt 53. Aantal kiezers 300.000, van wie 97.000 Mohammedanen.

Centrale Wetgevende Raad. (Imperial Legislative Council).

De tegenwoordige Raad heeft met den Gouverneur-Generaal 69 leden, zijnde 7 ex-officio, het hoofd van de Provincie waarin zitting gehouden wordt, 33 benoemde leden, van wie niet meer dan 28 ambtenaren mogen zijn, en 3 niet ambtelijke personen optredende als vertegenwoordigers, 1e van den Indischen handel, 2e van de Mohammedaansche gemeenschap in Punjab en 3e van de landbezitters aldaar, benevens 27 gekozen leden.

De samenstelling [2]) wordt nu: 80 gekozen leden, 14 benoemde vertegenwoordigende leden, 26 ambtelijke leden, van wie 7 ex-officio en 19 benoemd. Samen met inbegrip van den Gouverneur-Generaal, 121 [3]).

[1]) Dit geldt ook voor de andere provincies; voor de kleinere provincies kan slechts één deskundige worden aangewezen.

[2]) Van het lichaam dat thans zal heeten *Indian Legislative Assembly.*

[3]) Deze regeling wijkt eenigszins af van hetgeen in 't Joint Report was voorgesteld om nl. het Lichaam te doen bestaan uit ongeveer 100 leden, van wie $^2/_3$ gekozen en $^1/_3$ benoemd door den Gouverneur-Generaal, met dien verstande, dat van dit laatste $^1/_3$ niet minder dan $^1/_3$ zal bestaan uit niet ambtelijke personen met de bedoeling om minderheden of bijzondere belangen te vertegenwoordigen.

Van de 80 gekozen leden behooren 19 + 4 (landbezitters) tot de Mohammedaansche bevolking. De eerstbedoelde 19 worden gekozen door de niet-ambtelijke Mohammedaansche leden van de verschillende Provinciale Wetgevende Raden. De andere gekozen leden worden in hoofdzaak op dezelfde wijze aangewezen door de niet-Mohammedaansche niet-ambtelijke leden van voormelde Raden. De vertegenwoordigers der landbezitters worden gekozen door bepaalde groepen die ook kiezers voor de Provinciale Raden zijn met verschillende onderscheidingen.

De vertegenwoordigers van den Europeeschen handel worden gekozen door de leden van de Kamers voor Koophandel voor Assam door de Indian Tea Association. De vertegenwoordigers van den Indischen Handel worden gekozen door lichamen, die zich ten doel stellen de bevordering van Indischen Handel en Indische Nijverheid. Vier plaatsen worden voor Burma bestemd.

Raad van State (Council of State).

Deze Raad zal als Tweede Kamer optreden. Volgens „The Joint Report" zou de samenstelling zijn: met inbegrip van den Gouverneur-Generaal 51 leden van wie 25 ambtenaren (7 ex-officio en 18 benoemd); 4 benoemde ambtelooze personen en 21 gekozen leden. Van deze 21 15 gekozen door de niet-ambtelijke leden der Provinciale Wetgevende Raden; 2 door Mohammedanen, 2 door landbezitters en 2 door Kamers van Koophandel.

Nader is echter besloten om den Raad van State samen te stellen uit 56 leden (met den Gouverneur-Generaal 57) van wie 23 gekozen (11 algemeen, 7 Mohammedanen, 1 Sikh, 2 landbezitters, 2 Europeesche Handel), 28 ambtelijke leden (7 ex-officio en 21 benoemd), 4 benoemden als vertegenwoordigers van verschillende groepen en één voor Burma.

De 11 algemeene leden worden gekozen door de niet-ambtelijke leden der verschillende Provinciale Raden, die niet behooren tot de Mohammedaansche bevolking, of tot die der Sikhs waar het Punjab geldt.

De Mohammedaansche vertegenwoordigers worden gekozen door de Mohammedaansche niet-ambtelijke leden van voormelde Raden. De vertegenwoordigers der landbezitters worden gekozen door de leden, die als vertegenwoordigers van landbezitters zitting hebben in voormelde Raden.

De vertegenwoordigers van den Europeeschen Handel worden aangewezen door de leden der Kamers van Koophandel.

De Commissie ontving tal van verzoekschriften betreffende het Vrouwenkiesrecht, zij het ook met beperking tot diegenen, die een studiegraad behaald hebben. Vele vrouwen verschenen ook in persoon voor de Commissie om óp dit punt aan te dringen. Geen der Provin-

ciale Gouvernementen was voor het Vrouwenkiesrecht. Alleen in Assam werd dit recht voor Europeesche vrouwen aanbevolen. De Commissie kreeg den indruk, dat hoewel in sommige provincies gemeentelijk stemrecht bestaat voor vrouwen, hiervan toch weinig gebruik wordt gemaakt, behalve in de stad Bombay. De Commissie meende, dat de maatschappelijke toestanden in Indië het vrouwenkiesrecht voor het oogenblik nog niet wenschelijk doen voorkomen, waar nog zoovele mannelijke kiezers hiervoor opgeleid moeten worden. Bovendien meende zij, dat zoolang de zeer dikwijls voorkomende gewoonte om vrouwen afgezonderd te houden niet is opgeheven, in werkelijkheid weinig daarvan te verwachten zou zijn. Zij meende daarom dat het beter was om het vraagstuk later onder de oogen te zien, wanneer de samenstelling der Raden opnieuw aan de orde komt. Slechts een der leden de Heer Hogg was van oordeel dat tegen het toekennen van het recht geen bezwaar zou bestaan.

Als algemeene regel voor het mannenkiesrecht werd aangenomen de betaling van verschillende soorten inkomstenbelasting. Slechts in één geval is hiervan afgeweken, door alle vroegere officieren van het Indische leger kiesrecht toe te kennen, afgescheiden van hun vermogen.

Overigens is het streven geweest het kiesrecht zoo ver mogelijk uit te breiden, zonder daarbij te overdrijven, en door een overweldigend aantal kiezers het kiesrecht in gevaar te brengen.

Ten aanzien van analphabeten is aangenomen het ook reeds voor gemeenteverkiezingen bestaande stelsel van stembussen in verschillende kleuren en andere dergelijke hulpmiddelen. Van het denkbeeld om een bepaalde mate van kennis te eischen, is afgezien, omdat daardoor een te groot aantal menschen zouden worden uitgesloten, die overigens bevoegd te achten zijn; om dezelfde reden is niet voor alle provincies gelijke maatstaf voor de inkomstenbelasting aangenomen. Zelfs is in dezelfde provincie een verschillende maatstaf aangenomen, met het oog op verschil in economische toestanden. Wel is voor alle gemeenten éénzelfde maatstaf aangenomen in hetzelfde kiesdistrikt.

Om een denkbeeld te geven van de kiesverhoudingen, moge dienen, dat voor Madras met eene bevolking van

	39,8	millioen	542,000	kiezers	zijn.
Voor Bombay	19,5	„	653,000	„	„
„ Bengalen	45,0	„	1,228,000	„	„
„ de Ver. Prov.	47,1	„	1,483,500	„	„
„ Punjab	19,5	„	237,000	„	„
„ Bichar en Orissa .	32,4	„	576,000	„	„
„ de Centrale Prov. .	12,2	„	1,159,500	„	„
„ Assam	6,0	„	300,000	„	„

Men houde hierbij in het oog, dat een groot deel der bevolking groepsgewijze door benoeming zullen worden vertegenwoordigd.

Een der Indische leden wenschte voor Punjab sterkere uitbreiding van het kiesrecht, al ware het ook alleen met het oog op de groote diensten gedurende den oorlog bewezen. De Commissie meende niet te mogen afwijken van het voorstel door het Provinciaal Gouvernement gedaan, doch stelde in uitzicht, dat bij herziening uitbreiding te verwachten is.

Voor den aanvang wordt ten deele direkte verkiezing uitgevoerd met de distrikten als grondslag; alleen voor steden met een groote bevolking is hiervan afgeweken, door de steden als grondslag aan te nemen. Voor de bevolking van steden is het kiesrecht ook op breederen voet toegekend, omdat de steden meer oefening hebben in de toepassing. Zooveel mogelijk is aan elk distrikt één zetel toegekend, maar in sommige gevallen moesten eenige distrikten bijeengevoegd worden, om voor de vertegenwoordiging van minderheden zorg te kunnen dragen. Uit den aard der zaak kon hierbij niet één vast stelsel gelden.

Maatschappelijke toestanden maakten het dikwijls noodzakelijk om geen kiesvereenigingen in het leven te roepen. Er is ook geen evenredig kiesstelsel aangenomen; in verband hiermede is echter aanvaard het kiesstelsel voor bepaalde groepen. Hebben sommige personen in dergelijke gevallen stemrecht, dan kunnen zij bovendien hun stemrecht in het algemeen doen gelden.

Op het voetspoor van het „Joint Report" (§ 231 en 232) is erkend de noodzakelijkheid van de vertegenwoordiging der Mohammedanen in provincies waar zij geen meerderheid van kiezers vormen. In alle provincies zelfs in Bengalen en Punjab, waar de Mohammedanen de meerderheid der bevolking uitmaken, is zij toch in de minderheid, wat betreft het kiesrecht. Op grond daarvan is met instemming der Hindoebevolking bepaald, dat overal de Mohammedanen afzonderlijke kiesdistricten zullen uitmaken, en dat afzonderlijke kieslijsten worden opgemaakt voor Mohammedanen en niet-Mohammedanen. In overeenstemming hiermede is ook voor de samenstelling der Raden rekening gehouden met de Mohammedaansche vertegenwoordiging, één en ander op den voet van de te Lucknow in December 1916 gehouden bespreking tusschen „The Indian National Congress" èn „The All-Indian Muslim League".

In Punjab is een afzonderlijke kieslijst voor de Sikhs aangenomen, met afzonderlijke kiesdistricten (§ 232 van de „Joint Report"). In geval van twijfel of iemand behoort tot de Sikhs of wel tot de Hindoes, zal in het algemeen met zijn eigen verklaring genoegen worden genomen.

Afzonderlijke kiesdistricten zijn bovendien ingesteld voor Indische Christenen, Europeanen en Anglo-Indiërs, daar zij anders niet zouden kunnen worden vertegenwoordigd door de geringe kans op verkiezing. Hierbij is echter een beperking aangenomen in verband met de pro-

vincies waar deze groepen in voldoende mate gevestigd zijn om geen uitzonderingsbepaling te wettigen: t. w. voor de Indische Christenen in Madras, voor de Europeanen in Madras, Bombay, Bengalen, de Vereenigde Provincies en Bihar en Orissa, en voor de Anglo-Indiërs in Madras en Bengalen. Het aantal Indische Christenen in de provincie Madras bedraagt reeds meer dan een millioen. Zij vormen een belangrijke categorie ook wat betreft de geestelijke ontwikkeling. Het verdient opmerking dat zoowel de R. K. als de Protestantsche vereenigingen bereid bleken een gemeenschappelijk kiesdistrict te vormen.

Wat de Europeanen betreft, historische en maatschappelijke feiten maken een eigen kiesdistrict wenschelijk, al is ook voor de Europeesche handel en nijverheid reeds een afzonderlijk kiesdistrict ingesteld. Er zijn toch tal van Europeanen, die niet betrokken zijn bij handel en industrie.

Het kwam ook wenschelijk voor aan de Anglo-Indiërs een eigen kiesdistrict toe te kennen, ten einde hen in de gelegenheid te stellen zelfstandig deel te nemen aan het snel zich ontwikkelend politiek leven in Indië. Er is getracht het onderscheid tusschen Europeanen en Anglo-Indiërs te vinden, door de omschrijving van afkomst, maar tevens is als beginsel aangenomen, dat de verklaring van den kiezer te behooren tot de Europeanen of Anglo-Indiërs zal worden aangenomen, behoudens het geval, dat de ambtenaar belast met het opmaken van de kiezerslijsten reden meent te hebben tot twijfel.

Er waren ook aanspraken op andere afzonderlijke kiesdistrikten, o. a. van de niet-Brahmanen en van de Parsis [1]) in Bombay. De Commissie meende echter aan de afzonderlijke kiesdistrikten geen verdere uitbreiding te moeten geven.

Overigens verwacht de Commissie, dat de omstandigheden zullen toelaten om later de afzonderlijke kiesdistrikten te doen vervallen („to merge all communities into one general electorate").

Enkele afzonderlijke kiesdistricten berusten op het bestaan van bijzondere belangen; dit geldt van de Zamindars en kleine landbezitters, van de Universiteiten en voor Handel en Nijverheid.

Eindelijk is ook rekening gehouden met belangrijke groepen en groote belangen, die niet in aanmerking kunnen komen voor een afzonderlijk kiesdistrikt en daarom een vertegenwoordiging moeten vinden door benoeming en door ambtelijke vertegenwoordiging. Van de vertegenwoordiging door benoeming is een spaarzaam gebruik gemaakt met het doel om aan het licht komende leemten aan te vullen, of om verdienstelijke personen gelegenheid te geven zich aan het algemeen belang te wijden.

[1]) Als outsider valt het m. i. te betreuren, dat de Parsis geen afzonderlijk kiesdistrikt vormen, daar zij in Bombay een zeer voorname plaats innemen in tal van openbare aangelegenheden en hun aantal zeer groot is.

De overige vereischten zijn deels toekennend (Britsche onderdaanschap en onderdanen van Native States gevestigd op Britsch territoir), deels uitsluitend (oneervol ontslag uit 's Lands dienst, bepaalde veroordeelingen).

Het gevestigd zijn is alleen als eisch gesteld voor Bombay, Punjab, de Centrale Provincies, maar niet voor de overige Provincies.

Wat betreft het aantal leden, is de Commissie uitgegaan van de stelling, dat elke groep en elke belangensfeer moet worden vertegenwoordigd zonder streng vast te houden aan de bevolkingssterkte van elke provincie, en ook zonder te streven naar gelijkmaking van het aantal leden in de verschillende provincies. Dit laatste met het oog op de zeer uiteenloopende maatschappelijke en economische toestanden.

Uit de volgende tabel krijgt men een overzicht van die samenstelling.

Provincie.	Vertegenwoordiging van Algemeene Belangen.	Groepsvertegenwoordiging.	Landbezitters.	Universiteit.	Handel, Nijverheid en Landbouw.	Benoemingen.	Ambtelijke leden.	Samen.
Madras	61	18	7	1	6	6	10	118
Bombay	46	29	3	1	8	6	18	111
Bengalen	41	37	5	2	15	5	20	125
Ver. Prov.	57	28	6	1	3	5	18	118
Punjab	18	36	4	1	2	6	16	83
Bihar en Orissa . . .	46	18	5	1	3	9	16	98
Centr. Prov.	40	7	3	1	2	5	12	70
Assam	19	12	2	—	6	5	9	53

Bovendien de twee deskundigen (voor Assam één) die door den Gouverneur aan den Raad kunnen worden toegevoegd, indien hij dat noodig acht.

De Commissie is na overweging van verschillende stelsels tot het besluit gekomen, dat voor den Centralen Raad (Indian Legislative Assembly) indirecte verkiezing door de leden der Provinciale Raden het eenig rationeele te achten is, al ziet zij niet voorbij, dat ook hieraan bezwaren verbonden zijn, en al zal het streven behooren te zijn om later tot een directe verkiezing te komen.

Alleen voor de vertegenwoordiging van bijzondere groepen is directe verkiezing mogelijk, en wel voor de landbezitters door hen, die ook kiezers zijn voor den Provincialen Raad, voor den Handel door Kamers van Koophandel en dergelijke lichamen. In het eerste geval zal bij de keuze geen ander vereischte bestaan dan te zijn kiezer in de provincie waarin de verkiezing plaats heeft. In het tweede geval zal moeten blijken, dat de gekozene hoedanigheden bezit, die hem geschikt maken om den handel te vertegenwoordigen.

Voor den Raad van State is als kiesstelsel aangenomen, dat de verkiezing plaats heeft door de niet-ambtelijke leden der Prov. Raden,

met uitzondering van de twee zetels van den Europeeschen Handel, welke vervuld zullen worden door de Kamer van Koophandel.

Verkiesbaar zijn allen die in den Provincialen Raad zouden kunnen zitting nemen.

Over dit rapport is door het gouvernement van Indië op 23 April 1919 advies uitgebracht aan den Minister van Indië. Het Gouvernement verwacht niet, dat het thans aan te nemen stelsel van invloedverdeeling zal kunnen worden prijs gegeven, voordat het politieke leven in Indië meer eenheid gaat vertoonen dan het thans bezit; eerst dan zal het mogelijk zijn een meerderheidsbeslissing aan te nemen. Tot dat dit oogenblik aanbreekt, zal de vaststelling der belangengroepeering door het Gouvernement moeten plaats hebben.

Voor het oogenblik wordt met de Commissie de meening aanvaard, dat aan vrouwen geen kiesrecht behoort te worden toegekend. Alleen het lid van den Uitvoerenden Raad Sir Sankeran Naïr vereenigt zich met het inzicht van den Heer Hogg dat de vrouwen wèl het kiesrecht moeten hebben.

Het Gouvernement acht het niet wenschelijk, dat onderdanen van Native (Indian) States kiesrecht uitoefenen of verkiesbaar zijn. De Raden moeten niet meer zijn een verzameling van individueele raadgevers, maar behooren te zijn vertegenwoordigende lichamen. Als beginsel geldt daarom, dat de Indian States geen bemoeienis moeten hebben met de binnenlandsche aangelegenheden van Britsch-Indië. Onderdanen van Indian States, zijn in het algemeen te beschouwen als vreemdelingen, behalve wanneer het betreft verhoudingen met het buitenland. Zijn zij in het direct gebied van Britsch-Indië gevestigd, en wenschen zij voor de Provinciale Raden kiesrecht uit te oefenen, dan behooren zij vooraf den staat van Britsch-Indisch onderdaan te verkrijgen.

Met groote verwondering heb ik van dit beginsel kennis genomen, vooral in verband met de krachtige hulp gedurende den oorlog door de Indian States bewezen. Het lag, dacht ik, meer in de lijn der Britsche Regeering om met de Indian States op voet van groote vriendschap te leven. Het uitgesproken beginsel brengt onwillekeurig eenige verkoeling te weeg. Het is dan ook ten slotte gewijzigd.

Het Gouvernement vereenigt zich niet geheel met de aangenomen vereischten voor het kiesrecht. Het is van oordeel, dat het vereischte van bezit alleen in aanmerking moet komen en meent overigens, dat eenige wijziging moet komen in de voorgestelde verhouding van het kiesrecht in de verschillende provincies, in dien zin, dat een kleine uitbreiding wordt aangenomen voor Punjab en een belangrijker uitbreiding voor Madras, terwijl daarentegen voor Assam, Bengalen en de Ver. Prov. de kiezers ongeveer met $^1/_3$ moeten worden verminderd.

Alleen Sir Sankaran Nair verklaarde zich voor het voorstel der Commissie.

Het gouvernement kan zich ook niet geheel vereenigen met de voorgestelde uitbreiding van het aantal leden der verschillende Provinciale Raden, en behoudt zich te dien aanzien nader overleg voor met de provinciale gouvernementen. Het wordt vooral noodig geacht om de „depressed classes" uitmakende ongeveer $^1/_5$ der geheele bevolking van Britsch-Indië (41.9 millioen van de 221.4 millioen) meer tot hun recht te doen komen. Volgens het voorstel zouden zij slechts 7 zetels hebben van de 791. Het gouvernement zou hiervan willen maken voor Madras 6 zetels, voor Bengalen, de Ver. Prov. en Bihar en Orissa 4, voor de Centrale Prov. en Bombay 2 en elders 1.

De afzonderlijke vertegenwoordiging der Universiteiten wordt thans niet langer noodig geacht, hetzelfde geldt in hoofdzaak van de afzonderlijke vertegenwoordiging der landbezitters. In het bijzonder voor Assam en Madras wordt nader overleg met de Provinciale Gouvernementen gewenscht.

Voor den Europeeschen Handel in Bengalen worden overeenkomstig een nader voorstel van het Prov. Gouvernement, 15 zetels noodig geacht met behoud overigens van het totaal.

Het moeilijkste vraagstuk acht het gouvernement de vertegenwoordiging der Mohammedaansche belangen. Het is van oordeel dat de verdeeling, wat Bengalen en Punjab betreft, niet juist is, daar eerstgenoemde provincie in verhouding met het bevolkingscijfer slechts $^3/_4$ en de tweede slechts $^9/_{10}$ krijgen van hetgeen aan andere provincies wordt toegekend op denzelfden grondslag. Intusschen wordt het niet wenschelijk geacht, om waar de verhoudingen vastgesteld zijn in aansluiting met de India National Congres en de All-India Muslim League opnieuw veranderingen in overweging te nemen. Alleen voor Bengalen is verandering onafwijsbaar, en behooren de Mohammedanen in plaats van 34 zetels 44 te krijgen. In hoeverre dit gepaard zal gaan met uitbreiding van het geheele aantal leden, behoort met het Prov. Gouvernement te worden overlegd. Sir Sankaran Naïr verklaarde zich voor het door de commissie aangenomen aantal.

Wat betreft de vertegenwoordiging der niet-Brahmanen, het gouvernement vereenigt zich met het oordeel der commissie dat voor hen iets gedaan moet worden, al wisten zij zelven geen oplossing aan de hand te doen.

Het meent, dat van de 61 niet-Mohammedaansche zetels 30 voor de niet-Brahmanen moeten worden bestemd. Dit geldt in het bijzonder voor Madras. Voor de Mahrattas in Bombay geldt niet geheel, maar toch eenigszins hetzelfde. Hieromtrent zal met het Prov. Gouvernement in overleg zijn te treden.

De verdeeling der vertegenwoordiging tusschen steden en het platte-

land acht de Regeering na de verdeeling met het oog op godsdienst en rassenonderscheid het belangrijkste punt voor Indië op dit gebied, daar het samenhangt met ontwikkeling en conservatisme, met opvoeding op Britschen dan wel op Inlandschen voet, met ondervinding op het gebied van zelfbestuur, enz. In één woord met het verschil tusschen oud-Indië en nieuw-Indië. Groote ongelijkheid wordt in de toekomst van het voorgestelde stelsel verwacht; het zal noodig zijn met het oog op de bevolking der steden en van het platteland een ander percentage aan te nemen, afwisselend van 2, 6, 8, 10 en 18 pCt. [1]) Op denzelfden grond als zooeven medegedeeld, heeft de regeering bezwaar tegen de verkiesbaarverklaring van de onderdanen der Indian States.

Wat betreft den Centralen Wetgevenden Raad, de Regeering vereenigt zich met het Twee Kamerstelsel, doch verklaart zich, na nader overleg met de Commissie, voor eene andere samenstelling van den Raad van State n.l. 78 leden bestaande uit 44 in het algemeen gekozenen, 12 voor Mohammedaansche belangen, 9 voor die van Europeanen, 7 voor die van landbezitters, 3 voor den Indischen Handel, 1 voor de Sikhs (Punjab) en 2 voor de steden Bombay en Calcutta (Bengalen).

Het voornaamste onderscheid openbaart zich ten aanzien der Mohammedaansche vertegenwoordiging, die de Commissie wenschte gesteld te zien op 20 + 4 (grondbezitters).

De Regeering acht het niet noodig om overeenkomstig het voorstel der Commissie voor Delhi een zetel te bestemmen.

De regeering vereenigt zich met het denkbeeld dat naar directe verkiezing gestreefd moet worden, doch deze voorloopig niet mogelijk is, daar zij o.m. ten gevolge zou hebben, dat de Mohammedaansche vertegenwoordigers door Hindoes gekozen werden. Er is echter een minderheid, die het niet juist acht, dat een klein aantal leden der Prov. Raden behoorende tot een bepaalde groep de keuze moet doen voor de vertegenwoordiging van geheel Indië.

De Indische Raad zal v.z. betreft de benoemde leden, moeten bestaan uit 7 leden van den Uitvoerenden Raad (Executive Council), 7 Gouvernementssecretarissen, 12 Provinciale en Departementsambtenaren en Deskundigen, 14 niet-ambtelijke leden, te zamen 40 en verder uit 80 gekozen leden.

Ten aanzien van den Raad van State komt de Regeering tot 56 leden, zijnde 28 benoemde, van wie 4 niet-ambtelijke en 24 gekozen leden, de grootere Provincies elk 3, de drie kleineren ieder 2, Assam 1, de Kamers van Koophandel 2, met dien verstande, dat in elk der

[1]) Het bezwaar ontleend aan de omstandigheid dat vertegenwoordigers van het platteland zich slechts in eene Inlandsche taal kunnen uiten, weegt ruimschoots op tegen de overweging, dat anders alleen Engelsch sprekenden hunne stem kunnen doen gelden.

grootere provincies één zetel voor Mohammedanen wordt bestemd, en in Bihar en Orissa en in de Centrale Provincies eveneens, doch beurtelings, terwijl in Punjab de Sikhs één zetel verkrijgen.

De Regeering meent, dat er geen bezwaar bestaat om in beide vertegenwoordigende lichamen door benoeming zitting te geven aan dezelfde ambtenaren, al zal daarvan het gevolg zijn, dat de beide Kamers niet gelijktijdig zitting kunnen houden.

De Regeering stelt voor om haar advies gelijktijdig met het rapport der Commissie openbaar te maken, terwijl intusschen gelegenheid zal bestaan om de Prov. Raden te raadplegen over de boven aangegeven punten.

Na indiening van het wetsontwerp zijn in beide Kamers van het Parlement Commissies benoemd van 7 leden om gezamenlijk over het ontwerp advies uit te brengen. Door de House of Lords werden aangewezen: Duke of Northumberland, Marquess of Crewe, Earl of Selborne, Lord Brodrick, Lord Islington, Lord Sydenham en Lord Sinha.

Door de House of Commons de Heeren Bennett, Sir Henry Craik, Sir Donald Maclean, Montagu, Ornisby-Gore, Sir J. D. Rees en Spoor.

Een groot aantal personen, van wie sommigen opzettelijk uit Indië waren gekomen, zijn gehoord, en een groot aantal brieven en telegrammen gelezen.

Als hoofddoel geeft de Vereenigde Commissie (verder aan te duiden als V. C.) aan: de eerste stap om geleidelijk te komen tot een verantwoordelijk Gouvernement van Indië. Hierbij behoort onafwijsbaar het kiesrecht, al kan dit niet dadelijk op volledige wijze worden toegekend. De V. C. stelt zich overigens op het standpunt, dat in hoofdzaak behouden moet blijven de verantwoordelijkheid van den Gouverneur-Generaal in Rade tegenover het Parlement, en het behoud van de bevoegdheden, zonder welke de verantwoordelijkheid niet mogelijk is. Hiermede kan echter gepaard gaan het toekennen aan het volk van de gelegenheid om den gang van zaken goed te leeren kennen, en zich te oefenen in de uitoefening van het gezag, opdat uitbreiding van zelfstandigheid mogelijk wordt.

De V. C. vereenigt zich met het voorgestelde stelsel om het Provinciaal bestuur zoodanig te regelen, dat het gevoerd wordt deels door Departementshoofden, benoemd uit de gekozen leden van den Prov. Raad, deels door den Gouverneur in Rade. De V. C. stelt eenige wijzigingen voor, die in hoofdzaak hierop neerkomen, dat de Departementshoofden, die het vertrouwen genieten van de meerderheid der wetgevende macht, de grootst mogelijke gelegenheid moeten hebben om hunne bedoelingen te verwezenlijken. De Gouverneur, die met hem werkt, moet zooveel mogelijk hun raad volgen en hunne voorstellen steunen. Meent hij tegen hun advies in te moeten handelen dan behoort

dat toen alleen te geschieden in de gevallen ongeveer overeenkomende met die waarin hij zijn Uitvoeren Raad zou mogen weerstreven, gevallen door den koning in de instructie vast te leggen. Overigens behoort de verantwoordelijkheid van den Gouverneur in Rade gehandhaafd te blijven. Er behoort een vriendschappelijke wisselwerking te zijn tusschen den Uitvoerenden Raad en Departementshoofden, die vóór alles voor oogen moeten houden de wenschen en gevoeligheden van het volk, zonder dat daardoor de verantwoordelijkheid van de beide deelen, waaruit het bestuur bestaat, gevaar loopt. Beiden moeten elkaar steunen.

De verantwoordelijkheid voor het bestuur en die voor de wetgeving behooren zelfstandig naast elkander voort te bestaan. Daarnaast de verantwoordelijkheid van den Gouverneur in Rade tegenover het Parlement en het gouvernement van Indië.

Ten einde een voortdurende nauwe aanraking met het Britsche Parlement mogelijk te maken, stelt de V. C. voor om in het leven te roepen een blijvende Ver. Commissie uit beide Huizen van het Parlement (Standing Joint Committee). Deze S. J. C. behoort slechts een adviseerend lichaam te zijn, in het bijzonder voor wijzigingen betreffende het Bestuur van Indië.

In de overwegingen van het wetsontwerp is bijgevoegd wat ook in het Parlement op 20 Aug. 1917 namens den Koning is uitgesproken, de wenschelijkheid n. l. van een toenemende samenwerking met Indiërs in elk deel van het Bestuur.

Indië wordt nog niet rijp geacht voor een werkelijk federaal stelsel; het centraal gezag kan daarom niet beperkt worden tot bloot toezicht en raadgeving. De overdracht aan de Prov. Gouvernementen van bevoegdheden en plichten, thans nog in handen van het Centraal gezag, moet geleidelijk geschieden.

De verhouding tusschen den Gouverneur en de Departementshoofden, behoorende tot de gekozen leden van den Wetgevenden Raad, moet een zijn van vertrouwen. De keuze dier hoofden moet rekening houden met de meeningen in den Wetgevenden Raad op den voorgrond voorkomende. De Gouverneur behoort bevoegd te blijven om den Wetgevenden Raad te ontbinden en om na de verkiezingen nieuwe Departementsleden te benoemen, maar zal rekening hebben te houden met de denkbeelden, die de benoemden doen steunen op de meeningen van den nieuwen Raad. De Departementshoofden moeten in gemeen overleg met elkander handelen om tot eenheid van gedachten te geraken.

De V. C. meent, dat de normale sterkte van den Uitvoerenden Raad zich kan bepalen tot 2 leden, vooral in de kleinere provincies. Ze heeft echter geen bezwaar tegen een maximum van 4. Zijn er twee, die geen Indiërs zijn, dan is het wenschelijk om naast hen te hebben twee Indische niet-ambtelijke leden.

Voor zoover betreft onderwerpen, die niet departementaal af te doen zijn, behoort overleg plaats te hebben tusschen de leden van den Uitvoerenden Raad en de Departementshoofden, voorgezeten door den Gouverneur.

Na gedachtenwisseling moet het besluit berusten bij de bevoegde autoriteit, zoo noodig aan te wijzen door den Gouverneur, met dien verstande, dat aan de andere zijde rekening gehouden wordt met het genomen besluit. Voor den Gouverneur zal het dikwijls niet gemakkelijk zijn den juisten weg te vinden, en het moet hem dus vrijstaan om de Departementshoofden te raden en hun aandacht te vestigen op verkeerde gevolgen van hunne zienswijze. De eindbeslissing moet echter blijven bij de Departementshoofden, behoudens de bevoegdheid van den Gouverneur om door zijn veto de uitvoering te stuiten. Evenals in andere landen zullen ook in Indië ondervinding en verantwoordelijkheidsgevoel onjuiste beslissingen moeten voorkomen.

Bij de debatten in den Wetgevenden Raad behoorende leden van den Uitvoerenden Raad en de Departementshoofden elkander niet te bestrijden; de beide categorieën blijven echter vrij om eigen stem uit te brengen.

De andere ambtelijke leden van de W. R. blijven vrij in hun oordeel en in hun stem.

De V. C. neemt ook aan, dat minstens 70 % der leden gekozen moeten worden, en dat niet meer dan 20 % tot de ambtenaren moeten behooren. Zij wenscht aan de plattelandsbevolking een grooter aantal zetels toe te kennen. Hetzelfde geldt van de „depressed classes" zonder vermindering van het aantal der andere leden. Zooveel mogelijk moeten anderen dan personen, behoorende tot de „Civil Service" de „depressed classes" vertegenwoordigen. Komt niettemin een hunner in aanmerking, dan moet dit niet beschouwd worden als een gelegenheid om het aantal ambtelijke leden uit te breiden.

De niet-Brahmanen in Madras en de Mahrattas in Bombay behooren afzonderlijke zetels in te nemen. Het vrouwenkiesrecht moet overgelaten worden aan den nieuwen Wetgevenden Raad in elke provincie, m. a. w. de Indiërs zelve moeten dit punt oplossen. Overigens moet vast staan, dat in het kiesrecht gedurende 10 jaren geen wijziging zal worden gebracht.

De bijzondere vertegenwoordiging van landbezitters in de provincies ware opnieuw in overweging te nemen door het Gouvernement van Indië, in overleg met de Provinciale Gouvernementen. In beginsel gelde hetzelfde ten aanzien van de vertegenwoordiging der Europeanen in Bengalen.

In hoeverre de bestuurders en onderdanen van Indian States het kiesrecht kunnen uitoefenen, en gekozen worden in de Wetgevende Raden, worde overgelaten aan de beslissing der Provinciale Gouvernementen

Na nog eenige uitspraken betreffende de vertegenwoordiging en het kiesrecht, komt de V. C. tot het besluit, dat het Presidium der C. W. R. niet moet berusten bij den Gouverneur, maar bij een door hem voor een tijdvak van 4 jaren te benoemen voorzitter, zoo mogelijk iemand met parlementaire ondervinding. De W. R. moet zelf een ondervoorzitter kiezen, en na 4 jaren moet ditzelfde gelden ten aanzien van den voorzitter.

De Prov. begrooting worde door den W. R. vastgesteld, behoudens enkele uitzonderingen.

De V. C. vereenigt zich niet met het stelsel om bij den Raad van State de goedkeuring te vragen op wetsontwerpen, die in den Centralen Wetgevenden Raad geen meerderheid hebben kunnen verkrijgen. De Raad van State moet in beginsel niet anders zijn, dan in werkelijkheid een tweede Wetgevend Lichaam, bestaande uit 60 leden, van wie niet meer dan 20 een ambtelijk karakter hebben. De V. C. vereenigt zich niet met het advies, dat de niet-ambtelijke leden gekozen moeten worden door dezelfde groepen van personen, die ook de leden van den Centralen Wetgevenden Raad kiezen. Wanneer de Raad van State tot stand komt, zal het Gouvernement van Indië een ander kiesplan voor dit Lichaam hebben te ontwerpen. Het indirect kiesstelsel voor den Centralen Wetgevenden Raad draagt ook niet de goedkeuring weg van de V. C., tenzij het hoogstens voor drie jaren wordt aangenomen. De voorzitter van dezen Raad worde voor 4 jaren benoemd door den Gouverneur-Generaal. Hij behoort ondervinding te hebben van Parlementair werk in de „House of Commons" en daardoor in staat te zijn om advies te geven aan de voorzitters der Prov. Raden.

De goedkeuring der begrooting van Indië door den Centralen Wetgevenden Raad wordt ondersteund, mits dit lichaam werkelijk een vertegenwoordigend karakter verkrijgt, met uitzondering van enkele hoofdstukken. Z. a. de kosten van verdediging, de staatsschulden en eenige vastgestelde traktementen, en behoudens de bevoegdheid van den Gouverneur-Generaal in Rade om posten, die verworpen mochten zijn, toch als goedgekeurd te beschouwen, wanneer hij dit noodig acht voor het goed bestuur van het land.

Om dezelfde redenen, welke geleid hebben tot het verwerpen der „Grand Committees" in de Provincies, meent de V. C. dat niet moet worden aanvaard het stelsel om den Gouverneur-Generaal bevoegd te verklaren in den Raad van State, door de ambtelijke meerderheid in dat Lichaam door te drijven, hetgeen in de „Legislative Assembly" niet aangenomen is. De V. C. meent, dat waar dit noodig is voor de verantwoordelijkheid van den Gouverneur-Generaal in Rade, de bevoegdheid moet worden toegekend om op eigen gezag onder nadere goedkeuring van het Parlement te handelen, daar dit tegenover de geheele

wereld een beteren indruk zal maken dan wanneer een omweg gevolgd wordt, wat als onwaardig (unworthy) is te beschouwen.

De V. C. adviseert om het aantal leden van den Centralen Uitvoerenden Raad minder beperkt te maken. Drie leden zouden moeten zijn ambtenaren of oud-ambtenaren met niet minder dan 10 jaren Indischen dienst. Eén lid behoort op rechtsgebied thuis te zijn al heeft hij ook buiten Indië zijn rechtsondervinding verkregen. Niet minder dan 3 leden behooren Indiërs te zijn. In de toekomst zal dan meer en meer blijken, dat de ambtelijke leden eerder Indiërs dan Europeanen zullen zijn.

Het behoort aan den Gouverneur-Generaal te worden overgelaten, tot welke Departementen de ambtenaren zullen behooren, die in Indië de taak hebben te vervullen welke te Londen wordt aangeduid als Parlementaire „Under-secretaries".

De gelden benoodigd voor het Ministerie van Indië („India Office") behooren, v.z.v. het geen uitgaven zijn ten behoeve van Indië, waarbij het ministerie als lasthebber optreedt („agency"), door het Parlement te worden toegestaan.

De V. C. is tegen de afschaffing van den Raad van Indië te Londen. Het zal, althans in de eerste tijden, noodig zijn, dat de Minister van Indië bijgestaan wordt door personen, die op de hoogte zijn van Indische zaken. Het is echter gewenscht, dat meer Indiërs in den Raad zitting nemen, en dat door verkorting van den zittingsduur telkens verfrissching van Indische krachten mogelijk wordt en de Indische leden niet gedwongen worden tot een verblijf van 7 jaren in Engeland.

Zoolang de Gouverneur-Generaal verantwoordelijk blijft tegenover het Parlement, kan geen wijziging komen in zijne verhouding tot den Minister voor Indië. Dit geldt ook van de Provinciale Gouvernementen, door tusschenkomst van den G.-G.; waar echter door de instelling van de „Legislative Assembly", met een groote meerderheid van gekozen leden, een nieuwe toestand ontstaat, zal het alleen in zeer bijzondere gevallen noodig zijn, dat de Minister zich mengt in zaken, van zuiver Indisch belang, zoolang het Centraal gezag en de wetgevende macht in Indië met elkander in overstemming zijn.

De thans nog bestaande meening, dat Indië's finantieele politiek vanuit het ministerie beheerscht wordt ten bate van den Britschen Handel, moet verdwijnen, en dit kan alleen, wanneer aan het Indisch Gouvernement de vrijheid wordt gelaten om de in- en uitvoerrechten zelfstandig in overeenstemming te brengen met de behoeften van Indië als zelfstandig deel van het Britsche Rijk. Dit beginsel is niet vast te leggen in de wet, daar anders de bevoegdheid van het Parlement om toezicht te houden op het bestuur van Indië en de veto-macht van de Kroon worden aangetast.

Het behoort echter als vaststaande te worden aangenomen bij wijze

van overeenkomst. Hieruit volgt weer, dat de Minister zich zooveel mogelijk moet onthouden van inmenging op dit gebied, zoolang het Indisch gouvernement en de Wetgevende Macht het eens zijn. Moet inmenging plaats hebben, dan geschiede dit alleen om de internationale verplichtingen van het Rijk te beschermen, dan wel finantieele regelingen binnen het Rijk, waarbij het Gouvernement direct betrokken is.

De verhouding van den Minister en van het Centraal Gezag in Indië met de Provinciale Gouvernementen moet door gelijke beginselen beheerscht worden. Waar dus overeenstemming bestaat tusschen het Provinciaal Gouvernement en de Wetgevende Macht van die Provincie, moeten zuiver provinciale aangelegenheden niet worden aangetast, tenzij met die aangelegenheden nauw samenhangen belangen van het Centraal Gezag.

Wat betreft onderwerpen, die overgedragen zijn op de Provinciale Gouvernementen, de invloed hierop van het Centraal Gezag moet binnen de nauwste grenzen worden gebracht. De hiervoor vast te stellen regelen behooren ter kennis te worden gebracht van het Parlement, nadat de Minister deze behandeld heeft met de in te stellen „Standing-Comittee".

Het voorstel van Lord Crewe's Committee om een „High Commissioner for India" te benoemen, wiens bezoldiging uit de Indische inkomsten zal zijn te voldoen en die voor de Indische niet politieke belangen te Londen zal optreden, evenals de „High Commissioners" van de „Dominions", vindt steun bij de V. C.

De V. C. heeft groote waardeering voor de verschillende diensttakken in de Provincies, maar weet ook, dat er personen toe behooren, die eenig bezwaar hebben tegen de voorgenomen wijzigingen. Zij zullen echter met volle toewijding de nieuwe strooming moeten volgen, tenzij zij de voorkeur er aan geven den dienst te verlaten, onder voorwaarden vast te stellen door den Minister in Rade.[1])

De Commissie, die zal hebben te overwegen of wijzigingen noodig zijn in de thans in behandeling zijnde reorganisatie, zal eerst na 10 jaren zijn samen te stellen. In dien tusschentijd moeten geen wijzigingen worden aangebracht.

Burma wordt voorloopig niet opgenomen in de hervorming, daar de bewoners van dit landschap in taal en ras evenveel verschillen van de Indiërs als van de Britten.

De financieele verhouding tusschen het Centraal Gezag en de Provinciale Gouvernementen zal door eene aan te stellen Commissie onder de oogen zijn te zien, zooals ook is voorgesteld door het Indisch Gouvernement.

Het zal van belang zijn voor de politieke opvoeding van Indië, dat

---

[1]) Een waarlijk keurige uitdrukking voor het „se soumettre ou se démettre".

vaste Commissies uit de Wetgevende Raden verbonden worden aan bepaalde departementen. De regeling hiervan worde geheel overgelaten aan de beslissing van den Gouverneur-Generaal, dan wel van den betrokken Gouverneur.

De vaststelling van belastingen behoort langzamerhand overgebracht te worden bij de Wetgevende Macht van Indië. Dit geldt in het bijzonder van de landelijke inkomsten, welker hoofdbeginselen echter bij de wet behooren te worden vastgesteld, in verband met het kiesrecht toe te kennen aan personen, die bij den landbouw betrokken zijn.

Wat betreft het onderwijs, de V. C. meent, dat de verantwoordelijkheid hiervoor in iedere Provincie bij de Departementshoofden moet berusten, bijgestaan door adviseerende Lichamen. Zij hoopt, dat vooral aandacht zal worden geschonken aan de klassen, die als achterlijk zijn te beschouwen, en dat zooveel mogelijk zal worden gedecentraliseerd.

Elke provincie moet een goed bezet Departement van financiën hebben.

De V. C. hoopt, op grond van hiertoe strekkende betoogen uit Indië, dat uit den boezem van het Centraal Gezag en van de Provinciale Gouvernementen luider zal klinken wat voor het welzijn van Indië noodzakelijk wordt geacht, en dat daardoor aan de bevolking van Indië duidelijker zullen worden de redenen, welke ten grondslag liggen aan genoemde beslissingen, vooral wanneer deze niet overeenstemmen met geuite wenschen. Meer en meer wordt door de inheemsche pers stemming gemaakt tegen de Indische politiek, terwijl de ware gang van zaken voor de bevolking verborgen blijft. Dit behoort anders te worden.

Ten slotte wijst de V. C. er op, dat de voorgenomen wijzigingen niet behooren te worden beschouwd als een veroordeeling van het tegenwoordig regeeringsstelsel van Indië. Steeds is voor oogen gehouden bevordering van het welzijn van Indië, en ook onder het nog bestaande stelsel is veel goeds tot stand gekomen. De tot nu toe geldende Regeeringsvorm was voor het Gouvernement verbindend, zoolang het Parlement het Indisch Gouvernement aan eene nauwe verantwoordelijkheid bond en geen constitutioneel zelfbestuur aan Indië toekende. Thans zal dit anders worden tot heil van Indië.

De wenken in dit belangrijk staatsstuk nedergelegd, zijn overgenomen in het nu wetgevend ontwerp.

De wet zal heeten „Government of India Act 1919" (9 en 10 Geo 5), terwijl de daaraan voorafgaande van 1915—16 wordt aangeduid als de „Principal Act.".

De Minister van Indië omschreef in zijne memorie van toelichting (memorandum) de bedoeling der wet als: 1°. de geleidelijke ontwikkeling van zelfbestuursinstellingen in Indië; 2°. de toekenning in verband hiermede aan de provincies van de grootst mogelijke onafhankelijkheid

in provinciale aangelegenheden, v.z.v. deze is overeen te brengen met de verantwoordelijkheid van het centraal gezag.

In den aanvang der wet zijn dan ook een aantal hoofdbeginselen uitgesproken, welke met wijdloopigheid hetzelfde te kennen geven. Uitdrukkelijk wordt echter nog vermeld de wensch om aan de Indiërs in elken tak van het Indisch bestuur in toenemende mate gelegenheid te geven tot deelneming aan het bestuur. Tevens wordt vermeld, dat de thans tot stand gekomen regeling zal zijn te volgén door latere regelingen, uitgaande van het Parlement, als verantwoordelijk voor het welzijn en den vooruitgang der Indische volkeren. Ook wordt een beroep gedaan op de medewerking van hen, die de verschillende bevoegdheden zullen hebben uit te oefenen, en op wier goed inzicht de nieuwe staat van zaken moet berusten. Slechts de hoofdtrekken der hervormingen zijn aangegeven. De verdere uitwerking zal plaats hebben in nader vast te stellen voorschriften. Bepaaldelijk wat betreft het kiesrecht wordt dit de beste werkwijze geacht om wijzigingen makkelijk te kunnen aanbrengen en ook omdat de aangewezen aangelegenheid niet in alle provincies op dezelfde wijze kan worden geregeld.

I. Provinciale Gouvernementen (Local Governments).

Het is in de provincies, dat voornamelijk de hervorming zich zal doen gevoelen. Het is daarom noodig: 1°. om een juiste afscheiding te maken van de bevoegdheden der provincies en het Centraal Gezag in Indië, alsmede van de verhoudingen die hieruit zullen ontstaan; 2°. om den nieuwen vorm van de Uitvoerende Raden der provincies vast te stellen en de verdeeling van bevoegdheden tusschen de twee deelen van het toekomstig Prov. Gouv. te regelen; 3°. om de bevoegdheden der Prov. Wetgevende Raden vast te stellen.

Ad I^{um}. Hierbij valt in acht te nemen, dat naast het beheer van provinciale onderwerpen, de Prov. Gouverneurs in hunne provincie ook verschillende plichten zullen hebben te vervullen ten behoeve van het Centraal Gezag, dat dus hierop de volle contrôle moet behouden, b.v. de toepassing van in- en uitvoerrechten, scheepvaartwetten en de inning der inkomstenbelasting. Het Prov. Gouv. handelt dan als agent van het Centraal Gezag. Het ligt daarom voor de hand, dat ook de regelen hiervoor door het Centraal Gezag worden vastgesteld.

In geval van twijfel of eenig onderwerp al dan niet behoort tot de bevoegdheid van een provincie, zal de beslissing zijn te nemen door den G.G. in Rade, onder nadere goedkeuring van den minister, die zich zal hebben te stellen op het standpunt, dat gewaakt worde tegen een te strikte opvatting van de Prov. bevoegdheden.

Ad II^{um}. Ten einde trapsgewijze overdracht van verantwoordelijkheid mogelijk te maken, is een nieuw soort Uitvoerend Gouvernement

bedacht, en wel in dien zin, dat naast de vroeger bestaande Gouvernementen in Rade, een niet-ambtelijk element komt, bestaande uit den Gouverneur, handelende met Departementshoofden, aan wie wordt toegekend de titel van Ministers, te benoemen door den Gouverneur uit de *gekozen* leden van den Wetgevenden Raad. Het Gouvernement zal dus tweeledig zijn. Bepaald aan te duiden onderwerpen „transferred subjects" zullen worden behandeld door den Gouverneur met den betrokken minister. Andere onderwerpen te noemen „reserved subjects" zullen blijven ten laste van den Gouverneur in Rade. Elk deel van het Gouvernement zal zijn eigen verantwoordelijkheid dragen. De samenhang blijft in stand door den invloed van den Gouverneur, die als het ware een trait d'union is tusschen beide deelen, en de bevoegdheid heeft om gemeenschappelijk overleg te doen plaats hebben tusschen den Uitvoerenden Raad en zijne ministers, zoo dikwijls hij dit wenschelijk oordeelt. Periodieke herzieningen zullen het mogelijk maken om in de toekomst verder te gaan met de overdracht van bevoegdheden van het ambtelijk deel naar het niet-ambtelijk deel.

Het is tot juist begrip beter de eigen woorden van den minister van Indië aan te halen; het doel is n.l. om te geven: „immediate responsibility to the Ministers who represent the popular element in the Legislative Councils in respect of some departments of the administration, though, as long as there is a division of functions between an official and a non-official section, such responsibility cannot be complete; at the same time by bringing the Ministers into touch, both at joint meetings and in the discharge of their own duties, with the work of the reserved departments, it gradually familiarises them with the needs of those departments and considerations affecting their administration and thus prepares the way for the assumption by ministers of further responsibility by degrees as additional subjects are transferred, until the ultimate goal of complete responsibility has been attained".

Volgens een brief van het Indisch Gouvernement aan den Minister van Indië, d. d. 16 April 1919 zullen de Ministers verantwoordelijk zijn aan de Wetgevende Raden voor zooveel betreft de onderwerpen behoorende tot de bevoegdheid dier Raden. Waar deze verantwoordelijkheid aan voormelde Raden niet bestaat, zal zij zich moeten openbaren tegenover het Parlement door tusschenkomst van het Centraal Gouvernement in Rade, dat hierbij steeds in het oog zal hebben te houden het streven tot toekenning van zelfstandigheid.

Ad III^{um}. In verband hiermede is als beginsel aangenomen, dat de inmenging van het Centraal Gouvernement beperkt zal zijn tot de volgende aangelegenheden:

1°. Onderwerpen, die het Gouvernement van Indië betreffen;

2°. Om eenheid van wetgeving te verzekeren, waar deze noodig is in het belang van Indië, dan wel van meer dan één provincie;
3°. Waar dit noodig is in het belang van de algemeene diensttakken;
4°. Waar het betreft vraagstukken waarbij meer dan één provincie betrokken is.

De 8 volgende provincies zullen in het vervolg op gelijken voet staan en dus bestuurd worden door een Gouverneur, bijgestaan door een Uitvoerenden Raad: Bengalen, Madras, Bombay, Bihar en Orissa, Ver. Provincies, Punjab, Centrale Provincies, Assam. Voor Burma zal deze regeling nog niet gelden, hieromtrent zal een afzonderlijke regeling worden gemaakt.

De Uitvoerende Raden zullen bestaan uit vier leden, van wie minstens twee Indiërs, te benoemen door den Koning. Het is niet langer noodig, dat twee der leden bij hunne benoeming minstens 12 jaar in Indischen dienst der Kroon moeten zijn geweest.

De ministers kunnen ook buiten de gekozen leden voor den Wetgevenden Raad worden aangesteld, doch treden af, indien zij niet binnen drie maanden daarna in den Wetgevenden Raad gekozen worden.

De verhouding tusschen den Gouverneur en de Ministers v. z. v. betreft de overgedragen (transferred) onderwerpen, is deze, dat het oordeel van den laatsten gevolgd moet worden, tenzij de Gouverneur op grond van instructies hem door den Koning gegeven, reden heeft om van dat oordeel af te wijken.

Eenmaal overgedragen onderwerpen kunnen niet weder van karakter veranderen dan met goedvinden van den Minister van Indië in Rade.

In hoeverre voor de overgedragen onderwerpen uit de Provinciale middelen is te putten, zal worden beslist. Het voorstel, dat dit geschiedt door den Uitvoerenden Raad in overleg met de Ministers, terwijl bij verschil van meening de Gouverneur beslist, heeft bestrijding gevonden en wacht op eene beslissing.

Als beginsel is aangenomen, dat in Bengalen, Madras en Bombay minstens de helft der leden van den Wetgevenden Raad en in de andere provincies minstens $^1/_3$ niet-ambtelijke leden moeten zijn, en verder dat van al de Raden minstens 70 pCt. gekozen leden moeten zijn en niet meer dan 20 pCt. ambtelijke leden.

De Wetgevende Raden hebben een levensduur van drie jaren. De Gouverneur heeft echter bevoegdheid om den Raad te ontbinden en ook om den Raad een jaar langer te doen bijeen blijven.

In geval van ontbinding, moet de Gouverneur den dag der nieuwe zitting bepalen binnen 6 maanden, dan wel binnen 9 maanden, met de goedkeuring van den Minister van Indië.

Het aantal gevallen, waarin Provinciale wetsontwerpen voorafgaande goedkeuring van den Gouverneur Generaal behoeven, is nu beperkt tot acht gevallen. Wanneer de goedkeuring eerst verleend wordt, nadat

eenig ontwerp wet is geworden, kan daarin geen grond van nietigheid aanwezig geacht worden.

De Wetgevende Macht der Provincie is niet bevoegd om eenige Parlementsacte aan te tasten.

De voorzitters der Provinciale Wetgevende Raden worden aangewezen door den Gouverneur, en worden door hunne benoeming beschouwd als leden van den Raad. Hetzelfde geldt van de ondervoorzitters.

In bijzondere gevallen is de Gouverneur bevoegd om gelden toe te staan buiten de begrooting. De bedragen, die uit de Provinciale inkomsten voor het Centraal Gouvernement bestemd zijn, maken een vaste post uit, en behoeven niet telkens beoordeeld te worden. De beschikking over Provinciale middelen kan niet bij wijze van amendement worden uitgeoefend, doch behoort steeds gegrond te zijn op een voorstel van den Gouverneur.

Grand Committees. In een schrijven van 28 Mei 1919 bracht de Indische regeering nader advies uit betreffende de z.g. Grand Committees. In het oorspronkelijk rapport van 1918 vermeld met het doel om te geraken tot wettelijke regeling van onderwerpen, die de Gouverneur eener provincie noodzakelijk oordeelt voor de rust of voor zijne verantwoordelijkheid, maar welker aanneming voor den Wetgevenden Raad hij niet waarschijnlijk acht. De bedoeling was dan om door slechts een deel van den Raad te doen beslissen de gewenschte meerderheid te verkrijgen. De Indische regeering nam in beginsel het denkbeeld over, slechts het lid van den Uitvoerenden Raad Sir Sankaran Nair verklaarde zich daar tegen. Deze meende o. m. dat de Gouverneur ook zijne macht tot niet-bekrachtiging van gevallen beslissingen slechts moet beschouwen als een zoodanige, waarvan slechts in zeer bijzondere gevallen gebruik behoort te worden gemaakt. Sir Sankaran Nair wijst er ook op, dat wanneer voor eenigen maatregel in den Wetgevenden Raad geen meerderheid te verkrijgen is, het, zooals Lord Morley in November 1908 uitsprak, waarschijnlijk wenschelijk is dien maatregel althans op dat oogenblik niet te nemen. De wijsheid van dit oordeel zal nog sterker aan den dag komen bij de groeiende macht der publieke opinie en de toenemende noodzakelijkheid voor de Regeering om op den steun dier opinie te kunnen rekenen.

Hij zegt in eene nota, dat bij toekenning aan den Gouverneur der provincie van een zoo individueele verantwoordelijkheid, het logischer zou zijn de Wetgevende Raden geheel op te heffen en de Gouverneur onbeperkte macht en verantwoordelijkheid toe te kennen. Wanneer men echter het noodig acht, dat er wèl Wetgevende Raden zijn, ten einde het Gouvernement meer populair te maken en tevens meer constitutioneel behoort te worden uitgegaan van de veronderstelling, dat die Raden in den regel met beleid zullen handelen in het algemeen

belang, waaruit weder volgt, dat de Gouverneur zelfs in netelige omstandigheden het oordeel van die Raden zal hebben te volgen. Ook de Vereenigde Commissie verwerpt het denkbeeld van de „Grand Committees" eensdeels omdat de beslissing van die G. C. niet altijd zeker is, maar anderdeels en voornamelijk, omdat daardoor behouden blijft een oorzaak van groote wrijving en ergernis aangeduid als: „Official Bloc". De V. C. meent, dat het beter is om in de enkele gevallen, waarin de Gouverneur van oordeel is, dat zijne verantwoordelijkheid tegenover het Parlement dit noodzakelijk maakt, alleen wettelijke verordening uit te vaardigen, nadat hij gepoogd zal hebben om den W. R. te overtuigen van de juistheid zijner zienswijze. Dergelijke op eigen gezag uitgevaardigde verordeningen moeten door tusschenkomst van den Gouverneur-Generaal aan den Koning worden medegedeeld en aan het Parlement worden overgelegd, dat vooraf het advies moet inwinnen van de „Standing Committee". Acht de Gouverneur-Generaal dadelijke inwerkingtreding van dergelijke verordeningen noodzakelijk, dan zij hij hiertoe bevoegd, behoudens tegenbevel van den Koning in Rade.

Het vraagstuk van de „Grand-Committees", aanvankelijk ook door den Minister van Indië gehandhaafd, is ten slotte, overeenkomstig het gevoelen van de Commissie uit het Parlement, in artikel 13 van de Wet vervangen door het voorschrift, dat wanneer de Provinciale Wetgevende Raad weigert zijne goedkeuring te hechten aan een wetsvoorstel, door den Gouverneur aanbevolen, deze laatste de bevoegdheid heeft te verklaren, dat die wet noodzakelijk is voor zijne verantwoordelijkheid. De wet zal dan niettegenstaande de weigering van den Raad als aangenomen worden beschouwd; door de onderteekening van den Gouverneur krijgt het ontwerp kracht van wet, nadat het volgende in acht is genomen: De Gouverneur zendt onmiddellijk een authentiek afschrift aan den Gouverneur-Generaal, die hierop de goedkeuring vraagt van den Koning in Rade. Zoodra deze goedkeuring door den Gouverneur-Generaal ontvangen is, verkrijgt de wet dezelfde kracht als ware zij door den Provincialen Wetgevenden Raad aangenomen. Indien de Gouverneur-Generaal dit noodzakelijk acht, kan hij reeds dadelijk zijne goedkeuring aan de wet hechten met voormeld gevolg, behoudens latere afkeuring door den Koning in Rade. Een op voormelde wijze tot stand gekomen wet zal zoo spoedig mogelijk aan beide Huizen van het Parlement worden overgelegd. In gevallen waarin de goedkeuring van den Koning gevraagd is, zal de overlegging in het Parlement vooraf moeten plaats hebben.

Het Centraal Gouvernement van Indië.

Dit ondergaat twee belangrijke veranderingen. Er komen twee Kamers: de Raad van State en de Legislative Assembly.

Voor het tot stand komen van een wet is noodig, dat deze door beide Kamers wordt aangenomen. In geval van amendementen moeten deze door beide Kamers worden goedgekeurd.

De Raad van State zal bestaan uit hoogstens 60 leden, benoemd of gekozen volgens nader vast te stellen regels; hoogstens 20 mogen ambtelijke leden zijn. Uit de leden van den Raad van State wordt door den Gouverneur-Generaal een voorzitter gekozen.

„De Legislative Assembly [1]) zal bestaan uit 140 leden, van wie 100 gekozenen. Van de 40 niet-gekozenen doch benoemden zullen 26 ambtelijke leden zijn. Aan eene nadere wet wordt voorbehouden om het aantal leden uit te breiden, met dien verstande, dat ten minste $^5/_7$ der leden gekozen zullen moeten worden, en minstens $^1/_3$ van de andere leden uit niet-ambtenaren moeten bestaan.

De Voorzitter van den L. A. wordt voor den tijd van 4 jaren door den G. G. benoemd. Latere Voorzitters zullen uit de leden gekozen worden door de L. A. onder goedkeuring van den G. G. De onder-voorzitter zal reeds dadelijk door de L. A. uit de leden aangewezen worden.

De zittingsduur van den Raad van State is vijf jaar; die van den L. A. drie jaar, behoudens eerdere ontbinding door den G. G., dan wel verlenging van den zittingsduur door dezelfde autoriteit. In geval van ontbinding, wordt een dag bepaald voor de eerstvolgende zitting binnen zes maanden (dan wel binnen 9 maanden met goedkeuring van den Minister van Indië) na de ontbinding.

Beide Kamers kunnen op verschillende plaatsen en tijden zitting houden op aanwijzing van den G. G.

Ambtelijke personen kunnen niet tot leden van één der Kamers worden gekozen. Niet-ambtelijke leden, die in dienst treden van de Kroon in Indië verliezen hun lidmaatschap.

Een gekozen lid, lid wordende van de andere Kamer, verliest zijn aanvankelijk lidmaatschap.

Voor beide Kamers gekozen wordende, moet men verklaren welke verkiezing men aanneemt.

Alle leden van den Uitvoerenden Raad zullen benoemd worden tot leden van één der Kamers. Zij zullen echter ook zonder lid te zijn van de andere Kamer daarin zitting kunnen nemen en het woord voeren.

Bij nadere wettelijke verordening zal het kiesrecht worden geregeld en wat daarmee verder verband houdt. Hetzelfde betreft de huishoudelijke regeling voor beide Kamers.

Vorsten van alle Staten in Indië en hunne onderdanen kunnen benoemd worden (dus niet gekozen) tot leden van één der beide Kamers.

[1]) Thans bestaat de Wetgevende Raad van den G. G., behalve uit de 7 leden van zijn Uitvoerenden Raad, uit 60 leden van wie 27 gekozenen en 33 benoemden; bovendien de G. G. zelf en het hoofd van de provincie, waarin de Raad zitting houdt.

Indien een wetsontwerp zes maanden nadat het aangenomen is, door een der Kamers niet tot wet is verheven, met of zonder amendementen, kan de G. G. een vereenigde zitting van beide Kamers doen plaats hebben.

De G. G. is bevoegd om een door beide Kamers aangenomen wet opnieuw te onderwerpen aan het oordeel van één der Kamers, indien hij bezwaar heeft zijne goedkeuring daaraan te hechten en deze niet dadelijk wil weigeren.

Vrijheid van spreken wordt in beide Kamers gewaarborgd.

De begrooting van uitgaven en inkomsten zal door den Gouverneur Generaal in Rade worden ontworpen en aan beide Kamers worden voorgelegd. Geen begrootingspost zal worden voorgesteld dan op voorstel van den Gouverneur-Generaal. Bepaalde onderdeelen der begrooting zullen in geen der Kamers mogen worden besproken behoudens toestemming van den G. G. die in geval van twijfel den doorslag geeft. Overigens heeft de L. A. de bevoegdheid om zich uit te spreken over de begrootingsposten en daaraan zijne goedkeuring of wel weigering te hechten. De eindbeslissing blijft bij den G. G. in Rade. Afgescheiden hiervan heeft de G. G. de bevoegdheid om, wanneer hij dit voor de zekerheid of rust van Britsch-Indië of van een gedeelte daarvan noodzakelijk acht, uitgaven toe te staan buiten de begrooting om.

Bij verwerping van een wetsontwerp door één der Kamers, vermag de G. G. te verklaren, dat hij de wet noodzakelijk acht voor de zekerheid, de rust of het belang van Britsch-Indië of een gedeelte daarvan. Indien het ontwerp door een der Kamers reeds was aangenomen, verkrijgt het door de onderteekening van den G. G. dadelijk kracht van wet. Is dit niet het geval, dan wordt het ontwerp eerst voorgelegd aan de andere Kamer. Het verkrijgt dan, aangenomen of niet aangenomen, door de onderteekening van den G. G. kracht van wet. De tenuitvoerlegging blijft echter opgeschort. Zoo spoedig mogelijk wordt de wet aan beide Huizen van het Parlement voorgelegd; zij behoeft overigens de goedkeuring van den Koning in Rade. Is de G. G. van oordeel dat dadelijk inwerkingtreding noodzakelijk is, dan kan hij die kracht aan de wet toekennen behoudens latere vernietiging door den Koning in Rade.

Behalve de vroeger krachtens de wet van 1915—'16 reeds vastgestelde gevallen, is de voorafgaande toestemming van den G. G. noodig voor het aanhangig maken van eenig wetsontwerp, wanneer het betrft:

1°. eenig onderwerp in verband met een provincie of een gedeelte van een provincie niet onderworpen aan de Indische Wetgevende Macht;
2°. de intrekking of de wijziging van eenige provinciale wet;
3°. de intrekking of wijziging van een wet dan wel van een ordonnantie door den G. G. vastgesteld.

Wanneer in één der Kamers een wetsontwerp aanhangig is gemaakt

of zal worden gemaakt, dan wel daarop eenig amendement wordt voorgesteld, kan de G. G. verklaren, dat het ontwerp geheel of gedeeltelijk, dan wel het amendement samenhangt met de veiligheid en de rust in Britsch-Indië of eenig deel daarvan en in verband daarmede, beletten dat het ontwerp verder behandeld worde.

De vroeger vastgestelde beperking in de samenstelling van den Uitvoerenden Raad v. z. v. betreft het aantal leden houdt op te bestaan, zoo ook de bepaling, dat wanneer deze Raad in eene provincie vergadert, de Gouverneur als buitengewoon lid van den Raad kan optreden.

De G. G. is bevoegd om uit de leden van de Legislative Assembly secretarissen aan te wijzen om de leden van den Uitvoerenden Raad in hunne ambtsplichten ter zijde te staan. (Council secretaries). Het ambt wordt verloren, wanneer de secretaris meer dan zes maanden ophoudt lid te zijn van den L. A.

Minister van Indië (Secretary of State) in Rade.

Alle uitgaven betreffende het Departement van Indië te Londen zullen niet langer gekweten worden uit de inkomsten van Indië, maar uit gelden door het Parlement toe te staan.

Het aantal leden, waaruit de Raad van Indië in Londen bestaat, zal zijn minstens 10 en hoogstens 14.

Het inkomen der leden wordt gebracht op £ 1200 's jaars. De uitgaven voor den Raad kunnen gekweten worden zoo wel uit de begrooting van Indië, als uit die van het moederland. Hieromtrent is het advies gevraagd van een commissie onder voorzitterschap van de Marquess of Crewe. Deze commissie zal ook advies uitbrengen over den werkkring van den minister van Indië in Rade. De diensttijd als lid van den Raad in Londen wordt beschouwd als diensttijd in Indië voor de regeling van het pensioen.

De vereischte tegenwoordigheid van minstens vijf leden is gewijzigd in dien zin, dat het aantal door den minister wordt bepaald.

De Minister in Rade wordt bevoegd om den bij de wet van 1915—'16 vastgestelden werkkring betreffende het oppertoezicht, de leiding en de contrôle zoodanig te wijzigen als noodig zal worden geacht. Dit geldt zoowel den minister alleen als in Rade. Deze wijzigingen moeten vooraf door de beide Huizen van het Parlement worden goedgekeurd. Het recht van amendement is hierbij voorbehouden. Andere regelingen moeten aan het Parlement worden medegedeeld en kunnen op verzoek van één der Huizen binnen 30 dagen door den koning in Rade worden nietig verklaard. Deze nietigverklaring heeft geen terugwerkende kracht.

De vroegere bepalingen over de briefwisseling tusschen den Minister en de Indische autoriteiten zullen voortaan worden geregeld door den Minister in Rade.

De Koning is bevoegd om in Rade te beslissen over de aanstelling

van een „High Commissioner for India" in het Vereenigd Koninkrijk, en tevens over diens bevoegdheden en plichten, werkwijze en bezoldiging. Aan dezen „High Commissioner" zullen bevoegdheden kunnen worden toegekend, thans nog uitgeoefend door den Minister alleen of in Rade. Zijn werkkring zal zich ook kunnen uitstrekken tot overeenkomsten namens het Gouvernement van Indië of van een der Provincies.

Indische Burgerlijke Dienst.

Omtrent de rechten van Indische ambtenaren zijn in Part IV der Wet nieuwe voorschriften gegeven, die ten doel hebben de rechtszekerheid der ambtenaren vast te stellen. O.m. is uitdrukkelijk de weg opengesteld om herstel van grieven te krijgen, en is aan de Gouverneurs der Provincies de verplichting opgelegd om ingekomen klachten naar recht en billijkheid te onderzoeken en te beoordeelen.

De regeling van pensioenen en wat hiermede samenhangt is v. z. v. de „Civil Service" betreft opgedragen aan den Minister in Rade, behoudens eerbiediging van vroeger verkregen rechten. Aan den Minister zijn ook opgedragen de benoemingen voor den Indischen „Civil Service". Ook v.z.v. betreft personen in Indië gevestigd, volgens regelen vast te stellen door hem in Rade, welke regelen vooraf gedurende 30 dagen in beide Huizen van het Parlement ter inzage moeten worden gelegd.

In Indië wordt ingesteld eene Commissie tot regeling van den Staatsdienst (Public Service Commission) bestaande uit hoogstens vijf leden. Eén hunner zal voorzitter zijn, benoemd door den Minister in Rade. De leden hebben zitting gedurende vijf jaar, doch kunnen worden herbenoemd. Door den Minister in Rade zullen regelen worden vastgesteld, volgens welke de Commissie zal werken voor de aanvulling der openbare ambten en voor het toezicht daarop. Dit hangt samen met een voorstel van het Indisch Gouvernement van 5 Maart 1919, en heeft ten doel de indiensttreding en de bevorderingen volgens vaste regelingen te doen geschieden en de diensttakken vrij te houden van politieken invloed. De dienst wordt hierbij onderverdeeld in ambten, die geheel Indië (All-India-Services) dan wel de Provincies betreffen, terwijl een derde categorie als „subordinate" wordt omschreven. Zij, die behooren tot de eerste categorie, worden benoemd en ontslagen door den Minister in Rade. Hunne ambtsbevoegdheden worden door dezelfde autoriteit geregeld.

De bevoegdheid tot het maken van regels voor de twee andere categoriëen is opgedragen aan de Provinciale Gouvernementen. De raadgevingen van voormelde Commissie worden hierbij in acht genomen.

Voor het toezicht op het geldelijk beheer wordt door den Minister in Rade een auditor-general benoemd, die alleen door den Koning kan worden ontslagen, ten einde hem geheel onafhankelijk te doen blijven in zijn oordeel.

Statutory Commission.

Na tien jaren zal door den Minister eene Commissie worden benoemd, ten einde na te gaan welke veranderingen noodig zijn in het bestuur, het onderwijs en de vertegenwoordigende instellingen in Britsch-Indië en alles wat hiermede verband houdt. In het bijzonder wat betreft het beginsel van een verantwoordelijk Gouvernement en de noodzakelijkheid om in de Provincies naast het reeds bestaande Wetgevende Lichaam nog een tweede in het leven te roepen, en over alle andere vraagstukken Britsch-Indië en de provincies betreffende door den Minister aan te duiden.

De leden van deze Commissie worden door den Minister aan de goedkeuring onderworpen van het Parlement, dat bevoegd is in de keuze wijziging te brengen.

In een slothoofdstuk (Part VI) zijn eenige algemeene voorschriften samen gevat, die ten deele wijziging meebrengen der wet van 1915—16 en hoofdzakelijk administratieve regelingen beoogen. In het bijzonder verdient aandacht het voorschrift, dat het maken van voorgeschreven regelingen, waar geen andere autoriteit is aangeduid, zal geschieden door den G. G. in Rade onder nadere goedkeuring van den Minister in Rade, en dan niet door eenige Indische Wetgevende Macht zal kunnen worden ingetrokken of gewijzigd. Dergelijke regelingen zullen voor elke Provincie verschillend kunnen zijn.

Voorgeschreven regelingen zullen aan het Parlement worden overgelegd met bevoegdheid om binnen 30 dagen tot den Koning het verzoek te richten tot geheele of gedeeltelijke vernietiging. De Koning neemt hierop een beslissing in Rade, welke geen terugwerkende kracht heeft.

De Minister kan ook vooraf de goedkeuring vragen van het Parlement.

De nieuwe wet treedt in werking op zoodanigen dag of dagen als de G. G. in Rade met goedkeuring van den Minister in Rade bepaalt. De inwerkingtreding kan ook bij gedeelten plaats hebben, ook wat betreft bepaalde deelen van Indië. De leden der Uitvoerende en Wetgevende Raden, die bij het inwerking treden in functie zijn, treden af, behoudens herbenoeming of herkiezing.

Bij de toepassing der nieuwe bepalingen zal in geval van twijfel rekening gehouden worden met de bedoelingen welke bij het tot stand komen zijn gebleken. Doen zich bepaalde moeilijkheden voor, dan kan de Minister in Rade of de G. G. in Rade het noodige verrichten om die moeielijkheden uit den weg te ruimen.

Assam. Er bestaan eenige redenen om ten aanzien van Assam niet geheel dezelfde regeling te doen gelden, hoofdzakelijk omdat een groot gedeelte daarvan bewoond wordt door primitieve volksstammen en daardoor slechts een betrekkelijk klein deel dier provincie den graad

van vooruitgang bezit die in andere provincies bestaat. Hierbij komt dat uit maatschappelijk, godsdienstig en politiek oogpunt groot verschil bestaat tusschen de twee valleien, welke Assam vormen n.l. de Assamvallei, die hoofdzakelijk bewoond wordt door Hindoes en Animisten, en de Surmavallei, waar de Mohammedanen in de meerderheid zijn. De meest gangbare opvatting is, dat de handelsstreken eene bijzondere regeling behoeven, en dat het overige deel der provincie te klein is om daar eene constitutioneele regeling in te voeren.

Het voornemen dat opkwam om een uitvoerenden Raad te vormen, bestaande uit een Gouverneur, twee Europeesche en twee Indische leden — de laatsten als vertegenwoordigers van elk der dalen, — dan wel om Assam te vereenigen evenals vroeger met Bengalen, is evenals andere afwijkende plannen prijs gegeven, zoodat ten slotte Assam hetzelfde bestuur heeft verkregen als de andere provincies. Alleen Burma's lot zal nader worden geregeld.

Overigens is de oplossing hierin gevonden, dat de G. G. in Rade naast zijne bevoegdheid om met goedkeuring van den Koning op voorstel van den Minister in Rade een nieuwe provincie onder een Gouverneur tot stand te brengen, dan wel om een gedeelte eener provincie te brengen onder het beheer van den waarnemend Gouverneur (deputy) door hem aan te stellen met de noodig geachte wijzigingen in het beheer, bovendien vermag te verklaren, dat eenige landstreek in Britsch-Indië te beschouwen is als achterlijk (backward tract), en in verband daarmee, met inachtneming van het goedvinden van den Minister in Rade en van den Koning, te bepalen, dat in bedoelde landstreek de organiseerende wetten slechts toepasselijk zullen zijn met zoodanige uitzonderingen en wijzigingen als noodig voorkomen. De G. G. is tevens bevoegd in dergelijke gevallen den Gouverneur in Rade te machtigen in soortgelijke gevallen uitzonderingsbepalingen vast te stellen v. z. v. betreft eenig deel der provinciale wetgeving.

Dergelijke achterlijke streken komen vooral voor in de provincie Bihar en Orissa, waar zich ook voordoet de mogelijkheid, dat niet al deze streken op dezelfde wijze kunnen worden behandeld wegens het uiteenloopen van karakter en ontwikkelingsgraad der bevolking.

Ook in Madras komen dergelijke streken voor, en daartoe worden medegerekend de Laccadive en Animidive eilanden.

Zoo heeft men ook in Bengalen de Chittagong Hilltracts en het Darjeeling distrikt. Ook in Punjab heeft men dergelijke streken in het hart van de Himalaja, die gedurende zes maanden van het jaar van het overige deel van de provincie afgesloten zijn.

Voor Bombay en de Vereenigde provincies worden geen uitzonderingsvoorschriften noodig geacht.

Aan den wensch van Sir C. Sankaran Naïr om de uit te zonderen landstreken uitdrukkelijk te vermelden en de uitzonderingsbepalingen

niet zoover uit te strekken als de Indische regeering wenschte, is geen gevolg gegeven.

Het is niet zonder belang hierbij aan te teekenen, dat tusschen voormeld Indisch lid van den Centralen Raad en de overige leden, met inbegrip van den G. G., groot verschil van meening is gebleken betreffende de Champaran en Kaïran streken, samenhangende met de uitgebreide indigo-teelt daar voorkomende, waarop thans echter niet verder kan worden ingegaan.

Als uitzonderingsbepaling is in de nieuwe wet opgenomen, dat, de geldigheid van bevelen door den G. G. in Rade of door een Provinciaal Gouverneur gegeven, niet mag worden betwist, op grond dat de bevoegdheid daartoe vroeger wel bestond, doch door de nieuwe wet heeft opgehouden te bestaan. Hetzelfde geldt van de beoordeeling der Centrale en Provinciale wetgevende bevoegdheid. Ook mogen niet aangetast worden beslissingen genomen door een Gouverneur in Rade dan wel door een Gouverneur handelende in overleg met zijne ministers, op grond dat deze beslissingen geen betrekking hebben op een overgedragen onderwerp, dan wel dat dit niet behoort tot de bevoegdheid van den betrokken minister.

Bevoegdheidsverdeeling.

Wij hebben thans nog eenige aandacht te wijden aan de beschouwingen der Commissie onder leiding van den Heer Feetham betreffende de bevoegdheidsverdeeling tusschen het Centraal Gouvernement en de Provinciale Gouvernementen, en in de Provinciale Gouvernementen tusschen den Uitvoerenden Raad en de Ministers.

De Commissie heeft haar advies samengevat in een lijst onderwerpen, die eensdeels tot het Centraal Gezag (All-India Subjects) anderdeels tot de Provinciale (Provincial Subjects) behooren.

Tot de eerste categorie behoort: 1° alles wat met leger en vloot verband houdt, behalve de gewapende politie in de Provincies; 2° de buitenlandsche aangelegenheden met inbegrip van de naturalisatie en de regelingen voor vreemdelingen; 3° de betrekkingen met inlandsche Staten: 4° het territoir dat niet tot de acht provincies behoort; 5° de „backward tracts;" 6° spoorwegen en hoofdtramwegen; wegen van militair belang volgens verklaring van den G. G. in Rade, belangrijke binnenlandsche waterwegen, luchtvaart; 7° scheepvaart; 8° kustverlichting; 9° aangelegenheden van quarantaine en marinehospitalen; 10° belangrijke havens; 11° post-, telegraaf- en telefoondienst; 12° belangrijke belastingen, in- en uitvoerrechten, zoutbeheer, zegels; 13° munt; 14° openbare schuld; 15° spaarbanken; 16° finantieele contrôle; 17° burgerlijke wetgeving en rechtsvordering; 18° bankwezen en verzekeringswezen; 19° handelslichamen; 20° toezicht op de productie en waar noodig van distributie; aanplant en bereiding van opium en

verkoop voor den uitvoer; 21e toezicht op petroleum en ontplofbare stoffen; 22e geologische onderzoekingen; 23e toezicht op ontginningen v. z. v. dit door den Minister aan den G. G. is voorbehouden; 24e uitvindingen en octrooien; 25e auteursrecht; 26e emigratie en immigratie, ook tusschen de provincies onderling; 27e strafwetgeving en strafvordering; 28e Organisatie van de centrale politie en van de spoorwegpolitie; 29e toezicht op wapens; 30e centrale instellingen van wetenschappelijk en industrieel onderzoek en opleiding; 31e kerkelijke administratie; 32e wetenschappelijke onderzoekingen van Indië; 33e oudheidkunde; 34e zoölogisch onderzoek; 35e metereologie; 36e volkstelling en statistiek; 37e diensttakken, die geheel Indië betreffen; 38e wetgeving betreffende Provinciale onderwerpen, die uitdrukkelijk aan de centrale wetgevende macht zijn voorbehouden; 39e alle aangelegenheden uitdrukkelijk aan de Provinciale bevoegdheid onttrokken; 40e alle andere aangelegenheden, die niet voorkomen op de lijst van Provinciale onderwerpen.

Voor de tweede categorie is eveneens een lijst opgemaakt bevattende: 1e het Provinciale zelfbestuur, en wat daartoe behoort in verband met de gemeentebesturen, distriktsbesturen, mijnvereenigingen en gezondheidsmaatregelen enz. v. z. v. geen bevoegdheden zijn voorbehouden aan het centraal gezag; 2e geneeskundig beheer met inbegrip van ziekenhuizen en de zorg voor medische opleiding; 3e maatregelen tot bevordering van den algemeenen gezondheidstoestand; 4e onderwijs, met uitzondering van de Benares-Hindu Universiteit en de „Colleges" voor Indische hoofden; 5e openbare werken v. z. v. niet behoorende tot de eerste categorie; 6e irrigatie, kanalen en andere waterwerken, behoudens inmenging van het centraal gezag, waar het betreft werken, die niet beperkt zijn tot één provincie; 7e landrente en wat hiermede samenhangt; 8e bestrijding van hongersnood; 9e landbouwaangelegenheden met inbegrip van landbouwonderwijs; 10e veeartsenijkundige aangelegenheden; 12e coöperatieve vereenigingen; 13e bosschen; 14e uitgifte van land; 15e accijns in verband met het toezicht op productie, verkoop, enz. van alcoholische dranken; 16e rechtspraak, met uitzondering van de High-Courts en de Hoven van strafzaken; 17e provinciale „Landreports;" 18e Administrator general" „Official Trusty;" 19e zegels voor de rechtspraak; 20e registratie; 21e burgerlijke stand; 22e schenkingen voor Godsdienstige en liefdadigheidsdoeleinden; 23e ontwikkeling van het mijnwezen v. z. v. gouvernementwerken betreft, volgens regels door den Minister vast te stellen; 24e ontwikkeling van industrieën en het hierop betrekking hebbend onderwijs; 25e een aantal industrieële aangelegenheden; 26e vervalsching van levensmiddelen, enz.; 27e maten en gewichten; 28e kleinere havens; 29e minder gewichtige binnenlandsche waterwegen; 30e politie behalve die op de spoorwegen; 31e spel en wed-

denschap en eenige andere maatschappelijke euvels; 32e toezicht op nieuwsbladen; 33e lijkschouwingen; 34e rooverbenden; 35e landlooperij van Europeanen; 36e gevangenissen en verbeterhuizen; 37e maten en gewichten; 38e gevonden goederen; 39e musea, behalve een paar te Calcutta en dierentuinen; 40e de pers; 41e kiesrecht en verkiezingen; 42e bevoegdheid van geneesheeren; 43e toezicht op ambtenaren binnen de provincie werkzaam; 44e nieuwe provinciale belastingen; 45e leeningen ten laste der provincie; 46e bestraffingen wegens overtreding van provinciale wetten; 47e alle onderwerpen, die door den G. G. in Rade verklaard zijn tot provinciale aangelegenheden.

Bij alles is uitgegaan van het hoofdbeginsel om zelfbestuur in de provincies tot zoo groot mogelijke ontwikkeling te doen komen, in verband waarmede de bevoegdheden van den G. G. in Rade overeenkomstig de India Act 1915—16 ten opzichte van de Provinciale Gouvernementen alleen mogen worden uitgeoefend v.z.v. zij uitdrukkelijk zijn toegekend, met dien verstande dat de beoordeeling van de juiste toepassing alleen bij den G. G. in Rade berust en niet in rechten mag worden beoordeeld. Verder, dat het centraal gezag niet *verplicht* zal zijn om voorstellen der Provinciale Gouvernementen aan te nemen, al hebben voorstellen in den Provincialen wetgevenden Raad eene meerderheid verkregen. Ook ten aanzien van de onderwerpen die in de provincie gerangschikt worden als „reserved" en „transferred," zal de invloed van het centraal gezag overheerschend zijn.

De commissie heeft een aantal onderwerpen vermeld, die als reeds geregeld door de centrale wetgevende macht uit den aard der zaak onttrokken zijn aan de Provinciale wetgevende macht. Ook heeft zij de aandacht gevestigd op onderwerpen, voor welker behandeling voorafgaande goedkeuring noodig is, die in aanmerking komen om voorbehouden te worden aan het centraal gezag, en ten slotte die noch voorbehoud, noch voorafgaande goedkeuring noodig hebben. Zij wijst inzonderheid op de wenschelijkheid om als onderwerp van algemeene regeling voor te behouden de maatregelen tot tegengang van besmettelijke ziekten voor menschen, dieren en planten, en die tot bestrijding van schadelijke insecten.

Onderscheiding van „Reserved" en „Transferred" onderwerpen.

Tot de „Transferred" onderwerpen behoort het onderwijs behalve v.z.v. betreft het Hooger Onderwijs en dat ten behoeve van Europeanen en Anglo-Indiërs.

Verder die bovengenoemd sub. 1, 2, 3, 4 met de daar aangegeven uitzonderingen, 10, 11, 12, 13, 15, 20, 21, 22, 24, 26, 27 en 39. (Voor Assam zijn enkele beperkingen aangegeven).

Hieruit blijkt, dat de voornaamste aangelegenheden zijn gerangschikt onder de „Transferred."

In eene proclamatie gericht tot den G. G., de Vorsten en de Indische onderdanen heeft Koning George de Wet gekenschetst als een van groote historische beteekenis, welker doel is voor Indië een beter bestuur te verkrijgen en de bevolking tevreden te stellen. De wet geeft door het Kiesstelsel aan het volk een groot aandeel in het bestuur en baant den weg tot een volkomen verantwoordelijke regeering. Aan de vorsten van Indië wordt tevens beloofd behoud van hunne rechten en waardigheden.

Den Haag, Januari 1920.

Het verslag van de Commissie tot herziening der bezoldiging van het militair personeel der Indische landmacht

DOOR

J. C. A. BANNINK.

Kapitein O. I. L.

„Even oud als het Indische leger is de klacht, dat de tractementen der officieren en militaire ambtenaren te gering zijn. Van af 1816 bestond er een in het oog loopend verschil tusschen de inkomsten der officieren en die van burgelijke ambtenaren in N.-I., misschien wel hieraan te wijten, dat de eerste, met eene onvolledige kennis van Indische toestanden waren geregeld in het moederland, terwijl de bezoldigingen der burgelijke ambtenaren in Indië waren vastgesteld, meer in overeenstemming met de werkelijke behoeften, welke destijds alleen in Indië zelf met juistheid geschat konden worden." Deze merkwaardige woorden vloeiden in 1874 uit de pen van den Minister van koloniën, toen deze in zijne memorie vau Toelichting de officierswedden eens afdoende zou verbeteren. Hij gaf er een historisch overzicht bij van af het jaar 1816 en daaruit blijkt, dat van genoemd jaar tot 1859 de bezoldiging van den kapitein opklom van *f* 230 over 270 naar *f* 300 en van den 2e Luitenant van *f* 125 over 135 naar *f* 155. In 1874 zou er dus blijkbaar eens flink in den buidel getast worden en de kapitein kreeg *f* 15, de 2e Luitenant *f* 7.50 's maands meer. (voor het oudste 1/3 gedeelte waren de verhoogingen *f* 65 en *f* 15). Enkele jaren na mijne bevordering tot 1e Luitenant werd de aanvangsbezoldiging van *f* 200 verhoogd met *f* 10 door den toenmaligen G. G. van Heutsz, die al onze nooden en behoeften zoo goed kende, om dat de belastingschroef voor den Luitenant met ± *f* 7.50 's maands was aangedraaid. Zoo heeft de tractementscurve van het militair personeel, van den eenvoudigen soldaat af tot aan den goudgekraagden sterrendrager toe, altijd geloopen langs halve centen en enkele rijksdaalders. Nog altijd staat men in Indië eenigszins onder den invloed van die halve centen-

neurose, waardoor zich het merkwaardige geval voordoet, dat men in Nederland een meer onbevangen oordeel heeft over het bezoldigingsvraagstuk dan b.v. het Indische legerbestuur, dat een advies gaf over de pensioensregeling, door weinigen begrepen: het zij daarom met den mantel der hoogachting bedekt.

Om den gehuwden onderofficier met zijn gezin in het leven te houden waren in den loop der laatste jaren zoowat alle laadjes opengetrokken. 's Mans vijfdaagsche soldy — de 5 daagsche afrekening was in Indië eene door traditie geheiligde instelling — c. q. met verhooging, was het fundament, waaromheen zich 9 andere bronnen van inkomsten groepeerden nl. twee rantsoenen levensmiddelen, bijslag op de voeding voor 1 rantsoen, vrije woning of huishuur, vergoeding voor water, verlichting, schoenreparatie, geriefelijk meubilair, vrije kleeding en vergoeding voor het vullen en wasschen van het nachtleger. Uit dien chaos heeft de commissie een logisch bezoldigingsstelsel moeten opbouwen en ze klaagde dan ook terecht in hare slotbeschouwing over de ingewikkeldheid en het geringe overzicht van de materie en dat ze niet dan ten koste van veel tijd zich van de verschillende details en haar oorsprong rekening kon geven. Zij beval daarom de oprichting aan van een afzonderlijk kantoor bij het Departement van oorlog voor de behandeling van alle bezoldigingsaangelegenheden. Ja, op den arbeid van de afdeelingen V en VII B heeft nimmer veel zegen gerust. Uit de zeer gerechtvaardigde klacht van de commissie valt tevens te concludeeren, in welk een warnet van administratieve beslommeringen de Indische compagnies-commandant gevangen zat; slechts weinige glipten door de mazen heen, want alle comptabele spitsvondigheden werden op den armen stakkert verhaald.

De commissie kreeg gelukkig een baken, waarop gekoerst kon worden; ze behoefde dus niet op goed geluk in de zee van administratieve voetangels en klemmen rond te zwalken. De regeering had haar eenige inzichten geopenbaard en wees er op, dat door de noodzakelijke beperking van persoonlijke vrijheid en den aard van ons volk, het militaire beroep niet zoo bijster in den smaak valt en dus naar verhouding beter bezoldigd moet worden dan dat, waarbij zulk een nadeel niet aanwezig is. Dit was dus nog een heel ander geluid dan in 1874 werd gehoord. Ook werden aanduidingen gegeven in de richting van eene unificatie voor alle landaarden. De commissie is ijverig aan het werk getogen en als eerste slachtoffer viel de Europeesche fuselier, wat ook door ondergeteekende in December 1917 reeds krachtig bepleit was.

Voor Jan Fuselier is als zoodanig geen plaats meer in de Indische gelederen, hoeveel diensten hij daar vroeger ook aan de samenleving bewezen moge hebben. Jan kon het leger niet meer bekoren en het leger hem niet, zoodat eene liquidatie wel moest volgen; alleen voor

het Europeesche kader is daarginds nog plaats en bovendien als Westersche specialiteit in enkele takken van dienst.

In navolging van de Nederlandsche regeling werden bezoldigingsschalen ontworpen, welke meer verband houden met het aantal dienstjaren dan met den rang, omdat de rangsbezoldiging tot groote onbillijkheden leidde: immers de promotie leek wel een rad van avontuur, dat met elke regelmaat spotte. Ik zal niet alle schalen vermelden, doch slechts enkele grepen doen. De kapitein klimt op van *f* 550—*f* 900, de majoor van *f* 750—*f* 1100, de luit.-kolonel van *f* 900—*f* 1200, de sergeant van *f* 160—*f* 240, de adjudant-onderofficier van *f* 190—*f* 350; of de nieuwe schaal voldoende attractie zal hebben om de meer ontwikkelde elementen als onderofficier naar Indië te doen gaan? Wij hopen het, maar gelooven het niet, gezien de nieuwe bezoldiging voor de onderofficieren h. t. l.

Er is m.i. slechts één afdoende oplossing n.l. om ook voor de uitmuntende onderluitenants overgang in den officiersrang mogelijk te maken, wat te minder bezwaar kan hebben, nu reeds Nederlandsche reserve-officieren in grooten getale tot eene detacheering zijn toegelaten. Verdienstelijke onderluitenants kunnen bij het verlaten van den dienst 2e Luitenant-titulair worden; laten we dus een stapje verder gaan en hun ook de mogelijkheid openen op het effectieve sterretje, desnoods na afgelegd examen. Eerst dan zal er bij de kleine burgerij lust ontstaan om de zoons naar Indië te zenden, want de kans om in Indië officier te worden, is altijd eene machtige drijfveer geweest.

Het spreekt van zelf, dat de commissie verband moest zoeken zoowel met de bezoldiging van het leger h.t.l., omdat daarmee toch geconcurreerd moet worden, als met die van de burgelijke takken van 's lands dienst. Dat haar arbeid reeds weer achterhaald werd door eene nieuwe wedderegeling in het moederland, is haar schuld niet. Zooveel mogelijk unificatie met de civiele ambtenaren — speciaal in zake de pensioenregeling — was haar blijkbaar nog te machtig; trouwens gelijktijdig met hare voorstellen werd in den Volksraad de civiele pensioenschaal gebracht op vier maand activiteits-traktement. Ook kon ze niet weten, dat de Bataviasche gemeenteraad de verlofsbezoldiging voor zijne ambtenaren zal brengen op volle 100 pCt. voor lagere traktementen zoodat binnenkort die voor landsdienaren ook wel in dien geest herzien zal worden. Evenmin kon zij beschikken over de verdienstelijke Memorie van Toelichting bij het wetsontwerp tot regeling van den rechtstoestand der ambtenaren h.t.l., waarin de Regeering blijk geeft van hare democratische liefde voor den ambtenaar als b.v. eene extra uitkeering van ten minste 3 maand salaris aan nagelaten betrekkingen van een overleden ambtenaar, volle wedde aan den zieken werker (de Indische officier krijgt na 6 maand ziekte nonactiviteitstraktement), na afkeuring nog één jaar vol traktement en gedurende 2 jaar 70 pCt.

daarvan, algeheele vergoeding van kosten bij verhuizingen, die in het belang van den dienst geschieden, terwijl in Indië nog een groot gedeelte op den reiziger zelf wordt verhaald. Ook zal binnen afzienbaren tijd wel verschijnen het rapport van de civiele bezoldigingscommissie, nu de heer Muurling daarin de leiding heeft gekregen en waarmee uiteraard ook het militaire systeem rekening zal moeten houden. In zooverre dus is deze herziening zeker nog niet de laatste, al zal het wellicht mogelijk zijn om de nieuwe inzichten en gegevens nog te verwerken in het definitieve wetsontwerp.

Wordt de militaire pensioensregeling geheel op civiele leest geschoeid — wat bij de nieuwere inzichten wel moeilijk anders kan — dan zal het toch aanbeveling verdienen om recht op een gedeeltelijk pensioen reeds na 15 Indische dienstjaren toe te kennen en zulks in navolging van de reeds sinds geruimen tijd voor de landmacht h. t. l. ingevoerde regeling. Dan zullen degenen, die zich in eene andere richting wenschen te bekwamen, gelegenheid vinden om zulks te doen op een leeftijd, die daarvoor nog geen beletsel is. Zulks is ongetwijfeld ook in het belang van den dienst, want men spuit daarmee non-valeurs en maakt het militaire dienstverband wat meer aanlokkelijk. In dezen gedachtengang zal ook zijn te overwegen, of het niet mogelijk is om degenen, die reeds voor een hoogeren rang gepasseerd zijn, doch op wier behoud wèl wordt prijs gesteld, nog te laten doordienen zonder de normale promotie te schaden.

Ten slotte nog een enkel woord over de terugwerkende kracht der nieuwe pensioenregeling, zoowel met betrekking tot de reeds gepensionneerde officieren als de minderen. Het lijkt mij een sociaal rechtvaardig beginsel om ook de reeds gepensionneerden te doen deelen in de verbeterde pensioenen. Deze toch worden geacht eene belooning te zijn voor den lande bewezen diensten, mogen dus niet louter afhankelijk zijn van het toevallige tijdstip, waarop het pensioen werd verleend, aangezien de bestaansvoorwaarden worden bepaald door den tijd, waarin men leeft. Waarom zou men dus dezelfde soort diensten met verschillende maat gaan meten? Bovendien is elke grens willekeurig en derhalve onbillijk, terwijl eene rationeele, loyale oplossing ongetwijfeld in het belang is van onze koloniale dienstneming, die meer behoefte heeft aan eene breede opvatting dan aan eene voor weinigen begrijpelijke zuinigheid. Waar toch hoofdzakelijk uit de kringen van gepensionneerden gerecruteerd moet worden, mag de stemming en medewerking daarvan niet onderschat worden. Voor menigen trouwen oud-Indischen dienaar zal eene tegemoetkomende houding beteekenen verlossing uit kommervolle omstandigheden; eene betere propaganda kan men zich niet bedenken.

VARIA.

DRAADLOOZE VERBINDING EN VLIEGDIENST.

De dagbladen bevatten onlangs een *Aneta*-telegram van Amboina, meldende, dat twee brigades infanterie naar Manokwari gezonden waren ter versterking, in verband met ongeregeldheden onder de bevolking. Den 29sten October was zelfs door eenige met geweren bewapende Papoea's het huis van den assistent-resident benaderd, dien zij neer wilden schieten.

„Eerst heden," zegt het telegram, werden deze berichten te Ternate ontvangen. Dat wil dus zeggen, dat een bericht van Manokwari naar Ternate ruim vijf weken onderweg is geweest.....

Ternate is door een zeekabel van den gouvernements-telegraafdienst verbonden met Menado. Vandaar gaat een telegram via Balikpapan regelrecht naar Soerabaja, zoodat het na eenige uren de Regeering bereiken kan. De slechte verbinding van de Regeering met de hoofdstad van Nieuw-Guinea komt dus geheel voor rekening van de slechte verbinding tusschen Ternate en Manokwari. Berichten van laatstgenoemde plaats moeten per Paketvaartboot naar Ternate worden overgebracht, en zoo'n boot vaart eenmaal per maand. Valt op Nieuw-Guinea iets voor, kort nadat een boot vertrokken is, dan duurt het, zooals men in bovenaangehaald geval gezien heeft, een maand of langer voor het bericht der gebeurtenis de „bewoonde wereld" bereikt.

Het denkbeeld der oprichting van radiostations op dergelijke afgelegen punten van onzen archipel ligt dan ook zóó voor de hand, dat de groote beteekenis hiervan niet nader betoogd behoeft te worden. Te Manokwari is een zend- en ontvangstation noodig, te Ternate eveneens.

Maar tot het onderhouden van voldoende voeling tusschen het bestuur over afgelegen deelen der Buitenbezittingen en de centrale Regeering, zal dat tweetal radio-stations uit den aard der zaak niet voldoende zijn. Ambon heeft een station voor draadlooze telegrafie, maar de eilanden tusschen Nieuw-Guinea en Halmaheira, de Obi-eilanden, Boeroe, de Soela-eilanden, Moena, Boeton, de Tanimbar, de Zuid-Wester, de Kleine Soenda-eilanden, met uitzondering van Timor, Bali en Lombok, zijn volkomen geïsoleerd en staan noch per zeekabel, nog per draadlooze met Java of onderling in verbinding. Het kan dagen, het kan weken duren, eer eenig bericht omtrent welke belangrijke gebeurtenis ook de Regeering bereikt.

Voor de Regeering zoowel als voor de bestuursambtenaren op die afgelegen posten, van welke vele te beschouwen zijn als voorposten van het Nederlandsch-Indische gouvernement, vormt deze toestand dan ook een bron van moeilijkheden, en het behoeft niet te verbazen, dat de gouverneur-generaal na terugkeer van zijn Molukkenreis, het Opperbestuur in Nederland telegrafisch o.m. voorstelde, de Buitenbezittingen door middel van draadlooze-stations in nauwer contact te brengen met den zetel der centrale Regeering.

Waar deze stations zullen moeten verrijzen, behoort uit den aard der zaak

door de regeering in overleg met den telegraafdienst te worden uitgemaakt. Zoowel de technische moeilijkheden als de bestuursbehoeften moeten op die beslissing van invloed zijn. Eilanden als Banda, Dobo e.d., die in het algemeen als verkeersstations van beteekenis zijn, komen er stellig voor in aanmerking.

Het belang van een goed functionneerenden radio-dienst voor de Buitenbezittingen kan niet worden overschat. De gouvereur-generaal heeft het voornemen te kennen gegeven, de hoofden van gewestelijk bestuur op de Buitenbezittingen jaarlijks tot een vergadering te Weltevreden bijeen te roepen ter gezamenlijke bespreking van hetgeen ten bate van die gewesten kan en moet worden gedaan. Op die bijeenkomsten zullen voor elke streek de groote lijnen van bestuursbeleid getrokken worden; en dit is werkelijk zeer noodig. Maar het snelle en directe contact tusschen regeering en gewestelijk bestuurshoofd, dat ter beslissing in plotseling opdoemende moeilijkheden vaak zoo gewenscht zal zijn, blijft ook ondanks die bijeenkomsten ontbreken. Om het tot stand te brengen, dient de regeering over de technische middelen daartoe te kunnen beschikken, en tot deze behoort in de eerste plaats de draadlooze.

Het is overigens op het eerste gezicht duidelijk, dat het nut van dergelijke installaties zich niet tot dit nader contact tusschen regeering en bestuurshoofden beperkt. Deze laatsten moeten thans de onder hen dienende ambtenaren te zeer laten „schalten und walten", doordat zij gelegenheid missen, hun zienswijze ten opzichte van zich voordoende aangelegenheden spoedig genoeg te doen kennen. De homogeniteit van het bestuursbeleid heeft hier natuurlijk onder te lijden, al moge het dan voor zelfstandige naturen zijn bekoring hebben, niet doorloopend „op de vingers gekeken" te worden, zooals het hier op Java vaak heet. Een gewestelijk bestuurshoofd, dat verantwoordelijk is voor hetgeen er in zijn ressort gebeurt, moet in staat zijn, niet alleen in algemeene trekken, maar ook in bijzondere gevallen zijn onderhebbenden een gedragslijn voor te schrijven. Dit wordt bereikt door oprichting van een aantal radiostations op daarvoor aangewezen punten. Het feit, dat bija alle Nederlandsche schepen, die de zeeën van dezen archipel bevaren, met installaties voor draadlooze zijn uitgerust, dat zij dus a. h. w. ambulante stations vormen, maakt dat met een betrekkelijk klein aantal vaste stations zal kunnen worden volstaan. Een oordeelkundige plaatsing van de stations zal een vrij volledige opheffing van het isolement van ook de meest afgelegen streken der Buitenbezittingen tot gevolg hebben.

De moderne techniek doet ons nog een tweede middel aan de hand om, niettegenstaande het gebrek aan ambtenaren voor den bestuursdienst op de Buitbezittingen en de omstandigheid dat, als gevolg daarvan, sommige assistenten-resident of controleurs afdeelingen te besturen hebben, welke welhaast een oppervlakte beslaan als die van Nederland, een intensiever bestuur mogelijk te maken. De luchtvaart is thans wel voldoende ontwikkeld om assistenten-resident en controleurs, die sportieve neigingen hebben, hiertoe in de gelegenheid te stellen. De kust van de meeste der Molukssche eilanden leent zich bij uitstek voor vorming van stations voor watervliegtuigen. De bestuursambtenaar, die over een dergelijk modern verkeersmiddel beschikt, is daardoor in staat zich snel te verplaatsen, en kan zijn afdeeling met minstens verdubbelde intensiteit besturen. Wat dit beteekent, behoeft, nadat de praktijk reeds de hooge waarde van de auto voor den bestuursambtenaar deed kennen, geen nader betoog.

Liefde's Veelvoudigheid, door J. Eilkema de Roo (twee deelen). H. J. W. Becht, Amsterdam.

Een zeer goed geschreven boek, waarvan echter de strekking velen niet zal behagen. Hebben we den schrijver goed begrepen dan heeft hij willen doen uitkomen hoevele huwelijken een stellige mislukking worden, en zooals hij het ziet, door gebrek aan overeenstemming in sexueelen aanleg. Wel moet het den lezer dadelijk opvallen dat de personen in dit boek zelden een gewoon leven leiden, met een vasten werkkring, dat velen slechts voor hun genoegen schijnen te leven, hetgeen onvermijdelijk moet leiden tot onvoldaanheid, tot een streven naar afwisseling en nieuwe prikkels.

De schrijver heeft echter tòch in dit wel zeer realistisch werk een mooi stuk literatuur gegeven.

Nachtwaken, door Frits Hopman. H. J. W. Becht, Amsterdam

Dit boek is geschreven in ,,buitensporige'' uren zegt de schrijver. Het is dus in nachtwaken geboren, vandaar de titel. Het is een verzameling korte stukken, vertelsels. Er zijn menschen, die bezwaren hebben tegen dergelijke bundels. Dezulke zouden wij willen raden, vooral dit werk van Frits Hopman te lezen, zij zullen bekeerd worden, gelooven wij. Frits Hopman is — we mochten al eens meer werk van hem aankondigen — een geestig, vlot vertellen, die hier en daar de Engelsche humor, die van goede huize is, evenaart. ,,Nachtwaken'' is een bundel, dien men, met stijgende belangstelling en waardeering voor dit talent leest.

In 't Gevang, muurkrabbels, door Noordling. De Sikkel, Antwerpen. Em. Querido, Amsterdam.

In dit boeksken vertelt een Vlaming van zijn wedervaren in de gevangenis, waarin hij opgesloten is omdat hij Vlaming is. ,,Vlaming eerst, omdat ik Vlaming ben'' is het motto, waaronder dit werkje is geschreven.

Het zijn aardige schetsen in vlotte taal geschreven, nu en dan met aantrekkelijke Vlaamsche zinnetjes er tusschen door. Uit het werkje van Noordling kan men lezen wat bij onze zuidelijke buren wordt geleden door de menschen van onzen stam omdat zij willen zijn en blijven: Vlamingen eerst, omdat zij Vlamingen zijn.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

ROTTERDAM, 20 Februari 1920.

INHOUD.

Terugblik. — Onze Koloniale toekomst. — Nieuwe belastingen in Ned.-Indië. — Sociale wetgeving. — 'n Verdragend besluit. — Het Alcohol-vraagstuk. — Tegen de pers? — Het Aanbestedings-vraagstuk. — Zending en onderwijs. — Bevordering der productie. — De Islam dreigt. — Het groote onbekende. — Taal is macht. — Een schandelijk contract. — De Jaarbeurs.

Terugblik. In het *Soer. Hbl.* werpt v. L. een blik op 1919; hieraan is het volgende ontleend, voor wat Indië betreft.

Ook voor Indië is het eerste vredesjaar een ontnuchtering geweest. De algemeene economische ontwrichting begon zich geleidelijk aan meer en meer in haar gevolgen voelbaar te maken door een verhoogden levensstandaard, welke tot een algemeene actie ter verkrijging van een betere salarieering leidde.

Doch naast dit logische gevolg van de veranderde omstandigheden openbaarde zich op politiek gebied een streven naar machtsvorming, met het doel het bestaande omver te werpen, door het kweeken van een geest van verzet, waarbij in de economische tijdsomstandigheden steun werd gezocht en gevonden. De leiders toch der inlandsche beweging, voor een deel ongetwijfeld met het Bolshevisme besmet, hebben de in ongunstigen zin gewijzigde economische verhouding uitgebuit ten bate van politieke winst.

De langzaam groeiende inlandsche beweging werd opgestuwd tot een geforceerde politieke actie, welke niet past in het ontwikkelingskader van het inlandsche volk. Door deze opgeschroefde beweging heeft de regeering zich van de wijs laten brengen en, gebonden door haar ontijdige November-verklaring, staat zij thans welwiliend tegenover een Inlandsche beweging, welke voor politieke machtsvorming wordt misbruikt.

Het daartegen zich meer en meer openbarende verzet van Europeesche zijde, wordt door de regeering niet begrepen en door haar verklaard als een reactionnaire uiting, gericht tegen het Inlandsche réveil, waarvan alleen door een strenge contrôle op de leiding heil voor deze landen te verwachten is. Dat het zoogenaamde reactionnaire verzet in hoofdzaak gericht is tegen die leiding, welke in sterke mate beïnvloed wordt door revolutionnaire elementen en niet tegen de inlandsche beweging zelve nòch gevoerd wordt ter ontduiking van de verplichtingen uit de gewijzigde economische verhoudingen voortspruitende, is een waarheid welke de Indische regeering, in den persoon van den hoogsten gezagsdrager, vooralsnog weigert te erkennen.

Zoo staat Indië dan ten aanzien van het Europeesche element in het teeken der onderlinge verdeeldheid, waar eensgezindheid van zoo gunstigen invloed op den algemeenen gang van zaken kon zijn. Het afgeloopen jaar vormde een periode, waarin de politieke partijen door winstneming arbeidden aan een zoo groot mogelijke machtsvorming, hetgeen ten voordeele van

de revolutionnaire- en extremistische elementen door een zig-zaggend bestuursbeleid in de hand werd gewerkt, en tot verscherping der tegenstellingen leidde.

Ongetwijfeld zal de veranderde Westersche tijdgeest van invloed zijn op den politieken- en economischen groei dezer landen, doch het versnelde tempo op den weg naar politieke autonomie zal zich nog immer hebben te regelen naar de langzaam vorderende ontwikkeling van de intellectueele kennis van het inlandsche volk. Elke politieke vertegenwoordiging toch, welke niet stoelt op een volgroeiden, geestelijk-economischen wortel, zal voor een volk in plaats van een zegen, een vloek blijken te zijn.

Het spreekt van zelf, dat de met politieke bedoelingen, door economische leuzen gekweekte geest van verzet zoo veel mogelijk, binnen de grenzen der redelijkheid, moet worden geneutraliseerd door concessies op economisch gebied. Doch de politieke actie, waarvan wij het afgeloopen jaar getuigen waren en waaruit de moord te Toli-Toli en het Garoet-drama werden geboren, zal eerst dàn in normale bedding terugvallen, wanneer de regeering met alle haar ten dienste staande wettige middelen de Inlandsche beweging weet vrij te maken van de beïnvloeding van opruiende volksmenners.

In dit verband werd het optreden van den nieuwen minister van koloniën met ongewone spanning tegemoet gezien. Meer en meer toch werd het duidelijk, dat de koloniale politiek van den heer Idenburg had gefaald. Het is hem niet gelukt het aanvankelijk niet anti-gouvernementeele karakter van de S.I.-beweging binnen religieus-economische bedding te houden. Om den Sarekat Islam van revolutionnaire beïnvloeding vrij te houden, bande hij Douwes Dekker uit deze landen, om in roerige tijden zijn terugkeer toe te staan met als gevolg, dat Sarekat Hindia en Sarekat Islam thans te zamen tegen het Nederlandsche gezag optrekken.

Het organiseeren van de vrijheid binnen de perken der staatsorde, hetgeen de heer Idenburg zich tot taak had gesteld en waarin hij niet geheel en al vermocht te slagen, is door de ondoordachte opheffing van D.D.'s externeeringsbesluit absoluut mislukt. Indien de regeering niet bijzonder op haar hoede is, zullen wij de gevolgen dezer politieke mislukking binnen zeer afzienbaren tijd hebben te ondergaan.

De nieuwe minister kan aan dezen toestand weinig meer goed maken. De S.I.-beweging kan niet meer omgeleid worden in de religieus-economische bedding; zij is geworden tot een nationalistische beweging, waar mede ten volle rekening dient te worden gehouden. Wat echter de zoogenaamde reactionnaire partij van hem hoopt en verlangt, is de vrijhouding van deze beweging van een revolutionnaire beïnvloeding, welke volkomen gemotiveerd beduchtheid wekt. In hoeverre ten deze op den nieuwen minister kan worden gerekend, is nog niet gebleken, doch wij gelooven dat de verwachtingen te dien aanzien niet hoog gespannen mogen zijn.

Naast den strijd om politieke machtsvorming, openbaarde zich in deze gewesten een meer intensief vakvereenigingsleven, dat in vele opzichten een gevolg is van den nieuwen tijdgeest en in de omvorming der Westersche maatschappelijke tegenstellingen zijn rechtvaardiging vindt. De democratische wind, welke in het Westen zijn zuiverende taak volbracht, werd ook hier gevoeld en de werkgevers in deze landen zullen goed doen uit de resultaten van de groote Europeesche vakactie van het afgeloopen jaar, de onvermijdelijke leering te trekken. Door te letten op de teekenen des tijds zal het mogelijk zijn langs den weg van minnelijk overleg den vakstrijd, waaronder het Westen in 1919 gebukt ging, buiten deze landen te houden.

Vooral in deze koloniale maatschappij kan door vooruitziend beleid de eenheid onder het Europeesche element, ten bate van de geheele gemeenschap, bewaard blijven.

De veranderde verhouding tusschen werkgevers en -nemer in Europa, de voorname functie, welke de vakvereeniging in het maatschappelijk leven daar meer en meer gaat innemen, heeft ook hier den koers van de vakactie gewijzigd en meer doelbewust zal worden gestreefd naar een grooteren invloed op het productie-proces ten bate van de materieele- en maatschappelijke positie der georganiseerden.

Dat in deze tijden in Indië dan ook nog strijd moet worden gevoerd voor de erkenning van het vakvereenigingsrecht eener reeds jaren georganiseerde belangrijke groep van werknemers, die getoond hebben in hun actie ernstig rekening te houden met de belangen der industrie, waarin zij werkzaam zijn, is een anomalie, welke, naar wij hopen, tot dit ééne geval beperkt zal blijven.

En wat betreft de met de Kerstdagen voorbereide inlandsche vakactie, zij staat nog in de kinderschoenen onder onbekwame leiding. Van haar kan echter een kracht ten goede uitgaan voor de economische opheffing van het inlandsche volk, mits haar actie van revolutionnaire tendenzen wordt vrijgehouden. Dat zal, helaas, wel niet het geval zijn, zoodat excessen niet zullen kunnen uitblijven. Ook ten deze rust op de regeering de plicht door strenge contrôle op de leiders, vooral op die achter de schermen, geforceerde arbeidsconflicten tot een minimum te beperken.

Zelfs wanneer in het moederland en Europa in 1920 de verwachting op het geleidelijk terugkeeren der normale maatschappelijke orde niet beschaamd wordt, dan nòg zullen min of meer ernstige beroeringen in deze landen o.i., niet kunnen uitblijven. Deze zooveel mogelijk te voorkomen, niet door het verscherpen noch door het verdoezelen, doch wèl door het zuiver houden der tegenstellingen, ziedaar de taak, waaraan wij allen in 1920 onze beste krachten zullen hebben te wijden.

* * *

Onze Koloniale toekomst. Onder het motto: „De behoefte aan kapitaal voor de industrieele ontwikkeling eischt een grondige wijziging in de staatsuitgaven" schrijft N. S. o.m. in de *N. Ct.:*

De industrieele ontwikkeling kan dan alleen de oplossing brengen van het bevolkings- en welvaartsvraagstuk, wanneer een groot deel van het nieuw gevormde kapitaal in het land blijft. Alleen het gemengd bedrijf is daartoe in staat en de Staat zal dus zelf op groote schaal in het kapitaal van de nieuw te stichten industrieën moeten deelnemen.

Waaruit moet dat kapitaal gevonden worden?

Uit nieuwe belastingen?

Er is door verschillende sprekers tijdens de behandeling van de begrooting voor 1920 een ernstige waarschuwing doen hooren tegen verder opdrijven van het budget. Zoowel de Inlandsche als de Europeesche gemeenschap beginnen langzamerhand tot aan de grenzen van hun draagvermogen belast te worden.

Binnen afzienbaren tijd zal de Regeering voor de prettige keuze staan tusschen, of den weg naar staatsbankroet of onrust en oproer tengevolge van het niet kunnen bevredigen van gerechtvaardigde eischen. Die moeilijkheid heeft zij geheel aan zichzelf te wijten. Het lijkt misschien boud gesproken, maar ons financieel beheer over deze landen is een wanbeheer.

Dat het staatsinkomen een deel is van het nationaal inkomen en ten slotte daaruit moet worden gevonden schijnt men maar te vergeten.

Het gebrek aan statistische gegevens maakt een raming van het nationaal inkomen onmogelijk, maar een vergelijking van den belastingdruk op de Inlandsche bevolking met dien in andere landen levert reeds verrassende resultaten.

Als illustratie van de wijze, waarop het staatsinkomen, dat is dus een belangrijk deel van het nationaal inkomen, beheerd wordt, mogen de volgende cijfers dienen.

Daarbij wordt aangenomen, dat de voorgestelde Inlandsche militie werkelijkheid is geworden.

Defensie *f* 120,000,000. Bevordering fabrieksnijverheid *f* 500,000.

De tijd dringt. Er is noodig een krachtige welvaartspolitiek, een bewust scheppen van inheemsch kapitaal, een beheer gericht op snelle vermeerdering van het nationaal inkomen.

De Regeering onttrekt jaarlijks aan het toch reeds geringe nationaal inkomen *f* 120,000,000 zegge en schrijve honderd-en-twintig millioen voor onproductieve doeleinden.

In Europa heeft het militarisme, economisch gesproken, dan toch altijd nog deze verdienste gehad, dat het een groote rol heeft gespeeld in de industrieele ontwikkeling.

In Indië, niets van dat alles.

Elke vermeerdering van uitgaven voor de materieele weermacht is even zooveel kapitaal-afvloeiing naar het buitenland.

Men legt zich in Europa neer bij de onproductiviteit van deze uitgaven, men zou in Indië de daarmede gepaard gaande kapitaalafvloeiing nog op den koop toe kunnen nemen, als de voordeelen maar tegen de nadeelen zouden opwegen.

Dat is echter niet het geval.

Uit een oogpunt van nationale weerbaarheid kan men die 120,000,000 even goed elk jaar in de Java-Zee gooien. De weerbaarheid zou er op het critieke moment van een oorlog niets minder om zijn.

Als de groote wereldoorlog één les geleerd heeft, dan is het toch wel deze, dat de militaire weerbaarheid geheel en al afhankelijk is van de economische weerbaarheid.

De economische weerbaarheid van Indië is nihil.

Een ijzerindustrie ontbreekt.

Een chemische industrie ontbreekt.

Machinefabrieken en scheepswerven ontbreken.

Practisch alle industrieele producten worden uit het buitenland betrokken.

De voedselproductie is onvoldoende.

De jaarlijksche rijstinvoer bedraagt 400,000 ton.

De Indische weermacht is dus een paradevertoon, niet wortelend in de economische weerbaarheid en daarom als weermacht waardeloos, geheel afgescheiden van de kundigheden van het legerbestuur en het Departement van Marine.

Het is alleen maar de vraag hoe lang het duren zal eer de Tweede Kamer zal inzien, dat de economische verhoudingen in de koloniën zoodanig zijn, dat de Indische gemeenschap de eerste twintig jaar geen 120,000,000 per jaar kan wegsmijten aan een parade-vertooning.

Wat Indië de eerste twintig jaar noodig heeft is een grondige wijziging van zijn budget, een algeheele verandering van economisch beheer en de wijze

waarop het staatsinkomen wordt uitgegeven. Geschiedt dat niet, dan loopt de Staatsmachine vast.

Aan het nationaal inkomen van een volk, dat zich niet eens een behoorlijk bestaan kan verschaffen, jaarlijks 120 millioen onttrekken voor leger en vloot, die practisch waardeloos zijn, is een economische politiek die zich meedoogenloos zal wreken.

Het kapitaal noodig voor de industrieele ontwikkeling van deze landen, kan gevonden worden uit het staatsinkomen, mits dit maar niet op onverantwoordelijke wijze wordt verkwist.

* * *

Nieuwe belastingen in Ned.-Indië. In *Economisch-Statistische Berichten* heeft mr. J. W. Ramaer beschouwingen gegeven omtrent de voorgestelde nieuwe belastingen in onze Oost. Wij ontleenen er aan: Wat de extra winstbelasting betreft, wijst hij er op, dat deze in zooverre billijk is, dat nu althans allen, die in Indië wat extra verdienen, ook extra zullen worden belast, en niet alleen enkele belastingschuldigen, die men gemakkelijk kan treffen. Het door de regeering gekozen systeem is echter z.i. onbillijk. Als grondslag van de winst is het percentage van de gestorte kapitalen genomen. Speciaal bij de in Indië werkende cultuurmaatschappijen bestaat er echter geen de minste verhouding tusschen het nominale en het werkelijk in het bedrijf vastgelegde kapitaal. Als voorbeeld haalt de schrijver de Poerworedjo en de Tjewang-Lestari aan, die ongeveer een gelijk aantal bouws beplanten, en een vrijwel gelijke maal-capaciteit bezitten, maar waarvan de eerste een kapitaal heeft van 4½ millioen, en de tweede, die haar bedrijf voor een groot deel uit gereserveerde winsten heeft opgebouwd, een kapitaal van slechts *f* 1,200,000, waardoor bij eenzelfde winst eerstgenoemde maatschappij 2½ pCt., de andere 10.8 pCt. van haar nominaal kapitaal zou moeten afstaan. De heer Ramaer meent, dat deze onbillijkheid kan worden voorkomen, hetzij door terug te keeren tot het vroegere systeem, hetzij door de waarde van de in Indische cultuurondernemingen gestoken kapitalen op een vast cijfer per bouw-aanplant te bepalen, of wel door den nieuwen grondslag geheel te laten varen, en eenvoudig de gewone inkomstenbelasting voor naamlooze vennootschappen aanmerkelijk te verhoogen. De heer Ramaer bespreekt voorts den bekenden ,,memorie-post'' inzake tijdelijke exportbelastingen op suiker, koffie, tabak en thee, die op een totaalbedrag van *f* 118.05 millioen worden geraamd, waarvan *f* 106.75 millioen uit suiker. Deze belastingen zullen drukken op de oogsten van 1920, en derhalve voor de eerste maal in 1921 kunnen worden geheven. Vandaar dat de raming der opbrengst alleen in de Memorie van Toelichting was gegeven, en zij in de begrooting zelf voor 1920 pro memorie wordt vermeld. Mr. Ramaer meent, dat onder die omstandigheden het voteeren der memorie-posten ontoelaatbaar is, omdat zij niet betrekking hebben op een opbrengst in het dienstjaar zelf, en de Volksraad van 1920 moreel niet gerechtigd is, die van 1921, welke anders kan zijn samengesteld, te binden. Voor dekking der gewone uitgaven zijn deze belastingen bovendien niet noodig en de schrijver hoopt derhalve, dat de Minister van Koloniën de Memorieposten eenvoudig zal schrappen. Wel wijst de begrooting der buitengewone uitgaven een tekort aan van *f* 84½ millioen. Maar deze uitgaven betreffen in hoofdzaak aanleg van spoor- en tramlijnen, uitbreiding van post, telegraaf en telefoon en havenbedrijven. Het grootste deel van deze uitgaven is van dien aard, dat ervoor mag worden geleend,

en er is geen enkele reden denkbaar, waarom het nu levend geslacht de kosten daarvan in één enkel jaar zal moeten betalen.

Mr. Ramaer concludeert, dat de plannen der Indische regeering geen aangenamen indruk maken. Men mist er een poging in, om na te gaan, wat de Staat noodig heeft ter bestrijding der staatsuitgaven in een bepaald belastingjaar. Men staart zich blind op hetgeen enkele industrieën door toevallige omstandigheden aan extra winst opleveren en de staat eischt daarvan een grooter deel op dan voor dekking der uitgaven noodig is. De begrooting berust op onjuiste grondslagen. Zuinigheid wordt niet in acht genomen. Met koortsachtige haast worden tractementen verhoogd, en dure maatregelen genomen, waarvan het nut voor het tegenwoordige geslacht nog twijfelachtig is, alles onder het motto: „de cultures kunnen het wel betalen". Van de directe belastingen brengen thans reeds Europeanen en Chineezen die slechts 2 pCt. der bevolking uitmaken, veel meer op dan de overige 98 pCt. der bevolking, door welke politiek de tegenstellingen voortdurend worden vergroot.

* * *

Sociale wetgeving. Het bericht, dat mr. dr. J. B. Peyrot te 's-Gravenhage in 1920 in Indië zal optreden als algemeen adviseur voor sociale aangelegenheden bij het departement van gouvernementsbedrijven, geeft de *Sum. Post* de volgende opmerkingen in de pen:

Wij krijgen hier in Indië dus eindelijk eens een man, doorkneed in de sociale wetgeving en de practijk der arbeidswetten, kamers van arbeid, scheidsgerechten, een deskundige waaraan Indië juist op dit oogenblik groote behoefte heeft, nu wij staan aan het allereerste begin eener Indische sociale wetgeving. Weliswaar wordt de heer Peyrot voorshands verbonden aan het departement van gouvernementsbedrijven, zoodat zijne werkzaamheden wel in de eerste plaats de arbeidsorganisatie voor de gouvernementsondernemingen zullen betreffen. Doch 't spreekt vanzelf, dat de regeering ook voor de meer algemeene regelingen van zijne kennis en ervaring partij zal trekken. Er is een algemeene arbeidsenquête in gang, de regeering heeft een algemeene arbeidswetgeving toegezegd. De heer Peyrot zal de aangewezen man zijn om voor zulk eene wetgeving de groote lijnen aan te geven, de instelling van kamers van arbeid enz. voor te bereiden.

Intusschen wordt de behoefte aan sociale arbeidsregeling 't meest gevoeld in de verschillende takken onzer Indische cultuurnijverheid. En nu is 't in zooverre jammer, dat de heer Peyrot een vreemdeling is in Indië en onmogelijk op de hoogte kan zijn van, of vertrouwd met, de eigenaardige arbeidsverhoudingen in onze cultures. In Nederland heeft de sociale wetgever hoofdzakelijk slechts rekening te houden met twee groepen: werkgevers en arbeiders. Degenen in Nederland, die hersenarbeid leveren tusschen kapitaal en arbeid in, nemen daar als werknemer een afzonderlijke positie in, staan feitelijk buiten de rechtstreeksche verhouding: werkgever-arbeider. Zooals men weet, is dat in onze Indische cultures heel anders. Hier vormt de hersenarbeider een schakel van groote beteekenis tusschen den Inlandschen arbeider en den werkgever, daar hij 't is, die feitelijk met den Inlandschen werkman moet werken en tot taak heeft, de orders van den werkgever te doen uitvoeren. Om die reden vormt deze categorie van tusschenpersonen een derden factor in de regeling der arbeidsverhouding en moet die regeling tegelijker de positie van drie groepen betreffen: de werkgevers, arbeiders en de tusschenpersonen.

Wat onze Europeesche cultuurnijverheid betreft, zal de arbeidswetgeving dus hier van eenigszins anderen aard, méér-omvattend, ingewikkelder moeten worden dan zij in Nederland kan zijn. In de arbeidsinspectie kan de heer Peyrot echter het gewenschte bureau van voorlichting vinden.

Door zijne toevoeging aan het departement van gouvernementsbedrijven zal de behartiging van de arbeidsbelangen verdeeld zijn over twee verschillende departementen, daar de arbeidsinspectie onder justitie ressorteert.

Op den duur zal alles wat sociale wetgeving en arbeidsregeling betreft wel worden samengebracht in één afdeeling of in één afzonderlijk departement van arbeid.

De komst van den heer Peyrot is in allen geval het kenteeken van het begin eener nieuwe periode in Indië: die der sociale wetgeving.

* * *

'n Verdragend besluit. De *Sum. Post* tweestart: De Volksraad heeft gesproken en den commandant van het leger naar huis gezonden met de boodschap: wij wenschen geen verdere aanvulling van het Indische Leger met Europeesche krachten. Zonder hoofdelijke stemming accepteerde ons vertegenwoordigend college de motie-Teeuwen, uitsprekende de wenschelijkheid om voor het leger niet langer ongegradueerden buiten Indië aan te werven.

De Volksraad wenscht dus een leger van zuiver Indisch makelij en den Europeeschen soldaat buiten de landspalen te houden.

Zal de moederlandsche regeering er zich bij neerleggen?

Ons leger kan 't voorshands niet buiten de Europeesche kern stellen, wil 't zijn karakter niet totaal verliezen. En dat karakter kan niet worden opgegeven, zoolang Indië nog een onderdeel van 't moederland is.

De vorming van een nationaal leger — droom van de Indische nationalisten, die de motie in 't leven riepen — is eerst dan mogelijk, wanneer Indië tenvolle zelfstandigheid verkregen heeft. Nu dient 't in wezen nog vreemde gezag te steunen op een weermacht, waarvan een deel buiten 't eigen huis is geworven.

Zoo zal in 't moederland, zij 't wellicht niet openlijk, geredeneerd worden. En daarom gelooven wij niet, dat de motie-Teeuwen veel effect zal sorteeren.

Intusschen kan zij de moederlandsche regeering andermaal leeren, dat dit land met snelle schreden naar zijn toekomstige bestemming wil gaan. Dat voor de motie in den Volksraad een meerderheid was te vinden, bewijst, dat hier een sterke strooming zich in steeds meerdere mate tegen het overheerschensidee, waarvan het leger een zuivere afspiegeling is, kant. eMn wil ook in de weermacht de Indisch-nationale tendenz leggen.

En voor dat feit kan noch mag de moederlandsche regeering blind zijn.

Al legt zij — naar een ieder met zekerheid kan vaststellen — de motie-Teeuwen ook kalmweg naast zich neer.

* * *

Het Alcohol-vraagstuk. De heer B. Volkers schrijft in *De Loc.* o.m. over dit onderwerp:

En hoe staat het in Nederlandsch-Indië?

Zeer waarschijnlijk is het drankgebruik onder de Europeanen sedert het begin van deze eeuw afgenomen en zeker verminderde het algemeen vrij sterk in de laatste jaren door den gestoorden invoer.

Maar gaat men de statistieken na van den invoer en van de binnenlandsche accijnzen vóór den oorlog, dan wordt men onaangenaam getroffen door

een sterke toeneming van het alcohol-gebruik, waaruit op te maken valt, dat dit gevaarlijke genotmiddel hoe langer hoe meer in den smaak valt van de Inlandsche bevolking.

Berekend in alcohol van 50 pCt., bedroeg de toeneming gedurende 1909 tot 1914 jaarlijks 200.000 L. of bijna 7 pCt. bij een bevolkingsaanwas van 1,1 pCt.

Nog sprekender zijn de cijfers van sommige dranken afzonderlijk. De toeneming van het arakgebruik bedroeg per jaar gemiddeld 9 pCt., van whiskey 13 en van bier 14 pCt. Met de door de bevolking zelf gemaakte gegiste dranken is natuurlijk geen rekening gehouden.

Men is nu bezig op Java jenever te maken en er bestaan plannen te Soerabaja een groote fabriek van gedistilleerd op te richten.

Verontrustende verschijnselen!

Wie weet, wat de gevolgen zijn geweest van de invoering van alcohol in Afrika; wie erkent, dat de Indianen in Amerika zoo goed als uitgeroeid zijn door het vuurwater, zal zich bezorgd afvragen: waar moet het heen met Indië?

Waarom niet het voorbeeld van Amerika gevolgd en als beschermende maatregelen allen invoer en bereiding van gedistilleerd verboden?

Al was het alleen maar een verbod voor de Inlandsche bevolking.

Zoo goed als het opium verboden is voor Europeanen en dezen dit verbod geenszins als een vrijheidsbelemmering voelen, evengoed zouden de Inlanders bevrijd kunnen worden van het gevaar, dat hen dreigt door alcoholmisbruik.

Local option is hier een onding; de gevaren, die deze economisch zoo zwakke maatschappij loopt, kunnen de Inlanders niet inzien voordat het te laat is.

Gouverner c'est prévoir, — voorkomen is beter dan genezen.

Wie van onze volksraadleden zal den handschoen in het krijt werpen, wie zal de kampvechter zijn?

* * *

Tegen de pers? De *Deli Ct.* concludeert naar aanleiding van de beraamde maatregelen tegen de pers:

Wij gelooven, met de *Java-Bode*, dat rechtschapen Nederlandsche journalisten voor administratieve maatregelen tot beteugeling van het vergiftigen der publieke opinie niet bevreesd behoeven te zijn. Die beweging zal hun deur voorbijgaan. De actie, ingesteld door den Nederlandschen Journalistenkring, (zooals uit latere berichten reeds blijkt een actie met goede resultaten,) staat er ons borg voor dat de Nederlandsche Pers zoowel als de Inlandsche pers van drastische maatregelen van de zijde der Regeering zal verschoond blijven, en dat deze bladen allerminst hebben te vreezen voor het snoeren van den mond, als zij het met die Regeering niet eens zijn.

We zijn hier niet in Petrograd!

* * *

Het Aanbestedings-vraagstuk. V. die over dit onderwerp een uitvoerig artikel in het *Soer. Hbl.* heeft geschreven, komt tot de volgende conclusies:

Zooveel staat in ieder geval vast, dat zoowel beperkt technisch als uit algemeen economisch oogpunt het stelsel van openbare aanbesteding in beginsel moeilijk verdedigbaar is, maar alleen te aanvaarden als noodmaatregel onder zeer bijzondere omstandigheden. En daarnaast kan worden toe-

gegeven dat die omstandigheden hier te lande bereids zijn ingetreden en in de naaste toekomst zich al scherper zullen accentueeren. De heeren aannemers kunnen dus voorloopig gerust zijn en vol goeden moed; en de „vele leden" van onzen vroeden Volksraad krijgen hun zin, al is het dan niet dank zij een scherpe formuleering van hun wenschen en de kracht van hun betoog.

Besluiten wij, gaat de schr. voort, met even een vluchtige aanduiding van het probleem der vorming van een Indischen aannemersstand — evenals die der groote aannemers voor openbare werken, naar wij hopen alleen noodzakelijk in een tijdperk van overgang. Velen vreezen, en naar het schijnt niet heel ten onrechte, voor een monopolie van zeer enkele machtige lichamen op het gebied der aanneming van groote uitvoeringen. De overvloed van groot, winstgevend werk over de geheele wereld, maakt, dat de concurrentie op de Indische aanbestedings-markt beneden gewenscht peil is en blijft. Nog is uitvoering in eigen beheer mogelijk, wanneer een inschrijving mislukt door te hooge of door heelemaal geen inschrijvingen. De stijging van 's lands behoefte aan bouwwerken op alle gebied, reëel of fictief, zal echter de machtspositie onzer aannemers met den dag versterken; er zal een periode aanbreken, dat men van landswege de inschrijvingen, waarvoor men nu als te hoog bedankt, eenvoudig te slikken heeft. En dan?

Dan is men nog op geen stukken na heen door den overgangstijd, waarin de aannemerij van openbare werken reden van bestaan heeft; de openbare organen der gemeenschap, t.w. haar bouwdiensten, zullen er nog niet op zijn berekend, de voortbrenging van openbare werken weder volledig te verzorgen als in vroeger dagen, toen de behoefte aan openbare werken in overeenstemming was met het productiever maken dier diensten.

In dien tijd van kostbaren overgang is maar één afdoend middel denkbaar tegen een ongewenschte economische overmacht van de groote aannemerij, t.w. een krachtige concurrentie door een thans alsnog ongeboren Indischen aannemersstand. Maar hoe die in het leven te roepen? Hier verschijnt het aannemingsvraagstuk voor Indië in een ander verband.

* * *

Zending en onderwijs. Het *Alg. Hbl.* schrijft: Bij de behandeling der Indische begrooting in de Tweede Kamer is een voor het Ned. Zend. Gen. maar inzonderheid voor de Minahassa zeer belangrijke aangelegenheid ter sprake gebracht. Wij bedoelen de mogelijkheid dat het N. Z. G. zijn schoolarbeid in de Minahassa zou staken.

Sedert Juli 1917 wacht het hoofdbestuur van het Ned. Zend. Gen. te vergeefs op eene beschikking op voorstellen aan de Indische regeering gedaan, in het belang van het zendingsonderwijs in de Minahassa en op de Sangi- en Talaud-eilanden. Die voorstellen beoogen o.a. eene reorganisatie, welke ongeveer niets aan de schatkist zou kosten, door de bevolking zelve betaald zou worden, maar waarvoor de instemming van het gouvernement, met het oog op de subsidie-bepalingen, een vereischte is. Met de reorganisatie is bedoeld de mogelijkheid te scheppen het zendingsonderwijs op hooger peil te brengen door daar, waar de behoefte zich voordoet, een vierde klasse aan de scholen te verbinden.

De zending-scholen in de Minahassa worden echter door de regeering blijkbaar op eene lijn gesteld met de zoogenaamde dorps- of desa-scholen van het sedert 1906 door haar gepropageerde volksonderwijs in te voren op dat gebied nog niet ontgonnen streken. Aan die dorps-scholen zijn drie jaar-

klassen verbonden, ergo moeten de zendingscholen het ook daarmede stellen.

Bij deze redeneering wordt geheel over het hoofd gezien, dat het zendings-onderwijs in de Minahassa reeds van 1831 dagteekent, toen aan de eerste aangekomen zendelingen van het N. Z. G., als een van zelf sprekende zaak, de leiding van de 12, door de regeering bekostigde, scholen aldaar werd overgedragen. Toen eenige jaren later, vóór 1840, in het zendingsgebied een drang naar het Christendom en daarmee ook naar het onderwijs onder de bevolking ontstond, heeft het N. Z. G. naar zijn beste vermogen in de onderwijsbehoefte voorzien. Ruim tien jaar later, in 1851, richtte het reeds een kweekschool op, voor de vorming zijner goeroe's (onderwijs aan de genootschapscholen, tevens godsdienstvoorgangers).

Het zou ons te ver voeren de geheele ontwikkelingsgeschiedenis van het zendingsonderwijs in de Minahassa te volgen. Het is eene geschiedenis, waaruit men zien kan, hoe dat onderwijs kon groeien en bloeien, ondanks de geringe medewerking der regeering, tegenwerking zelfs onder het bestuur van resident Jansen omstreeks 1858, maar steunende op de sympathie der bevolking.

Het was wel mede laatstgenoemde factor, die het N. Z. G., hoezeer eenigszins gedwongen — de Indische kerk kan het nu nog niet geheel buiten de hulp der zendingsgoeroes stellen voor de voorziening in de geestelijke behoeften — toch welgemoed de onderwijstaak, die het in de Minahassa op zich genomen had, deed voortzetten, toen het besloot den eigenlijken zendingsarbeid, waarvoor in dat nagenoeg geheel gekerstend gebied trouwens geen plaats meer was, te staken en de Christen-gemeenten aldaar aan de Protestantsche kerk in Indië over te dragen.

Die overdracht — in feite bestaande in den overgang der zendelingen als hulppredikers in den dienst dier kerk — had geleidelijk plaats gedurende de jaren 1875—1885, welk tijdperk samenvalt met een, waarin donkere wolken zich aan den gezichtseinder van het zendings-onderwijs samenpakten. Wij laten hier J. W. Gunning J.Hzn. aan het woord, waar hij in zijn ,,Hedendaagsche Zending in Onze Oost'' het volgende schreef:

Omstreeks 1870 begon het Gouvernement, vooral op aandrang van de Tweede Kamer der Staten Generaal, met kracht het inlandsch onderwijs te bevorderen. Maar in plaats van dit te doen op de groote eilanden, waar nog geen onderwijs gegeven werd, wierp het zich op de Minahassa, waar de bodem beter toebereid was. Het stichtte nu, naast de scholen des Genootschaps, eige scholen; een verkeerd begrip van neutraliteit leidde tot deze zonderlinge handelwijze. Op weelderige wijze werd het Gouvernements-onderwijs ingericht en kosteloos verstrekt. Het Genootschap had de bevolking iets leeren geven voor wat zij ontving, maar dat goede beginsel werd geheel ter zijde tot schade der bevolking. De salarissen der inlandsche onderwijzers werden opgevoerd (zij werden 8 à 9 maal zoo hoog als die, welke het Genootschap uitkeerde). Het onderwijs werd te veel op Europeesche leest geschoeid.

Het spreekt van zelf, dat eene onderwijspolitiek der regeering, waarbij b.v. in 1882 plotseling 40 gouvernements-scholen werden opgericht, storend op den gang van het zendings-onderwijs moest inwerken, dat de bevolking, die toch reeds meer waarde hecht aan wat van de ,,Kompenie'' dan aan dat wat van den ,,particulier sadja'' uitgaat, veel meer gevoelde voor een onderwijs, met zooveel beter ingerichte, van ruimer leermiddelen voorziene scholen dan die der zending.

Toen kwam het oogenblik dat de regeering zelve begon in te zien, dat zij

een verkeerden weg had ingeslagen. „Het gevolg is geweest," zoo schreef de heer G. in zijn bovengenoemd werk, „dat het budget der Regeering voor de Minahassa ontwricht werd, daar er bijna evenveel aan onderwijs uitgegeven wordt als de geheele belasting opbrengt. Dit inziende is het Gouvernement met het Genootschap in overleg getreden om enkele scholen over te doen. Een kunstmatig verwekte agitatie heeft echter dat plan verijdeld."

Wat de heer G. hier wel aanduidde, maar niet duidelijk zeide en toch wel eens mag worden gezegd, is dat het denkbeeld der z.g. conversie, waarvan toen, wat de zending aangaat, zoo goed als niets kwam, geheel van de regeering uitging. De zending begreep zeer wel dat aanvaarding van het regeerings-voorstel haar althans aanvankelijk impopulair zou maken. Zij verzocht dus dat de regeering het mogelijke zou doen om te voorkomen, dat de gewekte tegenzin de zending al te zeer zou treffen. Zij verkreeg die belofte, welke evenwel niet werd gehouden. Het gevolg was dat bij de agitatie tegen de conversie de leuze opgeld deed, dat het der zending te doen was om het volk dom te houden.

Voor de zending moest zulk eene, laat ons zeggen, weinig tegemoetkomende bejegening niet aanmoedigend werken. Wel kon de zending, dank zij de intusschen ingevoerde subsidie-regeling haren school-arbeid krachtig voortzetten — er bevinden zich thans 185 zendingscholen in de Minahassa, waarvan 155 gesubsidieerd. Maar van zulk een behandeling moet toch wel iets zijn blijven hangen.

Daarbij kwamen in de laatste jaren nog allerlei andere onaangename dingen.

De subsidie-regeling was opgesteld geheel in overleg met de hulppredikers, die de plaats der zendelingen hadden ingenomen. Krachtens die regeling waren zij aangesteld tot beheerschers der school, terwijl de genootschapsschoolopziener zich alleen met het technisch gedeelte van het onderwijs had in te laten. In 1916 staakten des ondanks alle hulppredikers op één na, de heer Graafland te Amoerang, een oud-kweekeling van het Genootschap, alle bemoeienissen met de scholen.

van het Europeesch personeel, o.a. voor de kweekschool, de mindere medenementswege ondervonden in zake de voorgenomen verbetering van het onderwijs.

Dit gevoegd bij nog zooveel meer, zooals de moeilijkheid van aanvulling van het Europeesch personeel, o.a. voro de kweekschool, de mindere medewerking der door de regeeringspolitiek op onderwijsgebied aan zelf geven ontwende bevolking moet het zijn geweest, wat bij het N. Z. G. het denkbeeld deed post vatten om zijn school-arbeid in de Minahassa te staken. Verschillende pogingen stelde het toch reeds in het werk om den schoolarbeid op anderen over te dragen, onder voorbehoud van handhaving van peil en aard van dat onderwijs. Die pogingen stuitten af op de overneming der kweekschool van het genootschap, aan welke instelling het echter juist te danken is, dat het zendingsonderwijs in de Minahassa zooveel hooger staat dan het volksonderwijs elders, met zijn op normaal-cursussen uiteraard slechts vluchtig opgeleid personeel.

Het, ook in ons blad opgenomen in hoofde dezes bedoeld, bericht, kon niet nalaten in ruimen kring de aandacht te trekken. De afgevaardigde De Geer bracht de quaestie in de vergadering der Tweede Kamer ter sprake. Hij wees als hoofdoorzaak van de houding van het genootschap — wij hebben gezien dat er nog andere oorzaken waren — op het nog steeds uitblijven eener beschikking op de in 1917 bij de Indische regeering ingediende voor-

stellen. De minister gaf toen in zijn antwoord op deze opmerking te kennen ten volle bewust te zijn van de groote cultureele waarde, die het Ned. Zend. Gen. voor de Minahassa en in het algemeen voor Indië heeft. Hij voegde daaraan het volgende toe:

„Het was mij dan ook een voldoening, toen ik in een brief, dien ik juist heb ontvangen van den Gouverneur-Generaal, las, dat deze op zijn reis in die streken vol bewondering was voor den arbeid, welke in de Minahassa door de zending is verricht, wat betreft het toehalen van den band tot Nederland. Ik zal niet alleen daarom, maar omdat ik zelf niet minder doordrongen ben van het groote nut van den arbeid van het genootschap, mijne uiterste krachten aanwenden, opdat zoo spoedig mogelijk de door den geachten afgevaardigde bedoelde zaak tot een bevredigende oplossing worde gebracht."

Graaf van Limburg Stirum heeft na zijn bezoek aan Menado op de terugreis in eene, aan den resident van dat gewest gerichte soort boodschap aan de bevolking deze op het hart gedrukt om niet op het thans reeds bereikte peil van ontwikkeling te blijven staan. Wij meenen dus, dat nu ook de Indische regeering bereid zal worden bevonden om aan den wensch der zending, die juist den vooruitgang wil, tegemoet te komen.

Daarmede zal dan een voorname aanleiding voor het N. Z. G. om zijn schoolarbeid te staken, zijn weggenomen, terwijl ook andere lichtplekken aan den horizon zijn waar te nemen.

Zoo vernamen wij, dat er weer uitzicht bestaat op Europeesche onderwijzers voor den genootschapsarbeid in de Minahassa.

Maar, van groot belang was, wat in een in ons blad opgenomen schrijven van den heer Louwerier werd medegedeeld over eene actie, in de Minahassa zelve, voor behoud van den school-arbeid der zending.

Wij meenen te mogen vertrouwen, dat het N. Z. G., nu het weder licht belooft te worden, het meergenoemde denkbeeld zal laten varen en welgemoed zijn nuttigen schoolarbeid in de Minahassa zal voortzetten, tot tijd en wijle het met een gerust geweten dien aan anderen zal kunnen overdragen, zonder te vreezen, dat achteruitgang daarvan het gevolg zou zijn. Moge het voor dien arbeid kunnen rekenen op den noodigen en welverdienden steun, ook van particuliere zijde.

* * *

Bevordering der productie. In de Februari-aflevering van het *Tijdschrift der Maatschappij van Nijverheid* schrijft de heer B. Braat, te Soerabaja, over de bevordering der productie. Aan het slot daarvan betoogt schr.:

„De sociale hervormers kunnen in Ned.-Indië nog veel leeren; men zou dat land ten opzichte der Europeanen een voorbeeld kunnen noemen van een socialisatie van het kapitaal, wanneer men wegdenkt, dat het kapitaal aan personen toebehoort.

De jonge krachten, die zich gaan wijden aan kolonialisatie, waren voorhee avonturiers, doch de tegenwoordige aankomende jongelui hebben in hun vaderland niet voldoende ruimte om zich uit te strekken. De naam van moordend klimaat, onverdiend, doch in hoofdzaak te wijten aan de levenswijze van het individu, behoedt het land voor een overstrooming van den ander gewenschte, den slappeling.

Het gevolg daarvan is, dat hier op Java alleen personen aan wal stappen met een groote dosis wilskracht en gezond verstand, hetgeen dan ook hun eenigst bezit is, ergo een betere sociale verdeeling kan men niet wenschen.

Zijn zoeken is dan ook zich een werkkring te verschaffen, waarin hij bevrediging vindt en waarvoor hem zijn belooning niet onthouden wordt. Daardoor worden zij materialisten genoemd; is van een kolonist anders te verwachten, waar hij soms heel alleen zonder relaties staat, waar niemand zich met zijn particuliere zaken bemoeit, waar hij zich heeft te richten naar de wetten van het land, waarin hij zelf geen stem heeft gehad, waar alleen zijn arbeid geëischt wordt.

Waar ter wereld zijn de arbeiders geen materialisten, de koloniseerende materialisten hebben naast hun rechten nog plichten overgehouden, die men vaak moeilijk elders in de arbeidswereld zal zoeken.

Het socialisme zal op Java nimmer voldoende voedsel vinden onder de particuliere Nederlandsche arbeiders, waar ieder zijn baton de maréchal bij zich draagt, het heeft dat gemeen met andere landen, waar nog ruimte is. Alleen vindt het socialisme voedsel bij den uniform betaalden ambtenaar, welke door omstandigheden arbeid heeft te verrichten, welke hem niet interesseert en waarbij hij zich niet kan ontwikkelen.

Iedere arbeider, in welken arbeid, hetzij particulier of gouvernement, moet beloond kunnen worden overeenkomstig zijn kennis en prestaties."

* * *

De Islam dreigt. In een correspondentie uit Constantinopel aan de *Times* wordt er de aandacht op gevestigd, dat noch de Porte, noch de vertegenwoordiger van Aserbeidsjan te Konstantinopel tot dusverre het gerucht hebben tegengesproken, dat in den afgeloopen herfst een bondgenootschap tusschen beide regeeringen werd gesloten, terwijl in de boodschap van het Aserbeidsjansche ministerie aan het parlement gezegd wordt, dat groote waarde wordt gehecht aan nauwe en vriendschappelijke betrekkingen met Turkije en ten slotte moeilijk is aan te nemen, dat de voortdurende bezoeken van Nori en Halil Pacha, beide politici, wier uitlevering door Engeland wordt verlangd, aan Bakoe, den politici van die stad geheel onbekend zouden zijn. De correspondent hoopt dan ook, dat de geallieerden Aserbeidsjan, welks regeering zij onlangs „de facto" hebben erkend, slechts zullen ondersteunen, wanneer zij de zekerheid hebben, dat de onervaren politici van dat land zich niet zullen begeven in eenig bondgenootschap met de Turken, wat ongewenschte gevolgen zou hebben voor Engeland's positie in Midden-Azië.

Naar de correspondent van de *Morning Post* te Konstantinopel bericht, werd den 30en Januari in de universiteit van Stamboel een vergadering gehouden, ter viering van de erkenning van de onafhankelijkheid van Aserbeidsjan door de geallieerden. De bedoeling van die vergaderingen, zegt de correspondent, is, de geallieerden zooveel mogelijk te irriteeren totdat de nationalistische bajonetten gereed zijn. De bekende vrouwelijke novelliste, Halid Idib, zeide, dat de onafhankelijkheid van Aserbeidsjan de eerste stap was in de richting van de vervulling van het pan-Toeranische program en dat de Krim, Khiwa, Tasjkend en Boekhara weldra zouden volgen. Een andere spreker verklaarde, dat Turkije in den oorlog ingreep, om millioenen Turksche en Mohammedaansche broederen van een vreemd juk te bevrijden en dat de onafhankelijkheid van Aserbeidsjan te danken was aan het bloed, dat de Turken in Palestina en den Kaukasus hadden vergoten. Europa, zeide hij, is een draak met zeven hoofden, die tegen elkander hebben oorlog gevoerd en nu gebroken zijn. Nu zal de Mohammedaansche wereld den oorlog verklaren aan die hoofden, geheel Azië zal tegen zijn verdrukkers in opstand

komen, de wereldoorlog is nog niet ten einde en het zwaard van Mohammed zal beslissen wie als overwinnaar daaruit te voorschijn treedt. De vergadering was druk bezocht en de redevoeringen werden telkens door kreten: „Weg met Engeland!" onderbroken.

(Het Pan-Toeranische program wil alle landen van Turkschen stam, van Toerkestan tot de Middellandsche Zee vereenigen en van daaruit de gansche Islam beheerschen. Red). *(N. Ct).*

* * *

Het groote onbekende. Er is een bericht geweest luidende:

De Indische regeering heeft naar Nederland een voorstel gezonden tot het instellen van vliegbootdiensten naar afgelegen posten op de buitenbezittingen en uitbreiding van het aantal kleine radiostations, desnoods alleen ingericht op het ontvangen van berichten, omdat den landvoogd op zijn jongste reis de groote isolatie van sommige streken is gebleken.

Naar aanleiding hiervan „interrumpeert" *De Loc.* o.m. met het volgende:

Men moet dagenlang door die mateloos lijkende waterstraten van onzen Oostelijken Archipel hebben gevaren om eenigszins te begrijpen de beteekenis van het isolement, waarin dat zeker niet onbelangrijkste deel van Indië verkeert. De afstand — de gapende, wanhopige afstand — is de groote vijand van de daar werkende menschen. Kan deze met nieuwe middelen worden overwonnen, zoodat ook daar eenige aansluiting wordt verkregen met het wereldleven, dan beteekent dat de ontsluiting van nieuw en ongekend land, dan beteekent het de ontdekking van het groote onbekende.

De Paketvloot is niet bij machte om in de dag aan dag groeiende behoefte aan uitgebreider verkeer tusschen de deelen van Indië te voorzien. Zij houdt nu al de ontwikkeling van Sumatra niet goed meer bij. Een verdubbeling van haar vloot zou noodig zijn, om aan alle in actie komende streken van Indië voldoening te geven. Het denkbeeld van een nieuwen paketdienst, maar dan door de lucht, bij den tegenwoordigen stand van industrie en techniek stellig te verwezenlijken, verdient dan ook allen steun. Het komt om zoo te zeggen juist op tijd, op het oogenblik immers, dat Indië voor 't eerst ook naar buiten zijn belangstelling in de luchtvaart heeft getoond en ook met ernst aan een luchtverbinding met 't moederland gaat denken.

Een dergelijke „muskietenvloot", van centrale punten uitzwermend door den dampkring van onzen Archipel, zou te zamen met de voorgenomen uitbreiding van het radiotelegrafisch verkeer niets minder dan een omwenteling, maar dan een revolutie in den besten zin, teweegbrengen in groote deelen van Nederlandsch-Indië, welke thans in buitenste afgelegenheid aan miskenning en vergetelheid zijn overgeleverd. Nieuwe werelden zouden zich op verrassende wijze openen, en voorgoed zou het gedaan zijn met de eenzijdige belangstelling voor enkel de hoofdeilanden van den Archipel en met de verwaarloozing van zooveel en zoo rijk gebied.

* * *

Taal is macht. Onder dezen titel schrijft *De Cultuurbond:*

Moge elders de studie van de Inlandsche talen voor den cultuurgeëmployeerde met zekere minachting worden behandeld, en worden dikwijls krachttermen in groote verscheidendheid aangebracht om een gebrekkig Maleisch of Javaansch aan te vullen, over het algemeen mogen wij wel zeggen dat

op Java zelf het groote nut van de kennis der Inlandsche talen als middel om te begrijpen en begrepen te worden allerwege wordt erkend en ingezien. Wij hebben hier niet zoozeer het oog op de korte bevelen die voor het bedrijf noodig zijn. Men leert die spoedig genoeg aan. Maar veeleer bedoelen wij het trachten zich vertrouwd te maken met de denkwijze, de gevoelens, de gewoonten van den Inlander.

De Europeaan zij, vooral op de onderneming, niet enkel de bevelende meester, hij trachte ook te worden de vertrouwde raadsman van zijn volk. Wij hebben ze gekend, door de opgezetenen van hun land schier bovenmenschelijk werden vereerd, maar die ook belang stelden in het lot van den minsten onder de geringsten. Men klaagt dikwijls (en terecht) over de verwording en de verwildering in de Inlandsche maatschappij. Maar laat ons voortdurend bedenken dat ook op ons de plicht rust als hooger ontwikkelden in hoffelijkheid, in rechtvaardige behandeling, in heel onze levenswijze, den Inlander tot een voorbeeld te zijn. Ontzag dwinge men niet af door ruw geweld, maar door een rechtvaardig oordeel. Dat is niet mogelijk zonder de motieven te kennen die de handelingen van den Inlander hebben geleid. En hoe kunt Ge U die kennis eigen maken zonder zijn taal te spreken?

Het is daarom dat wij met zulk een nadruk voortdurend wijzen op het belang van taalstudie, en poging om die studie te vergemakkelijken, zoo warm steunen.

* * *

Een schandelijk contract. *De Loc.* schrijft:

In onze besprekingen van de assistentenregeling voor Deli hebben wij er herhaaldelijk op gewezen dat in tal van groote bedrijven buiten Deli de bestaanszekerheid der geëmployeerden zeker niet vaster is dan daar. In de overtuiging dat een incidenteele regeling voor Deli niet werd gewettigd door uitzonderlijke omstandigheden in dat gebied, hebben wij daarom aangedrongen op allerspoedigste invoering van een wettelijke regeling van het arbeidscontract naar het Nederlandsch model in héél Indië.

Een voorbeeld van een buiten Deli gangbaar contract, hetwelk ons betoog komt versterken, vonden wij in het laatst verschenen nummer van de *Suikerbond*. Het is de overeenkomst, welke een op Java gevestigde petroleummaatschappij met een harer geëmployeerden heeft gesloten. Wij ontleenen er slechts dit eene artikel aan:

„De maatschappij heeft het recht den werknemer te allen tijde en zonder voorafgaande kennisgeving te ontslaan, wegens ontevredenheid over de door hem bewezen diensten, wangedrag of ziekte.

„Het blijft geheel aan het oordeel der maatschappij overgelaten, aan welk oordeel de geëmployeerde zich nu reeds zonder eenige reserve onderwerpt, of zich het geval van ontevredenheid over de door hem bewezen diensten, wangedrag of ziekte voordoet. Is ontevredenheid over de door hem bewezen diensten, wangedrag of ziekte de reden, dat hij ontslagen werd, dan houden alle verplichtingen van de maatschappij tegenover hem op het oogenblik van ontslag op."

Een dergelijk contract, dat den werkgever veroorlooft zelfs den zieken werknemer als een hond ter deure uit te jagen, strijdt met elk begrip van menschelijkheid. Het is kortweg schandelijk.

De directeur van justitie heeft den Volksraad beloofd dat zoo spoedig

mogelijk een regeling van het arbeidscontract voor heel Indië zal worden ontworpen.

Die belofte — het blijkt opnieuw — kan geen dag te vroeg worden vervuld.

* * *

De Jaarbeurs. De *Preanger Bode* wijt het afstemmen van de Jaarbeurs-subsidie door den Volksraad aan overrompeling ten gevolge van de rede van den heer 's Jacob. De leden waren niet op de hoogte van den waren stand van zaken.

De beslissing, waarbij de subsidie werd afgewezen is een fout..... welke echter nog hersteld kan worden en hersteld zal worden zoodra de schrik over is. Want in het handelsleven is het Jaarbeurs-instituut een Schlager geweest. Omdat het gezond, levenskrachtig en nuttig is. Omdat het op ernstig zaken-doen is gebaseerd. Omdat daarin het begrip handelsmarkt herboren is met verwerping van de kostbare franje en afleidende bijzaken, welke in de verworden „tentoonstelling" hoofdzaak zijn geworden.

Verder zegt het blad:

Een offer uit de schatkist voor het groote doel ten bedrage van zestig mille mag gering heeten. Maar de Volksraad heeft het afgestemd in slappe afzijdigheid, zonder onderzoek, zonder appreciatie voor den durf en ondernemingsgeest aan het groote werk ten koste gelegd, zonder verlangen tot bescherming, zonder één poging om krachtiger te helpen waar de nood grooter werd voorgesteld.

En toch zal de Jaarbeurs tot stand komen. Ondanks een weerlooze, slaperig-knikkebollende Volksraad. Want van retireeren is geen sprake meer bij de promotors, de middelen zullen gevonden worden en ..... we vertrouwen dat regeering en vertegenwoordiging terug zullen komen op hun vergissing.

De jaarbeurs is niet meer weg te drukken.

Noteeren we even de feiten, welke dezer dagen aan de pers verstrekt werden.

De verschillende toezeggingen tot deelname en de reeds binnenkomende aanvraag-biljetten toonen aan, dat handel en industrie het nut van het Ned. Ind. jaarbeurswezen ten volle beseffen.

De energie, welke het bestuur ontwikkelt teneinde tijdig gereed te komen, blijkt overal sympathie te ondervinden.

Het permanent jaarbeursgebouw vordert flink. Reeds is begonnen met het afpleisteren der muren.

De bamboe-pagger is geheel opgeruimd zoodat thans een denkbeeld kan verkregen worden van het effect, dat dit gebouw zal maken te midden van de verschillende tijdelijke gebouwen, bestemd voor monsterkamers en stands.

De aanbesteding der tijdelijke gebouwen heeft plaats gevonden.

De nivelleering van het terrein vordert snel, terwijl de voorbereidende werkzaamheden voor de beplanting geheel gereed zijn en dezer dagen met het uitkiezen van de verschillende heesters en planten zal worden begonnen, waarvoor de steun van de cultuurtuin te Buitenzorg reeds vroeger werd ingeroepen.

Het plan van aanleg werd ontworpen door den tuinarchitect C. Kwast te Wanaradja, die op dit gebied zijn sporen reeds verdiend heeft.

Ook in het buitenland bestaat veel belangstelling voor de Jaarbeurs, al zal de deelname van die zijde, zoowel met het oog op den korten tijd van

voorbereiding alsmede door het eenigszins beperkt karakter van de Ned. Ind. Jaarbeurs, zooals van zelf spreekt, niet zoo groot zijn als dit bij eene tentoonstelling het geval zou zijn. Het feit, dat er nu reeds firma's gevonden worden, die zich een plaats wenschen te reserveeren op de 2de jaarbeurs, zegt op zichzelf genoeg. Ook aanvragen voor deelname in de vaste monsterkamers zijn reeds ingekomen, hoewel met de oprichting daarvan nog gewacht moet worden tot later.

Tegenover deze feiten kan de regeering niet volstaan met praatjes over de bevordering van de Indische nijverheid en schoone beloften zonder daden.

KOLONIALE LITERATUUR.

Het Nederlandsch eskader in Oost-Indië 1914—1916 benevens eenige beschouwingen over onze marine, door F. Bauduin, vic -admiraal b. d. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff.

Admiraal Bauduin heeft een goed werk gedaan met deze herinneringen te boek te stellen. Hij zal er zijn doel mede bereiken: de overtuiging te schenken, dat er allerminst redenen aanwezig zijn om onze marine af te schaffen, die ook blijkens dit boek, niettegenstaande het verouderde er alles behalve volwaardige materieel toch nog zulke goede diensten heeft bewezen. Dat de deskundige schrijver van 1914 tot 1916 commandant van het Nederlandsche eskader in Oost-Indië, een aangename verteller is verhoogt slechts de waarde van zijn arbeid, waaraan we het een en ander gaan ontleenen. Wij citeeren dan:

„Aan de Marine heeft men wel iets gehad, veel, zeer veel is aan haar te danken, en wanneer men de rekening zou opmaken na dezen oorlog, dan valt er niet aan te twijfelen, dat zij zelfs goedkoop is geweest.

„Ik moet echter erkennen, dat dit niet algemeen bekend is; alles wat door de Marine gedurende den oorlog werd verricht, moest strikt geheim gehouden worden, voornamelijk om haar taak mogelijk te maken. Nu is die geheimhouding niet meer noodig en uit bovengenoemde oordeelvellingen blijkt wel, dat het hoog tijd is dat men in Nederland een beter inzicht krijgt in de waarde, die de bestaande Marine voor ons land gehad heeft en daardoor de noodzakelijkheid zal inzien om een goede Marine te bezitten.

„Het handhaven onzer neutraliteit is toch voor een groot deel, en het behoud onzer Koloniën bijna geheel aan onze Marine te danken geweest.

„Onophoudelijk zijn pogingen gedaan en werden plannen beraamd om onze Koloniën voor vijandelijke doeleinden te gebruiken, en zoo die niet door onze Marine waren verijdeld geworden, zou een ingrijpen van vreemde Mogendheden aldaar zeer zeker hebben plaats gehad.

„Ongetwijfeld zou dit slechts de eerste stap zijn geweest om die Koloniën, waar wij de neutraliteit zelf dan niet konden handhaven, te bezetten en eventueel later te behouden.

De schr. constateert, dat de gevechtswaarde van het Nederlandsch eskader tegenover welke van de oorlogvoerende partijen ook, absoluut nul was.

„Vroolijk was het vooruitzicht geenszins; onze geringe snelheid in verband met het weinige en lichte geschut gaf bijna niets anders te verwachten dan in den grond te worden geschoten zonder zelfs in staat te zijn de vijand eenig kwaad te kunnen doen.

Behalve het gebrek aan gevechtswaarde waren de schepen van het Eskader ook alles behalve geschikt voor den kruiser- en onderzoekingsdienst in het groote gebied, welke van hen gevergd werd; daarvoor waren hun vol te houden vaart met voordeelig kolenverbruik van plm. 9 mijl en hun kolenberging veel te gering.

Wat de jagers betreft bleek wel ten duidelijkste hoe theoretisch hun waarde is. De praktijk was geheel anders en de voorstanders van eene verdediging met klein materieel mogen daarmede wel rekening houden. Menige verzuchting hebben zij mij gekost. Voor zelfstandige actie op eenigen afstand van hun basis zijn zij volkomen ongeschikt. Veel zee en slecht weer kunnen zij niet verdragen, bovendien zijn zij daarvoor te zwak gebouwd; in gewone omstandigheden is door het gedurig slingeren en stampen het leven aan boord reeds van dien aard dat voor de opvarenden vrij spoedig eenige rust noodig is. Hun economische vaart is 8½ mijl; maken zij gebruik van hun eigenschap om wat meer vaart te kunnen loopen dan is hun kolenvoorraad spoedig opgebruikt, terwijl bij toepassing van volle kracht dit na één dag het geval is."

Aangaande de eigenlijke werkzaamheid van onze marine ginds nemen we dit over:

„Reeds spoedig kwamen wij tot de overtuiging dat de Duitschers uitstekend georganiseerd waren, zij hebben ons dan ook heel wat last en moeite veroorzaakt. Verschillende afgelegen punten van onzen Archipel waren van te voren reeds als kolenstations voor hun oorlogsschepen aangewezen. De booten der verschillende Duitsche maatschappijen, welke toevallig in Indië aanwezig waren, wisten allen wel wat hun te doen stond of kregen direct hun orders. Alle Duitsche onderdanen moesten zich bij de consuls melden en werden naar hun aangewezen bestemming gedirigeerd o.a. naar Kiau-Tsjau of om de bemanningen der koopvaardijschepen aan te vullen. Allerlei plannen werden door hun chefs in Indië gemaakt en dit was wel een der voornaamste redenen waarom wij de bewegingen onzer eigen schepen zoo geheim mogelijk moesten houden en waarom derhalve van hare verrichtingen ook zoo weinig bekend werd."

Van belang is ook wat de schr. over een toekomstige Nederlandsche marine zegt. Hij meent, dat deze moet bestaan uit een hoofdmacht, de slagvloot, en het kleine materieël voor speciale doeleinden als kruisers, duikbooten, jagers, mijnleggers, opruimers enz., en dat de slagvloot de hoofdzaak is, die de heerschappij ter zee bepaalt.

Indië zou zijn eigen maritieme verdediging kunnen betalen.

„De vechtvloot moet uit de beste eenheden bestaan met alle toebehoorend materieel zooals een goede vliegdienst, terwijl Indië zelf in den aanbouw, herstelling en aanvulling moet kunnen voorzien; verder een goede kustverdediging waar die noodig is. Er moeten de noodige goed ingerichte bases zijn, welke niet alleen van de zeezijde verdedigd worden, maar zich betrekkelijk ver in het binnenland uitstrekken en ook aan die zijde een aanval of beleg kunnen weerstaan."

Laat men echter de gedachte aan de verdediging van Indië tegen een groote mogendheid los, dan kunnen wij een Marine hebben, welke aan andere eischen voldoet.

„Zoolang wij de gedachte aan die verdediging niet loslaten zullen wij geen enkel resultaat bereiken en zal steeds oneenigheid onder de deskundigen en wantrouwen bij de Volksvertegenwoordiging blijven; verschillende ministers zullen verschillende opinies hebben en het gevolg zal zijn wat het nu is, geen marine, geen personeel, geen ambitie, geen tevredenheid, geen verdediging of nut voor den lande, maar wel kosten.

Hoe ver dit alles reeds gekomen is blijkt wel uit de voordrachten in den laatsten tijd in de vereeniging „Onze Vloot" gehouden."

Het doel van de Marine zou dan worden:

1e. Verdediging van Nederland; 2e. Bescherming van handel en koopvaardij, visscherij en Nederlandsche belangen in Indië en in den vreemde; 3. Handhaving van ons gezag in Indië; 4e. Eventueele handhaving van onze neutraliteit; 5e. Hydrographie, wetenschappelijke ondernemingen, loodswezen.

Wat sub I betreft:

„Het behoeft geen betoog dat Nederland niet in staat is een eerste rangs zeemacht er op na te houden, evenmin een 3de of 4de rangs. In een oorlog kunnen wij dus niets anders doen dan ons tegen bezetting verdedigen, d.w.z. wat de zeemacht betreft een goede en afdoende kustverdediging er op nahouden, waarbij een goede vliegdienst behoort.

Die kustverdediging kan en moet afdoende zijn; dit is bewezen door de in zoo korten tijd gemaakte kustverdediging van België door de Duitschers, waartegen de geheele geallieerde macht niets heeft kunnen doen. Wel zal onze geografische gesteldheid uitgebreider en meer maatregelen eischen, zij zullen echter niet verschillen van die in België en aan de Duitsche kust genomen, en het daarvoor gebruikte materieel moet ook het onze zijn.

Voor de overige doeleinden: 12 lichte kruisers, een aantal kleinere vaartuigen, waaronder enkele torpedojagers, en een goede vliegdienst. Ook werven voor aanbouw en herstelling, magazijnen, hospitalen enz. opdat voor een dergelijke marine met een bepaald doel dat nauw verbonden is aan 's lands belangen, waarin goed en aangenaam gediend wordt en zoowel de ambitie als het aantrekkelijke van het zeemansleven bevredigd worden, het noodige personeel zal te vinden zijn, zonder dat men zijn toevlucht behoeft te nemen tot kustmatige middelen."

Het boek is aardig geillustreerd. De leek zal nauwelijks kunnen gelooven, dat die op een plaatje heel wat lijkende schepen, zoo weinig gevechtswaarde tegenover de modernse oorlogsschepen hebben.

Verslag eener spoorwegverkenning in Noordwest-Borneo (drie deelen, waarvan de eerste twee in een band) samengesteld door den hoofdingenieur 1e klasse J. C. F. van Sandick en de gepen. luit. kol. der infanterie V. J. van Marle.

Dit kloeke werk vormt No. 13 van de Mededeelingen Opname van den dinst der Staatsspoor- en Tramwegen. Deel I geeft ons: I. *Algemeene beschouwingen*, voornamelijk volksbeschrijving en bestuurs-indeeling; II. *Aardrijkskundige beschrijving;* III. *Nadere beschrijving van het Noordwestelijk deel van het gewest;* Deel II. behandelt: IV. *De hedendaagsche economische toestand;* V. *De tramplannen* (A. Geschiedkundig overzicht; Algemeene beschouwing; Beschrijving van het tracé Pontianak-Sambas; De geldelijke uitkomsten). Deel III is als volgt verdeeld: I. *Overzicht van de geschiedenis der Westerafdeeling van Borneo;* II. *De Chineezen en het Kongsiwezen;* III. *Bijzondere onderwerpen;* IV. *Bevaarbaarheid der rivieren;* V. *Afstanden langs de rivieren;* VI. *Regenwaarnemingen;* VII. *Beschrijving van den weg van Singkawang naar Bengkajang.*

Aan dit fraai geillustreerde werk, zijn verschillende kaarten en schetsen toegevoegd. Het is een standaardwerk geworden, dat vaak met vrucht geraadpleegd zal kunnen worden.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Dr. G. Mahn. Der Tempel von Boro-Budur. Eine buddhistische Studie. Leipzig, M. Altmann. 1919. kl. 4°. Mit Tafeln. [92 blz. ƒ6.—].

F. Bauduin. Het Nederlandsche eskader in Oost Indië 1914—1916, benevens eenige beschouwingen over onze marine. Met kaart en platen. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1920. 8°. [XVI en 166 blz. ƒ6.— Geb.].

Mr. W. A. P. F. L. Winckel. Rechtsbedeeling onder de Inlanders en daarmede gelijkgestelde personen in Ned.-Indië. Inlandsche strafvordering, rechtsbedeeling van het Landgerecht. Tweede herziene uitgaaf. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1920. 8°. [XII en 438 blz. ƒ15.—. Geb.].

Statistiek van den handel en de in- en uitvoerrechten in Nederlandsch-Indië over het jaar 1918. Deel III. Samengesteld bij het Hoofdbureau der in- en uitvoerrechten en accijnzen. Batavia, G. Kolff en Co. 1919. 4°. [290 blz.].

Verslag omtrent de Gouvernements Kina-onderneming te Tjinjiroean (Bandoeng) over 1918. Bandoeng, N.V. Boekhandel Visser & Co. 1919. 4°. Met platen. [54 blz.].

Verslag van den dienst van het Boschwezen in Nederlandsch-Indië over het jaar 1917. Weltevreden, Albrecht en Co. 1919. fol. Met kaart. [122 blz.].

J. C. van Eerde. Inleiding tot de Volkenkunde van Nederlandsch-Indië. Haarlem, Erven F. Bohn. 1920. 8°. Met kaarten. [232 blz. ƒ2.65. Geb.] [Volksuniversiteits Bibliotheek No. 1.]

Handleiding ten dienste van de Inlandsche Bestuursambtenaren op Java en Madoera. No. 24/B.B. Vuurwapenen, buskruit en munitie. A. In- en uitvoer. B. Bezit, vervoer en handel. Uitgave van het Departement van Binnenlandsch Bestuur. Batavia, Ruygrok & Co. 1919. 8°. [104 blz. ƒ0.50].

Verslag der Staatsspoor- en tramwegen in Nederlandsch-Indië over het jaar 1917. Deel II. Weltevreden, Landsdrukkerij. 1919. gr. 8°. [VIII en 448 blz.].

Agrarische regelingen voor de zelfbesturende landschappen in de gewesten buiten Java en Madoera. Samengesteld door het Departement van Binnenlandsch Bestuur. Afdeeling agrarische Inspectie. Weltevreden, N.V. Boekhandel Visser & Co. 1919. 8°. [344 blz.].

Bepalingen betreffende het Gevangeniswezen. Deel I. Samengesteld bij het Hoofdkantoor van het Gevangeniswezen. Batavia, Landsdrukkerij. 1919. 8°. [VIII en 464 blz.].

Verslag eener spoorwegverkenning in Noordwest-Borneo. Samengesteld door **J. C. F. van Sandick** en **V. J. van Marle** [Dienst der Staatsspoor- en tramwegen. Mededeelingen Opname No. 13]. Batavia, Albrecht en Co. 1919. 3 dln. in 2 banden, gr. 8°. Met platen en kaarten. [XIV, 384, VI en 298 blz. resp. ƒ8.50 en ƒ6.— Geb.].

Verslag nopens de overwogen plannen en maatregelen betreffende de kolonisatie van Javaansche werklieden op de cultuurondernemingen ter Oostkust van Sumatra in verband met de voorgenomen afschaffing van de zoogenaamde poenale sanctie in de koelie-ordonnantie. Weltevreden, Landsdrukkerij. 1919. fol. [102 blz.].

Dr. M. Lulius van Goor. Korte Gids voor de tempelbouwvallen in de Prambananvlakte, het Diëngplateau en Gedong Sanga. Met 8 foto's en 7 kaarten. [Oudheidkundige dienst in Ned.-Indië]. Weltevreden, 1919. 8°.

D. Mulder Jr. Is decentralisatie der irrigratie mogelijk en gewenscht? Garoet, 1919. 8°.

Resultaten malaria-onderzoek te Tegal. (Notulen van de openbare spoedvergadering van den gemeenteraad van Tegal, gehouden 23 Aug. 1919). Tegal, De Boer. 1919. 8°. [16 blz.].

Spoorwegplannen Bandoeng. (Bandoeng, 1919). 8°. [52 blz.]

B. TIJDSCHRIFTEN, ENZ.

De Indische Gids. *42e jaarg. No. 2. 1 Febr. 1920.*
Nederlandsch Oost-Indië in 1919, door E. A. A. VAN HEEKEREN. — Nederlandsch West-Indië in 1919, door E. A. A. VAN HEEKEREN. — Nog eens volksonderwijs in verband met landbouw en bedrijf, door Dr. J. W. GUNNING. — De inkomsten van het Landschapsbestuur in het gewest Atjeh en Onderhoorigheden, door J. KREEMER. — Revue van brochures enz., zoomede de overige vaste rubrieken.

Nederlandsch-Indië Oud en Nieuw. *4e jaarg. afl. 9. Jan. 1920.*
Wayangbeeldkunst als grondslag eener Javaansche schildersschool, door NOTO SOEROTO (met portret en ill.). — Bamboe-ornament van Nederlandsch Nieuw-Guinea, door J. A. LOEBÈR Jr. (met 110 afbeeldingen naar teekeningen van den schrijver). (zie ook afl. 10).
Id. Afl. 10. De Minister van Koloniën, S. de Graaff, door J. KONING (met portret). — Voorloopige mededeeling omtrent het nieuwste systeem van Javaansch notenschrift, door SOOSJO POETRO. — Boekbespreking: Unexplored New-Guinea, by W. N. BEAVER, door K. W. L. B. (met ill.).

De West-Indische Gids. *1e Jaarg. No. 8. Dec. 1919.*
Sanitaire beschouwingen, in verband met immigratie van werkkrachten in Suriname, door Dr. R. RÖMER (zie ook No. 9). — De kleeding der Surinaamsche bevolkingsgroepen, in verband met aard en gewoonten, door TH. B. VAN LELYVELD (slot) (met ill.). — Het leven op St. Eustatius omstreeks 1792, medegedeeld door Dr. J. DE HULLU. — Houtdistillatie in Suriname, door H. J. HOMULLE. — De verzekeringskas van de firma C. Kersten & Co., te Paramaribo, door B. J. KLUVERS. — Memorie van het Comité tot bevordering van den middenstandslandbouw in Suriname, op 29 Aug. 1919 den Gouverneur aangeboden. — Boekbespreking. — Bibliographie. — Uit de pers.
Id. No. 9. Jan. 1920. Rechtszekerheid van den grondeigendom in Suriname, door A. VAN DER DEURE. — Curaçao's eeuwfeest, 1816—4 Maart 1916, door P. A. EUWENS (met platen). — Militairen als Gouverneur van Suriname in de eerste helft der achttiende eeuw, door Mr. R. BIJLSMA. — Bestuursinrichting van Suriname. — Uit de pers. — Bibliographie.

Vragen van den Dag. *35e jaarg. Febr. 1920.*
De tropische zonnewarmte voor huiselijk gebruik, door J. HABBEMA.

Tijdschrift voor Economische Geographie. *11e jaarg. No. 1 en 2. 15 Jan. — 15 Febr. 1920.*
De Nederlandsche vereeniging voor Economische Geographie, 17 Dec. 1909 — 17 Dec. 1919, door Prof. Dr. H. BLINK. — De economische geographie der koloniën, door Prof. Mr. J. C. KIELSTRA.

Onze Eeuw. *Februari 1920.*
Naar het dal van Kedoe [voornamelijk beschrijving der Hindoe-oudheden aldaar], door C. M. VISSERING.

Indië. Geïllustreerd Weekblad. *3e Jaarg. Afl. 44. 28 Jan. 1920.*
De jagerstammen in Borneo's oerwouden, door N. (met ill.). (zie ook afl. 45—46). — Reisindrukken uit Indië. Soerabaja (met ill.), door K. (zie ook afl. 46). — Patrouilleleven. IV. Terreinhindernissen, door M. A. VAN DER LIJKE.

Id. Afl. 45. Patrouilleleven. V. Atjeh, door M. A. VAN DER LIJKE. (zie ook afl. 46). — De thuiskomst, door M. C. KOOY VAN ZEGGELEN. (zie ook afl. 46).
Id. Afl. 47. De Gouverneurs-Generaal van Oost-Indië. XIV. Cornelis Speelman, door N. (met portret). — Reisherinneringen uit Java, Malang en het Tenggergebergte, door K. (met ill.). — Aan boord van een mailstoomer, door J. CROISET.

Weekblad voor Indië. *16e Jaarg. No. 37. 21 Dec. 1919.*
Een kijkje in het Zoölogisch Museum te Buitenzorg [met beschrijving van den walvisch], door W. KOOIMAN Jr.
Id. No. 38. Een wajang-vertooning (met ill.), door S. M.
Id. No. 39. Wetenschappelijk onderzoek van Nieuw-Guinea in vroeger jaren, door C. N. — Jachtschetsen uit de Padangsche Bovenlanden, door M. W.

Buiten. Geïllustreerd Weekblad. *Jaarg. 1920. No. 5 en 6.*
Dagelijksche dingen van Curaçao, door Mevr. M. B. DE LANGE—DE BRUIJN (met ill.).

De Reflector. *4e jaarg. No. 51. 20 Dec. 1919.*
Drukpers en journalistiek in Indië (slot), door M. M.
Id. No. 52. Rassenhaat, door M. M.

De Hollandsche Revue. *No. 12. 25 Dec. 1919.*
J. Koning (redacteur van het „Soerabajasch Handslsblad"), (karakterschets).

Indologenblad. *11e jaarg. No. 7. 14 Febr. 1920.*
De eed in den Nederlandsch-Indischen Archipel, door P. J. H[EESTERMAN]. — De zending in Posso en Nieuw-Guinea, door K. W. L. B.

Vrijzinnig Weekblad. Orgaan van den Nederlandsch-Indischen Vrijzinnigen Bond. *3e Jaarg. No. 17. 25 Oct. 1919.*
Heerendiensten in de Buitenbezittingen, door W. A. P(ÉNARD). (zie ook No. 19). — Een en ander over den rijstbouw en de waarde van rijst als voedingsmiddel, door K.
Id. No. 18. Het tekort aan bestuursambtenaren, door J. TIDEMAN. — Nogmaals de poenale sanctie, door K.
Id. No. 19. De suikerpositie, door HANDELSMAN. — Over het Indische bezoldigingsvraagstuk, door K.
Id. No. 20. Het raadsel van Halmaheira, door K. (over afkomst en taal der bewoners). — De instelling van den Desaraad.
Id. No. 21. Zee-zigeuners [Badjo's of orang-laoet], door W. A. PÉNARD.
Id. No. 22. De landsinkomstenbelasting, door K. — Inlandsch bestuur en S. I., door SOETARDJO.
Id. No. 23. Tractementsvermeerdering en pensioensverhooging door K. — De Regeering en de Inlandsche beweging.

Het Koloniaal Weekblad. *20e Jaarg. No. 5. 29 Jan. 1920.*
Indische ambtenaren, door S. J. AAY.
Id. No. 6. Het Ned.-Indisch Volkscredietwezen, door O. P. BESSELING, besproken door E. L. K. SCHMÜLLING.

Economisch-Historisch Jaarboek. *Vijfde deel. 1919.*
De koeliekontracten ter Oostkust van Sumatra 1880—1920, medegedeeld door Dr. P. ENDT. — Memorie betreffende het oprichten van eene Bank voor de Nederlandsche West-Indische bezittingen van J. van den Bosch, medegedeeld door W. L. GROENEVELD MEIJER.

Aanteekeningen van het verhandelde in de Sectie-Vergaderingen van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. *Juni 1919.*
De weg naar Indië en de Kaap de Goede Hoop in de 17e eeuw. Voordracht, door C. J. WIJNAENDTS FRANCKEN.

Handelsberichten. *13e jaarg. No. 672. 29 Jan. 1920.*
Bamboe (korte gegevens over het gebruik enz. in den Indischen Archipel).

Handel en Bedrijf. *13e jaarg. No. 26. 25 Dec. 1919.*
Plantaardige oliën en vetten, door J. Butter.

In- en Uitvoer. *5e jaarg. No. 4. 28 Jan. 1920.*
Voorziening in de behoefte aan vaste plantenvetten, door L. van Italie. — Het verslag van de Handelsvereeniging te Medan over het jaar 1918, door Schmülling.
Id. No. 5. De Nederlandsch-Indische vezelstoffen (zie ook No. 6) (met grafische voorstellingen.
Id. No. 6. De kansen van een sago-industrie in Nederlandsch-Indië, door van der Waals.

Tijdschrift der Maatschappij van Nijverheid. *Febr. 1920.*
Een stem uit Indië over de bevordering der productie, door B. Braat Jzn.

Economisch Statistische Berichten. *5e jaarg. No. 214. 4 Febr. 1920.*
Nieuwe belastingen in Ned.-Indië, door Mr. J. W. Ramaer (zie ook No. 215).

Locale Belangen. *7e jaarg. Afl. 13. 1 Jan. 1920.*
Een belangrijke beslissing voor woningbouwvereenigingen, door D. J. A Westerveld.

Nationale Staatkundige Gids. *2e Jaarg. No. 37. 22 Jan. 1920.*
De politiek der Koloniale Regeering.
Id. No. 39. Indische problemen (naar aanleiding van een artikel van D. M. C. Koch in „De Gids").

De Indische Mercuur. *43e jaarg. No. 5. 30 Jan. 1920.*
„Kleine Landbouw" in Nederl.-Indië en Amerika, door H. F. K. Douglas. — Teeltdwangordonnantie. — Schatting der Java-suikerproductie oogst 1919 en de beplante oppervlakte voor campagne 1920, door W. C. Dickhoff (ontleend aan het „Archief voor de Suikerindustrie in N.-I.") — Commercial oils, besproken door J. J. A. Wijs.
Id. No. 6. Berichten van de Afdeeling Handelsmuseum van het Koloniaal Instituut. No. 1. Enkele nieuwe gegevens van Java-jute (Hibiscus cannabinus L.), door Dr. L. P. de Bussy. — Bereiding van glycerine uit suiker, door Dr. H. C. Prinsen Geerligs. — Een en ander betreffende de geologie en agrogeologie van Sumatra's Oostkust, besproken door P. Hondius Jz. — Invloed van het tapsysteem en de cultuuromstandigheden op latex en rubber. Voordracht door Dr. O. de Vries.
Id. No. 7. Staatslandbouwondernemingen in Indië, door A. E. J. Bruinsma. — Invloed van het bolsjewisme op de suikerindustrie in Rusland, voornamelijk in de Oekrajine. — Rubbercultuur in Indo-China.

Archief voor de Rubbercultuur in Ned.-Indië. *3e jaarg. No. 11. Dec. 1919.*
Over de voortplantingsorganen van Hevea Brasiliensis Müll. Arg., door Dr. C. Heusser (met ill.). — Invloed van verschillende bereidingswijzen op „shortness" van sheetrubber, door ir. W. J. C. Hartjens.

Archief voor de Suikerindustrie in Ned.-Indië. *27e jaarg. Afl. 45. Nov. 1919.*
Schatting der Java-suikerproductie oogst 1919 en der beplante oppervlakte voor campagne 1920, door W. C. Dickhoff.
Id. No. 46. Het rietbrandenvraagstuk in den Volksraad en in de practijk, door Mr. A. S. Hirsch.
Id. Jubileumnummer. 1 Mei 1918. Geschiedenis van het Archief voor de Suikerindustrie in Ned.-Indië, door W. C. Dickhoff. — Necrologieën: Jan Cornelis Boot. — Roeland J. van Bouricius. — Johannes Jacobus Hazewinkel. — Eduard Kersten. — Jan Derk Kobus. Samuel Cornelis van Musschenbroek. — Over suikerrietgronden in de afdeeling Demak, door C. J. van Lookeren Campagne, — 18 jaar onderlinge fabricatie-contrôle, door Carp. — Het watergehalte der ware eindmelasse, door Dr. H. C. Prinsen Geerligs. — Het vraagstuk der serehziekte, door S. A. Arendsen Hein. — De opleiding tot suikerfabrikant, door W. de Waard. — Rietzaaien voorheen en thans, door Prof. Dr. F. A. F. C. Went.

Cultura. *32e Jaarg. No. 376. Jan. 1920.*
Djali bras, een nieuw voedingsgewas voor Ned.-Indië, door J. J. Paerels.

Mededeelingen van het Proefstation Malang. *No. 28. 1919.*
Een voor Hevea schadelijke oeret (Holotrichia leuchophthalma Wied), door Dr. P. Arens. (Overgedrukt uit het Archief voor Rubbercultuur in N.-I.).
Id. No. 29. Invloed van verschillende bereidingswijzen op „shortness" van sheetrubber, door ir. W. J. C. Hartjens. (Overgedrukt, als boven).

Departement van den Landbouw in Suriname. Bulletin No. 37. *Oct. 1919.*
Eenige opmerkingen over de bestrijding van insecten, schadelijk voor Liberiakoffie, door A. Reijne.

Algemeen Landbouwweekblad voor Ned.-Indië. *4e jaarg. No. 25. 19 Dec. 1919.*
Vakonderwijs voor cultuuremployé's, door van Uffelen. — Nogmaals „De vliegmachine in dienst van ondernemingen", door G. V. Rhemrev. — Positie verbetering van het Europeesch personeel, werkzaam in de cultures in Ned.-Indië, door Kobus Knor.
Id. No. 26. Kinabelangen, door E. R. van der Hoeven. — Poetjoek-divigatie contra natuurlijke snoei, door A. de Koning. — Struikvorm bij vruchtboomen, door J. J. Ochse. — De chilisalpeter en de suikerrietcultuur, door F. Ledeboer.
Id. No. 27. Algemeene plantenteelt. Inleiding, door A. de Koning. — Uit veld en dessa. Bijplanting van ananas, door Dessaman. — Veeverzekering, door J. F. C. Raabe.
Id. No. 28. Algemeene plantenteelt. Het vermenigvuldigen van cultuurplanten, door A. de Koning. — Voedselvoorziening in Bantam. — Causerieën over natuurwetenschap, door H. van Meurs. — De toepassing van phosphorzuurbemesting bij de cultures, door M. — De thee-export, door L. Beling.

Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel. Mededeelingen van den Landbouwvoorlichtingsdienst. *No. 3. 1919.*
Bijdrage tot de ontleding van het Inlandsch landbouwbedrijf, door L. Koch.

Boschbouwkundig Tijdschrift Tectona. *Deel XII. Afl. 11. Nov. 1919.*
Het omzakken van djati-stammen in jonge plantsoenen der houtvesterij Bandjaran, door J. Beumée en M. Beumée Nieuwland. — Nog eens langs nieuwe banen, door A. E. J. Bruinsma. — Over de Damaksche djatibosschen in 1772 door E. H. B. Brascamp, door Z. van Doorn. — Overzicht van de uitkomsten der in het eerste halfjaar 1919 gehouden openbare verkoopingen enz. — Referaten. — Vertalingen. — Boekaankondigingen.

Mededeelingen van het Deli Proefstation te Medan. *Tweede Serie No. III. 1919.*
Bestrijding der tabaksluis in Deli, door J. E. A. van den Doop. — Aanteekeningen over de Lasioderma-bestrijding, door Id. — Een en ander over de „Groene Capside", door Id.
Id. No. IV. Bemestingsproeven bij de tabak in het veld, door Dr. K. Diem.
Id. No. VI. Selectie-proeven met Deli-tabak (vervolg), door J. A. Honing.
Id. No. VII. Een en ander betreffende de geologie en agrogeologie van Sumatra's Oostkust, door Dr. E. C. J. Mohr. — Bespuitingsproeven met arsenicum in verband met verbranding en rupsenvraat, door J. van Dijk. — Over den slibafvoer van de Deli-rivier, door Dr. S. Tijmstra Bz.
Id. No. VIII. Een nieuw model voor sorteerloodsen, door M. Imhoff. — Bemestingsproeven op zaadbedden in het najaar van 1917, door J. van Dijk.

Bulletin van het Deli Proefstation te Medan. *No. 12. Aug. 1919.*
Gallobelicus nicotianae Koningsberger, door J. E. A. den Doop.

Mededeelingen van het Instituut voor Plantenziekten. *No. 38. 1919.*
Gegevens omtrent de koffiebessen-boeboek, door Dr. W. Roepke (met ill.).

Kon. Akademie van Wetenschappen. Verslag van de gewone verg. der Wis- en Natuurk. Afd. *Deel XXVII. 1919.*
Over de vulkanen van het eiland Tidore (Molukken), door A. WICHMANN (met kaartje).

Orgaan van de N.-I. Officiersvereeniging. *4e jaarg. No. 11. Nov. 1919.*
De Barisankorpsen op Madoera, door S. PRINS (zie ook No. 12). — Verplegingsofficieren, door Intendant. — Hoe is strenge organisatie en krachtig persoonlijk initiatief te vereenigen? door PAIDEIA. — Het inrichten van sportterreinen, door D. — Het weduwen- en weezenfonds voor de officieren der landmacht in Ned.-Indië. — Het Ned.-Indische leger en de geslachtsziekten, door E. H. HERMANS. — Militaire paedagogiek, door K.
Id. No. 12. In memoriam. Pieter Jacob Spruijt, in leven Generaal-Majoor. — Beperking van den militairen groet, door S. S. — Het bevorderen van de kameraadschap en het saamhoorigheidsgevoel, door PAIDEIA. — De Inlandsche militie (uit den Volksraad). — Bezoldiging van Officieren-magazijnmeester, door Magazijnmeester.

Indisch Militair Tijdschrift. *51e jaarg. No. 12. Dec. 1919.*
Pedagogiek en psychologie op de Kon. Mil. Akademie? door F. KROON. — De officiersopleiding, door M. — Opvoer [van levensmiddelen] naar de Gajoe Loeös, door F. F. MILIUS. Eenige onjuistheden van het voorloopige schietvoorschrift voor de Infanterie, door ROESTKRABBER. — Het ontwerp tot wijziging en verhooging der begrooting van uitgaven en middelen van Ned-Indië voor het dienstjaar 1920, door P.

Indisch Bouwkundig Tijdschrift. *22e jaarg. No. 22. 30 Nov. 1919.*
Stofoestrijding en wegenaanleg, door W. DE HAAN.

Indisch Tijdschrift voor Spoor- en Tramwegwezen. *Jaarg. VII, No. 10. Oct. 1919.*
De voornaamste kunstwerken in het baanvak Seulimeum—Gedeh Breuë van de Atjeh-tram, door H. VAN TONGEREN (met ill. en kaartje). — Eenige bladzijden Indische spoorwegpolitiek, door S. A. REITSMA. 10: De voorgeschiedenis der Indische spoorwegen (vervolg).

De Ingenieur. *35e jaarg. No. 7. 14 Febr. 1920.*
Aanleg en exploitatie van de haven van Soerabaja. Voordracht door ir. A. A. MEYERS (met ill.). — Voltooiing der spoorwegverbinding Koeta-Radja—Medan, door ir. R. A. VAN SANDICK.

Tijdschrift voor Notarisambt, Venduwezen en Fiscaalrecht. *7e jaarg. Nos. 19—20. Oct. 1919.*
Het derde lid van art. 28 der zegelordonnantie een bezwaar voor hen die niet schrijven kennen en kunnen, door H. W. ROEBY. — De uitkeering aan Notaris-vendumeesters van enorme sommen wegens venduprocenten uit de Gouvernements pandveilingen (vervolg), door W. VAN BUUREN.

Mededeelingen en Rapporten van het Departement der Burgerlijke Openbare Werken in Ned.-Indië. Afd. G. Werken in het belang van de gezondheid. *1919. No. III.*
De afvoer van faecalien in de tropen middels rottingkelders (Septic-tanks) met daarop aansluitende verzinking van de uitgerotte (septic-tank) vloeistof in den bodem. Met schetsteekeningen.

Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde. *Jaarg. 63 (1919), dl. II, bl. 1718.*
Dysenterie en bilharzia in Suriname en een opmerking over de werking van emetine, door C. BONNE.
Id. Jaarg. 1920, dl. I. No. 3. Het eerste Nederlandsch Indisch Natuurwetenschappelijk congres, door C. D. LANGEN.

St. Claverbond. *Jaarg. 1920. Afl. 1.*
Pastoor H. van Meerwijck z. g. (overleden te Buitenzorg, 18 Sept. 1919).

Het Missiewerk. *1e jaarg. No. 3. 1 Febr. 1920.*
Apostelen der Melaatschen. Mgr. Willem Wulfingh (in Suriname), door J. L. JANSEN. — Indië en de Indische Missies. III. de Missie van Curaçao door G. A. MEIJER. — De zending der Protestanten in Ned. Oost-Indië en hare actie in het moederland, tot het jaar 1800, door P. TILLEMANS.

De Banier. *12e Jaarg. No. 2. 9 Jan. 1920.*
Decentralisatie van het onderwijs. Het standpunt der Regeering.

Maandblad der vier samenwerkende Zendings-Corporaties. *3e Jaarg. No. 2. 1 Febr. 1920.*
De tentoonstelling (van ethnographica ter gelegenheid van het 60-jarig bestaan der Utrechtsche Zendingsvereeniging) (slot). — Een revolutionnaire daad (het korten van het haar bij overgang tot het Christendom door de bewoners van Halmaheira), door H. LASSCHUIT. — De djamboer [verzamelplaats der Bataks] in Deli (met ill.), door L. BODAAN.

Orgaan der Nederlandsche Zendingsvereeniging. *1 Febr. 1920.*
Het huwelijk bij de bewoners van Mekongga (Kolaka) op Zuid-Oost Celebes, door H. VAN DER KLIFT.

Annalen van het Missiehuis te Tilburg. *38e jaarg. No. 2. 1 Febr. 1920.*
Een zonne-legende [der Kaja-Kaja's], door P. VERTENTEN.

Teekenen des Tijds. *Jaarg. 21 (1919), blz. 223.*
Zullen wij de Indische kerk gaan dienen? door L. KNAPPERT.

Zendingstijdschrift „De Opwekker". *64e Jaarg. No. 11. 1 Nov. 1919.*
Een en ander over de Chineezen in Ned.-Indië (vervolg).

De Macedoniër. *No. 1 en 2. 1 Febr. 1920.*
Zending en Evangelisatie, door H. DIJKSTRA. — Het Godsbegrip der Mohammedanen en de zuilen van den Islam, door L. TIEMERSMA.

Commercial Holland. *Vol. 2. No. 15. Jan. 1920.*
The sea and the Dutch, by F. M. KNOBEL. — The shipping of the Netherlands from the past to to-day, by Prof. Dr. H. BLINK (with illustrations). — The financial position of the Dutch Shipping Companies, by A. RICARDO. — The Java—China—Japan Lijn, by Dr. E. B. KIELSTRA (with illustrations).

Picturesque Netherlands East-Indies *Vol. I. No. 7. 1919.*
From Sindanglaya to Garoet (with illustrations). — From Bandoeng to Garoet (with illustrations).

Treubia. Recueil de travaux zoologiques, hydrobiologiques et océanographiques. *Vol. 1. Livr. 3. Dec. 1919.*
An account of a finback-whale (Balaenoptera spec.) which was washed ashore on the South-coast of the Preanger Regencies in Dec. 1916, by W. REUTER (with plates).

The Dutch East Indian Archipelago. *Vol. II. No. 28. 20 Dec. 1919.*
America as a Java tea buyer. — Old Japanese Dutch relations, by H. C. BUURMAN (ontleend aan „The Japan Advertiser).

The Ceylon Antiquary and Literary Register. *Vol. V. Part. 2. Oct. 1919.*
Old Dutch custom at Batticaloa, by J. P. LEWIS.

Den Haag, 26 Februari 1920. W. C. MULLER.

De Regentschapsautonomie

DOOR

S. RITSEMA VAN ECK.

Bij schrijven van 17 Juli 1919 is door den Gouverneur-Generaal Van Limburg Stirum aan den Volksraad aangeboden het ontwerp besluit tot verhooging van de begrooting van Ned.-Indië voor het jaar 1920, ten behoeve van de instelling van regentschapsraden op Java en Madoera. In December 1911 als idee gepubliceerd (zie „de reorganisatie van het bestuur in Ned.-Indië") is dus binnen acht jaar de officieele daad tot invoering gedaan. Niet lang voor eene zoo diep gaande hervorming; zeker niet lang waar zulke groote weerstanden moesten worden overwonnen! Er past dan ook een woord van groote waardeering voor den Minister van Koloniën Idenburg, dat hij op het einde van het vorige jaar aan den Gouverneur-Generaal de opdracht tot invoering der regentschapsraden gaf en daarmede den weerstand der Indische regeeringskringen in medewerking veranderde. Het regeeringsvoorstel is vergezeld van eene memorie van toelichting, die de in Juli '19 bestaande opvattingen van de Indische Regeering weergeeft. Waar die opvattingen na vele wijzigingen zijn tot stand gekomen, mag men verwachten dat zij thans eenige stabiliteit zullen bezitten en zich daarom eigenen tot eene beoordeeling.

De zaak der regentschapsraden is in den loop der jaren eenigszins gewijzigd. Wie de brochure „de reorganisatie van het bestuur in N.-I." naslaat zal zien dat de eigenlijke conceptie de regentschaps*autonomie* is geweest, waarvan de raad slechts het orgaan is. De autonomie is het primaire, de raad het secundaire en juister ware het daarom geweest een ontwerp in te dienen voor invoering van de regentschapsautonomie, zooals bij de troonrede ook inderdaad is aangekondigd. Maar deze aangelegenheid is in zijn geheel weinig breed behandeld en zoo heeft de aandacht in Indië zich geconcentreerd op den raad, hoewel die raad eerst kan worden gevormd als het regentschap tot rechtspersoon is geworden. Ook principieele misvatting, onjuist inzicht is daaraan schuld. Reeds het eerste artikel van de memorie van toelichting getuigt hiervan. Het spreekt van „verdere toepassing van de

decentralisatiewet van 1903" en toont daarmede niet den gedachtengang te hebben begrepen, die mij tot de schepping der regentschapsautonomie heeft geleid. Ieder voelt en de memorie getuigt het zelf „dat met de instelling der regentschapsraden een ingrijpende wijziging van het tot dusver geldende bestuursstelsel zal worden ingeleid". Dat hier dus, naar haar wezen, geen toepassing van de gedachte, die aan de wet van 1903 ten grondslag lag, plaats vindt wordt met even zoovele woorden erkend; die wet werkte immers reeds zestien jaar. Inderdaad is het een geheel ander verschijnsel, een *centralisatie*-verschijnsel dat aan de schepping der regentschapsautonomie ten grondslag ligt en niet een *decentralisatie*-streven, zooals de wet van 1903 dit bedoelt. De regentschapsautonomie is ontsprongen aan het streven de toenemende ontwikkeling der inheemsche bevolking te omvatten, door haar eene politieke formatie te geven, talrijke desa's omvattende, waar binnen al de hooger ontwikkelde inlandsche elementen zich weer thuis zouden vinden en waaraan zij al hunne sociale krachten zouden kunnen geven. Dat is de eenige opvatting die de schepping der regentschapsraden rechtvaardigt. Het autonome regentschap is eene concentratie van de verspreiding der honderden desa's waarin tot nog toe het inlandsche leven staatkundig was georganiseerd; het is de organisatie van de *opkomst* van de *inheemsche* bevolking en dus tegengesteld aan den geest van de wet van 1903 die decentralisatie van de geconcentreerde *Nederlandsche* regeeringsmacht bedoelde. De regentschapsautonomie is dan ook geen schepping die in de eerste plaats vraagt om overdracht van bevoegdheden, welke thans door het Nederlandsche bestuur worden uitgeoefend, maar het is eene organisatie die vóór alles tot taak heeft een nieuw arbeidsveld te ontginnen; de latente inlandsche krachten vrij te maken; de bestaande te organiseeren. Die opvatting heeft aan de schepping der regentschapsautonomie ten grondslag gelegen en wel allen die zijn doorgedrongen in de geheele politieke gedachte waarvan de regentschapsautonomie een fragment is, deelen die opvatting. Van een autoriteit als de oud-Gouverneur-Generaal Van Heutsz is dit bekend, de Minister van Koloniën Idenburg liet zich ook in dien zin uit; Colijn staat thans, blijkens zijne *Staatkundige hervormingen in Indië*, ook op hetzelfde standpunt. Dat de memorie van toelichting desniettemin, bijna demonstratief, steeds de wetgeving van 1903 naar voren brengt, getuigt niet van volledig inzicht; heeft zeer verwarrend gewerkt en aan de geheele behandeling van de zaak en aan de memorie zelve, het onzeker karakter gegeven dat dadelijk opvalt. Zoo zegt de memorie (blz. 5), onmiddellijk nadat is verklaard, „dat de wijziging ingrijpend zal zijn", dat er geen reden is deze nieuwe instelling alleen als onderdeel van eene algemeene bestuurshervorming bestaansrecht toe te kennen. Zij heeft „*als normale consequentie van de decentralisatiegedachte* reden van bestaan". Afgezien

van de onjuistheid van deze opvatting — de regentschapsautonomie behoort niet bij de decentralisatie — verklaart de memorie echter kort daarop zelf (blz. 7) dat de Regeering zich de vraag voorlegt, „of wel voortgegaan behoorde te worden in de door het decentralisatiebesluit aangegeven richting" dan wel of men diende „van die richting af te „wijken en bij den opbouw van de staatsinrichting, op den grondslag „van medezeggingschap der bevolking, eene nieuwe koers in te slaan". Om dit te beslissen diende het toetsen aan de openbare meening. Hier dus weer de erkenning dat deze nieuwe instelling wel degelijk met eene algemeene bestuurshervorming en nieuwe staatkunde samenhangt.

Wanneer de Regeering met instemming eene aanhaling doet uit het verslag van den regeeringscommissaris S. de Graaff (blz. 2 v. d. memorie) dan getuigt zij weder van haar onzeker standpunt. „Voor „Indië is de inlandsche maatschappij de eenige die in zich zelve de „grondslagen bezit voor eene normale ontwikkeling"..... „voor een „zoodanig hooger verband is, mede uit dat oogpunt, op Java van „zelf aangewezen het *regentschap* dat eene eigen, in de maatschappelijke „instellingen wortelende inrichting kent en ten alle tijde min of meer „als eenheid is beschouwd". Deze regels, woordelijk overgenomen uit de brochure van mijne hand *Nederland's Staatkunde in zijn Aziatische Koloniën* sloten daar aan op een betoog voor ongemengde raden, gezien als organisatie der zich concentreerende inheemsche maatschappij. De regeering gebruikt die regels in een verband van de decentraliseerende wetgeving van 1903 en van gemengde raden!

De Regeering heeft gemeend onderzoekingen te moeten instellen omtrent de meening van de „bevolking" over het nieuwe instituut. Dit standpunt is op zich zelf niet te verwerpen. Het ware zelfs juist geweest indien de Regeering zich vooruit had duidelijk gemaakt welke eischen bij deze „ingrijpende wijziging van het tot dusver geldende bestuursstelsel" door het rijksbelang en door het algemeen Indisch belang moesten worden gesteld en over welke deelen de bevolking kan oordeelen. Dit ware de juiste weg geweest. Zij zou dan de eischen van het Land, van het Rijk als basis hebben aangenomen en de bevolking hebben laten oordeelen over de deelen der instelling, die niet deze basis raken. Men had dan de wenschen der bevolking kunnen volgen en haar bevredigen. Thans, nu dit niet is geschied, maar die bevolking zonder eenige beperking over het nieuwe instituut heeft geoordeeld, *zooals zij het ziet*, en ook de volksraad het zoo zal behandelen, valt aan den Minister van Koloniën en aan de Staten-Generaal de onaangename taak toe, de eischen van het Rijk en van Indië als geheel, te moeten formuleeren en wellicht een deel van de verwachtingen die bij de bevolking en bij den volksraad zijn opgewekt, te niet te doen. De Indische Regeering had dit behooren te voorkomen. De bevolking heeft geen begrip voor de eischen van het Rijk en hare

leiders zullen weer een conflict tusschen Minister en Landvoogd meenen te zien, weldra uitgezet tot een conflict tusschen „vrijheid" en „overheersching" waar eenvoudig een verzuim van de Indische Regeering bestaat. Die Regeering was niet onvoorbereid. Zelfs had zij in *Koloniale Studiën* van April '19, de beschikking over een artikel van de hand van een volksraadslid, den regent R. Djajadiningrat, over de regentschapsraden, waarin ook deze de kwestie van gemengd of ongemengd in het kort behandelt en zegt „naar het oordeel van „sommigen is dit deel van het vraagstuk niet het minst belangrijke. „Door de wijze waarop het zal zijn opgelost zal Indie's politieke „toekomst voor een groot deel worden bepaald". De ongemengde raden ziet hij als uiting van de imperium-idee, de gemengde als uiting der associatiedenkbeelden. Afgezien van de ook hier blijkende verwisseling van associatie met assimilatie — de imperium-idee en de associatie behooren bij elkaar omdat zij de handhaving van den band tusschen Nederland en Indië beoogen; de assimilatie staat daar tegenover omdat zij de afscheiding van Indië tengevolge heeft — getuigt deze uitlating toch van begrip dat aan de instelling van regentschapsraden gevolgen verbonden zijn die zeer ver reiken, veel verder dan de gezichtskring van de bevolking reikt. Hij zegt nog „welke van die „twee stroomingen de meest heilzame voor deze gewesten zal zijn is eene „vraag, waarop wel niemand een concreet antwoord zal vermogen te „geven". Ook dit is juist. De grootere staatkunde kan geen concrete antwoorden geven; zij grijpt in de toekomst, moet haar weg door een „clear political vision" (uiting over J. P. Coen) vinden; door zuivere staatkundige intuïtie. Niet voor niets eeren alle tijden de groote staatslieden in wie deze visie leefde. Waar de wisselende inzichten omtrent bestuurshervorming en regentschapsraden, niet den indruk maken van het bestaan van eene sterke staatkundige visie bij de Indische Regeering, had de kwestie van gemengd of ongemengd zeer zeker niet aan het oordeel van de bevolking behooren te zijn onderworpen. Wanneer Raden Djajadiningrat uit een practisch standpunt gemengde raden aanbeveelt, is dit het practische standpunt van den inlandschen bestuursambtenaar, die toch wel in hoofdzaak zijn eigen regentschap zal zien en daarbij geen overwegingen van hooger staatsbelang behoeft te laten gelden. Voor den verantwoordelijken Minister en de Staten-Generaal wordt echter het practische standpunt gevormd door het rijksbelang en dit had het ook voor de Indische Regeering moeten zijn.

De imperium-idee — niet te verwarren met imperialisme — is de rijksidee, is de idee der samenhoorigheid van het Nederlandsche volk en de volken van Indie, waarvan de handhaving en bevordering grondwettelijke plicht der Regeering, zoo hier als in Nederland is. En wanneer de imperium-idee ongemengde raden eischt dan is feitelijk de zaak daarmede beslist; men kan zich toch moeilijk de medewerking

der Kroon denken voor eene ontbinding van het Rijk, te meer omdat aan eventueele bezwaren van de practijk zooals R, Djajadiningrat die opperde, gemakkelijk op andere wijze tegemoet kan worden gekomen. Wanneer de samenhang van het Rijk ongemengde raden eischte had die zaak buiten de beschouwing van de bevolking moeten worden gelaten en aan deze bevolking de vraag moeten worden voorgelegd, wat hare wenschen waren ten aanzien van de inrichting en werking van *ongemengde* raden; alleen bij die regentschapsraden is risico van mistasten uitgesloten en alleen die raden passen in den hoogeren staatsvorm, die door de tijdsomstandigheden voor het geheele Rijk wordt geeischt. En wanneer thans de Regeering erkent dat de onderzoekingen „in belangrijke mate er toe hebben bijgedragen de inzichten der Regeering in verschillende vraagstukken te verhelderen", dan is dit wel openhartig, maar toch niet vertrouwenwekkend. Wanneer men zich herinnert met welk eene beslistheid de huidige Regeering in de eerste jaren deze politiek afwees en wanneer thans de onderzoekingen bij de eenvoudigen van geest Haar nog belangrijke verheldering van inzicht brengen, dan vraagt men zich af of het oordeel der Regeering wèl zoo gefundeerd is als voor een zoo diep ingrijpende hervorming noodig is; vraagt men zich ook af of de Kroon, de Staten-Generaal, de leiders van het Nederlandsche volk in koloniale- en buitenlandsche aangelegenheden, wel op het Indische voorstel zullen mogen afgaan en het niet van ruimer standpunt zullen moeten beschouwen dan door de Indische Regeering is ingenomen.

Bij de samenstelling van den regentschapsraad (blz. 7 van de memorie) wordt het voornaamste punt, gemengd of niet gemengd, in het bizonder te berde gebracht. Ook hier voelt men weer door alles heen de onzekerheid; voelt men dat aan het werk geen heldere voorstelling van de zaak, geen staatkundige gedachte ten grondslag ligt. De Regeering legt zich de vraag voor of in de richting der decentralisatie van 1903 moet worden voortgegaan — zij noemt dit, onjuist, associatie — dan wel eene nieuwe koers moet worden ingeslagen in verband met de door mij gegeven staatkundige richting. Deze wordt gequalificeerd als „door hare oorspronkelijkheid verrassende en door de strenge logica in hare uitwerking in vele opzichten aantrekkelijke opvatting". Al wordt logisch genoemd wat eigenlijk juister als harmonisch zou mogen worden aangeduid, zoo is wel het meest eigenaardige dat de Regeering doet voorkomen alsof zij nog vrij staat tegenover die staatkundige richting, terwijl het inderdaad juist deze staatkundige richting is geweest die de instelling der regentschapsraden heeft gebracht! In de decentralisatiewetgeving van 1903 zit geen staatkundige idee van beteekenis, en het is dan ook niet *die* wet die thans tot de regentschapsraden heeft geleid, maar het is de genoemde staatkunde welke de organisatie van het opkomende inlandsche leven tot doel heeft, die de regent-

schapsraden heeft gebracht. De memorie bezigt voortdurend het woord associatie in den zin van assimilatie en brengt daardoor verwarring. Assimilatie lost de maatschappelijke groepen in hunne individuen op en groepeert hen dan zonder verder onderscheid. Dàt zal het gevolg zijn van de wet van 1903. De associatie daarentegen, is het samengaan van innerlijk gescheiden groepen voor één doel. In associatie is altijd, naast het vereenigingselement, een element van scheiding begrepen; de staatkundige persoonlijkheid der groep blijft bewaard terwijl die bij assimilatie vervalt. Dat de wetgeving van 1903, door hare assimilatie-tendens, nog niet tot ernstige bezwaren heeft geleid, ligt daaraan dat zij zich practisch nog niet tot de groote massa, het inlandsche element, heeft uitgestrekt. Maar wanneer men die wet zou gaan toepassen op verhoudingen, waaraan men bij hare formuleering zelfs niet heeft gedacht en waarop zij niet is berekend, dan zouden de fatale gevolgen van hare assimilatie-tendens aan het licht treden. De associatiegedachte: het gescheiden samengaan voor één doel, wordt verwezenlijkt in de door mij ontwikkelde staatkunde; niet in de wetgeving van 1903.

De Regeering erkent dat deze staatkunde nauwgezette overweging eischt en meent ook dat voor hare beslissing toetsing aan de openbare meening noodig is. Is dit eerste ongetwijfeld juist en kan men slechts betreuren dat Zij daarvoor adviseurs heeft gekozen die deze staatkunde blijkbaar niet geheel hebben begrepen, het tweede is aan bedenking onderhevig. Wanneer men aan de eene zijde ziet dat eigenlijk nog slechts een zeer beperkt aantal, en wel de meest bekwame koloniale staatslieden de gedachte der nieuwe staatkunde geheel hebben opgenomen; wanneer men aan de andere zijde ziet dat de memorie van toelichting op blz. 6 erkent, dat de burgerstand politieke scholing nog zoo volledig mist, dat zij ten aanzien der regentschapsraden zelfs niet kan zeggen *wat* er veranderd moet worden en alleen maar beseft *dat* er veranderd moet worden, dan vraagt men zich toch af of aan de uiting van de zg. publieke opinie over die staatkunde wel in ernst eenige waarde mag worden gehecht. De belangstellende Nederlanders die niet ambtelijk tot het formuleeren van eene meening verplicht zijn, hebben zich reeds te voren geuit; onder de Inlanders heeft nog niemand blijk geven de zaak geheel te zien — R. Djajadiningrat heeft het eenigszins gevoeld —; de heer Van Limburg Stirum verleent thans wel zijne medewerking voor de regentschapsraden maar toont in de personenkeuze en in de bestuursmaatregelen nog niet dat zijn handelen door die geheele staatkundige gedachte wordt gedragen en dan zal de „openbare meening" in Indië de beslissing geven? De drie ambtenaren die deze openbare meening zouden peilen gingen als voorstanders van de gemengde raden of misschien juister, als tegenstanders van de ongemengde raden door. Doch van die ambtenaren bleek

al te zeer dat deze nieuwe staatkunde niet iets levends voor hen was: dat zij die zooals op blz. 3, wel eenigszins kunnen omschrijven, maar nog geenszins kunnen toepassen. Dit blijkt ook uit de wijze waarop zij de openbare meening hebben gepeild. „Gesteld voor de keuze: „associatie of scheiding in publiekrechtelijken zin, heeft de openbare „meening hier te lande nagenoeg onverdeeld partij gekozen voor de „associatie". Het stellen van dit alternatief, reeds op zich zelf onjuist, bewijst bovenal twee zaken: dat het bij die kwestie aan staatkundigen tact heeft ontbroken en dat noch het associatie-beginsel is begrepen noch de beteekenis van het publiekrechtelijke element in het Indische staatswezen in vollen omvang is duidelijk geworden. Het vragen stellen aan eene onontwikkelde bevolking, zooals in dit geval, over zaken van hoog staatsbelang is een fout. Die bevolking of hare leiders zetten die vragen om naar het begrip van de massa. Wie zal zeggen wat in de gedachten der bevolking geschiedt als zij ziet dat eenvoudige Inlanders door publieke instellingen die zij niet begrijpt, zooals de Volksraad, plotseling tot grooten invloed komen? Een academische beschouwing van een ontwikkeld ambtenaar over assimilatie of scheiding wordt door hen alleen begrepen als zij wordt voorgesteld als een zaak van vrijheid of overheersching. Men moet buitengewoon voorzichtig zijn om begrippen, die alleen voor het subtiel onderscheidingsvermogen van gecultiveerde geesten zijn te vatten, of instituten die alleen na politieke scholing worden begrepen, aan eene groote onontwikkelde menigte ter beoordeeling voor te leggen. Zonder dat men het weet, ontstaan geheel verkeerde voorstellingen en wekt men verwachtingen die men niet kan vervullen. Wanneer men daarentegen als voorbeeld in grooteren maatstaf, het Nederlandsche of Engelsche volk in een volkenbond zou plaatsen voor het alternatief: assimilatie of publiekrechtelijke scheiding, dan zouden zij zonder eenige kwestie de scheiding kiezen, omdat zij zich van hunne staatkundige persoonlijkheid bewust zijn; omdat zij reeds duidelijk zien dat het scheidingsbeginsel, het gescheiden samengaan, een hooger beginsel is dan dat der vervloeiing. De inlandsche volken daarentegen, die zich daarvan nog niet bewust zijn, zien nog alleen hunne individueele minderwaardigheid en drukken hunne ontstemming daarover uit door de keuze van assimilatie. Het is ongetwijfeld een der tekortkomingen van het tegenwoordig bewind in Indië dat het niet tijdig eene andere orienteering aan het inlandsche streven heeft weten te geven; dat het bij de opkomst van het nationale leven, toch is blijven hangen aan de oude routine der ethische politiek om individueele tegenstellingen weg te nemen, eene politiek die altijd het tegendeel heeft bewerkt. In plaats de inheemsche volken op zich zelve te orienteeren, de maatstaf der dingen in eigen maatschappij te doen vinden en die maatschappij tot hooger op te voeren, heeft men steeds meer het sociaal verband verstoord, heeft men steeds meer de maat der indi-

vidueele gelijkheid aangelegd, heeft men juist daardoor steeds meer de individuen tegenover elkaar geplaatst. Geen landvoogd dan ook die, hoe ongewild ook, vooral in de eerste jaren meer tot den groei van het rassenantagonisme heeft bijdragen dan Van Limburg Stirum omdat hij, steeds geboeid door de fata-morgana der gelijkheid, het reëele doel van gelijkwaardigheid heeft voorbij gezien. Hij heeft naar een onbereikbare zelfs niet wenschelijke eenheid gestreefd, waar hij naar eene bereikbare en noodige eendracht had moeten sturen. In elk volk dat afhankelijk is leeft de wensch gelijk te zijn met den vreemden leider, maar ook in elk volk dat gelijk is geworden, ontstaat de wensch dan weer zich zelf te zijn. Vooruitziende politiek had het laatste tot doel genomen, omdat in de tegenstelling van de eigen staatkundige persoonlijkheid met de vreemde hegemonie de toekomst ligt. Een land als Suriname dat alleen vruchten kan dragen als de krachten die het in den schoot bergt, door krachten van buiten tot leven worden gewekt, heeft met het verwerpen van de staatkundige tegenstelling tusschen vreemd en eigen, ook zijne eigen economische steriliteit veroorzaakt. Het is de tegenstelling tusschen vreemd en eigen die den bloei van Indie heeft gebracht en die de eerste voorwaarde voor zijnen verderen bloei blijft. Het is eene tekortkoming in de drie ambtenaren die het onderzoek hebben gehouden, dat zij dit niet hebben gezien en dat zij geheel met hunne gedachten in de routine der ethische politiek zijn gebleven. Als zij het inzicht hadden gehad dat het dualisme — d.i. de associatie — het hoogere politieke beginsel vertegenwoordigd tegenover de versmelting — de assimilatie — als zij het begrip hadden gehad dat de door mij ontwikkelde staatkunde juist er naar streeft alles weg te nemen wat tot nog toe aan het dualisme het karakter van minwaardigheid heeft gegeven, dan had het hun niet moeilijk gevallen de bevolking te overtuigen, dat associatie en dualisme bij elkaar behooren, dat in het behoud van de eigen staatkundige persoonlijkheid de toekomst ligt en niet in de vervloeiing. En als zij dan de bevolking er op hadden gewezen dat de publiekrechtelijke scheiding ook zijn oorsprong vindt in hare eigen privileges, vooral in het grondrecht en ook tot doel heeft het nationale bestaan mogelijk te maken, dan zou het sentiment in die richting zijn gewekt en zou de uitslag van het onderzoek zeer waarschijnlijk algemeen naar ongemengde raden hebben gewezen. De politieke menging werkt slechts als opium. Zij stilt op het oogenblik het verlangen, maar neemt de kwaal zelve niet weg. Zij moet steeds sterker worden herhaald en is het begin van het einde. Voor een gezond verband van het Rijk en vrije ontwikkeling der samenstellende volken, is er alleen toekomst in de politieke scheiding van die samenstellende volken — de Nederlanders, de Javanen, Maleiers enz. — maar het is noodig door verklaring en begrip de eigen moreele kracht te wekken om dien

hoogeren staatsvorm te aanvaarden. Het verwijt aan de Regeering is dan ook, dat zij niet op die moreele kracht heeft gewerkt, dat zij zoowel in begrip van mijn staatkundig streven als in begrip der associatie-gedachte en in begrip van het scheidingsbeginsel in het publieke recht heeft gefaald. Hare ambtenaren zijn daardoor geen objectieve onderzoekers geweest, maar zijn onbewuste propagandisten, van de gemengde raden geworden, terwijl bij de beoordeeling van hunne onderzoekingen niet mag worden vergeten, dat zij die hebben verricht in een tijdsgewricht van eigenaardige politieke opwinding, waarin slechts weinigen uit de regeeringskringen het gevoel voor verhoudingen en realiteit hebben weten te bewaren.

Er is nog zeer veel verkeerds in de memorie aan te wijzen. Zoo suggereert zij (blz. 9) dat het unificatiestreven als juist is erkend. Ten eerste neemt het aantal tegenstanders, nu men de gevolgen begint te gevoelen, zeer snel toe; begint eigenlijk ieder verantwoordelijk bestuurder te voelen dat het eene fout is geweest en doet vast loopen; worden de geunificeerde ambtenaarscorpsen met verval bedreigd; maar men vergeet bovendien, dat de unificatie nog geen enkel essentieel gebied heeft veroverd en dat nu reeds in de toenemende onrust en criminaliteit, in het verlies van gezag, in de gewrongen financieele situatie, in het verzet tegen de belasting- en onderwijsunificatie, in het personeelgebrek, duidelijke aanwijzigingen worden gegeven niet verder op dezen weg voort te gaan. De unificatie stelt door hare gelijkheidsfictie in organisatorischen zin geringe eischen, vraagt ook geringe ervaring, maar schept in staatkundigen en economischen zin onoplosbare moeilijkheden. De historische ontwikkeling der verhoudingen stelt daarentegen op organisatorisch gebied zeer hooge eischen, vraagt groote ervaring, maar geeft dan ook de voldoening van eene wel geëquilibreerde staatkunde die geen ernstige moeilijkheden medebrengt. De voorkeur voor de unificatie is voor een groot deel te verklaren uit staatkundig en organisatorisch onvermogen bij een tekort aan ervaring; de uiterlijke eenheid wordt echter slechts bereikt door de innerlijke ontbinding. Hoe geheel bevangen men in de oude voorstelling is blijkt wel uit den zin (blz. 9): „Die scheiding zou, op het oogenblik „doorgevoerd, niet in overeenstemming zijn met het rechtsbewustzijn „van het grootste deel der verschillende bevolkingsgroepen en in de „Indische staatsinrichting eene staatsrechtelijke constructie inleiden „waarvoor in de Indische samenleving geen *grondslag* aanwezig is". Het is bijna ongelooflijk dat eene dergelijke voorstelling in een regeeringsstuk voorkomt. Zij is in hooge mate verwarrend voor de inheemsche bevolking bij het streven naar politiek inzicht en misschien zelfs ook wel voor de leden der Staten-Generaal, zoover zij niet deskundig zijn. Iedereen weet dat de geheele samenleving en staatsinrichting van Indië op dien scheidingsgrondslag staan; dat er geen

spiake is van eene scheiding *doorvoeren* daar die reeds aanwezig is. Alle bevoegden weten dat de door mij voorgestane politiek juist beoogt die scheiding op alle gebied zoover op te heffen als met de grondslagen van het Indische staatswezen bestaanbaar is en waar zij, als uitvloeisel van die grondslagen, moet blijven bestaan, alle gedachte aan min- of meerwaardigheid weg te nemen; weten ook dat de unificatie der ethische richting nog nergens op staatkundig gebied effectief is doorgevoerd. Waar zij dit formeel doet, heeft zij de criteria zoo gesteld dat de scheiding, met het doel van overwicht van de Europeesche minderheid over de inlandsche meerderheid, tot nog toe is blijven bestaan. Het is eene verkeerde wijze van doen om in een regeeringsstuk het inlandsche sentiment te wekken tegen eene politiek die blijkbaar niet geheel wordt begrepen en om in de richting te sturen van eene politiek die geen Regeering ooit kan verwezenlijken en die steeds meer onhoudbaar blijkt. Wanneer naar het rechtsbewustzijn van de verschillende volksgroepen wordt verwezen, wordt al té zeer voorbij gezien hoe oppervlakkig de Regeering dit bewustzijn heeft gepeild, hoe dikwijls zich een reëel en gerechtvaardigd rechtsbewustzijn aan valsche leuzen heeft gebonden — men denke aan de Fransche revolutie, aan de Chineesche kwestie in Indië, aan de leuzen van den wereldoorlog. Ook het gemengd politieke leven van Europeanen en Inlanders zal bij ontleding valsch blijken; zoo spoedig de Europeanen ondervinden dat zij overvleugeld worden, zullen zij zich gaan verzetten. Ook bij de Inlanders ziet men op alle terrein den drang naar het eigen nationale leven ontstaan, op het gebied van het vereenigingsleven, van politiek partijleven, van onderwijs, van landbouw en nijverheid, van grondrecht en zou dan in de politieke formaties, die dit alles mogelijk moeten maken in eens de politieke menging verlangd worden? Het is eene valsche leuze voor een op zichzelf niet verkeerd sentiment.

Wanneer de memorie schrijft (blz. 8) „dat men geen kans zag de „publiekrechtelijke scheiding in de practijk te verwezenlijken" bewijst zij weer haar ontoereikend begrip en verkeerd standpunt. Publiekrechtelijke scheiding behoeft niet verwezenlijkt te worden, zij heeft bestaan, zoolang Ned.-Indië bestaat, maar dat „men" geen kans ziet haar den vorm te geven die geheel aan moderne eischen voldoet, is toch meer een tekort aan staatkundig scheppingsvermogen dan een argument. Het kan zeer goed. De Europeanen die de vermenging wenschen zullen dit ongetwijfeld hebben gedaan in de onbewuste zekerheid, dat er altijd een Regeering zal zijn die toch wel voor hunne essentieele belangen zal zorgen. Ook de Regeering schrijft (blz. 12) in groote zekerheid „dat eene onderdrukking der minderheden niet „zou worden geduld". Het is altijd weer dezelfde dwaling. Het regeeringsgezag in Indië is een saamgesteld gezag, bestaande uit het

Nederlandsche gezag, rustende op het inlandsche. De regentschapsbesturen zullen ondanks menging organen zijn van inlandsch gezag en daarmede een der grondslagen van het regeeringsgezag vormen en het is eene denkfout te zeggen dat het Nederlandsche gezag in dat inlandsche gezag zal ingrijpen om minderheden, die dat gezag helpen vormen, te beschermen. Dat valt buiten 't vermogen van de Regeering. Zij *zegt* wel dat zij publiekrechtelijke gelijkheid en menging in de raden wil, maar in hare voorstelling blijkt nog altijd het begrip te leven, dat die Europeanen toch nog, ondanks dat alles een eigen recht op bescherming houden. Immers, „inlandsche minderheden" zal zij toch wel niet beschermen! Zij loopt vast in hare eigen leuzen! De Regeering in Indië bestaat door de publiekrechtelijke scheiding. Zij leeft en denkt daarin, zelfs onbewust, en toch wordt op lichtvaardige wijze aan de inheemsche bevolking, als ongewild stimulans voor de onrust, een gelijkheidsideaal voorgehouden dat geen ideaal zou zijn als de Regeering zelve een dieper inzicht had gehad en haar het ideaal der gelijkwaardigheid in eigen autonome formaties op juiste wijze had voorgehouden. Het rechtsbewustzijn als motief te gebruiken is niet toelaatbaar. Dat rechtsbewustzijn is nog zoo vaag; is zoo oppervlakkig gepeild; weet nog zoo weinig — de memorie erkent het zelf — wat het eigenlijk zelf wil, dat eene preciseering van dat rechtsbewustzijn op de zaak van gemengde of ongemengde regentschapsraden, eene suggestie van de Indische Regeering zelve is. Dat rechtsbewustzijn gaat nog niet zoover. Er is zeer zeker een besef dat men geen gelijkwaardige positie inneemt met den Europeaan, maar er is geen zuiver besef dat de menging in de raden de daad zal zijn die deze gelijkwaardigheid brengt. De bevolking ziet niet de diepere oorzaak van dat bewustzijn, ziet niet dat dit niet kan worden weggenomen door menging in de raden die organen der eigen autonomie moeten zijn, zoomin als b.v. de Chineesche kwestie kan worden opgelost door de gevraagde gelijkstelling met Europeanen; dat het integendeel teleurstelling en verscherping moet brengen. Die kennis hadden de adviseurs der Regeering moeten bezitten en die kennis had hen moeten weerhouden de vraag in dien vorm te stellen. De Inlanders beantwoorden die vraag bevestigend maar bedoelen iets geheel anders, evenals de Chineezen iets anders bedoelen dan zij vragen. Steeds scherper wordt in alles de tegenstelling tusschen Europeanen en Inlanders, eene verscherping die ondanks of zelfs door alle menging zal toenemen zoolang de Regeering blijft streven naar assimilatie en eerst zal verminderen als zij aan het inlandsche leven eene andere oriënteering weet te geven. Niet tegemoetkoming aan allerlei bijzaken zal de oplossing brengen; alleen de oriënteering op een nieuw ideaal kan de oplossing brengen voor moeilijkheden, die in de oude politiek onoplosbaar schijnen. Zoolang men den Inlander met den Nederlander éénzelfde staatkundig ideaal

voorhoudt, zoolang zal hij, de vertegenwoordiger der overgroote meerderheid, zich als een proletariër voelen tegenover den z.g. bevoorrechten Europeaan. Zoo spoedig hij zich echter naar het nationale ideaal van het eigen volk richt — de Javaan op het Javaansche, de Maleier op het Maleische, enz. — waar de Nederlander buiten valt, wordt de tegenstelling niet meer als minwaardig gevoeld en staan Nederlanders, Javanen, Maleiers, Soendaneezen enz. naast elkaar als leden van verschillende volken binnen het groote Nederlandsche Rijk. Men mag Indië niet als eene nationale eenheid beschouwen, maar moet het zien als een volkencomplex, zooals het voormalige Oostenrijk-Hongarije. Wanneer men de inheemsche volken het nationale ideaal voorhoudt, verbonden aan een eigen grondrecht; verbonden aan eigen instellingen en recht; verbonden aan eigen beschaving, waar de Nederlander buiten staat, dan heeft hij daarin eene oriënteering die reëel is en eene toekomst heeft. Bij die oriënteering passen echter slechts de ongemengde raden als organen van werkelijke autonomie.

Heeft dus menging in de regentschapsraden geen doel en is zij in strijd met een goede staatkunde, in de organisatie van het bestuur daarboven — het zij ter voorkoming van misverstand duidelijk gezegd — is plaats voor gemengde raden. Die raden zullen echter niet organen van autonomie zijn, maar slechts bijstand verleenen aan het Nederlandsche bestuur en in die raden is het zaak, door menging, eene goede weerspiegeling van alle belangen te krijgen en alle gevoel van achteruitstelling bij de inheemsche volken weg te nemen. Zoo min als de ongemengde desa-autonomie iets vernederends voor den Inlander heeft, zoo min zal de ongemengde regentschapsautonomie iets vernederends voor den Inlander hebben, noch hem het gevoel van achteruitstelling geven. Dit zou eerst het geval zijn als de Europeaan eigen autonome raden had, waarin hij overheerschte en die boven de inlandsche zouden staan. Waar eene dergelijke politieke constructie door geen vooruitziend man zal worden verlangd, is er geen enkele reden in de ongemengde regentschapsautonomie iets van eene ongelijkwaardigheid te zien. Integendeel, aan den Inlander is daarin een instituut gegeven, dat de Europeaan zal missen en dat aan de inlandsche samenlevingen een instrument brengt waarmede zij alle hun toekomende rechten kunnen handhaven en de ontwikkeling bereiken waartoe zij in staat zijn.

In ander, zeer gewichtig opzicht, blijkt eveneens tekort aan begrip tot verkeerde conclusie te hebben geleid. Het is in de autonomie, de zelfbeschikking. Men wil autonomie geven en ziet niet dat autonomie en menging in het orgaan der autonomie, den raad, onvereenigbare tegenstellingen zijn. Men ziet het verschil tusschen de decentralisatie en autonomie te veel in de functie die men aan den raad opdraagt en te weinig in den tegengestelden oorsprong van het instituut, in het andere karakter. Decentralisatie geeft een plaatselijk gezag dat emaneert

van 't centrale en zooals dat centrale gezag zich over het geheele gebied en alle bewoners van het gebied uitstrekt, zoo strekt ook het plaatselijk gezag, uit decentralisatie ontstaan, zich uit over het beperkte gebied en over de bewoners daarvan. Het gebied is primair, de bewoners zijn secundair. Daarom kan de decentralisatie zich over alle bewoners van een gebiedsdeel uitstrekken en kunnen de raden van bijstand — want dat zijn het in de practijk tot nog toe gebleven — gemengd zijn. De autonomie, daarentegen, is eene opkomst; het is de politieke organisatie van een groep die reeds innerlijk samenhangt. De samenhang der groep is primair en het gebied, zonder welk een staatkundige autonomie niet is door te voeren, is secundair. De autonomie behoeft zich dan ook niet over alle bewoners van het gebied uit te strekken, zoomin als de desa-autonomie zich over de Nederlanders, Chineezen, enz. uitstrekt. Dit verschijnsel, de z.g. exterritorialiteit, is algemeen waar twee volken van verschillende beschavingshoogte en rechtsbasis samen komen. Japan, China, Siam hebben het gekend; Egypte, Turkije kunnen het nog niet ontberen. Het is daarom een een onjuist beginsel (blz. 8) dat de regentschapsraden „geacht worden „een bepaald gebied te vertegenwoordigen". Zij moeten worden geacht een bepaalde bevolkingsgroep en wel de inheemsche bevolking te vertegenwoordigen en het feit dat die autonomie aan een bepaald gebied moet worden gebonden, eischt nog geenszins dat alle bewoners van dat gebied onder de macht van dat autonome lichaam moeten vallen. Elke autonomie, die niet souverein is, moet zich eene beperking ter wille van hoogere belangen laten welgevallen, maar zij kan, bij gelijk recht voor allen, geen verschillen tusschen landaarden in eigen boezem aanvaarden. Verschil in landaard, dat met verschil in recht gaat gepaard, is alleen te handhaven door een buitenstaand gezag, niet door een gezag dat uit die groep zelf ontspringt. Autonomie leidt onvermijdelijk tot volledige vervloeiïng en omgekeerd, volledige vervloeiïng in een groep maakt alleen orgaanvorming met eigen gezag over die groep, mogelijk. Een gemengde autonomie is daarom eene tegenspraak in zich zelve en het recbtsbewustzijn van eene groep kan nimmer in een gemengden raad tot uitdrukking komen. Er is òf een overheersching van de minderheid door de meerderheid, òf een eerbiedigen van die minderheid uit vrees voor het hoogere regeeringsgezag. Eene gemengde autonomie is slechts bestaanbaar als het geen echte autonomie is en toch is echte autonomie het eenige middel om het staatsrechtelijke gezag met het volksgezag te doen samenvallen en de fatale scheiding, die met de opleving van het volksbewustzijn is ingetreden, weer weg te nemen! Zooals de echte desa-autonomie tot heden, met recht, de grondslag van de rust in Indië is genoemd, zoo zal de echte regentschapsautonomie voor de eerste tijden den grondslag van die rust gaan vormen.

Om de gemengde, schijnautonomie aannemelijk te maken doet de

Regeering dingen die lijnrecht indruischen tegen het wezen der autonomie. Niet alleen dat zij geen onderdrukking van minderheden zal „dulden" — zij denkt daarbij uit den aard en zeer inconsequent aan niet-Inlandsche minderheden — maar zij dwingt tot bepaalde, zeer willekeurige verhoudingen in den raad. Terwijl zij voor het kiesrecht het *belangen*beginsel verwerpt en geen scheiding der kiezerscorpsen toelaat, regelt zij de verhoudingen in den raad niet in overeenstemming met de aantalsverhoudingen der groepen, maar juist naar de getaxeerde *belangen*, die zij vrij willekeurig, in de verhouding van 2 : 1, uitdrukt. Het is echter onmogelijk aan te nemen dat dergelijke willekeurige verhouding wel met het elders zoo op den voorgrond geschoven rechtsbewustzijn zou strooken. De gewrongen aantalsverhouding moge thans door de Inlanders worden aanvaard als eerste stap, lang kan hunne instemming daarmede niet duren en de Regeering zal die aantals verhouding moeten loslaten. Dan zal de Nederlander, die thans alleen van het Nederlandsche gezag afhangt en niets met het Inlandsche heeft te maken, geheel van het Inlandsche gezag afhangen, zonder een kans om zelfs als machtelooze minderheid zijne belangen te verdedigen! Zoo'n groote, alles beheerschende wijziging in de grondslagen van het Indische staatswezen, wordt incidenteel door de Regeering doorgevoerd!! Daarbij dwingt zij het *gemengde* kiezerscorps, dat practisch spoedig een *Inlandsch* kiezerscorps zal zijn, de Europeanen te kiezen. In de eerste plaats zal dat bijna uitsluitende Inlandsche corps moeite genoeg hebben zijne eigen landgenooten op hunne geschiktheid te beoordeelen en zal het voor de Europeanen wel zeer moeilijk zijn die geschiktheid verwerven, maar in de tweede plaats zal de Europeaan, die door de Inlanders bij gedwongen uitsluiting van eigen landgenoot tot vertrouwensman moet worden gekozen, wel nooit de drager zijn van de belangen waarvoor de verhouding in den raad is vastgesteld. Wie ziet hoe een kleinburgerlijke, nationalistische partij als de Sarekat Islam samengaat met de sociaal-democratie, alleen omdat zij beiden verzwakking van het Nederlandsche gezag in zijnen tegenwoordigen vorm wenschen, zal zich niet mogen vleien met de hoop dat de Inlandsche bevolking de Europeanen zal kiezen die de dragers der Europeesche belangen zijn. Zij zal als regel degenen kiezen die in oppositie met de Regeering en de economisch machthebbenden zijn. Daarbij ware het naïef te meenen dat het klein aantal vertegenwoordigers van de groote Nederlandsche en internationale belangen zich zouden neerleggen bij hunne altijd blijvende minderheid in den raad en bij hunne vertegenwoordiging door personen die weliswaar hun rasgenooten zijn, maar die overigens wellicht in alles hun tegenstanders zijn. Zij zullen — de voorbeelden behoeven niet te worden gezocht — door de directies waarvan zij afhangen, druk doen uitoefenen op de Regeering met alle gevolgen van verbittering der tegenstellingen. Terwijl een ongemengde,

werkelijk autonome raad het aangewezen orgaan is het Inlandsche grondrecht te beschermen en te ontwikkelen, maakt men door de menging den raad op dit terrein machteloos. Terwijl een ongemengde raad zonder ernstige bezwaren kan worden gekozen door een zeer uitgebreid kiezerscorps — ook vrouwen en desnoods analphabeten omvattende als de politieke atmosfeer dit mocht eischen — kan dit bij den gemengden raad niet omdat de gedwongen aantalsverhouding dan al te zeer als onrecht zou worden gevoeld. Terwijl een ongemengde raad den Nederlander onder zijn eigen bestuur laat, brengt men met een gemengden raad den Nederlander onder Inlandsch bestuur, een daad die toch met alle politiek gevoel strijdt. Zoowel de dwang voor de inheemsche bevolking om vertrouwensmannen onder de niet-landgenooten te kiezen, als de dwang voor de Europeanen en vreemde Oosterlingen zich vertegenwoordigd te zien door personen, op wier keuze zij practisch geen invloed hebben en die zelfs als regel hunne tegenstanders zullen zijn, veroordeelen den gemengden raad met gedwongen aantalsverhoudingen geheel. Het is een verwerpelijk, onreëel instituut, alleen ontstaan uit verkeerd begrip; uit een leuze van publiekrechtelijke gelijkheid die niet te verwezenlijken is; uit een vasthouden aan de wet van 1903 die nooit bedoeld en berekend is geweest voor de tegenwoordige politieke eischen. De politieke organisatie van de inheemsche bevolking staat eigenlijk los van de decentralisatie in het Nederlandsche bestuur in Indië. Het is een politiek probleem dat dieper inzicht verlangt, dan thans voor de behandeling der decentralisatie wordt vereischt.

Met de gemengde raden begeeft de Regeering zich op gevaarlijk terrein. Zij verlaat den historischen weg die eene opklimming van echte, ongemengde desa-autonomie tot echte, ongemengde regentschapsautonomie vraagt. Het voorbeeld van den volksraad, een instituut dat noch in de historische, noch in de toekomstige ontwikkeling van Indië past, is daar om te bewijzen dat groote uiterlijke aantrekkelijkheid — immers werd dit instituut door de Staten-Generaal met algeheele instemming aangenomen — toch geenszins eene waarborg bevat voor staatkundige realiteit. De gemengde radenne men het verantwoordelijkheidsgevoel van de Inlandsche bevolking weg en zonder dat kan men aan die bevolking als geheel, geen invloed geven; alles zou op losse schroeven komen te staan. Zij nemen ook het gezag van den Inlandschen voorzitter weg, het psychisch gezag, omdat de Europeaan dit voor den Inlander niet voelt. Zij drijven door de hooge eischen van het Europeesche element en door de onverantwoordelijkheid van het Inlandsche, tot het entameeren van eene veel te groote taak die in overmatige belastingen tot uiting komt en tot reactie prikkelt. Zij beletten ook tot eene zuivere regeling van het Indiërschap en van het Nederlander- en vreemdelingenschap te komen en toch wordt deze

regeling in steeds dringender mate een voorname politieke eisch wil Nederland in Indië een modern bestuur voeren en eene uitlanderkwestie voorkomen. Het Nederlandsche gezag, alleen als oppergezag bestaanbaar, verliest zijn basis als het Inlandsche gezag in de menging der raden vervloeit.

Er zijn nog meer opmerkingen te maken. Zoo is het betoog (blz 5) over den burgerstand eenzijdig. De memorie leeft daarbij geheel in de zuiver Inlandsche maatschappij — want ondanks alle leuzen komt de Regeering steeds in de *Inlandsche* maatschappij terecht als zij hare kunstmatige gelijkheids-fictie een oogenblik vergeet! — en let niet op de Europeanen en vreemde oosterlingen die tot geen der standen zijn te brengen, doch afzonderlijk staan. Zoo is het ook onjuist (blz 15) dat de regentschapsbesturen de beschikking zullen hebben over de echte domeingronden en 's Landsbosschen. De samensteller heeft blijkbaar alleen de wettelijke bepalingen gezien, niet de beteekenis van de zaken die geregeld moeten worden en draagt, bij wisseling van orgaan, ook de bevoegdheden over zonder zich duidelijk te maken dat noch het echte domein, noch 's Landsbosschen zich tot objecten van bemoeiing van den regentschapsraad eigenen. Ook het voorschrift dat die regentschappen een deel van de door hen geheven belastingen aan het algemeen bestuur moeten afstaan, heeft zijn bezwaren. Het is beter de zaak zoodanig te regelen, dat het regentschap van het algemeen bestuur ontvangt, uitkeering van binnen het regentschap geheven belastingen voor doeleinden daarbuiten is, in politieken zin, niet verstandig.

Het oordeel over het voorstel samenvattende, moet het luiden dat het niet kan worden aanbevolen. Er ontbreekt een leidend beginsel aan als uiting van een inzicht; er ontbreekt ook aan het staatkundig perspectief waardoor eerst de werkelijke draagwijdte van een zoo gewichtigen maatregel kan worden beoordeeld; het getuigt niet van de rijpe staatkundige ervaring die de juiste maat weet te geven. Waar aan de eene zijde invoering der regentschapsautonomie dringend mag worden genoemd, aan de andere zijde de gemengde raden, als uiting van de wet van 1903, maar nu met groote Inlandsche meerderheid, die autonomie niet kunnen geven en bovendien risico's medebrengen die, zoover zij nu reeds kunnen worden overzien, zeer groot genoemd moeten worden, dienen zoowel de Nederlandsche Regeering als de Staten-Generaal geen medewerking te verleenen tot de vorming van die gemengde raden. Zij zullen den veiligen weg gaan, den weg die tevens de weg der toekomst is, als zij ongemengde raden als organen van regentschapsautonomie erkennen en eerst als de practijk die zou veroordeelen, hoe onwaarschijnlijk ook, zouden zij medewerking mogen verleenen tot de omzetting in gemengde. Die omzetting is zeer eenvoudig, maar de omzetting van een gemengden raad in eenen ongemengden zal in politieken zin tot eene agitatie kunnen worden

gebruikt die het beter is te voorkomen. Wil zij tegemoet komen aan de bedenking dat de Europeesche kunde onmisbaar is voor de goede functioneering der raden, dan gelaste de Regeering hare gewestelijke ambtenaren die raden, op verzoek, bij te wonen ter voorlichting. De Regeering ga daarom, in afwachting van de beslissing over de herziening van de grondslagen der Indische staatsinrichting, niet verder dan ongemengde regentschapsraden. Door anders te handelen drijft zij de Indische bestuurshervorming reeds in eene zeer bepaalde richting, waarvan zij niet meer terug kan, eene handeling die niet „fair" genoemd zou mogen worden tegenover de leden der herzieningscommissie die andere inzichten hebben. Mocht de nieuwe staatsinrichting om gemengde raden vragen dan is het weinig moeite die eerste raden te wijzigen. Mocht daarentegen die staatsinrichting om ongemengde raden vragen, dan zal het zeer vele bezwaren medebrengen, eigenlijk vrijwel onmogelijk zijn, de omzetting van gemengd tot ongemengd, tot stand te brengen. De gemengde raden drijven ons den weg van Britsch-Indië op waar het conflict regel is; de moeilijkheden steeds toenemen en alleen nog door Engeland's wereldpositie worden beheerscht. De ongemengde raden brengen ons in de richting der Philippynen, tenslotte van de groote Engelsche dominions en geven den politieken vorm die bij Nederland's plaats in de wereld past. In Burmah schijnt echter ook Engeland thans ongemengde raden te willen vormen.

II.

De critiek die in het voorgaande op de memorie van toelichting tot het voorstel voor de invoering van regentschapsraden is gegeven en die niet altijd zonder scherpte kon zijn, heeft nog eenige toelichting van persoonlijken aard noodig. Zij betreft de voorbereiding en bij die toelichting zal eigen werk meer moeten worden genoemd dan gebruikelijk is; het is echter onvermijdelijk om de waarde van het werk van de Indische regeering te beoordeelen en hare autoriteit in deze vast te stellen.

Het is aan mij niet vergund geweest ambtelijk op eenige wijze aan de verwezenlijking van eigen voorstellen mede te werken, hoe herhaaldelijk aangeboden. De Indische regeering heeft blijkbaar geen verplichting gevoeld en heeft deze zaak blijkbaar ook niet willen zien als eene staatkundige aangelegenheid, die voor hare uitwerking staatkundige behandeling eischte; zij heeft haar als eene zuiver ambtelijke beschouwd waarvan de behandeling werd toegewezen aan den ambtenaar die daarvoor toevallig in aanmerking kwam. Het is deze opvatting, die in hoofdzaak de oorzaak is van het onbevredigend karakter van de memorie van toelichting, haar tekort aan staatkundig perspectief, haar tekort aan samenhang.

Het is bekend dat de Gouverneur-Generaal van Limburg Stirum in de eerste jaren van zijn bewind geen voorstander was van de regentschapsraden, in het algemeen niet van de door mij voorgestane staatkunde, hoezeer hem ook door de meest gezaghebbenden aanbevolen. Daaraan moet het worden toegeschreven, dat tusschen hem en mij nimmer eenige gedachtenwisseling over de te volgen staatkunde heeft plaats gehad en dat, toen in November '18 de volksraad en zijne onmiddellijke omgeving een weerslag vertoonde op de politieke wijzigingen in Europa en de heer Van Limburg genoodzaakt was eene politiek te formuleeren, hij en zijne persoonlijke adviseurs geen eigenlijke politiek bleken te bezitten en de toezeggingen meenden te moeten doen in de richting van sterke uitbreiding van den volksraad, die zoo terecht zijn veroordeeld en waarop zij later weer zijn terug gekomen. In de *Java-Bode* van 26 November '18 meende ik daartegenop te moeten komen door er op te wijzen welke de democratische hervormingen voor Indië volgens de door mij aanbevolen staatkunde moesten zijn, n. l.: *niet* in de uitbreiding van den volksraad, maar in de regentschappen en de tweede regeeringsverklaring liet dadelijk den weg daartoe vrij. En het is zeker eene voldoening thans in de memorie (blz. 5) te lezen: „zonder te kort te doen aan de waarde en de be„teekenis van de hervorming van het bestuur in hoogere eenheden, „meent de Regeering dat inzonderheid de hervorming in de lagere, de „desa en het regentschap, van allereerste noodzakelijkheid is, in ver„band met het ontstaan op Java en Madoera van wat men in westersche „landen den burgerstand zou noemen". Waar de Indische Regeering haar standpunt zoo volledig en principieel moest wijzigen en waar, naar mij is medegedeeld, de Minister van Koloniën bij de telegrafische lastgeving tot invoering der regentschapsraden, naar mijn naam en werk heeft verwezen, wekt het wel bevreemding dat het mij noch bij de voorbereiding door Regeering en departement, noch bij de besprekingen met de bevolking vergund is geweest tot de verwezenlijking of zelfs uiteenzetting van eigen denkbeelden mede te werken. Het ontwerp heeft daardoor een vorm gekregen, die alleen bij uitsluiting van mijne medewerking en critiek is kunnen ontstaan en toch hadden courtoisie tegenover den Minister van Koloniën, deferentie voor het auteurschap tegenover mij, maar bovenal verantwoordelijkheidsbesef, tegenover de Kroon, de Staten-Generaal en het publiek, van die uitsluiting moeten weerhouden. Moge hier de schuld ten deele op adviseurs vallen wanneer er bij de behandeling in Nederland bezwaar zal bestaan om de Indische voorstellen te volgen wegens eene voorbereiding die niet van oppervlakkigheid en eenzijdigheid is vrij te pleiten en zelfs tendentieus moet worden genoemd, dan zal ook de Indische Regeering het verwijt daarvan niet kunnen ontgaan.

Het beeld dat de Indische Regeering in de memorie van haar aan-

deel in de totstandkoming der nieuwe staatkunde geeft is geenszins in overeenstemming met de werkelijkheid en waar het thans gaat om een zaak die in vertrouwen op autoriteit moet worden aanvaard en slechts door weinigen naar innerlijke waarde kan worden beoordeeld, mag niet worden nagelaten hierop te wijzen. De Indische Regeering doet het voorkomen of Zij, gedragen door eene eigen heldere staatkundige gedachte, in onbevangen beschouwing de politieke ontwikkeling waarnemende, uit eigen inzicht hare richting heeft bepaald en daarbij tot gemengde regentschapsraden is gekomen, zij het ook dat Zij welwillend melding maakt (blz. 7) van „eene andere bekende richting". Die voorstelling is niet juist. Het was integendeel deze bekende richting — bedoeld is de staatkunde die door mij in verschillende geschriften is uiteengezet — die nadat de Minister van Koloniën zich daar blijkbaar mede had vereenigd, in de plaats kwam van de richting die de heer Van Limburg Stirum tot November '18 had gevolgd en die toen onhoudbaar was gebleken. De heer Van Limburg Stirum had toen de keuze van met het verval van zijne politiek af te treden, zooals een minister dit pleegt te doen, of zijne verdere werkzaamheid te subordineeren aan die nieuwe staatkundige gedachte die het zwaartepunt der hervormingen bij de kleine eenheden legt. Hij heeft dit laatste gekozen. Het was eerst deze nieuwe staatkundige richting die de regentschapsraden bracht en de politiek die in de memorie tot uiting komt is uitvloeisel van deze richting, zij het ook dat er door de Indische Regeering uit eigen autoriteit afwijkingen in zijn gebracht. De Indische Regeering heeft echter, nu de zaak niet van haar is uitgegaan, en zij zelfs nog bij de voorbereiding zeer exclusief en eenzijdig is blijven te werk gaan, geen autoriteit ten aanzien van afwijkingen. Wanneer zij desniettemin afwijkingen van de oorspronkelijke conceptie wil doorvoeren, zal zij niet met verwijzing naar hare autoriteit kunnen volstaan, maar zal zij uitsluitend door zeer deugdelijke argumenteering, die afwijkingen aannemelijk moeten maken. De memorie van toelichting brengt die argumenten echter in geenen deele, integendeel, zij steunt eigenlijk geheel op de veronderstelling van de toepasbaarheid van de wet van 1903 en op de veronderstelling van een bewust en stabiel sentiment van de bevolking in deze zaak. Het eerste is echter onjuist, terwijl ook het sentiment nog veel te vaag is om op de kwestie van menging of niet-menging gepreciseerd te kunnen worden. Bovendien houdt de Regeering in veel ernstiger zaken geen rekening met dit sentiment. Wanneer zij b.v. in andere zaken die met de imperium-idee samenhangen, de Europeesche laag- en hooglandcultures, het ambtelijk bezoldigingsstelsel, de positie van de Christelijke Kerk, de politie, het sentiment zou wekken en dan raadplegen zou zij eene veel meer gefundeerde uitspraak vinden, die zij toch niet zou mogen volgen. Wanneer zij daarentegen de consequenties van van hare eigen politiek zou aan-

vaarden en met de politieke egaliseering ook het grondbezit voor niet-Inlanders zou vrij geven, zou zij een reëel sentiment wekken dat tot opstand zou voeren. Aan den drang van velen om den Regent geen voorzitter te doen zijn heeft de Regeering niet toegegeven en wanneer zij b.v. het volkssentiment zou wekken en raadplegen over een parlement, zou eene overweldigende meerderheid, in blinde navolging van hare leiders, dat onbegrepen instituut vragen en toch is ieder denkend mensch overtuigd dat het eene onmogelijkheid is. Alle kwesties, die met de imperium-idee samenhangen, kunnen nimmer worden opgelost door aan het sentiment naar oogenblikkelijke bevrediging toe te geven, maar wel door het geheele volkssentiment op een eigen, groot ideaal te oriënteeren. Dat ideaal, dat thans nog vaag is maar steeds scherper omlijnd zal worden, is het nationale leven der Indische volken en wanneer Nederland de phase der politieke verwording vermijdt door nu reeds dat ideaal tot richting van de koloniale politiek te nemen, bewijst het een grooteren dienst aan de volken van Indië en aan het Rijk, dan door zijne politiek aan bijna dagelijks wisselende sentimenten te binden. Het nationale leven vraagt echter ongemengde raden.

De memorie maakt den indruk dat de adviseurs der Regeering het onderwerp niet in al zijn consequenties hebben gezien en dat de Regeering niet het mogelijke heeft gedaan om het inzicht in de consequenties te verwerven. Toch is dit een eerste eisch voor eene zoo ver reikende maatregel. Het onvoldoende overzicht zal tot gevolg hebben dat de groote staatkundige beginselen, waarvan de regentschapsautonomie slechts een fragment vormt, niet tot hun recht zullen komen en deze autonomie slechts eene schijnautonomie zal worden en haren vorm zal krijgen door partij-sentimenten die thans nog niets reëels, niet blijvends hebben. Waar door mij zeer zeker altijd de zedelijke verantwoordelijkheid voor de regentschapsautonomie in hare oorspronkelijke conceptie zal worden aanvaard, voel ik die verantwoordelijkheid niet voor die autonomie in haren verminkten vorm. Zij is m. i. in dien vorm verkeerd. Door de raden te mengen ontneemt men er voor het grootste deel de opbouwende staatkundige kracht aan en brengt een element van ontbinding in het geheele staatswezen Zij staan bovendien in den weg aan de verwezenlijking van een hoogeren kolonialen staatsvorm. Wanneer de Gouverneur-Generaal van Limburg Stirum de invoering van de regentschapsraden op zijn credit wil boeken — en ik geloof dat de historie dit als de belangrijkste, opbouwende daad van zijne bestuursperiode zal erkennen — dan zal hij er van moeten afzien uit eigen autoriteit wijzigingen aan te brengen en zal hij die raden moeten aanvaarden in hunne oorspronkelijke conceptie als fundamenteele organisatie voor eenen hoogeren kolonialen staatsvorm van Indië. Het „Zerrbild" dat zijne adviseurs

onder invloed van een vaag sentiment ervan hebben gemaakt, houdt ons gevangen in den lageren kolonialen staatsvorm van tegenwoordig met al het oude dat zooveel aanstoot geeft — rascriterium, vreemde-oosterlingenschap, universeel onderdaanschap — en werkt bovendien nog ontbindend. Nieuwe oriënteering van de bevolking onder tactvol voorgaan door eene bekwame Regeering zal het sentiment dat zich thans op de onnatuurlijke menging is gaan richten, naar het zoo natuurlijke nationalisme met zijne ongemengde bestuursorganen doen wenden.

Buitenzorg, September '19.

Naschrift. Het bovenstaande werd eenige maanden in concept gehouden. Het doel was teenerzijds de resultaten van de behandeling in den volksraad te kunnen mededeelen, anderzijds de Indische Regeering gelegenheid te geven haar vermogen tot zelfstandige behandeling van deze aangelegenheid te toonen. Al was zij in zedelijke verplichting te kort geschoten, het was niet uitgesloten dat zij en ook de volksraad, in staatkundige behandeling het niveau zouden halen. Het is niet gebeurd. Bij de gewisselde stukken — voorloopig verslag, memorie van antwoord — noch bij het openbaar debat op 6 en 7 Januari j.l. is van besef gebleken welke groote staatkundige beteekenis de instelling der regentschapsautonomie heeft. Het peil kwam niet uit boven dat van de memorie van toelichting. Slechts een enkel lid, de heer Bergmeijer, erkende dat eigenlijk zonder staatkundig perspectief, zonder overzicht, zonder samenhang werd gewerkt. De leden Van der Jagt, Birnie en Bergmeijer dienden toen eene motie in waarbij er op werd gewezen dat gemengde raden, eenmaal ingesteld, niet of zeer moeilijk zouden zijn om te zetten in ongemengde en dat het daarom aanbeveling verdiende de regentschapsraden ongemengd te maken tot dat door de commissie die de grondslagen der Indische staatsinstellingen zal herzien, het perspectief zou zijn geopend waardoor over gemengde of ongemengde samenstelling zou kunnen worden beslist. Deze alleszins redelijke motie, die van het juiste inzicht getuigde dat aan den volksraad in de moeilijke kwestie van gemengd of ongemend geen voorbarig oordeel paste, werd, zeer vreemd, niet door den regeeringsgemachtigde overgenomen, hoewel hij daarin den juisten uitweg voor de Regeering had moeten zien. De volksraad had uit eigen drang geen behoefte getoond zich scherp uit te spreken; de argumenten waren meer theoretisch beschouwend dan practisch overtuigend; de stemming was mat; de Indische Regeering kon weten dat de Nederlandsche Regeering over dat punt nog in weifeling verkeerde en zij had dus met beide handen de gelegenheid moeten aangrijpen uitstel over dit gewichtige punt te verkijgen en in ieder geval een positieve uitspraak te voorkomen, en de beslissing uit te

stellen tot ook zij meer overzicht had. Zij heeft dit helaas niet gedaan; hare gemachtigde bestreed zelfs de motie, maar verklaarde zich ten slotte neutraal en liet de beslissing aan de vergadering. De voorstellers meenden toen dat het niet in het belang van de Regeering was eene stemming uit te lokken en trokken de motie in. Het was zeer juist gezien en de regeeringsgemachtigde had voor deze tegemoetkomende houding de hoogste waardeering moeten hebben. Helaas beging die gemachtigde, Mr. Kindermann, die als een der ambtenaren welke het onderzoek hadden gedaan, zeer tegen ongemengde raden was gekant, een groote fout. In verkeerd begrip van de bedoeling der motie en wellicht ook uit ambtelijke eerzucht om tegenstanders te treffen, verlangde hij — tegen alle gebruik en geheel onnoodig — besliste uitspraak van den volksraad over gemengd of ongemengd; verzocht der vergadering eene motie te formuleeren en aanvaardde zelfs de, gretig aangeboden, hulp van de anti-gouvernementeele radicale concentratie om die motie voor gemengde raden in te dienen; de volksraadvoorzitter, Mr. Schumann, niet de buitengewone staatkundige beteekenis van de zaak ziende en zelf groot voorstander van gemengde raden, vond zelfs behandeling in de afdeelingen niet noodig; de volksraad was opgewonden en zag zelf ook niet de staatkundige beteekenis; de stemming ging heet van het vuur en door eigen drang van den regeeringsgemachtigde werd de ongemengde raad met algemeene stemmen verworpen, waar de Regeering alles had moeten doen om juist over dit punt eene ontijdige besliste uitspraak te voorkomen. Slechts de heeren Van der Jagt, Birnie en Bergmeijer onttrokken zich, in juist besef van de situatie, aan die stemming.

Zooals te voren reeds werd uiteengezet, is de staatkundige behandeling tot nog toe zeer oppervlakkig geweest en juist in staatkundig opzicht ligt de kern der zaak bij de gemengde of ongemengde samenstelling; men mag het 't belangrijkste staatkundige probleem van Indië noemen. Wie mocht meenen dat de tegenwoordige Minister van Koloniën, S. de Graaff, gebonden zou zijn aan zijne voorstellen als regeeringscommissaris gedaan, vergeet dat een goed staatsman met zijnen tijd mede gaat; dat hij in 1914 de zaak slechts van het standpunt van *bestuurs*wezen behoefde te zien en niet van *staatkundig* standpunt zooals nu, als verantwoordelijk Minister. De, voor bijna allen, onverwachte politieke ontwikkeling sedert 1914, zal hem thans de zaak ongetwijfeld nog eens van staatkundig standpunt doen beschouwen en in zooverre is de weinig diepgaande behandeling in den volksraad een voordeel, als dit lichaam zich feitelijk niet met de staatkundige consequenties heeft bezig gehouden en de Minister daarin nog vrij is. Staatkundig inzicht eischt echter onmiskenbaar ongemengde raden, die trouwens in de aankondiging van regentschaps*autonomie* reeds liggen opgesloten. De bekende regent van Japara, R. M. Oetoijo

had zooveel restricties voor gemengde raden dat men niet mistast als men zegt dat ongemengde ook hem zeer welkom zouden zijn geweest. Meer dan de regeeringsgemachtigde; meer dan de volkraad; meer dan de volksraadvoorzitter, zal de Minister zich de buitengewone beteekenis der samenstelling van staatkundig standpunt realiseeren. Hij zal beseffen wat het beteekent dat de Nederlander, die tot nog toe alleen van het Nederlandsche gezag afhing, thans van het Inlandsche gezag, van den regentschapsraad gaat afhangen. Hij zal beseffen dat de stap van onmondigheid van den Inlander tot deelneming aan zijn bestuur in eenen autonomen raad reeds zeer groot is en dat die stap niet behoeft te worden vergroot door nu den Nederlander en vreemden oosterling ook nog onder het gezag van dezen pasgeboren raad te brengen. Hij zal moeten overwegen wat de gevolgen voor het agrarische stelsel zijn; welke voor het Nederlandsche en vreemde kapitaal dat zich in Indië, steunende op het Nederlandsche gezag, een arbeidsveld zocht, maar zich nu dien steun ziet ontnomen en wordt aangewezen op een overwegend Inlandschen raad.

De behandeling in den volksraad heeft één ding geleerd. Was de stemming mat over de gemengde of ongemengde samenstelling en zou zij ook mat zijn gebleven zonder het optreden van den regeeringsgemachtigde; de instelling der regentschapsraden zelve heeft het hart van de Inlandsche bevolking getroffen. Er werd erkend — en de volle klank getuigde van oprechtheid — dat hier voor de eerste maal een instituut werd gegeven, waarvoor de Regeering den innigen dank der inheemsche bevolking verdiende. De Nederlandsche Regeering kan daarin eene aanwijzing zien dat thans inderdaad de goede weg is ingeslagen en dat het slechts een zaak van verdere organisatorische verwezenlijking der nieuwe staatkunde behoeft te zijn, om voor de volken van het groote Nederlandsche rijk eene nieuwe toekomst te openen.

Buitenzorg, 9 Januari 1920. S. R. v. E.

Nogmaals: Volksonderwijs in verband met landbouw en bedrijf

DOOR

Dr. E. BONEBAKKER.

De zendingsdirector Dr. J. W. Gunning voegt aan mijn beschouwingen over dit onderwerp — December-aflevering der *Indische Gids* — mededelingen en opmerkingen toe — Februari-aflevering — die in beginsel overeenstemmen met het door mij betoogde.

Dr. Gunning doet ondertussen nog een goed woordje voor de oude *praat*-school — ik doe 't met plezier mee; die heeft zijn verdiensten gehád vooral. En behoudt ze — zolang de *daad*school er nog niet is. Hij ga dus door met de bestaande *ci-devant*school te onderhouden en er nieuwe aan toe te voegen. Maar laat ons meteen erbij vaststellen dat de min goede, de principiëel afgedane school ermee bestendigd wordt; en dat de betere school, die de hele nieuwe wereld buiten ons goede Nederland-tussen-de-tropen bezig is op te bouwen, door ons wordt tegengehouden, wanneer we erbij gaan zeggen dat God geduld heeft en wij ons voorhouden dat wij niet laks zijn, ook als we niet doen wat wij doen moeten: de daadschool ontwerpen en bouwen, de praatschool verbouwen.

In Indië kan de school van nu en straks, als we voortmaken, juist nu beter dan waar ook elders ingewijd en ontwikkeld worden, omdat Indië in dit opzicht nog veelszins maagdelik terrein is. Indië heeft dat bovendien juist nu nodig. Indië moet in de ekonomiese wedijver der Staten zich snel ontwikkelen, om niet, als kleine jongens in 't gedrang van een woelige menigte, vertreden te worden. Indië, tot nu toe afgezonderd levende, begeert aan 't verstandelik en geestelik leven in de wereld deel te nemen. Japan vraagt Montessori om zijn in opvatting reeds geavanceerd onderwijs te vernieuwen. De Verenigde Staten, en, door hun invloed, ook de Philippijnen, bevaren met nieuwe vaartuigen de wateren der volksontwikkeling; van Australië kunnen wij reeds kostelike lessen leren over vernieuwing; Indië punt een nieuw schoolpotlood aan, koopt er nog een schoolbord bij met hygiënies schoolkrijt, het schaft zich modern gedrukte maar overigens oude-school-boekjes aan, het vindt dat het daarmee veel doet aan de volksontwikkeling; het verwijst naar de grote getallen van gestichte dessascholen en bestede millioenen, maar Indië isoleert zich daarmede ekonomies en

intellektueel. Waardoor dat komt? Doordat de onderwijsdeskundigen zich niet van die kriebeltjes los kunnen denken die letters en cijfers heten.

Men wil 't analfabetisme uitroeien. Best. Men leert ze dus 't alfabet Dat is om te beginnen verkeerd. De voorbereidingen voor 't leven zijn indirekt, konstateert Montessori. Een vergelijking: men wil de woningbouw verbeteren. Mooi. Men verft de huizen smaakvoller en legt er kleurige pannen op. Dat is niet mooi, behalve van buiten; 't is geen verbetering van de woningbouw. Iets anders is nodig voor de school en voor de woningbouw. Richt 't onderwijs in overeenkomstig de psychiese en physieke eigenschappen der jeugd, dan is 't analfabetisme weg eer ge 't weet, evenals de huizen smakelik in de kleur gezet zullen worden, zodra de fundeer- en bouw- en inrichtingsmethoden zijn gewijzigd naar de geestelike en lichamelike eigenschappen der mensen. In die zinsnede van 't uit te roeien analfabetisme kenschetst zich de oude school, die verlicht doet en zich moed inspreekt met 't roemen op eigen gebrek.

De bevolking wil aan 't nieuwe onderwijs niet aan, vreest Dr. Gunning. Als de bevolking nooit anders van de school gezien heeft dan uit boekjes-leren en in boekjes-schrijven, dan koestert ze 't bijgeloof dat die boekjesboel de fetisj is die de begeerde ontwikkeling verschaft. Zo is 't onder de kleine burgerij in Nederland ook. In de duurste scholen werd van oudsher frans onderwezen; van de duurste scholen kwam men via andere dure scholen in de duurste baantjes; de onderwijzers zelf hapten naar de duurste scholen om de toelagen voor 't frans en de privaatlessen. Het bijgeloof in die frans-fetisj met zijn lelik hollands school-dialekt is juist nu 't argument van de oude school zelf tegen de afschaffing van 't frans en de invoering van de handenarbeid in de lagere school: „de mensen willen immers niet anders". Net zo was 't in de oude bewaarschool; 't snoepen was er 50 jaar geleden een even integrerend deel van 't werkplan als de letters en 't frans nu nog in dat van de oude lagere school. Snoepen kon de madam ze leren, aan de snoepcenten verdiende de madam de kost; en de moeders kwamen aan school: „asdat de matres 'm toch op tijd zijn snoepklont zou geven". De mensen willen toch niet anders, zegt de reactie van oudsher. De bewoners van Vlooienburg wilden ook niet uit hun huizen. Als men die oude, zich steeds herhalende geschiedenis maar kende van de school die zich tegen elke echte vernieuwing verweert, dan zou men de bezwaren der bevolking niet aanvoeren als een reden om 't nieuwe onderwijs niet voortestaan. Evenmin als de bezwaren van slappe bouwgrond voor Hollanders ooit reden waren om er niet op te bouwen. De bevolking is van 't boekjes-bijgeloof net zo wel te genezen als b.v. van 't opiumschuiven. Hèt middel is: de nieuwe school voor zich zelf te laten spreken. Die is onweerstaanbaar. Namelik de *echte, grondig doordachte en aan de volksaard aangepaste nieuwe school,* waar arbeid in de zin van het

ambacht, arbeid in de zin van de land- en tuinbouw beoefend wordt als 't centrum der werkzaamheden.

In het 2de koloniaal onderwijskongres werd gezegd, van de zijde der school: dat arbeid en landbouw in de dessaschool niet mogelik zijn, dat is immers iets voor leerlingen die de dessaschoolleeftijd te boven zijn zo heette 't. Ik voerde aanstonds daartegen aan de tuinarbeid der kleuters in Fröbels kindergarten, 80 jaar geleden; in aflevering 5 van „Volksontwikkeling" doet de heer Dilling een mededeling uit 't buitenland over school-tuinarbeid in 't begin van de lagere-schoolleeftijd. Maar de school heeft zijn vaste denkvorm van: lettertjes en cijfertjes, en zegt — of zegt niét —: dat kan daar in die andere landen nu wel zo zijn, maar . . . . en dan zijn we weer aan 't refrein: lettertjes en cijfertjes in boekjes.

Dr. Gunning meent dat ik me de vernieuwing van 't onderwijs niet zo moeilik voorstel als ze is. Wie heeft nóg erger de moeilikheid der vernieuwing ervaren en bezuurd dan hij die er sinds jaren midden in staat? In mijn mémoires zal ik er eens de anekdotes van vertellen. Neen, ik wéét hoe moeilik de nieuwe weg aan te leggen is, maar de weg kán aangelegd worden. Eerst — ik stelde 't in mijn vorig opstel reeds voor — de geschiedenis en praktijk van andere landen *in* die landen bestuderen, een kleine commissie. Voor de electrificatie der spoorwegen gaat dezer dagen toch ook een studiecommissie naar andere landen; daar staan alleen financiële en techniese belangen op 't spel op één beperkt gedeelte van 't maatschappelik arbeidsgebied. Bij de volksontwikkeling staan grotere financiële en techniese belangen op 't spel; 't geldt *alle* toekomstige arbeidskrachten op 't gehele gebied der volksontwikkeling. En de geestelike welvaart der menigte is er mee gemoeid.

Is aan Nederland eene taak opgelegd jegens Indië, dan worde die goed gedaan. Zolang men 't betere nog niet doen kan, omdat men de wijze waarop nog niet voldoende kent, ga men voort op de oude wijze. De bestaande scholen moeten dus behouden, en, waar 't niet wachten kan, moeten nieuwe scholen naar 't oude onderwijsprincipe aan de bestaande toegevoegd worden. Maar dat de Regering, om hieraan zo spoedig mogelik een eind te maken, nu de vernieuwing van 't Volksonderwijs aanvatte, niet, zoals tot dusver in Indië net zowel als in 't moederland, zonder grondige voorstudie, maar beginnende met die voorstudie. Daarna zullen we zien hoe de toepassing moet wezen in Indië; dat is 't volgende punt van studie; de bekering — dat zal wel gaan; de bekering van de onderwijzers — daarvoor halen we Sisyphus uit de onderwereld, en, als die 't opgeeft, zien we daar maar van af; de vorming van nieuwe onderwijzers — dat zal ook wel gaan.

't Is niet gemakkelik. Maar dat is juist 't aardige van de taak.

Utrecht, 17 Februari 1920.

Nederlandsch-Indië en het Buitenland

DOOR

A. M. W. VAN RENESSE.

Chaque Hollandais a deux patries le Java et la sienne propre.

Vrij naar HUGO GROTIUS.

In de rij der koloniale mogendheden neemt Nederland, voor wat betreft de verhouding tusschen de moederlandsche en de koloniale gebiedsoppervlakte, één der eerste plaatsen in. In die rij echter is slechts een zeer klein aantal toeschouwer kunnen blijven in den ontzagwekkenden worstelstrijd van rassenhaat en economische concurrentie. Nederland is, wat kunnen wij daarvoor toch dankbaar zijn, Nederland is gebleven buiten de rampen, die een oorlog als zweepslagen meedoogenloos over het geteisterde gebied striemt; niet alleen het vaderland, levende onder de verzengende hitte van den om de landspalen woedenden volkerenstrijd, heeft zich staande weten te houden, omdat het viel buiten het kader van de politieke razernij, maar ook onze koloniën kwamen schier ongeschonden uit hare isolatie te voorschijn op het oogenblik, dat de volkeren elkander wederom de hand wilden reiken. Hoe treffend drukte de Gouverneur-Generaal dit laatste uit in zijne rede van 20 Mei 1919 bij de opening der Voorjaarszitting van den Volksraad: „Indië is, in vergelijking met andere landen voor het directe oorlogswee genadig gespaard gebleven....."

Gold evenwel in de oorlogsjaren het consigne om in de omstandigheden, waarin het Nederlanderdom op eigen gebied verkeerde, er van te maken wat mogelijk was, steunende op den fundamenteelen grondslag van wijs beleid in Regeeringsmaatregelen naast onwrikbare trouw van de zijde der onderdanen, thans is het moment gekomen om de vreeselijke jaren, welke genadiglijk verstreken zijn zonder ons volksbestaan te hebben aangevreten, aan één terugblik te onderwerpen, ten einde leering te trekken uit het lot, welke andere volken hebben moeten ondergaan.

Die terugblik geldt, voor de door ons gekozen materie, de degradatie

van eene koloniale zusternatie tot mogendheid-sec, met name Duitschland.

Zonder ons verder te verdiepen in de eigenlijke oorzaken, die hebben geleid tot de annexatie der veroverde Duitsche Koloniën, lijkt het ons beter om ons te beperken tot de officiëele uiteenzetting, welke gegeven is bij den vrede van Versailles (28 Juni 1919) en vooral die neergelegd in het antwoord der Geallieerden op de Duitsche tegenvoorstellen tijdens de onderhandelingen, welke den vrede voorafgingen

Die officiëele uiteenzetting behelsde dan de uitspraak, dat Duitschland onwaardig werd geacht het beheer te voeren over de koloniën, die het bezat. In de ter zake dienende literatuur werd aangetoond, dat het den inboorling op een zeer hardhandige, ruwe wijze bestuurde, dat het veel gebruik maakte van de „kibogo" (zweep) voor lichamelijke kastijding; dat het met de rechtspraak transigeerde, dat het „en masse" negers dwong en wegvoerde naar de plantages, in 't kort, dat Tippo Tip's geest in meer modernen vorm wederom over het land was gekomen, het land, waar de gewetenlooze Arabier eertijds zooveel dood en verderf heeft verspreid.

Het ligt hier niet in 't minst in onze bedoeling om een pleidooi neer te schrijven voor Duitschland, wel willen wij even de opmerking pousseeren, dat, als men de koloniale geschiedenis van alle Staten raadpleegt, het ondoenlijk is één dier Staten vrij uit te doen gaan en vooral bevreemdt het ons, dat mogendheden als Engeland (Mahdi opstand, Transvaal en Pundjab), Frankrijk (Kabylen, Dahomey, Senegambië) en België (men denke aan de Chibotte (zweep) in de Kongo) voor de eventueele vergrijpen van Duitschland in zijne Koloniën niet milder gestemd zijn gezien hun koloniaal verleden en heden. Terecht mag dan ook stilzwijgend worden aangenomen, dat de „Duitsche gruwel", zooals wij zijne koloniseerende wandaden kortheidshalve zullen betitelen, meer middel is geweest dan doel.

De idee van den Duitschen gruwel jegens de inheemsche bevolking heeft in de wereld veld gewonnen door kunstmatig gedreven propaganda, welke propaganda in dezen oorlog haar culminatiepunt van droeve glorie heeft weten te bereiken. Met naarstigheid greep zij enkele voorgekomen gevallen aan, om op dit aambeeld voort te hameren op de meest onwaardige wijze. De bron werd eenerzijds in dagbladberichten gezocht, anderzijds werden de gegevens verkregen door het navragen der inboorlingen, terwijl de, door Rijksdagafgevaardigden tijdens de zittingen van den Rijksdag, uitgesproken redevoeringen op dit terrein als officiëel bewijs moesten gelden. Vooral wijlen Bebel, Ditmann, Roeren en Erzberger hebben ongewild door deze propaganda een voorzeker door henzelven betreurde vermaardheid gekregen. Of partijpolitiek aan deze redevoeringen ten grondslag lagen werd door de schrijvers van pamfletten niet nader onderzocht; ook werden de beantwoordingen op de aanvallen der afgevaardigden niet gereleveerd,

alles droeg het karakter van zeer eenzijdige stemmings-literatuur Intusschen hebben deze geschriften gereedelijk een uitgever kunnen vinden. Behalve het officiëele *Engelsche Blauwboek*, zagen o.m. het licht een geschrift van Evans Lewin „Deutsche Kolonisatoren in Afrika", Die Kolonisierung mit der Peitsche (Orell Füssli), waarbij de Bisschop van Zanzibar, Frank Weston, een open brief schreef aan generaal Smuts; voorts Report on the Natives of S. W. Africa and their Treatment by Germany, beantwoord door het duitsche *Reichs kolonial-amt* „Die Behandlung der einheimischen Bevölkerung in den Kolonialen Besitzungen Deutschlands und Englands" (Berlin 1919), René Puaux, La question des colonies allemandes, een vlugschrift tegen teruggave, Dr. Bertrand Couquet, Les colonies allemandes avant et pendant la guerre 1914—1917, dan nog een werkje van Hunter en artikelen van Johnston, ten slotte gelijksoortige opstellen in de „African World", waarvan ons de titel ontschoten is.

Wij somden hier slechts enkele pennevruchten op, waaronder officiëele mededeelingen, alleen en uitsluitend om ons een denkbeeld te kunnen vormen van de wijze, waarop ook wij als militair-zwakke natie tevens koloniale mogendheid kunnen worden besproken door eventueele tegenstanders, wier doel het is om een gereede aanleiding te vinden voor het oog van de wereld een „weldaad" te verrichten jegens een geïmproviseerd verdrukte bevolking. Niet waar, één der grootste factoren in de wereldpolitiek, vooral als een oorlog op het punt van uitbreken staat, is toch om te trachten de publieke opinie der wereld op zijn hand te hebben.

Het spreekt van zelf, dat het niet mogelijk is zich te vrijwaren tegen de onwaardige actie van menschen, die zich ten doel stellen om te lasteren, vooral als officiëele laster wordt beschouwd als geoorloofd of officiëel gekuip als zuivere politiek (nota Hijmans van 20 Mei 1919), maar het wordt wat anders als tijdens officiëele vergaderingen, vrijwel ten aanhoore van geheel de wereld felle kritieken worden uitgesproken over Nederland's koloniaal beleid. Dit gevaar wordt des te grooter nu door den Volksraad in Nederlandsch-Indië de gelegenheid is geopend om redevoeringen te houden, waarbij sommige cathegoriën zich niet ontzien om, in voor haar doel welgekozen terminologie, maar voor het aanzien van Nederland tegenover de buitenwereld zeer gevaarlijke taal, een beeld te schilderen van de waarheid, door hun brilleglas bekeken, in zake koloniaal beleid. Zij, die met de noodige aandacht dergelijke debatten hebben gevolgd en die een meer bezadigd temperament hebben los, van tendentieuse politiekerij, zullen met misnoegen kennis genomen hebben van de wijze, waarop die cathegoriën in iedere Regeeringsdaad iets verkeerdelijks trachten te ontdekken.

Zoolang de feiten nog in eigen boezem bewaard blijven, kan men

ze aanvaarden zooals men wil, desnoods ze als mededeeling deponeeren, maar een ander licht wordt er opgeworpen als men bedenkt, dat een eventueele vijand het gesprokene kan gaan uitbuiten als officiëel document om zich zelf te omkransen met het aureool van een apostel der bevrijding, zooals o.a. geschied is met de Duitsche koloniën.

Het zou derhalve gewenscht zijn, indien met meer oordeel door deze politieke criticasters gelet werd op de woordkeuze hunner redevoeringen. Het mag een inbreuk worden genoemd op het recht van het vrije woord, indien dit niet in 's lands officiëele samenkomsten ten volle werd geëerbiedigd b.v. door redevoeringen te censureeren, maar wel mag gereedelijk een beroep worden gedaan op de loijaliteit van de, Nederlanders vertegenwoordigende, Nederlanders om het land en de koloniën niet dienstbaar te maken aan de tendenz hunner politieke inzichten. De door hen gehouden redevoeringen n.l. worden bij voorkeur geïllustreerd met feitenmateriaal, hetwelk, mogen die feiten al juist zijn, ten bate van het beoogde doel òf verkeerd wordt uitgelegd òf uit het logisch verband wordt gerukt. Deze feiten nu kunnen welkom materiaal vormen voor de moraal der buitenlandsche politici om als bewijs te dienen voor ons koloniaal wanbeheer, ten einde expansieve bedoelingen te verbergen onder het mom van humaniteit.

Het is inderdaad van groot belang om in deze materie leering te trekken uit het lot, dat Duitschland ten slotte heeft moeten treffen. Elke imperialistische schijn bij de verovering der Duitsche koloniën is weggedoezeld geworden door het ethisch klinkende: „helpt den neger, wij zijn zooveel beter." Dat lot kan ook het onze worden als men afgaat op de redevoeringen, welke door de oppositie, als regel door middel van oratorische breedsprakigheid en ongebreidelde woordenkeuze, worden gehouden.

Ofschoon het voor die politici geen bezwaren oplevert om langs andere wegen materiaal ter zake te verzamelen, toch missen die gegevens dan elk officiëel cachet. Zoo hebben b.v. de Entente mogendheden in Duitsch Oost-Afrika gebruik gemaakt van bekomen inlichtingen over den Duitschen gruwel, verkregen uit inlandsche bron. Deze bron, dat weet ieder koloniaal ambtenaar en officier, levert als regel niet de meest aan te bevelen specie voor de constructie van eenig betoog of theorie, maar voor de bewerking van een onkundige publieke opinie zijn de gegevens daarom niet minder doeltreffend.

Juist deze onvoldoende bekendheid met Nederland en zijne koloniën is oorzaak, dat men in het buitenland nu reeds vaak zulke zeer foutieve gedachten over ons land heeft. Het is b.v. geen zeldzaamheid, dat Javabladen entrefilets overnamen uit de Singapore-pers, welke een duidelijk bewijs leverden van absolute onwetendheid.

Dit is ons opnieuw gebleken, toen wij het kleine boekwerkje in

handen kregen en doorlazen van Sir Hugh Clifford, Governor and Commander-in-Chief of the Gold Coast, genaamd „German Colonies, a plea for the native races."

De titel spreekt voor zich. De inhoud heeft dan ook tot koers de eindconclusie, dat de inboorling slechts door den Duitscher wordt behandeld en vooral ook, dat het Engelsche koloniale beleid superieur is. Dit op zich zelf ligt geheel in de lijn van zijn recht, al betreuren wij het, dat een man van eene dergelijke positie zich leent voor een stemmingsgeschriftje. De „intellectual" heeft trouwens tijdens den oorlog een treurige rol gespeeld, eveneens bevangen door een zekere mate van oorlogspsychose.

Zooals gezegd, het is ons eenerlei, of de schrijver iets ten nadeele van den vijand van zijn land samensmeedt dan wel een loflied zingt op zijne eigen natie, maar onverschillig is het ons niet, indien wij een passus in zijn geschrift aantreffen, welke een averechtsche voorstelling geeft van den juisten stand der zaken.

Op blz. 66 van het boekje behandelt Clifford in 't kort de koloniale opvattingen van Frankrijk en de new-comers Duitschland en de Vereenigde Staten. Van Frankrijk zegt hij dan, dat „the line of policy was far more generous and considerably less rigid than that of the Dutch" en verder over de V. St. en Duitschland sprekende:

„It is interesting to note, that the U. S. and Germany each had to make a choice of the models, upon which its colonial policy was to be fashioned, the former selected the British, the latter the Dutch system for adoptation in the administration of its new possessions," daarbij aanhalende een zinsnede, ontleend aan Signor Giordani's „The German Colonial Empire", waarin staat te lezen:

„The German colonial system represents the intensive exploitation of the colony to the detriment of the native populations and is nothing but a derivative of the rigid mercantile organisation created by the Dutch yesterday as to-day.

Wel vindt Sir Hugh Clifford den Duitscher nog erger dan de Hollander, omdat de Hollander „possesses undeniably a certain aptitude for the government of non-European populations. They may not make the natives contented, but they do make them diligent. They may not grant them any large measure of freedom, but they do secure to them a certain degree of prosperity. They rule their colonies primarily for the benefit of Holland and of Dutchmen....."

Ziehier een oordeel van een Engelsch koloniaal gouverneur over onze koloniale politiek en ons koloniaal beleid. Wij voelen ons onbevoegd om dezen schrijver tegemoet te treden, daarvoor beschikt Nederlandsch-Indië over een uitgelezen korps ambtenaren, die ter zake beter gedocumenteerd zijn, maar wel willen wij ons afvragen, als een man van zulk een hooge positie de belangrijke wending onzer koloniale

opvattingen en de toepassing er van, neergelegd in ons recente koloniale beleid niet heeft opgemerkt, of het dan niet te verwachten is, dat men buiten onze landspalen geheel onjuiste denkbeelden koestert over deze materie, gesteld, dat men er inderdaad denkbeelden ter zake op na houdt.

Combineert men nu eenerzijds de door ons gewraakte uitlatingen in officiëele vergaderzalen uitgesproken met de algemeen heerschende onwetendheid, welke in het buitenland over ons vaderland en zijne koloniën kan worden opgemerkt, dan is het geenszins enghartig als wij deze twee factoren ernstig genoeg vinden voor eene aanbeveling om die te bestrijden met oirbare, ons volk waardige middelen.

Tot deze middelen behoort in de allereerste plaats het streven om ons vaderland in den vreemde meer bekendheid te geven. Er moet een georganiseerde actie worden gevoerd om het Nederlanderdom in zijn leven en streven te onthullen, om het naar juiste waarde te doen schatten. Vooral onze koloniale arbeid mag gerust getoond worden en althans de beginselen, welke de laatste kwart eeuw hun stempel gedrukt hebben op het beleid in dien kolonialen arbeid. Dat schrijvers onjuistheden debiteeren is evenzeer een bewijs van hunne onverschilligheid in ons koloniale stelsel als dat het de overtuiging schenkt van onvoldoende uitstraling onzer degelijkheid in zake het bestuur van ons Indië. Eerst als dit laatste afdoende in het buitenland is bereikt, zal men de waarde van eventueele stemmings-redevoeringen binnen de perken der juiste waarde weten te houden en zal het een geenszins eenvoudige taak zijn om de goed ingelichte publieke opinie om te werken door middel van tendenz-literatuur ten onzen nadeele. Deze taak zal des te zwaarder blijken te zijn, waar wij nooit eene agressieve politiek voeren en in geval van oorlog steeds de aangevallene zullen zijn.

Men houde steeds voor oogen, op welke wijze men tewerk gegaan is met de Duitsche koloniën en welke weinig scrupuleuze middelen in dienst gesteld werden van het politieke doel: annexatie dier koloniën.

Een zoon van Tollens te Batavia

DOOR

S. KALFF.

Had de dichter van 't *Wien Neêrlands bloed*, H. F. Tollens, gedachtig aan zijne koopmans-besognes op een Rotterdamsch kantoor, eenmaal getuigd dat hij verzen schreef „door de cijfers heen", zijn zoon, Mr. L. J. A. Tollens, had in denzelfden schertsenden trant kunnen zeggen, dat hij ze schreef „door de wetten heen". Nl. als compilator van eene bekend gebleven Verzameling van Wetten en Besluiten van Ned. Indië, dagteekenend van het jaar 1856. Doch zeker deed hij het met veel minder talent dan zijn beroemde vader; zijne verzen zouden nimmer tot den vaderlandschen letterschat gerekend worden.

De levensbeschrijver gewaagt er van dat, toen de dichter van het Volkslied op zijn 66ste jaar zijn handel in drogerijen en verfwaren te Rotterdam opgaf, en zich in 1846 terugtrok op het buitentje *Ottoburg* te Rijswijk, hij zijne beide dochters derwaarts meenam. Doch er waren meer kinderen, o.a. twee zoons, behalve degene, die op jeugdigen leeftijd overleden was, en beiden hadden ze eene akademische opvoeding ontvangen. De dichter was toen reeds acht jaren weduwnaar; zijne vrouw, Gerbranda Catharina Rivier, met wie hij in het jaar 1800 gehuwd was, was hem op den 1sten Januari 1838 ontvallen. De zoon wijdde aan hare nagedachtenis een treurzang, dien hij later opnam in het door hem geredigeerde Indische Jaarboekje, en waarbij hij den naam van de bekende Rotterdamsche begraafplaats invlocht:

't Was met een bloedend hart, dat we u van ver aanschouwden,
O Krooswijk, erfgrond van den dood!
Ach, wie u ooit een kostbaar goed vertrouwden,
Het offer dat ik breng is groot. Enz.

Zes weken later volgde een harer kinderen haar in 't graf. Een andere zoon, Mr. H. P. J. Tollens, werd in 1849 bij het afsterven van zijne echtgenoote door zijn broeder vertroost met eene elegie, in hetzelfde jaarboekje opgenomen. Ofschoon te Batavia gedrukt, die verzen werden nog op den Hollandschen Zangberg gedicht, en aldus zou voor 't minst één van Tollens' telgen blijk geven, dat ook hij dichterbloed in de aderen had. Niet zeer vurig bloed, wel is waar, doch de verzen, welke zijn gevierde vader voortbracht, waren ook

niet alle dichterlijke juweeltjes. Integendeel, er liep heel wat liefdadigheids- en andere poëzie onder, waarvan Britsche kritiek placht te zeggen: *I would rather praise than read it.* Multatuli oordeelde scherp, maar niet geheel ten onrechte, toen hij in den vijfden bundel zijner *Ideën* schreef:

„Tollens heeft schoone stukken geleverd, maar ik betwijfel of 't getal daarvan grooter zou geweest zijn, indien hij niet door z'n „verfwaren" ware geperst tot uiting. En tevens of niet de massa onbeduidende, geestelooze en zelfs bespottelijke dingen, waaraan hij zich schuldig maakte, nog verpletterender zou geweest zijn, indien hij niet door z'n prozaïsch beroep nu en dan ware belemmerd in 't voortrijmelen."

Nog vele andere schrijvers zouden in Tollens' gedichten stof tot roemen vinden — en tot laken. Beets b.v., in zijne *Verscheidenheden*, wees zijne gebreken aan naast zijne verdiensten; en Jonckbloet, in zijne *Geschiedenis der Ned. Letterkunde*, verklaarde hem, ja, tot een dichter, maar geen dichter van den eersten rang. Zelfs aan zijn bekend *Wien Neêrlandsch bloed* ontzegde hij de vereischten van een eigenlijk nationaal volkslied; „het is te lang, te algemeen, en doorspekt met phrases die het volk niet vat." Zooveel voor den vader! — maar wie noemde ooit den zoon een dichter? Of zelfs, wie hield zich ooit met hem bezig? De koloniale letterkunde was trouwens voor het literarisch Nederland een gesloten boek; en weinig scheen men van den naar Indië vertrokken zoon des dichters en van zijne rijmproeven te weten. Toch scheen hij, in zijne jonge jaren, iets te beloven. Hij rijmde reeds in zijn studententijd en was, bij occasie, medewerker aan een Muzen-almanak dier dagen. Zeker dacht hij er niet aan zijn vader te zullen evenaren, laat staan te overschitteren. Maar het „ook ik ben dichter!" moest hem toch van 't hart en over zijne eerstelingen werd hij door Beets gecomplimenteerd. In 1840, toen hij in de rechten gepromoveerd was, schreef deze aan zijn vader een brief, waarin o.a. voorkwam:

„Ik wensch u van harte geluk met de promotie van uw' zoon, en, wat gij er ook van zeggen moogt, met de verskunst van uwen L. J. A. — Ik vond dat stukjen recht lief en naïf. Heeft hij zijn vader bestolen, vergeef het hem. Al het uwe is het zijne, rekent hij. Nietwaar, de Muzen-Almanak is toch wat opgeknapt?"

Met die verzen van junior — scheen hij te willen zeggen. Het vermoeden was echter geoorloofd, dat de jeugdige predikant van Heemstede destijds hoog opzag tegen den ouderen dichter, wiens gevestigde vermaardheid de zijne zoo ver vooruit was, wiens dichternaam het vaderlandsch publiek zooveel gemeenzamer was. En 't kon wel zijn dat hij, door den zoon een veer op den hoed te steken, den vader wenschte te believen, te streelen voor 't minst.

Ongeveer acht jaren na die promotie bevond de zoon zich in Indië. Zoo het vaderlijk beroep, de handel in drogerijen en verfstoffen, den *doctor juris* niet had aangelokt, ook de rechtskundige praktijk zocht hij minder dan de letterkunde en de journalistiek. In 1848 telde hij reeds onder de medewerkers van een Indisch Jaarboekje; vier jaren later aanvaardde hij, te samen met W. L. Ritter de redactie van de *Java Bode*.

Onder het toenmalige dompersysteem in Indië was dit een hachelijk ondernemen. In 't vaderland werd, althans door enkele volksvertegenwoordigers, gekampt voor een vrijzinnig koloniaal regeeringsbeleid; in de ambtenaarskolonie aan de Java-Zee echter was de geest van Jan Kompanie, van bureaukratie en *Geheimthuerei* de heerschende gebleven. Niet voor het overzeesche wingewest had de latere minister Donker Curtius zijn gevleugeld woord gesproken: „De drukpers is de koningin der aarde!" In Indië was zij eerder de slavin der machthebbers. Weinig openbare instellingen werden door de censuur zoo lang onder de knie gehouden, en door de overheid in een staat van onmondigheid, als juist de drukpers. Hetgeen de oudste Indische courant, de *Bataviase Nouvelles*, in 1745 overkwam, die nauwlijks door den landvoogd v. Imhoff was geautoriseerd of ze werd door bewindhebbers der O. I. Compagnie weder gesupprimeerd, had dadelijk de houding der regeering afgebakend. En aan die houding bleef men nog honderd jaren later vasthouden. Ruim een eeuw daarna, nl. in 1849, was een stadgenoot van Mr. L. J. A. Tollens, de typograaf W. Bruining, met eene kleine drukkerij uit Rotterdam te Batavia gekomen, maar de vergunning om die in werking te brengen werd hem vierkant geweigerd. Men ging voor zijn drukpers, orgaan der openbaarheid, uit den weg als voor een Orsini-bom. Teneinde hem en zijn gevaarlijke „ommeslag" kwijt te raken werd hem van gouvernementswege vrije overtocht naar Nederland aangeboden, en eenige tegemoetkoming voor de gemaakte onkosten. Doch daarvoor was Bruining niet uit het vaderland gekomen. Hij hield vol, en bekwam eindelijk, een jaar later, de aarzelende toestemming. Daarna, in 1851, de vergunning voor de uitgave van een weekblaadje, het *Bataviaasch Advertentieblad*, onder voorbehoud dat het zich dien titel steeds terdege zou herinneren, en alleen „adverteeren". Of, zoo het ook nieuwstijdingen wilde bevatten, dan was het daarvoor aangewezen op de *Ned. Staatscourant* en de niet minder officieële *Javasche Courant*. Al wat naar het vrije woord zweemde was hier uit den booze.

Toch beproefde de genius van dat vrije woord de wieken uit te slaan. In 't volgend jaar, 1852, richtten H. M. v. Dorp en v. Haren Noman de *Java Bode* op, met Bruining als uitgever, Tollens en Ritter als redacteurs. 't Scheen een oogenblik als zou de „Koningin der aarde" hare lompen afschudden en gelijke rechten vorderen als de groote zuster in 't vaderland. Doch de nieuwe courant werd terstond

onder de censuur geplaatst van den resident van Batavia, die zich van te voren vergewiste of er iets *staatsgefährlichs* in voorkwam, en alsdan zijn *veto* kon uitspreken. De houding der regeering tegenover de drukpers werd in 1859 niet onverdienstelijk geridiculiseerd door de berijmde satire „Het Zwarte Beest", zinspeling op Virgilius' *monstrum horrendum ingens*, met den aanhef:

Kent gij dat monster, zwart als roet,
Met donker, dik en drabbig bloed,
Met ijz'ren kop en ijz'ren kaken,
Die grijnzend op en neder gaan
En altoos spuwen, altoos braken,
Met oogen, die gedurig waken,
Die altoos wijd geopend staan
En alles zien en zigtbaar maken?
't Heeft slechts een enk'len stijven poot,
Maar weet in alles door te dringen,
De staatsgeheimen los te wringen
En, snel en vliegend als de dood,
Geheel de wereld rond te springen.
Dat monster heeft de hel gebaard!
Wat jamm'ren bragt het over de aard; enz.

Deze satire was niet van Indischen bodem, maar ze paste op Indische toestanden, en Mr. Tollens zorgde dat ze ook in de kolonie wereldkundig werd. Tijdens hij de redactie aanvaardde was de *Java Bode* nog niet een eigenlijk dagblad. De courant verscheen aanvankelijk slechts tweemaal 's weeks, terwijl eerst in 1861 eene editie voor Nederland aan de uitgave werd toegevoegd. De naam van den redacteur bleef vooreerst in 't verborgen; het werd voldoende geacht, dat de uitgever (W. Bruining, daarna H. M. v. Dorp) zich verantwoordelijk stelde voor de wet. Hij kon 't licht doen, want de verantwoordelijkheid voor de publicatie van ambtelijke benoemingen, scheepvaartmouvementen, advertenties van de burgerij en eenige kampongnieuwtjes was niet bijster groot.

Blijkbaar liet de samenstelling van zoo'n slap „orgaan", tweemalen 's weeks, den redacteurs ruime *loisirs*. Het bood hun de gelegenheid om nog in 't zelfde jaar 1852 een tweemaandelijksch bellettristisch tijdschrift te redigeeren onder den titel *Biang-lala* (Regenboog) „Indisch Leeskabinet tot aangenaam en gezellig onderhoud". De uitgevers Lange & Co. betoogden in hun prospectus, dat er voor zoo'n tijdschrift alleszins behoefte bestond in eene samenleving, voor welke de bestaande vaktijdschriften een te zwaar geestelijk voedsel uitmaakten, terwijl de Hollandsche periodieken uit den aard der zaak het Indische cachet misten, 't welk *Biang-lala* thans beloofde. Mr. Tollens voegde aan deze inleiding toe de ietwat stoute verwachting, dat deze Regenboog met schitterende kleuren aan den letterkundigen

hemel van Indië zou prijken, en vooral dat hij minder spoedig verdwijnen zou dan 'n echte regenboog. Maar dien kant ging het toch spoedig uit. Hoewel het tijdschrift niet zelden verdienstelijke bijdragen bevatte, de naam bleek een voorteeken, en geen gunstig. 'n Enkele maal deed Tollens senior aan Tollens junior in zoover handreiking, dat hij zijn gevierden naam leende om aan de vervagende kleuren van dezen Regenboog nieuwen gloed bij te zetten. In 1819 had de dichter een poëtisch bijschrift gemaakt op het portret van Koning Willem I, gepenseeld door den Belgischen schilder Joseph Poelinck. Dit portret was naar Batavia gezonden voor de verzameling schilderijen in het Groote Huis; het bijschrift echter was niet gepubliceerd, ook niet in Nederland in een van Tollens' dichtbundels. Thans kwam het, drieëndertig jaren later, het portret achterna; het werd met oorlof van den auteur in *Biang-lala* opgenomen. 't Was een gedicht, dat hetzelfde Oranje-chauvinisme ademde als het bekende Volkslied, maar zonder den *souffle*, zonder de dichterlijke schoonheden daarvan; een gelegenheidsvers in tamelijk gezwollen stijl, aldus aanvangende:

Ga, beeldt'nis van den vorst, die 't roer der Nederlanden
Met vaste ving'ren stuurt door branding en orkaan;
Ga, wijs op Javaas boôm, op de Aziaansche stranden
Zijn trekken en zijn leest den versten landzaat aan.
Neem, Morgenlandsche grond, waar nog een uithoek [1]) praalde
Met Neêrlands vrije vlag, als wijkplaats in haar leed,
Toen zij op eigen erf van mast en stengen daalde,
Neem, neem het beeld van hem, die weer haar hijschen deed.

Tot dit vers beperkte zich de medewerking van den vader aan de letterkundige onderneming van den zoon. Tollens' naam kwam in die dagen bij het Indisch publiek nog ter sprake, doordien het Bataviaasch tooneelgezelschap *Ut desint* [2]) zijne vertaling van Voltaire's treurspel „De dood van Caesar" opvoerde. Doch 't bleek niet dat zijn zoon daaraan deelnam. 't Was hem misschien niet onbekend, dat zijn vader zelf de tooneelpoëzie als de zwakke zijde van zijn talent erkende, dat hij niet één van zijne dramatische producten onder zijne verzamelde werken had willen opnemen, en in 't bijzonder over zijne bewerking van Voltaire's tragedie den wensch had geuit, „dat men die ten zijnen gunste mocht vergeten".

De bewerking van een courant, die tweemaal in de week, en van een tijdschrift dat eenmaal in de twee maanden verscheen, overschreed de krachten van het tweemanschap zeker niet. Mr. L. J. A. Tollens was de poëet, W. L. Ritter de prozaïst van *Biang-lala*. En deze laatste, ervaren en vruchtbaar novellist, die zooveel meer van land

[1]) Desima, in Japan.

[2]) De zinspreuk luidde: *Ut desint vires tamen est laudanda voluntas* (Waar de krachten tekort schieten, daar is nochtans de goede wil te prijzen).

en volk wist dan de jonge meester in de rechten, zette in het tijdschrift de meeste zoden aan den dijk. Meestal bracht in de opeenvolgende jaargangen Tollens Jr. iets te voorschijn uit zijn dichterlijke mars, of uit die van anderen; b.v. een fragment uit het Spaansche heldendicht *Araucana*. Van meer lokaal belang echter was het fragment, dat hij publiceerde uit de gedenkschriften van een zijner vrienden, een naar 't vaderland teruggekeerden en daar overleden advokaat. Maar ofschoon 't het tijdschrift niet haperde aan verscheidenheid, noch aan bekwame medewerkers, de leeslust en de belangstelling voor de fraaie letteren waren in de toenmalige Indische samenleving niet groot genoeg om zulk een geschrift in 't leven te houden. Het beleefde slechts vier jaargangen; toen loste deze Regenboog zich voor altijd op. 't Scheen wel dat een Leeskabinet, eenmaal in den tijd van twee maanden verschijnende, nog boven de capaciteit van een Indisch publiek ging; dat het hoogstens een jaarboekje kon verduwen. Dit bestond ook reeds, en het had de oudste brieven. Het was in 1848 door J. Munnick opgericht onder den titel *Warnasarie*, een woord dat men zou kunnen vertalen als Keur van bloemen, Veelkleurige bloemen, Bloemengaarde, of een dergelijk begrip. Achtereenvolgens, met die snelle persoonswisseling welke een blijvend kenmerk is van de vlottende Indische samenleving, was het geredigeerd door J. Munnick, Mr. G. G. Kool, F. J. H. v. Deinse en S. v. Deventer Jsz. Van de oprichting af had ook Mr. L. J. A. Tollens tot den inhoud bijgedragen, en gemeenlijk met verzen. 't Scheen haast 'n soort van moreele verplichting dat de zoon van een gelauwerden dichter mee behooren moest tot „de schare die Apollo dient, met min of meer succes", en aan gene zijde van den oceaan denzelfden dienst der muzen aan vaarden. Van medewerker werd hij redacteur; in 1851 nam hij de leiding op zich ten einde, zooals hij in het Voorwoord verklaarde, „het nog jeugdig jaarboekje van een algeheelen ondergang te redden". Daarvoor meende hij de man te zijn; al liet hij dit laatste achterwege. Wel beklaagde hij zich over het achterblijven van personen, wier ervaringen en bekwaamheden het Jaarboekje hadden kunnen opluisteren — indien zij gewild hadden. Door de ontstentenis van zoovele te waardeeren oudgast-artikelen zou *Warnasarie* er onder zijne redactie niet zoo „kleurig" uitzien als de naam dat zou doen vermoeden Maar één verdienste kon hij toch aanwijzen, zij 't ook een negatieve Den lezer kon hij toeroepen:

Verdien ik uwe erkent'nis niet
Voor al wat ik u hier liet lezen,
Toch moogt gij mij erkent'lijk wezen
Voor wat ik u niet lezen liet.

Doch een redacteur moest meer doen dan schiften. Hij moest ook een werkzaam aandeel nemen in de samenstelling, en daarvoor ver-

schaften zijne eigene aangelegenheden van het hart hem somtijds de stof. Zoo wijdde hij een klaagzang aan zijne verloofde, die te Bandong in de Preanger woonde, toen hij van hare ziekte hoorde; en eene elegie aan hare nagedachtenis, toen zij gestorven was. Voor zoover *Warnasarie* in Nederland onder de oogen van Tollens' landgenooten kwam, moesten sommige strofen van dit gedicht hun wel eenigszins duister voorkomen; b.v. de regels:

Sprei, Noorderwind, uw wieken
En voer mijn zuchten voort,
Tot waar, bij 't ochtendkrieken,
De papedaayang gloort;

Het zou in 't vaderland den lezer van *Bloemengaarde* zoo spoedig niet invallen, dat daarmee niet een bloem bedoeld werd, een kerkhofsbloem b.v., maar een vulkaan, nl. de berg Papandajan, wiens rookende top zich in Bandongs omtrek verhief. En het slot van de elegie toonde wel, hoe ver hier de zoon beneden den vader bleef, die zijne verzen over zulke onderwerpen wel anders wist uit te houwen:

Druk gij, Bandongs vruchtb're vlakte,
Waar haar lijk in nederzakte,
Druk gij zacht haar overschot!
En gij, ziel! van de ons zoo waarde,
Blik gij dikwerf neer op aarde,
Schenk ons troost in 't drukkend lot!

In 't laatst van 1849 kwam er nog een naklank op dien treurzang, en ook deze verscheen in *Warnasarie* onder den titel: „Bij het wederzien der woning mijner overleden geliefde". De dichter kleefde gewis de uitspraak niet aan: „Ach, der Schmerz ist stumm geboren!" En dit persoonlijke element in zijne bijdragen handhaafde hij in meerdere jaargangen van het boekje. Te voren had hij den lezers kond gedaan, dat hij een half jaar was lijdende geweest aan eene oogziekte; in 1856, toen hij reeds ettelijke jaren in Indië was en veel meer dan den traditioneelen picol rijst had gegeten, vond hij stof tot zingen „Bij een aanval van het podagra". Dit vers was geenszins opgevat in den lovenden dichttrant, waarop vader Cats van het „pynigh flerecyn" gezongen had. Integendeel vond Mr. Tollens aan die bezoeking niets lovenswaards; hij kwalificeerde de kwaal, van welke hij zeker persoonlijke ervaringen had, als een „vuige slangenkop, van 't felst venijn bedropen" en eindigde zijne klacht met de regels:

Laat mij spoedig weer genezen,
God der liefde, heb genâ!
En behoed Gij mij na dezen
Voor het folt'rend podagra.

Cats noemde de jicht, hetzij voetjicht, heupjicht of andere variëteiten, een „temster van het volck", en scheen te gelooven aan de waarheid

van de spreuk boven meer dan eene gasthuispoort, dat de ziekte van het lichaam het geneesmiddel van de ziel kan zijn. Maar de dichter van *Sorghvliet* had zeker nooit met omzwachtelden voet in een ziekenstoel gelegen, en alsdan minder recht van spreken, of liever van zingen, dan Mr. Tollens. Ook was podagra in Indië een niet zoo zeldzame kwaal als menigeen dacht; reeds onder de O. I. Compagnie waren de zwavel- en modderbaden van Tji Panas daarvoor aangewezen, terwijl Valentijn de heup-, hand- en voetjicht telt onder de ziekten voorkomende op de eilandengroep van Amboina.

Warnasarie was onder Mr. Tollens' redactie niet uitsluitend bellettristisch; soms ook kritisch. Had hij in den eersten door hem geredigeerden jaargang betoogd dat het op rantsoen gestelde Indische publiek verplichting had aan zijn oordeelkundig schiften van rijp en groen, aan het feit dat hij den lezer onthouden had hetgeen het lezen niet waard was, in den jaargang van 1857 ging hij verder. Hij trad daar in 't krijt tegen onbevoegden in den hof der letteren, en meer nog tegen medewerkers, die geen eigenwerkers waren, doch den arbeid van anderen voor den hunne uitgaven: Letterdieven, derhalve; en dezulken het masker af te rukken achtte hij een goed werk. Alleen ging hij, naar de schatting van oudgasten, daarin verder dan noodig ware geweest. Zijne kritiek nam oorsprong in een polemiek; ze betrof het geval van een zg. inlandsch kind, den onderwijzer C. M. Damwijk, die aan *Biang-lala*, voor den laatsten jaargang dien het tijdschrift beleefde, eene bijdrage had gezonden onder den titel: „Haantjes- en eendjes-bier". Hierop volgde in de eerstvolgende aflevering het bescheid van de redactie, dat het aan zijne haantjes en eendjes niet veroorloofd kon worden om in *Biang-lala* te kraaien noch te snateren; het stuk werd ongeschikt verklaard. Maar ook het jaarboekje *Warnasarie* werd destijds door Mr. Tollens geredigeerd (met behulp van W. L. Ritter) en nu vond de afgewezen onderwijzer in dat boekje een door Ritter geschreven opstel, getiteld: „Een dag te Grissee", waarin hij duidelijk zijn „Haantjes- en eendjes-bier" meende te herkennen. De inhoud van beide artikelen kwam overeen: 't was dezelfde lading, hier en daar omgewerkt, doch onder een andere vlag. Dit gaf den verongelijkte aanleiding zijn gemoed te luchten in een te Soerabaja verschijnend blad, hetgeen weer een repliek van Mr. Tollens uitlokte in de door hem geredigeerde *Java Bode*. En daarmee begon het stof op te waaien.

De repliek van Mr. Tollens was geenszins malsch. Hij noemde Damwijk daarin „een verwaande knaap", en stelde dat inlandsche kinderen zooals hij beter zouden doen geene neigingen of aandriften tot de fraaie letteren te koesteren, aangezien zij uit den aard der zaak, d.i. uit den aard van hunne geboorte, eerder aangewezen waren op het ambt van dengene die iets naschrijft (kopiïst) dan van hem die zelf iets schrijft.

Bij deze *Herabsetzung* bekwam Mr. Tollens echter een tegenstander in den man, dien men wel eens den vader der Indische journalistiek noemde, nl.: H. J. Lion, den lateren redacteur van het *Bataviaasch Handelsblad*. Deze gaf een exposé van de zaak in het *Tijdschrift voor Ned. Indië*, waarin hij aantoonde hoe er in de redactie-kamer van *Warnasarie* met het opstel van Damwijk gekruimeld, ja, gekonkeld was. „Haantjes- en eendjes-bier" was het product van een inlandsch kind, derhalve opgesteld in berispelijk Hollandsch, misschien hier en daar in die kromspraak, den sinjo door zijne gebrekkige opvoeding veelal eigen. Als zoodanig was het door den redacteur ongeschikt verklaard voor plaatsing, en dit was zijn recht. Maar de kern van het stuk was goed geweest, en nu had Ritter den ietwat koeterwaalschen vorm verbeterd, een anderen titel gekozen en aan het slot bekend gemaakt dat de opzet van het verhaal, als 't ware de fabel van den roman, afkomstig was niet van hem, doch van C. M. Damwijk. Die toelichting echter was weer gesupprimeerd door den redacteur, Mr. Tollens; simpel omdat hij den naam van een zoo bekend novellist als Ritter eene betere aanbeveling achtte, dan wanneer hij dien verbond aan den obskuren naam van Damwijk. En toen deze „slingerslag" hem nu door Damwijk zelf in een Soerabajasch blad verweten werd, deed Mr. Tollens het voorkomen alsof Damwijk's valk in werkelijkheid een uil was, die het licht der openbaarheid niet verdragen kon, terwijl Ritter's valk zich hoogstens had meester gemaakt van eenige veeren van den ander. Veeren, welke men ook in den verbeterden vorm nog als uileveeren kon herkennen.

Met dat al, schreef Lion, heeft Mr. Tollens toch feitelijk erkend, dat Damwijk iets oorspronkelijks heeft geleverd, en dat er bij *Warnasarie* zooiets als lettervervalsching of letterdiefstal is gepleegd. Waarna hij voortging:

„Mr. Tollens is redakteur van een dagblad, van een letterkundig maandschrift en van een jaarboekje. Al die werken worden in Indië en voor Indië uitgegeven. Op hem rust dus voornamelijk de plicht oorspronkelijke Indische produkten te publiceeren en ontluikende talenten in Indië aan te moedigen, hen met raad en daad bij te staan door aanwijzing van gebreken en van de middelen tot verbetering, en door aansporing tot volharding. Maar aan hem staat niet het regt door zoo harde en onbillijke aanvallen dengene, die reeds begonnen is, te ontmoedigen, en anderen van een begin af te schrikken. Vooral staat aan hem niet het regt de inlandsche kinderen te verklaren voor een kaste van paria's, die geen regt hebben, en dus ook geen poging mogen doen zich boven de sfeer te verheffen, waarin zij zich door eene onbillijke en onstaatkundige staatkunde zoo lang reeds hebben moeten bewegen. De vorm der stukken van den heer Damwijk is zeker zeer gebrekkig; maar wat doet dat ter zake indien hij naar

raad luistert, en dat gebrek tracht te verhelpen?/ De stijl van den heer Tollens is immers ook niet altijd volkomen zuiver. Hij spreekt b.v. van het *verzilverend hoofd* van den heer Ritter; iets dat men van grijze haren zeker niet, maar alleen kan zeggen van den invalide, die een *zilveren neus* had en dien van tijd tot tijd naar den lombard bracht, derhalve verzilverde."

Zijne strafrede besloot Lion met de woorden:

„En aangaande de positie van den heer Tollens, ze zal benijdenswaardig zijn indien hij daarin wil handelen gelijk zijn edele vader, die zelf een zoo groot dichter, zoovele ontluikende talenten door vriendschappelijke raadgevingen tot volharding en vooruitgang aangespoord, en bewerkt heeft, dat menigeen een wezenlijk talent is geworden, die, behandeld gelijk de heer Damwijk, in zijn vaart zou zijn gestuit, en van elke poging tot vooruitgang zou hebben afgezien."

Hier vond de redacteur van *Warnasarie* de apostolische waarschuwing terug, dat het niet geoorloofd is het gekrookte riet te verbreken, noch de rookende vlaswiek uit te blusschen. En wanneer Lion iets geweten had van dien brief van Beets aan den dichter Tollens, hij zou er den zoon gewis aan herinnerd hebben hoe zijne eigene eerstelingen indertijd waren aangemoedigd. Ook met recht aangemoedigd.....?

Tollens junior was echter nog in staat de aanklacht van letterdiefstal terug te kaatsen, niet naar zijn aanvaller, maar naar den persoon, die door dezen in bescherming was genomen, den onderwijzer Damwijk. In den volgenden jaargang van *Warnasarie* bood hij Lion op deze wijze een snuifje aan, dat hij daarin publiceerde een versje door Damwijk voor het Jaarboekje ingezonden, en getiteld: „Uit de portefeuille van een landbouwer":

Zoek het eerst voor u een woning; zoek u stieren voor den bouw;
Voor uw werk een kloeke dienstmeid, doch een maagd vooral, geen vrouw.
Niet met kinderzorg beladen, niet bezwaard om over 't veld
Vlug uw runders na te spoeden, als het vee ter weide snelt.

't Vers was door Damwijk als auteur onderteekend; maar al dadelijk, bij oppervlakkige lezing, stond den akademisch opgeleiden redacteur zijn Hesiodus voor den geest. Hij sloeg er zijne klassieken op na, en vond al spoedig den oorspronkelijken Griekschen tekst van het vers. Ondenkbaar was 't, dat 't hier een geval van geestverwantschap betrof tusschen Hellas' dichter en een inlandsch kind, dat alleen het gewoon lager onderwijs in Indië genoten had. Verder over de zaak nadenkend, schoot Mr. Tollens te binnen, dat indertijd Prof. D. J. v. Lennep eene vertaling had uitgegeven van het Grieksche leerdicht onder den titel van: *De werken en dagen van Hesiodus*. En nu bleek bij vergelijking, dat v. Lennep's vers en dat van Damwijk volkomen gelijk waren. Daarmee was de zaak opgelost — en de letterdieverij geconstateerd. „De lezer ziet dus", schreef Mr. Tollens, „dat de jonge

Damwijk in scheppend genie Hesiodus, en Prof. D. J. v. Lennep in diens dichterlijk navolgen evenaart."

In den jaargang van 1858 had *Warnasarie* zich echter over een geheel ander geval te bedroeven dan over een tamelijk plompen letterdiefstal, ofschoon de redacteur zelf er ditmaal buiten bleef.

Op den 21sten October 1856 was Hendrik Tollens te Rijswijk gestorven — en heel het land weergalmde van de treurzangen. Men herinnerde zich nu het liefst niet den dichter uit zijne nadagen, toen er veel wat banaal en middelmatig was aan zijne pen ontvloeide, maar eerder den nationalen zanger, die in zijn bloeitijd „De overwintering op Nova-Zembla" had gedicht, den vader van het Volkslied, den man van wiens *Gedichten*, toen de vierde uitgave zou verschijnen, niet minder dan tienduizend exemplaren tegelijk gedrukt werden. Op zijn graf te Rijswijk werd aanstonds een gedenkteeken opgericht; later in zijne vaderstad Rotterdam een standbeeld. Het was niet te verwachten, dat zooveel populariteit in 't vaderland geheel zonder weerklank zou blijven in de kolonie, ook al lag de dienst der fraaie letteren daar nagenoeg op dood stroom. En inderdaad verscheen ook in *Warnasarie* een vers getiteld: „De dood van Tollens. Een bloem op zijn graf." Maar die bloem was niet uit den hof van den zoon des dichters, welke voor zoo'n daad van piëteit toch als aangewezen was. In 1838 had Mr. L. J. A. Tollens uit een Rotterdamsche schrijfkamer den dood zijner moeder bezongen, in 1849 den dood van de vrouw zijns broeders, in 't volgend jaar den dood van zijne verloofde — in 1856 zweeg hij bij den dood zijns vaders. Diens muze had zich het liefst, en 't bevalligst tevens, in den huiselijken kring bewogen, of het vaderland ter eer gezongen, maar nimmer had zij de visie gehad van het schoone eilandrijk aan gene zijde van den evenaar. Zóó ver droegen hare vleugelen haar niet; Tollens' muze was geenszins de gelijke van die van een Chateaubriand, of, onder de vaderlandsche dichters, van een H. A. Meijer of B. ter Haar. Niettemin telde zijne zangster onder de Europeesche ingezetenen van Indië vele vereerders, en 't bericht van zijn overlijden wekte ook daar medegevoel. Doch eerst in het Jaarboekje van 1858 verscheen het aan zijne nagedachtenis gewijde vers, dat afkomstig was van een ambtelijken letterminnaar, den lateren raad van Indië, S. v. Deventer Jsz., en dat aanving:

> Een rouwkreet is ten hemel opgevaren,
> Nu Nederland zijn grijzen Bard verloor;
> De mare komt langs 't meetloos vlak der baren,
> En dringt tot Java's bergen door.

Op 't oogenblik echter, dat die rouwkreet ook tot den Indischen hemel ging „opvaren", was 't reeds bijna twee jaren geleden dat gezegde grijze Bard ontslapen was, en zooveel andere dingen waren

er in dien tijd gebeurd, dat men in Indië weinig meer onder den indruk kwam van zulke posthume poëzie.

Niet lang meer zou het Jaarboekje de sterf- en klaagzangen van den redacteur of zijne medewerkers in het licht doen verschijnen. De dagen van *Warnasarie* waren geteld; 't zou denzelfden weg der vergetelheid opgaan als trouwens zoovele jaarboekjes in 't vaderland. In den jaargang van 1857 had Mr. Tollens zijne pijlen der kritiek afgeschoten op het monster Plagiaat, en reeds in den volgenden jaargang gaf hij in het Voorwoord blijk, dat hij het naderend einde van het Jaarboekje voorzag, nl. in de regels:

„In een land, waar stof en cijfers de schering en inslag der maatschappij uitmaken en men minachtend op geest en poëzy neerziet, is eene elfde verschijning van een letterkundig jaarboekje een hoogst opmerkelijk verschijnsel. Het zal echter bij de steeds toenemende onverschilligheid van het lezend publiek en de beklagenswaardige lusteloosheid der weinigen, die in Nederlandsch Indië zich met de beoefening der schoone letteren bezig houden, te bezien staan of *Warnasarie* nog een twaalfden jaargang zal beleven. *Virtus post nummos* [1]) zong reeds Horatius, en die harde woorden worden nog heden ten dage, en welligt meer dan immer, bewaarheid.

„Mogten, zooals wij vreezen, met dezen jaargang de fraaye letteren in Ned. Indië haar graf vinden, latere jaren echter zullen, naar wij hopen, getuigen, dat in de eeuw van het grofste materialismus eenige weinigen de handen hebben ineengeslagen om, gedurende elf jaren, een tuiltje samen te vlechten dat, hoeveel onvolmaakts het ook moge aankleven, echter bij gemis aan iets anders van dien aard een parel aan de kroon van Nederlandsch Indië zal blijven."

'n Stoute vergelijking, voorwaar!

De regeerende landvoogd, Charles Ferdinand Pahud, en met hem de machthebbers in 't vaderland hadden gewis een andere voorstelling van zulke „parels"; maar wanneer Mr. Tollens er de parels der letterkunde mee bedoelde ('t geen waarschijnlijk was) dan was bij hem de gedachte misschien niet ver, dat hij ze in dit land voor de zwijnen geworpen had. Overigens bedrogen zijne voorgevoelens hem niet. De elfde jaargang van *Warnasarie* was inderdaad de laatste; de uitgevers, Lange & Co., spraken daarbij hun non plus ultra! uit. Doch zijne uitspraak, dat daarmee „de fraaie letteren in Ned. Indië haar graf zouden vinden" werd door hemzelf gelogenstraft, want fluks na 't verscheiden van *Warnasarie* richtte hij een soortgelijk tijdschrift op onder den titel *Ned. Ind. Muzen-Almanak*. 't Kon eene herinnering wezen aan het bijna gelijknamige jaarboekje, dat eenmaal, in de dagen te Rotterdam, zijne door Beets geprezen eerstelingen had opgenomen; of

[1]) Deugd na geld; d.i. de zaken gaan voor.

ook eene navolging van den door Mr. Jacob van Lennep geredigeerden *Muzen-Almanak*, waarvan de samenstelling den vermaarden romancier meer tot last dan tot voordeel was. Diens kleinzoon zou later in herinnering brengen hoe zulke almanakken vaak een plaag waren voor vaderlandsche schrijvers, die gedurig om bijdragen werden lastig gevallen, en ook voor de redacteurs, die zich genoodzaakt zagen allerlei prullen op te nemen en daarmee waar te maken het woord van Busken Huet: „Almenak - Voddebak!"

Wanneer dit nu in 't vaderland aan het groene hout geschiedde, wat moest dan in de kolonie wel met het dorre hout gebeuren! Schrijvers van naam, welke men lastig had kunnen vallen, waren er niet veel; het literarisch gruttendom te zamen met de redactie moest den jaargang vullen. Toch durfde een andere uitgever dan die van *Warnasarie*, nl. H. M. v. Dorp, het aan om nogmaals dezen wissel te trekken op de onzekere geestelijke behoeften van het Indisch publiek. Maar een wissel op langen termijn; want men wist nu ongeveer welke draagkracht dat publiek bezat. Een voorganger van *Warnasarie*, het jaarboekje *Lakschmi*, dat in 1840 verschenen was, had het drie jaren uitgehouden, *Biang-lala* vier, *Warnasarie* elf, en allen waren tenslotte aan verval van krachten bezweken. Met een maandschrift behoefde men thans niet in zee te gaan, niet eens met een tweemaandelijksch tijdschrift; *Biang-lala* had het bewezen. Een jaarboekje had wel zooveel langer bestaan, maar was toch ook doodgebloed. Uitgever en redacteur meenden nu voorzichtig te handelen door het nieuwe periodiek eenmaal in de *twee* jaren te laten verschijnen, en kondigden het aan als *Muzen-Almanak* „voor de jaren 1859 en 1860". Eene zoo matige hoeveelheid van de schoone letteren in eene zoo aanzienlijke tijdruimte zouden zelfs hardleersche oudgasten kunnen verduwen.

Welnu, de uitkomst bleef nog beneden eene zoo bescheiden verwachting. De *Ned. Ind. Muzen-Almanak* beleefde slechts een enkelen jaargang, en daarmee scheen inderdaad dat graf der fraaie letteren geopend, waarop reeds aan den vooravond van *Warnasarie's* verscheiden gezinspeeld was. Bijna vijfentwintig jaren later getuigde H. Prange in een overzicht: „Sedert is geen periodiek op het gebied der fraaie letteren in Indië meer uitgekomen." De redacteur zelf publiceerde in dit nakomertje slechts enkele verzen, en verzen waren in Indië nu juist niet de meest gewilde letterkost; met name de sentimenteele verzen, gelijk Mr. Tollens en zijne geestverwanten ze voortbrachten; voor de boertige en satirische verzen, zooals ze onder het Engelsche tusschenbestuur in de *Java Government Gazette* verschenen waren, had men gaarne een uitzondering gemaakt.

Toch had deze *Muzen-Almanak* naar 't uiterlijk zich behagelijk uitgedost, verdienstelijk zelfs, gerekend naar de schamele typografische hulpmiddelen, waarover men destijds in Indië beschikte. Uitwendig

streefde het eene Hollandsche *Aglaja* of *Castalia* op zij: blauwmarokijn bandje met vergulde embleemen, geglaceerd titelblad, stevig papier en scherpe druk. Alleen de prentjes, welke *Warnasarie* onderscheiden hadden, trouwens van zeer betwistbare kunstwaarde, waren hier achterwege gebleven. De inhoud bestond gelijk bij vorige jaarboekjes uit een allegaärtje, proza en poëzie, ernst en boert, hollandsch en indisch dooreen. Onder de medewerkers telde men sommige notabele namen. Mr. W. B. Bergsma, later chef van de Afdeeling Statistiek ter Algemeene Secretarie, gaf een frisschen reisindruk ten beste; een vroegere redacteur van *Warnasarie*, Mr. G. G. Kool, eene verdienstelijke navolging van Lamartine; de archivaris Mr. J. A. v. d. Chijs vertelde „Hoe men in de 16de eeuw naar Indië ging"; de latere raad van Indië, S. v. Deventer Jsz., zijne rederijkers-ontspanningen in 't vaderland gedachtig, bracht een paar proeven van zijne „zangster" te voorschijn; v. Hoëvell verhaalde van een bezoek aan de grot op Noesa Kembangan, terwijl een paar naamlooze auteurs (en zij waren de slechtsten niet) het luimig element er in brachten. De redacteur kweet zich van zijne verplichtingen door eene navolging van Duitsche verzen, door een „Makassaarsch Minnelied" en een „Madureesche Wraak".

Doch 't een met het ander kon deze onderneming van een Bataviaschen uitgever niet redden. De tijd der jaarboekjes was in Indië voorbij, en met een terugblik op de reeds vroeger verdwenen geschriften van deze soort kon men ook van den *Muzen-Almanak* na 'n éénjarig bestaan zeggen: „Legt's zu den Uebrigen!"

Mr. L. J. A. Tollens schatte intusschen de dichtergave, welke hij van zijn beroemden vader geërfd meende te hebben, hoog genoeg om zijne verschillende metrische ontboezemingen bijeen te zamelen, en dien bundel te Batavia uit te geven onder den soberen titel van *Gedichten*. Welnu, sober was ook de inhoud, om niet te zeggen poover. Als compilator van eene verzameling wetten en besluiten zou zijn naam in Indië eenige bekendheid erlangen, als dichter zou die naam in den Indischen doofpot geraken. En zoo hij meer dan eens toornde tegen een „eeuw van het grofste materialismus", tegen de „beklagenswaardige lusteloosheid" van letterminnaars, tegen een publiek zonder geestelijke behoeften, van zijn kant had dat publiek hem mogen herinneren aan de uitspraak van La Bruyère, dat er minstens drie dingen zijn bij welke de middelmatigheid onduldbaar is: muziek, schilderkunst en dichtkunst. De latere kritiek zou de dichterlijke verdiensten van den vader slechts onder voorbehoud prijzen; den zoon strafte zij met volkomen stilzwijgen.

„Ik wou", schreef Multatuli in zijne *Ideeën* over Tollens, „dat alle verzenmakers „in verfwaren" gingen.

VARIA.

Volksuniversiteitsbibliotheek. De erven F. Bohn, Haarlem.

In Engeland, Frankrijk, Duitschland, Italië, Zweden en elders kent men sinds jaren reeksen van handige boekjes, welke den beschaafden lezer, die naar meer inzicht en ontwikkeling streeft, een juist begrip geven over ieder gewenscht terrein op het gebied van wetenschap, beschaving, kunst of techniek.

Voor ons Nederlandsche taalgebied ontbrak tot dusverre eene dergelijke uitgave.

De V.U.B. stelt zich ten doel, in dit gemis te voorzien. Haar naam wijst niet op eenig rechtstreeksch verband met de Volksuniversiteiten, maar duidt erop, dat deze reeks een gelijksoortig doel beoogt.

Met de stichting van de V.U.B. wordt een reeds te lang veronachtzaamde plicht vervuld. Wij, Nederlanders, beroemen ons te gaarne op onze kennis van vreemde talen en verwaarloozen daardoor onze roeping, de hoogstaande beschaving van onze stam te verbreiden onder allen, die de Nederlandsche taal verstaan. Wij denken daarbij aan Vlaanderen, aan Zuid-Afrika, aan onze West, allermeest echter aan Insulinde. De Indische bevolking is ontwaakt. Zij verlangt voorlichting, ontwikkeling, kennismaking met de Westersche beschaving. Aan ons is de taak, met het Nederlandsch als voertaal, haar dit alles te brengen.

Doch ook voor Noord-Nederlanders zal deze reeks wellicht een geschenk zijn, dat dankbaar zal worden aanvaard. Onze veeltaligheid is meer schijn dan wezen. Vele studeerenden zelfs, zien op tegen de inspanning, welke het lezen over een onderwerp buiten hun vak, wanneer het in eene vreemde taal geschreven is, hun kosten zou. Dit bezwaar dooft menigmaal de aanvankelijke belangsteling. Die zwarigheid hoopt deze uitgave uit den weg te ruimen, althans voor de eerste, oriënteerende lectuur.

Een ander, ernstiger kwaad hopen de uitgevers tevens te bestrijden, namelijk het gemis aan helderheid, dat door te veel vreemde, vooral Duitsche, studieboeken bevorderd wordt. In het bijzonder het Duitsche woord, dat gemakkelijk onder onze aandacht doorglipt, brengt den Nederlandschen lezer ertoe, om gedachtenreeksen te laten voorbijgaan, die in eigen taal en eigen denken uitgewerkt, er geheel anders zouden uitzien. De lezer doet zijn geest zóó ongemerkt geweld aan, want de geestesaard van Duitschers en Nederlanders verschilt véél meer dan hunne talen. Loopen de talen sterk uiteen, dan kan dit niet gebeuren. Thans echter wreekt zich dit menigmaal, vooral op het terrein der geesteswetenschappen, door afstomping der scherpte van voorstelling, gedachte en stijl.

Wanneer academisch gevormden deze bezwaren ondervinden, hoeveel te meer reden is er dan niet om het pad voor den gewonen beschaafden lezer te effenen? Nederlands taal werd gescherpt in de worstelingen van den West-Europeeschen geest. Door eene rijke historie en groote traditie werd

zij naar het ideaal van klassieke helderheid en eenvoud gevormd. Zij stelt niemand teleur. Zij mist geen enkel register, zelfs voor de stoutste harmonieën van het wijsgeerig denken, maar zij geeft even gemakkelijk den zuiveren toon voor de simpel geuite gedachte. De verschijning van de V.U.B., Nederlandsch van vorm en inhoud, zal dan ook in breede kringen toegejuicht worden.

Voor de tot standkoming van de V.U.B. hebben zich mannen vereenigd, welke alle schakeeringen onzer Nederlandsche beschaving op universitair, religieus en politiek terrein vertegenwoordigen.

De V.U.B. is ingedeeld in zes afdeelingen:

I. Godsdienst, Wijsbegeerte, Kunst. — II. Geschiedenis. — III. Sociale wetenschappen. — IV. Natuurwetenschappen. — V. Koloniën en omgeving. — VI. Productie, Techniek Verkeer.

Ieder boekje zal een afgerond geheel vormen. Waar de stof zich er maar eenigszins toe leent, zal deze zóó worden bewerkt, dat ieder beschaafd en ontwikkeld mensch den schrijver zal kunnen volgen.

De Redactie waarborgt het wetenschappelijke peil van deze werkjes; de schrijvers blijven uitteraard geheel vrij in de uitdrukking hunner beginselen en gevolgtrekkingen en dragen de verantwoordelijkheid voor strekking en inhoud der boekjes.

De bandteekening en het reclamebiljet werden ontworpen en uitgevoerd door den heer Otto van Tussenbroek, directeur van het Museum voor Kunstnijverheid te Haarlem.

Thans zijn verschenen:

Prof. J. C. van Eerde: *Inleiding tot de volkenkunde van Ned.-Indië.*

Prof. Dr. J. J. Salverda de Grave: *Italië's letterkunde.*

Prof. Dr. F. J. J. Buytendijk: *Psychologie der dieren.*

Langs Lijdenswegen, door Elise Soer. Amsterdam, H. J. W. Becht.

Een zeer goed geschreven roman, die gunstig afsteekt bij de wel wat al te realistische lectuur, die de hedendaagsche schrijvers en schrijfsters ons veelal te genieten geven. Het is het verhaal van een meisje, dat opgegroeid in een gezin, waar de vader een dronkaard is en daardoor het zwarte schaap van de verdere goed gesitueerde familie, ten slotte vrede en rust vindt in een huwelijk, eerst als een mésaillance gevoeld, maar dat haar brengt in een eenvoudige, doch hartelijke boerenfamilie.

We kunnen de lezing van dit werk van Elise Soer zeer aanbevelen.

Het Meesterhuis van Terhorst, door H. Cordeau Jr., geïllustreerd door J. G. Kessler. Rhandensche jongens, illustraties van Tjeerd Bottema, door J. Lens. 's Gravenhage, J. A. Daam.

De schrijvers van deze twee boeken hebben het lastige probleem, goede kinder-lectuur zoo voor den leeftijd van 12—14 jaar, te schrijven op verdienstelijke wijze opgelost. Het godsdienstige element is in deze boeken niet vergeten, zooals we dit gewoon zijn van de door dezen uitgever gepubliceerde werken. Echter ook op dit gebied wordt nergens zoover gegaan, dat het boven de bevatting van de jeugd gaat of wel onze levenslustige hoop des vaderlands vermoeit. Deze boeken zullen wel hun gretige lezers en lezeressen vinden.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

ROTTERDAM, 20 Maart 1920.

INHOUD.

Voor een raad van defensie. — Dwaling. — Welke? — Ministerieele logica. — S. I. leiders terecht gewezen. — De Sum. Post contra het jaaroverzicht betreffende Nederlandsch Oost-Indië in 1919. — De Garoetzaak. — Studie van land en volk. — Baars' benoeming. — De heer Baars en de gemeente Semarang. — De teestand en de vooruitzichten der Indische cultures. — Vrije arbeiders voor Deli. — Spoorwegpolitiek op Sumatra. — De economische ontwikkeling van Sumatra. — Snel recht. — De benoeming van den heer van den Marel. — Zelfbestuursregelen 1919. — De Indische belastingsplannen. — Zelfstandig maken van Indië. — Hoe herstelt het gouvernement van Ned.-Indië zijn naam als werkgever? — Een staats goudmijn. — Volksonderwijs in Indië. — Het suikerpensioenfonds. — Een onrecht. — De 6 pCt. Indische leening. — De vrouw in de koloniën. — Onvoorzichtig. — De Indische officier en eerezaken.

Voor een raad van defensie. De heer J. G. Boom, hoofd-redacteur van het *Soer. Hbl.* schrijft in dat orgaan o. m.:

Bleven de debatten in den Volksraad over de inlandsche militie zelfs beneden Batavia-peil, wat het logische aangaat in den gedachtengang, dat instituut maakte veel goed door het amendement, dat, voorzoover de militievoorstellen aangaat, luidde:

„De Volksraad van oordeel, dat, alvorens een beslissing te nemen over de invoering der Inlandsche militie, moet vaststaan:

hoeveel een doelmatige organisatie der weermacht zal kosten,

op welke wijze de daarvoor benoodigde gelden moeten worden gevonden,

noodigt de regeering uit ten spoedigste over te gaan tot de instelling van een Raad van Defensie en om bij den Volksraad binnen bekwamen tijd zulk een organisatie der weermacht aanhangig te maken en de daaraan verbonden personeele-, zoomede geldelijke gevolgen onder de oogen te zien,

en verklaart het in te dienen vóórontwerp onder bovenomschreven voorbehoud alleen aanvaardbaar om schriftelijke voorbereiding niet te bemoeilijken, doch zal het definitieve ontwerp eerst in beraad nemen, wanneer het advies van den Defensieraad aan den Volksraad is medgedeeld."

Wij kunnen ons met die motie volkomen vereenigen en achten het antwoord daarop van den regeeringsgemachtigde, waarin de bezwaren der regeering tegen zulk een Raad van Defenise worden weergegeven, vaag en onbegrijpelijk. Geen *Raad van Defensie*, maar een *Commissie* wil de regeering voor dat doel. Waarom zegt zij niet. Het is daarom noodig, dat wij de repliek in tweeden termijn van den Legercommandant wat verduidelijken.

En *Commissie* en geen *Raad van Defensie*, omdat in het door de regeering bedoelde lichaam zitting zullen nemen Volksraadsleden, voor wat het militaire gedeelte aangaat, bestaande uit een satelliet van de regeering,

en voor wat het niet-militaire gedeelte aangaat, uit volmaakte leeken, die met een kluitje in het riet gestuurd kunnen worden.

Neen, een *Raad van Defensie*, daarop dringen ook wij aan. Een *Raad van Defensie*, samengesteld uit de kopstukken van *marine, leger, handel* en *nijverheid*. In dien raad dienen ook zitting te nemen Indische en Chineesche leden, bekend om hun bezadigd en helder oordeel.

De keuze der leden zal onder nadere goedkeuring der regeering gedaan moeten worden door den Volksraad. In dien Raad van Defensie echter zullen niet mogen zitting nemen leden van den Volksraad.

Wij dringen er ten sterkste op aan bij het Europeesche e Chineesche element in onze koloniën, met wier belangen gespeeld wordt door de regeeringsvoorstellen, welke de defensie tegen buitenlandsch geweld geen stap nader brengen, maar die tegen inwendige rustverstoringen een gevaarlijk groote schrede achteruitzetten, om een petitie aan de regeering te richten, door zooveel doenlijk namen onderteekend, om van haar te verkrijgen de instelling, op de wijze als door ons is aangegeven van:

EEN RAAD VAN DEFENSIE.

* * *

Dwaling. Omtrent de beteekenis van de Volksraad-uitspraak over het ontwerp Inlandsche militie blijkt nog onzekerheid te bestaan, schrijft het *Bat. Hbl.*

Van „bevoegde zijde" werd daarover aan *Aneta* geschreven:

De motie aangenomen door den Volksraad op 16 dezer inzake de Inlandsche militie heeft blijkbaar bij een deel van het verderaf staande belangstellende publiek den indruk gewekt, dat bedoelde militie verworpen dan wel op de lange baan geschoven is. Deze meening is onjuist en verdere verspreiding dient ter wille der onderhavige voor Indië hoogst ernstige aangelegenheid te worden tegengegaan.

Toegegeven wordt dat de formuleering der motie duidelijker had kunnen zijn. Wie ze echter aandachtig doorleest moet tot de conclusie komen, dat met haar, zij het ook dat deze term er letterlijk niet in voorkomt, het denkbeeld eener Inlandsche militie in beginsel door den Volksraad aangenomen is.

De betrekkelijke alinea van het slot luidt: „en verklaart (t. w. de Volksraad) het ingediende voorontwerp onder vooromschreven voorbehoud alleen te aanvaarden enz."

In dezen zin is ook gesproken door den eersten onderteekenaar der motie bij diens toelichting en zulks nader nog eens nadrukkelijk bevestigd door den voorzitter, een en ander in de handelingen neergelegd.

Verdere doorvoering van het denkbeeld, behalve op papier, werd evenwel gebonden aan de drieledige voorwaarde, gestipuleerd in den aanhef der motie, namelijk dat alvorens verder wordt gegaan eerst dient te worden uitgemaakt:

a. op welke wijze Indië moet worden verdedigd,

b. hoeveel een doelmatige organisatie onzer weermacht zou kosten,

c. op welke wijze de daarvoor benoodigde gelden moeten worden gevonden.

Met 23 tegen 5, dus met overgroote meerderheid, werd de motie door den Volksraad aangenomen.

Ze werd als tusschenweg gevonden, niet dus om de militie van de baan

te schuiven, doch integendeel om haar en de verdere voorbereiding in leven en aan den gang te houden.

Alleen bleef men staan op de inachtneming der te kennen gegeven wenschen, waaraan de leden zoodanig bleken vast te houden, ook na de gevolgde bestrijding van regeeringszijde, dat een stemming voor of tegen het voorontwerp zooals het daar lag, zeer vermoedelijk op afstemming zou uitgeloopen zijn, wat vanaf den aanvang intusschen niet in de bedoeling gelegen heeft.

De leden zelf gaven den tusschen weg aan en te gereeder wenschte men de afstemming te voorkomen omdat het ter zake een regeeringsgemachtigde gold, den legercommandant, die meer dan een ander regeeringspersoon vertrouwen en sympathie van den raad had en heeft.

Men wist immers dat hij speciaal voor de Inlandsche militie als regeerings-commissaris uit Nederland werd uitgezonden, het ontwerp door hem was voorbereid en hem dus bijzonder ter harte ging. Hoewel feitelijk overbodig, heeft deze overweging mede gewicht in de schaal gelegd: overbodig omdat strikt genomen jegens den Volksraad zoowel de leger-commandant als de regeerings-commissaris van Rietschoten, sedert afgetreden, buiten de affaire stonden. Zelfs al ware geen modus vivendi tusschen Volksraad en regeering in den vorm der motie gevonden en het militie-ontwerp verworpen, dan nog zoude de leger-commandant, al had hij als zoodanig en als mensch zich ook uiteraard teleurgesteld gevoeld, door Volksraad en publiek, niet als getroffen mogen worden beschouwd.

Niet de leger-commandant stond in de regeeringsbank doch de gemachtigde der regeering die namens en in overeenstemming met de regeering sprak; op haar en niet op hem komt de verantwoordelijkheid in deze neer.

Ware het de leger-commandant, vrij en onafhankelijk qualitate qua geweest, de beraadslaging zoude niet onwaarschijnlijk anders verloopen zijn. De uitslag regardeert hem thans te minder, waar de militair-technische zijde van het vraagstuk door den Volksraad nagenoeg niet is aangeroerd, maar de voorgebrachte bezwaren van politieken en financieelen aard gebleken zijn, terwijl al evenmin de regeeringsgemachtigde een verantwoordelijk minister gelijk de Volksraad geen parlement doch slechts een adviseerend college is.

De leger-commandant droeg zijn ontwerp àf en gereed in militair opzicht, aan de regeering over en door deze is het in den Volksraad gebracht.

In hoeverre de leger-commandant zich niettemin jegens de regeering door besprekingen, derden onbekend, gebonden en verantwoordelijk acht, kan natuurlijk niet door den outsider worden beoordeeld. Het zou slechts een gissen zijn wanneer daarop werd ingegaan.

Hoogst voorbarig moet het echter worden geheeten, wanneer men, zijn wij wel ingelicht, in militaire kringen de meening verkondigt, dat de leger-commandant met het militie-ontwerp een échec geleden heeft en niets anders kan doen dan heengaan.

Het ligt voor de hand dat ook de regeering deze gedachte van zich zal werpen en zelfs, al mocht de heer van Rietschoten zelf geheel afgescheiden van de onderwerpelijke kwestie, in verband met het verstrijken in Mei van den gebruikelijken tweejarigen termijn dat hij het leger-commando heeft gevoerd, den wensch om ontslag te kennen geven, spare Zij geen moeite hem nog te houden. Dat zal slechts in het belang van Indië, in het belang eener verdere vlotte afwikkeling der Inlandsche militie in samenwerking straks met een Raad van Defensie kunnen zijn.

Het spijt ons , teekent het *Bat. Nbl.* hierbij aan, het te moeten zeggen maar de ,,bevoegde zijde'' verkeert in een dwaling.

De door den Volksraad aangenomen motie had tweeërlei bedoeling: de Regeering een echèc te besparen èn de uitvoering van de militie-voorstellen op te schorten. Niet meer, maar ook niet minder. Reeds op den eersten dag van het debat stond het vast, dat het ontwerp zou vallen, indien geen midenweg gevonden werd; — en met de motie meende men dien middenweg te hebben gevonden. Wie zich een andere mogelijkheid gedacht heeft — de ,,bevoegde zijde'' spreekt van ,,vermoedelijke'' afstemming — heeft de stemming in den Volksraad slecht gepeild.

De formuleering der motie, welke inderdaad duidelijker had kunnen zijn, geeft voldoende zuiver aan, dat men op dat oogenblik, dus in dit tijdsbestek, *geen militie wilde*. Dáár ging het in hoofdzaak om. Daarom ook werd in de motie het beginsel niet aangeroerd; enkel in de toelichting gaf de voorsteller te kennen niet tegen het beginsel te zijn, en al is het juist, dat de voorzitter vóór de stemming het beginsel aan de motie koppelde, — de motie zelve zwijgt heelemaal over het beginsel. En zij zweeg daarover om haar zoowel voor de absolute tegenstanders als voor de voorstanders van uitstel aannemelijk te maken en de Regeering een aftochtsweg te openen. De Regeering heeft dan ook de haar toegestoken reddingsplank gegrepen.

Zoo is de motie inderdaad niets anders dan brug en kapstok geweest, om het militie-ontwerp veilig op te bergen tot nader order.

Waar de ,,bevoegde zijde'' het tegendeel wil bewijzen, meenden wij er goed aan te doen, hier nog eens de juiste beteekenis der motie vast te leggen.

De *Sum. Post* schrijft naar aanleiding van dit onderwerp o.m.:

Hoe kan men nu zeggen, dat de Volksraad het beginsel der Inlandsche militie aanvaard heeft, terwijl het college 't nog niet eens is over de vraag, op welke wijze Indië verdedigd moet worden? Gesteld, de commissie, die dan nu aan den arbeid gaat, komt tot 'n inzicht, dat wij een sterke vloot en geen landleger moeten hebben, zou dan het beginsel der Inlandsche militie, dat zoogenaamd aanvaard is, niet geheel en al overboord gaan? Precies zoo staat 't met de andere gestelde voorwaarden. Als de Volksraad van meening is, dat het moederland een belangrijk deel van de kosten moet dragen, en 't moederland wil er Indië mee belasten, dan ligt het beginsel der Inlandsche militie toch ook al aan diggelen! Omdat dat beginsel niet onvoorwaardelijk, doch onder een voorname beperking werd aanvaard.

Hoe men 't ook draait en keert, de motie was een kapstok, de Inlandsche militie is voorloopig van de baan. En zij zal er wel niet meer op terecht komen. Ondanks de opinie van ,,bevoegde zijde!''

* * *

Welke? De *Sum. Post* tweestart:

De heeren Pabst en Van Rietschoten, de eenige militaire sprekers in den Volksraad, hebben de oude evenwichts-theorie weer voor den dag gehaald en verdedigd. Als Indië bij een aanval van buiten op hulp wil rekenen, moet 't beginnen met zich die waardig te maken. Het dient zich tot een gewaardeerden en beteekenisvollen bondgenoot te ontwikkelen. En de heer Pabst voegde er aan toe, dat één blik in de richting van Japan voldoende was om tot de overtuiging te komen, dat een conflict in 't Oosten met rassche schreden nadert.

Eilieve, hoe rijmt zich deze uitspraak met de verzekering, welke de nieuw-opgetreden minister van koloniën in zijn memorie van antwoord gegeven heeft en woordelijk luidde:

„Het ontwerp-statuten van den Volkenbond ondersteunt de uitspraak van sommige Kamerleden, dat de veiligheid van Indië niet behoeft verzekerd te worden door een krachtig leger en vloot."

Aan gene zijde van den oceaan wordt gezegd: géén krachtig leger en géén krachtige vloot. En aan deze zijde hooren we: hoe krachtiger 't leger en de vloot, hoe meer kans om ons den vijand van 't lijf te houden.

Dat klopt niet precies, zouden wij meenen.

En waar het opperbestuur, en met name de minister van koloniën, op 't stuk van zoo belangrijke vraagstukken als de Indische defensie, in eerste instantie nog altijd de beslissende stem heeft, en bovendien de Kamer blijken heeft gegeven, terzake aan de zijde van den heer De Graaf te staan, zou een officieëele verklaring zeker geen overbodige luxe kunnen heeten.

Zij is zelfs dringend noodig om nu eindelijk eens te weten, wèlke principes op defensiegebied den doorslag geven: die van den Volkenbond en dus van minister De Graaf, òf die van de heeren Pabst en v. Rietschoten?

* * *

Ministerieele Logica. Het *Bat. Nbl.* driestart:

De nieuwe minister van koloniën zegt over den dienstplicht voor Europeanen (Memorie van Antwoord op het voorloopig verslag over de begrooting 1920):

„Bij het beoordeelen van de vraag of de dienstplicht der Europeanen eenige beteekenis heeft voor de verdediging van Indië, valt, behalve op het feit, dat daardoor in de naaste toekomst in geval van oorlog over pl. m. 20,000 man Europeesche militie- en landstormtroepen zal kunnen worden beschikt, nog te letten op de omstandigheid, dat bij de jongste wijziging van art. 113 van het regeeringsreglement, de gelegenheid is geschapen om ook den dienstplicht voor de Inlanders in te voeren, waardoor het mogelijk kan worden om binnen de grenzen der financieele draagkracht van het land de sterkte van het leger in belangrijke mate te verhoogen."

Dus: wil men weten of de invoering, reeds overhaast geschied, der Europeesche militie niet een overwegende, zelfs geen groote, maar slechts eenige beteekenis heeft voor de verdediging van Indië, — dan moet men óók letten op de mogelijkheid, dat te eenigertijd inlandsche militie kan worden ingevoerd.

De geringe beteekenis der Europeesche militie voor de verdediging van Indië is derhalve nog afhankelijk van een in de lucht hangende factor, welke met de invoering dier militie niets heeft uit te staan.....

Wij zijn er wel benieuwd naar in welk ongelukkig Hollandsch de minister nu de volksvertegenwoordiging zal mededeelen, dat zelfs zijn onbruikbare maatstaf nu niet eens meer deugt, waar de Volksraad feitelijk den militieplicht voor inlanders heeft afgewezen!

* * *

S. I.-leiders terecht gewezen. Het *Alg. Hbl.* schrijft: Men zal zich herinneren, dat wij onlangs een en ander aanhaalden uit de rede, die raden Kamil bij de behandeling van de voorstellen betreffende de Inlandsche militie in den Volksraad hield.

Het kon natuurlijk niet uitblijven, dat die rede bij de S.-I. mannen in

den Volksraad niet in goede aarde viel. Onder andere werd van die zijde aangevoerd, dat wie zoo sprak, dat enkel kan doen op eigen voordeel bedacht. Raden Kamil bleef het antwoord niet schuldig. Wij halen uit zijn repliek slechts het volgende aan:

„Onbaatzuchtigheid is misschien alleen bij de heeren S.-I. leiders te zoeken en te vinden. Eigen belangen verwaarloozende, trotseeren zij alle gevaren, welke hun boven het hoofd hangen. Voor bedreiging van Regeering en politie deinzen ze niet terug; alles uit edelmoedigheid, begaan als zij zijn met het lot van hun verdrukte landgenooten

„Dat kunnen zij doen, maar dat kan ik niet doen. Zij kunnen het doen, omdat zij grootkapitalisten zijn, hoewel geen „zondige", omdat ze inheemschen zijn.

„Zij moeten groot-kapitalisten zijn. Hoe anders te verklaren het feit, dat de heeren een weelde kunnen ten toon spreiden, waaraan een landsdienaar met een vast inkomen in de verste verte niet denken kan? Bij hun reizen ter bijwoning van vergaderingen of tot onderzoek van geuite klachten, maken zij dikwijls gebruik van eigen, prachtige automobielen of van een gehuurden krachtwagen, terwijl mij niet bekend is, ik kan mij natuurlijk vergissen, dat zij een bepaald bedrijf uitoefenen, waaruit zij hunne inkomsten kunnen trekken evenredig aan hun weelderige levenswijze.

„De laatste maanden doet het gerucht de ronde, dat twee der S.-I. voormannen een buitenlandsche reis zullen doen, de een naar Japan, de ander naar Europa. Dat hooge bedragen daarmee gemoeid zullen zijn, behoeft nauwelijks gezegd te worden".

Dit kon de vice-voorzitter van de Centrale S. I., Abdoel Moeis, die zich sedert zijn leiderschap zulk een groote weelde kan veroorloven als door raden Kamil bedoeld, niet onweersproken laten en in het vuur van zijn redeneering riep hij, naar wij aan het *Bat. Nbl.* ontleenen uit:

„De heer Salim gaat naar Holland en de hoogstaande man geeft de helft van het voor hem ingezamelde geld aan..... zijn vrouw en kinderen, stelt zich met passage tweede klasse tevreden".

Alsof de zorg voor vrouw en kinderen niet een der eerste plichten van een man is en de tweede klasse op Nederlandsche mailbooten thans niet meer dan genoeg is voor mannen als een Salim en Abdoel Moeis.

* * *

De Sum. Post contra het jaaroverzicht betreffende Nederlandsch Oost-Indië in 1919. Het *Vaderland* schrijft:

De *Sum. Post* moet, blijkens een draadbericht, een commentaar hebben op dat deel van het jaaroverzicht van Ned.-Indië in *De Indische Gids*, waarin van de Regeeringspolitiek gezegd wordt, dat zij was: eerst van onvergeeflijk vergedreven lankmoedigheid, daarna van grootere gestrengheid.

Daargelaten of de *Ind. Gids* zich geheel zoo heeft uitgedrukt, moet de getuigenis van het Sumatraansche blad inzake het regeeringsbeleid wel de aandacht trekken.

De *Sum. Post* zegt nl. dat de houding der regeering steeds is geweest van den meest eerlijken, meest fairen, zeer schranderen en politiek zuiveren aard.

Men staat eenigszins verbluft tegenover deze toch wel ongewone loftuiting, ongewoon ook voor een blad als de *Sum. Post*. Mede omdat de heer van Heekeren, in de *Indische Gids*, feiten op het oog had, welke niet zijn

weg te cijferen. Een loftuiting trouwens, die niet geheel gedekt wordt door de er bij gegeven verklaring.

Blijkens het telegram legt de *Sum. Post* den nadruk op de politiek van afzijdigheid der regeering van eenigen reactionnairen dwang. De voornaamste inlandsche politieke vereeniging is stap voor stap in de revolutionnaire richting verschoven en zonder eenigen reactionnairen dwang van bovenaf heeft dit plaats gehad. Wanneer het thans, door de openbare gedingen in de Garoet-zaak en de afdeeling B, duidelijk wordt voor een ieder, hoever die vereeniging reeds is afgezakt, zal zij nimmer de Indische regeering er een verwijt van kunnen maken. En niemand anders zal zij ooit ter verantwoording kunnen roepen dan haar eigene leiders. Aldus de redeneering van het blad.

Bij deze uiteenzetting wordt er dan nog opgewezen, dat naarmate genoemde vereeniging meer en meer in revolutionnaire richting verschoof, de regeering wel hare stukken op het politieke schaakbord verzetten moest.

Is met deze laatste bewering niet alles verklaard omtrent de door de regeering aangenomen houdingen tegenover de inlandsche beweging, we kunnen ons er bovendien indenken dat velen de gegeven uiteenzetting niet deelen, laat staan haar een verklaring vinden voor zooveel lof den Gouv.-Generaal gebracht.

Mogelijk daarom, dat er ook wel zijn die in het commentaar in de *Sum. Post* een waarschuwing zien tegen een mogelijk spoedig in te voeren reactionnaire politiek, mocht de landvoogd bij het verstrijken van zijn vijfjarig bewind dit jaar meenen — en terecht meenen — gerechtigd te zijn heen te gaan. Zij zullen zich dan wellicht herinneren, hoe nog voor kort de bestuurders der buitengewesten op Java met den Gouv.-Generaal bijeen waren, huldigende meerendeels de door de regeering gevolgde politiek en ten slotte allen eensgezind haar onvoorwaardelijk hun steun toe te zeggen.

Voorzeker, de heeren buiten hebben het gemakkelijk, vergeleken bij de residenten op Java. En velen zijn er op Java, die snakkend uitzien naar een reactionnairen bestuurder, naar een man als Colijn, of den vice-president van den R. v. I., generaal Swart.

Vindt dus het regeeringsbeleid van den Landvoogd in Indië en vooral op Java niet veel instemming, het aantal tegenstanders er van neemt vermoedelijk eerder af dan toe. We hoorden toch de bewering, dat steeds meer de vraag wordt geopperd, of de Gouv.-Generaal het bij slot van rekening niet aan het rechte eind heeft.

Dit zoo zijnde, zou dan het aantal tegenstanders van een reactionnair bewind toenemende zijn, hetgeen ons zeer verheugen zou.

* * *

De Garoet-zaak. Aan beschouwingen, die M. W. in het *Bat. Nbl.* gaf over wat de behandeling van de Garoetzaak voor den landraad leerde, ontleenen wij het volgende:

In rechte staat het vast, dat andere invloeden, dan die van het bestuur uitgaande, oorzaak zijn geweest, dat hadji Hasan en de zijnen geraakt zijn in een toestand van opgewondenheid en van weerspannigheid tegen het gezag. De ware oorzaken van het verzet waren de perfide invloeden van de afdeeling B. der groote Inlandsche vereeniging Sarikat Islam. Het zijn de leiders van deze afdeeling geweest, die het verderfelijke zaad ge-

strooid hebben in de harten van enkele bewoners van Tjimarème, speciaal in die van hadji Gadjali en later van hadji Hasan. Zij hebben ook, zeer wel begrijpende dat een eenvoudige rijstkwestie het volk er niet toe zou brengen, naar Tjimarèmè te stroomen, de arme duivels wijs maakten, dat de regent van Garoet maatregelen had getroffen, waardoor de godsdienst werd aangerand, het eenige motief, waarvoor de geloovige Mohammedaan eigenlijk iets gevoelt, om tot een ,,prang sabil'' over te gaan.

Toch waren er velen, die, na op 4 Juli de vergadering te hebben bijgewoond van de moskee te Tjimarèmè, door hadji Hasan geleid, na de eerste poging tot opvatting van dezen door het bestuur, nog genoeg gezond verstand overhielden en het spel doorzagen. Zij keerden naar hunne desa's terug. Onder dezen was hadji Soleiman, die later wegens zijn deelneming aan de afd. B.-beweging in hechtenis genomen, in de gevangenis pen en inkt vroeg en alles wat hij van de afd B. en de z.g. Garoet-zaak wist, op papier zette.

Als zijn indrukken na het bijwonen van het proces, over de mogelijkheid van een werkelijken opstand, gaf schr. het volgende te kennen:

,,Mijn indrukken na het bijwonen van het proces, na al wat ik hoorde uit den mond dier zielige figuren, voor den rechterzetel neergehurkt, doen mij zelf niet gelooven aan de mogelijkheid van een strijd als dezen, wanneer het bestuur waakzaam is en blijft, wanneer ook de particulieren hun oogen open houden, en de ambtenaren van het gouvernement rekening houden met de gevoelens en opmerkingen van hen, die het dichtst bij het volk staan; de planters in de binnenlanden, en in de groote steden met de berichten, welke gemakkelijk door spionnen kunnen worden ingewonnen. Want samenhang is er in de geheele inlandsche gemeente niet. Niets kan bij haar geheim blijven; zelfs van de 500 zoogenaamde uitverkorenen, de ,,orang simpinan'', waren er, die na het gebeurde te Tjimarèmè, hunne verklaringen aflegden, deels hun makkers verrieden''.

Tot het besluit van resident De Stuers om geweld te gebruiken overgaande, zegt schr.:

,,Er moest gehandeld worden, en dit handelen kon niet anders zijn, dan het levend of dood in handen krijgen, niet van ,,een biddende menigte'', niet ,,te kort gedane rijstboeren'', doch van opstandelingen tegen het gezag, in den meest ernstigen zin van het woord. Gevangenneming was onmogelijk, openkappen van de woning bleek niet doenlijk; elke aarzeling zou den moed der buitenstaanders (gelijk schr. te voren opmerkte: duizenden zich ten doode gewijd hebbende Inlanders, grootendeels met slagwapenen uitgerust) aanwakkeren. Gingen deze buitenstaanders tot daden over, het peleton soldaten zou honderden onschuldigen hebben doen vallen. Bleef dus niets over dan schieten op het huis, gevuld met hen, die schuldig waren''.

Dit besluit heeft het drama tengevolge gehad, dat in hadji Hassan's huis werd afgespeeld:

,,Ongeacht de fouten daar na door de Regeering begaan, welke licht hadden kunnen leiden tot verergering der zaak, heeft dit drama tot het gelukkig gevolg gehad, dat aan de justitie de gelegenheid is gegeven, haar onwrikbare uitspraak te doen; door die daad is de gelegenheid geboren, om het rapport door Dr. Hazeu ter onzaliger ure bij de Regeering ingediend, te brandmerken als één van schijn en onwaarheid. Want niets, maar dan ook niets, van hetgeen hij in zijn rapport heeft beweerd, dat de

schuldigen kon ontlasten, of de onschuldigen besmeuren — en dat dééd het rapport — is in rechte waar gebleken. Integendeel!"

Schr. besluit met den wensch, dat het gerecht er in moge slagen de werkelijke daders in deze zaak naar waarde te straffen:

„Voor zoover ik kan nagaan, bestaat daartoe voor velen een groote kans. Eén zal er misschien ontsnappen, men begrijpt wel, wien ik bedoel, maar dan zal toch door de veroordeeling zijner lotgenooten een blaam op hem geworpen zijn, welke zelfs in Inlandsche oogen op zelfvernietiging zal gelijken".

* * *

Studie van land en volk. De heer L. van Vuuren, chef van het Encyclopaedisch Bureau, besluit in de *Java-Bode* een serie artikelen over het Eerste Congres voor Taal-, Land- en Volkenkunde van Java, te Solo, met deze opmerkingen:

Wij deelen de vrees van den hoofdredacteur van de *Locomotief* niet, dat de uitbreiding van het gebied dezer congressen tot geheel Indonesië nadeelig zou zijn. De afscheiding der buitengewesten van Java is louter kunstmatig. Zij heeft zoowel sociaal-economisch, als administratief door de eeuwen heen een nadeeligen invloed uitgeoefend, waarvan wij thans nog duidelijk de gevolgen waarnemen. Het is tijd, dat met die afscheiding gebroken wordt. Maar daarvoor is noodig een grondige kennis van land en volk. Mocht de rede van den heer Westenenk reeds het nauwe verband aantoonen tusschen Sumatra- en Java-cultuur, het voortgezet onderzoek zal ongetwijfeld de gemeenschappelijke elementen aan weten te toonen, die aanwezig zijn in de cultuurgeschiedenis van alle Indonesische volken. Wordt het congres dan oordeelkundig in sectiën ingedeeld, en wordt de keuze van sprekers en onderwerpen nauwkeurig overwogen, dan kunnen wij daarin niets anders dan een groot voordeel zien.

Ten slotte meenen wij er op te moeten wijzen, dat met een enkele uitzondering, die wij hierboven aangaven in de verschillende voordrachten het sociaal-mataschappelijk element te veel verwaarloosd is.

Het zal noodig zijn, juist in verband met het stadium, waarin de opleving van het maatschappelijk zelfbewustzijn in deze landen verkeert, bij de behandeling der verschillende land- en volkenkundige vraagstukken den nadruk te leggen op de historische, maatschappelijke verhoudingen, welke aan de vrije ontwikkeling van dat bewustzijn in den weg stonden. Het schijnt ons een van de voornaamste doeleinden dezer congressen het Indonesische volk op die leemten in zijne maatschappelijke ontwikkeling te wijzen. Dan zal — wij twijfelen daar niet aan — het andere worden opgewekt en daaruit het andere kunnen geboren worden. Wij veroorloven ons ten slotte met een aanmoediging aan de mannen die het initiatief namen voor dit congres, deze besprekingen te eindigen met een woord van Van Eerde: „Tot een der voornaamste plichten eener koloniale mogendheid, welke zorg draagt voor het wel en wee van zulke cultuurarme volken, behoort dan ook de aanmoediging van de bestudeering van alles wat die volken betreft, niet alleen in het belang van de te volgen koloniale gedragslijn, maar niet minder om der wetenschap wille."

* * *

Baars' benoeming. In een „Interruptie" over deze benoeming, schrijft *De Locomotief* o. m.:

In een geval als de benoeming van Baars had de burgerij haar invloed bij vóórbaat moeten doen gelden. Toen wij in afkeurenden zin schreven over een eventueele benoeming, waarbij de waarborg tegen de politieke agitatie van den benoemde zou worden gemist, is er in den boezem der burgerij geen verzet tegen een dergelijke benoeming ontstaan. Men bepaalde zich tot sooskritiek en sprak zich niet in een dagblad of vergadering uit. Misschien had ook een krachtig protest uit de burgerij de benoeming niet verholpen, maar met meer recht dan nu had men dan zich kunnen wenden tot hooger autoriteit. Thans roept men den grooten broer Gouvernement bij een geval, dat bij eigen waakzaamheid allicht anders ware geloopen.

Heil verwachten wij trouwens van het rekest-Van Hartingsveldt niet. De regeering, die geen termen heeft gevonden om den politieken agitator Baars te externeeren, zal thans niet erkennen dat zijn terugkomst in Indië in strijd moet worden geacht met het algemeen belang. En overigens zal zij van oordeel zijn, dat bij de tegenwoordige uitgebreidheid van het gemeentelijk kiesrecht der burgerij een doeltreffend middel in handen is gegeven om te waken voor de eigen zaak.

Dat zij dan wake!

* * *

De heer Baars en de gemeente Semarang. Men zal zich herinneren, aldus het *Alg. Hbl.*, dat tegen de benoeming van den indertijd uit den Indischen dienst ontslagen leeraar Baars in dienst der gemeente Semarang in een adres van den heer van Hartingsveldt en anderen aan den gouverneur-generaal werd geprotesteerd, met verzoek de benoeming te niet te doen. De burgemeester van Semarang, de Jongh, heeft aan den gemeenteraad een schrijven gericht, waarin hij op verschillende punten de door den heer van Hartigsveldt aangevoerde motieven voor vernietiging van het betrekkelijk raadsbesluit bestreed en verzocht om machtiging van den gemeenteraad, om zich in den door hem bedoelden zin tot de regeering te wenden. Wij ontleenen aan het schrijven van den heer de Jongh aan den gemeenteraad van Semarang het volgende:

„Ten aanzien van de vraag of de benoeming in strijd is met het algemeen belang, kan worden opgemerkt, dat de heer Baars als gemeente-ambtenaar in een leidende betrekking zich in en buiten zijn dienstuitvoering zal hebben te onthouden van alle politieke gedragingen, welke gerechtvaardigden twijfel zouden doen ontstaan aan zijne onpartijdige houding tegenover het publiek en zijne mede-ambtenaren, waarmede hij in zijn dienstuitvoering in aanraking zal komen. Overigens kan voor de plichten der gemeente-ambtenaren verwezen worden naar de ambtenaarsverordening, waarin tevens zijn aangegeven de middelen om hem zoo noodig aan die plichten te herinneren.

Ik heb de verwachting, dat de heer Baars aan de gestelde eischen zal voldoen; mocht ik in die verwachting worden teleurgesteld, dan staan de middelen ten dienste om het met hem aangegane dienstverband te doen te beëindigen. De gemeente loopt hier geen ander dan geldelijk risico, dat onder de bestaande omstandigheden van personeelvoorziening te aanvaarden is.

Mocht de heer Baars, zonder zijne plichten als gemeente-ambtenaar te

verzaken, zijn vroegere „extremistische" politieke actie wederom opvatten, dan is het niet de taak der gemeente om daartegen maatregelen te nemen. Het is trouwens ook niet noodig, daar de regeering ten deze beschikt over verstrekkende bevoegdheden die zij reeds meermalen heeft toegepast."

* * *

De toestand en de vooruitzichten der Indische cultures. In- en Uitvoer bevat een artikel van den heer Th. P. C. J. op de Coul over Indische cultures in 1919 en hare vooruitzichten voor 1920. De schrijver wijst er op, dat de handelsbetrekkingen, die tijdens den oorlog met de Vereenigde Staten op velerlei gebied aangeknoopt zijn, tot den huidigen bloeitoestand krachtig hebben bijgedragen. De belangstelling, die Amerika, Japan, Australië en Oostersche consumptielanden voor onze Indische producten toonen, geeft zoowel aan Indië als aan het moederland een machtigen steun. Het ontredderde Europeesche credietwezen en de depreciatie der betalingsmiddelen maken Europa voorloopig tot een slechten debiteur. In het bijzonder is daarom het toenemen van den Amerikaanschen handel met Azië van beteekenis. De Amerikaansche invoer uit Azië is van $ 107 millioen in 1899 tot $ 830 millioen in 1919 gestegen. De uitvoer van Ned. Oost-Indië naar de V. S. bedroeg in 1913/14 ruim $ 5 millioen, in 1918/19 ruim $ 71 millioen. De invoeren van Japan uit Ned. Indië vertegenwoordigden volgens Amerikaansche statistieken in 1916 een waarde van $ 7 millioen, in 1917 $ 8.6 millioen en in 1918 van $ 24.4 millioen. De belangstelling, die Amerikaansche en Japansche industrieelen voor Ned.-Indië toonen is vooral in 1919 tot uitdrukking gekomen in het overnemen van fabrieken en plantages tot hooge prijzen en in het openen van stoomvaartdiensten op de voornaamste Indische havens. De uitbreiding der Amerikaansche en Japansche handelsvloot heeft krachtig bijgedragen tot oplossing der transportmoeilijkheden.

De grootere vrijheid in het aanvoeren en verhandelen der producten werkte een krachtige verbetering der prijzen in de hand. Producten, die in den aanvang van 1919 nog verhandeld werden tot even boven den kostprijs, konden in enkele maanden de noteeringen verdubbelen, terwijl de zaken op termijn groote afmetingen aannamen. Vele onzer Indische ondernemingen (rubber, suiker, koffie, thee) hebben belangrijke hoeveelheden product „op levering" verkocht.

Voor 1920 lijken in het algemeen de vooruitzichten voor de Indische cultures gunstig, de verarming van Europa zal, naar de schrijver meent, niet den nadeeligen invloed op den loop van zaken in Indië hebben, als door velen wordt gevreesd, omdat wij in de Ver. Staten en in de Aziatische landen krachtige afnemers gevonden hebben. Zonder twijfel dreigt ook voor Indië een gevaar, dat men niet gering moet achten, nl. de onrust, die daar onder de arbeiders heerscht als over nagenoeg de geheele wereld. De Indische regeering mag goed toezien, dat zij in den Archipel de macht in handen houdt.

Om het Indische budget sluitend te maken zullen in 1920 nieuwe belastingen geheven worden op verschillende cultuur-producten. Rekening houdende met de thans geldende productenprijzen zullen de aanvankelijk voorgestelde uitvoerrechten worden verminderd met *f* 10 millioen en zal van artikelen als suiker, thee, tabak en koffie geen uitvoerrecht geheven worden. Bij de voorgestelde belastingen wordt automatisch de druk verminderd,

naar gelang het product in waarde daalt (schaalbelasting), terwijl de winstgevende cultures het zwaarst getroffen worden.

* * *

Vrije arbeiders voor Deli. De *Deli Crt.* vernam dat de Deli Planters Vereeniging in verband met de toekomstplannen en de voorstellen, laatstelijk aan de regeering gedaan, het plan heeft opgevat te beginnen met het doen uitkomen van vrije gezinnen, die in de Javanen kolonies geplaatst zullen worden, ten einde langzamerhand te wennen aan het werken met vrije arbeiders en daarmee ervaring op te doen, om op die wijze tot geleidelijke uitbreiding van het aantal vrije koelies over te gaan.

Alle leden van het Deli Planters Comité hebben zich verbonden om met een 25-tal gezinnen op eene onderneming deze proef in te zetten.

Met de regeering wordt overleg gepleegd evenals met de arbeidsinspectie over de voorwaarden waaronder deze vrije arbeiders hier zullen mogen komen en werken. De heeren Mr. Bool en van IJzeren zijn daarvoor naar Java geweest om besprekingen te voeren.

Dit plan houdt verband met op 14 Sept. jl. door de Deli Planters Vereeniging aan den Gouverneur-Generaal bij adres aangeboden voorstellen, welke den contractant meer vrijheid zouden verleenen, terwijl verder tot bevordering van den vrijen arbeid proeven zullen worden genomen met de emigratie van vrije lieden van Java, die ook als vrije lieden op de ondernemingen zullen blijven.

Volgens deze voorstellen zal de eisch van geregeld werk, voorzoover dit door straf gesanctionneerd zou kunnen worden, voor gereëngageerde arbeiders verminderd worden en wel zoodanig dat het niet uitkomen van den werkman niet tot eene vervolging kan leiden, indien hij 24 dagen in de maand heeft gewerkt.

Daarbij zal ondervonden worden in hoeverre de arbeiders bij vermindering der strafmogelijkheid, zullen overgaan tot mindere arbeidsprestatie, hetgeen van waarde zou zijn voor verdere vermindering.

Voorts zal volgens deze nieuwe voorstellen de arbeider geen schriftelijke vergunning meer noodig hebben om de onderneming te verlaten.

Wat dan alleen blijft bestaan, dat is in naam het contract met opzegging van 4 maanden, terwijl de gereëngageerden alleen in het geval van het verlaten of wegblijven van de ondernemingen met het kennelijk doel daarheen niet terug te keeren en ingeval van voortgezette weigering om te arbeiden met den strafrechter in aanraking kunnen komen. Bij niet naleving der arbeidsovereenkomst, niet opvolgen der bevelen, zal geen inmenging van den strafrechter mogelijk zijn.

Echter willen de planters nog op andere wijze toonen, dat zij het ernstig voornemen der regeering tot invoering van geheel vrijen arbeid volkomen beseffen en daartoe willen meewerken. Daarom stellen zij voor — tot het bereiken van een geleidelijken overgang naar vrijen arbeid — dat de regeering bepaalt, dat jaarlijks het aantal contracten op de ondernemingen met 5 pCt. van het totaal aantal werklieden wordt verminderd.

* * *

Spoorwegpolitiek op Sumatra. De *Java-Bode* bevat een serie artikelen over de spoorwegpolitiek in Zuid- en Midden-Sumatra. De schr., ingenieur Upton, die als chef der verkenningen van de staatsspoorwegen in Z.-Sumatra blijk gegeven heeft van een goed inzicht, betoogt dat men beter

doet voor de ontwikkeling van het Boven-Palembangsche, Benkoelen en Djambi een goeden verkeersweg te openen, welke die streken met eene haven in het Benkoelensche verbindt, hetzij Benkoelen zelf, hetzij aan de Poeloe-baai, dan zich voorloopig ten minste uitsluitend tot de verbinding van Palembang met het binnenland te bepalen. De beste gronden voor de groote cultures, de groote bodemschatten van het Barisangebergte worden gevonden in de invloedsfeer van Benkoelen, alwaar ook steenkolen worden aangetroffen. Hij bepleit daarom: het opnemen van een lijn van de Poeloe-baai over Benkoelen, Kepahiang, Tebing Tinggi, Moeara Kikim, Moeara Klingi, Moeara Roepit en Moeara Tebo naar Padang (met een alternatieve opneming langs Tjoeroep en Kapala Tjoeroep); en: den aanvang van den bouw van een spoorweg van de Poeloebaai (of zelfs Benkoelen) naar de Moesi.

Het overige program voor spoorwegbouw van de S.S. wordt hierdoor niet aangetast; integendeel, eene bespoediging van den bouw van de Oosthaven-Palembang lijn, den bouw van de zij-lijnen naar Wai Lima en Kayoe Agoeng zoowel als de uitbreiding van de Kertapati-Moeara Enim lijn naar Boengamas, dat schr. zich als voorloopig eindpunt van den Palembang-spoorweg denkt, acht schr. zeer gewenscht.

De kosten van een spoorweg van Benkoelen of zelfs van de Poeloe-Baai naar Padang Oelak Tanding en die van eene lijn van Lokat naar laatstgenoemde plaats zouden naar schr. betoogt, op grond van de nieuwe topographische detailkaarten, welke een nieuw en 40 K.M. korter tracé dan vroeger gedacht was voor de Benkoelen-lijn in uitzicht stellen, elkander niet veel ontloopen. Het groote voordeel van de Benkoelen-lijn is echter dat deze eene verbinding geeft met de kust, de goedkoopste verbinding dus is van de te ontwikkelen streken, zelfs van Boven-Djambi, met Batana.

Schr. betoogt verder de mogelijkheid om de Poeloe-Baai geschikt te maken voor eene haveninrichting en bepleit nog eene onmiddellijke uitbreiding van den gouvernements-autodienst van Benkoelen uit, in afwachting van den door hem noodig geachten spoorweg-aanleg.

De schr. wijst ook op het feit, dat Palembang slechts als overscheepshaven dient voor Palembang en Singapore, terwijl afleiding van het verkeer naar Benkoelen het nationale belang zal bevorderen.

* * *

De economische ontwikkeling van Sumatra. In het *Soer. Hbl.* heeft dr. L. M. Pekelharing artikelen geschreven over een studiereis naar Sumatra's Oostkust.

Hij vat ten slotte zijn indrukken samen en wijst er op, dat de opzet van ondernemingen ter Oostkust sterk afwijkt van die op Java, door het werken met contractanten. Door de groote kosten van aanwerving, hygiënischen dienst en rijstvoorziening zijn de Oostkust-ondernemingen in het nadeel tegenover die op Java. Zij zijn daarentegen weer in het voordeel, doordien ze de arbeiders eenmaal op de onderneming hebbende, ook zeker zijn van een bepaalde prestatie, zoodat men met vrij groote mate van zekerheid een eenmaal opgemaakt werkplan kan uitvoeren. Deze bedrijfszekerheid maakt het mogelijk, groote ondernemingen op te richten. Wil men met groote kapitalen nieuwe streken open leggen, dan moet men ondernemingen stichten buiten Java en werken met contractanten.

Einde 1918 was de beplante oppervlakte onder rubber, thee, klapper-

en oliepalmen (dus behalve tabak), ter Oostkust, Tamiang en Langsa, bijna 400,000 acres, d.i. 280,000 bouw of 160,000 H.A. Hiervan komen 320,000 acres op rekening van rubber, wat 'n vastgelegd kapitaal van ongeveer *f* 211 millioen beteekent. De met thee beplante oppervlakte was ult. 1918 20,000 acres, het vastgelegde kapitaal *f* 20.40 millioen. Met klappers, oliepalmen en andere cultures waren ca. 40,000 acres beplant, een kapitaal van *f* 24 millioen vertegenwoordigende. Totaal maakt dit een bedrag van *f* 255 millioen, dat ter Oostkust na 1909, het begin van den rubberboom, is vastgelegd.

Exclusief de op tabaksondernemingen werkende contractanten werken ter Oostkust ongeveer 180.000 man op de ondernemingen. Het totaal bedrag aan loonen aan dit personeel is jaarlijks 24.30 millioen, incl. *f* 5.40 millioen verlies op rijst, dat in normale omstandigheden 25 cent per maand bedraagt, thans echter bij prijzen van *f* 45 per zak *f* 7 per man per maand, bij een kleiner rantsoen, zoodat de ondernemingen thans *f* 15 millioen op de rijst toeleggen, hetgeen gelijkstaat met 6 pCt. van het belegde kapitaal. Uit deze cijfers blijkt wel, hoe ernstige gevolgen de rijstschaarschte voor de Oostkust-ondernemingen kan hebben. Wordt nu verder de poenale sanctie afgeschaft, dan rekent men het dubbele aantal koelies te moeten invoeren, hetgeen dus ook een dubbele som als rijstverlies beduidt. De aanwerving van koelies ondervindt reeds nu moeilijkheden, zoodat de eerste wervingskosten onvermijdelijk zullen stijgen evenals die van huisvesting etc. De kostprijs van het product zal daardoor onvermijdelijk belangrijk hooger worden. Wat rubber betreft, kan hij nog wel wat oploopen, zonder dat de rentabiliteit te erg in gevaar komt. De theecultuur kan minder verdragen. Alleen, wanneer de cultuur zeer in het groot wordt gedreven, is de rentabiliteit van theecultuur met contractanten te verzekeren. Het geheele cultuurbedrijf ter Oostkust gaat dan ook in de richting van grootbedrijf. De theecultuur is ook in dit opzicht weder in 't nadeel, omdat de grens der grootte van een fabriek voor economische exploitatie veel spoediger wordt bereikt dan bij de betrekkelijk eenvoudige fabrieksinstallaties voor rubber. De schrijver meent, dat gestreefd zal moeten worden naar toepassing van een loonsysteem, waarbij men door grootere praestaties van het werkvolk, zonder het aantal werklieden te vergrooten, een lageren kostprijs verkrijgt. Daartoe is echter noodig dat de koelies, die meestal niet uit de bevattelijkste of lichamelijk sterkste elementen bestaan, eerst een tijd worden gewend aan goede voeding en geregeld werk. Afschaffing der poenale sanctie zal, naar de schrijver meent, in dit opzicht zeer ongunstig werken, omdat men dan geen zekerheid meer heeft dat de koelies op de ondernemingen zullen blijven.

De schrijver deelt mede, dat men in den laatsten tijd hoort van plannen, om oliepalm-ondernemingen op te richten, door maatschappijen, die in relatie staan met de groote oliefabrieken, welke minder afhankelijk zullen worden van de open markt. Zulke ondernemers zijn huiverig, om nieuwe ontginningen aan te vangen, wanneer niet op bedrijfszekerheid kan worden gerekend. Den schrijver werd inzage gegeven van den opzet van enorme grootbedrijven. Op de vraag, wanneer men dacht, met de uitvoering van die plannen te beginnen, werd geantwoord, dat gewacht werd op zekerheid omtrent het lot van de koelie-ordannantie. Als voorbeeld haalt dr. Pekelharing aan dat de Goodyear Tyre Rubber Cy., die in twee jaar tijds 15.000 acres voor *f* 9 millioen opende, aanvankelijk van plan was, de

productie nog verder uit te breiden, en bovendien een groote rubberbandenfabriek ter Oostkust te openen. De onzekerheid omtrent de arbeidstoestanden heeft echter veroorzaakt, dat de aanplant niet wordt uitgebreid, en dat de bandenfabriek in Italië zal worden gevestigd.

Uit hetgeen de schr. omtrent de oliepalmcultuur mededeelt, nemen wij dit over.

Op Sumatra's Oostkust en in het Tamiangsche zijn in de laatste jaren belangrijke complexen beplant met oliepalmen. Einde 1918 waren 4000 H.A. beplant, en overal hoort men van plannen tot uitbreiding, bij duizenden H.A. gelijk. De belangstelling er voor is ontstaan door de groote vraag naar vetten. De verwachtingen ten opzichte van de oliepalmcultuur op Sumatra's Oostkust zijn hooggespannen, naar dr. Pekelharing meent, terecht. Immers de wereldpruductie wordt geheel geleverd door West-Afrika, en bedraagt 100,000 ton vet, alsmede 300,000 ton palmpitten, die bij prijzen van vóór den oorlog een waarde vertegenwoordigden van ongeveer *f* 100 millioen. De ontginning van een paar duizend H.A. op Sumatra zal dus geen overproductie teweeg kunnen brengen. Het *Handelsbl.* maakt er opmerkzaam op, dat het overgroote deel dezer West-Afrikaansche productie thans onder contrôle gekomen van de Engelsche zeep- en margarine-firma Lever Brothers.

Een tweede belangrijke gunstige omstandigheid voor den aanplant op Sumatra is de gemakkelijke cultuur. De aanplant komt goedkooper te staan dan een van klappers, komt eerder in productie en produceert meer dan een klappa-aanplant, terwijl de oliepalm bovendien niet kieskeurig is wat den grond betreft, en de ontginning veel minder intensief mag zijn dan bij rubber of thee, daar het niet noodig is, de stronken geheel te rooien en het hout geheel op te ruimen, omdat de oliepalm geen last heeft van wortelschimmel. Alleen zijn de uitgaven voor aanschaffing van de fabriek grooter dan bij klappers.

* * *

Snel recht. De heer t. H. R. schrijft in *De Locomotief* over de bij *Stbl.* 1919 No. 689 afgekondigde wijzigingen in de strafprocedure, en wel overdat gedeelte van genoemd *Staatsblad*, waarbij in het Inlandsch Reglement een nieuwe titel XI A wordt ingevoegd tusschen den XIden titel, handelende over de rechtspleging voor de Landraden in zake van misdrijf en den XIIden titel, handelende over de rechtspleging in zaken van overtreding, welke tot de kennisneming van de Landraden behooren.

Het opschrift boven den nieuwen titel: „Van de summiere procedure", wijst reeds op geheel iets nieuws in onze strafprocedure voor den Landraad. Dit „nieuwe" komt in 't kort hierop neer:

Bij ontdekking op heeterdaad en daarop gevolgde aanhouding ter zake van een der volgende misdrijven: mishandeling, mishandeling welke zwaar lichamelijk letsel ten gevolge heeft, mishandeling, gepleegd met voorbedachten rade, diefstal, verduistering, verduistering gepleegd door hem, die het goed uit hoofde van zijn persoonlijke dienstbetrekking of van zijn beroep, of tegen geldelijke vergoeding onder zich heeft, en oplichting, dan wel ter zake van medeplichtigheid daaraan of poging daartoe, wordt het rechtsgeding als volgt behandeld:

Wanneer de resident (of assistent-resident) na verhoor van den verdachte, hem door het districtshoofd toegezonden, met al wat tot bewijs van het gepleegde feit kan dienen, het feit voor summiere berechting vat-

baar oordeelt, stelt hij den voorzitter van den landraad daarmede schriftelijk of mondeling (zelfs mondeling!) in kennis. In dit laatste geval òf persoonlijk, òf door tusschenkomst van den djaksa en zendt hem den verdachte, de getuigen en al wat tot bewijs van het gepleegde feit kan dienen, toe. (Oordeelt de resident na verhoor van den verdachte het feit niet voor summiere berechting vatbaar, dan geschiedt natuurlijk het voorloopig onderzoek op de gewone wijze).

De voorzitter van den landraad beslist, na ondervraging van den verdachte, of hij zich kan vereenigen met de meening van den resident, dan wel of hij van oordeel is, dat de zaak niet voor summiere behandeling vatbaar is.

In het laatste geval, geeft hij daarvan kennis aan den resident, die hierop gelast, dat het voorloopig onderzoek op de gewone wijze zal worden gehouden.

Oordeelt daarentegen de voorzitter de zaak wèl voor summiere behandeling vatbaar, dan gaat de landraad tot de berechting van de zaak over nog denzelfden dag, waarop de verdachte door den voorzitter is gehoord. Is dit niet mogelijk, dan zal de voorzitter den verdachte en de getuigen enz. aanzeggen, om den volgenden werkdag te verschijnen ter terechtzitting van den landraad, die de zaak dan moet behandelen vóór alle andere zaken.

Kan de landraad de zaak nog op denzelfden dag in behandeling nemen, dan brengt de djaksa den verdachte *zonder eenigen vorm van proces* op de zitting.

De verdachte, thans beklaagde, wordt terstond in de gelegenheid gesteld zich te verzetten tegen de summiere behandeling van zijn zaak.

De verdachte wordt aangehouden, totdat hem ter terechtzitting is medegedeeld wat hem ten laste wordt gelegd, waarna hij op vrije voeten wordt gesteld, tenzij de voorzitter wanneer het een feit betreft, waarvoor voorloopige hechtenis is toegelaten, een bevel van voorloopige hechenis tegen hem uitvaardigt.

De bepaling van titel XI (betreffende verwijzing naar de terechtzitting, het onderzoek op de terechtzitting, enz.) zijn op het summier geding van toepassing, voor zoover zij tenminste met het hiervorenstaande vereenigbaar zijn, met dien verstande echter dat:

1o. de voorzitter den beklaagde mondeling ter terechtzitting zal mededeelen (dus geen acte van verwijzing) wat hem ten laste wordt gelegd;

2o. hiervan aanteekening wordt gehouden in het proces-verbaal der terechtzitting;

3o. deze mondelinge mededeeling in alle opzichten in de plaats komt van de acte van verwijzing;

4o. de landraad de behandeling der zaak op verzoek van den beklaagde kan uitstellen voor den duur als in het belang van diens verdediging noodig wordt geacht;

5o. de landraad, als hij dit noodig acht, een nader onderzoek aan den djaksa kan opdragen met het uitstel van de verdere behandeling der zaak tot een zoo min mogelijk verwijderden rechtsdag;

6o. het vonnis niet afzonderlijk opgemaakt (zooals regel is), doch in het proces-verbaal der terechtzitting wordt opgenomen.

Dit alles wijst op een snelle en zéér vereenvoudigde procedure.

Het is te hopen dat deze wijzigingen spoedig in werking zullen kunnen treden. Al geldt het hier alleen maar de op heeterdaad betrapte gevallen,

hiervan doen zich vaak genoeg voor, om de inwerkingtreding met verlangen tegemoet te zien

* * *

De benoeming van den heer v. d. Marel. De *Preanger Bode* vernam, dat onder de controleurs bij het Binnenlandsch Bestuur op Java en Madoera een beweging gaande was, om terug te komen op hun besluit, zich ter beschikking te stellen van de Regeering voor een detacheering naar de buiten-bezittingen (noodig in verband met het daar heerschend gebrek aan B.B.-ambtenaren van hun rang) en wel als protest tegen de benoeming van den heer Van der Marel tot resident.

Het *Soer Hbl.* wijst er op, dat de heer Eyken, die nu assistent-resident van Cheribon is, vier jaar ouder in dienst is dan de tot resident van Cheribon benoemde heer Van der Marel. Onder de andere door dezen voorbijgegane assistent-residenten noemt het blad den heer H. A. Voet, assistent-resident van Tasikmalaja, den man, die het bestaan der afd. B. ontdekte en bij de ontwarring van het complot zooveel tact aan den dag legde bij het opsporen en het hooren van de samenzweerders, dat de resident van de Preanger, jhr. de Stuers, aan de regeering voorstelde den heer V. aan hem toe te voegen voor het tot klaarheid brengen van deze gerucht-makende zaak.

Wel een groot verschil is zeker vast te stellen in de houding van de regeering tegenover hare meest vertrouwde dienaren en die b.v. welke zij tegenover de Inlandsche beweging aannam. Eenerzijds een totale onverschilligheid omtrent mogelijke ontstemming, anderzijds al toegeeflijkheid wat er is, totdat de boel in het honderd dreigt te loopen.

* * *

Zelfbestuursregelen 1919. Onder dezen naam is in de *Javasche Cour.* van 25 Januari jl. een ordonnantie afgekondigd ter vervanging van de ordonnantie van 17 Januari 1914, waarbij voor zooveel noodig in wettelijken vorm eenige nadere regelen werden vastgesteld aangaande de rechten, bevoegdheden en verplichtingen van het land eenerzijds en van de zelfbesturende landschappen buiten Java, wier verhouding tot de regeering van Nederlandsch-Indië wordt beheerscht door de z.g. „Korte Verklaring" of een der daarmede in strekking en hoofdzaken overeenkomende bescheiden anderzijds.

De nieuwe ordonnantie geldt dus niet voor de zelfbesturen waarmede de z.g. politieke contracten zijn gesloten, b.v. de zelfbesturende landschappen ter Oostkust van Sumatra, Siak, Deli, Langkat, Serdang, Asahan enz., doch in het algemeen voor de kleinere zelfbesturen, die in meer primitieven staat van ontwikkeling verkeeren.

Het bestuur staat volgens de Zelfbestuursregelen 1919 geheel onder leiding en toezicht van het hoofd van het gewestelijk bestuur, die verschillende onderwerpen, deze leiding betreffende, niet aan ondergeschikte ambtenaren kan overdragen, zooals daden van wetgeving der zelfbesturen, maatregelen die voor het landschap geldelijke gevolgen kunnen hebben. De Gouverneur-Generaal voorziet in het zelfbestuur, kan ook een ongeschikten of zich misdragenden zelfbestuurder ontslaan, terwijl het hoofd van het gewestelijk bestuur ongeveer gelijke bevoegdheid heeft ten opzichte van de landsgrooten. De jaarlijks voor een landschap vast te stellen

begrooting — landschapsraden zijn er nog niet — behoeft de goedkeuring van het hoofd van het gewestelijk bestuur.

De rechtspraak strekt zich alleen uit voor de onderhoorigen van het zelfbestuur, dat zijn de oorspronkelijke inheemsche bewoners. Zij staat onder leiding en toezicht van het Europeesch bestuur en zij geschiedt „volgens godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken, voor zoover die niet in strijd zijn met algemeen erkende beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid"..... een naar Westersch inzicht gezuiverde adatrechtspraak dus. (*Alg. Hbl.*)

* * *

De Indische belastingplannen. In de *Deli-Courant* troffen wij aan een verslag van een interview met den Directeur van Financiën in Ned.-Indië, Mr. Dr. Talma, die voor dientstzaken een bezoek aan de oostkust heeft gebracht. Wij ontleenen aan de mededeelingen van den heer Talma, dat, terwijl thans slechts een heffing van een zeker recht per ton gewonnen aardolie wordt voorgesteld, het in de bedoeling ligt, om in het volgende jaar de petroleum even zwaar te belasten als andere producten, zooals tabak, suiker, rubber enz.

Ten aanzien van de voorgenomen extra winstbelasting, die behalve de gewone- en overwinstbelasting der inkomstenbelasting zal worden geheven, is thans voor tabak de regeling getroffen, dat van die extra winstbelasting mag worden afgetrokken het bedrag, dat in het betreffende belastingjaar aan productenbelasting is betaald, teneinde te voorkomen, dat een zelfde winst twee maal wordt getroffen. Ten aanzien van rubber bestaat de moeilijkheid, dat nooit precies kan worden nagegaan, hoeveel productenbelasting betaald wordt, met het oog op het feit, dat de rubber zal worden getroffen door een zuiver uitvoerrecht en de tabak door een percentage van het verschil tusschen kostprijs en verkoopsprijs. Vermoedelijk zal thans voor rubber een regeling worden getroffen, in dien zin, dat elk jaar de gemiddelde rubberprijs zal worden vastgesteld, die in aanmerking zal worden gebracht voor elke onderneming naar de hoeveelheid geproduceerd product. Verdeeling der rubber in qualiteiten en graden zal dan echter achterwege moeten blijven.

Wat de tabaksbelasting betreft, heeft de Deli-Planters Vereeniging er op aangedrongen, het recht te heffen volgens de gemiddelde winst over verschillende jaren, hetgeen bij het sterke progressieve karakter der heffing goedkooper zal uitkomen dan een hooge heffing over de winst van een voorspoedig jaar en een lagere over die van een minder gunstig jaar. Een beslissing omtrent dit punt is nog niet genomen.

Op de vraag, welke maatregelen er genomen zullen worden om de groote wisselvalligheid der productenmarkt in de belastingopbrengst uit te schakelen, antwoordde de heer Talma, dat van de uitvoerrechten nooit meer op de begrooting zal worden gebracht dan een matige raming, berekend naar normale jaren. De meer-opbrengst zal dan ten bate komen van buitengewone uitgaven, voornamelijk voor economische doeleinden. Verder zal een deel van het surplus, b.v. ƒ 10 millioen, telkenmale in een nivelleeringsfonds worden gestort, waaruit men in slechte jaren kan putten. De Directeur van Financiën was van oordeel, dat met deze belastingen de cultures zoo zwaar getroffen zijn als mogelijk is. Inderdaad is dit de limiet en zal men moeten uitzien naar andere bronnen. Zoo zullen uit het mijnwezen nieuwe gelden worden gevonden.

De inlandsche Volksraadleden hebben ingezien, dat het billijk was, tegenover de zware heffingen van de Europeesche cultures ook de bevolking te laten bijbetalen, daar anders grootere uitgaven ten bate der bevolking onmogelijk zouden worden. Zij hebben zich derhalve niet verzet tegen de hoogere invoerrechten van artikelen voor de inlandsche markt, zooals katoentjes, noch tegen de lucifersbelasting, die *f* 4 millioen zal opbrengen, d.i. een halve cent per doosje.

In verband met de vele technische vragen ten aanzien der nieuw voorgestelde belastingen zal de heer van den Bussche, die deze belastingen heeft voorbereid, naar Nederland vertrekken, om daar den Minister van voorlichting te dienen. Hij heeft tevens opdracht, om met het Nederlandsche belastingwezen overleg te plegen, om gezamenlijk uit te maken, hoever het Indische en het Nederlandsche belastingwezen ten aanzien van een zelfde artikel of onderwerp kunnen gaan, opdat niet de eene het zoo zwaar belast, dat voor de andere niets te heffen overblijft.

Tegenover de nieuwe uitgaven staat, dat de O.W.-belasting verdwijnt. Ook het uitvoerrecht op ondernemingstabak verdwijnt, al blijft het met een verhoogd tarief voor inlandsche tabak bestaan.

De financieele zijde van het Indische vraagstuk ziet de directeur van Financiën niet zoo somber in. Het personeel-vraagstuk baart meer zorg. De heer Talma hoopt, dat de ongunstige omstandigheden in Europa menig jongman zullen aanlokken, om naar Indië te gaan.

* * *

Zelfstandig maken van Indië. Het *Alg. Hbl.* schrijft:

Bij de behandeling der Indische begrooting in de afdeelingen van de Tweede Kamer is terecht groote aandacht geschonken aan de politieke vraagstukken van den dag. Onder deze neemt de vraag der zelfstandigmaking van Indië eene voorname plaats in. Uit het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer blijkt het beginsel dat er ten aanzien van die vraag, wat het beginsel aangaat, een communis opinio mag worden vastgesteld:

„Algemeen was men van gevoelen dat naar zelfstandigheid der kolonie gestreefd behoort te worden. Dadelijke vrijmaking van Indië werd in elk geval door geen van de leden mogelijk geacht. Thans behoort allereerst gestreefd te worden naar hervorming op verschillend gebied, maar het zelfstandig maken van Indië behoort einddoel te zijn".

Is men het dus over de zelfstandigmaking van Indië als einddoel eens — over de wegen en middelen om dat einddoel te bereiken bestaat zeer groot meeningsverschil, gelijk blijkt uit hetgeen wij hieronder aan het Voorloopig Verslag ontleenen:

Verscheidene leden drongen aan op uitbreiding van de bevoegdheid van den Volksraad. Zij hadden bewondering voor de wijze, waarop de raad zijne taak vervult en het verheugde hen, dat zijn optreden reeds menig goed gevolg heeft opgeleverd. Men wees o.a. op de enquête naar arbeidstoestanden, de suikerenquête, de opiumcommissie, enz.

Enkele leden wenschten den raad te vervormen tot een kiezerscorps, en verlangden de bevoegdheid van den raad zoo te regelen, dat hij zich niet bemoeit met hetgeen aan plaatselijke besturen kan worden overgelaten

Andere leden waren met de wijze, waarop de raad zijne taak vervult, niet in allen deele ingenomen en keurden de houding van sommige leden ten zeerste af. Zij begrepen verder niet, hoe iemand kan meenen, dat Indië op dit oogenblik voor invoering van kiesrecht rijp zou zijn. De verheffing

van den raad tot wetgevend lichaam moet niet het begin, maar het einde van de staatkundige reorganisatie van Indië zijn. Volgens deze leden behoort begonnen te worden met de reorganisatie der desa-besturen en de instelling van regentschapsraden, eerst daarna kan de hervorming van den raad aan de orde komen.

Wat de goede gevolgen van het optreden van den raad aangaat, uit onlangs ontvangen mailbladen bleek dat eene zitting der suiker-enquêtecommissie werd bijgewoond door het volksraadlid Stibbe en Dr. Harreveldt van het suiker-proefstation te Pasoeroean, die beiden op het punt stonden naar Nederland te vertrekken, terwijl de andere leden door afwezigheid schitterden. Wij sluiten ons bij de zienswijze aan van die „andere leden", in zake den voor de zelfstandigmaking van Indië te volgen weg. Die weg is nu in Indië ingeslagen en daarvan mag niet worden afgeweken, dan wanneer opperbestuur en wetgevende macht hier daartoe te gelegener tijd besluiten.

In het onlangs door de gemengde commissie uit de beide Huizen van het Engelsche parlement in zake staatkundige hervormingen in Britsch-Indië uitgebracht rapport wordt vooropgesteld, dat het in de inleiding tot het in te dienen wetsontwerp duidelijk moet worden gemaakt dat de volle verantwoordelijkheid voor staatkundige hervormingen in Britsch-Indië „alleen bij het Parlement berust, dat in die verantwoordelijkheid niet kan deelen mèt, nog veel minder deze kan overdragen òp de nieuw gekozen vertegenwoordigingen in Indië".

Dit logische beginsel voor eene koloniale mogendheid, die geroepen is andere volkeren te leiden behoort ook hier voorop te staan. Er moet evenwel worden geconstateerd, dat hier meer sprake is van een zich laten leiden dan van een werkelijke leiding.

De eerste Volksraad in Indië was nauwelijks een half jaar oud, toen de gouverneur-generaal als iets heel natuurlijks vaststelde, dat het jeugdig college reeds ver buiten de grenzen van de toegekende bevoegdheden was gegroeid.

Als iets heel natuurlijks is dat ook door onze wetgevende macht aanvaard. En nu lezen wij in het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer, zonder dat hierop van andere zijde werd ingegaan, de volgende opmerking:

„De aankondiging van ingrijpende staatkundige hervormingen door den Gouverneur-Generaal en de benoeming eener commissie tot voorbereiding van die hervormingen, hebben in sommige Indische kringen ontstemming gewekt".

Alleen in sommige Indische kringen? Heeft die inbreuk op hare prerogatieven dan werkelijk zoo weinig indruk gemaakt, op onze wetgevende macht? Wij kunnen dit niet aannemen, doch teekenen aan, dat thans de indruk is gewekt, dat zulk een inbreuk bij haar niet zwaar weegt. Dat voorkomen worde, dat die indruk blijvend is, achten wij bepaald noodig.

Wanneer het *Bat Nbld.* het gesprokene juist heeft weergegeven, heeft de nieuwbenoemde voorzitter van den Volksraad, Mr. Dr. Schumann, bij de opening van de najaarszitting van dien raad verklaard, dat „niet genoeg kan gezegd worden, dat Indië ten volle bevoegd en bereid is om zichzelf te besturen". Wel knoopte Mr. S. aan deze verklaring de vermaning vast, dat het vertrouwen van de kroon en de natie slechts gewonnen kunnen worden, wanneer de arbeid van den raad blijk geeft van volledige bevoegdheid en bereid zijn tot zelfbestuur, zoodat het recht op de eindbeslissing in hoogste ressort van kroon en Nederlandsche natie, wordt erkend.

Maar reeds de bevoegdheid, laat staan de volle bevoegdheid tot zelfbestuur van Indië, staat niet ter beoordeeling van den nog wel door de Koningin tot zijne waardigheid benoemden voorzitter van den Volksraad of van het door hem voorgestane college, dat allerminst geroepen werd om in deze materie van advies te dienen. Dat oordeel behoort uitsluitend te berusten bij opperbestuur en wetgevende macht in Nederland, die bovendien, afgezien van de onwettigheid daarvan, allerminst gediend kunnen zijn van een van zoo weinig zaakkennis getuigend advies.

Indië ten volle bevoegd om zich zelf te besturen?

Men weet, dat eerst sedert korten tijd groote deelen van Indië onder ons rechtstreeksch bestuur zijn gebracht. Hoe die toestanden daar waren en ten deele, als b.v. in Nieuw-Guinea, waar ons bestuur in een reusachtig en schaars bevolkt gebied nog niet voldoende is kunnen doordringen, nog zijn, werd niet lang geleden door den heer Lulofs in het licht gesteld.

Het verdrinken op Nieuw-Guinea van kinderen, wanneer de rijst niet klaar is, of aangebrand is, komt veelvuldig voor. Bij de stammen aan de Humboldtsbaai werden zelfs alle meisjes verdronken, omdat de heeren het deftiger vonden, hun vrouwen te koopen van de stammen in het binnenland. Het z.g. koppensnellen was een laffe bezigheid; moed en durf waren er niet voor noodig, want men plaatste zich in hinderlaag en schoot of sloeg het slachtoffer lafhartig neer. Eens voerde zoo'n snelpartij een buit van 80 kinderen mee. Men kreeg echter last van al die kinderen; daarom werd er een vuur aangelegd en alle tachtig kinderen werden levend verbrand. Bij de Kaja-Kaja's heerscht de grofste onzedelijkheid, tengevolge waarvan die lieden met uitsterven worden bedreigd. Bij epidemiën worden de kampongs eenvoudig verlaten; spr. trof op zijn tochten kampongs aan met kermende zieken, terwijl de lucht vervuld was van den stank der rottende lijken.

Op Timor werden zelfs kinderen levend begraven, op Flores kwamen menschenoffers voor en werden kinderen ter eere van de godheid geslacht. Toen een moeder zich eens verzette tegen het slachten van haar kind, werd zij door haar echtgenoot beetgepakt en óók geslacht.

Op Soemba bestond de gewoonte, de slaven te wikkelen in stoffen, die in pek of teer waren gedrenkt. Dan werden ze in brand gestoken en het publiek genoot van een wedloop van deze ongelukkigen naar de rivier, waar ze verzachting van hun pijnen hoopten te vinden.

Op Soembawa beschikte de sultan over honderd menschen, alleen voor het vasthouden van zijn pajong, enz.

Te Kota Waringin kwamen de Dajaks van veertig dagreizen vèr, om heerendiensten te verrichten voor hun vorst.

In de Bataklanden hechtte men veel aan den geest van een weesjongen. Daarom begroef men den jongen zóó, dat alleen zijn hoofd nog boven den grond uitstak. Wanneer de jongen dan, door dorst gekweld, zijn mond opende, goot men er, instede van water, kokend lood in! Van de hersenen werd vervolgens een papje gemaakt, dat in de tooverstaven werd gebruikt en dat daaraan een wonderbaarlijke kracht verleende.

Zijn in die deelen van Indië de factoren aanwezig voor volledige bevoegdheid tot zelfbestuur? Of in Atjeh soms dat, in de dagen toen het nog volledig zelfbestuur had, in een toestand van volslagen anarchie verkeerde? Of op Bali en Lombok, waar, gelijk door een ieder wordt erkend, onze tusschenkomst, die een einde maakte aan het volledig zelfbestuur, der bevolking ten zegen is geweest? Of indien men al die streken uitschakelt,

dan op Java alleen, in Sumatra's Westkust, Menado en wellicht ook in Amboina? Zijn de volkeren daar, niet alleen geschikt voor zelfbestuur in eigen kring, maar daar er sprake is van volledige bevoegdheid van Indië als geheel, ook bevoegd en bekwaam om zich met de leiding van al die meer achterlijke volken te belasten?

Het antwoord op al die vragen moet voor een ieder, die maar eenig begrip heeft van den werkelijken toestand, beslist ontkennend luiden. De dwaasheid van Mr. S.'s verklaring — die overigens geheel in de lijn ligt van zijn gansche optreden — is dan ook zoo groot, dat wij er geen oogenblik aandacht aan zouden hebben geschonken, wanneer niet spreker en plaats die aandacht afdwongen.

Om diezelfde reden moge zij voor onze wetgevende macht tot waarschuwing strekken, tot teeken, dat het in Indië reeds duidelijk aan den dag gekomen streven, om haar de leiding in zake staatkundige hervormingen uit handen te nemen, voortgang vindt.

Het zelfstandig maken van Indië behoort einddoel te zijn. Wij zijn het met deze door de Tweede Kamer aanvaarde stelling volmaakt eens. Maar, men vergete niet, dat voor het zelfstandig maken van, d.i. de toekenning van zelfbestuur aan Indië, de zelfstandigheid van Indië een eerste vereischte is. Dat hieraan nog zoo goed als alles ontbreekt, zal geen enkel Indiër kunnen ontkennen. Nog slechts enkele jaren geleden liet een der voormannen van de Inlandsche beweging, de voorzitter van de Centrale S. I., leider dus van eene door de massa machtigste uitingen dier beweging, Tjokroaminoto, zich als volgt uit: „Wanneer men ons nu onze vrijheid gaf, zouden wij daarvan geen gebruik kunnen maken, omdat wij daarvoor nog te dom zijn".

Het is echter niet intellect alleen, waaraan het den Indiër ook thans nog, niettegenstaande sterke verbreiding van het onderwijs in de laatste jaren, te zeer ontbreekt. Men denke eens Indië zonder alle ondernemingen van handel, landbouw en nijverheid van den vreemdeling, Europeaan en Chinees, Indië zonder Europeesche leiding in alle takken van dienst en men stelle zich voor, wat Indië dan zou zijn.

Daarin moet verbetering komen en zal o.i. ook verbetering kunnen komen, vooropgesteld echter, dat wij van de samenwerking van den Indiër verzekerd zijn. Deze ontbreekt thans nog zoo goed als geheel en zal blijven ontbreken wanneer, gelijk thans het geval is, door het algeheel ontbreken van een werkelijke leiding, aan een handjevol Europeanen in Indië, door de politiek verblind, en aan een ietwat grootere groep onder de Inlandsche intellectueelen, om gelijke reden, als het ware de gelegenheid daartoe geboden wordt, aan den strijd om de macht een allesoverheerschende plaats wordt ingeruimd.

Nu of nooit is het de gelegenheid voor onze wetgevende macht om te toonen, dat zij ten volle beseft, welke groote verantwoordelijkheid op haar rust bij de volvoering van hare koloniale taak, ook en niet in de laatste plaats als lid van de groote volkerengemeenschap.

* * *

Hoe herstelt het gouvernement van Nederlandsch-Indië zijn naam als werkgever. Mr. K. Denijs, die staking en andere directe acties als dwangmiddel bij gouvernementsambtenaren uitgesloten acht, behandelt het hier weergegeven onderwerp in het *Soer Hbl.* Het antwoord op den in den titel gestelde vraag moet volgens dezen schr. luiden: „door het de thans ge-

bruikte niet oirbare middelen om zich aan betere betaling te onttrekken, en welke niet oirbare middelen alleen het gouvernement en niet den particulier ten dienste staan, te ontnemen, althans het gebruik er van zoo moeilijk mogelijk te maken."

Die niet oirbare middelen komen hierop neer, dat, toen de toeloop van ambtenaren (bij meestal stijgende behoefte) niet voldoende toenam, ja, dikwijls afnam, in plaats van de voorwaarden te verbeteren men trachtte:

1. Systematisch het gebrek te *bemantelen* door:

a. op den bepaalden tijd geen verlof te verleenen, waardoor tevens dikwijls de promotie belemmerd werd;

b. het werk van twee zooveel mogelijk door één te laten verrichten (zonder extra-betaling);

c. den ambtenaren zooveel doenlijk het uittreden te beletten: verbod om in een anderen tak van gouvernementsdienst over te gaan, weigering van eervol ontslag (ingenieurs, officieren), waar mogelijk beletten om zich in gemeentedienst te begeven;

2. In het gebrek te voorzien door:

a. opleiding geheel of ten deele voor rekening van den lande (juristen, ingenieurs);

b. het ophangen van reclame-biljetten.

Men mag zeggen, dat de maatregelen sub 2 (die wèl oirbaar zijn) een zeer gering succes hebben gehad.

Het is hier de plaats, zegt de schr., om een zeer ernstige beschuldiging aan het adres der regeering te richten, *dat zij wèl reclame-biljetten deed ophangen en oproepingen publiceeren, met de noodige cijfers, doch nooit een vinger heeft uitgestoken om de belanghebbenden te verwittigen, dat zij in vele gevallen van de aanvangstraktementen niet zouden kunnen bestaan. En zij, wanneer de gedupeerden na aankomst in Indië de oogen open gingen en zij om hulp verzochten, hun nul op 't rekest gaf.*

Waar nu het doel van het *systematisch* toepassen (wel te onderscheiden van de toepassing als noodmaatregel) van 1 *a*, *b* en *c* was, zucht om zich uitgaven voor salaris-verbetering te besparen, is het voldoende te zorgen, dat dit doel voortaan niet meer bereikt wordt. Voorkomen dient te worden dat de gewraakte maatregelen *a*, *b* en *c* financieel voordeel opleveren. Nog beter zou het zijn, als ze financieel nadeel baarden.

Dit bereikt men door ze kostbaar te maken en bijvoorbeeld:

1. iemand, die niet op tijd met verlof kan, voor ieder jaar uitstel een bepaalde som uit te doen keeren;

2. den op hem in rang volgenden, die door het uitstel schade lijden in hun promotie, volledige schadevergoeding te doen geven;

3. iemand, die meer werk moet verrichten, omdat er geen werkkrachten zijn, extra (zoonoodig dubbel) te doen betalen;

4. degenen, wien door den maatregel 1*c* schade toegebracht wordt, daarvoor volledige vergoeding te geven.

Mr. Denijs zou zeggen, dat van zulk een regeling een enorme preventieve werking moet uitgaan. Haar strekking zou zelfs zijn, ofschoon het niet precies na te rekenen is, dat het goedkooper ware, de salarissen te verbeteren dan de gewraakte maatregelen te nemen. Indien men vreesde, dat haar oogenblikkelijke invoering het gouvernement op te groote offers zou komen te staan, zou men haar invoering b.v. twee jaar kunnen opschorten, ten einde het in de gelegenheid te stellen zooveel mogelijk in het tekort te voorzien. Reeds het vooruitzicht alleen zou een krachtige stimulans wezen,

om nu eens iets beters te doen dan beurzen instellen en eenzijdig inlichtende reclame-biljetten ophangen!

Van een regeling van de rechtspositie van de koloniale ambtenaren, waarvoor een paar weken geleden een commissie werd ingesteld, is dit onderwerp een onmisbaar onderdeel.

* * *

Een staats-goudmijn. Wij lezen in het *Alg. Hbl.:* Den 5den Mei 1915 diende minister Pleyte een wetsontwerp in tot verhooging van de Indische begrooting, ten behoeve van de voorbereiding van een staats-goudmijnbedrijf in Benkoelen.

De minister was in zijne memorie van toelichting zoo hoog gestemd, opende zoo prachtige perspectieven voor een staats-bedrijf, dat het ons veel te mooi leek.

Tambang Sawah was het neusje van den zalm, nergens in Indië waren nog zoo rijke goud-ertsen blootgelegd. En de winning, och, die was daar toch zoo gemakkelijk, zoo weinig kostbaar — je had er enkel maar horizontale galerijen noodig.

De kostenberekening van hetgeen vereischt was om het bedrijf in gang te zeten kwam ons ook zoo verdacht laag voor, dat wij niet konden nalaten te waarschuwen, om op dergelijke promotor-beloften in te gaan.

De waarschuwing heeft niet gebaat. Een inzender, R., meende ons nog de les te moeten lezen en het ,,wait and see'' voor te houden.

Wij hebben gewacht, maar tot nu toe d. i. ca. 5 jaar nadat tot een staats-goudmijn-bedrijf werd besloten, al bitter weinig van Tambang Sawah gehoord.

De laatste uit Indië ontvangen bladen brachten ons nu evenwel het verslag van een door den mijn-ingenieur M. H. Caron, die ten behoeve van het staatsbedrijf in Benkoelen een studiereis naar Amenka maakte, voor de afd. Batavia van het Kon. Inst. v. Ing. gehouden voordracht over ,,Tambang Sawah als zilvermijn''.

Aan dat verslag ontleenen wij het volgende:

,,Tambang Sawah nl. is een zilvermijn en goud is daar een bijproduct. Zoodra de installatie daar in werking zal zijn, mag verwacht worden, dat er 100 maal meer zilver geproduceerd zal worden dan goud. Dit is inderdaad een zeer gelukkige omstandigheid, in dezen tijd, bij de hooge zilverprijzen, die vooreerst wel niet belangrijk zullen dalen. Wanneer men nagaat, dat in 1914 de zilverprijzen per ounce 24 pence bedroegen en dat die tegenwoordig opgeloopen zijn tot 82.5 pence, dan behoeft de belangrijkheid van zilvermijnen geen nader betoog. Dezelfde ertsreserve te Tambang Sawah is dus sedert 1914 in waarde twee- tot drievoudig toegenomen.''

De met zooveel ophef ten doop gehouden goudmijn blijkt dus in werkelijkheid een zilvermijn te zijn en het goud een bijproduct. En dat niet alleen door de in 1915 zeker niet te voorziene prijsstijging van het zilver, maar ook als gevolg van een meer serieus onderzoek is gebleken dat de verhouding der edele metalen in het erts van Tambang Sawah niet was als in 1915 aangenomen 6 zilver tegen 1 goud, maar 100 zilver tegen 1 goud.

Wij hopen nu, dat de staatszilvermijn Tambang Sawah, ten gevolge van de hooge zilverprijzen, zal geven wat men eens op grond van de schoone

beloften van de goudmijn meende te mogen verwachten. De geschiedenis van deze laatste blijft echter eene merkwaardige bijdrage voor de kennis der Indische staatsbedrijven.

* * *

Volksonderwijs in Indië. Horseman schrijft over het artikel van Dr. E. Bonebakker in de December-aflevering van dit tijdschrift in *De Locomotief:*

Wat Dr. Bonebakker vertelt is een enormiteit, ,,De bouwkundige, die aan het hoofd der centrale ambachtsinrichting van het Bataksch Instituut te Kebon Djahé staat, slaakt telkens de klacht, dat de leerlingen, die hij van de zendingsscholen ontvangt, zoo slecht waarnemen en denken. 't Is waar, zij kunnen lezen, schrijven, rekenen doch alles machinaal, zonder recht verstand''.

Dat noem ik enorm. Een Westersch volk, overbeschaafd, van de natuur vervreemd, mag onhandig en onpraktisch zijn. Maar een Inlander met zijn weergalooze handen, zijn leven in de natuur, die staart als een lummel zoodra er iets met beleid moet worden gedaan. En dat zit 'm heusch niet in die beroerde zending of die lamlendige Inlanders. Het zit voor een groot deel in de opvoeding en het onderwijs van deze menschen.

Wat wij aan den Inlander brengen is de ,,eeuwenoude school'', wier doel is het ,,aanbrengen'' van de gebruikelijke, onmisbaar geachte schoolsche begrippen en kundigheden; zij wil dus het tegenovergestelde van de nieuwe school, die zich als haar doel bewust is, elk kind in de gunstigste groeivoorwaarden te plaatsen voor de ontwikkeling van zijn physieke verstandelijke en geestelijke vermogens; die hem gewent aan arbeid overeenkomstig zijn aard en in samenwerking met zijn omgeving; die hem op den koop toe als vanzelf de kunstjes leert van lezen, schrijven en rekenen, zooals ze in het praktische leven veelal onmisbaar zijn. Het hoofddoel der nieuwe school is dus niet: 't analfabetisch uitroeien, dat doet ze, als bijzaak, vanzelf, maar de onbeholpenheid, de onbekwaamheid uit te roeien, en alleen uit maatschappelijk en staatkundig oogpunt tot de grootst mogelijke mate van weerbaarheid te brengen''.

Deze psychische kant van het vraagstuk der industrialiseering van Indië mag niet worden veronachtzaamd. Dr. B. wijst op de proef, die een tabaksmaatschappij neemt op Sumatra's Oostkust. Daar werkt een Amsterdamsch onderwijzer, die veel aan handenarbeid heeft gedaan, onder koeliekinderen om ze klaar te maken voor het leven in hun milieu, zóó dat ieder den kant uit kan, die met zijn aanleg en begaafdheden strookt. Ook wordt het groote belang van landbouwonderwijs op de Indische scholen gememoreerd, en aangetoond hoe de ,,werkschool'', waar ze door bevoegde en overtuigende leiders is aangepakt, even groote en verrassende resultaten heeft gebracht als de Montessorischolen. Zijn verzoek aan de regeering om ter bstudeering van dit vraagstuk een commissie te benoemen, kan dan ook met aandrang worden gesteund, waarbij ik er wel aan mag herinneren dat in deze commissie vertegenwoordigers van de groot-industrie behooren zitting te krijgen.

Dit is geen middel dat ongeduldigen en oppervlakkigen zal bevredigen. Ook niet een, dat een twee drie een dreigende revolutie kan bezweren. Maar het is een zeker en een waarachtig middel tot bevrediging. Het voorkomt de vorming van de klasse der oppervlakkige ,,weters'' wier kennis geen verband houdt met wat zij doen, en geen verantwoordelijkheid met zich brengt voor het gebruik ervan. Het is juist deze klasse die — niet enkel in

koloniale landen — de onrust en de gevaren schept. Het brengt menschen voort die wat kunnen, wier weten verband houdt met hun kunnen, menschen die staan op het terrein waar zij behooren en dus bruikbaar zijn. Het laat aan de industrialiseering alle voordeelen van ruimere beroepskeus en beter loon; en het ontneemt eraan de in Europa bitter geproefde nadeelen van uitbuiting en klassenstrijd.

* * *

Het suiker-pensioenfonds. Het *Vaderland* schrijft: Een sympathieke daad was het indertijd van mr. A. Paets van Gansoyen toen hij het denkbeeld van een pensioenfonds voor de geëmployeerden in de suikerindustrie trachtte ingang te doen vinden bij het Syndicaat van vertegenwoordigers in Indië der in het Moederland vertoevende fabriekseigenaren. Hij toch, als voorzitter van dat Syndicaat, kon weten hoe weinig men toen nog voor dat denkbeeld gevoelde.

Intusschen, de zaak was naar voren gebracht en de Suikerbond de wetenschap rijker, dat het Syndicaat zijne afwijzende houding grondde op de afwezigheid van elke poging van de zijde der geëmployeerden om met eigen middelen iets voor zoodanig fonds tot stand te brengen. Aldus, zoo redeneerde men in dat Syndicaat, kon er voor de oprichting van een pensioenfonds nog geen noodzakelijkheid bestaan.

De stoot was gegeven voor een actie naar een eigen pensioenfonds van de suiker-geëmployeerden, een actie die toenam naarmate de Suikerbond in ledental en beteekenis vooruitging. Waarbij bijzonder op den voorgrond trad de heer D. Keus, thans administrateur van de suikerfabriek Tjéwèng.

In Februari 1917 kwam een pensioenfonds tot stand, waarvoor een commissie, voorgezeten door den heer Burger en verder samengesteld uit leden van den Suikerbond en van het Ondersteuningsfonds van administrateurs en geëmployeerden bij de suikerindustrie, de noodige gegevens had verstrekt.

Doch naar den steun van het Syndicaat bleef men uitzien. Het eenige teeken van belangstelling van die zijde was vooralsnog, dat het Syndicaat er in toestemde in het bestuur van dat fonds vertegenwoordigd te zijn en dat het daarvoor den heer van Buuren, administrateur van de onderneming Krian, aanwees. De heer van Buuren had zich voor den Suikerbond reeds veel moeite gegeven. Hij had een goeden naam in den Bond.

En ook liet de belangstelling van de geëmployeerden zelven te wenschen, mogelijk als een gevolg van de hooge contributie voor het lidmaatschap van het fonds, zijnde 7½ pCt. van het inkomen van het tractement en de tantièmes te zamen. Hoewel voor de toetreding tot het pensioenfonds het lidmaatschap van den Suikerbond geen vereischte was, werden slechts een 500-tal geëmployeerden lid van het fonds; wel een klein percentage. Waarvan het gevolg was dat men het niet bolwerken kon.

Onder die omstandigheden benutte de voorzitter van het pensioenfonds de heer Burger, zijn kort verblijf in Nederland, in 1918/'19, met voor den Bond van eigenaren de noodzakelijkheid te pleiten om den geëmployeerden een pensioenfonds te schenken. Een commissie onder Mr. Ramaer, voorzitter van dien Bond, nam de zaak in studie en reeds medio '19 kwam het bericht in Indië van de instelling van een pensioenfonds, uitgaande van 102 suikerfabrieken.

De Handelsvereeniging Amsterdam en de Koloniale Bank bleven voorloopig een afzijdige houding bewaren en nog zijn zij niet aangesloten bij

dat fonds. Zij beroepen zich daarbij op haar eigen pensioenfondsen, die echter bij hare geëmployeerden meer gevreesd dan gezien zijn. Naar verluidt, wordt toch een niet zeldzaam voorkomend ontslag van geëmployeerden met reeds vele dienstjaren toegeschreven aan het streven bij die maatschappij haar pensioenfonds zoo weinig als mogelijk te bezwaren. Hetgeen op den duur tot verloop onder haar Europeesch personeel aanleiding geven moet.

Den Bond van fabriekseigenaren kan de lof niet worden ontzegd op zeer vrijgevige wijze te hebben gezorgd voor den ouden dag der geëmployeerden. De fabrieken storten in het pensioenfonds niet minder dan $13^1/_3$ pCt. van het salaris van den geëmployeerde, waardoor deze het recht krijgt op een pensioen na 20 dienstjaren bij een of meer der fabrieken, aangesloten bij het fonds, en na 45-jarigen leeftijd. De juiste uitkeering voor de geemployeerden in verschillende betrekkingen is ons niet bekend. Doch wel kunnen we verzekeren, dat door die stichting de eigenaren de geëmployeerden zeer aan zich hebben verplicht.

Ook wordt zeer geapprecieerd de beschikbaarstelling voor den Suikerbond van een tweetal plaatsen in het bestuur van het pensioenfonds, waarmede de directies in Nederland met de daad toonen den Suikerbond als vakvereeniging te erkennen.

En geen gehuwd geëmployeerde kan bezwaar hebben in te gaan op de eenige voorwaarde, welke door de directies wordt gesteld, dat nl. die geemployeerde voor minstens 5 pCt van zijn salaris voor zijn gezin verzekerd is.

Door deze vrijgevige daad was het pensioenfonds der geëmployeerden niet langer van nut. Het werd Februari jl. ontbonden.

* * *

Een onrecht. Het *Alg. Hbl.* schrijft: In de najaarszitting van den Volksraad had het lid Van der Jagt op 22 Nov. j.l. de z.g.. afd. B. ter sprake gebracht. Hij wees er op dat die beweging zich o.a. over de geheele Preanger-Regentschappen had geopenbaard, met uitzondering van het regentschap Soemedang, waar de onlangs afgetreden regent, door een dankbare bevolking de onfeilbare Pangeran genoemd, zijn bestuursressort had weten vrij te houden van den ontwrichtenden invloed onzer hedendaagsche wereldverbeteraars.

Het antwoord, dat de gemachtigde der regeering in den Volksraad, W. Muurling, op deze alleszins verdiende hulde aan een werkelijk zeer verdienstelijk Inlandsch ambtenaar, in de vergadering van 28 Nov., j.l. gaf, is te teekenend om het niet in extenso weer te geven en er een oogenblik bij te verwijlen. De heer M. dan zeide:

Uiteraard is de mate van beroering niet in alle streken gelijk. De heer Van der Jagt haalde als voorbeeld aan Soemedang, waar onder het bestuur van den ook door de Regeering hooggeschatten regent geen beweging onder de bevolking heeft kunnen wortel schieten. Inderdaad, waar een welvarende bevolking bestuurd wordt door iemand, dien zich zelve met den eeretitel van den onfeilbaren pangeran begiftigt, daar zijn de voorwaarden voor eene volksbeweging niet aanwezig. Daar buitendien deze streek geïsoleerd ligt, was een idyllische toestand geschapen, die niet tot verandering prikkelde. Ware het bestuur overal in handen van onfeilbaren en waren de economische toestanden overal gunstig, dan zou de hermetische afsluiting van Indië tegen invloeden van buiten... van zelf tot stand zijn gekomen; de bevolking ware

dan immuun voor zulke denkbeelden. Die voorwaarden zijn echter niet aanwezig. Ook de heer Van der Jagt zal toegeven, dat lang niet alle bestuursambtenaren onfeilbaar en dat de economische toestanden in verschillende streken evenmin idyllisch zijn."

Misschien hebben wij ongelijk — wij hopen het — als wij in die woorden iets ironisch zien, maar wij vreezen dat deze betuiging van hoogachting althans op hen die, laten wij zeggen, slordig lezen, den indruk maken kan van niet werkelijk gemeend te zijn. Toch verdient die regent ten volle aller hoogachting en de waardeering en achting der Indische regeering in het bijzonder.

Soemedang behoorde niet altijd tot de welvarende streken van Java. Toen aria Soeria Atmadja, nu bijna 40 jaar geleden, daar als regent optrad, lag op Soemedang nog de druk der inzinking, als gevolg van het te niet gaan der tabakscultuur voor de Europeesche markt aldaar. Toen gouverneur-generaal Rooseboom, in het begin van deze eeuw, op zijne defensie-reis in de Preanger ook Soemedang, een der sleutels van de stelling op de Bandoengsche hoogvlakte bezocht, heerschte op Java vrij algemeen nog het geloof aan de armoede van de Soemedangsche bevolking. Het aspect van de bevolking, zooals ze, mannen, vrouwen en kinderen, in keurige feestkleedij, langs den weg stond geschaard, wachtend onder vroolijk gesnap om straks den hoogen bezoeker op zijn tocht naar de hoofdplaats te begroeten, wees niet op algemeen heerschende armoede. En op de nabijgelegen groote theeonderneming kostte het reeds heel wat moeite om tegen het gebruikelijk dagloon werklieden voor den theepluk uit het Soemedangsche te betrekken. Maar de scepticus zag in dat feestvertoon slechts het kleurenrijke scherm, dat de ellende eener bevolking voor het oog van den hoogen bezoeker moest verbergen. En vond in het niet met beide handen aangrijpen van de gelegenheid om geld te verdienen eene verklaring in de traditioneele „luiheid" van den Inlander.

Nu heeft „arm" Soemedang geheel afgedaan. Welvaart heerscht er en wanneer gij den Soemedanger vraagt, waaraan hij die heeft te danken, dan zal hij u naar Soemedang's wijde aloon-aloon voeren en wijzen naar de kaboepaten, waar tot voor kort de grijze pangeran zetelde, met zijn volk medelevend, dit den weg naar den economischen vooruitgang wijzend, met zóó goede uitkomsten, dat een dankbaar volk hem daarom onfeilbaar heette.

Wanneer ge dan verder in het Soemedangsche rondgaat, dan zult ge zien, dat de drang naar onderwijs, die groote prikkel tot verandering, ook deze streek niet onberoerd liet.

Soemedang telt slechts 8 percent van de bevolking der Preanger-Regentschappen, maar van de 8 openbare Hollandsch-Inlandsche scholen, die op het einde van 1917 in dat gewest bestonden, trof men er een te Soemedang aan, met 188 leerlingen, d. i. 11 percent van de totale bevolking der openbare H.-I. scholen in dat gewest. Van de 116 openbare inl. scholen 2e kl. in de Preanger waren er 10 in Soemedang, waarvan 3 ter hoofdplaats, een met 5 klassen, terwijl er in het geheele gewest slechts 4 van die scholen met 5 klassen werden gevonden. In de geheele Preanger waren eind 1917 747 volksscholen, waarvan 85 in Soemedang.

Deze afdeeling ligt buiten het spoorwegverkeer — nog steeds laat de reeds lang beraamde verbinding tusschen Kadipaten en Rantja Ekek zich wachten. Maar de groote postweg, waarlangs de auto's snorren, doorsnijdt die streek en verbindt de S. I. centra in de Preanger met het S. I. centrum

te Cheribon, terwijl de leiders dier vereeniging, wien het nog immer aan fondsen ontbreekt, om zich aan de economische opheffing van het volk te wijden, steeds geld genoeg blijken te hebben, om zich van het moderne vervoermiddel te bedienen.

Daar ging als gevolg van den wereldoorlog eene beweging door Indië, aansturend op de weerbaarheid van Indië, op economisch zoowel als militair gebied. Daar is een vereeniging „Indië Weerbaar", die zich in hoofdzaak de economische onafhankelijkheid van Indië ten doel stelt. In het Soemedangsche, waar „geen beweging heeft kunnen wortel schieten", telde deze vereeniging blijkens een niet lang geleden openbaar gemaakt verslag meer dan 10,000 leden.

Wij meenen met het vorenstaande te kunnen volstaan om te doen zien, hoe de gemachtigde der regeering in den volksraad een onjuist denkbeeld heeft kunnen wekken omtrent den toestand in het Soemedangsche onder de leiding van den onlangs afgetreden pangeran. En wij betreuren dat er zullen zijn, die meenen, dat op 28 Nov. j.l. door de Indische regeering, bij monde van haren gemachtigde in den Volksraad, een onrecht is begaan aan een hoogst verdienstelijk oud-ambtenaar.

Gaarne brengen wij hulde aan pangeran Sampoerna voor hetgeen hij in het belang van zijn volk deed gedurende de bijna veertig jaren, dat hij den lande op hoogen post, trouw en onkreukbaar, diende.

* * *

De 6 pCt. Indische leening. Uit een Indischen brief in de *N. Fin. en Kap.*:

De Indische steden hebben door de onvolkomenheid hunner inlichtingen geld noodig en steeds meer. De Regeering begrijpt den toestand en heeft enkele malen in den dringenden geldnood der steden voorzien door voorschotten, welke echter binnen afzienbaren tijd moeten worden terugbetaald. Maar waarvan?

Dit kan alleen geschieden uit de opbrengst van leeningen.

Het valt echter voor de Indische steden niet gemakkelijk, om leeningen te plaatsen. Zij zijn daartoe feitelijk aangewezen op de Indische bevolking, want wij kunnen ons gemakkelijk voorstellen, dat het moeilijk zal vallen om in Nederland emissies voor Indische gemeenten aan den man te brengen, waar het nu al bezwaren oplevert aan de geldbehoeften van Hollandsche gemeenten te voldoen.

De geringe draagkracht der Indische steden maakt, dat zij bovendien geen hooge renten kunnen opbrengen. Zij zijn begonnen met 4½ pCt., doch moesten al spoedig tot 5 pCt. leenen.

Maar eene rente van 4½ à 5 pCt. is voor de Indische geldbeleggers niet aantrekkelijk genoeg, omdat zij op andere, even secure wijze meer rente van hun geld kunnen maken. Het gevolg was al vrij spoedig, dat de stedelijke leeningen ver beneden pari genoteerd werden, en zoodra dat plaats heeft, valt het niet moeilijk te verklaren, waarom nieuwe dergelijke emissies geen succes kunnen hebben.

Indië is wat geldmarkt betreft, bij lange na niet te vergelijken met Holland. Eene naamlooze vennootschap waarvan de zetel in Indië geplaatst is, is eene uitzondering en de talrijke maatschappijen welke Indië als arbeidsveld hebben, zijn aldaar slechts vertegenwoordigd door Agentschappen of hoe ook anders genoemd, die geen eigen middelen kunnen afzonderen om een behoorlijke geldmarkt in Indië te doen ontstaan.

De groote, talrijke, tijdelijke beleggingen, welke in Holland zooveel

steun aan de geldmarkt geven, mist men hier te eenen male, evenals de belegging van reservefondsen etc., welke zich bij uitstek leenen voor stedelijke en gewestelijke emissies.

Vandaar dat in Indië (het zij tusschen haakjes gezegd) ook geen kans bestaat op het stichten eener prolongatiemarkt, waardoor de gevaren der speculatie zóó in belangrijkheid alhier toenamen. Voor hunne geldbehoeften zijn de steden in Indië dus aangewezen op enkele naamlooze vennootschappen, maar in hoofdzaak op particulieren, die als boven reeds gezegd, met andere beleggingen meer rente van hun geld kunnen maken en het ook doen, omdat zij het weinige, dat zij bezitten, uit zucht om zoo spoedig mogelijk Indië, dat hun vaderland niet is, te verlaten, liefst zoo lucratief mogelijk maken, zelfs op het speculatieve af.

Alles bij elkander genomen, is het verwonderlijk, dat er nog eenige Indische stedelijke leeningen konden geplaatst worden.

Nu heeft het Gouvernement van Ned.-Indië in 1919 geld geleend tegen 6 pCt. rente en daaraan is de speculatie zich zoo ernstig te buiten gegaan, dat het jaren zal duren, vóór aan de stukken dier leening een gevestigde positie zal verschaft zijn. Immers, er werd op die leening aan Indië toegewezen een bedrag van 127 millioen, en daarop werd door de Javasche Bank niet minder dan 85 à 90 millioen gulden voorschot verleend. Doch dit voorschot moet binnen twee jaren terugbetaald zijn, dan wel zóó aanzienlijk verminderd, dat het risico dier bank geen bezwaar meer oplevert. En de Javasche Bank zal aan hare bepalingen de hand houden. Stellen wij nu, dat Indië naar draagkracht hoogstens *f* 40,000,000 in stukken van die leening had mogen verwerven, dan blijkt daaruit, hoeveel stukken feitelijk gedurende jaren boven de Indische markt zullen blijven hangen. Deze obligaties zijn voortdurend tot om en bij pari te verkrijgen, en deze maken het voor de steden uiterst moeilijk om aan geld te komen, en zeker niet beneden de 6 pCt. wat voor die corporaties eene veel te hooge rentelast veroorzaakt.

Wanneer men daar nog bijvoegt, dat de Gemeentebesturen der steden niet zijn samengesteld uit personen, die geleerd hebben in het omspringen met gemeenschapsfinanciën zuinig te zijn, en dat de gemeenten niet als in Europa eigen bronnen van inkomsten bezitten, als b.v. gasfabrieken — in het algemeen lichtfabrieken — tramways, havens enz., dan wordt het dunkt ons wel duidelijk, dat die Gemeenten in een alles behalve gunstig te noemen parket verkeeren.

Tot overmaat van ramp komt daar nog bij, dat de levensstandaard voortdurend stijgt, evenals de prijzen van alle materialen, waarvan een Gemeente zooveel te verbruiken heeft. De belangen der Indische steden zijn derhalve door de Indische 6 pCt. geldleening van 1919 ten ernstigste geschaad.

Maar ook de andere lichamen, de industrie, en de landbouw, beginnen de nadeelen dier emissie te ondervinden.

De Ned. Ind. Tramweg Mij. een lichaam, dat sedert jaren een dividend van 13 pCt. kon uitkeeren en derhalve als volkomen soliede mag worden aangemerkt, kwam dezer dagen aan de markt met een emissie van *f* 1,000,000 6 pCt. obligaties à pari. De uitslag dier inschrijving heeft niet aan de verwachtingen beantwoord, daar de syndicaatsleden 15 pCt. van hunne deelneming thuis kregen.

6 pCt. obligaties Deli Spoor, waarom hier vroeger gevochten werd, om het zoo maar eens uit te drukken, konden destijds gemakkelijk plaatsing

vinden tot 108½ pCt.; tegenwoordig betaalt men pari, ten hoogste 100½ pCt.

De lezer zal ongetwijfeld bij zich zelven de opmerking maken: ja, maar hier in Nederland moeten de gemeenten thans ook reeds 5½ à 6 pCt. rente bieden om te kunnen slagen, en daarom is het niets bijzonder, dat in Indië ten minste 6 pCt. moet betaald worden.

Deze opmerking is natuurlijk juist, maar wij stellen er onmiddellijk tegenover, dat de Staat der Nederlanden nimmer nog tot boven 5 pCt. heeft geleend en een paar malen, om zich succes te verzekeren, den stok achter de deur heeft gezet.

Hetzelfde had in 1919 kunnen plaats hebben met de leening van Ned.-Indië, dat daardoor nooit 6 pCt. rente zou hebben te betalen gehad. Waar de zetel van talrijke naamlooze vennootschappen, welke in Indië geld verdienen, in Holland gevestigd is, zou dwang tot deelneming aan de Ind. Leening niet misplaatst geweest zijn en zelfs evenveel reden van bestaan hebben gehad als de dwang in Holland uitgeoefend bij Hollandsche leeningen. Het rentetype was vóór 1919 in Indië voor obligaties 6 pCt., voor gemeenteleeningen iets minder, en de oorlog heeft daarin geen verandering gebracht.

Doch door de ongelukkige Indische Leening van 1919 is de mogelijkheid om nog tot 6 pCt. te slagen ernstig in gevaar gebracht. En dit alles hebben wij te danken aan de slechte financieele politiek der Indische regeering, die door haar cajoleeren van den Inlander uitgaven deed, welke met het oog op de middelen onverantwoordelijk waren, waardoor zij gedwongen werd het gat te stoppen op zoodanige wijze, dat de belangen van Indië er ten ernstigste door zijn geschaad.

* * *

De vrouw in de Koloniën. (De school voor meisjes en vrouwen). De *N. Ct.* schrijft: Wij hebben reeds een paar maal geschreven over de plannen, die hier ter stede bestaan voor de oprichting van een koloniale school voor meisjes en vrouwen. Thans is een voorloopig comité gevormd, dat 11 Maart a.s. een bijeenkomst zal houden ten huize van mevr. van Deventer, ter bespreking van de plannen, die reeds een meer concreten vorm hebben aangenomen.

Men stelt zich voor in de school onderwijs te geven in:

1o. Kinderverzorging en alles wat het moederschap betreft; 2o. Huishoudelijke ziekenverpleging; 3o. Eerste hulp bij ongelukken; 4o. Tropische hygiëne; 5o. Volkenkunde; 6o. De Maleische taal; 7o. Indische huishouding en practischen omgang met inlandsch personeel; 8o. Indische keuken; 9o. Kennis van de voortbrengselen van den bodem voor voeding en huishoudelijke ziekenverpleging.

De cursussen duren drie maanden, terwijl er jaarlijks drie gegeven zullen worden.

Men zal voor het houden der cursussen een huis dienen te huren of koopen en zal daarbij vermoedelijk mogen rekenen op gemeentelijken steun.

Voor het geven der moedercursussen voor jonge meisjes en vrouwen en voor die van huishoudelijke ziekenverpleging heeft zich Zr. L. H. Hellemans, gediplomeerd ziekenverpleegster, tevens docente, beschikbaar gesteld, terwijl de heer P. de Haan, oud-O.-I. ambtenaar, thans leeraar M. O., en mevr. Wagner—Privé, gewezen directrice van het meisjes-

internaat der particuliere meisjesschool te Soerabaja, zich bereid hebben verklaard, de eerste cursussen in het Maleisch en in de volkenkunde, de laatste die in de Indische keuken en huishouding en practischen omgang met inlandsch personeel te geven. Verder zegde de heer van Rees zijn voorspraak toe bij het bestuur van het Koloniaal Instituut, om de leerkrachten voor de overige cursussen beschikbaar te stellen: eerste hulp bij ongelukken, tropenhygiëne, enz.

Ter bestrijding van kosten hoopt men te mogen rekenen op den steun van eenige personen en van verschillende lichamen op handels- en nijverheidsgebied.

In het voorloopig comité hebben zitting mevr. Ros—Vrijman, presidente, de heer J. Oudemans, voorloopig secretaris, de dames van Deventer—Maes, van Berensteijn—Tromp, Raedt van Oldebarneveldt—Maarsseveen, Joekes—Palthe, Overveldt—Biekart, Stibbe—Knoch, E. J. Belinfante, een vertegenwoordigster van Onderlinge Vrouwenbescherming van 't Toevlucht voor Onverzorgde Zuigelingen, de heeren J. T. K. Gulings, L. E. Dom van Rombeek, J. C. Hutink, jhr. mr. C. H. J. van Haaften, prof. D. G. Stibbe, dr. L. A. Rademaker en een gedelegeerde van het Koloniaal Instituut.

De voorloopige begrooting raamt de kosten voor de oprichting op *f* 50,965 en die voor de instandhouding der school op *f* 12,760.

* * *

Onvoorzichtig. Men schrijft uit Zurich d.d. 4 Maart aan de *N. R. Ct.*:

In het *Tagblatt der Stadt Zurich* staat vandaag een groote annonce, waarin belangstellenden wordt medegedeeld, dat de heer van Rombeeck, chef der arbeidsbeurs van het ministerie van koloniën in den Haag, hier ter stede een lezing zal houden (met lichtbeelden) over de economische beteekenis van Ned.-Indië.

De diepere bedoeling van deze lezing kan worden afgeleid uit hetgeen verder in deze advertentie gezegd wordt. Ten eerste dat de toegangsbewijzen voor ingenieurs en studenten in technische wetenschappen kosteloos verkrijgbaar zijn. Ten tweede dat de heer van Rombeeck gedurende eenige dagen op het bureau van de Nederlandsche Kamer van Koophandel te spreken zal zijn voor electrotechnische ingenieurs en candidaten, die binnen korten tijd hunne studiën aan het Eedgenootschappelijk Technicum zullen voltooid hebben.

Daartegenover brengt echter de *Neue Zuricher Ztg.* een waarschuwing van het Schweizerische Technikerverband, in zeer welwillenden toon geschreven (ohne irgend eine Unfreundlichkeit gegen diese Veranstaltung begehen zu wollen), maar die toch wijst op een botsing van Nederlandsche en Zwitsersche belangen. Het Verband legt er nl. den nadruk op, dat Zwitserland zelf op het oogenblik en ook nog voor de eerste jaren groot gebrek aan electrotechnikers en ingenieurs heeft. Dat de breed opgezette plannen voor nieuwe waterwerken, de electrificatie der spoorwegen, de uitbreiding en vermeerdering der electrische industriën dagelijks nieuwe krachten vorderen. „Dass es deshalb unverantwortlich ist, wenn (der Schweiz) electrotechnische Kraften entzogen werden", vooral ook wijl voor elken Zwitser, die elders geëngageerd wordt, een vreemdeling als plaatsvervanger zou moeten gezocht worden.

Aan het slot dezer waarschuwing heet het dan woordelijk: „Het Zwitsersche Verbond van technische ingenieurs is dan ook overtuigd te handelen

in overeenstemming met alle belanghebbenden, wanneer het met een streng zakelijk betoog optreedt tegenover deze aanwerving in vreemden dienst." Ein neues Reislaufen unserer Söhne muss im Interesse des Landes unterbleiben".....

Tot zoover het incident. Er is klaarblijkelijk door de adviseerende organen te Zurich of in den Haag niet met de noodige omzichtigheid te werk gegaan. Het is in ieder geval te hopen, dat de leiders van deze „unverantwortliche Anwerbung" de zaak nog bijtijds afwimpelen. De regelen der gastvrijheid wijzen hier den rechten weg.

* * *

De Indische officier en eerezaken. In de Algemeene vergadering der Ned. Ind. Off. Ver. op 19 April 1917 werd besloten eene commissie te benoemen, die na bestudeering en rijpe overweging voorstellen inzake de wijze, waarop officieren eerezaken hebben te beslechten te formuleeren die aan het legerbestuur zouden worden aangeboden. Die commissie bestaande uit de heeren J. E. Timmer, Gomm, Roukens, de Koning en T. Thomson, kwam reeds in Maart 1919 met haren arbeid gereed. Tot publicatie kon echter eerst onlangs worden overgegaan, nadat eindelijk toestemming was verkregen tot openbaarmaking van een geheim rondschrijven van 29 Maart 1910 van den toenmaligen legercommandant, Van der Willigen. In dit schrijven was, naast de veroordeeling van het duel, wijl dit niet meer past in onzen tijd als middel om zich recht te verschaffen en bovendien het rechtsgevoel niet bevredigt, toch de mogelijkheid opengelaten voor een eventueel door het legerbestuur uit te spreken verwijt van „in gebreke blijven van een aangedanen smaad of beleediging op eene bij officieren gebruikelijke wijze uit te wisschen".

De commissie die in hare beschouwingen ook het duel als eene verouderde instelling typeert, waarvoor door het gros der Indische officieren niets meer wordt gevoeld, en verder wat bedoeld geheim schrijven aangaat o. a. van oordeel is, dat eene veroordeeling van het duel van hooger hand, ook met het oog op de burgermaatschappij, opdat deze wete dat den officier dienaangaande geen bepaalde verplichtingen zijn opgelegd, niet in een geheim stuk behoort te worden uitgesproken.

Op grond van hare beschouwingen stelde de commissie voor aan het legerbestuur in overweging te geven:

„A. De aanschrijving van het D. v. O. dd. 29 April 1910 1ste Afdeeling No. 1 Geheim in te trekken.

B. Een Alg. Order dan wel een niet geheime, in den bundel van Alg. Orders op te nemen, aanschrijving uit te geven van ongeveer navolgenden inhoud:

a. Waar het 1 Januari 1918 ingevoerde W. v. S. het duel uitdrukkelijk strafbaar is gesteld, rust op een officier onder geen enkele omstandigheid, uit hoofde van zijn bijzondere positie, welke hij in de maatschappij inneemt, de zedelijke verplichting een duel te aanvaarden.

b. Elk officier, die betrokken is in een zoogenaamde „eerezaak", zal hebben te handelen gelijk een persoon van zijn stand en beschaving betaamt, waarbij hij er zich ten volle van bewust moet zijn, dat hij ter verantwoording kan worden geroepen, indien de door hem begane of nagelaten handelingen niet zijn overeen te brengen met de waardigheid, verbonden aan den officiersrang."

Ter toelichting van B. b. hiervoren halen wij uit de beschouwingen der commissie het volgende aan:

„Het gaat niet aan, dat een officier zich een beleediging, vooral als deze in 't openbaar is geuit, zonder verder iets te doen, laat aanleunen.

De waardigheid verbonden aan zijn positie eischt, dat hij op eenigerlei wijze daartegen opkomt. In de practijk zal hem in vele gevallen een weg openblijven; desnoods kan hij zich tot den burger- of militairen strafrechter wenden.

Bij de beoordeeling van de houding van een officier, die in een zaak van eer is betrokken geworden, dient derhalve rekening te worden gehouden met de omstandigheid of de betrokkene bij die gelegenheid blijken heeft gegeven zich onvoldoende bewust te zijn van de waardigheid van den officiersrang."

Het hoofdbestuur der N. I. O. V. teekende bij het rapport der commissie aan, dat het wel hoogst gewenscht zou zijn een eigenlijken leidraad vast te stellen, hoe te handelen in de gevallen, bedoeld in punt B. b. der slotconclusies van de commissie, doch dat dit niet wel mogelijk geacht wordt door de groote verscheidenheid der mogelijke gevallen en bijkomstige omstandigheden.

Mocht niettemin iemand kans zien door bepaalde gevallen te behandelen, die richting ongeveer af te bakenen, dan wel in het algemeen wenken te geven, hoe te handelen in eerezaken, dan zal het hoofdbestuur er prijs op stellen, dat daarvan mededeeling wordt gedaan, hetzij door het aanbieden daarvan aan het hoofdbestuur, hetzij door het plaatsen van een artikel in het orgaan.

Wellicht zouden op die wijze enkele regels kunnen worden vastgesteld, die de sanctie van het legerbestuur of van de Vereeniging zouden kunnen verkrijgen.

In verband daarmede werd nog overwogen dit punt alsnog op de definitieve agenda der a.s. jaarvergadering te plaatsen.

KOLONIALE LITERATUUR.

Rapport der Studie-Commissie van het Suriname Studie Syndicaat, naar aanleiding van haar bezoek aan Suriname.

Ook het Suriname Studie Syndicaat heeft te lijden gehad onder de tengevolge van den oorlog bijna verbroken verbinding met onze koloniën. Den 11en October 1916 opgericht kon het Syndicaat eerst in Februari 1919, na herstel der rechtstreeksche verbinding met Suriname, derwaarts vertrekken. Het daar ingestelde onderzoek duurde van 12 Maart tot 17 Juni 1919, ruim drie maanden dus, gedurende welken tijd zij aan verschillende kwesties betreffende de economische ontwikkelling van Suriname hare aandacht wijdde.

Het raport van dit onderzoek is nu verschenen in den vorm van een lijvig, goed geïllustreerd boekdeel. Hierbij valt op te merken, dat de hier aan het woord zijnde studiecommissie de suikercultuur reeds voldoende onderzocht achtte. Niet later dan in Augustus 1917 heeft immers het Suriname Suiker Syndicaat, dat zich voorstelde zelfstandig een onderzoek te doen instellen naar de mogelijkheid van de oprichting van een suikerfabriek in Suriname, den heer L. Diephuis, een deskundige op het gebied der Java-suikerindustrie, naar Suriname gezonden, die een belangrijk rapport ter zake heeft uitgebracht.

De commissie van het Suriname Studie Syndicaat heeft de uitgebreide stof, na een voorwoord en inleiding, aldus verdeeld: *Beknopte beschrijving van land en volk; De Landbouw* (de groote landbouw en de kleine landbauw); *Boschexploitatie, Mijnbouw; Het arbeidersvraagstuk; Maatregelen tot verbetering van den toestand in Suriname; Résumé.*

Aan dit laatste is het volgende ontleend:

Indien Nederland ten opzichte van Suriname niet van tactiek verandert, zal het evenals de laatste 75 jaren steeds door moeten gaan de kolonie te subsidieeren en moeten wij ieder ontraden geld in ondernemingen in Suriname vast te leggen.

Had Nederland een gedeelte der vele millioenen, die het nu reeds aan de kolonie ten koste gelegd heeft, te rechter tijd aan haar geleend, dan is er geen motief aan te voeren, waarom Suriname niet even goed als het minder vruchtbare Demerara reeds lang finantieel onafhankelijk zou zijn.

Nog is het niet te laat, al zal Nederland ook veel grootere bedragen beschikbaar moeten stellen, dan waarmede het op het juiste moment, toen er zoo dringend om gevraagd werd, had kunnen volstaan.

Door deze les uit het verleden ter harte te nemen, en, met inachtneming van het door de Welvaart-Commissie (van 1911) voorgestelde finantieele plan, thans te besluiten de eerste jaren de gelden aan de kolonie te leenen, die anders hoogstwaarschijnlijk in den loop van een groot aantal jaren in den vorm van subsidies zonder resultaat aan de kolonie geschonken zullen worden, kan Suriname tot ontwikkeling en finantieele onafhankelijkheid gebracht worden, indien de gelden besteed worden:

1e. Aan het in goeden staat brengen van veel dat thans verwaarloosd is (wegen, loozingen, kanalen etc. etc.).

2e. Aan het onverwijld invoeren van voldoende immigranten voor de door gebrek aan werkkrachten snel achteruitgaande plantages.

3e. Aan de bevordering der immigratie en kolonisatie in den uitgebreidsten zin des woords, door eigen werving op Java, speciaal voor het vervoer van emigranten ingerichte scheepvaartverbindingen, aanleg van irrigatiewerken voor de vestigingsplaatsen van immigranten.

4e. Aan de uitrusting van een aan alle eischen des tijds beantwoordend departement van landbouw, handel en nijverheid.

5e. Aan de uitbreiding der communicatiemiddelen, zoowel in de kolonie als met de buitenwereld, door wegen, kanalen, draadlooze telegrafie, etc.

6e. Aan verbetering van den hygiënischen toestand.

Voor deze hulpverleening aan Suriname stelle Nederland den eisch, dat de in de koloniën te heffen belastingen in een meer billijke verhouding tot de hier te lande te betalen belasting gebracht worden; de kolonie ook van haar kant dient het uiterste te doen om tot ontwikkeling te komen, waartoe alle tot werken geschikte inwoners het hunne zullen moeten bijdragen.

Gaat deze eerste krachtige poging van Nederland om Suriname te ontwikkelen vergezeld van:

1e. het terugbrengen der verlaten plantages in het domein;

2e. het aanmoedigen van vreemd kapitaal;

3e. een verandering in den bedrijfsvorm der plantages;

4e. een uitbreiding van het kapitaal van de Cultuurbank;

dan twijfelen wij niet, of Suriname gaat een goede toekomst te gemoet en zal binnen niet al te langen tijd finantieel onafhankelijk zijn."

De commissie was samengesteld uit de heeren J. S. C. Kasteleijn, B. J. Kluvers en E. Snellen.

GOUVERNEUR-GENERAAL W. ROOSEBOOM †

(In memoriam)

door

S. KALFF.

Over de figuur van den kortelings overleden oud-gouverneur Willem Rooseboom vindt men in de bron, die men over zulke mannen van eenige beteekenis het eerst pleegt na te slaan, nl. de „Encyclopaedie van Ned.-Indië, slechts een korte aanteekening, nog geen 30 regels druks. En in de nieuwe", nog niet voltooide uitgave van dat standaardwerk in het geheel niets. Waarom zijn naam daar gepasseerd wordt, gestraft met zwijgen, terwijl de commentaar na ettelijke jaren juist zooveel uitgebreider had kunnen zijn, blijft raadselachtig. [1])

In het eerstgenoemd artikeltje wordt slechts vermeld, dat hij op 9 Maart 1843 geboren werd uit het huwelijk van J. Rooseboom en F. F. Waller, en in 1861 aangesteld tot 2de luitenant bij de genie. Bij dat wapen werd hij in 1864 bevorderd tot 1ste luitenant, in 1872 tot kapitein, in 1885 tot majoor, in 1890 tot overste, in 1897 tot generaal-majoor, kommandant van de stelling van Amsterdam, en eindelijk tot luitenant-generaal.

[1]) Toch niet. De nieuwe Encyclopaedie geeft van niemand, die bij het verschijnen nog in leven was, levensbeschrijvingen. Hoofdred. *I. G.*

't Was of hij met de zevenmijlslaarzen door heel de militaire hierarchie was heengestapt.

Te voren had hij de lessen aan de Stafschool gevolgd en was in 1874 bij den generalen staf overgeplaatst, waarna hij spoedig tot leeraar aan de Hoogere Krijgsschool werd benoemd, en in 1891 tot directeur van die inrichting. 't Mocht gezegd worden dat hij gelukkig gediend had; weinigen onder het Nederlandsche officierskorps, die op 54-jarigen leeftijd den generaalsrang hadden. Maar hij was dan ook een militair, die tot de intellectueele élite behoorde, een wetenschappelijk officier wiens theoretische bekwaamheden aanleiding waren geweest, dat hij gekozen was als lid van de staatscommissie tot regeling van de staatsrechtelijke verhouding tusschen de Nederlandsche en de Ned.-Indische legers; daarna tot voorzitter van een andere staatscommissie tot onderzoek naar de wenschelijkheid van de samensmelting der Nederlandsche en Ned.-Indische officierskaders. Voor zulke zwaarwichtige besognes kon men zeker geen middelmatigheid gebruiken. En de geschriften van zijn hand over verschillende militaire onderwerpen hadden hem toen reeds op den voorgrond geplaatst.

't Een met het ander droeg er zeker toe bij om hem in aanmerking te brengen voor een zetel in de Kamer, waar de militaire specialiteiten dun gezaaid waren. Ongeveer zeven jaren, van 1884 tot 1891, bleef hij daar in de curûlische stoelen zijn plaats behouden. Toen hij in het kiesdistrict Arnhem met een kleine meerderheid gekozen was boven het aftredend lid Schimmelpenninck, hadden de kiezers die victorie gevierd met een betooging in de Nutszaal, waar men in het midden een kolossalen rozeboom had geplant. De heer Cremer vergeleek toen den stam van dien symbolischen boom bij de kiesvereeniging Arnhem, de takken bij de afdeelingen in de buitendistricten, de bladeren bij de kiezers, getooid met de kleur der hoop, en de rozen bij de gekozen afgevaardigden. Waarbij hij nog de hoop uitdrukte dat het doorbloeiende rozen zouden zijn.

Nu, zeven jaren bleef hij „doorbloeien", en zei toen de politiek vaarwel. Maar hetgeen hij in dien tijd voor de openbare zaak praesteerde, werd toch niet vergeten. Dezelfde heer Cremer, die zooveel rozeboombeeldspraak had ten beste gegeven, was acht jaren later minister van Koloniën, en herinnerde zich zijn capaciteiten toen er een opvolger moest wezen voor hetgeen men den Buitenzorgschen troon pleegt te noemen. Bij besluit van 1 Juni 1899 werd Rooseboom benoemd tot de hoogste waardigheid voor een Nederlander verkrijgbaar, de onderkoninklijke. „Voor dat ambt, schreef Multatuli in de Aanteekeningen op *Max Havelaar*, „het gewichtigste in den Staat, blijkt ieder goed genoeg te wezen, mits hij maar passe in het kader van de clique, die vandaag toevallig op het kussen zit". Nu paste ook de nieuwbenoemde in dat kader, maar hij paste toch voornamelijk omdat zijn bekwaamheden zoo goed pasten. Of liever, omdat ze eenig recht gaven tot de onderstelling dat hij ze evenzeer in Indië als in Nederland zou kunnen aanwenden.

Toen H. M. de Koningin Hare handteekening onder dit benoemingsbesluit plaatste, was de nieuwe landvoogd voor haar geen vreemde; hij had indertijd de eer genoten als haar leermeester over militaire aangelegenheden op te treden. [1]) In Nederland meende men dat deze benoeming geschied was in het belang van de defensie der kolonie tegen een buiten-

[1]) Dit is blijkens een rectificatie in de *Nieuwe Ct.* niet juist. Hoofdred. *I. G.*

landschen vijand (de vrees voor het Gele Gevaar spookte toen nog in de hoofden). Voorts dat, tegenover het vraagstuk van de weermacht in Indië en het Atjeh-vraagstuk, de regeering nu eens een militairen landvoogd aan het roer wilde hebben. Maar de Minister zelf onderschreef die opvatting niet. Hij had den benoemde leeren kennen als Kamerlid, door zijn werkzaam aandeel aan de grondwetsherziening, waarvan ook zijn werk ,,De Grondwet'' getuigde; het was meer de staatsman dan de krijgsman, dien hij op het kussen had gebracht.

Inderdaad was bij zijn benoeming het Atjeh-vraagstuk in hoofdzaak reeds beslecht; Atjeh moest alleen nog ,,bijgewerkt'' worden. En ook het Lombok-pleit was beslist, zooals alle overheerschings-quaesties in Indië zij 't ook na een aanvankelijk échec, beslist plegen te worden, nl. door wapengeweld. De kolonie was in rust, en de nieuwe landvoogd begon zijn bestuur onder goede auspiciën. De handhaving van het finantiëel evenwicht, de ontwikkeling van de hulpbronnen des lands, de belangen van de inlandsche bevolking, konden thans naar den voorgrond komen. ,,Dat is'', schreef destijds Dr. Kielstra, ,,een heerlijke tijd voor den landvoogd, die de kracht in zich gevoelt om een goed regent te zijn en die, dank zij de door zijn voortreffelijken voorganger aan den dag gelegde energie, mag hopen op een tijdperk van vreedzamen vooruitgang.''

Die voorganger was jhr. C. H. A. van der Wijck geweest; en waarlijk verkeerde generaal Rooseboom bij zijn optreden in de gunstige positie van iemand, wien een goede erfenis te beurt is gevallen. Geenszins aan een onwaardige; genoemde schrijver herinnerde, dat deze in al zijn vorige betrekkingen geëerd was geweest om zijn veelomvattende kennis, zijn werkkracht en vooral zijn karakter. Meerdere gaven van hoofd en hart werden, uit dezen mond, geprezen. Maar in Indië, waar men anders ook wel wist wat het is de opgaande zon te aanbidden, maakte men ten deze een aanmerkelijk voorbehoud. Hij had daar geenszins een bonne presse. Weer zoo'n ,,homo novus''; een man, die nooit in Indië geweest was, en ook nooit met Indische zaken in de Kamer zich had beziggehouden. Men had een econoom verwacht, men had een generaal gekregen. Welk een afstand scheidde dezen onbekenden Nederlandschen opperofficier van den veteraan Van der Wijck!

Intusschen vleide men zich met de verwachting dat nu eens de ,,sterke arm'' aan 't roer zou komen in een land, waar in de militaire kringen wel eens gezegd werd dat het nog altijd balanceerde op de punt van de bajonet. Sedert D. J. de Eerens, die in 1836 belast was om de hervormingen van Van den Bosch militairement uit te voeren, was nog geen krijgsman tot landvoogd benoemd geworden, en de verdediging der kolonie kon thans in goede handen zijn. (Dat een kolonie intusschen ook wel onder een militairen gouverneur verloren kon gaan, had het voorbeeld van generaal Janssens in 1811 bewezen.)

Onder zulke verschillende stroomingen deed de nieuwe landvoogd zijn intrede. Aan boord van de ,,Koningin Regentes'', die hem overvoerde, bevonden zich ook zijn echtgenoote, tevoren mej. N. Pit, zijn dochters en zijn schoonmoeder mevr. Pit geb. Mazel. De laatste, ofschoon de zeventig reeds voorbij, had het aangedurfd om haar dochter naar den lande van overzee te vergezellen, maar zij zou het vaderland niet wederzien. Het koele klimaat van den hoog gelegen Tji Panas kon bij haar het verval van krachten niet tegenhouden. In hetzelfde jaar 1901, waarin den landvoogd een zoon geboren werd, kwam zij te overlijden, en de graven op

het kleine kerkhof in den Plantentuin te Buitenzorg zouden weer met een vermeerderd worden.

Met het gebruikelijke eerbetoon werd, op 25 September 1899, de nieuwe gouverneur-generaal ingehaald. De resident van Batavia, de havenmeester en andere autoriteiten vormden een deputatie, welke hem bij aankomst te Tandjong Priok aan boord verwelkomde. De waarnemende algemeene secretaris, Mr. C. B. Nederburgh, voerde daarbij het woord. Een ooggetuige schreef daarover: ,,Z.Exc. is een rijzige figuur met een zeer regelmatig gezicht en om den mond een vriendelijke trek; snor en hoofdhaar grijzend. Hij was gekleed in het kostuum zijner waardigheid, weelderig belegd met goud, op het hoofd de deftige steek, terzijde de degen. Mevr. Rooseboom droeg een japon van lichtblauwe geribde zijde, met guipure afgezet; mevr. Pit, haar mama, was in deftige zwarte zij. Enz."

Sedert aanvaardde hij een ambt dat, in zijn geval, wel gerekend mocht worden tot de ,,geruste prefecturen", gelijk men het in vroeger tijden uitdrukte. Hij had slechts voort te bouwen op de soliede fundamenten, door zijn voorganger gelegd. Er ontstonden gedurende zijn regeering eenige onlusten door ,,kwaadwilligen" in het rijk van Djambi — wanneer was Indië geheel zonder onlusten? De sultan van dat rijk werd afgezet, en het bestuur opgedragen aan den resident van Palembang, een verandering, die niet zonder botsing en strubbeling geschiedde. Een vroegere vorst, sultan Taha, was naar het binnenland uitgeweken, en bezorgde daar de regeering nog moeite genoeg. Het zou tot de dagen van generaal van Heutsz duren, en tot den dood van den meest rumoerigen tegenstander der Kompanie, Raden Mat Tahir, alvorens men zeggen kon daar den toestand meester te zijn. Voorts waren er troebelen in het rijk van Korintji, en in een ander gedeelte van Midden-Sumatra, die eveneens door de wapenen bedwongen werden. 't Was ook tijdens zijn lanvoogdij, dat het Nederlandsche gezag op Nieuw-Guinea werd uitgebreid. Oudtijds was dat gezag slechts vertegenwoordigd door de hier en daar opgerichte wapenborden, waardoor een iegelijk, die in deze wildernissen voet aan wal zette, werd kon gedaan door den aanblik van het Nederlandsche Beest (gelijk van Lennep zei) dat dit land onder Nederlandsche souvereiniteit stond. 't Was voor den vreemden landontdekker zooveel als het bordje met ,,Verboden hier te jagen" voor den strooper. Het verderfelijke kustklimaat had reeds vroeger de bezetting van het fort Du Bus op Merkusoord doen uitsterven, en de kolonisatie tegengehouden; thans werd in 1902, een post te Merauke, in het zuiden van het groote eiland, opgericht. Maar dit was minder een spontane machtsontwikkeling, uitgaande van den gouverneur-generaal, ,,de Raad van Indië gehoord", dan wel een gevolg van de krachtige vertoogen der Engelsche regeering, die de rooftochten van inboorlingen uit Hollandsch op Britsch gebied niet langer dulden wilde. Terwijl dezelfde wilde Papoea's ook op hun rekening hadden den moord, in 1899 op drie officieren van het stoomschip ,,Generaal Pel" gepleegd.

Van een landvoogd, die soldaat van zijn vak en luitenant-generaal à la suite was, mocht het wel verwacht worden dat hij zijn aandacht wijdde aan het groote vraagstuk, dat reeds zooveel jaren en onder zooveel landvoogden ,,een ernstige zorg der regeering" was geweest, maar dat soms op het hemd van Penelope geleek, waarbij de opvolger de naden weer uittornde, die de voorganger gestikt had. Moest de geschiedenis van die

defensie eens geschreven worden, van de forten gebouwd en weer afgebroken of waardeloos verklaard, de vele commissies daarvoor ingesteld, de kostbare inspectiereizen daarvoor ondernomen, de ooren der natie zouden daarvan tuiten. Alleen onder Daendels waren daaraan reeds millioenen verkwist. Welnu, ook deze Excellentie droeg zijn steentje bij tot dat achter 'n hooge schutting verborgen gebouw, waar altijd aan gewerkt, maar dat nooit voltooid werd. Onder zijn bestuur werden de plannen uitgewerkt voor de stelling op de Bandoengsche hoogvlakte (ook zoo'n millioenengeschiedenis!) en voor de verdedigingswerken van Batavia. 't Gelukkigste was maar, dat die vrees voor den veelbesproken B. V. (buitenlandschen vijand) ijdel bleek, en dat zich niet, gelijk in 1811, een sterkbemande vijandelijke vloot vertoonde, die zich binnen een paar maanden van de heele kolonie meester maakte.

Overigens hadden er onder zijn bestuur weinig ingrijpende gebeurtenissen plaats. In Mei 1902 maakte Z.Exc., more majorum, een inspectiereis over Java. Weinig landvoogden, die in gebreke blijven om voor rekening van den lande zoo'n speelreisje te ondernemen, en zich daarbij door hun echtgenooten te laten vergezellen. Ook mevr. Rooseboom was in dit geval van de partij. Buiten de kosten van de officiëele feestelijkheden was er aan zoo'n z.g. dienstreis nog al wat vast, b.v. de aanleg van nieuwe wegen en de oprichting van tijdelijke gebouwen ten gerieve van de reizende Excellentie en zijn gevolg. Een medewerker van de *Preanger Bode* schreef destijds dat, om den grooten weg van Cheribon naar Rantja Ekek, en over Bandoeng naar de Tji Taroem voor de reiswagens in orde te maken, dertienduizend inlanders van hun rijstvelden waren gehaald, sommigen van een afstand van tien palen ver. Veertig dagen was daaraan, van zelf in heerendienst, gewerkt; d.w.z. een bedrag van *f* 104,000 't welk die lieden tegen een daggeld van twintig cents bij de particuliere industrie hadden kunnen verdienen, was in dit geval te beschouwen als een offerande, gebracht aan den reizenden toewan basaar.

Natuurlijk ging ook deze reis met de traditioneele feestelijkheden gepaard; en verslond schatten, terwijl de voordeelen, de uitkomsten..... ja, die waren maar niet zoo dadelijk aan te wijzen. Die uitkomsten, rapporten en aanteekeningen kwamen bij St. Bureaukratius onder het lood, kwamen althans niet tot openbaarheid. En geen Kamerlid kwam nog op den inval zulke uitgaven eens na te cijferen, en te vergelijken met de vaak problematische voordeelen. Of om naar het verband te zoeken tusschen het landsbelang en een reizende mevrouw de generaalse.

Zoo'n reis had intusschen het voordeel, dat ze een landvoogd voor een poos een niet overbodige afleiding verschafte van het gestadige bureauwerk, waartoe zijn ambt hem verplichtte. Het werd dan ook van deze Excellentie gezegd dat hij voortdurend de pen van den administrateur tusschen de vingers had, en..... een bijna onleesbare hand schreef. Daarvan werd aan de Indische bittertafel verteld, dat bij de Algemeene Secretarie eens een ontwerp-ordonnantie ter tafel kwam, die door Z.Exc. met ettelijke kantteekeningen was voorzien. 't Gelukte echter aan niemand om die marginale bemerkingen te ontcijferen, weshalve de 1ste gouv.-secretaris zich verstoutte Z.Exc. beleefdelijk uit te noodigen om zijn dispositie wat duidelijker te willen schrijven. Hieraan werd „ten paleize" dan ook voldaan, maar — het ontwerp zou sedert bij de onafgedane stukken terecht komen. Want de verbeterde tekst was even dui-

delijk als de onverbeterde, en niemand op de secretarie had lust de proef nog eens te wagen.

In 1902 liep te Batavia het gerucht dat de gouv.-generaal zou aftreden, dewijl zijn zenuwgestel door voortdurenden arbeid op een te zwaren proef was gesteld. Ook wegens zijn beduchtheid dat de minister van koloniën Idenburg de hooge uitgaven voor de defensie ten laste van de Indische begrooting niet zou willen aanvragen, en dat de Tweede Kamer die uitgaven niet zou willen aanvaarden ten laste van de Nederlandsche staatsbegrooting, waar ze thuis behoorden. Daardoor zou hij zich van zijn mandaat in zake dat eeuwige defensievraagstuk niet kunnen kwijten, zijn taak niet kunnen voltooien. „Wij zouden," zoo schreef destijds de *Java-Bode*, „dit aftreden betreuren, omdat hij zich vooral in persoonlijke aangelegenheden vrij heeft weten te houden van alle ambtelijke invloeden, en omdat hij steeds heeft weten op te houden het gezag, dat hier nog zoo dringend van noode is, niet het minst tegenover hen, die den inlander liefst zouden willen exploiteeren als een lastdier." Deze getuigenis was derhalve wel in strijd met hetgeen tijdens zijn benoeming in de *Indische Gids* was gezegd omtrent de afhankelijkheid, waarin hij in Indië waarschijnlijk wel geraken zou. Nl.:

„Het ligt voor de hand dat een volslagen leek op, en een volslagen leek onder den troon (De Meester) een uitmuntend operatieveld aanbieden voor favorietisme. De hooggeplaatste kan in bijna geen enkele richting uit eigen oogen zien. Hij moet zich laten inlichten op elk gebied, want hij is op elk gebied een volslagen vreemdeling. Zal hij kunnen onderscheiden of die inlichting onpartijdig is? Zeker, het is niet uitgesloten. Het is niet gezegd dat het bestuur van dezen leek een ramp voor Indië zal zijn. Karakter en assimilatie-vermogen, die de heer Rooseboom in hooge mate moet bezitten, zijn krachtige middelen, die gebrek aan detailkennis kunnen goedmaken. Maar, zoo vragen wij nog eens, was er eenige aanleiding tot deze benoeming? Was er geen enkele kenner van koloniale zaken geschikt? Arm Indië dan, dat bestuurd wordt door zulke prullen, dat de bazen nieuw uit Holland moeten komen."

Het gerucht dat deze „baas" vóór den tijd vertrekken zou, bleek intusschen voorbarig. Eerst in 1904, toen de gewone termijn van vijf jaren verstreken (en het pensioen verdiend) was, gaf hij het bestuur over aan zijn opvolger, generaal Van Heutsz. Bij zijn terugkeer bracht hij de ridderorden mee, die in grooter of kleiner aantal steeds het deel van iedere Excellentie waren, en aangemerkt konden worden als de onderscheidingen aan het ambt „geaccrocheert". Behalve het onderscheidingsteeken voor langdurigen dienst als officier (hij was zijn loopbaan begonnen in 1857 als kadet) bezat hij het kommandeurskruis van de Oranje-Nassau-Orde, het ridderkruis 2de kl. met de ster van de orde van den Rooden Adelaar, en hetzelfde kruis van de Danebrog-orde. Hij vestigde zich in Den Haag, het geliefde Pensionopolis voor de meeste Indischgasten en nam geen deel meer aan de openbare zaak. Toch was hij nog pas een krasse zestiger, en had aanleiding kunnen vinden het voorbeeld te volgen van een Duymaer van Twist, die nog negentien jaren na zijn aftreden als Kamerlid het landsbelang bleef dienen. Voor zijn physieken toestand pleitte de ouderdom, waarin hij kwam te overlijden: 77 jaar. Er werd wel een poging gedaan om hem op zijn oude plaats in 's lands vergaderzaal terug te brengen, maar de *Zutphensche Courant* vermeldde destijds dat hij voor een voorloopige kandidatuur in het kiesdistrict Zutphen bedankt had.

Ook tot zijn oude liefde, de fraaie letteren, keerde hij niet weer terug. Want als een bijzonderen trek in zijn naturel was aan te merken die voorliefde tot het literaire element, welke hem reeds vroeg eigen was. Als subaltern officier had hij gedurende eenige jaren de redactie gevoerd van het *Militair Blad*. Voort gaf hij eenige geschriften uit ,,waarover wij — schreef de biograaf — niet uitweiden, waar hij zelf de anonymiteit wenschte te bewaren''. Maar, gelijk het oude spreekwoord luidde, ,,tcomt al wt (uit) dat men onder den snee (sneeuw) bercht''. Het zou eerlang bekend raken, dat hij de auteur was van een roman in twee deelen, getiteld ,,De sluier opgelicht'' (een boek van militaire kritiek); voorts van een historisch werkje ,,Een tiran in de 2de helft der 19de eeuw'', en van de novelle ,,Het Prinsesje'', geschreven onder den schuilnaam Henri Raloff. Een Indisch blad verklapte indertijd dat de nieuwe gouverneur-generaal, tijdens hij nog kapitein was, ter wille van een weddenschap een roman had geschreven onder den titel *Henri Raloff*. Dit was dus een soortgelijke flater als die van het Engelsche tijdschrift *The Athenaeum*, dat bij den dood van Multatuli publiceerde:

,,Max Havelaar, the author of Multa Tuli, has died in Germany''.

,,Het Prinsesje'' verscheen in 1884 als premie van *Het Nieuws van den Dag;* en, schreef de redactie later: ,,Wie Henri Raloff was, hebben wij nu al achttien jaar geweten en... niet gezegd.''

Deze werken en hun schrijver werden in 1901 in de *Java-Bode* behandeld in een opstel onder den titel,,Een landvoogd-romancier''. In hetzelfde blad werd bij zijn aftreden een terugblik geworpen op zijn bestuur, en melding gemaakt van het voornaamste dat in die jaren in Indië was voorgevallen. Daartoe behoorden, behalve de expedities naar Djambi en Korintji, ook het oproer onder de Chineesche mijnwerkers in de tinmijnen van Banka, de exploiratie-tochten in Centraal-Borneo, de operaties op Ceram tegen de Berg — Alfoeren, en die op de Kleine Soenda-eilanden, ,,waar de heer Rooseboom een schandelijken boel van willekeur, slavernij en kannibalisme vond.'' Voorts de moeilijkheden op Celebes, waar de regeering gewapenderhand tegen de radja's van het binnenland moest optreden om de gebroeders Sarrasin op hun verkenningsreis een doortocht te banen, en die op Kloengkoeng (Bali) waar een paar oorlogsschepen de vijandige bevolking intimideerden doordien ze hun kanonnen..... neen, maar hun fel schitterende zoeklichten op de verbaasde stradnegorijen lieten spelen. Daar was ook nog de bestrijding van het pauperisme onder de Indo-Europeanen, de oprichting van de Koningin Wilhelmina-school met drie-jarigen cursus te Batavia, en de maatregelen om het sutti, de wreede weduwenverbranding op Tabanan, uit te roeien (de Engelschen in Hindostan, die zooveel eerder dan de Nederlanders de slavernij in hun koloniën afschaften, hadden ook reeds lang te voren aan deze fanatieke auto-da-fé's een eind gemaakt). En dan de opiumpacht, duistere bron van inkomsten voor 's lands kas! — daarvan wist de kroniekschrijver te zeggen: ,,Heel Java is onder Rooseboom's bewind gezuiverd van de opiumpacht, met al de corruptie welke daaraan verknocht was.'' Een belangrijke verbetering was nog de invoering van gouvernements-pandhuizen, waar vroeger dit middel verpacht was aan gewetenlooze Chineezen, die zich met streken en listen den buidel vulden ten koste van den inlander. Het zou niet gaan, meende de secretarie-ambtenaar, die daarover Z.Exc. dienen moest van advies. Het was vroeger al eens geprobeerd, o.a. met het stelsel der licentiën, dat men ten slotte had moeten loslaten om weer zijn toevlucht te nemen tot

den pachter. Waarop het bescheid volgde: „Het moet gaan; wanneer u het plan niet kunt uitwerken, zal een ander het doen!" En zoo gebeurde het ook; de toekomst zou hem gelijk geven.

Het blijft de vraag of zijn ambt hem ook nog den tijd liet om veel voor het gezellige leven te doen, om den speelman op het dak te zetten en de feestelijkheden in het leven te roepen, welke in den sleur van het Indische leven zooveel afwisseling kunnen brengen. Busken Huet, die als redacteur van de *Java-Bode*, daarna van *Alg. Dagblad van Ned.-Indië*, dat leven eenige jaren meemaakte, beschreef het Buitenzorgsche paleis eens als een oord, „waar een ongenaakbaar persoon de heele wereld op een afstand houdt" En in denzelfden geest werd bij Rooseboom's vertrek gezegd: „Een gouv.-generaal van Indië schijnt nu eenmaal te moeten leven als de kluizenaar van 's Lands Plantentuin, wil hij de majesteit van het gezag niet in de waagschaal stellen". Denkelijk was de afgetreden landvoogd ten dezen niet beter of slechter dan zijn voorgangers. Echter kon het hem bekend wezen dat over dit onderwerp, de eischen zijner positie als gastheer of als „maître des plaisirs", en het gebruik van de aan die positie verbonden receptiegelden, wel eens harde noten gekraakt werden. Behalve door Multatuli ook door diens geestverwant Roorda van Eysinga, den auteur van den bekenden „Laatsten dag der Hollanders op Java", die in zijn opstel over Nederlandsch Farizeïsme zich had uitgelaten:

„Een groot verlies voor de overzeesche bezittingen is het wegvloeien naar het moederland van de pensioenen der terugkeerende ambtenaren en officieren, de winsten van aandeelhouders, de verteringen van de verlofgangers en absenteïstische landheeren, enz. door het *Dagblad* (van Z.-Holland en 's-Gravenhage) geschat op twaalf millioen 's jaars. Voeg hierbij de schriele, oneerlijke leefwijze der landvoogden, die anderhalve ton 's jaars ontvangen om hun vorstelijke waardigheden op te houden, maar daarvan ten minste een ton 's jaars op zijde leggen voor een Hollandsche buitenplaats."

't Zou de vraag blijven, of in dit geval een Hollandsche buitenplaats vergoeding schonk voor de regeeringsbuitenplaats te Buitenzorg. Zeker waren er door de vroegere landvoogden, met name door Daendels, ten dezen berispelijke handelingen verricht, maar een man als Rooseboom mocht daarvan gewis niet verdacht worden. Hij werd er dan ook niet van beticht. Daarbij, de oorsprong van zoo menige buitenplaats was terug te brengen tot een vrij wat onzuiverder bron dan het spaargeld van den gerepatrieerden Indischgast; en het was van een oud-landvoogd als Duymaer van Twist b.v. kwalijk te verlangen dat juist hij zich zou onthouden van een landelijk verblijf (de buitenplaats *Nieuw Ronde* bij Diepenveen) 't welk ieder fortuinlijke planter of koopman zich kon aanschaffen.

Nog vijftien jaren na zijn terugkeer uit Indië bleef Rooseboom als ambteloos burger van het Haagsche leven genieten, en van zijn confortabele woning in het Prinsevinkenpark. Ongetwijfeld had hij goede herinneringen aan Indië, waar ook zijn echtgenoote meermalen aan het openbaar leven had deelgenomen. Niet alleen bij gelegenheid van die reis over Java, maar ook bij de stichting van scholen en instituten. Zoo kwam in 1903 met haar medewerking tot stand de Ursulinenschool op Parapattan (Batavia) waar jonge meisjes werden onderricht in het kunst-ambacht, waar onderwijs werd gegeven in teekenen, schilderen, boetseeren, de fraaie handwerken, het illustreeren, bloemen-maken, enz.

Aan den overleden oud-gouv.-generaal heeft menige Indische oudgast, en menige veteraan uit militaire en parlementaire kringen een goede herinnering. Ware er bij de crematie van zijn stoffelijk overschot op Westerveld niet bekend gemaakt; geen bloemen, geen toespraken, gewis zou er onder hen, die hem de laatste eer bewezen, meer dan één zijn geweest zijn om een woord ter zijner eer te spreken. Het is waar, lofredenaars heeft de doode altijd, en wat de grafschriften betreft, „rien n'est faux comme un épitaphe!" Maar de waarheid behoeft daarom niet gesmoord te worden, en de zoon van den overledene sprak die uit met de woorden: „Hij heeft niet te vergeefs geleefd!

Nu hij in hetgeen men een gezegenden ouderdom noemt is heengegaan mag de wensch geuit worden, dat hij nog eens zijn bevoegden levensbeschrijver zal vinden. Tevens de verwachting dat de muze Clio getuigen zal, dat hij aanspraak heeft op de dankbaarheid van dat groote eilandrijk, waar hij eens de burgerlijke kroon eens onderkonings droeg; en dat hij in de lange rij der gouverneurs-generaals niet een van de minsten is geweest. *(Nieuwe Crt.)*

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Wetten en verordeningen betreffende Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao, uitgegeven onder toezicht van Prof. Mr. PH. KLEINTJES. Achtste, geheel herziene druk. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1920. 8°. [VIII en 376 blz. *f* 1.—].

Max Havelaar of de koffie-veilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij door **Multatuli**. Uitgegeven naar den druk van 1875; met alle door den schrijver later bijgevoegde noten, naar aanwijzing van Mevr. de Wed. M. DOUWES DEKKER—HAMMINK SCHEPEL. Ingeleid door Prof. Dr. J. PRINSEN Jbzn. Geïll. naar oorspronkelijke afbeeldingen en portretten. Amsterdam, J. M. MEULENHOFF. 1920. 8°. [430 blz. *f* 2.30 Geb.].

Verslag omtrent het Weduwen- en Weezenfonds der Europeesche officieren van het Nederlandsch-Indisch leger over het jaar 1918. (Goedgekeurd bij beschikking van den Minister van Koloniën van 6 November 1919, N°. 85). 's-Gravenhage, Algemeene Landsdrukkerij. 1919. gr. 8°. [42 blz.].

Jaarverslag van den dienst voor waterkracht en electriciteit in Nederlandsch-Indië (Augustus 1917 tot ultimo 1918). Bandoeng, N.V. Mij. Vorkink. 1919. gr. 8°. Met platen en kaarten. [58 blz.].

Mededeelingen van staatkundigen en algemeenen aard betreffende Nederlandsch-Indië gedurende 1918. Volgens het Koloniaal Verslag van 1919. 's-Gravenhage, Algemeene Landsdrukkerij. 1920. 8°. [56 blz.].

Dr. C. Braak. Het klimaat van den Idjen (Het Idjen-Hoogland. Monographie No. V. Afl. 1). Uitgegeven door de Kon. Natuurkundige Vereeniging. Batavia, G. KOLFF en Co. [1919]. 4°. Met kaarten en diagrammen. [52 blz.].

Literatuurlijst voor het adatrecht van Indonesië. Uitgegeven door de Adatrechtstichting te Leiden (en samengesteld door Mr. **W. J. Muller**). 's-Gravenhage, MARTINUS NIJHOFF. 1920. gr. 8°. [VIII en 194 blz. *f* 3.—].

Suriname Studie-Syndicaat. Rapport der Studie-Commissie naar aanleiding van haar bezoek aan Suriname. (Met voorwoord van **J. S. C. Kasteleyn**). Rotterdam, Handelsdrukkerij, Gebr. TUINZING. 1920. 4°. Met platen. [218 blz.].

H. van Kol. De strijd der S. D. A. P. op koloniaal gebied. Amsterdam, Uitg. Mij. „Ontwikkeling". 1920. 8°. [16 blz].

Weduwen- en Weezenfonds der Europeesche officieren van het Nederlandsch-Indische leger. Wetenschappelijke balans op 31 December 1917. (Met 25 staten). 's-Gravenhage, N.V. Electr. Drukkerij „Luctor et Emergo". 1920. 4°. [82 blz.].

Overzicht der Staats- en Bijbladen betrekking hebbende op den dienst der Opiumregie. Weltevreden, Electrische Drukkerij Evolutie. [1919]. 8°.

Verslag omtrent handel, nijverheid en landbouw van Nederlandsch-Indië gedurende 1917. [Publicatie van de Afdeeling Handel 1919. No. 8]. Buitenzorg, Archipel-Drukkerij. 1919. 4°. [280 blz.].

Verslag omtrent handel, nijverheid en landbouw van Nederlandsch-Indië gedurende 1918. [Publicatie van de Afdeeling Handel 1919. No. 9]. Buitenzorg, Archipel-Drukkerij. 1919. 4°. [266 blz.].

(**Ch. G. Cramer**). Verslag over de in 1917 genomen proeven met het opzamelen van bevloeiingswater gedurende den nacht in wadoeks van beperkten omvang teneinde dit water overdag voor bevloeiingsdoeleinden te benutten. Weltevreden, G. Kolff en Co. (1919). 8°. Met platen. [70 blz.].

(**W. van Braam**). Nota over het ontstaan en den groei van den dienst der zoutregie in Nederlandsch-Indië. Batavia, Javasche Boekhandel en Drukkerij. 1919. 4°. [16 blz.].

Uitbarsting (De) van den Kloet. Album bevattende 30 reproducties naar fotografieën van de ateliers Kurkdjian en Herrman te Soerabaia, welwillend afgestaan o. a. door H. M. de Koningin. Amsterdam, Uitgave van de N. V. tot exploitatie van het Tijdschr. Nederl. Indië Oud en Nieuw. 1919. 4°.

B. TIJDSCHRIFTEN, Enz.

De Indische Gids. *42e jaarg. No. 3. 1 Maart. 1920.*
Multatuli en Insulinde, door S. Kalff. — Vlootbezuiniging, door J. Th. Furstner. — Britsch-Indische Regeeringshervorming, door Mr. J. H. Abendanon. — Het verslag van de Commissie tot herziening der bezoldiging van het militair personeel der Indische landmacht, door J. C. A. Bannink. — Revue van brochures enz., benevens de overige geregelde rubrieken.

Koloniale Studiën. *3e jaarg. No. 6. Dec. 1919.*
Indische problemen, door D. M. G. Koch. — Het grondhuurvraagstuk op Java, door J. W. Meyer Ranneft. Met Naschrift door Mr. A. B. Cohen Stuart. — Regeering, Centrale kas en Volkscredietinstellingen, door A. Vuyk Jzn. Met Naschrift door Dr. J. H. Boeke. — Latijn en Grieksch, door H. Fievez de Malines van Ginckel. — Gedachtenwisseling (Een centraal instituut voor de opleiding van landmeters en topografen. — Het plantagevraagstuk in de Bataklanden. — Het dactyloscopeeren, als algemeene Regeeringsmaatregel ter tijdelijke vervanging van een Burgerlijken Stand voor de inlandsche bevolking). — Persoverzicht. — Kroniek. — Boekbespreking.

Koloniaal Tijdschrift. *9e jaarg. No. 2. Maart 1920.*
Multatuli als ambtenaar. door S. Kalff. — Koeliecontracten, door H. Craandijk. — Het Canadeesche parlement en het vredesverdrag. — Het beleid der plaatselijke ambtenaren in de Garoetzaak. door C. O. van der Plas. De benoeming van Van der Marel. Een poging tot objectiviteit. — Het rietbrandeneuvel in de jaren 1911 tot en met 1918 volgens het Koloniaal Verslag, door E. L. K. Schmülling. — Resident Bekking in Rembang (slot), door S. Kalff. — De Pickering, gezagvoerder [B.] Edes, bij de schipbreuk van de „Evertsen" in 1819, door P. H. van der Kemp. — De ontvoogding van Indië, door G. — Koloniale literatuur. — Kroniek (De Indische Begrooting in de Eerste Kamer. — Het rapport van Dr. Hazeu. — Een tergende benoeming [resident Van der Marel]), door Tertius. — Vreemde Koloniën, door D. G. Stibbe.

Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap. *Tweede Reeks, deel XXXVII. No. 2. Maart 1920.*
De goenoeng Merapi in de Padangsche Bovenlanden, door P. Th. Justesen (met kaartjes en ill.) — S. H. Koorders, door F. A. F. C. Went. — Het verslag van den Topografischen Dienst in Ned.-Indië over 1918, door J. van Roon. — Het kostuum van een Méo of koppensneller op Timor. Twee teekeningen met bijschrift, door W. O. J. Nieuwenkamp. — Expeditie naar het centrale bergland van Nieuw-Guinee.

Onze Eeuw. *Maart 1920.*
Naar het dal van Kedoe (slot), door M. C. Vissering [beschrijving van den Boroboedoer].

Vragen van den Dag. *35e Jaarg. Maart 1920.*
Multatuli en zijn uitgever. door S. Kalff.

Nederlandsch-Indië Oud en Nieuw. *4e Jaarg. Afl. 11. Maart 1920.*
De Kloetramp in 1919 (met afbeeldingen).

Neerlandia. *24e Jaarg. Afl. 3. Maart 1920.*
De Jan Pietersz. Coen-stichting (te Batavia).

Mork's Magazijn. *Febr. 1920.*
Multatuli en Potgieter, door S. KALFF (met ill.).

Hindia Poetra. *2e Jaarg. No. 2. Febr. 1920.*
Industrialisatie en overbevolking, door A. K. — Indische dienstplicht voor ambtenaren, door v. A. v. W. — De zending, door A. MIDDELKOOP. — Koloniale en theoretische economie (Overzicht eener voordracht door G. GONGGRIJP JR.).

Indisch Genootschap. *Vergadering van 27 Nov. 1919.*
Het bezoldigingsvraagstuk voor Indië. Voordracht van Mr. A. M. JOEKES.
Idem. Vergadering van 16 Jan. 1920.
De ontwikkeling der Javaansche dorpsgemeenschap in den modernen tijd. Voordracht van Prof. J. F. NIERMEYER.

Indologenblad. *11e Jaarg. No. 8. 4 Maart 1920.*
De eed in den Ned. Indischen Archipel (vervolg), door P. J. H.

De Gids. *34e jaarg. No. 3. 1 Maart 1920.*
Indonesische grondrechten en de Nederlandsche juristen, door C. J. HASSELMAN.

Weekblad voor Indië. *16e jaarg. No. 40. 11 Jan. 1920.*
Wetenschappelijk onderzoek in Nieuw-Guinea in vroeger jaren (met ill.), door C. V. (slot).
Id. No. 41. Een Indisch Parlement? I. Pro, door PAIDEIA. — Loeminoeöet en Toar. Een Minahassische sage, door J. M. VAN BLANKENBERGHE.
Id. No. 42. Een Indisch Parlement? II. Contra, door PAIDEIA. — Het zendings-hospitaal der Methodisten te Tjisaroea — en een praatje over opium (met ill.) (zie ook No. 43).
Id. No. 43. Vrijheid van drukpers en het recht van vrije meeningsuiting, door PAIDEIA. — Jachtschetsen uit de Padangsche Bovenlanden, door M. W.

Oudheidkundige Dienst in Ned.-Indië. Oudheidkundig Verslag. *Tweede kwartaal 1919.*
Koperen platen van Bloeloek (Lamongan) (vervolg). — Oudheidkundige aanteekeningen, door P. VAN STEIN CALLENFELS (vervolg). *a.* Het Sindokraadsel opgelost. — *b.* Canggu. — *c.* Sangkyang adri Kumukus.

Op de Hoogte. *Jan. 1920.*
Van de zuidelijke Preangerregentschappen, door H. FRANSSEN VAN DE PUTTE.

Caecilia en Muziekcollege. *Jaarg. 77 (7) 1919-20, bl. 107.*
Het Javaansch schimmenspel, door C. VAN DE WALL.

De Nieuwe Amsterdammer. *No. 269. 28 Febr. 1920.*
Multatuli 1820—1920, door F. C. — Multatuli, door Dr. H. W. F. E. VAN DEN BERGH VAN EYSINGA. — Multatuli als volksopvoeder, door B. DE LIGT. — Multatuli en de vrouw, door J. VAN DEN BERGH VAN EYSINGA. — Multatuli herdacht, door G. KAPTEYN—MUYSKEN. Multatuli een baanbreker voor onze geestelijke en sociale zelfbevrijding, door B. REYNDORP.

De Amsterdammer. *No. 2227. 28 Febr. 1920.*
Multatuli en de ethische koloniale politiek, door Prof. Dr. G. W. KERNKAMP. — Een exemplaar van de Minnebrieven, door FR. VAN EEDEN. — Multatuli en enkele vrouwen uit zijn werken, door W. L. BOLDINGH—GOEMANS. — Multatuli en de arbeiders, door A. H. GERHARD. — Schets van Multatuli's beteekenis voor onze letterkundige kunst, door Prof. Dr. J. PRINSEN. — Multatuli en het tooneel, door TOP NAEFF.

Jaarverslag van den Topographischen Dienst in Ned.-Indie *over 1918. Veertiende jaargang.*
West-Bali, door R. E. P. MAIER (met kaart en ill.). — Hindoe-oudheden nabij Buitenzorg, door J. W. E. DE RUITER (met ill.). — Een en ander omtrent het Rindjanigebergte op Lombok, door L. H. C. HORSTING (met kaart en ill.). — Greep uit Cheribon's verleden, door J. M. VAN GILS (met kaart en ill.). — De vogelnestklippen van Karangbolong met de daaraan verbonden legende, door A. F. MÖNNICH. — Fotografie ten dienste van kaarteeringen, door L. F. VAN GENT. — De stereo-autograaf, door J. C. F. OHLHARDT (met ill.).

De Reflector. *5e Jaargang No. 4. 24 Jan. 1920.*
De positie van de Indische bureau-ambtenaren, door M. M. — Oude mijnen in het Krawangsche bij Plered (met ill.), door Y. R. — Een lijkverbranding op Bali (met ill.).
Id. No. 5. Preanger-excursies (met ill.). — Batavia's eerste burgervader (Mr. Bisschop), door INSIDER (met portret).

Nationale Staatkundige Gids. *2e jaarg. No. 43. 4 Maart 1920.*
Javaansch onverstand? [emigratie].

Het Indische Leven. *1e jaarg. No. 25. 7 Febr. 1920.*
Resident J. van der Marel (met portret), door R. S.

Indië. Geïllustreerd Weekblad. *3e Jaarg. Afl. 48. 25 Febr. 1920.*
Stadsnegers (in Suriname), door d. J. d. J. (vervolg). — Reisherinneringen uit Java. Malang en het Tenggergebergte (slot) (met ill.). — Gods Engelen zelf! (Indische schets), door M. E. REITSMA—BRUTEL DE LA RIVIÈRE. — Een korte aanteekening over de Doesoen-vrouw, door P. TE WECHEL.
Id. Afl. 49. De Lampongers (vervolg), door N. (met ill.) (zie ook afl. 50—51). — Oorspronkelijk ruilverkeer in Oost-Indië, door Prof. Dr. A. W. NIEUWENHUIS (met ill.) (zie ook afl. 50). — Flitsen lief en leed, door C. O. VAN DER PLAS.
Id. Afl. 50. Listen regeeren de sterken. Maleische dwerghert-verhalen, door B. TH. BRONDGEEST.
Id. No. 51. Eene belangwekkende beklimming van den vulkaan Raoen in Oost-Java, door E. L. K. SCHMÜLLING (met ill.). — Indisch leven. Vendutie, door H. TOBI—V. D. KOP.

De Taak. Algemeen Indisch Weekblad. *3e jaarg. No. 23. 3 Jan. 1920.*
Bezoldigingsstelsel. — Inlandsche ziekenverpleging.
Id. No. 24. Het Solosche Congres (voor Taal-, Land- en Volkenkunde van Java), door K. d. J.
Id. No. 25. Indië in Nederland (Koloniaal Onderwijscongres; Het Volksonderwijs), door J. E. S. — Een modern zelfbestuurder (nl. Kandjeng Goesti P. A. A. P. Prang Wadana), door S. K. (met portret).
Id. No. 26. Raden Saleh (Javaansche kunstschilder), door G. G. v. d. K.
Id. No. 27. De Indonesiër en zijn grond, door B. TER HAAR BZN. — Garoet. — Karang Asem (zelfbesturend landschap op Bali), door K. d. J.

Orang Peladang. *7e jaarg. No. 5. Febr. 1920.*
Tropische natuur en tevredenheid, door A. H. BLAAUW. — De rubber in Djambi. — Uit Java's midden (beschrijving van de hoofdplaats Djokjakarta) (Ontleend aan de *Sumatra-Post*).

Locale Belangen. *7e jaarg. Afl. 14. 16 Jan. 1920.*
Een belangrijke beslissing voor woningbouwvereenigingen, door D. J. A. WESTERVELD (vervolg). — Regentschapsraden, door CHR. P. VAN WIJNGAARDEN.
Id. Afl. 15. Pandhuisdienst en Locale Besturen, door J. F. H. A. LATEB. — Onderwijs [Uiteenzetting van het standpunt der regeering inzake de gemeentelijke onderwijsvoorziening].

Studiën. Tijdschrift voor Godsdienst, Wetenschap en Letteren. *Jaarg. 52 (1920), bl. 17.*
Bij het eeuwfeest van Multatuli's geboorte, door H. PADBERG.

Orgaan der Vereeniging „Indië Weerbaar". *2e Jaarg. No. 4. Oct. 1919.*
Reizen door den Archipel. Aanteekeningen ten bate van 't reizigersverkeer, door H. E. STEINMETZ. — Economie en ethiek (vervolg en slot), door PAIDEIA. — Geschiedkundig overzicht van de verdediging van Ned.-Indië. — Indië weerbaar in de dagen der Compagnie, door C. V. (met ill.). (overgenomen uit het *Bat. Nieuwsblad*).

Vrijzinnig Weekblad. *3e Jaarg. No. 28. 10 Jan. 1920.*
Garut und kein Ende! door S. J. AAY. — De Oostkust van Sumatra (vervolg), door W. DE C. B. — Van vrijen en trouwen (slot), door W. A. P. — Indië zelfbestuur. II. De vrijmaking van Indië.

Id. No. 29. De Regentschapsraden in den Volksraad. — Gevaarlijke cijfers [inzake bevolkingsstatistiek van Ned.-Indië], door H. F. Tillema.

De Indische Mercuur. *43e jaarg. No. 8. 20 Febr. 1920.*
Buitenzorg zetel van een faculteit van wis- en natuurkunde? Een gevaar voor den landbouw in Indië, door Prof. Dr. F. A. F. C. Went. — De suikerindustrie in Antigua, door M. W. Etty. — Pest en pestbestrijding, door Dr. F. H. van Loon, besproken door C. H. L. Baelde. — Goud en zilvermarkt in 1919. — Opmerkingen over wol in Britsch-Indië.
Id. No. 9. Bemestingsproeven op tabakszaadbedden, door Dr. L. P. de Bussy. — Helopeltis-bestrijding, door E. L. Siahaja en O. van Vloten, besproken door Prof. Dr. W. Roepke. — Onderzoek naar de bruikbaarheid van de zgn. Lijnenselectie methode, door J. J. Paerels. — Gouvernements Guttapercha-onderneming „Tjipetir".
Id. No. 10. Kroniek van de voortbrenging en de verdeeling van de suiker (vervolg), door Dr. H. C. Prinsen Geerligs. — Het Indische boschwezen gedurende 1917, door Prof. A. te Wechel. — Ontleding van de rijstcultuur in Ned.-Indië, door Dr. L. P. de Bussy. — Vereeniging Centraal Rubberstation.
Id. No. 11. Berichten van de Afdeeling Handelsmuseum van het Koloniaal Instituut. No. 2a. Vetleverende palmen uit de geslachten Attalea en Maximiliana (Babassu, Cohune en Maripa), door Dr. J. Temminck Groll (met ill.). — De ware toestand van de Continentale beetwortelsuikerindustrie. De bloemknopwants en de zaadwants van de thee, door Dr. C. Bernard. — De rijstsituatie in Oost-Azië op ult. Dec. 1919. — De economische ontwikkeling van Sumatra.

Mededeelingen van het Algemeen Proefstation voor den Landbouw. *No3, 1919.*
Bemestings-, Nawerkings- en vruchtwisselingsproeven op Java en ter Oostkust van Sumatra. Verslag over den Westmoesson 1917—1918, door Dr. C. van Rossem.

Nederlandsch-Indisch Rubbertijdschrift. *4e jaarg. No. 9. 15 Jan. 1920.*
Algemeen overzicht van de rubbercultuur in Ned.-Indië in 1918. — Arbeidsregeling voor de cultures.
Id. No. 10. Toestand en vooruitzichten van de rubbercultuur op Sumatra [naar Dr. N. R. Pekelharing]. — De Oostkust vermoord! [naar aanleiding der voorgenomen afschaffing van de poenale sanctie]. Plantersvergadering Semarang-Kedoe. — Veldpolitie en Cultuurbrigades. — Een praatje over rubber. — De rubberindustrie in de Maleische Staten en de dollarkoers.

Archief voor de Rubbercultuur in Ned.-Indië. *4e Jaarg. Alg. gedeelte No. 5. Febr. 1920.*
Vlekken op sheets, door ir. F. C. van Heurn en Dr. K. Heusser. — Een praktisch rookhuisje, door ir. J. C. Hartjens en E. Göbel (met ill.). — Werkzaamheden van het Algemeen Proefstation der A. V. R. O. S. 1 Juli 1918—30 Juni 1919. — De rubbercultuur ter Sumatra's Oostkust [naar Dr. N. R. Pekelharing].

Teysmannia. *30e jaarg. 1919. Afl. 10.*
Iets over de Amerikaansche of suikermais en de toepassing er van voor het huishoudelijk gebruik, door M. van der Meer, met Naschrift door K. van der Veer. — Schaduw-, sier- en laanboomen (vervolg), door H. J. Wigman Jr. (met ill.). — De fabricatie van citroenolie en calciumcitraat in Sicilië, door Utermark. — Nog iets over een soort van druif, door J. J. Smith. — Druiventeelt, door Van Uffelen, met Naschrift door K. van der Veer. — Sprokkelingen op landbouwgebied.

Boschbouwkundig Tijdschrift Tectona. *Deel XII (1919). Extra-Nummer.*
De exploitatie van het djatidunningshout (door W. en J. H. Becking) (Praeadvies voor de dienstvergadering der 2e en 5e Inspectie-Afdeeling).

Publicaties van het Ned.-Indisch Landbouw Syndicaat. *11e jaarg. Afl. XXIII. 31 Dec. 1919.*
Voorstel tot uitbreiding van den werkkring der commissie tot voedselvoorziening der ondernemingen in de buitengewesten, door Tulinzing.

Id. Afl. XXIV. Korte mededeeling van den heer Reynst inzake het voedselvraagstuk. — Mededeelingen van H. Warmelo over de jaren 1917/1919 en de helopeltis op Tjipongpok.
Id. 12e jaarg. 1920. Afl. 1. De revolutionnaire inlandsche beweging en de cultures, door W. A. DE VOS.

West-Indië. Landbouwkundig Tijdschrift. *4e Jaarg. No. 4. Dec. 1919.*
Onze rijstcultuur, door J. J. LEYS. — Opkomst en nieuwe wegen der cocoscultuur, door P. C. VAN DER WOLK (ontleend aan „Cultura"). — Eenige waarnemingen over het optreden van de verwelkingsziekte bij de Liberia-koffie in Suriname, door A. W. DROST. — Zoete pataten, door J. J. LEYS. — Een onderzoek over de vertakking en bloeiwijze van Theobroma cacao en Th. bicolor, door Dr. G. STAHEL. — De motboorder van het suikerriet, door A. REYNE. — De landbouwtentoonstelling op Coronie. — Kolonisatie van Suriname door Nederlandsche boeren, door Red. (met ill.).

Mededeelingen van het Departement van den Landbouw in Suriname. *No. 15. 12 Dec. 1919.*
Bestrijding van den cacaothrips, door A. REYNE.

Departement van den Landbouw in Suriname. *Bulletin No. 37. Oct. 1919.*
Eenige opmerkigen over de bestrijding van insecten, schadelijk voor Liberiakoffie, door A. REYNE.

Mededeelingen van den Landbouwvoorlichtingsdienst. *No. 3. 1919.*
Bijdrage tot de ontleding van het Inlandsch landbouwbedrijf, door L. KOCH.

In- en Uitvoer. *5e jaarg. No. 7. 18 Febr. 1920.*
Spoorwegen op Java, door Dr. C. TE LINTUM (met kaartjes) (zie ook No. 8).
Id. No. 8. De Engelsche handel met Nederland en koloniën in 1919.
Id. No. 10. Onze Indische cultures in 1919 en hare vooruitzichten voor 1920 (Inleiding), door TH. O. D. C.
Id. No. 11. Onze Indische cultures, enz. II. Rubber.

Handelsberichten. *13e jaarg. No. 675. 19 Febr. 1920.*
Jaarbeurs te Utrecht. — Staalindustrie op Midden-Celebes.
Id. No. 676. Nederlandsch-Indië en de Nederlandsche nijverheid.
Id. No. 677. Nederlandsch-Indische kamfer.
Id. No. 678. De haven van Curaçao.

De Ingenieur. *35e jaarg. No. 8. 21 Febr. 1920.*
De dienst voor waterkracht en electriciteit in Ned.-Indië, door ir. R. A. VAN SANDICK.
Id. No. 10. Ir. J. H. MENTEN, door ir. R. A. VAN SANDICK (met portret). — Het Indisch Centraal Aanschaffingsbureau, een nieuwe regeeringsdiensttak, door ir. J. E. INCKEL.

Gemeentereiniging. *Jaarg. 13 (1920), bl. 3.*
Een en ander over de beteekenis van weg en straat voor de volksgezondheid in Indië (met ill.).

De Waterstaats-Ingenieur. *7e jaarg. No. 10. Oct. 1919.*
De afvoer van faecaliën in de tropen door middel van rottingskelders met daarop aansluitende wegzinking van de ingerotte vloeistof in den bodem, door ir. C. A. E. VAN LEEUWEN (met ill.). — De Indische waterbouwkunde. Rede door prof. ir. J. HARINGHUIZEN.

De Cultuurbond. *2e jaarg. No. 18. 15 Jan. 1920.*
Eenige opmerkingen bij het ontwerp-ordonnantie van de rechtsverhouding tusschen werkgevers en de assistenten op de landbouwondernemingen ter Oostkust van Sumatra. (Vervolg en slot). door J. Z. VAN DIJCK.

Orgaan van de Ned.-Indische Officiersvereeniging. *5e jaarg. No. 1. Jan. 1920.*
Militaire opvoeding. door PAIDEIA. — De bezoldigingsvoorstellen in den Volksraad. — Regeling van eerezaken voor officieren. — De miskenning van het Hoofdbestuursbeleid, door PAIDEIA. — De positie der Indische officieren in Nederland.

Indisch Militair Tijdschrift. *51e Jaarg. No. 1. Jan 1920.*
Een afstandsmarsch van infanterie-officierspatrouilles bij de Japansche garde-divisie. — Nieuwe denkbeelden omtrent samenstelling, gebruik, kaliber, munitie en vervoer van de Artillerie op grond van de jongste oorlogservaringen, door H. J. D. DE FREMERY. — Een en ander over de aanwending van rook als strijdmiddel, door J. A. VAN STAVEREN. — De bestrijding van venerische ziekten (ontleend aan de *N. R. Crt.*) — De duikbootoorlog (Id.).

De Militaire Spectator. *89e jaarg. No. 2. Febr. 1920.*
De voorstellen der Ned.-Indische bezoldigingscommissie, door F. TREFFERS.

Mededeelingen van den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst. *Anno 1919. Deel VII.*
Rapport over de dysenterie-epidemie in Tanah-Poetih en omgeving, Mei-Augustus 1917, door E. P. SNIJDERS en R. PRATOMO (met platen en kaart). — Over de eischen die verschillende Anophelinen stellen aan de woonplaatsen hunner larven, door N. H. SWELLENGREBEL en J. M. SWELLENGREBEL—DE GRAAF. —

Tijdschrift voor Sociale Hygiène. *Febr. 1920.*
De pestbestrijding op Java, door H. F. TILLEMA.

Geneeskundig Tijdschrift voor Ned.-Indië. *Deel 59 (1919). Afl. 6.*
Het scheepslaboratorium, door Prof. Dr. J. J. VAN LOGHEM (met ill.). — Het lot van pestbacillen in lever en milt van doode dieren, door Prof. Dr. J. J. VAN LOGHEM. — Eenige vergelijkende gegevens uit de neuskeel-oorheelkundige praktijk op Java en in Nederland. II. Over middenoorontsteking, door Dr. C. E. BENJAMINS. — Bijdragen tot de kennis van de joodcysten en hunne amoeben, door J. RODENHUIS. — Achtkernige cysten van Entamoeba histolytica, door J. RODENHUIS. — De toxicologie in Ned.-Indië, door Dr. H. J. VAN GIFFEN. — Jaarverslag van de Landskoepokinrichting en het Instituut Pasteur te Weltevreden over het jaar 1918. — Over het iliacaal absces, door G. FOLPMERS. — Het voorkomen van Balantidium coli in Ned.-Indië, door S. L. BRUG. — Enkele epidemiologische opmerkingen aangaande de griep in de afdeeling Magelang 1918, door P. B. VAN STEENIS. — Jaarverslag over 1918 van het scheikundig laboratorium te Weltevreden, door Dr. J. A. F. POOL.
Id. Deel 60 (1920). Bijblad No. 1. Dienst der pestbestrijding. Verslag over het jaar 1917.

Korte Berichten van het Hoofdbureau van den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst. *No. 4. 1919.*
Schurft (met plaat).

De Tropische Natuur. *Jaarg. IX. Afl. 1. Jan. 1920.*
Javaansche Amorphallus-soorten [slangenblad], door C. A. B. (met ill.). — Een praatje over tijgervallen en pelantiks (met ill.), door J. C. VAN DER MEER MOHR Jczn. (met ill.). — Iets over den ruigpoot kuifarend (Spizaëtus limnaëtus Horsf.). door SODY (met ill.). — Een Indische paarlemoervlinder (Argynnis hyperbius f. javanica Oberth.), door S. LEEFMANS (met ill.).

Jaarboek Club Nederl. Vogelkunde. *No. 9 (1919).*
Aanteekeningen omtrent de avifauna van Deli (Sumatra's Oostkust), door D. J. VAN BALEN. — Over vogels van Deli (Sumatra), door A. F. C. A. VAN HEYST.

De Macedoniër. *24e Jaarg. No. 1—2. Febr. 1920.*
Zending en Evangelisatie, naar F. Monninger, door H. DIJKSTRA. — Het Godsbegrip der Mohammedanen en de zuilen van den Islam.

De Banier. *12e jaarg. No. 3. 16 Jan. 1920.*
Over de persoonlijke verhouding van Indiërs en Europeanen in Engelsch-Indië. — Decentralisatie van het onderwijs. Het standpunt der Regeering (slot).

Zendingstijdschrift „De Opwekker". *65e Jaarg. No. 1. Jan. 1920.*
De invloed van den oorlog op den Zendingsarbeid. (Zie ook No. 2).

Maandblad der vier samenwerkende Zendingscorporaties. *3e jaarg. No. 3. 1 Maart 1920.*
Het ontstaan van een Christelijke Gemeente te Bomba (Midden-Celebes), door J. Woensdregt (met ill.). — In memoriam. J. E. de Vries (hulpprediker) (met portret). — Reisherinneringen uit Ned.-Indië, door Mr. J. W. Fliering a-V. Op Boeroe (met ill.). — In en om het Zendingsbureau (te Oegstgesst).

Stemmen des Tijds. *Jaarg. 9 (1919—20). Febr. 1920.*
Regeering en Zending, door M. Lindenborn.

Stemmen voor Waarheid en Vrede. *Jaarg. 57. (1920). Bl. 20.*
Art. 123 Reg. Reglement Ned.-Indië [zending], door M. Lindenborn.

Berichten uit de Heidenwereld. *Jaarg. 1920. No. 2. 25 Febr.*
Beteekent de lage stand van de Duitsche valuta den ondergang van de Zending der Broedergemeente in Suriname?

Commercial Holland. *Vol. 2. No. 16. Febr. 1920.*
Tea culture in Java, by J. J. Paerels (with illustrations). — The Dutch oversea shipping-trade, by C. H. K. Borghardt (with map).

Holland's East India. *Vol. I. No. 2. 6 Jan. 1920.*
Our new Minister for the Colonies (His Excellency S. de Graaff) (with portrait). — The wood-alienation policy of the Netherlands East-Indian Government (with illustrations). — International association for rubber cultivation in the Netherlands Indies. — Steel industry in Central Celebes. II (with map).

Der Neue Orient. *Band 6. Heft 2. 21 Nov. 1919.*
Die Kopraerzeugung in Niederländisch-Indien, von Prof. Dr. Rud. Fitzner (mit Karten).

The Import & Export Trader. *Vol. II. No. 2. Febr. 1920.*
The vegetable fibres of the Netherlands-Indies (with illustrations).

United Empire. *Vol. XI. No. 3. March 1920.*
Unknown New Guinea, by Lieut. E. W. Pearson Chinnery.

The Dutch East Indian Archipelago. *Vol. II. No. 29. 5 Jan. 1920.*
The cinchona plant industry in Java. — Java teas. — Dragon's blood.

The Philippine Journal of Science. *Vol. XV. No. 1. July 1919.*
The Malayan Machaerotinae (Cercopidae), by C. F. Baker (with plates).

Den Haag, 27 Maart 1920. W. C. Muller.

De Volkslectuur in Nederlandsch-Indië.

DOOR

J. F. H. A. LATER.

„Nous voulons la vérité, la beauté, la vie morale pour tous; voulons que le peuple soit admis à participer à ces biens qui constituent le patrimoine propre à l'humanité; nous voulons que — comme le soleil pour tous les yeux — la lumière intelligible se lève pour toutes les intelligences."

Uit het programma voor de eerste volksuniversiteit in Parijs opgericht in 1898.

Wanneer gezegd wordt, dat de schoolmeester de Fransche revolutie, de groote, heeft gemaakt, is daarin deze waarheid: de kennis, het vermogen, tot onderscheiden, oordeelen en beoordeelen, was noodzakelijk om het besef te doen worden en te doen machtig groeien, te doen overheerschen, dat de verhoudingen niet meer konden voortbestaan. Van de onmogelijkheid van voortbestaan eener samenleving, gebaseerd op de ongelijkheid in recht en de noodzakelijkheid van elks deelneming aan de verdeeling van geestelijke en materieele goederen, moest de wereld overtuigd zijn eer ze tot opstand tegen 't bestaande kon gebracht worden.

Zoo zijn ook in zekeren zin de school en de leerplicht het geweest, die de revoluties van thans hebben gemaakt, zooals zé zich nu ontwikkelen in Midden-, Zuid- en West-Europa, de rustige revoluties, die, anders dan de Russische, den kroon zetten op de rustelooze propaganda, organisatie en opvoeding, welke begint in de school en welke wordt voortgezet in het vakleven.

Slechts in landen, waar de kennis niet is doorgedrongen tot de massa en waar bekrompenheid van staatkunde de massa van het volk ver gehouden heeft van de gelegenheid om eigen kennis te vermeerderen met schoolsche en met die geestelijke verlichting welke wordt verkregen door een goed vakvereenigingsleven, volksbibliotheken en goede lectuur, slechts in de streken, waar de duisternis van het

sleurleven het volk in de onwetendheid laat, welke elke hoogere menschelijke aspiratie doodt en alleen het grof-materieele ontwikkelen laat in de wijze, waarop de natuur het proces laat gaan, slechts daar is de revolutie, mogelijk als ze er komt door de explosie van het uiterste opdrijven van maatschappelijke tegenstellingen, een verwarring, maar is er geen perpectie in den chaos, is er de mogelijkheid van een droeve terugzinking naar overheerschingsverhoudingen.

Hoe grooter de kennis van de massa, hoe grooter kan en zal gemeenlijk het besef voor orde en tucht en gemeenschapszin in de goede beteekenis van het woord zijn en waar deze kennis, gevest op menschlievendheid en scherp omlijnde moraal, aanwezig is, door het volk in alle lagen is gedrongen als een deesem, een werkende gist, hoe grooter de kans er is op een gelukkige ontwikkeling van de verkeerde maatschappelijke verhoudingen, de emanicipatie van de laagste klassen der samenleving, de verdeeling van de hoogere lagen.

De koloniale taak van ieder land, dat nog gebonden is aan zoogenaamde bezittingen, is sinds de laatste vijfentwintig jaren algemeen erkend die van het brengen van kennis en verdere opvoeding aan de volkeren in die kolonie. Nederland heeft deze taak begrepen en velen zijn er thans in deze koloniën, die hun werken en streven in die richting uitvoeren en naast het koloniale krachtpatserdom van materialistischen invloed en met egoister streven, hard arbeiden aan de opvoeding van de massa's. De Regeering heeft die taak met energie aangevat; laat, maar nimmer te laat. Aarzelend, helaas, wellicht niet voldoende energiek, maar in richting en in het algemeen naar middelen juist. Het is nu voor de voorstanders van een snelle ontwikkeling slechts zaak de Regeering te steunen en aan te sporen tot onvoorwaardelijk vasthouden aan de zelfgekozen werkzaamheid, de goede en eenig mogelijke richting, en, naar hun overtuiging, het sneller tempo aan te wijzen binnen de grenzen van verschillende mogelijkheden.

Indië heeft geroepen om onderwijs. Het klinkt vreemd voor wie ingelicht wordt door de tegenstanders van en ongeloovigen ten aanzien van Indië's emancipatie, want zij wijzen op zachten dwang — de bekende perintah aloes — voor de oprichting van desascholen, op de weinigen, die de scholen geheel afloopen, en op andere schijnbewijzen. De ware werkelijkheid is, dat ieder eenigszins ontwikkeld en eenigszins begrijpend Inlander in heel het beschaafdere Indië onderwijs het eerst noodige acht. Hij zij conservatief of modern, hij zij een man die liefde heeft voor den landbouw of iemand die alleen de gouvernementsbaantjes voor zijn kinderen voor oogen heeft, hij zij socialist of vrij-socialist, nationalist: onderwijs is de kreet.

En de honderden en duizenden ouders wier kinderen zich jaarlijks den toegang tot de veel te weinige scholen zien geweigerd, wegens plaatsgebrek, getuigen van het inzicht dat de massa heeft.

Maar de enorme absenties, de leege hoogste klassen, de slechte resultaten van veel desascholen, ze zijn geen bewijzen voor het gemis aan waardeering van de schoolkennis, van den drang naar onderwijs en ontwikkeling, ze zijn bewijzen van de sociale gebreken, die kinderarbeid noodzakelijk maken op zeer uitgebreide schaal, in de steden en in de desa's, vrouwenarbeid tot ver over de grens van de exploitatie; die energieloosheid bij ouders en kinderen bestendigen, die gebrek aan lust om den levensstrijd machtig te voeren tot het einde toe als een karakterfout van de volkeren doen voorkomen. Zeer groote armoe van de overgroote massa van het volk, struggle for life en lichamelijke zwakte zijn afdoende redenen ter verklaring van deze feiten.

Hebben we niet soortgelijke feiten in Nederland waargenomen, en is niet tevens de leerplichtwet gekomen als een machtige ruggesteun voor dit verlangen naar goede kennis, naar opvoeding? En dan een macht van onweerstaanbaar gezag tegen de hinderende factoren om gebruik te maken van het zoo gewenschte van een goede opvoeding tenminste in de schooluren? En is niet geleidelijk aan mee gekomen de sociale wetgeving, die hielp om de nog resteerende factoren van tegenwerking te verzwakken, en te genezen wat door den leerplicht werd gewond?

Zes jaren geleden al werd op een onderwijzersvergadering in het hart van Java door inlandsche onderwijzers gevraagd om de plaatselijke invoering van leerplicht.

Langzaam maar zeker gaat het departement van onderwijs verder met de uitbreiding van de onderwijsgelegenheid: we zouden sneller tempo wenschen, meer intensief onderwijs, meer praktisch onderwijs naast het algemeene, meer eenheid allicht, ieder kan daarover eigen gedachten hebben en behoort voort te stuwen naar vermogen in de richting zijner overtuiging, maar..... de omstandigheden verhinderen veel dat vroegere directeuren van onderwijs zich hadden voorgesteld en ook de tegenwoordige kan niet alles wat hij wel zou wenschen. Maar geleidelijk aan toch wordt Indië overdekt met een net van onderwijsgelegenheden die een kennis van het leven brengen aan de millioenen welke tot nu in de duisternis van bekrompen leeringen en bijgeloof leefden, die een eigen leven van plant of dier voerden en meewerkten, onbewust en zonder verzet, om anderen te hunnen koste groot te maken. Die geen gemeenschapsidealen hadden en dus niet geschikt zouden kunnen wezen voor een fijner samengestelde gemeenschap, welke de wereld mee vooruitbrengen kan.

Onwetendheid is steeds de groote oorzaak van indolentie, van een weerstandsloosheid op elk gebied, zoowel tegen de natuurvijanden als ziekten en plagen van mensch en gewas, als van de natuurkrachten die zoo nu en dan trachten te vernielen wat den mensch ten dienste

staat. En tegen de economische aanvallen en bedriegerijen welke elke samenleving ondergaat en die door geen wetgever kunnen worden voorkomen. De weerbaarheid tegen innerlijke en uiterlijke vijanden van het individueel- zoowel als het rasbestaan, is ongetwijfeld het allereerst door nuchtere kennis te bevorderen. En deze weerbaarheid heeft Indië zoo dringend van noode.

* * *

De regeering heeft begrepen, dat het onderwijs een der voornaamste onderdeelen van haar taak is, maar het kon niet uitblijven of ze moest begrijpen dat haar taak in deze niet uit was. Men moet namelijk wel in aanmerking nemen welke soort gemeenschap hier de landen bewoont: het is een gemeenschap van zeer heterogenen aard, bestaande uit rassen van verschillenden aard en beschavingsgraad. Men heeft hier eenige volkeren die een langen tijd van achteruitgang op geestelijk gebied doormaakten, maar die bogen kunnen op een beschavingshistorie, welke niet voor die van vele andere historisch goed bekende volkeren behoeft onder te doen. Men heeft de Javanen (Madoereezen en Soendaneezen), men heeft de Maleiers, de Balineezen, en deze zijn trotsch op de oude historische kultuur welke nog in tal van sporen waar te nemen is. Men heeft daarnaast andere volkeren, die nog op zeer lagen trap staan van beschaving, die nimmer anders dan natuurvolkeren zijn geweest.

Maar dat zijn niet de eenige verschillen, er is meer: men heeft naast de ontwikkelde inlanders van de groote volkeren, die dezen archipel bewonen, de massa die de oude beschaving kwijt is en die een nieuwe beschaving zal aanpassen, welke ongetwijfeld nationale karaktertrekken zal moeten ontvangen, maar die toch zal aansluiten aan wat het Westen brengt. En deze massa spreekt een taal welke voor elk ras verschillend is en waarop men trotsch is, waaraan men zich hecht. Die massa's nu, hebben de scholen gekregen en hun kinderen leeren er lezen, om iets te noemen. Dan treden ze uit de school in het leven van hun gemeenschap die geen geestelijk voedsel voor hen heeft, voor wie *zij* het zouden moeten gereed maken. Ze kunnen lezen, maar wat biedt de maatschappij hun te lezen? Zijn er boekwerken, zijn er literatuurproducten die passen aan wat ze geleerd hebben, die hen nuttig en aangenaam bezig houden, die hen ontwikkelen kunnen en aanmoedigen tot zelf-productie op het gebied van de letteren?

Niets van dat alles.

Er was geen literatuur, er waren geen boeken, welke de ontwikkeling onderhouden en voortzetten konden, de kennis, welke de school bracht, kon slechts worden aangewend en getoetst en geslepen door de lectuur van uiterst prullige inlandsche bladen of zendingkranten en door wat de particuliere boekhandel op de inlandsche boekenmarkt begon te

werpen. Om een en ander hiervan nader duidelijk te maken beginnen we met een aanhaling uit een artikel van „Soeara" (stem of geluid) in *De Locomotief* van 5/9 '12, waarin hij hetzelfde onderwerp behandelt als wat hier thans onder behandeling is genomen. Hij schrijft daarin namelijk het volgende:

„Hoe staat het nu met de litteratuur van de Javanen, en is die van zulken aard, dat de lectuur daarvan hun gezichtseinder zal verruimen, hen zal losmaken van hun dorpisme, hun bijgeloof, hun hebbelijkheden, die een vrije mededinging met andere volkeren in het worstelperk der wereld tot nu toe belemmerden?

„Zonder de minste aarzeling kan men antwoorden, dat, hoeveel schoons of verhevens de Javaansche litteratuur ook moge bezitten, of volgens sommigen niet bezitten, zij in elk geval niet meer van onzen tijd is, en hoewel voor ontspanning en dergelijke hare waarde behoudend, voor de Volksontwikkeling in modernen geest niet de minste profijten biedt.

„Een enkele blik in de catalogi van firma's die zich met den druk van Javaansche werken bezig houden, kan ons aanstonds van de juistheid van het zooeven opgemerkte overtuigen. Men vindt daarin werken van mythologischen aard, inhoudende den strijd van allerlei imaginaire vorsten en reuzen uit een vroeger tijdperk van het menschelijk bestaan, die met bovennatuurlijkheden van den meest uiteenloopenden aard, en steeds weer geholpen door goden en halfgoden, elkaar den voet dwars zetten en beoorlogen. Of wel geschiedboeken van lateren tijd, die de lotgevallen van Java behandelen, op een onbeholpen en zeer eenzijdige wijze, waardoor de historische feiten wel niet verdonkeremaand doch stellig zeer gebrekkig en onklaar worden voorgesteld, terwijl zij bovendien alleen de exploiten van vorsten en prinsen, niet die van het volk zelve en zijn beproevingen, uiteenzetten.

„Voorts geschriften van theologischen aard, houdende mededeelingen over de plichten van den Moslim, over het doen van de Hadzj, over mystieke overpeinzingen en dergelijke waar men hier volstrekt geen geen kwaad van wil zeggen, doch die in elk geval ongeschikt zijn om de lezers voor te lichten over de werkelijke verhoudingen en toestanden in het reëele leven. Ten slotte massa's werkjes met het meest absurde bijgeloof over de kenmerken van paarden (en vrouwen), van vechthanen, over de uitlegging van droomen, over tooverformulieren, doekoengeneeskunst die niet zooals de Europeesche kunst op waarneming van feiten berust maar op toevallige overeenkomst van woorden, van kleuren, bezweringen en duivelbannerij, slechts voor een zeer gering deel op werkelijke ervaring berustend, enfin over allerlei zaken, die elk, die het inderdaad en oprechtelijk goed meent met den Javaan, maar liefst zoo spoedig mogelijk zou willen supprimeeren, om de bevolking aan dien invloed te onttrekken.

Een scherp en zeer juist oordeel. Inderdaad wordt nog steeds de grootste massa onzin verkocht na gedrukt te zijn niet alleen in het Javaansch maar ook in de andere inlandsche talen en op deze wijze werd en wordt nog steeds tegengewerkt wat de regeering en particulieren met goed onderwijs hebben gewrocht of trachten tot stand te brengen.

Er moest een literatuur worden gevormd, er moest van overheidswege worden ingegrepen om lectuur te vormen voor de jongelui, die de scholen hadden afgeloopen en die nu ervoor moesten worden behoed dat zij alle kennis met zooveel moeite bijgebracht, weer in enkele jaren zouden verliezen, opdat de resultaten niet zouden wezen als in Britsch-Indië, waar geruimen tijd het toenemend onderwijs het aantal analfabeten niet vermocht te doen verminderen.

Al een vijftig jaren geleden heeft de Regeering getracht door het geven van belooningen inlanders ertoe te brengen zelf verhalen te schrijven, opdat het begin van een nieuwere literatuur zou worden gevormd. Eerst in de latere jaren evenwel werd de zaak krachtiger en systematisch aangepakt. In 1908 werd een commissie van voorlichting der Regeering benoemd onder voorzitterschap van dr. Hazeu. In den eersten tijd kon de commissie niet veel doen, ze diende den directeur van onderwijs van advies bij de uitgifte van werken in de inlandsche talen, later werd krachtiger aangepakt; het was dan ook geen gemakkelijk werk: eerstens toch was de groote vraag, wat men geven moest en men begon te zoeken naar bestaande literatuur, naar folklore. De eerste uitgaven ondervonden kritiek en niet zonder grond, men leerde er evenwel uit en begreep dat aangepast moest worden aan de inzichten van de bevolking, men zette zich toen op de overleveringen en moedigde inlanders aan deze mondelinge overleveringen op papier te zetten, waarna men op het bureau nog heel wat werk kreeg. Immers, de handschriften moesten worden nagegaan, geschift moest er worden en deskundig gecorrigeerd; veel prullige opstellen werden ingezonden, veel was er dat niet paste in een behoorlijk boek, en het was weinig aangenaam en bemoedigend aanvankelijk te moeten constateeren dat de ontwikkelde inlanders weinig medewerking verleenden. De commissie kreeg daardoor een uitbreiding van haar taak van veel beteekenis, ze moest de inlandsche ontwikkelden ertoe brengen zelf mee te werken; er werden goede honoraria uitgeloofd en betaald voor werken die maar wat leken en eindelijk slaagde men er in een aantal werkjes te doen verschijnen, dat er in ging. Men had toen den toon te pakken en kon voortwerken.

Toen kwam de groote moeilijkheid van de distributie. Men had de massa van de leeskundigen te bereiken en men werkte aanvankelijk met depothouders alleen, die de werken tegen provisie verkochten. Voor men tot een goed stelsel kwam, heeft de regeering niet handig gewerkt in deze: een paar depothouders bestonden er en het leek niets

op een behoorlijke exploitatie: bij een overneming van werken bleek dat er van een zeker soort, en duur aan den Europeeschen schrijver betaald, werkje, maar een enkel exemplaar was verkocht en de rest van de oplaag van duizenden lag rustig in de goedangs. Een en ander en nog veel meer dat om de wille van betrokkenen beter niet gezegd wordt, (het is trouwens achter den rug) pleiten voor de tegenwoordige goede organisatie.

De resultaten van verkoop alleen zouden niet kunnen bevredigen en zelfs de toenemende verkoop van werkjes door depothouders, met een stelsel van provisiebetaling dat hun werkelijk stimulans is tot verkoopen (en dat eerst na veel ambtelijke rompslomp en sleur kon worden doorgedreven, een heftige strijd tegen antecedenten en andere bezwaren), was onvoldoende. Men moest met de goede lectuur de geheele leeskundige bevolking bereiken, nietwaar, dat moest het doel zijn, daar door alleen zou men kunnen komen tot de noodzakelijke aanvulling van het gouvernementsonderwijs. Vanwege de commissie, die toen was komen te staan onder de leiding van dr. Rinkes, thans nog hoofdambtenaar voor de volkslectuur en andere aangelegenheden en de ziel van de organisatie (daarbij gesteund door de onvermoeide zorg van den huidigen secretaris), werd het denkbeeld van volksbibliotheken vastgehouden en doorgezet: de Regeering werkte mee en thans zijn er honderden en honderden volksbibliotheekjes, waar men tegen een cent per boek kan leenen en welk instituut enormen opgang heeft gemaakt. Beter kon men niet verlangen en men zal op dezen weg doorgaan en is al tot een deel van Sumatra genaderd, waar de volksbibliotheken kort geleden haar entree hebben gedaan, met verlangen afgewacht door tal van belangstellende Maleiers.

Het was niet gemakkelijk een plaats te vinden in de binnenlanden voor deze bibliotheken, waar men tevens eenig toezicht erop had en men kwam tot de conclusie, dat de tweede klas scholen, die nu al op elke districtshoofdplaats te vinden zijn, de meest geschikte bergplaats boden, terwijl de onderwijzer de meest aangewezen man is om het toezicht en het uitleenen in handen te hebben: tegen een kleine vergoeding doen de onderwijzers van de scholen thans dat werk en bij elke tweede klas school op Java en Madoera bevindt zich een localiteit als bibliotheek. Dat deze scholen werden gekozen is niet geweest om eenig verband te leggen tusschen school en bibliotheek, maar om een centrum te hebben terwijl de bestuursambtenaren dikwijls geen gelegenheid bezitten voor de berging en velen niet zoo gemakkelijk genaderd worden door het volk als een onderwijzer in een schoolgebouw. Er is indertijd in de Tweede Kamer van slecht-ingelichte zijde opgemerkt, dat het niet aanging dat men op de scholen zulke werken aan de kinderen te lezen gaf als door de volkslectuur werden uitgegeven: dit was een gevolg van de verwarring van plaats en publiek: de

boeken zijn heelemaal niet bestemd voor de schoolkinderen, ze zijn grootendeels voor groote menschen gemaakt en toevallig kunnen die ze aan de schoolgebouwen halen.

De aanvankelijke exploitatie had natuurlijk moeilijkheden, men moest een oplaag ramen, men moest adressen zien te krijgen, men moest den smaak van het publiek weten te vereenigen met het doel dat men zich behoorde te stellen en ook stelde. Maar ondanks alle kritiek, is het *succes schitterend* te noemen: de aangenomen oplaag bleek vrijwel de juiste te zijn, in 1917 kon men van de volksbibliotheken al zeggen dat ze er volkomen „in" waren: er waren in dat jaar even 400.000 (vier honderd duizend) uitleeningen te boeken. Dat was over de toen bestaande 600 (zes honderd) bibliotheken. In sommige bibliotheken is haast nooit een boek thuis, alleen tegen dat er weer nieuwe boeken moeten komen, is het gebruik natuurlijk iets minder omdat de boeken dan uitgelezen zijn voor het tegenwoordige en weer op nieuwe lezers gewacht wordt voor de oude boeken.

Het maken van de werken is ook geleidelijkaan ontwikkeld en thans zijn een 450 boeken in drie talen tot stand gebracht. Meest zijn ze van buiten af gemaakt, wat ongetwijfeld het mooiste resultaat van den moeizamen arbeid was. De meeste werken sluiten zich aan bij de volksverhalen, initiatief voor nieuwere verhalen is er zoo goed als niet helaas, meest gaat men nog op het oude door, de oude wajang-verhalen, de geschiedenissen van legenden vormen den hoofdschotel van wat door de inlanders is gevormd. De Volkslectuur voegde daaraan evenwel toe vertalingen van Westersche werken, Hollandsche romans enz.

Het aantal bibliotheken is de laatste paar jaren natuurlijk stijgende: in 1918 waren er 750, in 1919 zijn er 900, terwijl er honderden bibliotheken van leger en vloot zijn, welke ook worden voorzien; de Volkslectuur levert de werken voor de Cantine- en verdere bibliotheken en de scheepsbibliotheken, voor de inlandsche militairen en schepelingen. Ook in de hospitalen heeft men haar werken.

De boekjes waren te verdeelen in drie series, A, B, en C. Serie B is de voornaamste, die geeft de lectuur van ontspanning en ontwikkeling voor de volwassenen, de lezers in breeden kring, en zijn geschreven in de Landstalen (Javaansch, Maleisch, Soendaneesch en Madoereesch). Het Madoereesch heeft nog weinig maar dat is thans met kracht aangevat. Serie A is kinderlectuur en bevat veel vertaalde Hollandsche werken, terwijl de serie C bestemd is voor de ontspanning en ontwikkeling voor meer ontwikkelden. De laatste is geschreven in het Maleisch, omdat de taalgebieden te weinig zoo ontwikkelden nog opleveren om voor elk daarvan al een werkje in de eigen taal samen te stellen. Deze werken zullen verschillende wetenschappelijke zaken in populairen vorm weergeven en nuttige werken en mededeelingen

bevatten. Op dit gebied is nog heel veel te doen en de ontwikkelde inlanders kunnen daartoe heel wat meewerken.

Er is wat dit laatste betreft door verschillende departementen van algemeen bestuur en diensttakken al heel wat in deze richting gedaan en vanwege de Volkslectuur zelve wordt ten deze ook steeds gewerkt: het departement van Binnenlandsch Bestuur is in den laatsten tijd (het is begonnen in het vorige jaar), overgegaan tot de uitgifte van een handleiding voor inlandsche bestuursambtenaren. Deze ambtenaren hebben zich steeds moeten behelpen met vertalingen van enkele algemeene bepalingen en particuliere uitgiften en handleidingen van niet veel meer dan fragmentarische beteekenis en overigens moesten ze maar het Hollandsche van de regelingen trachten te begrijpen: waar de taal onzer ambtelijke verordeningen in den regel al voor een ontwikkeld Nederlander moeilijk te vatten is, kan men nagaan dat de taal ervan voor vele inlandsche ambtenaren een waar abacadabra was. Vele hunner kunnen trouwens geen Nederlandsch lezen. Welnu, men is eindelijk overgegaan tot de samenstelling van een reeks werkjes waaruit de taak voor een inlandsch ambtenaar kan blijken en zoo kan hij over elk onderwerp van zijn werkzaamheid een afzonderlijk boekje raadplegen dat zoowel den Nederlandschen als den Maleischen tekst geeft. Deze handleidingen worden uitgegeven door het departement van B. B., maar bewerkt onder toezicht van de Volkslectuur, die verder voor de distributie enzoovoort zorg draagt. Zoo worden verschillende werken op hygiënisch gebied verzorgd en op ambtstechnisch terrein. De vertaling van de staatsbladen en belangrijke reglementen geschiedt thans ook onder toezicht van de Volkslectuur en deels door het Bureau zelve zooals nu het Reglement op de particuliere landerijen, welks vertaling indertijd nogal aanleiding had gegeven tot begripsverwarring.

Op deze wijze is de Volkslectuur een hoogst belangrijke organisatie geworden, ressorteerende onder het departement van onderwijs maar zelfstandig staande onder den ter zake deskundigen hoofdambtenaar met den secretaris en de commissie, die geregeld vergaderingen houdt en daar de besluiten slaat welke dan verder door het Bureau worden uitgevoerd. Deze commissie bestaat uit een drietal ontwikkelde hooggeplaatste inlanders en verder Europeanen die op het gebied van taal- en volkenkunde genoemd kunnen worden.

De organisatie omvat de redacties voor de verschillende taalgebieden: een Javaansche, Soendaneesche, Madoereesche en Maleische, elke waarvan een hoofdredacteur heeft met eenige redacteuren, alle inlanders van eenige ontwikkeling die ieder voor hun eigen taalgebied werken: het is namelijk de stelregel van den hoofdambtenaar van de Volkslectuur om de talen te doen schrijven door de personen wier moedertaal ze zijn, terwijl steeds overleg gepleegd wordt met de andere taal-

deskundigen. Verder zijn er technische ambtenaren aan het bureau verbonden, Europeanen, die een bijzondere kennis van verschillende inlandsche talen hebben en die controleerend, revideerend en adviseerend optreden. Met de hoofdredacteuren vergaderen deze nu en dan o. a. om te werken aan de samenstelling van de aanvullingen voor de woordenboeken in de verschillende talen met woorden welke gedachten uitdrukken die in deze talen nog geen woordvormen hebben.

Hier is namelijk een verdere kwestie welke van bijzondere beteekenis mag worden genoemd: de Volkslectuur kan niet volstaan met naar den inhoud goede werken aan de massa te geven, ze moet helpen de taal te ontwikkelen en dan eenheid brengen in de taal. De inlandsche talen, en vooral komt dat uit bij het Maleisch voor zoover dit al een omgangstaal voor heel den archipel is geworden, worden niet steeds zuiver en zeker niet gelijkelijk geschreven en uitgesproken, men heeft een geweldige verknoeiing te constateeren en een grof-worden van de taal, een kwestie die bij het Maleisch tevens de bevordering van de taal als omgangstaal in den weg staat, maar die uit algemeen beschavingsoogpunt ongetwijfeld voor elke taal zoo verkeerd is, dat een bestrijding ervan noodzaak is. Een taak, die overal wel zaak is voor de regeering, elders wellicht vanwege de universiteiten en schrijvers zelven wordt aangepakt en door speciale vereenigingen bevorderd, maar hier in dit meertalenland met weinig ontwikkelde schrijvers en zonder hoogescholen, de taak van de regeering zelve in geheel haren omvang moest wezen. Het Bureau voor de Volkslectuur heeft dat begrepen en er haar schouders onder gezet en dit is een van de moeilijkste en zeker niet dankbaarste gedeelten van werkzaamheden van de ambtenaren, die op dit bureau werkzaam zijn. Immers is het hier vaak: zooveel menschen zooveel zinnen, en kritiek van buiten waar men zelf niet tot schepping kon overgaan, ontbreekt niet.

Er is in deze evenwel al veel overwonnen en de aanhouder wint het ook hier.

De hierbovenbedoelde commissie nu tracht de woorden die nieuwe gedachten (nieuw voor deze volkeren) moeten uitdrukken, te vinden, speurt links en rechts naar woorden voor moderne begrippen die al in geschriften of bij het volk burgerrecht kregen en zoo ze die niet vindt tracht ze er zelve te vinden: deze woorden worden gelanceerd en zoo ze blijken te voldoen, worden ze gehandhaafd, anders worden nieuwe gezocht, zoodat men er voor waakt aan de spraakmakende gemeente iets op te dringen dat haar niet past. Zeer zeker de op taalgebied aangewezen methode.

Kort geleden werd door het Bureau voor de Volkslectuur begonnen met de uitgifte van een Maleisch maandschrift (Sri Poestaka), waarmee mede getracht zou worden het goede Maleisch, zooals dat inderdaad het Maleisch is van de Westkust van Sumatra en van diegenen die

geacht mogen worden het zuiverst deze taal te hebben gehandhaafd in hun gebied, nog meer ingang te doen vinden. Onmiddellijk kwamen eenige stemmen van niet-Maleische zijde die verklaarden dat dit Maleisch te moeilijk, men zeide te grammaticaal was en eenzelfde verwijt als aan de vertalingen van officieele stukken werd ten laste gelegd. Het verwijt is dwaas voor den kenner van het Maleisch en voor de meeste inlanders die meer dan pasar-Maleisch kennen, maar het was begrijpelijk van die Europeesche zijde waar men zich nimmer de moeite getroost het Maleisch werkelijk wat beter te leeren, en van die niet Maleische inlanders die dat evenmin deden. [1]) Het hiergegeven Maleisch is grammaticaal natuurlijk juist, maar grammaticaal moet ieder juist zijn in het schrijven van serieuse tijdschrift-lectuur, het is evenwel ook Maleisch dat niet doorspekt is met vreemde woorden en Maleisch zooals dat gemakkelijk gelezen wordt door Maleiers en ontwikkelde niet-Maleische inlanders, het is Maleisch dat inderdaad in staat is de moderne begrippen, zij het met eenige moeilijkheid, maar ouderwetenschappelijke begrippen zonder moeilijkheid weer te geven, een Maleisch dat verdient een algemeene omgangstaal te worden welke later de eenheid van deze landen zal bevorderen zonder afbreuk te doen aan het karakter van de onderdeelen, wier taaleigen dezelfde zorg ondervindt.

Het tijdschrift ging er dadelijk goed in, van Javaansche zijde werd om een Javaansch blad gevraagd, dat zeker ook komen zal als er voldoende lezers voor te vinden zullen wezen. Het wordt thans al door inlandsche bladen gebruikt om er degelijke artikelen uit over te nemen, waarbij mag worden aangeteekend dat het tijdschrift zich uit den aard der zaak niet inlaat met partijpolitiek, al worden natuurlijk zaken van wetgeving even goed behandeld als economische en algemeen sociale vragen, vragen van historie en kwesties van den dag. Met dit blad wordt mee beoogd den bekenden ruimeren blik te bevorderen, waarbij gouvernementsdiensten natuurlijk gebruik ervan kunnen maken om in ruimen kring publieke belangstelling te kweeken voor maatregelen die in het belang van de massa noodig zijn en slechts door dezer medewerking het gewenschte succes kunnen bereiken. Verder maakt natuurlijk het Bureau voor de Volkslectuur er gebruik van om haar arbeid mede wat reclame te geven.

De eerste vier nummers van het maandschrift zijn verschenen in een oplaag van bij de drie duizend exemplaren, waarvan een groot deel aan de volksbibliotheken wordt gegeven, maar een aantal abonné's van particulieren heeft zich dadelijk aangemeld, dat natuurlijk wel beperkt zal blijven omdat de draagkracht van de ontwikkelde inlanders

[1]) Verwarring is in deze mogelijk waar de critici in het Maleisch geen afzonderlijke woorden hebben voor stijl en taal en dus ook kritiek op stijl van artikelen kunnen bedoelen. L.

veelal nog gering is en ze, zoo ze wat meer verdienen, ook gemeenlijk wel andere dan Maleische periodieken lezen. Er kan evenwel een vermeerdering worden verwacht daar het aantal inlanders dat iets goeds in het Maleisch wil lezen steeds toeneemt. De inlandsche bladen krijgen een exemplaar gratis en nemen er veel uit over. Het maandblad wordt op goed papier gedrukt en heeft verscheiden illustraties die goed zijn uitgevallen; het bevat artikelen van verschillenden aard en zooals gezegd, gebeurtenissen van den dag worden er in besproken voor zoover ze geen politiek vormen, terwijl een overzicht wordt gegeven uit de inlandsche pers, de Europeesche pers en een boekaankondiging, met ambtelijke mededeelingen.

Konden we deze uitgifte noemen in verband met de verzorging van het Maleisch, chronologisch sprekend hadden we eerder melding moeten maken van een andere belangrijke uitgifte van het Bureau voor de Volkslectuur en wel van de Volksalmanakken.

In 1918 werd de eerste volksalmanak uitgegeven en wel in het Javaansch, Maleisch en Soendaneesch en deze ging er in zooals men haast zelf niet had durven verwachten. De almanak geeft in een handig zakformaat op stevig papier een 230 pagina's groote, met kleine en duidelijke letter gedrukte verzameling van wetenswaardigheden, terwijl eenige foto's als van H.M. de Koningin, den Landvoogd, den voorzitter van den Volksraad, den adviseur voor inlandsche zaken, den legercommandant en den directeur van marine, den sultan van Deli en den bekenden majoor der Chineezen van Medan, den tekst verluchten met een afbeelding van den Volksraad zelven en eenige andere clichés. Allerlei populaire wetenswaardigheden worden er in gegeven, met zekere gegevens omtrent jaartelling, muntstelsels, de bevolking, onderwijsgelegenheden en verder te veel om hier op te noemen. De inhoud alleen geeft 99 onderwerpen aan! Het was geen wonder dat de almanak in veertigduizend exemplaren werd verkocht en al kostte de eerste uitgave aan het gouvernement een goed bedrag, men kan ervan op aan, dat de verdere uitgaven zich wel dekken zullen, terwijl winstbejag hier niet op haar plaats zou zijn, daar thans dergelijke uitgaven voorzien moeten in een behoefte die bij deze volkeren niet door andere publicaties wordt voldaan. De almanak kostte zestig cent.

* * *

Wanneer we thans terugkeeren tot de lectuur voor het volk, mag worden geconstateerd dat — wat de ontspanningslectuur betreft, een deeltje van de geheele lectuur, zooals men kan hebben opgemerkt — de wajang-verhalen bijzonder in den smaak vielen en de ontspanningslectuur naar deze onderwerpen, liefst zelfs in dichtmaat, geneigd was. Om de kennis van de wajang wat te verbreeden en te verdiepen, is

onlangs door het bureau een kostbare uitgave gedaan door een wajang-beschrijving met prachtige illustraties welke door de typografische inrichting van den topografischen dienst van het gouvernement schitterend was uitgevoerd.

* * *

Uit een en ander blijkt zeker voldoende de grootte van de taak van dezen tak van dienst, die feitelijk nog niet op vaste basis was gesteld maar door de vaststelling der tegenwoordig in behandeling zijnde begrooting voor 1920 ongetwijfeld het vaste karakter zal ontvangen, dat ze hebben moet. Men mag zelfs zonder aarzelen constateeren dat de taak welke hier het gouvernement op zich heeft genomen en die de sympathie had van minister Idenburg en ongetwijfeld hebben zal van den nieuwen minister, toen hij nog landvoogd was, dan eerst het gewenschte groote succes zal hebben als ze krachtig en met breeden zin wordt aangevat. Bekrompen werk uit schrale beurs kan ten deze slechts half werk geven en waar men eenmaal begonnen is, zou een terugtrekken in plaats van groote belangen te dienen groote nadeelen met zich brengen, — de regeering heeft dit ook ingezien en handelt in dien geest tegenover den dienst. De ontwikkeling van een groep volkeren als de Indische die niet meer wachten kan op een eeuwendurende evolutie, behoorde aangevat te worden ook na de school en wanneer men ziet welke goede resultaten al bereikt zijn met betrekkelijk geringe middelen en met een massa liefde en werkzaamheid van weinigen, dan kan men niet aarzelen deze taak van onze regeering in Indië van harte te steunen en wel met ruime beurs.

Ook zal ieder begrepen hebben hoe moeilijk de taak is die aan het personeel van dezen tak van dienst is opgelegd: hoe hier behalve de liefde en de werkzaamheid en ijver ook de uitstekende kennis en geschiktheid voor de taak behooren aanwezig te zijn, zoodat het niet gemakkelijk vallen zal steeds de goede inlandsche en niet inlandsche krachten te betrekken. Maar de thans aanwezige krachten zijn over het algemeen voor de taak geschikt, zoodat gehoopt mag worden dat die voor het bureau behouden blijven.

* * *

Moge deze regelen van iemand, die eenigen tijd gelegenheid had van nabij de werkzaamheid van het bureau voor de Volkslectuur waar te nemen, ertoe bijdragen de waardeering te vestigen voor deze goede werkzaamheid van de Nederlandsche regeering in het aan haar toevertrouwde groote en volkrijke land dat zulke moeilijke tijden van ontwikkeling doormaakt en zulk een krachtige, degelijke en welmeenende leiding behoeft.

Aan het bureau voor de Volkslectuur zijn nog andere werkzaam-

heden verbonden, die we zouden kunnen samenvatten onder den naam van „aanverwante aangelegenheden", welke mede zijn opgedragen aan den hoofdambtenaar voor de Volkslectuur, en daarvan mag worden genoemd het verstrekken van inlichtingen aan de inlandsche pers, onlangs geëntameerd door middel van een rondschrijven aan de bladen. Inderdaad staat de inlandsche pers ten deze nog een eind achter bij de Europeesche, die ambtelijke mededeelingen krijgt, maar ook in staat is, zelve meerdere bronnen aan te boren voor de kennis van ambtelijke maatregelen en plannen, dan de in den regel uit den aard der zaak zwak staande inlandsche bladen. De Regeering heeft ingezien dat het noodig en billijk is in deze een verbetering in het leven te roepen en het is aan den hoofdambtenaar voor de Volkslectuur e. a. dat deze taak is opgedragen geworden.

Ook de bewerking van het inlandsch persoverzicht en dergelijke, zijn onder deze rubriek te brengen, welk eerste werk op zichzelf een uitgebreide taak is, die veel omzichtigheid en drukken arbeid voor zich eischt. Aangezien ondergeteekende evenwel aan deze afdeeling zijn krachten geeft, is het voor hem moeilijk daarover hier verder uit te wijden; wel mag even worden geconstateerd dat de inhoud van de steeds in omvang toenemende inlandsche persstemmen belangrijk in de belangstelling van het publiek stijgt en van steeds grooter belang wordt voor het gouvernement, vooral waar dit de richting ingaat van het in steeds meerdere mate doen deelen van het volk in voorbereiding en uitvoering van de wetgevende werkzaamheid.

Weltevreden, November 1919.

Op het Janggebergte [1])

Oud reisfragment. October 1897,

DOOR

Dr. HERMAN TEN KATE.

Een *kahar* bracht mij van Besoeki naar Widoropajoeng, waar twee rijpaarden, voor mij en mijn Javaanschen reisbediende, gereed stonden. Na een forschen rit van twee uren over een stijgenden weg, bereikte ik kort voor de schemering de *pasanggrahan* te Baderan. Aldaar trof ik de leden en gasten der Jangcommissie aan. Volgens hun zeggen had ik het *record* geslagen, want de heeren hadden te paard over het traject zeer veel langer gedaan.

Onder ons reisgezelschap van zeven Europeanen is het medische element sterk vertegenwoordigd: vier geneesheeren en een pharmaceut. Dit neemt echter niet weg, dat onze leider een civiel ambtenaar is; de heer van Gennep, assistent-resident van Bangkalan Deze toch is de eenige onder ons, die vroeger, al jagende, het Janggebergte heeft bezocht en er vrij goed mede bekend is. Van hem is dan ook het denkbeeld uitgegaan om daar een sanatorium op te richten.

's Morgens te half 7 zette onze karavaan zich in beweging en sloeg de richting naar het Jangplateau in. Ja, het *was* een karavaan; paardenkoelies, draagkoelies en *pikoel*paarden, onder een *mantri* van Besoeki; de *pĕtinggi* van Taman Koersi, de assistent-*wedana* van Soember Malang en wij Europeanen, waarvan enkelen nog een „jongen" hadden meegebracht. En dan de *barang!* Het ging dan ook een slakkengang, waartoe het feit dat twee der meest zwaarlijvige heeren, aan vermoeiend reizen niet gewoon, in draagstoelen bergopwaarts werden gepikoeld, veel bijdroeg. De „weg" later overgaand in een smal voetpad, nauwelijks meer dan een geul, was overal sterk stijgend. Aanvankelijk langs *sawah's*, koffietuinen, klapperboomen en *pinang*, vervolgens langs bamboe, bereikten we gaandeweg de wildernis. Eerst bosch van loof-

[1]) Vergel. het geschrift van wijlen dr. I. Groneman, *Op het Janggebergte in Oost-Java* (Zutphen 1902). In dit boek heeft genoemde schrijver, lid der Jangcommissie, zijn brieven in *De Locomotief* van 1897 met een aantal andere, latere artikelen aangaande dit onderwerp tot een geheel vereenigd.

boomen, waaronder eiken, daarna grasland en meer en meer *tjemara's*. Het is hier weliswaar het Javaansche bergwoud der hoogere streken, maar het heeft een eenigszins ander karakter dan dat van West-Java. Het onderhout b. v. is hier minder dicht; de recht als zuilen verrijzende woudreuzen zijn veel schaarscher. Daarentegen vindt men hier een overvloed van *rotan* en aan de boomtakken witachtig grijze baardmossen en vele kleurige orchideeën.

Het was kort na 11, toen we het eerste hoogplateau, de zoogenaamde Kleine Aloen-aloen bereikten. Het is een fraai parklandschap van geel, hoog gras, waaronder *alang-alang*, en van *tjemara's*. Bij onze halte aan den rand dier hoogvlakte blikten we in de diepe, boschrijke Deloewangkloof, een brokstuk duistere, ongerepte wildernis. Daarop weer in den zadel. De steile, kegelvormige top van den Djambangan voor ons uit, nu stijgend, dan dalend, bereikten we tegen half 2 het doel van onzen tocht, de Groote Aloen-aloen. Kort daarop waren we huiselijk ingericht in de groote, primitieve dubbele hut van boomtakken en *alang-alang*, die reeds vóór onze komst was opgetrokken. Ons gevolg van Madoereezen en Javanen kwam in een andere hut, achter de onze, onder dak. De paarden werden in de nabijheid gepiket. Het kampement lag aan den westelijken rand van het plateau, op 2,218 M. hoogte.

De meeste mijner reisgenooten waren te vermoeid om er dien dag nog op uit te gaan. In gezelschap van mijn jachtgeweer deed ik dus alleen te voet, een verkenningstocht in den omtrek. Een uitgestrekt verlaten park van hoog gras en ruischende *tjemara's*, Overigens doodsche stilte. Lichtgrijze, vrij dichte nevelen trekken door het geboomte en maken orienteering moeilijk. O, dat genot van weer eens, als van ouds, te kunnen dwalen door een streek, die niet door 's menschen hand verknoeid en bezoedeld is! De oude primitief, de „wilde", die in ieder mensch sluimert — bij sommigen zóó vast, dat hij bijna niet meer ontwaakt — is weêr klaar wakker in mij. Ik verlang naar wild; een hert, een *kidang*, een tijger desnoods, om toch maar iets te dooden. Dieren ontmoet ik wel niet, maar ik gevoel, ik weet dat hier hun rijk is, al hebben zij nu stellig, uit vrees voor den gehaten mensch de wijk genomen.....

Als ik 's avonds, buiten de hut, met mijn tochtgenooten om het knappend houtvuur zit, onder den glorierijken sterrenhemel, en later in de hut een krachtig maal ons allen vereenigt, heb ik mij weêr ingeleefd in het vrije leven, dat vroeger mijn lust was. En opnieuw gevoel ik mij een met de „wilderness brotherhood".....

De dagen vliegen om, schijnbaar eentonig en toch vol afwisseling. Luxueus is ons leven hier juist niet, maar we hebben aan niets gebrek. Toilet maken en formalisme zijn tot op een minimum teruggebracht. Kortom, het is het vrije kampleven *sans gêne*, dat onder de meeste hemelstreken in hoofdzaak hetzelfde is. De meest verwenden

onder ons hebben een stoel en een veldbed meêgebracht. De overigen zitten en slapen op kisten en stroozakken. Aan baden doen de meesten van het gezelschap hier niet. Slechts enkelen wagen zich aan het ijskoude water in de Deloewangbeek, in de diepe geul of kloof achter de hutten. Maar onze inlandsche volgelingen baden, meen ik, dagelijks. In de nabijheid van genoemde beek bevindt zich de altijd vloeiende bron, wier heerlijk, helder water in onze behoeften voor de keuken voorziet.

We doen hier dagelijks uitstappen, ware verkenningstochten, in alle richtingen, en dan natuurlijk de klimatologische waarnemingen. Het observatorium, met zijn opstelling van instrumenten, ligt op korten afstand vóór onze hut en wordt op vaste uren door den aangewezen waarnemer bezocht.

Van Gennep en ik zijn, met de ons vergezellende Madoereesche beroepsjagers, tevens de wildleveranciers van het gezelschap. Wildbraad, zooals herte- en *kidang*vleesch, wilde pauw en boschkip, ontbreekt dan ook niet. Na den arbeid en de genoegens van den dag is het gedurende en na ons avondmaal gezellig in de hut. Het toekomstige Jangsanatorium vormt natuurlijk het hoofdonderwerp van onze gesprekken. Wat een grootsche plannen en luchtkasteelen worden er al niet beraamd en gebouwd, vooral door van Gennep en Groneman. Nu, ik hoop van harte, dat alles zal worden verwezenlijkt. Zoo waar, dr. Groneman hoopt in het groote hotel-sanatorium niet als patient, maar als geëerde gast, zijn zeventigsten verjaardag — niet meer zoo heel ver weg — te vieren. En onder de aantrekkelijkheden van het etablissement zal zelfs een concertzaal en een kapel van Wienerinnen niet mogen ontbreken. Ik voor mij zie dat alles nog niet verwezenlijkt. Er zijn te veel tegenstroomingen en dan bovenal de Hollandsch-Indische *vis inertiae*, die te overwinnen is. Deze laatste staat bijna zoo vast als de andesietrotsen van het Janggebergte. Al wordt er 's avonds bij het houtvuur heelwat „geboomd", niet altijd zijn de wetenschap en het sanatorium het onderwerp. Collega B. zorgt wel voor de vroolijkheid en boertigheid, hetgeen weêr anderen opwekt om uit hun voorraad van luimige verhalen te putten.....

Van de koningstijgers, die op den Jang voorkomen, hebben we geen last. We hebben echter wel een paar malen hun sporen gezien. De vuren, die 's nachts aanhoudend bij de hutten branden, houden deze roofdieren stellig van een aanval op onze paarden terug. De ons vergezellende assistent-*wedana* en van Gennep deden verhalen, waaruit de stoutmoedigheid en vraatzucht der hier voorkomende tijgers blijkt. De eenige dieren, die ons 's nachts overlast aandoen, zijn roodachtig bruine ratten, die soms met Flobertschoten begroet worden.

De bodem dezer hoogvlakten bestaat uit verweerd eruptiefgesteente en vulkanische asch, maar is bijna overal door een dicht en hoog

graskleed bedekt. Het vaste gesteente, voor zoover zichtbaar, is andesiet. Uit onze verschillende tochten, ook in de hoogere streken, blijkt dat het Janggebergte in hoofdzaak overal hetzelfde karakter heeft. Het is een opvolging van hoogvlakten, bergtoppen, bergkammen en bergzadels; een bergmassa van eruptieven oorsprong. De vegetatie bestaat uit een mengsel van Indische, Australische en andere vormen, eigen aan de gematigde luchtstreken. In de hoogere streken van den Jang krijgt men nog meer den indruk van doodsche verlatenheid, ook voor de spichtige *tjemara's* met hun vele doode takken en het overwegen der vaalgele zee van gras, in drie of vier soorten. Ook dieren zijn zeldzamer in die wildernis daarboven. Dit geldt in 't bijzonder voor den top van den Smeroe (2946 M.), de hoogste hellingen van den Argopoero, wiens top 3086 M. bereikt, en den Goenoeng Gilap. De Jang is geen land voor schilders De lijnen zijn wel dikwijls mooi, maar de kleuren, althans op de hoogvlakten, zijn te dof, te vaal. Er is te weinig frisch groen en tusschentinten zijn even schaarsch als rotspartijen. En door de vele nevels wordt die kleurenarmoede nog grooter. In de diepe ravijnen is het met de kleuren wel beter gesteld, maar zij zijn er niet rijker dan elders, zooals in de lagere bergstreken van Java. In die ravijnen komen allerlei loofboomen voor, waaronder een eikensoort, en boom- en andere varens. Een soort van hooge stokbrandnetel (*djingkat*) is frequent en zeer hinderlijk bij het jagen. Onder de zeldzame bloemen van den Jang zij een witte *Guophalium*-soort vermeld.

Hetgeen we van dieren waarnemen, is spoedig opgesomd. Na de reeds genoemde zoogdieren en vogels zagen we nog drie of vier soorten van zangvogels, wier lied echter minder opvalt dan het geschreeuw van den pauw, dat dagelijks de stilte verbreekt. Een paar spinnen, kleine sprinkhanen, wespen en een paar vlinders — alle niet talrijk — vertegenwoordigen met een lichtbruinen kever de arthropoden. Op zekeren avond, het was nog vroeg, toen we na een korte regenbui buiten zaten, verhieven zich plotseling vele duizenden van die kevers boven den grond, waaruit ze schenen op te rijzen. Zij lieten daarbij een luid gonzen en brommen hooren, wat hun door de Madoereezen den klanknabootsenden naam van *rĕng-brĕng* bezorgd heeft. Daarna verdwenen zij even plotseling. Groneman wees er ons op dat reeds Junghuhn, bij gelegenheid van zijn bezoek aan den Jang, van die kevers gewaagt. Destijds was er hier zeer veel meer wild, want Junghuhn zag groote kudden van herten. Die schaarschte zal wel aan inlandsche jagers te wijten zijn, want tijgers zijn er op den Jang altijd geweest. Die zelfde lieden vernielen bovendien jaarlijks gras en boomen op de meest roekelooze wijze, vooral door brand. In vroeger tijd werd dit gebergte door inlanders, ook met een geheel ander doel bezocht. Immers de overblijfselen van Hindoe-oudheden op den Argo-

poero getuigen er van, dat de behoefte aan rust en afzondering, zoowel als de drang tot aanbidding, den vromen mensch ook hier naar de eenzaamheid dreef. Geen beter plaats voor overgave aan innerlijke beschouwing, tot godsdienstige overpeinzing, dan deze bergtoppen; de wereld onder, de hemel boven zich. Er is daar geen plaats voor ijdelheid, voor kleine gedachten. Al het mooie en hoogere dat in de ziel sluimert, ontwaakt te midden dier reine en grootsche omgeving. Dat hebben die oude pelgrims begrepen.

Van den Argopoero en andere hooge punten af loonen heerlijk schoone panorama's de moeite der beklimming, mijlen en mijlen ver waart de blik over het eiland. De kust bij Besoeki en de veelgetande Goenoeng Ringgit, het Idjenplateau en de Raoeng zijn min of meer duidelijk zichtbaar. Westwaarts aan den verren horizon verrijst Java's grootste bergreus de Mahameroe (Smeroe) boven de forsche lijnen van den Tengger. De werkzaamheid van den Bromo is evenwel niet altijd te zien, in tegenstelling van den steeds vuur en rook spuwenden Lemongan. De zuidkust is wel is waar onzichtbaar, maar dit gemis wordt vergoed door den aanblik van den Krintjing, wiens machtige rug, als afgebroken, in een peillooze diepte verdwijnt. Om al die vergezichten te beschrijven in hun schoonheid van vormen en lijnen, kleuren en tinten, zou de pen van een Junghuhn noodig zijn, gevoerd door de visie van een schilder en dichter.....

Van Gennep, die de kunst van photographeeren uitmuntend verstaat, en ook in tegenstelling van zoovele amateurs, goed weet te kiezen, heeft veel van al dat schoons in een aantal lichtbeelden vastgelegd. Het is goed bruikbaar materiaal voor een nog ongeschreven landschapskunde van Java.

In een der hoogste gedeelten van het Hertendal, de allerhoogste (ruim 2500 M.) door vier bergtoppen half ingesloten vlakte van den Jang, ligt te midden van drassig terrein een koude ijzerhoudende bron. Zij zal misschien, volgens een paar mijner meest optimistische tochtgenooten, eenmaal een bron van inkomsten kunnen worden. En de zwavelwaterstofbron in het ravijn ten zuiden van het Si Mèsêmplateau zien diezelfde optimisten reeds omringd van badhuisjes, waar lijders aan huidziekten genezing komen zoeken. In dit verband wil ik hier in het kort mijn meening over het Jangplateau boekstaven.....

....Van de tropische hitte in de kuststreek zonder geleidelijken overgang in de koude van het hooggebergte te worden geplaatst, doet onaangenaam aan. En in omgekeerde richting is de overgang nog onaangenamer. Ik sta in die meening lang niet alleen, al wordt die hier door een paar onzer vurigste Jangdwepers niet gedeeld. Uit tien dagen waarneming blijkt, dat overdag de temperatuur gewoonlijk tusschen 10 en 15° C. Schommelt. Maximum in de schaduw 23°; in de zon 30°; in de hut 18°. 's Nachts vriest het, tot — 2° C.; soms

minder. Een paar malen was de grasvlakte in de vroegte licht met rijp bedekt, de thans heerschende wind is oostelijk en somtijds nijpend koud.

De bewolking is zeer veranderlijk. Nu en dan vormt zich dichte nevel. Twee malen regende het 's avonds, waarvan eens vrij sterk. De nachten zijn helder en de sterrenhemel praalt dan in al zijn luister. Ook de ochtenduren zijn klaar en zonnig; gewoonlijk tot 10 of 11 uur. Daarna komt de nevel op zetten. De relatieve vochtigheid is zeer afwisselend en schommelt tusschen 7 % en saturatie. De dampkring is arm aan stof en microben, al is hij daarvan toch zeker niet geheel vrij, zooals ook Groneman doet voorkomen. [1])

De meesten van ons gezelschap lijden hier min of meer aan congestie. Ik lijd bovendien veel aan zwaarte in het hoofd en een paar malen had ik last van dyspnoe, kortom symptomen der zoogenaamde bergziekte. Verder lijd ik aan rheumatische spierpijn, vooral in den nek. De aan de lucht blootgestelde huid wordt rood, springt open en vervelt. Dr. B. aanvaardde reeds een paar dagen vóór ons gezamenlijk vertrek de terugreis naar Djokja, omdat hij te veel van de koû leed.

Alles samengenomen, vind ik persoonlijk het Jangklimaat niet bepaald aangenaam. Ik kan daarom de groote ingenomenheid van twee of drie der commissieleden niet geheel deelen. Ook komt het mij voor, dat hun ongunstig oordeel aangaande het verslag van dr. Kohlbrugge, onzen voorganger op het Jangplateau, partijdig en onbillijk is. Evenwel zie ik voorshands geen overwegende redenen, waarom de Jang als sanatorium zooveel minder verkieselijk dan de Tengger zou zijn. Ook de Tengger, met Tósari aan het hoofd, heeft m. i. zijn schaduwzijden en er meê dwepen kan ik evenmin. Wanneer daar, evenals later op het Jangplateau, een comfortabel, geheel *up to date* gezondheidsetablissement kon worden opgericht, dan zou reeds veel zijn gewonnen, De voor velen ongetwijfeld deprimeerende invloed der natuurlijke omgeving (want niet alle zieken en reconvalescenten zijn natuurliefhebbers en stemmingsmenschen) moet zooveel mogelijk worden vergoed door comfort, passend en smakelijk voedsel en afleiding. Het „naar boven" zenden van alle mogelijke zieken en herstellenden, zoo maar „in 's Blaue hinein", is natuurlijk dwaasheid. Zoo is de Jang, evenals vele andere hooge bergstreken, ook in Europa, schadelijk voor alle hart- en vele longlijders. Dat lijken waarheden à La Palisse, die evenwel al te dikwijls vergeten worden èn door medici èn door patienten.....

Dus: een modern sanatorium uit ruime beurs op den Jang of niets. De onbewoonde wildernis veranderd in een lusthof — „onze heerlijke Wilhelminastad" — zooals Groneman voorstelt, of het Jangplateau

[1]) Groneman legt in zijn genoemd geschrift (blz. 28) grooten nadruk op de droge lucht van het Jangplateau, maar stapt wat licht over de daar heerschende vochtigheid heen. Ook is zijn vergelijking tusschen de atmospheer van den Jang en die van Nederland niet gelukkig.

verder overlaten aan de herten en tijgers. Tusschen deze twee heeft men te kiezen. Dat is mijn meening, geheel afgezien van de financiëele zijde van dit vraagstuk, die ik gaarne onaangeroerd laat.[1])

. . . . . .

De dag van ons vertrek was aangebroken. Allen keerden langs denzelfden weg „naar beneden terug", behalve ik. Ik wilde beproeven in een andere richting van het plateau af te dalen. Hartelijk namen we afscheid van elkaar, want niets bindt meer dan een gezamenlijke reis in ongerepte streken; en spoedig daarop was alles in beweging. Ik vertrok het eerst[2])……

Dat ik het meertje van Alas-batoer niet vond en Ajerdingin nooit bereikte, lag aan het gebrek aan plaatselijke kennis, of misschien aan de onwilligheid mijner Madoereesche begeleiders.[3]) Ik drong door zoover dit te paard eenigszins mogelijk was, namelijk tot in het gezicht van den geheel met bosch bedekten Alas-batoer, ongeveer zuidwestelijk van den Argopoero. Aldaar verloor zich het sedert lang bijna niet meer te vinden voetpad. De verdere doortocht werd mij belet door een aaneenschakeling van diepe, begroeide ravijnen met steile wanden. Ik herinner mij niet, ooit een meer overweldigenden indruk van de ongerepte, bijna huiveringwekkende wildernis te hebben gekregen dan bij het aanschouwen van dit grootsche natuurtafereel. Groote stilte, maar een hoorbare stilte; niet alleen van het zacht ritselen der bladeren, maar ook van het onzichtbare, dat mij omgaf. Wel was er geen dier, geen vogel te zien, en toch *gevoelde* ik hun tegenwoordigheid. Ik had hier de gewaarwording van oneindig ver van de door menschen bewoonde wereld te zijn; van de beschaving vooral. Het was het onbetwiste natuurrijk, het met menschenoogen onaanschouwde tooneel van dieren- en plantendrama's niet alleen, maar ook van beider stille idyllen, uitingen der twee grootste natuureischen: zich voeden en voortplanten.

. . . . . .

Bij de invallende duisternis kwam ik onvoldaan en slecht geluimd in de nu geheel verlaten hut op het plateau terug. Ik bracht er een eenzamen nacht door. En den volgenden morgen aanvaardde ik, weêr rijker aan ervaringen en herinneringen, den terugtocht naar de „onderwereld."

---

[1]) Wat ernstige ondernemingsgeest en ruime geldmiddelen vermogen bewijst het herstellingsoord Nuwara Eliya op Ceylon.

[2]) Vergel. Groneman, *op. cit.*, p. 45—46.

[3]) Ook vroeger, op Timor en Soemba, en later weer op Java (in 1902) bij de bestijging van den Kawi, met dr. Kohlbrugge, heb ik mij verbaasd over de zeer begrensde locale kennis der inlanders.

De inkomsten van een rechtschapen Gouverneur van Ceylon in den Compagniestijd

DOOR

A. K. A. GIJSBERTI HODENPIJL.

Naast de officieele bescheiden ten tijde van de Oost-Indische compagnie tusschen het Opperbestuur in Nederland en de Hooge Regeering te Batavia gewisseld, bestond ook een uitgebreide briefwisseling tusschen leden van den Raad van Indië benevens andere hoogere compagniesdienaren en heeren bewindhebbers in het vaderland of regeeringsleden van de steden waar de verschillende Kamers van de Compagnie waren gevestigd. Die brieven handelden meestal ook over dienstzaken, doch daarin werden de geheime beweegredenen voor verschillende handelingen opgehelderd of andere zaken openbaar gemaakt, die men te vergeefs in de dienstbrieven zal zoeken.

Van die briefwisseling is natuurlijk veel verloren gegaan, doch de collecties in het Algemeen Rijksarchief aanwezig, bewijzen dat ook daarvan nog voldoende verzameld en bewaard is gebleven. Een van de voornaamste verzamelingen is die van Hope, bijeengehouden voornamelijk door Thomas Hope, die in de tweede helft der 18e eeuw als representant van Zijne Hoogheid den Prins van Oranje, als bewindhebber zitting had in de vergadering van H. H. XVII te Amsterdam.

Het is uit deze verzameling, dat we het volgende hebben geput.

Mr. Iman Willem Falck, te Colombo geboren en waarschijnlijk een zoon van Frans Willem Falck, die onder het bestuur van Gouverneur van Imhoff te Ceilon, dessave van Mature was en aldaar in 1738 overleden, was door bemiddeling van Thomas Hope in Nederland als onderkoopman, boven de formatie, naar Indië gezonden en aldaar den 15en Juli 1757, aangekomen.

Blijkbaar onderscheidde zich deze Falck van andere gunstelingen en „neefjes", die toen ten tijde in grooten getale bij de Compagnie in Indië werden geplaatst, door zijn bekwaamheid en andere goede eigenschappen, want reeds den 4en Juni 1763 werd hij tot tweeden kort daarna tot den eersten secretaris van de Regeering te Batavia, aangesteld, en den 6en Juni 1765, dus na slechts 8 jaren dienst in de tropen, tot den zeer belangrijken post van Gouverneur van Ceylon

benoemd. De benoeming was echter niet zonder tegenkanting van eenige leden van den Raad, tot stand gekomen.

Den 2en Juni 1765 kreeg Gouverneur Generaal van der Parra uit straat Soenda van den schipper van 's-Compagnies bodem Keukenhof, die aldaar juist van Malabaar en Ceylon was aangekomen bericht dat de Raad Extra-ordinaris en Gouverneur van Ceilon, L. J. baron van Eck, na zijn terugkomst uit de hoofdplaats Kandia, waartegen hij met 's-Compagnie's leger was opgerukt, plotseling te Colombo was overleden. Den 5en Juni werd dit bericht uit de inmiddels aangekomen brieven van den Raad van Colombo, bevestigd, waarop de Gouverneur Generaal de leden van de Hooge Regeering tegen den daarop volgenden ochtend, liet bijeenroepen, in welke vergadering van der Parra, de noodzakelijkheid betoogde onmiddellijk tot de verkiezing van een nieuwen Gouverneur te moeten overgaan, die vanwege de oorlogstoestand op dat eiland zoo spoedig doenlijk daarheen moest vertrekken. Hij stelde daarop voor, daar geen der leden der Hooge Regeering zich voor dat ambt beschikbaar had gesteld, den 1en secretaris Mr. J. W. Falck, tot die betrekking te benoemen. Deze had nog dienzelfden morgen vóór den aanvang van de vergadering bij de leden van den Raad van Indië een rondgang gemaakt om zich voor dien post aan te bevelen.

De Extra-ordinaire leden Hilgers, Taillefert en Alting, die zelf naar het zoo begeerde gouverneursschap dongen, oordeelden echter, dat een lid van de Hooge Regeering daarvoor in aanmerking moest komen, zooals bijna immer geschied was, hoewel geen der leden iets nadeeligs omtrent den candidaat konden te berde brengen en Taillefert onder meer verklaarde, „dat niemand buiten de Regeering meriteerde in aanmerking te komen dan den heer E. Falck, als bekend staande voor een cordaat man, van bequaamheid en goede sentimenten, dog dat de critique omstandigheden van zaken op Ceylon en den grooten omslagh aldaer, meer dan noodsakelijk maekte, daartoe volgens het advies van den heer Schreuder (oud-Gouverneur van Ceilon en voorganger van van Eck) een Lid van de Regeering te benoemen, 't zij hem gelege kome off niet".

De uitslag was evenwel, dat Falck bij meerderheid van stemmen 6 tegen 5, werd verkozen (1).

In een brief van Ceilon gedateerd 12 November 1765, geeft Falck aan een bloedverwant, Columba, te Amsterdam, dien hij betitelde als Weleerwaarde Heer en hooggeachte oom, verslag van zijne verkiezing en de inhoud daarvan doet ons ook zien welke beginselen, zoo vér afwijkende van den geest dier tijden, dezen nieuwen Gouverneur was toegedaan.

(1) Gedurende 20 jaren heeft Falck het eiland met groote bekwaamheid bestuurd. Hij overleed te Colombo als ordinaris-lid van den Raad van Indië op den 6en Februari 1785.

„Wonderlijk zijn de wegen der Voorsienigheid geweest bij mijne aanstelling, want de Hr. Hilgers stond er na en de H. H. Taillefert en Alting hadden er, zegt men, zin in. De eerste kreeg bij niemand heul of troost en of het den anderen misgund werd, weet ik niet maar dit wel, dat de meerderheid volstrekt voor mij stemde.

Mijne grondbeginselen omtrent de geldwinning zijn dezelfde als altoos. Op Batavia heeft men er dikwijls mede gespot en verzekerd, dat ik wel veranderen zoude, als ik in andere gelegenheden quam. Ik hoope, dat men aan de stukken het tegendeel zal zien en betuige nog nimmer door Gods genade, beleefd te hebben, dat ik om 't geld in eenige verzoeking quam.

Geen beter Land anders om te schrapen, daer men door de verderffelijke en ingekankerde gewoonte, voor alles geld durft bieden gelijk ook volgens dese en gene ontdekte stukjes, veele zaaken te koop zijn geweest, Kostumado op Ceylon, Hadat bij de Javanen zijn woorden van een betekenis".

In aansluiting hieraan volge de bijlage van een geheimen brief, door Falck op den 13en November 1767 aan den heer Thomas Hope te Amsterdam gezonden:

Secreet.

Customados van Gouverneur en onderhoorigen op Ceilon, ontfange van den Gouv. Iman Wm. Falck met den brief van den 13 9 br. 1767.

Gouverneur,

Deeze heeft buiten zijne gasie, kostgeld en rantzoenen bij de Negotieboeken bekend een gewoonlijk inkomen van omtrend twintig duizend Rijksds. 't welk bij een goed jaar, tot vijf en twintig duizend kan klimmen, 't zelve spruyt uit de volgende posten.

1. Zijn aandeel in 't middel van bijstaan, 't welk den Ceylonschen dienaeren, bij het Reglement van de Proviziën der Dienaeren, gearresteerd den 31 Mei 1755 is toegelegd uit de gaalsche en Kolombosche, Zee-tollen en verdeelde winst in volgende deelen:

Kolombo	De Goev. van 't honderd	24
	„ Hoofdadministrateur	8
	„ Dessave en 't hoofd van de Ceilonsche Milicie, ieder 3 of	6
	Negocie-Boekhouder, soldij-Boekhouder, Eerste pakhuismeester, Fiskaal, sekretaris en eerste vizitatuur, ieder 3, of	18
	12 onderkooplieden in emploi. elk 1½	18
	De Equipasie-Meester,	1½

Gale	De Kommandeur	8
	Dessave van Mature, Administrateur, elk 3 of	6
	Kapitein 5, onderkooplieden in employ, en equipage-meester, elk 1½	10½
		100

Dit middel van bestaan en twaalf stuivers van elken Ammonam (maat van 24.000 nooten) van de verkochte Arreek, kan opbrengen, vier of vijf duizend Rijksdaalders.

2e. Geniet de gouverneur, volgens een aloud gebruik van ieder Ammonam Kolombosche Arreek 2½ Rijksdaalder, en van elk ammonam Kalturesche Arreek 2 Rijksdaalder. Dit betaalt de kooper boven een bepaalde kompanie's prijs, en schijnt oorspronkelijk uit de zwaarigheid waarin de Kusthandelaars zich meesttijds bevinden, om het provenue van hunne verkochte rijst en lijwaaten weder thuis te brengen, wijl de Nederlandsche munten op Kormandel lager gangbaarheid hebben, dan op Ceilon en de pagooden hier schaars zijn. Deze Arreeks — Kostumado, van welker invoering niemand geheugen heeft, kan acht of tien duizend Rijksdaalders geeven, maar voor den oorlog heeft het veel meer en somtijds wel het dubbel opgebragt, wijl de Ceilonsche arreek toen meer getrokken was, en ook in grooter menigte door de Kandiaanen wierd afgebragt. Indien een Gouverneur door de hebzucht geregeert wordt kan hij door den eenen handelaar voor den ander te te laaten helpen, inzonderheid bij schaarsheid van Arreek, wel meer dan deeze aloude kostumado bedingen.

3e. Den derden tak int Goeverneurs inkomsten geeft, de overmaat van de ingekochte kolombosche arreek. Deze overmaat vond ik hier op 30 en meer ten honderd, naarmaate van de kleinheid der arreek-nooten die bij de maat ingekocht, en bij den tel verantwoord worden, maar onderricht weezende dat ze in oude tijden nooit hooger was geweest dan 15 ten honderd, hebbe ik ze daarop weder gebragt. Deze overmaat wordt voor 's-Goeverneurs rekening verkocht en brengt op, naar maate er veel colomboosche arreek (want de Kalturesche overmaat levert de kommandant dier veldschans aan de kompanie) naar maate, zegge ik, veel of weinig Kolombosche arreek wordt ingekocht van deeze overmaat betaalt de Gouverneur omtrent ¼ aan den commissaris en de twee gekommitteerden, benevens de inlandsche dienaaren van 't arreek-pakhuis en het kan hem in deze tijden vier, vijf of zes duizend Rijksdaalders opbrengen.

4e. Volgens oud gebruik geniet ook de gouverneur de helft van de overmaat der Kalpettische arreek, welker quart genooten wordt door het opperhoofd van 't komptoir en 't overige quart verdeeld onder de mindere bedienden dier plaatze. Deze overmaat beloopt twintig ten hondert, en mag in deeze tijden voor den gouverneur geschat worden

van zevenhonderd tot duizend Rijksdaalders, rijzende en daalende naar maate van de inzameling.

5e. Eindelijk geniet de gouverneur de gerechtigheden van tien dorpjes hier bekend onder den naam van 's-Goeverneurs Dispens-dorpen, en toegeweezen zoo het schijnt voor de tafel-onkosten Deeze gerechtigheid wordt geleverd van den vischvangst, van de boomgaarden, doch allermeest van 't rijst-gewas. Rijke oogsten en misgewassen geeven dus daaromtrend een groot verschil, maer men mag het doorgaans op vijf en twintig honderd of drieduizend Rijksdaalders rekenen.

Deeze vijf takken van Inkomsten meene ik wettig te mogen noemen omdat ze in 't openbaar genooten worden, schoon alleen de eerste tak bekend staat bij het Reglement van de provizien. Hadt de goeverneur niets anders, dan mogt hij schielijk wel bankroet speelen want hoe burgelijk mijn huishouden ingericht zij, verslinden de giften en gaaven aan behoeftigen, aan Kandiasche Ambassades, en aan 't militaire weezen, neevens honderd andere door 't gebruik noodzaaklijk gewordene uitgaaven, of zulke welke men gaarne doen wil, en echter behoudens een goed geweeten, der kompanie niet in rekening mag brengen; alle deeze uitgaaven, zegge ik, steigen zoo hoog, dat ik in 't voorleeden Jaar nabij 20.000 Rijksdaalders verteerd hebbe. Een goed overleg kan ze egter gisse ik, wel op 15.000 brengen.

Het buitengewoon inkoomen van den goeverneur bestaet in vijf ten honderd van 't gene wezenlijk uit de verpachte paarlvisscherijen en sjankosduikerijen in 's-Komp. kasse wordt voldaan. Dit douceur bij het Reglement van de provizien toegelegd wordt rechtstreeks uit 's-Komps. kasse betaald en is ongetwijfeld ingevoerd tot voorkoming van bedriegelijke streeken, die men tot vermindering van het rendement gebruiken kan, en weswegens de goeverneur zich des te meer verdacht konde maaken, wijl hij voor een vierde deelnam in verpachting en dus een vierde gedeelte van de duik-tonies [1]) voor zijn rekening liet duiken.

Hierbij heeft wijlen de heer van Gollonesse ongemeene schatten gewonnen, want de visscherijen waaren toen rijk in paarlen en de paarlen in hoogen prijs. Anders gaf ook de goeverneur zijn aandeel weder over aan den pachter zelven, of aan anderen en won dus, zonder iets te vangen vijftien of twintig duizend Rijksdaalders.

Bij de paarlvisscherij van 1766 heeft mij de pachter ook zijn vierde afgestaan of 30 van de 120 duik-tonies. Daarvan hebbe ik, zonder een penning profijts, toegeweezen,

5 aan den goeverneur Haksteen; [2])

5 aan 't opperhoofd van Tutukorijn, tot zijn belooning en aanmoediging in den lijwaat-handel;

12 aan de drie gekomitteerden bij de visscherij, Rose, Frankena en

[1]) Een soort vaartuigen.

[2]) Gouverneur van Koromandel.

Angelbeek, aan welker eerlijkheid of oneerlijkheid de kompanie ten hoogsten geleegen legt, wijl ze anders veelerleie vergunningen tot bederving van de paarlbanken kunnen geeven;
1 aan den scriba van de paarlvisscherij;
6 deet ik weder over aan den pachter met eene winst van 3900 Rijksd.
1 heeft voor mijne rekening gevischt uit liefhebberij, maar ik zal er omtrend vier honderd Rijksdaalders bij verlooren hebben.

Deeze pacht was zoo onverstandig hoog gemeijnd, dat, niettegenstaande de remissie van $^1/_8$ door de Hooge Regeering geakkordeerd, de pachter geheel bedorven is, en veele andere deelneemers in 't verdriet geraakt zijn. De pachter heeft zelfs een poos tijds in de ketting geloopen, maar hij is, op verzoek van zijn borg ontslaagen. Ik hebbe de 3900 Rijksdaalders welke ik van hem pachter bij het weder overnemen van 6 tonies of duikvaartuigen, gewonnen hadde en 243¾ Rijksdaalders gewonnen bij het verwisselen van de pagooden, waeren die 3900 Rijksdaalders betaald, aan hem weder uitgekeerd uit medelijden en daarvan eene Notarieelle quitancie genoomen.

Het restant van zijne paarlen is eerst onlangs verkocht, en hij komt nog bij slot van rekeninge ruim 24.000 Rijksdaalders te kort, die zijn borg zal moeten betaalen, zonder dat hij nog een duit van de geremitteerde een achtste heeft uitgekeerd aan de zulken die bij het verneemen van 't recht van veelen zijner tonies den vollen geakkordeerden prijs hebben betaald.

Deezen Jaere zijn de overneemers van Tonies wijzer geweest. Niemand heeft aan de pachters betaald, en alleen de paarlen in pand gegeeven en de schade zal ruim 30.000 Rijksdaalders bedraagen na aftrek zelfs van een twintigste der pachtpenningen, die de Hooge Regeering zal dienen te remitteeren, wijl maar negentien van de twintig beloofde duikdagen zijn afgelopen, door de vroeg opgekomene zuidelijke winden.

Dus heeft eene onmaatige winzucht de belanghebbenden in beide deeze visscherijen of bedorven, of tenminsten in groot verdriet gebragt, en de onverstandige hooge prijs heeft ook den goeverneur alle gelegenheid tot winst benoomen.

De borgen van de laatste visscherij zijn acht van de fatzoenlijkste beampten van Kolombo, en zij hadden zulke hooge gedachten van hunne winst, dat ze mij verzochten het recht van mijn vierde aan niemand buiten hun, weder over te doen, om dus meester te blijven van de prijzen. Zè zouden mij de hoogste prijzen betaalen, wijl nu het recht van eenige weinige tonies voor 1900 Rijksdaalders zijn overgelaaten, zoude ik hun dus achttien of twintig duizend Rijksdaalders hebben kunnen afhandig maaken, maar wijl ik van den beginne, slechte gedachten van den uitslag der visscherije hadde, bedankte ik voor de aanbieding, liet hun de volle 180 tonies, en

voorbehield mij alleen het recht om van een vierde uit hunne winsten te mogen beschikken ten behoeve van deezen en genen. Ten ongelukke wordt er elendig verlooren, en mij dus de moeite benomen om het vierde van de winst te verdeelen.

Natuurlijk zal nu de vraage vallen hoe de goeverneurs zelfs buiten deeze ongewoone inkomsten uit de paarlvisscherijen en sjankosduikerijen, zich hebben kunnen verrijken, alle wegen zullen mij misschien nog niet bekend zijn. Deeze zijn de voornaamste.

1. Bij den aanvang van hun bestier moestten doorgaans de inlandsche hoofden van Kolombo, gale en Mature, paresseeren of een paresse doen. Het woord is Portugeesch en beteekent een eerste bewijs van onderdanigheid door het aanbieden van een geschenk. Deeze geschenken zijn door het geheele oosten in gebruik en bij de Bengaalsche, Kormandelsche en Suratsche depeches noemt men ze Nessers, Nesseraars, of Zichtgiften, welke 's-Kompanie's beampten den Moorschen Regenten moeten aanbieden. Hierop Ceilon hebben ze bestaan in kleinigheden van hoenders, eieren, vruchten, ook wel in kleine doosjes, kammen enz. die ze dan nog wel met een weinig gouds of zilvers inlegden. Maar de baatzucht heeft in vervolg van tijd paresses in kontant weeten in te voeren, die ik, zoo verre Kolombo, gale en Mature betreft, nimmer met eenige zekerheid hebben hooren begrooten.

Gedachtig aan den eed bij het aanvaerden van 't Goevernement afgelegd, hebbe ik deeze Paresses zoo bepaald, als immer behoudens 's-goeverneurs aanzien heeft kunnen geschieden. Men heeft mij, gelijk niet wel af te schaffen is, zichtgiften gebragt van Landvruchten, hoenders, eieren, aarden potten en kruiken, planken en balken van fraai hout tot stoelen en andere huisraad, hertebeestjes, paauwen, en diergelijke Kleinigheden, welke ieder hoofd, met veel zwiers ieder een weinig naar zijne eigen goeddunken, aanbiedt onder een soort van verhemelte van wit linnen ten bewijze van onderdanigheid.

Van de ijzer-smeden hebbe ik een deel schaeren en messen genooten, en van de zilversmeeden vijf of zes ringetjes en een das-gespje, welke beiden ik voor goud aanzag, en 't ook weder geschonke hebbe aan anderen.

2. Op Jaffanapatnam hebben deeze zichtgiften zeer aanmerkelijk sommen bedraagen. Ik derve ze niet opnoemen omdat ik voor de zekerheid van de mij vertoonde lijsten niet durve instaen. Doorgaens wachtte de goeverneur totdat hij zelf op Jaffena quam. Dan gaf elk hoofd zooveel pagooden, als hij dacht te kunnen missen, en in zoo verre scheen de gewoonte nogal eerlijk, indien men eene verbooden gewoonte billijken kan, en bedroeg zegt men, omtrend 10.000 Rijksdaalders. Maar in vervolg van tijden heeft men elk hoofd voor zijn zoogenaamd Don gratuit, gaan taxeeren, en dan kwam er wel vijf of zes maal meer van. Zelfs begroot men het nog vrij hooger. Dit is zeker dat Jaffena een groote oorzaak van zijne behoeftigheid daaraan

moet toeschrijven. Aan mij is bij mijn aanweezen (want ik hadde het alomme laeten verbieden), niet anders dan landvruchten gebragt, en door de wannienaars (zeker soort van vrijheeren) twee paeren olifantstanden, daar deze laatsen bevoorens op eenige duizend pagooden geschat wierden.

3. Een tweede Tak van 's-goeverneurs verborgen inkomsten quam uit de zichtgiften van nieuw aangestelde landshoofden, die eerst vrijwillig bij wege van hulde wierden aangebooden, dat vervolgens bij taxaatsie; veele duizenden zijn hieronder genooten, doch mijns bedunkens onwettig omdat het Reglement van de Provizien van 1775, deeze giften volstrekt verbooden heeft, en gelast dat het geve volgens een onvermijdelijk landsgebruik zoude dienen opgebragt worden, moest komen ten behoeve van de Diakony. Ik hebbe de vrijheid genoomen om deeze wet eenigermaate te interpreteeren, en van sommige aangestelden een gifte of schatting, zooals men het noemen wil laaten opbrengen, ten behoeve van een spaarpot, waar uit ik zekere milddaadigheeden dacht goed te maaken, maar de taxaatsie is door mij zoodanig verminderd, dat die spaar-pot verre te kort schiet. Ik voege hierachter eene rekening dier zicht-giften, waaruit blijken zal, waaraan de zelve zijn besteed, en de beleening dier penningen hebbe ik aan den Kolomboschen kassier gelaaten, die ook de reekening heeft onderteekend. Ik betuige op mijn geweeten dat deeze en diergelijke uitgaven mij buiten des van mijne eigene penningen, sedert mijne komste gekost hebben, 6219 Rijksdaalders, die ik schier wel genoodzaakt was te spendeeren om de quaadspreekende onvergenoegdheid van dezulken, die gedurende den oorlog langs allerlei weegen, hunne beurs gevuld hadden, te voorkomen, of tenminsten krachteloos te maken.

Deeze opgave ben ik steeds bereid plegtig en desnoods met eede gestand te doen, als hebbende dezelve naar mijne beste kennis, zonder eenige achterhoudendheid gedaan, en de boekjes van mijn inkomsten en verteeringen ben ik steeds bereid, onder aanbieding van eede voor dezelver getrouwheid, over te leggen. Maar hoezeer ik, in 't stuk van geldwinning, naauw gezet schijne, vinde ik mij echter bezwaard om inkomsten te genieten, die mij niet uitdrukkelijk toegeweezen zijn door mijne Hooge Overheid. Deswegens hebbe ik mij, al van 't begin mijner komste vervoegd bij zijn Hoog Edelheid den Hr. Goeverneur Generaal, en doe het tans bij uw Edele gestr. met nederig verzoek dat uw Edele gestr. de vijf takken van 's-goeverneurs openlijke inkomsten gelieve te wettigen, wijl hij het zonder dezelve waarlijk niet stellen kan; voorts dat uw Edele gestr. het formulier van 's-goeverneurs eed, waarbij hem het aanneemen van geschenken zijner minderen verboden wordt, in diervoege gelieve te laaten bepalen, dat daaronder niet begreepen zijn, de landvoortbrengselen, die hem bij wege van hulde, worden aangeboden; of zoodanige geschenken, die hij beantwoord met

een evenmaatig tegen-geschenk, gemoedelijk bepaald. Ik hebbe mij om niet grillig te schijnen, meer dan eens genoodzaakt gezien, diergelijke geschenken, op lastig aanhouden, aan te neemen, maar ik ben tevens gerust, dat mijn tegengeschenk, eenigen tijd daarna gedaen, mij hooger te staan quam, dan het geschenk gekost had aan den geever.

Dit alles raakt den goeverneur en wordt dus met volle weetenschap opgegeeven. De inkomsten van de overige Ceilonsche beampten kan ik nog met geen genoegsaame zekerheid opgeeven. Dit echter weete ik, dat ze allen in vergelijking van andere goevernementen, sober bedacht sijn; en sommigen zelfs zoo sober dat ze van hunne ampten niet bestaan kunnen. Een spreekend bewijs daarvan is, dat men zelden een Ceilonsche amptenaar, ziet repatrieeren, vooral niet met een aanmerkelijk kapitaal.

Dit sober bestaan heeft vooral plaats omtrent Tutucorijn, schoon het een lijwaet-komptoir is. Alles is er zoo naauw bepaalt, dat ik mij quaalijk eenig inkoomen uit de lijwaet-inzameling, voorstellen kan, buiten een geringheid van de embalasie. Ze doen er een kleine negotie bij met scheepelingen en de Residenten op de kleine komptoiren zijn of bejaarde Europeërs die, met vrouw en kinderen belaaden, alleen de kostwinning beoogen, — of Ceilonsche kinderen, die met weinig tevreden zijn.

Nog onlangs hebben wij de Hooge Regeeringe voorgeslaagen om hun percent uit de Nederlandsche verkoopprijzen, wanneer die boven 50 pCt. loopen, toe te leggen, maar wij hebben er nog geen antwoord op.

Eindelijk kan ue Edele gestr. verzekerd zijn dat, gelijk het alomme in Indië van het hoofd afhangt, inzonderheid Ceilon wel, of qualijk vaart, naarmaate de goeverneur edelmoedig denkt. Hij kan om zoo te spreeken, zoo veel geld schraapen als 't land bezit, en hetgeene het ergste is, zonder dat men hem in rechten daarover kan aanspreeken.

Zulke verborgene financiestukken worden door de Inlandsche tolken, — en hun getuigenis is onaannemelijk — behandeld, wijl ze, iets voor den goeverneur bedingende, zichzelven niet vergeten. Gaat integendeel een goeverneur met een goed voorbeeld voor, dan durven de mindere beampten geene, — immers geen grove streeken te oeffenen, daar ze anders voornaamelijk, die eenig gezag over de inlanders oeffenen, zulke overvloedige en bedekte geleegenheeden toe hebben, dat de naauwste wetten niet in staat zijn, dit euvel te stuiten.

12 November 1767. Im. Wilh. Falck.

Aangetroffen in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage, in den bundel — Collectie Hope O. I. C. Ceilon. (Thomas Hope was representant van Zijn Hoogheid de Prins van Oranje in de vergadering van H. H. XVII).

VARIA.

Wonderlijke geschiedenissen der stof, Dr. W. van Bemmelen. Druk van G. Kolff en Co. Batavia, Weltevreden.

Het is niet voor de eerste maal, dat de geleerde, die dr. W. van Bemmelen is, het terrein der zuivere wetenschap verlaat, om zich op literair gebied te bewegen, en ook op dit terrein is hij weer thuis. In dit jongste werk geeft hij in zestien min of meer uitvoerige schetsen, werkelijk „wonderlijke geschiedenissen der stof". We hebben met veel belangstelling van dezen arbeid kennis genomen.

Claude Debussy, door Constant van Wessem; Baarn, Hollandia-Drukkerij.

Claude Debussy heeft altijd verfoeid wat van nabij of van verre geleek op anecdotes voor de bladen of op reportage. Toen hij dan ook den 26en Maart 1918 stierf, drong het eerst recht door hoezeer men het geheim van zijn persoonlijkheid uit zijn werk heeft moeten ontdekken. Met deze monografie, die No. 4 van de IIe (Nieuwe Reeks) van Mannen en Vrouwen van Beteekenis vormt, heeft de schr. zich ten doel gesteld van Debussy een beeld te onthullen, door uit zijn werk het centrum van zijn wezen open te leggen.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

ROTTERDAM, 20 Februari 1920.

INHOUD.

De G.-G. en de Inlandsche volksbeweging. — Het beleid der Indische regeering. — Doen en niet nalaten. — Waarheid of propaganda? — Het volk, zooals het is, en zijn opvoeding. — De Afdeeling B. — Tjokro-Aminoto in Probolinggo. — Van en om de Garoet-affaire. — Van hooger loonen. — Participatie van de grondverhuurders in de winsten der suikerondernemingen. — Kapitaal voor Nederlandsche koloniën. — Groote-industrieën in Midden Celebes. — De Indische financiën en de arbeiders-beweging op Java. — Opvoedend werk in Indië. — Scheiding tusschen Nederlandsch en Indisch muntwezen. — De Chineezen. — Hooger promotie. — Niet ter aanmoediging. — Het Program van de Revolutionnair Socialistische Vak-Centrale. — Javaansche koelies naar Nieuw-Caledonië. — Loon-retour-commissie. — Nederlandsch-Japansche betrekkingen. — Stukkenregering of contemplatie boven activiteit.

De G.-G. en de Inlandsche volksbeweging. De *Sum. Post* van 13 Februari schrijft:

Blijkens een telegram in ons nummer van gisteren concludeert de redacteur van de *Indische Gids*, de heer Van Heekeren, in een jaaroverzicht, dat het jaar 1920 met wat minder bezorgdheid kan worden ingegaan, dan bij het begin van 1919 het geval was.

Die meerdere gerustheid bij den aanvang van 1920 zou dan zijn reden hierin moeten vinden, „dat de Indische regeering, eerst een onvergeeflijk vergedreven lankmoedigheid betoond hebbende, thans eindelijk met vaste hand de teugels heeft gegrepen."

Deze conclusie teekent het eigenaardige misverstand, dat er in Nederland, en ook in Indië, reeds sedert lang heerscht omtrent de houding van den Gouverneur-Generaal tegenover de Inlandsche volksbeweging en de Inlandsche politieke vereenigingen.

Wijl dit misverstand langzamerhand het karakter van een legende verkrijgt, waaraan vrij algemeen geloof wordt geslagen en waardoor tenslotte op het beleid van dezen G. G. een geheel foutief stempel wordt gedrukt, wordt 't hoognoodig, tegen deze legende te protesteeren.

De legende luidt: De G.-G. v. Limburg Stirum trad de Inlandsche volksbeweging met groote zachtheid tegemoet en kwam haar in 't gevlij. Ondanks vele waarschuwingen van degenen, die den Inlander beter kenden dan hij; ja, ondanks opruiende artikelen in de Inlandsche pers en herhaalde uitspattingen der volksbeweging, bleef deze G.-G. doof en blind voor de in bedekte termen tot haat en verzet aansporende geschriften en redevoeringen van de volksleiders en voor de zienderoogen groeiende „verwording" van de Inlandsche bevolking, welke alleen door een krachtige handhaving van het „gezag" in toom kan worden gehouden. Eindelijk echter vielen dezen Gouverneur-Generaal, dank zij de vele tot hem gerichte waarschuwingen en de op zijn beleid in Nederland en Indië gelever-

de critiek, de schellen van de oogen, en kwam hij tot het besef, in zijne lankmoedigheid veel te ver te zijn gegaan. En van dien dag afaan veranderde de houding van dezen G.-G. tegenover de Inlandsche volksleiders, richtte de regeering ernstige waarschuwingen tegen de leiders der S. I., ontzegde dezen haar vertrouwen en begon zij met krachtige hand in te grijpen.

Ziedaar de legende betreffende het politiek beleid van Gouverneur-Generaal Van Limburg Stirum, een legende, die louter haar ontstaan te danken heeft aan oppervlakkige, banale beschouwing van dat beleid en aan een kortzichtigheid, welke den leiders der publieke opinie in Nederland kan worden vergeven wegens den verren afstand, die een nauwlettend volgen van de gestes van dezen landvoogd moet hebben belemmerd, doch die niet kan worden vergeven aan de publieke voorlichting in Indië zelve, daar inderdaad de gedragingen van dezen G.-G. voor een ieder, die ernstig wilde toezien, geweest zijn als een opengeslagen boek.

Het standpunt, dat deze G.-G. van den beginne af, èn tegenover de Inlandsche politieke vereenigingen èn tegenover de geheele volksbeweging, heeft ingenomen en waaraan hij tot op den huidigen dag is trouw gebleven, is het meest eerlijke, het meest faire, het meest schrandere en het zuiverst politieke, dat ooit denkbaar was of is. Deze gedragslijn was er niet een van ziekelijke lankmoedigheid, doch van ernstige en nauwlettende aanschouwing, een openen van de allerbeste kansen, welke der Inlandsche volksbeweging konden worden gegeven in haar eigen belang, een poging om haar in de goede richting voort te leiden, instede van roekeloos terug te dringen, een beleid, uitgaande van het eenig juiste inzicht dat eene volksbeweging, voortspruitende uit een algemeenen tijdgeest, zich heeft uit te leven, willen rust en orde in het land bewaard blijven.

En als er in de woorden, welke de regeering tot de Inlandsche politieke leiders richtte, gaandeweg een andere toon is gaan klinken, dan is dat niet, omdat de G.-G. gaandeweg zijn gedragslijn wijzigde, maar omdat die politieke vereenigingen allengs van aard en richting veranderden. Dit laatste is voor eenieder glashelder geweest, die het groot verschil tusschen de uitlatingen der elkander opgevolgde S. I.-congressen heeft waargenomen. Iedereen hier in Indië heeft kunnen zien, hoe de voornaamste en meest uitgebreide der Inlandsche politieke vereenigingen stap voor stap in revolutionnaire richting verschoof, en iedereen heeft dus ten volle kunnen begrijpen, hoe en waarom de Gouverneur-Generaal de stukken op het politieke schaakbord allengs heeft verplaatst.

De volksbeweging werd tegemoet-getreden met de sympathie van dengene, die niet met bruut geweld wil overheerschen, doch leiding wil geven aan de ontplooiing van de in de Inlandsche bevolking ontkiemende krachten. Aan die beweging is de volle vrijheid gelaten om zich onder die leiding te ontwikkelen. Zonder eenigen reactionnairen dwang van bovenaf is de voornaamste Inlandsche politieke vereeniging geworden wat zij is. En als zij thans, door de openbare rechtsgedingen in de Garoetzaak en tegen de Afdeeling B., zich voor een iegelijk vertoont in hare volle naaktheid; als thans, juist in deze dagen, blijkt, hoe zij, al méér in revolutionnaire richting verschuivende, tenslotte groepen van extremisten vormde, welke de gewelddadige revolutie in haar vaandel schreven ..... dan zal zij nooit en nimmer kunnen zeggen: Gij, Indische regeering, hebt van ons gemaakt, wat wij geworden zijn, omdat gij van den beginne af aan onzen groei in andere richting hebt geknot en verstikt!

Ziedaar het beleid van dezen Gouverneur-Generaal, waarin van den be-

ginne afaan tot heden toe dezelfde politieke lijn is strak gehouden: welwillende tegemoettreding, aanmoediging in de richting van wettige en ordelijke volksevolutie, waarschuwing en herhaalde waarschuwing bij aan den dag tredende afdwalingen en tenslotte — als de onbelemmerde ontwikkeling blijkt te gaan in een richting van gewelddadige organisatie — een diep-ingrijpend onderzoek naar wat nog verborgen kon zijn gebleven, en een volledige ontmaskering, een ontmaskering, die niet geschiedde door ruw ingrijpen van bovenaf of door een onverhoedschen inval, doch een ontmaskering, welke de loop der dingen zelven bewerkte en logisch eerder of later bewerken moest!

Al wat de S. I. geworden is, heeft zij aan zichzelve en aan zichzelve alleen te wijten; niemand anders zal zij ooit ter verantwoording kunnen roepen dan hare eigene leiders!

Zoo heeft deze Gouverneur-Generaal zijne taak in deze zeer moeielijke tijden opgevat: even welbewust en karaktervast — ondanks verguizing van de zijde diergenen, wier plicht 't was, hem in de uiterst moeielijke situatie dezer tijden te steunen — als schrander en rechtvaardig.

(Wij denken in het volgend nummer op deze beschouwingen terug te komen. Hoofdred. *I. G.*).

* * *

Het beleid der Indische regeering. De heer Ottolander heeft in een rede voor de afdeeling Bergcultures van de Vereeniging tot bevordering van Landbouw en Nijverheid te Djember o.m. dit gezegd:

Er wordt door sommigen in de laatste twee jaren nogal veel op het regeeringsbeleid afgegeven, en veelal moet de Gouverneur-Generaal zelf het ontgelden. Het komt mij voor, dat het onverstandig is van de erfpachters, daaraan mee te doen. Het beginsel van erfpacht staat aan den democratischen kant, en is in zijn oorsprong door vrijzinnigen ontworpen, tegenover de conservatieven, die vasthielden aan het cultuurstelsel. Er is door de regeering nog geen enkele maatregel genomen die tegen de erfpacht ingaat, zoodat ook uit dien hoofde oppositie tegen de regeering door de erfpachters mij onverklaarbaar toeschijnt. Ik meen, dat onze regeering en onze Gouverneur-Generaal *nog meer recht heeft op den steun der erfpachters, dan van alle andere klassen der Indische maatschappij.* De erfpacht staat juist, wat de basis van elke landbouwonderneming, n.l. het grondbezit, op een zuiver standpunt. Er is dus geen kwestie van, dat ooit het tegenwoordige regeeringsinzicht in conflict zal komen met de erfpacht als zoodanig. Wel kan er conflict komen inzake den door ons gebruikten arbeid.

De regeering laat blijkbaar het oude liberale idee van geen bemoeienis met den vrijen arbeid varen. Men helt meer en meer over naar het denkbeeld, dat een arbeider loon moet hebben naar behoefte. Door de instelling van minimumloonen zal een stap in die richting worden gedaan. Behalve de loonkwestie zullen er nog wel meer maatregelen komen, waartegen we gaarne zullen opponeeren. Ik neem alleen maar de belastingkwestie, daar het zeker is, dat onze producten zeer zwaar zullen worden belast. De Ned. Ind. schatkist moet echter worden bijgestaan, en de tegenwoordige prijs onzer producten maakt een flinken bijstand van onzentwege mogelijk. De oppositie tegen den Gouverneur-Generaal alleen te baseeren op zijne maatregelen voor de zelfontwikkeling der Ned. Indische volkeren, acht ik eenigszins dwaas. Deze oppositie te baseeren op het zooveel mogelijk toelaten van het vrije woord is beneden de traditie van een waar Nederlander.

Enkele zinsneden uit de rede, die door den Gouverneur-Generaal is uitgesproken bij de opening van de zitting van den Volksraad in 1919, illustreeren deze mijne in het kort aangeduide meening.

* * *

Doen en niet nalaten. De *Sum. Post* tweestart: De groote, ook onzerzijds reeds herhaalde malen geuite, grief jegens de Indische volksbeweging is, dat zij zich te uitsluitend op 't terrein der algemeene politiek beweegt, te weinig aandacht schenkt aan de belangen, die in eigen kring zijn te dienen. Het verschijnsel is niet nieuw. Ook in 't Westen wierp de volksbeweging zich in eerste instantie op de groote politiek, om vervolgens tot 't dichterbij gelegen terrein der directe belangen terug te keeren.

Zoo zal 't ook hier gaan, zij 't misschien niet zoo spoedig als ginds. Hier toch valt een dubbele strijd te strijden. Eene, uit zuiver-nationalistische overwegingen geboren, en eene, gericht tegen de economische overmacht.

't Komt er nu maar op aan, wat in eersten termijn zwaarder weegt. En te dien aanzien bestaat aanmerkelijk verschil van meening. Enkele politieke vereenigingen willen veel, zoo niet alles opofferen voor dat eene: de vrijmaking van Indië. Dat zoodoende de belangen van de duizenden, die zich onder haar vaan hebben geschaard, niet direct worden gediend, schijnt er minder op aan te komen.

En daar ligt onzes inziens de groote fout van de nationalistische beweging. Te zeer worden de directe belangen uit 't oog verloren, te gretig grijpt men naar een wapen, dat wel niet behoeft te verroesten, doch niet uitsluitend mag worden gehanteerd. Men kan 't eene doen en 't andere niet nalaten. Men kan de Indische volksbeweging op 't nationale einddoel wijzen, zonder nochtans de directe belangen van de massa uit 't oog te verliezen.

Op enkele punten van den Archipel wordt 't gelukkig begrepen. Te Kota-Radja bijvoorbeeld beijveren zoowel Insulinde als de S. I. zich om ook in ander dan zuiver politiek opzicht werkzaam te zijn. Beide vereenigingen belegden onlangs een vergadering, waarin de geslachtsziekten, waaraan zoo ontzettend veel Atjehers lijdende zijn, en het tuberculose-gevaar werden besproken. En besloten werd om voor het werk der vereeniging ter bestrijding der tuberculose onder de bevolking propaganda te maken.

Zie, daar moet het heen! Geenszins zouden wij verlangen, dat de Indische organisaties het politieke oogmerk volkomen uit 't oog verloren. Maar wel kan van haar worden gevergd, dat zij den arbeid in 't directe belang der bevolking zoo niet entameeren, dan toch steunen.

Kota-Radja geeft ten deze een mooi voorbeeld.

* * *

Waarheid of propaganda? De Standaard driestart.

Er zijn menschen, die de sociaal-democraten onderscheiden in fanatici, welke heel de wereld zouden willen opofferen aan hun waan, en bezadigde lieden, die, in sommige gevallen, ten minste de waarheid nog weten te stellen boven de eischen der partij-propaganda, welke over het algemeen op niet al te goeden voet staat met de waarheid.

Tot die bezadigde lieden zou dan bijv. de heer Van Kol behooren.

In hoeverre die faam verdiend is, moge blijken uit een propagandageschriftje, door den heer Van Kol geschreven, en dat inzonderheid bestemd schijnt voor verspreiding in Indië.

In dat boekje wordt verhaald, dat toen het Inlandsche volk nog niet zelf

kon strijden voor zijn vrijheid en welvaart, de sociaal-democraten rusteloos voor Indië op de bres stonden en vrijwel alleen tegenover een machtig en winzuchtig behoud den strijd voerden voor groote Indische levensbelangen.

De korte geschiedenis van Indië is deze, dat het arme volk schrikkelijk werd uitgezogen; dat voor ons land hebzucht alleen de ware drijfveer was van al de bemoeienis met Indië. Niemand was er die pleitte voor een andere en betere politiek.

Zoo vonden de sociaal-democraten den toestand, toen zij in de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging hun intrede deden.

Toen begon echter de strijd voor een betere behandeling van Indië.

Alles wat sinds gedaan is voor den Indiër komt voor rekening van de sociaal-democraten en inzonderheid voor die van den heer Van Kol.

In groote bescheidenheid zegt hij het zelf.

Nu is het zoover, dat de grondslag gelegd is voor het zelfbestuur van Indië.

De oude tactiek van de sociaal-democraten moet nu worden veranderd. Eens streden zij voor den Indiër, thans moeten zij met hem strijden.

De dag stijgt ter kimme. Het gestrooide zaad begint vrucht te dragen.

Er komt een Indische Staat los van Nederland, die stellig al de zegeningen van de sociaal-democratie zal genieten. Wil men in Indië weten wat dit beteekent, dan kan men in Hongarije, in Rusland en thans ook in Duitschland uitnemend terecht. Voor Indië zou het misschien nog heel wat erger worden.

Dit geschriftje zal nu in Indië worden verspreid.

Wij ontkennen niet, dat Nederland een schuld aan Indië heeft.

Maar het wil ons voorkomen, dat het ergste wat aan Indië zou kunnen overkomen is, dat het de sociaal-democratie van uit Europa importeerde.

En dat in een tijd, nu de machteloosheid van die strooming hier reeds meer en meer duidelijk wordt.

Als Indië aan iets behoefte heeft, dan is het aan de waarheid.

Het spijt ons, dat de heer Van Kol alleen gedacht heeft aan de propaganda voor ... wij zullen nu maar zeggen ... voor zijn partij.

* * *

Het volk, zooals het is, en zijn opvoeding. Mardika schrijft o.m. in het *Bat. Nbl.:*

Een der groote fouten in het koloniale regeeringsysteem van Insulinde, misschien zelfs wel de grootste fout, is, dat de hoogste autoriteiten het volk, zooals het werkelijk is en leeft, niet kennen. Zij mogen er een studie van gemaakt hebben, hun hoog ambt belet hen het volk waar te nemen in zijn dagelijksch bestaan, zijn opvattingen, zijn wenschen en begeerten. Zoo zij meenen er mede in aanraking te komen, dan is het nog slechts met het meest uiterlijke, den inlander op zijn mooist. Zulks werkt het idealiseeren in de hand en het oordeel niet alleen over het volk zelf, maar ook over wat goed er voor is, moet noodzakelijk in strijd wezen met de werkelijkheid, en voor zoover het betreft het treffen van maatregelen om het te dienen, moet de doelmatigheid er onder lijden.

Het zou wel wenschelijk zijn, dat zij, die geroepen zijn het volk te besturen, eens in een ambt gingen dienen, dat hen in de gelegenheid stelde inderdaad met het volk kennis te maken! Het behoeft volstrekt geen minderwaardig ambt te zijn, o, neen, denk maar bijv. dat ieder der heeren eens gedurende een jaar het ambt bekleedde van landraadvoorzitter of nog beter van landrechter. Vooral het landrechterschap, omdat dat in het bij-

zonder in staat stelt in directe aanraking te komen met de dagelijksche kleinigheden uit het volksleven. Inderdaad zijn het niet de groote dingen, maar juist de kleinigheden, waaruit zoo scherp en sterk het karakter van een volk naar buiten treedt.

Wil men de heftigheid, waartoe het schijnbaar zoo kalme ras kan vervallen, in ernstigen vorm leeren waarnemen; wenscht men de kracht van la bête humaine, dat ook in den lijdzame zoo gruwzaam kan werken, te leeren verstaan, dan is de daarvoor aangewezen plaats de landraadzaal. Maar zoo men het dagelijksche leven wil leeren kennen, de dagelijksche opvattingen omtrent verplichtingen jegens zijn werkelijken naaste; zoo men op de hoogte wil komen van den gewonen omgang onderling en de daaruit voortvloeiende verhoudingen, ga dan naar de eenvoudige landrechterskamer. Daar uitsluitend heeft men gelegenheid het volk te leeren kennen in zijn goede en niet-goede eigenschappen.

Daar verschijnt Kromo, zooals hij is, in zijn oude en nieuwe, mooie en leelijke, eigen of geleende plunje, maar meestentijds ongekunsteld. Daar kunt ge vernemen, hoe hij eerlijk of oneerlijk, gemakkelijk of, moeilijk, met lust of tegenzin zijn dagelijksche bordje rijst verdient. Daar leert ge zijn deugden en ondeugden, zijn vreugde en verdriet, zijn angst en leedgenot kennen; daar geeft hij zich in zijn meest natuurlijken staat. Daar ook, zonder ooit in de desa geweest te zijn, wordt ge in staat gesteld, u een der-natuur-getrouwe voorstelling der desagemeenschap voor te stellen. Het kleine leven, zooals in de meeste gemeenschappen het kleine leven het beheerschende is, leert men bovenal kennen in de zaal van den landrechter.

Of er van het landgerecht de verwachte volksopvoeding uitgaat vraagt U. Dat hangt geheel af van de organisatie der politie. Is die in orde, dan heeft de samenwerking tusschen beide een uitstekenden invloed. Ik spreek hier uit ondervinding, omdat ik twee ressorten heb, een met georganiseerde en een met ongeorganiseerde politie. In het georganiseerde ressort is beslist een afneming te constateeren van overtredingen, in het andere weinig of niet. Waar de snelle berechting in de hand wordt gewerkt, daar vermindert de criminaliteit, anders niet. Nog verder; goede organisatie, maar bovenal goede africhting, discipline en samenwerking hebben een enormen invloed. Dan werkt ze ook preventief. Zoo de regeering zorgt voor behoorlijke voorziening der politie en aanvulling der landgerechten, dan zal de volksopvoeding een heel eind in de goede richting gestuurd zijn.

* * *

De Afdeeling B. De *Sum. Post* acht het noodig, dat uitgemaakt worde, of het bestaan dezer Afdeelingen B al dan niet in strijd is met de wet en dat — indien de vraag bevestigend moet luiden — de geheele Inlandsche bevolking ervan doordrongen worde, dat, ondanks het bij artikel 111 regeeringsreglement verleende recht van vereeniging en vergadering, vereenigingen als de Afdeeling B door de wet zijn verboden.

Staatsblad 1919 No. 27 wijst den te volgen weg aan. Artikel 3 der daarin opgenomen verordening verbiedt vereenigingen, welker bestaan of doel wordt geheim gehouden, of welke door het hooggerechtshof verklaard zijn, in strijd te zijn met de openbare orde.

Aan deze verklaring van het hooggerechtshof moet voorafgaan een requisitoir van den procureur-generaal, waarvan een uittreksel moet worden gepubliceerd in de Java'sche Courant. De betrokken vereeniging heeft het recht, een verweerschrift tegen het requisitoir in te dienen. Het gerechtshof kan bestuurderen en leden der vereeniging als getuigen of deskundigen

onder eede hooren, en daarbij zijn der vereeniging de gewone verdedigingsmiddelen gewaarborgd. De uitspraak van het Hof geschiedt in 't openbaar en moet met redenen zijn omkleed.

Volgens het ter terechtzitting te Tasikmalaja verklaarde, droeg de Afdeeling B inderdaad het karakter van een geheime vereeniging. Men herinnerde zich de verklaring: de vergaderingen der Afdeeling B hebben steeds in 't geheim en des avonds plaats.

En evenzeer is ter terechtzitting gebleken, dat de vereeniging in strijd is met de openbare orde. Wat dat betreft, zij gewezen op de briefjes, welke de Afdeeling zou verspreiden ter aanwijzing van jaar, dag en uur, waarop de opstand zou beginnen met het vermoorden van alle ambtenaren en Chineesche en Europeesche particulieren; voorts op het feit, dat de leden der vereeniging een kwart van hun vermogen moeten afstaan tot het aankoopen van geweren en kanonnen in Japan, welke dienst zouden doen bij den opstand.

Eene berechting van de Afdeeling B als vereeniging is naar onze meening noodig in 't belang der Inlandsche bevolking en der Inlandsche volksbeweging, welke door de Afdeeling B. op een misdadig dwaalspoor wordt gebracht.

Daarom schreven wij, zegt het blad den 9en Februari:

„Ziedaar het gevaar, waarin de Inlandsche volksbeweging zich bevindt, een gevaar dat de Indische regeering van haar moet afwenden. Wij zien uit naar de middelen, welke zij daartoe zal aanwenden."

De oogen der Inlandsche bevolking moeten worden geopend voor de ware, geheime bedoelingen dergenen, aan wie zij haar vertrouwen schonk!

* * *

Tjokro-Aminoto in Probolinggo. Mardika schrijft in het *Bat. Nbl.:*

Een comedie, hebben sommige bladen het optreden van den voorzitter der S. I. te Probolinggo genoemd: tragi-comedie zou passender zijn geweest.

Tragi-comedie, omdat hij te klein is voor een tragische figuur; Tjokro-Aminoto, het slachtoffer van zijn gebrek aan ideaal-beginsel, van afwezigheid van karakter-vastheid, van gebrek aan durf.

Ik ken, meende althans te kennen den voorzitter der centrale S. I.; hij is van huis uit *geen revolutionnair.* Hem ontbreken het geloof, de kracht, de vastheid, welke iemand, die als leider van een opkomend volk wil optreden, moeten kenmerken.

Hij kon hoog stijgen, omdat zijn volk zoo laag stond en staat; zijn gebreken als leider kwamen echter aan het licht, toen het er op aankwam de leiding te houden, toen vreemde krachten hun invloed deden gelden.

Hij wilde de leider blijven schijnen, toen hem de grond onder de voeten werd weggegraven; toen hij vreesde, dat hij plaats zou moeten maken voor een ander, zocht hij steun en kracht in de richting, waarvan hij het meeste te vreezen had en die ook hem het meeste vreesde.

Revolutionisme schijnt in te slaan; dat Tjokro-Aminoto er zijn heil in gaat zoeken bewijst zijn zwakheid, zijn krachteloosheid, want hij weet, dat die weg moet uitloopen op een ruïne.

Als hij niet verandert, wordt Probolinggo voor hem het begin van het einde. Voor wie hem kennen is dat optreden het bewijs, dat hij zich naar den kelder voelt gaan, zich verdrinken ziet en een laatste poging doet om zich boven water te houden.

Tragi-comedie, de ondergang van een zwak man, die meende de wereld te kunnen veroveren.

* * *

Van en om de Garoet-affaire. De Indische correspondent van *De Tijd*, heeft in een langen brief heel bitter geschreven over hetgeen in de Tweede Kamer o.a. over de Garoet-affaire is gezegd. Wij nemen er dat slot uit over:

Maar alles te zamen kunnen we zeggen, met een ietsje van galgenhumor: „Nous l'avons échappé belle en dormant."

Vooral den assistent-resident Voet valt den dank te wijten, dat de afdeeling B. en hare geheimen achterhaald werden. Resident de Stuers wees deze zijn rechterhand dan ook bij de Regeering aan voor eene welverdiende belooning.

En het Columbus-loon is niet uitgebleven. Bij de jongste residentsbenoemingen werd de heer Voet gepasseerd door den bureaucraat van der Marel, die vijf plaatsen beneden hem stond op de lijst en die nooit, nooit assistent-resident geweest is. Die laatste bijzonderheid wijst op eene door dezen G.-G. afgelegde belofte, gedaan ter gelegenheid eener soortgelijke benoeming, die groote verbittering gewekt had in het B.B.-corps, een lichaam, dat thans diep verontwaardigd is over dezen anderen trap, aan hare leden toegediend.

Inderdaad, de zaligheden der bestuursambtenaren, wier betrekking nu niet enkel moeilijk, maar vaak netelig is, zijn niet meer te schatten. Er wordt dan ook met eene opgewektheid gediend, welke aan het buitengewone grenst en de geest is ook buitengewoon ..... verbitterd, de stemming desgelijks.

Een slap onmanlijk bestuur, gezagdragers, die geen stutten zijn, doch veeleer eene doellooze bouwversiering; tergend gunstbetoon, benoeming bij keuze, waarbij niet de verdiensten of de geschiktheid den doorslag geven, die morrelen en wroeten aan de grondslagen, waarop ons gezag steunen moet.

Ten besluite: Wat er aan het licht gekomen is, zij verontrustend, het is van den anderen kant geruststellend.

En wel in dezen zin: Blijft het bestuur werk- en waakzaam; verliest het de drijvers geen oogenblik uit het oog, vertrouwt het wat meer op de cultuur-menschen, die voortdurend met den Inlander in het nauwste contact zijn en er alle belang bij hebben, dat het rustig blijft; doet het dezen Oosterlingen voelen, dat het Gezag wel lankmoedig en vaderlijk zijn wil, maar ook desgevorderd met straffe hand optreden zal en het „Je Maintiendrai" tot meer dan een motto voor een gelegenheidsspeech maken, inderdaad handhavend en hoog houdend ons gezag, dat alles te zamen Indië tot heil is, dan zal de over het paard getilde Inlandsche aanmatiging spoedig eenige toontjes lager zingen en zich wachten voor het zaaien van haat in de harten eener vreedzame bevolking, door het aanzetten tot oproer onder eene redelooze menigte, welke, hoe de eventueele worsteling ook uitvalle, onuitwijkbaar het kind der rekening worden zal, het slachtoffer dan wel de prooi van eene handvol eerzuchtige, eene kleine troep intellectueelen, wier kunnen en vermogens thans op zoo verbijsterende wijze aan het daglicht getreden zijn.

* * *

Van hooger loonen. In *De Banier* lezen wij: Een malle ervaring — men geeft zijnen Inlandschen werknemers een douceur — en als „bij wijze van protest" blijven ze van 't werk weg, zoolang als de gift reikt tot levensonderhoud. Planters staan beteuterd over de uitwerking van loonsverhooging.

Dat de ,,Inlander'' daarover 't een en ander hooren moet, is logisch. Maar het komt mij voor, dat het verschijnsel toch niet zoo typisch ,,Inlandsch'' is en dat men, zij het ook onder andere vormen, het ook bij andere landaarden terugvindt en wel bij die klassen, die insgelijks op een gering dag- of weekloon leven. Zoo gaat de Europeesche soldaat, die ,,veel op zak'' heeft, aan den rol, de Chinees zoekt de dobbeltafel en kit. Allen raken ze uit hun evenwicht, zoolang het ,,onwennige bezit'' hen drukt.

Om bij het werkvolk op de ondernemingen te blijven: in verband met de geringe koopkracht bieden de warongs ook slechts de allereerste levensbehoeften aan; omgekeerd kent het volk geen meerdere behoeften. Koopwaar en koopkracht staan in innigen samenhang. Neemt de koopkracht toe, dan vermeerdert ook de verscheidenheid van koopwaar. De behoeften volgen, dus stijgt de levensstandaard. Wil het evenwicht tusschen een en ander behouden blijven dan is echter een geleidelijke overgang noodig. Stelt men de werknemers plotseling in 't bezit van belangrijk hooger loon, dan weten zij niet, wat daarmee aan te vangen, want hun behoeften hebben zich nog niet gewijzigd. De koelie kan er derhalve geen plezier van hebben, tenzij hij vrijaf neemt.

Wellicht dient het aanbeveling, met loonsverhoogingen eens den geleidelijken weg te beproeven. Een kleine verhooging van het dagloon met b.v. 5 cents is te gering om er spijbelende een dag op te teren, nochtans wordt de invloed op de koopkracht der bevolking merkbaar; er komt dus meer verscheidenheid in het aanbod van koopwaar en allengs wijzigen zich de behoeften. Is er tenslotte weer evenwicht gekomen tusschen loonstandaard en levensstandaard, eerst dan volge de tweede stap. Dusdoende zal het misschien mogelijk zijn, om zonder schokken en malle ervaringen geleidelijk de bevolking op hooger sociaal niveau te brengen.

* * *

Participatie van de grondverhuurders in de winsten der suikerondernemingen. Naar V. L. in het *Soer. Hbl.* schrijft, heeft de heer Harloff, resident van Soerakarta begin Januari met enkele vertegenwoordigers van de landbouwindustrie in de Vorstenlanden, zijn ideeën besproken omtrent de stichting van fondsen, te vormen uit de overwinst der fabrieken, welke der bevolking zouden ten goede komen. In een nota zette hij nader zijn denkbeelden uiteen, welke uitgaan van het principe, dat een met den tijdgeest strookende verhouding tusschen werkgever en werknemer bij de Europeesche landbouwindustrie eischt, de werknemers te doen participeeren in de ondernemingswinsten en om op dit beginsel een organisatie te grondvesten tot economische, geestelijke- en moreele opheffing van de bevolking.

Volgens den heer Harloff zal die participatie moeten plaats hebben in den vorm van toekenning van een evenredig deel, dus van een percentage van de winsten, niet dus in den vorm van telken jare door de directie opnieuw vast te stellen willekeurig bedrag, zooals thans op zeer enkele suikerondernemingen op Java geschiedt. Toekenning aan de bevolking van een evenredig, winstaandeel geeft, boven ieder ander systeem, aldus de resident van Soerakarta, groote voordeelen, voor den werkgever zoowel als voor den werknemer.

Niet alleen toch sluit dit systeem het gereedelijkst aan bij den commercieelen opzet van het ondernemingsbedrijf, maar bovendien leidt dit stelsel er met zekerheid toe, dat de bevolking op den duur gaat inzien, dat het ondernemingsbelang ook bevolkingsbelang is; hoe grooter het winstcijfer, hoe grooter het bevolkingsaandeel daarin is en dat, indien de fabriek geen winst maakt, ook de bevolking niets krijgt.

Een van de natuurlijke gevolgen, welke de heer Harloff van dit systeem verwacht, is, dat naarmate het besef bij de bevolking doordringt, dat haar eigenbelang nauw betrokken is bij de winsten door den ondernemer gemaakt, ook het aantal moedwillige brandstichtingen in suikerriettuinen en van tabaksloodsen, zoowel als het getal opzettelijke vernielingen van te veld staande ondernemingsgewassen, zooals het omkappen van jong suikerriet en van jonge koffieboonen, het uittrekken van tabaksplanten, het moedwillig vernielen van tabaksbladeren en meer dergelijke der onderneming vaak groote schade berokkenende misdrijven, meer en meer zullen afnemen.

De verwezenlijking dezer gunstige verwachting zou op zichzelf reeds van buiten gewoon gewicht zijn; immers, hiermede zou o.m. een natuurlijk bestrijdingsmiddel gevonden zijn tegen eenige der oudste en ernstigste euvels, die vooral op suiker- en tabaksondernemingen heerschen, euvels, waaraan, in weerwil van alle daartoe door de ondernemers-zelf aangewende pogingen, in de practijk tot dusver volgens den resident op geen enkele wijze een einde te maken was.

De heer V. L. die overigens ook zeer sceptisch staat tegenover deze gunstige verwachting van deze indirecte bestrijding van een ernstig kwaad, meent, dat de heer Harloff hier over het hoofd ziet de zeer gunstige resultaten, bereikt met de militaire bewaking in het Kedirische. Die bewaking is echter door de politieke concentratie in den Volksraad als onzedelijk gewraakt. Het gezag mag zich nu eenmaal niet laten gelden.

Ook deelt V. L. in geenen deele de verwachting van den heer Harloff, dat van zijn plannen, komen deze tot verwezenlijking, een groote opvoedende kracht voor de bevolking zal uitgaan. Een opvoedende kracht van deze en dergelijke maatregelen kan alleen uitgaan in een maatschappij, waarin het gezag hooggehouden en de orde met vaste hand gehandhaafd wordt en tot onvruchtbaarheid is gedoemd elke economische maatregel in het belang der bevolking, zoolang de regeering de revolutionnaire volksleiders rustig het zaad van ontevredenheid en verzet laat uitstrooien.

Bij de beoordeeling van de plannen, zooals voorgesteld door de heeren Fock (deze bij de behandeling van de Indische begrooting 1919 in de Tweede Kamer) en Harloff, zullen de planters verstandig doen, met deze onze opmerkingen ter dege rekening te houden. Alleen onder een krachtig bestuur, dat het gezag hoog houdt, kunnen maatregelen als die van resident Harloff de bevolking ten goede komen.

Het andere deel van V. L. luidt, dat de heer Harloff leverde een zeer goede kern, opgediend met de pikante saus van schoon idealisme, dat zoo vaak hier strandde, vooral den laatsten tijd, op de klip der lijdelijke opstandigheid, omdat het gezag zijn prestige verloor. Voor het overige, wil het ons voorkomen, dat wat al te veel is gebouwd op de voor de suikerindustrie momenteel gunstige conjunctuur.

* * *

Kapitaal voor Nederlandsche koloniën. Mr. Maclaine Pont schreef in de *Nieuwe Ct.:*

In 1904 was Ned.-Indië in nood. Het verkeerde in inzinking. Een welvaarts-commissie werd benoemd om te onderzoeken en te rapporteeren. Ook ik genoot de eer om door het bestuur van de Vereeniging voor de Staatshuishoudkunde en de Statistiek te worden uitgenoodigd om een praeadvies te geven over de vraag: „welke Regeerings-maatregelen nopens de

nijverheid op Java zijn in het belang der inlandsche bevolking te nemen", welk praeadvies in 1905 door haar werd gepubliceerd.

Ik kwam tot de conclusie dat, waar Java een bevolking had van toenmaals 29,000,000 zielen, die alle jaren met 600,000 pleegt te vermeerderen, en Java tot het dichtst bevolkte land der aarde maakt, terwijl de bouwgrond slechts met 16 pCt. 's jaars vermeerderde, er naar gestreefd moest worden de Europeesche landbouwindustrie uit te breiden. Ik betoogde met cijfers dat zij onmisbaar is voor den inlander op Java en dat bij de onvermijdelijke verdubbeling dier bevolking in elke 35 jaar, uitbreiding dier industrie noodig is, wil die bevolking aan geld komen om voedsel te koopen, en wil de schatkist aan de middelen komen om in zijn behoeften te voorzien. Op de vraag: welke regeeringsmiddelen nu zijn in het belang dezer vreemde industrie, als moeder van tal van industrieën der inlandsche bevolking, te nemen? antwoordde ik als volgt:

„Ik aarzel niet te antwoorden: geen enkele. Men late haar alleen maar met rust. Men zorge voor veiligheid van personen en goederen; men bespringe haar niet bij ieder vleugje van voorspoed met een nieuwe belasting... De verantwoordelijke staatslieden, die als wetgevende en uitvoerende macht onze koloniën besturen, moeten doordrongen zijn van twee feiten:

1e. Ned.-Indië heeft vreemd kapitaal noodig als water.

2e. Voor vreemd kapitaal is overal in de wereld winstgevende plaatsing te vinden buiten Ned.-Indië."

Sedert zijn 15 jaar verstreken. De vreemde landbouwindustrie op Java heeft voor- en tegenspoed beleefd. Vlak voor den oorlog deed de suiker *f* 6.75 per pikol. Millioenen pikols waren echter in vorige maanden voor *f* 7 gekocht en een kwartje per pikol verlies maakt op een oogst van bijv. 25,000,000 pikols een verlies van $6\frac{1}{4}$ millioen, een ware débacle voor de eerste koopers, die zou terugslaan op de fabrikanten. Doch nauwelijks brak de oorlog uit of de prijzen gingen omhoog en na den vrede, nu de producten weder verscheept kunnen worden rezen zij tot ongekende hoogte. Het was geen vleugje, het werd een O. W.-orkaan

Wat deed de Fiscus? Zij besprong de industrie voortdurend met nieuwe belastingen. In de *Economische Berichten* van November 1919 en Februari 1920 berekende de heer mr. J. W. Ramaer dat zij thans van de suikerindustrie op allerlei wijzen heft 64 pCt. van haar winst.

De directeur van Landbouw verklaarde in den Volksraad: het is nu genoeg.

Is men het hiermede eens? Allerminst.

De Volksraad nam immers een motie-Vreede aan bij welke de Regeering werd aangespoord nog verder te gaan en later nog een, waarbij als haar gevoelen werd uitgesproken, dat het op den weg van de suikerindustrie en den suikerhandel ligt de suikervoorziening van de bevolking als haar sociale taak te beschouwen en de regeering werd uitgenoodigd, teneinde zich de beschikking over voldoende hoeveelheden suiker te kunnen verschaffen en deze te distribueeren tegen matigen prijs, over te gaan tot de onverwijlde uitvaardiging van een uitvoerverbod en de aanvaarding van een stelsel van uitvoer-licensies. Die motie werd aangenomen met 18 tegen 8 stemmen.

Hier wordt dus niet alleen tegen de meening van den directeur in, aangedrongen eerst op nog hooger belasting dan 64 pCt. van de winst, maar op een ingrijpen door de overheid in industrie en in bedrijf, dat wil zeggen op maatregelen die onfeilbaar teweeg moeten brengen bedrijfsonzekerheid voor landbouw en handel. De eerste zal niet weten, hoeveel hij verkoopen kan en hoeveel de „matige" prijs zal bedragen, dien hij voor de „voldoende"

hoeveelheden, die hem afgenomen zullen worden, zal krijgen; de tweede zal eveneens al zijn berekeningen zonder basis vinden. Ieder zal zich trachten te „dekken", met het resultaat, dat de suiker overal in de wereld nog duurder moet worden. Nieuw kapitaal zal zich vermoedelijk in dezen fiscalen chaos niet wagen, terwijl de bevolking van Java blijft aangroeien, de wanverhouding tusschen haar en den beschikbaren bouwgrond steeds grooter wordt en zij dus hoe langer hoe meer behoefte zal gevoelen aan gelegenheid tot werkneming bij de groote landbouwindustrie, die zich bij onthouding van vreemd kapitaal niet in voldoende mate zal uitbreiden.

Bespring de groote landbouwindustrie, indien gij niet bevreesd zijt de kip te slachten welke de gouden eieren legt, desnoods met nog meer procenten belasting dan 64 pCt. — doch houdt Posthuma bij u in Holland!

Ik vrees, dat dit opdrijven van belastingen en vooral de vrees voor ambtenaars-inmenging in handel en industrie met de daaraan gepaard gaande bedrijfsonzekerheid ook een funesten invloed zullen hebben op Suriname.

De daarheen gezonden commissie heeft een plan ontworpen om deze kolonie, die niet gelijk Java in 1905 ingezonken is, doch zich sedert een eeuw vrijwel geheel in het moeras bevindt, daaruit te voorschijn te trekken. Ik heb het voorrecht gehad de redevoering van den heer Kasteleyn, haar voorzitter, in het Indisch Genootschap bij te wonen en ben onder den indruk geraakt, dat tenzij de plannen dier commissie opgevolgd worden, Suriname onmogelijk te redden is. Die plannen zijn gebaseerd op ruimer aanvoer van immigranten en op de hoop van groote landbouwondernemingen als die immigranten eenmaal daar zullen zijn. Dus, evenals op Java, op toevloeiing van vreemd kapitaal. Zal men menschen krijgen die hun kapitaal in Suriname willen beleggen? Wat zij weten is, dat zij tot dusver van hun in Suriname belegd geld nooit iets terugzagen. Wat zij ook weten is, dat zij in Suriname veel leergeld zullen moeten betalen evenals iedere nieuwe onderneming in een nieuw land. En wat zij verder weten is hoe zij in Nederlandsch-Indië behandeld worden en nog behandeld zullen worden als het hun eindelijk goed zal gaan. Zullen zij het er op wagen? Of zullen zij zich aan Ned.-Indië spiegelen?

Van harte hoop ik het eerste!

De *Nieuwe Ct.* heeft om het groote belang van de zaak vóór de publicatie van dit stuk het oordeel gevraagd van den heer H. Carpentier Alting, oud-directeur Binnenlandsch Bestuur, die antwoordde:

De heer mr. P. deed er goed aan in het openbaar uit te spreken wat ook anderen denken, er is dan gelegenheid samen de zaak ook eens anders te bezien.

De lezing van de sombere verwachtingen van den geachten schrijver, zijn vrees voor ambtenaars-inmenging in de particuliere industrie, zijn verlangen haar met rust te laten, deden mij in de eerste plaats denken aan de in Indië meermalen vernomen beschuldiging aan het adres der bestuursambtenaren, al naar gelang van den kant vanwaar die komt, van te zijn „contra-suiker" of „pro-suiker", wat ik slechts aanhaal als een bewijs voor de bijzondere — voor haar zelve niet steeds welkome belangstelling, welke de Europeesche landbouwnijverheid, meer in het bijzonder de suikerindustrie geniet. En terecht verdient zij die belangstelling. Het zou inderdaad onmogelijk zijn haar met rust te laten en zij wil dat trouwens ook niet. Hoe kan dat met de bijzondere plaats welke zij inneemt en die eens een sedert overleden suikermagnaat deed zeggen, dat de suiker Java be-

heerscht? Nu, zoo is het wel niet, doch een bedrijf, dat voor 90 pCt. en meer wordt gedreven op de bouwgronden der inlandsche bevolking, dat aangewezen is op diezelfde bevolking voor arbeid op het veld en in de fabriek en voor riettransport, dat samen met de bevolking het bevloeiingswater moet deelen, welker aanplant verspreid ligt tusschen die der bevolking en langs de wegen en paden der desa, die belang heeft bij de dorpspolitie en allerlei nevenbedrijven der bevolking, die als het ware een groote crediet-instelling is voor grondverhuurder en arbeider, die den agrarischen-economischen toestand in haar rayon beheerscht — een dergelijk bedrijf vindt geen rust omdat het zelf geen rust geeft. Ieder, die niet geheel vreemd in Indië is, weet hoe de inmenging der ambtenaren — niet met de techniek der industrie, maar wel met de aanrakingen tusschen suiker en bevolking — onvermijdelijk is om strijdige belangen te verzoenen en geschillen te beslechten. Het is dan ook niet voor niet, dat de oprichting van en uitbreiding der suikerondernemingen afhankelijk zijn gesteld van een vergunning van overheidswege, waaraan een zorgvuldig onderzoek voorafgaat. Het is niet voor hun genoegen dat de ambtenaren zich met de aangelegenheden der suikerindustrie hebben in te laten, doch zij zijn er voor.

De inlandsche bevolking — en dit is nu eigenlijk het punt waarop het aankomt — leeft met het bedrijf mede, het is ondanks haar een deel van haar leven, haar bestaan; zij ziet dat geweldig geheel, die eindelooze transporten van riet en van suiker, de overvolle wegen gedurende den maaltijd en weet vrij goed op hoeveel de suiker aan de fabriek komt te staan en heeft ook wel gehoord of gelezen wat die opbrengt in den handel. En als nu die winst wordt gemaakt, zeker dank zij de techniek en het intellect der leiders maar ook dank zij haar grond en haar arbeid verkregen voor niet meer dan waarvoor die zijn te bekomen — en dat is zooveel niet, integendeel, dan laat die orkaan ook haar niet langer onberoerd. Te minder omdat het niet eerst sedert vandaag of gisteren is dat de nadenkenden onder de Inlanders aanstoot nemen aan de verstoring der landelijke rust, die het suikerbedrijf nu eenmaal medebrengt, aan de onvermijdelijkheid om jaar in jaar uit grond en arbeid te verhuren. Men verwachte niet van den doorsnee-landbouwer dat hij de beteekenis der industrie voor Java in zijn geheel omvat, hij oordeelt slechts naar wat hij ziet en ervaart. En als nu alles duurder wordt, als Indië schreeuwt om geld voor onderwijs, hygiëne en zooveel meer en als dan de industrie winsten maakt, welke in het geheel niet aan het bedrijf zelf maar aan de wereld-wanorde zijn te danken, winsten die wegvloeien en aan Indië niet ten goede komen, dan is het begrijpelijk dat de fiscus beslag legt op een flink deel van die onverdiende winst terwille van de gemeenschap die daartoe het middel was.

In dat licht beschouwd is toch moeielijk vol te houden, dat de fiscus het kapitaal afschrikt om zich naar Indië te begeven.

Voorzeker — Indië heeft kapitaal, veel kapitaal noodig. Java niet zoozeer voor het groot-landbouw bedrijf dat al moeilijk noemenswaard kan worden uitgebreid, de buitengewesten echter des te meer. Java meer voor andere industrieën, ook de regeering toont dit en het ware wel kortzichtig indien zij tegen die wetenschap in, het kapitaal ging afschrikken. De regeering deed dan ook anders. Ook haar is meermalen verweten geworden de suikerindustrie te vertroetelen — ten onrechte — maar wel heeft zij alles gedaan wat oirbaar was om die industrie te behouden en ter wille te zijn, ik noem slechts het oogstverband, den aanleg en verzorging van irrigatiewerken dikwijls in overleg met de suiker zelf, de vergemakkelijking van het transport van veldarbeiders van midden- naar Oost-Java, de nieuwe grond-

huurregeling die aan de industrie een vast bedrijf waarborgt, den aanleg van land- en spoorwegen en havens.

Ik zal mij niet wagen aan een technische beschouwing der nieuwe belasting, welke — dit worde niet vergeten — ter vervanging strekt van de O. W.-belasting, maar meen toch ernstig te moeten waarschuwen tegen het maken van de gevolgtrekking als zou het kapitaal worden afgeschrikt. Men dient hier goed te onderscheiden. De Indische regeering kan nog heel wat doen om kapitaal aan te lokken en zal dit voorzeker niet nalaten; zij zal de laatste zijn om de kip te slachten die de gouden eieren legt. Indië, en dit weten ook de buitenlanders, wacht het kapitaal met ongeduld doch dit behoeft niet te beletten om bij een overvloedigen regen van ongedachte baten, baten welke stellig niet zouden voorkomen in de winstberekening van prospectussen voor nieuw op te richten ondernemingen, mede den hoed op te houden.

Ook de motie in den volksraad volgens welke de uitvoer van suiker aan regelen moet worden gebonden teneinde een deel daarvan te behouden voor de inlandsche consumptie dient in hetzelfde licht te worden beschouwd. Ik zal die motie zooals zij luidt niet verdedigen; een aanvaarding daarvan door de regeering kan wellicht moeilijkheden scheppen zoowel voor den handel in het binnenland als in het buitenland. Echter aan die motie ligt ten grondslag de erkenning van de billijkheid om op de een of andere manier, behalve aan den fiscus, ook aan de plaatselijke bevolking rechtstreeks een deel ten goede te doen komen van den goudregen, die op de gelukkige ondernemers valt, maar bij een betere verhouding tusschen kapitaal en arbeid ook aan de arbeiders ten goede moet komen. Als de suikerindustrie dat inziet en daarnaar uit eigen beweging handelt, hetzij in den vorm als de motie aangeeft, hetzij op andere meer sprekende wijze dan zal zij iets bereiken wat haar veel waard zal zijn, t.w. populariteit die zij, vooral in deze tijden van ontwaken en van stakingen zoo dringend noodig heeft en dan geeft zij tevens een vingerwijzing aan het groot-kapitaal dat zich zal opmaken om naar is te hopen, ook Suriname ten zegen te zijn. Misschien is in Suriname iets te bereiken door coöperatie van kapitalist-ondernemers met emigranten gepaard met kolonisatie op de wijze als in de Lampongsche districten zoo goed heeft voldaan.

Naschrift: Een krachtige steun vinden de hier verdedigde opvattingen in het mooie artikel van den heer Helfferich in de *Koloniale Studiën* van Februari 1920, „Jaarverslag 1918—'19 der Javasche Bank en de hanteering van Indië's Financiën" waarin hij den nadruk legt op den plicht der ondernemers om de sociale belangen der inlandsche bevolking aandacht te schenken, zie vooral t. a. p. bl. 119 en volgende.

* * *

Groote industrieën in Midden Celebes. In een artikel in *Economische Statistische Berichten* over dit onderwerp komt ir. E. C. Abendanon tot de volgende conclusies:

1. Het geheele economische object van ertsen en waterkrachten in het Verbeek-gebergte van Celebes behandele men niet als één ondeelbaar geheel, maar men verdeele het integendeel en wel met elkaar samenhangende, doch afzonderlijk te behandelen eenheden.

2. Van de ontginning der aanwezige waterkrachten make men een staatsbedrijf, dat er op uit zij, door aanmoediging van het particulier initiatief voor verschillende chemische en mechanische industrieën, zich steeds verder uit te breiden, totdat zijn maximum capacitieit bereikt is.

3. Het geheele gebied der ijzerertsvelden verdeele men in 3 deelen: een Z.-westelijke helft, een Noord-oostelijk en een Zuid-oostelijk kwart. Voor de totstandkoming eener ijzer, en staalindustrie ga men voor bedoelde Z.-westelijke helft ten spoedigste over tot een zoogenaamd gemengd bedrijf. De beide genoemde kwartsen stelle men zonder verder uitstel open voor het particulier initiatief op de basis resp. van de exploratiecontracten en de gewone mijnbouwkundige opsporingen.

4. Het perspectief bij evengenoemd gemengd bedrijf zoeke men in de bereiding van „all round" en „first class" nikkelstaal en van speciale electro-staalsoorten.

5. Van de nikkelwinning make men een afzonderlijk bedrijf, waarvan men, geleid door een juist begrip harer economische beteekenismogelijkheden, zonder verder verwijl de vrije ontwikkeling door het particulier initiatief aanmoedige.

6. Den noodigen havenuitbouw en wegenaanleg beschouwe men als een specifiek staatsbedrijf, waarbij men steeds een open oog toone te hebben voor nieuwe vereischten in verband met den groei der verschillende ondernemingen.

7. In verband met 2, late men het particulier initiatief de vrije keuze bij de totstandbrenging van nieuwe chemische en mechanische industrieën en verleene daartoe, in de eerste plaats door zoo goedkoop mogelijke levering van electrischen stroom, elke noodige en gewenschte medewerking.

Er is daar in het Verbeek-gebergte van Celebes iets schoons te verrichten, en waar de financieele behoeften van de Ned.-Indische staathuishouding steeds toenemende zijn en om spoedige bevrediging vragen, is het ten zeerste te hopen, dat Ned.-Indië voor een tweede Djambi-geschiedenis gespaard moge blijven.

* * *

De Indische financiën en de arbeidersbeweging op Java. In het Februarinummer van *Koloniale Studiën* wijdt de heer E. Helfferich een uitvoerige beschouwing aan het jaarverslag der Javasche Bank over 1918/19 en Indië's financiën. Aan de bespreking der arbeidskwestie in Ned.-Indië is het volgende ontleend: De schrijver sympathiseert sterk met de inlandsche arbeidsbeweging.

De heer Helfferich zet uiteen, dat hij de groote prestaties der Europeesche leiders op landbouwgebied geenszins onderschat. Hij meent echter hen, ook in hun eigen belang, tot het begrijpen van de teekenen des tijds te moeten opwekken, want het welvaren en de versterking der inlandsche bevolking is rechtstreeks in het belang van hun bedrijf, teneinde goedkoope en willige arbeidskrachten te blijven verkrijgen. Wel draagt de Europeesche landbouw door betalingen der belastingen tot het algemeen welzijn en daardoor tot dat der inborolingen bij: Wel geeft de Europeesche landbouw ook indirect door irrigatie, wegenaanleg en arbeidsgelegenheid een niet te onderschatten bijdrage, maar de erkenning van den plicht tot bijdragen van verheffing van het levenspeil der inlanders is tot vele Europeesche ondernemers nog zeer weinig doorgedrongen.

Het gaat thans niet meer om bescherming van den verkoop, doch om bescherming van de productie. De productie verkeert in gevaar. Het aan inheemsche arbeidskrachten uit te keeren loon vormt een wezenlijk en in vele gevallen zelfs het grootste bestanddeel van de productiekosten der cultuurondernemingen in Ned.-Indië. Bij de suiker berekende Prinsen Geerligs dat ongeveer 50 pCt. der productiekosten (met inbegrip van grondhuur) uit

betalingen in geld aan de inheemsche bevolking bestaat. Eene analyse der productiekosten van thee, caoutchouc, koffie en tabak zou een nog hooger percentage van het aan haar uitbetaalde arbeidsloon aantoonen. En juist deze stabiliteit van het arbeidsloon op een lage basis wordt door de ontwikkeling der omstandigheden en door den strijd tusschen arbeid en kapitaal, Europeaan en Inlander, bedreigd. De Europeesche cultures staan en vallen met het arbeidersvraagstuk. Dit vraagstuk is echter au fond geen loonvraag, doch een sociaal probleem.

De regeering heeft een arbeidsenquête bevolen. Ware het niet beter geweest, vraagt de heer Helfferich, indien de Europeesche ondernemers zelve in hun eigen belang eens een grondig onderzoek ondernomen hadden?

In de bevolkingscentra van Java, vooral in Midden- en Oost-Java, heeft de Europeesche ondernemer naar de inboorlingen nauwelijks een vinger uitgestoken. In de streken, waar de suiker het goedkoopst geproduceerd wordt, wordt ook de grootste roofbouw aan de bevolking gepleegd, en de Regeering moet, om de orde te handhaven, heden de noodige bajonetten ter beschikking stellen. Bij de suikercultuur zijn de toestanden treuriger dan elders en in hare kringen vindt men dan ook een minimum van goede verstandhouding. Wel gevoelt de suikercultuur den golfslag van den tijd, haar Europeesch personeel is georganiseerd en stelt zijne eischen, de niet georganiseerde Inlandsche arbeiders staken hier en daar en begaan buitensporigheden. Doch typisch is de wijze, waarop de toonaangevende personen in de suikerwereld zich tegenover beide groepen plaatsen. De eischen van het georganiseerde Europeesche personeel worden onderzocht en men is bereid, aan de wenschen van dat personeel door de vaststelling van een eenheidscontract zeer ver tegemoet te komen; de niet georganiseerde inheemsche arbeiders beantwoordt men echter door de oprichting van weerstandsvereenigingen voor eene eventueel uitbrekende staking.

Terwijl bij het groot-kapitaal onderschatting van het inheemsche element en zijn vatbaarheid voor ontwikkeling bestaat, heerscht bij de Regeering overschatting hiervan. De regeering wil bovendien in Europeesch tempo vooruit. Zoo ergens, dan is het in de tropen, dat men tijd en geduld noodig heeft. Slechts langzaam — zoo al — kunnen de gewichten, die sedert eeuwen aan het Javaansche volk hangen, lichter gemaakt worden. Wie anders wil, sticht onheil en benadeelt zich zelf en anderen.

De heer Helfferich zet vervolgens uiteen, dat bij het door hem ingenomen standpunt van de verplichting tot bijdrage der Europeesche ondernemingen ten behoeve der inheemsche huishouding het een onafwijsbare voorwaarde is, dat de hoogte der totale belastingen niet willekeurig door de stijging van het budget, maar enkel en alleen door de draagkracht der niet-inboorlingen, en wel in het bijzonder der landbouw-ondernemingen bepaald wordt. Het spreekt echter van zelf, dat de draagkracht niet tot het uiterste mag worden belast. Er moet steeds eene reserve voor kritieke tijden blijven en de uitzichten op goede winst moeten voor de ondernemers steeds blijven bestaan. Men heeft zich tot dusver er toe bepaald, de draagkracht uit de winst af te leiden en de belasting hoofdzakelijk op de winst te baseeren. Dat is in velerlei opzicht verkeerd. Vooreerst is de winst geen maatstaf, waarop men zich altijd verlaten kan ter beoordeeling van de draagkracht, in de tweede plaats is eene winstbelasting eene zeer onbestendige en onzekere inkomst, en in de derde plaats vernietigt een overmatige winstbelasting, vooral een sterk progressieve belasting, den ondernemingslust. De draagkracht moet in de eerste plaats beoordeeld worden naar de concurrentiekracht der Ned.-Ind. ondernemingen, vergeleken met gelijke ondernemingen buite

Ned.-Indië. Het is zaak, den kostprijs en 't benoodigde kapitaal in Ned.-Indië te vergelijken met dezelfde factoren in de concurreerende landen.

De den Europeeschen cultuurondernemers in Ned.-Indië opgelegde lasten zijn thans ongelijk verdeeld. Terwijl een groote onderneming op Sumatra b.v. heden alleen voor verlies op de verstrekking van rijst en op uitgaven voor hygiënische honderdduizenden per jaar moet opbrengen, is diezelfde post bij een evengroote Java-onderneming slechts enkele duizenden guldens groot. De geheele, bloeiende suikercultuur brengt aan zulke directe bijdragen ongeveer niets op. De buitengewone uitgaven, welke de ondernemingen op de buitenbezttingen in de tegenwoordige omstandigheden (hooge rijstprijzen) zich moeten getroosten, zijn zeer belangrijk en bedragen alleen voor rijst en hospitaalverpleging *f* 60—90 per jaar en per koelie. Dat is bijna zooveel als het loon van een Javaansche vrouw, resp. een Javaansche koelie in vele gedeelten van Java gedurende een geheel jaar.

Het middel uit een belastinghervorming ziet de heer Helfferich in een vaste uitkeering der Europeesche ondernemingen naast een verstandige winstbelasting. Over den vorm en de wijzen waarop de uitkeering zal benut worden, moet na een grondig onderzoek beslist worden. Ook voor de inboorlingen moet het duidelijk zijn, dat het om een directe belasting der ondernemingen ten behoeve hunner huishouding gaat, en voorts moet de bijdrage zoo productief mogelijk worden gebruikt, d.w.z. in de eerste plaats tot versterking der inheemsche bevolking. Slechts wanneer de bijdrage productief gebruikt wordt, beteekent zij niet het duur worden der arbeidskracht, noch verkwisting, doch komt zij in den economischen kringloop den ondernemer weer ten goede. Deze versterking wordt echter niet door duizenden slecht bezochte scholen en eenige honderden nog slechter bezochte ziekenhuizen bereikt, maar, voorloopig ten minste, moet met werkelijk primitiever middelen gewerkt worden. Voeding, kleeding, woning en lichaamsverzorging der inboorlingen moeten in de eerste plaats op het programma staan.

* * *

Opvoedend werk in Indië. Emmy J. B. schrijft in de *Nieuwe Ct.:*

In het comité voor de Koloniale Opleidingsschool voor meisjes en vrouwen heeft ook zitting mejuffrouw Valk, arts te Batavia, die hier met verlof is en die zeker de aangewezen persoon is, om door haar opgedane ervaring de oprichters der school met raad en daad bij te staan en te zorgen, dat er practisch wordt gewerkt. Zij heeft zich n.l. niet alleen als arts in Indië verdienstelijk gemaakt, maar zij is er directrice van Boedi Kemoeliaan (Streven naar het hooge), de inrichting te Batavia, waar inlandsche jonge meisjes haar opleiding voor verpleegster en vroedvrouw kunnen krijgen en waar zooals ons bleek uit een onderhoud met dokter Valk uitnemend werk wordt verricht voor de opvoeding van de inlandsche bevolking en voor een beter onderling begrijpen tusschen Europeanen en inlanders.

Met bijzonder genoegen hoorden wij mejuffrouw Valk, die met hart en ziel in haar werk zit en daarvan zeer goed zoowel de ideëele als de practische beteekenis begrijpt, vertellen van den geleidelijken maar zekeren vooruitgang in de laatste jaren op gebied van hygiëne en geneeskunde in Indië en van de verandering in de opvattingen der inlanders omtrent het optreden der vrouw.

Op eenvoudige wijze legde zij ons uit hoe langzamerhand de behoefte aan de inrichting was ontstaan en hoe deze tot stand was gekomen, zonder ophef te maken van het door haarzelf verrichte moeilijke werk als arts en leidster niet alleen van het opvoedingsinstituut, maar ook van het inter-

naat en waar noodig als tusschenpersoon tusschen den mannelijken collega en de inlandsche vrouw, die in verband met haar godsdienst en haar zeden den mannelijken geneesheer schuwt en slechts door vertrouwen in de blanke zuster er toe te brengen is bij een operatie haar toevlucht te nemen tot den mannelijken arts.

Met dit vertrouwen van de inlandsche vrouwen toonde mejuffrouw Valk zich zeer gelukkig en terecht, want dit heeft zij noodig voor het opvoedend werk, dat zij onder de inlandsche vrouwen verricht, zoowel onder haar, die zij vormt voor verpleegster, als onder de patiënten, die op haar spreekuur verschijnen en daar veel van haar leeren, dat afwijkt van de opvattingen, welke zij tot nu toe hebben gehuldigd omtrent gezondheidsleer, zindelijkheid, zorg voor haar kinderen, enz. Niet met dwang bereikt zij iets bij die vrouwen, maar door haar tegemoet te komen, doordat zij haar taal spreekt en haar tracht te begrijpen.

Mejuffrouw Valk idealiseert de inlanders niet, maar zij behoort ook niet tot die Europeanen, die de andere uitingen en het andere karakter van den inlander ongunstig uitleggen. Zij waardeert het geduld der inlandsche vrouwen en haar toewijding voor haar kinderen, en zij beproeft, waar die moederliefde zich vaak op onverstandige wijze uit, haar in betere banen te leiden.

Dat zij zelf in Indië geboren werd en daar tot haar 16e jaar bleef, zal er ongetwijfeld toe bijdragen, dat zij met de inlanders beter weet om te gaan, dan vele Europeanen, die nieuw staan tegenover Indië en zijn bevolking.

Zoo heeft zij thans zes jaren, naar het ons voorkomt, met veel succes gewerkt onder de inlanders in Batavia, waar zij, toen zij kwam, feitelijk de eenige vrouwelijke arts was, die voor het practische werk als geneeskundige, (ook bij de quarantaine) in aanmerking kwam. De andere vrouwelijke arts deed aan het instituut-Pasteur voornamelijk laboratoriumwerk. Aan het ziekenhuis te Batavia werkten destijds drie zoogenaamde ziekenvaders, twee Europeesche verpleegsters, twee inlandsche verpleegsters en twaalf inlandsche leerling-verpleegsters, een veel te klein personeel dus voor de 400 patiënten. Tevoren deden echter meiden en kettinggangers verplegersdiensten, zoodat er reeds sprake was van verbetering.

De behoefte aan verpleegsters was zoo groot, dat zij toen aan het ziekenhuis begon met een opleiding voor verpleegsters. Het ziekenhuis was echter ongunstig gelegen in de benedenstad, bij de strafgevangenis. Men bereikte den ingang door de oprijlaan van de gevangenis. In de vrouwenzaal, waar de meisjes werkten, lagen dan ook voor het meerendeel prostituée's of vrouwen zonder thuis.

Het was de eerste groote stap de verpleegsters ook in de mannenzaal te laten werken. Vrouwen die mannen verpleegden, dat paste niet in de inlandsche zeden. Mejuffrouw Valk constateert, dat het meisje, dat later hoofd van de mannenzaal werd wel degelijk prestige had, wat wel de aandacht verdient, omdat de inlandsche vrouw de man geheel als haar meerdere beschouwt en hem dus geen orders durft geven.

Er was in het ziekenhuis wel een afdeeling voor besmettelijke ziekten, maar geen afdeeling voor kraamvrouwen. De inlandsche vrouw vond haar bevalling zoo natuurlijk, dat zij niet dacht over bijzondere geneeskundige hulp. Oude vrouwtjes, die dat gewend waren, hadden de leiding bij het helpen der vrouw. Van hygiëne was geen sprake en was er iets ongewoons, dan konden zij alles bederven. Het was dus wel noodig, dat er vroedvrouwen werden opgeleid. Men wendde zich tot Sovia (de bekende vereeniging tot

opleiding van inlandsche meisjes tot arts). De statuten der vereeniging werden gewijzigd om het mogelijk te maken ook andere inlandsche meisjes te steunen, maar financieel kon de vereeniging eigenlijk niet helpen, zij kon juist zichzelf bedruipen. Het bestuur nam echter voor 1 jaar hoofdelijk de financieele aansprakelijkheid op zich, er werd voor het goede doel een poppententoonstelling georganiseerd, die veel succes had, zoodat er geld genoeg was om een tehuis voor verpleegsters te stichten en het internaat begon met zes meisjes. Toen zag men in, dat een groot internaat noodig was onder degelijke Europeesche leiding. De burgerlijke geneeskundige dienst deed zijn best een zaal voor kraamvrouwen in orde te krijgen en mevrouw van Limburg Stirum wilde een zuigelingenkliniek inrichten.

Ten slotte werd besloten tot een combinatie, zoodat Sovia een internaat stichtte, waaraan een kraamafdeeling en een zuigelingenkliniek verbonden werden en dat gesteund werd door den burgerlijken geneeskundigen dienst en mevrouw Van Limburg Stirum. Deze inrichting kwam drie jaar geleden tot stand, zoodat zij nog geen verpleegsters kon uitzenden. De bedoeling in den meisjes een opleiding van vier jaar te geven voor verpleegster, terwijl dan aan de besten wordt toegestaan twee jaar voort te werken voor vroedvrouw. De inrichting begon met 25 meisjes, thans zijn er 53. De meisjes, thans zijn er 53. De meisjes worden toegelaten op 15-jarigen leeftijd, als zij van een tweede klasse school komen. Het zijn dochters van gegoede inlanders en ook enkele prijaidochters. Haar wordt goed aan het verstand gebracht, dat zij bereid moeten zijn te dienen, wat voor de inlandschen van goeden stand, die gewend zijn bediend te worden, iets zeer bijzonders is. Mejuffrouw Valk heeft echter niet te klagen over den ijver der meisjes, die over het algemeen de theoretische vakken boven den handenarbeid verkiezen en graag Hollandsch leeren, wat intusschen niet van haar wordt verlangd, omdat zij bovenal bestemd zijn om de inlandsche bevolking te helpen. De meisjes zijn zacht in haar werk en geduldig maar zij moeten nog alles leeren op het gebied van zindelijkheid, zij zijn zeer langzaam en hebben weinig organiseerend talent, ook aan haar karaktervorming moet veel worden gedaan. Zij zijn over het algemeen te royaal en te zorgeloos. Het eischt natuurlijk veel tact om haar te leiden, men moet veel door de vingers zien, maar waar haar invloed hetzij als verpleegster, hetzij in eigen gezin, nadat zij getrouwd zijn, zooveel waard is voor de geheele inlandsche bevolking, is dit opvoedend werk geen ondankbaar werk. Mejuffrouw Valk zou zeer gaarne de meisjes nog huishoudingonderwijs doen geven, omdat ook dit haar later in haar gezin zoo goed te pas kan komen. Tot nu toe waren er echter niet de menschen te vinden om dit onderwijs te geven. Ook het bezighouden van kinderen behoorden zij te leeren.

Het spreekuur van de vrouwelijke arts werd nu ook naar de nieuwe inrichting verplaatst en het was merkwaardig hoe het door vrouwen en kinderen in steeds toenemende mate werd bezocht en welk een prettige toon er heerschte. Er waren ook vrouwen die gaarne in den kampong werden geholpen en ook dit werd toegestaan. Het aantal verlossingen in en buiten de inrichting nam steeds toe. Maandelijks steeg het aantal patiënten en ook de zuigelingenzaal was altijd vol. Dit was een overwinning want de inlandsche vrouw zal zelden haar kinderen afstaan. De vrouwen mochten daarom hoewel er weinig plaats was, wel blijven bij de kinderen. Dit schonk vertrouwen. Het was gewoonlijk maar een quaestie van een of twee nachten. Zagen zij, dat haar kind goed verzorgd was, dan lieten zij het verder aan de inrichting over.

De Inlandsche vrouwen stellen ook zeer op prijs de melkkeuken, die aan

de inrichting is verbonden, waar zij gesteriliseerde melk kunnen krijgen. Zij hebben er verre tochten voor over om de melk te koopen en komen gaarne de verplichting na eens in week de kinderen te wegen. Wordt deze voorwaarde niet vermeld, dan houdt de verstrekking van melk op. Zoo wordt ook in dit opzicht opvoedend gewerkt.

Een afdeeling krankzinnigenverpleging is nog in voorbereiding, zoodat in alle opzichten wordt gestreefd naar een voorzien in de behoeften.

Een aardig staaltje hoe de laatste jaren de toestand op hygiënisch gebied is verbeterd, is o.a. het volgende: Aan de achterzijde van de afdeeling besmettelijke ziekten van het ziekenhuis loopt een rivier, zooals mejuffrouw Valk ons op een aardig kiekje kon laten zien. Vroeger was het de gewoonte den besmettelijken afval zoo maar in de rivier te werpen. Tegenwoordig wordt deze in tonnen verzameld die eerst behoorlijk worden ontsmet, voordat zij in de rivier gaan.

Van waardeering voor de vrouwelijke arts getuigt het o.a. dat voor de school voor inlandsche artsen te Soerabaja een vrouwelijke arts werd gevraagd als leerares in verloskunde. Op kleine plaatsen zijn ook vrouwelijke artsen zeer noodig, vooral als schoolarts.

Aan Europeesche verpleegsters is zeer groote behoefte juist om het opvoedend werk dat zij kunnen doen. Dit geldt vooral ook voor de inrichting die mejuffrouw Valk te Batavia leidt. Vrouwen met een warm hart, die niet uitsluitend materieel voordeel zoeken zouden zeer welkom zijn. Naast dezen wensch heeft zij nog een ander verlangen: De financiën der inrichting kunnen uitstekend versterking gebruiken. Wij brengen hier gaarne de wenschen van mejuffrouw Valk ter kennis van belangstellenden in de hoop, dat zij moge ervaren, dat men hier weet te waardeeren, wat te Batavia geschiedt om de inlandsche bevolking practisch op te voeden.

Aan het slot van het gesprek, hadden wij het nog over de hier op te richten koloniale opleidingsschool. Mejuffrouw Valk trok vooral in het denkbeeld dezer school, dat de vrouw, die naar Indië gaat, daar meer op de hoogte zal komen van het karakter der inlandsche bevolking. De inlander op een buitenpost zal bijv. zijn zieke familie bij mevrouw brengen en dan is het goed, dat die mevrouw kan helpen, dat zij moederlijk gevoelt voor haar inlandsch personeel, hun taal spreekt en iets van hun karakter kan begrijpen.

* * *

Scheiding tusschen Nederlandsch en Indisch muntwezen. In de vergadering van de Koninklijke Academie van Wetenschappen heeft mr. G. Vissering gesproken over nevenstaand onderwerp. Het volgende geeft den inhoud van die rede weer:

Spreker begint met een historisch overzicht te geven van de verwarde toestanden, welke er vóór 1846 in onze Oost-Indische koloniën heerschten. Deze toestanden hebben het dringend noodig gemaakt, dat van de zijde der regeering werd ingegrepen, en ten einde het muntwezen in onze Oost-Indische koloniën definitief goed te regelen is de Muntwet van 1854 tot stand gekomen.

Er was nu alle aanleiding om te verwachten, dat het muntwezen na 1854 in onze koloniën goed zou geregeld zijn. Niettemin werden vooral na 1850 steeds luider klachten aangeheven over den onhoudbaren toestand van het muntwezen onder die nieuwe wet van 1854. Uitvoerig geeft spreker een overzicht over het ontstaan van die toestanden en de oorzaken daarvan, welke vooral gelegen waren in een onjuiste wissel- en munt-politiek van

het Nederlandsch-Indische gouvernement. Deze toestand is in die jaren feitelijk nooit goed begrepen geworden, en daarom bleef het gouvernement voortgaan met het toepassen van die onjuiste politiek. Aan die misstanden kwam van zelf een einde door de daling in den zilverprijs vooral na 1870; de gevolgen van die misstanden hebben zich echter nog vele jaren daarna laten gevoelen, en onder die gevolgen is ook te noemen de beruchte crisis in 1894. Tijdens en na die crisis is er in Indië eene inzinking gekomen, die jaren lang heeft geduurd en eerst na 1904 plaats heeft gemaakt voor een gunstige wending, welke ten slotte heeft geleid tot den buitengewonen voorspoed van onze Oost-Indische koloniën in de laatste 15 jaren.

Door de wet van 1854 is een eenheid van muntwezen tusschen het moederland en de Oost-Indische koloniën verkregen. Die eenheid heeft zich eerst goed kunnen ontwikkelen na 1870, en theoretisch nog beter nadat de Javasche bank grootere kracht had gekregen om haar werkzaamheden als circulatiebank, en mede als hoedster van de wisselkoersen op andere landen uit te breiden. Zoo is de groote principieele ontwikkeling van de Javasche Bank te vinden tusschen de jaren 1889 en 1906, maar de groote werkelijke ontwikkeling eerst na 1906, toen de opleving van Indië ook zooveel grootere eischen aan de circulatiebank ging stellen.

Tot uitbreiding van ons muntgebied hebben ook in belangrijke mate medegewerkt de munt-zuiveringen van 1907-1910.

De eenheid van muntwezen had aldus gedurende vele jaren tot zegen van onze koloniën gewerkt, doch in 1913 kwam in de Staten-Generaal de vraag ter sprake of die eenheid van muntwezen wel op den duur moest worden voortgezet. Tegen een scheiding in 1913 waren opdat tijdstip nog zeer ernstige bezwaren in te brengen. De oorlog heeft intusschen ook in de verhouding van Nederlandsch-Indië en tot het moederland, èn tot andere deelen van de wereld, zoo diep ingrijpende wijzigingen gebracht, dat dit vraagstuk thans in een geheel nieuwe phase is gekomen. Alle argumenten, die in 1913 nog moesten pleiten tegen een scheiding van het muntwezen op dat tijdstip, zullen nu juist wegens de veranderde omstandigheden moeten leiden tot de conclusie, dat thans die scheiding wel wenschelijk is. Evenwel de feiten hebben hier de theorie ook al weder achterhaald en feitelijk bestaat de scheiding reeds. Spreker lichtte dit nog toe, en eindigde met de conclusie, dat het dus gewenscht is, dat de regeering den werkelijken toestand thans onder de oogen ziet, en dien werkelijken toestand dan ook in een nieuwe wetgeving zal belichamen.

* * *

De Chineezen. In het afdeelingsverslag der Eerste Kamer betreffende de Indische begrooting werd gepleit voor de inwilliging van den wensch der Chineezen, gelijk gesteld te worden met Japanners en Europeanen. De opmerking toont, schrijft de *Sum. Post*, dat de leden der Eerste Kamer de verandering, welke in de laatste 10 jaren de mentaliteit der Chineezen in Indië heeft ondergaan, niet hebben gevolgd. Vroeger stelden de Chineezen inderdaad prijs op gelijkstelling met Europeanen en Japanners, en wel hoofdzakelijk omdat zij in de gelijkstelling der Japanners met Europeanen een te hunnen opzichte onbillijke bevoorrechting van de Japanners zagen, die toch, evenals, zij ,,vreemde Oosterlingen'' in Indië waren.

Intusschen echter heeft de mentaliteit der Indische Chineezen een groote verandering ondergaan. Onder de Chineezen in Indië is het nationaal gevoelen ontwaakt en tot bewustzijn gekomen. De hedendaagsche Indische

Chinees voelt zich in de eerste plaats Chinees, één met het Chineesche volk, pas in de tweede plaats ingezetene van Nederlandsch-Indië. De hedendaagsche Chinees wenscht Chinees te blijven en begeert niet, Europeaan te worden. De *Sum. Post* vervolgt dan:

Vandaar zijne opzettelijke onthouding van elke handeling, die zou kunnen gaan in de richting eener vereenzelving met, een oplossing in, de overige bevolking van Indië. Vandaar zijne (schijnbaar?) totale onverschilligheid voor onze openbare vertegenwoordigingen, welke hij negeert, en waarin hij geene zitting wenscht te nemen. Vandaar de moeilijkheid, welke de regeering heeft bij de bezetting van een Chineeschen zetel in den Volksraad, en vandaar misschien ook het feit, dat er bij een in onzen Medanschen gemeenteraad ontstane vacature bijna niemand onder de ontwikkelde Chineezen bereid werd gevonden, de opengevallen plaats in te nemen.

Voor den Chinees in Indië is 't niet meer de hoofdzaak, in alle opzichten gelijk gesteld te worden. Die gelijkstelling wil hij wel, doch om een andere reden als voorheen, thans namelijk omdat hij de Chineesche natie gelijkwaardig acht aan de Westersche volken.

Onze Chineezen noemen zich thans bij voorkeur vreemdelingen, zelfs „gasten", in Indië, en wat zij in dit tijdsgewricht wenschen, dat is een zoodanige positie in onze Indische staatsinrichting, en in onze maatschappelijke samenleving, dat zij deel kunnen blijven uitmaken van het Chineesche volk, hunne nationalistische neigingen vrijelijk kunnen volgen, en desniettemin door ons in Indië als gelijken zullen worden bejegend. Het is een der moeilijkste vraagstukken voor de commissie voor de herziening van de Indische staatsinrichting, voor de toekomstige positie der Chineezen in Indië een oplossing te vinden, die hen tenvolle bevredigt, en hen niettemin een integreerend deel doet blijven uitmaken van de bevolking van Nederlandsch-Indië.

* * *

Hoogere promotie. In een artikel dat dezen titel draagt, bespreekt *De Loc.* ook de benoeming van den heer Van der Marel tot resident van Cheribon. We nemen er dit uit over:

Ons inzicht, aldus het Semarangsche orgaan, in het geval is niet geheel hetzelfde als dat, bereids door verschillende bladen verkondigd, doch onze conclusie is eveneens, dat deze benoeming niet had mogen zijn geschied.

De heer Van der Marel, van huis uit B. B.-man, is na een zevenjarige bestuurspraktijk bij het departement geplaatst en heeft het bij de daartoe behoorende afdeeling der inspectiediensten tot inspecteur gebracht. In dien werkkring heeft hij uitnemend voldaan. Hij staat als een knap en begaafd ambtenaar te boek, die ook als bestuursambtenaar zeker voor het bereiken van den hoogsten rang geschikt zou zijn geacht. Nu kunnen wij het in beginsel niet onjuist achten dat een ambtenaar, die dan toch oorspronkelijk tot het korps behoort en door zijn jarenlangen specialen werkkring ook voortdurend met bestuurszaken aanraking bleef houden, voor promotie bij het bestuurskorps in aanmerking wordt gebracht, wanneer elders de mogelijkheid tot promotie door omstandigheden, buiten hemzelf gelegen, niet bestaat. Maar — en hierop komt het aan — *hij heeft zijn tijd daarvoor dan af te wachten.* En dat is hier niet geschied. Zou de heer Van der Marel benoemd zijn tot resident op het oogenblik dat hij, had hij den gewonen weg gevolgd, als behoorende tot de oudere assistent-residenten daarvoor in aanmerking kwam, zulk een benoeming zou naar onze meening

volkomen correct zijn geweest. Zij had dan een der hooge uitzonderingen kunnen opleveren, waarin een ambtenaar resident wordt zonder eerst ten minste twee jaren als assistent-resident te hebben gediend. Immers ook in zijn functie van inspecteur voor agrarische zaken had hij dan toch blijk van geschiktheid om verantwoordelijkheid te dragen gegeven en ook in die functie vielen toch zeker ook kwade kansen te doorstaan. Hij was dan langs een omweg weer uitgekomen op een weg, welke niet voor hem behoorde te zijn afgesloten en in aanmerking gebracht voor een post, waarvoor hem, ook zonder dat een proeftijd als assistent-resident dit ten overvloede nog eens bewees, de gewenschte eigenschappen en bekwaamheden niet konden worden ontzegd. Maar de regeering heeft met den heer Van der Marel niet willen wachten. Zij liet hem meer dan vijftig assistent-residenten over het hoofd springen, en daarin schuilt o.i. haar fout. Ook aannemende dat de benoemde „the right man in the right place" zal zijn, zoo achten wij deze benoeming onrechtvaardig, zoolang wij niet de overtuiging hebben dat geen enkele der meer dan vijftig gepasseerden geschikt voor den post van resident van Cheribon zou zijn.

De regeering zal niet mogen nalaten, den Volksraad in de aanstaande voorjaarszitting rekenschap te geven van benoemingen, welke naar binnen en naar buiten werken als een beleediging van haar ambtenaarskorps.

Onder den titel *Hoog Spel* schrijft de *Sum. Post* o.m. over deze gerucht-makende benoeming:

De bestuursambtenaren op Java hebben der regeering vrijwel hun vertrouwen opgezegd en besloten om terug te komen op hun besluit, zich ter beschikking van de regeering te stellen voor een detacheering naar buiten.

Wel moet de ontevredenheid groot zijn, dat een korpjs, anders zoo uitnemend gedisciplineerd, tot een dergelijken stap besloot. Want de beteekenis ervan is groot. De regeering zal nu tot dwangmaatregelen moeten overgaan, òf in het tekort aan bestuurspersoneel buiten Java dienen te berusten.

In beide gevallen is de gemeenschap gedupeerd. Bij 't uitoefenen van dwang wordt de geest in het bestuurskorps nog meer verbitterd, bij het bestendigen van den huidigen toestand zal het bestuur in de buitenbezittingen onvoldoende moeten worden gevoerd, en veel wat aanpakken vereischt blijven rusten.

Het een is dus al even erg als het ander. Maar 't ergste is, dat de regeering er zelve de schuld van draagt. Instede van alles te doen om het korps der bestuursambtenaren, op het vereischte peil te houden en tot volle tevredenheid te stemmen, treft zij den laatsten tijd herhaaldelijk maatregelen, welke alleszins geschikt zijn om verbittering te kweeken. Geen geheim is 't dan ook langer, dat de bestuursambtenaren — in 't algemeen gesproken — niet langer met volle ambitie werken. Steeds meerderen hunner trachten den gouvernementsdienst den rug toe te keeren, en zoodoende wordt het tekort al nijpender en de lust, welke zoo onontbeerlijk is om de zware taak naar eisch te volbrengen, al geringer.

En dit terwijl vooral in deze tijden een goede en intense bestuursvoering zoo brood- en broodnoodig is. Wèl speelt de regeering hoog spel!

* * *

Niet ter aanmoediging. Jan R. betoogt in het *Bat. Nbl.* dat in ieder geval voor iemand, die niet te Batavia of Soerabaja wóónt, de artsstudie in Indië kostbaarder en langduriger is dan die in Nederland, en dat mocht niet zijn.

Is het 't gouvernement ernst, gaat de schr. voort, de gelegenheid tot studie in Indië, ook voor arts, aan te moedigen, dan moet dat zoo aanlokkelijk mogelijk worden gemaakt, zelfs al kost dat honderdduizenden; op den duur zal dat aan volkskracht worden ingewonnen. Dan moet de studie bereikbaar zijn, de vrije studie, voor een gemiddeld burgermensch, dan moet de verkregen bevoegdheid ook geldig zijn in Nederland; dan mag de totaalstudietijd dien van 11 à 12 jaar als regel niet overschrijden.

De technische wetenschap schijnt het troetelkind der Regeering te zijn; in dat opzicht valt niet te klagen; de animo er voor onder de Inlanders is dan ook buitengewoon groot; de studie is niet duur en niet langdurig; bij schoolbezoek door kinderen van één gezin wordt korting op het schoolgeld toegestaan.

We zullen de laatste zijn om de noodzakelijkheid van technisch ontwikkeld personeel te ontkennen, maar — en hier hebben we slechts te verwijzen naar de mortaliteit — de uitbreiding en buitengewone uitbreiding van gelegenheid tot artsenstudie is vóór en boven alles noodig. Daartoe moet de lust tot studie worden aangewakkerd. Stond in normale tijden in Nederland het salaris van een leeraar tot dat van een prof. als 1 : 2, ook in Indië behoort deze verhouding gevolgd te worden. De professoren zullen dan een salaris behooren te genieten van ongeveer 2000 gulden; op dit oogenblik zijn ze het waard. Welnu, drie universiteiten met een of twee faculteiten, elk met een kostenrekening van een millioen 's jaars eischt dan ongeveer ½ à ¾ pCt. van de totale staatsuitgaven.

Dat de resultaten de uitgaven waard zullen zijn —, we gelooven er ons van overtuigd te mogen houden.

* * *

Het Program van de Revolutionnair Socialistische Vak-Centrale. Het *Kol. Weekblad* heeft het volgende aan de *Sinar Hindia* ontleend:

In de oprichtersvergadering van 25 December 1919, welke ter hoofdplaats Djocjakarta werd gehouden, is het navolgende program van de Revolutionnair Socialistische Vakcentrale vastgesteld. [1])

Beginselverklaring.

Tengevolge van het steeds krachtiger optreden van het kapitalisme, is het menschdom in 2 groote categorieën verdeeld, n.l. in bezitters en niet-bezitters of ook in kapitalisten en proletariërs.

Zoolang die kapitalisten de macht in handen hebben gehad, hebben zij niet anders gedaan als het kapitaal geconcentreerd in fabrieken, banken, spoorwegen, enz., enz., en alleen het eigenbelang gediend.

Het gevolg daarvan is geweest, dat de van het kapitaal afhankelijke proletariër totaal is verarmd en dom gehouden.

Vernietiging van dat kapitaal en het in handen nemen daarvan door de proletariërs moet dezen voor oogen staan, met het doel dit te doen strekken, voor het belang van het algemeen en wel zoodanig, dat een ieder behoorlijk te eten heeft.

In verband hiermede streeft de Vakcentrale er naar het gezag in handen te krijgen, de levenstoestanden te veranderen en met spoed die veranderingen tot stand te brengen, hetgeen revolutie beteekent.

Het volk dient daarbij te begrijpen, dat het bij het doorvoeren van zulk

---

1) Zooals bekend, behooren tot deze Vereeniging alleen personen, die een vak beoefenen.

een sociaal-democratische politieke gedragslijn zekere plichten op zich moet nemen, die stipt moeten worden opgevolgd en er toe zullen leiden dat het eenmaal zelf de bestuursleiding in handen zal moeten nemen.

Ten einde het beoogde doel te bereiken, staan 3 wegen open, n.l.:

1e. het in handen nemen van het gezag;

2e. de vakstrijd;

3e. de coöperatie.

En aan ieder lid der vereeniging is opgedragen om het bestaan van den proletariër bij zijn arbeid te verlichten en te verbeteren.

De leden, die meenen dat zij de kennis daarvan kunnen opsteken in Europa, dat kapitalistisch is, kunnen geen afdoende hulp aan den proletariër verstrekken.

Het is de vereeniging, die de niets-bezitters rijp wil maken, opdat zij hun eigen zaken kunnen regelen en in welstand kunnen geraken.

Werkprogram.

A. Algemeene beweging.

1e. Oprichting van Volksraden, die de zaken regelen.

De leden dier raden worden gekozen door het volk.

2e. Alle vruchtdragende arbeid, alsmede die van bank-, handels-, bouwondernemingen, enz., enz., moeten komen aan de gouvernements onderdanen.

In afwachting dient het Gouvernement deze verandering van toestand voor te bereiden.

3e. Verstrekking en verdeeling van den arbeid door het gezag (gouvernement) in den zin:

a. de waardebepaling van den arbeid, zoowel voor mannen als voor vrouwen, is gelijk; de arbeid van iedere categorie zij in overeenstemming met de capaciteit, die deze categorie kan ontwikkelen;

b. kinderen beneden de 18 jaar, volwassenen boven de 45 jaar, zijn vrij van arbeidsprestatie, evenals de zwangere vrouw 6 maanden vóór en na de zwangerschap.

B. Loonsbeweging.

1e. Elk loon zij evenredig aan den gepresteerden arbeid en aan de hoegrootheid van het gezin.

2e. De wet bepaalt het minimum-loon.

3e. Het loon dat stijgt boven hetgeen men voor levensonderhoud noodig heeft, moet worden opgeheven.

C. Arbeidsduurbeweging.

1e. De duur van het werk is voor den dag 8 uur en voor 's nachts 6 uur, met een tusschenpoos van 1 uur.

Een vrije dag in de week, 14 dagen vacantie per jaar, alles vastgelegd in een wet.

D. Beweging voor werkverstrekking.

1e. Een Arbeidsraad treedt als gemachtigde voor de arbeiders op.

2e. Het aanvangsloon, de loonsverhooging worden vastgesteld door den Raad en vastgelegd in eene regeling.

3e. De Raad behandelt de geschillen over loon en bevordering enz. der arbeiders.

4. Bij onvrijwillig ontslag of bij ontslag zonder beschikking van den Raad, beslist deze en wordt 3 maanden voedingsgeld uitgekeerd.

Alles vastgelegd in een wet.

E. Pensioenbeweging.

1e. Op 45-jarigen leeftijd en na 20 jaren arbeid, wordt pensioen toegekend.

2e. Ook wordt pensioen toegekend aan hen, die tengevolge van arbeidsprestatie invalide worden.

3e. Gedurende ziekte ontvangt de arbeider gedurende 3 maanden vol loon, daarna $\frac{3}{4}$ van het loon en daarna de $\frac{1}{2}$.

F. Beweging voor het toekennen van schadeloosstelling.

1e. Ingeval van opdrachten, bij verhuizingen, logeeren op andere plaatsen dan de woonplaats, moet schadeloosstelling worden toegekend voor de werkelijk gedane verplichte uitgaven.

G. Andere beweging.

1e. Betere huisvesting voor de arbeiders.

2e. Kostelooze geneeskundige hulp.

3e. Kosteloos onderwijs.

4e. Kostelooze verstrekking van leermiddelen.

5e. Verzorging der schoolkinderen, met inachtneming van vrijen tijd.

6. Oprichting van scholen, waarin ook onderwijs wordt gegeven in de gezondheidsleer en schoonheidsleer.

7e. Oprichting van volksbibliotheken.

8e. Verbetering van het gehalte der onderwijzers.

9e. Instelling van onderwijsraden.

* * *

Javaansche koelies naar Nieuw-Caledonië. Naar aanleiding van een der reis-brieven van den heer Ed. van Ghert, hoofdred. van de *Nw. Soer. Crt.* (die zich met verlof in Australië bevond), waarin deze de minder gunstige omstandigheden, waaronder Javaansche koelies naar Caledonië worden getransporteerd behandelde, deelde de dienst der arbeidsinspectie het volgende mede aan *Aneta*:

In het jaar 1919 is door een inspecteur van den arbeid een onderzoek gehouden nopens de arbeidstoestanden in de Fransche kolonie Nieuw-Caledonië, voor zoover betreft arbeiders van Inlandschen landaard, afkomstig uit den Nederlandsch-Indischen archipel.

Geconstateerd werd, dat de behandeling van deze werklieden door den werkgever goed was en dat, mede in verband met het gunstige klimaat, hun gezondheidstoestand niet te wenschen overliet. . .

Het stellen van regelen betreffende het vervoer van werklieden van Java naar vreemde koloniën ligt op den weg der Nederlandsch-Indische regeering. De werf-agent is, volgens de ter zake geldende wettelijke bepalingen, verplicht, zorg te dragen voor het behoorlijk vervoer dezer arbeiders en voor hun behoorlijke voeding en verpleging aan boord.

Om die reden geschiedt dit vervoer zooveel mogelijk met schepen, varende onder Nederlandsche vlag, terwijl de regeering doende is, met de Koninklijke-Paketvaart-Maatschappij overleg te plegen nopens het treffen eener regeling van de vaart op Noumea.

De gouverneur van Nieuw-Caledonië en het bestuur van de: „Chambre d'Agricultures" (d. i. een gouvernementsbureau, alwaar worden behandeld alle aangelegenheden, betrekking hebbende op Inlandsche werklieden) doen al het mogelijke, ten einde de terugzending van ontslagen werklieden geregeld en naar behooren te doen plaats hebben.

Te Noumea bevindt zich een quarantaine-inrichting, het z. g. „orphelinat"; de nieuw aangekomen koelies worden daarin gedurende eenige dagen

opgenomen; het quarantaine-station beschikt over verscheidene ziekenzalen.

Wat aangaat de wellicht niet met zorg plaats gehad hebbende geneeskundige keuring, voor het vertrek van de werklieden, van wie sprake is in het artikel van den hoofdredacteur der *Nw. Soer. Crt.*, zij aangeteekend, dat daarnaar een onderzoek is ingesteld, en mocht het blijken, dat inderdaad dit geneeskundig onderzoek te wenschen heeft overgelaten, dan zal aan het hoofd van den burgerlijken geneeskundigen dienst het voorstel worden gedaan, den betrokken keurenden geneesheer zijne vergunning om koelies, die als arbeiders naar het buitenland en de buitengewesten vertrekken, te mogen keuren, te ontnemen.

* * *

Loon-retour-commissie. Een, die in Indië is geboren, en sinds jaren met Javaansche koelies, mandoers, klerken werkt, schrijft o.m. aan *De Locomotief:*

Welnu, sinds al die jaren dat ik met Javanen werk, zie ik dag aan dag, dat de mandoers, de klerken, enz., van de arme koelies een zeker gedeelte van hun zuur verdiende daggeld afnemen. Verdient een koelie bij mijn firma *f* 0,50 per dag, dan neemt de mandoer of de klerk hem op z'n minst *f* 0.10 af. Verdient de koelie *f* 0.70 per dag, dan neemt de mandoer hem gewoonlijk *f* 0.20 tot *f* 0.30 af. Geef ik mijn koelies *f* 1 per dag, omdat mijn mandoer bij hoog en laag verklaart, geen koelies beneden dit dagloon te kunnen krijgen, dan steekt mijn mandoer of klerk *f* 0.50 daarvan in zijn zak. Onder het raam van mijn kantoor is dagelijks gewoonlijk hoogloopende ruzie tusschen mandoers, klerken en koelies over het af te nemen bedrag der koelieloonen.

Flinke en brutale koelies geven soms niets af, en worden den volgenden morgen, bij het zich opnieuw aanmelden voor werk, door de klerken en mandoers weggejaagd, tenzij ze beloven retour-commissie te geven. Ik heb menigmaal getracht, een stokje te steken voor deze afzetterij, de mandoers weggedaan en andere mandoers genomen, doch die doen het dan vaak nog erger. Betaalt men zelf de koelieloonen uit, en zegt men den koelies, geen retour-commissie te geven aan de mandoers, dan zorgt de mandoer wel, dat men den volgenden dag geen enkelen koelie krijgt.

Dit gebeurt niet alleen bij mijn firma, doch ook bij alle groote handelslichamen, die mandoers hebben en veel koelies gebruiken.

De heeren S. I.-ers, waarvan mijn klerken en mandoers fanatieke leden zijn, schreeuwen zoo hard, dat de Hollanders de Javanen uitzuigen, enz. Is dit vragen en afdwingen van *f* 0.10, *f* 0.20, *f* 0.50 per koelie op zijn rampzalig dagloon dan geen vorm van uitzuigen of knevelarij?

Of behoort dit tot den goeden adat van den Javaan, die wat méér is en wat méér geleerd heeft dan een koelie?

Welke Javaansche adat geeft een mandoer of Javaanschen magang het recht om zijn arme Javaansche medemenschen een gedeelte van zijn zuur verdiende dagloon af te nemen?

Als u nagaat, dat de mandoers en magangs voor het werk, dat zij presteeren door particuliere firma's flink worden betaald, hebben zij het niet noodig om den koelie een gedeelte van zijn daggeld af te nemen.

Van koelies verneem ik nog, dat zij van het resteerende nog weer *f* 0.10 moeten afgeven aan de partijgangers der S. I., zoodat voor den koelie al heel weinig overblijft voor hem zelf.

Wat helpt het den Hollandschen werkgever om het Javaansche werk-

volk en de koelies meer loon te geven, als ze naar rato weer een groot deel daarvan moeten afdragen aan mandoers, magangs en andere parasieten der S. I.?

Zou het niet in uw lijn liggen nu de drukkersstaking in vollen gang is, om daarover te schrijven in uw blad, opdat heeren S. I.-leiders, Vakcentrale-menschen en andere bemoei-als dit te lezen kunnen krijgen?

Misschien kunnen deze weldoeners der S. I., indien zij het werkelijk goed en eerlijk met de Javaansche werklui en koelies meenen en nog een beetje schaamtegevoel in hun body hebben, deze soort ,,gedwongen inkomstenbelasting'' tegengaan.

Wanneer een Javaan den Hollander beliegt en besteelt, dan is dat door ons menschen, die de Indische toestanden kennen, misschien nog te vergoelijken, doch dat een beter opgevoede Javaan, die geld genoeg verdient, als mandoer of magang zijn arme Javaansche mede-menschen op die manier het geld aftroggelt — iets wat nog steeds usance schijnt te zijn, — deze soort eer en deugd gaat mijn verstand te boven.

Weten de heeren Douwes Dekker, Sneevliet en andere Java-hervormers en belijders van de Java-ethiek, dat er nog dergelijke toestanden en adat's heerschen op Java?

Of willen ze dien adat niet zien en er niet van hooren?

Als er door die Java-hervormers eens een einde gemaakt werd aan die loon-retour-commissie-usance, dan zouden de Javaansche koelies en werklui een heel eind verder op streek zijn, geloof ik.

Aan een gezonde arbeidsbeweging zou dit ten goede komen.

* * *

Nederlandsch-Japansche betrekkingen. In het den 1en Februari te Tokio verschenen eerste nummer van *The Asian Review* komt een redactioneele mededeeling voor over: Dutch-Japanese relations.

Het volgende is eraan ontleend:

Na op de oudste handelsrelaties van Nederland met Japan te hebben gewezen, die in het midden der 16e eeuw werden aangeknoopt; na te hebben herinnerd aan het feit, dat gedurende eenige eeuwen de Nederlanders de eenige vreemdelingen waren, wien vergund was in Japan zich te vestigen — bij Nagasaki — schrijft de redactie van het tijdschrift dat van het begin der 19e eeuw af gedurende een vijftigtal jaren de hulp en de raad van Nederland bij de onderdrukking van binnenlandsche onlusten en het oplossen van ingewikkelde diplomatieke vraagstukken van groot nut zijn geweest.

Daarna werden de betrekkingen met Engeland, Frankrijk, Amerika en Duitschland inniger, terwijl tusschen Japan en Nederland eenige verwijdering ontstond.

Maar, zegt de redactie: ,,We verzekeren onze Nederlandsche vrienden, dat we nooit de dienstene door hen ons land bewezen, kunnen vergeten en dat we nog steeds een warme vriendschap voor hen gevoelen. We zien reikhalzend uit naar den dag waarop zij hun oude macht en vroeger prestige zullen herkrijgen en een even belangrijke rol in de wereldpolitiek zullen spelen als vroeger.

,,Ten einde de banden van hartelijke vriendschap nauwer aan te halen, stellen wij voor een tentoonstelling te houden van de verschillende voorwerpen, die de herinnering aan de Japansch-Nederlandsche relaties van het verleden bewaren.

,,We hopen dat mede daardoor in de toekomst een hartelijker verhou-

ding zal ontstaan tusschen beide landen, opdat deze mogendheden eensgezind mogen optreden bij de oplossing van zoo tal van ingewikkelde vraagstukken, die in de toekomstige wereldpolitiek zullen opduiken."

* * *

Stukkenregeering of contemplatie boven activiteit. Mr. J. Schrieke zou blijkens een artikel in *De Loc.* wenschen: op ieder departement een dictator, die de administratie brengt op den voet van de praktijk, het rapporteer-systeem grootelijks beperkt, de briefwisseling op handelsleest geschoeid.....

Departementschefs, wat mart ge om den heilstaat te verwezenlijken? Waarom toeft gij? vraagt de schr.

Het antwoord op deze vraag kan kort zijn, zegt hij. Onze Nederlandsch-Indische bestuursinrichting heeft nu eenmaal evenveel van een modern staatsbedrijf als een Atjehsche donderbus van een „Lewis". Die inrichting schijnt meer berekend op het kweeken van boeienkoningen dan van kerels:

In een moderne staatsorganisatie springen twee elementen naar voren: het bedrijvige en het toezicht houdende. De actieve, de levenwekkende kracht gaat uit van het ministerie, de met de kroon medewerkende, aan haar, ondanks de oude vormen, op voet van gelijkheid verbonden, gecoördineerde hoofden der departementen. Toezicht houdt, contrôle oefent uit: het departement, de vertegenwoordiging van hen, die de misstanden en de behoeften te voorzien, waarvoor zij verantwoordelijk zijn, aan den lijve voelen.

Zoo komt de staatsmachine onder druk, druk van het parlement op den minister, hoogspanning in de departementale zuigers, die moeten aanzetten, aanzetten ..... of barsten.

Wat Indië nu betreft:

Nood breekt wet. Een parlement schept men niet, het groeit. Zoo laat zich de gedeelde contrôle tusschen het parlement over de zee en den Volksraad in het Bataviasche zwembassin niet alleen verklaren, maar rechtvaardigen. Dit over het toezichthoudende deel.

Tusschen het actieve en toezichthoudende element staat in Indië de macht, die de door het geblinddoekte paard in den molen gewekte energie al dan niet, naar eigen goedvinden, aan dan karnton verbindt.

Er is in Indië in de *eerste* plaats een geheimzinnige kracht, die de departementale plannen omzet in stukken en zonder verantwoordelijkheid mede beslist of zij weder van „stuk" tot leven zullen worden gewekt. Die geheimzinnige kracht — hea is ongewenscht er om heen te praten — draagt in de wandeling *één* naam: *regeering* van Nederlandsch-Indië. Dat de departementschefs in dien term niet begrepen zijn, is de scherpst denkbare aanklacht tegen het stelsel. Die kracht behoeft echter te worden aangeduid met twee namen: *Algemeene secretarie* en *Raad van Indië*.

Die toestand is zoo gegroeid en historisch te verklaren. Daarover zou een interessante studie zijn te schrijven. Maar zij zou hier de aandacht van de hoofdzaak afleiden: In lijnrechte tegenstelling met wat de ervaring elders als noodzakelijk voor een goed werkende staatsmachine leerde, staan hier de departementschefs niet in, maar onder de regeering. De eindbeslissing ligt niet bij het actieve en toezicht houdende element, maar bij de comtemplatieve kracht daarboven.

KOLONIALE LITERATUUR.

HET GAROET-DRAMA EN DE AFDEELING B.

E. J. schrijft in *De Loc.:*

Er zullen onder het kranten lezend publiek maar weinigen worden gevonden, die niet met belangstelling de verslagen over de rechtzittingen voor den landraad te Garoet inzake het verzet van hadji Hassan en de zijnen en die te Tasikmalaja wat betreft de afdeeling B. der Sarekat Islam hebben gevolgd. De onthullingen toch, door verschillende betrokkenen in beide zaken gedaan, waren inderdaad die belangstelling waard, al ware het alleen reeds om het opzienbarende karakter, waardoor meerdere verklaringen werden gekenschetst en ze zullen hen, die ernstig streven naar een vlotte ontwikkeling van onze koloniën en haar bevolking, met name de Inlandsche, tot nadenken hebben gebracht. Immers: er is daartoe stof van onderscheiden aard te over, waarom wij niet kunnen nalaten haar te ordenen en hetgeen, ter terechtzitting gebleken is, nog eens scherp te belichten, opdat men zich een goed omlijnd oordeel zal kunnen vormen omtrent de werkelijke oorzaken van het verzet te Tjimareme en de beteekenis van de afdeeling B.

Wij zullen daartoe de Tjimareme-zaak, welke ook in het moederland zooveel opzien heeft gebaard, het eerst onder de loupe nemen. De hoofdzaak, waarbij het hier om gaat, kan neergelegd worden in de vraag:

„Was de padi-opkoop werkelijk de reden van hadji Hassans verzet of gebruikte hij dit als een voorwendsel?

Aan de oplossing van deze zoo belangrijke vraag heeft de voorzitter van den landraad, mr. J. A. J. Jansen, die de teugels strak houdt en — dit bleek ter terechtzitting meermalen — beklaagde en getuigen aan een scherp verhoor onderwerpt, zonder eenige zweem van partijdigheid, hetgeen wij persoonlijk konden constateeren, die meest mogelijke zorg besteed, hetgeen trouwens evenzeer gezegd kan worden van andere punten, door den oppervlakkigen lezer misschien van minder belang geacht, doch waarvan een juiste oplossing wel degelijk van het meeste gewicht is, wil men een goeden kijk krijgen op hetgeen heeft plaats gehad en waarop wij later zullen terug komen.

We zeiden zoo even, dat de padi-opkoop een belangrijk punt was, voornamelijk dan omdat er te dezen aanzien verschillende meeningen bestaan. Er zijn, er, en hiermede bedoelen wij de z.g. uiterst linksche partijen, die kortweg van oordeel zijn, dat de weigering van hadji Hassan om de 42 picols padi te leveren geen reden had mogen zijn, om op dergelijke straffe wijze op te treden als geschied is, terwijl zij hadji Hassan en de familieleden, die met hem gesneuveld zijn, dan wel gewond werden, beschouwen als onschuldige slachtoffers van reactionnair geweld. Daartegenover staan anderen, die alhoewel van meening, dat hadji Hassan schuldig moet worden geacht door zijn weigering om padi te leveren, de vraag stellen, of er niet

anders, zachter, had kunnen worden opgetreden. Heerschte er dus reeds onmiddellijk na het gebeurde te Tjimareme twijfel aan het beleid der betrokken ambtenaren, toen daarop de afdeeling B. der Sarekat Islam voor den dag kwam, werden de meeningen nog meer tegengesteld, omdat ten aanzien hiervan aan de eene zijde, de zaak van de afdeeling B. beschouwd werd, als los te staan van de Tjimareme-zaak, terwijl ter andere zijde, beide met elkander in verband werden gebracht.

Het was dus geen wonder, dat de voorgeschiedenis van het Tjimaremedrama zoo nauwkeurig mogelijk door den landraadsvoorzitter werd uiteengerafeld, teneinde alle bizonderheden hiervan te kunnen blootleggen.

De landraad nu is erin geslaagd, reeds na de eerste week van het rechtsgeding te Garoet, tal van finesses dier voorgeschiedenis uit de getuigen te halen, — niettegenstaande de halsstarrige ontkentenis van den beklaagde, hadji Gadjali —, welke een helder licht werpen niet alleen op den persoon van hadji Hassan en zijn houding tegenover de bestuursambtenaren, voornamelijk de Inlandsche, doch evenzeer op den opzet van de Tjimaremezaak.

Wat het eerste betreft, uit verschillende der afgelegde getuigenverklaringen is bewezen dat hadji Hassan een welgestelde oude boer was, eigenaar van een dertien bouws sawah, waarvan er 10½ in Tjimareme waren gelegen, hetgeen niet belette, dat hij gierig van aard was, en zelden of nooit iets van zijn overvloed aan arme dessalieden afstond. Van een betooning van eerbied door kampong- en geloofsgenooten aan zijn persoon uit hoofden van hoogachting, welke men voor hem koesterde, is ter terechtzitting hoegenaamd niets gebleken; daarentegen wèl, dat de eenvoudige dessalieden hem vreesden, omdat van hém èn van zijn schoonzoon hadji Gadjali verteld werd, dat zij „met geesten omgingen" en bovennatuurlijke macht bezaten.

Al hadden de dessabewoners daarvan ook niet de rechtstreeksche bewijzen, menschen als deze zijn nu eenmaal lichtgeloovig, vooral in streken waar men omringd is door bergkolossen, die op gezette tijden bulderen en spoken dat de aarde op haar grondvesten trilt. Daarbij moet men niet vergeten, dat hadji Hassan een uitgebreiden familiekring had, waarvan de leden. zoowel mannen als vrouwen, wel zorg droegen, dat het geloof in de bovennatuurlijke macht van dengene, wiens brood, — beter gezegd rijst — zij aten, bij de overige dessalieden behouden bleef. Zelfs de mindere goden van het Inlandsch bestuur ontkwamen daaraan niet, gelijk bleek uit de bekentenis van den loerah van Tjikendal, die ronduit verklaarde, voor hadji Hassan bang te zijn geweest, hetgeen indirect bevestigd werd door den beklaagde, die te kennen gaf, dat deze loerah, toen z'n schoonvader nog leefde, nimmer een mond open durfde te doen.

Beter bewijs van de algemeene vrees door de dorpelingen gekoesterd voor hadji Hassan dan de beklaagde gaf is, dunkt ons, wel niet denkbaar: eerbied in den waren zin des woords koesterde men voor hadji Hassan niet.

Thans komen wij tot de houding door den rijken tani, aangenomen tegenover de Inlandsche ambtenaren. Voor het eigenlijk verzet deed hij reeds blijken, dat hij zich weinig er aan gelegen liet liggen, wat door hen bevolen of zelfs maar gewenscht werd. Duidelijk is dat uit het getuigenverhoor aangetoond, want reeds op de eerste bijeenkomst te Lèlès, waartoe de wedono de dessalieden had laten oproepen om hun de kwestie van den padi-opkoop uit te leggen, was noch hadji Hassan gekomen noch had hij een zijner vele mannelijke verwanten verzocht, er heen te gaan, hetgeen toch zeker een kleine moeite zou zijn geweest. Blijkbaar was de oude boer

de meening toegedaan, dat, indien de wedono wat te vertellen had, hij dan maar de dessalieden moest komen opzoeken en niet omgekeerd. Niettegenstaande deze negatie deed de wedono door middel van den loerah van Tjikendal, hadji Hassan in kennis stellen met de bedoeling van den padi-opkoop, opdat deze geen onwetendheid zou kunnen voorwenden. Twee malen op denzelfden dag had de loerah met Hassan een gesprek over de padi-kwestie, doch al dadelijk gaf hij te kennen, dat hij een levering van tien picols welletjes vond, hetgeen hij naderhand ook aan den schrijver van den wedono meedeelde. Blijkt hieruit reeds de onwillige houding van Hadji Hassan tegenover het Inlandsch bestuur, nog duidelijker treedt dit op den voorgrond bij de bijeenkomst, waarop de wedono voorschotten voor de padi uitbetaalde. Instede dezen Inlandschen bestuurs-ambtenaar te behandelen met de onderscheiding, waarop zijn functie hem aanspraak geeft, begon hij met zich neer te zetten in een houding, waaruit de wedono en de overige dessalieden niets anders konden opmaken, dan dat hij maling had aan den vertegenwoordiger van 't gezag. Dit lette hem niet, den wedono te vertellen dat hij 80 familieleden te onderhouden had en daarom niet meer dan tien picols wilde leveren.

De getuigenverklaringen, omtrent deze bijeenkomst wijzen uit, dat Hassan hieromtrent om een beslissing zeurde, niettegenstaande de wedono tegen hem zei, dat 't geen printah van hem zelf, doch een printah negeri was. De bestuursambtenaar maakte zich ten slotte van Hassan af met kort te antwoorden, dat hij zich maar tot den regent moest wenden. Het valt te begrijpen, dat de wedono dit op een minder vriendelijken toon zei doch de man had op dien dag nog veel meer te doen en kon zijn tijd niet verbeuzelen met een discussie, waarvan op dat oogenblik toch geen resultaat te verwachten was.

Van een onheusche bejegening door den wedono van den rijken hadji zooals in het rapport-Hazeu werd gemeld is dus ter terechtzitting niet in het minst gebleken, en nog minder van een onbeschofte houding, want dat de bestuursambtenaar hem eenvoudig aansprak met „hadji Hassan" kan men bezwaarlijk als zoodanig kwalificeeren; daarentegen wèl van een onheusche houding van hadji Hassan jegens den wedono.

Wij kunnen niet nalaten hier ook nog op de padi-kwestie terug te komen, welke, zooals wij boven reeds zeiden, door den landraadsvoorzitter ter dege onder het juridische ontleedmes genomen werd. Uit onze verslagen is reeds gebleken, dat men nergens in de Preanger zich verzet heeft tegen de door het gouvernement getroffen regelen. Integendeel, men was zeer tevreden en er werd meer padi verkocht, dan waarop het bestuur der Preanger-Regentschappen gerekend had; de cijfers in ons verslag hieromtrent gegeven, spreken trouwens voor zich zelf. Hadji Hassan was de eenige, die zich er tegen verzette, niettegenstaande hij het heel goed missen kon. Immers, ter terechtzitting werd de padi-oogst van Hassans sawahs berekend op 520 picols per acht maanden, waarvan ruim gerekend, 105 picols afging voor de voeding van zijn familie, zoodat er nog plm. 400 picols overbleven om te verkoopen: dat hadji Hassan daarvan best 42 picols had kunnen verkoopen aan het gouvernement, dat werkelijk goed betaalde, behoeft thans zeker wel niet meer te worden gezegd.

Hadji Hassan wilde het eenvoudig niet, omdat hij begeerig was nog meer winsten te behalen, waarbij het algemeen belang hem geen zier kon schelen. Hiermede is tevens verklaard, dat hij nimmer het juiste aantal van zijn familieleden, die hij moest onderhouden, opgaf. Integendeel, trachtte hij het bestuur om den tuin te leiden door dit aantal te verdubbelen en van

plm. 40 op 80 te brengen, hetgeen niet alleen uit de getuigenverklaringen bleek, doch, afdoende, uit de twee door hadji Gadjali op last van zijn schoonvader geschreven rekesten.

In het voorgaande wezen wij er, aan de hand van de getuigenverklaringen op, dat hadji Hassan niet van zins was, van den beginne af aan, padi aan het gouvernement te verkoopen, want de hoeveelheid van slechts tien picols beteekende voor hem, den in goeden doen verkeerenden landbouwer, in 't geheel niets. De bewering van den ouden hadji in het eerste rekest, dat hij aan den assistent-resident van Garoet zond, als zou het leveren van 42 picols veel te zwaar voor hem zijn in verband met zijn grooten familiekring, was eveneens louter een poging om het bestuur op een dwaalspoor te brengen. Want, ware die maatregel wèl te drukkend geweest, hadji Hassan zou niet zoo lang met het zenden van het rekest gewacht hebben en bovendien geen twee maanden hebben laten verloopen, voor hij er toe besloot, het nog eens met een verzoekschrift te probeeren, ofschoon hij — bij monde van den loerah van Tjikendal — reeds begin Mei wist, dat zijn wensch niet door het bestuur kon worden ingewilligd.

Dit wijst er reeds op, dat hadji Hassan de padi-kwestie niet als bijster urgent beschouwde, te meer waar hij heel goed wist, dat de bewering van zijn schoonzoon hadji Gadjali, als zou deze persoonlijk zich tot den assistent-resident hebben gewend en van dezen een gunstige beslissing op zijn verzoek hebben gekregen, een volstrekte leugen was. Moge de kampong-genooten dit al geloofd hebben, met hadji Hassan is dit zeker niet het geval geweest.

In rechtstreeksch verband hiermede staat de vraag, of hadji Hassan de bedreiging van den wedono van Lèlés, ou sérieux kon aanvaarden, als zijnde inderdaad uitvoerbaar. Wij moeten hier eerst de opmerking maken, dat van de aanvankelijke bewering als zou door den betrokken Inlandschen ambtenaar, ook gedreigd zijn met het zenden van soldaten, ter terechtzitting niets gebleken is. Op de padi-bijeenkomst, waarbij hadji Hassan tegenwoordig was, werd door den wedono slechts gesproken van beslaglegging.

Indien er nu verder niets gebeurd ware, dan zou het te begrijpen zijn, dat hadji Hassan, koppig als hij zich reeds bij den aanvang getoond had, de verzenen tegen de prikkels geslagen had en besloten had zich dan maar liever ten doode te wijden dan zich een dergelijke behandeling te laten welgevallen, welke hem ongetwijfeld in de oogen der dessalieden zou hebben vernederd. Doch wat is er geschied? Na de bovenbedoelde bijeenkomst waarop H. Hassan weigerde het voor hem bestemde voorschot in ontvangst te nemen, besloot de wedono de hoeveelheid padi welke de oude boer niet wenschte te leveren, van andere dessalieden op te koopen, waartoe hij den loerah van Tjikendal de 168 gulden afdroeg. Deze had reeds een begin van uitvoering aan de opdracht gegeven, toen Hadji Hassan erachter kwam. Hij wist toen, althans hij kon het wel nagaan, dat de wedono op zijn padi geen prijs meer stelde, hetgeen hem bovendien namens den loerah werd medegedeeld, toen hij eene zijner zonen naar dezen toezond.

Instede van er zich eenvoudig bij neer te leggen, ging hadji Hassan geen onbelangrijke stap verder, door den loerah bij zich te laten ontbieden en hem te doen gelasten, met dien padi-opkoop op te houden, daar hem anders een ongeluk zou treffen. Bovendien bleek uit de getuigenverklaringen, dat enkele dessalieden, van wie de loerah reeds padi had gekocht, hun geld terug hadden gevraagd, onder pressie van hadji Hassan.

Hieruit blijkt dus, dat het hem er alleen om te doen was, zich te verzetten

tegen het gouvernement, waartoe de padi-kwestie hem een welkome aanleiding was, want als oorzaak kan zij niet worden beschouwd.

Uit de verklaringen van verschillende getuigen toch is klaar gebleken, dat hadji Hassan verkondigd heeft, dat de padi-perkara hem geen zier meer schelen kon en de prang sabil maar moest beginnen: het voornemen daartoe bestond reeds lang vóór den beruchten 7en Juli.

Een bevestiging hiervan vindt men o.m. in de voor den landraad afgelegde verklaring van de Inlandsche vrouw Nji Ratna, die als verwante, zij het een verre, dikwijls bij hadji Hassan aan huis kwam en waaruit tevens voor den dag komt, welke rol de hoofdbeklaagde hadji Gadjali in deze zaak heeft gespeeld. In de maand Mei werd haar door beklaagde last gegeven om wit goed te koopen en daarvan kains te maken, niet alleen voor haar man, doch ook voor zich zelf. In den familie- en kennissenkring werd rondweg over den heiligen oorlog gesproken, waarbij allen onder den invloed kwamen zoo van hadji Hassan als van diens schoonzoon, die nog fanatieker bleek dan zijn bapa. Uit deze en andere getuigenverklaringen is voorts gebleken, dat hadji Hassan toen reeds gezorgd had dat er witte kleeren in huis waren, welke in een glazen kast werden opgeborgen. Niet alleen de aangetrouwde nicht van hadji Gadjali verklaarde zulks gezien te hebben, maar evenzoo de loerah van Tjikendal en de schrijver van den wedono van Lélès.

Er kan dus niet de minste twijfel bestaan aan het vaste voornemen van hadji Hassan c.s. om zich tegen het gouvernement te verzetten. Het koopen en vervaardigen van witte kains, aldus verklaarden de getuigen zonder uitzondering, duidde op den heiligen oorlog; beklaagde stond met zijn uiteenzetting, dat het aandoen van een witte kain, beteekende „vergiffenis vragen aan het gouvernement", natuurlijk geheel alleen.

Trouwens, Gadjali's uitleg is volstrekt onaannemelijk, want de getuigen, die de scène van het inzegenen der witte kleeren en wapens in de missigit van hadji Hassan hebben meegemaakt, hebben uitdrukkelijk medegedeeld, dat dit geschiedde door beklaagde, die het wèl over den komenden prang sabil had, maar allerminst over vergiffenis vragen! Voegt men daar nu nog bij, dat hadji Gadjali zich zelven den senapati noemde, oftewel legeraanvoerder, die zijn volgelingen alvast oefende in 't excerceeren, dan is het duidelijk dat zijn schoonvader en hij niet meer aan de padi-kwestie dachten, doch alleen aan den opstand tegen het gouvernement.

Velen hebben zich wellicht de vraag gesteld, hoe het mogelijk was, dat hadji Hassan en zijn thans terecht staande schoonzoon op een dergelijke wijze, den heiligen oorlog durfden propageeren.

De zittingen van de landraden te Garoet en te Tasikmalaja hebben een voldoend antwoord op die vraag gebracht. Beide verzetslieden toch, die heel goed wisten, dat er uit padi-halmen geen soldaten te stampen waren en evenmin witte vlaggen het gouvernement onderstboven konden werpen, rekenden op steun en wel van de zijde der Sarekat Islam. Mocht men er in den beginnen nog aan twijfelen, of inderdaad op dien steun gerekend was, te Garoet zoowel als te Tasikmalaja is aangetoond, dat er inderdaad verband bestaat tusschen het verzet te Tjimareme en de S.I., met name de afdeeling B.

Wij kunnen om dit aan te toonen, aan de hand van hetgeen wij te Garoet hoorden, niet beter doen dan op den voorgrond stellen, dat Hadji Hassan lid was van de Sarekat Islam, hetgeen van zekere zijde ontkend werd, toen de afdeeling B. aan 't licht kwam. Doch niet alleen dit staat vast, want ter terechtzitting bleek bovendien dat de hoofdman van Tjimareme behoorde

tot de ,,afdeeling 500'', de ,,Goena Perlajan''. Uit onze verslagen weet men, dat hadji Hassan hiervoor niet wilde en durfde uitkomen, hetgeen te begrijpen is, nu wij eenmaal weten, dat de ,,Goena Perlajan'' geacht moet worden de keurbende te zijn van de Sarekat Islam en er naar streefde, het Nederlandsch gezag omver te werpen. Als lid dier afdeeling stond hadji Hassan boven de overige leden, ook die van de afdeeling B., want tijdens de rechtszittingen werd voldoende duidelijk uitgelegd, dat de ,,G. P.'' was lebih tinggih dan de afdeeling B en men kon er geen lid van zijn als men niet eerst tot deze afdeeling was toegetreden.

Van het standpunt van hadji Hassan was het dus logisch en niets buitengewoons, dat hij niet alleen rekende op den steun van zijn medeleden, maar ook deze deed inroepen. Want — men moge hieraan eveneens getwijfeld hebben — dit is inderdaad geschied.

Het getuigenverhoor heeft ook deze schakel tusschen de Tjimaremeaffaire en de afdeeling B. aangetoond. Gebleken is toch, dat niet alleen in Hadji Hassan's dessa, doch ook in de kampongs tot palen ver in den omtrek bekend was, dat de prang sabil tegen 't gouvernement door den ouden boer zou worden begonnen, den prang sabil, die het doel was van de afdeeling B, dus ook van de ,,Goena Perlajan'' waarvan hij deel uit maakte.

Meerdere getuigen toch hebben verklaard, dat zij opgeroepen waren om aan den door Hadji Hassan voorgenomen heiligen oorlog deel te nemen. Wij willen, heel in 't kort, nog enkele getuigenverklaringen, welke hierop betrekking hebben, naar voren brengen. Zoo heeft b.v. de van Garoet afkomstige Roesdi den hoofdman van de afdeeling B. te Tasikmalaja, Hadji Soelaeman gewaarschuwd, dat hadji Hassan den prang sabil wou beginnen en gesteund moest worden. Verder heeft de thans ontslagen loerah van Passangrahan zijn menschen, o.m. hadji Padri overgehaald naar Tjimareme tegaan, met het zelfde doel, terwijl Soemantadilaga en hadji Harmoen desgelijks gedaan hebben, om nu nog maar te zwijgen van de andere familieleden van hadji Hassan.

Zij, die uit de onmiddellijke omgeving van Tjimareme kwamen, zijn er in gevlogen, om dat zij intijds de woning van hadji Hassan konden bereiken, doch vele anderen die ettelijke palen moesten loopen, arriveerden eerst, toen alles afgeloopen was in het nadeel van de verzetslieden, zoodat zij er van door gingen, om zoodoende aan den arm der gerechtigheid te ontsnappen.

Uit het bovenstaande ziet men, dat hadji Hassan en zijn schoonzoon hadji Gadjali niet tevergeefs een beroep hebben gedaan op hun mede-S. I. en-B. leden uit den omtrek: door omstandigheden buiten hun wil heeft het verzet niet die afmetingen aangenomen, welke zij ongetwijfeld verwacht hadden.

Houdt men dit alles goed voor oogen, dan zal men het met ons eens zijn, dat de Tjimaremezaak onmogelijk kan worden beschouwd als los te staan, van de afdeeling B.-Sarekat Islam. Het is niet geweest een wanhoopspoging van een ouden boer, om van een maatregel van het gouvernement, waaraan iedereen zich onderworpen had, te ontkomen, doch wèl een poging, om het wettig gezag omver te stooten, een poging, welke hadji Hassan als lid van de ,,Goena Perlajan'' en in ieder geval B. lid, meende met succes te kunnen doen, waartoe hij zich de medewerking had verzekerd van zijn bondgenooten.

Hebben wij hierboven voldoende aangetoond het verband tusschen de Tjimaremezaak en de S. I., in een slotartikel zullen wij aan de hand van

de getuigenverklaringen, nagaan de beteekenis en den omvang van de revolutionnaire ideeën in den Sarekat Islam.

Wij hebben in het bovenstaande aangetoond het verband, dat er bestaat tusschen de Tjimareme-zaak en de afdeeling B der Sarekat Islam, alsmede met de „Goena Perlajan", de afdeeling der vijfhonderd.

Men zal hetgeen dienaangaande werd medegedeeld, ongetwijfeld met belangstelling hebben gelezen, daar deze onthullingen in den loop der getuigenverhooren een opzienbarend karakter hebben aangenomen, waartoe wij slechts in herinnering behoeven te brengen, hetgeen ter terechtzitting, zoo te Garoet als te Tasikmalaja, gezegd werd over de plannen om een algemeene moordpartij op touw te zetten, een soort Bartholomeus-nacht, waarbij niet alleen de Europeanen als slachtoffers zouden vallen, doch waarbij het tevens gemunt was op de Chineezen en die Inlanders, die op het oogenblik, waarop de strijd zou beginnen, niet tot den Sarekat Islam zouden zijn toegetreden, welke laatste ter terechtzitting met den naam „anti's" werden aangeduid.

Inderdaad een opzienbarende onthulling van een afschuwelijk misdadig voornemen, bij het vernemen waarvan velen geneigd zullen zijn uit te roepen: „Maar dat is onmogelijk, dat moet een koortsdenkbeeld zijn van enkele verhitte gemoederen!"

De bizonderheden echter, welke voor en na door verschillende getuigen werden medegedeeld, laten niet den minsten twijfel over, dat het géén fantasie, maar ruwe werkelijkheid is, hoe gaarne men het eerste ook zou willen gelooven.

Wij zullen van hetgeen breedvoerig dienaangaande in de getuigenverklaringen en in die van beklaagde hadji Soelaeman is neergelegd, nog eens de quintessence weergeven:

In de eerste plaats bestaat de „gewone" Sarekat Islam, naar bekend is, uit plaatselijke afdeelingen, welke elk voor zich rechtspersoonlijkheid bezitten en dus een zekere zelfstandigheid, waarbij onmiddellijk dient te worden vastgelegd, dat de algemeene lijnen, volgens welke die plaatselijke afdeelingen zich moeten ontwikkelen uitsluitend worden aangegeven door den z.g. Centraal S.I., aan het hoofd waarvan de heeren Tjokroaminoto en Sosrokardono als voorzitter en secretaris staan, die, wat aangaat het oefenen van invloed op de volksmenigte, niet voor elkander onderdoen: de vergaderingen, onder hun leiding gehouden, welke wij meerdere malen bijwoonden, leveren ons daartoe voldoende bewijs op.

Deze gewone S. I. zooals wij haar gemakshalve zullen blijven noemen, is oorspronkelijk bedoeld geweest als een vereeniging, welke de economische verheffing van den Inlander op het oog had. Niettegenstaande dit goede doel, achtten de leiders het van den beginne af aan gewenscht, dat zij, die toetraden, een eed aflegden: een ongewoon iets, doch waarvoor een verklaring te vinden is in den inhoud van dien eed, want hieruit blijkt, dat men de leden door den godsdienst wilde bijeenhouden. Voegt men hier nu nog bij, dat de leden tegelijkertijd zwoeren, de bevelen van het gouvernement op te volgen, dan stapt men gemakkelijk heen over het ongewone van een dergelijke eedsaflegging en zou er zelfs wat voor te zeggen zijn, dat zij als toelatingseisch werd gesteld.

In den loop der tijden is het karakter van de „gewone" S. I. gewijzigd, aangezien de politiek zich meer en meer op den voorgrond drong, waarvan het jongste congres, te Soerabaia gehouden, de doorslaande bewijzen geleverd heeft. De voorzitter van den centraal S. I. èn de heer Soerjopranoto deden daarop, naar men zich zal herinneren, het voorstel, dat de politieke

vereenigingen bibit zouden vormen voor een ,,Eerste'' en de vakvereenigingen voor een ,,Tweede Kamer''. Hieruit zou dan een ministerraad worden samengesteld, welke den strijd zou aanbinden tegen alle verkeerde maatregelen van de regeering en alle andere colleges, die zelfstandig besluiten nemen.

Hieruit valt te constateeren dat het economisch doel der S. I. min of meer op den achtergrond is geraakt en plaats heeft moeten maken voor politieke doeleinden, zich uitende in het voornemen om onder-ons ,,regeerinkje te gaan spelen,'' een spel, dat van onschuldigen aard schijnt, doch dit in waarheid niet is, nu aan het daglicht is gekomen, wat aangeduid wordt met ,,de geheimen van de afdeeling B.''

Van de zijde van den Centraal Sarekat Islam wordt hartstochtelijk betoogd, dat afdeeling B. en de ,,gewone'' S. I. niets met elkander te maken hebben.

De getuigenverklaringen hebben echter aangetoond, dat deze bewering heel wat zwakke punten bevat. Meerdere getuigen in de Tjimaremezaak hebben uitdrukkelijk verklaard, dat men om lid van de afdeeling B. te worden, eerst lid moest zijn van de gewone Sarekat Islam; iemand, die buiten deze vereeniging stond, werd eenvoudig niet aangenomen. Zij hadden deze mededeeling van hun groepsadviseurs van de ,,gewone'' S. I., die hen eerst den eed van geheimhouding lieten zweren en eerst daarna de geheimen openbaarden. Deze groepsadviseurs handelen uiteraard niet eigener beweging, doch hadden instructies gekregen van den secretaris van den Centraal S. I., Sosrokardono. Natuurlijk werden die inlichtingen en lastgevingen niet schriftelijk gegeven, doch uitsluitend mondeling in particuliere gesprekken en op geheime bijeenkomsten, gelijk te Manondjaja, Tasikmalaja, Tjiamis en andere plaatsen waar openbare vergaderingen werden gehouden. De heer Sosrokardono zag wel in, dat het allesbehalve raadzaam was om ook maar iets zwart op wit te geven; Hadji Hadraen en Hadji Soelaeman zijn o.a. degenen geweest, die zulks moesten ervaren, want bij hun bezoek aan Sosrokardono te Soerabaia werd eerstgenoemde, toen hij aandrong op een schriftelijke aanstelling als een der leiders van de afdeeling B., eenvoudig met een kluitje in het riet gestuurd! Edoch, al moge de secretaris van de Centraal S. I. geen geschreven, door hem onderteekende instructies hebben verstrekt, van meerder zijden is hij ter terechtzitting aangewezen als de ,,vader'' van de afdeeling B; trouwens op de hierboven bedoelde besloten vergaderingen is hij er prat opgegaan, dat hij een dergelijke vereeniging had weten op te richten.

Men zal zich herinneren, dat er tijdens de terechtzittingen nog een derde vereeniging op de proppen kwam, de ,,Goena Perlajan'', welke boven de afdeeling B stond, en niet meer dan vijfhonderd leden mocht tellen, allen gerecruteerd uit de afdeeling B.

Gebleken is, dat dit geheime genootschap beschouwd dient te worden als de keurbende van de geheele vereeniging, hetgeen het beste blijkt uit de namen van de kopstukken, door verschillende getuigen genoemd, waaronder wij ook aantreffen de heeren Alimin, Soerjapronoto, Semaoen en Abdoel Moeïs, die de leiders zijn van de Inlandsche beweging hier te lande.

Uit hetgeen wij te Garoet en te Tasikmalaja hoorden, is dus komen vast te staan:

1e. dat uit de gewone S. I. leden de leden voor de afdeeling B werden gekozen;

2e. dat uit de B mannen de Goena-Perlajan werd opgericht en

3e. dat de secretaris van de Centrale Sarekat Islam, de heer Sosrokardono, een der oprichters is geweest.

Wij zeggen met voordacht „een der oprichters," want men zal ons moeten toegeven, dat bezwaarlijk zonder meer kan worden aangenomen, dat de overige leden van het Centraal-S. I. bestuur, met den heer Tjokroaminoto aan het hoofd, niet van de plannen van hun secretaris hebben geweten; daarvoor is de schijn te zeer tegen hen. De verdere behandeling van de Tjimareme-zaak en die van hadji Soelaeman zullen o. i. dienaangaande weinig verder nieuws brengen, hetgeen ongetwijfeld wèl het geval zal zijn, zoodra hadji Ismael van Tasikmalaja, die meer nog dan de anderen, in relatie heeft gestaan met Sosrokardono c.s., voor den landraad terechtstaat.

Ten slotte willen wij hier nog trachten, de vraag te beantwoorden: was het gevaar, dat de „G.P." en de afdeeling B. opleverden, inderdaad zoo groot als wel eens werd afgeschilderd?

Een vraag, welke velen zich zeer zeker zullen gesteld hebben, toen zij lazen, dat het ledental dier vereenigingen betrekkelijk gering was, naar verhouding althans van de groote massa Inlanders.

Inderdaad, groot was hun aantal niet, althans niet voor zoo ver thans bekend is, maar men mag niet uit het oog verliezen, dat die leden voor een deel bestaan uit, zooals wij boven reeds zeiden, leiders van de Inlandsche beweging, die, zonder uitzondering, de een meer, de ander minder, grooten invloed hebben op de meerendeels onontwikkelde volksmassa's, die gretig hun woorden en uitspraken gelooven, en voor een ander deel uit godsdienstleeraars, die reeds uit hoofde van hun beroep de bevolking voor hun wil doen buigen, hetgeen Garoet en Tasikmalaja ter dege bewezen hebben.

Wat de eerstgenoemden betreft, zouden wij, misschien ten overvloede, nog dit willen opmerken: dat meerderen hunner, als Sosrokardono, Alimin, Soerjapranata, b.v. leiders zijn van vereenigingen van Inlandsch personeel, werkzaam bij gouvernementstakken van dienst en bij particulieren, b.v. suiker- en andere cultuurondernemingen, hetgeen evenzeer het geval is met den heer Marco — kort geleden feestelijk te Garoet als hadji binnengehaald —, die opgetreden is als leider van het orgaan van de vereeniging van Inlandsch personeel bij het Boschwezen.

Dit wetende, constateeren wij een wonderlijke overeenkomst met de getuigenverklaringen, volgens welke het doel van de G. P. en B. leden moest zijn, overal, waar dit eenigszins mogelijk was, posten te bezetten, vanwaar zij gemakkelijk hun revolutionnaire propaganda konden voortzetten.

Niet in het groot ledenaantal van deze geheime vereenigingen heeft het gevaar gescholen — want wij kunnen wel aannemen, dat dit thans van de baan is — doch in de „kwaliteit", als wij het zoo eens mogen noemen, van de leiders. Hun pogingen om op een gegeven oogenblik het wettig gezag omver te werpen, gepaard gaande met een massa-moord, zijn bijtijds ontdekt, dank zij het verzet van hadji Hassan, doch ware dit niet het geval geweest, er zouden ongetwijfeld slachtoffers, en dan het eerst in de binnenlanden, zijn gevallen.

De vraag of door het bestuur te Tjimareme juist is gehandeld wordt daardoor voor een goed deel op den achtergrond gedrongen. Het bestuur moge volgens velen getalmd hebben met de arrestatie van hadji Hassan en de zijnen, waartoe het de racedagen afwachtte, maar men moet niet vergeten, dat er toen duizenden Inlanders op de been waren, weshalve de bestuursambtenaren het zekere voor het onzekere namen en liever wachtten tot de

lieden naar hun dessa's zouden zijn terug gekeerd, waarna te geruster de Tjimareme-zaak kon worden afgedaan. In het optreden van het bestuur van 4 tot 7 Juli valt o.i. niets te laken, wèl in dat daarvóór. Wij bedoelen n.l. dat het Inlandsch bestuur met name de loerah van Tjikendal en de wedono van Lèlès, al bizonder weinig plichtsbesef en verantwoordelijkheidsgevoel hebben betoond. De eerste was een zwakkeling, die bij de minste pressie voor hadji Hassan in het stof bukte, hetgeen niet gezegd kan worden van den wedono van Lèlès. Deze moge al niet kasar of koerang-adjar tegen den ouden boer zijn geweest, het treuzelen met het indienen van zijn rapporten inzake Tjimareme aan zijn superieur, den regent van Garoet, is een niet weg te cijferen misslag, waarvoor hij terecht heeft geboet.

De Tjimareme-affaire heeft slachtoffers gekost, hetgeen zeer te betreuren valt. Daarnevens mag echter niet uit het oog worden verloren, dat, ware hadji Hassan c.s. niet in verzet gekomen, dit te avond of morgen toch zou zijn geschied, doch dan in veel grooter getale — aan beide zijden.

Er valt uit het gebeurde ongetwijfeld leering te trekken: voor de regeering, om met voortdurend gespannen aandacht de Inlandsche beweging in al haar geledingen, zoo politieke als economische, te volgen en ten krachtigste op te treden daar waar de leiders het volk in een verderfelijke richting sturen. Aan den anderen kant mogen zij, die zich opwerpen als de vertegenwoordigers van dat volk, bedenken, dat zij hun doel niet kunnen bereiken door het organiseeren van revolutionnaire genootschappen als de Goena Perlajan en de afdeeling B., waardoor zij de ontwikkeling van de Inlandsche maatschappij niet alleen tegenhouden, maar haar mijlen ver achteruit brengen.

Dat zij tot inkeer mogen komen en terugkeeren op den weg naar een rustige, geleidelijke ontwikkeling van hun landgenooten, in samenwerking met het gouvernement, daarbij tot den einde toe den parlementairen weg bewandelen.

DE PARHOEDAMDAMBEWEGING

door

E. J. VAN DEN BERG,
te Goenoeng-Meriah (Deli).

Deze beweging behoort nu tot het verledene. Zoo nu en dan gaan de gesprekken nog eens die richting uit, maar de beroering, in de laatste maanden van 1917 en de eerste helft van 1918 er door teweeggebracht, is tot kalmte gekomen.

Beter dan toen we er midden in stonden, zijn we nu in staat een overzicht over deze beweging te ontvangen. Immers toen verbijsterde het iedereen, de Bataks zoowel als hen, die met de Bataks in nauwere aanraking komen; en door het schrikaanjagend optreden deed de beweging ook het ergste vreezen. Nu echter de Bataks zelf meenen in dien tijd „dwaas" gehandeld te hebben, is de tijd wel gekomen om na te gaan wat deze beweging inhield.

Wij hebben er een blik door kunnen slaan in het denken van den inlander en aanleiding gekregen onze houding tegenover hem te controleeren en, zoo noodig, te corrigeeren. De vraag: „Wat geeft deze beweging ons te leeren?" drong zich vanzelf aan ons op en wachtte op een antwoord.

Naar het mij voorkomt mag deze volksbeweging [1]) niet beschouwd worden als een volksgril, nog minder als een domheid, al zeggen nu ook velen van de vroegere belijders, dat zij van hun „domheid" zijn bekeerd.

Eerst een enkel woord over de geschiedenis.

Als later ooit een geschiedenis van de Karo-Bataks geschreven wordt, dan zal slechts met enkele trekken vermeld worden, dat in 't eind van 1917 deze beweging opkwam, zich snel over bijna het geheele gebied der Karo-Bataks bewoog en in den loop van 1918 doodbloedde. Wat echter de historie nooit zal kunnen omlijnen is de machtige invloed, dien deze beweging op den geest der Bataks had, hoe zij dien gevangen hield.

Om dat te kunnen zien moet men er midden in gestaan hebben!

In de laatste helft van November 1917 deed deze beweging in Boven-Serdang haar intrede met al de geheimzinnigheid, die haar tot het einde heeft aangekleefd.

Geboren of althans afkomstig uit het land aan de overzijde van het Tobameer en gebracht door de Timor-Bataks, wier land grenst aan Serdang, was deze onderafdeeling als het ware uitverkoren de deur te zijn, waardoor deze vloedgolf, in haar eerste begin slechts een deining, de geheele Doesoen zou overstroomen.

Bevorderlijk voor het aanwassen van dezen vloed was de onkunde van de in Boven-Serdang gevestigde bevolking [2]). Ik meen, dat het nationaliteitsgevoel en vooral ook het onberedeneerd aannemen, voor waar houden wat een stamgenoot leert, een groote rol hebben gespeeld. Met een verbijsterende snelheid verspreidde zich dit verschijnsel, bijna elk gemoed in lichte laaie zettend.

De Bataks zelf noemen deze beweging de: Agama mbaroe = nieuwe godsdienst [3]).

Hier moet echter „godsdienst" niet genomen worden in den zin van: Godsvereering, evenmin in den zin van eeredienst, meer in den zin van leer of misschien nog juister, omdat dit de Bataksche opvatting nader komt: het overgeleverde en derhalve wat opgevolgd, nageleefd moet worden [4]).

Maar laten wij de goeroes (leeraars) zelf laten spreken en zoo komen tot de zaak zelve.

Sommigen zeggen: God [5]) is in strijd gekomen met de vorstin Wilhelmina, omdat de Hollanders belasting hieven en heerediensten vorderden van de Bataks.

Anderen: Na de gevangenneming van den Priestervorst Si Singa Mangaradja [6]) is hij gebonden naar het midden van de zee gebracht en daar in de diepte verdwenen: Op den bodem der zee aangeland heeft hij

---

[1]) Mijn kennis ervan bepaalt zich tot de perhoedamdambeweging der Karo-Bataks, en dan nog speciaal tot die uit de onderafdeeling Serdang.

[2]) Dit is een uitspraak van de Bataks zelf.

[3]) Agama is een sanskritwoord voor godsdienst; mbaroe is een Karo Bataksch woord voor nieuw.

[4]) De Batak vat zijn „godsdienst" aldus op: Zoo en zoo hebben mij mijne voorouders geleerd of zooals hij het zelf zegt: „Bage nina nini nai nai!" (= zoo zeiden de voorouders) of anders, en dan komen wij dicht bij „leer": bage bitjara nini kami" (= zoo was de gewoonte (= adat) van onze voorvaders).

[5]) Het begrip: God, goden, bestond bij de Bataks, al was dit begrip zeer vaag. Door den arbeid der zending is dit begrip allengs uitgebreid en zien wij dus hier, dat deze „ieuwe godsdienst" gebruik maakt van den vooruitgang in het denken.

[6]) Eenige jaren geleden door soldaten achtervolgd en gedood als politieken vijand.

God ontmoet, die hem vroeg, vanwaar hij kwam, waarop hij de handelwijze der Hollanders aan God mededeelde. God nu had medelijden met hem en leerde hem een nieuwen godsdienst, welken godsdienst hij aan de Bataks moest onderwijzen. Hierdoor zouden deze Bataks loskomen uit de handen der Hollanders, want wie dezen nieuwen godsdienst zou aannemen, zou onkwetsbaar worden = bestand tegen geweld (sabel- of geweeraanvallen) en in staat zijn zich tegen de Hollanders te verzetten (ngelawan).

Anderen weer: Doordat een zondvloed en steenenregen in aantocht is — over 7 maanden (anderen zeiden over 3 maanden) kan deze verwacht worden, — heeft onze ,,nini-empoeng'' [1]) Si Singa Mangaradja dezen nieuwen godsdienst geleerd aan de Bataks, want wie deze leer belijdt zal aan de te verwachten ellende ontkomen.

Deze godsdienst, leerden deze goeroes, zou in op elkaar volgende verschijningen [2]) letterlijk ,,lapis'' = lagen, tot de menschen komen.

De eerste verschijning heette ,,agama pengerentes'' (van ngerentes = een vluchtig pad kappen door een bosch: dus ,,baanbreken''). De leeraars zouden mannen zijn.

Daarop volgde de witte ,,agama poetih'', dan de roode ,,agama mirah'' (mirah Mal? rood van kippen, vooral in de wicheltaal van offerkippen gebezigd), dan nog de ,,agama koening'', de gele.

Hierop zou een verschijning volgen, die door priesteressen zou onderwezen worden en ten slotte zou een leeraar verschijnen, die in aanzien verschilde van de menschen: Zijne voeten zouden geschubd zijn tot aan de knieën evenzoo zijn armen tot aan de ellebogen. Aan zijn hals zou hij kleine klokjes of schelletjes dragen. Eens in de 7 dagen zou men dezen leeraar kunnen ontmoeten, hetzij in het veld — rijstveld — of in het bosch of onderweg en wat men hem ook zou vragen, hij zou het geven.

Zij, die niet tot deze leer wilden toetreden, werden aangeduid met den naam (scheldnaam) de Christenen: Piskè (de heidenen: Hapir) [3]).

Zij, die toetraden, betaalden een bedrag van 18—80 cents en als toegift nog 5 cent. Zij, die te arm waren, konden ook volstaan met het geven van eenige pakjes van sirih-bladeren aan den goeroe.

De brengers — leeraars — van dezen ,,nieuwen godsdienst'' trokken van plaats tot plaats en verzamelden op het dorpsplein, na verlof van het dorpshoofd daartoe ontvangen te hebben, ieder, die onder de leerlingen wenschte opgenomen te worden.

De eerste week van hun optreden werd in het geheim, in een open plaats in de bosschen, samengeschoold en traden slechts enkelen toe, doch nadat de goeroes zich in het openbaar durfden vertoonen, verzamelden zich meestal alle bewoners, groot en klein, uit het dorp, dat de goeroe bezocht.

Bezocht nu een goeroe een dorp, na zich van de medewerking van het dorpshoofd vergewist te hebben, dan vormde zich een kring om den goeroe, die zich eerst de volgende ingrediënten liet brengen: een stuk wit goed, wit katoen, een Mexicaanschen dollar [4]), een witten haan, twee roode

---

[1]) Nini empoeng = voorvader-God, zie Joustra op nini.

[2]) Over de hoeveelheid dezer verschijningen was men het niet eens, volgens sommigen 7, anderen 3.

[3]) De beteekenis van Piskè ligt in 't duister; de beteekenis van Hapir zal wel verband houden met Arab.: kafir = ongeloovige.

[4]) De vroeger gangbare straitsdollar in dit gewest, sinds 1907 door het gouvernement ingewisseld.

hanen, tot meel gestampte rijst, komkommer, nangkavrucht, rijpe bananen, kleefrijst, rood suikerriet, sirihbladeren, tabak sigarettenpapier en strootjes.

Nadat dit alles was bijeengebracht, legde de goeroe het witte katoen en den Mexicaanschen dollar apart. De dollar werd na de séance door het dorpshoofd ingewisseld tegen *f* 1.25; het witte katoen moest gebruikt worden om de leerlingen te bewaaien [1]) en kon desgewenscht weer na den afloop der samenkomst door den eigenaar, meestal het dorpshoofd, teruggontvangen worden.

Van de overige zaken werd een spijze bereid, want de lieden, die tot den ,,nieuwen godsdienst'' toetraden, zouden eerst door het eten van die spijzen daaraan deel krijgen. Door het nuttigen dezer spijs werd men in de beweging opgenomen. ,,Ipan agama 'mbaroe ēnda = men at dezen godsdienst [2]).

Tot het bereiden van deze spijs nam de goeroe de hanen om ze te slachten, na eerst door een formuliergebed verlof daartoe te hebben gevraagd —; soemillahken —, dan werd het bloed dier hanen geplengd en de ingewanden ,,gelezen''.

Na het roosteren boven een vuur tot het ontdoen van de vederen, werden de hanen overgegeven in de handen van een daartoe uitverkorene, die deze hanen in hun geheel kookte en later gaar gekookt bij den goeroe teruggebracht. Deze sneed dan de hanen voor en deed het dorpshoofd een poot toekomen [3]).

Intusschen was ook de kleefrijst gekookt en vermengd met kerry en geraspte klapper bij den goeroe gebracht. De nangka-vrucht in schijven gesneden en gekookt onderging hetzelfde lot, evenzoo de komkommer, die echter niet gekookt werd. Het suikerriet werd na geschild te zijn in stukken gesneden, terwijl de rijpe pisangs (bananen) met schil en al in stukken werden gesneden. De tot meel gestampte rijst werd in tweeën gedeeld — een gedeelte met kerry vermengd, waardoor dit geel werd en in groote en kleine ballen gekookt.

Nadat dit alles bereid was en voor den goeroe gebracht, ging deze de spijs ,,belezen'', een tooverformule er over uitsprekende, terwijl na het eindigen dezer handeling de lieden die dit alles vol belangstelling volgden, den goeroe sirihbladeren aanboden.

Deze nu gereed tot het uitdeelen van de spijs deed dan eerst het dorpshoofd voor zich komen en reikte hem een gedeelte toe, waarna allen groot en klein hun deel ontvingen. Hij, die bij het ontvangen van het vleeschgerecht zoo gelukkig was een kop van het geslachte beest te krijgen, was de uitverkorene om een voorname goeroe te worden.

Ieder, die at, moest niet met het gelaat naar den grond gekeerd de spijs nuttigen zooals gewoonlijk gegeten wordt, maar met opgeheven gelaat en na het eten den mond met de twee handen sluiten. Na het eten reikte de goeroe aan ieder deelnemer water gemengd met citroensap uit (laoe pengoeras, water, waarmede bij plechtigheden menschen of voorwerpen besprenkeld worden = wijwater).

---

[1]) Zulk een witte doek is steeds bij heidensche plechtigheden zooals het terugroepen van den tendi (geest van levenden), het uitspreken van een gebed, enz. in gebruik.

[2]) Valt misschien hierdoor eenig licht op Openbaring X: 9 en 10, waar de „Ziener van Patmos" een hem door een engel gegeven boekje opeten moet? Dus niet: „eet het op!" Vergelijk de spreekwijze: „een boek verslinden". Vissering en anderen, maar „eet het op!" = een in den geest van „den Ziener" volbrachte daad.

[3]) Een adatsbepaling. Van een geslacht beest komt het dijbeen het dorpshoofd toe

Na het drinken „bestipte" de goeroe allen met dit wijwater het hoofd, schouders (rechts en links) en de borst, 7 malen.

Vervolgens gingen allen naar de badplaats om het haar te wasschen — erpangir — en te baden — dit laatste met schaamtegordels in tegenstelling met de gewone wijze van baden, dat geheel ontkleed geschiedt. Hierbij dreunde de goeroe de volgende tabas = belezingsformulier op:

„Bissoemillah irahim iroehim oempoeng tanehajar oempoeng taneh
„daldil. Nabi mehamet porajak si minggalinggal singot timbangon
„sorateal poraek sitiotio boroesoniangnaga allah sobat."

Ik vermoed, dat men het volgende bedoelt te zeggen:

Vertalingsproeve:

Blsmi-'llahi 'rrahimi 'rrahimi [1].	„In den naam van den goedertieren „en barmhartigen God,
„ompoe [2]) taneh ajer [3])	„bezitter van het vaderland,
„ompoe taneh daldil [4])	„bezitter van den ongelijken grond,
„Nabi mehamat [5])	„te eeren profeet,
„poraek si manginggal [6])	„waterverzorger, die het (water) aan- „drijft,
„singot timbangan so ra „teal [7]).	„herinner U Uw oordeel, „dat niet wil wankelen,
„poroek sitiotio [8])	„brenger van helder water
„Boroe so Niang Naga [9])	„= de naam van een watergeest,
„Allah-sobat [10])	„God-vriend.

Na het baden ging men weder naar het dorpsplein terug, waar de goeroe allen om zich deed neerhurken en ze vervolgens deed zitten met de beenen gekruist onder zich, want nu de lieden door het nuttigen der spijze in den „nieuwen godsdienst" waren opgenomen, konden ze ingewijd worden in de verdere geheimenissen.

De goeroe zou hen nu doen „ngerattip" (atjeh ratip) = de onkwetsbaarheid levendig maken. Men duidde dit altijd aan met „erbangoen" van bangoen I (moet vroeger „overeind staan" beteekend hebben), dus zooveel als „vaardig zijn".

De bewegingen van den goeroe werden nu nagevolgd door de leerlingen. De handen werden op de knieën gelegd, de oogen gesloten, vervolgens werd de rechterhand opgeheven ter hoogte van het oor (de militaire groet), terwijl de rechter elleboog door de linkerhand werd ondersteund.

Dan begon de goeroe verschillende tabas = kortweg „gebeden" op te dreunen, hierin gevolgd door de omzittenden, die evenals de goeroe al zit-

---

1) Een uit het Arabisch overgenomen lofprijzing.

2) Een Toba-Bataksch woord voor voorvader.

3) Maleische uitdrukking.

4) Vermenging van Tobasch en Karosch.

5) Door sommige goeroes werd ook wel voor mehamat „Moehamet = Mohammed? gebruikt. Dacht men dan ook aan den grooten profeet? Ik hield mij aan mehamet (Karosch woord), omdat die in 't verband past.

6) Tobasch.

7) Idem.

8) Idem.

9) Beteekent: niet magere vrouwslang? Deze uitdrukking wordt in het Tobasch ook gebruikt voor „uitzinnig zijn".

10) Wat met deze combinatie bedoeld wordt, weet ik niet. Wor t misschien bedoeld Allah; sobat (koe): God, mijn vriend?

tende zich van rechts naar links en van links naar rechts begonnen te draaien.

Hieronder volgen eenige ,,tabas".

Vertaling:

„Tabi akoe man Toehan Dibata ras „ras goeroe, goeroe Moela-djadi. Dja- „diken bangkoe asal oegama, oegama „perhormatenken Dibata, Dibata si „ngenehen idatas nari; maka ēnda me „pedahndoe ndoebē, itanehbatara nari „man ompoengkami Si Singa Manga- „radja, maka ia nehkentja man bang- „koe, man kami sinidjēnda. Goeroe „kalak enda akoe Goeroengkoe kam. „Goeroe Moeladjadi; Maka ipeba- „ngoenkam kalak ēnda kerina, ola „tading ipebangoenkam kalak ēnda „kerina, ola tading ipebangoenkam „kita enda.

„Mijn groet aan den Heere God en „de leeraars, die van den beginne „goeroes waren. Doe in mij worden „den oorsprong van den godsdienst, „den godsdienst om te eeren God, die „van boven neerziet; dit is Uw vroeger „gegeven gebod van uit het godenland „aan onzen grootvader Si Singa Manga- „radja, opdat hij het dezen „gods- „dienst", mij en ons die hier zijn zou „doen toekomen. Ik ben de leeraar „van deze lieden. Gij, leeraars, die van „den beginne leeraars zijt, zijt mijn „leeraar; vaar in al deze lieden, blijf „niet achterwege in al deze lieden te „varen, blijf niet achterwege ons te „bezielen.

„Tabi akoe man Toehan Dibata ras „goeroe, ras ompoeng, goeroe Moela- „djadi, saja minta ampoen [1]), saja „minta tolong [2]) pebangoen kam akoe, „goen dari. Porloe! podas [3]) Djines [4]) „Sipoed [5])

„Mijn groet aan den Heere God en „de leeraars, de voorvaders, de leeraars, „die van den beginne leeraars waren. „Ik vraag vergiffenis, ik vraag hulp, „beziel mij, nu! Met haast! Vlug! „Dienst! Spoed!

„Akoe minta ampoen bani Dibata [6]) „bani goeroe, goeroe Moeladjadi na „mandjadikan kabangoenan, podas! „porloe! djines! Poboengan aoe bodari „maminta pabangoen na Marimboeloe „bosi lah tok!

„Ik vraag vergeving aan God, aan „de leeraars, de leeraars van den be- „ginne, die vermogen te bezielen. „Haastig! Vlug! Dienst! Beziel mij „met den geest van Marimboeloe bosi, „opdat ik geloove!

Deze tabas in Timor-Bataksch geeft onzuivere taal, uitgesproken door Karo Bataks. Dit doet vooral het aanhangsel ,,lah tok" zien, het Timorsch gebruikt niet het ,,lah", verkorting van ,,gelah" = opdat (Karosch). Tok wordt wel gebruikt voor het Karosche ,,tek" = gelooven, om de klank-wisseling van e in o, maar het eigenlijke woord voor gelooven in 't Timorsch is: porsaja (Tobasch: porsea).

1) Maleische uitdrukking.

2) Idem.

3) Timor-Bataksche verhaspeling van het Mal. perloe en Kar. perdas.

4) „Djines". geen bekend woord, hoogst waarschijnlijk overgenomen van „Dienst", een woord, dat door de Ambtenaren geschreven wordt op de brieven aan de dorpshoofden, om aan te duiden dat dit schrijven van „het kantoor" afkomstig is.

5) Sipoed van Spoed, eveneens nu en dan gebruikt op briefomslagen om aan te duiden, dat de brief vlug moet bezorgd worden.

6) De vraag om vergiffenis is niet een vragen om ontheffing van schuld, bedoeld wordt: het spijt me, dat ik u stoor, met uw verlof. Dit is ook de beteekenis van „tabi", vertaald door groet. (Van der Tuuk herkent in tabi (meestal: sintabi) het Skr ksantawya).

Onderwijl deze tabas werden opgedreund, draaiden de lieden al maar heen en weer, zonder van hunne zitplaatsen te verschuiven. Allengs begonnen zij nu ook hunne hoofden heen en weer te schudden. Deze draaiende en schuddende bewegingen namen dan vervolgens steeds in snelheid toe, zoo zelfs, dat de lichamen der leerlingen opsprongen en weer neerkwamen, weer opsprongen en weer neerkwamen, totdat zij door moeheid overmand in een toestand van apathie bleven liggen, een zenuwschokken bleef over en nu was de leerling: ,,bezeten", een geest was in hem gevaren.

Nu ging de goeroe naar de verschillende leerlingen, waarvan de een vroeger, de ander later ,,bezeten" werd, vragende: ,,Wie zijt gij?", waarop de aangesprokene antwoordde: ,,Goeroe Moeladjadi" of ,,Marimboeloebosi" of: ,,Poralamatpandjang bosi", bekende namen van: ,,leeraars", ,,helden", maar ook: ,,Arimo" = tijger of ,,boeaja" = krokodil of djaksa = magistraatspersoon of ,,oppas(((van oppasser) = politieagent, en nog vele andere namen [1]).

Nadat de verschillende leerlingen, ieder op hun (of haar) beurt, hadden kenbaar gemaakt wie in hen gevaren was, richtte zich de goeroe andermaal tot hen, zeggende: ,,ampoen" = vergiffenis, vergeef mij, dan hield het bezeten zijn op. De meesten van hen gevoelden zich nu moe en pijnlijk en verzochten dan aan den goeroe om medicijn, waarop deze het gestolde sap van den benzoë (koemenen) verbrandde (wierooken) bij de zieken.

Hiermede was de séance, die meestal des avonds plaats had, afgeloopen. Maar voor de goeroe vertrok, maakte hij nog verschillende geboden en regels, waaraan men zich te houden had, bekend. Daartoe nam hij een handvol rijst, wierp deze rijst omhoog en zeide: ,,Anggo porsea do ho bani Dibata, begiken me pedahna!" = Wanneer gij gelooft in God, hoor Zijne geboden!

Gij zult niet stelen!
Gij zult niet echtbreken.
Gij zult niet dooden.
Gij zult niet liegen.

Gedurende 7 dagen en 7 nachten mogen jongelingen en jongedochters elkander niet ontmoeten.

Gehuwden moeten zich 7 dagen en 7 nachten onthouden van de concubitus.

Bij het baden gedurende 7 dagen en 7 nachten een schaamgordel gebruiken.

Niet loopen onderlangs den bloesemknop van de pisang — een drooglijn — enz. Moest men per se onder de takken van een boom doorloopen, dan moest men breede bladeren (bij wijze van scherm) boven het hoofd houden.

De rijst bij het gaar stoomen niet omroeren of iets er op koken.

Niet met de piske (scheldnaam voor de Christenen) praten over den ,,nieuwen godsdienst", noch zeggen, dat men zich in de beweging had doen opnemen [1]).

Behalve deze geboden liet dan ook de goeroe zijne leerlingen enkele verbodsbepalingen hooren, betrekking hebbende op spijs.

---

[1]) In het Delische (het Zendings-Ressort van den heer J. H. Neumann) noemde zich een der leerlingen: „Toehan Dibata" = Heere God, en trok hierdoor van heinde en ver Bataks tot zich, die hem kwamen vereeren. Een ander in die streek noemde zich: „krani Dibat" = schrijver van (= in dienst van) God

[1]) Met de Hapir (scheldnaam voor de heidenen) mocht wel gesproken worden over deze toetreding, want „men moest zijne vrienden de hand toesteken".

Men mocht niet eten:

de berek of berekberek	= het kikkervischje, een ontwikkelingsphase van den kikvorsch
de boentat	= de berekberek in een verder stadium
de kidoe	= een larve (tweede stadium in de ontwikkeling van een kever)
depadek	= een kleinen kikvorsch
ikan	= gedroogde visch
apen (de verschillende soorten)	= geen dieren, die in staat zijn aan takken te hangen of zich daarlangs voortbewegen
varkens	
wilde zwijnen	= de ever
vogels die hun nest in holen (van boomen b.v.) hebben, zooals de enggang	= een neushorenvogelsoort
de goendoer	= een vrucht tot de komkommerachtigen behoorende: benincasa cerifera Savi.
twee soorten groenten vermengd	
tweemaal gekookte of gewarmde spijs	= dus reeds gekookte rijst niet voor de tweede maal verwarmen, bakken, zooals: „nasi-goreng".

Nu kon het zijn, dat men een groot verlangen had de verboden spijs te nuttigen, dan werd dit toegestaan, mits men de volgende tabas opdreunde:

„Bismillah sadoe, Allah sebenarbenar!	In naam van God, den uitmuntenden, den werkelijken God
„Soesilah [1]) alē Toehankoe [2])	Reinig mij, o, mijn Heer!
„Soesi di loear-Soesi di dalam	Reinig van buiten. Reinig van binnen!
„Soesi di kanankoe, Soesi di kiring-	Reinig rechts. Reinig links.
„koe. Soesi di moekangkoe soesi di	Reinig voor. Reinig achter.
„belangkangkoe hamad!	Lof!

Dit prevelformulier moest men tweemaal opzeggen bij het nuttigen van tweevoetige dieren, viermaal bij het nuttigen van viervoetige dieren.

Niet ieder mocht toetreden tot den ,,nieuwen godsdienst".

Allen, die schuldig waren aan diefstal, die een bandeloos leven leidden, giftmengers, werden geweerd.

De spijs, door hen genuttigd om in de beweging opgenomen te worden, zou noodlottige gevolgen met zich brengen, ook zou men niet kunnen ,,erbagoen", doch de goeroe kon op de schuldbelijdenis van den schuldige de schuld opheffen.

Ook lichtte de goeroe de leerlingen in hoe zich te gedragen tegen het naderend oordeel over de wereld: zondvloed en steenenregen. Men moest steeds een kleine maat rijst, wat zout en een bosje brandhout gereed houden.

In dezen ondergang zouden ,,de geloovigen" onkwetsbaar blijken, door den Singa-Mangaradja ergens heengevoerd worden, maar hun bezitting

[1]) Soesi van tjoetji Maleisch. De Toba- en de Timor-Batak kan de „tj" niet uitspreken en gebruikt daarvoor „s".

[2]) Tobasche uitdrukking.

zou mee verloren gaan. Om zich nu schadeloos te stellen moesten ,,de geloovigen'' van hunne bezitting (hun huis, kookgerei enz. enz.) eenig afschrapsel verzamelen en van hun vee (karbouwen, honden katten, paarden enz. enz.), eenige haren en vederen. Hieruit zou later, als zij teruggevoerd werden naar de herstelde wereld, de verloren bezitting weer tevoorschijn komen.

De ,,geloovigen'' werden na het toetreden in het bezit gesteld van een uit bamboe vervaardigd mesje van ongeveer 10 c.M. lengte, welks hecht 7 inkervingen vertoonde. Dit bamboemesje zou in de handen der ,,geloovigen'' in noodgevallen een wonderdadige werking toonen te bezitten, want als de ,,geloovigen'' door een overmacht overvallen werden of tegenstanders tegenover zich zouden hebben, hadden zij dit op een mesje gelijkend voorwerp van bamboe slechts te voorschijn te halen, om het in de oogen der tegenstanders den vorm van een mes te doen aannemen van ongeveer een halven meter langte. Bovendien bezat het mesje, ,,tikam'' [1]) geheeten, het wonderdadig vermogen den bezitter in de oogen der tegenstanders van gedaante te doen verwisselen; deze zou dan ,,zwart'' en ,,rood'' worden en den tegenstander zulk een schrik aanjagen, dat deze na 3 dagen stierf.

Tot de attributen van dezen ,,nieuwen godsdienst'' behoorde ook nog, behalve dit wonderdadige, mesje'', het vermogen van ,,ver te kunnen zien'' — geen afstand of hindernis kon een belemmering zijn, ook van te kunnen vasten gedurende eenige dagen, slechts 7 kruimels zouden voldoende zijn om den ,,geloovige'' te verzadigen; ook zouden de ,,geloovigen'' op welken afstand ook van een berg in het Timorsche, ,,de Matopoe'' [1]), verwijderd een witte vaan kunnen zien door den Singa Mangaradja daar geplant.

Na nu in het vorenstaande een blik gegeven te hebben op de uitwendige verschijnselen dezer beweging, blijft ons nog over na te gaan wat deze beweging bedoelde te zijn.

Ik zal de eerste wezen om de moeilijkheid hiervan te erkennen. Toch zijn er gegevens, die ons als vingerwijzingen kunnen dienen om dieper op de zaak in te gaan.

De meest opvallende grondtrek is wel de wrevel tegen de blanken.

De voorstelling betreffende de ontmoeting van den Singa Mangaradja met God spreekt voor zichzelf. Deze Singa Mangaradja voor wien de eerbied overging van vader op zoon, die altijd met een waas van geheimzinnigheid was omgeven, is geheel met het Bataksch denken en voelen saamgeweven. In hem toch ziet de Batak zijn priester en vorst, den bemiddelaar tusschen hem en God (de goden), het hoofd, dat aanvuurde tot en leidde in den krijg. Aan deze figuur dacht men in tijden van gevaar, aan hem offerde men in tijden van epidemiën, naar hem zag men op in tijden van droogte. In het ten tooneele voeren van dezen held voelen we niet alleen den wrevel tegen de ,,belanda's'', maar ook voelen we bij den Batak het wakker worden van het nationaliteitsgevoel. Het is zijn grond, dien hij bewoont, zijn vaderland, zijn ,,tanah ajar'', en nu wordt hij geregeerd door vreemden, die hem belasting en heerendiensten opleggen. Deze gedachte wordt nog gevoed door wat hij vernam over een onderzoek op last van de regeering naar misstanden en fouten in zijn land begaan.

Dit ontwakend nationaliteitsgevoel staat niet op zichzelf. ,,Het is''.

---

[1]) Vergel. het Mal. tikam = steek, stoot.

[2]) Van Mata ompoe (spreek uit: Mata-oppoe!), oog van den stamvader?

heeft men beweerd, ,,alsof een wind over heel Indië vaart, die de lieden doet ontwaken''. Deze wind heeft ook de Bataks beroerd.

Op den voorgrond staat het nationaliteitsbesef, met als uiting dien wrevel: alleen Bataks worden in den ,,nieuwen godsdienst'' opgenomen: de populariteit, waarin deze zich mocht verheugen, waardoor geheele dorpen en complexen van dorpen zich luisterend aan de voeten van de goeroes nederzetten, zijn er de bewijzen voor.

Maar behalve dit besef van saamhoorigheid kwam ook nog de opleving van het godsdienstig gevoel. Het is waar, de Batak is niet godsdienstig aangelegd, is zelfs zeer materialistisch; men mag hem gerust ,,den ongeloovigen heiden'' [1]) noemen, maar het feit valt niet te loochenen: de herinnering aan de helden, aan welke hij met bijgeloovige vrees is verbonden, doet het smeulend vonkje ook bij den materialistischen Batak aanwakkeren en moet tot uiting komen.

Wat wij dus waarnemen, doet zich voor als een nationalistische godsdienstige beweging.

Dat zij in dezen vorm optrad komt, naar ik meen, hierdoor dat ten slotte ook bij dezen ,,ongeloovigen heiden'' alles zich grondt in ,,zijn godsdienst''. Elke levensuitting, elke daad, elk voorval hangt samen, is gegrond in zijn geloof aan de geesten zijner voorouders, dat is ,,zijn godsdienst''.

Dat hier niet sprake mag zijn van ,,godsdienst'' in onzen zin, zegt al het: ,,Zijn geloof aan de geesten zijner voorouders'', maar ook blijkt dit voldoende uit de bijgebrachte gegevens.

Weliswaar bedoelden de goeroes door het weren van schuldigen (aan diefstal en bedrog enz.) het besef wakker te maken, dat alleen zij, die ,,boedjoer'' = rechtvaardig, goed zijn, bij elkander hooren, maar niets wijst ons overigens op een religieus besef. Doch ook de leiders van deze beweging dachten niet haar in dien vorm voor te stellen.

Men trad toe en daarmede had men mee protest aangeteekend tegen den heerschenden toestand. Het was dus plicht zoo snel mogelijk voldoende aanhangers te krijgen; men liet geen middel onbeproefd dit aantal uit te breiden. Dit bleek vooral hieruit, dat de goeroes verkondigen, dat het toetreden tot en deelnemen aan deze beweging hen van verschillende plagen: als muizenplaag in hun rijstvelden enz. zou verlossen.

Ook werden door deze goeroes verschillende ziekten genezen [1]).

Daarom dan ook kon de spijs, waardoor men deel kreeg aan de beweging, meegenomen worden naar huis en aan de huisgenooten te nuttigen gegeven worden; zelfs kwam het voor, dat men vreezend op tegenstand te stooten, ongemerkt deze spijs te eten gaf.

Deze beweging loopt parallel met andere vroegere uitwassen. De geschiedenis der Bataks kan achtereenvolgens wijzen op Goeroe Somalaing; of de secte der Pormalims; op de beweging ook van jongeren datum (1911), ,,de agama Porsisiak'', elk wel weer een eigen karakter vertoonend, maar toch in zich hebbende een streven van verzet tegen ,,het nieuwe''.

Bij de vraag: Hoe is deze beweging ten slotte doodgeloopen, treft ons wel dit allereerst: Mogen ook de leiders verder hebben gedacht dan de volgelingen, door gebrek aan systeem was de beweging in zichzelf veroordeeld.

---

[1]) Tegenover de gangbare meening, dat de begrippen „ongeloovige" en „heiden" elkander dekken staat thans veler opvatting, dat de heiden geloovig = religieus is.

[2]) De negatieve resultaten echter hebben veel afbreuk gedaan en aan vele Bataks, nadat de eerste opwinding voorbij was, de oogen geopend.

Maar ook en vooral het onberedeneerd aannemen, het voor waar houden van wat de goeroes beweerden door de massa, droeg in zich de kiem voor een snelle ontplooiing, maar eveneens van het volkomen verloopen.

Blijft over de herinnering aan wat men samen doormaakte. Zal niet deze herinnering blijken een haard te zijn, waaruit — wanneer dan ook — een nieuw proces kan groeien? Immers, wat op den bodem van het denken sluimerde en tot ontwaking trachtte te komen, is niet bereikt.

Voorwaar voldoende aanleiding om met ernst en bedachtzaamheid uit te zien.

Het is hier de plaats niet om te spreken over Bestuursbeleid, maar dat het Bestuur voor een zware taak staat, blijkt uit alles. Alleen nauwe aanraking, intensieve bemoeienis met de bevolking kan heilzaam werken en ongewenschte verschijnselen voorkomen.

Onwillekeurig worden wij bij het beschouwen van deze beweging herinnerd aan de excessen, die ook de geschiedenis van het Westen te aanschouwen geeft, die eveneens door een karakter van oppositie in botsing kwamen met de heerschende verhoudingen. Heeft niet eens iemand gezegd, dat deze uitwassen het gezonde leven, de normale ontwikkeling ten goede komen?

Wij willen hierdoor niet den ernst van deze dingen negeeren. Integendeel, meer dan wij hier kunnen neerschrijven, hebben wij gevoeld hoe deze beweging de Bataks van de Blanda's heeft vervreemd. Helaas moet ook de zendeling deelen in den wrevel van den Batak tegen de blanken, want in de beschouwing dezer lieden is geen onderscheid tusschen zendeling, ambtenaar of planter; zijn wrevel gaat uit tot het overheerschende ras.

Maar toch, bij al het teleurstellende, dat de zending in deze beweging moet zien: wij moeten er door heen!

De ziektekiemen, die tot ontwikkeling komen, moeten worden uitgeroeid, daardoor alleen kan de normale ontwikkeling van het organisme worden bevorderd.

Het is daarom, dat ik bij den aanvang dezer mededeelingen sprak van controleeren en zoo noodig corrigeeren van onze houding tegenover den Inlander. In deze ernstige tijden ook voor de zending is het een dure plicht te aanvaarden wat ons tegentreedt op onzen weg, het te bezien met het oog op de toekomst: de komst van Gods Koninkrijk. De zending verricht eeuwigheidswerk.

(Mededeelingen, Tijdschrift voor Zendingswetenschappen).

Hindia Zelfbestuur, door N. Spijkman.

Dit geschrift is een uitgave van de Commissie voor de Volkslectuur; het is in het Nederlandsch en in het Maleisch gesteld. Men vindt er in verzameld en omgewerkt een serie artikelen, die in de Inlandsche pers onder den titel: „Hindia Zelfbestuur" zijn verschenen.

De bedoeling daarvan is geweest, zoo objectief mogelijk de economische zijde van het bestuur over Indië te behandelen en de verschillende daarmede in verband staande vraagstukken in het licht te stellen, naar aanleiding van de zeer eenzijdige voorstelling die in enkele Maleische persorganen van de werking van het buitenlandsche kapitaal in Indië is gegeven. Hierdoor zou toch de onjuiste voorstelling kunnen worden gewekt, dat alleen een actie, welke het verdwijnen van het vreemde kapitaal tenge-

volge zou hebben, voor de welvaart van het land nuttig zou zijn. Deze opvatting wordt nu door vele Europeanen, die het goed meenen met de Inlandsche bevolking en haar van harte een spoedige algeheele zelfstandigheid toewenschen niet gedeeld. Zij zijn van oordeel, dat het waarachtig belang der Inlandsche bevolking een anderen vorm van economische actie eischt.

Het is een helder betoog geworden, dat boekje van den heer Spijkman.

Na een beknopt overzicht van de Nederlandsche koloniale politiek en van de beginselen waarop zij steunde, behandelt hij de vraag, welke koloniale politiek voor de toekomst kan worden verwacht. De verschillende politieke partijen in Nederland zijn het er, bij alle verschil van gevoelen omtrent speciale punten, over eens, dat volledige autonomie voor Indië het einddoel moet zijn.

Het Europeesch kapitaal heeft echter behoefte aan een goed geordende maatschappij, welke voor een deel op westerschen grondslag moet zijn ingericht, ten einde te voorkomen, dat de bedrijfszekerheid geheel op losse schroeven komt te staan.

De schr. zet voorts uiteen dat de actie tegen het kapitaal het vooruitstrevende tempo in de koloniale politiek vertraagt, om dan te verklaren, hoe vreemd kapitaal uit nationaal economisch oogpunt werkt. De schr. meent aangetoond te hebben, dat de drainage-theorie, dat is de theorie dat het vreemde kapitaal het land zou verarmen geheel onhoudbaar is.

Noch in Amerika, dat bovendien het rijkste land ter wereld is, noch in een der andere door schrijver genoemde landen, welke jaarlijks een exportsurplus hebben, heeft ooit iemand beweerd, dat die landen door Europa worden uitgezogen, integendeel iedereen erkent, dat zij aan dat Europeesch kapitaal hun opkomst te danken hebben.

Niet alleen dat een groot gedeelte van het nationaal inkomen aan de werking van dat vreemde kapitaal (geschat op 1 à 2 milliard) te danken is, doch ook draagt het voor een zeer belangrijk deel bij in de staatsinkomsten. Van de totale staatsinkomsten per jaar, welke over de laatste 8 jaren gemiddeld ongeveer 200 millioen hebben bedragen, wordt omstreeks vijftig pCt. opgebracht uit belastingen. Uit de raming voor het jaar 1919 blijkt, dat van de voornaamste belastingen ongeveer 40 pCt. uit Europeesche bedrijven komt.

Indië moet vooruit, daarvoor is noodig beter en meer onderwijs, betere hygiënische toestanden, betere politie, betere rechtspraak, betere verkeerswegen, intensiever bestuur. Daarvoor is noodig geld, steeds meer geld. Waar moet dat geld vandaan komen, indien tengevolge van een actie tegen het vreemde kapitaal als zoodanig, Europeesche bedrijven zich uit Indië zouden terugtrekken? De bevolking kan in haar huidige economische omstandigheden geen zwaarderen belastingdruk verdragen. Reeds bleek deze op de buitenbezittingen te zwaar.

Het benoodigde geld zal dus in de toekomst voor een nog grooter deel dan reeds thans het geval is, uit die rijkdomscheppende Europeesche bedrijven getrokken moeten worden, hetzij in den vorm van hoogere inkomstenbelasting, hetzij in den vorm van uitvoerrechten. In geen geval mag in de toekomst een deel van deze belasting verloren gaan, zooals thans met de Oorlogswinst geschiedt, doordat Holland een deel van die belasting krijgt. Alle belasting, welke die bedrijven kunnen opbrengen, moet ten goede komen van Indië, maar hierbij moet gewaakt worden, dat de draagkracht niet overschreden wordt. Als tengevolge van te zware heffingen

het Europeesche kapitaal er niet meer productief kan werken, gaat het naar andere landen en op die manier zou een belangrijke bron van inkomsten voor het land en den Staat verloren gaan en dus de ontwikkeling vertraagd worden.

Het volgende hoofdstuk handelt over de werking van het vreemde kapitaal uit sociaal-economisch oogpunt, waarin de schr. de nadeelen schetst welke verbonden zijn aan de wijze waarop het buitenlandsch kapitaal thans in Indië werkt, waarbij hij de middelen aangeeft, die een grooter winstaandeel in handen van de inlandsche bevolking kunnen brengen. Ten slotte bespreekt hij het wezen en de werking van coöperatieve organisaties en vakvereenigingen, die de economisch onderdrukte klassen hun onafhankelijkheid kunnen hergeven.

De heer Spijkman heeft een zeer goeden arbeid verricht. Zijn brochure wordt in veler handen gewenscht.

De Lematang kolenvelden (met nadere beschrijving van het Boekit-Asemkolenveld). Weltevreden, Landsdrukkerij.

Als No. 10 van de *Verslagen en mededeelingen betreffende Indische delfstoffen en hare toepassingen* van den dienst van het mijnwezen in Ned.-Indië is verschenen eene verhandeling over de Lematangkolenvelden met nadere beschrijving van het Boekit-Asemkolenveld.

Deze kolenvelden, zoo leest men in de inleiding, ontleenen hunne beteekenis vooral aan het feit, dat daarin koolsoorten worden aangetroffen, welke tot nu toe aan de overige Indische koolafzettingen ontbraken, en onmisbaar als zij waren voor sommige technische doeleinden, uit het buitenland moesten worden betrokken. Met name voor de marine, die op het gebruik van kolen van de kwaliteit der bekende Cardiff-kolen was aangewezen, moest de aanwezigheid van hoogwaardige kolen in Indië zelf van groot belang zijn.

Uit wetenschappelijk oogpunt verdienen de Lematang-velden evenzeer de aandacht, wijl de hoogwaardige kolen hier worden aangetroffen in de jongste koolafzettingen van den archipel, waarin tot nu toe niet anders dan de niet zooveel waard zijnde bruinkolen werden aangetroffen.

In de inleiding wordt dan nog een overzicht gegeven van de reeds in 1858 aangevangen onderzoekingen der kool-afzettingen van Lematang, welke ten slotte leidden tot de instelling van een zelfstandig gouvernements-bedrijf voor een deel der velden onder den naam „Boekit-Asem-steenkolenmijnen", met Tandjoeng als zetel.

De Lematang-velden zijn in hoofdzaak begrensd door de Lematang en hare zijrivieren, Serelo in het noorden en westen, de Enim in het oosten en den bovenloop der Serelo en de Aj. Oeal in het zuiden. Midden door dit gebied stroomt de Aj. Lawai, waarvan de zijriviertjes Endikat en Pinang, wegens de vele in hun stroomgebied aangetroffen koollagen, vermelding verdienen.

In het grootendeels zachtgolvende landschap, gelegen op 50 tot 100 M. boven het zee oppervlak, rijzen eenige koepelvormige bergtoppen op, welke in drie groepen zijn te verdeelen. Rondom deze berggroepen treden bruinkoollagen aan den dag welke een veredelings-proces hebben ondergaan en over kleineren of grooteren afstand in glanskool worden omgezet.

Wat den kolen-voorraad betreft, deze wordt geraamd op 50 millioen ton

aan veredelde kool met eene calorische waarde van 6000—8500; 82 millioen ton (hoogveredelde) glanskool van 7000—8500 caloriën verbrandingswaarde en 67 millioen ton z.g. overgangskool van 6000—7000 caloriën, terwijl de bruinkoolvoorraad vrij wel onuitputtelijk is.

De grootste voorraad aan veredelde kool wordt aangetroffen rondom een der hierboven genoemde berggroepen, de Boekit Asemgroep. Daar zijn vooral van belang de Petai-laag van 5—8 M., de Soebanlaag van 7—10 en de Mangoeslaag van 14—22 M. dikte, welke alle hoogveredeld in dit veld voorkomen.

Volgens hunne technische bruikbaarheid worden de Boekit-Asem-kolen in 3 soorten verdeeld, met eene verbrandingswaarde resp. van 7000—8500 cal. qual. I; 6500—7000 cal. qual. II en 6000—65000 cal. qual. III. Qual II en de minder veredelde soorten van qal. I vertoonen den meesten samenhang en zijn dus het geschiktst voor langdurigen opslag en voor het gebruik in locomotief-ketels. Qual. III en de meeste veredelde soorten van qual. I vergruisen sterk, eensdeels als gevolg van uitdroging aan de open lucht, anderdeels als gevolg van het veredelingsproces. Die sterke vergruisbaarheid maakt het gebruik van de hoogwaardige kolensoort bij de marine niet mogelijk dan na briketteering. Bij eene proef is gebleken, dat de half-magere Boekit-Asem-kolen met ca. 8 pCt. pek gebriketteerd een voor de marine geschikte brandstof oplevert, welke het gebruik van Cardiff-kolen in de toekomst overbodig zal maken. Door groote vraag is pek tot redelijke prijzen te krijgen — eene pek-distillatie uit petroleumresidu schijnt voorloopig het meest aangewezen. Er zijn in het Boekit-Asemveld ongeveer 10 à 15 millioen ton kolen van superieure qualiteit v. 8000—8500 caloriën, waarvoor de afzet eerst na briketteering kan zijn verzekerd. Spoedige oprichting van een briket-fabriek en oplossing van het bindmiddelvraagstuk zijn dus voor het nieuwe bedrijf van het grootste belang. Behalve de superieure kool komt ook qual. III in aanmerking voor briketteeren. Bij deze qualiteit is vermoedelijk geen bindmiddel noodig om bruikbare briketten te vervaardigen, goedkooper dan de Duitsche, daar de voorafgaande droging door minder watergehalte op minder kosten zal komen te staan. Wat de geneigdheid tot broeiing aangaat, werd geconstateerd dat qual. I, in het algemeen, geen, qual. II met de noodige voorzorgen weinig, qual. III wel broeiingsgevaar bij langdurigen opslag oplevert.

Gedurende de exploratie van het Boekit-Asem-veld bleek reeds dat op verschillende plaatsen ontginning in dagbouw mogelijk was. De totale hoeveelheid welke naar schatting in dagbouw zal kunnen worden gewonnen bedraagt 1,100,000 ton qual. I, 600,000 ton qual. II en 600,000 ton qual. III. Het wordt mogelijk geacht de productie na 1919 tot belangrijk meer dan 200,000 ton 's jaars op te voeren. Tegelijk met de ontginning van dagbouw zou echter met die in diepbouw worden aangevangen. Het lag nu in de bedoeling de totale productie in 6 jaar tijds op te voeren tot 500,000 ton, waarvan 300,000 in diepbouw, terwijl de dagbouwproductie elk jaar op 200,000 ton zal worden gehouden.

De kool wordt aan Tandjong over een afstand van 162 K.M. naar Kertapati vervoerd waar de zeeschepen worden beladen. Voorloopig geschieden opslag en belading nog geheel met de hand — er is reeds voor een kolentip gezorgd.

Met het oog op de zandbank aan de monding der Moesi-rivier kunnen geen schepen van grooter laadvermogen dan ca. 2000 ton de kool vervoeren. Aangezien met het stijgen der koolproductie het kool-vervoer ook in schepen van grooter laadvermogen moet kunnen geschieden, zal ver-

moedelijk spoedig met het graven van een verbindingskanaal tusschen de Banjoeasin- en Moesi-rivier worden aangevangen, waardoor een vrije toegang tot Palembang voor groote zeeschepen zal zijn gewaarborgd.

Dit verslag is fraai geïllustreerd en bevat o.m. ook een duidelijke kaart.

IJzererts in Nederlandsch-Indië
Weltevreden Landsdrukkerij.

Deze brochure is No. 7 van de Verslagen en mededeelingen betreffende Indische delfstoffen en hare toepassingen, die uitgegeven worden door den Dienst van het Mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indië.

Aan de inleiding ontleenen we, dat na een vleug van belangstelling voor ijzererts en, de animo langen tijd is geluwd.

De oorzaak hiervan zal wel zijn, dat inderdaad de prijzen in Europa achteruit gingen, echter niet doordat de „spoorwegwoede" bedaarde, maar omdat juist als gevolg daarvan de ijzerindustrie zich zoo enorm uitbreidde, dat de tijdelijke hooge prijzen niet langer gehandhaafd konden blijven, zoodat aan een export uit Indië naar Europa in het geheel niet meer te denken viel. Ook voor de inlandsche markt kon bij de geringe behoefte aan betere ijzer- en staalsoorten, de groote massa's waarin de goedkoopere gietijzeren producten werden gemaakt en in verband met de toenemende verbetering der communicatiemiddelen, een smelterij in Indië niet meer loonend zijn. Een export der ertsen was, zoolang Europa later Amerika zelf ruimschoots in de behoefte daaraan konden voorzien, natuurlijk geheel buiten gesloten.

Toch verflauwde de belangstelling niet geheel; op de afzettingen van de Tanah-Laoet werd nog herhaaldelijk de aandacht opnieuw gevestigd.

Tal van nieuwe afzettingen werden in den loop der jaren bekend, zoowel door de werkzaamheden van het personeel van den Dienst van het Mijnwezen, als door die van particuliere prospectors, ontdekkings-reizigers, zendelingen e. a.

Toen na het uitbreken van den wereldoorlog, de afhankelijkheid van Indië van het buitenland zich pijnlijk deed gevoelen, was de Dienst van het Mijnwezen, door de beschikking over een groot aantal gegevens, in staat onmiddellijk de werkzaamheden te beginnen noodig ter beantwoording der gestelde vraag, in hoeverre in Indië een grondstoffelijke basis aanwezig is voor een eigen ijzer- en staalindustrie.

Ongeveer gelijktijdig vertrokken onderzoekingsbrigades naar de reeds genoemde Tanah-Laoet afzettingen, naar de Kotawaringin, eveneens in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, waar op grond van berichten uit 1860 van den bekenden von Gaffron uitgebreide ijzererts-afzettingen verwacht mochten worden, naar de eilanden van Straat Laoet en den aangrenzenden vasten wal van Borneo, op grond van geologische en mineralogische gegevens verzameld door den mijningenieur J. A. Hooze, in verband met de resultaten oogenschijnlijk verkregen door den heer De Stoutz op het tot deze greep behoorende eiland Seboekoe, en naar het Verbeekgebergte op Celebes van waar ijzerafzettingen achtereenvolgens vermeld werden door den zendeling Kruyt, de heeren Sarassin, den kapitein Van Ginkel en laatstelijk nog eens nadrukkelijk door den mijningenieur E. C. Abendanon.

Bij deze onderzoekingen sloot zich nog een meer globale verkenning aan van eenige Molukse eilanden.

De uitkomsten van deze onderzoekingen zijn van zoodanigen aard dat het vraagstuk van een eigen ijzer- en staalindustrie in deze Koloniën thans de algemeene belangstelling heeft. Iedereen spreekt over de inderdaad reusachtige hoeveelheden ijzererts van het Verbeekgebergte; dat op de eilanden van Straat Laoet eveneens belangrijke quantiteiten erts van soortgelijke hoedanigheid aanwezig zijn, is misschien minder bekend.

Nu hierdoor de grondstoffelijke basis voor een ijzerindustrie hier te lande verzekerd is, zijn de economische en technische kanten van het vraagstuk wier bestudeering krachtig ter hand genomen is, aan de orde.

Bij dit korte historische overzicht mag niet onvermeld blijven, dat ook het particulier initiatief door de tijdsomstandigheden geprikkeld werd de hand aan den ploeg te slaan. Een consortium werd gevormd tot bereiding van ijzer en staal, op betrekkelijk kleine schaal, uit de ertsen van de Lampongsche Districten.

Oostkust van Sumatra, tweede stuk.

Met dit tweede stuk is de publicatie omtrent de Oostkust van Sumatra, behoorende tot de Mededeelingen van het Bureau voor de Bestuurszaken der Buitenbezittingen, bewerkt door het Encyclopaedisch Bureau (zij vormt Deel II Aflevering 3) gereed. Dit tweede deel, dat vooraan heeft een duidelijke kaart van de Cultuurondernemingen in het Gouvernement Oostkust van Sumatra, behandelt den economischen toestand; terwijl het eerste stuk gewijd was aan Land en Volk.

Een ruime plaats is daarbij ingeruimd aan de Europeesche cultures en het daarmede verbonden arbeidsvraagstuk; de bewerkers van het rapport vestigen in 't bijzonder de aandacht op de schets van de poenale sanctie, samengesteld door het hoofd van den dienst der arbeidsinspectie, en waarin het voorstel ontwikkeld wordt om, met medewerking van de planters, tot afschaffing dezer sanctie te geraken, zonder de arbeidszekerheid voor den Europeeschen landbouw al te zeer in gevaar te brengen.

Achtereenvolgens worden behandeld: *Middelen van Bestaan:* Tweede gewassen, Meerjarige gewassen, De Veeteelt; Inlandsche handel en nijverheid; Volkscredietwezen, De Europeesche cultures; *De Ziekenzorg*, *De Handel*.

Ook deze publicatie bevat weer fraaie illustraties.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

PRIJSVRAAG VOOR DE SOENDANEESCHE DIALECTEN.

(Uitgeschreven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen).

Wij lezen in den prospectus voor deze prijsvraag o.m.:

Zooals men zich wellicht herinnert, werd in 1912 een prijsvraag uitgeschreven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te Weltevreden, voor de Javaansche dialecten, welke een zeer goed succes had, en vele Javaansche taalbeoefenaars heeft opgewekt om bijdragen te leveren. Deze worden thans zorgvuldig opbewaard, en krijgen door de nivelleerende invloeden van onderwijs en toenemend verkeer, voor de historische taalbeoefening steeds grootere waarde.

Reeds lang bestond het voornemen hetzelfde voor de Soendaneesche dialecten te doen, doch tot nu toe is dit niet tot uitvoering kunnen komen, totdat de Directie thans besloten heeft in 1920 bedoelde prijsvraag te doen uitschrijven. Voor belanghebbenden worden dan eenige mededeelingen ter inlichting verstrekt.

Regelen en voorwaarden van mededinging in de prijsvraag voor de Soendaneesche dialecten.

Ieder persoon, van welken landaard ook, kan mededingen.

Ieder mededinger moet één dialect, en wel dat van een bepaald gewest of gedeelte ervan (zonder zich c. q. strict aan de administratieve indeeling te houden) in studie nemen, bij voorkeur dat, waarin hij geboren is, of reeds zeer langen tijd verblijf houdt.

Als basis neme men niet eventueel de literaire, maar de volkstaal.

Men onderzoeke deze uitsluitend door ze af te luisteren, niet of zoo min mogelijk door vragen te stellen, en stellig niet door correspondentie met elders wonende ,,deskundigen".

Bij gebruikmaking van bestaande geschriften moet men nauwkeurig titel en bladzijde aanhalen en verder opgeven wat men aan anderen ontleend en wat men zelf opgespoord heeft.

De resultaten van dit onderzoek moeten worden vastgelegd in:

a. algemeen grammaticale en syntactische beschouwingen en opmerkingen, zooveel mogelijk toegelicht door werkelijk ,,gehoorde" voorbeelden, niet dezulke, die maar gefingeerd zijn, een en ander gevolgd of voorafgegaan door enkele phonetische opmerkingen, om het verschil in uitspraak met andere dialecten aan te duiden.

Bij dit laatste moet de preciseering der klanken veel verder gaan dan in het dagelijksche schrift, en nooit mag men volstaan met te zeggen deze klank wordt uitgesproken evenals bijv. te Bandoeng, want die klank wordt ter plaatse ook steeds gewijzigd in den zin der locale klanken.

De bijzondere klanken kan men, voorzoover ook het Latijnsche karakter

niet toereikend mocht zijn, door aparte teekens aanduiden ter aanvulling, mits de klankwaarde van ieder teeken zorgvuldig wordt aangegeven.

b. een woordenlijst, zoo volledig mogelijk, van alle woorden, die in de bestaande woordenboeken niet zijn opgenomen of daar in een andere beteekenis voorkomen. Deze woorden moeten gerangschikt worden in alphabetische volgorde, en met opgave van de plaatselijke beteekenis er achter, evenzoo liefst met voorbeelden toegelicht.

Men wachte er zich voor afleidingen of etymologiën van de gevonden woorden te geven.

c. enkele teksten in het dialect, bijv. kinderliedjes, volksdeuntjes, of „echte" d.i. werkelijk voorgekomen gesprekken, voor zooveel noodig met opgave der beteekenis, en verder een lijst van de meest voorkomende eigennamen voor jongens en meisjes, die niet van uitheemschen (Arabischen) oorsprong zijn.

Het geheel moet in Latijnsch karakter worden geschreven.

Het antwoord kan zoowel in het Soendaneesch, in het Maleisch of in het Hollandsch worden gesteld.

Bij de beoordeeling zal worden gelet op:

a. juistheid, als behoorlijke verklaring der beteekenis, juiste phonetische weergave, enz.,

b. volledigheid,

c. goede methode.

Uit den aard der zaak zou een werkelijk goede bestudeering naar de boven ontwikkelde regelen, al ware het maar van één dialect, vele jaren eischen, en zooveel is ter beantwoording van een prijsvraag van de volharding der eventueele mededingers niet te verwachten, noch te eischen.

Men kan dus ook met een gedeeltelijke uitvoering van het gegeven werkplan volstaan en alleen een woordenlijst samenstellen, of alleen een verzameling volksdeuntjes geven met opheldering of deze tezamen, al naar gelang de beschikbare tijd en werkkracht het toelaat.

De antwoorden moeten voor 1 Maart 1921 ontvangen zijn bij het jurylid Dr. D. A. Rinkes, Javastraat 32 Weltevreden, zoodat zij, om zeker te zijn, op zijn laatst eenige dagen tevoren moeten zijn verzonden, en wel franco aangeteekend. Zij moeten gesloten zijn in een enveloppe waarop of waarin geen naam of andere aanduiding van den afzender voorkomt; alleen een motto of spreuk, terwijl de afzender tegelijkertijd een verzegelde brief moet zenden aan de Directie van het Bataviaasch Genootschap, te Weltevreden, Koningsplein-West, met de verklaring, dat het antwoord op de prijsvraag onder het motto zoo en zoo van hem afkomstig is. Deze laatste brieven worden niet eerder geopend, dan wanneer de Jury alle ingekomen antwoorden heeft onderzocht, en de prijzen heeft vastgesteld, een en ander om te voorkomen dat haar verweten zou kunnen worden, vrienden of bekenden te begunstigen.

Voor de goede beantwoording der prijsvraag worden door het Bataviaasche Genootschap uitgeloofd:

a. drie gouden medailles, en geldgeschenken ieder van *f* 100.—

b. drie vergulde medailles, en geldgeschenken ieder van *f* 60.—

c. drie zilveren medailles, en geldgeschenken ieder van *f* 40.—

d. eenige diploma's met kleine geldgeschenken.

Mochten de ingekomen antwoorden te weinig zijn of te onbeduidend blijken om alle prijzen uit te reiken, dan behoudt de Jury zich voor eventueel een of meer prijzen te doen vervallen, bijzonder voortreffelijk werk

daarentegen, zal zij eventueel kunnen voordragen voor eene belooning van Regeeringswege.

De Directie behoudt zich het recht voor, de ingekomen antwoorden, ook de niet bekroonde, geheel of gedeeltelijk te publiceeren, al of niet onder toekenning van een nadere gratificatie, naar gelang het werk daartoe aanleiding geeft.

Ieder inzender wordt geacht deze voorwaarden te kennen en daarmee accoord te gaan.

De Jury bestaat uit:

1. Dr. D. A. Rinkes, Hoofdambtenaar voor de Volkslectuur en aanverwante aangelegenheden.
2. H. G. H. De Bie, Oud-Inspecteur bij het Landbouwonderwijs.
3. Dr Hoesein Djajadiningrat, Ambtenaar voor de beoefening der Inlandsche talen.
4. H. C. Van Den Bos, Assistent-Resident te Soekaboemi.
5. D. K. Ardiwinata, Onderwijzer a/d. opleidingsschool te Bandoeng.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Th. J. A. Hilgers met medewerking van **C. Lekkerkerker.** Een boekje voor allen, die naar Indië vertrekken. Populaire schetsen over land en volk van Indië. Met een kaartje der bevolking. Amsterdam, Uitgegeven door het *Tijdschrift voor Ziekenverpleging* bij J. H. DE BUSSY. 1920. 8°. Met illustraties. [116 blz. *f* 2.—].

Handleiding ten dienste van Inlandsche bestuursambtenaren. No. 30/G. B. Het zoutmonopolie. Uitgave van het Departement van Binnenlandsch Bestuur. Batavia, RUYGROK en Co. 1919. 8°. Hollandsche en Maleische tekst. [102 blz. *f* 0.50.]

Handleiding enz. No. 38/F. De pandhuis-regie. Weltevreden, N.V. Uitg. Mij. „Papyrus". 1919. 8°. [74 blz. *f* 0.30].

Handleiding, enz. No. 42/F. De zegelbelasting en voorschriften nopens de: invordering van belastingen, verjaring van vorderingen wegens belastingen, afschrijving van verjaarde vorderingen. Batavia, RUYGROK en Co. 1919. 8°. [50 blz. *f* 0.25].

Verslag omtrent het weduwen- en weezenfonds van militairen beneden den rang van officier bij de koloniale troepen over 1918. Met 11 Bijlagen. 's-Gravenhage, Zuid-Hollandsche Boek- en Handelsdrukkerij. 1920. 8°. [46 blz.].

Dr. J. van den Berg van Eysinga. Multatuli. Geïllustreerd naar oorspronkelijke afbeeldingen en portretten. Amsterdam, J. M. MEULENHOFF. 1920. kl. 8°. [Onze groote Schrijvers. Meulenhoff-editie. No. 122.] [192 blz. *f* 1.95 gecart. — *f* 2.50 geb.].

J. de Gruyter. Het leven en de werken van Eduard Douwes Dekker (Multatuli). Met 10 ill. Amsterdam, Uitg. Mij. „Elsevier". 1920. 2 dln. 8°. [260 en 240 blz. *f* 4.50; geb. *f* 5.17½].

H. Padberg S. J. Multatuli. De mensch. De denker. De literator. Nijmegen—Antwerpen, L. C. G. MALMBERG. 1920. gr. 8°. [103 blz. *f* 1.50].

Decentralisatie-Verslag 1918—1919. Buitenzorg, Archipel-Drukkerij. 1919. gr. 8°. [210 blz.].

R. Brandstetter. Architektonische Sprachverwandtschaft in allen Erdteilen. Als Manuskript gedruckt. 1920. 8°. [26 blz.].

B. TIJDSCHRIFTEN, ENZ.

De Indische Gids. *42e jaarg. No. 4. 1 April 1920.*
De Regentsautonomie, door S. RITSEMA VAN ECK. — Nogmaals: Volksonderwijs in verband met landbouw en bedrijf, door Dr. E. BONEBAKKER. — Nederlandsch-Indië en het buitenland, door A. M. W. VAN RENESSE. — Een zoon van Tollens [nl. Mr. L. J. A. Tollens] te Batavia, door S. KALFF. — Gouverneur-Generaal W. Rooseboom † (In memoriam), door S. KALFF (ontleend aan de *Nieuwe Courant*). — Revue van brochures enz., zoomede de overige vaste rubrieken.

Indisch Genootschap. *Vergadering van 6 Febr. 1920.*
De Soendaneesche vrouw in het licht van het heden, het verleden en de toekomst. Voordracht van Mej. B. H. Lans.
Id. Vergadering van 27 Febr. 1920. De maatschappelijke loop van de Javaansche (Indonesische) bevolking. Voordracht van Dr. Radjiman.

Nederlandsch-Indië Oud en Nieuw. *4e jaarg. afl. 12. April 1920.*
Cassave. Cultuur en industrie in Nederlandsch-Indië, door J. J. Paerels (met ill.). — Sajang kene (Ambon en zijne bewoners), door C. Schouten (met ill.). — Muziekschrift voor Java's toonkunst, door Soorjo Poetro (slot).

De West-Indische Gids. *1e Jaarg. No. 10. Febr. 1920.*
Resumé van het rapport (1919) der Studie-Commissie van het Suriname-Syndicaat, door J. S. C. Kasteleyn en B. J. Kluvers. — De beteekenis van het archaeologisch onderzoek op Aruba, Curaçao en Bonaire, door Dr. J. P. B. de Josselin de Jong. — Het mijnwerk der Societeit van Suriname op den Van-den-Bempdenberg 1729—1741, door Mr. R. Bijlsma. — De geschiedenis van den koninklijken slaaf, door Aphra Behn (vervolg). — Bibliographie.
Id. No. 11. De waarde van Suriname, door Tj. Pyttersen. — Sanitaire beschouwingen, in verband met immigratie van werkkrachten in Suriname, door Dr. R. Römer (vervolg). — De Bovenwindsche eilanden der kolonie Curaçao, door A. B. J. Prakken. — Immigratie van Duitschers in Suriname 1733—1740, door Mr. R. Bijlsma. — Een Surinaamsche Gouverneur uit de 18e eeuw, [nl. Mr. J. J. Mauricius], door S. Kalff. — De Surinaamsche scholen van de Evangelische Broedergemeente, door J. F. Snelleman. — Het Groene kruis in Suriname. — Economische mededeelingen. — Bibliographie. — Boekbespreking.

Notulen van het Bataviaasch Genootschap van K. en W. *Deel 57 (1919). Afl. 2—3.*
Schrijven aangaande het graf van Soenan Mangkoerat Más te Imogiri. — Schrijven van den heer J. P. Koster betreffende de koperen martavaan van Borneo.

Tijdschrift voor Economische Geographie. *11e jaarg. No. 3. 15 Maart 1920.*
Sumatra's Oostkust gedurende den oorlog in verband met de economische conjunctuur. — Aardappelteelt in Ned.-Indië, in 't bijzonder op de Karohoogvlakte, en in Britsch-Indië.

De Gids. *84e Jaarg. No. 4. 1 April 1920.*
Agrarisch recht of onrecht, door J. C. Vergouwen.

Eigen Haard. *46e jaarg. No. 3. 27 Maart 1920.*
Multatuli-literatuur, door H. G. Cannegieter.

Nationale Staatkundige Gids. *2e Jaarg. No. 46. 25 Maart 1920.*
Multatuli en de godsdienst. — Regeering en particuliere ondernemers [ten opzichte van het arbeidersvraagstuk].
Id. No. 47. Het arbeidsvraagstuk op Java.

De Reflector. *5e jaarg. No. 7. 14 Febr. 1920.*
Hoe tracht de Regeering te voorzien in haar tekort aan ambtenaren? — P. A. de Nijs Bik † [o.a. lid van den Bataviaschen Gemeenteraad] (met portret).
Id. No. 10. Het lot van Jan Fuselier, door M. M. — Over geld in Ned.-Indië (met ill.).

Neerlandia. *24e Jaarg. Afl. 4. April 1920.*
Eduard Douwes Dekker (met portret), door v. L.

Vereeniging „Moederland en Koloniën". *19e Jaarg. 1920. No. 1.*
Lezing van den Heer J. Th. Petrus Blumberger over stemmingen en stroomingen in de Sarikat Islam.

Weekblad voor Indië. *16e Jaarg. No. 45. 15 Febr. 1920.*
De opening van de polikliniek „Mardi waloejo" (te Semarang) (met ill.) — Drama in de bergen, door Toon.

Id. No. 46. De Lawoe (met ill.), door „een Inlandschen medewerker".
Id. No. 47. Multatuli 1820-1920 (met portret), door J. V. — Multatuli, door W. L. PENNING (met portret.) — Enkele fragmenten uit Multatuli's werken (met ill.) — Het Solosche Zelfbestuur (met portretten.)

Het Indische Leven. *1e Jaarg. No. 25. 7 Febr. 1920.*
Legende van de steenen beelden bij Modjokerto, door BURGA (zie ook No. 26).

Indië. Geïllustreerd Weekblad. *3e Jaarg. Afl. 52. 24 Maart 1920.*
De Gouverneurs-Generaal van Oost-Indië XV. Joannes Camphuys door N. (met portret). — Een belangwekkende beklimming van den vulkaan Raoen in Oost-Java (slot), door E. L. K. SCHMÜLLING (met ill.) — Patrouille leven (vervolg), door M. A. VAN DER LIJKE (met ill.). — Iets over kinderopvoeding in Indië, door H. TOBI-VAN DER KOP.
Id. *Afl. 53.* De Gouverneurs-Generaal van Oost-Indië. XVI. Willem van Outhoorn, door N. (met portret). — Een reisherinnering uit Indië. Naar het Idjen-plateau, door B. PRINSEN (met ill.) — Overplaatsing, door H. TOBI-VAN DER KOP. — Patrouille-leven (vervolg), door M. A. VAN DER LIJKE (met ill.) — De Indische week aan de Universiteit te Leiden 15-19 Maart 1920, door W. G. J.
Id. *4e Jaarg. Afl. 1.* Arowakken (vervolg), door D. J. D. J. (met ill.) (zie ook afl. 2). — De vaart van Nederland op Oost-Indië (Stoomvaartm. „Nederland"-„Rotterdamsche Lloyd"), door H. Ch. G. J. VAN DER MANDERE (zie ook afl. 2.) — Indische brieven over „Planters lief en leed", door O. M. A. (zie ook afl 2.) — Voor de Jan Pieterszoon Coen-stichting te Batavia, door A. W. NIEUWENHUIS. — „Daer can in Indiën wat groots verricht worden", door J. G. DUYVETTER (handelt over de J. P. Coen-stichting te Batavia).

De Banier. *12e Jaarg. No. 7. 13 Febr. 1920.*
Jaarverslag 1919 opvoedingsgestichten Soekaboemi, door P. KRUYLMAN.
Id. No. 9. 1e Jaarverslag van de Vereeniging tot oprichting van Christel.-Holl. Scholen in de afd. Poerworedjo (res. Kedoe), door J. F. NETELENBOS-CHEVALLIER.
Id. No. 11. Een en ander over de Commissie voor de Volkslectuur, door Dr. D. A. RINKES.

Indologenblad. *11e jaarg. No. 9. 25 Maart 1920.*
De eed in den Ned. Indischen Archipel, door P. J. H. (slot).

De Nieuwe Amsterdammer. *No. 270. 6 Maart 1920.*
Multatuli beleedigd, door B. DE LIGT. — Multatuli als volksopvoeder, door B. DE LIGT (slot). — Multatuli's Nonni, door M. F. K.

De Amsterdammer. *No. 2229. 13 Maart 1920.*
Herinnering aan Multatuli, door MARIE BERDENIS VAN BERLEKOM.

De Socialistische Gids. *No. 3. Maart 1920.*
Multatuli, door F. VAN DER GOES. — Multatuli als historische figuur, door A. H. GERHARD.

De Nieuwe Gids. *Afl. 3. Maart 1920.*
Jan en Eduard Douwes Dekker, door S. KALFF.

De Loods. *No. 50. 4 Maart 1920.*
Multatuli, door G. H. PANNEKOEK JR.

Groot Nederland. *Maart 1920.*
Multatuli en diens „Vorstenschool", door J. SAKS.

De Java-Post. *18e jaarg. No. 7 — 8. 20 Febr. 1920.*
Het ontwerp-program der Indische Katholieke partij, door S. OPPENKAMP. — De Kaja-Kaja en dierenbescherming, door P. VERTENTEN (zie ook No. 9).

Hindia Poetra. *2e jaarg. No. 3. Maart 1920.*
Een druppel olie op het woelige water [naar aanleiding van oneenigheid in den boezem van het Indonesisch Verbond van Studeerenden], door SOORJO POETRO. — Eduard Douwes Dekker (2 Maart 1820—2 Maart 1920) door LIOD. — De Multatuli-vertolker [nl. dr. W. Royaards] in intiemen kring van het Indonesisch Verbond, door SOORJO POETRO. — Meer menschen naar Indië, door J. J. GOBIUS DU SART. — Industrialisatie en overbevolking, door DARMAWAN MANGOENGKOESOEMO.

Blaadje van de Centrale Kas. *7e jaarg. No. 10. 15 Dec. 1919.*
Een wijze van sparen, door I. Rauws. — Regeering, Centrale kas en volkscredietinstellingen, door A. Vuyk Jzn. (met Naschrift van Dr. J. H. Boeke). (vervolg).

Id. 8e Jaarg. No. 1. O. P. Besseling †, door J. H. B. — De verplichte aangifte en registratie van gronden bij verandering van eigenaar en van recht, door W. L. Mesman (met Naschrift van J. H. Boeke en Slangen. — Landraadskosten, door J. H. B.

Id. No. 2. Th. H. V. Palm †, door J. H. B. — De contrôle op de Afdeelingsbanken, door J. H. Boeke (vervolg).

Indisch Tijdschrift van het Recht. *Deel 112 (1919). Afl. 10—12.*
Adatrecht van de afdeeling Toeloengagoeng, door Mr. F. D. Holleman (vervolg).

Locale Belangen. *7e jaarg. Afl. 16. 16 Febr. 1920.*
Pandhuisdienst en Locale Besturen, door J. F. H. A. Later (vervolg). — Decentraliana: Vernietiging op grond van artikel 15 D. B. van het besluit van den Gemeenteraad van Cheribon inzake den aankoop van een hotel teneinde dit in te richten als Gemeentehuis.

De Indische Mercuur. *43e jaarg. No. 12. 19 Maart 1920.*
Berichten van de Afd. Handelsmuseum van het Koloniaal Instituut. No. 2*b*. Vetleverende palmen uit de geslachten Attalea en Maximiliana (Babassu, Cohune en Maripa). Met afb. II. Cohune-noten, door Dr. J. Temminck Groll. — Een nieuw model tabakssorteerloods, door Dr. L. P. de Bussy. — De toestand van de suikerindustrie in Podolië en in Polen.

Id. No. 13. Berichten (enz. *als bov n*) No. 2*c*. Vetleverende planten uit de geslachten Attalea en Maximiliana. (Babassu, Cohune en Maripa). Met afb. III. Maripa-noten, door Dr. J. Temminck Groll. — Bereiding van glycerine uit rietsuikermelasse, door Dr. H. C. Prinsen Geerligs. — De economische ontwikkeling van Sumatra (vervolg).

Id. No. 14. Der Kampf zwischen Rohr- und Rübenzucker, von Dr. T. Zeller, besproken door Dr. H. C. Prinsen Geerligs. — Het derde deel van de Encyclopaedie (van Ned.-Indië), besproken door J. F. Snelleman. — Crotalaria Usaramoensis als groenbemester, door Dr. L. P. de Bussy. — Het katoenvraagstuk.

Id. No. 15. Opgave omtrent reeds bekende vindplaatsen in Ned Oost-Indië door de vervaardiging van aardewerk, porselein en glas, door Dr. E. C. J. Mohr. — Ontleding van de teelt van bataten en katjang tanah, door Dr. L. P. de Bussy. — Het katoenvraagstuk (vervolg).

Id. No. 16. Mededeelingen van het Depart. van Landb. Nijv. en Handel. De rijstcultuur in Noord-Amerika, door M. B. Smits (met Voorwoord van J. Sibinga Mulder). — De variëteiten van den oliepalm, door J. J. Paerels. — De uitvoer van Java en Madoera gedurende 1919.

Algemeen Landbouwweekblad voor Ned.-Indië. *4e jaarg. No. 29. 6 Febr. 1920.*
Algemeene plantenteelt (vervolg), door A. de Koning (zie ook No. 31, 32, 34, 37.) — Middelen ter verbetering van den veestapel. Voordracht door J. F. C. Raabe. — Een nieuw model sorteerloods voor tabaksondernemingen, door Dr. R. Broersma. — Ricinusolie. — Brand in de rubberrookhuizen.

Id. No. 31. Kunstmatige droging van kinabast, door P. van Leersum (met ill.). — Keuring van contractkoelies, door R. Broersma. — Java's overbevolking.

Id. No. 32. Veeverzekering (vervolg), door J. F. C. Raabe. — Uit het land van den mechanisch gedreven landbouw (Ver. St. v. N. A.), door Douglas (zie ook No. 31).

Id. No. 33. Beschouwingen op het gebied van oliehoudende zaden. — De Soyaboon. — Arbeiders voor Deli. — Verslag over de aardappelproeven in den Tengger.

Id. No. 34. Enkele opmerkingen over anatomie en selectie van Hevea. Voordracht door Dr. W. Bobilioff. — De zoogenaamde verouderingstheorie en wat daarmede in verband staat, door v. U.

Id. No. 35. De verhouding van de erfpacht tot het werkvolk. Rede, gehouden door T. Ottolander. — Arbeidsverhoudingen in de Vorstenlanden. — Over

de vorming van het melksap van Hevea Brasiliensis. Voordracht, door Dr. W. Bobilioff.

Id. No. 36. Bastonderzoek en productieopnamen in verband met uitdunning in oude tuinen. Voordracht door C. A. Gehlsen. — Bruine binnenbast-ziekte. Voordracht, door J. R. Harmsen. — Vrije arbeiders. — Het arbeidsloon in den landbouw op Java, door Dr. R. Broersma. — Het arbeidsvraagstuk. — Over de bereiding van zwavelzure kinine en hare geschiedenis op Java en in Britsch-Indië. — Djarak onder kapok.

Id. No. 37. De Oostkust-ondernemingen en voedselvoorziening, door B. — Uit veld en dessa II, door Dessaman. — Tantième berekening, door H. Z.

Teysmannia. *30e jaarg. 1919. Afl. 11—12.*

Aanteekeningen over orchideeën, door J. J. Smith. — Landbouwtoestanden en vooruitzichten op Sumatra (ontleend aan een rapport van dr. N. R. Pekelharing). — Technische toepassingen van de scheikunde der vetlichamen, door A. W. K. de Jong. — Schaduw-, sier- en laanboomen (vervolg), door H. J. Wigman Jr. (met ill.). — Machines voor de bereiding van palmolie en de verwerking van palmpitten, door M. van der Meer (met ill.). Druiventeelt, door v. Uffelen (met ill.). — Bespreking van: Een handboek over de dierlijke vijanden van onze cultuurgewassen, door Dr. Dammerman, door Dr. C. J. J. van Hall.

Mededeelingen van het Proefstation Malang. *No. 30. 1920.*

Een praktisch rookhuisje, door ir. J. C. Hartjens en E. Göbel. (Overgedrukt uit het Archief voor de Rubbercultuur) (met ill.).

Nederlandsch-Indisch Rubbertijdschrift. *4e Jaarg. (2e halfjaar) No. 11. 15 Febr. 1920.*

Een batokhanger (met ill.), door G. V. Rhemrev. — Heveaziekten, veroorzaakt door Diplodia, door M. F. Vincens (ontleend aan *Bulletin Agricole*). — Een valorisatie van plantage-rubber. — De emigratie naar de Lampongs. — De wereld-rubberproductie.

Id. No. 12. De vorming van het melksap van Hevea Brasiliensis. Voordracht, door Dr. W. Bobilioff. — Enkele opmerkingen over anatomie en selectie van Hevea. Voordracht, door Dr. W. Bobilioff (met ill.). — Selectie van meerjarige cultuurgewassen. — De rubbercultuur op „Tjepetir" in 1918.

Mededeelingen van het Deli Proefstation te Medan. *Tweede Serie No. IX. 1919.*

Regenwaarnemingen op Sumatra's Oostkust, de Oost- en Noordkust van Atjeh en in Tapanoeli in 1918, samengesteld door Dr. K. Diem en J. van Dijk.

Archief voor de Rubbercultuur in Ned.-Indië. *4e jaarg. Febr. 1920.*

Onderzoekingen over bruine bastziekte, door P. E. Keuchenius (met ill.) — Over den invloed van zwaar tappen op de chemische samenstelling van de latex, door Dr. W. H. Arisz. Naar analyses uitgevoerd door L. R. E. Schultz van Vlissingen. — Tapproeven bij Hevea Brasiliensis, door Dr. A. W. K. de Jong. — Werkwijze en toestel voor het verzamelen en coaguleeren van latex (met ill.) — Werkwijze voor het versnellen der coagulatie van rubberlatex of derg. natuurlijke latex.

Departement van den Landbouw in Suriname. Bulletin No. 38. *Dec. 1919.*

Nuttige wenken aan veehouders. Toestand en middelen tot verbetering va den veestapel en de veeartsenijkundige dienst in Suriname, door E. Vleming.

De Aarde en haar Volken. *56e Jaarg. Afl. 3 Febr. 1920.*

Tabakscultuur ter Java's Oosthoek, door W. R. de Greve (met ill.).

Pharmaceutisch Weekblad. 27 *Maart 1920.*

Java-Coca, door E. Reens.

Proefstation voor Vorstenlandsche tabak. *Mededeeling No. XXXVII. 1919.*

Onderzoekingen tot het vinden van een tegen Phytophthora Nicotianae, de Haan, weerstandskrachtig tabaksras, door Dr. A. d'Angremond (met ill.).

Handelsberichten. *14e jaarg. No. 679. 18 Maart 1920.*
De haven van Curaçao (vervolg). — Rozenhout (van Suriname).
Id. No. 683. De pepermarkt te Batavia gedurende 1919.

Pharmaceutisch Weekblad. *Jaarg. 57 (1920) No. 11.*
Nederlandsch-Indische kamfer.

In- en Uitvoer. *5e jaarg. No. 12. 24 Maart 1920.*
Onze Indische cultures in 1919 en hare vooruitzichten voor 1920, door Th o. D. C. III. Koffie.
Id. No. 13. Onze Indische cultures enz. IV. Thee.
Id. No. 14. Onze Indische cultures, enz. V. Suiker.

Economisch-Statistische Berichten. *5e jaarg. No. 222. 31 Maart. 1920.*
Grootindustrieën in Midden-Celebes en hunne bedrijfspolitieke grondslagen, door ir. E. C. ABENDANON.

Tijdschr. voor Sociale Hygiëne. *Afl. 3. Maart 1920.*
De volksgezondheid in onze West-Indische bezittingen, door H. VAN KOL.
Id. Afl. 4. Over biologische processen in den Indischen bodem, door H. F. TILLEMA.

Kon. Magnetisch en Meteorologisch Observatorium te Batavia. *Verhandelingen No. 5. 1919.*
Atmospheric variations of short and long duration in the Malay Archipelago and neighbouring regions, and their possibility to forecast them, by Dr. C. BRAAK.

De Tropische Natuur. *Jaarg. IX. Afl. 2. Febr. 1920.*
Iets over den Sero (otter), door S. LEEFMANS. — Javaansche Amorphophallussoorten (vervolg), door C. A. BACKER (Met determinatie-tabel voor de Javaansche soorten van het „Slangenblad").

Zoölogische Mededeelingen. *Deel V. Afl. 3. April 1920.*
Diagnoses of some new species of Penaeidae and Alpheidae with remarks on two known species of the genus Penaeopsis A. M. Edw. from the Indian Archipelago, by Dr. J. G. DE MAN. — Studiën over Indo-Australische Lepidoptera IV. Bijdrage tot de kennis der Heterocera-fauna der Oost-Indische Koloniën, door R. VAN EECKE (met ill.).

Verslagen en Mededeelingen betreffende Indische delfstoffen en hare toepassingen. *No. 10. 1919.*
De Lematangkolenvelden (met nadere beschrijving van het Boekit-Asemkolenveld), (met platen en kaarten).

De Ingenieur. *35e jaarg. No. 12. 20 Maart 1920.*
Technische lessen en vraagstukken op het gebied van den Indischen havenbouw, door ir. W. COOL (beantwoording eener beschouwing van ir. W. ELENBAAS).

Indisch Militair Tijdschrift. *51e jaarg. No. 2. Febr. 1920.*
De eerste vermeestering van het bentengcomplex in de Paja Reubôë (Pidië) op 20 Jan. 1901 (met kaart), door A. K. — Organisatie van troepenmenages, door A. M. W. VAN RENESSE. — Een en ander over de aanwending van giftgas als strijdmiddel, door J. A. VAN STAVEREN. — „La Subordination", door G. TH. SLOTHOUBER. — Een noodkreet, of de stamboeknummers 90.000 en hooger, door A. M. SIEREVELT. — Vereenvoudiging van administratie op de Buitenbezittingen, door L. — Civiel en militair gezaghebber, door L.

Orgaan van de N.-I. Officiersvereeniging. *5e jaarg. No. 2. Febr. 1920.*
De Barisankorpsen op Madoera (vervolg), door PRINS. — Uitbetalen van soldijen en opmaken van aantooningen, door C. L. — Minderjarige officieren, door VAN DEN BERGE. — Verzorging van graven [van gesneuvelde militairen], door C. — Een waarschuwing [aan eventueele verlofgangers naar Nederland], door A. MERKELBACH. — De bezoldigingsvoorstellen in den Volksraad. — Mededeelingen van het Hoofdbestuur.

St. Claverbond. *Afl. 3. Maart 1920.* [*Niet in den handel.*]
Noesa Kembangan, door F. Sträter (met ill.). — Het kind van Java, door L. A. Rood (met ill.). — Een Japansch gezantschap naar den Paus in de 16e eeuw, door P. Schermer. — Uit het heden der Wereld-missie, door J. van Rijckevorsel.

De Rijnsche Zending. *51e jaarg. No. 3. Maart 1920.*
J. H. Meerwaldt †. — Moderne stroomingen en onrust in de Batak-landen, door P. G.

Onze Missiën in Oost- en West-Indië. *3e Jaarg. Afl. 3. Maart 1920.*
De nieuwe Apostolische prefectuur in Ned. Oost-Indië (n.l. Celebes en omliggende eilanden), door B. J. J. Visscher. — Het Ursulinenklooster te Noordwijk (Batavia). — Het Roomsch-Katholieke weeshuis te Tjandi. — Onder de Kaja-Kaja's van Zuid Nieuw-Guinea, door Dr. M. Neyens. — Voordracht gehouden door Mgr. M. J. D. Claessens op de Indische week der Technische Hoogeschool te Delft, den 10 Oct. 1919 (vervolg).

Annalen van het Missiehuis te Tilburg. *38e Jaarg. No. 4. 1 April 1920.*
Ons nieuw arbeidsveld [nieuwe Apostolische Prefectuur van Celebes en omliggende eilanden]. — De nieuwe Prefectuur van Celebes.

De Macedoniër. *24e Jaarg. 1920. No. 3 en 4.*
Het godsbegrip der Mohammedanen en de zuilen van den Islam, door L. Tiemersma (vervolg).

Mededeelingen. Tijdschrift voor Zendingswetenschap. *64e Deel. 1e Stuk 1920.*
Een reis door het westelijk deel van Midden-Celebes, door Dr. Alb. C. Kruyt en J. Kruyt. — Willem Luyke (vervolg), door jonkvr. H. B. de la Bassecour Caan. — De Parhoedamdambeweging, door E. J. van den Berg. — Over goeroedjemaat (Gemeente helpers), door A. Hueting. — Godsdienst en maatschappelijke toestanden. — Gebruiken bij de naamgeving op Talaoet, door H. J. Stokking. — Belangrijke verschijnselen op Zendingsgebied. (Veranderingen op het arbeidsveld der Rijnsche Zending op Nieuw-Guinea. Enz.).

Maandblad der vier samenwerkende Zendings-Corporaties. *3e Jaarg. No. 4. 1 April 1920.*
De Hollandsch-Inlandsche school te Modjowarno (met ill.), door M. van Putten. — Een gouden ambtsfeest. Johan Frederik Niks 1870 — 26 April — 1920 (met portret). — Een zilveren ambtsfeest. Govert Maan 1895 — 23 April — 1920 (met portret). — Reisherinneringen uit Ned.-Indië. door Mr. J. W. Flieringa. VI. De positie der vrouw op Boeroe.

Zendingstijdschrift „De Opwekker". *65e Jaarg. No. 3. 1 Maart 1920.*
De invloed van den oorlog op den Zendingsarbeid (vervolg).

The Dutch East Indian Archipelago. *Vol. II. No. 30. 20 Jan. 1920.*
Advertising Sourabaya harbour abroad. — The cinchona plant industry in Java. — Establishment of a steel industry in Mid-Celebes. — The demand for coconut and other vegetable oils.
Id. No. 31. Sumatra practically a new country. — New enterprises in the Lampong Districts. — Kapoc and its cultivation. — Iron ores in the Dutch East Indies.

The Wireless World. *Vol. VII. No. 83. Febr. 1920.*
Personalities in the wireless world: Dr. engineer Cornelis Johannes de Groot (with portrait).

The Import and Export Trader. *Vol. II. No. 3. 22. March 1920.*
The vegetable fibres of the Netherlands Indies. II (with illustrations).

Bull. écon. Indochine. *XXII (1919). No. 138.*
Note sur la culture de quinquina à Java, par Noble.

Commercial Holland. *Vol. II. No. 17. March 1920.*
The Dutch ocean shipping trade, by C. H. K. Borghardt. — Glances into native life in the East Indies, by Ch. F. H. Dumont (illustrated from photographs in the collection of the Ethnogr. Museum at Leiden.)

Rupam. An illustrated quarterly Journal of Indian Art. *No. 1. Jan. 1920.*
Garuda, the carrier of Vishnu in Bengal and Java, by Akshay Kumar Maitra (mith plates). — A note on Kirtimukha: being the life-history of an Indian architectural ornament (with plates).

Annales du Jardin Botanique de Buitenzorg. *Vol. XXXI. 1e Partie 1920.*
Ueber Infloreszens-Bubillen in der Zingiberaceen-Gattung: Globba, von W. J. octers van Leeuwen (mit Tafeln). — Three new species of Globba, by Th. Valeton Sr. (with plates). — Papayas Anormaux, Oranjes Digitiformes, par Ch. Bernard (avec planches). — Quelques remarques sur des Phalloidées Javanaises, par Ch. Bernard (avec planches.) — On the vegetative propagation of two species of Taeniophyllum from Java, by W. Docters van Leeuwen (with plates.) — The Galls of „Krakatau" and „Verlaten eiland" (Desert island), by W. Docters van Leeuwen (with illustrations).

Den Haag, 27 April 1920. W. C. Muller.

De G. G. en de inlandsche volksbeweging.

De *Sumatra Post* heeft, naar aanleiding van hetgeen wij ter zake in ons gebruikelijk jaaroverzicht (Februari-nummer van dit tijdschrift) over de veranderde houding van de Indische regeering jegens de inlandsche beweging, schreven, een warm en sympathiek pleidooi gehouden (zie blz. 420 en vlgd. van de Meiaflevering d. j. van de *I. G.*). voor de gedragslijn, die de G. G. in deze heeft gevolgd.

Zooals het met dergelijke pleidooien voor een, naar onze meening slechte zaak, meer gaat, heeft de pleiter zijn doel verre voorbijgeschoten. Het is wel heel juist, wat de *Deli Ct.* opmerkte: dat de G. G. zelf erg verbaasd zal zijn geweest toen hij kennis nam van dit pleidooi. We zijn er ons van bewust, dat een twistgeschrijf over dit onderwerp al heel weinig resultaat kan hebben, omdat alles neerkomt op een appreciatie van de feiten, die, n'en déplaise de *Sumatra Post*, zoo duidelijk spreken, dat zij voor den goeden verstaander ook op den verren afstand, die Nederland van Indië scheidt, nog goed verstaanbaar zijn. Ware het aan te nemen, dat de hoofdredacteur van de *Sumatra Post* behooren tot de intieme kennissen van den G. G. zoodat hij van die zijde volledig kon zijn ingelicht, dan zou de zaak iets anders staan, al zou ook de conclusie moeten blijven luiden, dat de G. G. in den beginne — en dit is niet te verwonderen, waar hij zoo goed als geheel vreemd tegenover de Indische toestanden stond — zich deerlijk vergist heeft in de aan te nemen houding. De hem ten dienste staande adviezen zullen daarvan wel de grootste schuld dragen. Waar nu de hoofdredacteur van de *Sumatra Post* ook oordeelt en oordeelen moet naar de feiten, komt het op het verstaan van de feiten neer, en daarin is verschil mogelijk, zal verschil blijven bestaan.

Nu ter zake. Wij stellen het op prijs hier te kunnen verklaren, dat wij tot degenen behooren, die ten volle de stelling onderschrijven, dat een opkomende volksbeweging vooral in deze tijden, zich moet kunnen uitleven, dat men met gewelddadige onderdrukking niets verder zou komen. Maar met alle welwillendheid, die ook wij gewenscht en noodig achten bij het bepalen van de houding der overheid tegenover die volksbeweging, blijven wij het noodig vinden, dat vooralsnog de leiding niet geheel aan de handen der regeering ontglipt. Vooral in een kolonie, waar van één volk geen sprake is, moet dit een eerste eisch zijn.

Het gezag met of zonder aanhalingsteekens moet worden gehandhaafd in het belang der bevolking zelve, omdat dit de eenige manier is, waarop men kan beletten, dat volksmenners, stelselmatig dat gezag ondermijnen. Het is ook een eisch tegenover de landgenooten, die voor een groot deel door de Indische regeering verlokt zijn tot het wijden van hun leven en werkkracht aan de koloniën. Deze zouden toch in de eerste plaats het gelag moeten betalen, als een groot deel van die vele milioenen tellende bevolking eens uit den band sprong. Juist de Garoet-affaire is in dit opzicht zoo leerzaam. Daaruit is toch gebleken hoever bestuur en regeering onkundig waren omtrent hetgeen er werd voorbereid. Pogingen tot opstand tegen het gezag zijn er altijd voorgekomen, dat een vereeniging als de Afdeeling B. echter kon worden gevormd, zonder dat het bestuur daarvan iets vernam, zoodat een toeval dit aan het licht bracht, moet ook den G. G. wel de schellen van de oogen hebben doen vallen. Komende gebeurtenissen werpen hun schaduw vooruit. Welnu, reeds maanden tevoren kon men de klachten lezen, dat het inlandsche bestuur langzamerhand alle gezag verloor en zonder dit zal het Europeesche bestuur en dus de regeering veelal in het duister blijven tasten.

Het bezwaar van velen tegen het aanvankelijke beleid van den G. G. in zake de inlandsche volksbeweging is niet, dat Z. E. daarbij een welwillende houding heeft aangenomen, maar wel dat die welwillendheid zoo ver ging, dat de volksmenners te zeer vrij spel kregen.

Het stemde ons tot vreugde, dat nu, en dit vrij plotseling, een andere koers gestuurd werd, die mits in volle bewustheid consequent gevolgd, nog veel kan redden van hetgeen bedorven werd. Te lang is b.v. toegestaan, dat stelselmatig de tucht in het leger en bij de vloot werd ondermijnd, totdat ook hieraan door verbanning van twee voorname raddraaiers een einde is gemaakt.

We hebben acte genomen van de verklaring van de *Sumatra Post*, dat ook zij van meening is, dat de voornaamste Inlandsche politieke vereeniging zich thans in haar volle naaktheid vertoont, al hebben wij de ruiterlijke erkenning gemist, dat feitelijk een toeval die naaktheid demonstreerde. Ook lazen wij onder erkenning van de waarheid hoe die vereeniging al méér in revolutionnaire richting is verschoven, en ten slotte groepen van extremisten vormde, welke de gewelddadige revolutie in haar vaandel schreven.... Ook hier echter moet worden opgemerkt, dat de Indische regeering niets heeft gedaan om dit te voorkomen, en juist door haar te ver doorgevoerde „op zien komen spelen" in haar plicht tegenover de ordelievende elementen is tekort geschoten. Dat die Inlandsche vereeniging nu nooit zal kunnen zeggen: „Gij, Indische regeering, hebt van ons gemaakt wat wij geworden zijn, omdat gij van den beginne af aan onzen groei in andere richting hebt geknot en verstikt!" is heel waar ofschoon weinig ter zake dienende. Maar de

slachtoffers, die reeds gevallen zijn en mogelijk nog vallen zullen, kunnen wel de Indische regeering verwijten, dat zij eerst niet veel heeft gedaan om hen voor den heilloozen invloed van onverantwoordelijke volksmenners te behoeden. Het is voor velen dan ook juist de vraag, of als er wel een krachtige leiding van de Indische regeering was uitgegaan, alles niet veel geleidelijker en dus beter ware verloopen. *Nu* moet toch krachtig worden opgetreden en moet de Indische regeering gebruik maken van alle haar ten dienste staande machtsmiddelen.

We hebben nooit getwijfeld aan de goede bedoelingen van den G. G.; we gelooven gaarne, dat hij volkomen eerlijk in zijn overtuiging stond, dat hij den juisten weg bewandelde, maar gelooven ook even vast, dat hij het mis had, en dat hij nu hem de oogen zijn opengegaan — dit strookt volkomen met de eerlijke, faire bedoelingen van den landvoogd — van richting is veranderd. Wij geven gaarne toe, dat er motieven zijn aan te voeren om de aanvankelijke, nu losgelaten, houding van de Indische regeering te verdedigen.

We zijn de *Sumatra Post* erkentelijk, dat zij ons aanleiding heeft gegeven, ons standpunt nog eens uiteen te zetten. We konden dat te eerder doen omdat we nimmer aan verguizing van dezen landvoogd ons hebben schuldig gemaakt, al hebben ook wij gemeend onze stem te moeten doen hooren, waar het, naar wij eerlijk meenden, den verkeerden kant uitging. De ontwikkeling der gebeurtenissen heeft ons doen zien, dat wij niet mis getast hebben.

Ook het *Soer. Hbl.* en naar den stijl te oordeelen de hoofdredacteur van dit blad, de heer J. G. Boon, heeft onder den titel *Onzuivere Belichting*, ons jaaroverzicht met een vermelding vereerd. We meenen, onzen lezers ook dit stukje niet te mogen onthouden. Het luidt in extenso:

De heer E. A. A. Van Heekeren behandelt in het Februari-nummer van de *Indische Gids* Nederlandsch Oost-Indië in 1919. Het artikel is inderdaad niet anders dan een vluchtig overzicht; een chronologische samenvatting der gebeurtenissen, hier en daar doorspekt met algemeene opmerkingen, in geen enkel opzicht getuigend van ernstige studie om tot een juiste feitenwaardeering te komen.

De heer Van Heekeren gaat uit van de onjuiste meening, dat de Indische regeering eindelijk haar meer dan lankmoedige houding heeft laten varen en met grootere gestrengheid is opgetreden tegen de drijvers, die met hun onbekookte theorieën de Indische bevolking tegen het wettige gezag trachten op te zetten, om als slotconclusie te verklaren, dat hij met waardeering heeft gezien, hoe de Indische regeering eindelijk met vaste hand de teugels heeft trachten terug te grijpen, die haar wel een beetje ontglipt waren.

Wij zouden er genoegen mede hebben kunnen nemen, dat de heer Van Heekeren de consequenties van zijn waardeering niet verder uitspon, indien

de regeering thans met de daad bewees, dat zij heeft ingezien hoe verkeerd haar houding van de laatste jaren was. Wij zijn echter overtuigd, dat de gouverneur-generaal de eerste zal zijn om 's heeren Van Heekerens conclusies als absoluut onjuist te verwerpen en het komt ons daarom gewenscht voor met een kort woord op te komen tegen de beweringen van de *Indische Gids*, welke ware zij juist, de ontheffing van den huidigen landvoogd uit het bestuur, als logische consequentie zouden moeten hebben. (Sic! Hoofdred. *I. G.*).

De Indische regeering heeft haar lankmoedige houding echter niet verlaten, heeft de haar ontglipte teugels niet opnieuw met kracht gegrepen. Zij staat nog steeds, alle leering van den jongsten tijd ten spijt, even welwillend tegenover de zoogenaamde inlandsche beweging, welke geen beweging is, doch de uiting van een door revolutionnaire elementen bewerkt en opgezet volk, dat willens en wetens misleid wordt.

Want voor de veranderde houding der regeering pleiten niet de externeering van een Sneevliet en Brandsteder en het af en toe onder politietoezicht stellen van samenzwerende volksleiders, zooals de heer Van Heekeren het wil laten voorkomen. Die bestuursdaden leveren slechts het bewijs, dat de politiek van welwillend toezien de noodzakelijkheid van het toepassen van de exorbitante rechten niet uitsluit, doch in geen enkel opzicht, dat van koers veranderd is.

Het is der regeering niet als verdienste aan te rekenen, dat zij twee mannen externeerde aan wien jaren lang vrijwel ongestoord de gelegenheid werd gegeven om de pijlers van ons koloniaal gezag, — leger en vloot — te ondermijnen. Het moet haar integendeel als een hoogst ernstige bestuursfout worden verweten, dat zij het zoover heeft laten komen en eerst ingreep, toen een dezer pijlers dreigde in te storten. Met die externeeringen toch is de kracht der pijlers niet hersteld en zelfs de heer Van Heekeren zal het niet aandurven omtrent hun huidige waarde een positief oordeel uit te spreken.

Externeeringen en onder politietoezicht stellen zijn daden, welke in het kader van elk bestuursbeleid passen. Zij kunnen dus niets bewijzen wat betreft de vermeende veranderde bestuurstaktiek. De gebeurtenissen van den allerjongsten tijd, de misdadige stakingsactie onder leiding van communistische en revolutionnaire elementen, waartegen de regeering niet optreedt, bewijzen trouwens onweerlegbaar, dat de heer Van Heekeren ongelijk heeft; dat de regeering haar politiek van welwillend toezien niet heeft gewijzigd, dat zij nog steeds achter de gebeurtenissen aankreupelt en niet ingrijpt om te *voorkomen*, doch om te *herstellen* als het kwaad te ver dreigt in te vreten.

Op de onzuivere belichting van het huidige bestuursbeleid door den heer Van Heekeren in een, in zekere kringen nog gezaghebbend orgaan, diende even de aandacht te worden gevestigd."

Tot zoover het *Soer. Hbl.* in zijn niet aangenaam klinkend stukje. De lezer zal dadelijk zien, dat de *Sum. Post* toegeeft, dat de Indische regeering haar houding tegenover de inlandsche beweging gewijzigd heeft, het *Soer. Hbl.* daarentegen niet. Maar daarvoor moet dan ook de gratuite bewering dienen, „externeeringen en onder politie toezicht stellen zijn daden, welke in het kader van elk bestuursbeleid passen". Die stelling is natuurlijk neergeschreven na ernstige studie, die den schrijver niet heeft kunnen doen inzien, dat hij een dwaasheid deed drukken. Moeten wij het hier vermelden, dat met name het toepassen van de exorbitante rechten — in een populairen naam ligt vaak veel opgesloten — alleen past in het kader van een regeering, die

van *alle* haar ten dienste staande machtmiddelen wenscht gebruik te maken?

Dat de regeering niet optreedt tegen *alle* stakingen van den laatsten tijd bewijst niets tegen de beweringen in ons jaaroverzicht. Stakingen met een revolutionnair doel ontketend, zijn een *gevolg*, dat men voor de toekomst misschien kan voorkomen door de oorzaak weg te nemen, d.w.z. door op te treden tegen de opruiers. Juist in die richting wordt den laatsten tijd ten rechte gehandeld. Alleen als de overheid in gebreke was gebleven om de werkwilligen te beschermen, zou men haar met grond slapheid kunnen verwijten. Als men niet tot Russische methoden toevlucht wil nemen is het onmogelijk van overheidswege een staking te breken. Inderdaad zal door de vroegere verkeerde houding van de Indische regeering, deze aanvankelijk nog achter de gebeurtenissen „aankreupelen". We hebben echter goeden moed, dat dit zal veranderen, en dat dan werkelijk ook weer zal blijken, dat voorkomen beter is dan genezen.

Met groote erkentelijkheid lazen wij, dat het *Soer. Hbl. De Indische Gids* in „zekere kringen" nog wel gezag toekent. We begrijpen, dat het Soerabajasche orgaan wil vastleggen, dat die kringen natuurlijk niet die zijn, waarin het zelf gezag heeft. Zou de hoofdredactie van het *Soer. Hbl.* ons niet den dienst willen bewijzen eens het terrein van de algemeenheden te verlaten en duidelijk te zeggen in welke kringen ons tijdschrift wel gezag en in welke kringen het dit niet heeft? Want we zeggen het zachtjes: we weten dat zelf zoo nauwkeurig niet, houden ons dus voor voorlichting, natuurlijk na ernstige studie, zeer aanbevolen.

E. A. A. VAN HEEKEREN

Geneeskundig Hooger Onderwijs in Indië

DOOR

A. E. SITSEN,

Arts in Soerabaia.

Indië is in verschillende opzichten een oord van ballingschap voor ons Nederlanders. Wij leven daar onder, voor ons ongunstige omstandigheden, zoowel wat klimaat als wat verbinding met de beschaafde wereld betreft. En zoo kan het voorkomen, dat men pas na maanden, van wat in Holland in openbare vergaderingen is besproken, eenig bericht krijgt.

Zoo is het ook mij gegaan. Op het tweede Koloniaal Onderwijscongres, op 22, 23 en 24 October in den Haag gehouden, geniet ik de twijfelachtige eer, door Prof. Boeke te worden beschouwd als de vader van het denkbaar slechtste voorstel voor een Indische Universiteit, en eerst einde Februari bemerk ik dit.

Waar op dit congres niemand den heer Boeke heeft weerlegd ten minste op de punten, dit voorstel betreffende — acht ik mij verplicht, alsnog tegen deze uiting stelling te nemen. M. i. toch is het plan — waarvan eigenlijk niets van mij afkomstig is dan het initiatief het voor te stellen — niet een verlaging van de Universiteit zooals Prof. Boeke het wil doen voorkomen, maar juist een verbetering. De geheele wereld wordt langzamerhand gedreven naar het zelfbeschikkingsrecht, bij het Hooger onderwijs daarentegen is dit ver te zoeken. Alle besluiten, de regeling van het onderwijs betreffende, worden genomen door niet deskundigen. Benoemingen geschieden door colleges, die niet in staat zijn, over de waarde van de benoemden te oordeelen. Zoo nu en dan komt het voor, dat bij een hoogleeraarsbenoeming de voordracht van curatoren en professoren eenvoudig wordt op zijde gelegd, en een niet voorgedragen persoon wordt benoemd. Vooral aan de Amsterdamsche Universiteit valt dit sterk op. Vindt Prof. Boeke, dat dit bevorderlijk is voor het Hoogere karakter van het onderwijs, dat door een dergelijke onzekerheid het peil hoog gehouden wordt?

Welnu, juist dit wordt door de door mij voorgestelde regeling voorkomen. Alles, wat de Universiteit aangaat, wordt door een college

vastgesteld, dat volkomen bevoegd is te oordeelen. Om er nu voor te waken dat de besluiten zooveel mogelijk in overeenstemming zijn met de behoeften, zijn in dit bestuur alle groepen, die er belang bij hebben en tot oordeelen bevoegd zijn, opgenomen. Bij het oorspronkelijke voorstel, dateerend van October 1918 (te vinden in den bundel: Het Hooger onderwijsvraagstuk, overgenomen uit de *Handelingen* van den Volksraad en het *Vrijzinnig Weekblad* blz. 4. Naar dezen bundel zal telkens verwezen worden) waren dit:

a. de directeuren van de Departementen, waaronder de verschillende vakken tehuis behooren, dus Onderwijs, Burgerlijke geneeskundige dienst, Landbouw, Burgerlijke Openbare Werken, Justitie.

b. de directeuren van de verschillende scholen.

Hieraan heb ik later toegevoegd (zie bundel blz. 55)

c. door de gegradueerden in Indië gekozen vertegenwoordigers.

Dit complex is gedoopt: de Universiteit. Heeft Prof. B. daar bezwaar tegen, een andere naam is mij even goed. Feitelijk zie ik in de Universiteit een instelling, die uit den tijd begint te geraken. De technische Hoogeschool, de veeartsenijhoogeschool, de landbouwkundige hoogeschool zijn voor mij niet minder dan de universiteiten in Nederland, ik kan mij zelfs voorstellen dat zij hooger kunnen staan. En hoe meer vakken in het hooger onderwijs worden opgenomen, des te verder zal de universiteit af gaan staan van haar oorspronkelijke beteekenis n. l. de plaats, waarin alle wetenschappen hoogeronderwijs wordt gegeven. In dit opzicht zij verwezen naar het eerst kort bestaande handelsonderwijs.

Het eenig bezwaar, dat ik in Prof. Boeke's ons zeer karig toebedeelde argumenten tegen mijn voorstel kan vinden, is „het ontbreken van een middelpunt van ontwikkeling eener nationale cultuur." Dit bezwaar, vroeger reeds door Dr. Terburgh genoemd (bundel blz. 23), is door mij ook reeds behandeld in mijn artikelen (bundel blz. 55 en 83). Het gaat uit van het denkbeeld, dat het onderwijs aan een inrichting dieper wordt, wanneer meer vakken naast elkaar worden onderwezen, en dat aan den invloed van leerlingen van verschillende faculteiten op elkaar een opvoedende kracht moet worden toegeschreven. Dit laatste is zeer zeker waar, aan het eerste daarentegen kan worden getwijfeld, omdat toch enkele uitzonderingen daargelaten, een student slechts volgt de colleges, op zijn vak betrekking hebbend.

Hierbij komt echter, dat die invloed bij het door mij voorgestane plan niet wordt weggewerkt. Het aantal scholen, voor elk van de faculteiten benoodigd, is vrij groot. (B. spreekt van enkele verspreide faculteiten). Zoo zijn voor de geneeskundige studie zeker een vijftal inrichtingen noodig, om het voor de verzorging van Indië benoodigde aantal medici af te leveren. Bedenkt men nu, dat er in Indië slechts een half dozijn plaatsen zijn, die voor vestiging van de inrichtingen in aanmerking komen,

dan is het gemakkelijk in te zien, dat reeds zeer spoedig verschillende scholen, waar verschillende vakken worden onderwezen, naast elkaar in één plaats zullen staan, waardoor het bezwaar geheel vervalt. Ik geloof daarom niet, dat wij in dit opzicht met de geloofsbelijdenis van Prof. Boeke mede behoeven te gaan.

2. Ernstiger is m. i. wat op blz. 115 te lezen staat, bij de omvorming van de S. T. O. V. I. A. [waarmede Prof. Boeke blijkbaar de artsenscholen bedoelt; het schijnt hem te zijn ontgaan, dat de tweede geneeskundige school in Soerabaia, niet heet S. T. O. V. I. A., maar N. I. A. S. (Nederlandsch-Indische artsenschool)]. Hierbij word geinsinueerd, dat ik een vreemdeling in Jeruzalem zou zijn. Het schijnt een geliefdkoosd strijdmiddel van Prof. B. te zijn, aan de bevoegdheid tot oordeelen te twijfelen bij zijn tegenstanders; ook Prof. Kohnstamm moest hooren, dat aan zijn kennis van het onderwijs aan de Universiteiten kon worden getwijfeld. Ik zou hier dan ook niet op doorgaan, wanneer hier niet een bijzonder onaangename omstandigheid aan verbonden was. Men krijgt het als lang in Indië verblijvend mensch meer te hooren, dat men eigenlijk niet bevoegd is, over Nederlandsche toestanden te oordeelen terwijl omgekeerd Nederlanders, die 1 of 2 jaar in Indië waren, als autoriteiten optreden op het gebied van Indische zaken. Een feit is hierbij, dat wij in Indië de Nederlandsche toestanden wat anders gaan bekijken. Tot geruststelling van Prof. Boeke zij hier vermeld, dat ik bijna 4 jaar aan S. T. O. V. I. A. werkzaam was, aan dezelfde inrichting dus, waarvan het onderwijs zijn eigen blik zoo heeft verruimd en geopend voor de bezwaren van het Hollandsche onderwijs, terwijl ik daarna nu bijna 7 jaar belast ben met het inrichten van een soortgelijke, maar gereorganiseerde en uitgebreide inrichting in Soerabaia en daarom gedwongen ben, de rijzende vraagstukken geregeld te bestudeeren.

Gaan we nu in op wat Prof. Boeke daar schrijft, dan vraag ik me met verwondering af, wat hij van mijn voorstel met toelichtingen en latere artikels heeft gelezen. Het beeld, dat daar door hem wordt ontworpen, heeft mij nooit voor den geest gestaan. In de oorspronkelijke nota (bundel blz. 5) staat uitdrukkelijk: „De lessen aan de scholen worden gegeven door leeraren"..... „De titel Professor zij een titel zonder bevoegdheden, verleend door het bestuur der Universiteit".

Dit is geen los neer geworpen zin, maar een uitvloeisel van de plichten, die naar ik mij voorstel aan een Hooger onderwijs zijn opgelegd. Het dient tot „de vorming en voorbereiding tot zelfstandige „beoefening der wetenschappen en tot het bekleeden van maatschap„pelijke betrekkingen, waarvoor een wetenschappelijke opleiding ver„eischt wordt". (Wet op het Hooger onderwijs).

Voor het eerste gedeelte van deze taak heeft men noodig wetenschappelijke menschen, die door hun voorbeeld, door leiding te geven

aan de eerste schreden van de studenten op het pad van het zelfstandig wetenschappelijk werk, de wetenschap moeten helpen vooruit brengen. Voor het tweede gedeelte van de taak heeft men noodig goede docenten, die de toekomstige medici (ik spreek hier alleen over het medisch onderwijs) voor hun taak in de praktijk geschikt maken. Deze docenten kunnen natuurlijk tegelijk goede onderzoekers zijn, en in dit geval zal hun hooger standpunt den studenten ten goede komen; het is echter niet noodig, dat zij tot de groote geesten op wetenschappelijk gebied behooren. Zelfs komt het herhaaldelijk voor, dat de corypheeën niet de gave bezitten, den middelmatigen hoorder de voor hem noodige kennis bij te brengen, zoodat zij dan in dit opzicht minder geschikt zijn dan de, niet zoo uitblinkende, goede docenten.

Wil nu een universiteit aan haar doel beantwoorden, dan moet aan beide eischen worden voldaan. Het groote verschil tusschen de hoogescholen, zooals zij in Nederland bestaan, en onze vakscholen is nu, dat de vakscholen in de eerste plaats bedoelen opleiding van medici, de universiteiten de vorming van wetenschappelijke mannen. Bij de vakscholen lijdt de wetenschap, bij de universiteit de practische vorming. Dit begint men ook in Nederland in te zien, zooals valt op te maken uit de talrijke voorstellen tot reorganisatie van het universitair onderwijs, waarbij zelfs een neiging tot overslaan in omgekeerde richting niet te miskennen is.

Wil men nu de vakscholen tot faculteiten vervormen, dan zal men het wetenschappelijk peil moeten verhoogen zonder daarom de vakopleiding te verminderen, dus zonder in de fout te vervallen van de universiteit. En juist daarvoor diende de door mij voorgestelde inrichting. In Nederland wordt er telkens over geklaagd, dat het zoo moeilijk dikwijls is, een opengekomen stoel te bezetten. Dit komt m.i. alleen, door dat men te veel let op het wetenschappelijk werk. Het aantal werkelijk boven de rest uitstekende, zelfstandige onderzoekers, is nu eenmaal niet zoo groot. Wanneer men de namen leest van de professoren, die 100, ja zelfs 50 jaar geleden onze universiteitszetels bezetten, dan staat men er verstomd van, hoe weinig daaronder nu nog bekend zijn. Zoo kort duurt hun roem! Het is dan ook m. i. onmogelijk, het aantal universiteiten, dat noodig is voor de vorming van medici, te bezetten uitsluitend met de groote geesten der wetenschap.

Wanneer wij nu volmondig erkennen, wat practisch ook in Nederland geschiedt, dat men zich bij de benoemingen van leeraren ook met minder beroemden tevreden moet stellen, dan staat daartegenover de eisch, dat dit ook uitkome. En dit is te bereiken door aan de leeraren te geven den naam van leeraar, aan de uitblinkenden den titel professor.

3. Uit het voorgaande volgt nu, dat de angst van Prof. Boeke over het overbrengen van de leiding van het onderwijs in Holland naar Indië geheel overbodig is. Ik heb den wensch uitgesproken, dat

de Indische oud-leeraren aan het universitaire onderwijs in Nederland zouden kunnen worden verbonden. Nergens staat, als wat. Dit zou in Nederland moeten worden geregeld. Zelf ben ik er ook van overtuigd, dat het niet zou gaan, de oud-leeraren der artsenscholen in Nederland in professoren om te zetten: als lectoren & dgl. zijn ze echter toch zeker wel bruikbaar.

Hierbij komt nog, dat reeds spoedig Indiërs aan ons onderwijs een actief deel zullen gaan nemen, en voor deze, tot het land zelf behoorende, geldt natuurlijk het hier ontwikkelde niet. De maatregel wordt dus een overgangstoestand, zooals trouwens alles slechts een ontwikkelingsphase voorstelt.

In dit verband moet nog een kleine wijziging gemaakt worden op wat ik vroeger schreef. In de „Raming van meedere onkosten etc" schreef ik op blz. 8, dat het voorstel, Hollandsche Professoren voor een tijdje naar Indië te zenden, mij niet gewenscht scheen. Dit is een uitdrukking, die mij in den haast uit de pen is geslipt, die echter mijn standpunt niet weergeeft. Zeer zeker juich ik het toe, dat onze Hollandsche hoogleeraren ook eens naar Indië komen, en een tijdje aan ons onderwijs deelnemen, wanneer dit geschiedt in den tijd, dat een onzer leeraren met verlof is. Het moet echter een vervanging blijven, het onderwijs in Indië mag geen filiaal worden van dat in Nederland, met steeds wisselend personeel, want dit zou de ondergang van ons onderwijs zijn. Ik geef toe, dat een dergelijke regeling niet door Prof. van Rijnberk wordt genoemd, ik dus wat voorbarig was; de rede van Mevrouw Baerveldt-Haver (stenografisch verslag, blz. 141), die een detacheeringssysteem er aan wil vastknoopen, toont echter aan, hoe licht ze er door wordt geinspireerd

4. Nu komen we tot de vraag, of de medische scholen nu tot faculteiten zijn om te vormen. Mijn meening daarover vindt geen instemming bij Prof. Boeke. Ik geloof, dat dit voor een belangrijk gedeelte het gevolg is van het feit, dat hij mijn meening zoekt op een plaats, waar ze niet te vinden is, n. l. in de „Raming der meedere kosten". In deze raming toch staat vermeld, welke kosten direct noodig zijn, boven alles, wat aan de medische scholen, zooals ze thans zijn ingericht, noodig is.

Wil men de scholen tot faculteiten maken, dan zal men het peil van de leerkrachten zooveel mogelijk moeten opvoeren en hun de middelen moeten geven, tot het invoeren van meer wetenschappelijk werk benoodigd.

a. Om zooveel mogelijk goede krachten aan de inrichtingen te verbinden, zal het salaris moeten worden verbeterd, en de voorwaarden zullen verder zoo gunstig mogelijk moeten zijn. Dit is reeds in de raming van kosten besproken, door verkorting van den diensttijd en de, door Prof. Boeke zoo sterk aangevallen, regeling waarbij onze

oud-leeraren ook nog in Nederland werk zouden kunnen vinden, dus niet op hun 50ste jaar als versleten worden afgekeurd.

b. Het aantal assistenten zal moeten worden vermeerderd. Thans zijn aan de artsenscholen 5 assistenten bij 7 leeraren. Dit kan echter zoo niet blijven. Bij de nieuw te bouwen inrichting in Soerabaja, waaraan juist begonnen wordt, is het principe doorgevoerd van scheiding van de afdeelingen der verschillende leeraren. Als het gebouw klaar is, zal daar dus voor elk leeraar een assistent moeten komen. Thans in het tijdelijke gebouw, is dit onmogelijk, omdat er voor het allernoodzakelijkste eigenlijk niet eens voldoende plaats is.

Nu is dit aantal ook voor een medische faculteit m. i. voorloopig wel voldoende, omdat eensdeels het aantal leerlingen klein, anderdeels het materiaal niet groot is. In de hoogere klassen wisselt het aantal leerlingen tusschen 10 en 20; het aantal secties bijv. bedraagt misschien 100 per jaar.

Met het oog op bovenstaande is het begrijpelijk, dat voor meerdere uitgaven geen assistenten behoefden te worden geboekt.

c. De hulpmiddelen moeten voldoende zijn. Ook hieraan ontbreekt maar al te veel. Echter, de verbetering is zoowel voor de tegenwoordige scholen als voor de universiteit noodig. En het is aan te nemen, dat ze er komen zal. Het nieuwe complex gebouwen, voor de N. I. A. S. te Soerabaia in aanbouw, zal het millioen aan bouwkosten zeker overschrijden. Hieronder behooren alle praeclinische vakken, vermeerderd met pathologische anatomie en gerechtelijke geneeskunde. Elk leeraar krijgt een eigen afdeeling, waarin hij behalve leslokaal, museum, laboratorium voor de leerlingen vindt een eigen kamer, een eigen laboratorium en een vertrek, dat zonder bestemming is, dus voor gasten kan worden bestemd, voor speciale doeleinden gebruikt, etc. Bovendien zijn de gebouwen in T vorm geprojecteerd, en ruim uiteen gebouwd, waardoor het gemakkelijk is, bij gebleken behoefte nog localen bij te bouwen, zonder de algemeene inrichting te schaden.

Ook voor de verzorging van de clinische vakken wordt goed gezorgd, daar bij de school een ziekenhuis zal worden gebouwd voor 800 bedden, waarin alle klinische onderwijsinrichtingen worden ondergebracht. Dit zal waarschijnlijk 2 millioen kosten.

Waar nu op dergelijke onbekrompen wijze wordt gezorgd voor de huisvesting van het N. I. A. S. complex, is het moeilijk aan te nemen, dat de inwendige inrichting bij het inwendige ten achter zou staan.

Een afzonderlijke vermelding verdient de boekerij. Deze is in Batavia vrij goed, in Soerabaia nog niet veel op 't oogenblik; ze zal echter ook bij voortbestaan van de vakscholen moeten worden aangevuld. Dat ook hier op den steun van de Regeering valt te rekenen, volgt uit het feit, dat in het hoofdgebouw van de N. I. A. S. een groote lees- en studiezaal komt. Deze zonder boekerij is toch niet goed te denken.

Met bovenstaande uiteenzetting geloof ik, te hebben aangetoond, waarom of de tegenwerpingen van Professor Boeke niet zwaar mogen worden aangerekend. Ik kan het verdere gedeelte van zijn betoog onbeantwoord laten. Alleen meen ik nog met kracht te moeten protesteeren tegen de uiting, dat het er niets toe doet, of we over 10, of 15 jaar in Indië een universiteit krijgen, als ze dan zooveel te beter is (blz. 117). Voor Holland doet dit er niets toe, voor Indië alles. Beter wat minder ingericht, en spoedig, dan volmaakt, maar dan eerst een geruimen tijd niets.

Dit noemt men in Nederland de beroemde Hollandsche voorzichtigheid, die niet over één nacht ijs gaat. Wanneer men eenigen tijd uit Nederland weg is, begint men het een anderen naam te geven. Dan ziet men de oorzaak in, waarom Holland zoo dikwijls komt hinken achter zijn voortvarende naburen, Vooral in Indië heeft men in dit opzicht reeds leergeld betaald, maar naar het schijnt nog niet genoeg. Ik behoef hierbij maar te wijzen op het onderwijs aan Chineezen, Ook thans worden weer tal van Indiërs naar buitenlandsche universiteiten gejaagd, omdat er in Indië geen is en Nederland hun te ver is of om andere redenen niet aantrekt. Zoo wordt het intellectueele Indië van Holland vervreemd.

Ten slotte moeten hier nog een paar wijzigingen van mijn oorspronkelijk plan worden vermeld. Sedert is de Technische Hoogeschool in Bandoeng opgericht, waarvoor als salaris van de hoogleeraren is vastgesteld *f* 1000.— *f* 1500.— per maand. Bij de regeling van het medisch onderwijs zal dit salaris dienen te worden geëvenaard. Hierdoor wordt de raming natuurlijk veel hooger, echter wordt dit weer gereduceerd, doordat ook de tractementen van de leeraren aan onze scholen verhoogd worden.

Doordat deze Technische Hoogeschool is opgericht, is tegelijkertijd beslist, dat de leeraren den titel Hoogleeraar zullen dragen. Dit ligt dus niet in de lijn van mijn veorstel. Dit behoeft echter het door mij sub 3 besprokene niet te ontzenuwen, daar de verhouding van de oud-leeraren der scholen tot de universiteiten in Nederland, in Holland zelve geregeld kan worden. Bovendien, ook aan de universiteiten heet niet elke leerkracht professor; men heeft buitengewone hoogleeraren, lectoren, privaatdocenten.

Soerabaia, 10 Maart 1920.

De Indische Landbouwstatistiek, hoe zij was en hoe zij worden moet

DOOR

A. M. P. A. SCHELTEMA.

In de April en Mei afleveringen van dit tijdschrift verscheen in het vorige jaar onder bovenstaande veelbelovenden titel een artikel van de hand van den heer Schmülling, dat naast interessante opmerkingen en eenige goede wenken voor het Statistisch Bureau, waaraan schrijver dezes als landbouwkundige verbonden is ook zoovele onjuistheden bevat, dat ik het eerst overbodig vond er verder op in te gaan, daar iedere insider dit direct zou opmerken, terwijl voor outsiders een beoordeeling toch niet mogelijk is.

Waar echter de heer S., zich blijkens zijne vele latere artikelen als een autoriteit op dit speciale zeer ingewikkelde gebied beschouwt, meen ik toch er op te moeten wijzen dat hij blijken geeft deze materie in het geheel niet te beheerschen en in zijn ellenlange artikelen zooveel kaf geeft, om in zijn bloemrijke taal te spreken, dat men het koren met een lantaarntje moet zoeken.

Daar evenwel de heer S. hiervan wel niet zoo overtuigd zal zijn, zal ik trachten aan te toonen, dat vele zijner beweringen onjuist zijn, waarmee ik evenwel niet wil zeggen, dat ik met de niet behandelde gedeelten zijner artikelen instem.

Wilde men den heer S. op den voet volgen dan zou men een artikel moeten schrijven vrijwel even lang als het zijne, waartoe mij den tijd en lust ontbreekt en wat ook teveel van de lezers van dit tijdschrift zou vergen. Het Statistisch Bureau is overigens den heer S. dankbaar voor de vele belanstelling die hij getoond heeft en den ijver waarmede hij de cijfers van de statistieken bestudeerd heeft. Jammer, dat de heer S. het meer in de quantiteit dan in de qualiteit zoekt.

Mijn critiek zal uit den aard een detailcritiek moeten zijn, daar de heer S. zich te veel in kleinigheden verliest en door de boomen het bosch niet meer ziet.

In het Aprilnummer wijst de heer S. op de groote uitbreiding der bouwgronden in het tijdperk 1895—1905.

Hij wijt deze groote uitbreiding aan:

ten 1e nieuwe ontginningen;

ten 2e het ontdekken van clandestiene ontginningen;

ten 3e de nieuwe landrenteopmetingen en daarbij gevonden meerbevindingen;

ten 4e het afstaan der gronden als gevolg van afbakening in verband met het inrichten van djati- en wildhoutbosschen en het oprichten van houtvesterijen; afschrijving van koffieplantsoenen en overgang daarvan in bouwgronden;

ten 5e den aanleg van afwateringswerken, waardoor moerassen en te laag gelegen gronden beplantbaar worden.

Verder speciaal wat de droge gronden betreft het landrenteplichtig worden bij de nieuwe landrenteregeling van erven grooter dan een $^1/_4$ bouw.

Na deze verdienstelijke opsomming wijst de heer S. op een discordantie tusschen de uitgestrektheden van de landrenteplichtige gronden en die der bouwgronden in 1915, zooals deze worden opgegeven in bijlage M van het Koloniaal Verslag over dat jaar en in de „Jaarcijfers", welke laatste geput zijn uit de bijlage EE van dat Verslag. Hieromtrent kan opgemerkt worden, dat een dergelijk verschil zeker niet had behooren voor te komen. De statistiek van den Inlandschen bouwgrond voor het Koloniaal Verslag werd vóór het jaar 1916 op de gewestelijke bureaux samengesteld uit geheel onvoldoende gegevens en op dikwijls zeer onvoldoend nauwkeurige wijze. Sinds dat jaar geschiedt de bewerking bij het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Bij de samenstelling van den staat van de grootte der gronden wordt ter vergelijking gebruik gemaakt van een opgave van den Landrentedienst. Wijken de door de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur ingediende opgaven hiervan sterk af dan wordt een nadere toelichting gevraagd. Hierdoor wordt het veroorzaakt dat sinds 1916 dergelijke verschillen niet meer voorkomen, zooals trouwens ook uit het door den heer S. gegeven staatje blijkt. Het verschil bedraagt in 1916 immers nog maar $^1/_2$ pCt. Het is de verdienste van Jhr. C. de Savornin Lohman geweest, dat hij de statistiek van den Inlandschen Landbouw heeft georganiseerd, zoodat nu op zijn werk kan voortgebouwd worden. Op zijn voorstel worden vanaf 1916 de padiproefsnitten, die ten behoeve van den Landrenteaanslag genomen worden voor de berekening der padiproductie benut.

Aangaande de méér-bevindingen van de landrentemetingen kan opgemerkt worden, dat daar de nieuwe landrenteregeling in 1920 vrijwel in alle districten van Java en Madoera (met uitzondering van de Vorstenlanden en de particuliere landen) ingevoerd zal zijn, verwacht

kan worden, dat de cijfers voor den bouwgrond stabieler zullen worden en de groote meer-bevindingen vooral van de droge gronden weldra tot het verleden zullen behooren. Bovendien bestaat bij den Landrentedienst het voornemen, zooals de heer S. ook zelf opmerkt, om de geheele landrente-administratie op den duur niet meer door de desahoofden en schrijvers doch op geleidelijk op te richten regentschapslandrentekantoren te doen bijhouden, zoodat verwacht kan worden, dat de veranderingen in de grootte van den bouwgrond dan beter bekend zullen zijn en bij de tienjaarlijksche herzieningen ook geen groote méér- of minder bevindingen meer te constateeren zullen zijn.

In zijn artikel in het Meinummer behandelt de heer S. nog een discordantie en hij uit zijn bevreemding, dat de uitgestrektheid van den totalen bouwgrond volgens de Jaarcijfers over 1914 op 15 Juli 1916 in Nederland verschenen, niet overeenkomen met de opgaven in de maandbijlage (bedoeld zijn de Mededeelingen van het Statistisch Bureau van de Afdeeling Handel) van 21 Juli 1915 (bedoeld is 1916) aangaande de grootte van den bouwgrond ultimo 1915.

Deze cijfers hebben dus betrekking op tijdstippen, die een jaar uiteenliggen. De opmerking van den heer S.: „men was dus niet voor een geruchtje vervaard en nog niet op de kleinigheden" is dan ook niet erg duidelijk. Immers wie is die „men", toch zeker niet het Statistisch Bureau te Buitenzorg, dat de meer recente gegevens publiceerde. Dat de cijfers over 1914 eerst op 15 Juli 1916 in Nederland gepubliceerd worden is toch ook niet de schuld van dat bureau. Daar het den heer S. bovendien bekend was dat sinds 1916 dergelijke verschillen niet meer voorkomen had deze oude koe veilig in de sloot kunnen zitten.

De bijlage betreffende den Inlandschen Landbouw van het Koloniaal Verslag van 1916 (CC) wordt door den heer S. begroet als een „goedbedoeld maar nog te zondig papieren kind". Wat voor zonden deze bijlagen op zijn geweten heeft, wordt niet vermeld, wat wel jammer is, daar anders de toekomstige papieren kindertjes CC een betere opvoeding konden krijgen. De heer S. is voor het zondige papieren kind dankbaar, maar niet voldaan, maar hoewel de titel van zijn artikel is „de Indische Landbouwstatistiek, hoe zij was en hoe zij worden moet" wordt over dit laatste bijna in het geheel niet gerept.

Door den schrijver worden ook eenige cijfers genoemd van de jaren 1901 (Homan van der Heide) en van het mindere welvaartsonderzoek. Van al deze oudere cijfers kan men veilig aannemen, dat ze weinig vertrouwen verdienen. In het jaar 1912 werd aan het Departement van Landbouw begonnen met de statistiek van den Inlandschen Landbouw, doch in de eerste jaren behoorde de statistiek van de grootte van den bouwgrond er nog niet bij. Voor het eerst werd dienaangaande een opgave gepubliceerd in Juni 1916 (Mededeelingen

van het Statistisch Bureau van de afdeeling Handel Bijlage No. 11 K.B. van 21 Juli 1916).

Het is wel eigenaardig, dat al de ongunstige uitingen over de Indische statistieken door den heer Schmülling aangehaald, betrekking hebben op de handels- en nijverheidsstatistiek. De uiting van van Kol, dat de Indische statistieken zijn „humbug in cijferschrift" is dan ook zeker niet op de eigenlijk gezegde statistiek van den Inlandschen landbouw van toepassing, hoewel misschien wel op de statistiek, die de heer S. aan het einde van het artikel in het Meinummer opdischt.

De vraag van den schrijver of in de Maandbijlage onder „droge gronden" ook de erven, boomgaarden en tuinen begrepen zijn, kan bevestigend beantwoord worden. Een verdere onderscheiding wordt niet gemaakt omdat men anders toch maar zeer onnauwkeurige cijfers verkrijgt. In de Mededeelingen van 15 Mei 1919 wordt dan ook in een noot gezegd „inclusief de erven."

Op blz. 550 heeft de heer S. het over de uitgaven der B. O. W. en vervolgt dan klakkeloos:

„Voor 1913 geeft dit een totaal van 5 millioen. Wanneer men in „aanmerking neemt, dat ook de uitgaven voor de Buitenbezittingen „hierin zijn begrepen, dan kan dit cijfer niet hoog genoemd worden.

„Maar (!), zooals boven wordt aangetoond, zijn wij vrijwel het tijdstip „genaderd en zullen het dus spoedig hebben bereikt, dat wij voor Java „en Madoera eene aan vrij hooge eischen beantwoordende en daardoor „bevredigende landbouwstatistiek hebben en kunnen daarna liefst „op dezelfde grondslagen denken aan de Buitenbezittingen zoo niet in „hun geheel, dan toch door met de meest gevorderde en geordende „gewesten te beginnen, zooals bijv. Sumatra's Oostkust."

Deze betoogtrant is me niet erg duidelijk, het is zoo iets van: Nederland heeft 6 millioen inwoners, maar water kookt bij honderd graden. Hiervan afgezien kan wel medegedeeld worden, dat het invoeren van een landbouwstatistiek in sommige daarvoor in aanmerking komende streken der Buitenbezittingen, als b.v. Bali en Lombok, Tapanoeli en Sumatra's Westkust in voorbereiding is.

Met de woorden van den heer S., „dat de landbouwstatistiek aanspraak kan maken op de grootst mogelijke belangstelling en de best mogelijke verzorging door het Staatsbestuur" kan ik natuurlijk instemmen.

Dat het zeer noodig is, dat er van het voornaamste middel van bestaan, zoowel van de Inlandsche als van de Europeesche bevolking behoorlijke en betrouwbare statistieken beschikbaar zijn, is zoowel een staats- als een particulier belang.

Op dit gebied valt nog zeer veel te doen, speciaal ook wat den Europeeschen landbouw betreft.

In Hoofdstuk V somt de heer S. op, wat er alzoo gedaan dient te

worden ter bevordering van de productie, dus zoo'n soort programma als hij nog eens G. G. wordt.

Hoewel dit in een beschouwing over landbouwstatistiek minder thuis behoort geeft de heer S. hier b.v. goeden raad op het punt emigratie; onder 6 zegt hij, dat men 2000 zielen per dag van Bantam naar de Lampongs zou moeten overbrengen. Het is bijna niet aan te nemen, dat dit geen „slip of the pen" zou zijn.

Het is wel een eenvoudig recept, je zet ze maar aan den overkant en laat de menschen maar verder aan hun lot over 750.000 in een jaar. „De Lampongstreek zou even zoo „vol" kunnen loopen als Zuid Banjoewangi en wellicht ook spoedig ook Zuid Bantam en Zuid Preanger."

Dat dit evenwel niet zoo eenvoudig is, kan o. a. blijken uit het Soerabaiasch Handelsblad van 17 Maart jl. Hierin staat „Men zal trachten een *vijfhonderdtal* gezinnen te doen emigreeren naar de Lampongs".

Dit klinkt wel wat anders dan de 2000 zielen per dag van den heer S.

In Hoofdstuk VII geeft de schrijver een paar overzichten n.l. A „Agrarisch overzicht van den bodem en de gronden van Java en Madoera naar den aard van hunnen rechtstoestand" en B., Cultuuroverzicht van den bodem en de bouwgronden van Java en Madoera naar den aard hunner beplanting en beteling".

Deze beide overzichten zijn hoewel goedbedoeld vrijwel geheel waardeloos.

In overzicht A zijn van de 16 gegeven oppervlakten er 7 door den heer S geschat, zoodat van een statistiek zeker niet te spreken valt. Hoe b.v. de heer S. precies weet, dat de onverdeelde communale gronden 500.000 bouw groot zijn en niet 400.000 of 600.000 schrijft hij niet. Erger nog is, dat om de woeste gronden te berekenen hierbij niet gerekend worden een gedeelte van de „niet in stand te houden wildhoutbosschen" van het Boschwezen. Wat het Boschwezen onder wildhoutbosch verstaat moet niet te letterlijk worden opgevat. Hieronder zijn n.l. ook hier en daar woeste gronden begrepen. De opgegeven cijfers der wildhoutbosschen zijn bovendien ook maar vrij ruwe schattingen, vooral dat van „de niet in stand te houden wildhoutbosschen".

Wat voor waarde het door den Heer S. ten slotte gevonden getal voor de woeste gronden heeft, is dus wel duidelijk.

Het overzicht B is absoluut foutief en het is onbegrijpelijk hoe een oud-bestuursambtenaar, die zich blijkens zijn vele artikelen als een autoriteit op landbouwstatistisch gebied uitgeeft, een dergelijk ondoordacht schema opgesteld heeft.

In de eerste plaats rekent de heer S. een uitgestrektheid van 471.000 bouw voor de groote cultures: rubber, thee, koffie enz. en noemt (in de Novemberaflevering) als bron de door de Afdeeling Nijverheid en Handel in 1918 uitgegeven areaalstatistiek. Uit het voorbericht

van deze publicatie moge den heer S. blijken, dat de daarin gepubliceerde beplante uitgestrektheden betrekking hebben op den toestand op 1 Augustus 1917 en dus niet op dien van 31 December 1916. Bovendien was de tolaal beplante uitgestrektheid toen niet 471.000 bouw, maar blijkens het staatje op blz. 8 279,422 H.A. of 395,747 bouw.

Vermoedelijk heeft de heer S. de gemengde aanplantingen dubbel of driedubbel gerekend.

Om de een-jarige gewassen te berekenen, telt de heer S. doodleuk de in het heele jaar 1916 geoogste uitgestrektheden van sawahpadi (moet bovendien nog 3.374.000 bouw zijn in plaats van 3.324.000), padi gogo (549.000 in plaats van 500.000), mais, cassave, aardnoten, kedele, bataten, suiker(riet) en tabak bij elkaar op en komt zoo tot een totaal van 7.900.000 bouw. Een ieder (en ook de heer Schmülling) die zij het ook maar oppervlakkig met den Inlandschen landbouw bekend is, weet, dat na sawahpadi soms de andere gewassen op dezelfde sawahs geplant worden en dat ook van de droge gronden in vele gevallen meer dan één oogst verkregen wordt, zoodat men als men alles waarvan geoogst werd, maar bij elkaar optelt, een uitgestrektheid verkrijgt, die uit den aard van de zaak veel grooter is dan de totale bouwgrond.

Dat dit hier niet zoo opvalt, wordt veroorzaakt, doordat de schrijver niet consequent is geweest en groote geoogste uitgestrektheden n. l. die van andere peulvruchten (306.568 bouw) en andere inlandsche landbouwgewassen (zonder thee) 594.178 bouw heeft weggelaten. De getallen voor suiker en tabak zijn bovendien nog onjuist ook. Had de heer S. een dergelijke indeeling willen maken, dan had hij den aanplant op 31 December moeten nemen en niet de in het heele jaar geoogste uitgestrektheden.

Zijn methode is juist in Europa, waar men op hooge uitzonderingen na slechts eénmaal per jaar van denzelfden grond oogsten kan.

In Britsch Indie past men wel de Europeesche wijze van indeeling toe, maar vermindert dan het totaal der geoogste uitgestrektheden der verschillende gewassen met een zeker oppervlak voor de uitgestrektheden, waarvan men meer dan eenmaal geoogst heeft. Doordat de gegevens in Nederlandsch Indie hiervoor ontoereikend zijn zou dit systeem ook niet toepasbaar zijn.

Wat de heer S. nu eigenlijk met rubriek III bedoeld heeft, is niet duidelijk. Eerst worden de woeste gronden genoemd, n.l. terreinen vallende buiten I en II, waarbij tusschen haakjes staat AIV; inplaats van het daar genoemde cijfer 3.478.000 bouw verschijnt nu plotseling en zonder nadere verklaring een getal van 3.263.000 bouw.

III A zijn de particuliere landerijen alles met uitzondering van 100.000 d.i. dus liefst 1.365.000 bouw, waarop dus volgens den heer S noch overjarige noch eenjarige gewassen verbouwd worden", woest" zijn ze evenwel ook niet, ra ra wat dan wel?

III *b* is „hetgeen van de erfpachtsperceelen nog niet in bedrijf is", precies 420.000 bouw, door den heer S. geschat.

III *c* zijn de vischvijvers 80.000 bouw. Dit cijfer werd niet geschat, maar is blijkens het Novembernummer afkomstig uit de Welvaarverslagen, dus al een zeer oud cijfer.

III *d* is weer een schatting.

De opmerking van den heer Schmülling: „op dit overzicht is nog een en ander aan te merken, het moet beschouwd worden als een eerste stap" getuigt van zelfkennis en kan volkomen worden beaamd, alleen ware voor eerste stap wellicht beter te lezen „een eerste misstap op pad der statistiek".

Voor dergelijke overzichten zijn de gegevens, die beschikbaar zijn, nog veel te onvolledig en onvolkomen.

De heer de Savornin Lohman heeft dat intertijd ook al ingezien en een dergelijke indeeling als toekomstmuziek beschouwd. De indeeling, die gevolgd zal moeten worden zal zooveel mogelijk aan moeten sluiten, bij die ontworpen door het Internationale Landbouwinstituut te Rome. (Zie hiervoor de publicatie van dat Instituut: „Repartition agricole du territoire des differents pays").

Deze indeeling is als volgt:

I. Productieve gronden.
   A. Bewerkbare gronden
      a. granen,
      b. voedergewassen,
      c. andere gewassen,
      d. braakgronden;
   B. natuurlijke of kunstmatige weiden;
   C. heesterculturen;
   D. bosschen;
   E. moerassen, heiden, onbebouwde doch productieve gronden;

II. Onproductieve gronden.

I A zou hier beter te verdeelen zijn in sawahs en droge gronden. Hierbij hooren feitelijk slechts, de droge bouwgronden d. z. de „droge gronden" volgens de landrenteterminologie verminderd met vischvijvers, die wel zeer oneigenlijk bij de droge gronden gerekend worden, daar ze allesbehalve droog zijn, en de nipahbosschen en de erven, hoewel de laatste eigenlijk ook alleen in zooverre als ze onbebouwd of met méérjarige gewassen beplant zijn. Daar evenwel de Inlander veelal op zijn erf alles maar door elkaar heen plant, ziet men wel, dat een dergelijke onderverdeeling een onbegonnen werk is. Bij I A zou verder al die erfpachtsperceelen gevoegd moeten worden, die voor eenjarige gewassen in gebruik zijn.

I C zou zijn het overige der beplante erfpachtsperceelen benevens de vruchtboomculturen en de méérjarige gewassen der Inlandsche

bevolking, die op particuliere landerijen en op huurlanden in de Vorstenlanden.

Van de rest d.i. dus I E en II zal voorloopig nog in het geheel geen onderverdeeling te maken zijn.

De eerste jaren zal dan ook de verbetering en uitbreiding der productiestatistieken het hoofdwerk op landbouwstatistisch gebied blijven.

In de Novemberaflevering van *De Indische Gids* komt de heer Schmülling nogmaals op de indeeling der gronden terug onder den titel: „De oppervlakte van Java en Madoera ontleend volgens de begroeiïngs- en rechtstoestand harer gronden".

De heer S. begint daarin met te erkennen fouten te hebben begaan, maar daar hij dit zelf al eerder vermoedde, mag men zich wel afvragen, wat voor nut het publiceeren van dergelijke voorloopige aanteekeningen wel moge hebben.

De heer S. geeft nu evenwel „verbeterde cijfers" van het overzicht B, doch de foutieve opzet bleef gehandhaafd. De gemaakte fouten zijn dan ook noch „van ondergeschikten aard" noch „inhaerent aan de materie", doch principieel en zoodanig, dat ook het „verbeterde" overzicht waardeloos is.

Om alle fouten op te sommen zou me te ver voeren en te veel de aandacht van den lezer vergen.

Laat ik daarom volstaan met het volgende. Het oppervlak der éénjarige gewassen moest weer zijn de *beplante* uitgestrektheid op 31 December. De heer S. komt door een zeer listige berekening tot 8.6 millioen bouw. Hij telt bij de bouwgronden der bevolking op de beplanting met padi op de particuliere landerijen (terwijl dit oppervlak er voor de residentie's Batavia en Bantam al inbegrepen was) en dan nog eene uitgestrektheid van 115.000 bouw, die blijkbaar een schatting is en als volgt omschreven wordt: „voor de onbeplant gebleven sawahs (terwijl n.b. *alle* sawahs al opgenomen zijn) — de niet opgegeven sawahs van Pekalongan — de met andere gewassen beplante gronden zich in de Gouvernementslanden tot de rijstvelden verhoudende bijna als 1 : 1".

Ik weet niet, of het aan mij ligt, maar ik vind het zoo helder als koffiedik en allerminst „glashelder" en „overduidelijk", zooals de heer Sch. zijn artikelen vindt. Daaronder volgt dan nog een nadere uitleg, waarbij de heer S. mais een eerste gewas noemt, verder beweert, dat er 7 millioen bouw voor tweede gewassen beschikbaar zijn, en 6.1 millioen hebben braak gelegen (waarop de heer S. op een andere plaats nog hoopt terug te komen, tenzij hij daarvan nu maar afziet).

Wat het op deze wijze berekende cijfer voor „de daar buiten liggende gronden" dus waard is, zal wel duidelijk zijn.

Voor het jaar 1917 wordt hetzelfde nogmaals berekend, n. b. gedeeltelijk weer met dezelfde cijfers, toch is „de rest" met 377.000

bouw verminderd, dus op de manier van iemand, die den inhoud van zijn portemonnaie berekent, terwijl hij alle uitgaven niet weet, en dan maar daarvoor die van het vorige jaar neemt.

Ook de heer S. had blijkbaar een vermoeden, dat zijn overzicht nog niet geheel in den haak was, hij heeft tenminste ook nog een indeeling. die veel beter is n. l. in rijstvelden, droge velden, plantagen en boomgaarden, boschgronden, vischvijvers, ontginbare woeste gronden, onbeplantbare echter niet woeste gronden en onontginbare gronden. Van de 8 gegeven cijfers berusten er evenwel weer 7 op schattingen.

Het overzicht C „Indeeling naar den rechtstoestand" is wel wat beter, hoewel er ook dubbeltellingen in voorkomen. De opzet ervan is tenminstens logisch en op den duur zal het gemakkelijker zijn een dergelijk overzicht samen te stellen dan een volgens het gebruik van den grond.

De heer S. heeft ook nog in het *Koloniaal Tijdschrift* een aanvulling gegeven op zijn artikelen-reeks van dit tijdschrift n. l. in het Juninummer van het vorige jaar in een artikel: „De Inlandsche landbouw in het Koloniaal Verslag over 1916".

Op dit artikel ga ik alleen nog maar even in, omdat er eenige concrete vragen omtrent de statistiek van den Inlandschen landbouw zijn gesteld.

De heer S. heeft het hier nu over de zonden van de bijlage CC (betreffende den Inlandschen landbouw) en wel:

ten 1e over het niet opnemen van de particuliere landerijen in het overzicht van den rijstoogst.

Hieromtrent kan gezegd worden, dat deze, voor zoover het Bantam en Batavia betreft wel degelijk opgenomen zijn, hoewel dit alleen blijkt uit den titel van de bijlage n. l.: „Overzicht betreffende de teelt van rijst en andere eenjarige gewassen door de inlandsche bevolking van Java en Madoera over 1916". (Zie ook Mededeelingen van het Statistisch Bureau van de Afdeeling Handel van 16 Augustus 1918).

Nu er nog maar één Statistisch Bureau bij het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel bestaat, inplaats van de twee die er vroeger waren, zal de statistiek van den Inlandschen landbouw beter met die van den „grooten" landbouw in overeenstemming kunnen worden gebracht;

ten 2e er is geen duidelijke onderscheiding gemaakt van hoofd- en en nagewas. De reden hiervan is, dat er ook, zooals den heer S. natuurlijk uit zijn Indische loopbaan bekend zal zijn, ook geen scherp onderscheid te maken is en deze onderverdeeling dus ook geen agronomische beteekenis heeft.

ten 3e dat er geen gewag is gemaakt van de gronden beplant (of bedoelt de heer S., waarvan geoogst?) met suikerriet en tabak voor den grooten landbouw.

Hoeveel de aanplant van suikerriet aan het eind van het jaar bedraagt, kan blijken uit de Mededeelingen van het Statistisch Bureau.

ten 4e dat het wenschelijk is om de overjarige gewassen, ook op te nemen. Dit is zeker wenschelijk, maar weet de heer S. een methode aan te geven om b.v. over het aantal klapperboomen *betrouwbare* gegevens te verkrijgen. In de Oost hebben we veel te veel *cijfers* doch te weinig *statistieken*.

Het streven van het Statistisch Bureau is daarom de betrouwbaarheid der statistieken te verhoogen en niet om maar zooveel mogelijk cijfers te produceeren.

ten 6e zegt de heer S., dat het wenschelijk is, om ook productiecijfers te geven voor tweede gewassen en padi gogo. Deze statistiek is in voorbereiding, maar daar de bevolking niet voldoende bekend is met deze opbrengsten is de toevoeging van een kolommetje aan het overzicht CC hiervoor niet voldoende, zooals de heer S. meent maar zal het noodig zijn, dat hiervoor door den Landbouwvoorlichtingsdienst op uitgebreide schaal proefoogsten worden genomen, zooals dat voor padi ten behoeve van den Landrenteaanslag geschiedt. In 1919 zijn aan de landbouwleeraren globale opbrengstcijfers gevraagd, die alleen gebruikt zijn voor een raming van het verbruik der voornaamste voedingsmiddelen per hoofd der bevolking (zie Mededeelingen van het Statistisch Bureau van 11 Maart 1920).

Zij die in onze Oost belast zijn met de Landbouwstatistiek zullen zich zonder uit het veld te laten slaan door weidsche programma's en vage veel omvattende schema's des heeren Schmülling, vooral moeten wijden aan het geleidelijk verbeteren en uitbouwen der bestaande statistieken, een werk, dat voor alles voorzichtigheid en bezonnenheid eischt.

Buitenzorg, Maart 1920.

Een bestuursambtenaar, die veel voor den Inlander deed,

DOOR

G. A. M. MEIJER.
Oud-assistent-resident.

Door de onophoudelijke afbrekende kritiek op ons bestuursbeleid in de Maleische couranten, waarvan in periodieken hier te lande geregeld citaten voorkomen, en door het fulmineeren tegen dat beleid door Indonesische jongelui op vergaderingen en bijeenkomsten, heeft zich bij een groot deel van het Hollandsche publiek de indruk gevestigd, dat ons bestuur, vooral tot vóór een vijftiental jaren, er slechts op uit was den Inlander uit te buiten, ja zelfs inhumaan te behandelen, en dat ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur, die steeds hadden gegolden voor de natuurlijke beschermers van den kleinen man, daarin ijverig meededen.

Wijl dit laatste beslist met de waarheid in strijd is, komt het mij niet ondienstig voor dit met een enkel voorbeeld uit velen aan te toonen, door mede te deelen wat een bekend koloniaal persoon, de heer F. Fokkens, oud-resident van Madoera, in zijn diensttijd voor den Indischen kleinen man geweest is. Persoonlijk heb ik hem in dien tijd gekend en zijn arbeid steeds met groote belangstelling gevolgd, verder heb ik uit het menigvuldige, dat hij geschreven heeft, kunnen putten, terwijl ik het ontbrekende door een interview met den betrokkene heb kunnen aanvullen.

Uit het vele wat hij in het belang der Inlandsche bevolking gedaan heeft, wil ik eenige grepen doen.

De hoofdinspecteur van Cultures zou gegevens verzamelen voor een nieuwe landrente-regeling. Door de controleurs van het Binnenl. Bestuur moesten onderzoekingen worden gedaan ten aanzien van de uitgestrektheid der bouwgronden, van de bruto en netto productie, van de marktprijzen der landbouwproducten, enz. Vóór dat zij het onderzoek begonnen, moesten zij, zeide de hoofdinspecteur hun, der bevolking mededeelen, dat geen verhooging van landrente bedoeld werd, maar eenvoudig gelijkmaking.

Hij gaf zelf een voorbeeld, hoe in de desa moest onderzocht worden en deelde daarbij aan de voor dat doel verzamelde desahoofden en landbouwers mede, dat slechts gelijkmaking van de belasting bedoeld werd en geen verhooging. Edoch, toen de onderzoekingen waren geëindigd en de resultaten in staten waren bijeengevoegd, de waarde van den bouwgrond was berekend en het procent, dat elke desa betaalde was vastgesteld door deeling der waarde op den bestaanden aanslag der landrente, bleek dat de beloofde gelijkmaking zonder verhooging eenvoudig boerenbedrog was geweest. De percentages, die beneden het gestelde maximum van 10 pCt. waren, werden door den hoofdinspecteur tot dat maximum opgevoerd, hetgeen een belastingverhooging daarstelde vaak van 60 pCt. tot 100 pCt., alhoewel dit volgens de bestaande bepalingen maar 20 pCt. mocht bedragen, en de percentages boven de 10 pCt. werden niet terruggebracht tot het maximum, maar eenvoudig gelaten zooals zij waren.

Voor het gewest waar F. controleur was, had dit een dubbele beteekenis. De Inlandsche bevolking was er voor haar onderhoud nagenoeg uitsluitend aangewezen op de opbrengst der bouwgronden, die grootendeels bestonden uit sawahs van regen afhankelijk en tegalvelden. Zij had zoo weinig om van te leven, dat een groot deel gedurende een drietal maanden van het jaar zich moest voeden met gadoeng uit de bosschen, een giftig knolgewas, dat door behandeling met water eerst van zijn giftige bestanddeelen moet ontdaan worden alvorens eetbaar te zijn. En ten aanzien van zoo'n arme bevolking moest de landrente opgedreven worden, nadat die bevolking eerst bedrogen was geworden om haar medewerking te verkrijgen voor het verzamelen der gegevens bij de onderzoekingen!

Tegen zulk een bedrijf kwam F. bij den hoofdinspecteur in verzet. Dit baatte hem evenwel niet, waar hij een resident had, die zwak stond en hem daarom niet wilde steunen. Kort daarop werd de resident echter vervangen door iemand van de Algemeene Secretarie, die de practijk van de landrente niet kende en daarom geen oordeel kon vellen over de werking der nieuwe regeling, welk oordeel hem spoedig na zijn optreden bij geheime telegrafische circulaire door den directeur van B.B. gevraagd werd. De nieuwe resudent verzocht mitsdien den controleur F. voor hem een nota over die werking te schrijven. Dit was koren op den molen van F.: hij kon nu zijn hart lucht geven en voor de armoedige Inlandsche bevolking in de bres springen. Dit deed hij en zond de nota ter teekening aan den resident. Niet lang daarna kwam deze, met de nota in de hand, opgewonden bij F. en zei: „Die nota kan ik niet teekenen, als ik die zoo verzend, zetten ze mij er uit." „Maar resident," zei F. „wat in de nota staat is de volle waarheid." „Dat geloof ik wel," hernam de resident, „maar de Regeering wil niet altijd de waarheid weten." „Dan zou ik onder zoo'n

Regeering geen resident willen zijn," repliceerde F. „Ja, ge hebt goed praten, ge zijt niet getrouwd en hebt geen kinderen", kreeg hij ten antwoord. „Hoe ik er over zou denken, wanneer ik die had," zei F. „weet ik niet, maar thans kan ik u slechts zeggen, dat zoo u die nota niet teekent, ik niet langer verantwoordelijk wil zijn voor deze afdeeling. Door mijn lang verblijf in dit gewest ken ik de toestanden door en door en ik weet, dat de bevolking de voorgenomen verhooging van de landrente niet dragen kan. Wordt de verhooging toch doorgedreven, dan komt er opstand en geef *ik* de menschen gelijk".

Dit was boud gesproken, maar het miste zijn uitwerking niet, want de resident nam zonder verder iets te zeggen een pen en teekende de nota. Acht dagen later kwam er een telegram van den hoofdinspecteur, meldende dat hij over twee dagen in de residentie zou komen en er een vergadering wenschte te beleggen met de Europeesche ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur en den regent. De resident, begrijpende dat de hoofdinspecteur de aan den directeur gezonden nota had gelezen, kwam geagiteerd bij F. om het nieuws mede te deelen en hem op het hart te drukken hem, resident, niet in den steek te laten op die vergadering, daar hij zelf te weinig van landrente afwist om den hoofdinspecteur te kunnen staan. F. beloofde dit en zeide, niets liever te zullen doen dan in de vergadering ronduit zijn meening te zeggen. De hoofdinspecteur kwam, en het was alsof de belofte van F. hem ter oore was gekomen, want even vóórdat de vergadering begon en de resident zich verwijderd had om eenige bescheiden te halen, stond de hoofdinspecteur op en sprak, terwijl hij F. strak aankeek, de volgende woorden:

„Er is hier een persoon in de vergadering, die mij zoekt tegen te werken en mijn systeem tracht te ondermijnen. Ik waarschuw dien persoon, want zoo hij het hart heeft mij hier in iets tegen te spreken zal ik hem afbreken te Batavia".

Hiermede was F. den mond gesnoerd. Zijn chef, de resident, van niets afwetende, opende de vergadering en gaf den hoofdinspecteur het woord. Deze wist alles zoo te draaien, dat de niets kwaads vermoedende resident er geheel inliep; telkens wanneer deze controleur F. in de discussie wilde halen, was de hoofdinspecteur hem vóór en wist dit met een vloed van woorden te beletten, en toen de vergadering was afgeloopen liet hij den resident een proces-verbaal van het besprokene onderteekenen, de andere ambtenaren, waaronder F., er buitenlatende. De resident was erg in zijn nopjes en zei tegen F. hem ter zijde nemende: „Wij hebben nu toch veel gewonnen". „Gewonnen?" sprak F., „maar resident wij zijn veel meer achteruit dan vroeger; die man heeft u met allerlei draaierijen en onware voorstelling van zaken eenvoudig om den tuin geleid". „Maar waarom zijt ge dan niet tusschenbeide gekomen", hernam de resident,

waarop F. hem de bedreiging van den hoofdinspecteur mededeelde. „Maar had mij dat dadelijk gezegd!" „Neen, resident," zei F. „dat deed ik niet, omdat ik dan vermoedelijk ook u tegen mij had gekregen. Nu kan ik er een wapen uit smeden, dat ik *met* u tegen den hoofdinspecteur kan hanteeren."

Even na de vergadering werd F. in de kamer van den hoofdinspecteur, die bij den resident logeerde, geroepen. Deze kwam F. boos tegemoet en duwde hem toe: „Jij moet oppassen, je staat bij de Regeering slecht aangeschreven, wat de landrente aangaat, ik had al je ontslag willen vragen, doch deed dit niet om Tegalsari,[1]) want dat vind ik mooi." F. voerde aan, dat hij niet wist, dat hij zoo slecht stond aangeschreven, maar hij ging toch naar Batavia en zou dan daarnaar bij de Regeeringspersonen informeeren.

Dit antwoord scheen den hoofdinspecteur niet erg naar den zin te zijn, want toen hij den volgenden morgen vertrok en F. hem in dienst naar de grens bracht, zei hij tot hem: „Ga je nog naar Batavia?" En toen hij hierop een bevestigend antwoord kreeg en de mededeeling, dat F. al verlof had aangevraagd: „Kom dan bij mij logeeren!" F. bedankte echter voor de eer en zei, dat hij bij een zijner vrienden zou intrekken.

Drie dagen later ging F. naar Batavia, het eerst naar den directeur van Binnenlandsch Bestuur, dien hij zeide te komen om te vragen, of het waar was, dat hij zoo slecht stond aangeschreven. „Wie zegt dat?" zei de directeur." „De hoofdinspecteur". „Och, die is niet goed", was het bescheid. Een dergelijk antwoord met weinig variatie kreeg hij te hooren bij de verschillende leden van den Raad van Indië, die hij bezocht en aan wien hij hetzelfde vroeg. Hij kon zich niet weerhouden te zeggen, het vreemd te vinden, dat het Gouvernement er een gekken hoofdinspecteur op na hield. De directeur van B. B. zei hem nog: „Van gek gesproken, jelui daar in P. lijken ook wel niet goed. Eerst een nota van den resident over de werking van het nieuwe landrentesysteem, zoo afmakend, dat de honden er geen brood van zouden vreten, en die nota heb *jij* opgemaakt, F. ik ken je scherpe pen, en kort daarna een door den resident medeonderteekend proces-verbaal van een gehouden conferentie, waarin deze het geheel eens is met den hoofdinspecteur." F. vertelde toen den directeur hoe de vork in den steel zat, hoe de hoofdinspecteur hem vóór de opening der conferentie, toen de resident even afwezig was, bedreigd had, en hoe toen, doordat hij moest zwijgen, zijn chef, die niet „au fait" was van de zaak, er in was geloopen en door den hoofdinspecteur misleid was geworden. „Mag ik van deze mededeeling gebruik maken tegenover den Gouverneur-Generaal," vroeg de directeur, waarop F. toestemmend antwoordde,

[1]) Een brochure, die F. geschreven had.

den directeur alleen verzoekende, daarbij te willen bedenken, dat hij, F., de aarden pot en de hoofdinspecteur de ijzeren pot was.

Inmiddels had de hoofdredacteur van het Tijdschrift van Landbouw en Nijverheid zich in dat Tijdschrift tot tolk gemaakt van de velen uit de binnenlanden, die bij hem in het geheim hunne klachten aanbrachten over de werking van het nieuwe landrentestelsel. Bekend werd, dat de hoofdinspecteur bezig was aan een groot artikel, om alles te weerleggen en dien hoofdredacteur schaakmat te zetten. Deze schreef toen aan zijn zwager, den resident van F.: „Help me, want ik ben niet genoeg met de details in deze kwestie bekend om het op komst zijnde artikel van den hoofdinspecteur afdoende te kunnen bestrijden." De resident kwam daarop bij F. en vroeg dezen: „Wilt gij mijn zwager helpen?" En F., die daarin niet alleen een hulp zag voor dien zwager, maar ook, en niet het minst, voor de Inlandsche bevolking, om reden er een prachtige gelegenheid door ontstond om het uitbuitende van het systeem aan het daglicht te stellen, verklaarde zich dadelijk daartoe bereid.

Hij schreef toen het navolgend artikel onder den titel van: „Getrouw verhaal van de landrente-enquête door een ambtenaar van het Binnenlandsch Bestuur." Hij onderteekende het met de initialen N. V., omdat het hem als ondergeschikt ambtenaar niet geoorloofd was, tegen zijn meerdere, den hoofdinspecteur, openlijk te ageeren.

GETROUW VERHAAL VAN DE LANDRENTE-ENQUÊTE

DOOR EEN

AMBTENAAR VAN HET BINNENLANDSCH BESTUUR.

't Is nu ongeveer vier jaren geleden, dat de hoofdinspecteur van Cultures begon met gegevens te verzamelen voor eene nieuwe landrenteregeling. In eene vergadering, bestaande uit den resident, de assistentenresident, de controleurs en de regenten, deelde hij in elk gewest mede: ,,dat hij gekomen was ,,niet om eene nieuwe landrenteregeling vast te stellen, ,,maar eenvoudig om gegevens te verzamelen voor zulk eene regeling. De ,,fout van zijn voorganger was geweest, *dat deze direct eene nieuwe rege-* ,,*ling was begonnen te maken, terwijl het der Regeering allereerst om ge-* *gevens te doen was.*"

Uitgestrektheid van den bouwgrond, gemiddelde productie en padieprijzen moesten geconstateerd worden en bovendien nog een aantal gegevens verzameld ter constateering van de *draagkracht* der bevolking. Het schema van de onderzoekingen, die daarvoor noodig waren, werd later opgenomen in Bijblad 3898. Tot in de fijnste bijzonderheden moest worden nagegaan, wat de waarde der bouwgronden en de draagkracht der bevolking waren. Zelfs ,,*de voeding en kleeding der bevolking van November tot Mei*" werd in aanmerking genomen, (rubriek H, vraag *i*).

Daar die onderzoekingen tot in de finesses afdaalden en er eene afzonderlijke rubriek (*c*) ,,*Productiekosten*" in voorkwam, was het ons duidelijk, dat men een aanslag naar de *netto*-productie op het oog had; anders toch zouden die onderzoekingen al heel weinig nut stichten.

De hoofdinspecteur deelde ons verder in die vergadering mede, dat wij bij onze onderzoekingen in de desa het vertrouwen moesten winnen van den kleinen man, opdat wij juiste opgaven zouden verkrijgen. Daartoe moesten wij dezen, vóór wij begonnen met het onderzoek, mededeelen, *dat men geene verhooging van landrente op het oog had, maar eenvoudig eene gelijkmaking.*

Velen onzer vertrouwden die mededeeling niet erg. Zij gevoelden als bij instinct, dat de bevolking om den tuin geleid werd en geloofden weder te doen te hebben met eene mededeeling, die men moest rangschikken onder de *„onverschillige"* vragen, welke een vroegere hoofdinspecteur ons indertijd bij het onderzoek in de desa voor het verzamelen van gegevens ten behoeve eener nieuwe landrenteregeling liet doen. Toen werd ons toch bevolen om *„tot afleiding nu en dan eens een onverschillige vraag te doen, b. v. of „velen in de desa lezen of schrijven kunnen, of men zijne kinderen ter school „zendt, enz. Zulke vragen zouden niet alleen afleiden, maar ook tot op„wekking van vertrouwen stemmen."*

Boerenbedrog dus; de onnoozele (?) inlander mocht niet merken, dat onze vragen een bepaald doel hadden.

Enfin, dat bedrog had ten minste nog iets onschuldigs, al getuigde het van eene grove onbekendheid met het doorzicht des inlanders; maar de verzekeringen van den hoofdinspecteur droegen reeds dat onschuldig karakter niet meer.

Intusschen, wij zetten onzen argwaan op zijde en togen met flinken moed aan het werk. Waar het naar toe moest, wisten wij niet; ons dacht, dat zulks voor den hoofdinspecteur zelf nog een raadsel was. Maar wij hoopten er het beste van.

Meetkruizen en meetlijnen werden gemaakt en elken dag trokken inlandsche ambtenaren met tal van koelies *(heerendienstplichtigen,* doch buiten den legger) aan het werk om sawahs en tegalvelden op te meten. De meting geschiedde massasgewijze, ook in streken, waar individueel bezit voorkwam. Van individueele meting wilde de hoofdinspecteur *toen* niets weten. De aanslag zou later overal communaal zijn. Het bestuur zou de gronden en bloc aanslaan. In de desa kon men dan het aanslagcijfer over de verschillende landbouwers regelen.

De in de stukken voorkomende galangans en slokkans vielen in de meting en mochten niet worden afgetrokken. Zulke bagatellen konden volgens den hoofdinspecteur niet in rekening gebracht worden.

In het gebergte bracht de opmeting eigenaardige moeielijkheden mede. De sawahs zijn daar dikwijls aangebracht langs zeer groote hellingen. Meet men daar op, dan meet men de helling en niet de horizontale projectie. Ook die kleine verschillen konden, volgens den hoofdinspecteur, verwaarloosd worden. Al die verwaarloozingen zouden op zich zelven nog te verdedigen zijn, indien ze niet steeds ten voordeele waren van den fiscus en ten nadeele van de belastingschuldigen.

Wij, controleurs, overtuigden ons telkens op het terrein van de juistheid der opmetingen, zorgden voor eene goede kringen-verdeeling, namen proefsnitten en hielden het kringenonderzoek geheel volgens de voorschriften. Wij deden alles *con amore* en beijverden ons juiste gegevens te verzamelen.

Dit ging zoo lang goed, tot wij op moeielijkheden stuitten en den hoofdinspecteur om inlichtingen moesten vragen of bij hem omtrent enkele zaken onze bezwaren wilden inbrengen.

Maar die hoofd-ambtenaar staat geheel onder den invloed zijner zenuwen en kan niet dulden, dat men hem in iets tegenspreekt, of dat men iets weder-

legt, wat hij als eene waarheid verkondigt. Doet men dat, dan wordt men terecht gezet en wel op zulk eene ruwe manier, dat men in den volsten zin des woords wordt afgestooten. Zelfs eenvoudig om inlichtingen vragende, wordt hij kregelig en ontvangt men een afschepend antwoord. Het gevolg daarvan was, dat men eenen tweeden keer niet om inlichtingen kwam, en naar eigen goeddunken maar wat invulde. Daarmede begon het *knoeien*.

Niet alleen ons, mindere Europeesche ambtenaren, maakte hij tegen zich, maar ook de *inlandsche* ambtenaren behandelde hij soms op eene grove beleedigende wijze, zooals zij nooit gewend waren geweest van hunnen assistenten-resident of hunnen resident.

Wij weten, dat een *regent* bleek werd van inwendige woede, toen de hoofdinspecteur hem aansprak op zulk een vernederenden toon, als men nooit tegen een regent had hooren aanslaan.

En dat gebeurde in tegenwoordigheid van controleurs, wier (proef-) instructie (art. 4) luidt:

„Aan de controleurs wordt ten ernstigste aanbevolen, om nimmer uit „het oog te verliezen, dat *de voortdurende bevordering der hooge belangen „van Java en het Moederland, naar de bedoelingen van het Gouverne- „ment, grootendeels afhankelijk is van de wijze, waarop zij met de meerdere „en mindere inlandsche hoofden, als met de bevolking, omgaan.*

„Zij moeten het voorrecht der *beschaafde opvoeding*, welke zij genoten, „dan ook op eene gepaste wijze aanwenden om de inlandsche hoofden en „bevolking goed te leiden, en *achting en vertrouwen* in te boezemen, door „een volstrekt onbesproken gedrag ..... *beschaafden* om- „gang..... *geduldige en welwillende aanhooring van hetgeen „mocht worden voorgebracht, en daarentegen algeheele vermijding van een „onvoegzamen, bitsen of hoogen toon, drift of andere kwade bejegening, „welke laatste vooral dan plaats vindt wanneer inlandsche hoofden on- „heusch toegesproken en in tegenwoordigheid van hunne ondergeschikten „berispt worden .....*"

De opmetingen liepen ten einde; de gegevens waren verzameld, en het resumé werd opgemaakt. Verlangend keken wij nu uit naar het resultaat van ons werken: de nieuwe landrenteregeling. Ten hoogste verbaasd waren wij toen de hoofdinspecteur ons als resultaat de staten Z. en Z. 1 gaf. Was dat het loon van al ons onderzoek, van al den arbeid en den tijd, dien wij daaraan besteed hadden? Waartoe hadden wij een onderzoek ingesteld naar de huurprijzen der velden; waartoe de productiekosten berekend, uren lang met een horloge in de hand naar de verschillende werkzaamheden van de sawah- en gagabouw staan kijken om te berekenen hoeveel tijd de inlander aan al die werkzaamheden besteedt, ten einde zoo de nettoproductie te berekenen? Al dat werk was voor niets geweest, want in die staten Z. en Z. 1, waarvan de laatste voortaan den landrentelegger zou uitmaken, werd alleen de brutoproductie in rekening gebracht en van alle gegevens, door ons met zooveel moeite bijeenverzameld, hadden wij alleen noodig de uitgestrektheid, de gemiddelde productie (bruto) en den gemiddelden marktprijs. Deze drie factoren met elkaar vermenigvuldigd gaven de waarde aan, en de waarde der verschillende bouwgronden bij elkaêr genomen, gedeeld op de landrente van 1883 van elke desa, het procent. De totale uitgestrektheid van alle bouwgronden bij elkaêr, gedeeld op de landrente, gaf de landrente per bouw. De verschillende aldus verkregen procenten der desa's van een zelfden kring moesten daarna geperequeerd, d. i. gelijk gemaakt worden. Nu zou een billijk mensch meenen dat, wanneer de procenten der desa van eenen kring b. v. waren 12, 8, 6, 5, men

ze allen zou brengen op 8, het gemiddeld procent. Niet alzoo de hoofdinspecteur. Hij voerde ze allen op naar het door hem gestelde maximum van 10 pCt., terwijl hij de procenten, die meer dan 10 bedroegen... verminderde zou men denken... neen, liet blijven; dat verminderen kon later altijd nog geschieden. Men ziet hoe de fiscus hier in het spel was.

Nu gingen ons de oogen open. Wij zagen ons aanvankelijk vermoeden bevestigd. De vertrouwenwekkende woorden van den hoofdinspecteur aan de bevolking, dat het doel van het onderzoek niet was verhooging van landrente, maar eenvoudig gelijkmaking, was niets geweest dan misleiding, bedrog.

Met evenveel toewijding als wij, controleurs, vroeger het onderzoek waren begonnen, met evenveel minachting en tegenzin zetten wij het voort en hielpen, omdat wij niet anders konden, den hoofdinspecteur zijne nieuwe regeling tot stand brengen.

Wij schaamden ons tegenover de inlandsche ambtenaren en bevolking, die zich opnieuw geschokt zagen in het vertrouwen jegens het gouvernement, hetwelk hen bij monde van een zijner hoogste vertegenwoordigers had verklaard geen verhooging te willen.

De hoofdinspecteur of een zijner toegevoegden kwam zelf om te perequeeren. De eene desa werd verhoogd met 10 pCt., de andere met 60 pCt. (van onze collega's hoorden wij zelfs van 100 pCt.), niettegenstaande de duidelijke circulaire van den directeur van B. B. d.d. 22 Februari 1883 No. 1149, waarin gezegd wordt, dat de verhooging in geen geval meer mag bedragen dan 20 pCt. van den aanslag van het vorig jaar! Desa A had een percent van 4,6, desa B een van 4.9. Desa A werd door den hoofdinspecteur verhoogd tot 5,4 en de desa B tot 5,1, zonder de minste reden en zonder dat de hoofdinspecteur de desa's A en B kende. Dat perequeeren ging maar op het gevoel, zonder den minsten regel. Men beweert dat het perequatiestelsel is een admodiatie-systeem. 't Lijkt er intusschen niet naar. Bij admodiatie geschiedt loven en bieden tusschen beide partijen, den fiscus en de belastingschuldigen. Bij dit stelsel regelt de fiscus alles. De belastingschuldigen worden er geheel buiten gelaten. De eerste stelt geheel alleen de belasting voor de desa vast en laat het dan aan de anderen over om dien aanslag onderling te verdeelen.

En nu nog het fraaiste!

Zooals boven reeds gezegd is, hadden wij van al onze onderzoekingen slechts noodig de *uitgestrektheid*, de *gemiddelde productie* en de *gemiddelde padieprijzen*.

De *juiste* cijfers, door *meting* gevonden, voor uitgestrektheid van sawahs en tegalvelden, worden *onjuist* gemaakt door bij die uitgestrektheid op te tellen de *onopgemeten* uitgestrektheid erven en tuinen (de hoofdinspecteur had de opmeting dezer gronden *streng verboden*) en de *aangenomen* uitgestrektheid jaarlijks beplante pegagans. Die totale *(onjuiste)* uitgestrektheid werd in den staat Z, den legger, gebruikt!

Nu bleven alleen de factoren: *gemiddelde productie* en *gemiddelde padieprijzen* over.

De hoofdinspecteur stelde zich als ideaal voor om landrente over geheel Java te brengen op 10 pCt. van de brutowaarde der gronden. Waar de procenten nu ver *boven* de 10 pCt. waren en eene verlaging tot op dat maximum te nadeelig zou worden voor den fiscus, werden door hem van uit het hoofdkwartier (Buitenzorg) *zonder verder plaatselijk onderzoek, de productiecijfers* of de *marktprijzen* eenvoudig *verhoogd*. Daardoor daalden de percentage-cijfers en kon men gemakkelijk zonder

verlies voor den Staat de 10 pCt. bereiken. Waar de percentagecijfers verre *beneden* de 10 pCt. waren en eene opvoering tot dat maximum tot eene te gewaagde verhooging van landrente aanleiding zou geven, werden *de productiecijfers* en de *marktprijzen zonder verder plaatselijk onderzoek* eenvoudig *verminderd.*

De knoeierij heette dan: „vergelijking met de toestanden van aangrenzende residenties".

Door die veranderingen bleef niets van onze onderzoekingen over en kreeg men ten slotte leggers, wier cijfers uit de lucht gegrepen waren en *op geen enkel deugdelijk plaatselijk onderzoek steunden.*

Ziedaar de treurige uitkomsten van een onderzoek, dat vier jaren geduurd heeft!

De circa half *millioen verhooging*, die volgens het eigen zeggen van den hoofdinspecteur, in 1884 het gevolg moest zijn van de nieuwe regeling, is ten koste van zeer veel verkregen en zal den Staat nog duur te staan komen, want het vertrouwen in de Regeering is bij de bevolking geschokt en door den man, die namens het Gouvernement het stelsel heeft ingevoerd, is vergeten, *dat de voortdurende bevordering der hooge belangen van Java en het moederland, naar de bedoelingen van het Gouvernement, grootendeels afhankelijk is van de wijze*, waarop de Europeesche ambtenaren met de meerdere en mindere Inlandsche hoofden, als met de bevolking, omgaan."

Laat ons nu ten slotte nagaan, hoeveel de inlander in *werkelijkheid* moet betalen, wanneer de landrente zal zijn gebracht tot 10 pCt. van de *bruto* waarde, onderstellende dat de cijfers van productie en padieprijzen juist zijn.

Een landbouwer is in het bezit van 2 baoes sawah. De gemiddelde productie dier velden bedraagt nat 30 picols per baoe, dus 60 pikols. Hiervan gaat af $^1/_5$ voor snijloon; blijft over 48 picols; daarvan gaat weder af $^1/_5$ voor indroging, blijft $38^2/_5$ picol. Voor de bewerking zijner velden heeft hij een span buffels gehuurd, waarvoor hij 10 picols padie moet betalen. De boedjang, die met de buffels werkt, krijgt 5 picols. Hij houdt dus maar over $23\ ^2/_5$ picol. Die verkoopt hij voor *f* 3 de picol, zoodat hij aan geld verkrijgt *f* 70,20. Hij heeft echter nog onkosten gehad, die van dat bedrag moeten afgetrokken worden om de netto-winst te verkrijgen, namelijk:

Zaadpadie	*f*	3.—
Omheining kweekbed	,,	2.—
Planten	,,	4.—
Wieden enz.	,,	4.—
	f	13.—

(Wij nemen maar een kleine som, hoewel het veel meer is. Namen wij de berekeningen, door den hoofdinspecteur vroeger gepubliceerd, dan zou de inlander landrente betalen over zijn *verlies).*

f 70.20 — 13 = *f* 57.20 is zijn netto winst.

De desa, waar zijn sawahs gelegen zijn, heeft eene uitgestrektheid bouwgrond (alleen sawahs) van 100 baoes.

De gemiddelde productie, droog, zonder aftrek van snijloon, bedraagt 25 picols en de gemiddelde marktprijs *f* 2,50 per picol padie. De totale uitgestrektheid bouwgrond heeft dus eene waarde van *f* 6,250. De landrente à 10 pCt. bedraagt dus *f* 626.

Onze landbouwer moet dus voor zijne 2 baoes sawah betalen *f* 12,50 landrente. Zijn *netto* winst bedroeg *f* 57.20. Hij betaalt daarvan dus ongeveer 22 pCt.

N. V.

F. zond het artikel met een begeleidend schrijven aan den hoofdredacteur, die er zeer mee was ingenomen, want hij schreef terug: „Ik ben à genoux voor Uw stuk en heb er dadelijk een plaats voor gevonden in het Bataviaasch Handelsblad, waarin het als hoofdartikel wordt opgenomen."

Het artikel kwam uit en verwekte veel sensatie, niet alleen bij het publiek, maar ook bij de Regeering, zooals bleek, toen de hoofdredacteur van het Bataviaasch Handelsblad van den Algemeenen Secretaris een schrijven ontving van den navolgenden inhoud: „De Gouverneur-Generaal heeft het artikel „Getrouw verhaal van de landrente-enquête door een ambtenaar van het Binnenlandsch Bestuur," geteekend N. V., in Uw geacht blad van den 9den Mei gelezen en de waarheid, die er in doorstraalt, heeft Z. E. gefrappeerd. De Gouverneur-Generaal zou gaarne den naam van den schrijver willen weten, om aan de hand van den schrijver de waarheid verder te kunnen onderzoeken. Is de schrijver ambtenaar, zoo zal hij door het bekend maken van zijn naam daar van nimmer nadeel in den dienst ondervinden."

Toen F. kort daarop te Batavia kwam om deel uit te maken van de commissie voor het Groot-Ambtenaarsexamen kwam de hoofdredacteur hem den brief ter hand stellen. „En wat raadt gij mij te doen?" vroeg F. „Nooit Uw naam zeggen, het is de heeren alleen te doen om dien te weten te komen. Weten ze dien, dan knikkeren ze U er uit. Vergeet niet, dat de hoofdinspecteur een zeer invloedrijk persoon is, vrijwel oppermachtig, die onder de Regeeringspersonen tal van warme vrienden heeft en bij den minister van koloniën, die per sé de inkomsten wil zien vermeerderen, in een buitengewoon goed blaadje staat."

F. nam eenige dagen bedenktijd en schreef daarna een brief aan den hoofdredacteur, waarin hij hem machtigde zijn naam als de schrijver van het bedoelde artikel den Algemeenen Secretaris mede te deelen. Dezen brief bracht hij persoonlijk bij den hoofdredacteur, die hem nogmaals ernstig afraadde aan zijn voornemen gevolg te geven.

F. was daarvan echter niet af te brengen. „Ik heb," zei hij, „de zaak rijpelijk overwogen. Ik weet, dat zij gevaarlijk voor mij kan worden, maar ik kan en wil niet anders handelen. Noem ik toch mijn naam niet, zoo zal de Gouverneur-Generaal, denken, dat de schrijver zijne beweringen niet durft verdedigen, omdat zij niet met de waarheid overeenkomen, des hoofdinspecteurs haan kraait dan koning en de Inlandsche bevolking wordt er de dupe van, en dat mag niet."

De brief ging in zee, en eenige dagen later ontving F. een schrijven van den Algemeenen Secretaris, waarin hij verzocht werd dadelijk na afloop van het examen naar Buitenzorg te komen.

F. wist niet of hij misschien door den Gouverneur-Generaal zou worden gehoord of tegenover den hoofdinspecteur gesteld, waarom hij het

raadzaam achtte zich zoo sterk mogelijk te maken, opdat hij niet door intimiditatie van de wijs zou kunnen worden gebracht. Daartoe bracht hij elken dag na thuiskomst (in het hotel) van het examen alles op het papier, wat hij omtrent de opdrijving der belasting wist en had bijgewoond, totdat hij een lijvig stuk gereed had toen het examen was afgeloopen en hij de reis naar Buitenzorg aanvaardde. Daar ontving hem de Algemeene Secretaris met de woorden: „Zoo, is U de schrijver van het bewuste stuk; nu dat zal wel een couranten-artikel zijn, dat nu niet precies de volle waarheid bevat, maar meer op sensatie is bedoeld." „Neen", zei F., „de volle waarheid bevat het artikel niet, had ik die neergeschreven zoo zou het nog duizend percent erger geweest zijn."

Dit antwoord viel den A. S. blijkbaar niet mee. Hij zeide, dat de hoofdinpecteur zich op het artikel had moeten verantwoorden, en dat deze zulks z.i. zeer goed gedaan had, waarop hij de verantwoording voorlas. Aan het einde gekomen, keek hij F. aan en voegde hem toe: „Nu, wat zegt U daarvan?" „Dat die verantwoording geheel gebaseerd is op leugen en om-den-tuin-leiding en daarom niet de minste waarde heeft", antwoordde F. terwijl hij er bij voegde: „maar mag *ik* U nu eens wat voorlezen?" „Ja, zeker, heeft U wat", vroeg de A. S.?

F. haalde daarop zijn manuscript voor den dag, dat hij in de examendagen gemaakt had, en begon te lezen. Hij was nog geen twee bladzijden gevorderd of de A. S. kon zich niet weerhouden met een knoop er op te zeggen: „Maar was de man gek of dronken? Als de Gouverneur-Generaal dat leest, gaat hij er onmiddellijk uit, hetgeen F. deed zeggen: „Voor de Inlandsche bevolking was dat zeker wenschelijk."

De A. S. wilde het manuscript hebben om het den Gouverneur-Generaal te kunnen voorleggen, doch het was het eenige exemplaar dat F. bezat, waarom hij het niet missen wilde; hij beloofde echter het binnen eenige dagen te zullen overschrijven en het den A. S. dan te doen toekomen.

Na zijn terugkomst in het gewest voldeed hij hieraan, en nu kreeg men het vreemde verschijnsel van een directe correspondentie tusschen de Regeering en den controleur, buiten den resident om. De hoofd-inspecteur bleef echter in functie. Dit werd eindelijk al te gek, waarom F. verlof vroeg naar Buitenzorg te gaan. Daar betoogde F. bij den A. S., dat het zoo niet langer ging. De hoofdinspecteur moest toch reeds hebben begrepen, dat hij, F., de persoon was, die hem had aangeklaagd, en hij kon nu iederen dag in het gewest komen om F. het leven zuur te maken. Een van beiden moest er uit, meende F., hij of de hoofd-inspecteur. „Maak U maar niet ongerust", zei de A. S., „er is nog een Regeering. U zal er wel spoedig van hooren; van den hoofdinspecteur heeft U niets meer te vreezen".

F. keerde terug, en niet lang daarna vernam hij, dat de hoofdinspecteur

niet meer op reis mocht gaan en een wenk had gekregen om zijn rapport af te maken en daarna met verlof naar Europa te gaan, terwijl de Regeering een circulaire aan de residenten van Java deed verzenden, waarbij de opdracht aan den hoofdinspecteur verleend tot landrenteonderzoek werd ingetrokken en de aanschrijving, gericht aan de Hoofden van Gewestelijk Bestuur om in landrenteaangelegenheden steeds met den hoofdinspecteur te rade te gaan, vervallen verklaard. De residenten waren voortaan vrij om te handelen naar eigen inzichten waar verbetering van den aanslag noodig mocht blijken, zonder dat echter *verhooging* der landrente het streven mocht zijn. Elke verandering mocht slechts ten doel hebben een meer billijken aanslag, geenszins *opdrijven* der belasting. Uitdrukkelijk werd er in de circulaire nog op gewezen, dat waar *individueele* aanslag bestond, deze gehandhaafd diende te blijven, en elk streven om daarvoor een dorpsgewijzen aanslag in de plaats te doen treden, ten strengste moest worden tegengegaan.

De residenten namen goede nota van deze circulaire en verminderden alle opgedreven aanslagen, zoodat het landrentecijfer reeds in het eerste jaar met $2^1/_2$ millioen werd verlaagd, hetgeen tot ruim $4^1/_2$ millioen werd verder gedreven.

Dank zij het voor hem zelf zoo gevaarlijke optreden van den jeugdigen controleur tegen den machtigen hoofdinspecteur bleef de Inlandsche bevolking niet alleen in *zijn* afdeeling, maar *over geheel Java*, gevrijwaard voor uitbuiting van den fiscus, terwijl zij in vele niet welvarende streken voor *armoéde* en *wanhoop* gespaard bleef.

Jarenlang was F. als controleur in de gelegenheid geweest de toestanden op de particuliere landerijen bewesten de Tjimanoek grondig te leeren kennen, zoowel op die, welke beheerd werden door Europeanen, als die beheerd door Chineezen, direct door de eigenaren of door huurders. Voor de Inlandsche opgezetenen op die landerijen had hij de toestanden over het algemeen alles behalve rooskleurig bevonden en op menig land was min of meer van toepassing hetgeen in het uitzettingsbesluit betreffende den landheer van het land Tjiomas nadat het bekende bloedige drama zich had afgespeeld, was geconstateerd geworden, n.l. „dat de opgezetenen tot wanhoop en radeloosheid waren gedreven geworden door het hooge bedrag van den aanslag hunner tuinhuur en door de vexatiën welke zij van de zijde van den landheer of diens ondergeschikten in andere opzichten ondervonden, en dat aldaar de plaats gehad hebbende rustverstoringen grootendeels het gevolg waren gebleken van het door den landeigenaar ingevoerde en vooral in de laatste jaren met hardvochtigheid doorgedreven stelsel van exploitatie, waarbij, met miskenning van de rechten en belangen der bevolking, uitsluitend eigen gewin op den voorgrond stond."

In eene brochure, getiteld: „*Herziening van het Reglement op de particuliere landerijen bewesten de Tjimanoek*", gaf F. zijn ondervinding en opgedane ervaring in het licht, terwijl hij, daarop gegrond, een nieuw herzien Reglement voorstelde, welke herziening hij artikel voor artikel in die brochure behandelde om ten slotte te komen tot eene proeve van een nieuw Reglement. Zijne ondervinding legde hij neer in eene voorafgaande bespreking van den bestaanden toestand, dien hij beschreef als volgt:

TEGENWOORDIGE TOESTAND DER BEVOLKING OP DE PARTICULIERE LANDERIJEN.

De verkoop van land met afstand van souvereine rechten, door onze voorvaderen gedaan, is reeds lang veroordeeld geworden en de wel eens aangevoerde verontschuldiging van finantieelen nood, niet meer als geldend erkend.

Doch niettegenstaande die veroordeeling is er weinig naar getracht om de begane fout te herstellen. De particuliere landerijen, de talrijke staatjes in den staat, bestaan nog en zijn zoovele belemmeringen voor de algemeene toepassing van de nieuwere richting van ons koloniaal beleid. Vele vrijzinnige bepalingen toch, die in den laatsten tijd in het leven werden geroepen, in het belang van den Inlander, bleven een doode letter voor de bevolking op de particuliere landerijen.

Waar de heerendiensten in de gouvernements landen, overeenkomstig het bepaalde bij het Regeeringsreglement, zooveel mogelijk werden ingekrompen en de pantjen- en andere persoonlijke diensten werden afgeschaft, terwijl men regelingen maakte om de contrôle op de heerendiensten te verscherpen en te waken voor het gebruiken van een grooter aantal dienstplichtigen dan noodig is, bleven die diensten in al hun rigueur, zonder de minste contrôle, op de particuliere landerijen in stand.

Naast de heerendiensten wisten vele landeigenaren zich, op grond van art. 40 van het Reglement van 1836, cultuurdiensten te verschaffen door zoogenaamde (zie blz. 11) vrijwillige overeenkomsten tegen een karig loon, soms alleen bestaande uit een katti rijst met wat zout daags.

Ook hierbij vindt men op verscheidene landen van de latere humane beginselen van het Gouvernement geen spoor. De contractanten moeten dikwijls op 15 en meer palen afstand van hunne woningen koffie planten en soms 100 en meer boomen per jaar.

Het oud-Hollandsche denkbeeld dat onze Indische bezittingen alleen maar bestaan om ten bate van het moederland geëxploiteerd te worden, en dat gelukkig voor een betere meer liberale zienswijze heeft plaats gemaakt, vindt op menig particulier land nog toepassing. Daar komt het bij den landheer niet op minder van de bevolking te heffen dan het maximum, hetwelk hem bij het Reglement van 1836 is toegestaan. Zelfs al maakt hij nooit gebruik van het totaal aantal dagdiensten, waarover hij beschikken mag, zoo zal hij toch bij afkoop door de bevolking, eene afkoopsom eischen, berekend naar het hem toekomende maximum aantal dagdiensten, en geenszins een equivalent voor de diensten, die hij strikt noodig heeft.

Ook voor de toepassing van een der hoofdbeginselen van het Regeeringsreglement (art. 55), n.l.: dat de Inlandsche bevolking beschermd moet worden tegen willekeur van wien ook, bestaan op de particuliere landerijen geen waarborgen.

Daartoe is de contrôle ten eenenmale onvoldoende.

Waar de Regeering angstvallige regelingen maakte om den Inlander te beschermen tegen bedrog van Europeanen en Vreemde Oosterlingen, hem de vruchten van zijn oogst zooveel mogelijk verzekerde, de Vreemde Oosterlingen, waar het kon, uit de desa's weerde, bleef de Inlander op de particuliere landerijen overgeleverd aan de willekeur van landheeren en van door de landheeren betaalde Inlandsche hoofden en aan de afpersingen van Vreemde Oosterlingen. [1])

Op de meeste landerijen regeeren Chineezen en hebben vrij spel. Voorschotten op het gewas, opium schuiven (men denke hierbij aan de bekende circulaire van den resident der Preanger) en meer ondeugden worden daar teugeloos in practijk gebracht. Ik wil hiermede niet zeggen, dat Chineezen juist per sé slechter landheeren zijn dan Europeanen, o, neen, ik heb van beide natiën goeden en slechten gekend, doch de Chinees in het algemeen heeft eigenschappen, die in ons oog ondeugden zijn en in zijn oog niets beteekenen. *Zoowel bij Europeesche als bij Chineesche en Arabische landheeren hangt het geheel af van den persoon van den landheer of de Inlander goed of niet goed behandeld wordt*, en dat is juist de fout. De Staat mag den vooruitgang, de welvaart eener bevolking van ± anderhalf millioen zielen niet laten afhangen van de goede of minder goede hoedanigheden van enkele personen. Is het toch niet menschelijk, dat in slechte tijden de landeigenaren, door schuldeischers gemaand, de klemschroeven wat aanzetten, en uit hunne landen halen wat er uit te halen is, denkende, het is maar voor korten tijd, als de zaken weder goed gaan kunnen wij humaner zijn? En waar de eigenaar niet zelf beheert, maar zulks overlaat aan een administrateur, is het dan niet te begrijpen, dat deze, aangespoord door den eigenaar, ter wille van zijne positie, in zulke drukkende tijden handelingen doet, die niet in het belang zijn der opgezetenen? Bij verhuur der landerijen is dit in nog sterker mate het geval. De huurder bekommert zich weinig om de bevolking, als de zaken maar marcheeren, zoolang hij huurder is.

En de bevolking heeft dikwijls te lijden van een dubbele willekeur, ten eerste van die der Inlandsche hoofden, die hun stand moeten ophouden, waartoe hun slechts een onbeduidend traktement ten dienste staat, en ten tweede van die van den landheer, die ter wille van zijn *to be or not to be* moet knijpen.

En waar vindt de bevolking bescherming? Naar de hoofdplaats gaan en klagen bij de gouvernements-ambtenaren? Daartoe behoort veel moed, om-

---

1) Ter illustreering hiervan diene het volgende entrefilet, dat ik uit het *Bataviaasch Handelsblad* van 1888 geknipt heb:

Omtrent de wijze, waarop eenige Chineesche landheeren in de Ommelanden van Batavia tegenwoordig aan hun opgezetenen leenen, vernemen wij het volgende. Kort voor den tijd, waarop de rijstvelden bewerkt moeten worden, wordt padie uitgeleend, onder voorwaarde, die, na den oogst, dus 4 à 5 maanden later, met 50 pCt. rente terug te geven. Voor 2 pedatties padie, welke de inlander te leen kreeg, moet hij beloven 3 te restitueeren.

Mislukt de oogst of is de landbouwer om andere redenen buiten staat tijdig aan zijn verplichtingen te voldoen, dan krijgt hij uitstel, maar weder onder voorwaarde, dat de geheele schuld — kapitaal en interest — nogmaals met 50 pCt. verhooging zal worden aangezuiverd. Voor de oorspronkelijke leening van 2 pedatties padie was reeds teruggave van 3 geconditionneerd. Is uitstel van betaling verleend, dan wordt de schuld niet eer gekweten voor dat 4½ pedatties padie afgedragen zijn, die dan uit een eerstvolgenden oogst moeten voortkomen. De landbouwer, die op deze wijze padie geleend heeft, betaalt binnen 14 à 15 maanden 125 pCt. rente.

De wijze, waarop onze ambtenaren door de Europeesche geldschieters geknepen worden, daar nog niets bij.

dat de Inlanders wel weten, dat hun dat klagen door hunne hoofden en hunnen landheer op verschillende manieren, die onder het bereik van beiden liggen, zal worden betaald gezet. En wordt er niet door de bevolking geklaagd, zoo komen de ambtenaren ook niet gemakkelijk achter dergelijke practijken, daartoe is de contrôle van Gouvernementswege op de particuliere landerijen uitgeoefend, geheel onvoldoende. In de afdeeling *Stad en voorsteden* van de residentie *Batavia* heeft men alleen een asst.-resident, in de afdeelingen *Meester-Cornelis* en *Tangerang* dito, in de afdeeling *Buitenzorg* een asst.-resident met een controleur, in de residenties *Krawang*, *Cheribon* en *Bantam* ressorteeren de uitgestrekte landerijen bij wijze van toegift tot de gewone afdeelingen, die op zich zelf reeds groot genoeg zijn. Nergens buitengewoon personeel, speciaal voor de landerijen; het gewone personeel van de afdeelingen moet voor de contrôle op die landen zorgen en wordt daarin bijgestaan door Inlandsche ambtenaren, die van de landeigenaren bezoldiging ontvangen! (De residentie Batavia maakt hierop voor een gedeelte een uitzondering).

Men kan licht begrijpen, wat zulk een contrôle te beteekenen heeft. [1])

En dikwijls al heeft de bevolking den moed om bij het Bestuur te klagen, kan zij niet geholpen worden, omdat de landheer door het Reglement van 1836 of door overeenkomsten, die hij gemaakt heeft, op grond van dat Reglement, tot het plegen van die handelingen gewettigd is. Volgens het Reglement toch kan de landheer van enkele bepalingen afwijken door het aangaan van vrijwillige overeenkomsten met de bevolking, die door het plaatselijk bestuur geregistreerd en goedgekeurd moeten zijn, willen zij eenige waarde hebben. In Stbl. 1838 no. 49 is bovendien voorgeschreven hoe zij moeten tot stand komen.

Daarin wordt o. a. gezegd, dat de residenten, alvorens overeenkomsten te registreeren, zich behoorlijk van de identiteit der personen, die als contractanten daarbij voorkomen, en van de volkomen toestemming der wederzijdsche partijen, die te dien einde persoonlijk voor hem en voor den regent der afdeeling, waartoe de Inlanders behooren, dan wel voor eene behoorlijke samengestelde commissie, moeten verschijnen. De ambtenaren zullen de Inlanders bij het aangaan van verbintenissen op hunne rechten en belangen opmerkzaam maken, ten einde daardoor alle misleiding of handeling tegen derzelver belang te voorkomen en bij de vereischte registreering waken, dat geene onbedreven menschen door inboezeming van ongegronde hoop of vrees, aanwending van bedreigingen of dwangmiddelen, tot voor hen nadeelige verbintenissen worden overgehaald, enz. Stbl. 1863 no. 152 zegt bovendien, dat de overeenkomsten niet anders dan individueel mogen worden aangegaan.

Op het papier dus waarborgen meer dan genoeg voor de Inlandsche bevolking, maar in de werkelijkheid?

Vele overeenkomsten die thans nog gelden, dateeren van twintig jaren herwaarts, toen toestanden en eischen geheel anders waren dan nu; een groot deel van het tegenwoordige geslacht, dat ze volgt, is geheel vreemd aan het sluiten er van.

---

[1]) Een klein staaltje van recenten datum om dien ongunstigen toestand op de particuliere landerijen te doen uitkomen.

Een land krijgt een nieuwen administrateur, die de mindere winsten tengevolge der lage rijstprijzen wil goed maken door hooge rijstproductie, d. w. z. door opdrijving der tjoeké. Een der Inlandsche hoofden, die bijna 20 jaar het land bestuurd en de bevolking steeds goed behandeld heeft, weigert de tjoeké op te drijven. Nu worden allerlei perkara's tegen hem gezocht en binnen twee maanden is hij ontslagen en vervangen door een blind werktuig van den administrateur.

En hoe komen die overeenkomsten veelal tot stand?

De landheer concepieert ze niet in overstemming met de andere partij, maar geheel naar eigen idee. De Inlandsche ambtenaren en desahoofden worden wel geraadpleegd doch deze, geheel afhankelijk zijnde van den landheer, vinden in den regel alles goed. De eersten worden nu, met belofte van geschenken bij goed slagen, door den landheer gelast de bevolking voor de contracten te winnen. Den laatsten wordt een vast loon toegekend voor elken man, die toetreedt. Waar alles zoo is voorbereid en landheer, Inlandsche ambtenaren en desahoofden samenspannen om de Inlanders tot het teekenen der contracten over te halen, daar zullen er niet velen zijn, die zich verzetten en bij de komst van de Gouvernements commissie weigeren om toe te treden. Zijn er evenwel toch enkelen, zoo wordt het Reglement van 1836 als wapen gebruikt om hen te dwingen. Dan wordt hun door den landheer toegevoegd: „Willen jelui niet contracteeren, dan moeten jelui het Reglement volgen, dan moet je tjoeké betalen van je vruchtboomen, van je klappers, je mangga's, je pisangs, je sirihbladeren, in één woord, van alles wat voorkomt op je erven en in je tuinen; dan mag je geen vrucht plukken of je moet eerst kennis geven aan je loerah, dan moet je betalen van den grond waar je huis op staat, dan mag je je tjoeké padi niet brengen in het pakhuis, dat vlak bij je desa ligt, maar moet je die brengen naar een ander pakhuis, op verren afstand, dan mag je niets hoegenaamd uit de bosschen halen zonder *dagelijksche* vergunning van de districtshoofd, enz., enz."

De vele twijfelachtige bepalingen in het Reglement worden door den landheer in zijn voordeel uitgelegd, de leemten, die er in voorkomen, in zijn geest aangevuld en de Inlanders zoolang geplaagd en geknepen, tot zij de handen in den schoot leggen en tot de contracten toetreden.

En hoe volgzaam de Inlander is en hoe bevreesd voor zijn landheer en hoofden, bewijst het feit, dat op vele landerijen de landheer van de bepalingen van het Reglement van 1836 afwijkt, op grond van mondelinge, niet geregisteerde overeenkomsten, die van nul en geener waarde zijn; en op grond van zulke overeenkomsten, welke dikwijls 30 à 40 jaar geleden met de bevolking heeten te zijn aangegaan, worden de Inlanders somtijds zoo gedrukt, dat het voorgekomen is, dat ruim 1500 menschen in eenige dagen met pak en zak naar eene aangrenzende residentie verhuisden om aan dien druk te ontkomen. Als men bedenkt hoeveel moeite het kost om een Inlander van West-Java voor goed te doen verhuizen, kan men begrijpen welke verdrukkingen die lieden al jaren lang moeten hebben ondergaan om tot zoo'n uiterste hun toevlucht te nemen. Ten gevolge van de onvoldoende contrôle heeft het Bestuur blijkbaar niets van die knevelarijen geweten, anders hadden de plaatselijke ambtenaren er natuurlijk wel een eind aan gemaakt en der bevolking aan het verstand gebracht, dat de landheer niet het recht heeft om aan mondelinge niet geregistreerde overeenkomsten zoo streng de hand te houden, wijl ze in het oog der Regeering van nul en geener waarde zijn.

Op de Pamanoekan- en Tjiasemlanden werden na de registratie der contracten, in 1869 tusschen landeigenaren en opgezetenen gesloten, door eerstgenoemden daarin eigenmachtig veranderingen gebracht en eerst vóór eenige jaren kreeg het Bestuur kennis van dat ingeslopen misbruik. Op de Tegalwaroelanden week de landheer zonder schriftelijke of mondelinge overeenkomst met de bevolking, geheel op eigen gezag, van het Reglement van 1836 af, zonder dat het Bestuur er iets van wist.

Om aan de vicieuse toestanden, die aan het particulier landbezit kleven, een einde te maken, staan twee wegen open, n. l. terugkoop der landerijen

geheel of gedeeltelijk (alleen de gronden in gebruik van Inlanders en de landheerlijke rechten) [1]) of verbetering der contrôle van gouvernementswege gepaard met eene herziening van het Reglement van 1836.

De eerste weg is de meest afdoende en zeker de beste, maar kost veel geld, dat alleen door een leening kan verkregen worden, en leeningen aangaan, men weet het hoe onze koloniale politiek zich daartegen verzet. Geen schulden maken, niet meer uitgeven dan de inkomsten bedragen, is, ten minste was tot vóór korten tijd, haar leus, een leus uitstekend voor elk mensch persoonlijk, maar voor een Staat vooruitgangdoodend.

Het zou anders nu de juiste tijd zijn om de landen terug te koopen. Zij zijn toch door de omstandigheden zeer in waarde gedaald en zouden zeker voor een billijken prijs te krijgen zijn. Daar het beginsel van terugkoop natuurlijk op *alle* particuliere landerijen dient te worden toegepast, zou voor die landen, waarvoor een onevenredig hoogen prijs werd verlangd, of die men niet zou willen verkoopen, onteigening moeten plaats vinden.

Op den duur zou een terugkoop zelfs voordeelig blijken te zijn, alhoewel een Staat, waar het zulke hooge belangen geldt, daarop niet letten mag. Waar de rechtstoestand verbetert, vermeerdert de welvaart en worden daarmede de inkomsten van den Staat grooter.

De tweede weg, verbetering der contrôle op de particuliere landerijen gedaard met eene herziening van het Reglement van 1836, wordt volstrekt niet uitgesloten door eventueele plannen van terugkoop, om redenen, reeds op blz. 6 aangegeven. Hij blijft in alle gevallen urgent. Men mag er nog wat mede willen wachten, vroeg of laat zal er wel toe moeten worden overgegaan, wil men tenminste verbetering brengen in den bestaanden, ongunstigen toestand. Verbetering der contrôle en herziening van het Reglement moeten echter samen gaan. Eene eenvoudige herziening zonder meer, geeft niets. Waar landheeren thans straffeloos de bestaande bepalingen ontduiken en ze toepassen zooals zij willen [2]), daar is het precies hetzelfde of de oude verordeningen blijven of dat er nieuwe gemaakt worden.

Men moet dan ook beginnen met op de particuliere landerijen Inlandsche ambtenaren te plaatsen, belast met de politie, den titel en rang voerende van wedana of demang en assistent-wedana [3]), en gecontroleerd wordende door speciaal daartoe aangestelde Europeesche ambtenaren om te voorkomen, dat zij onder den invloed van den landheer geraken. Eerst daarna zal eene herziening van het Reglement werkelijk een goed resultaat opleveren.

Bij die herziening moet op den voorgrond staan: geen willekeurige verkorting der rechten van den landheer, maar evenmin verkorting van die der opgezetenen, meer fixiteit voor beide partijen. Waar echter de rechten van

---

[1]) Een *gedeeltelijke* terugkoop (n.l. alleen de gronden in gebruik van Inlanders en de landheerlijke rechten) zou niet voor alle landerijen mogelijk zijn. Men denke slechts aan de gewichtige waterkwestie. Bij zulk een terugkoop zullen uit den aard der zaak aan den landheer blijven de hooge bergtoppen, wijl aldaar geen desa's voorkomen en geen gronden liggen, die bij de bevolking in gebruik zijn. Thans, nu de landheer in zijn eigen belang moet zorgen dat de opgezetenen geen gebrek hebben aan water, worden de bosschen op die bergtoppen in stand gehouden, ten einde de bronnen, de levensaders der rijstcultuur, niet te doen opdrogen. Heeft de landheer echter niets met de bevolking uit te staan, zijn hem de landheerlijke rechten afgekocht, dan is het te verwachten, dat hij zich verder niet om de bronnen bekommert, en de bosschen ten behoeve zijner kina-cultuur, houtaankap als anderszins neêrvelt.

[2]) Ik weet er een, die beweert zich om het Reglement nooit te bekommeren, ja het niet eens te kennen.

[3]) Zooals reeds in de residentie Batavia voor een deel heeft plaats gehad.

den landheer de goede bedoelingen der Regeering ten opzichte der bevolking blijken in den weg te staan, waar zij in strijd zijn met de meer liberale bestuursbeginselen, daar moeten zij geheel of gedeeltelijk onteigend worden *en den landheer daarvoor schadeloosgesteld.*

Het willekeurig ingrijpen in de rechten van anderen mag natuurlijk niet plaats vinden, doch waar deze rechten niet meer bestaanbaar zijn met de vigeerende toestanden, daar mag de Staat ze wel degelijk besnoeien, mits daarvoor schadeloosstelling verleenende.

De beoordeeling in hoeverre het nieuw te ontwerpen Reglement de rechten van de landeigenaren verkort en welke schadeloosstelling hen daarvoor toekomt, dient m. i. te worden uitgemaakt door eene Regeeringscommissie, bestaande uit ambtenaren en landeigenaren. Bij die beoordeeling moet het Reglement van 1836 als uitgangspunt worden genomen. Verder terug te gaan en de al of niet wettigheid te onderzoeken van de daarin voorkomende bepalingen in verband met de koopvoorwaarden, acht ik een onbegonnen werk. Het Reglement van 1836 is nu reeds meer dan vijftig jaren beschouwd als de wet op het gebied van particuliere landerijen bewesten de Tjimanoek, dus dat moet de basis zijn.

Door zulk eene Regeeringscommissie een nieuw Reglement te laten maken of het bestaande te herzien, zooals, naar beweerd wordt, men van plan is, dunkt mij minder goed. Dat zou een eindeloos en dikwijls hatelijk debat kunnen geven zonder veel resultaat. Neen, de Regeering leere de nooden der bevolking op de particuliere landerijen goed kennen en make de bepalingen om aan die nooden tegemoet te komen en aan eene commissie, zooals boven vermeld, zij het dan overgelaten om te beoordeelen, in hoeverre die bepalingen afwijken van de bestaande en inbreuk maken op de rechten der landeigenaren, en welke billijke schadeloosstelling hen daarvoor toekomt.

Alhoewel F. zoo rechtvaardig mogelijk schadeloosstelling wilde verleenen voor het besnoeien van door de landheeren verkregen rechten en de beoordeeling daarvan wilde overlaten aan een Regeeringscommissie, bestaande uit ambtenaren en landeigenaren, ging er een storm van verontwaardiging op onder de landheeren bij het verschijnen der brochure. Het Bataviaasch Nieuwsblad bevatte avond aan avond de meest vinnige en hatelijke artikelen, waarin het Indische schelden niet achterwege bleef. De bewering van F., dat er particuliere landerijen waren, waar de Inlander werd uitgezogen en slecht behandeld, was eenvoudig ongehoord, zoo iets aan de klok te durven hangen al te vermetel. Men begreep niet, dat de Regeering zoo'n ambtenaar nog een dag langer in dienst hield. Een landheer liep zelfs met een revolver rond om den hem persoonlijk onbekenden F. overhoop te schieten. Zelfs de erfpachters van Soekaboemi, die niets met de zaak te maken hadden, daar bij erfpacht het gezag uitoefenen over opgezetenen is uitgesloten, meenden zich toch ook het geval te moeten aantrekken en tegen F. te moeten optreden.

Dagen en weken duurde deze agitatie voort. De Regeering hield er zich buiten, overtuigd, dat F. gelijk had. De Gouverneur-Generaal liet dit op een zeer kiesche wijze merken. Op een officieel diner dat de G.-G. te Batavia gaf, werd ook F. genoodigd. Hem werd een zeer

hooge plaats aangewezen, te hoog voor zijn rang. Toen hij den adjudant hierop attent maakte en het vermoeden opperde, dat hier een vergissing in het spel was, kreeg hij ten antwoord: „Neen, het is goed, dat is op last van den Gouverneur-Generaal."

Er kwam een ommekeer in de publieke opinie, doordat Mr. Haakman de hoofdredacteur van het *Bataviaasch Handelsblad*, zelf medeeigenaar van een particulier land, het volgende rake artikel schreef ter verdediging van den zoo heftig aangevallen F.

EEN VEEL BESPROKEN GESCHRIFT.

Als een plotseling onder de menigte geworpen voetzoeker heeft onlangs de brochure van den inspecteur der cultures, den heer F. Fokkens, over de particuliere landerijen bewesten de Tjimanoek, de gemoederen der rustige burgerij in beweging gebracht. Luther heeft in zijn tijd nauwelijks meer genoegen beleefd van de publicatie zijner stellingen, als de zoo even genoemde ambtenaar van de openbaring zijner meening.

Slechts de eer van zijn boekske ten vure gedoemd en door den scherprechter op het Heemraden Plein verbrand te zien, heeft den heer Fokkens ontbroken, maar overigens is zijn geschrift zoo bitter verguisd en veroordeeld, als behelsde het de gevaarlijkste ketterij. Zoo lang dit bedrijf aan den gang was, hebben wij het niet willen storen door eenige nuchtere opmerkingen. Thans, nu de gemoederen echter bedaard zijn, willen wij op onze beurt ons oordeel zeggen over het door velen zoo heftig aangevallen vertoog, in de hoop hierdoor de overtuiging te vestigen, dat het doel, waarnaar de zoo hard gevallen schrijver streeft, veeleer de sympathie dan de tegenkanting der landeigenaren verdient en beter als uitgangspunt van noodzakelijke verbeteringen dan als twistpunt over verschillende zienswijzen te beschouwen is.

Op hetzelfde oogenblik, dat sprake was van de benoeming eener regeeringscommissie tot herziening van het vigeerend reglement van 1836 drong de inspecteur der cultures F. aan op de opneming van particuliere landeigenaren in die commissie. Ziedaar een advies zoo eerlijk en onpartijdig als er maar een gewenscht kan worden en dat advies heeft waarde, gegeven als het is door een ambtenaar, op wiens voorlichting de regeering meermalen getoond heeft prijs te stellen.

Aan die commissie wil de heer Fokkens opgedragen zien *niet* het ontwerpen van een nieuw reglement, maar de verbetering van dat van 1836 en zulks voor zoo veel noodig is ter verzekering van de rechten, zoowel der landheeren als der bevolking. Ook hiertegen valt niets in te brengen, evenmin als tegen het voorstel om het vigeerend reglement, waaronder de landerijen thans meer dan een halve eeuw gestaan hebben, te beschouwen als uitgangspunt.

Een derde en niet weinig afdoende erkenning der billijkheid is die op blz. 16 en 17 der brochure, n.l. dat de landeigenaren schadeloos gesteld behooren te worden voor alle zoodanige nieuwe bepalingen in het gewijzigde reglement, strijdig met hunne tegenwoordige rechten.

Met de huldiging van dat beginsel heeft de heer F. duidelijk en deugdelijk doen uitkomen, dat de door hem gewenschte herziening niet beoogt de spoliatie van de landeigenaren, maar dat zij integendeel hun eigendomsrechten erkend wil zien, door schadeloosstelling te verleenen wegens elken inbreuk daarop.

Van dat beginsel uitgaande, zal de onteigening ten algemeenen nutte onvermijdelijk wezen in die gevallen, waarin door de nieuwe bepalingen inbreuk zou worden gemaakt op de inkomsten, tot dusver wettig door den eigenaar van het land getrokken en wanneer de landeigenaar met de hem voor die vermindering aangeboden vergoeding geen genoegen mocht nemen.

Ziedaar waartoe de erkentenis van den heer Fokkens leidt: dat de herziening van het reglement geen rechten mag verkorten, zoo min die der landheeren als die der opgezetenen.

Welnu, welke grief kan er tegen eene herziening van het bestaande reglement worden aangevoerd, wanneer daarbij de landeigenaar tegen verkorting zijner rechten is beschermd; in der minne door schadeloosstelling en anders door onteigening?

Met zulk een dubbelen valhoed lijkt de door den heer Fokkens voorgestane herziening geïnspireerd door het begrip, dat de landheeren in den zin van het burgerlijk recht en dus zoo stellig mogelijk eigenaren zijn van de landerijen bewesten de Tjimanoek. Dat begrip niet alleen toe gegeven, maar in zijn voorstel zelfs geheel uitgewerkt te zien, is voor ons het stellig bewijs, dat de inspecteur der cultures Fokkens met het schrijven zijner brochure geen der listige nevenbedoelingen heeft gehad, welke sommigen zijner recensenten hebben toegeschreven, waarschijnlijk omdat zij het juridisch gehalte der voorgestelde herziening niet voldoende gewikt en gewogen hadden. Allerminst zien wij in de bewuste brochure de strekking om de bewuste landerijen ten nadeele hunner eigenaren voor een appel en een ei der regeering in handen te spelen. Daartegen waarborgt de schadeloosstelling of de onteigening, beide door den heer Fokkens voor de landeigenaren gevindiceerd, voor het geval zij door een herziening van het reglement verkort mochten worden in hun rechten.

Door de uitdrukkelijke toekenning van het recht op schadeloosstelling of onteigening zijn de landheeren gehandhaafd in den vollen omvang van hun eigendomsrecht en over de omstandigheid, dat de Staat ten publieken nutte over hun gronden zou beschikken, zouden zij zich nimmer kunnen beklagen, wijl hun eigendomsrecht *jure* aan die beschikking onderworpen is.

Dit alles samenvattende, komt men tot het besluit, dat met de brochure van den heer Fokkens verkregen zijn:

1e. de ambtelijke erkenning van het privaat eigendomsrecht der landheeren;

2e. de daaruit voortvloeiende eisch van schadeloosstelling of onteigening voor elken inbreuk van staatswege op dit eigendomsrecht, ook ten gevolge van herziening van het bestaande reglement.

Zoowel het een als het ander is een belangrijke stap voorwaarts in de richting van den heer Riesz, wien de niet geringe verdienste moet worden toegekend van de ambtelijke bedenkingen tegen het privaat karakter van den eigendom der hier bedoelde landen met de historische bewijsstukken in de hand te hebben ontzenuwd en opgeheven.

Nu, dank zij het initiatief van den in dezen opgetreden inspecteur van cultures, het oude geschilpunt is beslecht en ook van ambtelijke zijde wordt toegegeven, dat bij een herziening der vigeerende bepalingen de toestand der landeigenaren niet mag worden aangetast, zonder schadeloosstelling of onteigening, lijken ons opgeheven de bezwaren, tot dusver tegen zoodanige herziening geopperd, zoodat daartegen *in principe* niet meer valt te protesteeren, onmiskenbaar als de regeering het recht heeft tot wijziging van bestaande publiek-rechterlijke verordeningen, mits daarbij het privaat eigendomsrecht geëerbiedigd worde.

Deze uitspraak werd gevolgd door het opnemen voor F. door den directeur van O. E. en N., den heer P. H. van der Kemp, in een werk, getiteld: „Het reglement op de particuliere landerijen bewesten de Tjimanoek, toegelicht door P. H. van der Kemp". De hoofdredacteur van de *Locomotief*, Mr. P. Brooshooft, schreef naar aanleiding van dit werk: „dit geschrift lazen wij vooral daarom met volle instemming, „wijl het zoo karaktervol partij kiest tegen de onwaardige aanvallen „op het werk en den persoon van den heer Fokkens". Van den heer F. getuigde Mr Br. „dat hij een man is van karakter en studie, die „behalve door ijverige vervulling zijner plichten als ambtenaar zich „heeft onderscheiden door een nog zeldzamer deugd: oprechtheid tegen„over de Regeering in het Sprenger-tijdperk. Niet slechts in de laatste „twee jaren, nu de wind uit een anderen hoek waait, maar reeds in „1885 heeft Fokkens zijn stem durven verheffen tegen de opdrijving „der landrente en te Buitenzorg de Regeering het gevaarvolle harer „richting van uitbuiting des volks onder het oog gebracht. De drang, „die hem daartoe dreef, zal wel dezelfde zijn geweest, die hem thans „zijne proeve van herziening deed schrijven. Tal van minder eervolle „beweegredenen zijn ook hiervoor door zijne bestrijders op de vlakte „gebracht. Naar onze overtuiging had men, zoo de *waarheid* werd „gewild, niet zoo lang, noch zoo ver althans naar het *hoofd*motief „behoeven te zoeken: *de hier in Indië maar al te dikwerf met spot en „verdachtmaking bejegende rechtszin voor het volk*".

Het ageeren in deze van den heer F. is gelukkig niet te vergeefs geweest. Al duurde het erg lang, er kwam in 1912 een nieuw Reglement omtrent de particuliere landerijen bewesten de Tjimanoek tot stand, terwijl te voren bij de wet van 7 Nov. 1910, ter bevordering van de terugbrenging van de particuliere landerijen op Java of van een gedeelte daarvan tot het staatsdomein, de weg was vastgesteld langs welken dit doel kan worden bereikt, buiten het geval van overdracht ten gevolge van vrijwilligen verkoop.

Van het nieuwe Reglement kon de heer W. E. Rappard in het Koloniaal Tijdschrift van 1915, 2e deel. constateeren, „dat men daarbij „te werk was gegaan overeenkomstig het reeds in 1889 door den heer „F. Fokkens in zijne brochure: Herziening van het Reglement op de „Herziening van het Reglement op de particuliere landerijen bewesten „de Tjimanoek, aangegeven denkbeeld om geen splinternieuwe regeling „te ontwerpen, doch het Reglement van 1836 te verbeteren. Het „z. g. nieuwe Reglement van 1912 is dan ook slechts, zooals de toe„lichting daarop nog nader uiteenzet, een verbeterde editie van „het oude Reglement. Vele van de door genoemden auteur in zijn „geschrift voorgestelde wijzigingen van het Reglement van 1836 blijken „in de nieuwe regeling een plaats gevonden te hebben. *En naar aan„leiding van zijne ter zake gedane voorstellen werd de schrijver in*

„1890 op zulk eene heftige en vaak onwaardige wijze van de zijde der „landheeren aangevallen!

Wat den *aankoop* door den Staat van particuliere landerijen betreft, door de wet in 1910 mogelijk gemaakt, was F. reeds een twintigtal jaren te voren als jong controleur doende geweest. Geplaatst in de afdeeling Poerwakarta had hij de Pamanoekan- en Tjiasemlanden onder zijn contrôle. Deze particuliere landerijen, grooter dan de provincie Zuid-Holland, behoorden destijds aan de Gebr. Hofland. De schuldenlast op die landen was zoo groot, dat het vooruitzicht bestond, dat zij binnen een half jaar in kavelingen op publieke veiling zouden worden verkocht. Zoo goed als zeker was het, dat zij dan grootendeels in handen van Chineezen zouden komen. F. achtte dit een ramp voor de Inlandsche opgezetenen, en zon op een middel om die ramp te voorkomen. Het beste docht hem: overgang van de Pamanoekan- en Tjiasemlanden aan het Gouvernement. Zijn resident was zeer met dit denkbeeld ingenomen en gaf hem verlof een langdurig en nauwkeurig onderzoek op de landen in te stellen om de waarde er van te kunnen vaststellen. Hij doorkruiste onder volle medewerking van de eigenaren de landen in alle richtingen, zoowel de laaglanden als de hooglanden, de waardevolle djatibosschen, zoowel als de „urwälder" hoog in het gebergte, de uitgestrekte koffietuinen en kina-aanplantingen, nam inzage van de boeken, berekende de waarde van de onderdeelen en vervolgens van het geheel, waarna hij alle verkregen gegevens in een uitgebreide nota uitwerkte, hetgeen hem tot de conclusie bracht, dat de Pamanoekan- en Tjiasemlanden, veranderd en bestuurd als een Gouvernementsland, den Staat meer dan een ton gouds 's jaars zuivere winst zouden opleveren bij een koopsom van $3^1/_2$ millioen gulden, voor welke som de eigenaren de landen wilden afstaan, waarmede de schuldeischeresse, de Ned.-Indische Handelsbank, genoegen nam. De resident bood de nota van F. persoonlijk den Gouverneur-Generaal aan, die er zeer mee was ingenomen en beloofde haar ten spoedigste met een gunstig advies naar Holland te zenden.

Dit geschiedde ook, doch de Minister durfde voor zulk een groot bedrag (het waren toen andere tijden dan nu) geen leening voor te stellen, laat staan dat bedrag op de begrooting te brengen, en de zaak kwam onder het loodje. Door eene toevallige gelukkige omstandigheid behoefde geen openbare verkoop der landen plaats te hebben; de Ned.-Indische Handelsbank, of liever de uit die Bank ontstane Indische Landbouwbank, besloot de Pamanoekan- en Tjiasemlanden voor de schuld over te nemen en de exploitatie zelf te entameeren.

Toen F. als inspecteur belast werd met de leiding van een *onderzoek naar de verplichte diensten der Inlandsche bevolking op Java en*

Madoera, ten einde tot gewestelijke regelingen te kunnen komen en zoo mogelijk tegen betaling door de dienstplichtigen van een algeheele afschaffing, kon hij aan zijn wensch om den kleinen man te ontheffen van den druk, die op hem rustte, in belangrijke mate voldoen. Bij het onderzoek kwamen veel misbruiken aan het licht, die dadelijk konden worden afgeschaft. Zoo het geheel nutteloos bewaken van verschillende wachthuizen, het in heerendienst onderhouden van bruggen en duikers terwijl dit in vrijen arbeid moest geschieden, het verspillen van een groot aantal werkkrachten aan het onderhoud der wegen, het onnoodig royaal omspringen met desapolitiediensten, het ten onrechte bezigen van millioenen nachtdiensten van heerendienstplichtigen ten behoeve van het Gouvernements-opiummonopolie, van de Gouvernements-koffietuinen en djatibosschen en van particulieren ter bescherming hunner suikerrietaanplantingen en tabaksloodsen, het knoeien van desahoofden met het verleenen van vrijstellingen voor heeren- en gemeentediensten, het buitensporig opdrijven van diensten door de bevolking te verrichten ten behoeve van desahoofden en leden van het desabestuur.

Aan al deze misbruiken en aan nog meer andere kwam door het heerendienstenonderzoek een eind. Onnoodige diensten werden afgeschaft en de overblijvende geregeld en binnen bepaalde grenzen gebracht, en dit zoowel heeren- als gemeentediensten, opdat niet beperking van de eene soort verzwaring van de andere ten gevolge zou hebben. Millioenen dagdiensten werden hiermede bespaard: wat de *heeren*diensten betreft, bijna 15 millioen, wat de *desa*diensten aangaat, nog beduidend meer.

In het bijzonder ijverde F. bij de Regeering om eene der Inlandsche bevolking aangedane onbillijkheid geredresseerd te krijgen. Een tiental jaren te voren waren n.l. een aantal diensten afgeschaft tegen een hoofdgeldbetaling van de heerendienstplichtigen van *f* 1.— per man. Dit bleek te veel te zijn om het afgeschafte in vrijen arbeid te doen verrichten en er ontstond een overschot, een *excedent*. Der bevolking werd van Regeeringswege meegedeeld, dat het overschot van elk gewest zou aangewend worden om in *dat* gewest de heerendienstplichtige bevolking nog meer te verlichten. Die belofte werd echter niet nagekomen. Het excedent, dat millioenen bleek te bevatten, liet men jarenlang in de schatkist vloeien, zonder dat de heerendienstplichtige bevolking er noemenswaardig profijt van trok.

Als logisch uitvloeisel van de op het onderzoek gebaseerde *gewestelijke* heerendienstregelingen werd door F. voorgesteld ook het hoofdgeld *gewestelijk* te behandelen, overeenkomstig de vroeger gedane belofte. In dat voorstel werd getreden en daarmede het begane onrecht van jaren hersteld.

Was door het kamerlid Mr. Levyssohn Norman gezegd: „Ik durf

voorspellen, dat de tegenwoordige Gouv.-Generaal (Mr. Pijnacker Hordijk) reeds lang tot de geschiedenis zal behooren, vóór gewestelijke regelingen, niet in naam, maar inderdaad, op het stuk der heeren- en desadiensten alom op Java in werking zullen zijn, F. zorgde wel, dat dit gelogenstraft zou worden en dat vóór het aftreden van den G.-G. alle gewestelijke heerendienstregelingen, de uitvloeisels van het heerendienstonderzoek, in het *Staatsblad* waren gekomen en mitsdien in werking getreden. Dit bespoedigen der zaak was hem noodig gebleken, wijl hij van de Algemeene Secretarie tegenwerking begon te ondervinden.

Zooals gezegd is, strekte het onderzoek zich ook uit tot het berekenen der kosten bij afschaffing van de verschillende diensten en van het equivalent, dat de heerendienstplichtigen daarvoor zouden hebben te betalen. Dit was afgeloopen en de voorstellen waren in dien geest voor de verschillende gewesten opgemaakt, waarop de goedkeuring zou worden gevraagd, toen een der Gouvernements-secretarissen een nota aanbood, waarin hij betoogde, dat niet kon worden overgegaan tot afschaffing van diensten met verhooging van het hoofdgeld, omdat de tegenwoordige berekening van de verhooging niet voor de toekomst kon gelden, wijl bij uitbreiding van het wegennet, van de waterwerken als anderszins, die verhooging ontoereikend zou zijn en het Gouvernement dan zou moeten bijpassen. Tegen betoogd werd, dat de bevolking in zielental jaarlijks toenam en bijgevolg desgelijks ook het hoofdgeld, terwijl het niet meer dan billijk was, dat het Gouvernement een deel der kosten voor zijn rekening zou nemen. De Gouverneur-Generaal meende dan ook de voorstellen te moeten handhaven en zond ze den minister toe. Deze staatsman, hoewel aanvankelijk zijn goedkeuring aan de zaak gehecht hebbende, kwam nu hierop terug en gaf als zijne meening te kennen, dat het beter was met de verhooging van het hoofdgeld nog wat te wachten.

De resultaten van het vierjarig heerendienstonderzoek dreigden nu te mislukken. Dit wist F. echter te voorkomen door den Gouverneur-Generaal er toe te brengen toe te staan, dat de voorstellen betreffende de afschaffing van heerendiensten en de verhooging van het hoofdgeld werden omgewerkt, zoodanig, dat niet meer diensten voor afschaffing in aanmerking zouden worden gebracht dan het gewestelijk excedent van het hoofdgeld toeliet, dus afschaffing binnen de grens der bestaande belasting (*f* 1.— Pasoeroean *f* 1.50), zonder verhooging. De Gouverneur-Generaal had hiertoe de bevoegdheid en behoefde den Minister van Koloniën er niet in te kennen. Dit geschiedde en de verschillende gewestelijke heerendienstordonnanties werden kort vóór het aftreden van den Gouverneur-Generaal gearresteerd en in het *Staatsblad* geplaatst, hetgeen voorkwam, dat een nieuwe Gouverneur-Generaal onder den invloed der Algemeene Secretarie de resultaten van het vierjarig heerendienstonderzoek voor geruimen tijd onder het loodje zou leggen en misschien wel geheel veranderen.

Dat deze voorzorgsmaatregel niet geheel en al overbodig was geweest, bleek uit het praatje dat bij het optreden van den nieuwen landvoogd te Buitenzorg de ronde deed, dat Z.E. de in het *Staatsblad* voorkomende heerendienstordonnanties weer zou intrekken. Dat scheen men echter niet aan te durven.

Niet minder dan met het onderzoek naar de verplichte diensten der Inlandsche bevolking, gaf het aan F. als inspecteur met den rang en titel van resident opgedragen *onderzoek naar den economischen toestand der vreemde Oosterlingen*, in het bijzonder wat hunne aanraking betrof met de Inlandsche bevolking, de gelegenheid, veel voor den kleinen man te doen. In het bijzonder werd bij dat onderzoek de aandacht gevestigd op den *woeker*, waarmede de vreemde Oosterlingen de Inlandsche bevolking in hun macht hielden.

Vooral de Inlandsche landbouw had hiervan te lijden. Voor velen was het een raadsel gebleken, dat zoo weinig welvaart werd aangetroffen, zelfs in de onmiddellijke nabijheid van bronnen, die jaarlijks schatten afwierpen. In rijke padiestreken, tijdens mooie oogstjaren bij goede rijstprijzen, dacht men aan welvaart en bespeurde vaak dat de bevolking moeite had om de z. g. schrale maanden door te komen, bij een enkel jaar misgewas ontwaarde men gebrek.

Het onderzoek deed de oorzaak kennen. Deze was de *schuldenlast*, waaronder zoovele landbouwers gebukt gingen en waarvan zij zich niet konden bevrijden. Die schuldenlast was veelal ontstaan doordat, waar de landbouwer geld noodig had voor zijn bedrijf, hij dit slechts tegen woekerrente kon verkrijgen (100 à 200 pCt.). Eenmaal in handen van woekeraars geraakte hij dieper en dieper in de schuld, waaruit hij zich niet meer kon loswerken dan met verlies van het grootste deel zijner bezittingen, in Tangerang en Buitenzorg zelfs van zijne velden, hetwelk daar mogelijk was, omdat de Inlander er het erfpachtsrecht op de gronden bezat (particuliere landerijen), welk recht vervreemdbaar is aan niet-Inlanders. De landbouwers leenden uit *nood* en vervielen er mede tot *armoede*.

F. begreep, dat hier door den Staat krachtig moest worden ingegrepen, vóór het te laat was. Tijdens hij met verlof in Europa vertoefde, toog hij naar Zwitserland, waar, zooals hem bekend was, de Regeering tegen hetzelfde euvel met groot succes krachtig had geageerd. Zij had begrepen, dat, om den boer te redden uit de handen der woekeraars, het noodig was een goedkoop krediet te scheppen, waardoor de landbouwers in staat gesteld zouden worden de woekerschulden te delgen en in de behoefte aan nieuwe fondsen te voorzien. Zij had dit gedaan door oprichting eener staatshypotheekbank, tevens spaarkas, en had daarmede het grootste succes gehad. Die instelling had toch een allergunstigsten invloed op den landbouw uitgeoefend, dien geheel gereleveerd.

Omtrent de inrichting en de werking van de bank in Zwitserland, hield F. ter plaatse een nauwkeurig onderzoek, hetwelk hem tot de conclusie bracht, dat het voor Java van het grootste belang zou zijn zoo daar ten spoedigste een dergelijke instelling, aanvankelijk van Staatswege, om vervangen te worden zoo gauw dit mogelijk was door particuliere banken onder toezicht van den Staat, zou worden opgericht.

In den Haag teruggekomen, zette hij zijn denkbeeld uiteen in eene redevoering over Inlandsch landbouwcrediet op Java, die hij hield in eene vergadering van het Indisch Genootschap, Febr. 1896.

De redevoering sloeg in. Voor velen was het daarbij medegedeelde een openbaring, die leidde tot groote instemming met het ontwikkelde denkbeeld. Er waren er wel, zelfs die nog heden ten dage voor Indische specialiteiten doorgaan, die het beter vonden, den Inlander maar door schade en schande wijs te laten worden, maar hiertegen betoogde F. terecht, dat het in het eigen belang van den Staat was het niet zoover te laten komen, want terzelfder ure dat de Inlander wijs werd, zou hij zoo verarmd zijn, dat de Regeering er in alle opzichten de nadeelen van zou ondervinden.

In woord en geschrift maakte F. ijverig propaganda voor zijn denkbeeld Den nieuw opgetreden minister van koloniën wist hij voor het nemen van een proef te winnen, doch hier had hij buiten den waard of liever buiten de bureaucratie gerekend. Eenige dagen later toch, toen hij bij den betrokken afdeelingschef kwam, werd hem door dezen toegevoegd: „U heeft den minister aangeraden een proef te nemen met een Staatslandbouwcredietbank en het benoodigde geld er voor op de begrooting uit te trekken, doch ik heb het den minister afgeraden en gezegd dat Z. E. zich niet moet storen aan outsiders, en alleen voorstellen moet voorbrengen, die van de Regeering uit Indië komen". „Zoo", repliceerde F., dan zal u, vrees ik, lang moeten wachten". En die vrees werd bewaarheid, want vier jaren lang wist de bureaucratie de zaak tegen te houden en de Inlandsche bevolking verstoken te doen blijven van de dringende hulp, die haar uit de klauwen van den woekeraar moest redden. En toen er eindelijk, gedrongen door de Tweede Kamer, toe werd overgegaan, moest het natuurlijk iets anders zijn, dan F. op het voorbeeld van Zwitserland had voorgesteld. Het werd de toepassing van het Rafeissen-systeem, waarbij groepen landbouwers zich moesten vereenigen en uit eigen middelen kleine landbouwbanken oprichten. Dat kostte den Staat niets en werkte opvoedend, hetgeen als lokvink dienst deed. Vergeten werd hierbij, dat de toestanden in Indië geheel anders waren dan in Duitschland, waar het stelsel werd toegepast. Landbouwers met eigen middelen, in staat en genegen om een credietbankje op te richten, waren in Indië zeer zeldzaam en bovendien voorzagen die plaatselijke instellingen niet in de *dadelijke* hulp, waaraan groote behoefte was, n.l. het zich vrijmaken van den

bestaanden schuldenlast bij woekeraars. Het gevolg van den genomen maatregel was dan ook, dat alleen in zeer welvarende streken met „prentah aloes" dergelijke landbouwcredietbanken werden opgericht, die levensvatbaarheid toonden te bezitten. Overal elders moest het Gouvernement te hulp komen en aan de met „prentah aloes" opgerichte banken kapitaal verstrekken, daarbij het oorspronkelijke voorstel van F. op een minder royale wijze volgend.

F. bleef echter, zooals de heer van Heutz hem in eene brochure noemde: *„de vader van het Inlandsch landbouwcrediet"*.

Op grond van het door F. onderzochte, trok hij ook tegen de *pachten* te velde, daar hem gebleken was, dat deze een zeer nadeeligen invloed op de welvaart uitoefenden. De opiumpacht was reeds afgeschaft door drang van buiten en vervangen door de regie, de andere pachten waren blijven bestaan en bevonden zich nog steeds in handen van Chineezen, waarvan voornamelijk bij de *pandhuispacht* de *slachtpacht* en de *tabakspacht* (in de residenties Bantam, Batavia en Krawang) de Indische bevolking de nadeelen ondervond. Bij de *pandhuispacht* kwamen bedrog en afpersing veelvuldig voor door overschrijding van het rentetarief en knoeierijen met de pandvenduties, bij de *slachtpacht* werden veediefstallen in de hand gewerkt, wijl er dan uit vrees voor ontdekking meer geslacht werd en dus meer rechten konden geheven worden, terwijl zelfs vergiftiging van vee werd te baat genomen om meer rechten en huiden in ontvangst te kunnen nemen. F. deed daarom het voorstel een proef te nemen met het houden van pandhuizen in eigen beheer en om de slachtpacht te vervangen door eigen heffing. Met dit voorstel stuitte hij echter op tegenstand bij de Indische Regeering. De Gouverneur-Generaal zeide hem, niet te kunnen begrijpen, dat hij de pandhuispacht wilde afschaffen en vervangen door het nemen der pandhuizen in eigen beheer door het Gouvernement. De Regeering, meende Z. E., kon toch moeilijk eene belasting op de armoede gaan heffen, oude versleten sarongs en andere kleedingstukken in ontvangst nemen en laten verkoopen, dat zou dan toch beneden haar waardigheid zijn. F. voerde hiertegen aan, „dat, waar de Regeering „hetzelfde indirect deed door tusschenkomst van handlangers (de pachters), „zij het evengoed direct kon doen; uit een moraliteitsoogpunt is dit „precies hetzelfde, en bovendien, zei F., de Regeering verkoopt wel „opium, hetgeen toch zeker niet waardiger is. Trouwens groote Euro„peesche staten schamen zich niet om in het belang der bevolking zelf „banken van leening in beheer te nemen, zoodat wij het ook wel „zouden kunnen doen".

De Gouv.-Generaal liet zich echter niet van zijn eenmaal aangenomen denkbeelden afbrengen en hield de afschaffing der pandhuispacht steeds tegen. Het eenige resultaat, dat F. van zijn opmerking

verkreeg, was, dat zij hem geen wit voetje gaf. Een eigen opinie hebben is bij vele hoogwaardigheidsbekleeders vaak gevaarlijk; zij hebben het liefst, dat men *hun* opinie deelt en dadelijk bereid is daarnaar te handelen.

Ook het voorstel van F. tot afschaffing van de *slachtpacht* ontmoette grooten tegenstand bij het financiëele raadslid R. die, het voetspoor volgende van zijn leermeester Sprenger van Eijk, met hand en tand aan de pachten vasthield, als zijne meening weergevende, dat afschaffing en vervanging door eigen collecte ongetwijfeld nadeel zou toebrengen aan 's lands financiën. Met cijfers uit de practijk kon F. echter aantoonen, dat zulks integendeel den Staat belangrijke geldelijke voordeelen zou afwerpen.

Met verlof naar Holland gegaan zijnde, zocht F. door lezingen in het Indisch Genootschap en elders, zoomede door artikelen in de pers, de publieke opinie en kamerleden voor het spoedig afschaffen der pachten te winnen, en den minister van koloniën te overtuigen, dat het belang der Indische bevolking medebracht daartoe hoe eer hoe beter over te gaan. Het gewenschte gevolg bleef niet uit; eenige jaren later werden de *pandhuizen* in eigen beheer genomen en de *slachtpacht* door eigen heffing vervangen.

In eene lezing in het Indisch Genootschap in 1900 gehouden, getiteld: „*Onze naaste plicht ten aanzien van de Inlandsche bevolking op Java en daarbuiten*" toonde F. duidelijk en helder aan dat *geldgebrek, financiëele onmacht*, de oorzaak was, dat, èn ten aanzien van Java èn ten aanzien van de buitenbezittingen, niet kon gedaan worden wat in het belang der Inlandsche bevolking urgent was.

Het *Inlandsch landbouwcrediet* kon daardoor niet ingevoerd worden zooals het behoorde; de invoering moest geschieden „met zoo min mogelijken geldelijken steun der Regeering", zooals het in de instructie van den ambtenaar, met de invoering belast, luidde. Voor den korten door F. aanbevolen weg, *noodzakelijk* omdat er „periculum in mora" was, n.l. *beginnen* met het oprichten van *Staats*landbouwcredietbanken, om deze, naar gelang de gelegenheid zich zou voordoen, te converteeren in particuliere banken onder toezicht van den Staat, of in banken, werkende op coöperatieven grondslag, was blijkbaar geen geld, daarom werd de *langere* weg gekozen, die den lande weinig of niets kostte, maar daarentegen niet dadelijk hulp aanbracht.

De financiëele onmacht bleek verder uit het onvoldoend voorzien in een oordeelkundige irrigatie, uit het weinige dat gedaan werd voor het bevorderen der cultures door het toepassen van meer intensieve cultuurwijzen, zoomede uit het nog steeds (12 jaar na het schrijven zijner brochure) bestendigd houden van den voor de Inlandsche opgezetenen minder gunstigen toestand, voorkomende op de particuliere landerijen in West-Java.

Op de *Buitenbezittingen* waren de gevolgen van de financiëele onmacht nog erger, zooals hij uitvoerig uiteenzette. In het grootste deel werd aan irrigatie, aan behoorlijk cultuurdrijven, aan het maken van behoorlijke wegen met eenigszins bruikbare bruggen, niets gedaan, terwijl niettegenstaande bijna een halve eeuw tevoren in het Regeeringsreglement de afschaffing der slavernij was gedecreteerd geworden, *slavernij, slavenhandel* en *menschenroof* er nog veelvuldig voorkwamen. De Regeering tolereerde zelfs de slavernij in het rechtstreeks door haar bestuurde gebied. Zij liet er officieel de aanwezige slaven registreeren, of, zooals het koloniaal verslag van 1890 het noemde: *legitimeeren.* Uit *geldgebrek* kon de Regeering geen einde maken aan de slavernij in de Gouvernementslanden en moest zij tot het middel van uitsterven haar toevlucht nemen en om dezelfde reden was zij niet in staat voor een gelijk doel op te treden tegen de zelfbesturende rijken. Met schadevergoedingen en c. q. machtsvertoon om haar wil door te drijven zouden te veel kosten gemoeid zijn.

Geldgebrek was oorzaak, zoo besloot F. zijne lezing, dat niet kon gedaan worden wat in het belang der Inlandsche bevolking urgent was. In dien nood, meende hij, behoorde dadelijk te worden voorzien door het verleenen van directe hulp door het moederland in den vorm van verstrekking van een renteloos voorschot, uitsluitend tot dekking der uitgaven voor het nemen van maatregelen om de welvaart der Inlandsche bevolking op Java te releveeren en om op de Buitenbezittingen tot afschaffing der slavernij en tot ontwikkeling en beschaving van achterlijke streken te geraken.

Dit was, besloot hij, de naaste plicht van het moederland, terwijl het de plicht van een ieder was, er toe mede te werken, dat het voorgestelde ten spoedigste tot verwezenlijking zou worden gebracht.

In November 1902 hield F. deze lezing en in het laatst van Februari 1903 gaf de minister van koloniën in een nota aan de Tweede Kamer als zijne meening te kennen, dat het noodzakelijk was, dat Nederland aan Indië een renteloos voorschot verstrekte, te stellen op 30 millioen gulden over 5 jaar te verdeelen, ten einde verdere inzinking van welvaart tegen te gaan en de bevolking op een hooger standpunt te brengen.

F. verklaarde daarop in eene brochure in September 1904, getiteld: „Bescheiden wenken voor de verbetering van den economischen toestand der Inlandsche bevolking op Java en daar buiten", den achteruitgang der welvaart op Java en Madoera, en zette daarin uiteen, wat in de eerste plaats noodig was om dien achteruitgang te stuiten. Op welke wijze de inkomsten der Inlandsche bevolking, verkregen door den landbouw, door den kleinhandel en door de koffiecultuur, konden verhoogd worden, gaf hij uitvoerig aan. Ten aanzien der Buitenbezittingen besprak hij de emigratie en voerde voor het ontwikkelen en productief

maken der achterlijke streken aldaar o.a. aan: het invoeren eener betere meer rationeele cultuurmethode met bijstand daarvoor aan de controleurs van deskundigen, terwijl hij het Inlandsch Onderwijs wenschte dienstbaar te maken aan den landbouw, voorts: afschaffing van slavernij.

Ik zal het hierbij laten. Moge dit anderen opwekken om het werk van hun bekende vroegere bestuursambtenaren aan het licht te brengen, opdat de verkeerde indruk, die zich bij het Hollandsche publiek gevestigd heeft omtrent den arbeid dier landsdienaren, zich wijzige en verandere in een gunstige, zooals zij in alle opzichten verdienen.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

ROTTERDAM, 22 Mei 1920.

INHOUD.

Uitbreiding van den Volksraad. — Samenstelling en werkkring van den Volksraad. — Stakingsroes. — Fragmentarisch beleid. — Vroede frazen. — Een bond van werkgevers. De actie in de suiker. — De suiker op 't oorlogspad. — De komende strijd in de suikerindustrie. — Politieke Munt. — De uitwassen der Sarikat Islam. — De zuivering van de Inlandsche volksbeweging (in hoofdzaak de S. I.-beweging). — Soerjapranoto. — Zelfontmaskering. — Het onderzoek in Menado. — De Chineezen in Indië. — Om een daad. — Boycot en bolsjewisme. — „Onmisbare" koloniale producten. — Een bevoorrechte positie. — Indische predikanten. — Radio-telegrammen uit Indië. — Het verdubbelde perstarief. — De reis van den heer De Muralt.

Uitbreiding van den Volksraad. Het *Bdt. Nbl.* concludeert in een artikel over dit onderwerp:

Naar het schijnt, gaan de wenschen der Regeering voorshands niet verder dan een uitbreiding van den Volksraad tot *zestig* leden. Een even getal dus, in afwijking van de bestaande orde. Op het oogenblik telt de Raad 39 leden, een cijfer, waarbij gegolden heeft de schijn, dat de „beslissende" stem van den voorzitter behoort te zijn die van één plus de helft, welke de volstrekte meerderheid geeft. Doch deze opvatting heeft reeds lang afgedaan, — sedert wanneer telt de Tweede Kamer 100, de Eerste Kamer 50 leden, met den voorzitter mee? De hoogst enkele keeren, dat een Raad voltallig is en in zijn geheel stemt, maken het tot een haast onbestaanbare uitzondering-op-een-uitzondering, dat de stem des voorzitters moet beslissen. Daarmede rekening te houden, zou de rondedans der dwaasheid beteekenen.

De vraag blijft nu nog, of een eventueele uitbreiding van den Volksraad tot zestig leden uitsluitend de Buitenbezittingen ten goede zou komen.

Op deze vraag luidt het antwoord natuurlijk ontkennend. De uitbreiding zal *hoofdzakelijk* de Buitenbezittingen ten goede komen, maar ook dienstbaar gemaakt worden aan uitbreiding, vooral in den zin van verbetering der Java-vertegenwoordiging.

De voorstellen hebben echter, zoover wij konden nagaan, nog geen bepaalden vorm aangenomen; zij zijn nog in bewerking. Vast staat evenwel, dat de Regeering haar voorstellen met bekwamen spoed aanhangig zal maken; in de komende voorjaarszitting van den Volksraad zal dienaangaande wel het noodige licht worden ontstoken.

Het initiatief der Regeering is echter het beste antwoord op de klacht, dat zij de beteekenis van den Volksraad niet hoog genoeg zou aanslaan. En tevens een antwoord op de van gebrek aan inzicht getuigende critiek op de „dure" reizen van den Gouverneur generaal naar de Buitenbezittingen. De rente van het geld, dat die reizen kosten, wordt dubbel en dwars opgebracht door opheffing dier bezittingen uit hun isolement.

* * *

Samenstelling en werkkring van den Volksraad. Voor de Juristenvereeniging heeft de heer H. Carpentier Alting gepraeadviseerd over het volgende: Vooropstellende, dat op uitbreiding van de autonomie onzer koloniën moet worden aangestuurd, wordt gevraagd of, en zoo ja, op welke wijze, verandering behoort te worden gebracht in de samenstelling en werkkring van den Indischen Volksraad.

Hij is daarbij tot de volgende gevolgtrekkingen gekomen:

a. De Volksraad vervult een zeer nuttige, doch voorloopige rol in de staatkundige ontwikkeling van Indië.

b. Ofschoon de wetgever heeft bedoeld, aan den Volksraad slechts een adviseerend karakter te geven, gedragen de leden zich, als ware de Volksraad een parlement; een gedragslijn, waarin de Regeering hen volgt, hetgeen wijst op een zekere halfslachtigheid van het college.

c. Gedeeltelijk is zulks een gevolg van het den Volksraad toegekend voorwaardelijk budgetrecht, deels ook van de inrichting en werkwijze maar ook van het representatief karakter van het college.

d. Die halfslachtigheid kan alleen worden weggenomen, door den Volksraad meer bevoegdheden en rechten te geven.

e. De toekenning van meer rechten aan den Volksraad komt neer op het schenken van wetgevende bevoegdheid.

f. Die bevoegdheid kan evenwel eerst worden verleend als Indië, althans een groot deel daarvan, zal zijn verdeeld in autonome gewesten, te zamen een verband vormende, dat zijn orgaan vinde in den Volksraad.....

In afwachting daarvan wordt het volgende aanbevolen:

g. De leden van den Volksraad behooren zich te onthouden van bespreking van de gezindheid en neigingen der Regeering (niet het zakelijk beleid), althans de Regeering onthoude zich van beantwoording daarvan.

h. Landsdienaren behooren in den Volksraad niet thuis; worden zij tot lid verkozen, dan volge hun op non-activiteitstelling.

i. Aanwijzing van bepaalde onderwerpen waarover de Volksraad moet worden geraadpleegd, (behalve de begrooting en de rekening) is ongewenscht.

j. De Volksraad worde daarentegen ruimschoots in de gelegenheid gesteld kennis te nemen van wetsontwerpen ten einde, desverkiezende, zich daarover te kunnen uitspreken.

k. Het aantal leden van den Volksraad bedrage 49, waarvan (behalve de Voorzitter die door de Kroon wordt benoemd), de helft worde verkozen en de helft door de Regeering benoemd en wel telkens voor de helft uit inlanders en uit niet-inlanders.

l. Het inlandsche deel van den Volksraad besta zooveel mogelijk uit leden van al de meer ontwikkelde volkeren van den Archipel, tot bevordering van het besef van saamhoorigheid en verder telle de Volksraad inlandsche en niet-inlandsche deskundigen op velerlei gebied.

m. Het bestaande verkiezingsstelsel blijve voorshands gehandhaafd.

n. De vrouw worde toegelaten in den Volksraad en in alle lagere raden, opdat zij ook het actief kiesrecht voor den Volksraad deelachtig worde.

* * *

Stakingsroes. Dit is de titel, dien het *Alg. Hbl.* gaf aan een overzicht van de stakingen, die thans telkens weer in Indië uitbreken en reeds uitgebroken zijn.

Het blad begint er de aandacht o pte vestigen, dat wat de stakingen in

de suikerindustrie betreft Tjokroaminoto, voorzitter van den Centralen S.I., reeds het vorige jaar met een algemeene staking heeft gedreigd, die inzonderheid de suikerindustrie zou moeten treffen. Dit geschiedde om de regeering te dwingen tot inkrimping van het suikerriet-areaal over te gaan. Gebrek aan organisatie deed die plannen toen mislukken. Er bestond niet genoeg samenwerking tusschen de inlandsche werkemers. Hierin kwam verandering door oprichting der Vakcentrale als uitvloeisel van het in 1919 te Soerabaja gehouden S. I.-congres. Het bij die gelegenheid voorgelegd beginsel-program der Vakcentrale ademt een zuiver communistischen geest en is enkel gericht op de machtsverovering z.g. voor het Indisch proletariaat, in werkelijkheid voor een handvol leiders.

Dat zulk een streven bij de S. I. leiding in minder goede aarde moet vallen, laat zich denken. Nog in Januari j.l. verklaarde Tjokroaminoto dat er thans geen sprake kon zijn, zelfs niet van het socialisme, in de Inlandsche beweging. Daaraan zou eerst aandacht kunnen worden geschonken indien aan de overheersching, o.a. van het buitenlandsch kapitaal, een einde zou zijn gekomen. Eene beweging, die zich van zelve ook zou richten tegen het Inlandsche en Arabisch kapitaal, waaraan de S. I. voor een groot deel hare middelen dankt, kon der leiding dier vereeniging niet welgevallig zijn. Het is echter duidelijk genoeg gebleken, dat Tjokroaminoto niet de man is, om de leiding eener volksbeweging vast in handen te houden. Dat is reeds een paar jaar geleden gebleken, toen in enkele maanden tijd de ommezwaai was voltrokken, waarbij de te voren streng geweerde Semaoen, Sneevliët's adept, in het bestuur der Centrale S. I. werd opgenomen. Zoo kon het gebeuren, dat de communistische Vak-Centrale, onder de auspiciën der S. I., zich aan den arbeid zette en verschillende stakingen insceneerde, de uitvoering waar dit mogelijk was aan de bij haar aangesloten vak-organisaties overlatende.

Gememoreerd wordt voorts de beraamde staking onder het pandhuis-personeel, die niet uitbrak door de vastberaden houding van de regeering en ook door het advies van Tjokroaminoto die wel wist, dat er geen geld was voor zulk een staking.

Van ernstigen aard was de stakingsmanie op verschillende suikerfabrieken Hier was het de Inlandsche Fabrieksbond, die de beweging op touw zette en aan den gang bracht, geleid door den bekenden Soerjopranoto, met medewerking van Europeesche communisten z.a., in het Pareesche in Kediri, den onderwijzer Van Burink. Er is in Indië van verschillend zijden de vraag gesteld, of het niet voor de suiker-industrie raadzaam ware geweest, om zich met eene hoezeer onvolmaakte organisatie, als den Inlandschen Fabrieksbond, te verstaan, ten einde aldus de grieven en wenschen harer Inlandsche werknemers te vernemen, om dan door daaraan zooveel in haar vermogen is tegemoet te komen eene verzoening te bewerkstelligen. Het *Hbl.* acht het standpunt van het Suiker Syndicaat om zich van alle betrekkingen met den Inlandschen Fabrieksbond te onthouden volkomen gerechtvaardigd, het eenig juiste in dit geval. Het is den Fabrieksbond, in zijn communistischen opzet, toch allerminst om een verzoening van de belangen der werkgevers met die der werknemers te doen.

Men weet dat toegeven aan de eischen van den Fabrieksbond op heden, morgen door nieuwe eischen zal worden gevolgd. Met zulk eene organisatie valt niet te praten. Dit wil echter nog niet zeggen, dat men zich niets van hetgeen er onder de inlandsche werknemers omgaat zou aantrekken. Er begint intusschen onder de inlandsche werknemers zelven naar het schijnt reeds een kentering te komen, hetgeen wij uit een onlangs ontvangen Aneta-telegram omtrent den toestand in het Malangsche meenden

te mogen afleiden. Dat is trouwens te begrijpen. Alleen van Djatiroto zwierven reeds 200 daar ontslagen lieden rond, overal aankloppende om werk, maar als gesignaleerd afgewezen en tevergeefs uitziende naar steun uit den niet bestaanden weerstandskas. Mocht het tot bona-fide vakorganisaties onder het personeel der suikerfabrieken komen, dan zal de houding der suiker-industrie daartegenover gansch anders moeten zijn dan tegenover den Fabrieksbond terecht wordt aangenomen.

Wel werd gewezen op een open brief van den bond aan de werkgevers in de suikerindustrie, waarin de leiding als het ware om erkenning van den bond smeekte, opdat in gemeen overleg met de werkgevers de redenen van ontevredenheid onder de fabrieksarbeiders uit den weg zouden kunnen worden geruimd. Maar het doel van dat schrijven is te doorzichtig, blijkbaar gericht op een om den tuin leiden van de openbare meening zoowel als van de regeering. De inhoud van het schrijven is toch in volkomen tegenspraak met de houding van den bond, die het er overal op toelegde conflicten *uit te lokken*, veelal zonder eenigen economischen ondergrond.

Wij hebben gezien dat de regeering zich met de suikerindustrie ging bemoeien, maar daarbij uiteengezet hoe weinig de aan den dag gekomen *feiten* in overeenstemming zijn met de meening der regeering, dat de stakingen slechts bij uitzondering moesten worden toegeschreven aan het gewroet van politieke drijvers en dan meestal werden bevorderd door een bestaande, rechtmatige ontevredenheid.

Wij kunnen niet nalaten vervolgt het *Hbl.* hierbij nog even stil te staan bij de *royale* hulp door de regeering ingeval van verstoring der orde aan de ondernemingen toegezegd. Deze zullen, alle kosten moeten vergoeden. Wat hieronder wordt verstaan, blijkt uit de volgende opsomming in de desbetreffende algemeene order voor het leger:

a. alles wat het te werk gestelde detachement enz. volgens de bestaande voorschriften, den lande onder de omstandigheden, waaronder het tijdens zijn ter beschikkingstelling verkeerde, heeft gekost aan gewone en bijzondere inkomsten en verstrekkingen.

De kosten voor werving, zoomede die voor door enkele militairen boven hun inkomsten genoten wordend pensioen en de gebeurlijk toe te kennen bijzondere belooningen, blijven buiten berekening;

b. alle kosten, voortvloeiende uit herstelling, vernieuwing, verlies, enz. van gereedschappen en materialen van den lande, welke ten behoeve der werkzaamheden zijn gebruikt.

c. de schade, welke door de menage(s) tengevolge van het plotseling vertrek der troepen uit het garnizoen mocht zijn geleden;

d. de kosten. verbonden aan het vervoer der troepen;

e. de schade, welke door de tewerkstelling aan de kleeding en uitrusting der militairen is toegebracht."

De tweede alinea (als tegemoetkoming aan de ondernemingen bedoeld) is kostelijk in dezen eisch, waaruit blijkt hoe weinig de regeering inziet, dat het behoud van rust en orde ook in haar belang is, waar zij zelfs uit rustverstoringen voor zich zelve een voordeeltje tracht te behalen.

Indië heeft ook zijn typografenstaking gehad, te Semarang. De *Locomotief* en andere bladen konden weken lang niet of slechts in miniatuur verschijnen. Hier was de staking direct het werk der Vak-Centrale. Plotseling, zonder dat er te voren van ontevredenheid was gebleken, zonder voorafgaande kennisgeving, staakte het drukkerpersoneel van de *Locomotief*. Dit voorbeeld werd bij andere drukkerijen te Semarang gevolgd, ingevolge de weigering om aan den eisch der Vak-Centrale, dat niet voor de *Locomotief*

zou worden gedrukt, te voldoen. Een oogenblik dreigde de staking ook naar Soerabaja over te slaan. Het *Soer. Hbl.* had aan het Semarangsche orgaan zijn hulp toegezegd — dus zou ook daar moeten worden gestaakt. Maar het woord van den hoofdredacteur, Boon, in zijn blad, dat hij, wanneer men het Semarangsche spelletje bij hem wilde beginnen, den strijd niet alleen niet schroomde, maar tot het bittere einde zou voortzetten, blijkt indruk te hebben gemaakt — men waagde het er niet op. In Semarang zijn de toestanden echter ietwat anders dan in Soerabaja. Het is het bolwerk van het Indisch communisme, van het extreem-nationalisme enz., met een gemeenteraad, die den bolsjewist Baars, als gemeente-ingenieur binnenhaalde, een burgervader, die verschillende niet door allerlei ,,ismen'' bevangen lieden liever vandaag dan morgen zouden zien heengaan. Daar viel, dacht men, een slag te slaan. Weken lang bleven echter de zich georganiseerd hebbende drukkerspatroons aan de beweging het hoofd bieden. Nog op het laatste oogenblik hielden zij vast aan den eisch dat het personeel eerst weer moest binnen komen, waarna overleg met het personeel, buiten de Vak-Centrale om, zou worden gepleegd. Zoo scheen het dat ook te Semarang de strijd ,,tot het bittere einde'' zou worden voortgezet, vooral nadat de regeering, eerst tot ingrijpen geneigd, na ingewonnen advies van den Raad van Idië meende zich vooralsnog van inmenging te moeten onthouden. Geheel onverwacht kwam toen het bericht dat een drietal leden, w.o. de *Locomotief*, uit de Semarangsche patroonscombinatie waren getreden en door den eisch, dat het persoeel eerst weder moest binnenkomen, te laten vallen den weg voor den vrede met hun personeel baanden, terwijl de overige drukkerijen aan hun standpunt bleven vasthouden. Van grooten invloed op de houding der *Locomotief* moet de van overheidswege geuite vrees zijn geweest, dat bij voortduring der staking uitbreiding te wachten was, waardoor de distributie van levensmiddelen in het gedrang zou kunnen komen.

Omtrent de Semarangsche staking verdient nog melding te worden gemaakt van de houding der ,,Nat. Ind. Partij'' tevoren ,,Insulinde'' en nog vroeger ,,Indische Partij'' geheeten. Uit telegrammen weet men reeds, dat het bestuurslid dier partij, Kakebeeke, op alle mogelijke manieren de staking trachtte te steunen, zoodat daartegen reeds uit den boezem der partij ernstig verzet werd aangeteekend. Het is zulk een vereeniging, waaraan de oud-minister Pleyte, blijkens een onlangs ontvangen Aneta-telegram, toezegde, met hare wenschen rekening te zullen houden. De tegemoetkomende houding van mr. Pleyte tegenover de gewezen ,,Indische Partij'' ligt geheel in de lijn van zijn optreden ten opzichte van het befaamde ,,trio'', Douwes Dekker, Tjipto en Soewardi, en is dus heel niet vreemd. Maar het getuigt wel van zelfoverschatting, wanneer mr. Pleyte blijkbaar meent, nog iets te zeggen te hebben of te zullen krijgen.

Indië beleeft nog zijn stakingsroes. Hoe het verder verloop daarvan zal zijn, hangt vooral af van een juist inzicht van regeering zoowel als van werkgevers. Dat de laatsten meer dan tevoren blijk geven met de belangen van hunne werknemers rekening te houden, wij gelooven dit wel te mogen vaststellen uit hetgeen wij in de Indische pers vernamen, omtrent verschillende in bedoelden geest getroffen of in voorbereiding zijnde maatregelen. Dat de Indische regeering tot het juiste inzicht zou zijn gekomen, meenen wij integendeel vooralsnog te moeten ontkennen.

* * *

Fragmentarisch beleid. Men weet: dat *De Locomotief* had gewild, dat de regeering in de typografenstaking te Semarang had ingegrepen. Het gou-

vernementsbesluit, waarin bestuursbemoeienis bij stakingen tijdens den aanstaanden „maaltijd" worden aangekondigd heeft dit blad nu een interruptie doen schrijven, waaraan we ontleenen:

Wij missen een verlengstuk aan dit Regeeringsbesluit, bizonderlijk tot politieke leiders gericht. Dit gedeelte zou, met een kleine variant op de laatste alinea, dan aldus kunnen aanvangen: „Wordt bij het onderzoek bevonden, dat beschouwd van het standpunt van een onpartijdige beoordeelaar, als hoedanig een bestuursambtenaar beschouwd kan worden, inderdaad geen gegronde grieven bestaan..."

Ja, wat dan? Indien het blijkt dat „het werkvolk b.v. door stokebranden werd opgeruid" ...? Wat er dan moet gebeuren, daarover zwijgt het Regeeringsbesluit.

Of zijn er misschien reeds geheime instructies verstrekt aan de bestuursambtenaren, hoe in zulke gevallen met die stokebranden moet worden gehandeld?

Wij vreezen dat deze instructies zullen zijn vergeten, want in het Regeeringsbesluit trof ons een bepaling, welk dit sterk doet vermoeden. Bij het hooren van partijen door den bestuursambtenaar zullen namelijk de veldkoelies vrijheid hebben „zich te uiten bij monde van zelfgekozen woordvoerders". Dus ook politieke, desnoods communistische, leiders, zelfs al staan zij daarenboven nog als gevaarlijke stokebranden bekend. Wij hebben goede reden te gelooven dat wij ons met deze uitlegging niet vergissen en verwachten dan ook dat wij als „woordvoerders" meer vóór dan namens de veldkoelies dezelfde soort „stokebranden" zullen zien optreden, waarvan de Regeering in haar besluit rept. Wat dan aan een minnelijke schikking stellig niet ten goede zal komen. De Regeering, deze tegemoet komende houding aannemende tegenover hen, wie het minder om verbetering van toestanden dan om onrust is te doen, zal hen, vreezen wij, blijven ontzien óók wanneer hun opzet duidelijk is bewezen.

* * *

Vroede frazen. *De Locomotief* schrijft over hetgeen in den Semarangschen Raad te berde is gebracht naar aanleiding van de drukkerstaking. Met name signaleert het blad het optreden van een raadslid, dat deze gelegenheid aangreep tot het beoefenen van grove en gevaarlijke demagogie. Het bedoelt den heer Westerveld die als soc.-democraat deze staking onvoorwaardelijk behoorde af te keuren als indruischende tegen de eerste beginselen der moderne vakbeweging doch haar vergoelijkte en aanmoedigde en zich niet schaamde, ja, er blijkbaar prat op ging, dat hij de stakers persoonlijk financieel had gesteund.

De heer Westerveld beweerde op het standpunt te staan dat Europeesche politici zich niet behooren te bemoeien met de Inlandsche beweging. Maar hijzelf heeft openlijk de communistische strooming in die beweging aangewakkerd door zoover te gaan, dat hij een eventueel regeeringsingrijpen in de Semarangsche actie noemde *een gerechtvaardigde aanleiding tot opstand* en hen, die regeeringsingrijpen vroegen, eerder in aanmerking wenschte te zien gebracht voor *verbanning* dan de leiders dezer ongemotiveerde staking, welke zelfs den heer Westerveld aanvankelijk onsympathiek was. Het bemoeilijken van werkwilligen werd door den heer Westerveld in verdediging genomen, want het zijn de „klaploopers" op de vakbeweging — en hij sprak in dit verband van een vakbeweging, die „met veel moeite en strijd loonsverhoogingen heeft weten te bedingen", terwijl hij wèèt dat er van zulk een vakbeweging hier in 't geheel geen sprake is. Dit is mislei-

dende demagogie, evenzeer als de bewering dat 't de werkgevers zijn, die een terreur uitoefenen omdat zij geweigerd hebben bemiddeling tusschen hen en de stakingmakende extremisten te aanvaarden. De Inlandsche galerij vindt dat alles natuurlijk prachtig en daarom is het natuurlijk ook te doen. Welk een funeste invloed zulk een aanmoediging kan hebben op de onrijpe geesten, die het straks te verwerken krijgen, daarover bekommert de heer Westerveld zich niet. Ook schijnt dit raadslid niet te voelen, welke verantwoordelijkheid zijn functie van loco-burgemeester hem op de schouders legt.

Wij zijn het volkomen eens vervolgt *De Loc.* met den heer De Raad, die den heer Westerveld toevoegde: Wanneer de gevolgen van uw woorden zich straks zullen voordoen, dan zult ge zeggen: „dat heb ik niet gewild", maar dan zeg ik: gij zijt er verantwoordelijk voor, want dat had ge moeten weten..... De heer De Raad heeft er terecht op gewezen hoe de terreur, op werkwilligen geoefend een veel gevaarlijker karakter heeft in de Oostersche dan in de Westersche maatschappij, wijl men in eerstbedoelde maatschappij wegen heeft om in het geniep te knauwen. De groote fout in de Semarangsche actie noemde hij deze, dat een extremistisch politicus daarin voortdurend op den voorgrond treedt en in de vakbeweging de leiding neemt. Zijn krachtig woord vormde een heilzame tegenstelling met de vooze praat van hen die bij de galerij in 't gevlij wenschten te komen.

Ook de heeren Van Hartingsveldt en Duyzings hebben van een nuchterverstandig inzicht blijk gegeven.

* * *

Een bond van werkgevers. In *De Loc.* behandelt dr. R. Broersma de vraag, of de landbouwvereenigingen aan politiek moeten doen, en beantwoordt haar in ontkennenden zin. De werkgevers moeten echter geen stille getuigen blijven. Voorname grieven of pijnlijke onzekerheid, welke een gevoel van onveiligheid baart, behooren ter kennis van de regeering te kunnen worden gebracht.

De ondernemers behoeven daarvoor een orgaan, maar de landbouwvereenigingen kunnen dat orgaan niet zijn. Het is al lang in heel Indië gevoeld door ondernemers van allerlei bedrijf, dat men een lichaam, een orgaan noodig heeft om de *groote belangen der werkgevers voor* te staan.

Men ziet gevaar voor een rustigen en geregelden Inlandschen arbeid, men ziet de overheid bezig aan een verandering van de arbeidsvoorwaarden in de buitengewesten, men ziet assistenten en geëmployeerden aankloppen aan de poorten van het gouvernement om regeling hunner positie. Zullen dan niet ook de werkgevers zich vereenigen, zich met elkaar verstaan, en hun belangen eveneens bij de regeering voorstaan?

Welnu, er wordt gewerkt aan een bond van werkgevers, teneinde in groote lijn het werkgeversbelang voor te staan. Er is voor heden niet meer van te zeggen, men wachte nog een poos. Wanneer een krachtige bond van werkgevers zal zijn tot stand gekomen, behoeft geen landbouwvereeniging in verlegenheid te geraken over de vraag, of zij aan politiek moet doen.

* * *

De actie in de suiker. De Locomotief schrijft:

Er is vooral den laatsen tijd een goede wedijver onder de suikerfabrieken om de arbeidsvoorwaarden te herzien.

De drijfveeren daartoe zijn verschillend al naarmate breed of bekrompen inzicht in de bedrijfsleiding overheerscht. Hier is het de redelijke over-

tuiging dat er een wanverhouding tusschen laagste loonen en levensstandaard is ontstaan, ginds is het vrees voor arbeidsmoeilijkheden tegen den tijd der alle handen eischende campagne.

Hoe dit zij, het gaat er met zekerheid heen dat in de thans meest bloeiende onzer industrieën oude agrarische wanverhoudingen alom plaatsmaken voor een ook den arbeider profijtelijken toestand, zoowel naar loon als naar woon.

Niettemin wordt ook in de suiker een kunstmatig opgezette stakingsbeweging verwacht. Er wordt door Soerjopranoto, den leider van den Personeel Fabriek Bond, duchtig aan gewerkt, en hij bezigt daarbij dezelfde doorzichtige taktiek als Semaoen c.s., te Semarang: eerst onrust wekken in de bedrijven en aan de arbeiders stakingsbeloften doen, en dan, als de actie voldoende heeft doorgewerkt, de houding aannemen van wie er nimmer staking heeft gewild, doch gaarne tot 't verleenen van bemiddeling is bereid. De houding van den laffen agitator—moedwillig en bang.

Men heeft de paar laatste weken reeds van allerlei gisting op suikerfabrieken kunnen lezen, en de laatste dagen neemt de agitatie in omvang toe. Ook in de suikerindustrie schijnt het thans hard tegen hard te zullen gaan. Men voelt dat het Soerjopranoto en de zijnen meer om onrust dan om verbetering is te doen. Men wil in de „Suiker" het Kapitalisme treffen. Daarom schuift de P. F. B. zich overal tusschen fabriek en personeel. Hij eischt, als de Vakcentrale, erkenning. Terwijl de suikerindustrie gelet op het karakter van dezen bond, gevoelt dat erkenning haar aan handen en voeten zou binden.

Van die zijde wordt sinds eenigen tijd het ietwat precaire experiment genomen om met behulp van den Politiek Economischen Bond onder de bevolking een contra-actie te voeren. Voor zulk een actie moet men wel weten over beproefd betrouwbare en met veel takt bedeelde krachten te beschikken, die rustig overredend en nimmer prikkelend te werk zullen gaan. En elke schijn van pressie dient te worden vermeden. Onjuist zou het zijn om de arbeiders te dwingen om „in te gaan" in den P. E. B. Het tegenovergestelde zou men er juist mee bereiken. Het werd dan een strijd tusschen P. F. B. en P. E. B., en daarmee ware van de zijde der werkgevers voedsel gegeven aan de pogingen der agitatoren om een oeconomischen strijd in een politieken te doen ontaarden.

Voor den suikercultuur kan er, dunkt ons, geen andere, geen betere houding zijn dan deze:

zorgdragen dat over de heele linie de arbeidstoestanden glansrijk elke redelijke kritiek kunnen doorstaan;

inmenging van revolutionnaire agitators met rustige beslistheid van de hand wijzen;

met klem de Regeering houden aan haar gegeven woord dat zij tegenover de politieke staking, de „misdadige woeling", „*niet onzijdig*" zal staan, dat zij, „*tegen dergelijke excessen zal optreden*".

Dat zij dan zal optreden, staat voor ons vast.

* * *

De suiker op 't oorlogspad. De *Sum. Post* tweestart: De politiek-economische bond — troetelkindje van den heer Lulofs — moge dan al ontkennen, dat hij op het personeel van de suikerfabrieken pressie uitoefent, het *Soer. Hbl.* moge dan al volhouden, dat de „suiker" niet aan politiek doet en de regeering in haar beleid niet dwarsboomt, eenig verband tusschen het suikerkapitaal en den P. E. B. kan toch niet worden ontkend.

Want — en nu komt 't addertje onder 't gras vandaan — in *De Beweging* vinden wij een afschrift van een strikt geheime circulaire, welke de president van het suikersyndicaat aan de heeren beheerders van bankinstellingen en andere vertegenwoordigers van eigenaren van suikerfabrieken gezonden heeft, en waarin op financieelen steun aan den P. E. B. aangedrongen wordt, teneinde deze organisatie in staat te stellen, de noodige propagandisten aan te stellen.

En waar de P. E. B., voor wat zijn beginselen betreft, diametraal tegenover de regeering staat, haar politiek vijandig gezind is, kan moeilijk langer worden volgehouden, dat de suiker-industrie zich van elken aanval op het regeeringsbeleid onthouden heeft en ook in den vervolge zal onthouden. De kwestie is slechts, dat zij — althans hier in Indië — niet openlijk stelling neemt. Daartoe dienen haar anderen. En die worden financiëel krachtig gesteund.

Zóó is de verhouding, welke op de actie van den P. E. B. onder het fabriekspersoneel almede een zonderling licht werpt.

* * *

De komende strijd in de suikerindustrie. De heer Zentgraaff schrijft over dit onderwerp o.m. in het *Soer. Hbl.:*

Tot dusver heerscht onder de suikerplanters nog teveel de meening, dat men zich immer moet bepalen tot een zuiver defensieve, afwachtende houding. De andere partij, die onder leiding van communistisch aangelegde leiders de industrie terroriseert, die dikwijls sabotage pleegt, die zich door niets en niemand gebonden acht, zij doet vrijwel wat zij wil.

De planter, die zijn volk behoorlijk betaalt en behandelt, die stevig in zijn schoenen staat, blijve niet langer het aambeeld waarop door iederen oproerkraaier kan worden gehamerd. Hij hanteere, waar mogelijk, in den komenden strijd zèlf den hamer en geve daarmee de economisch-pedagogische lessen, waarvoor een massa, die niet door verstand doch door instinct wordt voortgestuwd, in aanmerking komt.

Van deze regeering is niets te wachten; de meest docile houding der planters zal daarin niet alleen geen verbetering brengen, doch zelfs de positie der cultures verergeren.

Men zette zich schrap tegen elke nieuwe poging van hoogerhand tot het uitoefenen van pressie, als waarvan de door den landvoogd uitgegeven [1]) circulaire het voorbeeld geeft en bedanke voor de rol van aambeeld.

Strijd behoort niet te worden uitgelokt doch wordt deze door een revolutionnaire bent aan de cultures opgedrongen, dan aanvaarde men die en voere hem met man en macht onder leiding van een dictator, die voor eenheid en uniformiteit zorgt. En dan, de planter, die eerlijk zijn plicht als werkgever vervult, breke zich niet al te zeer het hoofd over de goed- of afkeuring zijner houding door een regeering, welker slappe houding tegenover de slechte elementen voor een goed deel de oorzaak der huidige verwording is en in de bedoelde circulaire andermaal tot uiting komt.

Die planter zegge: „Fais ce que dois, advienne que pourra!"

---

[1]) In die circulaire staat o.m. dat het wensch is van den landvoogd, dat de bestuursambtenaren zullen optreden als bemiddelaars tusschen werkgevers en werknemers. Als zoodanig zullen zij eventueel „de vertrouwensmannen" der bevolking hooren; zij dienen de grieven aan te hooren: „ongeacht den mond, die ze uit".

* * *

Politieke Munt. Het *Bat. Nbl.* van 14 April driestart:

Legenden hebben, het is bekend, een taai leven.

Zoo kon men er eenigermate op voorbereid zijn dat ter protest-vergadering van Zondag de legende weer dienst zou moeten doen, dat inkrimping van het met suiker beplante areaal leniging in den rijstnood zou hebben gebracht.

Waar iemand als Tjokrosentoso beweerde, dat de suikeraanplant geleidelijk toeneemt, zoodat een steeds grooter gebrek aan rijst ontstaat en dat alle suikergronden met rijst beplant dienen te worden, laat men hem rustig praten.

Maar het wordt een al te doorzichtig spel, als daar menschen als Mohamad Zain, Semaoen, Abdoel Moeïs op het afgedankte stramien blijven voortborduren en lompweg-plompweg beweren, dat de bevolking thans gebrek lijdt door de niet inkrimping, of dat het rijst-tekort kan worden opgeheven door de inkrimping.

Dan komt de kwade trouw al te duidelijk uit; — en die kwade trouw demonstreert zich in de vooraf klaargemaakte motie, waarin de niet-inkrimping als motief wordt gebruikt, om de suikercultuur nieuwe lasten op te leggen.

Zonder meer wordt dan het verband duidelijk, dat in het verborgene gelegd is tusschen het protest tegen de dure rijstprijzen en de thans gevoerde actie tegen de suikercultuur, welker inzet is geweest de campagne voor inkrimping van het suiker-areaal.

Dat die campagne in den Volksraad op niets is uitgeloopen, ligt waarlijk niet aan haar woordvoerders. Deze versmaadden immers zelfs niet gebruik te maken van bedekte, ja, openlijke dreiging. De voosheid hunner zakelijke argumenten was echter te evident.

Maar de wilde stakingen in de suiker, waarvan wij nu dag-aan-dag getuige zijn, loopen d'een na d'ander op mislukking uit... en kan men zich beter politiek wapen denken, dan de schuld voor de rijst-misere nu weer geheel af te schuiven op de suikercultuur?

Dat geeft naar twee kanten winst: de strijd tegen niet -inkrimping lijkt niet verloren, — en de stakings-leiders beschikken over een nieuw, en scherp, wapen tegen den tijd dat de suiker campagne een aanvang neemt.

Den desa-man, ginds in Midden-Java, dien eenvoudige-van-geest, van huis-uit gewoon te gelooven op gezag, kan zonder moeite voorgepraat worden, dat de fabriek, die hem reeds op velerhande wijs „besteelt", eigenlijk de hoofdschuldige is voor het rijstgebrek.

Argumenten zijn daarbij niet noodig, — met uitzondering dan van het argument der onbeschaamdheid. Adres: Abdoel Moeïs, de man die — god betere 't — door de Regeering met een subsidie ineens in den zadel geholpen werd ter wille der vrije meenings-uiting.

Misschien gelooven Vakcentrale en Concentratie inderdaad op deze wijze nog het stakingsspel te winnen.

Natuurlijk vormt dit geen verontschuldiging voor kwade trouw.

Het geeft alleen een verklaring.

De verklaring, bekend maar niet genoeg te herhalen: hoe weinig van die zijde op goede trouw te rekenen valt.

Als er maar politieke winst valt te boeken!

* * *

De uitwassen der Sarikat Islam. Een der „Brieven van Java" in het *Alg. Hbl.* is aan dit onderwerp gewijd. De schr. begint met er op te wijzen,

dat noch op godsdienstig noch op economisch gebied de S. I. veel heeft bereikt. Hij brengt in herinnering hoe het de bekende kleine S. I.-winkels is vergaan. Hij geeft voorts te verstaan, dat er van de voor de S. I. saamgebrachte gelden heel wat besteed wordt voor deoleinden, waarvoor ze niet gegeven werden.

Voor de moreele opheffing van het volk werd, voorzoover schr. in het Kedirische kon waarnemen, niets verricht. Integendeel.

Voor het communistisch bezitsbegrip werd van alle kanten gepropageerd, wat met graagte opgenomen werd, vooral door hen, die veel te winnen, maar niets te verliezen hebben, en die zich niet geroepen achtten om als werknemer een eerlijk bord rijst te verdienen. Deze nieuwe bezitsopvatting vond hier o.a. het eerst uiting in de gouvernements djatibosschen.

Zeker, er werd steeds veel hout uit deze bosschen gestolen, doordat de boschpolitie, in verhouding tot het te bewaken oppervlak, veel te zwak is, en daarom absoluut onvoldoende. Maar sedert den Inlander ingeprent was geworden, dat de bodem van Java den Javaan toebehoort, en dus ook alles wat op dien bodem groeit, en dat het Gouvernement geen uitsluitende rechten heeft op het djatihout, ook al heeft het deze bosschen aangelegd, namen de diefstallen in groote mate toe. Met de grootste brutaliteit werden de boomen gekapt en bewerkt, en het bewerkte hout naar de dessa gebracht. De boschpolitie stond hiertegen geheel machteloos. En werden al enkele dieven gearresteerd, daartegenover werden verscheidene politiedienaren in het bosch door de steeds met bijlen en kapmessen gewapende dieven aangevallen en vermoord. In het Rembangsche, waar de Samin-beweging er achter zat, en ook elders kwam het wel tot relletjes.

Niet alleen in de djatibosschen werd veel gestolen, doch elders ook.

Het volk begon de „goede" richting op te gaan: verachting voor het Gouvernement en voor de gouvernements-wetten.

Toen braken de jaren aan van duurte der levensmiddelen. Een prachtige gelegenheid om den strijd tegen het „Kapitalisme" aan te binden. In den Volksraad werd door de Radicalen hierover zwaar gezwamd. De eenige oorzaak van deze duurte, zoo beweerde men, was, dat de suikerfabrieken te veel sawahs aan den rijstaanplant onttrokken. Het Gouvernement beoogde slechts het belang der kapitalisten, ten koste van het belang der bevolking, die verhongerde en van ellende omkwam. Men eischte dus, dat de regeering wetten uitvaardigde, waarbij bevolen werd dat de fabrieken hun plantareaal met 25 pCt. verminderden.

Natuurlijk ging de regeering niet onmiddellijk in op dezen eisch, zonder nader onderzoek. Bovendien hadden vele fabrieken juist in dat jaar hun aanplant met 25 pCt. verminderd, doordat door de oorlogstoestanden de Javasuiker niet over zee kon vervoerd worden.

Ook het Gouvernement zelf, heette het, had schuld aan de onttrekking van gronden aan de bevolking. Waarom werden zooveel gronden met djatihout aangeplant, en waarom werden de wildbosschen gereserveerd? Op die gronden zou de bevolking zeer goed gogohs (droge padie-velden) kunnen aanleggen.

Men vroeg die gronden aan, wat natuurlijk geweigerd werd. Hier en daar probeerde men brutaalweg stukken djatibosch te raseeren. Zoo b.v. in het Wlingische.

Daar waren politie en bestuur niet in staat dit optreden tegen te gaan, zoodat militaire hulp ingeroepen moest worden.

Zoowel om de regenwolken vast te houden als om het gevallen regenwater tegen te houden, ter voorkoming van bandjirs (overstroomingen) in de

vlakte, had het Gouvernement in het gebergte een lijn getrokken, waarboven het wildhoutbosch aangehouden moest worden.

Het spreekt van zelf, dat de Regeering in het belang ook van de bevolking zelf, niet toeliet deze met zorg aangehoudene bosschen te ontwouden. Hierover verontwaardigd, stak de bevolking deze bosschen in den drogen tijd in brand. Aan het blusschen dezer branden viel natuurlijk niet te denken, zoodat het vuur, aangewakkerd door den heerschenden Z. O. passaat, snel in omvang toenam. Het was zeker een prachtig gezicht bij avond al deze toppen en ruggen in lichte laaie te zien. Duizenden hectaren brandden af, waardoor ook het werk van tientallen jaren ongedaan werd gemaakt.

Het optreden van den inlander werd bij den dag bandeloozer. In 1918 ontaardde het in een soort van terreur, in vele deelen van Java, maar vooral in het gewest Kediri.

De prijzen der voedingsmiddelen waren gestegen, en nu ontzag de bevolking hier zich niet bepaalde rooftochten te houden op de te velde staande voedingsgewassen. Vooral de cassave- en maïsvelden moesten het ontgelden. De dessa-politie stond hiertegenover onmachtig, en de aangestelde wachters lieten de dieven begaan, beducht voor hun eigen leven. Deze diefstallen werden in het begin vergoelijkt: „de levensmiddelen waren duur, het was dus begrijpelijk, dat de hongerige bevolking op die wijze aan haar voedsel trachtte te komen."

Een hongerige inlander zal zich wel vergrijpen aan enkele cassavewortels om zijn honger te stillen, maar zal geen groote complexen van een tuin rooien, om de opgedolven wortels bij zakken of karrenvol mee naar huis te nemen, wat toen werkelijk gebeurde. Neen het was niet de hongerige Inlander die stal, maar wel de misleide Inlander, die meende te mogen beschikken over het bezit van anderen.

Het gevolg van deze diefstallen was dan ook, dat de Inlandsche landbouwer, wetende, dat hij zijn bezit niet kon beschermen, weigerde verder voedingsgewassen aan te planten, terwijl van de Europeesche tapioca-ondernemingen klacht op klacht bij het bestuur binnen kwam. De gestolen goederen werden niet meer angstvallig verborgen gehouden, maar in het openbaar op de passers te koop aangeboden, zoodat de langvingerigen er een zoet winstje uit haalden.

Een der Kedirische tapioca-ondernemingen had een buitenlandsche cassavesoort ingevoerd. Deze soort maakte een grootere knol (wortelverdikking) met een hoog meelgehalte. Echter waren deze wortels voor de gewone consumptie niet geschikt door hun hoog cyaan-gehalte, terwijl bij de meelbereiding het aanwezige cyaan verwijderd kon worden. Ook deze wortels werden op de passers verkocht, met het treurige gevolg dat verscheidene personen bij het consumeeren dezer wortels aan cyaan-vergiftiging stierven.

Ten slotte werden de diefstallen zoo omvangrijk, dat de Regeering begreep hiertegen te moeten ingrijpen. Een vijfhonderdtal militairen werd naar Kediri gedetacheerd om politiediensten te verrichten. De dieven, dikwerf in benden van 20 tot 50 man, gevoelden zich in den beginne opgewassen tegen de kleine militaire patrouilles, vielen de soldaten aan, met het gevolg dat er geschoten moest worden en dooden vielen. Vele geweren toonden toen de teekens, dat zij gebruikt waren om de meshouwen der dieven te pareeren. Behalve dat de te velde staande voedingsgewassen werden geplunderd, werden ook de suikerriet-tuinen geterroriseerd. Hier was natuurlijk in het geheel geen sprake van een hongerige bevolking, die

om haar honger te stillen de rietvelden in brand stak. Het was de verdekte strijd der bevolking tegen het kapitalisme.

Zoowel bij dag als bij nacht werden de tuinen in brand gestoken. Enkele fabrieken moesten gedurende een maal-tijd, d. i. ongeveer zes maanden, haar honderdsten rietbrand boeken, en dit was niet het recordcijfer.

In het volgend jaar verminderde, dank zij de militaire patrouilles, het aantal branden en daarmede ook het verbrande oppervlak. Doch toch nog bleven de cijfers te hoog.

Gelijktijdig met deze voorvallen, werd de vereeniging Djowo Dipo opgericht.

De nu nog in gebruik zijnde Javaansche taal bestaat uit twee talen: Hoog- en Laag-Javaansch. Een hooger geplaatste spreekt een lager geplaatste in het Laag Javaansch aan en deze antwoordt in het Hoog Javaansch. Gelijkrangigen spreken elkaar in dezelfde taal aan of in een mengelmoes van beide talen. De Djowo Dipo stelt zich ten doel het Hoog Javaansch geheel af te schaffen, omdat zij geen maatschappelijke rangen erkent. Lag het in de bedoeling der Djowo Dipo uitsluitend het taalgebruik te vergemakkelijken, dan zou men zich er mede kunnen vereenigen, hoewel het jammer blijft dat het Hoog-Javaansch, een mooie taal, verloren zou gaan. Hier werd echter een ander doel beoogd: de ontkenning der maatschappelijke standen, en voor den dommen Inlander de van zelf sprekende vergunning om onhebbelijk te mogen optreden tegen zijn meerderen, de beleefheidsbewijzen, de hormat, geheel achterwege te laten.

Kortom, de Inlander, misleid door zijn z.g. Volkleiders, en gesteund door de Inlandsche pers, die er steeds op uit is verachting tegen Regeering en Bestuur, zoowel Europeesch als Inlandsch bestuur, te prediken, den strijd tegen het kapitalisme aan te wakkeren, rassenhaat te zaaien, neemt steeds in arrogantie toe, wat dikwijls overslaat naar een uitdagende houding.

Wel kan de Regeering bij monde van den heer Muurling in zijn rede: „het standpunt der Regeering", uitgesproken in de laatste najaarszittingen van den Volksraad, verklaren, dat dit alles de usantieele uitwassen zijn, van een volk dat zich evolutioneert, maar dan vraagt men zich af: „Waar is de grens, tot hoever mag dit alles gaan, eer in deze buitensporigheden werkelijk een gevaar gezien wordt voor den staat?" Men verlieze niet uit het oog, dat we hier te doen hebben met een heetbloedige en onontwikkelde Oostersche bevolking, die zich zoowel ten goede als ten kwade laat leiden, die het liefst dien volksmenner volgt, die hem de mooiste toekomstbeloften kan doen. Beloften, die voor het Westersche oor als onmogelijk zullen klinken, zal de Oosterling als bereikbaar gelooven, want hij mist het vermogen om hierover een oordeel te vellen.

* * *

De zuivering van de Inlandsche volksbeweging (in hoofdzaak de S. I.-beweging). Als voornaamste reden van de verwording der inlandsche beweging noemt Kandou in de *Java Bode* het overwaaien van het communisme naar den Indischen bodem.

Het revolutionisme in de Inlandsche volksbeweging laat zich ten deele ook verklaren door het zedelijkheidspeil der meeste leiders, die zoo laag als ze *over het algemeen* in moreel opzicht staan en zoo weinig beginselvast als ze zijn, de beweging, ook alweer onder den invloed van communistische kameraden, misbruiken voor eigen gewin, de nationale gedachte dienstbaar maken aan eigen persoonlijke belangen.

Wil men de Inlandsche volksbeweging en voornamelijk de S. I.-beweging

bevrijden van de communistische en revolutionnaire elementen, dan is een der wegen, die daarheen leiden deze, dat de hooger-gevormden, geleidelijkerwijs directen invloed trachten te erlangen op die beweging.

Ook de Regeering zou, behalve nauwlettend toezicht op de revolutionnaire leiders, in deze zeer veel kunnen doen. Staatkundige hervormingen b.v. kunnen zeer veel ontevredenheid wegnemen en daardoor aanmerkelijk de actie der anarchisten verzwakken. Het is echter vooral de verheffing van het sociaal-economisch peil der bevolking, die, doordat ze rechtstreeks werkt op het welzijn van den arbeider, wel voedsel kan ontnemen aan de actie der agitatoren. Want het valt niet te ontkennen, dat de anarchisten niet zoo'n invloed op de arbeidersbevolking zouden hebben gekregen, indien er geen reden tot ontevredenheid bestond. En deze ontevredenheid vindt voornamelijk haar oorsprong in sociaal-economische toestanden.

In welke gevallen is ingrijpen van Regeeringszijde in de volksbeweging geboden? Het is moeilijk om in deze de juiste indicatie te stellen. Over het algemeen kan dit gezegd worden, dat Regeeringsbemoeienis daar noodzakelijk is, waar het gezag hetzij direct, hetzij indirect in gevaar komt. Men houde daarbij echter wel in het oog, dat men te doen heeft met een jonge volksbeweging, zoodat excessen moeilijk kunnen uitblijven en dat een drastische onderdrukking van elke buitensporigheid de beweging in haar kiem zou kunnen dooden. Hetgeen minder gewenscht is, wil men althans een gezonde volksbeweging blijven bevorderen. Het standpunt, waarop de tegenwoordige Gouverneur-Generaal zich in deze heeft gesteld, is er een, dat getuigt van groote staatsmanswijsheid.

Bij het zoeken naar de remedie ter zuivering van de Inlandsche volksbeweging en wel in het bijzonder van de S. I.-beweging, dringt zich al dadelijk de vraag aan ons op, of er geen nieuwe organisatie in het leven zou kunnen worden geroepen als tegenwicht van de S. I. „Tegenwicht" zou dan op te vatten zijn in den zin van neutralisatie van het communistisch en revolutionnair gevaar. De vraag zou zeer zeker gewettigd zijn en zou beantwoord kunnen worden in bevestigenden zin, ware het niet, dat door de vorming van een antipode de volkskracht, waarmede Indië vooral moet woekeren, op een bedenkelijke wijze zou worden versnipperd. De volkscapaciteit, die, instede van in haar geheel in één richting te worden aangewend, aldus zou worden gesplitst.

De schr. komt tot de conclusie, dat de vorming van een nieuwe organisatie alleszins af te keuren is. Ze is ook niet noodig, waar er andere middelen zijn, die zekerder en naar schr. 's inzicht met veel minder risico tot het beoogde doel kunnen leiden. En hiervan noemt hij nog het laten varen van de minachtende en uiterst kwetsende houding, die vele Europeanen hier te lande tegenover den Aziaat in het algemeen en jegens den Inlander in het bijzonder meenen te moeten aanemen. Deze houding is de bron van zeer veel kwaad geweest en doet dit nog steeds, tot nadeel van het Nederlandsche gezag. Men beseft niet of niet diep genoeg, hoeveel er aan gelegen is zijn standpunt in deze grondig te herzien.

Het zijn vooral de artikelen van de reactionnaire pers, die door de revolutionnaire Inlandsche bladen worden vertaald en voorzien van de noodige haatzaaiende commentaren onder de domme massa wordt verspreid, aldus voedsel gevend aan hun actie. Er is hier dikwijls op gewezen, in den Volksraad en ook daarbuiten. Van den kant der reactionnairen is het wel eens ontkend geworden, als zouden zij door hun minachtende uitlatingen omtrent den Inlander den revolutiegeest hebben gekweekt.

De schuld zou naar hun beweren geheel liggen aan de zijde hunner poli-

tieke antipoden. De waarheid ligt echter in het midden: beide extrêmes dragen schuld aan den verzetsgeest, die over de S. I. vaardig is geworden. En het dagelijksche politieke gebeuren is daar, om die bewering met onomstootelijke bewijzen te staven. Deze bewijzen ten spijt, ziet, men, hoe de reactie àl maar doorgaat met te blijven volharden in haar oude houding jegens den Inlander. Het is wonderlijk en dit te meer, wanneer men bedenkt, dat ze door die houding haar eigen glazen ingooit, het eigen gezag ondermijnt, zij 't dan ook langs indirecten weg. Deze wetenschap moest het haar juist lichter maken, het conservatieve en uit den tijd geraakte standpunt te verlaten.

* * *

Soerjapranoto. In Aneta-telegrammen van de laatste maanden is herhaaldelijk de naam genoemd van den voorzitter van den Inlandschen Fabrieksbond, Soerjapranoto.

De redactie van het *Bat. Hbl.*, die den man reeds jaren uit de Vorstenlanden kent, zegt dat hij daar te slechter naam en faam bekend staat en geeft verder van hem de volgende karakterschets:

„Het is niet aan den minsten twijfel onderhevig, dat hij met voordracht de pers misleidt. Iemand met een verleden als Soerjopranoto is te eenenmale onbetrouwbaar.

Van goede, zelfs van hoog-adellijke afkomst (hij is een telg uit het Pakoealamsche vorstengeslacht in Djokjakarta) trad hij op jeugdigen leeftijd in gouvernementsdienst als mantri bij den dienst der waterverdeeling. Hier traden zijn „bijzondere" talenten al dadelijk zoodanig op den voorgrond dat een oneervol ontslag niet kon uitblijven.

Vindingrijk van geest als hij was (en nog is), liet hij zich niet terneer slaan, maar begon al dadelijk een „zaak" op touw te zetten, waarbij zijn „bijzondere" talenten opnieuw te pas kwamen. Hij richtte (in schijn) een landbouw-maatschappij op met aandeelen, welke hij tegen contante betaling aan den man bracht. Op deze wijze kreeg hij tamelijk veel geld binnen, maar de aandeelhouders hoorden nimmer meer iets van Soerjopranoto.

Daarna vond hij iets nieuws uit, waarbij alweer zijn „bijzondere" talenten een bijzondere rol zouden spelen. Het z.g. arbeidsleger (Adhi-darmo) werd door hem te Djokja opgericht, naar hij verklaarde speciaal in het belang van den kleinen man, die hulp en redding van noode had.

Ook deze „onderneming" bracht den gewieksten vorstenzoon veel geld in het laadje, totdat het zóó erg werd (het aantal „gevilde" slachtoffers werd geleidelijk aan abnormaal hoog), dat het bestuur ingreep.

Nu heeft Soerjopranoto zich tot „stakingskoning" laten uitroepen met het doel om: primo aan den kost te komen; secundo onrust, zoo mogelijk revolutie, te verwekken.

Men heeft bij het beoordeelen van Soerjopranoto's optreden als „stakingskoning" in de eerste plaats in het oog te houden, dat hij tegen de regeering een ingekankerden haat koestert, voortspruitende uit het feit, dat men hem destijds vanwege zijn „bijzondere" capaciteiten niet geschikt achtte om (hoewel hij volgens zijn geboorterecht daar toe in de eerste plaats in aanmerking kwam) op te treden als hoofd van het Pakoealamsche vorstenhuis. Om die reden werd hij ook een vurig aanhanger, eerst der S. I., later van de Vakcentrale.

* * *

Zelf ontmaskering. De Bandoengsche correspondent van het *Bat. Nbl.* schreef uit Tasikmalaja d.d. 6 April:

Zooals ik den dag vóór Paschen kon seinen, heeft Tjokroaminoto bij den assistent-resident van Garoet verklaard, dat zijn beschuldigingen tegenover de bestuursambtenaren die de eerste verhooren in de Afd. B. zaak hebben gehouden valsch zijn geweest, in zoover hij had beweerd, dat die ambtenaren onder dwang de verklaringen der getuigen ten nadeele der S. I. hadden afgeperst.

Die zaak zit zoo! Op Goeden Vrijdag had Tjokroaminoto een openbare vergadering te Garoet belegd.

Tevoren had hij nog aan Alimin, die voor het ,,bewerken'' der getuigen te Tasik en Garoet samen honderd gulden gekregen had, gevraagd, of de menschen nu behoorlijk, ,,bewerkt'' waren, waarop Alimin had gezegd, dat alles ,,in orde'' was.

De vergadering begon. Er waren eenige bestuursambtenaren om de kat uit den boom te kijken. Tjokro ging met groot gebaar te werk, en vroeg op zeker oogenblik de getuigen in de B.-zaak wat naar voren te komen.

,,Zeg nu eens *troes trang* de waarheid in de zaak der Afd. B., hoe is je de eed afgenomen enz. enz.?''

,,*Troes trang?*'' vroeg er een.

,,*Ja, troes trang!*''.

En toen kwam, tot grooten schrik van Tjokro van alle kanten ,,*Troes trang* is zóóals wij voor den Wedono verklaard hebben en voor andere bestuursambtenaren; *bohong* was de verklaring, die we voor Alimin aflegden.

Daarop vroeg Tjokro of zij niet ,,*keliroe*'' waren.

,,Neen, heusch niet!'' zeiden de trouwhartige aanhangers, denkende goed te doen.

Daar zat Tjokro; daar stond hij beschaamd te kijken. Toetoepen was niet mogelijk.

Het duurde niet lang, of de vergadering werd gesloten en de leiders gingen te rade.

Sluw als Tjokro steeds is, ging hij met Soeriapranoto naar den heer Kal, vertelde dezen, dat ,,de getuigen hem vroeger voorgelogen hadden'' ..... de Judas! ..... en hem nu gebleken was, dat zijn aanklachten tegen de bestuursambtenaren, om te beginnen tegen den Regent, valsch waren geweest ..... of de assistent-resident de menschen nu nog maar eens hooren wilde.

,,Dank je wel,'' zei de heer Kal, de zaak is geheel uit mijn handen, ga naar Tasik, naar Mr. Jansen ..... en vraag het hem!''

Maar die Mr. Jansen, neen daar moest Tjokro nu net niets van hebben; hij moest ineens ,,perloe'' naar Soerabaia, hij kon niet meer naar Tasikmalaja ,,Soeriopranoto dan?'' opperde de heer Kal.

Na eenig aarzelen kwam het antwoord: ,,dat zou wel gaan.'' Doch tot heden heeft de dappere Vorstenlandsche voorvechter zich niet aan een onderhoud met Mr. Jansen gewaagd.

Hij zal wel niet komen ook!

Maar wat een armzalige figuur slaat nu de hoofdman der S. I.; hij zal nu gauw weer naar de buitenbezittingen moeten, voor de ,,propaganda''. Op Java zijn de vrienden niet zoo goedgeefs meer, en vooral hier niet!

Die redacteur van de *Neratja*, die in de Tweede Kamer de zaak der S. I. wel eens even zou rechtzetten — ik heb zijn naam niet onthouden —

haalde hier voor dat doel nog *f* 800 op en is nog niet vertrokken. Sedert houdt de Soendanees zijn buidel dicht.

Intusschen zal het terugtrekken der aanklacht Tjokro niet veel baten. „Hij heeft eenmaal in zijn blad de beschuldiging uitgesproken dat een ambtenaar een strafbaar misdrijf had begaan — niet één, maar tal van ambtenaren, — en dan kan men maar niet volstaan met te zeggen: anderen hebben mij bedrogen."

Tjokro blijft verantwoordelijk voor zijn, nu erkende valsche aanklacht, waarmee hij een gemeene smet op tal van fatsoenlijke eerlijke hoogstaande ambtenaren heeft trachten te werpen; het recht moet zijn loop hebben.

* * *

Het onderzoek in Menado. De heer J. G. Boon, hoofdredacteur van het *Soer. Hbl.* schrijft in dit orgaan over bedoeld onderzoek:

De heer Ziesel is thans naar Menado vertrokken, om zijn oordeel uit te spreken over het daar gevoerde bestuursbeleid. Wij weten van te voren, dat dit oordeel in vele opzichten ongunstig zal luiden, om de doodeenvoudige reden, dat een goedkeuren van dat beleid, een démenti zou beteekenen van eigen adviezen. Toch speelt de heer Ziesel hoog spel, wanneer hij niet tot dat démenti durft overgaan, want zoowel het binnenlandsch bestuur als de zending en de particulier maken zich op, om den tot dusverre gevoerden stillen strijd, voornamelijk uitgevochten in het landschap Bolaang Mongondou, voor het Indische publiek geheel openlijk te voeren. Wij kunnen de regeering verzekeren, dat zij ditmaal te doen heeft met kwade, want volmaakt faire fighters, wie het te doen is niet om de knikkers, maar om het spel, en die niet bevreesd zijn voor hun ambtelijk hachje.

Tot juist begrip van de zaak, waarom het gaat bij het huidige onderzoek-Ziesel, dienen wij te releveeren hetgeen wij vroeger schreven over dat, door dezen verleden jaar gehouden.

De heer Boon geeft dan een beschrijving van de rol, die de Djogoegoe (een soort wedono, die zich eenigszins heeft opgeworpen als rijksbestuurder) van Bolaäng Mongondou heeft gespeeld. Hij is een vijand van de zending, heeft geintrigeerd tegen het Genootschaps-onderwijs, terwijl hij zelf niets deed dan de bevolking leeren bezwaren in te brengen bij aanvragen van vergunningen tot mijnbouwkundige exploraties en exploitaties en van landbouw-concessies. Geheel onbaatzuchtig zou de Djogoegoe daarbij niet zijn.

De adjunct-inspecteur De Nes telegrafeerde in 1916 aan den Directeur van O. en E., op inlichtingen van den Djogoegoe, dat er een volksstrooming gaande was tegen het zendingsonderwijs.

In Februari 1917 kwamen dan ook de heeren Lulofs (Adviseur van de buitenbezittingen) en Briel (Inspecteur van het Inl. onderwijs), om de genootschapsscholen te inspecteeren en de verhouding van het genootschap tot het Gouvernement te regelen. In een behoorlijk gedocumenteerd rapport werd op zakelijke gronden het voorstel gedaan, de eenigszins gewijzigde Soemba subsidie-regeling voor Bolaäng Mongondou van toepassing te verklaren.

Dit rapport viel niet in de lijn van den Djogoegoe, want het beteekende handhaving van het bestaande, en evenmin in de lijn van den Directeur van O. en E., die een tegenstander van de zending is. En zoo zag men ook hier het tragisch-komische, zich helaas veel voordoende verschijnsel, dat men een adviseur — of adviseerend lichaam — op onderzoek uitgezonden, désavoueert, omdat het advies niet in den smaak valt, om dezen terstond te vervangen door een man, van wiens meegaandheid met zijn eigen ideeën

men zeker is. De heer Ziesel, toen adjunct-inspecteur van het Inl. onderwijs, werd naar Bolaäng Mongondou gezonden, met de opdracht critiek te leveren op het rapport-Lulofs-Briel.

In één week tijd leerde deze nieuwe adviseur den Mongondouer zóó goed kennen, dat hij zich in zijn verslag een oordeel durfde aanmatigen over de zeden en gewoonten van den Mongondouer, dus ook over zijn godsdienstige gezindheid.

Wat dit onderzoek te beteekenen heeft gehad, zal men begrijpen, wanneer men weet, dat de heer Ziesel toen bijna niemand anders heeft gesproken dan den Djogoegoe.

Is het te verwonderen, dat het rapport, dat van dit onderzoek het gevolg is geweest (in tegenstelling met het verslag Lulofs-Briel, bij de landsdrukkerij verkrijgbaar), geheel in overeenstemming met de wijze, waarop het tot stand kwam, geheim is gebleven en de betrokken beheerders van scholen daarvan geen inzage hebben gehad?

De minderwaardige tegenwerking van den Djogoegoe met betrekking tot het onderwijs, viel in een periode, dat dit hoofd zich verder de niet onwinstgevende uitspatting veroorloofde, om de z.g. rechthebbenden op reeds tientallen van jaren verlaten goudvindplaatsen in een terrein, in exploitatie gevraagd door de Exploratie- en Exploitatie Mij. Bolaäng Mongondou, tot het vragen van de exorbitante som van een ton gouds te bewegen als schadeloosstelling voor hunne vermeende rechten. Vermeende, omdat die rechten volgens de Mijnwet niet erkend konden worden. Dit is een der aanleidende oorzaken geweest, waarom de toenmalige resident Kroon de macht van dat hoofd heeft ingekrompen door hem terug te stellen tot districtshoofd met behoud van titel en salaris. Te voren was hij districtshoofd van Mongondou, tevens adviseur van den Radja en uitvoerder van diens bevelen.

Zulk een somber beeld had de heer Zeisel officieus van de bestuurstoestanden in Bolaäng Mongondou opgehangen, dat de G. G. den Djogoegoe met zijn gezin naar Buitenzorg ontbood.

De Djogoegoe heeft toen den huidigen controleur, zijn meest gevreesden tegenstander trachten zwart te maken. De heer Ziesel, door den Mongondouer wel eens spottend prokol djogoegoe genoemd, zorgde wel dat die klachten den G. G. ten oore kwamen.

Z. Excellentie, trots alle liberaal gedoe, nog al Pruisisch aangelegd, herstelde voordat een onderzoek was ingesteld naar de door den Djogoegoe geschetste bestuurstoestanden, en geheel buiten het bestuur om, dezen in zijn vorige functie, daarbij een striem in het gezicht van dat bestuur gevende, welke nog jaren zichtbaar zal blijven en bij zal dragen tot het ondermijnen van het gezag der bestuursambtenaren in die streken. De Europeesche vrienden van den Djogoegoe zorgden ervoor, dat reeds lang vóór zijn terugkomst uit Java, de aanverwanten van den Djogoegoe wisten, dat hij in de oude functie zou terugkomen.

Toen de heer Ziesel het vorig jaar werd uitverkoren, om eigener oogen zich op de hoogte te stellen van de door den Djogoego in zoo schelle kleuren geschilderde wantoestanden, achtte hij het slechts noodig, toen hij zich van Menado, Kota Mabajoewaarts begaf, (standplaats van den controleur), om den Djogoegoe hiervan te verwittigen, terwijl hij den controleur onkundig liet.

Het onderzoek-Ziesel schijnt der regeering noch niet geheel bevredigd te hebben, ten minste thans is hij weer op stap derwaarts, vergezeld van een dwarskijker, een vrij onschuldigen overigens, immers een secretarieman. Ons echter zal vermoedelijk dat nieuwe onderzoek niet bevredigen.

Het rapport-Ziesel van het vorige jaar was eenzijdig en dus onjuist; deze ambtenaar is een „ambtenaar" en dus geen halfgod; hij zal dus alles doen, om een veelzijdiger licht op de zaak te weren; en toch is zulk een licht meer dan gewenscht. Wij achten het oogenblik nog niet gekomen, om in te grijpen, ofschoon tal van gegevens ons ten dienste staan, om aan te toonen, dat het vertrouwen der regeering in een Djogoegoe, dat zóó groot moet zijn, dat men er ernstig over denkt dezen tot Radja te bombardeeren, volmaakt misplaatst is. Wij waarschuwen den nieuwen adviseur slechts, dat wij klaar staan, om hem paraat tegemoet te treden, wanneer mocht blijken, dat hij het belang van zijn vriend Mokoginta en dat van zijn neven (de kinderen van dat hoofd „oomen" den heer Ziesel) hooger stelt dan wenschelijk is, bekeken van het standpunt van den Bolaäng Mongondouer, bekeken van het standpunt van den Europeeschen bewoner van dat landschap, en vooral bekeken van het Nederlandsche standpunt, dat geen verkapt despotisme op de buitenbezittingen wil zien.

De heer Ziesel heeft het thans in handen, te toonen, dat het vertrouwen van de regeering niet misplaatst is. Of hij in staat zal zijn der regeering knollen voor citroenen te verkoopen, als bij het eerste onderzoek, weten wij niet, maar wèl weten wij, dat hij in dat geval een drommels lastigen kooper aan ons zal hebben.

* * *

De Chineezen in Indië. Men schrijft aan *Het Vaderland:*

U heeft een beschouwing gewijd aan het bericht, dat de Eastern Service uit Tokio had ontvangen: De Chineesche regeering, acht, zoo heet het, het oogenblik gekomen om wijziging te brengen in het met Nederland gesloten consulair tractaat van 1911 en zulks vermoedelijk in het bijzonder met betrekking tot hetgeen in dat tractaat aangaande het onderdaanschap is vastgesteld.

U maakt daarbij de opmerking, dat dit wel verband zou houden met de omstandigheid, dat de Chineezen in Indië, bij hun toenemenden afkeer van ons gouvernement en het Nederlandsch onderdaanschap, zich meer en meer Chineesch staatsburger zijn gaan voelen .

Het is niet mijn bedoeling om critiek te oefenen op het beleid der regeering ten opzichte van het Chineesche element in Indië, maar wel kan worden opgemerkt, dat de positie van den Chinees in onze koloniën het stiefkind van het gouvernement en het voorwerp van haat van de inheemsche bevolking — inderdaad weinig benijdenswaardig is.

En het bedenkelijkste van deze zaak is nog, dat de wondeplekken in het leven der Chineezen aldaar zich aan hun broeders buiten den Archipl, in de eerste plaats van hun verwanten in China zelf, nog sterk vergroot voordoen. Zulks merkt men al aanstonds wanneer men in Hongkong, Shanghai, Japan komt. De denkbeelden, die men zich daar gevormd heeft over de positie der Chineezen onder ons gouvernement zijn even verbazingwekkend als ergerlijk.

Schrijver dezes maakte de reis van Jokohama naar San Francisco met dr. Kim. Dit is een veertigjarige Chineesche doctores, die haar universitaire opleiding genoot in de Vereenigde Staten; zij heeft daar vele invloedrijke vrienden en houdt zich tegenwoordig minder bezig met de geneeskunde als wel met de bevordering van een goede verstandhouding tusschen China en de Vereenigde Staten.

Op deze reis had zij een twintigtal Chineesche jongelingen en jongemeisjes van 15 tot 20 jaar onder haar hoede, die aan Amerikaansche universi-

teiten hun opvoeding gingen voltooien. Bovendien waren er verscheiden Amerikaansche zendeling-gezinnen aan boord, die eveneens een twintigtal Chineesche pupillen naar Amerika overbrachten.

Dr. Kim nu, tracht haar doel, dat eigenlijk geen ander is dan China een eervoller plaats onder de volken te hergeven, te bereiken door buiten China lezingen te houden, voornamelijk in de Vereenigde Staten, over de aloude beschaving van het Chineesche Rijk, de nobele filosofie die aan de Chineesche beschaving ten grondslag ligt en die eigenlijke oorzaak is dat China in den modernen materialistischen wedloop der volken achter is gebleven. Dat China uit militair oogpunt zoo achterlijk is, merkte Dr. Kim op, is slechts een uitvloeisel van en een pleit voor de Chineesche filosofie. De moderne staten zijn van oordeel dat het de moeite loont een oorlog te voeren ten einde een materialistische betere wereldpositie te verkrijgen, en wat ziet men nu, na den grooten oorlog? Dat Europa voor een groot deel op apegapen ligt en voor een ander deel verzonken is in een poel van demoralisatie. Volgens Dr. Kim is dit een bewijs voor de juistheid van de Chineesche leerstelling, dat men er langs andere wegen dan over het slagveld moet trachten te komen, zij het dat men dan tijdelijk in het gedrang komt.

Dr. Kim, die in de landen om den Grooten Oceaan een zeer bekende persoonlijkheid is, en rechtstreeks in betrekking staat tot leden van de Chineesche regeering, heeft over den toestand van de Chineezen in ons Indië een oordeel, dat even verbluffend als pijnlijk is. Volgens haar stellige meening, gegrond op haar inziens geloofwaardige verhalen van Chineezen uit Indië, bevinden haar landgenooten zich daar in een toestand van onverdraaglijke onderwerping. Zij zouden b.v. gestraft worden voor daden die Inlander noch Europeaan voor den strafrechter brengen. Zij zouden in allerlei rechten achterstaan bij de Europeesche zoowel als de Inlandsche bevolking, daarentegen veel meer verplichtingen hebben dan deze. En een dergelijke behandeling moesten haar landgenooten ondervinden van een volk, waarvan de beschaving nog gelijk stond met die der Papoeas van Nieuw-Guinea, toen China reeds een eeuwenoude beschaving achter zich had. Kan het verwondering wekken, dat zij, en vele landgenooten met haar, een buitengewonen hekel had aan alles wat Hollander was?

Opgemerkt moet worden dat Dr. Kim nooit in Indië geweest is en dus den toestand daar niet uit eigen aanschouwing kent. Schrijver dezes kon haar dan ook geen beteren raad geven dan zoo spoedig mogelijk zelf naar Indië te gaan opdat zij zou kunnen zien, dat zij zich op vele punten een volkomen onjuiste voorstelling van zaken had gevormd. Het antwoord was echter, dat zij voorloopig zoowel ander werk te doen had, dat van een dergelijke reis vooreerst wel niet veel zou komen.

Het zou echter m.i. wel raadzaam zijn dat het Indische Gouvernement zelf de hand aan den ploeg sloeg en in de Oost-Aziatische bladen een campagne begon om andere ideeën omtrent den toestand der Chineezen in Indië te verspreiden. In tijden als de tegenwoordige is de positie van koloniale mogendheid zeer kwetsbaar.

En welke onjuiste meeningen Dr. Kim ook over het welzijn van haar landgenooten in den Archipel moge koesteren, in één opzicht had deze doktores in elk geval gelijk. Het optreden van de Hollanders, althans van hen die uit den Oost komen en de landen om den Grooten Oceaan tijdelijk met hun tegenwoordigheid vereeren, kenmerkt zich tegenover de Oosterlingen, de Chineezen zoowel als de Japanners, door een trek van vermeende superioriteit die in den Archipel door de omstandigheden bevorderd wordt,

doch buiten onze koloniën de ergernis en spot der gekleurde rassen gaande maakt. Zeker, het is verklaarbaar, dat de vele verlofgangers, die in den loop van dit en van verleden jaar de thuisreis van Japan maakten, in het land van de Rijzende Zon hun houding van meer te zijn dan de rest niet dadelijk konden afleggen, waar immers vele Japanners sprekend aan onze Indo's, aan onze Chineesche peranakans, ja zelfs aan de Inlanders doen denken. Maar 't was vaak vermakelijk om te zien, hoe hun in enkele dagen door hun tijdelijke gastheeren werd bijgebracht, dat dergelijke gevoelens daar geheel misplaatst waren, en er slechts toe konden leiden dat H.H. Hollanders van het stoepje geloopen en van het trottoir gedrongen werden.

* * *

Om een daad. Jan Roechem richt in het *Bat. Nbl.* een open brief tot het Hoofdbestuur van het Indo-Europeesche verbond, waarin hij constateert: *De Europeesche school wordt opgeofferd aan het inlandsche onderwijs, aan een fictie,* om te aldus te eindigen:

Mijne Heeren, H. B. van het I.E.V., het Europeanendom vraagt om *een daad!* Er is gezwegen, toen het onderwijs onzer kinderen werd ontkracht; er is niets gedaan, toen onze scholen werden geplunderd ten behoeve der inlandsche met hulp van premies van 25 tot 250 heele guldens. Van alle zijden worden de klachten gehoord, de Regeering schijnt doof te zijn en ..... gaat voort met inlandsche kweekscholen te bouwen en daarvoor van de Europeesche school de jongere krachten weg te halen. Onze kinderen blijven de dupe.

Het Europeanendom heeft nu een orgaan gekregen, door hetwelk het zich uiten kan, en, zoo het wil, krachtig uiten zal. Mijne Heeren, het is de tijd voor een daad. Het is het moment om een beroep te doen op het Nederlandsche Volk, op het Nederlandsche Parlement. Gij kunt hier *niemand* ter verantwoording roepen, doch wakker schudden zult ge het geweten van Nederland. Toont dat gij U, en in U het Indo-Europeesche en met hen, het Europeesche gedeelte van Indië's bevolking, uw rechten bewust zijt en dat voorbij is de tijd, dat met uw belangen gespeeld kon worden.

Indien het tot stand komen van het I.E.V. inderdaad het bewijs is van opleving, van het zich bewust worden zijner waarde en rechten, waarvoor de Indische Regeering U uw plichten wel doet gevoelen, dan zullen overal, waar het onderwijs aan onze kinderen lijdt onder de ontwrichting door politiek, gesteund door belangetjes van personen op het departement, protestmeetings gehouden worden, telkens wanneer er een onderwijzer wordt weggehaald voor het inlandsche onderwijs. Dan wordt het een algemeene petitie onder Uw leiding, dan zullen het Nederlandsche Volk, het Nederlandsche Parlement, de Nederlandsche Pers en vooral de Nederlandsche Regeering goed op de hoogte komen van den toestand en dan kan er geëischt, heusch niet gevraagd, worden om een beginsel-verklaring; dan zal men daar verplicht worden tot kiezen, tot kleur bekennen. De politiek van stille ontwrichting hier gevoerd, moet gebrandmerkt worden.

Wij zijn het onderwijs voor den inlander niet kwalijk gezind, gunnen het zijn ontwikkeling gaarne, zullen zijn vooruitgang, die ook de onze is, met blijdschap waarnemen, maar *niet* ten koste van onze kinderen, *niet* zoodanig, dat wij daarvoor de toekomst onzer jeugd veil hebben. Wij vragen, eischen zoo het moet, gelijk recht en dat houdt in goed, behoorlijk lager onderwijs.

Mijne Heeren van het H. B. van het I.E.V., er is nog slechts gesproken en geredekaveld. Laten we ons vereenigen tot *een daad,* tot de éérste *daad*

van het I.E.V. en laat die daad ereen zijn ter wille van onze toekomst, ter behartiging van de belangen van wie ons het naast liggen: onze kinderen.

Laat die daad zijn een algemeene petitie tot herstel van ons half geruineerd onderwijs.

Op voor ons kroost, tot heil van ons zelf, van Indië en Nederland!

* * *

Boycot en bolsjewisme. Uit het bekende rapport-Mouw in zake de boycot door de Chineezen op Japansche goederen toegepast, is de conclusie getrokken, dat de bolsjewisten in China, daar de Chineezen in ons Indië hadden voorgespannen.

De heer H. Borel, schreef nu naar aanleiding hiervan o.m. in de *Java Bode:*

„Ik las indertijd in Holland de fragmenten, die de bladen gaven over een rapport van den adviseur voor Chineesche zaken over dien boycott in onze koloniën, van die strekking, dat deze boycott eigenlijk niets anders zijn zou dan een Chineesch-bolsjewicksche intrigue, en ik stond verbaasd over de zonderlinge conclusie (die ik echter alleen heb uit de Nederlandsche bladen). Dr. Lim Boen King, wien ik deze conclusie mededeelde, zeide direct: „most absurd!".

Vermoedelijk zijn er veel bolsjewicksche agitators in Indië uit China aan 't intrigueeren, maar dat de anti-Japansche boycott uitsluitend aan bolsjewisme zou zijn te wijten, is inderdaad absurd".

* * *

„Onmisbare" koloniale producten. Volgens berichten uit de landen van productie — zoo schrijft men van geachte zijde aan de *N.Ct.* — trachten Amerika en Japan een grooter aandeel te verkrijgen in de rubbercultuur. Het streven is merkbaar om minstens zooveel voort te brengen als zij verbruiken. Amerika zou daartoe vooral het oog op Sumatra en Java hebben geslagen. Het product van die eilanden zal voorloopig Amerika dreigen te ontgaan, daar te voorzien is, dat het in Nederland voornamelijk naar Duitschland en Oostenrijk zal worden verkocht. Tot zoolang dient Amerika zich dus op de Britsche markten in het Oosten te voorzien, daar het zijn best doet om niet op de Londensche markt te moeten koopen.

Vermoedelijk zal de poging, om geheel onafhankelijk te worden, hierop afstuiten, dat het nooit genoeg terrein kan vinden, om voldoende te planten voor de eigen consumptie.

Wij zien hier dus een groote mogendheid haar best doen, om in een vreemde kolonie eigen ondernemingen te stichten.

Tezelfder ure wordt in Egeland verzet aangeteekend tegen de poging van de Shell, om petroleum te winnen in een gebied, dat onder Britsch beheer staat en wel omdat in de Shell veel Nederlandsch kapitaal steekt. De Shell moet daartoe eerst onder zuiver Britsche contrôle komen, „zoodat zij in dezelfde positie komt, als andere Britsche maatschappijen, die onmisbare producten leveren". [1])

Wel is waar heeft onze regeering indertijd bezwaar gemaakt, om aan een combinatie, die kennelijk met de Standard Oil verband hield, een concessie voor petroleum te gunnen, doch voor het even onmisbare artikel rubber zullen wij ongetwijfeld aan onze liberale politiek ten opzichte van het toelaten van vreemd kapitaal getrouw blijven.

[1]) Telegram uit Londen aan de *N.R.Ct.*

* * *

Een bevoorrechte positie. In ons ochtendblad van 7 Mei, schrijft *De Telegraaf*, heeft men van de grondgedachte en van eenige bijzonderheden der op initiatief van den Gouverneur-Generaal opgerichte „Jan Pietersz. Coen-Stichting" kennis kunnen nemen. Deze stichtig, die haar ontstaan te danken heeft aan de herdenking van het 300-jarig bestaan der stad Batavia, is bestemd voor leerlingen van de scholen voor middelbaar en ander voortgezet onderwijs, zonder onderscheid van landaard of godsdienst. Zij wil voorts voorzien in het euvel van gebrek aan toezicht en leiding van hen, die deze in hun eigen omgeving te vergeefs zoeken, terwijl het de bedoeling is de exploitatiekosten geheel uit de pensiongelden der kinderen te bestrijden. De kosten van oprichting dezer „tehuizen" zullen in bijdragen worden gevonden, waartoe de minister van Koloniën een Nederlandsch comité in het leven riep, ten einde voor dat doel hier te lande belangstelling op te wekken.

Aan dit in alle opzichten waarlijk loffelijk streven willen wij geen enkel woord van goedkeuring onthouden, wijl het te allen tijde onze onverdeelde sympathie heeft, wanneer — op welke wijze ook — het onderwijs, waaraan Indië zoozeer behoefte heeft, zich in een groeiende belangstelling mag verheugen.

Doch in den opzet veroorloven wij ons een opmerking, die, daar zij schrijnend aandoet, niet achterwege mag blijven. Want bij de vele bevoorrechten, die in deze „tehuizen" ondergebracht zullen worden, gaan onze gedachten onmiddellijk uit naar de talrijke on-bevoorrechten, die van dit voorrecht al aanstonds worden uitgesloten. Dit zijn in de eerste plaats zij, die geen „middelbaar of ander voortgezet onderwijs" genieten en uit hoofde van de desbetreffende bepaling reeds direct niet in aanmerking komen. Voorts allen, die dit onderwijs wel volgen, doch wier ouders zich de kosten niet kunnen veroorloven hun kind — vaak meerdere in een gezin — tegen een maandelijks weerkeerende, niet onbelangrijke, belasting in een der „tehuizen" uit te besteden.

Deze beide argumenten schrijnen te meer, als men in aanmerking neemt: 1e. den breeden opzet van de grondgedachte dier in het leven geroepen instelling, die plaats verleent aan jongelieden van allerlei landaard en godsdienst en 2e. dat deze stichting haar aanzien dankt aan de herdenking van het 300-jarig bestaan der stad Batavia, waarmede zich gelijktijdig ons gezag daar te lande vestigde, welk geschiedkundig feit voor alle inheemsche volken, in hun geheel, de grootste beteekenis heeft verkregen. Dit vooropgesteld, achten wij het — naast het vele goede, dat beoogd wordt — een leemte in den opzet, dat al aanstonds een belangrijk deel van al die volken wordt uitgeschakeld, die aan de eerstgenoemde eischen van onderwijsrichting en maandelijksch onderhoud niet kunnen voldoen. Niet ten onrechte zou deze jonge stichting daarom vroeg of laat het verwijt kunnen treffen, dat zij een schenking is aan het maatschappelijk meer bevoorrechte deel der bevolking, met achterstelling, zelfs totale uitschakeling, van het geestelijk zich op hetzelfde peil wetende deel, dat door een „maatschappelijke" ondeugd wordt ter zijde gesteld. En dat zullen er velen, dat zullen de meesten zijn.

Zou hieraan niet iets te doen zijn?

* * *

Indische predikanten. In *Bergopwaarts* schrijft P. I. O.:

„Onlangs vermeldden de bladen de benoeming van twee predikanten voor de Protestantsche kerken in Ned. Oost-Indië. Daarna is volgens de bladen allen sollicitanten gevraagd of zij hun (misschien reeds jaren oude) sollici-

tatie handhaafden. Nu verwachtte men van zelf dat er weer eenige benoemingen zouden volgen. Dit geschiedt echter tot heden niet.

Wij vragen ons af: Hoe zit dat? Of er geen vacatures zijn? O zeker, veel. Er zijn in geheel Indië slechts 43 predikantsplaatsen (ressorten) waarvan er nu 11 vacant zijn, n.l. 8 op Java en 3 op de buitenbezittingen. Een groot aantal vacatures derhalve; zoo groot, vooral doordat er momenteel zooveel predikanten met verlof hier te lande of naar hier onderweg zijn, n.l. 9. Van die elf vacatures zijn er nu twee predikanten benoemd, en oppervlakkig gezien zijn er dus genoeg. Van 43 predikantsplaatsen zij er 32 bezet, voor de 11 vacatures zij er twee predikanten benoemd en 9 met verlof.

Inderdaad is het echter anders en is er een groot tekort! Volgens de bestaande Voorschriften ontstaat er niet alleen een vacature door ontslag, maar ook door buitenlandsch verlof. Doordat er 9 predikanten met verlof zijn, zouden er feitelijk 9 benoemd moeten worden. Dit gaat evenwel niet, daar het aantal nu exceptioneel groot is, doch waar men om de zes jaar recht heeft op 8 maanden verlof (en dan de ziekteverloven nog), moet er toch op zijn minst een korps van 47 predikanten zijn voor de 43 plaatsen, zooals dat vroeger ook het geval was, en moeten er derhalve direct minstens vier predikanten benoemd worden.

Nu is mij bekend, dat het kerkbestuur te Batavia meermalen en zéér dringend ook in den laatsten tijd nog heeft gevraagd om toch predikanten te zenden. Ook is mij bekend, dat er zeer veel predikanten hier in Holland solliciteeren. En nu verluidde het op de predikantsvergadering te Utrecht, dat er geen benoemingen werden gedaan, als n.b.... bezuinigingsmaatregel.

Hoe zit dat? Is het waar? Werkelijk waar? Dan zou het een schande zijn! Dan dient daartegen een scherp protest op te gaan! Waarneming der ressorten door een z.g. consulent is lapwerk en voor lang onmogelijk, daar de meeste ressorten op Java grooter zijn dan een Hollandsche provincie en op de buitenbezittingen grooter dan heel Nederland.

De Indische (Haagsche) Commissie heeft in dezen allicht geen schuld. Zij draagt alleen voor als de Minister meedeelt dat en hoeveel vacatures er zijn en om een voordracht vraagt. Ligt het dan aan den Minister?..."

* * *

Radio-telegrammen uit Indië. Men schrijft aan de *N.Ct.* van de zijde van den technischen dienst der Rijkstelegraaf:

„In uw Avondblad van 5 Mei l.l. komt een mededeeling voor omtrent de ontvangst van radio-telegrammen uit Ned.-Indië op het ontvangstation te Huizen.

Dit bericht heeft ons in hooge mate verbaasd.

Immers wordt hierin medegedeeld, dat 't station te Huizen het beste van de drie groote ontvangstradio's in Nederland zou opnemen; waaronder dus ook het Rijksontvangstation te Sambeek is begrepen.

Een derde groot-ontvangstation, waarvan in het bericht sprake is en hetwelk aan den dienst Indië—Nederland zou deelnemen, is niet bekend.

Hieruit moge alreeds de groote oppervlakkigheid en de geringe kennis van zaken blijken, waarmede de steller van het bericht is te werk gegaan.

Ten eenenmale onbegrijpelijk is het echter hoe de berichtgever kan verklaren, dat het station te Huizen het beste zou voldoen.

Immers worden de op het radio-station Sambeek ontvangen berichten, welke uitsluitend regeerings- en diensttelegrammen bevatten, niet aan derden ter inzage verstrekt.

Het zou dus zonder twijfel interessant zijn te vernemen, op welke wijze

men te Huizen in het bezit is geraakt van het voor een vergelijking benoodigde materiaal.

Omgekeerd worden onzerszijds wel de ontvangresultaten van het station Huizen ontvangen en nauwkeurig met die te Sambeek behaald, vergeleken.

Waren gedurende den winter de resultaten, in verband met het voor de ontvangst goede jaargetijde voor beide stations even gunstig, thans doet de invloed van het komende ongunstige jaargetijde zich op verschillende wijze voor de beide stations gelden.

Zoo werden gedurende het tijdvak 8 Maart—16 April 14 telegrammen van gemiddeld 100 woorden, welke te Huizen geheel of gedeeltelijk gemist werden, te Sambeek volledig opgenomen.

Slechts bij 2 telegrammen was de ontvangst te Huizen gunstiger dan die te Sambeek."

* * *

Het verdubbelde perstarief. De *Deli Ct.* protesteert tegen de verhooging bij overrompeling van de telegramtarieven; over de verdubbeling van het perstarief schrijft het blad o.m.:

Een verdubbeling van het perstarief, die niet alleen ons raakt, maar evenzeer het krantenlezend publiek, zal een protest van alle bladen moeten uitlokken, en voornamelijk van de bladen op de Buitenbezittingen. Verdubbeling van het perstarief beteekent voor die bladen een vermeerderde uitgave van duizenden guldens per maand, iets wat noodzakelijker wijze op het publiek, dat het woordje „goedkoop" reeds lang uit zijn vocabularium geschrapt heeft, zal moeten worden verhaald.

Het zou ons niet verwonderen, of de regeering heeft met dezen maatregel den nekslag toegebracht aan verschillende Indische bladen, die of in hun opkomst of in hun langdurig kwijnend bestaan een dergelijke vermeerdering van uitgaven eenvoudig niet kunnen dragen.

Meer dan ooit komt thans het gemis naar voren van een goed georganiseerde pers-vereeniging of wel van een vereeniging van directeuren van dagbladen.

De belasting op de advertentiën, eenige jaren terug door de Nederlandsche regeering voorgesteld, werd onmiddellijk als het ware weggevaagd door den storm van verontwaardiging, die er opging van de zijde der dagbladdirecteuren en persmannen. De eenheid der Nederlandsche pers, van rood tot zwart, heeft dezen aanslag op het financieele deel der pers van stonde aan afgeslagen, en met succes!

* * *

De reis van den heer De Muralt. De heer De Muralt zond het hier volgend schrijven aan de redactie van het *Bat. Nbld.:*

Naar aanleiding van eenige aanteekeningen betreffende uitlatingen van mij, die in de Indische pers de rondte doen, zij het mij vergund, een korte uiteenzetting van de reden van mijn verblijf in Indië in uw blad te geven, waarvoor bij voorbaat mijn dank.

„De *eenige opdracht* die ik van de Nederlandsche Regeering heb verkregen, bestaat hierin, dat ik heb te onderzoeken, in hoeverre er kans zal kunnen bestaan om bij eventueele inkrimping van het Nederlandsche Leger de vrijkomende officieren en kader een plaatsing in Indië te bezorgen, voorzooverre die heeren zullen te kennen geven, voor een plaatsing in aanmerking te willen komen. Verder zal door mij worden getracht, een particulier bureau op te richten, zoowel in Indië als in Nederland (die elkaar zullen

hebben aan te vullen), om Europeesche, ook niet-gediplomeerde, werkkrachten in particuliere ondernemingen en zaken in Indië, plaatsing in Indië te bezorgen.

„De bewijzen zijn er om te mogen aannemen, dat meerdere jongelieden in Holland wèl naar Indië zouden gaan, indien zij door een particulier bureau ten deze werden ingelicht. Het geldt hier personen, die niet voor den staatsdienst in aanmerking kunnen komen, of er niet voor in aanmerking willen komen.

„Ziedaar *de eenige opdracht*, die ik van de Nederlandsche regeering verkreeg. Dat ik die opdracht geheim moest houden, zoolang ik niet de eer had gehad, door den gouverneur-generaal te zijn ontvangen, spreekt van zelf. De G.-G. heeft mij hedenmorgen een langdurig onderhoud toegestaan, zoodat nu alle reden voor geheimhouding verdwenen is.

„Dat ik den redacteur van de *Deli Courant* heb medegedeeld, dat er velen in Holland zijn — o.a. ook ik, — die gaarne den heer mr. D. Fock t. z. t. op den Buitenzorgschen troon zouden zien zetelen, is volmaakt juist. Ook heb ik mannen als den vice-president van den Raad van State mr. Van Leeuwen als den a.s. G. G. hooren noemen, zoo ook Colijn en Jhr. de Graeff.

„Met de interneering van den gewezen Duitschen keizer heb ik niets uit te staan. De bestudeering, van de inlandsche beweging zal ik niet doen in opdracht van de Nederlandsche regeering maar geheel uit eigen beweging, uit pure belangstelling, buiten elke regeeringsopdracht om!

„Ook zal ik trachten, mij op de hoogte te brengen van enkele onderwerpen betreffende de gouvernementsbedrijven en de B. O: W.

„Ook is het juist, dat ik zal trachten eenig inzicht te krijgen in het koelievraagstuk op Sumatra.

„Ziedaar naast particuliere zaken, die ik heb te doen, de reden van mijn verblijf in Indië.

KOLONIALE LITERATUUR.

HET KOLONIAAL INSTITUUT IN 1919.

Aan het binnenkort-verschijnend jaarverslag over 1919 van de Vereeniging „Het Koloniaal Instituut", te Amsterdam, is het volgende ontleend:

In het jaarverslag over 1918 kon worden aangekondigd dat met den onderbouw van de gebouwen op de terreinen buiten de Muiderpoort een begin zou worden gemaakt, zoodra de uiterst moeilijke omstandigheden het zouden toelaten. Thans kan worden verzekerd, dat indien de goede verwachtingen ten aanzien eener verbetering in den financieelen toestand worden verwezenlijkt, het Instituutsgebouw binnen enkele jaren gereed zal kunnen komen. Dit goede vooruitzicht is te danken aan toezeggingen van verschillende belangstellenden en aan het bekende wetsontwerp van den Minister van Koloniën tot versterking der geldmiddelen van het Instituut.

Ten aanzien van de samenwerking met andere vereenigingen en instellingen, wordt ten eerste herinnerd aan het Comité voor Indische Lezingen en Leergangen. Door bemiddeling van dit comité zijn in de beide winters van zijn werkzaamheid, 17 voor subsidieering van Rijkswege in aanmerking komende leergangen, elk omvattende 12 tot 15 voordrachten, voor onderwijs gevenden gehouden te Zutphen, Kampen, Apeldoorn, Amersfoort, Dordrecht, Nijmegen, Heerenveen, Veendam, Breda, Leeuwarden, Doetinchem, Assen, Oldenzaal, Middelburg, Alphen a. d. Rijn, Zwolle en Sneek.

Herhalingscursussen van korteren duur zijn in voorbereiding. Bij de leergangen worden zooveel dat mogelijk is films uit de collectie van het Instituut vertoond. Daarbij dient ook een „reizende" verzameling koloniale boeken met een goedkoopen catalogus. Het comité heeft een begin gemaakt met cursorische voordrachten voor gymnasia, middelbare scholen en kweekscholen. Een afzonderlijke commissie heeft hieromtrent een rapport uitgebracht aan de Ministers van Onderwijs en van Koloniën.

Op voorstel van het Instituut is, reeds in 1918, in samenwerking met het Historisch Genootschap, het Comité voor Koloniale Historische Studiën gevormd, waarin een aantal genootschappen, instellingen en personen zitting hebben. Leden van het dagelijksch bestuur zijn de heeren: dr. H. F. R. Hubrecht, voorzitter, mr. dr. S. Muller Fzn., onder-voorzitter, mr. dr. S. van Brakel, prof. dr. H. T. Colenbrander, F. A. Liefrinck, prof. dr. G. W. Kernkamp, D. F. W. van Rees, prof. D. G. Stibbe en J. W. IJzerman.

Het foto- en lichtbeelden-archief der vereeniging heeft aanzienlijke uitbreiding ondergaan. Het verslag vermeldt vele, waarbij belangrijke schenkingen, van instellingen en particulieren.

Het uitleenbureau heeft vele vereenigingen en personen kunnen helpen aan aanschouwingsmateriaal voor lezingen. In 1918 werden 141 aanvragen (totaal 7137 lantaarnplaatjes) ontvangen. In het verslagjaar werd voldaan aan 24 aanvragen (totaal 11,909 plaatjes). Tot die aanvragen behoorden ook verschillende van Nederlanders in het buitenland.

Het foto-materiaal van het Instituut heeft ook herhaaldelijk gediend voor

publicaties en voor tentoonstellingen, (o.a. de tentoonstelling-Batavia te Amsterdam, de Nederlandsche Week in Stockholm); mede voor studiemateriaal. In 1918 werden 633 foto's uitgeleend, in het verslagjaar 1335, voor een groot deel aan geïllustreerde tijdschriften.

Van de filmverzamelingen van het Instituut werd een ruim gebruik gemaakt, door vele instellingen in het geheele land; totaal 51 aanvragen, omvattende 446 films, tot een gezamenlijke lengte van 86,841 M. (vorig jaar ongeveer 65,000 M.). Tegen het eind van het jaar kwam de, aan den gepens. kolonel van het Indische leger W. J. Giel, opgedragen correctie van de films gereed. Door van enkele films duplicaten te laten drukken, groeide de verzameling aan tot 76 stuks, over 56 verschillende onderwerpen. Er zijn nieuwe negatieven verkregen, inzonderheid van de cultures in Deli, Bataksche volksgebruiken, e.d.

Op aansporing van den Nederlandschen Gezant in Amerika, ten behoeve van propaganda voor onze Oost, zijn daarheen in Januari l.l. 27 films verzonden voorzien van toelichtenden tekst in het Engelsch. De firma wed. J. van Nelle, te Rotterdam, verkreeg medewerking voor het samenstellen van films betreffende de cultuur van koffie en thee.

Het verslag gewaagt van de in den zomer van het vorige jaar, door het Instituut voorbereide, te Amsterdam gehouden tentoonstelling ter herdenking van het 300-jarig bestaan van Batavia. De commissie is er in geslaagd een beschrijvenden catalogus saam te stellen, welke van blijvende wetenschappelijke waarde mag worden geecht. De tentoonstelling bleef een maand lang gratis toegankelijk. De ingestelde rondgangen, tweemaal 's weeks onder deskundige leiding, werden zeer op prijs gesteld.

De bibliotheek breidde zich weder zeer uit. Evenzoo het aantal bezoekers (691) en het aantal op bewijs uitgeleende boeken (1201). In 1919 stond zij met 110 boekhandelaren in betrekking, aan 100 particulieren in Nederland en in de koloniën werden rechtstreeks uitgaven geleverd.

De afdeeling Handelsonderwijs onder leiding van dr. L. P. le Cosquino de Bussy werd versterkt door nieuw personeel (o.a. de heer P. Hondius, als leider van een inlichtingsdienst voor betrekkingzoekenden bij de cultures). Het museum werd bezocht door 8861 personen, waarvan 1300 tegen betaling, 7197 niet-betalenden en 364 schoolkinderen. Voortdurend is er naar gestreefd de uitstallingen op verschillende wijze voor het publiek nog aantrekkelijker te maken. De aanwinsten nemen weder toe. De afdeeling hoopt op nieuwe geschenken, vooral van plantaardig, mineraal en dierkundig materiaal, van producten en grondstoffen.

Er zijn 19 schoolverzamelingen afgestaan. De belangstelling is steeds toegenomen. Daaraan kan echter alleen worden voldaan, indien uit Indië meer materiaal wordt toegezonden. De afdeeling heeft deelgenomen aan de derde Jaarbeurs te Utrecht en aan de Nederlandsche week te Stockholm.

De voorlichtingsdienst, wier taak zal zijn het verspreiden en verrijken van kennis omtrent de koloniale handelswaren, omtrent de economische en industrieele toepassing daarvan, zal in drie afdeelingen worden gesplitst, elk onder een chef met ondergeschikt personeel. Daarbij wordt gestreefd naar krachtige samenwerking met officieele lichamen en particuliere instellingen.

Het verslag geeft vele voorbeelden van onderzoek, waarbij de wetenschap met de practijk van de nijverheid samen gingen. Idem van talrijke doeltreffende inlichtingen (met name over babussanoten, dika-vet, beenderen bij gelatine-bereiding, de huidenproductie van Indië, varkenshaar voor de borstelfabricage, sorteermachines voor koffiebessen en -pulpers, standaard-

merken van rubber, het nicotine-gehalte van Sumatratabak, spoorweg- en scheepvaartverbindingen in Indië, e.t.q.)

De afdeeling Volkenkunde, onder leiding van prof. J. C. van Eerde, mocht zich weder verheugen in belangrijke ethnographische en anthropologische aanwinsten. Daarvan geeft het verslag een lange opsomming. In het bijzonder wordt melding gemaakt van hetgeen door den kunstenaar W. O. J. Nieuwenkamp, op zijn jongste naar Indië ondernomen reis, ten behoeve van het Instituut voornamelijk op de Zuid-Westereilanden, is verzameld. De afdeeling verleende medewerking aan tentoonstellingen en organiseerde er ook zelve.

Dr. J. P. Kleiweg de Zwaan, anthropoloog bij deze afdeeling, is onder medewerking van het Instituut op 29 Maart 1919 benoemd tot hoogleeraar in de anthropologie en geneeskunde van de inlandsche bevolking der Ned. koloniën aan de Amsterdamsche Universiteit. Op 3 Mei d. a. v. heeft hij zijn ambt aanvaard. De colleges van prof. Van Eerde in de volkenkunde van N.-I., werden geregeld Vrijdagsavonds door 50 personen gevolgd. In September opende deze hoogleeraar ook zijn colleges aan de Handelshoogeschool te Rotterdam.

De Indologische leergangen van het Instituut, waarvan reeds de zesde van 15 Sept. tot 15 Dec. l.l. is gehouden, werden steeds drukker bezocht.

Het uitgebreide verslag met zijn talrijke bijlagen geeft o.a. nog bijzonderheden over de verschillende instituten ter bestudeering en verspreiding van kennis over afzonderlijke gewesten als Atjeh, de Oostkust van Sumatra, Minangkabau, Zuid-Sumatra, Bali, de Molukken. Van elk dezer is prof. v. Eerde secretaris.

De afdeeling Tropische Hygiëne staat onder directie van prof. dr. J. J. van Loghem, maar gedurende diens studiereis naar Indië is prof. dr. W. A. Kuenen, patholoog van de afdeeling, van Maart tot December als leider opgetreden. De beide hier genoemden, de zoöloog dr. W. H. Swellengrebel, evenals dr. Grijns en dr. Schuurmans Stekhoven, hebben ook elders talrijke voordrachten gegeven. Prof. van Loghem werd buitengewoon hoogleeraar in de tropische gezondheidsleer te Wageningen, waar hij op 16 Januari '19 zijn ambt aanvaardde.

Tot de vereeniging zijn nieuw toegetreden 8 stichters, 3 donateurs en 36 gewone leden.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

EEN SUIKERBELANG.

De heer Zentgraaff schrijft in het *Soer. Hbl.:*

Het is wellicht een bewijs van argelooze naïeveteit, maar ik moet eerlijk bekennen totdusver steeds te hebben geleefd in de overtuiging, dat de suikerindustrie tegenover de organisatie der partij, die voor revolutionnaire doeleinden het grootbedrijf wil treffen en sabotteeren, zeker een stevige en geperfectionneerde organisatie zou hebben gesteld.

Dat daarvan zoo weinig naar buiten was uitgelekt, behoefde, naar ik dacht, geen verwondering te wekken. Immers, in de pers, welke met de grootindustrie op goeden voet staat, wordt uit den aard der zaak het stilzwijgen bewaard over de wijze, waarin de werkgevers zich wapenen tegen de pogingen der revolutionnaire elementen — of wat daarvan de allures aanneemt — om de industrie te vernietigen. Het zou al een zeer onverstandige tactiek zijn, indien men zich door de tegenpartij in de kaart liet zien.

Aldus dacht ik: men merkt of hoort er wel niets van, doch men kan er niettemin van verzekerd zijn, dat de industrie met alle mogelijkheden rekening heeft gehouden, dat de Vakcentrale haar geen verrassingen kan bereiden.

Doch een paar administrateurs van suikerfabrieken wisten hierover heel wat anders te vertellen en, zijn hun mededeelingen juist, dan staan zij totdusver vrijwel machteloos tegenover de revolutionnaire organisatie, althans wat betreft het vooruit treffen van regelingen tot tegengang der brutale aanslagen op hun bedrijf.

Zeker, op papier is wel iets gedaan. Om ons tot de mededeelingen onzer in de Vorstenlanden thuis behoorende zegslieden te bepalen: zoowel voor de residentie Solo als Djokja hebben de suikerondernemingen zich contractueel verbonden elkaar met werkvolk te helpen, zoodra op één of meer dier ondernemingen een staking mocht uitbreken. Het is echter evident, dat niet alleen de ondernemers van deze overeenkomst geen enkel voordeel kunnen hebben, doch dat dit contract, in het licht der huidige omstandigheden, voor de suikerindustrie zelfs de bron van velerlei kwaad kan worden.

Wat het Djokjasche betreft dateeren de pogingen om door onderlinge hulp het gevaar van stopzetting van het bedrijf te bezweren, uit een tijd, waarin van de Vakcentrale in haar huidigen vorm nog geen sprake was.

Men had in dien tijd nog slechts te doen met het arbeidsleger „Adhi Darmo," een weliswaar onbetrouwbare en op het verwekken van onrust aansturende organisatie, doch die slechts van plaatselijke beteekenis was en buiten het kader viel van de algemeene politiek, zooals deze door de huidige Inlandsche leiders en hun rotgenooten wordt gedreven.

In die omstandigheden kon niets worden verwacht van een overeenkomst, welke alleen de verplichting oplegt in geval van staking de getroffen

fabriek te helpen door het zenden van werkvolk. (Van de registratie van werkvolk wordt hier gezwegen, omdat zij de kwestie, waarom het hier gaat in 't geheel niet raakt).

Zoodra echter het arbeidsleger verdween en vervangen werd door den P. F. B., kind der revolutionnaire Vakcentrale, een organisatie, die niet alleen door de huidige inlandsche politiek wordt bestreken, doch die zelfs de grootste en meest belangrijke plaats inneemt in de toekomstplannen der Inlandsche drijvers, had ook de bestaande regeling tot onderlinge hulp met werkvolk moeten vervallen en door iets beters worden vervangen.

De omstandigheden, welke thans de stakingsvoorwaarden beheerschen, in het juiste licht ziende, heeft men te constateeren, dat het vooral voor de werkgevers een eisch van beteekenis is de staking zooveel doenlijk te localiseeren. Althans behoort alles te worden vermeden, dat aanleiding zou kunnen geven tot uitbreiding en verspreiding van het kwaad.

Daarbij komt nog een andere eisch: het breken van den invloed der voormannen, die de stakingen uitlokken.

De groote massa van het fabriekswerkvolk volgt zonder redeneeren, zonder nadenken de leiders door dik en dun. Het zou getuigen van groote kortzichtigheid indien men — om er maar eens een te noemen — den invloed van Soerjopranoto op het werkvolk onderschatte.

Op een onderneming, ergens in de Vorstenlanden, zeiden een paar Inlandsche werklieden het ronduit tot een administrateur die hun vertrouwen had: „och, mijnheer, wij gelooven Soerjopranoto. Hij is brani tegen het bestuur; hij is brani tegen de politie en het is dus veilig wanneer wij hem volgen."

Het is vooral dit blindelings vertrouwen in den leider, dat moet worden gebroken, omdat de volgzaamheid der massa dien leider een macht geeft, welke door hem naar willekeur wordt misbruikt.

Elke mislukte staking geeft dit vertrouwen een knak, ondermijnt den invloed van den leider. Elke overwinning van den bond doet het moreel der stakers stijgen en ... vergroot de mogelijkheid op stakingen elders.

De moreele infectie vreet vlug om zich heen.

Indien wij nu voor een moment eens aannemen, dat onder den invloed der Vakcentrale in de Vorstenlanden in de een of andere suikerfabriek een staking uitbreekt, dan zal het verloop der gebeurtenissen vermoedelijk het volgende beeld vertoonen.

Ingevolge de bestaande contractueele overeenkomst zullen enkele fabrieken worden aangewezen om werkvolk ter assistentie te zenden.

Het is, zoolang het aureool der onoverwinnelijkheid om de schedels der leiders nog niet is verbleekt, zoo goed als zeker, dat het voor de assistentie aangewezen werkvolk der andere ondernemingen zal weigeren als stakingsbreker te fungeeren. Tegenover deze weigering staan die andere ondernemingen volmaakt machteloos; het eenige resultaat harer verdere bemoeienissen kan zijn, dat de staking ook bij haar begint. En aldus is aan die op papier zoo mooie onderlinge hulpverleening een eind gemaakt op een wijze als door de ondernemers zeker niet is verwacht.

Daar komt nog bij, dat stakingen, welke worden uitgelokt door een bevel om op een andere dan de eigen onderneming als onderkruiper te gaan fungeeren, geen onsympathiek karakter dragen; de Inlandsche werkman, die in zijn eigen fabriek zijn plicht doet, doch weigert zich buiten zijn eigen verzoek naar elders te laten zenden als stakingbreker, kan moeilijk worden gelaakt.

Aldus kan met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid worden ge-

zegd, dat het eerste beroep, door de ondernemers gedaan op de onderlinge overeenkomst, zal eindigen met een nederlaag voor de werkgevers. Derhalve: met een versterking van het moreel der stakers en met de bijzonder groote kans op uitbreiding der staking.

Men zal verstandig doen zoo vlug doenlijk tot het inzicht te komen, dat het onderlinge contract in de huidige omstandigheden absoluut geen waarde bezit en zelfs gevaarlijk moet worden geacht voor de fabrikanten, die dit wapen hanteeren.

Vooral houde men er rekening mee, dat de gemakkelijke successen, welke den onwilligen arbeiders kunnen worden gebracht, indien de werkgevers van de onderlinge overeenkomst gebruik maken, tot gevolg zouden kunnen hebben, dat de staking overslaat op de losse fabriekswerklieden en de veldarbeiders, in welk geval de misère niet is te overzien.

Het ligt voor de hand, dat er iets anders moet worden gedaan om de door staking getroffen fabrieken te steunen. Wij toonden hierboven aan, dat, zoolang de invloed der Inlandsche leiders niet radicaal is gebroken, het zenden van werklieden als stakingbrekers een zeer gevaarlijk experiment is.

Wij gelooven, dat men goed zal doen, indien men de stakingen gaat beschouwen als een nieuwen vorm van bedrijfsrisico, welke zeer goed in geld waardeerbaar is.

Men vorme zich geen illusies van de resultaten der regeeringshulp bij politieke stakingen; zoodra het gezag zich op dit terrein is gaan bewegen, zal de andere partij wel middelen weten te vinden om de stakingen voor den vervolge oogenschijnlijk te ontdoen van het element, dat de regeeringsinmenging oproept. Derhalve dient men allereerst op zichzelf te rekenen.

Zijn de eigenaren van ondernemingen eenmaal doordrongen van de overtuiging, dat bij alle arbeidsconflicten, welke niet het gevolg zijn van tekortkomingen van den werkgever, de meest loyale onderlinge hulp en samenwerking noodig zijn, dan is het zeer wel mogelijk de getroffen onderneming te helpen op een wijze, welke noch gevaar oplevert voor nieuwe conflicten, noch voor ernstige nederlagen van den werkgever.

Zoodra gebleken is, dat de staking niet het gevolg is van wantoestanden op de onderneming, van te lage loonen of andere tekortkomingen van den werkgever, worde de schade, welke de onderneming leed, pond-pondsgewijze omgeslagen over suikerondernemingen op Java. Wij nemen voor een moment aan, dat alle eigenaars voor een overeenkomst in dezen geest zullen zijn te vinden. Zij, die in dit opzicht in solidariteit tekort schieten, stellen zich aan zeer veel risico bloot en dienen de gevolgen daarvan dan maar alleen te dragen.

Aldus wordt steun verleend zonder gevaar voor verscherping van conflicten. Wordt hier of daar om politieke redenen of als gevolg van opruiing om futiliteiten, om kort te gaan: zonder geldige economische reden, gestaakt, welnu, men late die staking gaan, onthoude zich van gevaarlijke inmenging als bovenbedoeld en beware tot het uiterste de grootste onaandoenlijkheid. Geen prikkelende actie, geen zending van werkvolk met de waarschijnlijkheid van een échec... niets van dit alles. Slechts rustig afwachten en kalmte en zwijgen.

Later worde dan bepaald of de oorzaken van het conflict van dien aard zijn, dat de onderneming haar schade vergoed krijgt.

Er is nog meer dat pleit voor een regeling als door ons bedoeld.

Door de vergoeding der geleden schade afhankelijk te stellen van de

voorwaarde: dat de schuld niet bij den werkgever ligt, wordt een uiterst heilzame onderlinge contrôle in het leven geroepen.

Men doet de suikercultuur in haar geheel geen onrecht door te beweren, dat onder de administrateurs — of eigenaars? — wel eens een paar zwakke broeders rondloopen, die tegenover hun werkvolk tekort schieten. Om ons alweer tot de Vorstenlanden te bepalen, nog niet zoolang geleden werden daar de verkeerde toestanden op een of meer door de bona fide werkgevers in de suikercultuur vrij openlijk besproken en becritiseerd.

Uit den aard der zaak doen de zwakke broeders de cultuur en haar goeden naam veel kwaad en eenige onderlinge contrôle is immer wenschelijk.

Wij geven slechts een ruwe schets, een schema, dat voor wijziging vatbaar is. Het is ons bekend, dat meerdere administrateurs niet te spreken zijn over de huidige regeling en gaarne een meer soliden steun achter zich zagen.

In allen gevalle, men werpe gerust het huidige onderlinge contract in het vuur; het is erger dan een vodje papier; het is een wapen, dat den man verwondt, die het hanteert.

DE INDISCHE TECHNISCHE HOOGESCHOOL.

Prof. Klopper, die verleden jaar naar Indië is gegaan om de T. H. te Bandoeng te organiseeren, schreef van daar een artikel aan het *Tijdschrift van Nijverheid*, waaraan de volgende bizonderheden omtrent die stichting zijn ontleend:

In het voorjaar van 1917 werd door voormannen op het gebied van handel en industrie in Nederland het denkbeeld geopperd, aan Indië een geschenk aan te bieden. Dit denkbeeld ondervond in de betrokken kringen een zeer gunstig onthaal; een bedrag van drie millioen gulden werd spoedig bijeengebracht. En over den vorm van het geschenk was weinig verschil: het zou zijn een technische hoogeschool. De opgerichte vereeniging verkreeg het praedicaat Koninklijk, en daarmee den naam Koninklijk Instituut voor Hooger Technisch Onderwijs in Nederlandsch-Indië.

Het bestuur der Vereeniging kiest uit zijn midden den Raad van Beheer, die belast is met de dagelijksche leiding der werkzaamheden. Van dezen Raad is thans de heer C. J. K. van Aalst, president der Nederlandsche Handel-Maatschappij, eere-voorzitter; voorzitter is de heer J. W. IJzerman, secretaris de heer W. D. H. baron van Asbeck. Onder de leden telt men voorts een vertegenwoordiger van het departement van Koloniën, en een van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs.

Een Commissie van Advies in Onderwijszaken, bestaande uit de heeren prof. dr. S. Hoogewerff, prof. ir. C. W. Weijs, en ir. R. A. van Sandick, maakte een ontwerp-leerplan op voor twee faculteiten: die voor civiel- en die voor scheikundig ingenieur; nader is besloten, waar het aantal aanvankelijk te verwachten studenten niet groot wordt geacht, te beginnen met alleen de eerste; de organisatie is echter berekend op toekomstigen eventueel snellen groei.

De ook in Indië welbekende architect ir. H. Maclaine Pont, werd uitgenoodigd een conceptbouwplan op te maken; het mocht de goedkeuring van den Raad van Beheer verwerven, waarna aan genoemden architect een nadere uitwerking van een deel der plannen werd opgedragen.

Middelerwijl was prof. Klopper gevraagd de opening der hoogeschool voor te bereiden en gedurende de eerste jaren den groei te leiden. In verband daarmee begaf hij zich in het voorjaar van 1919 in gezelschap van den heer IJzerman voor eenige maanden naar Indië. Daar zijn in korten tijd vele en belangrijke beslissingen genomen. In een vergadering ten paleize Rijswijk op 1 Mei, voorgezeten door den gouverneur-generaal, aanvaarde Z.Exc. het namens het Instituut gedane aanbod:

het Instituut sticht te Bandoeng de Indische Technische Hoogeschool, aanvankelijk alleen voor civiel-ingenieurs;

in de exploitatiekosten draagt het gouvernement bij wijze van subsidie de helft bij;

het diploma wordt, nadat de noodige waarborgen inzake het peil van onderwijs zullen zijn gegeven, door het gouvernement gelijkwaardig geacht met het Delftsche.

De gemeente Bandoeng had den voor de hoogeschool benoodigden grond kosteloos aangeboden; in het noordelijk uitbreidingsplan is een terrein van 500 bij 600 meter, dus 30 H.A., gereserveerd. De groote werkplaatsen der S.S. te Bandoeng zagen het voor den bouw benoodigde hout. De legercommandant vond goed, dat een luitenant der genie belast werd met de dagelijksche leiding van dien bouw, die in eigen beheer geschiedt onder toezicht van den directeur van het Gemeentelijk Bouwbedrijf, den heer Slors.

De oorspronkelijke architectonische opzet van het geheel is, dat niet groote monumentale gebouwen worden opgetrokken, doch veeleer in een als park behandelde omgeving kleinere paviljoens, die eenvoudig en goedkoop kunnen blijven, en door hun eenvoud zich gemakkelijk aanpassen aan de verschillende en wellicht veranderende eischen, hunner bestemming. Aan weerskanten van den ingang worden echter een tweetal meer verzorgde gebouwen opgetrokken, die voldoende ruimte bieden voor het eerste jaar. Begin Juli a.s. wordt de hooge school geopend.

Bij het opmaken van het leerplan heeft op den voorgrond gestaan, dat de studie zonder voorbehoud gelijkwaardig moest zijn met die te Delft. Gelijkwaardigheid sluit echter niet in gelijkheid, en het programma zal dan ook op verschillende punten afwijken van het Delftsche. Een eerste verschil is, de vereenvoudiging der propaedeuse, vooral der wiskunde, waarnaar de afdeeling der Weg- en Waterbouwkunde te Delft reeds sinds jaren streeft. Voorts zal uiteraard bij het onderwijs in de eerste plaats rekening worden gehouden met Indische toestanden; polders, kanalen, sluizen, zijn onderwerpen, die bij de studie te Delft meer op den voorgrond treden dan te Bandoeng, waar aan irrigatie, wegaanleg in bergterrein, enz., groote aandacht zal worden geschonken.

Voor de gewone ingeschrevenen, die aan de jaarlijksche examens deelnemen, is het bezit van het getuigschrift eindexamen H. B. S. 5-jarigen cursus of Algemeene Middelbare School vereischt.

In tegenstelling met den toestand in Nederland zal de studie niet geheel vrij zijn, d.w.z. dat vooral in het begin eenige drang op de studenten zal worden geoefend, die hun ijver prikkelt, tijdvermorsing beperkt, en voorkomt dat hun verdere studie blijvend de schadelijke gevolgen ervan ondervindt, dat de beginselen nooit voldoende zijn beheerscht.

Waar vervolgens de examens minder tijd in beslag zullen nemen dan te Delft, zoodat de jaarcursus langer wordt, is de studie vierjarig gemaakt.

Teneinde te voorkomen, dat studenten, voor wie de moeilijker onderdeelen der volledige studie te groote bezwaren zouden leveren, als mislukten de hoogeschool verlaten, is de leerstof zoodanig over de opvolgende jaren ver-

deeld, dat bedoelde onderdeelen pas op het laatst komen, terwijl de eerste drie jaren een afgerond geheel brengen, dat op zichzelf reeds een goede technische opleiding vormt.

De Raad van Beheer wordt in Indië vertegenwoordigd door het college van directeuren, bestaande uit zeven leden, waarvan er vier door den gouverneur-generaal en drie door den Raad van Beheer worden benoemd. De taak van dit college is geheel dezelfde als in Nederland.

Naast prof. Klopper zijn als hoogleeraren reeds benoemd of zullen binnenkort worden benoemd: dr. J. Clay, voor natuurkunde; dr. W. Boomstra, voor wiskunde; ir. R. L. A. Schoemaker, voor bouwkunde; ir. W. H. A. van Alphen de Veer, voor kennis en onderzoek van bouwstoffen.

De beide laatstgenoemden worden buitengewoon hoogleeraar. Het is de bedoeling van dezen vorm van benoeming een ruim gebruik te maken. Hij maakt mogelijk, de technici, op hun gebied vooraanstaande, zonder ze aan hun werkkring te onttrekken, wat in Indië, dat schreeuwt om werkers te betreuren zou zijn, aan de hoogeschool te binden. Inderdaad zijn niet slechts voor het eerste doch ook voor volgende jaren in dit opzicht toezeggingen verkregen; die de uitspraak wettigen, dat de I. T. H. voor de belangrijkste onderdeelen der civiele techniek kan rekenen op de besten in hun vak. Op zichzelf is dit reeds uitermate gelukkig; het bewijst bovendien dat de leidende technici hier overtuigd zijn van het belang, dat de hoogeschool voor Indië heeft en vertrouwen hebben in den opzet, door het Instituut gekozen.

De belangstelling in de hoogeschool neemt in Indië steeds toe. Omtrent het aantal te verwachten studenten is nog geen of weinig aanwijzing: eerst moet het eindexamen H. B. S. achter den rug zijn. Dat verscheidenen van plan zijn bij slagen naar Bandoeng te komen, blijkt uit de correspondentie. Nog dezer dagen kwam een brief binnen uit Weltevreden onderteekend door vijf aanstaande studenten.

Zooals gezegd, de Indische Technische Hoogeschool opent in Juli a.s. Zij doet dat onder de beste voorteekenen. Zij worde een zegen voor dit heerlijke land.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

M. F. Lichtendahl. Jong Indië, economisch en militair weerbaar. De economische politieke, en strategische ligging van Indisch-Nederland. (Semarang—Soerabaja—Den Haag, G. C. T. VAN DORP & Co. 1919). 8°. Met kaarten en graphische voorstellingen. [160 blz. *f* 4.90].

Statistiek van den handel en de in- en uitvoerrechten in Nederlandsch-Indië over het jaar 1918. Deel I. Samengesteld bij het hoofdbureau der in- en uitvoerrechten en accijnzen. Batavia, G. KOLFF & Co. 1919. 4°. [96 blz.].

De reizen van **Abel Janszoon Tasman** en **Franchoys Jacobszoon Visscher** ter nadere ontdekking van het Zuidland in 1642/43 en 1644 uitgegeven door **R. Posthumus Meyjes**. Met 10 kaarten en 68 schetskaarten, landverkenningen en platen. 's-Gravenhage, MARTINUS NIJHOFF. 1919. 8°. [werken uitgegeven door de Linschoten-Vereeniging. XVII]. [XCVII en 300 blz].

J. L. H. Luymes. Overzicht der getijleer ten dienste der hydrographische opneming. Uitgegeven voor rekening van het Ministerie van Marine. 's-Gravenhage, Algemeene Landsdrukkerij. 1919. gr. 8°. Met kaarten en graphische voorstellingen. [VIII en 196 blz.].

J. Kats. Spraakkunst en taaleigen van het Maleisch. Deel I. Weltevreden, N. V. Boekh. VISSER & Co. 1919. 8°. [136 blz. *f* 2.50].

Jaarboek van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel in Nederlandsch-Indië 1918. Weltevreden, Drukkerij ALBRECHT & Co. 1920. gr. 8°. Met platen [IV en 388 blz. *f* 4.—].

Ir. A. C. de Jongh. Indische petroleum politiek. (Overdruk uit „De Taak" van 21 en 28 Febr. 1920). Weltevreden, Typ. Indonesische Drukkerij. 1920. kl. 8°. [32 blz.].

Verslag van den dienst der zoutregie en van de daarbij behoorende afdeeling: vervoer en verkoop over de jaren 1916 en 1917. Weltevreden, Electr. Drukkerij F. B. SMITS. 1920. 4°. [Departement van Gouvernementsbedrijven in Ned.-Indië]. [80 blz.].

Caoutchoucbedrijf op Noesakambangan. Verslagen over 1914 tot en met 1917. Weltevreden, Landsdrukkerij, 1920. fol. [Departement van Justitie in Ned.-Indië].

Dr. M. Lulius van Goor. Korte Gids voor de tempelbouwvallen in de Prambanan-vlakte, het Diëng-plateau en Gedong Sanga. Met 8 foto's en 7 kaarten. Weltevreden, Landsdrukkerij. 1919. 8°. [Oudheidkundige Dienst in Ned.-Indië.] [44 blz.].

Rapport uitgebracht door de Commissie ingesteld tot het houden van een onderzoek inzake het geschil tusschen de directie der Koninklijke Paketvaart Maatschappij en een deel van haar varend personeel. (Gouv. Besluit No. 2 x van 27 Sept. 1919). [En:] Verslag van de vergaderingen der „Commissie geschil K. P. M." Weltevreden, Landsdrukkerij. 1920. 2 dln. fol. [6 en 76 blz.].

Verslag betreffende het Spoor- en tramwegwezen in Ned.-Indië loopende: tekst over het jaar 1916 zoomede over het tijdvak van 1 Jan. tot 1 Aug. 1917; statistieken over het jaar 1916. (Derde verslag.) Batavia, Drukkerij „De Verwachting". 1920. gr. 8°. Met graphische voorstellingen [115 blz.].

Mr. P. H. Fromberg. De Chineezen en het nationaliteitsbeginsel. Rede voor de Vereeniging „Chung Hwa Hui", gehouden op 6 Maart 1920 te 's-Gravenhage. 's-Gravenhage, 1920. 8°. [32 blz.].

Sumatra Tabak. Statistisch overzicht op handels- en op finantieel gebied over het jaar 1917 (oogstjaar 1916). Samengesteld en uitgegeven door **Henri Dentz.** 33e Jaargang. Amsterdam, 1920. kl. 4°. [120 blz. *f* 3.— geb.].

Misa Mélayu. Edited with Introduction and notes by **R. O. Winstedt.** Singapore, Methodist Publishing House. 1919.8°. [Malay Literature Series, No. 15.] [158 blz.].

Importer's Directory of the Netherlands East Indies. Third edition. Part 1. Published by the Division of Commerce of the Department of Agriculture, Industry and Commerce. Buitenzorg (Java). Weltevreden, Uitg. Mij. „Papyrus". 1919. gr. 8°. [VI en 296 blz.].

Exporter's Directory of the Netherlands East Indies. Third edition. Published by the Division of Commerce of the Department of Agriculture, Industry and Commerce. Buitenzorg (Java). Soekaboemi, Soekaboemische Snelpersdrukkerij. 1919. gr. 8°. [VIII en 296 blz.].

Verslag omtrent het Weduwen- en Weezenfonds van Europeesche burgerlijke ambtenaren in Ned.-Indië over het jaar 1918. Met 10 bijlagen. ('s-Gravenhage, Luctor et Emergo. 1920). gr. 8°. [56 blz.].

Prijsvraag voor de Soendaneesche dialecten (Uitgeschreven door het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen). [Batavia, 1920]. fol. [4 blz.].

R. R. Marett. Psychology and folk-lore. London, Methuen and Co. (1920). 8°. [X en 276 blz. *f* 4.50].

G. W. Gilmore. Animism or thought currents of primitive peoples. Boston, Marshall Jones Comp. 1919. 8°. [XIV en 250 blz. *f* 5.65 geb.].

B. TIJDSCHRIFTEN, Enz.

De Indische Gids. *47e jaarg. No. 5. 1 Mei 1920.*

De Volkslectuur in Nederlandsch-Indië, door J. F. H. A Later. — Op het Janggebergte. Oud reisfragment October 1897, door Dr. Herman ten Kate. — De inkomsten van een rechtschapen Gouverneur van Ceylon in den Compagniestijd, door A. K. A. Gijsberti Hodenpijl. — Revue van brochures enz., benevens de overige geregelde rubrieken.

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. *Deel 76. 1e—2e Afl. 1920.*

Measa, eene bijdrage tot de kennis van het dynamisme der Bare'e-sprekende Toradja's en enkele omwonende volken, door Dr. A. C Kruit (vervolg). — De vestiging van het Nederlandsch gezag op Borneo's Westerafdeeling in 1818—1819. Naar onuitgegeven stukken, door P. H. van der Kemp. — Grafmonumenten op het Maleische Schiereiland in een oud Maleisch werk vermeld, door Dr. Ph. S. van Ronkel. — Het Oost-Indische Sacspiegeltje (1684), medegedeeld door Dr. J. C. Hullu [Handelt over den toestand der Oost-Indische Compagnie]. — Het eiland Bonerate, door D. J. C. Kriebel (met kaart). — Empah' fâtan; „kloppen van een lijk" op Boeroe, door J. F. A. Schut.

Koloniaal Tijdschrift. *9e jaarg. No. 3. Mei 1920.*

Een dringend belang voor Indische landsdienaren en gepensionneerden, door F. Fokkens. — Het Indonesisch grondenrecht, door L. Adam. — Misverstand? door L. O. van der Plas. — Montrado tijdens het herstel van ons gezag in 1818, door P. H. van der Kemp. — Van Cheribon begint de victorie, door Hervormer. — Corpsgeest, door L. M. W. van Sandick. — Toba-Bataksche spreekwoorden en zegswijzen, door D. W. N. de Boer. — Marine en B. B., door C. de Wit. — Koloniale literatuur. — Kroniek (Nog eens de Van der Marel benoeming).

Oudheidkundig Verslag. *Derde kwartaal 1919.*
De Rajapatni, door P. V. van Stein Callenfels. De juweelpotten van Kuwera, door M. Lulius van Goor.

Nederlandsch-Indië Oud en Nieuw. *5e Jaarg. Afl. 1. Mei 1920.*
De kroonprins van Jogjakarta (met portret), door de Redactie. — Sumatraansche oudheden, door S. Kalff (met ill.). - „Voorwerpen" en „rubbings" als museum- en studiemateriaal, door Van Nouhuys. — W. O. J. Nieuwenkamp en zijn nieuwe prenten van Java, door Anne Hallema.

Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap. *Tweede Reeks, deel XXXVII. No. 3. Mei 1920.*
De Kloet en de Mte Pelée (Eigenaardige uitingen van vulkanisme bij eenige vulkanen van Ned.-Indië), door P. M. van Bosse (met ill.). — Soemba-weefsels, door W. O. J. Nieuwenkamp (met ill.). — Ontwikkelingsmogelijkheden van het eiland Ceram, door F. J. P. Sachse. — De Merapi, (door Th. F. A. Delprat).

De West-Indische Gids, *1e Jaarg. No. 12. April 1920.*
De geschiedenis van den koninklijken slaaf, door Alphra Behn (slot). — Sanitaire beschouwingen in verband met immigratie van werkkrachten in Suriname, door Dr. R. Römer (slot). — Een Surinaamsch gouverneur uit de 18e eeuw [nl. Mr. Mauricius], door S. Kalff (slot). — Twijnen en spinnen, door J. F. Snelleman. — Rockefeller's bestrijding van de mijnwormziekte in Suriname, door H. Baron van Asbeck. — Uit de pers. — Bibliografie.

Hindia Poetra. *2e Jaarg. No. 4. April 1920.*
De Burgerlijke Stand [betoog der wenschelijkheid van de invoering in N.-I.], door A. K. — Beschaving, door M. van Dijk [bestrijding der idee van meerwaardigheid der Europeanen]. — De Chineezen en het nationaliteitsgevoel (overzicht eener voordracht van Mr. P. H. Fromberg), door A. Kr.

De Vereenigde Tijdschriften Caecilia en het Muziekcollege. *77e en 7e Jaargang. No. 7—9. 1 en 16 Febr. en 1 Maart 1920.*
Het Javaansch schimmenspel. Een causerie, door Constant van de Wall.

De Aarde en haar Volken. *56e Jaarg. Afl. 5. April 1920.*
De toekomst van Suriname, door H. J. v. B. (met ill.). — Alle waarde is betrekkelijk (naar aanleiding van een artikel van Prof. A. W. Nieuwenhuis in „*Indië*" over het oorspronkelijk ruilverkeer in Oost-Indië).

Holland Express. *13e Jaarg. No. 16—18. April—Mei 1920.*
Twee belangwekkende eilanden van den Indischen Archipel: Bali en Lombok, door H. Ch. G. J. van der Mandere (met ill.).

Tijdschrift voor Economische Geographie. *11e Jaarg. No. 4. 15 April 1920.*
Suriname's economische opkomst, door Prof. Mr. J. C. Kielstra.

Orang Paladang. *7e jaarg. No. 7. April 1920.*
Toestand van de fokkerij en veestapel in de kolonie Suriname, door J. G. L. (volgens gegevens uit Bulletin No. 38. van het Depart. van den Landbouw in Suriname).

Het Nederlandsche Zeewezen. *19e Jaarg. No. 8. 16 April 1920.*
De teruggave van de Indische koloniën aan Nederland (13 Aug. 1816), door H. Ch. G. J. van der Mandere (zie ook No. 9).

Nationale Staatkundige Gids. *2e jaarg. No. 49. 15 April 1920.*
Suriname's toekomst.
Id. No. 51. Hoe lang nog? (Naar aanleiding der typografenstaking te Semarang).
Id. 3e Jaarg. No. 1. Hervormingen in het Koloniaal bestuur.

Onze Eeuw. *Mei 1920.*
Multatuli-herdenking, door M. Uyldert.

De Gids. *84e jaarg. No. 4. 1 Mei 1920.*
Aanteekeningen en opmerkingen: Bevolkingsrechten op den grond in Indië, door Mr. C. van Vollenhoven.

Indië. Geïllustreerd Weekblad voor Nederland en Koloniën. *4e Jaarg. Afl. 3. 21 April 1920.*
Arowakken V (Wapisiana), door D. J. D. J. (met ill.). — Prof. Dr. G. A. J. Hazeu. De nieuw benoemde hoogleeraar in het Javaansch aan de Universiteit te Leiden (met portret). — Indische brieven over „planters lief en leed", door O. M. A. (vervolg: In de thee, zie ook afl. 6). — De vaart van Nederland op Oost-Indië (Stoomvaartmij. „Nederland"—„Rotterdamsche Lloyd"), door H. Ch. G. J. van der Mandere (zie ook afl. 4—5).
Id. No. 4. Stadsnegers, door D. J. D. J. (met ill.). — Reisherinneringen uit Java. Van Soerabaja naar Lombok (met ill.), door C. F. Kruisinga. — Teleurgesteld, door Marie van Kampen.
Id. No. 5. De Gouverneurs-Generaal van Oost-Indië. XVII. J. van Hoorn (met portret), door N. — Over het stamwezen in Oost-Indië I. Ter inleiding, door L. — Parhoedamdam (met ill.), dooor D. B.
Id. No. 6. Arowakken (VI Wapisiana), door D. J. D. J. (met ill.). — Over het stamwezen in Oost-Indië II. Stamvorming en bloedverwantschap, door L. — De Bataks als honden-eters (met ill.).

Indologenblad. *11e Jaarg. No. 10. 30 April 1920.*
De benoeming Van der Marel. — Het karakter van de Indische Vereeniging en het Indonesisch Verbond, door H. J. V.
Id. N. 11. Prof. Dr. G. A. J. Hazeu. — Volkshuisvesting in Ned.-Indië, door L.

Maandblad van het Geneal.-Heraldisch Genootschap „De Nederlandsche Leeuw", *Jaarg. 38 (1920), bl. 52.*
De Surinaamsche [koffie] planter en pruisische graaf Stephanus Laurentius Neale, door Mr. R. Bijlsma.

Het Indische Leven. *1e Jaarg. No. 31. 20 Maart 1920.*
Legende van Banjoe Wangi, door Burga (zie ook No. 32).
Id. No. 33. Een Diëngtocht in vier dagen, door M. en R. (met ill.).

Den Gulden Winckel. *April 1920.*
Over de Multatuli-lectuur der laatste tijden, door H. C. Muller.

Op de Hoogte. *Maart 1920.*
De Kroonprins van Djokjakarta (met portret), door M. C. Kooy van Zeggelen

De Reflector. *5e Jaargang. No. 11: 13 Maart 1920.*
Dr. Hazeu's vertrek (uit Indië), door K. (met portret).
Id. No. 12. De beteekenis van Nederland's overheersching, door K. (zie ook No. 13.). — Een brokje geschiedenis van een klein stukje Jacatraschen grond (met portret), door Glanor. — De Technische Hoogeschool [te Bandoeng] (met ill.), door Dariatas.
Id. No 13. Iets over de Bataks (met ill.).
Id. No. 14. Woningnood, door Dr. M. — De Java-express (met ill.). — Legerhonden (met ill.).

Weekblad voor Indië. *16e jaarg. No. 48. 7 Maart 1920.*
De Minahassa, door v. d. W. (met ill.).
Id. No. 49. Bârâs Kangean (Nog eens: Kangean in nieuwe banen geleid) (met ill.).
Id. No. 50. De Minahassa, door G. van der Waals (met ill.) [Beschrijving van de goudmijn Totok]. — De geschiedenis der Java-Suikerindustrie, door H. F. M. van Nes (zie ook No. 51—52).

De Nieuwe Taalgids. *Jaarg. 14 (1920), bl. 88.*
Koloniale idiomen, door S. Kalff [Compagniestaal in 17e en 18e eeuw].

De Navorscher. *Jaarg. 68 (1919), bl. 261.*
Verwaarloosde historische monumenten in de „Groote Oost", door Ch. F. A. Beretta.

De Beiaard. *Jaarg. 5 (1920-21), Dl. I. bl. 68.*
Multatuli, door G. Brom.

De Socialistische Gids. *Jaarg. 5 (1920), bl. 221.*
Multatuli als historische figuur, door A. H. Gerhard. — Id. bl. 213: Multatuli, door F. van der Goes.

De Tijdspiegel. *Jaarg. 77 (1920) Dl. I. bl. 193.*
Multatuli en Busken Huet, door S. Kalff.

Morks Magazijn. *Jaarg. 22 (1920), bl. 57.*
Multatuli en Potgieter, door S. Kalff (met ill.).

Eigen Haard. *Jaarg. 46 (1920), bl. 84.*
Wat Multatuli mij geweest is, door J. de Meester.

De Indische Mercuur. *43e jaarg. No. 17. 23 April 1920.*
Rozenhout, Bois de Rose femelle uit Suriname (met ill.), door J. W Gonggrijp (zie ook No. 18). — „Sumatra"- en „Java"-methode bij de rijstcultuur, door Dr. L. P. de Bussy. — IJzerertsen in Ned.-Indië (No. 7 der Verslagen en Mededeelingen betreffende Indische delfstoffen en hare toepassingen). De handel van Hongkong gedurende het 3e kwartaal van 1919, 1918 en 1917 met Ned.-Indië en met eenige andere landen.
Id. No. 18. De taxaties van den suikeroogst van 1919/20, door Dr. H. C. Prinsen Geerligs. — Regenwaarnemingen op Noord-Sumatra, door Dr. L. P. de Bussy. — De met suikerriet beplante oppervlakte van Java.
Id. No. 19. Kroniek van de voortbrenging en de verdeeling van de suiker, door Dr. H. C. Prinsen Geerligs (vervolg). — Suriname Studie-Syndicaat. Rapport der Studie-Commissie naar aanleiding van een bezoek aan Suriname, besproken door Prof. Dr. F. A. F. C. Went. — Indische leergangen voor onderwijsgevenden. — In- en uitvoer tusschen Japan en Nederland en Ned.-Indië.
Id. No. 20. Problemen bij de suikerriet-cultuur in Ned.-Indië. Voordracht door Dr. Ph. van Harreveld. — Tegenvallers bij de Cuba suikerproductie, door Dr. H. C. Prinsen Geerligs. — Verslag omtrent de Gouv. Kina-onderneming over het 4e kwartaal 1919. — Staalindustrie op Midden-Celebes (ontleend aan een publicatie van den ing. J. Koomans).

Algemeen Landbouwweekblad voor Ned.-Indië. *4e jaarg. No. 38. 19 Maart 1920.*
Algemeene plantenteelt (vervolg), door A. de Koning, (zie ook No. 39-40). — Bij de Marind-Anim (kaja kaja's van Zuid-Nieuw-Guinea). Grondbewerking, door P. Vertenten. — Hebben de Molukken waarde voor groot-cultuur? door A. J. Koens. — Kleine landbouw in Ned.-Indië en Amerika. — Vlekken op sheets, door E. van Vollenhoven. — De vaststelling der paddieprijzen door de Regeering en nog wat.
Id. No. 39. Over den bouw van melkveestallen, door J. F. C. Raabe. — Enkele nieuwe gegevens over Java-jute, door Dr. L. P. de Bussy (Ontleend aan de „Ind. Mercuur"). — De Amsterdamsche cacaomarkt gedurende 1919. — Op weg naar vrijen arbeid, door R. Broersma.
Id. No. 40. Causerieën over natuurwetenschap (vervolg), door H. van Meurs — Zoeklichten over den omtrek, door D. N. — „De Soendaneesche Taalcursus" [weekblad], door L. A. Lezer. — De cultuur van olie-palmen in West-Afrika. — Mechanisch ploegen. — De invloed van zwaar tappen op de chemische samenstelling van de latex. — De Anglo Dutch plantations of Java op Sumatra. — Kleine landbouw ter Oostkust van Sumatra. — Van oliepalmen-cultuur. — Immigratie naar de Lampongsche districten.

Cultura. *32e jaarg. No. 379. April 1920.*
Tropen-romantiek (geschiedenis van onze nootmuskaatcultuur), door P. C. van der Wolk. — De „verwelkingsziekte" der bananen, door Helena de Bruijn.

Mededeelingen van het Instituut voor Plantenziekten. *No. 39. 1920.*
Ziekten en plagen der cultuurgewassen in Nederlandsch-Indië in 1919, door Dr. C. J. J. van Hall.
Id. No. 40. Rapport over planten-quarantine in Japan, Hawaii en de Vereenigde Staten, door Dr. K. W. Dammerman.

Handelsberichten. *14e jaarg. No. 684. 22 April 1920.*
De uitvoer van Java en Madoera gedurende het jaar 1919 (zie ook No. 685).

Industrieel Weekblad. *Jaarg. 13 (1919-20), bl. 269.*
Het Nederlandsch grondgebied in Oost-Indië tijdens den oorlog, door H. Ch. G. J. VAN DER MANDERE.

Economisch-Statistische Berichten. *Jaarg. 5 (1920), bl. 199.*
Koloniale handelsvoorlichting, door L. J. VAN DER WAALS.

In- en Uitvoer. *5e jaarg. No. 16. 21 April. 1920.*
De olie-industrie in Nederlandsch-Indië.
Id. No. 19. De redenen der thans heerschende suikerschaarschte, door Dr. H. C. PRINSEN GEERLIGS.

Archief voor de Rubbercultuur in Ned.-Indië. *4e Jaarg. Maart 1920.*
Bark thickness in Hevea Brasiliensis, by C. D. la Rue (with illustrations). — Microtechnische mededeelingen, door C. VAN ZIJP.
Id. Algem. Gedeelte No. 6. Enkele opmerkingen over anatomie en selectie van Hevea, door Dr. W. BOBILIOFF. — Over de vorming van het melksap van Hevea Brasiliensis, door Dr. W. BOBILIOFF. — Bastonderzoek en productie-opnamen in verband met uitdunning in oude tuinen, door GEHLSEN. — Bruine-binnenbastziekte, door HARMSEN.
Id. Alg. Ged. No. 7. April 1920. Kan men het coagulum door persen droog krijgen? door Dr. O. DE VRIES. — Causerie over de onderzoekingen in 1919 ten behoeve van de rubbercultuur verricht, door Dr. A. J. ULTÉE. — Resultaten der proeven genomen op Kedaton-Badean om eenig inzicht te krijgen over het ontstaan van eigenaardige vlekken op gerookte sheets, door E. VAN VOLLENHOVEN. — Bruine binnenbastziekte, door J. R. HARMSEN, besproken door A. A. L. RUTGERS. — Een beoordeeling van synthetische rubber, door W. S.

Nederlandsch-Indisch Rubbertijdschrift. *5e Jaarg. (1e halfjaar) No. 1. 15 Maart 1920.*
De verhouding van de erfpacht tot het werkvolk. — Het enten van Hevea, door OEY TIAUW HOK. — De rubbercrisis in Cochin-China, door R. M. BRANTZ. — Rubbercultuur op een gezonde basis. — Hevea en klappers. — Enz.
Id. No. 2. 1 April 1920. Watervoorziening voor rubber- en andere bergcultuurondernemingen, zoowel voor menschelijk als voor industriëel gebruik, door A. GELJEMA VERHEUL. — De wetenschappelijke methoden bij de productie, de classificatie en de fabricage van rubber. — Hevea en plantenteelt. — Aanteekeningen en proefnemingen inzake de coagulatie van Hevea-latex. — Rubbercultuur op een gezonden basis (slot). door J. S. H. — Vlekken op sheets, door E. VAN VOLLENHOVEN. — De planters en de Regeering.

Mededeelingen van het Besoekisch Proefstation. *Rubberserie No. 13. 1920.*
Over den invloed van zwaar tappen op de chemische samenstelling van de latex, door Dr. W. H. ARISZ. Naar analyses, uitgevoerd door L. R. E. SCHULTZ van Vlissingen (Overdruk „Archief voor de Rubbercultuur").

Departement van den Landbouw in Suriname. *Bulletin No. 39. Dec. 1919.*
Bijdrage tot de kennis der krullotenziekte, door GEROLD STAHEL (met platen).

Publicaties van het Ned. Indisch Landbouw Syndicaat. *12e Jaarg. Afl. III. 12 Maart 1920.*
Causerie over de koffiebessen-boeboek, door Dr. WURTH. — Causerie over het rundvee op Java, door J. F. C. RAABE. — Voordracht over ooftteelt, door J. J. OCHSE. — Lezing over het aanplanten van voedingsgewassen op ondernemingen in verband met de teeltdwangordonnantie, door W. E. K. baron VAN LYNDEN.

Mededeelingen en Rapporten van het Dep. der Burgerl. Openbare Werken. *Verschillende onderwerpen No. 1. 1920.*
Geologische onderzoekingen ten behoeve van 's Lands Waterstaat-, gewestelijke- en gemeentewerken in Nederlandsch-Indië, door Dr. G. J. N. HENGEVELD. Deel I. 1914-15. (Met platen en kaarten).

Verslagen en Mededeelingen betreffende Indische delfstoffen en hare toepassingen. *No. 7. 1919.*
IJzerertsen in Nederlandsch-Indië.

De Ingenieur. *35e Jaarg. No. 19. 8 Mei 1920.*
Ingenieurs voor den Indischen Post, Telegraaf- en Telefoondienst, door Van Kuyk. Met Naschrift der Redactie.

Verhandelingen van het Geologisch-Mijnbouwkundig Genootschap voor Nederland en Koloniën. *Geologische serie. Deel V. 1e stuk. Febr. 1920.*
Opgave van geschriften over geologie en mijnbouw van Nederl. Oost-Indië (zevende vervolg), door Dr. R. D. M. Verbeek.

Maandblad Ned. Vereeniging van Ingenieurs. *Jaarg. 10 (1920), bl. 23.*
Het waterkrachtswezen in Ned.-Indië, door V. J. Sonne.

Korte Berichten van het Hoofdbureau van den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst. *No. 3. (1919).*
Hooge zuigelingensterfte en zuigelingenzorg, door Dr. F. W. van Haeften, (met Maleische vertaling door H. A. Salim).

Geneeskundig Tijdschrift voor Ned.-Indië. *Deel 60 (1920). Afl. 1.*
Over actinomycose, door A. E. Sitsen. — Het vitaminegehalte van aardappelen, door W. A. Kop. — De reactie van Wassermann ook met niet geïnactiveerd serum bij malarialijders in de tropen, door Dr. F. H. Mehewert en W. A. Kop. — Het voorkomen van de huisrat, Mus rattus diardii Jentink te velde, door Dr. O. L. E. de Raadt. — Lijst van anophelinen uit het Oosten van den Archipel, met nadere omschrijving van de voor Ned.-Indië nieuwe vormen (met ill.), door N. M. Swellengrebel en J. M. H. Swellengrebel—de Graaf. — Kala-Azar, een bijdrage tot de casuïstiek, door Dr. P. J. Stigter. — Rede, uitgesproken bij de opening van de gecombineerde sectie van mensch- en diergeneeskunde van het eerste Natuur- en Geneeskundig congres te Batavia (Oct. 1919), door P. C. Flu. — De verhouding der geslachten bij de geboorte, door Prof. Dr. A. Leber. — De Geneeskundige Dienst bij de Kloetramp, door Dr. A. J. Salm. Over chirurgische tuberculose en sporotrichose der Inlanders, door Tj. Wieberdink. — Enkele beschouwingen omtrent het gestel in de tropen, door C. D. de Langen. — De psychose van den Inlander in verband met zijn karakter, door Dr. P. M. H. Travaglino. — De beteekenis van het leucocytenbeeld voor de differentieele diagnostiek lever-hyperaemie en tropisch lever-absces, door M. H. Neele. — Een vereenvoudigde methode van registratie ten behoeve van het geneeskundig staatstoezicht in de tropen, door Dr. W. Th. de Vogel.

De Tropische Natuur. *Jaarg. IX. Afl. 3. Maart 1920.*
Houtbijen (Xylocopa). Kombang (Jav.), Bangbara (Soend.), door H. Schroo (met ill.) — Een bezoek aan de modderbron Kesongo (in Rembang) (met ill.), door J. Beumée.

Tijdschrift voor Entomologie. *Dl. 62 (1919). Supplement bl. 1.*
Bijdrage tot de kennis der Lepidoptera van Zuid-Oost-Celebes en omliggende eilanden, door J. H. Juriaanse en J. Lindemans (met ill.). — Id. bl. 47: Anthomyiden aus Java, Sumatra, Waigeoe und Ceram, von P. Stein. — Id. bl. 40: Fauna simalurensis. Anthomyidae, von P. Stein.

Orgaan van de Ned.-Indische Officiersvereeniging. *5e jaarg. No. 3. Maart 1920.*
Het onderwijs aan de Kon. Militaire Academie, door P. J. Graaff. — De Barisankorpsen op Madoera (slot), door S. Prins. — Garnizoensbibliotheken, door C. L. — De rimboeschoen, door Paideia. — Stenografisch verslag der op 27 Dec. 1919 te 's-Gravenhage gehouden. Alg. Verg. der N.-I. Off. Ver. — Nog eens „minderjarige officieren", door Munsze. — Nog een zijde van het pensioenvraagstuk, door H. A. Kooy. — Een en ander over het dienstvak der militaire administratie, door O. M. A.

Indisch Militair Tijdschrift. *51e Jaarg. No. 3. Maart 1920.*
Indische militaire strafwetgeving. Het wetboek van militair strafrecht en het reglement van krijgstucht, door Mr. P. A. F. Blom. — De tweede vermeestering van de vijandelijke stellingen in de Paja Reubèë [in 1901], (met schets), door A. K. — Een en ander over den verbindingsdienst in het algemeen en over dien tusschen infanterie en artillerie in het bijzonder, door J. A. van Staveren. — Volkenbond en vermindering der bewapeningen in het Verre Oosten. Een en ander uit Japan.

Artilleristisch Tijdschrift. *No. 1. Jan. 1920.*
Over Indische artilleriescholen, door S. Kalff.

Weekblad voor Privaatrecht, Notaris-ambt en Registratie. *Jaarg. 51 (1920), bl. 153.*
De notaris in Indië, door E. H. Carpentier Alting.

De Militaire Spectator. *jaarg. 89 (1920). bl. 84.*
De voorstellen der Nederlandsch-Indische bezoldigingscommissie, door F. Treffers.

Maandblad der vier samenwerkende Zendingscorporaties. *3e jaarg. No. 5. 1 Mei 1920.*
Vijftigjarig bestaan van het Zendingskinderhuis te Utrecht (met portretten), door W. J. J. Jenny.

De Katholieke Missiën. *Jaarg. 45 Afl. 8. April 1920.*
De missie in Suriname. — Nieuws uit Midden-Flores. Uit een brief van Zr. Gonzagina.

De Banier. *12e jaarg. No. 13. 25 Maart 1920.*
Uit het leven van den eersten Toradjaschen Christen. (Voordracht door Dr. N. Adriani).

Het Missiewerk. Tijdschrift voor Missiekennis en Missieactie. *1e jaarg. No. 4. 1 Mei 1920.*
Z. D. H. Mgr. E. S. Luypen en de Missie van Java (met portret), door C. J. J. Versteeg. — Heeft koloniale missiepolitiek zegenrijke gevolgen gehad? door C. R. Vullings. — Indië en de Indische missies (Land en volk van Sumatra. Wat doen de Protestanten?), door P. Parcisius. — De Zendingsactie der Protestanten in het moederland en de koloniën.

Lichtstralen op den Akker der Wereld. *26e jaarg. 1920. Afl. 2.* Allah Akbar, door M. Lindenborn (met ill.).

Orgaan der Nederlandsche Zendingsvereeniging. *1 Mei 1920.*
C. Albers. In memoriam, door Ruttink.

Zendingstijdschrift „De Opwekker". *65e Jaarg. No. 4. April 1920.*
In memoriam. Christiaan Albers 1837—1920, door A. de M. — De invloed van den oorlog op den Zendingsarbeid (vervolg).

The Import & Export Trader. *Vol. II. No. 4. April 1920.*
Results and prospects of the Dutch East Indian plantations. — The position of Dutch Shipping in te beginning of 1920.

Hanauer Geschichtsblätter. *Neue Folge Nr. 3/4. 1919.*
Georg Eberhard Rumphius, Naturforscher (1628—1702) (mit Porträt).

Rupam. An illustrated quarterly Journal of Oriental Art. *No. 1. Jan. 1920.*
Garuda, the carrier of Vishnu in Bengal and Java, by Akshay Kumar Maitra (with ill.). — A note on Kirtimutcha, being the life-history of an Indian architectural ornament.

The Philippine Journal of Science. *Vol. XV. No. 6. Dec. 1919.*
Some Malayan Delphacidae (Homoptera), by Fr. Muir (with ill.).

Commercial Holland. *Vol. 2. No. 18. April 1920.*
The Dutch Ocean shipping trade, by C. H. K. Borghardt. — Coffee culture in the Dutch East-Indies, by J. J. Paerels (with illustrations). The sugar crops of Java during the last ten years.

Journal Roy. Society of Arts. *Vol. LXVIII (1920), bl. 191.*
The battick industry in Java.

The Dutch East Indian Archipelago. *Vol. II. No. 32. March 1920.*
General review of Netherlands India teas in 1919 (from the „Tea Expert Office"), by H. J. Edwards.

Berichte der Rhein. Missions Gesellschaft. *77e Jahrg. 1920. Nr. 4.*
Zum Gedächtnis. Miss J. H. Meerwaldt († 16—2—1920), von Wegner. — Der schöne Fortgang in der Neu-Guinea-Mission.

Holland's East India. *Vol. I. No. 4. 15 March 1920.*
Bandoeng and the Industrial Fair 1920 (with illustrations).

Den Haag, 31 Mei 1920. W. C. Muller.

R 38